

LIFE & WORKS OF
Rabisurya Baladeva Rath

Compiled and annotated

BY

KULAMANI DAS KAVYATIRTHA

କବିସୂର୍ଯ୍ୟ-ବ୍ରହ୍ମାବରଣ

ଓ

ଜୀବନଚରିତ

ଶ୍ରୀ କୁଳମଣି ଦାଶ କାବ୍ୟତୀର୍ଥଙ୍କ ଦ୍ଵାରା

ସଂକଳିତ ଓ ବିଶୁଦ୍ଧପାଠ, ବିଶଦବ୍ୟାଖ୍ୟା ସମ୍ବଳିତ

ଅକ୍ଷୟ ମୁଦ୍ରଣ

୧୯୭୨

ପୃଷ୍ଠା ୪ ୨୯ କା ମାତ୍ର

Published by
CUTTACK PUBLISHING HOUSE
Balubazar, Cuttack,

"ALL RIGHTS RESERVED"

Printed by
Rabindra Nath Mohanty
CUTTACK PUBLISHING PRESS
Cuttack
1962

Dedicated
TO
HIS HIGHNESS
SRI SRI RAMCHANDRA MARDARAJ DEV

Raja Sahib of Khalikot and Athagarh,
noble successor of the illustrious royal
family under whose fostering care
Kavisurja Baladeva Rath, the
great poet, wrote his immortal
works that adorn some of
the following pages as
a token of heartfelt
gratitude for his kind
encouragement by
the humble and
grateful.

Author

ମୁଖବନ୍ଧ

କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ ବା ଚଳିତ ଜଥାରେ ‘କିଶୋରୀ ଚମ୍ପୂ’ ଉତ୍କଳରେ ସର୍ବତ୍ର ସୁପରିଚିତ ଓ ଅଦ୍ଭୁତ । ଯେଉଁ ଗୋଟିଏ ଅଞ୍ଚଳ କିଶୋରୀ ଚମ୍ପୂର ଗୋଟିକେତେ ସଙ୍ଗୀତକୁ ପାରିତ ଓ ରାଗ ରାଗିଣୀ ସହିତ ଗାଇ ନ ପାରିବ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କର ଆସ୍ଥା କମିଯାଏ । ହେଲେହେଁ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଚମ୍ପୂକାବ୍ୟ ଥିବାରୁ ଏବଂ ସେଥିରେ ସ୍ୱସ୍ମୃତ ଗଦ୍ୟ, ପଦ୍ୟ ଓ ଚଉତିଶା ଧରଣରେ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ଥିବାରୁ ଓ ତାହାର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ଥଳ ସହଜ ବୋଧଗମ୍ୟ ନ ଥିବାରୁ (ଯଥା—ଧ ଗୀତ, ନ ଗୀତ, ଭ ଗୀତ, ମ ଗୀତ, ସ ଗୀତ ଏବଂ କ ଗୀତ, ବ ଗୀତ, ତ ଗୀତ, ଫ ଗୀତ ଓ ଯ ଗୀତର କେତେକ ପଦ) ବହୁ କାଳରୁ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ମୂଳରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥରେ କୌଣସି ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ପଢ଼ି ବୁଝିବ ବୋଲି ମନାସିଥିଲା; କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ଥିବା ସ୍ୱସ୍ମୃତ ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟରେ ମୋର ଦକ୍ଷତ୍ୱ ଛାଡ଼ି ଦେଖିବା ଆଉ, ଓଡ଼ିଆ ସଙ୍ଗୀତର ଯେଉଁ ଆଶ୍ୱମାନଙ୍କର ଅର୍ଥରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ସମାଧାନ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଏହି ଚମ୍ପୂର ଖଣ୍ଡିଏ ହେଲେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଓ ବଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱରୂପେ କୌଣସିଠାରେ ଖୋଜି ପାଇଲ ନାହିଁ । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ସ୍ୱସ୍ମୃତ, ଅପଭ୍ରଂଷ, ଦେଶଜ ଏବଂ ଯାବନିକ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ଏକତ୍ର ବିନ୍ୟାସ (ଉଦାହରଣସ୍ୱରୂପ ଫ ଗୀତ) ଦେଖି ମୁଁ ମୁରୁଧ ହୋଇଥିଲେହେଁ ସମଗ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଆୟତ୍ତ କରିବାର ସୁବିଧା ପାଇ ନ ଥିଲି । ଦିନେ ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ପଣ୍ଡିତ ଜୁଲମଣି ଦାଶଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଭେଟ ହେବାରୁ ଏହି ଚମ୍ପୂର କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ମୋର ଜନ୍ମିଥିବା ସନ୍ଦେହ ସେ ଅଳ୍ପେଶରେ ମୋଚନ କରି ଦେଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଟୀକା ସହିତ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ବାସନା କରିଅଛନ୍ତି ବୋଲି ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟ ଚମ୍ପୂର ଯେଉଁ ଟୀକା ଲେଖିଅଛନ୍ତି, ତାହା ମୋତେ ଦେଖିବାକୁ ଦେଲେ । ମୁଁ ଉକ୍ତ ଟୀକା ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସାହାଯ୍ୟରେ ପୁର୍ବରୁ ବୁଝି ପାରି ନ ଥିବା ସ୍ୱସ୍ମୃତ ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତର ଭ୍ରାବର୍ଥ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି କୃତାର୍ଥ ହୋଇଗଲା । ‘ଚମ୍ପୂ’ ଖଣ୍ଡି ଅମ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଗୋଟିଏ ବଶିଷ୍ଠ ସମ୍ପଦ (Classics) ବୋଲି ମୋର ଦୃଢ଼ ଧାରଣା ହେଲା । ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟ କବିଙ୍କର ଜନ୍ମରୂପି ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କର ଓ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିବେଶୀମାନଙ୍କ ବଂଶଧରମାନଙ୍କଠାରୁ ଓ ଉତ୍କଳର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳର ଗୀତାର୍ଥୀ ଓ ସଙ୍ଗୀତରସିକମାନଙ୍କଠାରୁ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ତାଲପତ୍ର ପୋଥି, କବିଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନା, ଜୀବନବୃତ୍ତାନ୍ତ ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀଗୁଡ଼ିଏ ବହୁ ସାଧନା ଓ

ପରଶ୍ରମ ସହକାରେ ସଗ୍ରହ କରୁଥିବାର ଶୁଣି ମୋ ମନ ଆନନ୍ଦରେ ନାଚି ଉଠିଲା ଏବଂ ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗୁରୁବାଳୀ ପୁସ୍ତକାଳୟରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ ମତେ ତହିଁର ମୁଖବଳ ଲେଖିବାର ସମ୍ମାନ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ହେଲେ । ଏହି ମୁଖବଳ ଉକ୍ତ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିଗର୍ଭକ ଆଦେଶପାଳନ ମାତ୍ର ।

କଥାରେ ଅଛି—‘କବିତାର ସମାଧାନ’ କବିବୋଧି ନ ତତ୍ କବିଃ ।’ କବିତାର ରସମାଧୁରୀକୁ ସେହି କବିତାର କବି ଯେତେଦୂର ଉପଲବ୍ଧ କରି ନ ଥାନ୍ତି, କବିତ୍ବଶକ୍ତିଧାରୀ ସୁସମାଲୋଚକ ତାହା କରନ୍ତି । କବିଙ୍କର ଜୀବନ ଓ କବିତା ରଚନାର ଅନୁସୂଚିକ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ଘଟଣା ସମ୍ୟକ୍ ନ ଜାଣିଲେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳୀଜନିତ ତାଙ୍କ ମନର ଭାବ ଓ ତନ୍ତ୍ରନିତ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଏବଂ ତହିଁର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ପାଠକ ଓ ଶ୍ରୋତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସହଜ ହୁଏ ନାହିଁ । ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟ କବିଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ପ୍ରଦର୍ଶନର ଲଳାସେହ ଗଞ୍ଜାମରୁ କବିଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳୀ ସଗ୍ରହ କରି କବିଙ୍କୁ ତଥା ତାଙ୍କ କବିତାକୁ ଉତ୍କଳବାସୀଙ୍କର ସାଧାରଣ ସମ୍ପଦ କରି ଦେଇଗଲେ ।

ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟ ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଗୃହଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ଯଥା:—

୧ମ—କବିଙ୍କର ଜୀବନବୃତ୍ତି ।

୨ୟ—ସଞ୍ଚିକ ଓ ସାନ୍ନ୍ୟସ୍ ‘କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ’ ଓ ସଞ୍ଚିକ ‘ଚଉପଦ୍ୟ ରଚାକର ।’

୩ୟ—କବିଙ୍କର ଶତ ସଙ୍ଗୀତପରଶୋଭିତ ସଞ୍ଚିକ ‘ସଙ୍ଗୀତ-କଲ୍ଲୋତା ।’

୪ର୍ଥ—ଞ୍ଚିକା ସହୃଦ କବିଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କବିତା, ଚଉତିଶା, ତୁଙ୍ଗାଗୀତ, କାମଦୁହା ଚଉତିଶା ଆଦି ସମ୍ବଳିତ ‘କବିତାକଲ୍ଲୋଳିନୀ’ ।

ଏ ସମଗ୍ର ଗୃହ ଭାଗର କଥା ତେଣିକି ଥାଉ, ଏଥୁର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଭାଗ ମଧ୍ୟ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଭୂସୂର୍ଯ୍ୟ କାହିଁ ବୋଲିବାକୁ ହେବ ।

ବହୁବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରଶ୍ରମ, ଅଧ୍ୟବସାୟ ଓ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଫଳରେ ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟ ଉତ୍କଳର ନାନା ଅଞ୍ଚଳ—ବିଶେଷତଃ ଗଞ୍ଜାମ, ଜଳନ୍ତର, ଅଠଗଡ଼ ଆଦି ବୁଲି କବିଙ୍କ ଭକ୍ତ ଓ ବଂଶଧରମାନଙ୍କଠାରେ ଅନୁସରଣ କରି କବିଙ୍କ ଜୀବନର ଯେଉଁ ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସଗ୍ରହ କରିଅଛନ୍ତି; ସେମାନ ସବୁସ୍ଥାବିଧ ନ ହୋଇଥିଲେ ଅଲ୍ପଦିନେ ଲେଖ ପାଇଁ ଯାଇଥାନ୍ତା । ବହୁ ଆୟାସରେ ହସ୍ତଗତ ହୋଇଥିବା ନାନା ପୋଥିରୁ ଭଲ ଭଲ ପାଠମାନ (reading) ସଗ୍ରହ କରି ଓ ବହୁ ଗୀତାର୍ଥମାନଙ୍କଠାରୁ ଭଲ ଭଲ ଅର୍ଥମାନ ସଗ୍ରହ କରି ସେଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପର ସହୃଦ ଭୂଳନା କରି କେଉଁ ଅର୍ଥ ଓ ପାଠଦ୍ୱାରା କବିଙ୍କ ମନୋଭାବର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ପଷ୍ଟତମ ହୋଇଅଛି, ତାହା ବାଛିବାଦ୍ୱାରା ପଣ୍ଡିତେ ଯେଉଁ ବୃତ୍ତି ଓ

ଅସାଧାରଣ ମନୋହର ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଭାବିଲେ ସ୍ବର୍ଗ ହେବାକୁ ହୁଏ । କବିଙ୍କ ରଚିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରଚନା ଓ ‘ଭୂମୀ’ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଗେୟ ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସୁଗ୍ରହ କରିବାକୁ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ବହୁ କଷ୍ଟ ପାଇବାକୁ ହୋଇଅଛି ।

ପାଠକମାନେ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଆମ୍ଭେ ପାଠ କଲେ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ସମ୍ବୃତ ବଚନ ଉଦ୍ଧାର କରିଅଛି, ତହିଁର ସାରବସ୍ତୁ ବୁଝିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ ।

ଇଂରାଜରେ ପ୍ରବଚନ ଅଛି ଯେ, *a prophet is not honoured in his own country* । ଏହାର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ “ଗାଆଁ କଣାଆଁ ସିଂହାଣିନାକା” । କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏ ଉକ୍ତିଟି ସଫଳ ହୋଇନାହିଁ । କବି ଜୀବିତକାଳରେ ଜଳନ୍ଦର, ଆଠଗଡ଼ ଏବଂ ପୁରୀର ରାଜଦରବାରରେ ସମ୍ମାନିତ ଓ ପୁରସ୍କୃତ ହୋଇଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ଯେ ପ୍ରତିଭାପୂର୍ଣ୍ଣ କବି ଶିଖିଥିଲା, କବିଙ୍କ ଜୀବନ ଏଥିର ପ୍ରକୃଷ୍ଟତମ ଉଦାହରଣ । କବିଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଗୁଣ, ଅଶ୍ରୁକବିତ୍ତ୍ବ ଓ ଗୁଣଗ୍ରାହକତ୍ବ ଯୋଗୁଁ ସେ ସର୍ବତ୍ର ସମ୍ମାନିତ ଓ ଆଦୃତ ହୋଇଥିଲେ । କବି ସରସ୍ବତୀଙ୍କ ସେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତତ୍କାଳୀନ ରାଜ୍ୟରେ ନିୟୁତ ଧାର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ରାଜ୍ୟର ମାନେଜର ମଧ୍ୟ କବି ଖ୍ୟାତିଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ବୟଂ ସରସ୍ବତୀଙ୍କ ବରପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳା ନ ଥିଲେହେଁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ବରପୁତ୍ରମାନେ ସରସ୍ବତୀଙ୍କ ବରପୁତ୍ରମାନଙ୍କଠାରେ ସାବିତ ଭାବ ଦୃଷ୍ଟି ନ ରଖି ସେମାନଙ୍କ ପୁଷ୍ପପୋଷକ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଉତ୍କଳରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଦୃଷ୍ଟି ଥିଲା । ଉତ୍କଳରେ କବିଙ୍କ ସମସାମୟିକ ରାଜନ୍ୟସମାଜ ଶତ ଶତ କବି ଓ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସରସ୍ବତୀଙ୍କ ସେବାରେ ଲଗିବା ପାଇଁ ପୁରାଣ ଦେଇଥିଲେ । ଫଳତଃ ଉତ୍କଳର ରାଜସଭାମାନ ‘ବ୍ରହ୍ମସଭାକେଶରୀ’ ଥିଲା । ସେହି ଶିଳପତିମାନଙ୍କ ବଂଶଧରମାନେ ପୁରସ୍କୃଷ୍ଟଙ୍କ ଘନା ଅଜିକାଲି କେତେକୂର୍ ଅନୁଧାବନ କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହା ସାଧାରଣଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉଅଛି । ଯେ ହେଉ, କବି ଯେଉଁ ରାଜାମାନଙ୍କ ବାହୁଧାୟୀରେ ରହି ଉତ୍କଳର ସଙ୍ଗୀତକୁ ମୁଖରତ କରିଅଛନ୍ତି, ଆଜି ଏହି ସଙ୍ଗୀତମାନଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ସେହି ସେହି ଆଶ୍ରୟଦାତାମାନଙ୍କ ନାମ ଅମରସରରେ ବିରାଜୁଅଛି ।

ଉତ୍କଳକବିଙ୍କର ଛନ୍ଦଯୁଗ ପରେ ସଙ୍ଗୀତଯୁଗରେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ, ବନମାଳୀ ଆଦି ଅବିରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତମାନ ରଚନା କରିଥିଲେ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ସେହି ନକ୍ଷତ୍ରମାଳା ମଧ୍ୟରେ ସୁଧାକର ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା । ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରକେଶ ସୀମାଭୁକ୍ତ ହୋଇ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଲାଭ

କି ଯଦି ହୋଇଥାନ୍ତୁ, ତାହା ସ୍ଥିର କରିବା ସାଧନାତ୍ମକ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଓ ଛନ୍ଦ ଅନୁଶୀଳନରେ ବିଶେଷଜ୍ଞ (expert) ଅଛନ୍ତି ତେଲଙ୍ଗୀମାନଙ୍କ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ରହିବା ଯୋଗୁ ଉତ୍କଳ ଭଞ୍ଜୀୟ ଯୁଗରେ ଏବଂ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଯୁଗରେ ଯେଉଁ କାବ୍ୟ ଓ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ନୂଆ ସମ୍ପଦ ଆହରଣ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାନ୍ତୁ, ତାହା ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଉତ୍କଳର ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ କୋଠଭଣ୍ଡାରରେ ସାଇତା ହୋଇଥିବ । ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆକ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟରେ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ ଓ ନୃତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବେଶ୍ୟାନୃତ୍ୟରୂପ ଲଳାକୁ ପ୍ରଶସ୍ତ ଦିଆଯାଉଥିଲା, ଉତ୍କଳୀୟମାନେ ‘ଗୋଟିପୁଅ’ ଦଳର ସୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ଉତ୍କଳକୁ ସେହି ଲଳାର ଅଭିନୟରୁ ରକ୍ଷା କରି ପାରିଅଛନ୍ତି । ଏହା ଉତ୍କଳ ପକ୍ଷରେ ଗୌରବର ବିଷୟ । ଭଞ୍ଜୀୟ ଯୁଗର ଆପତ୍ତିଜନକ ରୂପ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଯୁଗରେ ମାର୍ଜିତ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିଲା ଏବଂ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟାକରଣନିୟମ-ସମତ ରଚନାଦ୍ୱାରା ଭାଷାର ଟେକ ବଢାଇଥିଲେ । ଏହାହିଁ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ବିଶିଷ୍ଟତା । ସେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପୁରୁଷ ଓ ରାଧାଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତରୂପେ ଧ୍ୟାନ କରି ‘ମ’ ଗୀତରେ ଯେଉଁ ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷର ମିଳନ ଚିତ୍ରିତ ଅଛି, ତାହା ଭାଷାରେ ଅମୂଲ୍ୟ ନିଧି ଅଟେ । ସେ ଯେ ହେଉ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ କୁଳମଣି ଦାଶ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରଶ୍ରମ କରି କବିଙ୍କର ଯେଉଁ ଜୀବନୀ ଓ ସଙ୍ଗୀତାଦି ସଂଗ୍ରହ କରିଅଛନ୍ତି, ତଦ୍ୱାରା କବିଙ୍କର କବିତ୍ୱ ବୁଝିବା ଅପେକ୍ଷା କବିଙ୍କୁ ବୁଝି ପାରିବା ପାଇଁ ସାଧାରଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ମୁଦା ଦୁଆର ଫିଟାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଏ ପରଶ୍ରମ ଉତ୍କଳରେ ତଥା ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟରେ ଚିରକାଳ ବିରାଜୁଥିବ । ପରଶେଷରେ ବକ୍ତବ୍ୟ କି, ଯେଉଁ ‘ଶରଣ-ଧରଣୀ’ ଆଠଗଡ଼ ଦିନେ ଆପଲ ଓଡ଼ିଶା ସ୍ୱାଜ୍ଞ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଥିଲା; ଯେଉଁ ଆଠଗଡ଼ ସ୍ୱାଜ୍ୟ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ସ୍ମୃତିନୋଦ୍ଧୃତ ପ୍ରତିଭାର ପୂଜାକରି ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ କରିଥିଲା, କାଳକ୍ରମେ ସେହି ଆଠଗଡ଼ ସ୍ୱାଜ୍ୟ ତଦାନନ୍ତର ସ୍ୱାଜ୍ୟ ବଂଶଧରଙ୍କଠାରୁ ହସ୍ତାନ୍ତରିତ ହୋଇଅଛି, କିନ୍ତୁ ସେହି ଆଠଗଡ଼ ସ୍ୱାଜ୍ୟର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଧିକାରୀ ଖଲ୍ଲିକୋଟର ଉଦୟମାନ ସ୍ୱାଜୀ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଦେବ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ବିଷୟରେ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ହୋଇ ଆଠଗଡ଼ର ଟେକକୁ ବଜାୟ ରଖିଅଛନ୍ତି ଓ ନିଜପାଇଁ ସାହିତ୍ୟର ଲଭିହାସରେ ଗୋଟିଏ ଠଣା ରଖି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଏହା ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ ।

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣର ଭୂମିକା

କବିବର ରାଧାନାଥ ତତ୍ତ୍ୱପ୍ରଣୀତ ଚିଲିକାରେ ମହାତ୍ମା କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ସମ୍ମିଳରେ ଯେଉଁ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି, କଟକ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲରେ ଶିକ୍ଷକତା କଲବେଳେ ତାହାର ସମ୍ୟକ୍ ଅଲୋଚନା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥିଲା । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ମୁଁ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ-ଚମ୍ପୂରୁ ଦୁଇ ବୃତ୍ତଗୋଟି କରିବା ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲି, ମାତ୍ର ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପୁସ୍ତକର ପାଠ ପ୍ରାୟଶଃ ଅଗୁରୁ ଥିବାରୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଁ ତୃପ୍ତିଲାଭ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ଏହି ସମୟରେ ମୋର ବନ୍ଧୁ କଟକ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲର ଅନ୍ୟତମ ଅଧ୍ୟାପକ ବାବୁ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ମହାଶୟ ଓଡ଼ିଆରେ ଏମ୍. ଏ. ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିଲେ । କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦଚମ୍ପୂ ଓଡ଼ିଆ ଏମ୍. ଏ. ପରୀକ୍ଷାର ଖଣ୍ଡିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ପାଠ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ । କୃଷ୍ଣ ବାବୁ ଚମ୍ପୂରୁ କେତେ ଗୋଟି ସଙ୍ଗୀତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ମୋତେ ଅନୁରୋଧ କଲେ, ମାତ୍ର ମୁଁ ସର୍ବଦା ତାଙ୍କର ସନ୍ଦେହମୋଚନ କରି ନ ପାରି ଏକାନ୍ତ ଲଜ୍ଜିତ ହେଲି ଏବଂ ସେହି ଦିନଠାରୁ ଚମ୍ପୂରୁ ଉତ୍ତମ-ରୂପେ ବୁଝିବାପାଇଁ ସକଳ୍ପ କଲି । ଏହାର ଅଳ୍ପ ଦିନ ପରେ ସ୍କୁଲରୁ ଦୀର୍ଘ ଅବକାଶ ପାଇ ମୁଁ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପୁରୀ ଗଲି । ପୁରୀର ପ୍ରାଚୀନ ପଣ୍ଡିତ-ମଣ୍ଡଳୀରେ ଚମ୍ପୂର ଆଦର ଅତ୍ୟଧିକ । ଏପରି କି, ଚମ୍ପୂର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିପାରୁଥିବା ପୁରୀରେ ଉଲ୍ଲୁକ୍ଷ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଗ୍ରହକ; ତେଣୁ ସେଠାରେ କେତେକ ଜଣ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚମ୍ପୂର ଅଲୋଚନା କଲି, ମାତ୍ର ମୋର ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ନାହିଁ । ପୁରୀ ସମ୍ପୃକ୍ତ କଲେଜର ଅନ୍ୟତମ ଅଧ୍ୟାପକ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ଆନନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର, କାବ୍ୟସୁଦ୍ଧିତୀ ମହାଶୟ ମୋର ଏ ବିଷୟରେ ଆଗ୍ରହାଦିଶୟ ଦେଖି ଦୟା କରି ବିଶୁଦ୍ଧ ଭାବରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଖଣ୍ଡିଏ ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ତାଙ୍କ ଘରୁ ମୋତେ ଦେଲେ । ଏହାହିଁ ମୋର ପ୍ରଥମ ସମ୍ବଳ; ତେଣୁ ମୁଁ ଆଜି ତାଙ୍କ ନିକଟରେ କୃତଜ୍ଞ ।

କଟକରୁ ବାହାରିବା ବେଳେ ମୋର ଗୁରୁକଲ୍ଲ ମାନନୀୟ ବିଶ୍ୱନାଥ କର ମହୋଦୟ ମୋତେ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରଥମେ ଖଲ୍ଲିକୋଟ ଯିବା ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ, ସୁତରାଂ ସେହି ଯାତ୍ରାରେ ଖଲ୍ଲିକୋଟ ଯାଇ ବିଶ୍ୱନାଥ ବାବୁଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ପ୍ରଥମେ ଖଲ୍ଲିକୋଟ ଆଠଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କ କିଛିଦୂର ମାନନୀୟ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କଲି । ମନ୍ତବ୍ୟ ସୂକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟିସମ୍ବଳ ହେଲେ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଙ୍ଗଳମୟ ବ୍ୟାପାରର ପ୍ରେରଣା ଦେଖି

ପାରେ । ଏହି ପ୍ରଶାନ୍ତାୟା ବର୍ଷିଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ସଖ୍ୟ ସ୍ଥାପନ ତାହାର ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ନିଦର୍ଶନ । ପ୍ରକୃତରେ ଏହାଙ୍କୁ ପାଇ ନ ଥିଲେ ମୁଁ କେବେହେଁ ଆଜି ଏହି ଦୁରୁଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଧାନ କରି ପାରି ନ ଥାନ୍ତି । “ଯହାକୁତସ୍ତଦ୍ ଭୁଗା ବସନ୍ତି” ଏହି ଉକ୍ତି ବିଲ୍ଲୀଦାର ମହାଶୟଙ୍କଠାରେ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଉଦାରହୃଦୟ ସାଧୁ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଭକ୍ତ । ଏ ବୃଦ୍ଧ ବୟସରେ ସୁଦ୍ଧା କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କବିତା ଆବୃତ୍ତି କରୁ କରୁ ସୋମାହୃତ ଓ ଗଳଦଣ୍ଡ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି । କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂର କେତେଗୋଟି କଠିନ କବିତାର ବିଶୁଦ୍ଧ ପାଠ ଓ ଅର୍ଥ ପ୍ରଥମେ ଏହାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣି ମୋର ଚରପୋଷିତ ବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ବୋଲି ମୁଁ ଆଶାନ୍ୱିତ ହେଲି । ଏହାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଖଲ୍ଲିକୋଟ ବୃଣ୍ଡିପା ଶାସନକବାସୀ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର କାବ୍ୟଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଆଲାପ ହେଲା ଏବଂ ତାଙ୍କଠାରୁ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପୌତ୍ର ଲୋକନାଥ ରାୟ-ଗୁରୁଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ସମ୍ବୃଦ୍ଧିତ କବିଙ୍କ ଜୀବନସମ୍ପର୍କୀୟ କେତେକ ଘଟଣା ଓ କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ କବିତା ପାଇଲି ଏବଂ ସେଠାରୁ ଫେରି ଆସି ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ‘କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ’ ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲି । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠକର ପ୍ରଥମେ ମାନଗାୟ ବିଶ୍ୱନାଥ ବାବୁ ମହାଶୟ ମୋତେ ଉତ୍ସାହିତ କଲେ ଏବଂ ମୋର କେତେକ ସାହିତ୍ୟସେବା ବନ୍ଧୁ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଜୀବନବୃତ୍ତନ୍ତ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସହିତ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଏହି ଅବସରରେ ‘ମୁଁ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ବୁଲି କବିଙ୍କର ଜୀବନବୃତ୍ତନ୍ତ ଓ କବିତା ସଂଗ୍ରହ କରୁଥାଏ’ । କବିଙ୍କ ପୌତ୍ର ପଣ୍ଡିତ ଲୋକନାଥ ରାୟଗୁରୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୁଁ ଆସ୍ଥା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଲଲା ଶାସନରେ ଦେଖା କଲି । ସେତେବେଳକୁ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ମୋର ୨୩ ଗୋଟି ମାତ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧ ବାହାରିଥିଲା । ବୃଦ୍ଧ ସେଗୁଡ଼ିକ ମନୋଯୋଗ ସହକାରେ ପାଠ କରିଥିଲେ ଏବଂ ମୋତେ ଯେପରି ଦେଖିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ଶୀଘ୍ର କବିଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପ୍ରକାଶ କରିବାପାଇଁ ଦୃଢ଼ରୂପେ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କର ଅଶୀବାଦ ଭିକ୍ଷା କରି ସେଠାରୁ ଫେରି ଆସିଲି; କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର କଥା, ଏ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରି ମୁଁ ତାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ଅବସର ପାଇଲି ନାହିଁ; ବୃଦ୍ଧ ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱସାରତ୍ୟାଗ କରି ଚାଲିଗଲେ ।

ଚମ୍ପୂର ବିଶୁଦ୍ଧ ପାଠ ଓ ଟୀକା ଲେଖା ହେବା ପରେ ଉତ୍କଳର ବିଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟିକ ମାନଗାୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ମହାଶୟ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପଢ଼ି

ମୋଡେ ନାନା ଭାବରେ ଉତ୍ସାହିତ କଲେ ଏବଂ ଏହାର ମୁଖବନ୍ଧ ସ୍ବତଃ ଲେଖିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ଅଯାଚିତ ଅନୁଗ୍ରହ ନିମିତ୍ତ ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରେ ରଖି ।

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ କବିଙ୍କ ଜୀବନବୃତ୍ତାନ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା ଲେଖା ହୋଇଅଛି, ତାହାର କେତେକ ଅଂଶ ତାଙ୍କ ନାହିଁ ପଣ୍ଡିତ ଲେକନାଥ ରାୟଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ସଂଗୃହୀତ । ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଂଶ ମୁଁ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାରେ ନାନା ସ୍ଥାନ ବୁଲି ଅନେକ ବୃଦ୍ଧଙ୍କଠାରୁ ସଂଗ୍ରହ କରିଅଛି । ଲେକନାଥ ରାୟଗୁରୁ କବିଙ୍କ ଜୀବନସମ୍ବନ୍ଧ ଘଟଣାବଳୀ ତାଙ୍କ ପିତା (କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପୁତ୍ର) ପଣ୍ଡିତ ବିଶ୍ବନାଥ ରାୟଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ପାଇଥିଲେ । ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ବାହାରଥିଲା, ଏଥିରେ ସେହୁପରି ସନ୍ଧିବେଶିତ ହୋଇଅଛି, ତେବେ ପ୍ରୟୋଜନାନୁସାରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଅଛି । ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନଚରିତମଧ୍ୟରୁ ଉଠାଇ ନେଇ ପାଠକମାନଙ୍କ ସୁବିଧା ପାଇଁ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ସଂଯୋଜିତ କରି ଦେଇଅଛି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ଦ୍ବିତୀୟ ଭାଗ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚର୍ଚ୍ଚୁ । ଏହା କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ରଚନାର ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଂଶ । ମୁଁ ପୁରୀ ଓ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାରୁ ଯେଉଁ ପାଞ୍ଚଶତ ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ପାଇଥିଲି, ସେ ସମସ୍ତର ପାଠ ସଙ୍ଗେ ମିଳାଇ ଏଥିରେ ପାଠ ସନ୍ଧିବେଶିତ କଲି । ଅଶୁଦ୍ଧ ପାଠକୁ ପ୍ରାଚୀନ୍ଦ୍ର ଭାବରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି । ଏହାର ଅର୍ଥ ବୁଝିବାରେ ମୁଁ ଅନେକଙ୍କଠାରେ ରଖି, ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଜିଲ୍ଲାଦାର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ବନାଥ ବ୍ରହ୍ମା, ଆଠଗଡ଼ର ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତ ଗଙ୍ଗାଧର ପ୍ରହରାଜ ଓ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାର ରୁଦ୍ରପୁର ସ୍କୁଲ ଇନସ୍ପେକ୍ଟର ମାନନୀୟ ରାଧାଚରଣ ଦାସ ବି. ଏ., ବି. ଟି. କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ମୋର କୂଳଗୁରୁ ପୁରୀର ସୁନାମଧନ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ମଧୁସୂଦନ ତର୍କବାଚସ୍ପତି ମହୋଦୟ ମୋର ସମ୍ବୃତ ଟୀକାଟିକୁ ଦୟାସ୍ବକ୍ତ ସଂଶୋଧନ କରି ଦେଇଥିବାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରେ ଚିରକୃତଜ୍ଞତାପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିଲି ।

କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଅନେକ ସଙ୍ଗୀତ ମୁଁ ସଂଗ୍ରହ କରିଅଛି, ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକ କାଳକ୍ରମେ ଅଳ୍ପ ଲୋକଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ି ଏପରି ବିକୃତ ହୋଇ ଲେଖା ହୋଇଅଛି ଯେ, ତହିଁରୁ ପ୍ରକୃତ ପାଠ ମିଳାଇବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆୟାସପାୟ । ସେହି ସଙ୍ଗୀତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ୨୫୩୦ ଗୋଟି ସଙ୍ଗୀତ ଏଥିପୁର୍ବେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା, ସେ ସବୁରେ ମଧ୍ୟ ଭ୍ରମପ୍ରମାଦ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ । ଯାହାହେଉ, ମୁଁ ଅନେକ ହାତଲେଖା ପୋଥି ସଙ୍ଗେ ମିଳାଇ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ୧୦୧ ଗୋଟି ସଙ୍ଗୀତ ଏ

ସୂତ୍ରକରେ ‘ସଙ୍ଗୀତ କଲ୍ଲଲତା’ ନାମରେ ପ୍ରକାଶ କଲି । ସମୟକ୍ରମେ ଅବଶିଷ୍ଟ ସଙ୍ଗୀତମାନ ଅନ୍ୟ ଭାଗରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ରହିଲି ।

ଏହାର ତତ୍ତ୍ୱର୍ଥ ଭାଗରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିବିଧ କବିତା ଦେଲି । ଏପରି ଅନେକ କବିତା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ପାଇଅଛି; ମାତ୍ର ପାଠର ଅଶୁଦ୍ଧି ଓ ଗ୍ରନ୍ଥର ବାହୁଲ୍ୟ ଉତ୍ତରୁ ସେ ସବୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତ୍ୟାଗ କଲି ।

ଏହାଛଡ଼ା କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଅସଂଖ୍ୟ କାବ୍ୟ ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ ଓ ‘ହାସ୍ୟ-କଲ୍ଲୋଳ’ ପ୍ରଧାନ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ ସ୍ଥାନ ଅଛି ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ନୁହେଁ । ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଗୋଟିଏ ସଂକଳିତ ବିଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ, ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହାର ଆବଶ୍ୟକତା ମୁଁ ଅନୁଭବ କଲି ନାହିଁ ।

ମୁଁ ଯଥାଶକ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରି ‘କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ’ର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ବିସ୍ତାରିତ ଭାବରେ ଏଥିରେ ଦେଇଅଛି । କାରଣ ଓଡ଼ିଶାରେ ଚମ୍ପୂର ଆଦର ଅତ୍ୟଧିକ ଏବଂ ତାହା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଭାବଗର୍ଭକ ଓ କଠିନ । ରଚାକର ଚମ୍ପୂ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ବିବିଧ କବିତାରୁ କେତେକର ବିଶଦ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଲେଖିଥିଲି, ମାତ୍ର ସୂତ୍ରକଟିର ଅଳ୍ପତମ ଯଥେଷ୍ଟ ବଡ଼ ହୋଇ ପଡ଼ିବାରୁ ସେ ଗୁଡ଼ିକ ଉଠାଇ ଦେଇ ତାହା ସ୍ଥାନରେ କେବଳ ପଦବ୍ୟାଖ୍ୟା (Foot note) ମାତ୍ର ଦେଲି । ପାଠକମାନେ ଯେବେ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ପଢ଼ିବେ, ତେବେ ତା ସାହାଯ୍ୟରେ ପଦବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦେଖି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କବିତା ସୁନ୍ଦରରୂପେ ବୁଝି ପାରିବେ । ପାଠ ମିଳାଇବାରେ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭ୍ରମପ୍ରମାଦ ରହିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ; ତେଣୁ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଚିକିତ୍ସରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ, ସେମାନେ ଦୋଷ ଦେଖିଲେ ଦୟା କରି ମୋତେ ଜଣାଇବେ ଏବଂ ମୁଁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କରଣରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସଂଶୋଧିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି ।

ପରିଶେଷରେ ବକ୍ତବ୍ୟ ଏହି ଯେ, କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଠଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କର ସଭାପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଖଲ୍ଲିକୋଟ ଆଠଗଡ଼ ସମ୍ମିଳିତ ରାଜ୍ୟର ସିଦ୍ଧାସନକୁ ଖଲ୍ଲିକୋଟ ରାଜା ଅଲଙ୍କୃତ କରୁଅଛନ୍ତି, ତେଣୁ ମୁଁ ଏ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ତାଙ୍କ ନାମରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଅଛି । ପ୍ରକୃତରେ ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍ସାହ ପାଇ ନ ଥିଲେ ଏତେ ବଡ଼ ବ୍ୟୟସାଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି । ଏହି ହେତୁରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଠାରେ ଚିରକୃତଜ୍ଞ ।

ଚତୁର୍ଥ ସଂସ୍କରଣର ଭୂମିକା

‘କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ’ ର ଚତୁର୍ଥ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା; ୧୯୩୯ରେ ତୃତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶରେ କବିଙ୍କର ଅସ୍ଥପଲ୍ଲ କାବ୍ୟ ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ବିଶୁଦ୍ଧ ପାଠର ଅଭାବରୁ ଅଗତ୍ୟା ୧୯୮୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସ୍ୱର୍ଗତ ପଣ୍ଡିତ ଗୋବିନ୍ଦ ରଥଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୁଦ୍ରିତ ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ରୁ ପାଠ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ପାଠ ପ୍ରମାଦପୁର୍ଣ୍ଣ ଥିବାରୁ ମୁଁ ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ସନ୍ତୋଷ ଲଭି କରି ପାରି ନ ଥିଲି । ଏଥିମଧ୍ୟରେ ଗତ ୧୯୪୫ ମସିହା ଅକ୍ଟମ୍ବର ତୃତୀୟା ଦିନ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଶତବାର୍ଷିକ ଶ୍ରାଦ୍ଧଉତ୍ସବ ଆଠ ଗଡ଼ର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରାମ ବୋଇରାଣୀରେ ଅତି ଆଡ଼ମ୍ବର ସହକାରେ ପ୍ରତିପାଳିତ ହୋଇଯାଇଅଛି । ସେ ଶ୍ରାଦ୍ଧରେ ପୌରୋହିତ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ମୁଁ ଆହୂତ ହୋଇଥିଲି ଏବଂ ଖଲ୍ଲିକୋଟ, ଆଠଗଡ଼ ଏବଂ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଅନେକ ଉତ୍ସାହୀ ଯୁବକ, ବନ୍ଧୁ ଓ ପଣ୍ଡିତ ଓ ରାଜକର୍ମଚାରୀ ସେ ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଆଠଗଡ଼ର ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ବିଶ୍ୱବିମୋହନ ବିପକ୍ଷରେ ଗୁଣ ଟଙ୍କାର କରୁଥିଲେ, ସେ ଦିନ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ମୃତିସ୍ତମ୍ଭ ଉଦ୍ଘୋଷିତ ହେଲା । ଗଞ୍ଜାମବାସୀ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ‘ପ୍ରତିଭା ପୁରୀ’ ଏସବୁ ଆୟୋଜନ ଦେଖି ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ ହୃଦୟରେ ଗଭୀର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ-ପ୍ରସାଦ ଅନୁଭବ କରୁଅଛି ଏବଂ ‘କବିସୂର୍ଯ୍ୟ କବିତା’ ଆଲୋଚନା କରିବା ଦ୍ୱାରା ମୋ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ସାର୍ଥକ ହୋଇଅଛି ବୋଲି ଭାବୁଅଛି । ଏଥିରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଭକ୍ତ ଯୁବକବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀମାନ୍ ଶଶିଭୂଷଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଅଗ୍ରଣୀ ଥିଲେ ।

ଖଲ୍ଲିକୋଟ ଗଡ଼ନିବାସୀ ରାଜବୈଦ୍ୟ ଶ୍ରୀମାନ୍ ବିଶ୍ୱନାଥ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କଠାରୁ ସେହି ଅବସରରେ ଶୁଣିଲି ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ର ଗୋଟିଏ ଶୁଦ୍ଧଲେଖା ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛି । ଭଞ୍ଜ ଏବଂ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର କବିତାରେ ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ପ୍ରବେଶ ଅଛି; ଏ ସଂସ୍କରଣରେ ତାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ପାଠ ମାର୍ଜିତ କରିଅଛି ଏବଂ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଦିରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଅଛି ଓ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଚଉତିଶା ‘ମହାବାହୁ ଜଣାଣ’ ମଧ୍ୟ ଟୀକାସହ ଯୋଗ କରିଅଛି । ଖଲ୍ଲିକୋଟ ଆଠଗଡ଼ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଶ୍ୱନାଥ ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଗୀତାର୍ଥୀ । ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ଅଛି । ତାଙ୍କର ଏହି ସହାୟତା ପାଇଁ ନ ଥିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଶୁଦ୍ଧପାଠ ମୁଁ ପାଇପାରି ନ ଥାନ୍ତି । ଚମ୍ପୂର କେତେକ ଗୀତର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଓ ଶୁଦ୍ଧପାଠରେ ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଭଲରୂପ ଥିଲା । ମୋ ପାଖରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରଖା ଯାଇଥିବା ‘ଚମ୍ପୂ’ର ଦୁଇଶଗ୍ଧି ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ଦେଖି ତାଙ୍କର ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ଦୂରଭୂତ ହୋଇଅଛି । ବିଶ୍ୱନାଥ ପ୍ରାଚୀନ କାବ୍ୟ କବିତାର ଜଣେ ସରମ ଭକ୍ତ; ମୋର ଆଶା ତାଙ୍କର ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତି ଅନେକେ ଅନୁକରଣ କରିବେ ।

ପୁରୀ
ଅକ୍ଟମ୍ବର ତୃତୀୟା
୧୯୪୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ

}

ଶ୍ରୀ କୁଳମଣି ଦାଶ

ସୂଚୀପତ୍ର

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
ପ୍ରଥମ ଭାଗ—ଜୀବନବୃତ୍ତାନ୍ତ		ଆଜ ଏ ରୁଷା ରେ	୨୭୨
୧ମ ପରିଚ୍ଛେଦ ଜନ୍ମ ଓ		ଆଜ କେ ଶିଖାଇଲୁ ରୁଷାକୁ ରେ	୨୦୯
ବଂଶ ପରିଚୟ	୧	ଆରେ କୁରଙ୍ଗାଦୁଶା	୨୪୫
୨ୟ " ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷା	୮	ଆରେ ପ୍ରାଣସଙ୍ଗୀ	୨୩୨
୩ୟ " ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ରଚନା	୧୫	ଆହା ମୋ ଖଞ୍ଜିନୀକୀ	୨୯୧
୪ର୍ଥ " ଜଳନ୍ତରରେ ମନ୍ଦିତ୍ୱ	୨୪	ଏହି ସେହି କି ମୋ ସହି	୨୨୯
୫ମ " ପୁରୀ ରାଜସଭାରେ ପ୍ରବେଶ		କର ଯମା ରେ	୨୨୩
ଚେଷ୍ଟା	୨୯	କରବ କି ରାଜ	୨୫୪
୬ଷ୍ଠ " ପୁରୀ ରାଜସଭାରେ		କଳାକୁଶଳା ରେ	୨୭୫
ପ୍ରତିଷ୍ଠାଲାଭ	୩୩	କଳା ବାଳାହକ ଭୂଳା	୨୫୬
୭ମ " ଆଠଗଡ଼ରେ ଅବସ୍ଥାନ	୪୧	କହ କି ହେଲ ସହି	୨୬୦
୮ମ " ଆଠଗଡ଼ ସଙ୍ଗୀତପରିଷଦ	୪୯	କହ ରେ ଜୀବସଙ୍ଗୀନୀ	୨୮୨
୯ମ " ଚମ୍ପୁସମାଲୋଚନା	୫୫	କହ ନାହିଁକି ରେ ପହଲୁ	୨୭୫
୧୦ମ " ପାରଳାରେ ଶିକ୍ଷକତା	୬୦	କହବାକୁ ଲଜ	୨୧୨
୧୧ଶ " ମଦୁରା ରାଜ୍ୟରେ		କହବାକୁ ସଙ୍ଗିନୀ ତୋ ଆଗେ	୨୬୫
ମ୍ୟାନେଜରି	୭୫	କାଳନ୍ଦୀକୁଳକୁ	୨୮୨
୧୨ଶ " ଉପସ୍ଥାପନ	୮୩	କା ମନେ ଥିଲ ଏ କଥା ଗୋ	୨୮୬
ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗ		କାହିଁରେ ମନ ସହି	୨୨୧
କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୁ	୯୧-୧୮୩	କି ନ କରେ ପ୍ରେମସାଗର	୨୭୨
ଚନ୍ଦ୍ରାକର ଚମ୍ପୁ	୧୮୫-୨୦୬	କୁଞ୍ଜିନିଳୟକୁଷା	୨୫୯
ତୃତୀୟ ଭାଗ—ସଙ୍ଗୀତକଳାଲତା		କୁନ୍ଦରଦନା ରସବତୀ	୨୭୮
ଅନା ଅନାଥରେ ଥରେ	୨୮୯	କେଉଁ କାରଣୁ ମୁଁ ତୋ	୨୮୩
ଅନା ଅନାରେ ମୋତେ	୨୩୮	କେଡ଼େ କଉତୁହା କଳାବୃନ୍ଦ	୨୬୬
ଅନା ଅନା ସୁନୟନା	୨୬୭	କେଳିପ୍ରସାଦା କେବଳ	୨୪୦
ଅନାରତ ସରସମନା	୨୩୪	କେହି ସରିକି	୨୮୧
ଅରକ୍ଷି ଥିବାର ପ୍ରୀତି	୨୪୨	ଖବରଦଳକୁ ସତ ମଣି	୨୨୬
ଅରକ୍ଷି ପଛେ ଜନ	୨୮୧	ଖଞ୍ଜିରାଟନୟନା	୨୩୨
ଅଲକ୍ୟ ଦେବାରୁ	୨୧୪	ଗଜଗତେ ଏ ଜଗତେ	୨୪୪
ଆଉ କି ସମ୍ମାନ ସହି	୨୨୫	ଗଲ ତ ଅନୁରାଗ ଜଣା	୨୮୪
ଆଜ ଏ କି ଗୁମାନରେ	୨୨୬	ଗଲ ସବୁ ସର ରେ	୨୬୩
		ଗୁଣନିଧି ଲବଣ୍ୟଲହରୀରେ	୨୪୪

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା	ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
ଗୋ ରସନାଟି	୨୩୬	ପ୍ରାଣବକୁଆ ଆଜ ତୋ	୨୮୫
ଘେନ ଘେନ ମନ	୨୫୦	ପ୍ରାଣବକୁ, ଗରବ କାହିଁକି	୨୫୧
ଚନ୍ଦନବାସି ବୁଦ୍ଧବରହାସି ରେ	୨୭୪	ପ୍ରିୟସହ, ଏତେବେଳୁ ଆଅ	୨୧୩
ଚନ୍ଦ୍ରକିଶାରେ	୨୪୭	ପ୍ରିୟ ସହ କରବ କି ବୁଦ୍ଧି	୨୨୦
ଚରଣାୟୁଧବୃନ୍ଦ ରଟିଲ ରେ	୨୧୯	ଫୁଲ ମଲ୍ଲୀଦାସି ରେ	୨୨୨
ଗୁନ୍ଦ ସୁନ୍ଦରମୁଖି ରେ	୨୫୮	ବନ୍ଧୁ ଅଛୁ କି ଲେଡ଼ା	୨୩୮
ଗୁହାଁରେ ନିଧୁବନ କେଳି	୨୭୦	ବନ୍ଧୁ ଅଦୋଷେ ରସନା ଦୋଷେ	୨୪୬
ଗୁହଁ କି ନାହିଁ କେହି	୨୫୯	ବନ୍ଧୁଆ ତୁ ମୋ ସବୁ ଭରସା	୨୫୮
ଗୁହଁଛୁ ମାତ୍ର ଶିଖଣ୍ଡ ଲେ	୨୮୩	ବନ୍ଧୁଆ ରେ ବାରେ ଅନାରେ	୨୮୮
ଗୁହଁରୁ ଯେବେ ଶ୍ୟାମଦ୍ୟୁତିକିରେ	୨୨୯	ବନ୍ଧୁ କଲି କି ଦୁର୍ବିଗୁରୁ	୨୧୭
ଜଣା ତ ଅଛୁ ମାତ୍ର ଏତିକି ରେ	୨୮୭	ବନ୍ଧୁ ରୁଷିଲ ଅକୃଦର ପର	୨୪୮
ଜଣା ଥିଲ କି ମୋତେ	୨୨୨	ବଣୀଧାରୀ ସରସିବନ	୨୧୧
ଜଣା ପଡ଼ିଲ ରେ	୨୨୩	ବରନାରି ! ଗୁମାନ ମନେ	୨୮୧
ଜୀବବାନ୍ଧବୀ ରେ	୨୨୮	ବଳା ନା ସ୍ନେହ କଳାନାଗରେ	୨୫୨
ଟମକ ବାଜଇ	୨୫୭	ବାରିଜାଣି ମନରୁ ମାନ	୨୩୪
ତାର ଗିରେ କି ବିଶ୍ୱାସ	୨୫୦	ବାଳାବରରେ ଶଙ୍ଖକଣ୍ଠୀ	୨୫୭
ତୁହି ପର ମୋ ହୃଦୟ	୨୧୫	ବଧାତା କି ନ କରଇ ଗୋ	୨୮୭
ତେଣ୍ଟାରେ ଜାଣି ଜାଣି	୨୪୧	ବଧାତାରେ କି କାଲେ	୨୬୬
ଦେବ ମୁଁ ପରାଣକୁ	୨୯୨	ବିପତ୍ତି ରତେ ଗୋ	୨୭୪
ଦୋଷ ବିନା ମୋ ନବାନା	୨୪୪	ବିମ୍ବାଧରରେ, ବିଷ୍ଣୁସୁର ଦେବା	୨୩୭
ଧନ ଘନରସ ବରଷିଲ	୨୨୪	ବୁଝି ପ୍ରୀତିରେ	୨୯୧
ଧନ୍ୟ ହେ ନବକିଶୋର ସଖାଧୃତି		ଭାସିଲିଟି ଆସି ଦରହାସୀ	୨୪୬
ଧନଗୌର	୨୧୬	ମନ ଜମି ଯା ସିନ୍ଧୁଜେମା	୨୫୨
ନରୁଇଲ ଯାହା ସେ	୨୨୮	ମନ ବିନା ତ ନବାନା	୨୭୭
ନିନ୍ଦା ନ ଲଭ ସଖିରେ	୨୫୫	ମନା ମୁଁ କରୁଥିଲ ଏହାକୁ	୨୧୩
ନିରତେ ମୁଁ ଅଟକୁ	୨୨୪	ମନ୍ଦ ମଲୟାଦିଲ ବହିଲ	୨୮୪
ନୂଆ ରସିକା ରେ	୨୨୪	ମନ୍ଥାତମା ଗଭ୍ର	୨୮୬
ପରୁର କେ ଆଣିଛୁ	୨୪୯	ମନ୍ଥାମଣ୍ଡଳା ତୁ ନ ମାର ମାରରେ	୨୨୭
ପର ମଣି ତ ରମଣୀ	୨୨୧	ମାନ ଅବା ଲଜ	୨୭୧
ପରାଣ ଛର କି ଲେଡ଼ା	୨୨୫	ମାନସରୁ ମାନ ସରୁ	୨୮୫
ପାହୁପାହୁଆ	୨୭୮	ମାନ ସୁମନା, କର ଦେ ମାନମୁଁ	୨୧୧
ପ୍ରାଣନାଥ ବିଜେ ବେଳ	୨୨୯	ମିତ ଆମ୍ଭ ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁ	୨୭୦

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
ମିତ ଦ୍ଵିତ ଯେତେ ତୁ କହିଲୁ	୨୬୭
ମୁଁ ହାରିଲି ହେଉ ଏତିକି ଗୋ	୨୬୧
ମୋ ବଞ୍ଚୁଛି ବାଇ ହୋଇଯାଏ	୨୩୧
ମୋ ଭାଲେ ଥିଲୁ କି ଲୁହ	୨୯୩
ମୋହଲ ରେ ବର ମହିଳା ରେ	୨୭୪
ଯାଉଛି ମା ଆଉ ନ ପାରେ	୨୫୩
ଯା ନ ଘେନିଲୁ ସେ	୨୮୯
ଯା ଯା ମୋ ପାଶରୁ	୨୬୦
ଯେବେ ନବଘନ ଶ୍ୟାମ	୨୪୯
ଯୋଷାକୁ ରୁଷା କେ ଶିଖାଇଲୁ	୨୮୮
ରସନିଧି ଭଲୁ ଆଚରିଲୁ	୨୪୯
ରସିକାମଣ୍ଡଳ ମଥା ଝରୁ ରେ	୨୭୬
ରାଜ ପାହୁଗଲୁ ହେ ହାଜ	୨୮୯
ରାଧେ ରସିକାସକ	୨୫୧
ରୁଷା ବରଜ ମୃଦୁ କୁଶାଙ୍ଗୀ	୨୭୭
ରେ କିଶୋରି ତୁ ଲେଉଟୁଅଛୁ	୨୯୨
ରେ କିଶୋରି ପଛେ ଛୁଇଁରୁ	୨୭୧
ରେ କିଶୋରି ରୁଷିବାର ସିନା	୨୦୮
ରେ ଗରଦ ଗରଜମରୁଛୁ କେତେ	୨୩୩
ରେ ମୋ ଜୀବନ ମୁଁ କି ମାନ	୨୫୩
ରେ ମୋ ବଞ୍ଚୁ ଶିଶୁବଣା ମୁଗଦୁଶା	୨୨୮
ରେ ରମଣି ଗୁରୁଜନେ	୨୮୫
ରେ ସଙ୍ଗାତ ଏତିକି ମୋ ସକଳପ	୨୮୦
ରେ ସଙ୍ଗାତ ତୋ ବୋଲେ ବସନ୍ତ	୨୩୦
ରେ ସଙ୍ଗାତ ଦରଦ୍ରନିଧିକ	୨୬୨
ରେ ସଙ୍ଗାତ ରୁଷି ମୁଁ ବସିଲି	୨୧୦
ରେ ସଙ୍ଗାତ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରେ	୨୪୩
ରେ ସଙ୍ଗାତ ସରଗଲି ଲୁହେ	୨୧୯
ରେ ସଙ୍ଗାତ ସେ ସିନା ବସିବ ରୁଷି	୨୧୬
ରେ ସଜନି ଆଜ ତୋର ଏକ ରାତି	୨୯୦
ଶିଖଣ୍ଡମଣ୍ଡନ କି ବିହଲେ	୨୩୬

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
ଶୁଣି ଶୁଣି ରେ ଜୀବର ଧନ	୨୭୯
ଶ୍ୟାମ କେତେ ଅକୁଞ୍ଚାଣ	୨୬୧
ଶ୍ୟାମ ସମ କମଗାୟ	୨୨୫
ସଖି କେ ସେ ନାମସ୍ତୁଲେ ଗୋ	୨୯୦
ସଜନି ଆଜ ରଜନୀରେ	୨୮୦
ସଜ ହୋଇଥା ରେ	୨୫୦
ସଞ୍ଚାରଣୀ ପାଞ୍ଚାଳିକା	୨୨୯
ସରଗଲୁ ଯେ ଲୁହେ	୨୨୮
ସରି ଯାଉଛି ରେ ଏହିଠାରୁ	୨୯୩
ସୁନାଗୋରୁ ତୁ ଏକା ସିନା	୨୩୫
ସୁନାଗୋରୁରେ ନାଗରୁ ଏକ ଆଜି	୨୭୬
ସେ କି ସାବସାର ଜାଣେ	୨୩୩
ସେ ଗଜେନ୍ଦ୍ରଗଜ ମୋତେ	୨୯୧
ସେ ମୋହନ ସ୍ନେହରେ	୨୫୨
ହଇରାଣ କାହିଁକି ଏତେ	୨୧୮
ହରିହଲେ କରୁଛୁ ଯେ ପ୍ରୀତି	୨୭୩
ହେ ସରସେ ମଉଳି ଗଲେ	୨୪୩
ଚତୁର୍ଥଭାଗ—କବିତା କଲ୍ଲୋଳିନୀ	
ଜଗତେ କେବଳ	୨୯୭
କାହାକୁ କହିବା	୨୯୯
ଶିଖଣ୍ଡ ମୁକୁଟ	୩୦୧
ଗୁଣ୍ଡିଲୁ ତ ନାହିଁ	୩୦୩
ସେ ପୀରଜୀ ସତେ	୩୦୫
ଛେଟ ଡୁମ୍ପା	୩୦୬
ଜାଲିଫୁଲ ଡୁମ୍ପା	୩୦୭
କାମଦୁହା ଚଉତିଶା	୩୦୯
ସର୍ପ ଜଣାଣ	୩୧୫
ଜଗଲୀଥ ଜଣାଣ	୩୧୭
ମହାବାହୁ ଜଣାଣ	୩୧୮

ପଞ୍ଚମ ଭାଗ

ଚନ୍ଦ୍ରକଳା

୩୨୧

କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ

ପ୍ରଥମ ଭାଗ

ଜୀବନ-ବୃତ୍ତ

କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ

ଜୀବନ-ବୃତ୍ତାନ୍ତ

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଜନ୍ମ ଓ ବଂଶପରିଚୟ

ଭରତରେ ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପୂର୍ବେ ଏକ ପାଣ୍ଡ୍ୟ ସାହତ୍ୟ ଭରଗୟ ସାହତ୍ୟ ଉପରେ ସ୍ବପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିବା ଆଶେ ଏ ଦେଶରେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଜାତି ପ୍ରାଦେଶିକ ସାହତ୍ୟର ଉଲ୍ଲେଖ୍ୟାନ କରିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଏକତମ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେତେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି, ତାହା ଭୂଲନାରେ ଅପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବେଶି ହେବ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ଏ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେତେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଶ୍ରେକମାନଙ୍କ ଅଜ୍ଞତା ଏବଂ ବୁଝସ୍ବାର କୋଷରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଗଲାଣି; ଅନ୍ୟ କେତେ ଅପ୍ରକାଶିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ପଡ଼ି ରହିଅଛି । ଧନ ଓ ମନର ଅଭାବରୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକାଶରେ ଅନୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଉ ନାହାନ୍ତି । ଅନନ୍ଦର ବିଷୟ ଯେ, ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରକାଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉଦ୍‌ଯୋଗ ହେଉଅଛି । ସମସ୍ତ ଭରତରେ ପ୍ରାୟ ୮୦୦ ପ୍ରକାର ଭାଷା ପ୍ରଚଳିତ, ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ସାହତ୍ୟବିବର୍ଜିତ—କେବଳ କଥାଭାଷା । ବଙ୍ଗଳା, ତେଲୁଗୁ, ତାମିଲ, କାନାରକ, ମାଲୟାଲମ୍, ମରହଟ୍ଟୀ, ସିନ୍ଧୁଭାଷୀ, ଗୁରୁମୁଖୀ, ଉର୍ଦ୍ଦୁ, ନେପାଳୀ ଓ ଅନୁମାନଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରଭୃତି ଅତ୍ୟଳ୍ପ ଭାଷା ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଅଧୁନିକ ସାହତ୍ୟବିବରରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ଭାଷା ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୁଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଏହିସବୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଭାଷା ସମାଜରେ ସମାନ ଅସନର ଅଧିକାରୀ ନ ହେଲେହେଁ ପ୍ରାଚୀନ କବିକରେ ଏ ଯେ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବ, ଏହା ଅନେକ ଭାଷାବିତ୍ ସ୍ବତ୍ତ୍ବରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ସ୍କୃତି ଅନେକ ସମୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ୍ୟାୟକ । ପ୍ରାଚୀନ କବିଙ୍କ ଜୀବନବୃତ୍ତାନ୍ତ ଓ ତତ୍ତ୍ବସ୍ବ କାବ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଲେଖନୀ ଅନେକ ସମୟରେ ସାହତ୍ୟସେବକ ପ୍ରାଣରେ

ନବ ଭବରାଜ୍ୟର ଦ୍ଵାର ଉଦ୍ଘାଟନ କରନ୍ତେ । ତେଣୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଅଜ୍ଞ ଶୀର୍ଷାଦିତ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଶବନଚରଣାବର ଅଲୋଚନାରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦେଉଅଛୁ ।

ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ସାହିତ୍ୟଗଗନରେ ଯେଉଁ ଉତ୍କଳ କୋଟିଷ୍ଠମାନେ ଅବିରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଗିରିବନସମାଜାଦତ ଏହି ପ୍ରଦେଶକୁ ଜ୍ଞାନାଲୋକଦ୍ଵାରା ଉଦ୍ଘାସିତ କରୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ, ଘନକୃଷ୍ଣ ଦାସ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାର, ବଳଦେବରଥ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଧାନ ।

ଉପେନ୍ଦ୍ର ୫୨ ଶ୍ରେ ଛନ୍ଦପୁସ୍ତକ, ଘନକୃଷ୍ଣ ରସକହ୍ନୋଳ ଓ ଅଭିମନ୍ୟୁ ବିଦଗ୍ଧସିନ୍ଧୁମଣି ଲେଖି ଯେଉଁ ଖ୍ୟାତି ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରୁଅଛନ୍ତି, କବିସୂର୍ଯ୍ୟ କଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦଚମ୍ପୂ, ଚନ୍ଦ୍ରବଳା ପ୍ରଭୃତି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅବସ୍ଥୁବଦ୍ଧିଷ୍ଠ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖି ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟସେତରେ ସେହିପରି କମ୍ପା ସେମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକତର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅର୍ଜନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଅମ୍ଭେମାନେ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କବିଙ୍କ ସ୍ଵଚ୍ଛିନ୍ନ ଶାବନବୃତ୍ତାନ୍ତ ସହ ତତ୍ପ୍ରଣୀତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ କବିତାମାନଙ୍କର ସ୍ଵଚ୍ଛିନ୍ନ ଅଲୋଚନା କରବାରୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛୁ ।

ରାଜନୀତିସେତରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ଓଡ଼ିଶାରୁ ପୃଥକ୍ ହେଲେହେଁ, ଦିନେ ଯେ ଏହା ଜାତିର ଗୌରବର ଲାଳାସେତ ଥିଲା, ଏହା ସମସ୍ତେ ସ୍ଵୀକାର କରନ୍ତେ । କୃଷି, ବାଣିଜ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟରେ ଗଞ୍ଜାମକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜିଲ୍ଲା ଅଦର୍ଶ କରୁଲେ ତଳେ । ଉପେନ୍ଦ୍ର, ବଳଦେବ, କେଶବ ଓ କୃଷ୍ଣସିଂହ ପ୍ରଭୃତି ସାହିତ୍ୟରଥୀମାନେ ଏହି ଜିଲ୍ଲାର ଲୋକ ।

ଏମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଅଉ ଅନେକ କବି ଏହି ଜିଲ୍ଲାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କର ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଯାଇଅଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ଅସଂକ୍ଷିତ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ଅଜିଯାଏ ସାହିତ୍ୟସେତରେ ପରିଚିତ ହୋଇପାରୁ ନାହାନ୍ତି । କବିତ୍ଵର ସ୍ଫୁଲ୍ଲେଶ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥା ଅନୁଭୂତ, ଗଞ୍ଜାମରେ ସେ ସମସ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ-ମାତ୍ରାରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା ପରି ଅନୁମିତ ହୁଏ । ପ୍ରଥମତଃ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ପ୍ରାକୃତିକ ଅବସ୍ଥାନ ବଡ଼ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ । ଏହାର ଏକ ଦିଗରେ “ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଗୁରୁଚିହ୍ନଶାଳା ଶୋକସାସୋରା ଅସ୍ପଷ୍ଟବୁଦ୍ଧି” ଚିଲିକାଦ୍ରୁଦ ଓ କନ୍ଦୋପସାଗରର ଲାଳପେନାକୁଳଭୂତରଙ୍ଗଭଙ୍ଗର ସୁବିସ୍ତୃତ ବେଳାପ୍ରଦେଶର ତମାଳତାଳୀ-ବନରାଜର ଶ୍ୟାମାୟମାନ ମାଧୁରୀ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଅଗ୍ରକଷ୍ଟ ମହେନ୍ଦ୍ରାଚଳର ନେତ୍ରବିନୋଦନ ସୁଲଳ ପ୍ରଶାନ୍ତ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣାୟୁ ଶୋଭା ନିତାନ୍ତ ଲାଭ ସ ହୃଦୟକୁ ସୁଦ୍ଧା ନିର୍ବାଣ ଭବରାଜ୍ୟରେ ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତ କରନ୍ତେ । ଦ୍ଵିତୀୟତଃ ମୁଖିକାର ଉର୍ବରତା ଓ ନୌବାଣିଜ୍ୟର ଅନୁଭୂତତା ଗଞ୍ଜାମର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଚରକାଳ ପରମ ସୁଖରେ ରଖିଅଛି । ପ୍ରବୃତ୍ତିର ବିଶାଳ ଲାଳାସେତ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ ଓ

ଲବନଯାତ୍ରା ନିବାହରେ ଏକାନ୍ତ ଚିନ୍ତାଶୂନ୍ୟ ହେଲେ ଭାର୍ତ୍ତବିର ଛନ୍ଦସରେ ଲବ୍ଧିରଦତ୍ତ କବିତ୍ବଶକ୍ତି ଯେ ସ୍ବତଃ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇ ଉଠେ, ଏହା ସତ୍ତ୍ବରେ ଅନୁମିତ ହୁଏ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ବ ଏ ଦେଶରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବାରୁ ମୁସଲମାନ ଓ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଯତ୍ନପତ୍ତାବୁଦ୍ଧ ଅଧିପତ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର କମି ଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ଉତ୍କଳର ଯୁଦ୍ଧ ସୁଦ୍ଧା ରାଜ୍ୟର ରାଜାମାନେ ପରମ ସୁଖରେ ରାଜ୍ୟ ପାଳନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରଜାମାନେ ଧନ ପ୍ରାଣକୁ ନିରାପଦ ମଣି ନିଶ୍ଚିନ୍ତମନରେ ଆସ୍ବାଲଭବଧାନରେ ତପୁର ଥିଲେ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେହିଁ ଓଡ଼ିଶାରୁ କିଛି ଅଞ୍ଚଳରେ ଅନେକ କବି କାବ୍ୟକବିତାଦି ଲେଖିଯାଇଅଛନ୍ତି । ଅନୁମାନଙ୍କ କବି ବଳଦେବ ଏହି ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ବଳଦେବଙ୍କ ପ୍ରାଥମିକ ଲେକନାଥ ରଥ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲାବିତ ଥାଇ ଚଳିତ ୧୯୮୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରାୟ ୭୮ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପରଲୋକଗତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସମ୍ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅପ୍ପା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଲଙ୍କା ଶାସନରେ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି । ଲେକନାଥଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ବିବରଣରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ତାଙ୍କ ପିତାମହ ବଳଦେବ ୧୭୨୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମାଘମାସ ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ ଦିନ ଭୂମିସ୍ଥି ହୋଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୮୫୦ । ଏ ବିବରଣ ଯେବେ ସତ୍ୟ ହୁଏ, ତେବେ ବଳଦେବ ୧୭୨୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ବୋଲି ସତ୍ତ୍ବରେ ଜଣନା କରାଯାଇପାରେ । ଅନ୍ୟ ହସାବରେ ଦେଖିଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ବଳଦେବ ପୁରୀର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ଲାବିତ ଥିଲେ । ଶଂସିତ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ବର୍ତ୍ତମାନ ପୁରୀ ରାଜା ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ପିତା ଶେଷ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବଙ୍କର ବୃଦ୍ଧ ପ୍ରପିତାମହ । ପୁରୀ ରାଜ-ହିତାସନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରାଜାମାନେ ପ୍ରତି ଚତୁର୍ଥ ପୁରୁଷରେ ପୁରୀ ତତ୍ତ୍ବର୍ଥ ପୁରୁଷ ନାମ କ୍ରମାନ୍ବୟରେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଶେଷ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବ ପ୍ରାୟ ୩୮ ବର୍ଷ ହିତାସନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତା ଦବାହିତ ଦେବ ୨୪ ବର୍ଷ, ପିତାମହ ବାରବିଶୋର ଦେବ ଓ ପ୍ରପିତାମହ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ମିଶି ୪୭ ବର୍ଷ ରାଜତ୍ବ କରିଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଜଣା ଯାଉଅଛି ଯେ, ଶେଷ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ବୃଦ୍ଧ ପ୍ରପିତାମହ ପ୍ରାୟ ୧୧୧ ବର୍ଷ ପୁରୀ ରାଜତ୍ବ କରୁଥିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ତାହାଙ୍କ ରାଜତ୍ବ ୧୮୧୭ ମସିହାରେ ଶେଷ ହୋଇଥିଲା, ମାତ୍ର ମାଦଳାପାଞ୍ଜିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବ ୧୭୯୧ରୁ ୧୮୧୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ବ କରିଥିଲେ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଐତିହାସିକ ହଣ୍ଟର ମାଦଳାପାଞ୍ଜିର ଏହି ଜଣନାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଲେକନାଥ ରଥଙ୍କ ବିବରଣ

ଅନୁସାରେ ଯେବେ କବି ୧୭୯୯ ରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି, ତେବେ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ରାଜସଭାରେ କବି ଓ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲି ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରି ପାରି ନ ଥିବେ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟ ସାହେବ ଏକ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କୌଣସି ଆଦିକାବ୍ୟକ ସେହି ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ବ ୧୭୯୮ ରୁ ୧୮୧୭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଇଂରେଜମାନେ ୧୮୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଓଡ଼ିଶା ଦଖଲ କଲେ । ସେତେବେଳେ ଏହି ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବହିଁ ରାଜତ୍ବ କରୁଥିଲେ, ମାତ୍ର ଖୋର୍ଦ୍ଧା ରାଜା ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଭୁତ୍ବ ନ ଥିଲା । ୧୮୦୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧାରେ ବ୍ରହ୍ମୋଦ୍ଭବ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା । ଇଂରେଜମାନେ ରାଜା ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବଙ୍କୁ ଏହି ବ୍ରହ୍ମୋଦ୍ଭବ ନେତା ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କରି ବନ୍ଦୀ କଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ କେତେ ଦିନ କଟକରେ, ପରେ ମେଘନାଦପୁରରେ ବନ୍ଦୀଭାବରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ । ପରେ ବରୁରରେ ସେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହେବାରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କଲେ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଖୋର୍ଦ୍ଧାଗଡ଼ରୁ ଅସିବାକୁ ଅନୁମତି ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସେହିଦିନଠାରୁ ସେ ପୁରୀରେ ରହଲେ । ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ବ ଆରମ୍ଭରେ ଘଟିଥିବା ଅଲଗା ପୂର୍ବର ଏହି କବରଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କବିଙ୍କ ଜନ୍ମକାଳ ୧୭୮୧ ଶକାବ୍ଦ ବା ୧୭୯୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବୋଲି ଧରାଗଲେ ମଦନାପାଣି ହସାକରେ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ବ ଶେଷକୁ ତାଙ୍କୁ ୧୧ ବର୍ଷ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟଙ୍କ ଦୈନିକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଅନୁସାରେ ୧୮ ବର୍ଷ ମାତ୍ର ହେଉଅଛି । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ, ତାଙ୍କ ପୌତ୍ରିକ ପ୍ରଦତ୍ତ ବିବରଣ ଉତ୍ତମଭାବରେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ ନୁହେଁ । ସମ୍ଭବତଃ ସେ ୧୭୯୧ ଶକାବ୍ଦ ପ୍ରଳରେ ଦଶାବ୍ଦ ଭ୍ରମ କରି ୧୭୮୧ ବୋଲି କହୁଅଛନ୍ତି । ତାହା ୧୭୯୧ ଶକାବ୍ଦ ବା ୧୭୮୯ ମସିହା ହେଲେ ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ବ ଶେଷକୁ ତାଙ୍କୁ ୨୮ ବର୍ଷ ହୋଇଥିବ । ସେ ବୟସରେ କବିତାଦି ଲେଖି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କବି ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବଙ୍କଠାରୁ ଯେଉଁ ସନନ୍ଦରେ ‘ରାୟଗୁରୁ’ ଉପାଧି ଓ କେତେକ ଅଧିକାର ପାଇଥିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ବର ୨୩ ଅବ୍ଦରେ ଲାଭ ହୋଇଥିବା କଥା ତହିଁରେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଅଛି । ଅନେମାନେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ସେହି ସନନ୍ଦର ପ୍ରତିଛବି ପ୍ରଦାନ କରିବୁଁ । ସେ ପ୍ରାୟ ୨୦ ବର୍ଷ ରାଜତ୍ବ କରିଥିଲେ । ପୁରୀ ରାଜାଙ୍କ ଅବ୍ଦରେ ଶୂନ୍ୟ ଓ ୨ ଅବ୍ଦ ସାଧାରଣତଃ ଗଣାଯାଏ ନାହିଁ, ତେଣୁ ୨୩ ଅବ୍ଦ କହଲେ ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ବର ଅଷ୍ଟାଦଶ ବର୍ଷରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଶେଷଅବ୍ଦରୁ ଯେତେବେଳେ ସେ କନ୍ଦିପାଣରୁ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରି ଅପେକ୍ଷାବୃତ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ କ୍ଷେତ୍ରବାସ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ କଳଦେବ ତାଙ୍କ ସଭାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରି ଉପାଧି ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଅତ୍ତର ମଧ୍ୟ ଲେଖନାଥ ରଥେ କହନ୍ତି, କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ୧୭୭୩ ଶକାବ୍ଦ ଅର୍ଥାତ୍

୧୮୫୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମାଘ ଶୁକ୍ଳ ସପ୍ତମୀ ତିଥିରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ବଣ୍ଟନାଥଙ୍କ (ଲେବନାଥ ପିତା) ଉତ୍ତନୟନ ଘାଟି ଅଠଗଡ଼ର ତତ୍କାଳୀନ ସ୍ବାଜ୍ଞ ଗୋଟିଏ ପଦ୍ୟ ଦ୍ଵାରା କମଳାଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏହାର ଅଲ୍ପକାଳ ପରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଉଅଛି, ସେତେବେଳେ ବଣ୍ଟନାଥଙ୍କ ବୟସ ୧ ରୁ ୧୧ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବ । ୧୮୬୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଲେବନାଥଙ୍କ ବୟସ ପ୍ରାୟ ୭ ବର୍ଷ ଥିଲା; ତେବେ ଲେବନାଥ ୧୮୫୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ୧୮୫୧ରେ ଯାହାଙ୍କର ଉତ୍ତନୟନ, ୧୯୫୫ ବେଳକୁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ୧୦ ବା ୧୫ ବର୍ଷ ହୋଇଥିବ, ଏପରି ଅନୁମାନ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ୧୦ ବା ୧୫ ବର୍ଷ ବୟସ କୌଣସି ବାଳକ ପୁଣ୍ୟୋତ୍ସାହରେ ଏତାନ୍ତ ଅସମ । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ, ଲେବନାଥ ନିଜ ପିତାମହଙ୍କର ଅଧିକତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁବାର୍ତ୍ତା ମଧ୍ୟ ୧୦ ବର୍ଷ ପଛକୁ ଦୂଆର ବୋଲି ଅସିଅଛନ୍ତି । କବିସୂର୍ତ୍ତ ପ୍ରାୟ ୫୫ ବର୍ଷ ଲାଗି ଥିଲେ ବୋଲି ଖଣ୍ଡିକୋଟ ଓ ଅଠଗଡ଼ର ଅନେକ ଲେବନାଥରୁ ଶୁଣାଯାଏ ।

ଅଳପକ ବୟସ୍କ ୧୭୮୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ପ୍ରାୟ ୧୮୫୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ଏହା ସତ୍ୟରେ ଅନୁମେୟ । ପ୍ରାଣୟ ଲେବନାଥ ଅଶୀତପର ବ୍ରତ କବିସୂର୍ତ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖି ନ ଥିବା କଥା ପ୍ରକାଶ କରିବୁ । ଜଣେ ବର୍ଷୀୟସୀ (ପ୍ରାୟ ୮୫ ବର୍ଷ ବୟସ) କହନ୍ତି, ତାଙ୍କ ରତନ ନାମକ (କବିସୂର୍ତ୍ତଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ) କଥା ସେ ଭଲରୂପେ ମନେ ରଖିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ସ୍ଵାମୀଙ୍କ କଥା ତାଙ୍କର ମନେ ନାହିଁ । ଏହା ଅନୁମାନଙ୍କ ଯୁକ୍ତିର ଅନ୍ୟତର ପ୍ରମାଣ ।

କବିସୂର୍ତ୍ତଙ୍କ ପୁରସ୍କୃତ ପୁରା ଜଗତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ‘ରଥ ସାମନ୍ତ’ ବଣର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା କଲଭଦ୍ର ରଥ ବାଳସେୟୀ । ଏ ମହାତ୍ମା ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ଅସାଧାରଣ ନିପୁଣ, ବ୍ରହ୍ମଦେବ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନଦ୍ଵାରା ସମସାମୟିକ ଉତ୍କଳର ଗଜପତି ରାଜାଙ୍କର ଗୁରୁ ପଦରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରାଜପ୍ରସାଦରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣସମାଜରେ କୌଳୀନ୍ୟପ୍ରଥା ‘ସାମନ୍ତ’ ପଦବୀର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ଏହାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଦୁଇ ପୁତ୍ର ଯଥାକ୍ରମେ ‘ପାଟଣାପୁରଥ ରଥ’ ଓ ‘ଦକ୍ଷିଣସାହୁଥ ରଥ’ ବଣର ଅବସ୍ଥାପକ । ଦ୍ଵିତୀୟ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପୁତ୍ର କୁଳମଣି ରଥଙ୍କଠାରୁ ‘ମଣିପୁରଥ’ ରଥବଣର ଉତ୍ପତ୍ତି । କଲଭଦ୍ର ବାଳସେୟୀଙ୍କର ଦ୍ଵିତୀୟ ଦାସପରିବ୍ରାଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଵଦତ୍ତ ଗଳ୍ପ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ପୁତ୍ରଦ୍ଵୟଙ୍କୁ ରାଜସଭାରେ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ବାଳସେୟୀ ପ୍ରାୟ ସପ୍ତତିନି ବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମ ବେଳେ ଗର୍ଭାଟନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶୁଷ୍କରୁ ବୈଷ୍ଣବଗର୍ଭବତ୍ସଳ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ଅରମ୍ଭରେ ବହୁର୍ଗତ ହେଲେ ଏବଂ

କେତେକ ଦିନ ପରେ ବାଟପୁର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଭୃଷଣପୁର ଗ୍ରାମରେ ଜଣେ ଶ୍ରୋତ୍ରିୟ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଗୃହରେ ଅତିଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୂର୍ବରୁ ସାମନ୍ତଙ୍କ ବିଦ୍‌ବତ୍ତା, ସ୍ୱଳପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠାର ପରୀକ୍ଷା ପାଇଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କୁ ଅଭିଧାରୁସେ ଗୃହରେ ପାଇ ଅପଣାକୁ କୃତକୃତ୍ୟ ମନେ କଲେ । ସାମନ୍ତ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଅତିଥେୟତା ଓ ଭକ୍ତମତ୍ତରେ ମୃଗ୍ୟ ହୋଇ ସେଠାରେ କେତେଦିନ ରହିଗଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ସପ୍ତବେଦମ ବର୍ଣ୍ଣ ବୟସରେ ପଦାର୍ପଣ କରିଥିଲେହେଁ ସ୍ତ୍ରୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣସ୍ୱଭାବ ସମ୍ବନ୍ଧୁଳ ତେଜସ୍ବିତ୍ୱାନ୍ତରୁ ଶବ୍ଦସ୍ବୟମ୍ବ ପର ପ୍ରଗତ ହେଉଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଅଦେଶରେ ତାଙ୍କର ଅସାମାନ୍ୟ ରୂପଲବଣ୍ୟସମ୍ପନ୍ନା ଅବିବାହିତା, <ବାଦନବର୍ଣ୍ଣୀୟା କନ୍ୟାଟି ସାମନ୍ତଙ୍କ ପରୀକ୍ଷାରେ ନିୟନ୍ତ୍ର ହୋଇଥିଲା । କନ୍ୟାଟି ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ସ୍ନାନାଦି ସମାପନ ଶେଷରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗୌଣିରେ ଛଦ୍ୟାନରୁ ଛୁଲସୀ, ବିନ୍ଦୁଦଳ ଓ ବିବିଧ କୃଷ୍ଣମ ତୟନପୁଟକ ପୂଜା ବେଳକୁ ସାମନ୍ତଙ୍କ ସମୀପରେ ସମର୍ପଣ କରି ଭକ୍ତି ନମ୍ରସ୍ବରରେ ନମସ୍କାର କରୁଥିଲା । ବୁଦ୍ଧ ସାମନ୍ତ ବାଳକାର ବିବାହଯୋଗ୍ୟ ବୟସ ଦେଖି ଦିନେ ଦିନେ ନାନା କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତାକୁ ପଚାରିଲା, “ହଲ ଲେ ମା, ତୁ ତ ବାହୁକ ଅତିଯାଏ ବିଷ୍ଣୁ ହେଉ ନାହିଁ, ବାହା ସଙ୍ଗରେ ଶ୍ରେୟ ହେବାକୁ ତୋ ମନ ମୋତେ କହ, ମୁଁ ତୋ ବାପାଙ୍କୁ କହି ତା ସଙ୍ଗେ ତୋତେ ବିଷ୍ଣୁ କରାଇ ଦେଇପିବି ।” ଏହା ଶୁଣି ବାଳିକା ଲଜ୍ଜାବନତମୁଖରେ ଗୁଲିଯାଏ । ଏହିପରି ସାମନ୍ତ ଥରକୁ ଥର ତାକୁ କୌତୁକରେ ପଚାରୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରତିଦିନ କନ୍ୟା ସାମନ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାହାର କଥାକାର୍ତ୍ତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ନିଜ ମାଙ୍କ ଆଗରେ କହୁଥାଏ । ଦିନେ ତାହାର ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ଜନନୀ ତାକୁ କହିଲେ, “ଯେବେ ସାମନ୍ତ ପୁଣି ତୋତେ ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନ କରିବ, ତେବେ ତୁ କହିବୁ, ‘ତୁମେ ମୋର ବର ହୁଅ’ ।” ଦୈବଗତ୍ୟା ପରଦନ ପ୍ରସ୍ତୋପହାର ଦେଇ ପ୍ରଣାମ କଲା ପରେ ସାମନ୍ତ ତାକୁ ପୁଣି ସେହିପରି ଭାବରେ ପ୍ରଶ୍ନକଲେ । “ହଲ ଲେ ମା, କିଏ ତୋ ବର ହେବ କହିଲୁ ?” ଏହା ଶୁଣି କନ୍ୟା ଜନନୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଅନୁସାରେ ହଠାତ୍ କହିପକାଇଲା, ‘ତୁମେ ମୋ ବର’ ହୁଅ । ଏହା ଶୁଣି ସାମନ୍ତ ପୁଣି ପରହାସରେ କହିଲେ, “ହଁ, ଅଜ୍ଞା ଯେବେ ଏହି ଗୌଣିରେ ଗୌଣୀଏ ମୋହର ମୋତେ ଦେବୁ, ତେବେ ମୁଁ ତୋତେ ବିଷ୍ଣୁ ହେବି ।” କନ୍ୟା ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ମାଆଙ୍କ ପାଖରେ ଅବିକଳ ବର୍ଣ୍ଣନ କରିବାରୁ ମା ଅତି ଅନନ୍ଦିତ ହୋଇ ପରଦିନ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଅନୁମତିରେ ସେ ବଡ଼ ଗୌଣୀଟି ମୋହରଫଣ୍ଡ କରି ତାହା ଉପରେ ଫୁଲତୁଳସୀ ଦେଇ କନ୍ୟା ହସ୍ତରେ ସାମନ୍ତଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ । କନ୍ୟା ବହୁକଷ୍ଟରେ ସେହି ଗୌଣୀଟି ଟେକି ନେଇ ସାମନ୍ତଙ୍କ ଚେତେବେଳେ ଯେତେବେଳେ ତାଲି ଦେଲା, ସେତେବେଳେ ସାଥନ୍ତେ ଅବାଇ । ସେ କୌତୁକରେ ଏପରି କହିଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧ ବୟସରେ ସଂସାର ତ୍ୟାଗ

କର ସେ ଜାତୀୟତାରେ ବାହାରିଅଛନ୍ତି, କହିମାନ ଏ ଘଟଣା ଦେଖି ହଠାତ୍
 ଚମ୍ପିତ ହୋଇଗଲେ । କନ୍ୟାର ପିତା ଓ ଅର୍ପଣାୟମାନେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ରକ୍ଷାକରବାକୁ
 ଦୃଢ଼ ଅନୁରୋଧ କରବାରୁ ସେ ଅଗତ୍ୟା ସେହି ବୃଦ୍ଧ ବୟସରେ କନ୍ୟାର ପାଣି-
 ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏହି ସମ୍ପାଦ ଶୁଣି ରଥଙ୍କ ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ
 ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଗତ ଜାଗୟ ଗ୍ରାହଣକନ୍ୟାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଯୋଗୁଁ
 ପିତାଙ୍କ ଶାବଦଶାରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତେଷ୍ଟିକିୟା ସମ୍ପର୍କ କରିବାକୁ ନୂତ୍ନିତ ହୋଇ
 ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଯେତେବେଳେ ଗୃହ ମାସ ଗର୍ଭବତୀ, ସେତେବେଳେ ବୃଦ୍ଧ
 କାଳକବଳରେ ପଡ଼ିତ ହେଲେ । ଏହି ଗର୍ଭରୁ ଯେଉଁ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲେ,
 ସେ ‘ମଣିପୁର ରଥ’ ବଂଶର ଅତପୁରୁଷ ବୃଦ୍ଧମଣି ରଥ ନାମରେ ପରିଚିତ ।
 ବୃଦ୍ଧମଣି ରଥେ ଓ ତାଙ୍କ ପରକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ବଂଶଧରମାନେ ମଣିପୁର ଶାସନରେ ଶକ୍ତିଦତ୍ତ
 ପ୍ରଭୃତ ଦାନ ଗ୍ରହଣ କର ପରମ ସୁଖରେ କାଳ ବରଣ କରୁଥିଲେ । ବହୁ ଦିନ
 ପରେ ଏହି ଦାନସମ୍ପତ୍ତି ନିମ୍ନେ ଶୟ ହୋଇଯିବାରୁ ସେହି ବଂଶୀୟମାନେ
 ମଣିପୁର ତ୍ୟାଗ କର ଗଙ୍ଗାମ ଜିହ୍ୱାର ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କରେ ଗ୍ରାହଣକର୍ମୀକୃଷ୍ଣାନ-
 ଦ୍ରାସ ଗ୍ରହଣ କରବାରେ ଲାଗିଲେ । କରପୂର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ପିତା ଉତ୍କଳରଥେ
 ଏହି ଭାବରେ ବଡ଼ଖେମୁଣ୍ଡ ଗଡ଼ରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ସେ ନାନାଶାସ୍ତ୍ର
 ନିପୁଣ, ସସ୍ତ୍ରାତ୍ମକତ୍ୟାସାରଦର୍ଶୀ, ନିଷ୍ଠାପର ଗ୍ରାହଣପଣ୍ଡିତ ରୂପେ ବଡ଼ଖେମୁଣ୍ଡ
 ସ୍ୱଳ୍ପସ୍ୱଳ୍ପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରୁଥିଲେ । ‘ସଞ୍ଜନାନନ୍ଦମ୍ଭ’ ଓ ‘ରାମ-
 ତମ୍ଭ’ ନାମକ ଦୁଇ ଶତ୍ରୁ ଗନ୍ଧ୍ୟ ପଦ୍ୟାପୁତ କାବ୍ୟ ରଚନା କର ତତ୍କାଳୀନ
 ରାଜାଙ୍କୁ ଉତ୍ତର କରିବାରୁ ରାଜା ତାଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ‘କରସ୍ୱକ
 ବ୍ରହ୍ମା’ ଉପାଧି ସହ ତତ୍ତ୍ୱସ୍ତ୍ର ସ୍ୱରୂପଶ୍ରୋତରୂପେ ସେ ସ୍ଥାନରେ ନିୟୁକ୍ତ କର
 ତଳନୋପଯୋଗୀ ବୃଦ୍ଧି ବଧାନ କରଦେଲେ ଏବଂ ଗଡ଼ରେ ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରଣାଳୀରେ
 ଗୋଟିଏ ତେନ୍ତୁଳା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କର ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ତାହାର ଅଧ୍ୟାପନାର ଭାର
 ଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ଗଙ୍ଗାମ ଜିହ୍ୱା ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅଠଗଡ଼ରେ ‘ହିସୁର ଓତା’
 ନାମରେ ଜନୈକ ଗ୍ରାହଣ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଅସାଧାରଣ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା
 ଲାଭ କରୁଥିଲେ । ଓତାଏ ସ୍ୱଗୃହରେ ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଗାମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କର
 ତତ୍ତ୍ୱମତରେ ତାଙ୍କର ଉପାସନା କରବାଦ୍ରାସ ‘ସିଦ୍ଧତାଲିକା’ ବୋଲି ତତ୍କାଳୀନ
 ସମାଜରେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ତାଲିକତା ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସମସାମୟିକ
 ସମାଜର ଭୟଭକ୍ତ ଆଚର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା; ତେଣୁ ସେ କାହାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାର
 ଅନୁରୋଧ କଲେ, ସେ ତାହା ସହଜରେ ଉପେକ୍ଷା କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ ।
 ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ରୂପବତୀ କନ୍ୟା ଥିଲା, ମାତ୍ର ସେ ଜାଗୟତାରେ ବହୁତ୍ ଗତ
 ଥିବାରୁ ବୃଦ୍ଧମଣି ବଂଶରେ କନ୍ୟାଦାନ କରିବାର ବାସନାକୁ ଅନେକ ଦିନଯାଏ
 କରିତାର୍ଥ କର ପାର ନ ଥିଲେ । ଏକଦା ସେ ବଡ଼ଖେମୁଣ୍ଡନିବାସୀ ଉତ୍କଳ

ରଥକ ପିତା ଶ୍ରୀନିବାସ ରଥକ ନିକଟରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସ୍ତ୍ରୀୟ ବନ୍ୟାର ବିବାହ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବାରୁ ରଥେ ଅଗତ୍ୟା ଭର୍ତ୍ତିରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ । ଏହିପରି ଉତ୍କୂଳ ରଥେ ହିମୁସାର ଓତାକ ବନ୍ୟାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ବୋଲି ଅଠଗଡ଼ର ଚେତେକ ବୃଦ୍ଧଲୋକ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରନ୍ତି ।

ଏହି ନବଦମ୍ପତି କଟକେମନ୍ତ ଶ୍ରୀବାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ ଲଭକରି ସେଠାରେ ପରମ ସୁଖରେ ବାସ କଲେ ଏବଂ ଅଲ୍‌କାଳ ମଧ୍ୟରେ ‘ସୁଲକ୍ଷଣା’ ନାମ୍ନୀ ବନ୍ୟାର ଓ ‘ହରିହର’ ନାମକ ପୁତ୍ରର ପିତା ମାତା ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଯଥାକାଳରେ ବନ୍ୟା ଓ ପୁତ୍ରଙ୍କର ବିବାହୋତ୍ସବ ସମାପନ କରି ଭ୍ରାତୃ ବଣଧର ଦର୍ଶନାକାଞ୍ଚି ହୋଇ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥାନ୍ତି, ମାତ୍ର ବ୍ୟାତାର ଦାରୁଣ ବ୍ୟାଧିରେ ବନ୍ୟାଟି ଅଲ୍‌କାଳ ପରେ ବ୍ୟକ୍ତ ହେଲା ଓ ପୁତ୍ର ହରିହରଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ରାଦକ୍ଷ ବର୍ଷ ବୟଃକ୍ରମବେଳେ କାଳବଳିତ ହେଲେ । ଏଥିରେ ଦମ୍ପତି ଘୋର ଦୁଃଖରେ ଅଭିରୁତ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ କିଛିଦିନ ପରେ ଶୋକାଘେନ କମ୍ପିତାରୁ ପୁତ୍ରକୁ ପୁନର୍ବାର ବିବାହ କରବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ମାତ୍ର ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀର ବିୟୋଗ ପରେ ହରିହର ସଂସାର ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଉଦାସୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ, ତେଣୁ ସେ ପୁନର୍ବାର ବିବାହ କରବାକୁ ସର୍ବଥା ଅନୁଚିତ ହେଲେ । ବନ୍ୟା ବ୍ୟକ୍ତ ଓ ପୁତ୍ର ମୃତଦାର—ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ରଥେ ଭ୍ରାତୃ ବଣଧର-କାମନାରେ ଏକାନ୍ତ ଅଧୀର ହୋଇ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଲକ୍ଷ୍ମଦେବତାଙ୍କୁ ବିକଳ ବଣ୍ଟରେ ଡାକିଲେ । କହୁ ଦିନ ପରେ ତାଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ୧୭୮୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ (ମାଘ ମାସ ଶ୍ରୀପଞ୍ଚମୀ ଦିନ) ବୃଦ୍ଧ ବୟସରେ ତାଙ୍କର ଅଭି ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ଜାତ ହେଲା । ପୁତ୍ରଟିର ମୁଖାବଲୋଚନ କରି ପିତା ମାତା ଅନନ୍ତ ହୋଇ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଅସ୍ତ୍ରା ଲକ୍ଷ୍ମଦେବତାଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ତାଙ୍କୁ ‘ବଳଦେବ’ ନାମରେ ଅଭିହିତ କଲେ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ

ବାଲ୍ୟଶିକ୍ଷା

ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ଯେପରି ଅକ୍ଷିମାନେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାରେ ତୈଳଙ୍ଗୀୟ ଶ୍ରୀ ପ୍ରତଳନର ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ବୋଧ ହୁଏ ସେପରି କରୁ ନ ଥିଲେ । ଚିକାକୋଇ ବିଭାଗ ଛଡ଼ା ସମଗ୍ର ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରୀମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀରୂପେ ପରିଗଣିତ । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ପାଦରୁ ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର

ଦ୍ଵିତୀୟ ପାଦ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଗୁଜାମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପୁସ୍ତି ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେପରି ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଲଳିତାସରେ ପୃଷ୍ଠାକ୍ଷରରେ ଲିଖିତ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲେଖକ ୧୮୧୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ତାଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ରଚନା କରିଥିଲେ । କଟକ, ପୁରୀ ପ୍ରଭୃତି ଅଞ୍ଚଳରେ ଭଞ୍ଜୀୟ କବିତାର ଯେପରି ପ୍ରବୃତ୍ତ ଓ ଅଦର ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାରେ ତଦପେକ୍ଷା ସେସବୁର ଅଦର ଖୁବ୍ ବେଶି । ସେ ଜିଲ୍ଲାରେ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ଘରେ ଘରେ ଅଦ୍ୟାପି ଲେଖକ ଭଞ୍ଜୀୟ କବିତାବସ୍ତୁ ଅସ୍ବାଦନ କରି ମୁଗ୍ଧ ହେଉଅଛନ୍ତି । ବୈଦେଶ୍ୟଗିରୀବାର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଟୀକାକାର ଲେଖନାଥ ଦାସ ଚିକିତ୍ସା ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେଦିନ ଖଲ୍ଲିକୋଟର ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷୀଗ୍ରାମରେ ଜଣେ ଲେଖକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅମ୍ବାନାଥ ବୈଦେଶ୍ୟଗିରୀବାର ଶ୍ରୀଏ ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ଦେଖାଇଲେ । ସେଥିରେ ସେ କେବଳ ଲେଖନସାହାଯ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ବୈଦେଶ୍ୟଗିରୀବ ମଧ୍ୟରେ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥିବା ଶତ ଶତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଘଟନାକୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମନୋହର-ଭାବରେ ଚିତ୍ରିତ କରିଅଛନ୍ତି । ସମୁଦ୍ରଫଳ, ସୀତାଙ୍କ ଜନ୍ମ, ସୀତାଙ୍କ ବିବାହ, ରାମରାଜ୍ୟର ପ୍ରଭୃତିର ବିବିଧ ଚିତ୍ରାବଳୀ ତାଙ୍କର ସ୍ବତନ୍ତ୍ରସମୃଦ୍ଧ କଳାବିଦ୍ୟାର ତଥା ଭଞ୍ଜୀୟ କବିତା ପ୍ରତି ଅସାଧାରଣ ଅନୁଗମର ଜ୍ଵଳନ୍ତ ନିଦର୍ଶନ । ଚିତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ବଞ୍ଚିତ ବିଷୟକୁ ଯେଉଁ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଗାନ କଲେ, ତାହା ଅମ୍ବାନାଥଙ୍କ ସ୍ମୃତିକୋଷର ଗୋଟିଏ ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, ତାଳପତ୍ର ପୋଥିରେ ଏହିପରି ସରଳ ବୈଦେଶ୍ୟଗିରୀବ ଲେଖିବା ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟତର ବ୍ୟବସାୟ । ଏହିପରି ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପୋଥି ସେ ଲେଖି ଗଞ୍ଜାମର ଗୁଜା ଓ କଟକଲେଖନାଥ ଦ୍ଵାରା ଉତ୍ତର ହେଉଅଛନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଜଣା ଯାଉଅଛି ଯେ, ସେ ଅଞ୍ଚଳର ଲେଖକମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପୁସ୍ତି ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତ ନିମିତ୍ତ ଭରବାଳ ଯତ୍ନପର । ଯେତେବେଳେ ବଳଦେବ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଗଞ୍ଜାମରେ ଭଞ୍ଜୀୟ କବିତାର ସମାଦର ଅତ୍ୟଧିକ ଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସମ୍ପୃକ୍ତରେ ବାବ୍ୟକବିତାକୁ ଲେଖୁଥିଲେହେଁ ଭଞ୍ଜୀୟ କବିତାରେ ହୃତହୃଦୟ ହୋଇ ତାହା ମଧ୍ୟ ଯତ୍ନସହକାରେ ପାଠ କରୁଥିଲେ । କେଶୁ ଉତ୍କଳ ରଥେ ବଳଦେବଙ୍କୁ ଯତ୍ନସହକାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସିଂହାଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଅବସର ହିମେ କୌଶଳବିଦ୍ୟା ସମ୍ପୃକ୍ତ ବ୍ୟାକରଣ ଓ ଅମରକୋଷ ପଢ଼ାଉଥିଲେ । ବାଲ୍ୟସିଂହାରେ ବଳଦେବ ଅସାଧାରଣତଃ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ—ଏହାର କୌଣସି ପ୍ରମାଣ ନାହିଁ । ଦଶମ ବର୍ଷ ବୟସରେ ତାଙ୍କର ଉପନୟନ ହେଲା ଏବଂ ତାହାର ଗୃହମାସ ପରେ ତାଙ୍କ ଜନନୀ ଉତ୍କାମ ଜ୍ୟାମ କଲେ ।

ମାତୃବିୟୋଗ ପରେ ବାଳକ ବଳଦେବଙ୍କ ନିରାଶ୍ରୟ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ତାଙ୍କ ଅଜା ଅଂଗଡ଼ନବାସୀ ହିମୁରର ଓତା ତାଙ୍କୁ ସ୍ବଗୃହକୁ ନେଇଗଲେ ଏବଂ ସ୍ବୟଂ ତାଙ୍କର ସ୍ବସ୍ଥ ଚଣ୍ଡିଆର ଭାର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ଓତା ଏ ଜଣେ ବଣିଷ୍ଠ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲି ପରିଚିତ ଥିଲେ; ତେଣୁ ନାତୁକୁ ପଥାସମୟରେ ସ୍ବସ୍ଥ ତାଙ୍କ, ଅଳଙ୍କାର, ଦର୍ଶନ ଓ ସ୍ବଳ୍ପ ପ୍ରଭୃତି ପଡ଼ାଇବାକୁ ଅରମ୍ଭ କଲେ । ଏହିଠାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ବିକାଶୋନ୍ମୁଖ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏବେ ବଳଦେବ ତାଙ୍କ ପରଲେକବାସିନୀ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା କନ୍ୟାର କନିଷ୍ଠ ସନ୍ତାନ, ଦ୍ବିତୀୟରେ ସେ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣବଂଶରେ ଛାଡ଼ି; ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ବୃତ୍ତ ଓତା ଏ ତାଙ୍କର ଗଣ୍ଡା ମେଧାର ପରିଚୟ ପାଇ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଓ ଅସାଧାରଣ ଅଧ୍ୟବସାୟସୂତ୍ରକାରେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ବସ୍ଥ ତାଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ଲାଗିଲେ । ସେ ପରମ ତାନ୍ତ୍ରିକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମନରେ ବୋଧ ହୁଏ ଏହି ଧାରଣା ହୋଇଥିଲା ଯେ, ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଓ ଶକ୍ତିର ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ବଂଶଧର ଏହି ବଳଦେବଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଜଗତରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରିବେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ ଯେ କେବଳ ସାହିତ୍ୟକମଣ୍ଡଳୀରେ ବଳଦେବ ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିସମ୍ବଳ କବି ବୋଲି ପରିଚିତ ତାହା ନୁହେଁ, ସାଧାରଣ ଲୋକ-ସମାଜ ତାଙ୍କୁ ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତିସମ୍ବଳ ଜଣେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ମହାପୁରୁଷ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ଅଞ୍ଚଳ ଅପେକ୍ଷା ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳରେ ତାଙ୍କର ଖ୍ୟାତି ଓ ପ୍ରତିପତ୍ତି ବେଶି, କାରଣ ସେ ଅଲ୍ପଦିନ ପୁର୍ବେ ଗଞ୍ଜାମକୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା-ପ୍ରଦର୍ଶନର ଲାଳାପେନ୍ଦ୍ର କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ବିକାଶ ବସୟରେ ଯେପରି ଦୈବୀ ଘଟଣାମାନ ଶୁଣାଯାଏ, ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ପରମ୍ପରାବଦେ ନାନା ପ୍ରବାଦ ଓ ଜନଶ୍ରୁତି ଅବାଳବୃଦ୍ଧବନିତା ନାନା ଲୋକଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣାଯାଏ । ନିମ୍ନରେ ଯେଉଁ ଘଟଣାଟି ଚିନ୍ତା କରାଯାଉଅଛି, ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶରେ ତାକୁ ଅବିଶ୍ବାସ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଶ୍ରେକୋଟ-ବାସୀ ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ବଣିଷ୍ଠ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତ ଘଟଣାଟି ଯେପରି ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ, ଅମ୍ବୁମାନେ ତାହା ଏଠାରେ ଅବିକଳ ଲେଖୁଅଛୁଁ । ବଳଦେବ ଅଜାଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୀତିପାତ୍ର ହୋଇ ଅଂଗଡ଼ରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବୟସ ୧୧ । ୧୨ ହେବ । କିନ୍ତୁ ସେ ଓ ତାହାଙ୍କ ସମବୟସ୍କ କେତେକ ପିଲା ମିଶି ଅଗ୍ନି ଶ୍ରୀତା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବେତେବୃତ୍ତ ଏ ବାଉଁଶ ତେଙ୍ଗା (ଏକ ପ୍ରକାର ଶୁଦ୍ରକାଣ ବା ଅଭସକାଳ) ଚିଅର କରିଥିଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟା ବେଳେ ଉତ୍ତୁକ କରିବା ପାଇଁ ପିଲାମାନେ ସମସ୍ତେ ଅନନ୍ଦିତ । ସେଥିପାଇଁ କନିଷ୍ଠ ସେମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରେକ ଶୋଷ ନାହିଁ । ଦୈବଗତ୍ୟା ସେବନ ଅପରିଚ୍ଛା

ଚିନ୍ତା ବେଳେ ଭୟଙ୍କର ବେଗରେ ପବନ ବହୁଲା । ପବନ ହେଲେ
 ଚଣେପତଙ୍ଗ ଶୂଳଘର ନିକଟରେ ବାଣ ଲଗାଇବା ସଦୃଶା ନିଷିଦ୍ଧ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ
 ପବନର ବେଗ ବୃଦ୍ଧି ଦେଖି ସେଦିନ ଅତି ବାଣ ଘଣି ପାଇବ ନାହିଁ ବୋଲି
 ପିଲାମାନେ ସମସ୍ତେ ଏକାନ୍ତ ଦୁଃଖରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ
 ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ସରଳପ୍ରାଣ କୋମଳହୃଦୟ ଶିଶୁ ବାନ୍ଧବୀରେ ଲାଗିଲେ ।
 ଅମୃତମାନଙ୍କ ବଳଦେବ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ପ୍ଳାନ ମୁଖରେ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ
 ସ୍ନେହର ପିତୃଳାକୁ ସାଶୁମୁଖ ଦେଖି ଅଜାଙ୍କର ସ୍ନେହପ୍ରବଣ ପ୍ରାଣରେ ଅସାଦ
 ଲାଗିଲା । ସେ ନାତିକୁ କୋଳରେ ବସାଇ ସ୍ନେହପୂର୍ବକ କାରଣ ପରୁରନ୍ତେ
 ବଳଦେବ ସମସ୍ତ କଥା ଅଜାଙ୍କୁ କହିଲେ । ଅବଧୂ ବଧୂ ଶିଶୁମାନଙ୍କ ଶିଡ଼ାରେ
 ଏପରି ପ୍ରତିଜ୍ଞାଚରଣ କରୁଅଛନ୍ତି ଦେଖି ରାଜପ୍ରଭୃତିକ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣନିଷ୍ଠ ଓତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟ
 ଚକ୍ରଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ପ୍ରଗତିକାରର ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନ ଦେଖି ମନେ ମନେ
 କଅଣ ଚିନ୍ତା କଲେ । ଅମୃତମାନେ ପୁଣି କହିଅଛନ୍ତି ଯେ, ଦ୍ଵିପୁରୁଷ ଓତା
 ତତ୍ତ୍ଵାଳୀନ ସମାଜରେ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ସିଦ୍ଧିଦାୟକ ଥିଲେ । ଘରେ ଦୁର୍ଗାମୂର୍ତ୍ତି ରଖି
 ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ଶିକ୍ଷାନରେ ପଞ୍ଚମକାରଦ୍ଵାରା ପୂଜା କରୁଥିବା ବଡ଼ ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନ
 କରି ପାରୁଥିଲେ । ଶଶିକାଳ ଚିନ୍ତା କରୁଥିବା ପରେ ମୃତ ମନ୍ତ୍ରଣ୍ୟର ଦନ୍ତରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ
 ତାଙ୍କ ଜପମାଳାଟି ଅଣି ଦେବାପାଇଁ ସେ ବଳଦେବଙ୍କୁ ଅନେକ ଦେଲେ ଏବଂ
 ଲତ୍ୟାବସରରେ ବୁଦ୍ଧ ଶୁଦ୍ଧପୁତ୍ର ହୋଇ ଜପମାଳାଟି ଘୋଡ଼ ଦେବାଙ୍କ ମନ୍ଦିର
 ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଅସ୍ତୋନ୍ମୁଖ । ଅର୍ଦ୍ଧମୁହୂର୍ତ୍ତ
 ପରେ ବଳଦେବ ଦେଖିଲେ ଯେ, ପବନର ଗତି କ୍ରମେ ମନ୍ଦୀଭୂତ ହୋଇ ଆସିଲା
 ଓ କ୍ରମେ ଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟରେ ପବନର ସମ୍ଭାର ମୁଣ୍ଡକୁ ଅନୁଭୂତ ହେଲା ନାହିଁ । ଅଦୃଶ
 ବିସ୍ମୟର ବିଷୟ ଯେ, ଯେତେବେଳେ ଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟରେ ବାୟୁ ଅବସ୍ଥଳ ଓ ଘୁରି,
 ସେତେବେଳେ ଗ୍ରାମର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗସ୍ଥ ବୃକ୍ଷାବଳୀ ପୁରବତ୍ ପ୍ରବଳ ବାୟୁବେଗରେ
 ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଥିଲା । ଓତାଏ ଧ୍ୟାନଭଙ୍ଗ ପରେ ନାତିକୁ ଶିଡ଼ାରେ ଯୋଗଦେବାକୁ
 ଅନୁମତି ଦେଲେ । ବଳଦେବ ଆନନ୍ଦରେ ସୂର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ
 ହୋଇ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଅଗ୍ନେୟ ଶିଡ଼ା କରି ପରମ ତୃପ୍ତିଲାଭ କଲେ । ଏହି ଘଟଣାଟି
 ଯେ ଦେବଳ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ କରିଥିଲା ତାହା ବ୍ରହ୍ମେ, ବାଳକ ବଳ-
 ଦେବଙ୍କ ମନ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଘୋର ବିସ୍ମୟାବିଭୂତ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଅଜାଙ୍କର
 ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିମଣ୍ଡଳରେ ତାଙ୍କର ଚିତ୍ତ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମିତ ହେଲା । ସେ ଶିଡ଼ା
 ଶେଷରେ ଗୃହକୁ ଫେରି ଆସି ଅଜାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଅଜା, ତୁମେ ଯେଉଁ
 ମନ୍ତ୍ର ଜପି ଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟରେ ପବନର ବେଗକୁ କମାଇ ଦେଲ, ମୋତେ ସେ ମନ୍ତ୍ରଟି
 କହିଦିଅ ।” ପ୍ରଥମେ ଓତାଏ ବଳଦେବଙ୍କର ବାଳକତ୍ଵକୁ ଉପେକ୍ଷା କଲେ, ମାତ୍ର
 କ୍ରମେ ଯେତେବେଳେ ବଳଦେବ ଏକାନ୍ତ ବିବିଧ ସହକାରେ ନିଜର ଦୃଢ଼

ଅଭିଳାଷ ପ୍ରକାଶକଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଅନନ୍ୟୋପାୟ ହୋଇ ବଳଦେବଙ୍କୁ ଅନ୍ୟମନସ୍ତ କରାବାପାଇଁ ନାନା ଉପାୟ ପ୍ରୟୋଗ କଲେ । ସେ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ, ଦେଶବାସ ମନ୍ଦିତ ବଳଦେବଙ୍କୁ କହିଦେଇ ପାରୁଥାନ୍ତେ; ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଧାରଣା ଥିଲା, ଯେଉଁମାନେ ତଳ ଉପାସନା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଅସୁନ୍ଦର ହୋଇ ନିର୍ବିଶ ହୁଅନ୍ତି; ତେଣୁ ସେ ନିଜ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଦୌହତକୁ ସେ ମନ୍ଦ କହିବାକୁ ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା କଲେ ନାହିଁ । ଶରୀର ସୁସ୍ଥ ନ ଥିବାରୁ ସେଦିନ ରାତିରେ ଓଡ଼ାଏ ବେବଳ ଦୁର୍ଗପାଳଦ୍ୱାରା ରାତିଯାପନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ପାତ୍ରରେ ଦୁର୍ଗ ଅସି ଓଡ଼ାଏ ପାଖରେ ରଖାଗଲା । ବଳଦେବ ସେତେବେଳେ, “ଅଜା କହ, ଅଜା କହ, ନଇଲେ ମୁଁ ଅଜି ଖାଇବି ନାହିଁ” ଏହା କହି ଅଜାଙ୍କୁ ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ କରୁଥିଲେ । ଏକାନ୍ତ ଉଦ୍ୟାନ୍ତ ହେବାରୁ ଓଡ଼ାଏ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଭୂ ଯା, ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଘର କବାଟ ଖୋଲ ତାଙ୍କ ମୁହଁ ପାଖରେ ଏ ଦୁଧବେଲକୁ ଧରି କହିବୁ, “ଅଜା କହିଲେ, ଭୂ ଦୁଧ ପି ।” ବଳଦେବ ଶୁଣିପୁତ ହୋଇ ସରଳବିଶ୍ୱାସରେ ସେହପରି କଲେ । କିମ୍ଭବ କଥା, ଗୁଡ଼ୁ ଗୁଡ଼ୁ ଦୁର୍ଗପାଳ ପାତ୍ରରୁ ଶେଷ ହୋଇଗଲା । ବଳଦେବ ଶୂନ୍ୟ ପାତ୍ର ଧରି ଅଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି କହିଲେ, “ଅଜା, ଠାକୁରାଣୀ ସବୁ ଦୁଧ ପିଇଦେଲା ।” ଓଡ଼ାଏ ସୁନବାର ବଳଦେବଙ୍କୁ କହିଲେ, “ସୁଖି ଭୂ ଯା; ଠାକୁରାଣୀଙ୍କୁ ପଚାରୁ, ଭୂ ତ ସବୁପାଳ ଦୁଧ ପିଇଲା, ଅଜା ଆଜି ରାତିରେ କଅଣ ପିଇ ବଞ୍ଚିବ ? ଅଜାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ବଳଦେବ ପାତ୍ରହସ୍ତରେ ସୁନବାର ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ପଚାରିଲେ, “ଭୂ ତ ସବୁ ଦୁଧ ପିଇଲା, ଅଜା ଆଜି ରାତିରେ କଅଣ ପିଇ ବଞ୍ଚିବ ?” ଦେଶା ଭକ୍ତର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସେ ଭକ୍ତର ଅଭିଳାଷ ଅବଗତ ହୋଇ ହସ୍ତସଙ୍କେତଦ୍ୱାରା ବାଳକ ବଳଦେବଙ୍କୁ ନିଜର ସ୍ତନ ସମୀପରେ ଖାତଟି ଧରିବା ପାଇଁ ଲାଗିତ କଲେ । ବଳଦେବ କଦଳୀରୁପ କରନ୍ତେ ତତ୍ପରିଣାତ ପାତ୍ରଟି ଦୁର୍ଗପୁରୁଷ ହୋଇଗଲା । ସେ ଫେରି ଆସି ଅଜାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଅଜା, ଦେଲା ମାତ୍ର ଏ ଗାଈ ଦୁଧ ନୁହେଁ, ତା ନିଜ ଦୁଧ ।” ଓଡ଼ାଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହେବାର ଦେଖି ଅନନ୍ତତ ହେଲେ ଓ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ନାତିକୁ ସେହି ଅମୃତମୟ ଦୁର୍ଗପତିକ ପିଇଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । କହିବା ବାଦୁଲା ଯେ, ବଳଦେବ ସେହି ଦୁର୍ଗପତିକ ପାନ କରି ପରମ ଚୁକ୍ତିଲାଭ କଲେ ଓ ଦେଶାଙ୍କୁ ଅଜାଙ୍କର ମାତୃସ୍ଥାପନା ମନେକରି ତତ୍ତ୍ୱତ ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନର ହେତୁ ବୁଝି ପାରିଲେ ।

କ୍ରିଷ୍ଣାବି ଓଡ଼ାଙ୍କର ଅଭୂତ ଭଲସାଧନ ଗପସ୍ତରେ ଅନେକ ଚିନ୍ତନ ଶକ୍ତି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶକ୍ତିକୋଟି ଅଂଗତରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ଅଛି । ଭଲସାଧନ ଯୁଗରେ

ସିଦ୍ଧ ଭବ୍ୟମାନେ ଯେ ଏହିପରି ଶତ ଶତ ବିଷୟବସ୍ତୁର ବ୍ୟାପାରମାନ ସମାଧାନ କରି ପାରୁଥିଲେ, ଏ ଦେଶରେ ଏହାର ଅଳ୍ପ ପ୍ରମାଣ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅଙ୍ଗୀକୃତ ବୋଲି ଅନୁମାନେ ଏହି ଗୋଟିକ ମାତ୍ର ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କଲୁ । ସେ ଯାହା ହେଉ, ସେହି ଦିନଠାରୁ କଲଦେବଙ୍କର ମେଧାଶକ୍ତି ନିମ୍ନେ ପ୍ରସ୍ତର ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଅରେ ଯାହା ପଡୁଥିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତିପତ୍ତରେ ଲଖି ରହୁଥିଲା । ଏହିପରି ନାନାଶାସ୍ତ୍ରରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ସେ ବେତେକ ବର୍ଷ ପରେ ନିଜ ପିତାଳୟ ବଡ଼ଖେମନ୍ତକୁ ଫେରି ଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ରହି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସ୍ଥଳ ପ୍ରଭୃତି ଅଲେଖନା କରିବାରେ ଲାଗିଲେ ।

ଅନୁମାନେ ଯୁଦ୍ଧ କହୁଅଛି ଯେ, ସେତେବେଳେ ଉତ୍କଳ ସାହତ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ରାଜତ୍ବ । ସେତେବେଳକୁ ଅବଶ୍ୟ ଭଞ୍ଜ ଗାନ୍ଧୀ ନ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ସୁଗୋପିତ ରୁଚିର ଅନୁବାଚିତ ହୋଇ ସାହତ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ସେ ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥନିବନ୍ଧ ରଖି ଯାଇଥିଲେ, ତାହା ପାଠ କରି ସମାଜ ତାଙ୍କୁ ସାହତ୍ୟ-ସମ୍ରାଟରୂପେ ଦେଖୁଥିଲେ । ଅନୁମାନେ ଏଠାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁମାନ କରି ପାରୁଁ, ଏହି ଭଞ୍ଜୀୟ କବିତାବଳୀ କଲଦେବଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଉଦୟିତ କବିତ୍ବର ଚିହ୍ନ ଅଟେ ଦେଖିଥିଲା । ସେପରିକି ସମ୍ପୃକ୍ତ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ଧାରଣା ଥିଲା ଯେ, କେବଳ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଭାଷାହିଁ ସମକ, ଅନୁପ୍ରାସ, ସାଙ୍ଗରୂପକ, ଶ୍ଳୋକ, ଧୃତି, ବ୍ୟଞ୍ଜନା, ପ୍ରଭୃତି ସାହତ୍ୟିକ ଛଟା ଧାରଣ କରିବାରେ ସମ । ଭାଷାଭାଷ୍ୟରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ହିଁ ଏ ସମସ୍ତର ଅବିପ୍ରୟୋଗକର୍ତ୍ତା ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ ଅଭିମତ୍ୟ ଏହି ସବୁ ତତ୍ତ୍ଵଗୀତ ବିଦ୍ୟାଧିକାରୀମଣିରେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେ ୧୭୫୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ବଡ଼ ପରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଅଭିମତ୍ୟ ୧୮୦୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଅର୍ଥାତ୍ କଲଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମର ୧୭ ବର୍ଷ ପରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତତ୍ତ୍ଵଗୀତ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ସେତେବେଳକୁ ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ହୋଇଥିଲା କି ନା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ସେ ଯାହା ହେଉ, ଭାଷାଭାଷ୍ୟରେ କବିତା ଲେଖିବା ବିଷୟରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ କଲଦେବଙ୍କର ଗୁରୁପ୍ରାଣୟ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ।

କଲଦେବଙ୍କ ବଡ଼ ଭାଇ ମୁତକାର ହୋଇ ଗୁଡ଼ରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଉତ୍କଳ ରଥେ ଶୀଘ୍ର ଦ୍ଵିତୀୟ ପୁତ୍ର କଲଦେବଙ୍କ ବିବାହରେ ମନୋଯୋଗୀ ହେଲେ । ସେ ବୁଲାନ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ତେଣୁ ପୁତ୍ର ପାଇଁ କନ୍ୟା ଅନ୍ୱେଷଣ କରି କରି ବୁଲାନପ୍ରଧାନ ପୁରୀ ଅଭୟରେ ଯାତ୍ରା କଲେ । ସେଠାରେ ସେ ବାସେଲୀସାହୁ ନବାସୀ “କତାପରହାଟିଆ” ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ରଙ୍କ କନ୍ୟା ରତ୍ନମଣିକୁ ନିଜର ଭାଗ୍ୟ

ସୁଷ୍ଟା ମନୋରାଜ କର ନିଜ ଗୃହ ବଡ଼ଖେମନ୍ତକୁ ନେଇଗଲେ । ପ୍ରାୟ ୧୫ ବର୍ଷ ବୟସରେ କଳଦେବ ଏହି କନ୍ୟାଙ୍କର ପାଣିପ୍ରହଣ କଲେ । ବିହାରର ଶାନ୍ତନୁ ପରେ ଉତ୍କଳ ରଥେ ପରିବାରବର୍ଗଙ୍କୁ ଶୋକସାଗରରେ ଭସାଇଦେଇ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ପରିବାରରେ ଦୁଇ ପୁଅ, ବଧବାକନ୍ୟା ଓ ସେହି ବାଳିକା ପୁଅବଧୂ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ହରିହର ଗୃହର ଗୁଳକ, ମାତ୍ର ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ସେ ବଡ଼ଖେମନ୍ତରେ ରାଜତ୍ବ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବାରୁ ଅଗତ୍ୟା ଅନ୍ୟ ରାଜଧାନୀକୁ ଗୁଲ୍‌ପିବାର କଲ୍ୟାଣ କଲେ ଏବଂ ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥିତିରେ ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଏକ ବର୍ଷ ସେମାନେ ବଡ଼ଖେମନ୍ତରେ ଅତିବାହିତ କରି ଜଳନ୍ତର ଅରମ୍ଭରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଗଞ୍ଜାମର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜ୍ୟ ପରି ସେତେବେଳେ ଜଳନ୍ତର ଗୋଟିଏ ସମୁଦ୍ଧେଶାଳୀ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା । ଏହାର ଏକଅଢ଼େଇ ଶହଟୀ, ଅନ୍ୟ ଆଢ଼େ ମଞ୍ଜୁଷା ଓ ପାରଳା । ପ୍ରାୟ ୨୦ ବର୍ଷ ତଳେ ଉଗ୍ରସ୍ର ହୋଇ ଏହି ରାଜ୍ୟ ନିଲମ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଜୟନଗରର ରାଜା ଏହି ରାଜ୍ୟର ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାରୀ । ଏହିଭାବରେ ହରିହର ଅନୁଜ ଭ୍ରାତା, ବାଳିକା ଭ୍ରାତୃବଧୂ ଓ ବଧବା ଭଗିନୀ ସହ ଜଳନ୍ତରରେ ବାସକରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ସେତେବେଳେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠସୂ ନାମକ ଜନୈକ ଜରୁଣ ରାଜା ଜଳନ୍ତରର ସିଂହାସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଥିଲେ । ହରିହର ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରିଚିତ ହେଲେ । ସେ ଜରୁଣ ହେଲେହେଁ ପୂର୍ବସୁଷ୍ଟପ୍ରଥା ଅନୁସରଣ କରି ରାଜତ୍ବ ଅରମ୍ଭରେ କେତେକ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଲାବକାଳିକାଦ୍ୱାରାପ୍ରୟୋଗୀ ଭୂତୁତ୍ୟାଦି ଦାନ କରି ନିଜ ରାଜଧାନୀରେ ରଖାଇଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ପରିଚୟରେ ସେ ଚରକୁମାର ସୁଧର୍ମନିଷ୍ଠ ତେଜସ୍ବୀ ହରିହରଙ୍କୁ ଭକ୍ତପୂଜ୍ୟ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ସମ୍ମାନ କରିବାକୁ ଅରମ୍ଭ କଲେ; ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପରିବାର ପରମଶାନ୍ତରେ ରାଜାନୁଗ୍ରହ ଲଭପୂର୍ବକ ସେଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠସୂଙ୍କର କାବ୍ୟକବିତାଦ୍ୱୟରେ ବେଶ୍ ପ୍ରବେଶ ଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ପ୍ରଥୁତନାମା ଭଞ୍ଜବି ରାଜବଂଶରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ସାରସ୍ୱତଚର୍ଚ୍ଚାର ଯେଉଁ ନ୍ଯୁଳନ୍ତ ଚିନ୍ତା ଅନ୍ୟ ରାଜାମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ଯାଇଥିଲେ, ତାହାକୁ ଅନୁକରଣ କରିବାକୁ ସେ ସମୟର ରାଜାମାନେ ପଥାଶକ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପରି କାବ୍ୟକବିତାଦି ନ ଲେଖନ୍ତୁ ପଛକେ, ଅପାତତଃ ତାଙ୍କ କବିତାରସପାନରେ ବିହ୍ୱଳ ରହିବାକୁ ତରୁଣଲବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ କଳଦେବଙ୍କ ବୟସ ପ୍ରାୟ ୧୮ । ସେ ପ୍ରଥମେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର କବିତା ଲେଖି ନିଜ ସମକକ୍ଷଙ୍କୁ କଲ୍ୟାଣକୁ ଶୁଣାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କ କବିତାର ଖ୍ୟାତି ଦିନେ ରାଜାଙ୍କ କଣ୍ଠଗୋତର ହେଲା । ସେ କଳଦେବଙ୍କ ସରଳ, ସୁମଧୁର ରଚନା ତଥା ହୃଦୟର ସରସତା ଦେଖି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୀତି ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟହ ରାଜଦରବାରକୁ ଆସି କାବ୍ୟ-

କବିତାଦର ଅଲେଖନା କରିବାକୁ ଅଦେଶ ଦେଲେ । ଅବସରକ୍ରମେ
କଳଦେବ ରାଜାଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ କେତେକ ଅଦରସାଧୁକ କବିତା ରଚନା
କରି ସାମୟିକ ରାଜାକୁଗ୍ରହଣଭୟଙ୍କ ପରମପୁଣ୍ୟରେ ଦିନ ଯାପନ କରିବାରେ
ଲାଗିଲେ । ଜଳନ୍ତରର ରାଜାଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ ତାଙ୍କର କେତେଗୁଡ଼ିଏ
ପ୍ରାଥମିକ ରଚନା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ହସ୍ତମତ ହୋଇଅଛି । ଶବ୍ଦରଚନାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ
ଭାବର ସରସତା ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ସୁସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ କବିଙ୍କର
ସରସ ହୃଦୟବତ୍ତା ପ୍ରକାଶ କରେ ।

ଦେବୀ ବାଣୀପାଣିକର ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱମୋହିନ ମଧୁମୟ ବିପକ୍ଷୀବାଦନରେ
ଦିନେ ସେ ଉତ୍କଳଗଗନକୁ ଅମୃତ ସଙ୍ଗୀତନିଃସ୍ୱନରେ ମୁଖରତ କରିଥିଲେ,
କିଏ ଜାଣିଥିଲା ଯେ, ଏହି ପ୍ରାଥମିକ ସଙ୍ଗୀତାବଳୀ ସେହି ବିଚିତ୍ର ବିପକ୍ଷୀର ଅଦ୍ୟ
ଗୁଣଧାରୀ ? ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠସୂକ୍ଷ୍ମ କଳଦେବଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ପ୍ରଥମ
ଉତ୍କଳବାଦନ, ତେଣୁ ସେ ଅତି ଉତ୍କଳୀୟ ସାହିତ୍ୟସେବୀଙ୍କର ଅଶେଷ
ଧନ୍ୟବାଦର ପାତ୍ର । କଳଦେବ କ୍ରମେ ନାନା କବିତା ଲେଖି ରାଜାଙ୍କର ପରମ
ପ୍ରୀତିପାତ୍ର ହେଲେ । ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ତ୍ର ରାଜା ମଧ୍ୟ ସେହି ଅଭିନବ ସଙ୍ଗୀତର ମାଧୁର୍ୟରେ
ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ କଳଦେବଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଶକ୍ତିମଣ୍ଡଳରେ ନିଃସନ୍ଦିଗ୍ଧ
ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ତାହାର ନିଦର୍ଶନସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କୁ “କବିସୂର୍ଯ୍ୟ” ଉପାଧି ପ୍ରଦାନ
କରି କାଳୋଚିତ ପ୍ରତୀକୃଷ୍ଟରେ ସାଧାରଣ ଦରବାରରେ ତାଙ୍କ ମସ୍ତକରେ
ପାଟଶାଢ଼ୀ ବାନ୍ଧିଦେଲେ । ଅତି କଳଦେବ ଜଳନ୍ତର ରାଜଦତ୍ତ ‘କବିସୂର୍ଯ୍ୟ’
ନାମରେ ଉତ୍କଳର ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ପରିଚିତ ।

ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ

ପଣ୍ଡିତମାନେ କହନ୍ତି, ‘ଉପାଧି ବ୍ୟାଧିରେବତ’ । ପ୍ରକୃତରେ ସାଧୁ
ଜନଜିନିଷ୍ଠ ଲୋକେ କୌଣସି ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ ହେଲେ ଗୁରୁତ ଉପାଧିର
ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ରଖିବା ଚିନ୍ତାରେ ଉପାଧିରୁ ବ୍ୟାଧିବିଶେଷ ପର ମନେ କରନ୍ତି ।
ଅତୀତ ଲବନର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସଙ୍ଗେ ଏହାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଯେପରି ଦୂରସ୍ଥ; ତଦ୍ୱିପାକ୍ତ
ଲବନର କାର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଏହାର ସମ୍ବନ୍ଧ ତଦପେକ୍ଷା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୂରସ୍ଥ । ଉପାଧି
ପାଇଥିବା କୌଣସି ଲୋକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଲବନର କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସ୍ତ୍ରୀୟ ଅଯୋଗ୍ୟତା
ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ସମାଜରେ ଯେପରି କଳଙ୍କିତ ହୁଅନ୍ତି, ନିରୁପାଧିକ ଲୋକ
କେବେହେଁ ସେପରି କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ନାହିଁ; ସୁତରାଂ ଉପାଧି ପ୍ରକୃତ
ଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ଗର୍ବ ବା ଅଭିମାନର ବିଷୟ ନୁହେଁ; ସମସାମୟିକ
ଲୋକସମାଜରେ ତାହାଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶକ ମାତ୍ର । କଳଦେବ ଜଳନ୍ତର

ଶ୍ରୀକାବ୍ୟରୁ ‘କବିସୂର୍ତ୍ତ’ ଉପାଧି ଗ୍ରହଣ କରି ସେହି ଉପାଧିର ମର୍ଯ୍ୟାଦାକୁ ଅନୁଷ୍ଠି ରଖିବା ପାଇଁ ଏକାନ୍ତ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ସେହି ଉପାଧିରୁ ସେ ନିଜ ଅଗତ ଗାବନର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ସମ୍ମାନର ଫଳ ବୋଲି ବିଚାର ନ କରି ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ଉତ୍ସାହପ୍ରଦ ମନ୍ତ୍ର ବୋଲି ଭାବିଲେ । ଉପାଧି ପାଇବା ପୂର୍ବରୁ କଳଦେବ ଯେଉଁ ସମସ୍ତ କବିତା ଲେଖିଥିଲେ, ସେଥିପାଇଁ ଯେବେ ସେ କବିସୂର୍ତ୍ତ ଉପାଧି ପାଇବାର ଉପଯୁକ୍ତ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତେବେ ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ପାଇଁ ସେ ଅବଶ୍ୟ ଉଦ୍‌ପେକ୍ଷା ଶତସ୍ତରରେ ଅଧିକ ସମ୍ମାନସୂଚକ କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ଉପାଧି ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ବର୍ତ୍ତିମାନ ବିବେଚିତ ହେବେ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଯେତେତୁର ଅଲୋଚନା କରି ଦେଖିଅଛୁ, ଯେଉଁ ସବୁ ରଚନାବଳୀ ପାଇଁ କଳଦେବ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ଅମର କବି, ସେ ସବୁ ତାଙ୍କର କବିସୂର୍ତ୍ତ ଉପାଧି ପାଇବାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ରଚନା ।

କଳଦେବ ସ୍ୱୟଂ ତ ଭାଷାରେ ଅସାଧାରଣ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ଖରସ ଶୁଷ୍ଟ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ରର ଅଲୋଚନାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଧୀଶବ୍ଦ ପରମାର୍ଜିତ ଓ ସୁସ୍ଥ ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଅନୁସନ୍ଧାନକ୍ଷମ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ନିତ୍ୟବସନ୍ତଲୀଳାମୟ କାବ୍ୟକାନନରେ ପଞ୍ଚମାଳାପରିପୁଣ୍ୟ ପିତରୁପେ ବିହାର କରିବାକୁ ଐହିକ ଗାବନରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଖ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଜଳନ୍ତର ରାଜଦରବାର ‘ବ୍ରହ୍ମହଂସ କେଳିସରସ’ ଥିବାରୁ ଉତ୍କଳୀୟ ଓ ଅନ୍ତ୍ର ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀର ଲୀଳାସେନ୍ଦ୍ର ହୋଇଥିଲା । ଉପାଧି ପାଇବା ପରେ କଳଦେବ ବେଳେ ବେଳେ ଅଦରସାପୁତ୍ର ସ୍ୱୟଂ କବିତା ଲେଖି ରାଜସଭାରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଅନୁଷ୍ଠି କରି ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀରେ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧିତ ହେଉଥିଲେ । କେବେ କେବେ ବା ଗୋଟିଏ ସ୍ୱରଗିତ ଓଡ଼ିଆ ସଙ୍ଗୀତ ତାଙ୍କର ସ୍ୱତ୍ୱକ ସ୍ୱରର ସୁବଣ୍ଡରେ ଅନୁଷ୍ଠି କରି ରାଜସାହିଷ୍ଟଦମାନଙ୍କର ସମ୍ମାନଭୁଜନ ହେଉଥିଲେ । ତତ୍ପ୍ରଣୀତ ସ୍ୱୟଂ ରଚନାବଳୀ ଅଦ୍ୟାପି ଅପ୍ରକାଶିତ । ଏ ଯୁଗରେ ସ୍ୱୟଂ ଭାଷାର ସମ୍ୟକ୍ ଅଲୋଚନା ଅଭାବରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସ୍ୱୟଂ ସାହିତ୍ୟ ଉତ୍ସାରରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସେ ପରମ ଅଦରଶୀୟ ରତ୍ନ, ଏହା ପଣ୍ଡିତ ମାନ୍ଦବେ ଏକ ବାଦ୍ୟରେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । କଳଦେବଙ୍କ ସ୍ୱୟଂ ରଚନାବଳୀର ବୈବିଧ୍ୟ ଓ ସରସତା କେବଳ ପଣ୍ଡିତମାନେ ବୁଝି ପାରୁଥିଲେ, ରାଜସଭାର ସାଧାରଣ ଲୋକେ ସେ ରସ ଅସ୍ୱାଦନରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଅନୁଷ୍ଠି କରିବାପାଇଁ ପୁନଃପୁନଃ ଅନୁରୋଧ କଲେ, ତେଣୁ ସେ କେତେବେଳେ ନିଜ ନାମରେ, କେତେବେଳେ ବା ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠସୂକ୍ତ ନାମରେ କବିତା ଲେଖି କର ରାଜସଭାରେ ଅନୁଷ୍ଠି କରିବାଦ୍ୱାରା ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ

କରୁଥିଲେ । ଅମ୍ବେଦାଜୀଙ୍କ ସୂଚନା କହିଅଛି ଯେ, ତାହା ଭଞ୍ଜୀୟ ଯୁଗ; ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ନାରାଜେଳିଫଳସଦୃଶ ଭଞ୍ଜୀୟ କାବ୍ୟରୁ ରସ ଅସ୍ବାଦନ କରିବାରେ ସାଧାରଣ ଲୋକମାନେ ଅକ୍ଷମ ଥିଲେ, ତେଣୁ ବଳଦେବଙ୍କ ଉପରେ ସାଧାରଣ ଶ୍ରଦ୍ଧାସତ୍ତ୍ୱରେ ସେମୁକ୍ତିକର ବିଶଦ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାର ଭାର ଅର୍ପିତ ହୋଇଥିଲା । ବଳଦେବଙ୍କ ବିଚିତ୍ର ସ୍ମରଭଙ୍ଗୀ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକୌଶଳ ଦେଖି ଶ୍ରଦ୍ଧା ତଥା ସାଧାରଣ ଲୋକସମାଜ ଏପରି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ଯେ, ସେମାନେ ଅହାର ନିଦ୍ରା ତ୍ୟାଗ କରି ଦିନେ ଦିନେ ସାରା ରାତି ଚିନ୍ତାପିତ ପରି ତାହା ଶୁଣୁଥିଲେ । ଭଞ୍ଜ ଯୁଗୋଚିତ ରୁଚିର ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଯେଉଁ ସବୁ ଅଦରସାସ୍ତବ କବିତା ଲେଖିଥିଲେ, ତାହା ଯେ ତତକାଳୀନ ଜନସମାଜର ମନ୍ଦମୁଗ୍ଧ କରୁଥିବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଏହି କବିତାମାନଙ୍କର ସୁନ୍ଦଃସୁନ୍ଦଃ ଅନୁଭୂତି ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଦ୍ୱାରା କବିତା ରଚନାର କୌଶଳ ଓ ପାରସାଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଦୃଢ଼ମୂଳ ହୋଇଗଲା । ବାରମ୍ବାର ଅଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା ସେ ଭଞ୍ଜୀୟ କବିତାର ଦୋଷ ଓ ଗୁଣ ସୁଦୃଢ଼ରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିଥିଲେ, ତେଣୁ ନିଜ ରଚନାରେ ସେସବୁ ଦୋଷ ଯେପରି ପ୍ରବେଶ ନ କରେ, ସେ ବିଷୟରେ ସେ ସର୍ବଦା ସତର୍କ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେ ଅଦରସପ୍ରିୟ ସାଧାରଣ ଲୋକ ରୁଚିର ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଅଦରସର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରୁ ଏକାବେଳେ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ, ତଥାପି ତାଙ୍କ କବିତାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ କବିର ଭଜୁଟ ଅଦରସର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖାଯାଏ ।

ଦିନେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀମତୀ ସୁମତୀ ଶ୍ରୀମତୀ ପିତୃବ୍ୟଙ୍କ ଘରକୁ ବଜେ କରିଥିଲେ । ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଲବଣ୍ୟମୟୀ ପଞ୍ଚମବର୍ଣ୍ଣୀୟା କନ୍ୟାର ଅସାଧାରଣ ଅଙ୍ଗସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଶ୍ରୀମତୀ ପିତୃବ୍ୟଙ୍କୁ କନ୍ୟାର ପରିଚୟ ଜଣାଇ କଲେ । ଯେତେବେଳେ ସେ ଶୁଣିଲେ ଯେ, କନ୍ୟାଟି ମାତା-ପିତୃସ୍ଥାନ ଓ ନିବାସିନୀ ହୋଇ ଅଗ୍ରୟୁକ୍ତ କାମନାରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କୁ ଅସୁଅଛି, ସେତେବେଳେ ସେ ଏକାନ୍ତ କରୁଣାପୀଡ଼ିତ ହୋଇ ତାକୁ ଅନ୍ତଃସୁର ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀକନ୍ୟାରୁପେ ପ୍ରତିପାଳନ କରିବାର ଆଦେଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ । କନ୍ୟାଟି କୁଳୀନ କରଣଗୃହରେ ଜନ୍ମିଥିଲା ଏବଂ ଜନକ ଜନନୀ ତାହାର ଅସାଧାରଣ ଅଙ୍ଗସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ତାକୁ ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ ନାମରେ ଅଭିହିତ କରିଥିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଶ୍ରୀକନ୍ୟାଙ୍କରେ ଶ୍ରୀକନ୍ୟାସ୍ଥାନୀୟ ହୋଇ ତତ୍ତ୍ୱଶାତ୍ର ଅନ୍ତଃସୁରକୁ ଅନ୍ତତ ହେଲେ । ସ୍ନେହମୟୀ ଶ୍ରୀମତୀ ମଧ୍ୟ କନ୍ୟାଟିର ରୂପ ଓ ଗୁଣରେ ଏକାନ୍ତ ଆକୃଷ୍ଟା ହୋଇ ତାକୁ ଆତ୍ମକାସ୍ଥାନୀୟ ମନେ କରି ତାହାର ଲଳନପାଳନ ଓ ସିଦ୍ଧାରେ ଯତ୍ନବତୀ ହେଲେ ।

ରାଜା ଦିନେ ପ୍ରସଙ୍ଗତମେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଭଞ୍ଜେ ଯେଉଁ ଶାଢ଼ିରେ ‘ଲବଣ୍ୟବତୀ’ ରଚନା କରିଅଛନ୍ତି, ଅପଣ ସେହି ଶାଢ଼ି ଅବଲମ୍ବନ କରି ଏହି କନ୍ୟା ଚନ୍ଦ୍ରକଳାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ ନାମରେ ଶକ୍ତି ଏ କାବ୍ୟଛନ୍ଦ ରଚନା କରିବୁ ।” ରାଜାଙ୍କ ଅଦେଶରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ ନାମକ ଶକ୍ତି ଏ ଛନ୍ଦ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପଣ୍ଡିତ ଗୋବିନ୍ଦ ରଥ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଶକ୍ତି ବହୁ ଅପ୍ତାସରେ ସଂଗ୍ରହ କରି ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମିକର ପ୍ରମାଦର ଅଭିଶପ୍ତାବଶତଃ ତାହାର ଅଧିକାଂଶ ଅବୋଧ । ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ର ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ସଂସ୍କରଣଟିଏ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଗ୍ରନ୍ଥଶକ୍ତି ଯେ ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନରୂପେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୁଅନ୍ତା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କଳଦେବ ଲଜ୍ଜା କରିଥିଲେ, ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଶକ୍ତିର ଚରିତ୍ରବିବରଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରି ନୂତନ ଅକାଶରେ ଲେଖି ପାରୁଥାନ୍ତେ; ମାତ୍ର ରାଜାଙ୍କ ଅଦେଶ ଓ ସମାଜର ରୁଚିର ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସେ ଭଞ୍ଜକବିଙ୍କ ‘ଲବଣ୍ୟବତୀ’ର ଚରିତ୍ର ବିବରଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିଏ, ବିଶୁଦ୍ଧ ଭାଷାପ୍ରୟୋଗ ଓ ମୌଳିକ ରଚନାଭଙ୍ଗୀ ତାଙ୍କର ବିଶିଷ୍ଟତ୍ୱ ତହିଁରେ ସର୍ବଥା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ରହିଅଛି ।

ରାମୋଷାସକ କବି ଲବଣ୍ୟବତୀର ପ୍ରଥମ ଛନ୍ଦରେ ସଂସ୍କୃତ ଅଳଙ୍କାର-ଶାସ୍ତ୍ର ନିୟମରେ ଅଦୌ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଲକ୍ଷ୍ମଦେବତାଙ୍କୁ ସ୍ତବ କରି ପରେ ଲବଣ୍ୟବତୀର ସୁଦଳ୍ଲ କଥା ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି—ଦିନେ ପାଦ୍ମିନୀ କୈଳାସପର୍ବତରେ ପାଣିକୀଡ଼ାର ଅନୁରୂପ ସଙ୍ଗିନୀ ନ ଦେଖି ସ୍ତ୍ରୀୟ ମନରୁ ଅସାଧାରଣ ସୁଖପାୟାରଣୀ ବାଞ୍ଛାବତୀ ନାମ୍ନୀ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା ଜାତ କରାଇଲେ । ପାର୍ବତୀ ବାଞ୍ଛାବତୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କେତେକ ସମୟ କୀଡ଼ା କରିବା ପରେ ହଠାତ୍ ଉପସ୍ୟାରୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ଶିବଙ୍କ ଉପରୁନାଦ ଶୁଣି ପାରଲେ । ସେତେବେଳେ ପାଦ୍ମିନୀ ଭବିଳେ, “ହର ନେତ୍ରପାତ ହେବ ଯେବେ ଏ ଶୁଭାଙ୍ଗୀ, ଯିବ ସିନା ମୋହର ସୁଭାଗୀପଣ ଭାଙ୍ଗି ।” ତେଣୁ ସେ କନ୍ୟାକୁ ନିର୍ଜନ ଅରଣ୍ୟରେ ଗାବନ ଅଭିବାହୃତ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇ କହିଲେ ଯେ, “ଯେବେ ତୁ ଗୁହର ଦ୍ୱାର ଲକ୍ଷ୍ୟନ କରି କୌଣସି ପୁରୁଷର କର ଗ୍ରହଣ କରିବୁ, ତେବେ ତୋର ପ୍ରାଣନାଶ ହେବ । କିନ୍ତୁ ପର-ଜନ୍ମରେ ସେହି ପୁରୁଷକୁ ତୁ ସ୍ୱାମୀରୂପରେ ପାଇବୁ ।” ବାଞ୍ଛାବତୀ ଏହି ଭାବରେ କେତେ କାଳ ନିର୍ଜନ ଅରଣ୍ୟରେ ବାସ କଲା ପରେ ଦିନେ ପ୍ରଭାତର ନାମକ ଜଣେ ରାଜପୁତ୍ର ସଙ୍ଗେ ସେଠାରେ ତାର ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ହେଲା ଏବଂ ଉଭୟଙ୍କ ମିଳନାରମ୍ଭରେ ବାଞ୍ଛାବତୀ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲା । ପ୍ରଭାତର ମଧ୍ୟ ସେହି ରମଣୀରୂପ ଲଭିବୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରାଜାସାଗରରେ ଅସ୍ତବିସର୍ଜନ କଲା । ପରଜନ୍ମରେ

ସେମାନେ ଲବଣ୍ୟବତୀ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗୁରୁପେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲେ । ମାତ୍ର ଜନ୍ମରୂପ-
ବସ୍ତୁ କଳଦେବ ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ର ପ୍ରଥମ ଛନ୍ଦରେ ସ୍ତ୍ରୀୟ ମାତୃରୂପ ଓ ଶୁଣାର
ଇଷ୍ଟଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବଙ୍କ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ସମଗ୍ର
ପ୍ରଥମ ଛନ୍ଦଟି ଜଗନ୍ନାଥମନ୍ଦିରର ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଭଲ ଭଲ ଦେବଦେବୀଙ୍କର
ବିଚିତ୍ର ରୂପ ଗୁଣ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ ।

କବି ପ୍ରଥମେ ସିଦ୍ଧହାରକୁ ନମସ୍କାର କରି ସିଦ୍ଧହାର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ
ଚନ୍ଦ୍ରରୂପୀ ପତିତପାବନଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି କହୁଅଛନ୍ତି—

“ପତିତଉଦ୍ଧାର ତ ଅମୃତ ଆଶଙ୍କ,
ଅବଳମ୍ବ କରୁଛନ୍ତି ମୁମୁକ୍ଷୁ ଅନେକ ।
ଅଗ ପଛ ହେଲେ ହେବ ପ୍ରଭୁପଣ ଯିତ,
ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ଯେ ଚନ୍ଦ୍ରପରି ଅଭ୍ରସନ୍ତି ।”

କଳ୍ପନାର ବିଶେଷତ୍ତ୍ୱ ଓ ଅଲ୍ପ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଶସ୍ତୁତ ପ୍ରକାଶର ଶମତା
ଦେଖି ହୃଦୟ ଅପୂର୍ବ ଅନନ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠେ । ଏହି ଛନ୍ଦରେ ଏପରି
ଗୋଟିଏ ପଦ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ, ଯହିଁରେ କବି ଚିତ୍ତର ବିଶେଷତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି
ନାହାନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକଟିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ପାଠକସମାଜକୁ ଉପହାର ଦେବାକୁ
ଲଜ୍ଜା ହୁଏ । ପୁଣ୍ୟର ଜଗନ୍ନାଥମନ୍ଦିର ହୃଦ୍ଯୁର୍ମର ଭଲ ସାମ୍ରଦାୟିକତାର
ସମନ୍ୱୟକ୍ଷେତ୍ର । ଭଲପ୍ରଧାନ ମତବାଦକୁ ମନ୍ଦର ମଧ୍ୟରେ ଶକ୍ତରୂପିଣୀ ବିମଳାଙ୍କ
ଅଧିଷ୍ଠାନଦ୍ୱାରା ବିପରି ଏକ ମହାଧର୍ମର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରାଯାଇଅଛି, ତାହା ହୃଦ-
ମତାବଲମ୍ବୀମାନେ ବେଶ୍ ବୁଝି ପାରନ୍ତି । ବିମଳାଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାପ୍ରସଙ୍ଗରେ କବି
କହୁଅଛନ୍ତି—

“ଯାହା ପ୍ରସାଦବଶରୁ ମହାପ୍ରସାଦରେ,
ପବିତ୍ର ହୁଅଇ ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରମୋଦରେ ।
ମୁଗେନ୍ଦ୍ରବାହନା ଶେଷବର ଅଧୀଶ୍ୱରୀ,
ନାଗସୁତା ସୁଧାକୁମ୍ଭ-ଧାରଣୀ ସୁଦୟା ।
ବିମଳା ବିମଳ ଅମ୍ବୋରୁହ ବିଲେତନା,
ହୋଇବେ କି ମୋର ପାପକଳାପମୋଚନା ।”

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିକଟରେ ଯାହା ଶ୍ରେଣ କରାଯାଏ, ସେହି ପ୍ରସାଦ ବିମଳାଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ
କରାଯିବା ପରେ ମହାପ୍ରସାଦରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ବିମଳାଦେବୀଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା
ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଏହି ସତ୍ୟକୁ ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କରିବାଦ୍ୱାରା କବି ଶାନ୍ତ ମତକୁ ପ୍ରଚଳିତ
ହୃଦ୍ଯୁର୍ମର ମୂଳମନ୍ତ୍ରରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେପରି ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ କି ?

ତତ୍ପରେ କବି ଦ୍ୱିତୀୟ ଛନ୍ଦରେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ପୁରୁଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ
ଏହିପରି ଉଲ୍ଲେଖ କରନ୍ତି—

ଏକଦା ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରସ୍ଥ ଦେବତାମାନେ ଗୋଟିଏ ସଭା କରିଥିଲେ । ସଭାର କାର୍ଯ୍ୟରମ୍ଭ ହେବା ପରେ ଲବଣ୍ୟଧୂଳନାମା ଗଳ୍ପକ କେଳମଞ୍ଜୁଳାନାମ୍ନୀ ସ୍ତ୍ରୀୟ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ସଙ୍ଗରେ ମୋହନା ନାମକ ବିପତ୍ତି ହସ୍ତରେ ଧରି ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଦମ୍ପତି ଦେବସଭାକୁ ପ୍ରଣାମ କଲାବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଅଲୌକିକ ରୂପମାୟା ଦେଖି ଦେବବୃନ୍ଦଙ୍କ ବୃକ୍ଷି ସେହି ଅପରୂପ ରୂପସାଗରରୁ ସୁଷମା-ସୁଧା ପାନ କରିବାରେ ଲାଗିଲା । ଏହି ସମୟରେ ଲବଣ୍ୟଧୂଳ ତାରରେ ଅଢ଼ଳସଂଯୋଗ କରି ବିପତ୍ତିବାଦନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବେ କେଳମଞ୍ଜୁଳ । ବିଶ୍ୱବିମୋହନ ସୁକଣ୍ଠରେ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କଲା । ଜିଦଶମଣ୍ଡଳୀ ସେମାନଙ୍କ ଅଲେକସାମାନ୍ୟ ରୂପ, ତଥା ଗୀତବାଦ୍ୟରେ ଏକାବେଳକେ ହୃତହୃଦୟ ହୋଇ ‘ଲେଖା’ (କିନ୍ତୁ) ପରି ହସିଲେ । ସେହିବନ୍ତୁ ସେମାନେ ଲେଖା ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଦେବମାନେ ମଧ୍ୟ କେଳମଞ୍ଜୁଳାର ରୂପ ଦେଖି ମନେ କଲେ, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଗର୍ବ ତଥା ଲାବନଧାରଣ ବୃଥା । ତତ୍ପରେ ଦେବବୃନ୍ଦ ପରସ୍ପର ବିଚାର କରି ସେହି ଗଳ୍ପବିଦମ୍ପତିକୁ ଦେବସଭା ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ସମାନ ଅସନ ପ୍ରଦାନ କରି କହିଲେ, “କେଶ, ଅମ୍ଭେମାନେ ତୁମ୍ଭ ଦୁହଙ୍କ ରୂପଗୁଣରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ-ଅଛୁ । ତୁମ୍ଭେ ଦୁହେଁ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧରୁ ଏ ଲେକରେ ଦେବତାସ୍ଥାନୀୟ ହେବ । ଦେବତାମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ଏହି ଯେ, ତୁମ୍ଭେ ଦୁହେଁ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଲବଣ୍ୟରୁ ଦେବ ଓ ଦେବୀମାନଙ୍କୁ କିଛି କିଛି ପ୍ରଦାନ କରିବ ।” ଏହା ଶୁଣି ଗଳ୍ପବିଦମ୍ପତି ଏକାନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ ଏବଂ ବିନୟସହକାରେ କହିଲେ, “ଅମ୍ଭେମାନେ ଦେବକାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାବନ ଦାନ କରିବାକୁ ବୁଝିତ ନୋହୁଁ; ମାତ୍ର ଗଳ୍ପକ ଜାତିର ଏକମାତ୍ର ସମ୍ଭବ ସ୍ତ୍ରୀୟ ରୂପଲବଣ୍ୟରୁ ଅଶୁମାତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରି ପାରିବୁଁ ନାହିଁ ।” ଏହି ଉତ୍ତରରେ ଦେବତାମାନେ ହୁତ୍ତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ରାଜିକାଳୀନ ରଥାଙ୍ଗ ମିଥୁନ ପରି ପରସ୍ପର ବଢ଼ିଲ ରହିବାକୁ ଅଭିଶାପ ଦେଲେ—

ତହୁଁ ଉଦିତ ହେଲା ପ୍ରଣୟ ଭୟ ।
 ସୀମିତ କମ୍ପ ଦମ୍ପତିର ହୃଦୟ ॥
 ଶୋକବିବଶ ହୋଇ କଲେ ଏ ସ୍ତୁତି ।
 ନମୋ ନମସ୍ତେ ସୁଧାଶନସନ୍ତତି ॥
 ନମସ୍ତେ ନାକଲେକନିବାସିବାର ।
 ଉଚିତ ବୁଝେ ଗାନ ବିନାଶିବାର ॥
 ପୀୟୂଷ ଅମ୍ଳୋଦରୁ ଦମ୍ଭୋଳ ବୁଝି ।
 ସମ୍ଭବିଲେ ବି ଆଉ ସମ୍ଭବ ସୃଷ୍ଟି ॥

ରକ୍ଷକଠାରେ ହେଲେ ଭକ୍ତ ଶ୍ରୀ ।
 ଶରଣଠାରୁ ହେଲେ ମରଣଶ୍ରୀ ॥
 ଫକୀ ହୁଏ କିନ୍ତୁ ସଦା ବଦନେ ।
 ବଦାରୁ-ବିନାଶନ ନାହିଁ ଭୁବନେ ॥
 ହରିଙ୍କି ଭକ୍ତ ସମ୍ପଦ ତର ବ ଲବେ ।
 ତରାବ ପାଇ ବୁଝି ମର ବ କେବେ ॥

ଏହି ପ୍ରକ ଶ୍ରୀ ଦେବବ୍ରତ ବୃଷାହୁଁ ହୋଇ ତପ୍ରାନ୍ତରେ ସୁଧା ସେତନ ପର ଏହିପରି ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ପ୍ରକାଶ କଲେ—“ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ର କଦାପି ଅନ୍ୟଥା ହୁଏ ନାହିଁ । ଏ ଦେବ ଶେଷରେ ଭ୍ରମେମାନେ ଏହି ରୂପ ଓ ଗୁଣ ପୁନଃ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ । ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ହୁଏତ ଅତି ମିଳନ ସମ୍ଭବପରି ହୁଏ ।” ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରପ୍ରକାରେ ସେ ଦୁହେଁ ତତ୍ତ୍ଵଶାସ୍ତ୍ର ବଢ଼ିଲେ ହୋଇ ଶିବ ଓ ଶିବାଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଦିନେ ନାରଦଙ୍କ ବାଣୀଦ୍ଵାରା ସ୍ଥଳିତ ପ୍ରାଣ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିତ ହେବାରୁ ପଞ୍ଚଭୂତାତ୍ମ ହୋଇ ପୁରୁଷ ଗୋମଙ୍ଗଳରେ ରୁଦ୍ରରୁ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ କୈଳାସରେ ଦ୍ରାଘାଲତାରୁପେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲେ । ସେମାନେ ଫଳପ୍ରଦାନଦ୍ଵାରା ଶିବ-ଶିବାଙ୍କୁ ଭୁକ୍ତ କରି ପରଜନ୍ମରେ ଅନଙ୍ଗପୁର ନାମକ ରାଜପୁତ୍ର ଓ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାନାମ୍ନୀ ରାଜକନ୍ୟାରୂପେ ଜାତ ହେଲେ । ରାଜପୁତ୍ର ଓ ରାଜକନ୍ୟାଙ୍କ ଜନ୍ମବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟ ଅତି ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ । ସେ ସମସ୍ତର ବିପ୍ରାରତ ଅଭେତନା ଏଠାରେ ସମୀଚୀନ ବୋଧ ନ ହେବାରୁ ସେଠାରେ କେବଳ ଏତିକି ମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତ କଲୁଁ ।

ଲବଣ୍ୟବତୀର ସୁଦର୍ଶନ ବୃତ୍ତନ୍ତ ସଙ୍ଗେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ସୁର୍ବଜନ୍ମ ବୃତ୍ତନ୍ତକୁ ଭୁଲନା କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ସ୍ଵଭାବସୁନ୍ଦର ଚନ୍ଦ୍ରଚିତ୍ରିତରେ ବଳଦେବଙ୍କର ସିଦ୍ଧପ୍ରକା ସର୍ବଥା ପ୍ରଣୀତମ୍ । ପାର୍ବତୀଙ୍କ ମନୋଜାତ କନ୍ୟାର ରୂପମାଧୁର୍ୟ ଦେଖିଲେ ଶିବ ପାର୍ବତୀଙ୍କ ପ୍ରତି ବାତସ୍ତବ ହୋଇଯିବେ, ଏ ଚନ୍ଦ୍ର ହୃଦୟର ଅର୍ଦ୍ଧ-ଯୋଗୀ ଦେବଦେବ ଶିବଙ୍କ ସ୍ଵଭାବର ଅନ୍ତରୂପ କି ? ସେ ଯାହାହେଉ, ବଳଦେବ ଅନଙ୍ଗପୁର ଓ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜନ୍ମ ସମ୍ଭବରେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ମାନବ-ଚନ୍ଦ୍ରର ସୁସଙ୍ଗତ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ପାଠ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ତତ୍ତ୍ଵଶାସ୍ତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଏହି ଭାବରେ ସ୍ଵଭାବାନ୍ତରତ କରାଯାଇ ତାଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରାର ବିଷୟ ଥିଲା । ମାତ୍ର ସମସାମୟିକ ଲୋକରୁଚିର ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ହୋଇ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଗୁପ୍ତମାନଙ୍କରେ ସେ ଲବଣ୍ୟବତୀର ବିଷୟଚିତ୍ର (Plot) ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ବଳଦେବ ଭକ୍ତ କବିର ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କ ‘ଉଷା’ କାବ୍ୟରେ ଉଷା-ଜୟନ୍ତଙ୍କ ସୁର୍ବଜନ୍ମର ଅଭିଶାପ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ପାଠ କଲେ

ଜଣାଯାଏ ଯେ, ସେ ବଳଦେବଙ୍କର ‘ଚନ୍ଦ୍ରକଳା’ର ଭବିଷ୍ୟଦ୍ୱକ ଚିନ୍ତର ଛବି ତହିଁରେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଶ୍ଵାସାପକ କଲ୍ଲାନା ତାହାକୁ ପରେ କହୁଥୁ ଉଲ୍ଲାସାର ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଘଟଣାର ମୂଳ ଯେ ବଳଦେବଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାରୁ ଗୁପ୍ତତା, ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମିତ ହୁଏ । ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଛନ୍ଦମାନଙ୍କରେ ଅନନ୍ୟସ୍ଵଭାବ କଲ୍ଲବୁଦ୍ଧି ମହାଗଜଘୋଷର ବର୍ଣ୍ଣନା, ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଜନ୍ମ, ବାଲୁଲ୍ଲା, କଳାବିଦ୍ୟାର ଅନୁଶୀଳନ, ଉଦ୍ୟାନବିହାର, ଜଳକେତୁ, ବେଶବିଦ୍ୟାସ, ଯୌବନାରମ୍ଭ, ପତ୍ର ପ୍ରତିପତ୍ତିଲେଖନ, ସ୍ଵପ୍ନଦର୍ଶନ ପ୍ରଭୃତି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ବର୍ଣ୍ଣନାର କ୍ରମ ଲବଣ୍ୟବତୀରୁ ଗୁପ୍ତତା ହୋଇଥିଲେହେଁ ବଳଦେବ ସେ ଛନ୍ଦରେ ସର୍ବତ୍ର ସ୍ଵାୟ ଅସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ଅଲୌକିକ ରଚନାବୃତ୍ତାନ୍ତ, ବିଚିତ୍ର ଅଳଙ୍କାରସୃଷ୍ଟି ଓ ଯଥାରଥ ଶବ୍ଦପ୍ରୟୋଗର ବହୁଳ ନିଦର୍ଶନ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଦୂରନ୍ଦୟ ଦୋଷ ବା ଅସାଧୁ ପ୍ରୟୋଗ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାରେ ପ୍ରାୟଶଃ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ, ତେବେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଭାବର ଗମ୍ଭୀରତା ସାଧାରଣ ଲେଖକ ପକ୍ଷରେ କବିତାକୁ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ କରିଅଛି, ମାତ୍ର ଭଜିୟ କବିତା ପରି ତାହା ତେଜେ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅନେମାନେ ଉପରେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଯେଉଁ କେତେକ ପଂକ୍ତି ଭଜାର କରିଅଛୁଁ ତାହା ଅଲେଖନା କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ କବି ସରଳ ସୁମଧୁର ରଚନାର ପକ୍ଷପାତୀ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀମତୀ କଠିନ ଅବରଣରେ ଭାବର ବିଚିତ୍ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଛାଦନ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ଅଦୌ ପ୍ରବୃତ୍ତି ନ ଥିଲା । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ସେ କେତେଗୋଟି ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରିଅଛନ୍ତି, ସେ ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କର ରଚନା ଅଧିକତର ଶୁଦ୍ଧିମଧୁର ବା ଭାବୋଦ୍ଘାତକ ହୋଇଅଛି । ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରସିକ କବିମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା ସ୍ଵାଭାବିକ । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ କାଦମ୍ବରୀ ଗୋଟିଏ ଅମୂଲ୍ୟ ଛନ୍ଦ । ଶ୍ଵାସାପକ ଚିତ୍ତକାରେ “ଧାରାସ୍ରାଗା ଶ୍ରୀମତୀ ତତ୍ତ୍ଵବଦ୍ଧ X X X ଅକ୍ଷାପି ସୁତର ଶ୍ରୀମାତ୍ରମରେଖା” ପ୍ରଭୃତି ଅଂଶ ଯେପରି ଅବକଳ କାଦମ୍ବରୀରୁ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି, ବଳଦେବ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଭୃଗୁସ୍ତ୍ର ଛନ୍ଦରେ ମହାଗଜଘୋଷ ଶ୍ରୀମାତ୍ରର ବର୍ଣ୍ଣନାପ୍ରସଙ୍ଗରେ କାଦମ୍ବରୀର ଗୋଟିଏ ମନୋହର ବର୍ଣ୍ଣନା ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି ।

“ଅମିତ ହରଣ୍ୟଗର୍ଭଗୁହ ସମ୍ପର୍କରୁ
 ସେ ନଗର ଗରାସୁଖୀ ବିରଜୁଲେକରୁ
 X X X X
 ସମସ୍ତ ପ୍ରାସାଦଚିତ୍ରଶିଳ୍ପରୁ ଉତ୍ତରେ,
 ନାହାନ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କର ସେ ପୁର ଭିତରେ ।

ରତ ବିନା ଅନେ ଚାହିଁ ନାହିଁ ବେଶବ୍ରତ,
 ଅପତ୍ନୀତା ବିନା ଦେଖା ନାହିଁ ଶୂନ୍ୟ ଗୃହ ।
 ଦନ୍ତବାସ ଗୀତ ବିନା ଶୁଣ ନାହିଁ ଅନେ,
 ବୁଝିରେ ମଦବିକାର ଅଛି, ନାହିଁ ଜନେ ।
 ବିପକ୍ଷ ବୋଲି ଏକା ବିହଙ୍ଗମ ପକ୍ଷ,
 ବୁଝିଲ କେବଳ କଳାବତୀଙ୍କ କଟାକ୍ଷ ।
 କାବ୍ୟେ ଦୁର୍ବଳତା, ଶାସ୍ତ୍ରେ ଚିନ୍ତା, କମ୍ପ୍ୟୁଜେ,
 କଠିନତା ମଣି ମାତ୍ର ରମଣୀ ଭରଜେ ।
 କଳକଳିତ ଦନ୍ତ, ସିତ ଅଭୟଦେ,
 ଚଞ୍ଚଳତା ବାରନିବିଞ୍ଚିତ ଜନନେନ୍ଦ୍ରେ ।”

X X X X

କାଦମ୍ବରୀର ଏହି ଚିତ୍ତ ଅଳଙ୍କାରବିନ୍ୟାସକୁ ସମ୍ଭବତଃ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉତ୍କଳୀୟ କବି ସ୍ମରଣିତ ପ୍ରବଳରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ପାର ନାହାନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ବନବିହାର ଓ ବେଶବର୍ଣ୍ଣନା ସ୍ଥଳରେ କବି ଯେଉଁ ଅତ୍ୟୁକ୍ତ ରଚନାକୌଶଳ ଓ ମୌଳିକ କଳାନାସାମର୍ଥ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅନ୍ୟେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ପରି ବୋଧ ହୁଏ । କଳଦେବ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଛନ୍ଦମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନାମରେ ଭଣିତ ନ କରି ସ୍ତ୍ରୀୟ ଉତ୍ସାହଦାତା ଜଳନ୍ତରର ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠସୂକ୍ତ ନାମରେ ଭଣିତ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛନ୍ଦର ରଚନା ଶେଷରେ ସେ ତାହା ରାଜସଭାରେ ପାଠ କରି ସଭାସଦମାନଙ୍କର ପ୍ରୀତି ଅର୍ପଣ କରୁଥିଲେ । ତମେ ରାଜା ତାହାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିମତ୍ତ ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ନିଜ ରାଜ୍ୟର ଦେବାନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ କରି ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟପରିଗୁଳନାର ଭାର ତାଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଛନ୍ଦର ୧୪ଟି ଛନ୍ଦ ରଚିତ ହେବା ପରେ ରାଜାଙ୍କର ସେହି ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ପାଳତା କନ୍ୟା “ଚନ୍ଦ୍ରକଳା” ସପ୍ତଦଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ହଠାତ୍ ବସନ୍ତ ସେଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଅକାଳରେ ଭୂଲୋକରୁ ଅସ୍ତମିତ ହୋଇଗଲେ । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷକଳନ କନ୍ୟାର ବିବାହ ନିମିତ୍ତ ଅସ୍ତୋଜନ କରାଯାଇଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟସମ୍ଭାର ତାହାର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟାରେ ବ୍ୟୟିତ ହେଲା । ରାଜା, ରାଜସଭାବାର ଓ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଛନ୍ଦର ଶ୍ରୋତୃମଣ୍ଡଳୀ ରାଜପାର୍ଷଦ-ବର୍ଗ ଏହି ଘଟଣାରେ ଏକାନ୍ତ ଶୋକାବୁଳ ଓ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର କବି କଳଦେବ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ ଉପଗନ୍ଧ ନାୟିକାର ବିୟୋଗରେ ଏକାନ୍ତ ଶୋକାବୁଳ ହୋଇ ଛନ୍ଦର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅତ୍ୟଧିକ ଦୃଷ୍ଟିକେଲେ ନାହିଁ, ସୁତରାଂ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଅସ୍ତମିତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହଇ । ଅନ୍ୟମାନେ ଅନୁମାନ କରୁଁ, ଶୋକାବେଗ କମିଯିବା ପରେ କବି ଇଚ୍ଛା

କରିଥିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାକୁ ସମ୍ପର୍କ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ, ମାତ୍ର ସେ ନିଜ ରୂପ-
ବିବେଚନାରେ ଦେବକୀ ରାଜା ଏବଂ ଜନମଣ୍ଡଳୀର ଅନୁରୋଧକ୍ରମେ ଭଞ୍ଜଙ୍କ
ଲବଣ୍ୟବତୀକୁ ଅନୁସରଣ କରି ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଲେଖୁଥିଲେ; ତେଣୁ ଏପରି
ଦୁର୍ଭଟନା ପରେ ସେ ଆଉ ତାହାର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ନାହିଁ ।
ଶେଷରେ ଆଉ ୭ ଗୋଟି ଛନ୍ଦ ତହିଁରେ ଯୋଗ କରି ସୁଦ୍ଧା ସମ୍ପର୍କ କରିବାକୁ
ତେଣୁ କରିନାହାନ୍ତି ।

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଶାସନଦଣ୍ଡ ପ୍ରିୟ ଦେବାନ ବଳଦେବଙ୍କ ହସ୍ତରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରି
ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ବିସ୍ତୋଗ ପରେ ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଛେଟସାୟ ବହୁକାଳଯାଏ
ଶୋକାକୁଳ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରାୟ ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ରାଜା ପାରିଷଦ-
ପରିବୃତ ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାସମ୍ବନ୍ଧ କଥାରେ କାଳାନ୍ତପାତ କରୁଥାନ୍ତି । ବିବିଧ
ସାନ୍ତ୍ୱନାସକ୍ତେ ହିସା କିଛିନ ସ୍ୱେଦପ୍ରସ୍ଥିର ମର୍ମହୃଦ ପ୍ରତ୍ୟହପାତନା ରାଜାଙ୍କର
ଏକାନ୍ତ ଅସହ୍ୟ ହୋଇ ପଡୁଥିଲା । ବୁଦ୍ଧିମାନ ବଳଦେବ ଗୁରୁତ୍ୱର ଶୋକର
ଲଘୁକରଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କାବ୍ୟରସପାୟୀ ରାଜାଙ୍କୁ ଅନୁପମିତ ସଙ୍ଗୀତ ଓ
କବିତାଦ୍ୱି ଶୁଣାଇବାର କଲ୍ପନା କଲେ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଛେଟସାୟ ପ୍ରକୃତରେ ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ତ
ରସିକ ରାଜା । ବଳଦେବ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ସେ, ରାଜାଙ୍କ ମନସ୍ଥାପ
ତାଙ୍କର କାବ୍ୟାଦି ଅଲେଚନାର ପ୍ରଧାନ ଅନ୍ତରାୟ ହେଲା ସେତେବେଳେ ସେ
ତାହାର ନିରାକରଣ ନିମନ୍ତେ ଯଥାଶକ୍ତ ଚେଷ୍ଟା କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ସୁଦର୍ଶ
ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀର ଅଲେଚନାରେ ସାଧାରଣତଃ ତାଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟରୂପ ହେବାର
ଦେଖି ସେ ନବ ନବ ରାବସ୍ତ୍ର ଶୁଦ୍ର ଶୁଦ୍ର ସରସ ଚଉପଦ ବା ସଙ୍ଗୀତ
ଶୁଣାଇବାରେ ବୃତ୍ତହତଳ ହୋଇ ତଦ୍‌ବିଷୟକ ରଚନାରେ ଅଭିନିବିଷ୍ଟ ହେଲେ ।
ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା ପରେ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ ସମୟ ବଢୁଥିଲା, ସେ ସମୟକୁ ସେ
ସଙ୍ଗୀତ ରଚନାରେ ବ୍ୟୟିତ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସଙ୍ଗୀତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ
ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଛେଟସାୟ ବା ଜଳନ୍ତର ଅଧିପତିଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ । ଏହି
ସମୟରେ ରଚିତ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ କବିତା ଅନୁମାନଙ୍କ ହସ୍ତଗତ ହୋଇଅଛି ।
ଏହି ପୁସ୍ତକର ସଙ୍ଗୀତକଲ୍ପଲତା ପ୍ରକରଣରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପାଠକସମାଜକୁ
ସେ ସବୁ ଉପହାର ପ୍ରଦାନ କରିଅଛୁ । ଯେଉଁ କବିତା ହୃଦୟର ଅନ୍ତରତମ
ପ୍ରଦେଶର ଅନୁରୁଦ୍ଧ ପ୍ରକାଶ ନ କରେ ଏବଂ ସାଧାରଣ ପାଠକସମାଜକୁ କବିଙ୍କ
ଭାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ନ କରେ, ତାହା କବିତାପଦକାବ୍ୟ ନୁହେଁ । କାରୁଣ୍ୟାଭି-

ବ୍ୟଞ୍ଜକରୂପେ କବି କପରି ସ୍ଵଭାବସଙ୍ଗତ ବୃତ୍ତି ନିର୍ବାଚନରେ ପଟ୍ଟ, ତାହା ମଧ୍ୟ ଅଲୋଚନାର ବିଷୟ । କବିତା ଭାବମୟୀ, ସ୍ଵଭାବସୁନ୍ଦର ଶବ୍ଦଯୋଜନା ସେ ଭାବର ପ୍ରକାଶକ । ପ୍ରାଚୀନ ତଥା ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ସେଭଳି କବିତାର ସ୍ଥାନ ପାଠକମାନେହିଁ ସ୍ଥିର କରିବେ ।

ଏହି ଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ତ କାବ୍ୟକବିତାରସର ଅସ୍ବାଦନରେ ବଳଦେବ ଗଜାକ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତିସ୍ଥ କବିରାଜା ପରେ ଗଜା ବଳଦେବଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତ ବିଶ୍ଵାସଯୋଗ୍ୟ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଲେ । ବଳଦେବହିଁ ସମଗ୍ର ଗଜ୍ୟ ପରିଗୁଳନା କଲେ । ବଳଦେବ ହଲ୍ଲୀନ ବ୍ରାହ୍ମଣବଂଶରୁ ଉଦ୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ସ୍ଵୀୟ ସୁର୍ବସ୍ତୁପକ ପକାକାନ୍ତସରଣ କରି ପ୍ରବୃତ୍ତ ମନ୍ଦୀର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ ଯଦିୟୁ ଜାତିଙ୍କୁ ଗଜକ୍ତ ଦେଇ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେହିଁ ମନ୍ଦୀରୁପେ ଗଜ୍ୟଶାସନ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶୁଭକୃଷ୍ଣାନରେ ‘ଗୋବ୍ରାହ୍ମଣେଭ୍ୟଃ ଶୁଭମସ୍ତୁ ନିତ୍ୟଂ, ଲୋକାଃ ସମଗ୍ରାଃ ସୁଖିନୋ ଭବନ୍ତୁ’ ବୋଲି ଉତ୍ସବକ୍ରାନ୍ତରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରାଯାଉଥିଲା । ବଳଦେବଙ୍କର ନିର୍ଲୋଭ ବ୍ୟବହାର, ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା ଓ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ଲୋକସମାଜର ମଙ୍ଗଳ କରିବାର ବାସନା ଅଲଗ୍ନ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ଜଳନ୍ତର ପ୍ରବୃତ୍ତିମଣ୍ଡଳୀରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କଲା । ସମ୍ଭୂତ ଗଜପତିରେ ଅଳଂକୃତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଏକାନ୍ତ ନିରକ୍ଷମାନ ଓ ନିଶ୍ଚକ୍ରମର ଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଆମୋଦସ୍ପୃହା ତାଙ୍କ ହୃଦୟରୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାର ନ ଥିଲା । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ଵେତସ୍ଵୟଂ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଗଜ୍ୟର ଆୟୁର୍ବ୍ୟୟର ଯାବତୀୟ ଭାର ଅର୍ପଣ କରି ଥିଲେ । ସେ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ସ୍ଵୀୟ ପାରିଶ୍ରମିକରୂପେ ଗଜକୋଷରୁ ବହୁ ଅର୍ଥ ସଞ୍ଚୟ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ, ମାତ୍ର ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣୋଚିତ ଖାଦ୍ୟ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣୋଚିତ କସ୍ତୁରୀରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିଥିଲେ; ସୂତରାଂ ବିଳାସବାସନା ଚରିତାର୍ଥ କରିବାରେ ବା ଭବିଷ୍ୟତ ନିର୍ମିତ ସଞ୍ଚୟ କରିବାରେ ତାଙ୍କର ଆଦୌ ଭ୍ରୁସେଷ ନ ଥିଲା । ଗଜାଙ୍କ ଅନୁମତିକ୍ରମେ ସେ ପ୍ରଜାସାଧାରଣର ଉପକାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗଜ୍ୟମଧ୍ୟରେ କୃଷିର ଉଲ୍ଲଭି ପାଇଁ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ବଡ଼ ବଡ଼ ପୋଖରୀ ଖୋଳାଇଲେ ଏବଂ ଦୁଃସ୍ଥ ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜିରୁ ଗଜକୋଷରୁ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇ ବିବିଧ ଶସ୍ୟଉତ୍ପାଦନରେ ଉତ୍ସାହୀତ କଲେ । ଅଲ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଜଳନ୍ତର ପ୍ରବୃତ୍ତିମଣ୍ଡଳୀ ‘ରାମଗଜ୍ୟ’ର ସୁଖ ଉପଭୋଗ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରଜାକୁଳର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ସେ ଜଳନ୍ତରର ପ୍ରାଚୀନ ଗଡ଼କୁ ସୋମପେଶ୍ଵ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଦୁର୍ଗାପ୍ରସାଦ ନାମକ ସ୍ଥାନକୁ ଉଠାଇ ଆଣିଥିଲେ । ଜଳନ୍ତର ଗଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଦେବମନ୍ଦିର ଥିଲା ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେବତାଙ୍କ ସେବାସୁଜାଳିମିତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଭୂସମର୍ଥ ଶକ୍ତି ଯାଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପରିଗୁଳନା ଅଭାବରୁ ସେ ଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟବହାରିକପଥ ସମ୍ପର୍କରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । କିମ୍ବେ ବଳଦେବଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ତହିଁରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ,

ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଚୁର ଭୂସମୃଦ୍ଧି ଦେବତାମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ରାଜ୍ୟର ଗୁରୁଅଙ୍ଗେ ଅଛିଥି, ଅଗନ୍ତୁକ ଓ ନିରଳ ଲୋକ-ମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟହ ସଜ୍ଜାର କରିବା ଏହି ସବୁ ଦେବତା ସମ୍ପତ୍ତିର ଲକ୍ଷ୍ୟ; ତେଣୁ ସେ ଦେବ ମନ୍ଦିର ପରିଗୁଳକମାନଙ୍କୁ ରାଜଧାନୀରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କର ଅଣି ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ କଲେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ଦିରର ପରିଗୁଳନା ବାଣିପ୍ରଣାଳୀ ଉପରେ ନିଜେ ଗାନ୍ଧୀ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥିଲେ । ଏହି ଭାବରେ ବାଣି ହେବାରୁ ରାଜ୍ୟରେ କୌଣସି ଲୋକ କୌଣସି ଦିନ ଉପବାସରେ ରହୁ ନ ଥିଲା ।

ଅନନ୍ତର ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଅନ୍ଧମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଅସି ଉତ୍କଳୀୟ-ମାନେ କ୍ରମେ ଅଗୁରୁଭ୍ରଷ୍ଟ ହେଉଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଉତ୍କଳୀୟ ସ୍କୃତି ଅଦୃଶ୍ୟାୟୀ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଡିୟାକଳାପ ସମାହତ ହେଉ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ସ୍ଥାନୀୟ ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରାମର୍ଶ କରି ରାଜାଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ବରେ ‘ଉତ୍କଳାଗୁରୁ’ ନାମକ ଗୋଟିଏ ସଭା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । କ୍ରମେ ଗଡ଼ର ଶିକ୍ଷିତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏଥିରେ ଯୋଗ ଦେଲେ ଏବଂ ସଭାର ବାଣିକଳାପ ଏବଂ ବଗୁର ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ଜନସମାଜ ପରମ ପରିତୋଷ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ବଳଦେବ ରାଜାଙ୍କୁ ସଭାପତି ନିର୍ବାଚନ କରିବାଦ୍ୱାରା ଅନେକ ସମୟରେ ରାଜ୍ୟଶାସନସଂକ୍ରାନ୍ତ ନାନା ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା ମୀମାଂସା କରିବା ନିମିତ୍ତ ସଭାରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଭ୍ୟତାର ସ୍ୱପ୍ରବରେ ଅସି ନ ଥିବା ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରିସଭାରେ ଶାସନଶୁଖିଲା ନିମିତ୍ତ ଏଭଳି ସମକ୍ତିମତ ସଭାକୁ କରିବାର ଚିନ୍ତା ପ୍ରବେଶ କରିବା ଉତ୍କଳ ପ୍ରଦେଶରେ ଅଭିନବ ବୋଧହୁଏ ।

ଜଳନ୍ତର ନିକଟରେ ମଞ୍ଜୁଷା ରାଜ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ବଡ଼କାଳରୁ ମଞ୍ଜୁଷା ରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଜଳନ୍ତର ରାଜାଙ୍କର ବିବାଦ ଥିଲା ଏବଂ ସେହି ହେତୁରୁ ଉଭୟ ରାଜ୍ୟର ସମୂହ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ହେଉଥିଲା । ବଳଦେବ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଏହି ବିବାଦ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଲେ ନିଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶମାନେହିଁ ପରିଶ୍ରମରେ ଦୁଃଖୀ ହେବେ; ତେଣୁ ନିଜ ସୂକ୍ଷ୍ମ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗରେ ଉଭୟ ରାଜ୍ୟକୁ ମିତ୍ରତାସୁନ୍ଦରେ ଅବଦି ରଖିବାକୁ ଯତ୍ନ କଲେ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ମଧ୍ୟସ୍ତରୁପେ ମଞ୍ଜୁଷା ରାଜ୍ୟକୁ ଗମନ କଲେ ଏବଂ ତତ୍କାଳୀନ ମଞ୍ଜୁଷାର ରାଜା ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟାଧାରଣ ବାକ୍ସପୂର୍ବକ, ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତରମନ୍ତ୍ର ଓ ରାଜନୀତିବୁଝଣତା ଦେଖି ଏକାନ୍ତ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ରାଜା ପୂର୍ବେ ବକସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଖ୍ୟାତି ଶୁଣିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରିଚୟ ହେବାରୁ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରୀତି ହୋଇ ପରମସମାଦରରେ ପଣ୍ଡିତୋଚିତ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ତର ବୁଦ୍ଧିତ ହେଲେ ନାହିଁ । ଏହି ସୁଯୋଗରେ ସେ ମଞ୍ଜୁଷାରାଜପରିବାରକୁ ଜଳନ୍ତର ରାଜପରିବାର ସଙ୍ଗେ ଚିରକାଳ ନିମିତ୍ତ ବନ୍ଧୁ-

ସୂକ୍ଷ୍ମରେ ଅବକ ରଖିଥିଲେ । ଚିତ୍ତେ ଶୀ ପ୍ରଭୃତି ଜଳନ୍ତର ର ପ୍ରତିବେଶୀ ରାଜନ୍ୟ-
ବୁଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ମନଶୀଳ ର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଲଭ କରିବା
ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦରୀପୁନ୍ଦରୀ ସ୍ବ ସ୍ବ ରାଜଧାନୀକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ନେଇ ଯଥେଷ୍ଟ ସମାଦର
କରୁଥିଲେ ।

ଅମ୍ବେମାନେ ପୁର୍ବେ କହୁଅଛୁଁ ସେ ଓଡ଼ିଶା ଓ ଗଞ୍ଜାମର ରାଜାମାନଙ୍କ
ଯତ୍ନରେ ଏ ଦେଶରେ ମାତୃଭାଷାର ତଥା ସ୍ବୟଂଭାଷାର ଅଦର ଓ ଉଲ୍ଲେଖ
ହୋଇଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳରେ ସ୍ବୟଂଭାଷାର ଅଲୋଚନା ବିଷୟ
ବିଭୀର କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ, ଉତ୍କଳୀୟ ଭୂପତିବୃନ୍ଦେଇ ଏହାର ପ୍ରଧାନ ପୁଷ୍ଟ-
ପୋଷକ । ଅତି ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ ଅଜିଯାଏ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜଧାନୀରେ
ସ୍ବୟଂଭାଷା ଅଲୋଚନା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଣ୍ଡିତସଭା ଅଛି । ଅବଶ୍ୟ
ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟରେ କେତେକ ରାଜା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଭାଷାପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ଅଉ
ସେ ଅନ୍ତରୁ ମତି ଦେଉ ନାହାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଜଧାନୀ ଯେ ପୁର୍ବେ ସ୍ବୟଂଭାଷା
ଅଲୋଚନାର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ଥିଲା, ଏଥିରେ ଅଉ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହି
ଅଲୋଚନା ପ୍ରଭୃତିରୁ ବହୁ ଲୋକ ଦେଶର, ତଥା ଜାତିର ମୁଖ ଉଦ୍ଘୃଳ କରି
ଯାଇଅଛନ୍ତି । ରାଜାମାନଙ୍କ ସଭାରେ ସମ୍ମାନିତ ହେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେହିଁ ଗ୍ରାମେ
ଗ୍ରାମେ ଶାସ୍ତ୍ରାଲୋଚନା ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଶତ ଶତ ପଣ୍ଡିତ ଏହି ରାଜଧାନୀ-
ମାନଙ୍କରେ ନିଜ ଶାସ୍ତ୍ର ଜ୍ଞାନ ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଚୟ ଦେଇ ଲାବକାଶିବାକୁ
କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର କଥା, ଅଧୁନିକ ଭୂପତିବୃନ୍ଦେଇ ଉଦାସୀନତା, ତଥା
ଶାସ୍ତ୍ରାଲୋଚନାପଦ୍ଧତିରୁ ଅତି ଏ ଦେଶରୁ ପଣ୍ଡିତଶୂନ୍ୟ କରିବାକୁ କସ୍ତଲକ୍ଷି ।
ବଳଦେବ ଯେତେବେଳେ ଜଳନ୍ତର ରାଜଦରବାରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲଭ କରି
ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଏ ଦେଶର ବହୁ ପଣ୍ଡିତ
ସେ ସ୍ଥାନରେ ନିତ୍ୟ ସମବେତ ହେଉଥିଲେ । ବୃଣଦ୍ରାସ୍ତ୍ର ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର
ଛୋଟରାୟ ମଧ୍ୟ ସମାଗତ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ଯଥୋପଯୁକ୍ତ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାରେ
ନୁହଁ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଅଠଗଡ଼ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଅନ୍ୟତମ ରାଜ୍ୟ ।
ଶ୍ରୀ ବାଲୁକେଶ୍ବର ହରିଚନ୍ଦନ ନାମକ ଜଣେ ବିଦ୍ୟୋପାସ୍ଥାୟୀ ଯୁବକ ରାଜା ସେତେ-
ବେଳେ ଅଠଗଡ଼ର ଝିହାସନ ଅଳଂବିତ କରିଥିଲେ । ଅମ୍ବେମାନେ ଯଥା
କାଳରେ ଏହି ମହାନ୍ତରବ ନୃପତିଙ୍କ ବିଷୟ ଅଲୋଚନା କରିବୁଁ । ତାଙ୍କର
ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପଣ୍ଡିତସଭା ଥିଲା । ଥରେ ଅଠଗଡ଼ର କିଧୁ ରଥ ନାମଧେୟ
ଜନିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ଜଳନ୍ତର ରାଜଦରବାରକୁ ଗମନ କରି ବଳଦେବଙ୍କ
ସାହାଯ୍ୟରେ ରାଜାଙ୍କ ସହ ପରିଚିତ ହେଲେ ଏବଂ କେତେକ ଦିନ ସେ
ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ବଳଦେବଙ୍କ ଅତିଥେୟତା, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ତଥା
ସୌଜନ୍ୟରେ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଅଠଗଡ଼କୁ ଫେରି ଆସିଲେ ଏବଂ ତତ୍ତତ୍ୟ

ପଣ୍ଡିତ ସଭାରେ ବଳଦେବଙ୍କର ବିଦ୍ୱଜ୍ଞ ଓ ମନୁଷ୍ୟତାର ଭୂୟସୀ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ତମେ ଏହା ଶ୍ରଦ୍ଧାକାନ୍ତ କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହେଲା । ଅବଶ୍ୟ ଏଥିପୁର୍ବେ ଶ୍ରଦ୍ଧା କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଖ୍ୟାତି ଶୁଣିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଧି ରଥଙ୍କଠାରୁ ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ପାଇ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବା ନିମିତ୍ତ ପତ୍ରଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ମାତ୍ର ବଳଦେବ ସେତେବେଳେ ଶୁକ୍ରକର୍ମରେ ଏକାନ୍ତ ବ୍ରତ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ଅଂଗଡ଼ର ଶ୍ରଦ୍ଧା ମହୋଦୟଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ରକ୍ଷା କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ ଏବଂ ପତ୍ର ଦ୍ୱାରା ପରେ ଦେଖା କରିବା ବିଷୟ ଜଣାଇଲେ । ମାତ୍ର ଶ୍ରଦ୍ଧାମହୋଦୟ ଏଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ପୁନର୍ବାର ଜଳନ୍ତରକୁ ଘେବ ପଠାଇଲେ ଏବଂ ପତ୍ରବାକ୍ଯକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବଳଦେବଙ୍କ ଅସିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଶିବିକା ଓ ବାହକ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ବଳଦେବ ଅଂଗଡ଼ ଶ୍ରଦ୍ଧାଙ୍କର ଦ୍ରୁତ ନିବନ୍ଧ ବିଷୟ ଅଗତ୍ୟା ଶ୍ରମତନ୍ତ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରଦ୍ଧାଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କଠାରୁ ୬ ମାସ ପାଇଁ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କରି ଦେବାନ କାର୍ଯ୍ୟର ଭାର ମିତ୍ର ମହାନ୍ତି ନାମକ ଶ୍ରଦ୍ଧାଙ୍କର ଜନିତ ବିଶ୍ୱସ୍ତ କର୍ମଗୁଣ୍ଠକୁ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ ଅଂଗଡ଼ ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କଲେ ।

ବଳଦେବ ଜଳନ୍ତରରେ ପ୍ରାୟ ୧୨ ବର୍ଷ ରହିବା ପରେ ସେଠାରୁ ଏକ ପ୍ରକାର ବିଦାୟ ନେଇ ଅଂଗଡ଼ ଆସିଲେ । ଏହି ଅବସରରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମା କନ୍ୟା ବିବାହଯୋଗ୍ୟ ବୟସରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥିବାରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ସାତ ଅନ୍ୱେଷଣ ନିମିତ୍ତ କୁଳୀନପ୍ରଧାନ ସୁଗନ୍ଧିକ ଅଭିମୁଖରେ ଯିବା ତାଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଥିଲା । ଅଂଗଡ଼ରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ବଳଦେବ ଶ୍ରଦ୍ଧାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କଲେ ଏବଂ ପରମ ସମାଦରରେ ସେଠାରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ହେଲେ । କାଲିକେଶ୍ବର ହରିଚନ୍ଦନ ଜଣେ ସ୍ୱୟଂଭକ୍ତ, ସଙ୍ଗୀତସାହିତ୍ୟରସିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା । ବଳଦେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ମିଳନରେ ଉଭୟେ ସରମପ୍ରୀତି ଅନୁଭବ କଲେ । ବଳଦେବ ବାଲୁକାଳରେ ମଧ୍ୟ ଅଂଗଡ଼ରେ ସ୍ତ୍ରୀୟ ମାତାମହଙ୍କ ଗୃହରେ ବହୁ ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନାଦି କରିଥିଲେ; ତେଣୁ ଅଂଗଡ଼ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅପରିଚିତ ସ୍ଥାନ ନ ଥିଲା । ସ୍ଥାନୀୟ ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀ ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଶକ୍ତିମଣ୍ଡଳ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ପଣ୍ଡିତ ସମାଜରେ ଉଚ୍ଚତମ ଅବନ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନାମରେ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧାଙ୍କ ନାମରେ ସଙ୍ଗୀତ ରଚନା କରି ଶୁକ୍ଷ୍ମସଭାରେ ସୁସ୍ବରରେ ଆବୃତ୍ତି କରୁଥିଲେ । ହରିଚନ୍ଦନ ବୃଷଭକ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସୁତବଂ ଶ୍ୟାମବୃଷଙ୍କ ପ୍ରଣୟାତ୍ମକ ଭକ୍ତିରସଗର୍ଭକ ସଙ୍ଗୀତ ରଚନା କରିବାରେ ଏହିଠାରୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜାତହେଲା । ତାଙ୍କର ଏହି ସମୟର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସଙ୍ଗୀତ ଅନୁମୋଦନ ପାଇଅଛି, ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିତାରେ କବି ନିଜକୁ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଅଛନ୍ତି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ “ମନା ମୁଁ କରୁଥିଲି ଏହାକୁ ଗୋ, ଅନା ନା ବୋଲି ବନ ଶହାକୁ ଗୋ” ଶୀର୍ଷକ ସଙ୍ଗୀତଟି ଅଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ଅନୁମୋଦନ ପାଠକସମାଜକୁ

ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛି । ଭ୍ରଷା, ଭ୍ରବ ଓ ମୌଳିକତା କବିତାର ସ୍ଥାନ ନିରୁପଣ କରାଏ । ପ୍ରାଚୀନ ତଥା ଅଧୁନିକ ଉତ୍କଳୀୟ କବିତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେଭଳି କବିତାକୁ ଅଦର୍ଶ କବିତା କହିଲେ ଅତିରକ୍ତିତ ହେବ କି ?

ଏହିପରି ପ୍ରମୋଦରେ କେତେକାଳ ସେଠାରେ ଅତିବାହିତ କରିବା ପରେ ବଳଦେବ ରାଜାଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ବରପାଟ ଅନୁପମ ନିମିତ୍ତ ପୁରୀ ଅରମ୍ଭରେ ଯାତ୍ରା କଲେ । ମାତ୍ର ତଦାୟ ଗୁଣମୁଗ୍ଧ ରାଜା ବାଲ୍ୟକେଶ୍ବର ପୁରୀ ଯାତ୍ରା ପୁରୀ ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନକାଳ ଅଠଗଡ଼ରେ କଟାଇବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଦୃଢ଼ ଅନୁରୋଧ କରନ୍ତେ ସେ ବିଷମସମସ୍ୟାରେ ପଡ଼ିଲେ । ସେଅଡ଼େ ଜଳନ୍ତରର ରାଜା ତାଙ୍କୁ ନିଜ ପ୍ରାଣ ସରି ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପରିବାରବର୍ଗ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଳନ୍ତରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯଥାକଥା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ହୋଇ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ପାଥେୟ ଗ୍ରହଣପୂର୍ବକ ଶିଦ୍ଧିକାଗ୍ରେହଣ କରି ଅଠଗଡ଼କୁ ବହର୍ଣ୍ଣିତ ହେଲେ ।

ପଞ୍ଚମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଅଠଗଡ଼ର ରାଜା ତିନି ଶତ ଟଙ୍କା ପାଥେୟ ସହ ପୁରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶିଦ୍ଧିକା ଓ ବାହକର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ଦେଇଥିଲେ; ସୁତରାଂ ବଳଦେବ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ପୁରୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ତଦିତ୍ୟ ଗୌଡ଼ବାହସାହ ନିବାସୀ ତଦାୟ ପୂର୍ବ ପରିଚିତ ବନ୍ଧୁ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାସ୍ବଅରଙ୍କ ଗୃହରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରସାଦରୁ ପୁରୀର ସେବକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଚରକାଳ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ବରପୁତ୍ର; ସୁତରାଂ ସରସ୍ବତୀଙ୍କ ଅନୁକମ୍ପାଭାଜନ ହେବା ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅଜାବ ଅସ୍ବାଭାବିକ । ଏହି ନବଜାଗରଣ ଯୁଗରେ ଜଣେ ସୁଦା ସେବକ ଅଦ୍ୟାପି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଅଜକୁ ଶତାଧିକ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସେମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ବିପରୀତ ଥିଲା, ସହଜରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରେ । ମାତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ ମହାସ୍ବଅର ଅଜକାଳ ସମୟର ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ପରି ଭୋଗସର୍ବସ୍ବ, ବ୍ୟସନାସକ୍ତ, ଶାସ୍ତ୍ରବିମୁଖ ଶ୍ରେକ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଧର୍ମ ପ୍ରାଣ ହୃଦୟ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରାଦିର ସମ୍ୟକ୍ ଅର୍ଥବୋଧ ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କୁ ସ୍ବସ୍ବତ ଭ୍ରଷାର ଅନୁଶୀଳନରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କରିଥିଲା; ତେଣୁ ସେ ବଳଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଅବୁଝି ହୋଇଥିଲେ । ବଳଦେବଙ୍କ ଶୁଣୁର ବାସେଲୀସାହୁନିବାସୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାସ୍ବଅରଙ୍କର ସୌହୃଦ୍ୟ ଥିଲା । ଏହି ସମ୍ପର୍କରେ ଜଗନ୍ନାଥ ପୂର୍ବରୁ ବଳଦେବଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପ୍ରକର୍ଷ ବୁଝିବାକୁ ଅବସର ପାଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ବଳଦେବଙ୍କୁ ନିଜ ଅତିଥିରୂପେ ପାଇ ଅପଣାକୁ ବୃତବୃତ୍ୟ ମନେ କଲେ ।

ସେତେବେଳେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ପୁରୀର ରାଜସିଂହାସନ ଅଳଂକୃତ କରୁଥିଲେ । ଦେବଳ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଓ ଲେମ୍ବାଇ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟତ୍ର ତାଙ୍କର ପ୍ରଭୁତ୍ବ ନ ଥିଲେହେଁ ଓଡ଼ିଶା ଓ ତଳିକଟକର ଉତ୍କଳଭୂମି ପ୍ରଦେଶର ରାଜାମାନେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟାୟ ଏହି ରାଜସମାଜରେ ପୁରୀ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ରହୁଥିବା ଏବଂ ହିନ୍ଦୁର ଅଗ୍ରଣ୍ୟ ଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସେବକ ବୋଲି ଉତ୍କଳୀୟ ରାଜା ପ୍ରଜା ସମସ୍ତଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ପୁରୀ ରାଜସିଂହାସନ ପରମ ପବନ ଓ ଖୋରବଶୀକରଣ । ତାଙ୍କର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ରାଜାମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କର ଅନେକ ବିଷୟରେ ବିଶେଷତ୍ବ ଥିଲା । ସେ ସ୍ବୟଂ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ-ସମ୍ପନ୍ନ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଇନ୍ଦ୍ରଦେବ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବାରେ କାଳାଦିପାତ କରବାକୁ ସୁଖକର ମନେ କରୁଥିଲେ । ବଡ଼କାଳରୁ ପୁରୀ ସମ୍ବୁତଚର୍ଚ୍ଚା ନିମିତ୍ତ ଉତ୍କଳ ଦେଶର ବାଗୁଣୀ । ପୁରୀର ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀ ଏହି ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ଥ ବିଦ୍ବାନ ନୃପତିଙ୍କ ରାଜତ୍ବରେ ନାନା ଭାବରେ ଶାସ୍ତ୍ରାଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ରାଜା ମଧ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସମାଦର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜ ଅସୁର ଅଧିକାଂଶ ଏହି ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ବ୍ୟୟ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ରାଜସଭାର ଖ୍ୟାତି ଓଡ଼ିଶା ଓ ତାହାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରସାରଣ ହୋଇଥିଲା । ରାଜା ତାଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ କାଳ ପଣ୍ଡିତ-ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଅତିବାହିତ କରନ୍ତି ଏବଂ କେତେକ ପଣ୍ଡିତ ନିତ୍ୟ ରାଜାଙ୍କର ସହଚର ହୋଇ ଆସନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଦ୍ଧ ଯୁଦ୍ଧ ରାଜ୍ୟରେ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଣ୍ଡିତସଭା ଥିଲା, ମାତ୍ର ପୁରୀ ପଣ୍ଡିତ ସଭାରେ ସମାନ୍ତତ ନ ହେବାଯାଏ କୌଣସି ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଜ୍ଞାନ, ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅସୁପ୍ରତ୍ୟୟ ଦୃଢ଼ ହେଉ ନ ଥିଲା, ତେଣୁ ଭରଲ ରାଜଧାନୀରୁ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନସମ୍ପନ୍ନ ଦିଗ୍ବିଜୟୀ ପଣ୍ଡିତମାନେ ପୁରୀରେ ସମବେତ ହେଉଥିଲେ । ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ଥ ରାଜା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଥୋଚିତ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । କବି ବଳଦେବ ଜଳନ୍ତର, ଅଠଗଡ଼ ପ୍ରଭୃତି ରାଜସଭାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରୁଥିଲେହେଁ ପୁରୀ ରାଜସଭାରେ ସମ୍ମାନିତ ନ ହେବା ଶର୍ତ୍ତେ ପୁଣି ଅସୁପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କରପାତ୍ର ଅନ୍ତେଷ୍ଟ ବ୍ୟାଜରେ ସେ ଜଳନ୍ତର ଓ ଅଠଗଡ଼ରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ପୁରୀରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ ।

ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପୁଅର ରାଜା ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କର ବଡ଼ ପ୍ରୀତିପାତ୍ର ଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟହ ରାଜା ସ୍ନାନାଦି ନିତ୍ୟକର୍ମ ସମାପନନନ୍ତର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରଭାତ-ଅବକାଶ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ମନ୍ଦିରକୁ ଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଆରତି ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ରାଜାଦେଶରେ ମହାପୁଅର ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ରାଜାଙ୍କ ଅଗମନ

ପ୍ରଜାପାଦ କର ଦର୍ଶନର ସୁଯୋଗ କରି ଦଅନ୍ତ । ମହାସୁଅରକ ସାହାଯ୍ୟରେ ବଳଦେବ ରାଜାଙ୍କ ସଭାରେ ପରିଚିତ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ସ୍ୱସ୍ମୃତ ଶ୍ଳୋକ ରଚନା କରି ମହାସୁଅରକଦ୍ୱାରା ରାଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ଅସ୍ତ୍ରପ୍ରତ୍ୟାୟୁ ଅଭାବରୁ ସ୍ୱୟଂ ହଠାତ୍ ରାଜାଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଅସ୍ତ୍ରପରିଚୟ ଦେବାରେ ସେ ସର୍ବଦା ସକୋପ ବୋଧ କରୁଥିଲେ । ଅତି ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତାନ୍ତର ପଣ୍ଡିତକୁଳ ସେତେବେଳେ ରାଜପରିଷଦକୁ ଛାଡ଼ିସବୁଲ ରତ୍ନାକର ପରି ଦୁଷ୍ଟବେଶ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଅସାଧାରଣ ସ୍ମୃତିସମ୍ପନ୍ନ ଦୁଇ ଜଣ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ତତ୍କାଳୀନ ରାଜସଭାରେ ଅପ୍ରତିହତ ଥିଲା । କୌଣସି ଶ୍ରେକ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳୋକ ପାଠ କଲା ମାତ୍ରେ ସେମାନେ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଧାରଣାଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ତାହାକୁ ସୁନବାର ଅବୁଝି କରି ରାଜାଙ୍କୁ, ତଥା ଅନ୍ୟ ପାରିଷଦବର୍ଗଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ରିତ କରି ଦେଉଥିଲେ । ବଳଦେବଙ୍କ ରଚିତ ଶ୍ଳୋକମାନ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାସୁଅର ସଭାରେ ପାଠ କରିବା ପରେ ସୁବୌକ୍ତ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ଯଥାଯଥଭାବରେ ଅବୁଝି କରି ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ଯେ, ଏ ସବୁ ପ୍ରାଚୀନ ରଚନା । ଏହୁପରି ଇର୍ଷାପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ସେମାନେ ବଳଦେବଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟକୁ ସୁକୁଦଦେବଙ୍କ ସମୀପରେ ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୁକ୍କାୟିତ ରଖିଲେ । ମାତ୍ର ଧୂମ କେତେକ୍ଷଣପାଏ କହିଲେ ଜ୍ୟୋତିରୁ ଅଜ୍ଞାତନ କରପାରେ ? ଇତ୍ୟାଦିପରି ବଳଦେବ ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ କରି ସାରା ହିନ୍ଦୁଦ୍ୱାରରେ ରାଜଦର୍ଶନପୂର୍ବକ ବସାକୁ ଫେରି ଆସୁଥାଆନ୍ତି । ଦିନେ ତାଙ୍କ ବ୍ରାହ୍ମତେଜ ରାଜାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ହିନ୍ଦୁଦ୍ୱାର ସମୀପରେ ଅକର୍ଷଣ କରୁଥିଲା । ମାତ୍ର ରାଜା ସ୍ୱଭାବସ୍ୱଭାବ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟବଶତଃ ସେହି ଅପରିଚିତ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ପାସଣ ନ କରି ଚାଲିଗଲେ । ଏହି ଭାବରେ କେତେ ଦିନ ଅତିବାହିତ ହୋଇଗଲା । ବଳଦେବ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରବ ରଚନା କରି ସ୍ୱୟଂ ସକାଳେ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସୁସ୍ୱରରେ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ଗାନ କରୁଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସରଳ ସୁମଧୁର ଭାଷା, ଅଭିନବ ସରସଭାବ ଓ ସ୍ୱଭାବସୁନ୍ଦର କଣ୍ଠସ୍ୱର ଇପରିତ ଦର୍ଶକମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ଚିତ୍ତ ମୁଗ୍ଧ କରୁଥିଲା । ପୁରୀରେ ଜଗନ୍ନାଥଦର୍ଶନ ବେଳେ ସେ

“ବାଧୁଲା ଜାଣି ଶମା କର ନୋହିଲେ ରମା—
ରମଣ ଦଣ୍ଡେ ଦଅ ଟାଳ,

ହମ୍ଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଅଜ ମୋ ମନୋରଥ

ପୁଣି କରାବି ଦେଇ ଗାଳ ।”

ଏବଂ “କ୍ଷୀରମୟ ସିନ୍ଧୁ ଜେମା ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ” ଏହି ଯେଉଁ ଗୀତ ଦର୍ପଣ ପ୍ରତ୍ୟହ ଗାନ କରୁଥିଲେ, ତାହା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବତ୍ର ସମାଦୃତ ହେଉଅଛି । ଏ ଗୁପ୍ତକର ଚତୁର୍ଥ ଭାଗରେ ଗୀତ ଦର୍ପଣ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଦିଆଗଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଜଣାଣ,

ଚଉତିଶା ଅଳ୍ପ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏଭଳି ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ଭାଷାରେ କେତେ ଜଣ ଲେଖକ କବିତା ରଚନା କରିଅଛନ୍ତି ? ପ୍ରଥମ କବିତାଟି ଭକ୍ତର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଭିମାନାତ୍ମକ ସମ୍ବାସନାର ଜଳନ୍ତ ଉଦାହରଣ । ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ କାଳସର୍ପ ବୋଲି କହୁ ଦେଇ କବି କପର ଶ୍ଳେଷମୂଳକ ଭାଷାରେ ସୁମତ ସମର୍ପନ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହାହିଁ ଏ କବିତାରେ ପ୍ରଧାନ ଅଲେଖନୀୟ । ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କଠାରୁ ଅପଣାକୁ ଦୂରକର୍ତ୍ତ୍ତା ମନେ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଏଭଳି ଅଳି କରବାକୁ ସାହସୀ ହେବେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯେଉଁ ଭକ୍ତ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମଙ୍ଗଳମୟ ହସ୍ତ ନିଶ୍ଚୟ କରନ୍ତି, ସେମାନେହିଁ ଏପରି ପ୍ରାଣସ୍ପର୍ଶୀ ଭାଷାରେ ଅଳି କରି ପାରନ୍ତି । ଦ୍ଵିତୀୟ କବିତାଟି ଅନ୍ୟପ୍ରକାର । ଏଥିରେ ଭକ୍ତ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ ଲଭ କରିବାପାଇଁ ସ୍ଵାୟତ୍ ଅଧିକାରିତ୍ଵ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଅଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଏ ଅନୁଗ୍ରହକୁ ଅଧିକାର ବୋଲି ଦାବୀ କରି ପାରେ ? ପ୍ରକଳର କଲେବର ବୁଦ୍ଧି ଭୟରେ ଅମ୍ବେମାନେ ଏଠାରେ ଏହି କବିତାକୁ ସମ୍ବଳରେ ଏତିକି ମାତ୍ର କହି ଯାନ୍ତି ହେଲା ।

ଏସବୁ କବିତା ଡମ୍ବେ ପୁରାବାର୍ତ୍ତା ଜନସମାଜରେ ପ୍ରସ୍ଫୁରିତ ହେବାରୁ ଲେଖକ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ କବିଙ୍କ ଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ମହାସ୍ଵଅରଙ୍କ ଘରେ ଜମା ହେଲେ । ନଗରରେ ସର୍ବତ୍ର କବିଙ୍କ ସମ୍ବଳରେ ନାନା ଡର୍କ ବିତର୍କ, କଲ୍ଲନା ଜଲ୍ଲନା ଗୁଲ୍ଲଲ । କିଏ କହୁଲା ଜଳନ୍ତରର ପଣ୍ଡିତ, କିଏ କହୁଲା ଅଠଗଡ଼ର, କିଏ ବା କହୁଲା ଦକ୍ଷିଣୀୟ ପଣ୍ଡିତ । ଜନସମାଜରେ ତାଙ୍କର ଭାଷା ଓ କବିତାର ସମାଦରରେ ବଳଦେବଙ୍କର ଟିକିଏ ଆସ୍ତପ୍ରସାଦ ଜାତ ହେଲା, କେଣୁ ସେ ଦିନେ “ଅଲ୍ୟକ୍ ହେବାରୁ ମୋ ଶୁଣ ପରାଣଧନ ଯାହା ଦିନେ ଦିନେ” ଏହି ସଙ୍ଗୀତଟିକୁ ମୁହଁଦେବଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ କରି ତାଙ୍କଠାରୁ ପଠାଇଲେ । ପଣ୍ଡିତମାନେ ସେ କବିତା ଶୁଣି ମତପ୍ରକାଶ କଲେ, “ମହାଶୟ, ପାଞ୍ଚବାଙ୍କମାନେ ଏହା ଅପେକ୍ଷା ଭଲ ଭାଷାକବିତା ପ୍ରକାଶ କରି ପାରନ୍ତି । ଏଥିରେ କିଛି ମାତ୍ର ବିଶେଷତ୍ଵ ନାହିଁ ।” ଶୁଭା ଶୁଣି ଅବାକୁ । ମାତ୍ର ଶୁଭା ସ୍ଵୟଂ ପଣ୍ଡିତ ଓ ଶୁଣନ୍ତାଣ୍ଡ ଥିଲେ । ସେ କବିତାଟିକୁ ସୁନବୀର ପାଠକରିବା ପାଇଁ ଜଣେ ଗାୟକକୁ ଅଦେଶ ଦେଲେ । ଗାୟକ ସ୍ଵଭାବଦତ୍ତ ସୁକଣ୍ଠରେ କବିତାଟି ସୁନବୀର ଅବୁଝି କଲେ । ଭାବ ଓ ଭାଷାର ମାଧୁର୍ୟରେ ପରିପତ୍ତ ଚିନ୍ତବତ୍ ତଟସ୍ଥ ହୋଇଗଲା । ଶୁଭା ପ୍ରଶଂସା ନ କରି ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅଗତ୍ୟା ପଣ୍ଡିତମାନେ ମଧ୍ୟ କବିତ୍ଵର ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କର ଧାରଣା ଥିଲା ଯେ, ସମୃଦ୍ଧ ଭାବ, ଭାଷା ଓ ଅଳଙ୍କାରସମ୍ପନ୍ନିତ ଅଦରସାୟକ କବିତା କେବଳ ସସ୍ଫୁଟ ଭାଷାରେ ଅଛି; ଉତ୍କଳ ଭାଷାରେ କୌଣସିପତେ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେ କବିତାଟି ସେମାନଙ୍କର ସେହି ମଧୁର ଭ୍ରାନ୍ତିକୁ ଅପସାରିତ କରିଦେଲା । କବି ଲେଖକରୁ

ଅନ୍ତରୀକ୍ଷା ହୋଇ ଏହି କବିତାଟି ଲେଖିଥିଲେ । ଭାଷା, ଭାବ ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଏପରି ଏକତ୍ର ସମବାୟ ଅନ୍ୟତ୍ର ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । (ଏହି ପୁସ୍ତକର ସଙ୍ଗୀତ-ପ୍ରକରଣରେ ସଙ୍ଗୀତ ଦୃଷ୍ଟବ୍ୟ)

ସଭାରେ କବିତାର ଆଲୋଚନା ପରେ ଶ୍ରୀମତୀ ମହାସୁଆରଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ, “କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ କହିବ, କାଲି ପ୍ରଭାତ ଅବକାଶବେଳେ ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମୋହନରେ ମୋ' ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବେ ।” ତଦନୁଯାୟୀ ମହାସୁଆର କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ସେ ପ୍ରଭାତର ବହୁକ୍ଷଣ ପୂର୍ବରୁ ଗାନ୍ଧୋବିଜୟ କର ମାତାମହପ୍ରଦତ୍ତ ଦେବୀମନ୍ତ ପୁରଣପୁରୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରକୁ ରାଜଦର୍ଶନକାମନାରେ ବହୁକ୍ଷଣ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ବହୁଦିନର କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାର ସୁଯୋଗ ଦେଖି ସେ ମନେ ମନେ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ମାତ୍ର ଆସୁପ୍ରତ୍ୟୟ ଅଭାବରୁ ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାଚକ୍ର ଧ୍ବସ୍ତ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଷଷ୍ଠ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଅମ୍ବେମାନେ ପୂର୍ବେ କହିଅଛୁ, ମହାରାଜ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଯେପରି ଚିତ୍ରାକୁ ସେହିପରି ଈଶ୍ଵରପରାୟଣ ଥିଲେ । ଅତି ପ୍ରଭୁକ୍ଷରେ ଶଯ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରି ସ୍ନାନ-ଧ୍ୟାନାଦି ପ୍ରାକୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସମାପନାନନ୍ତର ଇଷ୍ଠଦେବ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରଭାତ ଅବକାଶର ମଙ୍ଗଳ ଆଳତ୍ୟ ଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ସହ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟକୁ ଗମନ କରୁଥିଲେ । ସେଦିନ ରାଜାଙ୍କ ଆଗମନର ବହୁକ୍ଷଣ ପୂର୍ବରୁ ବଳଦେବ ମହାସୁଆରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମୋହନରେ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥାନ୍ତି । ଇତ୍ୟବସରରେ ରାଜା ମନ୍ଦିରମଧ୍ୟକୁ ବାହାରି କଲେ । ବ୍ୟାଧି ଅନୁସାରେ ପ୍ରଥମେ ପାର୍ଶ୍ଵ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଶେଷରେ ରାଜା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମନ୍ଦିରର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ଦୁର୍ଗାବଳି ବଳଦେବଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିତ ହେଲା ।

ସିଂହଦ୍ଵାର ସମୀପରେ ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ତେଜଃସୁଞ୍ଜି ଦିନେ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରୁଥିଲା, ସେ ଦର୍ଶନମାତ୍ରେ ତାଙ୍କୁ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୋଲି ଚିହ୍ନିପାରୁ ନା । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ; ପରେ ମହାସୁଆରଙ୍କ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ ତାଙ୍କ ଅନୁସ୍ମୃତିକୁ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପିତ କରୁଥିଲା ମାତ୍ର । ରାଜାନୁର ପଣ୍ଡିତମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହିଠାରେ ପ୍ରଥମେ ବଳଦେବଙ୍କ ସାମାନ୍ତ ଦର୍ଶନ ଲାଭ କଲେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଶେଷରେ ରାଜା ସେହି ମୋହନ ମଧ୍ୟରେ ବଳଦେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୁହୂର୍ତ୍ତମାତ୍ର ଆଲୋପ କରି ଜାଣି ପାରିଲେ ଯେ, ସମ୍ପୃକ୍ତ ତଥା ଓଡ଼ିଆ ଉତ୍କଳ ଭାଷାରେ ସେ କବିତା ଲେଖି ପାରିନ୍ତି; ତେଣୁ ସେ ତତ୍କାଳପ୍ରଚଳିତ

ରାଜର ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ତାଙ୍କର ସମ୍ମୁଖ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କୁ ନିମିତ୍ତ “ବାଳାକୁଳ-
ବିହଙ୍ଗାଞ୍ଜଳି ଭବ ରେ ରାଜାବନେନ୍ଦ୍ର ମନଃ” ଏହି ସମସ୍ୟାଟି ସମାଧାନ ନିମିତ୍ତ
ଆଦେଶ କଲେ ଏବଂ କହିଲେ “ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଏହାର ପ୍ରଥମ ୩ ପଂକ୍ତି ପୁରଣ
କରି ଆପଣ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବେ । ସମ୍ଭବତଃ ପୁରୋକ୍ତ ପଣ୍ଡିତମାନେ
ଏହିପରି ଗୋଟିଏ କଠିନ ସମସ୍ୟା ପୁରଣ କରିବାକୁ ଦିଆଯିବ ବୋଲି ପୂର୍ବରୁ
ରାଜାଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ନଚେତ୍ ଏଭଳି କଠିନ ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ହଠାତ୍
ପ୍ରଶ୍ନାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡପଥ ରୁଡ଼ ହେବା ସମ୍ଭବପରି ନୁହେଁ । ଯାହାଛଡ଼ା ପ୍ରଶ୍ନ ଶେଷରେ
ରାଜା ପାରିଷଦ ପରିବୃତ୍ତ ହୋଇ ‘ଜଗମୋହନ’ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ ।
ମହାସୁଆରେ ସଙ୍ଗେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେହି ସୁଦୂର୍ଲଭ ପ୍ରାଣଭକ୍ତ ମଙ୍ଗଳ ଆଳତି
ଦର୍ଶନାକାଂକ୍ଷୀରେ ରାଜାଙ୍କ ଅନୁଚରରୂପେ ମନ୍ଦିରକୁ ଗଲେ । ରାଜା ପରମ
ବିଶ୍ୱଭକ୍ତ, ସେ ଭକ୍ତିଭାବରେ ଚିତ୍ତରେ ଆଳତି ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ
କଲବେଳେ ରତ୍ନସିଂହାସନର ଅନତି ଦୂରରେ ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
ବଳଦେବଙ୍କୁ ଦେଖି କହିଲେ, “ଆପଣ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଉପାଧି ପାଇଛନ୍ତି ପର ?
ଆଜ୍ଞା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଅବସ୍ଥାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗୋଟିଏ କବିତା
ବୋଇଲେ !” କବିସୂର୍ଯ୍ୟ କାଳବିଳମ୍ବ ନ କରି ତାଙ୍କ ସ୍ୱଭାବଦତ୍ତ ସୁକଣ୍ଠରେ
ରତ୍ନସିଂହାସନ ତଳେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିରଖି
ପଞ୍ଚମବରାହ ରାଗରେ “ଧନ୍ୟ ହେ ନବକଣୋର, ସଙ୍ଗ-ଧୂତି ଧନରେ” ସଙ୍ଗୀତଟି
ବୋଲିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । (ସଙ୍ଗୀତପ୍ରକରଣରେ ସଙ୍ଗୀତଟି ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ) ।

ଏହି ଅଚ୍ଛେଦପୂର୍ବ (Extempore) କବିତାର ସ୍ୱରମାଧୁରୀ, ଅଳଙ୍କାର
ଛଟା, ଶବ୍ଦବିନ୍ୟାସନିପୁଣ୍ୟ ଓ ଭାବଗାମ୍ଭୀରୀ ରାଜା ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱସ୍ୱ ପରିଚ୍ଛାରକ-
ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଏକାବେଳେକେ ବିମୁଗ୍ଧସାଗରରେ ଅଭିଭୂତ କରିଦେଇ । ସ୍ୱଳାପ୍ତ
ଅସାଧାରଣ ପ୍ରଭୁପୂଜାମତି ବଳରେ କବି କବିତାଟିକୁ ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ନାମରେ
ଭଜନ କରି ଯେଉଁ କୃତଜ୍ଞ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ, ତହିଁରେ ମଧ୍ୟ ରାଜା ଓ ଅନୁଚରବର୍ଗ
ଅଦୂର ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ପବନ ପ୍ରଭୁଷ, ସଂସାରର ଜଟିଳ ଚିନ୍ତା ହୃଦୟକୁ
ସ୍ପର୍ଶ କରି ନାହିଁ, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରକୃତ ରସକୀ କବିଙ୍କର ହୃଦୟକନ୍ଦରୁ
ଏଭଳି କବିତାମନ୍ଦାକିନ୍ନାଗରୀ ସ୍ୱତଃ ସମ୍ଭୂତ ହେବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ପାରେ ।
ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରକୃତ କବି, ସେମାନେ ଅକ୍ଷର ମିଳାଇ କବିତା ଲେଖନ୍ତି ନାହିଁ;
ଭାବମୟୀ ଭାବଜାଳ ବିଶ୍ୱମୋହନ ବିପତ୍ତିର ମଧୁମୟ ସ୍ୱରଲହରୀ କବିର
ହୃଦୟରେ ସ୍ୱତଃ ଉଦ୍ଧୃଷିତ ହୋଇ ଉଠେ, ତାହାହିଁ ରସମୟୀ କବିତା ।
ଯେଉଁମାନେ ଅକ୍ଷର ଯୋଡ଼ି ଅଭିଧାନ ଖୋଲି କବିତା ଲେଖନ୍ତି, ସେମାନେ
ଶବ୍ଦବର୍ଣ୍ଣରେ ‘ଧୀରେ ସ୍ୱାଧୀ କର ଧର’ ପରି ଛନ୍ଦ ‘କାନନେ ଅସ୍ମତଃ ସ୍ୱଭେ

କେବେ କେବେ କଲଗାନ୍ତି କୋକିଲ'ର' ପରି ପ୍ରକୃତବର୍ଣ୍ଣନା ଲେଖି ପାରିବେ କି ? ତେଣୁ ଆମ୍ଭେମାନେ କଥାଟିକୁ ଏକାନ୍ତ ଆସନ ବୋଲି ଏକାବେଳେ ଉଠାଇ ଦେଇପାରୁ ନାହିଁ । ଏହି କବିତାର ଭାବ ପୁଲ୍ଲଭୃଷ୍ଟରେ ଆଦରସାମ୍ମୁଖ ପରି ବୋଧହୁଏ; ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ପ୍ରେମନାମରେ ଅଭିହିତ । ହିନ୍ଦୁ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଦେବ-ଦେବୀଙ୍କର ଏହି ପ୍ରେମବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ଭକ୍ତପୁଣ୍ୟ ଶାନ୍ତରସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାରେ ଚିତ୍ତଅବ୍ୟସ୍ତ । କେବଳ ଆନନ୍ଦଲହରୀ 'ଓ କାଳିଦାସଙ୍କ ଲୁମ୍ବିନୀସମ୍ବନ୍ଧରେ ପାଦାଙ୍କୁ ରୁମ୍ବିବର୍ଣ୍ଣନା ଏହାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ।

ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣିବା ପରେ ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ତା ରାଜା ଦବ୍ୟାନନ୍ଦରସରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହୋଇ ପରୁରଲେ “ଆପଣ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଉପାଧି ଜନିତ ସାମନ୍ତ ରାଜାଙ୍କଠାରୁ ପାଇଅଛନ୍ତି । (କହୁବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ, ଏତେବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ଉତ୍କଳୀୟ ରାଜ୍ୟ-ବ୍ୟୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୁରୀ ରାଜ୍ୟର ଅଧିବାସୀଙ୍କୁ ଅଭିମାନ ଯାଇ ନାହିଁ ।) ଆପଣ ଆମ୍ଭଠାରୁ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଉପାଧି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ, ତଦ୍ୱାରା ସର୍ବତ୍ର ପରିଚିତ ହେବେ ।” ଏହା ଶୁଣି ବଳଦେବ ଉତ୍ତର କଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ମୋର କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ପଦ ଗୁରୁଆଜେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଗଲାଣି, ଯେବେ ଛାତ୍ରଙ୍କର ମୋ ପ୍ରତି ଅନୁଗ୍ରହ ହୁଏ, ତେବେ ମୋର ଏହି ‘କବିସୂର୍ଯ୍ୟ’ ଉପାଧିକୁ ଛାତ୍ର ନିଜର ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତୁ ।” ରାଜା ଏହା ଶୁଣି ପ୍ରୀତ ହେଲେ ଏବଂ ଉପସ୍ଥିତ ଉନ୍ନତ-ମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କୋଠଭଣ୍ଡାରରେ ତରଫଣାତ୍ ପାଟ ଶାଢ଼ୀ ଅଣାଇ କବିଙ୍କ ଶିରରେ ସ୍ପର୍ଶସ୍ପରେ ବାନ୍ଧି ଦେଲେ । ଏହିପରି ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାଳରେ ବଳଦେବଙ୍କ ପ୍ରିୟ ପଦବାକ୍ସି ପୁରୀ ରାଜାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ଦୃଢ଼ ହୋଇଗଲା । ଏହି ଘଟଣାଟି ଆଜିକାଲି ପୁରୀର ପ୍ରାଚୀନ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବାଦରୂପେ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ।

ଏଥିରେ ବଳଦେବଙ୍କ ମନରେ ଆନନ୍ଦର ଉତ୍ସାହ ଖେଳିଗଲା । ତଥାପି ଶୀଘ୍ର ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ୟା ପୁରଣ ନ ହେବା ଯାଏ ତାଙ୍କର ମନଃପ୍ରସାଦ ଜାତ ହେଉ ନ ଥାଏ । ପ୍ରକୃତରେ ମହାକବି କାଳିଦାସଙ୍କ ଉକ୍ତ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ଅନୁନୃତ ସତ୍ୟ—

ଆପରତୋଷାଦ୍‌ବିଶ୍ୱାଂ ନ ସାଧୁମନେଃ ପ୍ରୟୋଗବିଜ୍ଞାନଂ ।
ବଳବଦପି ଶିକ୍ଷିତାନାମାୟନାପ୍ରତ୍ୟୟଂ ଚେତଃ ॥

ଶାଢ଼ୀ ବନ୍ଧା ପରେ ରାଜା ମନ୍ଦିରମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଶେଷରେ ଦକ୍ଷିଣଦ୍ୱାର ପଥରେ କ୍ରମେ ସିନ୍ଧୁଦ୍ୱାରକୁ ବିଜେ କଲେ । ଇତ୍ୟାଦି ବସରରେ ବଳଦେବ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ୟାଟି ପୁରଣ କରି ତାଳପତ୍ରରେ ଲେଖି ପଥାଣ୍ଡି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ସିନ୍ଧୁଦ୍ୱାରରେ ରାଜାଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଲେ ।

“ମା ଜାଣିଛୁମୁପାଗତା ହୁ ଗଣିକାସ୍ତ୍ରାମନଃପ୍ରୀଣନା —
 ଦାଜ୍ଞାବାବଧୁ ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରିୟା ତରତଂ ନାଜାତରତ୍ ସାଧୁରଃ ।
 ଆଜ୍ଞାବଃ ପରପୀଡ଼ନଂ ମମ ହୃଦୟୀଜା ନବା ବୈ ପତୋ
 ବାଜିରୁତବହୁଙ୍ଗସ୍ତଜି ଭବ ରେ ସ୍ବାଜୀବନେନେ ମନଃ ।”

ରାଜାଙ୍କ ସମସ୍ୟାଗତ ପ୍ରଶ୍ନସଂକ୍ରମ ଅର୍ଥ— ‘ରେ ମନ, ପରିସ୍ରାବ ଗରୁଡ଼ ଯାହାଙ୍କର ବାହନ, ସେହି ରାଜାବନେନେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କଠାରେ ତୁ ନିତ୍ୟ ଅନୁରକ୍ତ ରହ ।’ କବି ଅବଶିଷ୍ଟ ପଂକ୍ତିସମୂହେ ପୁରଣ କଲେ— ‘ଲହରୀପରାୟଣତାଦ୍ବାସ ମୋର ବିଭବକ୍ଷୟ ଘଟିଲଣି, ସକ୍ତିନିବେଶରେ ରହି ଜୀବନକାଳରେ ଦିନେ ହେଲେ ଭଗବତ୍ତରତ ଚନ୍ଦ୍ରା କରି ନାହିଁ, ପରନ୍ତୁ ଇତର ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ମୁଁ ନିତ୍ୟ ଅନୁରକ୍ତ, ପରପୀଡ଼ନ ମୋର ଜୀବନ ପରି ହୋଇଅଛି, ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇ ମଧ୍ୟ କେବେ ବା ମୋର ମତ ଯଜ୍ଞକାର୍ଯ୍ୟରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇନାହିଁ, ଅତଏବ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ରେ ମନ, ପରିସ୍ରାବ ଗରୁଡ଼ ଯାହାଙ୍କର ବାହନ, ସେହି ରାଜାବନେନେ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଠାରେ ତୁ ନିତ୍ୟ ଅନୁରକ୍ତ ରହ ।’

ପ୍ରଶ୍ନରେ ‘ଜ’ ଗତ ଅନୁପ୍ରାସ ଛନ୍ଦର ଅବାରୁ କବି ବ୍ୟାକରଣ, ଶ୍ରବ ଓ ଯତିପାତର କଠୋର ନିୟମରେ ଆବଦ୍ଧ ରହି ସୁଦ୍ଧା ତତ୍ତ୍ୱତ ଅଭିନବ ପଂକ୍ତି ସମୂହେ ସେହି ଅନୁପ୍ରାସକୁ ଛଅ ଅର୍ ଋଷା କରି ଅନଭିବଳମ୍ବରେ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ କରିଅଛନ୍ତି । ଅଜିକାଲି ଯୁଗରେ ଏଭଳି ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ପରି ପ୍ରଜାତ ହେଲେହେଁ ଏହା କାହାର କପୋତକଳିତ ନୁହେଁ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ପୁରାଣିକା ହରେକୃଷ୍ଣପୁର ଗ୍ରାମନିବାସୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ରଥେ ଏହି ସମସ୍ୟାଟିକୁ ଅନ୍ୟ ଭାବରେ ପୁରଣ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାହା ଏଠାରେ ଅଲ୍ଲେଚନା ନୁହେଁ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାର ଉଲ୍ଲେଖ କଲୁ ନାହିଁ । ଶ୍ଳୋକାବୃତ୍ତି ଶେଷରେ ରାଜା ପରମପରିତୋଷ ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ ପରଦିନ ତାହାଙ୍କୁ ସଜସଭାକୁ ଡକାଇବେ ବୋଲି କହି ବିଦାୟ ଦେଲେ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀୟ ନବରତ୍ନ ବିଜେ କଲେ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦିନ ରାଜା ସଭାସ୍ଥଳରେ ତଦାୟ ସଭାସଭ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଶିଷୟ ଆଲୋଚନା କଲବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ତ, ସେମାନେ ଏକବାକ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଭୂସୂସୀ ପ୍ରଶଂସା କଲେ, ମାତ୍ର ମସ୍ତକମାନେ ଗୁଣ ଗ୍ରହଣ କଲେହେଁ ସ୍ବଭାବଦ୍ୱୈତନିବେଶରୁ କହିଲେ, ‘ହଁ, ଭୂଷାକବିତାରେ ତ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ କଲି ହୁଏ ନାହିଁ, ଯେ କୌଣସି ଲୋକ ସେଭଳି କବିତା ବୋଲିପାରେ, ସମ୍ଭୂତରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ତ୍ୱ ଥିଲା ପରି ଜଣା ପଡ଼ୁନାହିଁ, କାରଣ ସେ ଯେଉଁ ସମସ୍ୟାଟି ପୁରଣ କଲେ, ତାହା ଗୋଟିଏ

ପ୍ରାଚୀନ କବିତା ।” ରାଜା କବିତାଟି ଆଦୁଡ଼ି କରିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ କହିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ସ୍ମୃତି ଓ ଧାରଣାଶକ୍ତି ପ୍ରଭବରୁ ପୁରୁଷର ଶ୍ଳୋକଟିକୁ ଆଦୁଡ଼ି କରିଦେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ସାମାନ୍ୟ ଭାଷା-କବିତା ବୋଲିବା ଦୃଷ୍ଟିଶୀଳ ଲୋକଟାକୁ ରାଜସଭାରେ ପୁରସ୍କାର ଅନୁଚିତ । ଏଥିରେ ରାଜା ବିଷମ ସମସ୍ୟାରେ ପଡ଼ି କଣ କରିବେ, ସେଦିନ କହିବ୍ୟ ଅବଧାରଣ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ରସଜ୍ଞ ହୃଦୟ ନାନା ଆନ୍ଦୋଳନ ପରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟରେ ଦ୍ରୁତନିଷ୍ପତ୍ତି ହେଲା । ସେ ନିଜ ସଭାର ସେହି ମୁଖ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ ଏବଂ ପରଦିନ ସଭାରେ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା, ସେ ଜଣେ ଦୂର ଦେଶାଗତ ଲୋକ, ଅନେକ ଦିନୁ ଆମ ସଭାକୁ ଆସିବାକୁ ଉନ୍ମୁଖ ହୋଇ ବସିଅଛନ୍ତି, ସେ ଏଠାକୁ ଆସନ୍ତୁ ଓ ଆପଣମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ରାଳାପ ହେଉ । ପ୍ରଥମ ଦିନ ତାଙ୍କୁ ଆପଣମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକାସନ ନ ଦେଇ ପୃଥକ୍ ଆସନ ଦେବ ଓ ନମସ୍କାର କରିବ ନାହିଁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ଶାସ୍ତ୍ରାଳାପରେ ପରାସ୍ତ ଓ ଅପମାନିତ ହୋଇ ନିଜେ ନିଜେ ପଳାଇଯିବେ । ଆସିବାକୁ ମନା କରିବା କାହିଁକି ?” ଏହିପରି ଆଲୋଚନା କରି ଉପର ଦିନ ଅପରାହ୍ନରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ସଭାକୁ ଡାକାଇଲେ ।

ସେଦିନ ରାଜସଭାରେ ପୁରସ୍କାସୀ ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ କେତେ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକ ସମବେତ ହୋଇଥିଲେ । ରାଜା ଯଥାବିଧି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆସନରେ ଉପବିଷ୍ଟ । ରାଜଦର୍ଶନ କାଳରେ ଆଦୁଡ଼ି କରିବେ ବୋଲି କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ପୁରୁଷ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ଶ୍ଳୋକ ସୁଲଳିତ ମଧୁର ଛନ୍ଦରେ ରଚନା କରି ମୁଖସ୍ଥ କରିଆସନ୍ତି । ମହା-ସୁଆରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଭାସ୍ଥଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ମାନ୍ୟତା, ରାଜା ତାଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ଅଭିନନ୍ଦନ ଓ ପ୍ରଶଂସା କରିନ୍ତେ ସେ ହସ୍ତପ୍ରସାରଣପୁରୁଷଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦାୟକ ଶ୍ଳୋକାବଳୀ ଅନର୍ଗଳଭାବରେ ଆଦୁଡ଼ି କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ସେହି ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ବାକ୍ୟସ୍ରୋତ ଅର୍ଦ୍ଧ ଘଟିକାବାଧୀ ଅବସ୍ଥାମଗ୍ଧରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ପରସ୍ପର ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଆନନ୍ଦ ଓ ବିସ୍ମୟରେ ଅଭରୁତ କରିଦେଲା । ଅନନ୍ତର ରାଜା ସସମ୍ମାନ ଆହ୍ୱାନସଂହକାରେ ତାଙ୍କୁ ମୁଖ୍ୟ ଆସନ ସମୀପରେ ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ଆସନରେ ଆସାନ ଦେବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଏଥିରେ ପୁରୁଷଙ୍କ ମୁଖ୍ୟମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଶୋଷିତମୟେ ଦହ୍ୟମାନ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେମାନେ ପ୍ରଚଳିତ ରାଜ ଅନୁସାରେ କଳ୍ପତପୁଷ ନାନା ଜଟିଳ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ନୁହେଁ, ସେହି ସଭାରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ବୁଦ୍ଧତା କରି ପକାଇଲେ । ମାତ୍ର ସେ ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ଧୀରତା ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ବଳରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏପରି କୌଶଳରେ ନିରୁତ୍ତର କଲେ ଯେ, ସେମାନେ ଆଉ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଶ୍ନ ପରୁରବାକୁ ସାହସୀ ହେଲେ ନାହିଁ ଏବଂ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଉପାୟ ଯେ

ସଭାପାତ୍ରରେ ଅର୍ପିତ ହୋଇଅଛି, ଏହା ସର୍ବସମ୍ମତରେ ସଭାସ୍ଥଳରେ ସ୍ୱୀକାର କରାବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ରାଜା ପରମପ୍ରୀତି ପ୍ରକାଶପୁସ୍ତକ ପ୍ରତ୍ୟହ ତାଙ୍କୁ ଅପରାଧରେ ସଭାକୁ ଆସିବାକୁ ଆଦେଶ କଲେ । କ୍ରମେ କବିଧୂର୍ଜୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପୁରୀକୁ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ମିତ୍ରତା ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେଲା । ଆତ୍ମମାନଙ୍କ କବି ଭୂଲର ବାସ୍ତବ୍ୟୀ ପୁରୀର ରାଜସଭାରେ ସମ୍ମାନିତ ହୋଇଥିବାରୁ ତେତେବେଳେ ଆପଣାକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ଓ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ମନେ କରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ।

ଏହିପରି କେତେଦିନ ଅତିବାହିତ ହୋଇଗଲା । ନିତ୍ୟ ବଳଦେବଙ୍କ ଅଭିନବ ସମ୍ବୃତ ଓ ଓଡ଼ିଆ ରଚନାରେ ରାଜା ଓ ପଣ୍ଡିତମାନେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଗଲେ । ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ବଳଦେବ କୌଳେକ୍ରମେ ତଦ୍ୱୟ ପୁସ୍ତକରୁ ପଣ୍ଡି ରଥ ସମ୍ବନ୍ଧରୁ ମହାପାତ୍ରଙ୍କଠାରୁ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ର ବଂଶାବଳୀ ରାଜାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର କରି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କର ପୁସ୍ତକରୂପମାନେ ପୁରୀଜିଲ୍ଲାବାସୀ ଓ ପୁରୀ ରାଜାଙ୍କ ଅନୁକ୍ରମରେ ଚିରକାଳ ପ୍ରତିପାଳିତ । ଦୈବଦୂର୍ବିଧାକରେ ସେ ସ୍ୱଦେଶ ତ୍ୟାଗ କରି ବିଦେଶରେ ରହିଅଛନ୍ତି, ସୁତରାଂ ସେ ଲୁପ୍ତପ୍ରାୟ ସେହି କୌଳାନ୍ୟ ଅଧିକାର ସୁନବାର ପାତ୍ରଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାର୍ଥୀ । ରାଜା ସମଗ୍ର ବିଷୟ ଆଦ୍ୟୋ-ପାନ୍ତ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚା କରି ଦିନେ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ପଣ୍ଡିତସଭା ଆହ୍ୱାନ କଲେ ଏବଂ ତହିଁରେ ତାଙ୍କୁ ଅଭିନବିତ ସନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ସେହି ସନନ୍ଦକୁ ଏଠାରେ ଅବିକଳ ଭାବରେ କରି ଦେଉଅଛୁ:—

“ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମୁରୁଦେବଙ୍କ ୨୩ ଅଙ୍କ ବିଷ୍ଣୁ ମାସ ୧୫ ଦିନ ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବଡ଼ଦେଉଳ ସମସ୍ତ ପରିଚ୍ଛକ୍ତ, ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କୁ, ସମସ୍ତ ସେବକମାନଙ୍କୁ, ୧୮ ଗଡ଼ଜାତର ମହାନାୟକମାନଙ୍କୁ, ଶୋଳଣାସନ ମହାଜନମାନଙ୍କୁ, ସାତ ପାଲ ନାୟକମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗଠାଇ, ଆଠଗଡ଼ନିବାସୀ ବଳଦେବରଥଙ୍କୁ କବିଧୂର୍ଜୀ ରାଜଗୁରୁ ମହାପାତ୍ର ପଦ, ସୁନାବେଷ୍ଟା ଗୁମର ଜୋଡ଼ାମଣି, ଦୋଷର ପାବନ୍ତ, ଯାଉଁଳ କବାଟ, ମଗଫୁଆଁ ପାଲିଙ୍କା ଓ ଗୁଦର, ଆଡ଼େଶୀ, ଦ୍ରାସ, ପୃଥକ୍ ନମସ୍କାର, ଶିଳ୍ପମତଦର ବୈଠକଦର ଛକ । ଏପରି ସମସ୍ତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଛମୁରୁ ଆଜ୍ଞା ହୋଇଥିବାରୁ ଆଜି ତାରିଖ ଅକ୍ଟୋବରରେ ଲେଖିବାକୁ ହୋଇଲା । ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଭଣ୍ଡାରରୁ ସୁନାବେଷ୍ଟା ଗୁମର ଦେଇ ଚନ୍ଦନ ଅର୍ଚ୍ଚନାଠାରେ, ରଥ ଭଗ୍ନରେ, ଗୁପ୍ତ ଭଗ୍ନରେ, ଯାନିଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କରେ ଗୁମର ସେବା ଖଟାଇବ । ଗୁଜୁଡ଼ାଘରୁ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଖଣ୍ଡୁଆ ମୋଡ଼ିଏ ଲେଖାଏଁ ଦେଉଥିବ । ଏହାଙ୍କୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଦର୍ଶନ କରାଇ ଦେଉଥିବ । ବାକି ବିଷୟ ଛମୁରୁ ଗଠାଇ ଲିଖିତମତେ ମୁରୁଷାନ୍ତକ୍ରମେ କରୁଥିବ । ଆକଟ ନା କରିବ ।” (ଏହି ସନନ୍ଦରେ ମହାରାଜାଙ୍କର ସନ୍ତୁକ ଓ ମୋହର ଅଛି) ।

ଭଜନଶ୍ରୀ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ୧୮୧୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଉତ୍କଳୀୟ ଗଦ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟର ଅବସ୍ଥା କିପରି ଥିଲା ତାହା ଏହି ସନ୍ଦର୍ଭରୁ କିମ୍ବଦନ୍ତୀମାନଙ୍କରେ ଜଣାଯାଏ । ସେ ଯାହାହେଉ, ବଳଦେବ ତାଙ୍କର ଚରଣଲିଖିତ ବସ୍ତୁ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ନିଜ ଜୀବନକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କଲେ ଏବଂ ନିର୍ବାଳ୍ୟ ସନ୍ଦର୍ଭରେ ମନ୍ଦର ମଧ୍ୟରେ ଗୁମରଗୁଲନାଦି କରି କୃତକୃତ୍ୟ ହେଲେ । ଏହି ଭାବରେ ୪ ମାସ କାଳ ପୁରୀରେ ଅତିବାହିତ ହୋଇଲେ । ସଙ୍ଗୀତସାହିତ୍ୟପ୍ରିୟ ରାଜାଙ୍କର ରୁଚି ଓ ଅଭିଳାଷ ଅନୁସାରେ ସେ ଏହି ସମୟରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ କବିତା ରଚନା କରିଥିଲେ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ରଚନା ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ, ତାହା ଏହି ସମୟରେ ରଚିତ । ରାଧାକୃଷ୍ଣ କେଳି ବର୍ଣ୍ଣନା କୌଶଳରେ କରି ପୁରୋକ୍ତ ମସ୍ତୁର ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଏଗୁଡ଼ିକର ଅଧିକାଂଶ ଯେ ରଚନା କରିଥିଲେ, ତାହା କବିତାମାନଙ୍କର ଆଲଙ୍କାରିକଛଟାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରକଟ ହୁଏ । ପାଠକସମାଜର କୌତୁହଳ ଚରତାର୍ଥତା ପାଇଁ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ କବିତାର ଦୁରପଂକ୍ତି ମାତ୍ର ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରିଦେଉଅଛୁ:—

ପ୍ରିୟ ସଖି ! କି ବୁଝି କରିବି ଗୋ, ଗଲଣି ମୁଁ ଲଜେ ସତି ।
 କେଉଁ ଗୁଣେ ରସି ନିକୁଞ୍ଜିନାସୀ
 ଅଛନ୍ତି ମୋ ସ୍ନେହେ ବୁଝି । ଘୋଷା ।
 ବ୍ରଜେ କେତେ ବାମା ନାହାନ୍ତି ସୁଖମା—
 ସମ୍ଭାରୁ ରମ୍ୟରେ ବଳ,
 ସେ ଶିଖଣ୍ଡଭୁଳ ଲେଚନ ଅସ୍ତଳୀ
 ଅନେ ତ ନ କଲ କେଳି । ୧ ।
 ମୁଁ ଗୁଞ୍ଜି ନ ଜାଣେ ଲବେ ନେତ୍ରକୋଶେ
 ନଗୁରୁ ଭୁରୁକୁ ଗେଲେ ।
 ତେବେ ପୀତପଞ୍ଚ- ନଟ-ଗଞ୍ଜିଗୁଟ-
 ନନ୍ଦନା ମୋ ନାମ ଦେଲେ । ୨ ।

× × × ×

କବିଙ୍କର ପୁରୀ ଆଗମନର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହେଲା । ଏବେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା କନ୍ୟା ପାଇଁ ବରପାତ୍ର ଅନୁପ୍ରସ୍ତାବରୁପ ଗୌଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନର ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ଦେଖି ସେ ଦିନେ ରାଜା ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେହି ରାଧାକୃଷ୍ଣକେଳିମୂଳକ ଗୋଟିଏ କବିତା ରଚନା କରି ସଙ୍ଗୀତ ବୈଠକବେଳେ ଗାୟକଙ୍କୁ ଗାନ କରିବାକୁ ସଙ୍କେତ କଲେ ।

ହେ ବଣିପାଣି, ଏବେ ହେଉ ଶ୍ରୀଛମୁରୁ ମେଲଣି ହେ । ଘୋଷା ।
 କୃପାଦିକୁ କୃପାଚିତ୍ର ମୋଠାରେ ଥାଉ ସଜଡ଼,
 ଯାଉ ଜୀବନ ନିୟତ ତୁମ୍ଭ ଗୁଣ ଗୁଣି ହେ । ୧ ।
 ଜଟିଳା କୁଟିଳା ଶୁଭ ଜାଣିଛ ତ ଶିଶୁପତି,
 ତୁମ୍ଭେ ଏକା ମୋର ଚିତ୍ତ ସୁପଥର ଶ୍ରେଣୀ ହେ । ୨ ।
 ବାଧା ବାଧା ତ ତୁମ୍ଭର ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ କର ଉଦ୍ଧାର,
 କା ଧବ ଦ୍ରୁହ ଶ୍ରୀଧର ଚିତ୍ତେ ମୋ ମାଗୁଣି ହେ । ୩ ।
 କବିରବି ଭାଷେ ଗୀତେ ସଦ୍‌ ଉତ୍ତରରୁ ଚିତ୍ତେ,
 ଜାତ ହୁଏ ବାଧା ଯେତେ କି ବଞ୍ଚିବ ପୁଣି ହେ । ୪ ।

କବିତାଟି ଯୁଦ୍ଧ ହେଲେହେଁ କବି କରୁଣାଶ୍ରୀତ ମୁରରେ ତାହାର ରଚନା କରି
 ବିଦାୟକାଳ ନ ମନୋଭବ ତହିଁରେ ସ୍ଵପ୍ନରୂପେ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ମସ୍ତୁରୀ
 ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଜଟିଳା କୁଟିଳା ଶବ୍ଦଦ୍ଵାରା ବ୍ୟକ୍ତିତ କରାଯାଇଅଛି । ଗୃହଚିନ୍ତାହିଁ
 ତାଙ୍କର ପୁରୀ ଛଡ଼ିବାର ହେତୁ । ଭଗବତରେ ଏହାହିଁ କବିଙ୍କର ବ୍ୟଙ୍ଗାର୍ଥ । ସେ
 ସଙ୍ଗୀତରେ ସମଗ୍ର କଥା ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ, ସୁତରାଂ ଭବଗ୍ରାସ୍ତ ରସିକ ସକ୍ତାଙ୍କୁ
 ସେ କଥା ଆଉ ଥରେ କହିବାକୁ ହେଲା ନାହିଁ ସେଦିନ ସଙ୍ଗୀତ ଶେଷରେ
 ରାଜା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦିନ ପରି ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ ନ କରି ଘୋର ଦୁଃଖରେ
 କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଆଜି କିଛି ବିଷାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ସବାଦ ଶୁଣିବାକୁ ହେବ ବୋଲି
 ମୁଁ ପ୍ରଭାତରୁ ଅଗଳା କରୁଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଶୀଘ୍ର ଯେପରି ଦିନେ ସୁଖମୟ ପ୍ରଭାତ
 ଆସିବ, ତାହାର ଚେଷ୍ଟା କରିବେ ।” ଅନନ୍ତର ରାଜା ସହସ୍ର ମୁଦ୍ରା ପାଥେୟ,
 ମୁଲ୍ୟବାନ୍ କୌତସେୟ, ବସ୍ତ୍ର, ରତ୍ନଗଣିତ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବୃଣ୍ତଳ ସହ କବିଙ୍କୁ
 ଦୁଃଖିତାନ୍ତଃକରଣରେ ବିଦାୟ ଦେଲେ ଏବଂ ଆଠଗଡ଼ରେ ପହଞ୍ଚିବାଯାଏ
 ଶିବକାବାହକର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବାକୁ କର୍ମଗୁରୁମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ।
 କବି ଏହିପରି ଜୟଶ୍ରବଣଶ୍ରୀତ ହୋଇ ଶିବକାବୋହଣପୁରୀକ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର
 ଅନ୍ୟତମ ସାମନ୍ତସ୍ଥଳୀ ଉତ୍ପଦାବରପଡ଼ାକୁ ଗମନ କଲେ । ତତ୍ପତ୍ନୀ ନନ୍ଦ ସାମନ୍ତ
 ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଲଳିତଙ୍କୁ ଜାମାତୃରୂପେ ମନୋନୀତ କରି ଆଠଗଡ଼
 ବାଟେ ଜଳନ୍ତର ବାହାରିଗଲେ । କାରଣ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ପରିବାର-
 ବର୍ଗ ଜଳନ୍ତର ଗଡ଼ରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ ।

ସପ୍ତମ ପରଲେଖ

୫

ଜଳନ୍ତରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ବଳଦେବ ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠପୁର ଦ୍ଵାରା ପରମସାଦରରେ ଗୃହୀତ ହେଲେ । ସେଠାରେ ଯଥାବିଧି କନ୍ୟାର ପରବସ୍ତୁ ସମ୍ପାଦନ କରି ନବୀନ ସମ୍ବନ୍ଧୀକୁ ରାଜଦରବାରରେ ପରିଚିତ କରାଇଲେ । କବିଙ୍କ ଆନ୍ତଃକୁଳରେ ରାଜା ତଦାୟ ଜାମାତା ଏବଂ କନ୍ୟାର ମଙ୍ଗଳାକାଂକ୍ଷାରେ ବିସ୍ତର ଭୂଷଣ ଦାନ କରି ଜଳନ୍ତରର ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦୁର୍ଗୋତ୍ସବରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନ ପୁରୋଧାରରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ସୁରାଧୁ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହୋଇ ଏହିପରି କେତେ କାଳ ପରମସୁଖରେ ସେ ଜଳନ୍ତରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ଏଥିମଧ୍ୟରେ ଆଠଗଡ଼ର ରାଜା ତାଙ୍କୁ ସପରିବାରରେ ଆଠଗଡ଼ ଯିବାପାଇଁ ପୁନଃପୁନଃ ଅନୁରୋଧ କରୁଥାଆନ୍ତି । ମାତ୍ର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠପୁର ସ୍ନେହର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସେ ଜଳନ୍ତର ତ୍ୟାଗ କରି ପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ଇତ୍ୟବସରରେ ଜଳନ୍ତରର ରାଜା ରୋଗ ଓ ଶୋକରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ଇନ୍ଦ୍ରଲୀଳା ସାଜ କଲେ । ଏହାର କେତେକ ମାସ ପରେ କବି ବଳଦେବ ଅଗତ୍ୟା ଆଠଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କ ସନିଦ୍ଧ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ମନସ୍ଥ କରି ଜଳନ୍ତର ତ୍ୟାଗପୁରକ ସପରିବାରରେ ଆଠଗଡ଼ ବାହାରି ଆସିଲେ । ଜଳନ୍ତର ତ୍ୟାଗ କଲେହେଁ ସେ ଶେଷ ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଳନ୍ତର ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିଥିଲେ ଏବଂ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉଦ୍‌ବିଧିକାକ୍ଷମାନେ କବିଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପୁର ସମ୍ମାନ ଓ ରାଜଦତ୍ତ ବୃତ୍ତିରୁ ଆଜୀବନ ବଞ୍ଚିତ କରି ନ ଥିଲେ ।

ତଦାୟ ଗୁଣମୁଗ୍ଧ ତତ୍‌କାଳୀନ ଆଠଗଡ଼ର ଯୁବକ ରାଜା ବାଲୁକେଶ୍ଵର ଜଗଦେବ ହରିଚନ୍ଦନ ପୁରୁ ତାଙ୍କ ବାସୋପଯୋଗୀ ଗୋଟିଏ ମନୋହର ଉଦ୍ୟାନ ଗୃହ ନିର୍ବାଚନ କରିଥିଲେ । ବଳଦେବ ସେହି ଗୃହରେ ବାସ କରି ପରମସୁଖରେ କାଳ ଅତିବାହିତ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ବୟସ ପ୍ରାୟ ୩୦ ବର୍ଷ ହୋଇଥିଲା; ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଉପଯୁକ୍ତ ସମ୍ପଦରେ ସେହି ପୁଣ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି ମହାପଦ ବାଲୁକେଶ୍ଵରଙ୍କ ସାହୃଦୟୀ ଲଭ କରି ସେ ବାଗ୍‌ଦେବଙ୍କ ଚରଣାର୍ଚ୍ଚନା କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ ଅବସର ଲଭ କଲେ ।

ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଠଗଡ଼ର ପ୍ରାକୃତିକ ଅବସ୍ଥାନ ଅତି ବିଚିତ୍ର ଓ ଅତି କମନସ୍ । ପ୍ରାକୃତିକ ଓଡ଼ିଶାର ସମ୍ପ୍ରମରେ ଯେଉଁ ମହେନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ ପ୍ରାଚୀରକାରରେ ଉତ୍ତରରୁ ଦକ୍ଷିଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତାରିତ ରହିଅଛି, ତାହାର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଶାଖା ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଇତସ୍ତତଃ ପ୍ରସାରିତ । ସେହି ସବୁ ଦଳବଳାହୀନ ପଟ୍ଟନାୟକ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ଅସୁଥିବା ନିଦାମାନେ ରାଜ୍ୟର ଗୁରୁଆଡ଼େ ପ୍ରାକୃତିକ କେନାଲର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ସତେ ପେମର ରାଜ୍ୟର ସମଗ୍ର ଅଂଶକୁ ଜଳ ଦେବାପାଇଁ ବଧାତାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ଆଦିଷ୍ଠ ହୋଇ ଏମାନେ ଭୁଜଙ୍ଗକୁଟିଳଗତି ଧାରଣପୂର୍ବକ ଅଦୂରରେ ପ୍ରବାହିତା ପୁଣ୍ୟତୋୟା ରସିକୁଲ୍ୟା ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସେତେ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ନଦୀମାନେ ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିବେ, ସେତେଦିନ ଯାଏ ଗଣ୍ଡାମ ଜିଲ୍ଲା ମଧ୍ୟରେ ଆଠଗଡ଼ ଭବରତମ ପ୍ରଦେଶ ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହେଉଥିବ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜଧାନୀ ଭୂମିରେ ଆଠଗଡ଼ ରାଜଧାନୀର ଅବସ୍ଥାନରେ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ରହିଅଛି । ଅରଣ୍ୟସମାଚ୍ଛନ୍ନ ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ପର୍ବତମାଳପରି-ବେଷ୍ଟିତ ୪୫୨ ବର୍ଗମାଇଲ କ୍ଷେତ୍ରଫଳରାଶିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ବୃତ୍ତାକାର ମନୋରମ ଉପତ୍ୟକା ମଧ୍ୟରେ ଗଡ଼ି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏକସ୍ଥାନରେ ପର୍ବତ କଟା ହୋଇ ଗଡ଼ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶପଥ ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି । ଆଗେ ଆଠଗଡ଼ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦୁମୁସର ରାଜ୍ୟର ଏକାଂଶ ଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ପୁରୀର ଗଜପତି ରାଜବଂଶର କରଦ ରାଜାରୁପେ ଏଠାରେ ଏକ ରାଜବଂଶ ପରମପୁଣ୍ୟରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ । ବିଦିବବଂଶ, ଶୌର୍ଯ୍ୟ, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ପରୋପକାରିତା ହେତୁରୁ ଏହି ରାଜବଂଶ ଭୁଲ ଇତିହାସରେ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ । ୧୭୩୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପୁରୀର ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ମହମ୍ମଦ ତକି ଶାଁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନାନା ଭାବରେ ଉପଦ୍ରୁତ ହେବାରୁ ସ୍ୱାଧୀ ପରିବାରବର୍ଗ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମ-ଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏହି ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟରେ ଶରଣ ନେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଶଂସିତ ବାଲୁକେଶ୍ୱର ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ପିତା ବ୍ରହ୍ମାବନ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇ ମଧୁସୂଦନ ହରିଚନ୍ଦନ ଜଗଦେବ ଆଠଗଡ଼ର ରାଜା ଥିଲେ । ସେ ପରମ ସମାଦରରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଅଶ୍ରୁୟ ଦେଲେ ଏବଂ ଅନ୍ତଧାବନ-କାଶ୍ଚ ମୁସଲମାନ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣରୁ ନିରାପଦରେ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମିତ୍ତ ମଧୁସୂ ନାମକ ସ୍ଥାନର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପାଣ୍ଡିପଡ଼ା ମାଳରେ ଭୂଗର୍ଭରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମାଣ କରାଇ ସେଠାରେ ପରିବାର ସହ ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କଲେ ଏବଂ ଶତ୍ରୁ-ମାନଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ନିରାକରଣ ନିମିତ୍ତ ସେହି ପ୍ରାସାଦର ଉପରସ୍ଥ ଭୂଭାଗରେ ଗୋଟିଏ ମନୋହର ଉଦ୍ୟାନ ରଚନା କରିଥିଲେ । ପୁରୀର ରାଜା ଏହି ଭାବରେ ସେଠାରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇବର୍ଷ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ମଧୁସୂଦନ ଜଗଦେବ ରାଜାଙ୍କୁ ଶରଣ ଦେଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବା ପୁଜା ନିମିତ୍ତ ୧୦୦ ଭରଣ ଧାନ ଉତ୍ତଳ ହେବା ଭଲ ଭୁବୁଦ୍ଧି ଖଣ୍ଡିଦେଲେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆଠଗଡ଼ର ମାରଦା ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ‘ଚକା’ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଧିଷ୍ଠିତ ବେଲର ପୁଜା ହେଉଅଛି । ଘୋର ବିପଦ ବେଳେ ପୁରୀ ରାଜାଙ୍କୁ ଆଠଗଡ଼ ରାଜା ରକ୍ଷା କରିଥିବାରୁ ପୁରୀ ରାଜା ତାହାଙ୍କୁ “ମାନୋଦ୍ଧାରଣ ଶରଣପଞ୍ଜର ବାସୁଧରାବର ଭ୍ରାତୃ ହରିଚନ୍ଦନ ଜଗଦେବ ରାଜା ବାହାଦୁର” ଉପାଧି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଆଠଗଡ଼ର ରାଜା ପୁରୀରୁ ବିଜେ କଲବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ତାଙ୍କୁ ଅଠରନଳା ଓ ଲେକନାଥ ଘାଟଠାରୁ

ପାଞ୍ଚେଟି ନେଉଥିଲେ । ଆଠଗଡ଼ର ରାଜାମାନେ ବଂଶାନୁକ୍ରମେ ଏହି ସମ୍ପାଦନା ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ‘ଶରଣ’ ରାଜ୍ୟ ନାମରେ ପୁଣି ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଅଭିହିତ ହେଲା । ଏହି ବାଲୁକେଶ୍ଵର ହରିଚନ୍ଦନ ଜଗଦେବ ମହାପାତ୍ର ସେହି ରାଜବଂଶର ଜଣେ ବଣିଷ୍ଠ ରାଜା । ସେ ଯେପରି ରୂପବାରୁ, ସେହିପରି ନାନାଶାସ୍ତ୍ରଦର୍ଶୀ ସମ୍ବୁଦ୍ଧ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ସାହିତ୍ୟରସିକ ଥିଲେ । ଯୌବନର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସମୃଦ୍ଧିମନ୍ତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଲାଭ କରି ସେ ସଙ୍ଗୀତ ସାହିତ୍ୟ-ସେବାରେ ମନଃପ୍ରାଣ ଅର୍ପଣ କରିଦେଲେ । ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ଵକାଳରେ ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ‘ରୂପହଂସକେଳିସର’ରେ ପରିଣତ ହେଲା । କରାଧର୍ମୀ ରାଜହଂସଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପରମ ଆନନ୍ଦରେ ସେହି ଶୋକପାସୋରୀ କେଳିସରରେ ସନ୍ତରଣ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ ।

ଏହି ସମୟରୁ ଭୁବନେଶ୍ଵରୀ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତିକାଳ ବୋଲି ଅନେମାନେ ମନେ କରୁଅଛନ୍ତି । ଛନ୍ଦ ଓ ଚୌତିଶା ଏହାର ବହୁପୁରୁଷ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଥିଲା । କେଉଁ ସୂତ୍ରରେ ଓ କେଉଁ ଶୃଙ୍ଖଳରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଭ୍ରମରେ ପ୍ରବେଶ କଲା, ତାହା ଜାଣିବାର କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ । ପ୍ରତିବେଶୀ ସାହିତ୍ୟ ବଙ୍ଗଳା ଓ ହିନ୍ଦୀ ଅପେକ୍ଷା ଭୁବନ-ସାହିତ୍ୟ ଯେ ପ୍ରାଚୀନତମ, ଏହା କେହି ଅସ୍ଵୀକାର କରିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଆଧୁନିକ ବଙ୍ଗଳା ଓ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସବୁ ରାଗରାଗିଣୀ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି, ସେଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ ରାଗରାଗିଣୀ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଆଦ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସବୁ ବୃତ୍ତ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସରଳ । କେଶବ କୋଇଲି ଓ ସାରଳା ମହାଭାରତରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ବୃତ୍ତ ଏହାର ଉଦାହରଣ ସ୍ଥୁଳ । ସାରଳା ମହାଭାରତ ସାଧାରଣତଃ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଅକ୍ଷରବର୍ଣ୍ଣ ସଙ୍ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ବୃତ୍ତରେ ଲିଖିତ, ମାତ୍ର କିଛି କୃତ୍ତି ଏହି ବୃତ୍ତର ଅକ୍ଷର ପରିମାଣ ଓ ଯନ୍ତର ବିୟୋଗ ରକ୍ଷା କରି ଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସାରଳା ମହାଭାରତର ରଚନାବେଳେ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବୃତ୍ତ ବା ଛନ୍ଦ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା, ଏହା ସହଜରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରେ । ସାରଳା ମହାଭାରତର ପରବର୍ତ୍ତୀ କବିତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କାମୋଦ୍ଧ ବୃତ୍ତରେ ଲିଖିତ ଚୌତିଶା ପ୍ରଧାନ । ଭକ୍ତକବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷପାଦର ଲୋକ । ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତର ଅନୁବାଦରେ ସେ ସରଳ ‘ଗୁଡ଼ା’ ଗୁଣ ଅବଲମ୍ବନ କରିଅଛନ୍ତି । ତତ୍ପ୍ରଣୀତ ଭଗବତ ମଧ୍ୟରେ ମଙ୍ଗଳ-ରୁକ୍ମ ଓ ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରମ ରାଗର ଯେଉଁ କେତେକ ସଂକ୍ତ ଦେଶାଧୀୟ, ସେଗୁଡ଼ିକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରଚନା, ତାହା ସହଜରେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରକୃତରେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷରୁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ବା ଛନ୍ଦ ପୁସ୍ତକମାନ ରଚିତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରସିଦ୍ଧ

ଛନ୍ଦଲେଖକ ଉପେନ୍ଦ୍ର, ସାନକୃଷ୍ଣ ଓ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଅସ୍ତ୍ରାଦି ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେହିଁ ସେମାନଙ୍କର ସମଗ୍ର ଛନ୍ଦଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉପେନ୍ଦ୍ରହିଁ ପ୍ରାଚୀନତମ କବି । ଉଠେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଦେହସ୍ତ-ବିଳାସ ପ୍ରାଥମିକ, ତେଣୁ ଯେତେଦୂର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ, ଭଞ୍ଜ ହିଁ ଏହି ସବୁ ଅଭିନବ ଚିତ୍ର ବା ଛନ୍ଦ ପ୍ରଥମେ ଭାଷାରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କରିଅଛନ୍ତି । ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ବନ୍ତୁକାଲରୁ ତୈଳଙ୍ଗୀୟମାନଙ୍କ ସ୍ୱସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି । ସମ୍ଭବତଃ ଭାରତବର୍ଷରେ ତୈଳଙ୍ଗୀୟମାନେ ସ୍ୱରବିଜ୍ଞାନ ଅନୁଶୀଳନରେ ଯେପରି ଉନ୍ନତ, ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଜାତି ସେପରି ନୁହନ୍ତି । ତୈଳଙ୍ଗୀବାଦ୍ୟର ବିବିଧସ୍ୱରମାଧୁରୀ ସବୁ ପ୍ରସରିତ । ତେଣୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ, ତୈଳଙ୍ଗୀୟମାନଙ୍କ ସ୍ୱସ୍ତ୍ରକରେ ଆସି ଭଞ୍ଜ ସେମାନଙ୍କ ଭାଷାରୁ ଅଭିନବ ଚିତ୍ରମାନ ଓଡ଼ିଆଭାଷାରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଛନ୍ଦ ବା ଚିତ୍ରମାନଙ୍କଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ ସଙ୍ଗୀତମାନଙ୍କରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ସ୍ୱର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓ ସ୍ୱର୍ଗ୍ୟାରେ ଅଧିକ । କେବେ ବା କିପରି ସୁନ୍ଦରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଭାଷାରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା, ତାହା ଜାଣିବାର ମଧ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସମ୍ଭବତଃ ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରଚଳନ ନ ଥିଲା । ଭଞ୍ଜକବିଙ୍କ ନାମରେ ଯେଉଁ ସବୁ ସଙ୍ଗୀତ ଭଣିତ ହୋଇଅଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ରଚନା ନୁହେଁ ତାହା ସହଜରେ ସ୍ଥିର କରାଯାଇ ପାରେ । ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଛନ୍ଦର ଭାଷା ସଙ୍ଗେ ସେ ସବୁ ସଙ୍ଗୀତର ଭାଷାର ଆଦୌ ସୋସାଦୃଶ୍ୟ ଥିଲା ପରି ବୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ମନେ ହୁଏ, ଆଦିରାସ୍ତ୍ରୋତ ଭବର ସାଦୃଶ୍ୟ ରଖି ରଚନାକୁ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇବା ଆକାଂକ୍ଷାରେ କେତେକ ପରବର୍ତ୍ତୀ କବି ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ କରି ଭଞ୍ଜଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ କରିଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱସ୍ମୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଧୂର୍ତ୍ତିତାମୂର୍ତ୍ତି ଭ୍ରମକଣ୍ଠ ରଚନା ଅଳ୍ପ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ରଚନାରେ ଗୁଣ ଆଉ ବା ନ ଆଉ ଜଣେ ବଡ଼ କବିଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତ ହୋଇଥିବା ଶୁଣିଲେ ଲୋକେ ଯେ ତାକୁ ପରମ ଆଦରରେ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଏ କଳ୍ପନା ବନ୍ତୁକାଲରୁ ମାନବ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ । ଜଣେ ସ୍ୱସ୍ମୃତ କବି ଯଥାର୍ଥ କହିଅଛନ୍ତି—

“ଅର୍ଦ୍ଧଦିଗୁଣାପି ସତ୍ତ୍ୱବିଭାଗତଃ କର୍ତ୍ତୃୟୁ ବମତି ମଧୁଧାରୀ” ।
 ଅନୁଗତପରିମଳାପି ହି ହରତି ଦୁଶଂ ମାଳତୀମାଳା ।”

ଯାହାହେଉ, ଭଞ୍ଜୀୟ ଯୁଗ ପରେ ଯେ ଏ ଦେଶରେ ସଙ୍ଗୀତସାହିତ୍ୟର ପ୍ରସାର ଓ ଉନ୍ନତି ହୋଇଥିଲା, ଏହା ଆମ୍ଭେମାନେ ସହଜରେ ଅନୁମାନ କରୁଁ । ସଙ୍ଗୀତମାନଙ୍କ ଭାଷାରୁ ଆହୁର ମଧ୍ୟ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ଯେ, ଏଗୁଡ଼ିକ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ନୁହେଁ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସଙ୍ଗୀତଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ, ବନମାଳୀ, ଭୀମକୃଷ୍ଣ ଓ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର କବି ବଳଦେବ ପ୍ରଧାନ । ଏମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତବିଳା

ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ବଶିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗ ଓ ଯଦୃଚ୍ଛା ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଆଲୋଚନାର ବିଷୟ । ଦୁର୍ଗାୟ ଦାମୋଦର ପଟ୍ଟନାୟକ ପ୍ରଥମେ ଏହି ସବୁ ସଙ୍ଗୀତରୁ କେତେକ ପ୍ରକାଶ କରି ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଭୁତ କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ କରି ଯାଇ-ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ତେଣୁ ସେ ତତ୍ତ୍ୱପ୍ରକାଶିତ ସଙ୍ଗୀତସାଗରର ପ୍ରଥମରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତମାନ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତାବଳୀର ବଶିଷ୍ଠତା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଳ୍ପିତ ଲୋକଙ୍କୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜଣା; ତେବେ ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଏ ଦେଶରେ ଏ ଶ୍ରେଣୀର ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରଚଳନ ଥିଲା କି ନାହିଁ, ସହଜରେ ଜଣାଯାଉ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନେକ ନୂତନ ରାଗ ରାଗିଣୀ ପ୍ରବେଶ କଲଣି, ମାତ୍ର ‘ଓଡ଼ିଶୀ’ ସଙ୍ଗୀତ ଧ୍ୱଜାୟୁ ବଶିଷ୍ଠତା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସୁଷ୍ଟ ରହିଅଛି । ଆଜିକାଲି ଯେଉଁମାନେ ଏ ଦେଶରେ ସଙ୍ଗୀତଶାସ୍ତ୍ରର ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି ଓ ସଙ୍ଗୀତକୁ ବୋଲି ପ୍ରତିଷ୍ଠାଲଭ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ଗାରିବାକୁ ପ୍ରାୟଶଃ ଶ୍ୱେତ ଓ କୃତ୍ରିମ । ଏହାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ, ସେ ସବୁ ସଙ୍ଗୀତର ରାଗ ରାଗିଣୀ ଓ ତାଳାଦିର ବିଶେଷତ୍ୱ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଜଟିଳ ।

ଅନେମାନେ ପୁରୁଷ କହିଅଛନ୍ତି, ଜଳନ୍ତରର ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠସୂକ୍ଷ୍ମ ସତ୍ତ୍ୱ ବହୁ ଆତ୍ମ ଓ ଉତ୍କଳୀୟ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥଳ ଥିଲା । ଜଳନ୍ତର, ମଞ୍ଜୁଷା ପ୍ରଭୃତି ଗଞ୍ଜାମର ଦକ୍ଷିଣ ଅଞ୍ଚଳରେ ତୈଳଙ୍ଗୀୟମାନଙ୍କର ହୁଣ୍ୟା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ; ତେଣୁ ଜଳନ୍ତରରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲାବେଳୁ ତୈଳଙ୍ଗୀୟମାନଙ୍କ ଅନୁକରଣରେ ବଳଦେବ ଓଡ଼ିଆରେ ବିଭିନ୍ନ ରାଗରାଗିଣୀରେ ସଙ୍ଗୀତ ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଠଗଡ଼ରେ ତାଙ୍କର ସେହି ଅନୁକରଣକୃତ୍ତିକୁ ସେ ଯଥାଶକ୍ତି ଉଲ୍ଲଭ କରିବାକୁ ଅବସର ପାଇଲେ । ରାଜା ବାଲୁକେଶ୍ୱର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଙ୍ଗୀତପ୍ରିୟ ଏବଂ ସଙ୍ଗୀତମାଧୁରୀ-ମଦିରରେ ବିହଳ ରହିବାପାଇଁ ସେ ଆୟାସ-ସହକାରେ ତୈଳଙ୍ଗୀୟ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ତୈଳଙ୍ଗୀୟ ସଙ୍ଗୀତଶାସ୍ତ୍ରକୁ ବହୁ ଲୋକ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ରାଜଧାନୀକୁ ଅଳ୍ପକୃତ କରୁଥିଲେ । ସଙ୍ଗୀତ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ସେ ଗଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ପର୍ବତପାଦଦେଶରେ କେତକାଳକୁଞ୍ଜ, ସୁପ୍ରଶସ୍ତ ନାଗେଶ୍ୱର ଉଦ୍ୟାନ, ବିଚିତ୍ର ଦୀର୍ଘିକାମାନ ରଚନା କରିଥିଲେ ! ଅଦ୍ୟାପି ସେ ସବୁ ବାଲୁକେଶ୍ୱରଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତାନୁରାଗର ମୂଳସାକ୍ଷୀରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ । ବାଲୁକେଶ୍ୱରଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ୧୨ ବର୍ଷ ପରେ ତତ୍ତ୍ୱପୁତ୍ର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ରାଜତ୍ୱରେ ୧୮୪୪ ମସିହା ଜୁଲାଇ ୧୫ ତାରିଖରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରସ୍ଥ ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ନିଲାମ ହୋଇ ଶାଶ୍ୱିକୋଟ ରାଜ୍ୟର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ହେଲା । ତାହାର କେତେ ଦିନ ପରେ ପ୍ରଜାମାନେ ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ରାଜକର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାରୁ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ-ଆଦେଶରେ ସେହି ଦୁର୍ଗମ ଦୁର୍ଗର ସମଗ୍ର ରାଜ-

କାଣିଲୟମାନ ଉଠାଇ ନିଅନ୍ତେ । ବଞ୍ଚିମାନ ଆଠଗଡ଼ ରାଜଧାନୀର ଧୂସା-
ବଣେ ମାତ୍ର ସେଠାରେ ରହିଅଛି । ଦର୍ଶକ ଯେତେବେଳେ ଧୂସ୍ର ସୁପ୍ରଭାତରେ
ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ କାଳସ୍ରୋତର ପ୍ରଭାତେମରେ ସନ୍ତରଣ କରି ଅଣି ବର୍ଷର
ଅଗତ କଥାକୁ ଅନୁସୂରଣ କରେ, ସେହି ସମୟରେ ତାହାର ବସଦେଶ
ଲେଖକ ଜଳରେ ଆସିତ ହୋଇ ଉଠେ । ସେହି ନାଗେଶ୍ଵର ବନ, ସେହି
କେତକୀବୃକ୍ଷ, ସେହି ସୁବ୍ରହ୍ମାଣ୍ୟ ଦୀର୍ଘା ସମଗ୍ର ବଞ୍ଚିମାନ ଅଛି; ମାତ୍ର ସେ ରାଜା
ବାଲ୍ମକେଶ୍ଵର ନାହାନ୍ତି, କି ସେହି କବି ବଳଦେବ ନାହାନ୍ତି । ଏବେ ଆଉ
ରଜନୀମୁଖରେ ସେଠାରେ ମନୋହର ଚୈତ୍ତବ୍ୟବାଦ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ର ସାହାଯ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶୀ
ସଙ୍ଗୀତ ଗୀତ ହେଉ ନାହିଁ । ତତ୍ପରବର୍ତ୍ତୀରେ ଶ୍ରୀଗାଳୁଲର ବିକଟ ନିନାଦ
ସହ ଶ୍ଵାନମାନଙ୍କର ଭୟାବହ ଚିତ୍କାର ସେହି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କୁ ମୁଖରତ କରୁଅଛି ।
ସେହି କୋଳାହଳମୟ ନଗର ଏବେ ହିମଶ୍ର ଜନଶୂନ୍ୟ ହେଉଅଛି । କେବଳ
ବହୁକାଳରୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବଙ୍କ ସେବା ପୂଜାରେ ଖଣ୍ଡିକୋଟର
ରାଜବଣ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ବ୍ୟତିକ୍ରମ କରି ନ ଥିବାରୁ କେତେକ ଲୋକ
ସେ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଆସି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି ।

ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ଜଣେ ବୈଷ୍ଣବକାହାଣୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ-
ଥିଲା । ଚୈତନ୍ୟଦେବଙ୍କ ଓଡ଼ିଶା ଆଗମନର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଏ ଦେଶରେ ବୈଷ୍ଣବ
ଧର୍ମ ପ୍ରସୂରତ ଥିଲା; ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଚରିତାମୃତ ପାଠ କଲେ
ଜଣାଯାଏ, ଉତ୍କଳୀୟ କରଣକୁଳଦଳକ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶା ରାଜାଙ୍କର
ଗୋଦାବରୀ ଜଳର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯେତେବେଳେ
ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ୍କାର ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କଠାରୁ ବୈଷ୍ଣବ
ଧର୍ମର ସାରତତ୍ତ୍ଵ ଶୁଣି ଚୈତନ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ।

ଆଠଗଡ଼ର ରାଜବଣ ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଭୂମି । ବଳଦେବ
ପରମ ବୈଷ୍ଣବ ବାଲ୍ମକେଶ୍ଵରଙ୍କ ସ୍ଵର୍ଗରେ ଆସି ରାଧାକୃଷ୍ଣଲୀଳାକୁ ତାଙ୍କ
ସଙ୍ଗୀତାବଳୀର ପ୍ରଧାନ ଉପକାବ୍ୟରୂପେ ନିର୍ବାଚିତ କରିନେଲେ ! ଭକ୍ତପ୍ରାଣ
ପ୍ରେମିକ ରାଜାଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟକ ରସିକତା ପାଇଁ ଏହା ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରିୟତର ବସ୍ତୁ
ଆଉ କଣ ହୋଇପାରେ ? ପ୍ରତ୍ୟହ ନବଭାବୋଦୟକ ମୌଳିକ କବିତାମାନ
ରଚନା କରି ବଳଦେବ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ରାଜାଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ
ରାଜା ପରମ ଆଦରରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଗ୍ରହଣ କରି କୃତଜ୍ଞତା ହେଉଥିଲେ ।
କଥିତ ଅଛି, ବଳଦେବ ଲେଖନ ପତ୍ର ଧରି ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପରି କବିତା
ଲେଖୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଜଣେ ଲେଖକ ଆସନ୍ତି । କବି ମୁହେଁ
ମୁହେଁ କବିତା ଡାକି ଦିଅନ୍ତି, ଲେଖକ ଅନେକ ସମୟରେ ଖଡ଼ିଦ୍ଵାରା ବାନ୍ଧିରେ
ବା ଲେଖନଦ୍ଵାରା ତାଳପତ୍ରରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଲେଖି ପକାନ୍ତି ।

ଅମ୍ଭେମାନେ ଆଲୋଚନା କରି ଦେଖୁଅଛୁ, କବିସୂର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣୀତ କୌଣସି ଦର୍ଢ଼ ସଙ୍ଗୀତର ଭାବ ମଧ୍ୟ ପରସ୍ପର ଅନ୍ତରୂପ ନୁହେଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ମୌଳିକ ଚିନ୍ତା ଓ ରଚନାସୌଷ୍ଟବ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି ସଙ୍ଗୀତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ସୁରାସିଦ୍ଧା ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ନାମରେ, କେତେକ ଜଳନ୍ଦର ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ହୋଟସିଂହଙ୍କ ନାମରେ ଓ କେତେକ ପାରିକୁଦରାଜା ଶାଳାଦ୍ରବିହାରୀ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ନାମରେ ଉଠିତ । ଅବଶିଷ୍ଟ ତାଙ୍କ ନିଜ ନାମରେ ଓ ଆଠଗଡ଼ର ଏହି ରାଜା ବାଲୁକେଶ୍ବର ହରିଚନ୍ଦନ ଜଟବେବଙ୍କ ନାମରେ ଉଠିତ ହୋଇଅଛି । ଭଲ ଭଲ ଲୋକଙ୍କ ନାମରେ ଉଠିତ ହେଲେହେଁ ସେହି ସବୁ ସଙ୍ଗୀତର ଅନ୍ତର୍ତ୍ତ ମାତ୍ରକେ ସେଗୁଡ଼ିକ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କବିତା ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଏ । ଏହି ସମୟରେ ଆଠଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କ ଦେବାଦ୍ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପୁତ୍ର କେତେକ କବିତା ଲେଖି ପ୍ରତି-ଯୋଗିତାସେବରେ ବଳଦେବଙ୍କ ପ୍ରତିଦ୍ଵନ୍ଦ୍ଵାରୂପେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିଲେ । ନାନା ଭାବରେ ରସଜ୍ଞରାଜା ବାଲୁକେଶ୍ବର ଉଭୟଙ୍କ କବିତାକୁ ଆଲୋଚନା କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଲେଖକଙ୍କୁ କବିଚନ୍ଦ୍ର ଉପାଧି ଦେଇଥିଲେ । କବିଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଅକାରଣ ପ୍ରତିଦ୍ଵନ୍ଦ୍ଵୀ ଦେଖି ଦିନେ ବଳଦେବ ରାଜାଙ୍କୁ କହିଲେ,—“ଅଜ୍ଞ,

କବି ହୋଇଗଲେ ସମସ୍ତ ଲୋକେ
ରବି ହେଲେ ଜ୍ୟୋତିରଙ୍ଗଣ ପୋକେ,
ହରି ହୋଇଗଲା ପୁଲନ୍ଦ ପେଜ,
ପବି ହୋଇଲଣି ମୁଣାଳବ୍ରଜ,
ଅବିବେକ ଦେବେ
ନବୀନ ସୃଷ୍ଟିକି କଲେ କି ଏବେ?”

ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ତ ରାଜା ଏହା ଶୁଣି କହିଲେ, “ଆପଣ ତ ସୂର୍ଯ୍ୟ, କେତେ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପାଖରେ ନ ଥାନ୍ତି, ଏଥିପାଇଁ ଆପଣଙ୍କର ଦୁଃଖ କାହିଁକି ?” ସେତେବେଳେ କବିଚନ୍ଦ୍ର ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ସେ ମନେ କରୁଥିଲେ, ଆଗରୁ ବଳଦେବ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଉପାଧି ପାଇଥିବାରୁ ରାଜା ତାଙ୍କୁ କବିଚନ୍ଦ୍ର ଉପାଧି ଦେଇଅଛନ୍ତି । କାରଣ ନିଜ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ରଚନାକୁ ସେ କୌଣସି ଅଂଶରେ ନିକୁଞ୍ଚିତର ମନେ କରୁ ନ ଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜା ଉଭୟଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସେମାନଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟକୁ ପ୍ରକୃତ ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଚନ୍ଦ୍ର-ଗତ ପ୍ରଭେଦରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଦେବାରୁ ତାଙ୍କ ମନରୁ ସେହି ମଧୁର ଭ୍ରାନ୍ତି ଶୀଘ୍ର ବିଦୂରତ ହୋଇଗଲା । ସେ ଦୁଃଖ ଓ ଯୋଗୁରେ ଏକାନ୍ତ ମିୟମାଣ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଓ ବଳଦେବଙ୍କ ପରି ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତ ଲଭି କରୁବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କାଳୀଙ୍କୁ ଉପାସନା କରିବାପାଇଁ ସେହିଦିନ ରାତିରେ କାହାକୁ କିଛି ନ କହି କଲିକତା ଚାଲିଗଲେ । ପ୍ରାୟ ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ସେଠାରୁ ଫେରିଆସି ସମ୍ପୃକ୍ତ କଟପାୟା ଗ୍ରନ୍ଥର ଉତ୍କଳ ଅନ୍ତବାଦ ରାଜା ବାଲୁକେଶ୍ବରଙ୍କ

ନାମରେ ଭଣିତ କରି ରାଜାଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପହାର ଦେଲେ । କବିଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କବିତା କେତୋଟି ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଅଛି । ତାହା ପାଠ କରି ଆମ୍ଭେ-ମାନେ ଦେଖିଅଛୁଁ, ସେଗୁଡ଼ିକ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କବିତାପରି ନ ହେଲେହେଁ ଏକାନ୍ତ ରସଶୂନ୍ୟ ନୁହେଁ । ପାଠକଗୁଡ଼ିକ କୋଡ଼ିହଳ ଚରତାର୍ଥ କରିବାପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପୁରୋକ୍ତ କଟପାୟାରୁ ଦୁଇ ଗୁରୁ ପଦ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରି ଦେଉଅଛୁଁ ।

‘ସ୍ୱର୍ଗ ଜିଣିବାକୁ ଭର୍ତ୍ତି ବରଗୁ,
ଭଦେଶି ଦିଉବା ସାୟୁକ ପର,
ଦଶଇ ଯେଉଁ ଭିକଗୋଟି ତାରା,
ଶ୍ରବଣା ସେହୁଟି ରେ ନାଗସ୍ଥାସ୍ତା,

ହେଲେ ମଥା ପରେ
ଦଶେ ଅଠର ଲିତା ମେଷୁଁ ସରେ । ୩ ।
ରସିକାସକ ତୋହୁ ନାସା ନଥ
ନଗୁଇବାକୁ ଆଣି ମନମଥ
ଥୋଇବା ମର୍ଦ୍ଦଳ ପରାଏ ଦଶେ,
ଧନିଷ୍ଠା ନାମ ପଞ୍ଚ ନକ୍ଷତ୍ର ସେ

ହେଲେ ମଥା ପରେ
ଶହେ ଛପନ ଲିତା ମେଷୁଁ ସରେ । ୪ ।
ନିଶା-ନାଗସ୍ଥ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ
ନିବିଡ଼େ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ
ହୁକୁଁ କାଢ଼ିବା ମୁକ୍ତାହାର ପର
ଦଶଇ ଶତରକ୍ଷା ଶହେ ତାରା,

ଶହେପଞ୍ଚସ୍ତ୍ରା—
ଲିତା ହୁଷୁଁ, ଭୋଗ କରେ ସେପରି । ୫ ।
× × × ×
ଶସ୍ତ୍ରରୂପକର ମସ୍ତକସ୍ଥର
ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ଭୂସ୍ପର୍ଶପୁରନ୍ଦର
ମାନୋହାରଣ ଶରଣପଞ୍ଜର
ବାସୁଧାର ଶ୍ରୀ ବାଲୁକେଶ୍ୱର
ଶ୍ରୀ ହରିଚନ୍ଦନ

ଜଗଦେବ କହେ ଲଗ୍ନବିଧାନ । ୩୮ ।”

ମାତ୍ର ଦୁଃଖର କଥା, ବଳଦେବଙ୍କ ଜୀବଦଶାରେ କବିଚନ୍ଦ୍ର ଉଦ୍ଧାପ ତ୍ୟାଗ କରିଗଲେ ।

ଥରେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ ଖଲ୍ଲିକୋଟର ଭୂତପୁର ରାଜା ନାରାୟଣ ମର୍ଦ୍ଦରାଜଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପରିଚୟରେ କିଛି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଗୋଟିଏ ସଙ୍ଗୀତ ରାଜାଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତା କରି ଉପହାର ଦେଲେ । ରାଜା ସ୍ବରଭଙ୍ଗୀ ସହ ସଙ୍ଗୀତଟି ଗାଇବାକୁ କହିବାରୁ ପଣ୍ଡିତେ ଗାଇଲେ । ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣି ସାର ରାଜା ଅନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଓ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ କିଛି ପୁରସ୍କାର ଦେଇ ତାଙ୍କ ଗୃହରେ ଥିବା କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତ ସୁନ୍ଦରକୁ ଅଣାଇ ତହିଁରୁ ସେହି ସଙ୍ଗୀତଟି ପାଠ କରିବାପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଅପମାନ ଓ ଶୋଭରେ ଅବନତମୁଖ ହୋଇ ପଣ୍ଡିତେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଭଣିତରେ “ବସୁଦ୍ଧା” ସ୍ଥାନରେ “ଖଲ୍ଲିକୋଟ” ମାତ୍ର କରାଯାଇଅଛି । ଏପରି ଦେଖି ଯାଇଅଛି ଯେ, ସେକାଳରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି କବିତା ଲେଖିବାର ଅକାଙ୍ଗକ୍ଷୀ ଅନେକ ଲୋକଙ୍କର ଜାତ ହୋଇଥିଲା । କେହି ନିଜ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟଦ୍ବାରା, କେହି ବା ଚୌର୍ଯ୍ୟବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନରେ ତାଙ୍କ ସମକକ୍ଷ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଯଥାକାଳରେ ଲଜ୍ଜିତ ହୋଇ ଏମାନେ ନିଜେ ନିଜେ ଅପସାରିତ ହୋଇଗଲେ ।

ଅଷ୍ଟମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ପୁରୀ କହିଅଛୁ, ତେଲଙ୍ଗୀୟମାନେ ସ୍ବରବିଜ୍ଞାନ, ତଥା ସଙ୍ଗୀତର ଅନୁଶୀଳନରେ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଭାରତରେ ଅତି ଉଲ୍ଲତ ଏବଂ ରାଜା ବାଲ୍ଲକେଶ୍ବର ଏହି ସଙ୍ଗୀତ ରସମାଧୁରୀ ଗ୍ରାସ କରିବାପାଇଁ ବହୁ ଯତ୍ନ ଓ ପରଶ୍ରମ ସହକାରେ ତେଲଗୁ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଏକଦା ବିଜୟନଗରବାସୀ ଜନୈକ ସ୍ବରବିଜ୍ଞାନବିଦ୍ ସୁପ୍ତସିଦ୍ଧ ସଙ୍ଗୀତାବୂର୍ଣ୍ଣୀ ଆଠଗଡ଼ ରାଜଧାନୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ରାଜା ବାଲ୍ଲକେଶ୍ବରଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ପରମ ସମାଦରରେ ଅଭ୍ୟର୍ଥିତ ହେଲେ । ରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତ ପରଷଦ୍ ଆବୂର୍ଣ୍ଣୀଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି କାଳରେ ମହାମହୋତ୍ସବମୟ ହେଲା । ଦିନେ ଆବୂର୍ଣ୍ଣୀ ମହାଶୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ କ୍ରମେ ପ୍ରକାଶ କଲେ, “ଆଠଗଡ଼ର ସଙ୍ଗୀତ-ପରଷଦ୍ ସଙ୍ଗୀତଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଯେଉଁ ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ ଉଲ୍ଲତ କରିଅଛି ବୋଲି ମନେ କରେ, ତାହାର ସମ୍ୟକ୍ ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ଧୂବାବୂର୍ଣ୍ଣୀମାନେ କହିଅଛନ୍ତି, ‘ଶିଶୁବେଢ଼ି ପଶୁବେଢ଼ି ବେଢ଼ି ଗୀତରସ ଫଣୀ ।’ ସେରୂପମାନ ଅଜ୍ଞାନ ଶିଶୁ ସଙ୍ଗୀତ ରାଗରେ ସେଦନନିବୃତ୍ତି ହୋଇ ଶାନ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରେ । ବିଷାକ୍ତ ସର୍ପମାନେ ସଙ୍ଗୀତସ୍ବରଦ୍ବାରା ବିବର ମଧ୍ୟରୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସନ୍ତି । ଏହା ସମସ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପରୀକ୍ଷା କରାଯାଉ, ପଶୁ ପ୍ରକୃତରେ ସଙ୍ଗୀତ-

ସ୍ଵରରେ ଅକୃଷ୍ଣ ହୁଏ କି ନାହିଁ । ଯେବେ ଅରଣ୍ୟଗୁରୁ କୌଣସି ପଶୁ ସଙ୍ଗୀତ ସ୍ଵରରେ ଅକୃଷ୍ଣ ହୋଇ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ତେବେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ, ସଙ୍ଗୀତ ଅଲେଚନାରେ ଆଠଗଡ଼ ରାଜଧାନୀ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ ।” ଆଠଗଡ଼ର ଉତ୍କଳୀୟ ସଙ୍ଗୀତାଲେଚକବୃନ୍ଦ ପ୍ରଥମେ ଆରୁର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଏହି କଥାକୁ ଏକାନ୍ତ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ମନେ କରି ପୁରୀକୁ ପ୍ରମାଣ ଶ୍ଳୋକାଂଶର ଅର୍ଥରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କଲେ,—ପଶୁ ଗୀତରସ ବୁଝିପାରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଯେପରି ସ୍ଵରୁଦ୍ୟମାନ ଶିଶୁ ଗୀତରାଗରେ ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ହୋଇ ତତ୍ପ୍ରତି ଅକୃଷ୍ଣ ହୁଏ, ସେହିପରି ପଶୁ ଏକାଗ୍ର-ଚିତ୍ତରେ ଗୀତରସ ପ୍ରତି ଅକୃଷ୍ଣ ହୋଇପାରେ ମାତ୍ର । ଆରୁର୍ଯ୍ୟ ମହାଶୟ ଯେବେ ସ୍ଵୟଂ ଅରଣ୍ୟପଶୁରୁ ଗୀତରସରେ ମାନବସମାଜମଧ୍ୟକୁ ଆକର୍ଷଣ କରି, ଅଣିବେ ତେବେ ଆଠଗଡ଼ବାସୀ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞମାନେ ତାଙ୍କୁ ଗୁରୁ ପଦରେ ବରଣ କରିବେ ।

କବି ବଳଦେବ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମେ ଏଥିରେ ଚିଣ୍ଟାସ ସ୍ଥାପନ କରି ପାରି ନ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ତୈଳଙ୍ଗୀୟ ଆରୁର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଏଥିରେ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ଶୁଣିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମନ ଶ୍ଳୋକୋକ୍ତର ସତ୍ୟତାରେ ଆଉ ଅନାସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । କ୍ରମେ ପରସ୍ପର ସମସ୍ତ ଆୟୋଜନ ହେଲା । ରାଜ୍ୟର ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ମହାରଥୀମାନେ ଏହି ଅଭିନବ ବ୍ୟାପାର ଦର୍ଶନରେ କୃତଜ୍ଞତା ହୋଇ ଗଡ଼ରେ ସମବେତ ହେଲେ । ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ନିବଡ଼ବନ-ସମାକ୍ଷର୍ଣ୍ଣ ଗୋଟିଏ ମନୋହର ପାବତ୍ୟ ଉପତ୍ୟକାର ନାଟେଶ୍ଵର ଉପବନ ମଧ୍ୟରେ ସଙ୍ଗୀତ ବିନୋଦ ପାଇଁ ସଙ୍ଗୀତପ୍ରିୟ ରାଜା ଗୋଟିଏ ବିର୍ଜନ ପ୍ରମୋଦଗୁହ୍ୟ ନିର୍ମାଣ କରିଆଣ୍ଟି । ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସେହିଠାରେ ଏହି ପରୀକ୍ଷା ହେବା ଲିଖିବୁତ ହେଲା ।

କବିତ୍ଵ ଓ ଗାୟକତ୍ଵର ଏକତ୍ର ସମାବେଶ ପ୍ରାୟଶଃ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । କବି ବଳଦେବ ସୁକଣ୍ଠ ଥିଲେହେଁ ସଙ୍ଗୀତଗାନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସ୍ଥାନୀୟ କେତେକ ଗାୟକଙ୍କୁ ସେ ସମଧିକ ସମାଦର କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଠଗଡ଼ବାସୀ ତୈଳଙ୍ଗୀ ତନ୍ତ୍ରୀ ରାଜମଣି ପାତ୍ର, ମଦନମଣି ଓ ନାରାୟଣ ଜେନା ପ୍ରଧାନ । ସଙ୍ଗୀତ ଗରନା କରି ସେ ପ୍ରଥମେ ଏମାନଙ୍କୁ ଶିଖାଉଥିଲେ । ଏହିମାନେହି ପରେ ସଭସ୍ଥଳରେ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳଯାଏ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ‘ଗୋଟିପୁଅ’ ଗାୟକ ଦଳର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଯେତେଦୂର ଅନୁମାନ ହୁଏ, ସୁରା କିଛିାହିଁ ଏହି ଗୋଟିପୁଅ ଯାହାଦଳର ପ୍ରଥମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ-ସ୍ଥଳୀ । ସେଠାରୁ କ୍ରମେ ଏହା ଭଲ ଭଲ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଅଛି । ଆଠଗଡ଼ବାସୀ ଜନେକ ଟୁକ୍ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, ବାଲ୍ୟକେଶ୍ଵରଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ହରିଚନ୍ଦନ ତନ୍ଦୟ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ପିତାଙ୍କ ଅନୁକରଣରେ ସଙ୍ଗୀତ

ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଯେତେବେଳେ ମାଦକ ଦ୍ରବ୍ୟ ସେବନରେ ଅହୋରାତ୍ର ବହୁଳ ରହୁ ଶୁକ୍ରକୋଷ ଗୁରୁତାର କରିବାରେ ଲାଗିଲେ, (ଏହାଙ୍କ ଶୁକ୍ରରେହିଁ ସ୍ପର୍ଶପ୍ରସୂ ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ସେସ୍‌କିସ୍ ବାବୁରେ ନିଲମ ହୋଇଗଲା) ସେତେବେଳେ ସେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରୁ ଏହି ଅଭିନବ ଗୋଟିପୁଅ ଯାହାଦଳ ନିମନ୍ତେ କରି ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅଜସ୍ର ଅର୍ଥ ବାୟ କରିଥିଲେ । ବେଶ୍ୟାମାନେ ସେତେବେଳେ ଏ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରଧାନ ଗାୟିକା ଥିଲେ । ଉତ୍ସବାଦରେ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରିବାକୁ ଏହମାନେହିଁ ନିମନ୍ତେ ହେଉଥିଲେ । ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣରେ ବେଶ୍ୟାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଙ୍ଗୀତରକ୍ତ ପୂର୍ବ ପରି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ରହୁଅଛି । ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ବେଶ୍ୟାମାନଙ୍କ ଅନୁକରଣରେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ସଙ୍ଗୀତରସିକବୃନ୍ଦ ଗୋଟିପୁଅର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ସାଧାରଣତଃ ଗୋଟିପୁଅମାନଙ୍କୁ ଦକ୍ଷିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ ବେଶରେ ଭୂଷିତ କରାଯାଏ । ଅଧିକବୟସ୍କ ବେଶ-ବିମଣ୍ଡିତ ଗୋଟିପୁଅମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଅନେକ ସମୟରେ ଦକ୍ଷିଣୀ ଯୁବତୀ ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ଭ୍ରମ ଜାତ ହୁଏ । ବୋଧହୁଏ ଏହି ବେଶ୍ୟାନୃତ୍ୟରୂପ ବାଉଁଶ ରାକ୍ଷସୀ ଲାଲାକୁ ନାରାୟଣ ବସ୍ତ୍ରରୂପେ ଦୃଶାତମ୍ଭରେ ଦେଖି ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ଶିବିତ ସମାଜ ପରେ ମାର୍ଜିତରୂପର ଅନୁବର୍ତ୍ତନରେ ଏହି ଗୋଟିପୁଅ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ । ସେ ଯାହାହେଉ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କିଛି ବଳଦେବ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଗାୟକତ୍ବ ମଧ୍ୟରୁ ମଦନମଣିକୁ ବେଶି ଆଦର କରୁଥିଲେ, କାରଣ ମଦନମଣି ଇଣ୍ଡରଦତ୍ତ ସ୍କୁଲରେ ସୁଧଧୂର ଦକ୍ଷିଣୀ ମନ୍ତ୍ରଣର ସ୍ବରକୁ ଅନୁକରଣ କରି ସ୍ବରସାଧନ କରିଥିଲେ । ସେ ଗୀତ ଗାଉଥିବାବେଳେ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ତାଙ୍କ କଣ୍ଠସ୍ବରରେ ଦକ୍ଷିଣୀ ମନ୍ତ୍ରଣସ୍ବରରେ ଭ୍ରମ ଜାତ ହେଉଥିଲା ।

ବୈଶାଖ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ରଜନୀମୁଖରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପ୍ରମୋଦକାନନରେ ସଙ୍ଗୀତର ପରୀକ୍ଷା ହେବା ଦ୍ବିତୀୟ ହୋଇଥିଲା । ଏକେ ପରିଶ୍ରାମରମଣୀୟ ଗ୍ରୀଷ୍ମରତ୍ନ, ତହିଁରେ ପୁଣି ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳ । ଆରଣ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ଲେଖାସ୍ଥା-ଦୁର୍ଲଭାସ ପରିଧାନ କରି ହସି ଉଠିଲା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପ୍ରସ୍ତୁତି ନାଗେଶ୍ବର ଲୁସ୍‌ମରୁ ସୁବାସ ଛଦ୍ମଣ କରି ମନ୍ଦମଳୟାକଳ ରାଜପାରସ୍ବଦବୃନ୍ଦଙ୍କୁ ସେବା କରିବାରେ ଲାଗିଲା । ସ୍ବର୍ଗୀୟ ସୁଖମାର ଅଭିନବ ଅନୁଭୂତିରେ ସମବେତ ଜନତା ଉତ୍ସୁକ ହୃଦୟ । ଏହି ସମୟରେ ସୁଧାର୍ଯ୍ୟ ନାଗେଶ୍ବରମାଳା ଗଳଦେଶରେ ଧାରଣ କରି ତୈଳଙ୍ଗୀୟ ସଙ୍ଗୀତାର୍ତ୍ତ ସେହି ନାଗେଶ୍ବର ଉଦ୍ୟାନରେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ବବିମୋହନ ବାଣୀବାଣୀରେ ଅମୃତଝଙ୍କାର ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ବୋଧ ହେଲା, ସତେ ଯେପରି ସୁଧାକର ସେହି ବିଚିତ୍ର ଗୀତରାଗରେ ବହୁଳ ହୋଇ ଗଗନପଥରେ ତାଙ୍କର ଗତି ସ୍ଥିତି କରିଦେଲେ । ଜନହସ ମନ୍ଦମୁଗ୍ଧ । ପ୍ରକୃତ ପ୍ରତିଧ୍ବନିବ୍ୟାଜରେ ଆରୁର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କୃତବ୍ୟକୁ ସମର୍ପନ କରିବାରେ ଲାଗିଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ଅରଣ୍ୟରୁରଣୀ ଗୋଟିଏ ହରିଣୀ ସ୍ୱରାବୁଷ୍ଟ ହୋଇ ମୃଦୁମନ୍ଦଗନ୍ଧରେ କ୍ଷମେ କ୍ଷମେ ଆରୁର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମୀପରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲା । ଦୁରଦର୍ଶୀ ଆରୁର୍ଯ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ ଗଳଦେଶରୁ ସେହି ସୁଧାର୍ଦ୍ଦ ନାଗେଶ୍ୱରମାଳାଟି କାଢ଼ି ରାଜା ଓ ତଦ୍ୱୟ ପାରିଷଦବର୍ଗଙ୍କୁ ବିସ୍ମୟବହୁଳ କରି ଅଲକ୍ଷିତଭାବରେ ହରିଣୀର ଗଳଦେଶରେ ଲମ୍ବାଇଦେଲେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ଯେ, ହରିଣୀ ନାଗେଶ୍ୱରମାଳା ଗଳାରେ ଧାରଣ କରି ମନ୍ତ୍ରସଂକରହୁଣ୍ଟ ମାନ୍ଦବେ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ଅରଣ୍ୟମଧ୍ୟକୁ ଚାଲିଗଲା ।

କୃତକୃତ୍ୟ ଆରୁର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବାରେ ସ୍ଥାନଟି ଶଶକାଳ ପାଇଁ ମୁଖରିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଅନନ୍ତର ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ବଳଦେବ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଗାୟକ ମଦନମଣିଙ୍କୁ ସଙ୍କେତ କଲେ । ମଦନମଣି ଏହି ଉପଲକ୍ଷରେ ରଚିତ ସଙ୍ଗୀତକୁ ସ୍ତ୍ରୀ ବଂଶୀବିନୟୀ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ଗାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । (ସଙ୍ଗୀତପ୍ରକରଣ ସପ୍ତଚତ୍ୱାରୀଂଶତ୍ରୟ ସଙ୍ଗୀତ ଦ୍ରୁତବ୍ୟ)

ବିସ୍ମୟର କଥା, ପୁନର୍ବାର ସେହି ହରିଣୀଟି ଗୀତରାଗାବୁଷ୍ଟା ହୋଇ ଦେଖାଗଲା । ମାତ୍ର ମାନବ କରସ୍ପର୍ଶଜନିତ ଭାବର ଅନୁସ୍ମରଣରେ ଆଉ ଗାୟକର ସମୀପବର୍ତ୍ତିତା ହେଲା ନାହିଁ । ରସକ ଆରୁର୍ଯ୍ୟ ମହାଶୟ ଏହା ଦେଖି ବଳଦେବଶିଷ୍ୟ ମଦନମଣିଙ୍କୁ ରୁଦ୍ଧସୀ ପ୍ରଶଂସା କରି ଆଠଗଡ଼ର ଉତ୍କଳୀୟ ସଙ୍ଗୀତଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ଶତ-ମୁଖରେ ପ୍ରଶଂସା କରିଗଲେ । ଅମ୍ବେମାନେ ଏହିସରି ଦେଖୁଁ ଯେ, ଆଠଗଡ଼ର ଉତ୍କଳୀୟ ସଙ୍ଗୀତଚର୍ଚ୍ଚାର ଆଦି ଲାଲାକ୍ଷେତ୍ର । କେତେ ଭାବରେ ଏହି ସଙ୍ଗୀତସବୁ ସେ ସ୍ଥାନରେ ଅଲୋଚିତ ହେଉଥିଲା, ତାହା ସ୍ଥିର କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । “ତୁମ୍ଭା ସଙ୍ଗୀତ” ଏହି ଆଠଗଡ଼ରୁଁ ପ୍ରଥମେ ଉଦ୍ଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ଥାନୀୟ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ଜଣାଯାଏ, ଆତ୍ମମାନଙ୍କ କବି ଏହି ଜାଣି ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରଥମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ଗଜା, ସଲଖ ଓ ଶାଶାବିହ୍ୱାନ ମଇଗଛଟିଏ ପୂଳରୁ କାଟି ଆଣି ତାହାର ସମସ୍ତ ଗୋଲକାର ଅଂଶଟିକୁ କେତେକ ଦିନ ଜଳରେ ପକାଇ ରଖାଯାଏ । ତତ୍ପରେ କୌଶଳସହକାରେ ତାହାର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଦାରୁମୟ ଅଂଶକୁ ବାହାର କରିନେଇ ଉପରର ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ଭାଗଭାଗରେ ଏହି ତୁମ୍ଭା ଯନ୍ତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ଶୁଦ୍ର ଶୁଦ୍ର କାଷ୍ଠଖଣ୍ଡର ଅଗ୍ରଭାଗରେ ପିତ୍ତଳର ଘୁଙ୍ଗୁଡ଼ ସଂଯୋଜିତ କରି ତଦ୍ୱାରା ଏହି ଯନ୍ତ୍ର ଉପରେ ଆଘାତ କଲେ, ତହିଁରୁ ଏକ ବିଚିତ୍ର ସ୍ୱର ବାହାରେ । ସମବୟସ୍କ ଆଠ ଦଶ ଜଣ ସଙ୍ଗୀତସେବାକର ସମକାଳୀନ ସଙ୍ଗୀତ ବିନୋଦ ଏହାଦ୍ୱାରା ସଂଯାୟିତ ହୋଇପାରେ । ସେହି ଦୀର୍ଘ ତୁମ୍ଭାର ଦୁଇପାଖରେ ରସିକମାନେ ଉପବେଶନ କରି ସଙ୍ଗୀତଗାନପୁରକ ଭାବେ ହସ୍ତସ୍ଥିତ ସେହି

ଦୁଃଖ ଲାଗିଥିବା ଶୁଦ୍ର କାଷ୍ଠଶ୍ରମଦ୍ୱାରା ଯୁଗପତ୍ନ ସେହି ଯନ୍ତ୍ରରେ ଆଘାତ କରନ୍ତି । ଏହି ସ୍ତରର ମାଦକତା ଏତେ ଅଧିକ ଯେ, ଏଥିରେ ମତ୍ତ ହେଲେ ସ୍ୱର୍ଗାତଙ୍କମାନଙ୍କର ଶୁଆ ଢୁଞ୍ଚା ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ । ତୁମ୍ଭା ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରକୃତ ଓ ସ୍ୱରଭଙ୍ଗୀ ମୃତନ୍ତ; ଅବଶ୍ୟ ଶୃଙ୍ଗାରବର୍ଣ୍ଣନାହିଁ ଏ ସବୁ କବିତାର ଅଙ୍ଗ ରସ । ବଳଦେବଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଦୁଇଗୋଟି ତୁମ୍ଭା ସଙ୍ଗୀତ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ଦୁଃସ୍ୱଗତ ହୋଇଅଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ଏ ମୁସ୍ତକର ଯଥାସ୍ଥାନରେ ସଲିବେଣିତ କଲୁଁ ।

ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲେଖକ କହିଅଛନ୍ତି, କବିଙ୍କର କବିତ୍ୱ ରୂପେବା ଅପେକ୍ଷା କବିତ୍ୱ ରୂପେ ପାରିଲେ ଅଧିକତର ଲଭ ହୁଏ । କବିତା ତ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କ ହାତରେ, ପଡ଼ିଲେ ରୂପେବା, କିନ୍ତୁ କବି ବି ପ୍ରକାରେ ସେହି କବିତା-କାର୍ତ୍ତିରଣୀ ଯାଇଅଛନ୍ତି, ତାହାହିଁ ରୂପେବା ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତା ଉଚିତ; ତେଣୁ ଅମ୍ବୁମାନେ ବଳଦେବଙ୍କ ଚରିତ ଅଲ୍ଲେଚନା କଲବେଳେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥାରେ ବା ଘଟନାବିଶେଷରେ ସେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ କବିତା ଲେଖିଥିଲେ, ତାହା ଅଲ୍ଲେଚନା କରି ନଦେଖି ଆସିଅଛୁଁ । ଘଟନାବିଶେଷଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ସେସବୁ କବିତାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥାଆନ୍ତା ବୋଲି ସହଜରେ ବିଶ୍ୱାସ ହୁଏ ନାହିଁ । କବି ଆଠଗଡ଼ରେ ବାସ କଲବେଳେ ସେ ସ୍ଥାନର ତତ୍କାଳୀନ ବାୟୁମଣ୍ଡଳ ସଙ୍ଗୀତର ଉଚ୍ଛ୍ୱାସରେ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା । ରାଜା ବିଜେ ସଙ୍ଗୀତପ୍ରିୟ । ସେ ଅତ୍ୟୋଗ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତମାଦକତାରେ ବିହ୍ୱଳ । “ଯଦପଦାଚରତି ଶ୍ରେଷ୍ଠସ୍ତତ୍ତଦେବେତତ୍ତେ ଜନଃ ।” ଏହି ଗୀତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଳିତ ଲୋକ ସଙ୍ଗୀତ ରଚନାରେ ଏକାନ୍ତ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ରାଜା ବାଲୁକେଶ୍ୱର ପ୍ରତ୍ୟହ ଏପରି ବହୁ ସଙ୍ଗୀତ ଉପହାର ପାଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯଥାକାଳରେ କାଳ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଲୋପ୍ୟ ବଳିଦ୍ରବ୍ୟ ଦନ୍ତରେ କରକା ପରି କରାଇ କରାଅଛି । ଆଜି ସେ ସମସ୍ତର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଏକାବେଳେକେ ନାହିଁ କହିଲେ କଲେ—ଅଛି କେବଳ ବଳଦେବଙ୍କର ସେହି ଅମୃତସ୍ୱାଦିନୀ କବିତା । ଯାହା ଭଲ ତାହା ଚରକାଳ ଭଲ, ଯାହା ଭଲ ତାହା ଆପାତରମଣୀୟ ମାତ୍ର । ପ୍ରକୃତ କବିତା ପ୍ରାଣର ଭାଷା, କବିଙ୍କ କଥାରେ କହିଲେ ଭ୍ରାତୃର ବାସୀତନ୍ତରେ ତାହା ବାଜି ଉଠେ; ତାହା କେବଳ କଥାର ସମସ୍ତି ନୁହେଁ, ଭବସମସ୍ତିର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । କଥାର ଭଙ୍ଗୀରେ ବିଷୟବିଶେଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲୋକର ବାସ୍ତବ ଜନ୍ମାର୍ଥ ଦଥାୟାପାରେ, ମାତ୍ର କଥାର ଛଟାରେ ଭବର ଉଦ୍ରେକ କଷ୍ଟଭାର ପାରେ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ କବିତାର ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ା; ତେଣୁ ମାନବ ସମାଜରେ କବିର ଅସନ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଅସନଠାରୁ ଉଚ୍ଚତର ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ଯେତେବେଳେ କବିତାର ପ୍ରବଳ ବନ୍ୟାରେ ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସମାପ୍ତ, ସେତେବେଳେ କବି ବଳଦେବ ଜନେକ ତଥାକଥିତ କବିଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବ୍ୟଙ୍ଗ କବିତା ରଚନା କରିଥିଲେ । ସେହି ସବୁ କବିତା ଶୁଣି ସାଧାରଣ କବିମାନେ ବଳଦେବଙ୍କୁ ବିକ୍ଷେପନ, ଅଭିମାନୀ ବୋଲି ସର୍ବସ୍ୱ ପ୍ରସ୍ତର କଲେ ଏବଂ ରାଜାଙ୍କ ମନରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଭଲ ଭାବ ଆଣିବାର ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଏହି ଅପଥା ନିନ୍ଦାବାଦରେ ଯୁକ୍ତ ହେଉ ବଳଦେବ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ କବିତାରଚନାରୁ ନନ୍ଦିତ ରହିଲେ, କିନ୍ତୁ ବଳଦେବ ତ ସେମାନଙ୍କ ଭୁଞ୍ଜିସାଧନ ପାଇଁ କବିତା ରଚନା କରୁ ନ ଥିଲେ; ତାଙ୍କ କବିତା ଗୁଣିଗ୍ରାସ୍ତା ରାଜା ବାଲ୍ୟକେଶରଙ୍କ ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେତ ଥିଲା । କୋଟି ନନ୍ଦିତର କିରଣ ଚକୋରର ଚୂପ୍ରିବିଧାନ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଏକା ଚନ୍ଦ୍ରକା ତାହାର ଜୀବନ । ରାଜା ଏଥି ମଧ୍ୟରେ କବିଙ୍କ ହୃଦୟଦୁଃଖ ନିରାକରଣ ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କୁ ନାନାଭାବରେ ଉପାହତ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ରଚନାଭଙ୍ଗୀରେ ସେହି କର୍ଣ୍ଣେଜପଦ୍ମକୁ ଭରସାର କରିବାକୁ ସଙ୍କୋଚ କଲେ; ତେଣୁ କବି ଘନେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ସଭସ୍ଥଳରେ ଅନୁମତି ପାଇ ନିର୍ଭୀକକ୍ଷିତରେ ଆଶାତଶୁଳ୍କ ବାଣୀରେ “କଗତେ କେବଳ, ଜନେ ହସିବେ ପିନା ଏହି ପଲ” ଶୀର୍ଷକ ନବରଚିତ କବିତାଟି ଗାନ କଲେ । (ଏହି ପୁସ୍ତକର ଚତୁର୍ଥଭାଗ ଦୁଃଖବ୍ୟ)

ସମୀର୍ଗନ ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତ ପ୍ରଦାନରେ କବିଙ୍କର କି ଅସାଧାରଣ କ୍ଷମତା ଥିଲା, ଏହି କବିତାଟିହିଁ ତାହାର ନିଦର୍ଶନ । ଏକୋଇଶ ପଦ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି ଖେଟିଏ ପଦରେ ନୂତନତ୍ୱର ଅଭାବ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଲୋକରେନ୍ଦ୍ର ଅଧ୍ୟୟନରେ ଓ ସ୍ୱସାରଣେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାରେ କବିଙ୍କର କେତେଦୂର ପାରଦର୍ଶିତା ଥିଲା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତର ଆଲୋଚନାରୁ ତାହା ପରିସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ । ସଭସ୍ଥଳଦ୍ୱୟ କବିତା ଶ୍ରବଣରେ ଯୁଗପତ୍ ହର୍ଷ, ବିସ୍ମୟରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ଶ୍ରୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟକନ୍ଦରରେ ବିଦ୍ରୋଗବନ୍ଧି ଦଧି ଦଧି ହୋଇ ଜଳି ଉଠିଲା । ରସିକରାଜ ବାଲ୍ୟକେଶର କବିତା ଶ୍ରବଣରେ ଏକାନ୍ତ ହୃଦହୃଦୟ ହୋଇ କବିଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ରୂପସୀ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ତାଙ୍କର ବିଦ୍ରୋଧୀ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଯେ ଏହି କବିତାବଲୀର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଏହା ଆଉ କହିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ରାଜା ପ୍ରକାଶ୍ୟ ସଭସ୍ଥଳରେ ଏପରି କବିତାର ଆଦର କରିବାରୁ ସେମାନେ ବୁଝି ପାରିଲେ ଯେ ‘ରାଜା’ ବଳଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ କବି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି; ତେଣୁ ସେମାନେ ମନ୍ଦୋଷପୁରୁଷବୀର୍ଯ୍ୟ ଭେଗୀ ପରି ଅନ୍ତରରେ ଦର୍ପ ହେବାରେ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ସମାଲୋଚନା-ନକ୍ଷରେ ତାଙ୍କ କବିତା ପରାସ୍ତା କରି ଦୋଷ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଦୃଢ଼ସକଳ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଏହି ବୈରଭାବ ବଳଦେବଙ୍କ ପ୍ରତିଭାବିକାଶର ପରମ ସହାୟ ହେଲା । ପ୍ରକୃତରେ

ସମାଲୋଚନାର ଭୟ ନ ଥିଲେ ଜଗତରେ ସମ୍ଭବତଃ ବଡ଼ ବଡ଼ କବିଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ସମାଲୋଚକମାନେ ଲେଖକ ବା କବିଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆପାଦନାକୁ ହେଲେହେଁ ସେମାନେ ଯଥାର୍ଥରେ ଯେ କବିଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର କାରଣ, ଏହା ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଲେଖକମାନେ ଜାଣନ୍ତି । ଭସ୍ମାସ୍ତ୍ରାଦିତ ବଢ଼ିକଣା ଉପଯୁକ୍ତ ଲବନର ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରକାଶ ଅଗ୍ନିରେ ପରଣତ ହୋଇ ଉଠେ । ପ୍ରାୟସଃ କମ୍ପଦ ତୈଳସ୍ପର୍ଶରେ ହଠାତ୍ ଶୁଖିଯିବ ବୋଲି କହାଯାଏ । ଯେଉଁ ଦେଶ ବା ଜାତିର ଲେଖକ-ମାନଙ୍କର ସମାଲୋଚନାଭୟ ନାହିଁ, ସେ ଦେଶ ବା ଜାତିର ସାହିତ୍ୟ ନିତାନ୍ତ ଅପରିପକ୍ୱ । ଏହାହିଁ ଅନୁମାନଙ୍କ ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ଅପରିପକ୍ୱତାର କାରଣ । ଥରେ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବେଶ୍ ବୁଝି ପାରୁଁ, ସମାଲୋଚନାର କଷ୍ଟାତ୍ମକ ଭୟ ନ ଥିବାରୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣଦ୍ୱାରା ସୁପ୍ତ ଓ ନିଷ୍ପେଷ୍ଟ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧି ବୃଦ୍ଧି ଅଭବନା କଳ୍ପନାର ଉନ୍ନେଷଣାଳିନୀ ହୁଏ । ଯେଉଁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଈର୍ଷାସମ୍ବୃତ ଗତ ମୁଖାବ ବଳଦେବଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନିମ୍ନାଳିତ ପ୍ରତିଭାକୁ ବିକାଶୋଦ୍ଦୀପନ କରିଥିଲେ, ଆଜି ଆମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶତ ଧନ୍ୟବାଦ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛୁଁ । ଯାହାହେଉ, ଏହି ସମୟରୁ ବଳଦେବ ଅତି ସତର୍କତା ସହିତ କବିତା ରଚନା କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ଏହିସବୁ କବିତା ମଧ୍ୟରେ ‘କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ’ ଓ ‘ଚୌପାଞ୍ଚାଳର’ ପ୍ରଧାନ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଅତୀତରେ ଏହି କବିତାମାନଙ୍କ କଥା ଆଲୋଚନା କରିଛୁଁ ।

ନବମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଛଡ଼ା ବଳଦେବ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହା ଲେଖି ଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ସଙ୍ଗୀତମୟୀ କବିତା—ଭବବିଶେଷର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ମାତ୍ର । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଏଭଳି କବିତାର ସ୍ଥାନ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ଅତି ଉଚ୍ଚରେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ନାସତ୍ତ୍ୱଗାଥା ଓ କୃଷ୍ଣମାଞ୍ଜିଳର କବିତାବଳୀ ପରସ୍ପର ସମ୍ପର୍କିତ ନ ଥିଲେହେଁ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ କିମ୍ବଦନ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲଭ କରିଅଛୁ, ତାହା ପାଠକସମାଜରେ ସୁପରିଚିତ । ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ବଳଦେବଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତମୟୀ କବିତାବଳୀ ସେହିପରି ଉଲ୍ଲତ ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନର ଅଧିକାରୀ । କିନ୍ତୁ ସୁସବ୍ଦ କବିତାଦ୍ୱାରା ନାୟକନାୟିକା-ବିଶେଷର ଚରିତ୍ରବିବରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯିବାର ବିଶିଷ୍ଟତା । ଏହି ବିଶିଷ୍ଟତା ପ୍ରତିପାଦନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସୁପରିଚିତ କବି ବଳଦେବ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ କେଳିବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ସୁସବ୍ଦ କବିତାବଳୀ ଲେଖିଥିଲେ, ତାହା କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ ନାମରେ

ଶ୍ଳୋକ ଓ ଗଦ୍ୟର ଭାବକୁ ଗ୍ରହଣ କରି କବି ସାଧାରଣଙ୍କ ଅବଗତ ପାଇଁ ଓକିଆରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସଙ୍ଗୀତ ରଚନା କରିଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏପରି ମନେ କରିବା ଭ୍ରମାସୁକ । ବଳଦେବ ସସ୍ତ୍ରୁତ ଭାଷାରେ ଜଣେ ଅସାଧାରଣ ପଣ୍ଡିତ ସତ୍ୟ ମାତ୍ର ସସ୍ତ୍ରୁତ ଅପେକ୍ଷା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ସେ ବେଶି ପସନ୍ଦ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟସାଧାରଣ ଶକ୍ତିକୁ ମାତୃଭାଷାର ଉପକାରରେ ପ୍ରଥମରୁ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ । ଚମ୍ପୂର ସସ୍ତ୍ରୁତ ଶ୍ଳୋକ ଓ ଗଦ୍ୟାଂଶ ସହିତ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଙ୍ଗୀତକୁ ମିଳାଇ ଦେଖିଅଛୁଁ । ସଙ୍ଗୀତରେ ବହୁତ ସମଗ୍ର ଭାବ ସେ ତତ୍ତ୍ୱଶିଳ୍ପୀ ସସ୍ତ୍ରୁତ ଅଂଶରେ ପ୍ରକାଶ କରି ନାହାନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ ପରେ ଏହାର ଉଦାହରଣ ପାଠକସମାଜ ସମକ୍ଷରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବୁଁ । ତେଣୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରକୃତ ହୁଏ ଯେ, ଓଡ଼ିଆରେ ଚମ୍ପୂ ଲେଖିବା ତାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଆରେ ଗଦ୍ୟମୟୀ ମାର୍ଜିତ ଭାଷାର ଅଭାବ ଦେଖି ସେ ତହିଁରେ ଚମ୍ପୂର ଅନ୍ୟତର ଅଂଶ ଗଦ୍ୟସନ୍ଧିବେଶ କାମନାରେ ସସ୍ତ୍ରୁତ ଗଦ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରି କାବ୍ୟକୁ ସର୍ବାଙ୍ଗସୁନ୍ଦର କରିବାପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସସ୍ତ୍ରୁତ ଶ୍ଳୋକ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରଚନା କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଚମ୍ପୂର ଯେଉଁ ହସ୍ତ ଲିଖିତ ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ଆମ୍ଭେମାନେ ପାଇଅଛୁଁ, ତହିଁରେ ପ୍ରଥମେ ଓଡ଼ିଆ ସଙ୍ଗୀତ, ପରେ ତଦର୍ଥବୋଧକ ସସ୍ତ୍ରୁତ ଶ୍ଳୋକ ଓ ଗଦ୍ୟ ସନ୍ଧିବେଶିତ ହୋଇଅଛି । ଚମ୍ପୂର ଯେତେ ସ୍ୱସ୍ତରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି, ସର୍ବତ୍ର ଏହି ପ୍ରଥା ଅନୁସୂତ ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର ଜଣେ ବଶିଷ୍ଠ ଭୃକୁକଙ୍କ ପ୍ରକାଶିତ ଚମ୍ପୂର ସ୍ୱସ୍ତରଣରେ ଏହାର ଅନ୍ୟଥା ଭାବ ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଅଛୁଁ । ସସ୍ତ୍ରୁତ ଭାଷାରୁ ଓଡ଼ିଆ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଅଛି ବୋଲି ଯେପରି କେତେକ ଭାଷାବିତ୍ ବଶ୍ଚ ସ କରନ୍ତି, ସେହିପରି ମଧ୍ୟ ଚମ୍ପୂରୁ ସସ୍ତ୍ରୁତ ଗ୍ରନ୍ଥ ବୋଲି ମନେକରି ସେ ପ୍ରଥମେ ସସ୍ତ୍ରୁତ ଶ୍ଳୋକ ଓ ଗଦ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରି ତାହା ତଳେ ଓଡ଼ିଆ ସଙ୍ଗୀତକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି ।

ସେ ଯାହାହେଉ, କଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ ଶାସ୍ତ୍ରିକ ସଙ୍ଗୀତାତ୍ମକ, କ କବିତାସୁକ, ତାହା ଆମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଲୋଚନା କରିବୁଁ । କଥା ଓ ସ୍ୱର ଏହି ଦୁଇ ଉପକରଣ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଉଁ । କଥା ଦ୍ୱାରା ଯେ ପରିମାଣରେ ଭାବ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ, ସ୍ୱର ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାୟ ସେହି ପରିମାଣରେ ଭାବ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ଅନେକଜଣ ସ୍ୱର ଉପରେ କଥାର ଅର୍ଥ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ଗୋଟିଏ କଥା ଭଲ ଭଲ ସ୍ୱରରେ ଭଲ ଭଲ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରେ । କବିତାରେ କଥା-ଭାଷାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଏବଂ ସଙ୍ଗୀତରେ ସ୍ୱର-ଭାଷାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ । ସାଧାରଣ କଥାବାଞ୍ଛି କଲ୍ଲବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେପରି ଶୁଙ୍ଖଳା ହମେ କଥା ବ୍ୟବହାର କରୁଁ, କବିତା ରଚନା କଲ୍ଲବେଳେ ସେପରି ଶୁଙ୍ଖଳା ବା ବିମ

ବ୍ୟବହାର କରୁଁ ନାହିଁ । କବିତାପାଇଁ ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର କଥା ବାଛିନେବାକୁ ପଡ଼େ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସୁନ୍ଦର କରି ସଜାଇବାକୁ ହୁଏ । ସଙ୍ଗୀତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ତାହାହିଁ କରୁଁ । ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ଅମ୍ଭେମାନେ କଥା କହିଁ, ସଙ୍ଗୀତରେ ସେ ସ୍ତର ବ୍ୟବହାର କରୁନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଭଲ ଭଲ ସ୍ତର ବାଛି ନେଇ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ମନୋହର ଫଳରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସଜାଇ ରଖିବାକୁ ହୁଏ । ତଥାପି ଭବପ୍ରକାଶ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କବିତା ଯେପରି ଉନ୍ନତ, ସଙ୍ଗୀତ ସେପରି ନୁହେଁ । ତାହାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ କଥାର କୌଣସି ଆକର୍ଷଣ ନାହିଁ । ତାହା ଏକ ପକ୍ଷରେ ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ବୋଲି ଯେପରି ଧାର୍ଯ୍ୟ ବୋଧହୁଏ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସେହିପରି ସ୍ବରସ୍ଥାନ ବୋଲି ପ୍ରୀତି ଉତ୍ପାଦନ କରିପାରେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଭବଶୂନ୍ୟ ସ୍ତରର ଗୋଟିଏ ଆକର୍ଷଣ ଅଛି, ଭବ ନ ଥିଲେହେଁ ତାହା କାନକୁ ଢୁପିକରି ବୋଧହୁଏ । ସଙ୍ଗୀତରେ ବିଭିନ୍ନ 'ଗତ'ର ଅନୁଶୀଳନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭବସ୍ଥାନ, ମାତ୍ର ସ୍ତରର ମଧୁରତା କଣ୍ଠମନକୁ ଏକାବେଳକେ ଆକର୍ଷଣ କରି ନିଏ । ଏହି ହେତୁରୁ ସଙ୍ଗୀତରେ ଭବ ପ୍ରତି ସାଧାରଣ କବିମାନେ ତେଜେ ମନୋଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ତରର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବିକାଶରେ ସଙ୍ଗୀତରେ-ପ୍ରାୟଶଃ ଭବ ମଳିନ ହୋଇଯାଏ । ସୁମଧୁର ସ୍ତର ଶୁଣାଯିବା ମାତ୍ରେ ଲହୁସୁଲୁ ଆକର୍ଷଣ କରି ନିଏ, ତେଣୁ ଭବଜ୍ଞାନସ୍ଥାନ ଶିଶୁ, ପଶୁ ଓ ସର୍ପ ସଙ୍ଗୀତରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ସଙ୍ଗୀତରତୟିତାଙ୍କୁ ଭବପାଇଁ ସେହି ହେତୁରୁ ଅଧିକ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ସୁସ୍ବଦ୍ଧ ସୁମଧୁର ସ୍ତରବିନ୍ୟାସ ନିୟମିତ ହେଲେ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଖାଲି କଥାର ସେପରି ମନୋହାରିତା ନାହିଁ ବୋଲି କବିତା ଭବାନ୍ତେଷଣ କରେ । ସେଥିପାଇଁ ସଂସାରରେ କବିତା ଉନ୍ନତ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ଅବନତ । ଅତଏବ ଦେଖାଗଲା ଯେ, କବିତା ଓ ସଙ୍ଗୀତ ଉଭୟେ ଭବପ୍ରକାଶର ବିଭିନ୍ନ ଉପାୟ ମାତ୍ର । ତେବେ କବିତା ସ୍ଥୁଳ ସ୍ପଷ୍ଟ ସବୁ ଭବ ଧାରଣ କରିପାରେ, କିନ୍ତୁ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରାୟଶଃ ତାହା କରି ପାରେ ନାହିଁ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ରଚନାବଲୀର ଅଧିକାଂଶ ସଙ୍ଗୀତାତ୍ମକ । ସାଧାରଣ ସଙ୍ଗୀତତାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ବିଶେଷତ୍ବ ଏହି ଯେ, ତାହା କବିତା ପରି ଯେପରି ଉଚ୍ଚ ଭବପ୍ରକାଶକ, ସଙ୍ଗୀତ ପରି ସେହିପରି ସୁମଧୁର ସ୍ବରଭଙ୍ଗୀର ଦ୍ୟୋତକ । ତତ୍ପ୍ରକୃତ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ ଏହାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ସ୍ଥୁଳ । ଚମ୍ପୂର ଏହି ବଶିଷ୍ଠତା ହେତୁରୁ ତାହା ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟସେତ୍ରରେ ଅତୁଳଗାୟ ରଚନା । ଏକାଧାରରେ କବିତାର ଉଚ୍ଚ ଭବ ଓ ସଙ୍ଗୀତର ବିଚିତ୍ର ଦୁର୍ଲଭ ସ୍ବରଲହରୀ-ଲୀଳାର ସମବାୟ, ଏକା ଉତ୍କଳ ଭୂମିରେ କାହିଁକି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉନ୍ନତ ଭୂମିରେ ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ସ୍ଥଳରୁ ନୁହେଁ; ତେଣୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଏହି ସବୁ ରଚନାବଳୀକୁ ସଙ୍ଗୀତମୟୀ କବିତା ଅଖ୍ୟାରେ ଅଭିହିତ କରୁଅଛୁଁ ।

କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂରେ ଚଉଦଶା ଧରଣରେ ‘କ ଠାରୁ ଛ’ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚଉଦବିଂଶ ଅକ୍ଷରରେ ୩୪ଟି ସଙ୍ଗୀତ ଅଛି । ଏହାହିଁ ତାହାର ପ୍ରାଚୀନତାର ପ୍ରମାଣ । ଅନ୍ୟଥା ଏହାକୁ ପ୍ରାଚୀନ କବିତା ବୋଲି ମନେ କରିବାର ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଅଧୁନକ ନବ୍ୟାବଦିରେ ମାଳିତ ରୂପର ଅନୁବର୍ତ୍ତନ କରି କେହି ଏହା ଅପେକ୍ଷା ଉଚ୍ଚଧରଣର କବିତା ଲେଖିଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଆମ୍ଭ-ମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିନାହିଁ । ଏହି ୩୪ ଗୋଟି ସଙ୍ଗୀତ ମଧ୍ୟରୁ ମିଳନ-ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ‘ମ’ ଗୀତଟି କେବଳ କବିଙ୍କର ନିଜ ଉକ୍ତି, ଅବଶିଷ୍ଟ ୩୩ଟି ନାୟକ ନାୟିକା, ଦୁଃଖ ପ୍ରଭୃତିକର ଉକ୍ତି । ଉଲ୍ଲତ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଏହା ଗୋଟିଏ ବଶିଷ୍ଠ ଲକ୍ଷଣ । ନାୟକନାୟିକାମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ରବିବରଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଯେଉଁ କବି ସ୍ୱୟଂ ସେ ସବୁ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି, ଆଉ ଯେ ବର୍ଣ୍ଣନାୟ ନାୟକନାୟିକାଙ୍କ ମୁଖରେ ସେମାନଙ୍କ ପରସ୍ପର ଚରିତ୍ରବିବରଣ କରନ୍ତି, ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ପ୍ରାୟୋକ୍ତ କବି-ଉଚ୍ଚରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ପ୍ରାଚୀନ ଗୀତ ମହାକାବ୍ୟ ଲଳିତ ଓ ଭରଣୀୟ ମହାକାବ୍ୟ ସମାୟୁକ୍ତର ଭୂମିକାରେ ଏହି ଗୁଣ ଯାଇଁ ଲଳିତକବି କବିଙ୍କୁ କେତେକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରଶଂସା କରାଯାଇଅଛି । ପ୍ରକୃତରେ ନାୟକ-ନାୟିକାଙ୍କ ମୁହଁରେ ସେମାନଙ୍କ ପରସ୍ପର ଚରିତ୍ରବିବରଣ ପରିସ୍ପୃଷ୍ଟ କରିବା ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ । ଯେଉଁ କବିତାଲେଖକ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରନ୍ତି, ସେ ଯେ ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିସମ୍ବଳ, ଏହା ଆଉ କହିବାକୁ ଦେବ ନାହିଁ । କାବ୍ୟ ବା ଉପନ୍ୟାସବିଶେଷକୁ ଯେବେ ବିନା ପ୍ରୟାସରେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଉପଯୋଗୀ କରାଯାଇ ପାରେ, ତେବେ ଲେଖକଙ୍କର ମନୋ ଭାଷା ଦୂରଦର୍ଶିତାର ପରିଚୟ ମିଳେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମାଲୋଚିତ ଚମ୍ପୂ ଯେ ସ୍ୱଭାବ ସୁଦରୁରୂପେ ରଙ୍ଗ-ମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଯୋଗୀ, ତାହା ସଙ୍ଗୀତସାହିତ୍ୟବିଦ୍ୱାମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜଣା । ଏହି ହିସାବରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଚମ୍ପୂକୁ “ଗୀତିନାଟ୍ୟ” ନାମରେ ଅଭିହିତ କରିପାରୁଁ ।

କେତେ ଲେଖକ ମତରେ ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରକେ କବି, କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ସୁଖଦୁଃଖଜନ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତବ ଶକ୍ତି ଅଲ୍ୟାଧିକ ପରିମାଣରେ ବିଦ୍ୟମାନ, ତେଣୁ ଏ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଶିଶୁ ଓ ଅଶିଷ୍ଟିତ ଲେଖକ ମଧ୍ୟ କବିତ୍ୱେଶ୍ୱର ଅନ୍ତର୍ଗତ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ କବି କହୁ ନାହିଁ । ଯେ ବିଶେଷ ଶ୍ରେଣୀର ଭାବସମୃଦ୍ଧକୁ ଶୃଙ୍ଖଳାକ୍ରମେ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରିପାରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କୁହିଁ କବି କହିବା ଉଚିତ । ଆଜିକାଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକପ୍ରକାର ବିକୃତ କବିତାପ୍ରତି ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଅଛି । ଏ ବିଷୟରେ ପ୍ରାଚୀନତ୍ୱର ମାଦକତା ଅତି ବେଶି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେପରି ମୁଦ୍ରାପତ୍ରର ସୁଲଭତାରୁ ଅନେକେ କବିପଦ ଲାଭ କରିବାକୁ ଲାଲାୟିତ, ସୁଦ୍ଧାକାଳରେ ମଧ୍ୟ ଏ ଦେଶରେ ସେହିପରି

ଅନେକ ଅଶିଷ୍ଟ ଲୋକ କବିପଣ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇ କେତେକ କବିତା ଲେଖି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅଦ୍ୟାବଧି କାଳ ଡାକୁ କଷାଘାତରେ ଲୋକଚକ୍ଷୁର ଅନୁସାରେ ରଖିଥିଲା । ଭଦ୍ର ଓ ଭୂଷାର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନ ଥାଉ ପଛକେ କେହି କେହି ସେ ସବୁକୁ ଏବେ ଜାତୀୟ ଉଚ୍ଛ୍ୱେଷ କବିତା ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେତେଦୂର ଅନୁମାନ କରୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ଗ୍ରାମ୍ୟ କବି ବୈଶ୍ୟ ହରି, ଭୂକାଶ ନାୟକ, ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ସେ ସବୁ କବି ଉଚ୍ଚତର ସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ ନୁହଁନ୍ତି । ଯେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାତୀୟ କବି ବୋଲି ଆସ୍ଥାଳନ ସହକାରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଁ, ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ଗ୍ରାମ୍ୟ କବିମାନଙ୍କୁ କାହିଁକି ସେ ଆସନ ଦେବାକୁ ବୁଝିତ ହେବୁଁ ? କେବଳ ପ୍ରାଚୀନ କବିତା ଦେଖିଲେ ଯେ ତାକୁ ଆଦର କରିବୁଁ ତାହା ନୁହେଁ, ତତ୍କାଳରେ ଦେଖିବାକୁ ହେବ—ସେ ସବୁ କବିତାରେ ଯଦୁର ଗୁଣ ଓ ଭାବର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଅନୁଷ୍ଠିତ ରହିଅଛି କି ନାହିଁ, ତତ୍କାଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କୌଣସି ଧୂପକାର ହେବ କି ନାହିଁ ? କବି ଯଥାର୍ଥ ସୁନ୍ଦର, ଯଥାର୍ଥ ବୁଦ୍ଧିକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିଅଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ? ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ତିପାତ୍ର ନାହିଁ କିମ୍ବା ତାହା ଉପଭୋଗ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସୁନ୍ଦର ପଦାର୍ଥଟି କାହିଁକି ସୁନ୍ଦର, ତାହା ବୁଝି ପାରିବା, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରି ତାହାକୁ ତାହାର ଯଥା-ଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଦେବା, ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁ ଦେଖି ତଦନୁରୂପ ଦଶଟା ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁର ସୁରଣ କରିବା କଣ ସମସ୍ତଙ୍କର ସାଧ୍ୟ ? କଲ୍ଲନା ଅଲ୍ଲାଧିକ ପରମାଶରେ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରେ ଅଛି । ଉଲ୍ଲାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋକର କଲ୍ଲନାଶକ୍ତି ଅତି ପ୍ରବଳ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କେବଳ କଲ୍ଲନାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତ କବିତ୍ୱ ନିର୍ଣ୍ଣାତ ହୁଏ ନାହିଁ । କଲ୍ଲନା ସୁମାର୍ଜିତ, ସୁଶିକ୍ଷିତ ଓ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀୟ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ଏବଂ ତାହାକୁ ଯଥାଯଥ ପଥରେ ନିୟୋଗ କରିବାପାଇଁ ବୁଦ୍ଧି ଓ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରଣତତା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ଅନ୍ୟଥା କବିତାକୁ କବିତା ଆଖ୍ୟା ଦେବାକୁ ବା ଲେଖକକୁ କବି ଆଖ୍ୟା ଦେବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝିତ । ତମ୍ଭର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଂକ୍ତିରେ କବି ଏହି ବିଶେଷତ୍ୱକୁ କିପରି ଅନୁଷ୍ଠିତ ରଖିଅଛନ୍ତି, ତାହା ତମ୍ଭର ପାଠକ ମାତ୍ରଙ୍କେ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣନ୍ତି ।

ନଦୀ, ପବନ, ବନ, ସାଗର, ମେଘ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରକୃତର ରମଣୀୟ ବସ୍ତୁକୁ କଲ୍ଲନା, ଛଟା, ଅଲଙ୍କାରବିନ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ମାନସଲୋଚନର ଗୋଚରଭୂତ କରିବା ଏକପ୍ରକାର କବିଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କବିମାନେ ନିଜ ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟରେ ଏବଂ ମାନବପ୍ରକୃତର ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳରେ ପ୍ରବେଶ କରି ତାହାକୁ ଯଥାଯଥଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ସମତା ଲଭି କରିଥାନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନ୍ଦିରେ ଶେଷୋକ୍ତ ଶ୍ରେଣୀର କବିମାନେହି ପ୍ରକୃତ କବିପଦ୍ମବାଚ୍ୟ । କେବଳ

ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଯାଇଥିଲେ ଆଜି କାଳଦାସ, ଭବନୁଜ ଭୂତେର ଆଦର୍ଶ କବି ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ । ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକୃତିକୁ ସଭୁବସୁଦର-ରୂପରେ ଚିତ୍ରିତ କରିଥିବାରୁ ଆଜି ସେମାନେ କବିତୁଲର ଆଦର୍ଶ । ବର୍ଣ୍ଣନାୟୁ ନାୟୁକନାୟିକାଙ୍କ ମର୍ମସ୍ଥଳରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ କବି ଯେଉଁ କଳ୍ପନାସୋପାନ ଆବୋହଣ କରନ୍ତି, ତାହାହିଁ କବିଙ୍କର କବିତ୍ବ । ତେଣୁ ଯେ ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରିଅଛନ୍ତି, ସେ ସ୍ବାଭାବିକ କବି । କାରଣ ଯେ ମିଛ କହେ ତାହାକୁ ଦଶଟା କଥା ଯୋଡ଼ିଯାଡ଼ି କରିବାକୁ ପଡ଼େ; ଯେ ସତ କହେ, ତାକୁ ଗୋଟିଏ କଥାରୁ ବେଶି କହିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଯେ ଅନୁଭବ କରି କହନ୍ତି, ସେ ଅଳ୍ପ କଥାରେ ବେଶ୍ କହି ପାରନ୍ତି, ଅଥଚ ଯେ ଅନୁଭବ ନ କରି କହନ୍ତି, ସେ କୋଡ଼ିଏ କଥା କହନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ କଥାର ଭାବ ପ୍ରାଣକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରେ ନାହିଁ । କବି ବଳଦେବ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ମିଲନକୁ ଯେ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି, ତାର ବିଷୟଚିତ୍ର (plot) ଅତି ସହଜ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ ସଙ୍ଗତ । ଅଳ୍ପ କଥାରେ ସେ ଯାହା ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି, ଅନେକ ବଡ଼ ବଡ଼ କବିଙ୍କ ବିସ୍ତାରିତ ରଚନାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହା ଦେଖି ନାହିଁ ।

ବଳଦେବ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗର କବି; ସୂତରାଂ କାଳୋଚିତ ରୂପର ବର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣି ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଶୃଙ୍ଗାରରସର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଅଛି । କିନ୍ତୁ ଚମ୍ପୂକାବ୍ୟ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ କେଳିବର୍ଣ୍ଣନା ହେଲେହେଁ ସେଥିରେ ସେ ଅତି ସାବଧାନତା ସହଜ ମୁଖ୍ୟ ଶୃଙ୍ଗାରରୁ ବର୍ଣ୍ଣାବୃତ୍ତ କରି କରୁଣକୁ ଅଙ୍ଗୀ ରସରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାହାର ପାଠରେ ଆଧୁନିକ ମାର୍ଜିତ ରୂପର ଶିଳ୍ପିତମାନେ ନାସିକା ବୃନ୍ତନ କରିବାକୁ ଅବସର ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ସବୁ ବିଶେଷତ୍ବ ଥିବାରୁ ଚମ୍ପୂ ଅଲଫିଜଭାବରେ ଏ ଦେଶର କି ଶିଳ୍ପିତ କି ଅଶିଳ୍ପିତ ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟ ହରଣ କରିଅଛି । ଅଶିଳ୍ପିତ ସମାଜରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଏତେ ବେଶି ଯେ, ଚମ୍ପୂ-ସଙ୍ଗୀତ ବୋଲି ଜାଣୁ ନ ଥିବା ଗ୍ରାମ୍ୟ ଯାହାଦଳ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସବୁଦିନ ଅନାଦୃତ ହୁଅନ୍ତି । ଏଠାରେ ଆହୁରି ଗୋଟିଏ କଥା କହି ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ଚମ୍ପୂରେ ବ୍ୟବହୃତ ବୃତ୍ତମାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଉତ୍କଳଦେଶୀୟ ଅବିମିଶ୍ରିତ ଗୁଣ ଓ ନାୟୁକନାୟିକାମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ମୁଗ୍ଧସଙ୍ଗତରୂପେ ବିନ୍ୟସ୍ତ । କେଉଁ ବୃତ୍ତରେ କେଉଁ ଭାବ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ ହେବ, ତାହା ବହୁ ଗବେଷଣା ଓ ବହୁ ଦର୍ଶିତାଦ୍ୱାରା ଜଣାପଡ଼େ । ଏ ବିଷୟରେ ବଳଦେବଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିମୟ ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଅଛୁ ।

ବଳଦେବ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭାସମ୍ବଳ କବି ଓ ତାଙ୍କ ରଚନାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ ସବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଏଭଳି ଅବସ୍ଥାରେ ତାକୁ ଅଲୋଚନା

କରି ପାଠକ ସମାଜରେ ତାହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଇ ଦେବା ଅନୁମାନଙ୍କ ଭଳି ପଲ୍ଲବଗ୍ରାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଧୃଷ୍ଣତା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ତଥାପି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍କଳରେ କେହି ସେ ବିଷୟର ଲେଖନୀ ରୁଲନା କରି ନ ଥିବାରୁ ଆମ୍ଭେ-ମାନେ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଶୁଦ୍ର ଶକ୍ତିରେ ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୂର ରୁରି କଥା କହିବାକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛୁ । ଏହି କାବ୍ୟର ନାୟକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ନାୟିକା ଶ୍ରୀରାଧିକା, ଦୁର୍ଗା ଲଳିତା । ସମଗ୍ର କାବ୍ୟଖଣ୍ଡ ଏମାନଙ୍କ ଉଦ୍ବିଗ୍ନଭୁକ୍ତି । ଗ୍ରନ୍ଥର ଉପହମଣିକାରେ କବି ପ୍ରଥମେ ଶିଝାରୂପକର ଅନୁସରଣ କରି ପରମପୁରୁଷ ଶ୍ରୀଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦୟାଦୃତା, ସ୍ତବନବାସ୍ତବ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମାପ୍ତି ନିମିତ୍ତ ତାଙ୍କର କରୁଣାପ୍ତ ଥିବା ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ ବିଜୟ ଅହଙ୍କାର ପରିହାର ନିମିତ୍ତ କହୁଅଛନ୍ତି:—

କୁ ବସୁ ହୃଦୟନାଟା ଚରଣଲମ୍ପଟ'ପ୍ରିୟସ୍ତଂ
ମହଃ କୁ ଚ ଲସନ୍ନାହାରଜତଜାତଜୈତ୍ରଂ ସୁନଃ ।
ତୟୋଃ କୁ ଘଟନାବିଧୌ କବନକଲ୍ଲନଂ ସୁଲ୍ୟା—
ରହଂ କୁ ଚ କଥଂ ହଠାଦୁଦ୍ବିତମୀଦୁର୍ଗ ସାହସ ।

ଅର୍ଥାତ୍ କାଳୟ ସର୍ବତ୍ର ପଶାରେ ଯାହାଙ୍କ ଚରଣଦ୍ଵୟ ନୃତ୍ୟପଦ୍ମ, ସେହି ପରମ ପୁରୁଷ ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କେଉଁଠାରେ ? କାଞ୍ଚନ ତେଜ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକତର ସାତ୍ତ୍ଵିମନ୍ତ ଶ୍ରୀରାଧାଣ୍ୟ କୋଉ ବା କେଉଁଠାରେ ? ସେ ଦୁହେଁ ମିଳନ ବିଷୟରେ କଲ୍ଲନା ବା କେଉଁଠାରେ ? ଶୀଘ୍ରକୁ ମୁଁ ବା କାହିଁ ? କାହିଁକି ମୋର ଏ ଦୁଃସାହସ ଜାତ ହେଲା ?

ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଉଅଛି ଯେ, କବି କାବ୍ୟବର୍ଣ୍ଣିତ ନାୟକନାୟିକାଙ୍କ କାମୁକ-କାମୁକାରୂପେ ମିଳିତ କରିବାକୁ ଯାଉ ନାହାନ୍ତି । ସେ ଯାଉଅଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତପୁରୁଷରୂପୀ ମହୋଦୂଳ ତେଜୋଦ୍ଵୟର ମିଳନବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ । ତହିଁରେ ସୁଖି ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର କି ଅକିଞ୍ଚନତା ? ଏହାର ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ ଗଦ୍ୟାଂଶର ଭାବ ମଧ୍ୟ ଆଦୃଷି ମନୋହର । ଇନ୍ଦ୍ରଗଳମଣିକାନ୍ତି ସଙ୍ଗେ କାଞ୍ଚନକାନ୍ତିର ମିଳନ ଘଟନା । କବିଙ୍କ ରାଧିକା ପ୍ରକୃତରୂପିଣୀ । ତାଙ୍କ ପିତା ବୃଷଭନ୍ତ୍ର ମାଉଁଶଙ୍କ ଅବତାର । ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକୃତକୁ କନ୍ୟାରୂପେ ପାଇବେ ବୋଲି ବହୁକାଳ କଠୋର ତପସ୍ୟାରେ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୀଳା ବେଳେ ଗୋପପୁରରେ ବୃଷଭନ୍ତ୍ରରୂପରେ ସେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ପ୍ରକୃତକୁ କନ୍ୟାରୂପେ ପାଇଥିଲେ । ସେହି ପ୍ରକୃତରୂପିଣୀ ରାଧିକା ସଙ୍ଗେ ପୁରୁଷଙ୍କ ମିଳନବର୍ଣ୍ଣନା ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ । ଏହିପରି ଉପହମଣିକା ପରେ କବି ପ୍ରଥମେ ରାଧିକାଙ୍କ ମୁଖରେ ଗଭୀର କୃଷ୍ଣାନୁରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ

କରିବାକୁ ଯାଇଅଛନ୍ତି । “କି ହେଲାରେ—କହି ତ ନୁହଇ ଭରଣ ରେ । କାଲି
ଯା ଦୂରରୁ ଦେଖି, କଳନା ବଲ୍ଲ ମୋ ଆଖି, କଳାଇଦାବର ଆରତ ରେ ।”

X

X

X

X

ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମରେ ରାଧା ଶବ୍ଦର ପ୍ରକୃତାର୍ଥ ଆରାଧନାକାରଣୀ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆରାଧ୍ୟ
ଦେବତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆରାଧନାକାରଣୀଙ୍କର ଆଦୌ ଅନୁରାଗସମ୍ପର୍କ ଅତି ମୁରୁବାନ୍ତ-
ଗତ; ତେଣୁ କବି ପ୍ରଥମେ ରାଧାଙ୍କ ଅନୁରାଗାଭିଶ୍ୟର ଚିହ୍ନ ଦେଇଅଛନ୍ତି ।
ଯେବେ ଏହି ଅନୁରାଗ ପ୍ରଥମେ କୃଷ୍ଣଙ୍କମୁଖରେ କବି ପ୍ରକାଶ କରିଥାଅନ୍ତେ,
ତେବେ ମୁରୁବାବିଷୟକୁ ହେତୁରୁ ଆତ୍ମମାନେ ଏହାକୁ କାମୁକତା ଦୋଷପୁରୁ
କହିଥାଆନ୍ତୁ । ରାଧିକା ପ୍ରିୟସଖୀ ଲଳିତାକୁ ନିର୍ଜନରେ କହୁଅଛନ୍ତି—“ସଖି, କାଲି
ମୁଁ ଯମୁନାକୁ ଯାଉ ଯାଉ ଅତର୍ଜିତଭାବରେ କେଳିକଦମ୍ବଲତାମୂଳରେ ମୁହିଁମତ୍ତ
ଶ୍ୟାମଲତାର ତେଜ ଦେଖି ଏକାବେଳେକେ ବିବେକଶୂନ୍ୟ ହୋଇଗଲି ଏବଂ
ମନସ୍ଥିତର ଡାକୁ ଶବ୍ଦ ଯତରେ ମୋର ଜ୍ଞାନ ବିବେକ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଗଲା ।
ପୁରୁଜନଙ୍କ ଭୟ, ଜାତି କୁଳଶୀଳ ସବୁ କଥା କ୍ଷଣକାଳ ମଧ୍ୟରେ ମୋ ମନରେ
ପଡ଼ିଗଲା । ସଖି ! ଏହିପରି ଭାବବା ବେଳେ ହଠାତ୍ ବିମୋହନ ବଂଶୀଧ୍ୱନି ମୋର
ଶ୍ରବଣଗୋଚର ହେଲା । ସେହି ଶବ୍ଦ ଶୁଣିବାବେଳେ ମୋର ଶ୍ଯାମାନ୍ତ୍ରା ବନ୍ଧ ହୋଇ
ଗଲଣି, ତେଣୁ ମୁଁ ଏକାନ୍ତ କଲିବଲି ହୋଇ ଯାଉଅଛି ।” କଥାଗୁଡ଼ିକ କେତେ
ସ୍ୱଭାବାନୁଗତ ! ମୂଳ କବିତାରେ ଏହି ଭାବଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ବିଚିତ୍ର ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱାରା
ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି, ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇ
ପାରେ; ମାତ୍ର ତାହା ଏଠାରେ ଏକାନ୍ତ ଅସମ୍ଭବ ଦେଖି ଉପେକ୍ଷା କରିଗଲା ।

ଏହି କବିତାର ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ ଶ୍ଳୋକ ଓ ସଂସ୍କୃତ ଗଦ୍ୟାଂଶରେ କୁହାଯାଇ
ଅଛି, “ସଖି, ମୁଁ ଏକ ବିଚିତ୍ର ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଏବଂ ମଧୁରଚନ୍ଦ୍ରିକା ମୁକୁଟରୁ
ବିନିର୍ଗତ ତେଜ ଦେଖି ଏକାନ୍ତ ପୈର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି ଏବଂ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ
ଇନ୍ଦ୍ରାଗଳମଣି ତେଜ ନିଶ୍ଚୟଣ କରୁଅଛି ।” ଅତଏବ ଦେଖାଯାଉଅଛି ଯେ,
ମୂଳ ସଙ୍ଗୀତରେ ଯେଉଁ ଭାବମାନ ବିନ୍ୟସ୍ତ ଅଛି, ତାହାର ଛସ୍ମାମାତ୍ର ସଂସ୍କୃତ
ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଅଛି । ଅତଏବ ଏହି ଚମ୍ପୂରେ ଉତ୍କଳ
ଭାଷାହିଁ ମୁଖ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତ ଗୋଷ ।

ରୁଦ୍ଧିମତୀ ଲଳିତା ରାଧିକାଙ୍କ ମୁଖରୁ ନିର୍ଜନରେ ଏହିପରି ବିସ୍ମୟ,
କରୁଣାପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଭୀର ଅନୁରାଗ ଶ୍ରବଣ କରି ମନେ ମନେ ଅତି ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ
କିନ୍ତୁ ସେହି ଅନୁରାଗର ପ୍ରକୃତ ଜାଣିବାପାଇଁ ତାଙ୍କର ଏପରି ଦୁଃସାହସିକତାକୁ
ବାହାରେ ଧୁଳିକାର କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ଏ ଧୁଳିକାର ବଡ଼ ବୃତ୍ତସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ,
ସାଧାରଣ ଧୁଳିକାର ପରି ନିରର୍ଥକ ନୁହେଁ । ରାଧିକାଙ୍କ କୃଷ୍ଣପ୍ରିୟ-ଅଭିଳାଷ

ବାମନର ଚନ୍ଦ୍ରମା ଧରିବା ଅଭିଳାଷ ପରି ଅନନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟର ଉପହାସ; ଏହି ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ଦୃଢ଼ରୂପେ ବୁଝାଇ ଦେବାପାଇଁ ଲଳିତା ଛଅଗୋଟି ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତ କିପରି ସ୍ୱଭବସୁନ୍ଦରରୂପେ ବିନ୍ୟସ୍ତ, ଭାବିଲେ ଭାବୁକ ହଠାତ୍ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଯାଏ । ଏଠାରେ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂର “ଶ” ଗୀତଟି ପାଠ କରିବାପାଇଁ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛୁ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବେ କହିଅଛୁ, କେବଳ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ କବିମାନେହି ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ନାନା ଭାବରେ ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ବୁଝାଇ ପାରନ୍ତି । ଏ ସବୁ ସାଧାରଣ କବିଙ୍କ ଶକ୍ତିର ଅଭାବ । ଶରୀ ସ୍ପର୍ଶରେ ଯାହାର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ସ୍ୱାଭିଳି ପଡ଼େ, ସେ ମଧ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଧରିବାପାଇଁ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳକୁ ହାତ ବଢ଼ାଉଅଛନ୍ତି ! ଏହି ଗୋଟିଏ ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତ ମଧ୍ୟରେ କେତେ ଶୁଭଭାବ ସଂଗୋପନ କରାଯାଇଅଛି, ଭାବିଲେ ଚିତ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ହୋଇଯାଏ । ଏପରି ମଧୁର ଭର୍ତ୍ତନାରେ ନବାବୁରାଗ ସ୍ରୋତ ହଠାତ୍ ପ୍ରତିହତ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରଣୟର ଗତି ପ୍ରତିରୁଦ୍ଧ ହେଲେ ପ୍ରଣୟିତ୍ୱଦୟା କାରୁଣ୍ୟରସପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଏ, ଏହା ଜୀବର ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧି ଧର୍ମ । ରାଧିକା ଲଳିତାଙ୍କ ଚିତ୍ତସ୍ୱାରରେ ଏକାନ୍ତ ମିୟମାଣ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର କହିଲେ, “ସଖି, ଯାହା ହେବାର ହୋଇଗଲାଣି, ଏବେ କିପରି ତହିଁରୁ ରକ୍ଷାପାଇବି, ଉପାୟ ବିଚାରଣ କରିଦିଅ । ଗୋଟିଏ ଅପାର୍ଥିବ ଗଳ ଜ୍ୟୋତି ହଠାତ୍ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ମୋ ବିବେକ ନଷ୍ଟ କରି ଦେଇଅଛି, ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ ହିତାହିତ ବିବେଚନା ଶକ୍ତ ନାହିଁ । ପେଟରେ ଗୁଳି ପ୍ରବେଶ କଲେ ଯେପରି ତତ୍କାଳ ହଠାତ୍ ପ୍ରାଣ-ନାଶ ହୁଏ ନାହିଁ, ପଛନ୍ତୁ ଲୋକ ମଉ ଓ ବିବେକହୀନ ହୋଇ ପଡ଼େ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ଅବସ୍ଥା ସେହିପରି ହୋଇଅଛି ।” ରାଧିକାଙ୍କ ପ୍ରଣୟପ୍ରବଣ ହୃଦୟ ସଙ୍ଗେ ଗର୍ଭରେ ଗୁଳିପ୍ରବେଶର ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତ କବିଙ୍କ ମୌଳିକ ଚିନ୍ତା ପ୍ରସୂତ । ଏହିପରି କରୁଣୋକ୍ତିରେ ଲଳିତାଙ୍କ ଚିତ୍ତ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହୋଇଗଲା । ସେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହାନୁଭୂତିସୂଚକ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ, “ଦେଖ, ତୁମ୍ଭ ହାତରେ ‘ଘଣ୍ଟି’ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଶ୍ରୁ ନାହିଁ, ଅଥଚ ତୁମ୍ଭେ ମହାସମୁଦ୍ର ସନ୍ତରଣ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ! ତୁମ୍ଭର ଏପରି ଅଭିଳାଷର କାରଣ ଆଦୌ ବୁଝାଯାଉ ନାହିଁ, ବୋଧ-ହୁଏ, ଗଳ ଘନକୋଳରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍‌ହିଲାସ ଦେଖି ତୁମ୍ଭର ଏହି ଅଭିଳାଷ ଜାତ ହୋଇଅଛି ।” କଥାଟି ଅତି ସରଳ, ମାତ୍ର ଭାବର ଗଭୀରତାରେ ଏପରି ଉକ୍ତି ସାହିତ୍ୟରାଜ୍ୟରେ ସୁଲଭ ନୁହେଁ । ଯାହାହେଉ, ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କ ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ ଇଚ୍ଛାରେ ଦୁଃଖ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମୀପରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପ୍ରଥମେ ନିଶ୍ଚଳନୋଚିତ ବ୍ୟବହାରରେ ତାଙ୍କ ଶରୀର ମ୍ଳାନ ଓ ମୁଖଶୋଭା ନିସ୍ତେଜ ଦିଶୁଥିବାର କାରଣ ଜିଜ୍ଞାସା କଲେ, ବହୁଦିନ ପରେ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖି ହେବାରୁ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉତ୍ତର କଲେ, “ନା, ମୋ ଦେହ ତ

ଭଲ ଅଛି, ମୁଁ ଆନନ୍ଦରେ ଶ୍ରୀକା କର ଗୋବତ୍ସରଣ କରୁଅଛି ।' ଚତୁର ଲଳିତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଏହିପରି ଆତ୍ମଗୋପନରେ ନ ହସି ରହି ପାରଲେ ନାହିଁ; ସେ ଏଥର ହସ୍ତଭବରେ କହିଲେ “ମୁଁ ଏବେ ବେଶ୍ ବୁଝୁଅଛି, ଅନ୍ତଃସନ୍ତାପିତ୍ତ ତୁମ୍ଭର ଏହି କୈତବକୃଷ୍ଣଲତା-ଲତାର ଫଳ ହେବ । ପ୍ରକୃତ କଥା ମୋ ଆଗରେ ଗୋପନ ଦଲେ ତୁମ୍ଭର ଏହି କୁସୁମସୁକୁମାର ଶରୀର ହିମେ ହିମେ ଶୀତ ହୋଇଯିବ ସିନା !” ଏଥିରେ କୃଷ୍ଣ ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନ କରି ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କଲେ ଏବଂ କହିଲେ, “ସହଚରୀ ଲଳିତେ, ତୁମ୍ଭ ପାଖରେ ଲବ୍ଧର ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଭାବ ମୁଁ କହୁଅଛି—ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣି ସୌଧର ବାତାୟନପଥରେ ଦିନେ ଗୋଟିଏ ବିଚିତ୍ର ବସ୍ତୁ ମୋର ନେତ୍ରାଦିପ୍ତ ହେଲା, ସେହି ଦିନଠାରୁ ମୁଁ ଏହିପରି ଆଧିଗ୍ରସ୍ତ । ଆଉ ବିଶେଷ କଥା ମୁଁ କଣ କହିବି ?” ଏଥର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କରଗତ କରିବା ସହଜସାଧ୍ୟ ମନେକରି ଲଳିତା ବାକ୍ସଭୁଷ୍ଣ ବାଗୁର ବିସ୍ତାର କରିବାରେ ଲାଗିଲେ, “କେଶବ, ଯୁଧାଞ୍ଜି ଲୋକ କେବେ ପୁଣିମାଚନ୍ଦ୍ରରୁ ପୁଣି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ତଦ୍ଭାବ ଯୁକ୍ତିବୃତ୍ତି କରିବାକୁ ଅଭିଳାଷ କରେ କି ? ମୋ ମତରେ ତୁମ୍ଭେ ନିଶ୍ଚୟ ଦୁର୍ବଳାଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଅଛ; ଆତ୍ମେମାନେ ଲୁତା-ତନ୍ତୁ-ଜାଲରେ ବରଂ ସିଂହକୁ ବନ୍ଦନ କରି ପାରିବୁଁ, କିନ୍ତୁ କେବେହେଁ ସ୍ବଧିକାରୀ କରଗତ କରି ପାରିବୁଁ ନାହିଁ ।” ଏଥିରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏକାନ୍ତ କାତର ହୋଇ କରୁଣକଣ୍ଠରେ ପୁନର୍ବାର ଲଳିତାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ସଖି, ସୁଖସୌଧ-ଶିଖରରେ ଯେଉଁ ଲୋକ ବିଳାସ କରିବାକୁ ସାହସ ବାନ୍ଧିଅଛି, ତୁ ଏକାନ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହୋଇ ତହିଁରୁ ଆଶ୍ରୟ-ନିଶ୍ରେଣୀଟିକୁ ଅପହରଣ କଲେ ଚଳିବଟି ?” ଏହି ବିକଳ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ଲଳିତା ଟିକିଏ ଦୟାହୁଁ ହୋଇ କହିଲେ, “ଦେଖ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ! ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ବିଶ୍ବାସ କରାଯାଇ ନ ପାରେ, ମୋତେ ଟେକାଟେକି କଲେ ତୁମ୍ଭର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଆମ୍ଭ ସଖୀ ଶେଷରେ ଶୁରୁଜନମାନଙ୍କ ଦାରୁଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହ ନ ପାରି ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବ ।” ଏହିପରି ନାନା ଭାବରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅନୁରାଗର ପ୍ରକୃତତ୍ବ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ଏବଂ ବିଚିତ୍ର କୌଶଳରେ ସେହି ଅନୁରାଗକୁ ଶତଗୁଣିତ କରି ଶେଷରେ ଲଳିତା ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କୁ ଅନୁରାଗିଣୀ କରାଇବେ ବୋଲି ଆଶା ଦେଇ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଫେରିଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ସ୍ବବାଦ ଦେଲେ, “ସଖି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋତେ ଏପରି ଅପମାନିତ କଲେ ଯେ, ମୁଁ ଆଉ ଯମୁନାକୁଳକୁ ଜୀବନ ଥିବାଯାଏ ଯିବି ନାହିଁ; ଦାନ୍ତରେ ଲୁଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧରି ତାଙ୍କୁ ତୋ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ କରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି, ମାତ୍ର ମୋର ସମଗ୍ର ଚେଷ୍ଟା ବ୍ୟର୍ଥ ହେଲା ।” ଏହା ଶୁଣି ଶୁଣି ସ୍ବଧିକା ଏକାନ୍ତ କାତର ହୋଇପଡ଼ି କହିଲେ—

“ଆସିରେ କହ ତଥାପି ରେ ପ୍ରିୟସଖି ! ଥିବ କି ଛଡ଼ିବ ପ୍ରାଣ” ।

(ଚମ୍ପୁ ‘ଥ’ ଗୀତ)

ଏହି ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ କରୁଣୋକ୍ତରେ ଲଳିତା ବିଚଳିତ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରବୋଧ ସହ କହିଲେ, “ସଖି, ତୋର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ମୁଁ ସିନା ଏପରି କହୁଥିଲି, ପ୍ରକୃତରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତୋ ପ୍ରଣୟଲୁପ୍ତସାରେ ଏକାନ୍ତ ସୀତା ହୋଇ ଗଲେଣି, ତାଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରମାଳ-ଦ୍ୟୁତିବିଶିଷ୍ଟ ମନୋହର ଶରୀର ବର୍ତ୍ତମାନ ତୋ ଚିନ୍ତାରେ ଦ୍ଵିତୀୟାଚନ୍ଦ୍ର ପରି ସୀତାକାନ୍ତ ଦିଶୁଅଛି । ବନସ୍ଥିତ ପୁଷ୍ପିତ ରୂତମଞ୍ଜରୀକୁ, ଭ୍ରମର ପଦ୍ମିନୀକୁ, ଚକୋର ଚନ୍ଦ୍ରକାକୁ, ଗୁଡ଼ିକ ନବମେଘମାଳାକୁ ସ୍ମରଣ କଲ ପରି ସେ ଅନନ୍ୟଗତିକ ହୋଇ ତୋତେ ସ୍ମରଣ କରୁଅଛନ୍ତି ।” ରାଧା ଆନନ୍ଦରେ ଅଧୀର ହୋଇ କୃତଜ୍ଞତା ଜ୍ଵାପନ କଲେ । ଅନନ୍ତର ସେହି ଚନ୍ଦ୍ରକା-ବିଧୌତ ରାସିରେ ଲଳିତା ବର୍ଣ୍ଣାସ୍ପନ୍ନ ଶ୍ରବଣବ୍ୟାଜରେ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କୁ ଯମୁନାତୀରବର୍ତ୍ତୀ କୁଞ୍ଜ ଅଡ଼କୁ ଘେନିଗଲେ । ଅଦୂରରେ ବର୍ଣ୍ଣାସ୍ପନ୍ନ ମାଧୁସ୍ନ ଶ୍ରବଣ କରୁଁ କରୁଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ହିରଣ୍ୟ ମୁର୍ତ୍ତିରେ ଶ୍ରୀମତୀ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲେ । ଲଳିତା ସେହି ମୋହନ ସୂତ୍ରର ମାଧୁସ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣନ କରି ପୁଷ୍ପାବତୟନବ୍ୟାଜରେ ଏହି ସମୟରେ ଆପଣାକୁ ହରିଙ୍କର ନୟନଗୋଚରରୂତ କରି ଦୂରକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ଶ୍ରୀହସ୍ତକାଙ୍କ ଶରୀରସୌରଭରେ ଅକୃଷ୍ଣ ହୋଇ ଅଲଭୁଳ ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । କବି ଏହିଠାରେ ତାଙ୍କ ଅଭିଳାଷିତ ପ୍ରକୃତ-ପୁରୁଷର ମିଳନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ନିଜେ ଗାଇଲେ—

“ମଧୁରେ । ମନ ମନ ହୋଇ ଗଲ ପ୍ରସରିଲା

କଦମ୍ବନକୁଞ୍ଜ ସୀମାରେ ।”

(ଚମ୍ପୂ ‘ମ’ ଗୀତ)

ଏହି କବିତାରେ କବି ସ୍ତ୍ରୀୟ ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିମଣ୍ଡିତ ଦ୍ଵାରା ମିଳନର ଯେଉଁ ମନୋହର ଚିତ୍ର ଦେଇଅଛନ୍ତି, ଅନ୍ୟତ୍ର ତାହାର ପଟ୍ଟାନ୍ତର ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତ-ପୁରୁଷର ମିଳନରେ ଅକ୍ଷୟାତ୍ ବସନ୍ତର ଆବରଣବର୍ଣ୍ଣନା ଅତି ଅଳ୍ପ କଥାରେ କେତେ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ମହାକବି କାଳିଦାସ ହରି-ପାଦପାଙ୍କ ମିଳନବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କୁମାରସମ୍ଭବ କାବ୍ୟରେ ଠିକ୍ ଏହିପରି ଆକର୍ଷକ ବସନ୍ତ ରତ୍ନର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । “ମିଳିଲ ଶ୍ୟାମ ଗଉର ଦୁଇ ମହୁ” ଏହାହିଁ କବି ମଙ୍ଗଳାଚରଣ ଶ୍ଳୋକରେ ବର୍ଣ୍ଣନାର ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଥିଲେ । “ମାନସ ଅଙ୍ଗଭେଦ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗ ରଚନା ସ୍ନେହ, ମଉଳିଗଲ ଶେଷ ସାତ୍ତ୍ଵିକ ମୃତନୟନସଂଖ୍ୟାକ୍ରନ୍ଦାକ ମଜ୍ଜାଇ ଦେଲା ଦୁହିଁଙ୍କ ମନ ମହାମୋଦ ପ୍ରବାହ ।” ସ୍ନେହାଧିକ୍ୟବଶତଃ ଶରୀରଗତ ଓ ମାନସଗତ ପ୍ରଭେଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସ୍ନେହ, ସ୍ନେହ, ସ୍ନେହାଞ୍ଜ, ସ୍ନେହଭାବ, ବେପଥୁ, ବୈବର୍ଣ୍ଣ୍ୟ, ଅଶ୍ରୁ, ପ୍ରଳୟ ଏହି ଆଠୋଟି ସାତ୍ତ୍ଵିକ ବିକାର ମଧ୍ୟରୁ ମିଳନରେ ମୃତନୟନସଂଖ୍ୟାକ୍ରନ୍ଦ ଅର୍ଥାତ୍ ଶେଷ ଭିନ୍ନଗୋଟି ମିଳନ ହୋଇଯାଏ, କେବଳ ପ୍ରଥମ ଯାହାଗୋଟି ରହେ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ନେହ

ଓ ରୋମାଣ୍ଡି ଶରୀର ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଯାଏ; ଦେହ ଥରେ ଓ ଭଙ୍ଗା ଭଙ୍ଗା ସ୍ଵରରେ କଥା ବାହାରେ । ମାନବପ୍ରକୃତିର ଏହି ବିଚିତ୍ର ରହସ୍ୟ ଏତେ ଅଲ୍ପ କଥାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ବିପରୀତ ଶକ୍ତିମୟ ପରମ୍ପରା, ସହଜରେ ଜଣାଯିବ । ମିଳନ ପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କ ଆଳାପ, ସଖା ଓ ସଖୀମାନଙ୍କ ରହସ୍ୟମୟ ଉଚ୍ଛ୍ଵାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଶେଷରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ଦ୍ଵାରା କାବ୍ୟଟି ସାଙ୍ଗ ହୋଇଅଛି ।

ଏହାହିଁ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂର ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଷୟବସ୍ତୁ (plot) । କବି ଏପରି ସାବଧାନତା ଓ କୌଶଳ ସହକାରେ ଏହା ରଚନା କରିଅଛନ୍ତି ଯେ, ସାଧାରଣ ଭାଷାରେ ସମସ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଗଲେ ତାହା ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପରିଣତ ହେବ । ସରଳ ଅର୍ଥତଃ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାଷାରେ ରଚନା ଭାବଗର୍ଭକ ହେଲେ ତାହାକୁହିଁ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ନିଦର୍ଶନ କହନ୍ତି । କେତେ ଆଲୋଚନା ଓ କେତେ ଗବେଷଣାରେ ଯେ ଏଭଳି ଶକ୍ତି ଲାଭ କରାଯାଏ, ତାହା ଅନୁଭବ ନ କରିଥିବା ଲୋକ ସହଜରେ ବୁଝି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍କୁଲରେ କହିବାକୁ ଗଲେ— କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ ଭଳି ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ କି ଆଧୁନିକ କି ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟସାଧକଙ୍କରେ ଏକାନ୍ତ ଦୁର୍ଲଭ । ଏହି ଚମ୍ପୂ ରଚନାରେ ମହାକବି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦହିଁ କବିଙ୍କ ଆଦର୍ଶ; ମାତ୍ର ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ କବି ଉପେକ୍ଷା କରି ଏଥିରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂତନ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ଜୟଦେବ ଗୋସ୍ଵାମୀ ବସନ୍ତ ସମାଗମରେ ରାଧାଙ୍କର ବିରହବର୍ଣ୍ଣନା କରି ସଖୀମୁଖରେ ବସନ୍ତବର୍ଣ୍ଣନା ଛଳରେ ସେହି ବିରହର ଉଦ୍‌ଘାଟନା କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବହୁସୁଖପ୍ରାପ୍ତରୂପେ ବିର୍ଦ୍ଧେଶ କରି ରାଧାଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଏହିପରି ଅସଂଖ୍ୟ ଖୁଣ୍ଟାବଳରେ ରାଧାଙ୍କ ବିରହ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିରହ, ଦୁଃଖକର୍ତ୍ତୃକ ଉଦୟଙ୍କର ବିରହବର୍ଣ୍ଣନା, କୃଷ୍ଣଙ୍କର କୁଞ୍ଜପ୍ରତି ଆଗମନ, ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ, ଖଣ୍ଡିତା, ଅଭିସାରିକା, କଳହାନ୍ତରିତା ରୂପେ ରାଧାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରଭୃତି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ସ୍କୁଲରେ ପ୍ରେମିକକବି ଜୟଦେବ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରି ଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର ବିଷୟ ଚିତ୍ର ବୈଷ୍ଣବସମ୍ପ୍ରଦାୟର ରୂପର ଅନୁକୂଳ ହେଲେହେଁ ସାଧାରଣ ଲୋକଶିକ୍ଷାର ଯେ ସୀମା ସ୍ପର୍ଶ କରି ନାହିଁ, ଏହା କହିବା ଅଭୁକ୍ତ ମାତ୍ର; ପରନ୍ତୁ ଜୟଦେବ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ଦେବତ୍ଵ ଆଶ୍ଵେଷ କରିବାଦ୍ଵାରା ମାନବକତାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବିସର୍ଜନ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ପରମ୍ପରା ଓ ଆଦର୍ଶ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚରିତ୍ରକୁ ପ୍ରେମପ୍ରସଙ୍ଗରେ (ଆପାତସ୍କୂଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ) ଆଦରସରଜ୍ଞିତ କରି ସମ୍ପ୍ରଦାୟବିଶେଷକୁ ତଦନୁପ୍ରାଣିତ କରିବାଦ୍ଵାରା ସମାଜରେ ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଅଛନ୍ତି । ବୈଷ୍ଣବ ସମାଜ ଏହାକୁ ଭଲଦୃଷ୍ଟିରେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି; ମାତ୍ର ଏହି ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥର ବିଷୟବସ୍ତୁଦ୍ଵାରା ସାଧାରଣ ଲୋକସମାଜର ମାର୍ଜିତ ରୂପ ପରିଦଳିତ ହୋଇଅଛି

କି ନାହିଁ, ପାଠକମଣ୍ଡଳୀ ବିଚାର କରିବେ । କିନ୍ତୁ ବଳଦେବ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦକୁ ଅନୁସରଣ କଲେହେଁ ତାହାର ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୁଷ୍ୟସ୍ୱଭାବାନୁଗତ ଧର୍ମୀୟମୋଦତ ଏବଂ ସୁରୁତ ସଙ୍ଗତ କରିପାଇଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ରାଧାକୃଷ୍ଣମିଳନ ‘ଶ୍ୟାମ ଗଉର ମନ୍ଦି’ ଦ୍ୱୟର ମିଳନ, ସେ ମିଳନରେ

ମୁଗ୍ଧେ ବିଦେହ ମୟି ନିର୍ଦ୍ଦୟଦନ୍ତଦଂଶ—

ଦୋଷଲୀବକନବିଚ୍ଛନ୍ନପ୍ରୀତିନାହି । .

ଚଣ୍ଡି ହମେବ ମୁଦମଞ୍ଚ ନ ପଞ୍ଚବାଣ—

ଚଣ୍ଡାଳକାଣ୍ଡଦଳନାଦସବଃ ପ୍ରୟାନ୍ତ ।

(ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ, ୧୦ମ ସର୍ଗ ୧୧ ଶ୍ଳୋକ)

ପରି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଦନ୍ତଦଂଶନ, ନିବିଡ଼ ସ୍ତନମୀଡ଼ନାଦ (ଏହାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଯେଉଁ ଭାବରେ ହେଉ ନା କାହିଁକି) ସୁରୁତର ପରାକାଷ୍ଠା ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ସେହି ହେତୁରୁ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ ଏ ଦେଶରେ କି ଶିଳିତ କି ଅଶିଳିତ ସମସ୍ତଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମାନ ଭାବରେ ସମାଦୃତ ହେଉଅଛି । କବି ଅବଶ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର ଜୟଦେବ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ରୂପକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ନାହାନ୍ତି, ତେଣୁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ସେ ଶୃଙ୍ଗାରରସର ଅବତାରଣା କରିଅଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ଅତି ସତର୍କତା ଅବଲମ୍ବନ କରିଅଛନ୍ତି । ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ୱରୂପ ଏଠାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପାଠକ ସମାଜକୁ ଚମ୍ପୂର ‘ର’ ଗୀତଫଳ ପାଠ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛୁ ।

କେଳିକାଳରେ ସଖୀଜନ ଭକ୍ତ ସାଧାରଣତଃ ଅସ୍ୱପତ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ଏଠାରେ ମାର୍ଜିତ ରୂପର ଅନୁବର୍ତ୍ତନରେ କବି ଲେଖନୀକୁ କପରି ସ୍ୱପତ କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଭାବିବାର ବିଷୟ । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ କାବ୍ୟର ନାୟକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଆଲଙ୍କାରିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଧୂଷ୍ଟ ନାୟକଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଏବଂ ନାୟିକା ରାଧା ଶତ୍ରୀତା, ଅଭିସାରିକା, କଳହାନ୍ତରିତା ପ୍ରଭୃତି ବିରତ ନାୟିକା ପ୍ରକୃତିବିଶିଷ୍ଟା । ମାତ୍ର କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏକନିରତ ଅନୁଭୂତ ନାୟକ ଏବଂ ଶ୍ରୀମତୀ ଅଭିସାରିଣୀ ମୁଗ୍ଧା ନାୟିକା ।

ଭ୍ରଷା ଓ ଭାବର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟରେ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ସ୍ୱସ୍ମୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ଅତୁଳନୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏ ବିଷୟରେ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂର କବି ବଳଦେବ ଜୟଦେବ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପଞ୍ଜିଶିଷ୍ୟ । ଯେଉଁ ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିବଳରେ ସେ ଏହି ଛୋଟ ଶତ୍ରୀକାବ୍ୟରେ ଭ୍ରଷାବ୍ରଜ୍ୟରେ ବିଚିତ୍ର ଗୃହସ୍ଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଭାବିଲେ ବିସ୍ମିତ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଅନେକ କହନ୍ତି, ଓଡ଼ିଆ ଭ୍ରଷାରେ ସ୍ୱସ୍ମୃତ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୋଷାବହ; ସୁତରାଂ ସରଳ ଗ୍ରାମ୍ୟଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗ ସ୍ୱାଧୀନ ବାଞ୍ଛନୀୟ । ତାହାହେଲେ ଅଭିଳାଷିତ ଭାବ କେବଳ ମୁକ୍ତିମେୟ ସାହିତ୍ୟ—

ସେବାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ନ ରହି ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପାରିବ । ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ପ୍ରକୃତ ଦେଖିଲେ ସହଜରେ ଜଣାଯିବ ଯେ, ଉକ୍ତ ମତବାକ୍ଯମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରାନ୍ତ ବା ଉକ୍ତ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରକୃତସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନଭିଜ୍ଞ । ପ୍ରାଚୀନଯୁଗରୁ ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟ ଭାଷାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଅଛି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ସବୁଠି ଯେଉଁ ପ୍ରଥା ଅବଲମ୍ବିତ ହୋଇଅଛି, ତାହା ତ୍ୟାଗ କଲେ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟଭଣ୍ଡାର ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯିବ । ଆବଶ୍ୟ ସରଳ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଭାଷାରେ ଏ ଯୁଗରେ ତରଳ ସାହିତ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରଭୃତି ଲେଖାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ସେହି ଭାଷା ଯେ ଉକ୍ତ ଭବିଷ୍ୟ ପ୍ରକାଶରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମ, ଏହା ସହଜରେ ଜଣାଯାଏ । ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ବସ୍ମୃତ ଶବ୍ଦର ବହୁଳ ପ୍ରଚାର ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ଆଜିକାଲି କେତେକ ଲୋକ କବିବର ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନଙ୍କୁ ଭାଷାର ଅମଙ୍ଗଳକାରୀ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାକୁ ଛତୁ ନାହାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ନିଜେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ବସ୍ମୃତ ଶବ୍ଦଶୂନ୍ୟ କୌଣସି ଆଦର୍ଶ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରି ନାହାନ୍ତି । ଯେବେ ସେମାନେ ନିଜ ରଚନାକୁ ବା ଅନ୍ୟ କାହାର ରଚନାକୁ ଏ ବିଷୟରେ ଆଦର୍ଶରୂପେ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିପାରିବେ, ତେବେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ମତକୁ ନିତମସ୍ତକରେ ଗ୍ରହଣ କରିବୁଁ; ଅନ୍ୟଥା ସେସବୁକୁ ବ୍ୟକ୍ତିଶେଷର ଉର୍ଦ୍ଧା ବା ସ୍ୱାର୍ଥାରସନ୍ନ ଛଡ଼ା ଅଉ କିଛି କହିବୁ ନାହିଁ । ସାରଳା ମହାଭାରତ ଯୁଗରୁ ଇଞ୍ଜିୟୁ ଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାଷା ଯେଉଁ ଆକାର ଧାରଣ କରିଥିଲା, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁର୍ବୋଧ । କାରଣ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରକୃତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଜଣାଯାଇ ନ ଥିଲା କିମ୍ବା ଭାଷାରେ ବ୍ୟାକରଣର ସ୍ଥାନ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ଅନେକ ପ୍ରାଚୀନ ରଚନା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉତ୍କଳ ଭାବରେ ରଚିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ପୁଣି ଅନେକ ସ୍ବସ୍ମୃତ ଶବ୍ଦ ନାନା ବିକାରଛତ୍ର ହୋଇ ପ୍ରାଚୀନ ଭାଷାରେ ପ୍ରବେଶ କରିଅଛି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କବି ବଳଦେବ ଇଞ୍ଜିୟୁ ଯୁଗର ପରବର୍ତ୍ତୀ କବି । ଭାଷା ସ୍ବରୂପେ ଏହି ସବୁ ଅତ୍ୟାଚାର ଦେଖି ସେ ସ୍ତ୍ରୀୟ ଈଶ୍ବରଦତ୍ତ ମେଧା ବଳରେ ତହିଁରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବ୍ୟାପନ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହାହିଁ ଏକ ପ୍ରକାର ଆଧୁନିକ ଭାଷାର ଆଦର୍ଶ । ଦେଶରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାଷାର ପ୍ରବଳନ ପରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭାଷାର ଯେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଅଛି, ତାହା ଆବଶ୍ୟକ କବି ବଳଦେବଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ି ନାହିଁ । ତଥାପି ତତ୍ପ୍ରୟତ୍ନ ଭାଷା ଆଧୁନିକ ମାର୍ଜିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଠାରୁ କୌଣସି ଅଂଶରେ ନ୍ୟୁନ ନୁହେଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହାକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ବ୍ୟାକରଣ ନିୟମର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ବୋଲି ମନେ କରୁଁ, ବଳଦେବ ସେ ସବୁ କୌଣସିଠାରେ ଲିଖନ କରିଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଡ଼ି ନାହିଁ ଏବଂ ତାଙ୍କର କବିତା କୌଣସିଠାରେ ଦୂରନ୍ତସ୍ବ ଦୋଷଦୃଷ୍ଟ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖି ନାହୁଁ । ସରଳ ଅଥଚ ବିଶିଷ୍ଟାର୍ଥକ

(Idiomatic) ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କୁ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବ୍ୟବହାର କରି ସେ ଭଞ୍ଜିୟୁ ଯୁଗ ପରେ ଭାଷାକୁ ଯେଉଁ ନୂତନ ଛଅରେ ତାଳି ଦେଇଗଲେ, ଉତ୍କଳୀୟ କବିବର ରାଧାନାଥ ତାହାକୁହିଁ ଅନୁକରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ରାଧାନାଥ ଅବଶ୍ୟ ନାଟ ରଚନାବଳୀରେ ଅତି କେତେକ ସୁଗୋଚିତ ସରବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଅଛନ୍ତି; ତଥାପି ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତାରେ ସର୍ବତ୍ର କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଅନୁସୂତ ଭାଷା-ପ୍ରଥାର ପ୍ରଭାବ ସ୍ପଷ୍ଟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କବିତା କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ହଠାତ୍ ବୁଝି ହୁଏ ନାହିଁ । ତାହାର କାରଣ ଭାବର ବଠିନତା, ଭାଷାର ବଠିନତା ନୁହେଁ । ଭଞ୍ଜଙ୍କ କବିତାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ସେ ଯେଉଁ କେତେକ କଠିନ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିଅଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେ ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟରେ ସର୍ବଥା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ, ତାହା ସହଜରେ ଜଣାଯାଏ । ଅଳ୍ପକାଳ ଅନେକ କବି କବିତାରେ ପୁର୍ଣ୍ଣମିତ୍ରାକ୍ଷର ମିଳାଇବାକୁ ଗୋଟାଏ ଅକ୍ଷୟଭଙ୍କର କଥା ବୋଲି ଉଡ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସ୍ମରସାମ୍ୟ ଯେ କବିତାର ପ୍ରାଣ, ଏ କଥା ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି ନାହିଁ । ଶେଷ ଅକ୍ଷର ମିଳିଲେ ପଦ୍ୟ ହୋଇ ପାରେ, ମାତ୍ର କବିତାର ପ୍ରକୃତ ପଦ୍ୟର ଫୁଲ୍‌ବିଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ୍ । ଅବଶ୍ୟ ବର୍ତ୍ତିମାନ ଯୁଗ ପୁରୀ ଏହି ମିତ୍ରାକ୍ଷର ମିଳାଇବା କଥାଟା ଅସ୍ମତ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତ କବିଙ୍କ ରଚନା ତାହାଙ୍କ ଅଜ୍ଞତସାରରେ ପୁର୍ଣ୍ଣ ମିତ୍ରାକ୍ଷରରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଏ । ଅନେକାନ୍ତେ ଦେଖିଅଛୁଁ, କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂରେ ସର୍ବତ୍ର ପୁର୍ଣ୍ଣମିତ୍ରାକ୍ଷରର କିମ୍ବଦନ୍ତ ଅନୁସୂତ ହୋଇ ନ ଥିଲେହେଁ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ତାହା ସ୍ୱତଃ ମିଳି ଯାଇଅଛି । ଚମ୍ପୂ ‘କ’ ଗୀତ ଏବଂ ‘ର’ ଗୀତ ଦେଖିଲେ ଏ ଧାରଣା ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେବ । ଅନ୍ୟ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପୁର୍ଣ୍ଣମିତ୍ରାକ୍ଷର ମିଳନ ଅତି ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଭାବରେ ସମାହତ ହୋଇଯାଇଥିବାର ଦେଖି ପାଠକ ମନରେ ଅପାର ଅନନ୍ଦ ଲଭି କରେ ।

ଯେଉଁ କବି ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଠାର୍ଥକ (Idiomatic) ବାକ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗରେ ଯେତେ ଦକ୍ଷ, ସେ ସେତେ ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ ଓ ଜାତୀୟ କବି ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୁଅନ୍ତି । କେବଳ ଚମ୍ପୂ ନୁହେଁ, କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କବିତା ମାତ୍ରକେ ଏହି ବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଠାର୍ଥକ ଉତ୍କଳୀୟ ପ୍ରୟୋଗର ସମୀଚୀନ ବ୍ୟବହାରରେ ପୁର୍ଣ୍ଣ । ଅନ୍ୟ କୌଣସି କବିତାରେ ଅନେକାନ୍ତେ ଏ ସବୁର ଏତେ ବହୁଳତା ଦେଖି ନାହିଁ । ଅଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାଶୂନ୍ୟ ଜଣେ ସଂସ୍କୃତଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ମାତୃଭାଷା ପ୍ରତି ଏଭଳି ଅସାଧାରଣ ଅନୁଗ୍ରହ ଏବଂ ମାତୃଭାଷାର ପ୍ରକୃତରେ ଏଭଳି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରବେଶ ଦେଖିଲେ ମନେ ହୁଏ, ସତେ ଯେପରି ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ।

ଚନ୍ଦ୍ରାର ମୌଳିକତା ଓ ନୂତନତାହିଁ କବିତା । ଅନେକ ସମୟରେ କବିତା ବିଶେଷର ଦୁଇ ଗୁଣ ଧାଡ଼ି ପଡ଼ିବା ପରେ ପାଠକ ତତ୍ପ୍ରତି ବାତଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ-

ଆଏ । ଏହାର କାରଣ କବିର ଚନ୍ଦ୍ରରେ ମହତ୍ତ୍ୱ, ମୌଳିକତା ଓ ନୂତନତ୍ୱର ଅଭାବ । ମାତ୍ର ଯାହା ପ୍ରକୃତ ସୁନ୍ଦର, ତହିଁରେ ପୁଣି ଅବସାଦ ହୁଏ ନାହିଁ । ମହାକବି ମାତ୍ର ଯଥାର୍ଥରେ କହିଅଛନ୍ତି —

“କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଯତ୍ ନବତାମୁଦୈତି, ତଦେବ ରୂପଂ ରମଣୀୟତାୟାଃ”
 କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କବିତାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେତେ ଥର ପଢ଼ୁଁ, ତେତେ ଥର ତାହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ନୂତନ ପରି ବୋଧହୁଏ । ଏହାହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରର ମୌଳିକତାର ନିଦର୍ଶନ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ ଛଡ଼ା ଆଉ ଶ୍ରେୟ ଚମ୍ପୂ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ । ତାହା ‘ରତ୍ନାକରଚମ୍ପୂ’ ନାମରେ ଅଭିହିତ । କିନ୍ତୁ ତାହା ଗଦ୍ୟପଦ୍ୟମୟୀ କବିତା ବୃତ୍ତେ ବୋଲି କବି ସ୍ୱୟଂ ତାକୁ ଚମ୍ପୂ ନାମରେ ଅଭିହିତ ନ କରି “ଚୌପଦ-ରତ୍ନାକର” ନାମରେ ଅଭିହିତ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂରେ ଯେପରି କି ଠାରୁ କ୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୩୪ଟି ଅକ୍ଷରରେ ୩୪ଟି ସଙ୍ଗୀତ ବିଭିନ୍ନ ବୃତ୍ତରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି, ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ୩୪ଟି ସଙ୍ଗୀତ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ଏଥିରେ ସ୍ୱସ୍ତୁତ ଗଦ୍ୟ ବା ପଦ୍ୟ ନାହିଁ କିମ୍ବା କବି ଏଥିରେ କୌଣସି ବିଶିଷ୍ଟ ବିଷୟଗତ (plot) ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ସ୍ୱଧାବୁଷ୍ଟଙ୍କ ଉକ୍ତ ପଦ୍ୟକୁ ଲଳିତାଦି ସହଚରୀମାନଙ୍କର ପରିହାସ ପ୍ରଭୃତି ଏହି କବିତା-ରୂପକର ଉପଲବ୍ଧ୍ୟ ବିଷୟ । କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂକୁ କବି ତାଙ୍କର ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱଜା ବାଲୁକେଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମରେ ଭଣତି କରିଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏ ଶ୍ରେଣୀ ତାଙ୍କ ନିଜ ନାମରେ ଭଣିତ । ଚୌପଦରତ୍ନାକରରେ ସ୍ୱାଧୀନ, କୃଷ୍ଣ ଓ ଲଳିତାଙ୍କର ପରସ୍ପର ଉକ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ଛଡ଼ା ବନବିହାର, ପ୍ରଭୃତ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରଭୃତି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନୂତନ ବିଷୟର ସଙ୍ଗୀତ ଅଛି । କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂରେ ଏ ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ନାହିଁ ।

ଦଶମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ବଳଦେବ ଏହିପରି ପ୍ରାୟ ୧୦ବର୍ଷ ମହାନନ୍ଦରେ ଅଠଗଡ଼ରେ ଅଭିବାହିତ କରି କାବ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରାଦିରେ ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିମଣ୍ଡ ପ୍ରଦର୍ଶନପୁରକ ସମସାମୟିକ ଲୋକସମାଜକୁ ମୁଗ୍ଧ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତର ଖ୍ୟାତି ହିମାଳୟ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ୱାଧୀନମାନଙ୍କରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅନ୍ତେ ତତ୍ତତ୍ୟ ସ୍ୱଳପ୍ରଭୁତ୍ୱମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ପାରଳାଖେମଣ୍ଡିର ସ୍ୱଜା ସୁରୁଷୋଦ୍ଭାମ ନାୟପୁଣ ଦେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥ ଗଜପତି ନାୟପୁଣ ଦେବ ସେତେବେଳେ ଅପ୍ରାପ୍ତବୟସ ଥିବାରୁ ପଦ୍ମନାଭ ଦେବ ନାମକ

ମ୍ୟାନେଜର ରାଜ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରୁଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ଗଞ୍ଜାମର କଲେକ୍ଟର ମିଷ୍ଟର ବେୟାର୍ଡ୍‌ଜ୍ (Robert Bayard Esq., Collector, 1827—1830) ସମ୍ବେଦନାଶୀଳ ସେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଅଗ୍ରାପ୍ରବନ୍ଧୁଙ୍କ ରାଜାଙ୍କର ଗୃହଶିକ୍ଷକ (Guardian tutor) ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କରି ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିକୁ ଡକାଇ ନେଲେ । ବେୟାର୍ଡ୍‌ଜ୍ ସାହେବ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସୁପରିତ ଥିଲେ, ତେଣୁ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ନିଯୁକ୍ତିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରି ତାଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ପେତେବେଳେ ସେଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟର ଗ୍ରହଣ କଲେ, ସେତେବେଳେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ ଘୋର ଅଶାନ୍ତି । ୧୮୩୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ପ୍ରାୟ ୨୦ ବର୍ଷ ପାରଳା ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାମାନେ ମହାଦୁଃଖରେ କାଳହରଣ କରୁଥିଲେ । ମ୍ୟାନେଜର ପଦ୍ମନାଭ ଦେବଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ରାଜ୍ୟର ଦିଶାଇ ଓ ଦୋରାମାନେ ଅସନ୍ନୁଷ୍ଠ ହେବାରୁ ଏହି ଅଶାନ୍ତିର ଉପକ୍ରମ ହୋଇଥିଲା । ବିଧବା ରାଜମାତା ଏବଂ ଦୁର୍ଗାବତୀ ନାମକ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ରାଜବିଶୟୀ ଲୋକ ଏହି ବିଦ୍ରୋହରେ ଯୋଗ ଦେବାରୁ ଅଗ୍ନି କ୍ରମେ ପ୍ରବଳରୁ ପ୍ରବଳତର ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏହି ଅଶାନ୍ତିକୁ ନିବାରଣ କରିବା ପାଇଁ, ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କୁ ନେତୃତ୍ବ ଦେଇ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ନେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ରାଜା ନାବାଳକ ଥିବାରୁ ଏହି ଉପଦ୍ରବର ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିଲା—ଏହି ଧାରଣାର ବବେକ୍ଷା ହୋଇ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ତାଙ୍କ ବିୟୋଗପ୍ରାପ୍ତି ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କୁ ସିଂହାସନରେ ବସାଇବାର କଲ୍ପନା କରିଥିଲେ; ମାତ୍ର ସେଥିରେ ଆଶାକ୍ରୁରୁପ ଫଳ ନ ହେବାର ଜାଣି ଶେଷରେ ୧୮୩୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ତାହାକୁ କୋର୍ଟ ଅଫ୍ ଓର୍ଡର ଅଧୀନରେ ରଖିଲେ । ୧୮୩୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଜର୍ଜ ରସେଲ (ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟର ବୋର୍ଡର ସିନିଅର ମେମ୍ବର) ସ୍ବୟଂ ପାରଳାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ବିଦ୍ରୋହଦମନ ନିମିତ୍ତ ସାମରିକ ଆଇନ (Martial law) ଜାରି କଲେ ଓ ଧୃକୃତ ବିଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କୁ ନିର୍ବାସିତ କରି ରାଜ୍ୟରେ ଚରଣାନ୍ତ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଏହି ଘୋର ଅଶାନ୍ତି ଓ ଦୁଃସମୟରେ ବଳଦେବ ଅଗ୍ରାପ୍ରବନ୍ଧୁଙ୍କ ରାଜାଙ୍କୁ କେତେ ସାବଧାନତା ସହିତ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ, ତାହା ସତ୍ତ୍ବରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରେ । ବଳଦେବଙ୍କ ଭଲ ଗୃହଶିକ୍ଷକ ତତ୍ତ୍ବାବଧାନରେ ଥିବାରୁ ରାଜାଙ୍କ ମତି ଶାନ୍ତିମୟ ଥିଲା । ବିଦ୍ରୋହୀ ଦଳପତିମାନେ ଶତ ଚେଷ୍ଟା କଲେହେଁ ତାଙ୍କୁ କୌଣସି ପକ୍ଷ ଆକଳମ୍ବନ କରିବା ପାଇଁ ନ ଥିଲେ । ବଳଦେବ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ରୋହଦମନରେ ସ୍ଥାନୀୟ ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ଯଥାଶକ୍ତ ସାହାଯ୍ୟ କରି ସେମାନଙ୍କଦ୍ବାରା ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚବର୍ଷକାଳ ସେଠାରେ କଟାଇବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ରାଜା ବାଲୁକେଶ୍ବର ଦୁର୍ଗାବତୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଶ୍ରୀରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଶେଷ ସମୟରେ ଥରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ

ଦେଲେ । ବଳଦେବ କାଳକଲ୍ୟାଣ ନ କରି ମୃତ୍ୟୁପ୍ୟାଶାୟୀ ରଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
 ଦେଖା କଲେ । ଶତଚେଷ୍ଟାରେ ରୋଗୋପଶମ ନ ହେବାରୁ ରାଜପରିବାର
 ଘୋର ଦୁଃଖରେ କାଳହରଣ କରୁଥିଲେ । ବଳଦେବ ଅସ୍ତ୍ରତକ୍ଷଣରେ ଉପଦେଶ
 ଦିଅନ୍ତେ ରାଜା ଉତ୍ତର କଲେ, “ବରଂ ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ମୃତ୍ୟୁ ଶ୍ରେୟସ୍କର,
 ଅସ୍ତ୍ରାଘାତର ଶକ୍ତି ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ମରବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।” ଏହା ଶୁଣି ବଳଦେବ
 ନିରସ୍ତ ହେଲେ ଏବଂ ପ୍ରିୟବତ୍ସଙ୍କ ଜୀବନରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଏକାନ୍ତ ବିକଳ
 ହୃଦୟରେ ମାତାମହପ୍ରଦତ୍ତ ଦେବୀମନ୍ତ୍ର ଜପ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । ଅନନ୍ତର
 ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏହି ଭାବ ଜାତ ହେଲା ଯେ, ଯେବେ ରାଜାଙ୍କୁ କୌଶସ୍ଥିମତେ
 ସେ ହସାଇ ପାରବେ, ତେବେ ହାସ୍ୟ ଉଚ୍ଛ୍ଵାସରେ ବ୍ରଣ ବିଦାୟ ହୋଇଯିବ;
 ତେଣୁ ସେ ମୁଁ ପ୍ରଭୁପୁରୀମନ୍ଦିରରେ ବିବିଧ ହାସ୍ୟରସପୁର୍ଣ୍ଣ ଗୋଟିଏ କବିତା
 ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁପ୍ୟାଶାୟୀ ରଜାଙ୍କୁ ଶେଷ ସମୟରେ
 ସ୍ତ୍ରୀୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦେବୀ ନାମ ସ୍ମରଣ କରାଇବା ବ୍ୟାଜରେ ପ୍ରଥମେ ତାହାର
 ମଙ୍ଗଳାଚରଣରୂପେ ଗାଇଲେ:—

କୁସୁମେ ନମଃ କୌତୁକଲମ୍ପଟାୟ ଭବଭବାରମ୍ୟତୀନଟାୟ ।

ଘଟସ୍ତନନାଂ ପଟଲୀବିତାୟ କୃଷ୍ଣାୟ ବିଦୁରକଳସତ୍ପତାୟ ।

ମନ୍ଦାରବୃନ୍ଦାରକବନ୍ଦିତାୟ ନନ୍ଦାଳୟେନ୍ଦ୍ରେୟମଳମଳମ୍ବୁନାଂ

ହୃଦାବନବ୍ୟୋମବିହାରନ୍ତେ ହୃଦାବଦାତସ୍ମି ତମାଶମାତେ ।

ରସଜ୍ଞ ରାଜା ଶେଷ ସଂୟରେ କୃଷ୍ଣନାମ ଶୁଣି ଅନନ୍ତ ହେଲେ ଏବଂ ପୁନଃ
 ପୁନଃ ଏହି କୃଷ୍ଣଗତ ଯସର ଅବତାରଣା କବିତାକୁ କବିଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ।
 ଏହା ଶୁଣି ବୃନ୍ଦାମାନ ବଳଦେବ ପ୍ରସାଦ କଲେ ଯେ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ କୌତୁକ-
 ପ୍ରିୟ, ତେଣୁ ମୁଁ ମଙ୍ଗଳାଚରଣର ପ୍ରଥମରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ “କୌତୁକଲମ୍ପଟାୟ”
 ବୋଲି ବିଶେଷିତ କରିଅଛି, ବୃନ୍ଦାମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ କେତେକ କୌତୁକ କଥାର
 ଅବତାରଣା କରି ପରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ କରିବା । ରାଜା ତଥାପି କହନ୍ତେ
 ବଳଦେବ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ‘ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ’ ଆରମ୍ଭ କରି-
 ଦେଲେ—“ସେ ହେଲା ହୋ । ଏ ହେଲା, ଏକ ଯେ ମହାରାଜ୍ୟ ଥିଲା । ସେ
 ରାଜ୍ୟ ନାମ ରାମଦୋଷ, ହେବେ ଉଷା ପାଞ୍ଚଶା.ହୋଶା. ଅତି ଗୁଣବନ୍ତ ସଦୃଶ ତୋଷ
 ଗୋସାଇଁମାନଙ୍କ ରୋଷାର ଘୋଷ । ଚଣା ଚୈବାଇଲେ ନିବର୍ତ୍ତେ ଗୋଷ; ସାଧୁଙ୍କୁ
 ନିନ୍ଦାଲେ ମନରେ ତୋଷ । ଦୁଷ୍ଟରୁ ଦେଖିଲେ ବୋଲନ୍ତି ହାତ, ଜଣା ନ ଯାଅନ୍ତି
 କେ କେଉଁ ଜାତି । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ କାତି, ଭକ୍ତରେ ଗୁରୁବରମ୍ଭବଦାତି ।
 କଉଡ଼ିମାଳାଅସୁରୁକ ଛାତି, ହାଣ୍ଡି ନ କରନ୍ତି ମଲେହେଁ ଶାତି । ଦାଣ୍ଡେ ନ ଡାଣନ୍ତି
 ଗରୁର ଡାତି, ସମସ୍ତଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦେବତା ସାଥୀ । କୋତରୀଅଖା ପଲଙ୍କ ସୁପାତି,
 ଏକାନ୍ତ କଥାକୁ ବଜାରେ ଖାତି ।

x.

x.

x

x

କବିଙ୍କ ସ୍ମରଣାର୍ଥ, ଓ ଭବର ଉଦ୍‌ବେଳନରେ ହିମେ ରାଜାଙ୍କର ହୃଦୟ
ରସପୁର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଠିଲା ଏବଂ ହାସ୍ୟସାଗର ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ଉଦ୍‌ବେଳ
ହୋଇଗଲା । ରାଜା ଏକାନ୍ତ ବିହୀନ ହୋଇ ହସିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ହସ୍ତ
ହସ୍ତ ସେହି ଦାରୁଣ ଗୁଣ ସହସ୍ରା ବିଦ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଗଲା । ରାଜା ହିମେ ସୁସ୍ଥ ହୋଇ
କବିଙ୍କୁ ଆଜ୍ଞାବନ ସହଚରରୂପେ ରଖିବାର କଲ୍ପନା କଲେ ଏବଂ ଏକଶତ
ଭରଣ ଧାନ ପାଇବା ଭଳି ଭୁବୁଞ୍ଚି ଦାନ କରି ମାସିକ ଏକଶତ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ
ବୁଝି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଦେଲେ । ଏହିପରି ଭାବରେ କାବ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ଅଲୋଚନା
କରି କରି ପରମସୁଖରେ ସେଠାରେ ସୁନବାର ବାସ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ ।

ସବୁଦିନ ସୁଖରେ ଯାଏ ନାହିଁ । ଦୁଃଖ ସୁଖ ସଂସାରର ଧର୍ମ ।
ଏକ ସମୟରେ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କୌଣସି କାରଣରୁ
କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ମନୋମାଳିନ୍ୟ ହେଲା । କର୍ମଚାରୀ ନାନା ଅପତ୍ତି ଦେଖାଇ ପ୍ରାୟ
ଛଅ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ମାସିକ ବୁଝି ଦେଲେ ନାହିଁ । କବି ମଧ୍ୟ ରାଜକୋଷର
ଅସ୍ପୃହତା ଦେଖି ଏକଥା ରାଜାଙ୍କୁ କହି ପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ଏକଦା ସେହି
କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଏହି କବିତାଟି ତାଙ୍କଠାରୁ ପଠାଇଦେଲେ:—

ବାସୀ ଭୂସମୁଦ୍ରେ ପଶ୍ୟାସିଲେ ହେଲେ ବାସିବ କି ମନୋହର,

ବାସୀତାକୁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କି ଭୂଦେବ ଆଶୀର୍ବାଦ ଅକ୍ଷୟର,

ସରସେ କୁହାଯାଉଥାଏ ସିନା,

ଭୂହାର ଭୂହାର ପୁଣି ଦେଲେ ହେଲେ ଲୁହା କି ହୋଇବ ସୁନା । ୧ ।

ପାମର ପାଣିଶିମୁଳ କି ହେବ ତାମରସ ଫୁଲ ବଞ୍ଚି

ଗ୍ରାମ ଶୁକ୍ଳାକି ବଡ଼ାଉ ଯେ ଥିଲ କାମଧେନୁ ହୁଅ ବୋଲି,

ସରସେ କୁହାଯାଉଥାଏ ସିନା,

ଭୂହାର ଭୂହାର ପୁଣି ଦେଲେ ହେଲେ ଲୁହା କି ହୋଇବ ସୁନା । ୨ ।

ଭୂଆଁ ପଞ୍ଜିରରେ ପଡ଼ିଲେ କି ଧରେ ଶୁଆପରି ହରିନାମ,

ଭୂଆଁ ଗୁହାରେ ପଶିଲେ କି କରେ କୁଆଁ ସିଂହ ପରାକ୍ରମ,

ସରସେ କୁହାଯାଉଥାଏ ସିନା,

ଭୂହାର ଭୂହାର ପୁଣିଦେଲେ ହେଲେ ଲୁହା କି ହୋଇବ ସୁନା । ୩ ।

ହିମେ ଏ ଗୀତ ରାଜାଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହେବାରୁ ରାଜା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯତ୍ନ
ହେଲେ ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ୟ ବୁଝି ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ
ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କର ରଘୁନାଥ ନାମକ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ଧମ-
ବର୍ଣ୍ଣୀୟ ପୁତ୍ର ଅକାଳରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବାରୁ କବି ଏକାନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ

ଚକ୍ରାନ୍ତ କମିତ୍ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଗଲାଚଳଧାମକୁ ଯାହା କଲେ । ସେଠାରେ ଗ୍ରାସ୍ ବୃନ୍ଦାସ କଟାଇ ପୁନର୍ବାର ଅଂଗଡ଼କୁ ଫେରି ଆସିଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ସେ ଅଂଗଡ଼ର ରାଣୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧମତେ ସ୍ୱୟଂ ଉଚ୍ଚଗ୍ରାସ୍ କଥାକୁ (ବାଲୁତାୟା କଥା) ବ୍ରତଧାରଣୀ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କ ରୁଚିବା ଭଳି ସରଳ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ ।

ଏକାଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଦେଶରେ ପ୍ରତିଭାଶାଳ ମହାପୁରୁଷ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିବା ଅବଶ୍ୟ ଦେଶ ପକ୍ଷରେ ଗୌରବର ବିଷୟ । ମାତ୍ର ସେହି ପ୍ରତିଭାକୁ ସମାଦର କରିବାର ଲୋକ ଯେବେ ସମସାମୟିକ ସମାଜରେ ନ ଥାନ୍ତି, ତେବେ ତାହା ଅବଧୁଗର୍ଭଗତ ରହୁ ପର ବା ଅରଣ୍ୟାଳ ମଧ୍ୟରେ ଯୁକ୍ତି ପୁରଭିରୁପ ପରି ଉଦ୍‌ପତ୍ତିରେହିଁ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇ ରହିଯାଏ । ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ନରପତି ବନ୍ଧୁମାନ୍ୟଙ୍କ ଉପାଦେରେହିଁ ମହାକବି କାଳିଦାସଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ପୁଣର କଥା, ଶୁଣିଗ୍ରାସ୍ ବାଲୁକେଶ୍ୱର ହରିଚନ୍ଦନ ବଳଦେବଙ୍କ ପ୍ରତିଭାକୁ ସମ୍ୟକ୍‌ରୂପେ ଚିହ୍ନି ପାରିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ସୁଦ୍ଧରେ ଗଞ୍ଜାମର ଉଚ୍ଚାଳୀନ ରାଜସମାଜରେ କବି ଲବ୍ଧପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଅଂଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୁନଃ ପୁନଃ ଅନୁରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ପବନ ସାହିତ୍ୟସେବା ବ୍ରତରେ ବାଧା ଜାତ ହେବ—ଏହି ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟ ଅଂଗଡ଼ ରାଜ୍ୟର ଦେବାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନାରେ ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିମଣ୍ଡଳ ଥିବା କଥା ସମାଜରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିବାରୁ ସ୍ଥାନୀୟ ଇଂରେଜ ଶାସନକର୍ତ୍ତାମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ଭାଷାଭିନ୍ନ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର କଲେକ୍ଟର ମିଷ୍ଟର ବେୟାର୍ଡ୍‌ଙ୍କଦ୍ୱାରା ସେ ଏଥିପ୍ରବେ ପାରଳାର ଅପ୍ରାପ୍ତବୟସ ରାଜାଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧିଷିଦ୍ଧ ରୂପେ ଜଣାନ୍ତି ହୋଇଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାରେ ମଦୁର ନାମରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା । ଗଞ୍ଜାମର ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜଧାନୀ ବ୍ରହ୍ମପୁର ସେହି ମଦୁରରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଗଜଶା ବାହି ପଡ଼ିବାରୁ ମଦୁରରାଜ୍ୟ ଅନେକ ଦିନ ପୂର୍ବରୁ ନିଲମ୍ବ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଶେଷରେ ଇଂରେଜ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ୧୮୨୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ନିଲମ୍ବ ଗଭିଦକାରକଠାରୁ ପଞ୍ଚଦିଂଶ ହଜାର ଟଙ୍କାରେ ଏହାକୁ ଫିସ୍ କରି ପୁନଃ ରାଜବଂଶୀୟ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର କରେଡ଼ଦେଓ ନାମକ ଜଣେ ଶିଶୁଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ସ୍ୱତ୍ୱାସନ

ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ରାଜ୍ୟକୁ କୋଟ୍ ଅଫ୍ ଉଆଇସ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ରଖିଲେ । ମିଷ୍ଟର କାଜଲେଟ ନାମକ ଜଣେ ଇଂରେଜ ପ୍ରଥମେ ତାହାର ମ୍ୟାନେଜର ଥିଲେ । ରାଜା ପ୍ରାୟବସ୍ୟସ୍ତ ହେବାରୁ ସେ ରାଜ୍ୟରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଗଲେ । ପ୍ରାୟବସ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ହେଁ ରାଜା ରାଜ୍ୟ ପରିଚାଳନାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅକ୍ଷମ ଥିଲେ; ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାଙ୍କର ମାତା ରାଜ୍ୟରେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ହେଲେ । ଏହି ସମୟରେ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ନାନାବିଧ ବନ୍ଧୁଜ୍ଞାନା ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ତତ୍କାଳୀନ ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର କଲେକ୍ଟର ମିଷ୍ଟର ବାନରମ୍ୟାନ୍ (Robert Alexander Bennerman Esq. 1838-1843) କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ତାହାର ମ୍ୟାନେଜରରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ତେଣୁ ସେ ସପରବାରରେ ବ୍ରହ୍ମପୁର ବାଲୁକପେଣ୍ଡରେ ବାସ କରି ମନ୍ଦୁରା ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରିବାରେ ଲାଗିଲେ, । ନିଯୁକ୍ତବେଳେ ସହୃଦୟ, ବାନରମ୍ୟାନ୍ ସାହେବ ରାଣୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ୍ ସମ୍ବନ୍ଧ ନ ରଖିବାକୁ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ବୁଝାଇଦେଇ ଥିଲେ । ତଦନ୍ତଯାତ୍ରୀ ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ନିଜ କଚେରୀରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମାପନ କରି ଗୃହକୁ ଫେରି ଆସନ୍ତେ, କେବେହେଁ ନଅର ମଧ୍ୟକୁ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ରାଣୀ ପାଇଁ ମାଲୀ ବଡ଼ ଚୁକ୍ତିମତୀ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞନସମ୍ମାନୀ ଥିଲେ । ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ସେ ପ୍ରତ୍ୟହ ପୁରୁଷବେଶ, ଧାରଣ କରି ଅଣ୍ଟାବେହେରୁବଦ୍ଧ ରାଜ୍ୟର, ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଭୁଲି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ପରିଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ, କାର୍ଯ୍ୟ-କଳାପ ଦେଖି ସେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ବହୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ, ଏବଂ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ କର୍ମଗୁଣ ଯଦୁମଣି ରାୟଗୁରୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧକୁ ଦୃଢ଼ କରିବାପାଇଁ ମହାପ୍ରସାଦଦ୍ୱାରା ଦୁହିଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁସ୍ୱୟମ୍ବରେ ଆରଜ୍ଜ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଅନୁରୋଧମତେ, କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ କବିତାଦ୍ୱାରା ରଚନା କରି ରାଣୀଙ୍କ ଉପହାର ଦେଉଥାଆନ୍ତି । କବିତାପାଠରେ ରାଣୀ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ରସକତା ଓ ବୁଦ୍ଧି ଗୁରୁତ୍ୱରେ ଏକାନ୍ତ, ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯିବୁଲେ । ଏହି ସମୟରେ ମନ୍ଦୁରା ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଜାମେଳ, ଆରମ୍ଭ ହେଲା । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ପ୍ରତ୍ୟୁଷକମ୍ପ ବଳରେ ସେହି ବନ୍ଦୋହାନୀକୁ ଅଗରେ ନିର୍ବାପିତ କରିଦେବାରୁ ରାଣୀଙ୍କର ସ୍ନେହ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ହମଶଃ ବୃଦ୍ଧି ହେଲା । ମିଷ୍ଟର ବାନରମ୍ୟାନ୍ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଭୂସୂଚୀ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ରାଣୀ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ କର୍ମଗୁଣ ଯଦୁମଣି ରାୟଗୁରୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ଥର କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନାପୁରୁଷ ମାନ୍ୟତା ସେବାନ-ମ୍ୟାନ୍ଙ୍କୁ କଥା ସୁରଖ ରଖି ନାନା ଭଲନା ପ୍ରଦର୍ଶନପୁରୁଷ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାୟ ଏକବର୍ଷ କାଳ ଦେଖା କରି ନ ଥିଲେ । ଏଥିରେ ରାଣୀ, ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଭରତ ପ୍ରକାଶ କରି ନାନା ଭାବରେ ତାଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚିନ୍ତାପଲ୍ଲବ କଲେ । ଏହା ଜାଣିପାରି ବଳଦେବ ମିଷ୍ଟର ବାନରମ୍ୟାନ୍ଙ୍କ ଅନୁମତି ହମେ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ରମ୍ଭଣା ଦେଇ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇଗଲେ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ କରିବା ପରେ ରାଣୀ

କହୁ କଷ୍ଟରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଶେଷରେ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାପାଇଁ ୧୮୪୪ ମସିହାରେ କଲେକଟର ରାଜ୍ୟକୁ ନିଜ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖିଲେ । ତହିଁରେ ମଧ୍ୟ ରାଜା ଓ ରାଜମାତାଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାର କମିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରଜାମାନେ ନିଜାନ୍ତ ଅସନ୍ନତ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ସରକାରୀ ରାଜସ୍ୱ ଅଦାୟ ହେଲା ନାହିଁ, ତେଣୁ ୧୮୫୧ ମସିହାରେ ଏହା ନିଲମ କରାଗଲା । ଏକ ଶତ ଟଙ୍କାରେ ନିଜେ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ସେହି ନିଲମ ଖରିଦ କରି ନେଲେ ଏବଂ ରାଜା ଓ ତାଙ୍କୁ ପରିବାରମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପେନସନ୍ ଦେବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କଲେ ।

ମହାରା ମେନେଜର ତ୍ୟାଗ କରିବା ପରେ କବି ବ୍ରହ୍ମପୁର ବାଲକିର୍ତ୍ତେଶ୍ୱର ପ୍ରାୟୋଗରେ ବାସ କରି ରହିଲେ । ରାଜା ବାଲକେଶ୍ୱରଙ୍କ ଅନ୍ତଃସ୍ୱେଚ୍ଛା ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଏବଂ ତତ୍ପ୍ରଦତ୍ତ ବସ୍ତୁର ଭୂତୁତ୍ତିର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ବେଳେ ବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଆଠଗଡ଼ ଆସିବାକୁ ହେଉଥାଏ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ପରିବାରବର୍ଗ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ଆସନ୍ତି । ଏହିଠାରେ ତାଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭ୍ରାତା ହରିହର ପରଲୋକ ଗମନ କଲେ । ସେ ମୃତଦାରି ଓ ଅନପତ୍ୟ ଥିଲେ । ଗୁରୁ କବିଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର ରଘୁନାଥର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥିଲା । କନ୍ୟାଟିକୁ ସେ ମହାରା ରାଜ୍ୟବାସୀ ଜଣେ ବୁଲ୍ଲୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଭବା ବଂଶଧର ଅଭବରୁ କବିଙ୍କୁ ଘୋର ଦୁଃଖରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସେ ପୁତ୍ରକାମନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପୁରୀର ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଭୂମନାଥ ନାମକ ମହାଦେବଙ୍କ ଶରଣାପନା ହେଲେ । ଗୃହତ୍ୟାଗ କରି ନିଷ୍ଟାସହକାରେ ସେଠାରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ମାସ କାଳ ବ୍ରହ୍ମଗୋବିନ୍ଦ କର୍ମ—ଗାୟତ୍ରୀଜପ ଓ ଶତରୁଦ୍ରାଉଷେକରେ ଅତିବାହିତ କଲେ ଓ ମନ୍ତ୍ରପୁତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ତମ୍ବକପୁଷ୍ପ ଆଶୁତୋଷକ୍ତ ସମର୍ପଣ କଲେ । କିନ୍ତୁ କାଳ ପରେ ତାଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ନବପ୍ରସୂତ ପୁତ୍ରଟିକୁ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଭୂମନାଥ ନାମରେ ଅଭିହିତ କଲେ । ସେ ତାଙ୍କ ଜନ୍ମପତ୍ରିକାଗତ ‘ବିଶ୍ୱନାଥ’ ନାମରେ ସର୍ବତ୍ର ପରିଚିତ ।

କବି ଶେଷ ଜୀବନକୁ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ପରମପୁଣ୍ୟରେ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ଆଠଗଡ଼ରୁ ମାସିକ ବୃତ୍ତି ଏକ ଶତ ଟଙ୍କା ଓ ବାର୍ଷିକ ବୃତ୍ତି ଶହେ ଭରଣ ଧାନ ନିୟମିତ ରୂପେ ମିଳୁଥିଲା । ଏହାଛଡ଼ା ଜଳନ୍ତର, ପାରଳା, ଟିବାଲା, ରଘୁନାଥପୁର ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟ ଅନେକ ରାଜ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ବସ୍ତାଣ୍ଟି ଭୂତୁତ୍ତି ଥିଲା । ଭଲ ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଜାମାନେ ତାଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିନେଇ ବେଳେ ବେଳେ ଆଗାଧିରକ୍ତ ପୁରସ୍କାର ମଧ୍ୟ ଦେଉଥିଲେ ।

୧୮୪୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ବିଶାଖ ମାସରେ ଆଠଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ କବିଙ୍କୁ ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟାଳୟ ଗମନ କଲେ । ସେଠାରେ

କେତେକ ଦିନ ପରମ ସୁଖରେ ରହିବା ପରେ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ପୁନଃବାର
 ଅଂଗଡ଼ରେ ସପରବାରରେ ବାସ କରିବାପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମାତ୍ର ଯେ
 ସ୍ବାଧୀନତା ସୁଖ ଥରେ ଉପଭୋଗ କରିଅଛୁ, ସହସ୍ର ପ୍ରଲୋଭନରେ ସୁଦ୍ଧା ସେ
 ଆଉ ପରାଧୀନ ହେବାକୁ ମନ ବଳାଏ କି ? ଯାହାହେଉ ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ତ ରସିକ
 ନୃପତିଙ୍କ ଅନୁରୋଧ କବି-ଏକ ନ ପାର ଯଥାକଥାରେ ତାହା ସ୍ବାକାର କରିଥିଲେ ।
 ରାଜାଙ୍କ ଆଦେଶରେ “ହେମଗିରି” ସାହିରେ ଥିବା ତାଙ୍କ ପୂର୍ବ ବାସଗୃହ ନୁହେଁ
 ଆକାରରେ ନିର୍ମିତ ହେଲା । ମାତ୍ର ନିୟତିର ନିଦାନ ଭଲ ପ୍ରକାର ବୋଲି କିଏ
 ଜାଣିଥିଲା ? ଏହି ସମୟରେ ସେହି ଅଂଗଡ଼ରେ ଟୁଙ୍କ ବୟସରେ କବି ହଠାତ୍
 ଜରାବୀନ୍ନ ହେଲେ ଏବଂ ଗୁଡ଼ୁ ଗୁଡ଼ୁ ଭିନି ଗୁର ଦିନ ପରେ ବସନ୍ତର ଚନ୍ଦ୍ର
 ସବାବୟବରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ରାଜା ବାଲୁକେଶ୍ବର ଏହା ଦେଖି
 ଶିବକାବାହକ ସାହାଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମପୁରସ୍ଥିତ ବାସଭବନକୁ ପଠାଇଦେଲେ ।
 ଗୃହରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାର ଏକ ସପ୍ତାହ ପରେ ଦୈଶାନ୍ୟ ମାସ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ପଦ୍ମ
 ଅକ୍ଷୟ ତୃତୀୟାର ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ତାଙ୍କର ଅମର ଆତ୍ମା ନଶ୍ବର ଦେହ ତ୍ୟାଗ କରି
 ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ଲୀନ ହୋଇଗଲା ।

ଗୁଡ଼ୁ ଗୁଡ଼ୁ ଏହି ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପ୍ରସୂରିତ ହୋଇଗଲା । ରାଜା
 ବାଲୁକେଶ୍ବର କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରୋଗବାତ୍ରି ଶ୍ରବଣ କରି ଏକାନ୍ତ ଶୋକାତ୍ରି ହୋଇ
 ପ୍ରାୟ ଏକ ମାସ କାଳ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଆଲୋଚନାରୁ ନିବୃତ୍ତ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର
 ଔଷ୍ଣ ଦୈହିକ କିମ୍ବା ସମାଧାନ ନିମିତ୍ତ ସେ ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ।
 ସେତେବେଳେ ଶବ୍ଦନାଥଙ୍କ ବୟସ ପ୍ରାୟ ଦଶ ବର୍ଷ । ରାଜା ତାଙ୍କୁ କବିଙ୍କର
 ପ୍ରିୟବନ୍ଧୁ ସତ୍ୟବାଦୀ ମିଶ୍ରଙ୍କ ତତ୍ତ୍ବାବଧାନରେ ରଖି ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ
 ଅଂଗଡ଼ ଘେନି ଆସିଲେ । ଏହାର କେତେକ ବର୍ଷ ପରେ ସେହି ମହାନାୟକ
 ମହାପତି ବାଲୁକେଶ୍ବର ସ୍ବର୍ଗାରୋହଣ କଲେ । ତତ୍ପରେ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର
 ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଜଗଦେବ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କଲେ । ଏହାଙ୍କ ରାଜତ୍ବର ତୃତୀୟ
 ବର୍ଷରେ ୧୮୫୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ‘ଗର୍ଭସ୍ତମେଶ୍ବଙ୍କ ରାଜସ୍ବ ବାକିରେ ଅଂଗଡ଼
 ନିଜମରେ ବିକ୍ରିତ ହେବାର ସରକାରୀ ବିଜ୍ଞପନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା । ଖଣ୍ଡିକୋଟର
 ତତ୍କାଳୀନ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ସୁବଦ୍ଧାର ରାଜା ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଦେବ ମହୋଦୟ
 ଅଂଗଡ଼କୁ ନିଜମରେ ଖସି କରି ନିଜ ରାଜ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ମିଶାଇଦେଲେ ।

ସେହି ଦିନଠାରୁ ଖଣ୍ଡିକୋଟର ରାଜବଂଶ ଅଂଗଡ଼ର ସିଂହାସନରେ
 ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ରାଜ୍ୟର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ତାହା ଖଣ୍ଡିକୋଟ-
 ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଉଅଛି । ନାରାୟଣ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଦେବ ସେହି
 ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଖଣ୍ଡିକୋଟ, ଅଂଗଡ଼ ସମ୍ମିଳିତ ରାଜ୍ୟର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଧୀଶ୍ବର ରାଜା
 ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଦେବଙ୍କ ପିତାମହ । ଖଣ୍ଡିକୋଟ ରାଜବଂଶ ଇତିହାସ ପ୍ରସିଦ୍ଧ

ପ୍ରାଚୀନ ଉଦୟପୁର ରାଣୀବଣର ଗୋଟିଏ ଶାଖା । ଏମାନେ ଭାରତୀୟ ଅବସ୍ଥିତି
ବଣରୁ ସବୁଜ । ପ୍ରାୟ ୪୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସେହି ବଣର ଗେଣୁ ରାଣୀ ଓ କାହିଁନ
ରାଣୀ ନାମକ ଦୁଇଜଣ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ବାର ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ବ୍ୟାପାରରେ ଦକ୍ଷିଣ ଦେଶକୁ
ଆସି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ବାହୁବଳରେ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ଖଲ୍ଲିକୋଟ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା
କରିଥିଲେ । ଗେଣୁ ରାଣୀ ଖଲ୍ଲିକୋଟର ଓ ତାଙ୍କ ଅନୁଜ କାହିଁନ ପୁର୍ବୋକ୍ତ ଜଳନ୍ତର
ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ରାଜା । ନାରାୟଣ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଦେବ ଗେଣୁ ରାଣୀଙ୍କର
ଦ୍ଵୟୋଦଶ ବଂଶଧର । ନାରାୟଣ ପ୍ରାକୃତ ରାଜଶ୍ରବମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ମାତୃଗର୍ଭରୁ
କୁମ୍ଭିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ । ଏହାଙ୍କର ଅନନ୍ୟସାଧାରଣ ତେଜଃପୁଞ୍ଜ ଦର୍ଶନ କରି
ଶତ୍ରୁମାନେ ସବଦା ଏହାଙ୍କର ପଦାନତ ହୋଇ ରହିଲେ ଏବଂ ଏହି କ୍ଷଣକଳା
ମହାପତିଙ୍କର ପୁତ୍ର ପୁଣ୍ୟରୁହିଁ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣପ୍ରସୁ ଅଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ଖଲ୍ଲିକୋଟର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ
ହେଲା । ସେ ଯେପରି ବିଦ୍ୟୋସ୍ରାସ୍ତ୍ର, ସେହିପରି ଦାତା ଓ ସୁଧର୍ମାଦୁରୀ ଥିଲେ । ସେ
ଲକ୍ଷାଧିକ ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟ କରି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ରାଜଧାନୀରେ ଅଗ୍ନିଷୋମ ଯଜ୍ଞର ଅନୁଷ୍ଠାନ
କରିଥିଲେ ଓ ସେଠାରେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଇଷ୍ଟଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ
ପ୍ରକାଶ୍ଟ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ପୁରୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଅନୁ-
କରଣରେ ଏହି ମନ୍ଦିରଟି ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି । ଖଲ୍ଲିକୋଟର ଏହି ମନୋହର ଓ
ବିଶାଳ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଭଲ ମନ୍ଦିର ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ୟଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କରେ ପ୍ରାୟଶଃ
ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ନାରାୟଣ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଦେବ ଯେ କେବଳ ଏହି ବିଶାଳ ମନ୍ଦିର
ନିର୍ମାଣ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି ତାହା ନୁହେଁ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବଙ୍କ ସେବାପୁଜାର ମଧ୍ୟ
ବିପୁଳ ଆୟୋଜନ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ସେ ବଡ଼ ଅର୍ଥବ୍ୟୟରେ ସର୍ପରବାରରେ
ସମଗ୍ର ଭାରତ ଭ୍ରମଣ କରି ନାନା ଚର୍ଚ୍ଚା ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ
ଅଠଗଡ଼ର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀରଘୁନାଥ ରାଜଗୁରୁ ମହାପାତ୍ର ଏହାଙ୍କର ସଭା ପଣ୍ଡିତ
ଥିଲେ । ଏହାଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ରାଜା ନାରାୟଣ ଏହାଙ୍କୁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ
ରାଜ୍ୟର ଦେବାନପଦରେ ମନୋନୀତ କରିଥିଲେ । ରଘୁନାଥ ରାଜଗୁରୁ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ
ବଳଦେବଙ୍କର ଜଣେ ଏକନିଷ୍ଠ ଭ୍ରାତୃ । ସେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ‘ତୌପଦ୍ମରତ୍ନାକର’
ଅନୁକରଣରେ ‘ତୌପଦ୍ମକଳାନିଧି’ ନାମରେ ଖଣ୍ଡିଏ ମନୋହର ସଙ୍ଗୀତ ପୁସ୍ତକ
ଲେଖି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ତାହା ଅଦ୍ୟାବଧି ଅପ୍ରକାଶିତ ।

ନାରାୟଣ ୧୮୮୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସ୍ଵର୍ଗାରୋହଣ କଲେ । ତତ୍ପରେ
ହରିହର ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଦେବ ସେତେବେଳେ ଅପ୍ରାପ୍ତବୟସ ଥିଲେ । ତେଣୁ ପ୍ରାୟ
ଛଅ ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରମେଣ୍ଡାଙ୍କ ତତ୍ତ୍ଵାବଧାନରେ ରହିଲା ଓ ୧୮୯୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ
ହରିହର ରାଜସିଂହାସନରେ ଉପବେଶନ କଲେ । ହରିହରଙ୍କ ଭଳି ଉଦାର-
ଚେତା, ବଦାନ୍ୟ, ଶୁଣଗ୍ରାସ୍ତ୍ର ଓ ବିଦ୍ୟୋସ୍ରାସ୍ତ୍ର ରାଜା ଅଭ୍ୟାସ ମାତ୍ର ଦେଖା
ଯାଇଅଛନ୍ତି । ସେ ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଦ୍ଧି ପାରିଥିଲେ—

“ଦାନୋପଭୋଗଶୂନ୍ୟେନ ଧନେନ ଧନିନୋ ଯଦ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟାତନିଶାତେନ ଧନେନ ଧନିନୋ ବୟଂ ॥”

ଅର୍ଥାତ୍ ଦାନ ନ ଦେଇ ଓ ଉପଭୋଗ ନ କରି ଧନକୁ କେବଳ ମାଟିତଳେ ପୋତି ରଖି ଯେବେ ଲୋକେ ଧନବାନ ବୋଲି ପରିଚିତ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ଏହି ବସୁବିଗର୍ଭରେ ନିହିତ ଥିବା ଅସଂଖ୍ୟ ଧନରହସ୍ୟାଦି ଅମ୍ବେନାନେ ସମସ୍ତେ ଧନବାନ । ତେଣୁ ସେ ଅଭୂଷିତଚିତ୍ତରେ ଧନର ସଦବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ବଦାନ୍ୟତା ଦେଖି ତତ୍କାଳୀନ ରାଜନ୍ୟମଣ୍ଡଳୀ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ପ୍ରାୟ ୧୨ ବର୍ଷ ରାଜତ୍ବ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଏକ କୋଟି ବାର ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟ କରିଥିଲେ । ବର୍ଷେ ରାଜ୍ୟରେ ସୁଦୃଷ୍ଟି ନ ହେବାରୁ ସେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଏକ ଲକ୍ଷ ପରୁଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ବାକି ରାଜସ୍ବ ଛଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଏକ ଲକ୍ଷ ସତର ହଜାର ଟଙ୍କା ଦାନ କରି ବ୍ରହ୍ମପୁର ସହରରେ ଯେଉଁ କଲେଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅଦ୍ୟାବଧି ‘ଖଲ୍ଲିକୋଟ’ କଲେଜ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ବ୍ରହ୍ମପୁରର ଟାଉନ-ହଲ ଏହାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ । ଚିଲିକା ଜୁଲବର୍ତ୍ତୀ ରମ୍ଭା ନଗରରେ ସେ ଯେଉଁ ବହୁମୁଲ୍ୟ ବିରହ ରାଜପ୍ରାସାଦ ଓ ଉଦ୍ୟାନ ରଚନା କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ସାନସାନ ଉତ୍ତଳ ଦେଶରେ ତାହାର ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ଏହା ହରିହରଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଗ୍ରାହତା, ଉଦାର ହୃଦୟବତ୍ତର ସୁନ୍ଦର ନିର୍ଦ୍ଦର୍ଶନ । ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜର ଉପକାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏ ‘ପ୍ରଜାବନ୍ଧୁ’ ନାମରେ ଯେଉଁ ପୁସ୍ତକ ଉତ୍ତଳ ପତ୍ରିକାର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ, ତାହାର ଖ୍ୟାତି ଅଦ୍ୟାବଧି ଉତ୍କଳୀୟ ପାଠକ ସମାଜର ମୁରବୀୟ । ଏହି ମହାମନା ରାଜାଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାରେହିଁ ‘ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନ’ ନାମକ ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରଥମ ସୁଦ୍ରପାତ ହେଲା । ବ୍ରହ୍ମପୁରଠାରେ ୧୯୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଏପ୍ରିଲ ମାସରେ ଗଞ୍ଜାମ ସମ୍ମିଳନର ଅଧିବେଶନ ହୋଇଥିଲା । କଟକ, ପୁରୀ, ବାଲେଶ୍ବରର କେତେକ ବର୍ଣ୍ଣିକ୍ଷ ଉଦ୍ବଲେକ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଏଥିରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ହରିହରଙ୍କର ଏହି ସବୁ ସଦାନୁଷ୍ଠାନରେ ପ୍ରୀତି ହୋଇ ଶ୍ରୀଚିତ୍ତ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ତାହାଙ୍କୁ “ରାଜା ବାହାଦୁର” ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ ।

୧୯୦୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ହରିହର ପରଲୋକ ଗମନ କରିବାରୁ ତାହାଙ୍କର ଆତ୍ମିକ ବାଞ୍ଛିମାନ ଖଲ୍ଲିକୋଟ-ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗର ରାଜା ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଦେବ ହିସାସନ ଲଭ କଲେ । ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ ସେ ମଧ୍ୟ ଅପ୍ରାପ୍ତବୟସ ଥିବାରୁ କେତେକ ବର୍ଷ ପାଇଁ ରାଜ୍ୟ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କ ତତ୍ତ୍ବାବଧାନରେ ରହିଲା । ପରେ ଯଥାକାଳରେ ସେ ରାଜପଦରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ବାଞ୍ଛିମାନ ସ୍ବହସ୍ତରେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରୁଅଛନ୍ତି । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଦେବ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟର

କ. ଏ. ଶ୍ରେଣୀଯାଏ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଗ୍ରାମ୍ୟ ପିତା ଓ ପିତାମହଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ-
ଧୂଳିକୁ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରଗଣ
ଆଦିର ବ୍ୟବହାରରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିଜ୍ଞ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ସେ ବିଦ୍ୟାପାତ୍ର ସ୍ୱଳ୍ପାୟ ପିତା-
ପିତାମହଙ୍କ ଅନୁସୂଚି ଧର୍ମପଥରୁ ବିଚଳିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ରାଜ୍ୟକୁଳରେ
ତାହାଙ୍କର ଏହି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଆଦର୍ଶସ୍ଥାନୀୟ କହିଲେ ଚଳେ । ନିରନ୍ତର ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟରେ
ବ୍ୟାପ୍ତ ରହିବାରୁ ବିଳାସବାସନା ତାଙ୍କର ପବନ ହୃଦୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରି
ନାହିଁ । ଖଞ୍ଜିକୋଟ ଓ ଆଠଗଡ଼ର ଗୋଲଗଣୀରେ ଦିଓଟି ସେକେଣ୍ଡରୀ ସ୍କୁଲ
ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ସେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ପ୍ରଜାକୁଳର ଜ୍ଞାନୋଦ୍ଧାର ପଥ ସୁଗମ କରିଅଛନ୍ତି ।
ଖଞ୍ଜିକୋଟ ଗଡ଼ରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ ଚତୁଷ୍ଟାଠୀ ଏହାଙ୍କ ସ୍ୱୟଂଚାଳିତ ଶ୍ରମାବଳୀର
ଲୁଲୁପ୍ତ ବିଦର୍ଶନ ।

ଖଞ୍ଜିକୋଟ-ଆଠଗଡ଼ର ପ୍ରଜାକୁଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମ୍ପର୍କକୁ ରାଜ୍ୟରେ ସେହି
ସୁରକ୍ଷାବିଶିଷ୍ଟ 'ସମରକ୍ଷା'ର ସୁଖ ଉପଭୋଗ କରୁଅଛନ୍ତି । ସେ ରାଜକୋଷରୁ
ବିପୁଳ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରି ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କୃଷିର ଉନ୍ନତିକଲେ, ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ
'ଜଳଭଣ୍ଡାର' ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଇଅଛନ୍ତି । ତଦ୍ୱାରା ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ଆଶଙ୍କା
ଏକପ୍ରକାର ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇଅଛି । ରାଜା ସମଚନ୍ଦ୍ର ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଦେବ ବର୍ତ୍ତମାନ
ମାତ୍ରାଜ କାଉନ୍ସିଲର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ସଭ୍ୟ, ଗଞ୍ଜାମ ଡିଷ୍ଟ୍ରିକ୍ଟ ବୋର୍ଡର
ପ୍ରେସିଡେଣ୍ଟ ଓ ଗଞ୍ଜାମ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ସଭ୍ୟପତି ।

ସ୍କୁଲରେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ କହିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯେ, ଶୁଣାଶ୍ରାବ୍ୟ ବିଦ୍ୟୋପାସ
ପୁଣ୍ୟାୟା ବାଲ୍ୟକେଶର ହରିଚନ୍ଦନ ଯେଉଁ ହିତାସନ ଅଳଂକୃତ କରୁଥିଲେ,
ସେହି ହିତାସନ ବର୍ତ୍ତମାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କ ପରି ଦାତା, ବିଦ୍ୱାନ୍ ଓ ବିଦ୍ୱାନ୍-
ସଗୀ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଧିକାରରେ ଅଛି ।

ଯେଉଁ ସମଚନ୍ଦ୍ର ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ସମୟରେ ଆଠଗଡ଼ ନିଲମ ହୋଇଗଲା,
ସେ ନିଃସନ୍ତାନ ଥିଲେ ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁକାଳରେ ଧରାକୋଟର ଜନିତ ରାଜକୁମାରଙ୍କୁ
ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ମନୋନୀତ କରି ଯାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ନିଜ ରାଜ୍ୟ ଆଠଗଡ଼ ନିଲମ
ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ମାତ୍ର ଦୌହିତ ସୂତ୍ରରେ ସେ ଟିକାଲି ରଘୁନାଥପୁରରୁ
ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟାଂଶ ଲାଭ କରିଥିଲେ, ସେଠାରେ ତାଙ୍କ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ରଙ୍କର ବସଧର
ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜତ୍ୱ କରୁଅଛନ୍ତି । ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ଖଞ୍ଜିକୋଟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ-
ଥିଲେହେଁ ଗଡ଼ ବା ରାଜଧାନୀ ଖଣ୍ଡ ଏହି ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ରଙ୍କ ଅଧିକାରରେ ଅଛି ।
ମାତ୍ର ସେମାନେ ସୁଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଟିକାଲିରେ ରହୁଥିବାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଠଗଡ଼ ଗଡ଼
ଅରଣ୍ୟସମାକୁଳ ହୋଇଗଲାଣି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପବନ-ପ୍ରାଚୀରବେନ୍ଦିତ ସେହି
ରମଣୀୟ ଗଡ଼ରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ସହସ୍ର ଗୃହ ଥିଲା । ମନୋହର ଉଦ୍ୟାନ, ସୁସଜ୍ଜିତ
ଦର୍ବିଆ, ସୁବିପୁଳ ରାଜଭବନ, ଶତ ଶତ ଦେବମନ୍ଦିର ଓ ମଠରେ ଗୁଣ୍ଡ ହୋଇ

ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ ଅକଳ ପ୍ରାୟ ଅଣୀ ବର୍ଷ ତଳେ ସାହୁତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ଅଲୋଚନାର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ଥିଲା, ଅତି ତାହା ଘୋର ଅରଣ୍ୟାନ୍ତର ହୋଇ ହିଂସ୍ର ଶ୍ଵାପଦକୁଲର କୀର୍ତ୍ତା ସ୍ଥାନ ହୋଇଅଛି । ଉପତ୍ୟକା ପ୍ରଦେଶ ବାସଭବନ ଦ୍ଵାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ-ଯିବାରୁ ଅନେକ ଲୋକ ସେହି ପ୍ରାଚୀରପଟ୍ଟର ଅଧିତ୍ୟକାରେ ଘର କରି ରହିଥିଲେ । କୌଣସି ଆଗନ୍ତୁକ ଆଶ୍ରୟ ନିମିତ୍ତ ଆଠଗଡ଼ରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ତାଙ୍କୁ ପରମ ସମାଦରରେ ଗ୍ରହଣ କରି ରାଜା ସ୍ଵୟଂ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଭୁବୁଡ଼ିର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଦେଉଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଜନାକାର୍ଯ୍ୟ ଗଡ଼ ମଧ୍ୟରେ ବାସ ଭବନର ସୁବିଧା ନ ଥିବାରୁ ଆଗନ୍ତୁକଙ୍କୁ ନିଜ ବାସଭବନ କଥା ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ଆଠଗଡ଼ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରାୟ ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଭୁବୁଡ଼ି ଏହି ସ୍ଵରୂପରେ ଦେବନ୍ଦ୍ର ଓ ବ୍ରହ୍ମନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ପରାଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ଗଡ଼ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ହେମଗିରି ସାହରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ବାସଗୃହ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ଦ୍ଵାରଦେଶରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଅମୃତକ୍ଷ ଛଡ଼ା ଅଉ ସବୁ କାଳଦ୍ଵାରା କବଳିତ ହୋଇଗଲାଣି । ସେହି ଅନ୍ତଃସଞ୍ଜ ମଞ୍ଜୁରୁହଟି-ବିନା କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦ୍ରଷ୍ଟା ଅଉ କେହି ନାହାନ୍ତି । ଆୟୋମାନେ ସେହି ବୃକ୍ଷମୂଳରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ମହାକବିଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ନମସ୍କାର କରି ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରନ୍ତି ।

କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ବିଶ୍ଵନାଥ ରାୟଗୁରୁ ମଧ୍ୟ ସୁପଣିତ କବି ଥିଲେ । ସ୍ଵସ୍ମୃତ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆରେ ସେ ଅନେକ କବିତା ଲେଖି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ବିଶ୍ଵନାଥ ସଂସାର ପ୍ରତି ଏକାନ୍ତ ଉଦାସୀନ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ସରଳତା ଓ ଔଦାସୀନ୍ୟ ହେତୁ କୃତ୍ରିମ ପ୍ରକୃତିର ଲୋକମାନେ କ୍ରମେ ତାଙ୍କ ଦାନବୃତ୍ତି ହରଣ କରିନେଲେ । ଆଠଗଡ଼ବାସୀ ଜଣେ ଲୋକ ବର୍ତ୍ତମାନ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦାନବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ଅଧୀଶ୍ଵର ହୋଇ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଧନବାନ୍ ବୋଲି ପରିଚିତ । ସମସ୍ତ ଭୁବୁଡ଼ି ହସ୍ତାନ୍ତରିତ ହୋଇଯିବାରୁ ବିଶ୍ଵନାଥ କ୍ରମେ ନିଃସ୍ଵ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ତଥାପି ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଶାସ୍ତ୍ରାଲାପ ଓ ଶିକ୍ଷାରଚିନ୍ତା କରି ହୃଦୟରେ ପରମାନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିଶ୍ଵନାଥଙ୍କର ପରଲୋକପ୍ରାପ୍ତି ହେଲା । ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଲୋକନାଥ ନିଃସହାୟ ଅବସ୍ଥାରେ ବ୍ରହ୍ମପୁର ତ୍ୟାଗ କରି ଆସ୍ଥା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଲଲା ଶାସନରେ ବାସ କଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ ଓ କବି ଥିଲେ । ଗଣେଶ୍ଵର ନାମକ ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର ଓ ସାତଗୋଟି କନ୍ୟାର ପିତାରୂପେ ସେ ସୁଖରେ ସଂସାରଯାତ୍ରା ନିବାହ କରି ଚଳିତ ବର୍ଷ ପରଲୋକଗାମୀ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଗଣେଶ୍ଵର ମାଟିକୁଲେଶ୍ଵର ପାଣି କରଅଛନ୍ତି ।

ଦ୍ଵାଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଜୀବନଚରିତ ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀର ସଞ୍ଚିତ୍ର ଅଲେକନା ଏକ ପ୍ରକାର ଶେଷ ହେଲା । ତାଙ୍କ ଭଲ ଜଣେ ମହାକବିଙ୍କ ଜୀବନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଲେକନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଆମ୍ଭେମାନେ ଧୃଷ୍ଣତାର ପରିଚୟ ଦେଉଅଛୁ । କଟକ ଓ ପୁରୀ ଅଞ୍ଚଳରେ ଲୋକେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଯେପରି ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି, ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କୁ ତଦପେକ୍ଷା ଶତଗୁଣରେ ଅଧିକ ଭକ୍ତ ଓ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । ସ୍କୁଲରେ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ କି ଶିକ୍ଷିତ, କି ଅଶିକ୍ଷିତ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଦେବତା ପରି ଭକ୍ତି କରନ୍ତି—ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ବିସ୍ମୟ ହୋଇଅଛୁ । ଏ କେବଳ ତାଙ୍କର ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନର ଫଳ ନୁହେଁ, ତାଙ୍କର ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନାରେ ଅସାଧାରଣ ଦକ୍ଷତା, ଜନାନୁସାଗ, ମାନବିକତା ଓ ହୃଦୟବତ୍ତର ନିଦର୍ଶନ । ଏ ଦେଶରେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଚାରର ହେବା ଦିନରୁ ସ୍ଵୟତନ୍ତ୍ର ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ରାଜାମାନଙ୍କର ଦେବାନ ଓ ମ୍ୟାନେଜରରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଉଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଏହା ପୂର୍ବେ ସ୍ଵୟତନ୍ତ୍ର ପଣ୍ଡିତମାନେ ଯେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ପୁରୁରୁରୂପେ ନିର୍ବାହ କରୁଥିଲେ, ଏହାର ବହୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖିଅଛୁ । ବଳଦେବ ଜଳନ୍ତର, ପାରଳା, ମହୁଣ ଓ ଆଠଗଡ଼ର ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଯେଉଁ ବୃତ୍ତିକୁ ଦେଖାଇଥିଲେ, ଉକ୍ତିକୃଷ୍ଣ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ବେୟାର୍ଡ଼ ଓ ବାନରମ୍ୟାନ୍ ପ୍ରମୁଖ ସିରିଲିଆନ୍ମାନେ ତାହାର ଭୂସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଶଂସା କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଏସବୁ ଖ୍ୟାତି ବର୍ଣ୍ଣପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଲୋକମୁଖରେ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି । ମାତ୍ର ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆମ୍ଭେମାନେ କେବଳ ତାଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ କବିତା ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ । ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କର ରାଜକାର୍ଯ୍ୟଗତ ପ୍ରଭା କାଳକ୍ରମେ ମଳିନ ହୋଇଯିବ, ମାତ୍ର ଦାନା ଉତ୍କଳଭୂଷା-ଜନନୀଙ୍କ ଗଳାରେ ସେ ଯେଉଁ ରତ୍ନହାର ଲମ୍ବାଇ ଦେଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଅସ୍ତିତ୍ଵ ଥିବାଯାଏ ମଳିନ ହେବ ନାହିଁ । ସେହି ହେତୁରୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ କହନ୍ତି—

“କାର୍ତ୍ତିରସରସବଦ୍ଧା ସ୍ତ୍ରୀ ଭବତି ଭୂତଳେ ।”

ପ୍ରକୃତରେ ଶ୍ରୀମାର୍ଜୁନ ପ୍ରଭୃତି ମହାବୀରମାନଙ୍କର ଯଶଃ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲାଣି, କିନ୍ତୁ ବ୍ୟାସ, ବାଲ୍ମୀକି ପ୍ରଭୃତି କବିମାନଙ୍କ ଅକ୍ଷରସବଦ୍ଧା କାର୍ତ୍ତି ଅଦ୍ୟାପି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଅଛି ଏବଂ ଚରକାଳ ରହିବ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖିଅଛୁ, କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଭଞ୍ଜାୟୁ ଯୁଗର କବି ଏବଂ ଭଞ୍ଜଙ୍କ କବିତାର ଛପା ତାଙ୍କ ରଚନାରେ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରତିଫଳିତ । ସ୍ଵଳାୟ ଅସାଧାରଣ

ପ୍ରତିଭାବଳରେ ସେ ଭଞ୍ଜିୟୁ କବିତାରେ ଯେଉଁ ଦୋଷ ଦେଖି ପାରୁଥିଲେ, ନିଜ ରଚନାବଳୀରେ ସେ ସବୁକୁ ଯଥାଶକ୍ତ ପରିହାର କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମତଃ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖି ଯେ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପରି କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କବିତାବଳୀରେ ଅଦରସହି ଅଜ୍ଞାତସ । ସୂତ୍ରୀଙ୍କ କୌଶସ ପ୍ରସିଦ୍ଧ କବି ମଧ୍ୟ ଏହି ଅଦରସ ବର୍ଣ୍ଣନାର ପ୍ରଭାବରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିମୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କବିତାରେ ଅଶ୍ଳୀଳ ଅଦରସ ପ୍ରାୟଶଃ ପରିହାସ ହୁଏ ନାହିଁ । ସମସାମୟିକ ସମାଜର ରୁଚିକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାରେ ତାଙ୍କର ଏହି ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତିମଣ୍ଡଳ ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ବିସ୍ମୟ ହୋଇଅଛୁଁ । ଦ୍ଵିତୀୟତଃ ଭଞ୍ଜିୟୁ କବିତାର ଭାଷା ଏକପ୍ରକାର ଦୁର୍ବୋଧ । ସେହି ହେତୁରୁ ଏ ଯୁଗରେ ସେ କବିତାର ଅଦର ଶିଳିତ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବହୁପରିମାଣରେ କମିଯାଇଅଛି । ସମ୍ଭବତଃ ଆମ୍ଭ ପାଇଁ ଲୋକ ତତ୍ପର ଶୂନ୍ୟାବସ୍ଥିତି ନ କରି ନିଜର ଦ୍ଵାର ଶୁଧା ନିବୃତ୍ତିର ଚେଷ୍ଟା କରିବ କି ? ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପ୍ରାୟ ଏକଶତ ବର୍ଷ ପରେ ବଳଦେବ କବିତା ଲେଖିଥିଲେ । ବଳଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରାଚୀନ ଖ୍ୟାତନାମା କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶେଷ କବି କୁହାଯାଇ ପାରେ । ତେଣୁ ସେ ଭାଷାର ପ୍ରକୃତ ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝି ପାରିଥିଲେ ଏବଂ ସ୍ଵାଧି ଶିଷ୍ୟରଦ୍ଵାରା ପ୍ରତିଭାବଳରେ ଭାଷାକୁ ଯେଉଁ ଆକାରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଗଲେ, ତାହାହିଁ ଏକପ୍ରକାର ଆଧୁନିକ ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ଆଦର୍ଶ । ଏହା ତାଙ୍କର ସ୍ଵସ୍ଵତ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଫଳ । ଚକ୍ରତରେ ସ୍ଵସ୍ଵତ ଭାଷାରେ ସମ୍ୟକ୍ ବ୍ୟବହୃତି ନ ଥିଲେ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ବିଶୁଦ୍ଧରୂପେ କିଛି ଲେଖିବା ଏକାନ୍ତ ଅସମ୍ଭବ । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳୀୟ ସମସ୍ତ ଖ୍ୟାତନାମା କବି ସ୍ଵସ୍ଵତଭାଷାରହି ଥିଲେ; ମାତ୍ର ସେମାନେ ସ୍ଵସ୍ଵତ ଶବ୍ଦକୁ କି ଆକାରରେ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବେ, ତାହା ସେତେବେଳେ ଭାବି ପାରି ନ ଥିଲେ । ‘ମାତା’ ସ୍ଥାନରେ ‘ମାତ’, ‘ଶୁଭ୍ରତା’ ସ୍ଥାନରେ ‘ଶୁଭ୍ର’, ‘ବିଷୟେ’ ସ୍ଥାନରେ ‘ବିଷେ’ ଏପରି ଶବ୍ଦ ଶବ୍ଦ ବିକୃତ ପ୍ରୟୋଗରେ ପ୍ରାଚୀନ ଭାଷା ଏକପ୍ରକାର ଦୁର୍ବିତ ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର ବଳଦେବଙ୍କ କବିତାରେ ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ଗ୍ରାମ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । କେବଳ ଏତିକି ନୁହେଁ, ବିଶୁଦ୍ଧ ସ୍ଵସ୍ଵତ ଶବ୍ଦ ସଙ୍ଗେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦର ଯୋଜନାରେ ସେ ଯେଉଁ ଅସାଧାରଣ କୃତତ୍ଵ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅନ୍ୟତ୍ର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ମୁସଲମାନ ରାଜତ୍ଵ ସମୟରୁ ଏ ଦେଶର ଭାଷାରେ ଅନେକ ଯାବନିକ ଶବ୍ଦ ପ୍ରବେଶ କରିଅଛି । ପ୍ରଚଳିତ ବହୁ ଯାବନିକ ଶବ୍ଦର ଉପଯୁକ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ ନାହିଁ । ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ତଦର୍ଥବୋଧକ ଶବ୍ଦ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯାବନିକ ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ ଅଧିକତର ସମାଚାର ବୋଧ ହୁଏ । ତେଣୁ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ସେହିସବୁ ଯାବନିକ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରି ତାଙ୍କ କବିତାକୁ ମଧୁର ଓ ସୁନ୍ଦର କରିଅଛନ୍ତି ।

ଭବହିଁ କବିତାର ଲବନ । କେବଳ ଭାଷା ପାଇଁ ନୁହେଁ, ସହଜବୋଧ୍ୟ ସରସ ଅନାବଳ ମୌଳିକ ଭାବପାଇଁ ମଧ୍ୟ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କବିତାବଳୀ ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ଭୂଷଣ । କବିବର ରାଧାନାଥ ରଂଗିକା ଓ ସମ୍ବୁତ, ଭାଷାରେ ଅସାଧାରଣ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କାବ୍ୟ କବିତା ଲେଖିବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ସୁସ୍ଥାନ୍ତସୁସ୍ଥରୂପେ ଅଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ଚିଲିକା-ଭୂମରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବାବେଳେ ନୌକାବାହୀ ନାବିକମାନଙ୍କ କଣ୍ଠନିଷ୍ପତ୍ତି କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଗୋଟିଏ କବିତା ଶୁଣି ସେ ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତତ୍ପ୍ରଣୀତ ‘ଚିଲିକା’ରେ ଯେଉଁ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି, ସାଠକସମାଜର ଅନ୍ତସ୍ଫୁଟି ନିମିତ୍ତ ତାହା ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରି ଦେଉଅଛୁ—

“ଭାବାର ପୁଣି କ୍ଷଣେ କରେ ଜାତ, ‘ଗଲ୍ଲଣି ତ ଗଲ୍ଲ କଥା ରେ ସଙ୍ଗାତ’, ସଙ୍ଗାତ ଅବେଶେ ନାନାରୁପେ ମନ, ଅଜାନ୍ତୁ ଦେଶେ କରେ ବିଚରଣ, ଗୁଲ୍ଲିଯାଏ ଶୂନ୍ୟେ ଶୂନ୍ୟେ କେଉଁଠାରେ, କି ଲଭିବା ଅଶେ ସେହିତା ନ ଜାଣେ, ଧନ୍ୟ ସେହି ଯାର ଆଶ୍ଚ ଶିରେ ଧରି, ଏ ଲଲା ରଚନ୍ତି ଦେବା ବାଗୀଶ୍ଵରୀ, ଧନ୍ୟ ରଥେ ତୁମ୍ଭ ଜନ୍ମ ଶୁଭକ୍ଷଣେ, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ତୁମ୍ଭେ ଉତ୍କଳ ଭୁବନେ, ତୁମ୍ଭ ମାଟିଦେହ ଗ୍ରାସିବୁ ଶୁଣାନ, ମାତ୍ର ଯଶୋଦେହେ ତୁମ୍ଭେ ଅସୃଷ୍ଟାନ ।” ସମ୍ବୁତ ଉତ୍ତରରାମଚରଣ ନାଟକରେ ସୁନ୍ଦର ମୁଖରେ ମହାକବି ଭବଭୂତଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବୁଝାଯାଇଅଛି—

“ଯ’ ବ୍ରାହ୍ମଣମିୟୁଁ ଦେବା ବାଗ୍‌ବଶ୍ୟେବାନୁବର୍ତ୍ତିତେ
ଉତ୍ତରଂ ରାମଚରଣଂ ତତ୍ପ୍ରଣୀତଂ ପ୍ରୟୋଶ୍ୟତେ ।”

ଯେଉଁମାନେ ଉତ୍ତରରାମଚରଣ ପଢ଼ିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହି ଉକ୍ତିର ସତ୍ୟତା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତରେ ବାଣୀ ଭୂତ୍ୟା ପରି କବିଙ୍କର ବଶବର୍ତ୍ତିତା ହୋଇ ନ ଥିଲେ, ଭାଷା ଓ ଭାବର ଏପରି ବିଚିତ୍ର ସମାବେଶ ହୋଇପାରି ନ ଥାନ୍ତା । ରାଧାନାଥ ବଳଦେବଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଠିକ୍ ସେହି ମନ୍ତବ୍ୟହିଁ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । “ଧନ୍ୟ ସେହି ଯାର ଆଶ୍ଚ ଶିରେ ଧରି, ଏ ଲଲା ରଚନ୍ତି ଦେବା ବାଗୀଶ୍ଵରୀ ।” ବଳଦେବଙ୍କ ଭାଷା ଓ ଭାବର ଅପୂର୍ବ ମିଳନ ଦେଖିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ମନେ ହୁଏ ସେ ମୁଁ ସ୍ଵା ଅସାମାନ୍ୟ ପ୍ରତିଭାବଳରେ ବାଗ୍‌ଦେଶକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ କରି ରଖିଥିଲେ । ଶଂସିତ ଉକ୍ତିତ କବିତାର ପାଦ-ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ (foot note) ରାଧାନାଥ ଲେଖିଥିଲେ, “ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ-ବିତ୍‌ମାନଙ୍କଠାରେ ଏ ମହାତ୍ମା (କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ) ସୁପରିଚିତ । ଏହାଙ୍କର ଗୀତାବଳୀ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରାୟ ସବୁଠି ଗୀତ ହୁଏ । ବଳଦେବ ଜଣେ ସମ୍ବୁତଙ୍କ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ରଚନା ଅତି ବିଶୁଦ୍ଧ ଓ ସୁରୂପସମ୍ପନ୍ନ । ବଳଦେବ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉତ୍କଳୀୟ କବିଙ୍କ ପରି ବ୍ୟାକରଣର ଅବମାନନା କରୁନାହାନ୍ତି । ‘ଗଲ୍ଲଣି ତ ଗଲ୍ଲ

କଥାରେ ସଜାତ' ଏହା ବଳଦେବଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର କରୁଣରସାତ୍ମକ ଗୀତର ଘୋଷା ।”

ଏହି ଉକ୍ତିରେ ରାଧାନାଥ ବଳଦେବଙ୍କୁ ମହାସ୍ୱାରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କର-
ଅଛନ୍ତି । ରାଧାନାଥ ଗୁଣଗ୍ରାସ୍ତ, ତାଙ୍କର ଏଭଳି ଉକ୍ତି ଯେ ଅନ୍ତରଞ୍ଜନ ନୁହେଁ,
ତାହା ସହଜରେ ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ଯେ
କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କବିତାର ମାଧୁର୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହେଉଅଛୁ ତାହା ନୁହେଁ; ସେହି
ସମୟରେ ସେ କବିତା ଲେଖିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଲୋକେ ତାହାର
ସରସତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ଅମ୍ଭେମାନେ ପୁର୍ବେ ଯେଉଁ କବିଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କଥା
ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛୁ, ସେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଉଚ୍ଚଦରର କବି ଓ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ ଏବଂ
ପ୍ରତିଯୋଗିତାସେବରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମକକ୍ଷ ହେବାକୁ ବହୁକାଳ ଚେଷ୍ଟା
କରିଥିଲେ । ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ନିଜର ଶକ୍ତିର ଅଭାବ ଅନୁଭବ କଲେ,
ସେତେବେଳେ ଅନନ୍ୟାପାୟ ହୋଇ ନୈଷଧପ୍ରଣେତା ଶ୍ରୀହର୍ଷଙ୍କ ପରି ସସ୍ତ୍ରୁତ
କବିତା ଓ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି ଭାଷା କବିତା ଲେଖିବା କାମନା କରି କଲିକତାର
ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦେବୀ କାଳଙ୍କଠାରେ ପ୍ରାୟ ବର୍ଷେକାଳ କଠୋର ସାଧନା କରୁଥିଲେ ।
ଶେଷରେ ଦେବୀ ପ୍ରସନ୍ନା ହେଲେ ଓ ବରଦାତ୍ରୀ ରୂପେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦର୍ଶନ
ଦେଇ କହିଥିଲେ, “ଏ ଜନ୍ମରେ ତୁମ୍ଭର ସେପରି କ୍ଷମତା ହେବ ନାହିଁ, ଯେବେ
ତୁମ୍ଭେ ସେପରି କ୍ଷମତା ଲାଭ କର, ତେବେ ୩୦ ବର୍ଷ ବୟସରେ ତୁମ୍ଭର ମୃତ୍ୟୁ
ହେବ ।” ସାଧକ ଏଥିରେ ସମ୍ମତ ହେବାରୁ ଦେବୀ “ତଥାସ୍ତୁ” ବୋଲି ବର
ଦାନ କରି ଅନୁକୃତି ହେଲେ । ସେଠାରୁ ଫେରି ଆସି ସେ ଯେଉଁ କବିତାମାନ
ଲେଖିଲେ, ଅମ୍ଭେମାନେ ପୁର୍ବେ ତାହାର ଆଦର୍ଶ ଦେଇଅଛୁ । ତାହା
ପଢ଼ିଲେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କବିତା ବୋଲି ଭ୍ରମ ହୁଏ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କୁ ବେଶି
ଦିନ ଆଉ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରିବାକୁ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା । ୩୦ ବର୍ଷ
ନ ପୁରୁଷ ତାଙ୍କୁ ସଂସାରସେବ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଏ କଥାଟି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ଖଲ୍ଲିକୋଟି ଅଂଗଡ଼ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରବାଦରୂପେ ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ।

କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କବିତାବଳୀକୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ତିନିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ
କରିଅଛୁ । ୧—ରାଧାକୃଷ୍ଣବିଷୟକ । ୨—ସାଧାରଣ ନାୟକନାୟିକାବିଷୟକ ।
୩—ଭକ୍ତିବିଷୟକ । ପ୍ରଥମ ବିଭାଗଦ୍ୱୟର ଅଙ୍ଗୀରସ ଶୁଙ୍ଗାର ଓ ଶେଷ ବିଭାଗର
ଅଙ୍ଗୀରସ ଶାନ୍ତ । ଏହା ଛଡ଼ା ହାସ୍ୟରସ ଓ କରୁଣରସର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ମଧ୍ୟ ସେ
ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲେ । ହାସ୍ୟରସର ବର୍ଣ୍ଣନାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅମ୍ଭେମାନେ ତତ୍ପ୍ରଣୀତ
“ହାସ୍ୟକଲ୍ଲୋଳ”ର ବିୟଦଂଶ ପୁର୍ବେ ଉଦ୍ଧାର କରିଅଛୁ ଏବଂ କରୁଣରସ
ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂର ‘ଗ’ ଗୀତ ଓ ‘ପ’ ଗୀତ ପାଠ କରିବାକୁ
ପାଠକସମାଜକୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଅଛୁ । ଶାନ୍ତରସ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏ ଥିମ୍ବୁବେ

ତାଙ୍କର ହୃଦୟେ ସ୍ତୋତ୍ର କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲୁ । ଏ ପୁସ୍ତକର ସଙ୍ଗୀତ-ପ୍ରକରଣରେ ପ୍ରବଚ୍ଚ ହୋଇଥିବା “ଗୋ ରସନାଟି, କୃଷ୍ଣନାମ ଛଡ଼ି ଅନେ ରସ ନାଟି” ନାମକ ସଙ୍ଗୀତଟି ଶାନ୍ତରସବର୍ଣ୍ଣନାର ଅଉ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଉଦାହରଣ ।

ସାଧାରଣ-ନାୟକନାୟିକାଙ୍କ ଚରଣଚନ୍ଦ୍ରଣ ବିଷୟକ କବିତା ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଅସମ୍ଭବ କାବ୍ୟହି ପ୍ରଧାନ । ତା ଛଡ଼ା ସେ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଚୌପଦ ବା ସଙ୍ଗୀତ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ଅତ୍ୟଳ୍ପ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସଂଖ୍ୟ ଚୌପଦ ବା ଶତ୍ରୁକବିତାର ପ୍ରଣେତା । ସେଥିରେ ସେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣନାୟ ନାୟକନାୟିକାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି; ତେଣୁ ମନେ ହୁଏ, ତାଙ୍କ ମତରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜଗତର ଆଦର୍ଶ ନାୟିକା ଓ ନାୟକ । ଅବଶ୍ୟ କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂରେ ସେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଉପାସ୍ୟ ଦେବତାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତତ୍ପ୍ରଣୀତ ସଙ୍ଗୀତାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଶୃଙ୍ଗାରରସର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଶେଷରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାମରେ ସମର୍ପଣ କରିବାଦ୍ଵାରା ସତେ ଯେପରି ସେ ସବୁକୁ ଭୁଲସୀମିତ ପକାଇ ପରିଣ କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ କେହି କେହି ବଳଦେବଙ୍କୁ ‘ଭୁଲସୀମିତ’ କବି ବୋଲି କହନ୍ତି । ଅମ୍ଭେମାନେ ପୁଣି କହିଅଛୁ, ହିନ୍ଦୁ ସ୍ତ୍ରୀର ଆଶ୍ରୟ ଦେବତାଙ୍କ ପ୍ରଣୟ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ଉଚ୍ଚଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଉପାୟରେ ଆଦରସ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦୋଷରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ତାଙ୍କ ପୁଣି କବିମାନଙ୍କଠାରୁ ନିଜର ସ୍ଵାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରକ୍ଷା କରିଅଛନ୍ତି ।

ଛନ୍ଦ, ଚମ୍ପୂ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ଛଡ଼ା ସେ ଅନେକ ଚନ୍ଦ୍ରକବିତା ମଧ୍ୟ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ସେଥିରୁ କେତେକ ଅଂଶ ଉଦ୍ଧାର କରି ପାଠକସମାଜକୁ ଉପହାର ଦେଉଁ । ଥରେ ଶଶିକାଶଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଲେଖିଥିଲେ:—

ଦାସ ବୋଲି ଯାହା କଲ ଦଇବ, ତା ଗୁଡ଼ ବଚନେ କିସ କହିବ,
ଭାସ ହେଉ ପଛେ ଉତ୍ତେଜଶ୍ରେଣୀ, ନାସରେ ନିକି ତା ଛରକୁ ଗଣି;
କାହାର ସେ ନୁହେଁ, କୁହାର ଗେଲଇ ପରାଣ ଦହେ । ୧ ।
କି କାର୍ଯ୍ୟ ତାଠାରୁ ସେ କି ନାୟିକା, “ଦକା”* ବିକା ଏକା ଯାହା ଜଗନ୍ନାଥ,
ରଙ୍ଗରେ ସଙ୍ଗରେ ରସଇ ଯେହି, ରସ ଖାଇ ଖାଇ ପରାଣ ଯାଇ,
କହିବା କାହାକୁ, ପଦା କରେ ସେ ଜନାପବାଦକୁ । ୨ ।

* ଦକା—ଶଶିଠାର ଅନୁସାରେ ‘ଦ’ ଠାରେ ‘ବ’ ଓ ‘କ’ ଠାରେ ‘ଅ’ ହୁଏ; ଅଶ୍ଳୀଳତା ଦୋଷ ପରିହାର ପାଇଁ କବି ଏଠାରେ ଶଶିଠାର ଶ୍ଵାସ୍ତୋତ୍ର କରିଅଛନ୍ତି

ଶେଷେ ଦେଖିଯାଏ ଅତି ସ୍ନେହେ, ନନ୍ଦକୁଟ କଥା ହଜାରେ କହେ,
 ବାବୁ ଭଲ ମାମୁ ପିଉସୀ ପତି, ଲଣ୍ଡଭଣ୍ଡ ମାମଲତ କରନ୍ତି,
 କିଛି ବୁଝେ ଭଲ, କିଛି କିଛି ମୁହେଁ ପଡ଼ୁ ନିଆଁ ଝୁଲ । ୩ ।
 ଜାତିରେ ହାଡ଼ି ହୋଇଥିଲେ ହେଲେ, କାନ୍ଦିରେ ରୁପା ଗୁର ଚଳା ଥିଲେ,
 ସାରିରେ ତାକୁ ତଳପତ୍ତ ଡାକ, ହାତରେ ଭିଡ଼ି ଶୁଆର ସେ ଜାକ,
 କାନ୍ଦିଛି ହଜାରି, ଗୁଡ଼ି ଶେଷରେ ଦିଏ ଦଉଡ଼ାଇ । ୪ ।
 କନ୍ଦର୍ପ ପରି ହେଉ ରୂପବନ୍ତ, ଗଣେଶ ସମାନ ହେଉ ପଣ୍ଡିତ,
 ଜନ୍ମ ଲଭିଥାଉ ଦ୍ଵିଜକୁଳରେ, ମାତଙ୍ଗକୁ ଜଣିଥାଉ ବଳରେ,
 ଧନ ନାହିଁ ଯେବେ, ମନ ନାହିଁ ବାସ୍ତବନାର କେବେ । ୫ ।

ଏହିପରି ନାନାଭାବରେ ସେ ଅସ୍ଵାସ କରନ୍ତା ରଚନା କରିଅଛନ୍ତି ।

କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଅତି ମଧୁର ଓ କମଳାୟୁ ଥିଲା । ଏହି ଚରିତ୍ର-
 ମାଧୁରୀରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ବାଲକଠାରୁ ବୃଦ୍ଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ସହବାସ
 କାମନା କରୁଥିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀୟ ପ୍ରଭୁପୁରୁଷମଣ୍ଡିତସୂତ ବଚନଭଙ୍ଗୀରେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ
 ମୁଗ୍ଧ କରି ପାରୁଥିଲେ । ନିଜ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ବନ୍ଧୁରେ ସେ କେବେହେଁ ଅହଙ୍କାର
 କରୁ ନ ଥିଲେ, ତେଣୁ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜର ବହୁ ପଣ୍ଡିତ ଓ ଲେଖକ ତାଙ୍କ
 ସାହାଯ୍ୟରେ ନାନାଭାବରେ ଉପକୃତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ

ଦ୍ଵିତୀୟ ଭାଗ

କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ

ଓ

ଚୌପଦୀ-ରସାକର

କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ

ଶ୍ରୀ ରାଧାକୃଷ୍ଣାଭ୍ୟାଂ ନମଃ

ମଙ୍ଗଳାଚରଣ

ତେନେ ଯେନେହୁ କୃଷ୍ଣାବସନବିତରଣୋଦ୍‌ବେଗନେପୁଣ୍ୟପୁଣ୍ୟଂ,
ପାର୍ଥନର୍ଥାନ୍ କୁରୁଣାମଧୁପତବିହୃତାନ୍ ଯୋ କୁହାବାହବାଣୋ ।
ସତ୍ୟାମତ୍ୟାନୟୁଦ୍ ଯୋ ଭୁବମମରତରୁଂ ସ୍ଵର୍ଗତୋନର୍ଗଲୋକାଃ,
ଦନ୍ତା ଦନ୍ତାବଳାଞ୍ଜିଃ ସ ପରମପୁରୁଷଃ ସନ୍ତତଂ ଶାଂ ତନୋତୁ ।

ଭାଷା ସ୍ଵୟଂ । ମାନମନଃ ସରୋଜଂ ବ୍ୟାକାଶୟୁଦ୍ ଯୋ ଦୟାୟୁକ୍ତୟୁଃ,
ତମାୟୁରୂପଂ ହୃଦୟାୟୁରକଂ ସତ୍ୟଂ ଶିବଂ ସୁନ୍ଦରମାଶ୍ରୟେତ୍ ।

ସ୍ଵୟଂ ଚ ଟୀକା—ଗ୍ରନ୍ଥାରମ୍ଭେ 'ମଙ୍ଗଳମାଚରଣ' ତେନ ଇତି । 'ଯେନ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେନ ଇହାସିନ୍ଧୁ ସଂସାରେ କୃଷ୍ଣାୟୈ ଦ୍ରୋପଦୈ କୁରୁସଭାୟାଂ ଦୁରାସନା
ଦୁଃଶାସନେନାକୃଷ୍ଣବସ୍ତ୍ରାୟୈ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, ବସନବିତରଣେ ବସୁସୁଦାନେ ଯ ଉଦ୍‌ବେଗ
ସ୍ଵୟନ୍ ଯତ୍ ନୈପୁଣ୍ୟଂ ତଦେବ ପୁଣ୍ୟଂ ତେନେ ଅଚରତଃ; ଯଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଃ
କୁରୁଣାମଧୁପତବିହୃତୋଧନପ୍ରେନ ବିହୃତାନ୍ ବୃତାନ୍ ପାର୍ଥାନାଂ ସୁଧୃଷ୍ଣିରାଜନା-
ମନର୍ଥାନ୍ ଅନିଷ୍ଠାନି ଅହବଃ କୁରୁସେନୟୁକଂ ଅଗ୍ନିରବଂ ତସ୍ମିନ୍; କୁହାବ
ଅକୁହୋଦ୍; ଯୋନର୍ଗଲୋକା ଅମିତବିକ୍ରମଶାଳୀ ସତ୍ୟାୟାଃ ସତ୍ୟଭୀମାୟାଃ
ସୁପନ୍ତ୍ୟାଃ ମତ୍ୟା ରୁକ୍ୟା ତୟାନ୍ତରୁକଃ ସନ୍ନିତ୍ୟର୍ଥଃ ଅମରତରୁଂ ପାରିଜାତବୃକ୍ଷଂ
ସ୍ଵର୍ଗଜଃ ସ୍ଵର୍ଲୋକାତ୍ ଭୁବଂ ପୃଥିବୀଂ ଅନୟୁଦ୍ ଅନାତବାନ୍, ଦନ୍ତାବଳାଞ୍ଜି
ତ୍ରାହସପ୍ରସଂ ଗଜରାଜସ୍ୟ ଅଞ୍ଜିଃ ଦୁଃଶସ୍ୟ ହନ୍ତା ବିନାଶକଃ ସ ପରମପୁରୁଷଃ
ସନ୍ତତଂ ସର୍ବଦା ଶାଂ ମଙ୍ଗଳଂ ତନୋତୁ ବିସ୍ତାରୟତୁ ।

ଉଚ୍ଚଳ ଅନୁବାଦ—କୁରୁସଭାରେ ଦୁଃଶାସନ ନାସ୍ତ୍ ଅକର୍ଷଣ କରନ୍ତେ
ଦ୍ରୋପଦଙ୍କୁ ବସ୍ତ୍ର ଦାନ କରି ଯେ ଏହି ସଂସାରରେ ପୁଣ୍ୟକାର୍ତ୍ତି ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ,
ଦୁର୍ଲ୍ଲୋଧନ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସବୁ ଅନିଷ୍ଠ କରିଥିଲେ, ସେ ସବୁକୁ ଯେ
କୁରୁସେନ ମୁକ୍ତାଗ୍ନିରେ ଅହୁତରୂପେ ସୁଦାନ କରିଥିଲେ, ସୁପନ୍ତୀ ସତ୍ୟଭୀମଙ୍କ
ଅହୁସେଧରେ ଯେ ପାରିଜାତ ବୃକ୍ଷକୁ ସ୍ଵର୍ଗରୁ ଚୁଲ୍ଲେକକୁ ଆଣିଥିଲେ, 'ହନ୍ତା-
'ଦ୍ଵାରା ଅକାତ ହୋଇଥିବା ଗଜରାଜକୁ ଯେ ଉଚ୍ଚାର କରିଥିଲେ, ସେହି ଶରମ
ପୁରୁଷ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସର୍ବଦା ମଙ୍ଗଳ ବିସ୍ତାର କରନ୍ତୁ ।

କୁ ବସ୍ତ୍ରହୁଫଟାନଟାଚରଣଲମ୍ପଟାଘି ଦ୍ରୁୟଂ
 ମହଃ କୁ ଚଲସନ୍ନହାରଜତଜାତଜୈତ୍ରଂ ପୁନଃ;
 ତୟୋଃ କୁ ଘଟନାବଧୌ କବନକଲ୍ଲନଂ ସ୍ଵଲ୍ଲଧୀ—
 ରହଂ କୁ ଚ କଥଂ ସଠାଦୁଦମୀଦୁଶଂ ସାହସଂ ।

କଥମହମିହ ମହ୍ନିତମହ୍ନମମହୋଦଧେର୍ମହେନ୍ଦ୍ରମଣିମୟଶସନୋହ-
 ସହୋଦରାଙ୍ଗମହସୋ ବିହାରଣାଳିନୋ ମଧୁରେ ମଧୌ ବଧୂବିତ-
 ନ୍ୟାୟାଦୟସିଦ୍ଧାନ୍ତତଥ୍ୟ ସବେଶ୍ଵରସ୍ୟ ଶ୍ରୀନନ୍ଦନନ୍ଦନସ୍ୟାଶ୍ର-
 ତସୋମଣ୍ଡଳପିଣ୍ଡିଲୀକୃତାନେକାନେହସୋ ଭଗବତୋ ମାଣ୍ଡିତ୍ରସ୍ୟ
 ସୁବ୍ରତକୃତାବତାରୟା ରାଧୟା ସହ ଲୀଳାଂ ଲେକୋଞ୍ଚୁରମଲ୍ଲଧୀର୍ଜଲ୍ଲମୀତି
 କବିଶ୍ଚିନ୍ତୟାମାସ ।

ଟୀକା—ସାମ୍ରାଟ କବଃ ସାହକାରଂ ପରିହରତି କୁବସ୍ତ୍ରୋତି । ଅହେଃ
 କାଳୟସ୍ୟ ପଟାୟାଂ ପଶାୟାଂ ନଟାଚରଣେ ନର୍ତ୍ତିନେ ଲମ୍ପଟଂ ଅଗ୍ନିଦ୍ରୁୟଂ
 ଚରଣଦ୍ରୁୟଂ ଯସ୍ୟ ତତ୍ ବସ୍ତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାଶୋଃ ବ୍ରହ୍ମମଦାର୍ଥଃ କୁ କୁହ, ଲସନ୍ତ୍ୟାଃ
 ମହାରଜତାନାଂ କାଞ୍ଚନାନାଂ ଜାତୋଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠବିଭ୍ରାଗସ୍ୟ ଜୈତ୍ରଂ ଜୟଶୀଳଂ
 ମହାସ୍ତେଜଃ ଶ୍ରୀରାଧାସୁକମିତିଭବଃ ପୁନଃ କୁଃ ତୟୋଃସ୍ତମହସୋଃ ପ୍ରକୃତି-
 ସୁରୂପସୌରିତ୍ୟର୍ଥଃ ଘଟନାବଧୌ ମେଳନଦ୍ଵିୟାୟାଂ କବନକଲ୍ଲନଂ କବିତ୍ଵକଲ୍ଲନା
 କୁ, ସ୍ଵଲ୍ଲଧୀଃ କ୍ଷୀଣବୁଦ୍ଧିରହଂ ଚ କୁ କଥଂ ହଠାତ୍ପଦୁଷଂ ସାହସଂ ସାହସିକତା
 ପ୍ରକୃତିସୁବ୍ରତସୋଃ ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣସୌର୍ଯ୍ୟମେଳନବିଷୟାୟାଂ ଚମ୍ପୂକାବ୍ୟ ନିର୍ମିତ-
 ରୂପଂ ଅବାଦ୍ମାନସଗୋଚରମିତି ଭବଃ ଉଦିତଂ ଜାତଂ । ଭାଷଣସ୍ଵଦୃଶ୍ୟ-
 ତମତେଜସୋଃ କବିତ୍ଵକଲ୍ଲନସୁବ୍ରତତୟୋଃ ସତ୍ୟପିମହଦବୈଷମ୍ୟେ ମମୟୁସୁଦ୍ୟମଃ
 ସ୍ତବିଷ୍ଠସ୍ତେ ଭଗବତ୍କୁପାମାତ୍ରାପେସ୍ୟ ରତି ଫଳତୋଽର୍ଥଃ ।

ଅନୁବାଦ—ଯାହାକାର ଚରଣଦ୍ରୁୟ କାଳୟ ସର୍ପର ପଶାରେ ନୃତ୍ୟ
 କରବାରେ ନିପୁଣ, ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମରୂପୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କେଉଁଠାରେ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ତେଜହ
 ତୟ ବରୁଥିବା ପ୍ରକୃତିରୂପିଣୀ ରାଧାକାଙ୍କର ସମୁଦ୍ଧୁଳ ଜ୍ୟୋତି ବା ପୁଣି କେଉଁ
 ଠାରେ ? ସେ ଦୁହଙ୍କର ମିଳନାୟକ ଚମ୍ପୂକାବ୍ୟ ନିର୍ମିତରେ କବିତ୍ଵକଲ୍ଲନା ବା
 କେଉଁଠାରେ ? କ୍ଷୀଣବୁଦ୍ଧି ମୁଁ ବା କେଉଁଠାରେ ? ହଠାତ୍ କାହିଁକି ମୋର
 ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତ ହେବାରେ ସାହସ ହେଲା ।

ଟୀକା—ଅଲ୍ଲଧୀଃ କ୍ଷୀଣବୁଦ୍ଧିରହଂ କଥଂ ରାଧୟା ସହ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଲେକଞ୍ଚୁର-
 ମଲ୍ଲୋଦ୍ଧବଂ ଲୀଳାଂ ଜଲ୍ଲମୀତି କବିଶ୍ଚିନ୍ତୟାମାସ । କଂ ରୂତସ୍ୟ ଭଗବାତ ଭବ୍ୟ-
 ପେଶାୟାମାହ, ମହତାନାଂ ପୁଜିତାନାଂ ମହମ୍ମା ମହୋଦଧେର୍ମହାମହମୟାଳନ

ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, ପୁନଃ କିଂଭୂତସ୍ୟ, ମହେନ୍ଦ୍ରମଣେରନ୍ଦ୍ରଶାଳମଣେମ୍ବୁଶାନାଂ କରଣାନାଂ
ଯଃ ସନ୍ଦୋହଃ ସମୁଦ୍ରପ୍ରସ୍ୟ ସହୋଦରଂ ତତ୍ତ୍ୱଲ୍ଲମଙ୍ଗମହଃ ଶରୀରକାନ୍ତର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ
ତସ୍ୟ, ପୁନଃ କିଂଭୂତସ୍ୟ, ମଧୁରେ ମଧୌ ମନୋହରେ ବସନ୍ତଞ୍ଜିଂ. ଚିହ୍ନା-
ଶାଳନୋ ଭ୍ରମଣନିରତସ୍ୟ, ବଧୂନ୍ ଗୋପାଙ୍ଗନାସୁଦତେନ ପ୍ରକାଶିତେନ
ନ୍ୟାୟାନ୍ତୟେନ ବ୍ୟବହାରସମ୍ବନ୍ଧେନ ସିଦ୍ଧାନ୍ତସ୍ୟ ପରମାସୂତୟା ନିରୂପିତସ୍ୟ
ସ୍ୱସଲ୍ଲଳାଦୌ ଗୋପସ୍ତ୍ରୀସମସ୍ତଙ୍ଗକ କୃଷ୍ଣଦର୍ଶନାଦିତ ଭବଃ, ଯଦ୍ୱା ବଧୂଦିତ-
ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାଂ କାନ୍ତାସନ୍ନିତଶାସ୍ତ୍ରାଣାମନ୍ୟୁଃ ପରମେଶ୍ୱ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପଦବ୍ୟ
ପ୍ରାପିତୋ ଯସ୍ମାତ୍ ତାଦୃଶସ୍ୟ, 'ଶବ୍ଦସୂତ୍ତ୍ୱପରସ୍ୟେତେ ବିଷ୍ଣୋରଂଶା ମହାସୁନ'
ଇତ୍ୟାଦି ବିଷ୍ଣୁପୁରାଣବଚନାତ୍ * ସର୍ବେଶ୍ୱରସ୍ୟ ନିଖିଳବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକାରଣସ୍ୟ, ସ୍ୱାଧୀଂ
ବିଶିନକ୍ଷି, ସୁକୃତକୃତାବତାରୟେତ—ଅଖଣ୍ଡତପୋମଣ୍ଡଳେନ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନତପଃ
ସନ୍ଦୋହେନପିରିଣ୍ଡିଲକୃତଃ ପରପୁରତା ଅନେକେନେହସୋ ବହୁକାଳା ଯେନ
ତସ୍ୟ ଦୀର୍ଘତପଃସଂଶେନ ବହୁକାଳଂ ପୁଣ୍ୟକର୍ମବହୁଳଂ କୃତବତ୍ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ
(ଭୂତନିଷ୍ଠଦିବ୍ୟାଦି ବୃହତ୍ତ୍ୱପି ପିରିଣ୍ଡିଲ ଇତ୍ୟମରଃ) ଭଗବତ ଶିଶୁର୍ଣ୍ଣଶାଳନୋ
ମାତ୍ରିଣସ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ସୁକୃତାତ୍ ପୁଣ୍ୟାକ୍ଷେତୋ କୃତବତାରୟା ଭବ୍ୟବତାରଂ
ପରଗୁହ୍ୟନ୍ୟା ସ୍ୱପୟା ପ୍ରକୃତରୂପିଣ୍ୟା ସହ । ପୁରା କିଳ ଭଗବାନ୍ ମାତ୍ରିଣ
ପ୍ରକୃତଂ କନ୍ୟାରୂପେଣ ଲଭ୍ୟୁଂ ଦୀର୍ଘଂ ତପଃସ୍ତପେ, କୃଷ୍ଣାବତାରକାଳେ ବୃଷଭରୁ-
ରୂପେଣ ଭବ୍ୟବତାରଂ ଗୃହ୍ୟତପ୍ରସ୍ୟ କନ୍ୟାରୂପେଣ ପ୍ରକୃତରବଗଣ୍ଡାଭୂତ
ପୌରାଣିକା ବାଞ୍ଛି ।

ଅନୁବାଦ—ମୂର୍ବକାଳରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକୃତିକୁ କନ୍ୟାରୂପରେ ପାଇବା
ପାଇଁ ଦୀର୍ଘକାଳ ତପସ୍ୟା କରିଥିଲେ; ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେତେବେଳେ ଭୂଲକ୍ଷ୍ମରେ
ଅବତାର ଧାରଣ କଲେ, ତତ୍ତ୍ୱେବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବୃଷଭରୂପରେ ଜାତ ହୋଇଥିଲେ,
ପ୍ରକୃତି ସ୍ୱାପରୂପରେ ତାହାଙ୍କର କନ୍ୟା; ଯେ ମହାମହାମାଣାଳୀ ଯାହାଙ୍କ ଦେହକାନ୍ତ
ଇନ୍ଦ୍ରଶାଳମଣି ତେଜ ପରି, ମନୋହର ବସନ୍ତ ଋତୁରେ ଭ୍ରମଣ କଲେବେଳେ
ସହଚର ଗୋପବଧୂମାନେ ଯାହାଙ୍କୁ ସର୍ବେଶ୍ୱର ବୋଲି ଜାଣିପାର ଅସ୍ପଷ୍ଟମର୍ମଣ
କରିଥିଲେ, ସେହି ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀକ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ଅଲୌକିକ
ଲଳା ହୋଇଥିଲା, ମୁଁ ସାମାନ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିରେ ତାହା କିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବି ? କବି
ଏହୁପରି ଚିନ୍ତା କରିଥିଲେ ।

* କେଚିତ୍ ବଧୂଦିତନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟସିଦ୍ଧାନ୍ତସ୍ୟେତ ପଠନ୍ତି । ତେଷୁ
ସିଦ୍ଧାନ୍ତେ ମୀମାଂସିତୌ ବଧୂଦିତନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟୈ । ଯେନ ତସ୍ୟ
ଗୋପାଙ୍ଗନାର୍ଘ ପ୍ରକାଶିତ ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟୟୈମୀମାଂସକସ୍ୟେତ ବ୍ୟାଖ୍ୟାୟତେ ।

ମୂର୍ତ୍ତି ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା

ରାଗ—ସାବେରୀ

କି ହେଲା ରେ, କହିତ ହୃଦୟ ଭାବରେ,
କାଲି ଯା ଦୂରରୁ ଦେଖି, * କଳନା କଲ ମୋ ଅଖି,
କଳା ଇନ୍ଦ୍ରୀୟର ଆରତରେ । ପଦ ।
କେଳି କଦମ୍ବ ଲତାର, କୋଳେ କି ଶ୍ୟାମଳତାର,
ତେଜ ସେ ରବିସୁତାର ଡାରେ,
କମ୍ପି ମୋର କଳେବର, ହୋଇଗଲା ଆରପାର,
ଯାହାକୁ ଡରଇ ତାର ଡାରେ । ୧ ।
କୁସୁମକୋଦଣ୍ଡ କାଣ୍ଡ, କେତେ କରୁଥିଲ ରୁଣ୍ଡ,
କର୍କଶ ନୋହୁବା ଭାବରେ,
କହୁଛି ବରଜ-ଲତା, କେବଳ ହେଲା ମୋ ମହା,
ମଞ୍ଜିରିବି କି ଉଦ୍‌ଭବରେ । ୨ ।
କି ମୋହନ ଲାଲା ଧର କୋଟି କଳା କର ଶିଶୁ,
ସୁରୁଛି ସେ ଶ୍ୟାମ ମୁରତିରେ,
କୁସା କରେ ମୁଁ ଧାତାକୁ, କାହିଁକି ସରଜି ତାକୁ,
ଶରସୁ ରଖିଲ ଜରତରେ । ୩ ।
କି ନୀତି କି ଜାତିଶୀଳ, କି କୁଳବରତ ଫଳ,
ଠଉର ପାରିଲ ମୋ ମନ୍ଦରେ ?
କୋମଳତର ମୋହନ କୁଞ୍ଜକୁସୁରୁ ନିଃସ୍ବନ
ଆସି ରୁମ୍ଭିଦେଲା ମୋ ଶୁଭରେ । ୪ ।
କଲବଳ ଛଟପଟ ହୋଇ ଯାଉଛି ନିପଟ,
ସ୍ବଦେଶ ଅଶନ-ବିରତିରେ,
କହଇ ଶ୍ରୀ ବାଲ୍ମକେଶ, ଶରଣ-ଧରଣୀଭିଶ,
ଏ କି ଦଣ୍ଡ ବିନା ପୀରତିରେ । ୫ ।

* ପାଠାନ୍ତର—କାଲି ଯା ଦୂରରୁ ସଖି ।

(କ) ଭାବରେ—କଥାରେ; କଳନା କଲ—ଠଉରାଇଲ; ଆରତରେ—
ନିବୃତ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ; ଶ୍ୟାମଳତା—ଶ୍ୟାମଳତା ବା କାଳମା; ରବିସୁତା—ସମ୍ବନା;
ଆରପାର—ଅସ୍ବବ୍ୟସ୍ତ; ଡାରେ—ବାଣ; କର୍କଶ ନୋହୁବା—କୋମଳ; ଭାବରେ—
ଶର ରଖିବାମୁଣା, ଭୂଣୀର; କଳାକର—ଚନ୍ଦ୍ର; କୁସା—ନିଆ, ଶରସୁ—

ଦୀର୍ଘକାଶିନୀ; ଜରଜା—ବୃକ୍ଷା (ସ୍ବଧାକ ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀ ଜଟିଳା); ହୃଦି—ପେଟ;
ଗର୍ଭି; ପୁତ୍ର—କାନ; ନିପଟ—ଏକାନ୍ତ; ସବେଶ—ନିଦ୍ରା; ଅଶନ—ଭୋଜନ;
ବରଜ—ଅକ୍ଷୟ; ଶରଣଧରଣୀଭାଗ—ଅଠଗଡ଼ ସ୍ବଜ୍ୟର ସ୍ବଜା (ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାର
ଅଠଗଡ଼ରେ ବସନ୍ତବେଳେ ପୁଷ୍କର ସ୍ବଜା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସହ ଶରଣ ନେଇଥିବାରୁ
ଅଠଗଡ଼ ‘ଶରଣସ୍ବଜ୍ୟ’ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହୁଏ) ।

କିନ୍ତୁ ସ୍ବଧା ଲଳିତାଙ୍କୁ କହିଲେ, ହେ ସଖି, କଣ ହେଲା ! କାଲି
ମୋ ଅଖି ଗୋଟିଏ ଗାଡ଼ ନେଲିଥା ବର୍ଷର କର୍କଶ ହଠାତ୍ ନିବୃତ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ
ଦେଖି ଯାହା ଠଉରାଇଲା, ତାହା ମୁଁ କଥାରେ କହି ପାରୁ ନାହିଁ* । ପଦ । ଯମୁନା
କୁଳରେ ଥିବା କେଳିକଦମ୍ବ ଲତାକୋଳରେ ଗାଡ଼ ଶ୍ୟାମବର୍ଣ୍ଣର କି ଗୋଟିଏ
ତେଜ ଦେଖିଲି । ମୁଁ ଯାହାକୁ ଡରୁଁ, ସେହି କାମଦେବର ଶରରେ ମୋର
ଦେହ ଏକାବେଳେକେ ଛଦ୍ମ ହୋଇଗଲା । ୧ । କାମଦେବ ସହଜରେ
ବାହାର କରି ପାରିବ ବୋଲି ତାହାର କୋମଳ ଶରମୁଣାରେ କେତେ ଶର
ଜମା କରି ରଖିଥିଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ ମୋତେ ମାରିବାରୁ, ମୁଁ ଲଜ ଛାଡ଼ି କହୁଛି,
ଠିଆରେ ଠିଆରେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳିଯିବା ପାଇଁ ମୋର ମନ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ
ଉଠିଲା । ୨ । ଆହା ! ସେ ଶ୍ୟାମଳବର୍ଣ୍ଣ ତେଜୋମୟ ରୂପରେ କି ମନୋହର
ଭାବରେ କୋଟି ଚନ୍ଦ୍ରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପୂରି ରହିଅଛି । ତାକୁ ଦେଖିବା ବେଳେ ମୁଁ
ବିଧାତାକୁ ନିନ୍ଦା କରୁଅଛି ଯେ ସେ ତାଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରି ବୁଢ଼ୀକୁ (ନିଜ ଶାଶୁଙ୍କୁ)
କାହିଁକି ଏତେ ଦୀର୍ଘ ଅୟୁଷ ଦେଇଅଛି ? ୩ । ହେ ସଖି ! ସେତେବେଳେ ଗାଢ଼,
ଜାଢ଼, ସୁଭବ, ବଣ କି ବ୍ରତଫଳ କୌଣସିଟା ମୋ ମନରେ ଠଉର ପାରିଲା
କି ? ଅର୍ଥାତ୍ ମୁଁ ଏ ସବୁ ଭୁଲିଗଲି । ଏହି ସମୟରେ କେଳିକଦମ୍ବ ଲତାର ବୁଝି
ଉତରୁ ଗୋଟିଏ ଅତି କୋମଳ ମନୋହର ସ୍ବନ (ବର୍ଣ୍ଣାବ) ମୋ କର୍ଣ୍ଣକୁ
ଚୁମ୍ବି ଦେଲା ଅର୍ଥାତ୍ ମୋ କାନରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ୪ । ସେହି ସମୟରୁ ନିଦ୍ରା
ଏବଂ ଭୋଜନରେ ମୋର ବିରତି ଆସିଅଛି ଅର୍ଥାତ୍ ମୁଁ ଶୋଇ ପାରୁ ନାହିଁ କି
ମୋତେ ଭୋଗ କରୁନାହିଁ, ତେଣୁ ମୁଁ କଲବଳ ଛତିପଟ ହୋଇ ଯାଉଅଛି ।
ଶରଣଧରଣୀର ଅର୍ଥାତ୍ ଅଠଗଡ଼ର ସ୍ବଜା ବାଲୁକେଶ କହନ୍ତି, ବିନା ପ୍ରୀତିରେ
ଏ ଦଣ୍ଡ କାହିଁକି ହେଲା ? ୫ ।

* ଏହି ପଦର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ କେହି କେହି କହନ୍ତି, କଳାଭୈରବ
ଅର୍ତ୍ତରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଗାଡ଼ ଗାଳ ବର୍ଷର କର୍କଶ ଯେ ଅର୍ତ୍ତାତ୍ ପ୍ରାଚୀ ପ୍ରଦାନ
କରନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ଗାଳକର୍କଶ ତେଜରେ ପ୍ରସସ୍ତ କରୁଥିବା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ତେଜକୁ
ଦେଖିଲି; ଆଉ କେହି କେହି କହନ୍ତି, ଏଠାରେ ଆରତି ଶବ୍ଦ ଆଲତ ବା ଅସ୍ବସିକ
ଅର୍ଥରେ ପ୍ରୟୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଗାଡ଼ ଗାଳବର୍ଣ୍ଣ କର୍କରେ କରାଯାଉଥିବା ଆଲତକୁ
ଦୂରରୁ ଦେଖି ମୋ ଅଖି ଯାହା ଠଉରାଇଲା—ଇତ୍ୟାଦି ।

(କ) ନାଦଃ କୋଽପି ନିତୟିନୀଜନମନଃ ଷୋଭସମଃ ଶୁଣ୍ଠୁବେ,
 କାନ୍ତଃ କାପି ଚଳତ୍ କଳାପମୁକ୍ତାଲୟା ରୁନ୍ଧାମୁକେ,
 ଶ୍ରେୟଃ ତତ୍ ପ୍ରଭୁତ ସ୍ଵଳତ୍ୟପି ବଳତ୍ୟନ୍ତର୍ଦ୍ଧିନାପୋ ବଳ-
 ଦଶାନ୍ତଂ ସଖି ଦୃଶ୍ୟତେ କମଭୂତୋ ମାହେନ୍ଦ୍ରନାଲଂ ମହଃ ।
 ସଖି । ଶିଖଣ୍ଡାର୍ପାତମନୋହରଃ ପ୍ରତ୍ୟାଶ୍ରମୁଦବମେଦୁରଃ ସମୁଚ୍ଚ-
 ନଚନାଟୋପପଟ୍ଟଃ କୋଽପି ସମୁଦ୍ରେ ମହସାମମଳଃ ସମାଲୋକ
 ମୟେତ୍ସୁକ୍ରବତ୍ୟାଂ ଶ୍ରୀମତ୍ୟାଂ ତାଂ ପ୍ରତି ଲଳିତା ।

ଟୀକା—(କ) ଅଦୌ ବାଧା ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦୋର୍ଯ୍ୟ ଭଙ୍ଗକାରଣଂ ସହଚର୍ଯ୍ୟା
 ଲଳିତାୟାଃ ସମୀପେ ପ୍ରକାଶୟତି ନାଦଃ କୋଽପି । ହେ ସଖି, ନିତୟିନୀ-
 ଜନାନାଂ ଯୁବତିଜନାନାଂ ମନସାଂ ଷୋଭସମ ଭବ୍ବେଗଜନକଃ କୋଽପି
 ଅନବଚନାୟା ନାଦଃ ଶୁଣ୍ଠୁବେ ଶ୍ରୁତୋମୟା ଇତି ଶେଷଃ । ଚଳନ୍ତଃ କମମାନାଃ
 କଳାପାଃ ମୟୁରଚକ୍ରକାଃ ଯଦି, ଏତାଦୃକ୍ ମୁକ୍ତଂ ଯସ୍ୟ ସ ତଥୋକ୍ତଃ
 ଅଲ୍ପ ଅଶ୍ରୁୟା ଯସ୍ୟାପ୍ରାଦୁଶୀ କାପି ଅନବଚନାୟା କାନ୍ତପ୍ରେକ୍ଷଃ
 ଅମୁକେ ମମ ଚକ୍ଷୁଶୀ ରୁନ୍ଧାମୁ ସ୍ଵଷ୍ଟବତୀ; କମପି ଅନବଚନାୟା ତେଜୋ ମମ
 ଚକ୍ଷୁର୍ବିଷୟାଭୂତମଭୂତ୍ୟର୍ଥଃ । ତତ୍ପ୍ରଭୁତ ତନ୍ମୁଦୁର୍ଦ୍ଧାଦାରବ୍ୟ ଶ୍ରେୟଃ
 ସ୍ଵଳତ, ଧୈର୍ଯ୍ୟଶ୍ରୀନାହଂ ସଦୃଶ । ବଳାପଃ ପରବେଦନଂ ବଳାତ୍ ଧୈର୍ଯ୍ୟାଦିକଂ
 ତ୍ଵଂଶୟିତ୍ବା ବଳତି ବର୍ଷତେ, ଅଭିତସ୍ତଦ୍ଭିଷ୍ଟ ମାହେନ୍ଦ୍ରନାଲଂ ମହଃ
 ଇନ୍ଦ୍ରମଣେଶ୍ଵର ନାଲଂ ତେଜଃ ଅଶ୍ରାନ୍ତଂ ନିରନ୍ତରଂ ଯଥା ସ୍ୟାତ୍ ତଥା ଦୃଶ୍ୟତେ
 ମୟେତି ଶେଷଃ ।

ପୁନସ୍ତମେବାର୍ଥଂ ଗଦ୍ୟମୟେନ ବାକ୍ୟେନ ସ୍ଫୁଟୀକରୋକ୍ତ ସଖି ଶିଖଣ୍ଡେ ।
 ଅୟି ସଖି, ମୟା କୋଽପି ମହସାଂ ତେଜସାଂ ଅମଳଃ ସମୁଦ୍ରେ କମଳତେଜୋ-
 ରଶିଃ ସମାଲୋକ ଦୃଷ୍ଟାଃ, କିଂଭୂତୋ ମହସାଂ ସମୁଦ୍ରଃ ? ଦିରବିଶେଷଶୈବିଶିନଃ,
 ଶିଖଣ୍ଡ ଏବ ଆପୀଡ଼ ଶିଶୁରୂପିଣଂ, ତେନ ମନୋହରଃ ପ୍ରତ୍ୟାଶ୍ରୋ ନବାନୋ ଯୋ
 ମୁଦିରୋ ମେଦନ୍ତଦ୍ବଚ୍ଚ ମେଦୁରଃ ସ୍ଵିଗ୍ଧୋ ନବମେଦଶ୍ୟାମଳ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, ପୁନଃ
 କମୁଦଃ, ସମୁଦ୍ବଚ୍ଚଂ ଅଭୁଦନ୍ତଂ ଯତ୍ ନଚନଂ ନୃତ୍ୟଂ ତସ୍ୟ ଯ ଅଟୋପଃ
 ଅଭିମୁରସ୍ତସ୍ମିନ୍ ପଟ୍ଟଃ ବୃଣଳଃ ସମଧିକନୃତ୍ୟାଭିମୁରବୃଣଳ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, ଶ୍ରୀମତ୍ୟାଂ
 ଇତି ଭକ୍ତବତ୍ୟାଂ ମତ୍ୟାଂ ତାଂ ପ୍ରତି ଲଳିତା କଥୟତି ।

ଅନୁବାଦ—(କ) ହେ ସଖି, ଯୁବତୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତପ୍ରସେଦକାରୀ ସେହି
 ଅନବଚନାୟ ବର୍ଣ୍ଣାଧିନ ଶୁଣିଲାବେଳୁଁ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ମୟୁରପୁଞ୍ଜ ମୁକ୍ତରୁ
 ବାହାରୁଥିବା ମନୋହର ତେଜ ମୋ ଚକ୍ଷୁରୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲାବେଳୁଁ ମୁଁ ଏକାକି

ଖ

ଶରଣ—କେଦାର

ଶରଣ ତୁ ହେଲୁ ରେ,

ଖେଳଲେଖିନାସି କି ସାହସ କଲୁ ରେ । ପଦ ।

ଶର୍ବ ହୋଇ ପୁରତରୁକୁସୁମ ବାଣ୍ଟିଲୁ ରେ,

ଖେଦବାଜ ନିଜ ହୃଦ-କେଦାରେ ବିସ୍ମିଲୁ ରେ । ୧ ।

ଖିଅଲୁ ପରି କି ଧନ ମନରେ ଭାଲିଲୁ ରେ,

ଖଳିକାର ନୋହି କଳା ନାଗକୁ ଗୁଲିଲୁ ରେ । ୨ ।

ଶର ପୁର ହାଉଁଳିକା ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ପାଇଲୁ ରେ,

ଖମଣିମଣ୍ଡଳକୁ ତୁ କର ବଢ଼ାଇଲୁ ରେ । ୩ ।

ଖାଇ ଦେଇ କି ଅମଳ ଅଚେତା ହୋଇଲୁ ରେ,

ଶାର ଖଣ୍ଡାଧାର ଖଟି ବିରୁଦ୍ଧ ଶୋଇଲୁ ରେ । ୪ ।

ଖଟେ ଅସ୍ତ୍ରଦୂର୍ଗନାଥ ତୋ ପଦେ ପଡ଼ିଲୁ ରେ,

ଖଣ୍ଡ କରେ ଧନ ଦେଇ ପଦେ ନ କହିଲୁ ରେ । ୫ ।

ଅର୍ଥାତ୍ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି ଏବଂ ମୋ ଅନ୍ତରରେ ଘୋର ଦୁଃଖ ବହୁଅଛି, ସବୁଦିନ ଗୁରୁଅଟେ ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣିର ଗୋଟିଏ ବିଚିତ୍ର ତେଜ ମୋତେ ଦେଖାଯାଉଅଛି ।

ହେ ସଖି, ମୟୂରସୁଚ୍ଛମୁଚ୍ଛ ସସର୍ଗରେ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥିବା ଏବଂ ନବ ମେଘ ପରି ସ୍ନିଗ୍ଧ କି ବିଚିତ୍ର ତେଜ ଦେଖିଲି ! ଅହା ! ଉଦୟନୃତ୍ୟାକ୍ରମ୍ଭରରେ ଜାହା ପୁଣି କେତେ ନିପୁଣ ଦିଶୁଥିଲା । ଶ୍ରୀମତୀ ଏହା କହନ୍ତେ ଲଳିତା ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁତ୍ଵରେ କହୁଅଛନ୍ତି—“ଶରଣ ତୁ ହେଲୁ ରେ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(ଖ) ଖେଳଲେଖିନାସି—କ୍ରୀଡ଼ାରେ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଥିବା ଖଞ୍ଜନ ନାମକ ଚଢ଼େଇର ଅଣି ପରି ଅଣି ଯାହାର; ଶର୍ବ—ବାଘର, ସାନ; ପୁରତରୁକୁସୁମ—କଲ୍ପବୃକ୍ଷଫୁଲ; ଖେଦବାଜ—ଦୁଃଖର ବାଜ (ମଞ୍ଜି); କେଦାର—କିଅଣ୍ଡ; ଖିଅଲୁ—ଅଣ୍ଡା, ପରିହାସ; ଖଳିକାର—ସାପୁଆ; ଖମଣି—ସୂତା; ଅମଳ—ବିଶା; ଶାର ଖଣ୍ଡାଧାର—ସୁଫାସ୍ତ୍ର ଖଞ୍ଜର ଦାଡ଼; ଖଣ୍ଡ—ତକାଇତ ।

ହେ ଚଞ୍ଚଳାସି ସଖି, ତୁ ଶରଣ ହୋଇଗଲୁ । ଏ ତୋର କି ଦୁଃସାହସ । ପଦ—ତୁ ବାଘର ମଣିଷଟିଏ ହୋଇ ପୁଣି ସ୍ଵର୍ଗରେ ଥିବା କଲ୍ପବୃକ୍ଷରୁ ଫୁଲ

(ଖ) ପୁଷ୍ପା ଚଞ୍ଚଳଚନ୍ଦ୍ରକାଞ୍ଚଳ ଚର୍ମକ୍ତାରତମଂ ଚକ୍ଷୁଷା,
 କାବାସ୍ମିନ୍ ପୁଷ୍ଟଭେଦନେ ନବବଧୂରେକାପ୍ୟଶୋକା ଭବେତ୍ ।
 ବାଲେ ନୂତନସୁଦକାଳୟୁରତୌ କାଳେଽପି ତାଦୃଶଂ ବକା—
 ହଂସାମପ୍ୟହୁଭୂୟ ଲୋକବସେଃ କଂ ସାହସଂ ସ୍ୱୀକୃତଂ ।

ହନୁହନ୍ତାତସ୍ୟାନ୍ତାତ୍ୟନ୍ତବହିତବଚନୟା ଲୋକାତାଗଲ୍ଲୀଲୋଳ-
 ଲେଚନୟା ଭବତ୍ୟା ଯୁବତୀତାତପାତବ୍ରତ୍ୟାତଶୟ୍ୟାତନି ଶିଖଣ୍ଡଶେଖରେ
 ନଟପଟୁନି ତମାଳମାଳମେଚକେ ମହସି ବ୍ୟରତି ସାପେକ୍ଷକଟାକ୍ଷନିସେପ-
 ବିଳାସଃ ।

ତୋଳିବାକୁ ହାତ ବଢାଇଲୁ ! ତେଣୁ ତୁ ଜାଣୁ ଜାଣୁ ହୃଦୟରୁପ କଞ୍ଚୁରରେ
 ଦୁଃଖର ବାଜ (ବିହନ) ବୁଣିଲୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହା ମନୁଷ୍ୟ କେବେ ହେଲେ ପାଇ
 ପାରେ ନାହିଁ, ତୁ ସେହପରି ପଦାର୍ଥ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ଏଭଳି ଦୁଃଖ ଭୋଗ
 କରୁଅଛୁ । ୧ । ହେ ଧନ, ସାଧାରଣତଃ ସାପୁଅ କେଳାମାନେ ବି କଳାନାଗକୁ
 ଖେଳାଇବାକୁ ଡରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତୁ ସାପୁଅ ନ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା କୌତୁକରେ କଳା-
 ନାଗକୁ ଖେଳାଇଲୁ; ତେଣୁ ତୁ ଏପରି ଦୁଃଖ ପାଇଲୁ । ୨ । ତୋ ଦେହଟି ଏପରି
 କୋମଳ ଯେ, ଖରା ସ୍ନରଣ କଲ୍ଲ ମାନ୍ଦକେ ତାହା ଝାଉଁଳି ପଡ଼େ, ଏଭଳି
 ଦେହଟିଏ ପାଇ ସୁଦ୍ଧା ତୁ ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ଧରିବା ପାଇଁ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳକୁ ହାତ ବଢାଇ
 ଦେଲୁ । ୩ । କି ନିଶା ଖାଇ ଦେଇ ତୁ ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇପଡ଼ି ଜାଣୁ ଜାଣୁ ସୁଦ୍ଧାସ୍ତଣ
 ଖଣ୍ଡା ଡାଡ଼କୁ ଖଟ ମନେ କରି ତହିଁରେ ଶୋଇଲୁ ? ୪ । ଅଠଗଡ଼ର ରାଜା
 ପ୍ରଥମରୁ ତୋ ପାଦତଳରେ ଅଗ୍ନିତ, ସଖି, ଖଣ୍ଡଲୋକହାତରେ ଧନ ଦେଇ
 ଦେଲୁ. ଯଦେ ହେଲେ ପରୁରଲୁ ନାହିଁ । ୫ ।

ଟୀକା—(ଖ) ଅସ୍ମିନ୍ ପୁଷ୍ଟଭେଦନେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଂ ଗୋପନଗର୍ଣ୍ଣାମିତ୍ୟର୍ଥଃ
 (ପୁଃ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୀ ନଗୟୋଂ ବା ପତ୍ନୀଂ ପୁଷ୍ଟଭେଦନମିତ୍ୟମରଃ) ଚଞ୍ଚଳୋ ଲେଚନୋ
 ଯଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରକସ୍ୟ ମୟୂରପୁଷ୍ପସ୍ଥାନେନାକାରଚିହ୍ନସ୍ୟାଞ୍ଚଳଃ ପ୍ରାକୃତ୍ତ୍ୱଗସ୍ତସ୍ୟ ଚମତ୍କାର-
 ଦମୋ ବିସ୍ମୟୋପାଦକା ଗତିସ୍ତଂ ଚକ୍ଷୁଷା ନେତ୍ରେଣ ସ୍ପୃଷ୍ଟା ଦୃଷ୍ଟା ଇତ୍ୟର୍ଥଃ,
 ଏକା ମୁଖ୍ୟା କୁଳଶୀଳାଦିସପନ୍ନେତା ଯାବତ୍ ନବବଧୂରପି କା ବା ଅଶୋକା
 ଶୋକଶୂନ୍ୟା ଭବେତ୍, ନ କାର୍ଯ୍ୟାତ୍ୟର୍ଥଃ । ଅସ୍ମି ବାଲେ ନବୋତ୍ତେ ହୟା ଲୋକ-
 ବଚସୋ ଜନାନାଂ ମୁଖାତ୍, ନୂତନସୁଦକାଗୁହେ ଗତିଃ ବୀଡ଼ା ଯଦି ଏତଦ୍ବିଧେ
 କାଳେଽପି ଅତିଶୈଶବ୍ୟେପୀତ୍ୟର୍ଥଃ । ତାଦୃଶ୍ୟାଂ ପ୍ରୌଢାୟାଂ ବକ୍ୟାଂ ପୁତନାୟାଂ
 ଯା ହଂସା ପ୍ରାଣହରଣରୂପା ତାମନ୍ତୁଭୂୟ ଶୁଭେତ୍ୟର୍ଥଃ କଥଂ ସାହସଂ ସ୍ୱୀକୃତଂ ?
 ଭୟାଂ ନିଃସ୍ୱପ୍ନସ୍ୱପନସ୍ୱପ୍ନାକାରତା ବୃତ୍ତେତି ଭାବଃ । ଯୋହି ପ୍ରୌଢାମପି ପୁତନାଂ
 ଶୈଶବେ କିହଂସ ସ ଉଦ୍ବିଧ୍ୟାଂ ଯୁବତମନାୟାସ୍ତେନ ସାମ୍ରତଂ ହଂସ୍ୟାଦିତି ବାଲେ

ଇତି ସମ୍ବୋଧନଂ ସୁକୁମେବ । (ସ ହି ଭଗବାନ୍ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସୁତିକାଳୟେ ପ୍ରୋତ୍ତାୟାଃ ପୁତନାୟାଃ ପ୍ରାଣାନ୍ ପ୍ରନ୍ୟନ୍ତି ସହ ପପାବତି ପୌରାଣିକା କଥାନ୍ ଦୁଃଖାନ୍ତେନୋକ୍ତା) ।

ହନୁ ହନ୍ତେତି ଖେଦସୁଚକମବ୍ୟୟଂ । ଅତିବାନ୍ ଲବିତମତ୍ୟନ୍ତ ବହିତମଙ୍ଗବହୁତକରଂ ବଚନଂ ଯୟା ତୟା ଅନାଦୃତପ୍ରିୟଜନବଚନୟୋତ୍ୟର୍ଥଃ, ଲେକାଢ଼ିଣୀ ଅଲୌକିକା ଯା ଲଳା ତୟା ଲେଲେ ଚଞ୍ଚଳେ ଲେଚନେ ଯସ୍ୟାପ୍ରୟା ଅଲୌକିକଶୋଭାବଦ୍ରାନ୍ତନେତ୍ରୟା ଭବତ୍ୟା ସୁବଜ୍ରାଢ଼ିପାତ-ବ୍ରତ୍ୟାଢ଼ିପାତନି ସୁବଜ୍ରାକୂଳସଙ୍ଗାପହାରଣି, ଶିଖଣ୍ଡଃ ଶେଖରଂ ଶିରେରୁଷଣଂ ଯସ୍ୟ ତସ୍ମିନ୍ନମ୍ବରପୁଚ୍ଛମୁଚ୍ଛଧାରଣି ନଟପଟ୍ଟିନି ନୃତ୍ୟନିପୁଣେତମାଳମାଳାମେତକେ ତମାଳମାଳାବତ୍ ସ୍ମି ଗ୍ଧମାଳେ (କହିଁକଣ୍ଠସମଂ ବର୍ଣ୍ଣଂ ମେତକଂ ବ୍ରୁକତେ ରୂପାଃ) ମହସ୍ବି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାଂ ତେଜସ୍ବି ସାପେକ୍ଷକଟାକ୍ଷନିଷେପବିଳାସଃ ସାରିଲାପ କଟାକ୍ଷପାତ ବିଭ୍ରମଃସ୍ୟରଚି ବ୍ୟଧାୟି ।

ଅନୁବାଦ—(ଶ) ଏ ଗୋପପୁରରେ କେଉଁ ନବବଧୂ ତାଙ୍କର ମୁଚ୍ଛସ୍ଥିତ ଚଞ୍ଚଳ ମୟୁରପୁଚ୍ଛ ଚନ୍ଦ୍ରକର ମନୋହର ଗତିକୁ ଅଖିରେ ଦେଖି ଶୋକାକୁଳ ନ ହୋଇ ରହିବଟି ? ହେ ବାଳେ, ଇନ୍ଦୁଡ଼ିଶାଳରେ ଖେଳିବା ସମୟରେ ସେହି କୃଷ୍ଣ ପରା ପୁତନାର ପ୍ରାଣ ହରଣ କରିଥିଲେ, ଏ କଥା ଲୋକଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଶୁଣି ସୁଜା ତୁ କିପରି ଏ ସାହସ କଲୁ ? (ଯେ ଅତି ପିଲାବେଳେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରୌଢ଼ା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ହତ୍ୟା କରିଥିଲେ, ଏ ବୟସରେ ଯେ ସେ ତୋପରି ବାଳିକାକୁ ଅଳ୍ପେଶରେ ହତ୍ୟା କରି ପାରିବେ ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ, ଏହା ଜାଣି ସୁଜା ତୁ କିପରି ତାଙ୍କ ଆଜକୁ ଗୁହଁଲୁ ?) ।

ଅହୌ, କି ଦୁଃଖର କଥା ! ତୁ ପ୍ରିୟଜନଙ୍କର କଥା ନ ମାନି, ଯେଉଁ ଲୋକ ସୁବତମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନଷ୍ଟ କରିବାରେ ସୁଦକ୍ଷ ସେହି ସ୍ମି ଗ୍ଧମାଳକାନ୍ତି-ମୟୁରପୁଚ୍ଛଧାରୀ ନୃତ୍ୟନିପୁଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅତୁଳ ମନୋହର ଭ୍ରୁଭଙ୍ଗୀ ସହ ସାରିଲାପ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲୁ ! ! !

ଏହା ଶୁଣି ସାଧା ଦୁଃଖକୁ କହୁଅଛନ୍ତି—

“ଗଲ୍ଲଣି ତ ଗଲ୍ଲ କଥା ରେ” ଭତ୍ୟାଦି ।

ଗ

ଗୁଣ—ତୋଷ ପରଜ

ଗନ୍ଧଣି ତ ଗନ୍ଧ କଥା ରେ ସଙ୍ଗାତ,
 ଗୁପ୍ତେ ସିନା ମୁଁ ତୋତେ ପରୁରଲି ବଳି ପଡ଼ିବାରୁ ବ୍ୟଥା । ୩ ।
 ଗଙ୍ଗାରୁ ବିଶଦ ଗଭୀର ତୋ ହୃଦ, ଗଣ୍ଡିଧନ ତୋର ସ୍ନେହ,
 ଗୋଡ଼ ଖସି ଖେଦ ହେବାର ଦରଦ ଯିବାର ଉପାୟ କହ । ୪ ।
 ଗଞ୍ଜାଲକ ଜଣି ଲାଗି ତାର ପୁଣି ରଞ୍ଜାଲକ ମନେ ହେଲି,
 ଗୋଲା ଗରଲରୁ କଟୁ ପୀୟୂଷରୁ ସ୍ନାତୁଗୁଣ ଗଲ ବଳି । ୫ ।
 ଗୋଲି ଦେଲ ମୋର ବାହାର ଭିତର ସ୍ବର ସେ ଅବା ଶର ସେ,
 ଗାଦ ଗୋଟିଆକ ସୁରଲ ପୁଲକ ଶ୍ରବଣ ସୀମା ସ୍ବରଣେ । ୬ ।
 ଚଳିଦେଲ ପୁରନ୍ଦର-ମାଳବର-କଳିକାମୟ ତମିର,
 ଗହନ କି ଗୁହ ହୋଇଲ ସନ୍ଦେହ ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇ ବିଦୁର । ୭ ।
 ଗତାଳସନାଟପଟୁ ଖଞ୍ଜିଗୁଟ ପରି କି ଅସିଲ ଉଡ଼ି,
 ଗଣ୍ଡି-ଗର୍ଭେ ଗୁଲି ଗଲ ପରି ଗଲି ବିଦେକ ଦେଲ ଘରୁଡ଼ି । ୮ ।
 ଗଗନ-କୁସୁମ ପରି ଏଥୁ ଶ୍ରମ ଫଳ ହୋଇବ କି କାଳେ,
 ଗୋଲିଆ ନ ରଖି କହ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖି ଗହଳି ନ ଥିବା ବେଳେ । ୯ ।
 ଗରଷ୍ଠ ଅରୁଣ କାହିଁକି କରୁଛି ଅଶନେ ବସନେ ଦେହେ,
 ଗୁରୁଜନତତ ଜାଣିଲେ କି ଗତି ଅସ୍ବଦୁର୍ଗପତ କହେ । ୧୦ ।

(ଗ) ବିଶଦ—କର୍ମଳ; ଗଣ୍ଡିଧନ—ଅତି ଯତ୍ନରେ ରଖିଥିବା ସମ୍ପତ୍ତି;
 ଦରଦ—ଦରଜ, ପ୍ରାପ୍ତ; ଲାଗି—ନିଶା, ମାଦକତା; ରଞ୍ଜାଲକ—ମୋହତ କଲ;
 ହେଲି—ପ୍ରବେଶ କରି; ଗୋଲା ଗରଲ—ତରଲ ବିଷ; ପୀୟୂଷ—ଅମୃତ;
 ଗୋଲିଦେଲ—ତରଲାଇ ଦେଲ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଭିଭୂତ କରିଦେଲ; ସେ ସ୍ବର—
 ସେହି ବର୍ଣ୍ଣଧ୍ବନି; ଶର—ବାଣ; ଶ୍ରବଣସୀମା ସ୍ବରଣେ—କାନପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲାକ୍ଷଣି;
 ପୁରନ୍ଦର ମାଳବର—ଉତ୍କଳମାଳବୀର କରଣ; କଳିକା—କଳ (କବିମାନେ
 କରଣକୁ କଳିକା ସଙ୍ଗେ ଭୁଲନା କରନ୍ତି); ତମିର—ଅଳକାର; ଗହନ—କନ;
 ନିଶ୍ଚୟ—ସନ୍ଦେହଶୂନ୍ୟ ଅନ; ବିଦୁର—ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ଦୁରବଜ୍ଞି; ଗତା-
 ଲସ—ଚରଲସ; ନାଟପଟୁ—ନୃତ୍ୟକର୍ମୀ; ଖଞ୍ଜିଗୁଟ—କଳମପାତକାଶୟ ଏକପ୍ରକାର

ପକ୍ଷୀ; *ଗଣ୍ଡୀ—କାଣ୍ଡଶର; ଗଗନ ହୁସୁମ—ଅକାଶ ଫୁଲ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସମ୍ଭବ
ବସ୍ତୁ; ଗୋଲିଆ—କପଟ; ଗହଳ—ଜନତା ବା ଲୋକଗହଳ; ଗରଷ୍ଠ—ଅତ୍ୟନ୍ତ,
ଅଧିକ; ଅଶନ—ଭୋଜନ; ବସନ—ବସ୍ତ୍ର; ଗୁରୁଜନତତ୍ତ୍ଵ—ଗୁରୁଜନସମ୍ବନ୍ଧ ।

ହେ ସଖି, ଯାହା ହେବାର ତ ହୋଇଗଲାଣି, କିନ୍ତୁ ବଳ ପଡ଼ିବାରୁ ମୁଁ
ସୁନା ଏକଥା ତୋତେ ଭୁଲି କରି ପରୁରିଲି । ପଦ । ତୋ ହୃଦୟ ଗଙ୍ଗାଜଳଠାରୁ
ଅଧିକ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଗଭୀର ଏବଂ ତୁ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ଅତି ଯତ୍ନରେ ସ୍ନେହ ସମ୍ପାଦ
ରଖିଅଛୁ ଅର୍ଥାତ୍ ତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ନେହଶୀଳା, ଗୋଡ଼ ଖସି ଯିବାରୁ ଦୁଃଖ-ଦାୟକ
ଦରଜ ହୋଇଅଛି, ସେ ଦରଜ କପର ଯିବ ତାହାର ଉପାୟ କହ । ୧ । ସେ
ନିଶା ମନରେ ପଶି ଗଞ୍ଜାଇ ନିଶାଠାରୁ ଅଧିକଭାବରେ ମନକୁ ମୋହିତ କରିଅଛି,
ତାହା ସୁଣି ତରଳ ବିଷରୁ ଅଦୂର କରୁ, କିନ୍ତୁ ଅମୃତଠାରୁ ଅଧିକ ସୁସ୍ଥାକୁ ବୋଧ
ହେଉଅଛି । ୨ । ସେ ବଣୀସ୍ତର ବାଣରୂପରେ ମୋର ବାହାର ଭିତରକୁ
ଗୋଲି ଦେଲା ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ବଣୀନାଦ ଶୁଣିଲାବେଳୁଁ ମୋର ଦେହ ଓ ମନ
ଏକାବେଳେକେ ତରଳ ଗଲା ଏବଂ ସେ ସ୍ତର ମୋ କାନ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲାପରି
ମୋର ସମସ୍ତ ଶରୀର ରୋମାଞ୍ଚିତ ହୋଇଗଲା । ୩ । ଇନ୍ଦ୍ରଗଳମଣିର କିରଣ-
କଳିକା ରୂପ ଅକଳର ମୋତେ ଗିଳି ପକାଇଲା ଅର୍ଥାତ୍ ଯେପରି ଅକାରରେ
କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦେହରୁ ବାହାରିଥିବା
ଇନ୍ଦ୍ରଗଳମଣି ତେଜ ମୋ ଅଖିକୁ ଅଛଳ କରି ପକାଇବାରୁ ମୋତେ କୌଣସି
ବସ୍ତୁ ଭଲରୂପେ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ନିଶ୍ଚୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସଂଶୟଶୂନ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ଦୂର
ହୋଇଯିବାରୁ ମୁଁ ଘରେ ଅଛି, କି ବନରେ ଅଛି ମୋର ସନ୍ଦେହ ହେଲା । ୪ ।
ଆହା ସଖି ! ସେହି କମଳାୟତାନ୍ତ ସତେ ଯେପରି ଆଲସ୍ୟସ୍ଥାନ ନୃତ୍ୟନିପୁଣୀ
ଏଣିସାଥ ପକ୍ଷୀ ପରି ଉଡ଼ି ଆସି ମୋ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଗଲା । ଶରୀର
ମଧ୍ୟରେ ଗୁଲି ପଶିଗଲେ ଲୋକ ଯେପରି ବିବେକଶୂନ୍ୟ ହୋଇଯାଏ, ସେହିପରି
ସେ ନୀଳକାନ୍ତ ମୋ ଦେହରେ ପଶି ମୋତେ ବିବେକଶୂନ୍ୟ କରି ଦେଇଛି । ୫ ।
ଅକାଶକୁସୁମ ପାଇବାକୁ ପରିଶ୍ରମ କଲାପରି ଏଥିରେ ସୁନା ପରିଶ୍ରମ
କରୁଛି ? ହେ ଚନ୍ଦ୍ରମାମୁଣ୍ଡୀ, ମନରେ କପଟ ନ ରଖି କେହି ନ ଥିବାବେଳେ
ମୋତେ ସତ କର କହ, ଏଥିରେ କଅଣ ଫଳ ହେବ ? । ୬ ।
ଖାଇବାରେ, ପିଇବାରେ ଓ ଦେହକୁ ରକ୍ଷା କରିବାରେ ମୋର ଭାରି ଅନାସ୍ଥା
ହେଲାଣି, ଗୁରୁଜନମାନେ ଏ କଥା ଜାଣିଲେ କି ଗତି ହେବଟି ? ଅଠଗଡ଼ର
ରାଜା ଏହା ରଚନା କଲେ । ୭ ।

* କେହି କେହି କହନ୍ତି, ଏଠାରେ ‘ଗଣ୍ଡୀ’ ଶବ୍ଦ ହସ୍ତୀ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରୟୁକ୍ତ
ହୋଇଅଛି ।

(କ): ସ୍ଵାଭିଲେ ସଖି ମୁଁ ମାତୁଣି ଜନେ ଢ଼଼ ବଞ୍ଚନାନାଂ ଚୟମ୍,
 ନାଶ୍ଟାତାନବିଧାନତାପ୍ରହଳତା ନିର୍ମାତ ଶମ୍ଭାବନଃ ।
 ଜ୍ଞାନାତ୍ ବା ତଦଭାବତଃ ପଥ ରସେନାର୍ଦ୍ରାନ୍ତରେ ବନ୍ଧୁରେ,
 ସ୍ଵପାତୋଭବହୃଦବ୍ୟଥାଂ ହର ପରମୋଦଂ ଚ ନୋଦଞ୍ଚୟ ॥

ଜ୍ଞାନେନ ବାଜ୍ଞାନେନ ପ୍ରଣୀତସ୍ୟାତ୍ମତସ୍ୟାପରାଧସ୍ୟ ସ୍ଵାରଣଶର-
 ଶ୍ଚମ୍ଭବସ୍ଵାରପ୍ରୟୋଗଶ୍ଚୈଷାଂ ମାର୍ଗାଗାଶ୍ଚରଣଶେଷନଃଶେଷସାମର୍ଥ୍ୟାଂ
 କ୍ରମାଳିମାଂ କଦର୍ଥସ୍ତସି ବ୍ୟର୍ଥମିତିଗଦ୍ୟତବତ୍ୟାଂ ସାମିଗଳିତତ୍ଵେନାୟାଂ
 ଲିଖ୍ୟାୟାଂ ପୁନସ୍ତାଂ ପ୍ରତି ସଖୀ ସାକୃତଂ ।

ଟୀକା—(କ) ହେ ସଖି ଢ଼଼ ସ୍ଵାଭିଲେ ଅଭିଳାଷ ହୃଦୟେ ମାତୁଣି ଜନେ
 ମୟି ବଞ୍ଚନାନାଂ ଚୟଂ ପ୍ରତାରଣାପରମ୍ଭଂ ମୁଁ ତ୍ୟଜ, ମାଂ ସମ୍ୟକ୍ ନ
 ପ୍ରତାରୟେତ୍ୟର୍ଥଃ, ଅସ୍ମନୋ ମମେତି ଯାବତ୍ ଅଶତାୟାଂ ଅନବଧାନତାୟାଂ
 ଅଗ୍ରହଳତା ଭବତ୍ୟା ପୁନଃ ପୁନସ୍ତଦୁଃକନମିତି ଯାବତ୍ ଶର୍ମ ସୁଖଂ ନ କର୍ମାତି
 ନ ଚଦଧାତି । ରସେନ ଜଳେନ ଅନୁରାଗେଶେତି ଧୂନ୍ୟତେ ଅଦ୍ରାନ୍ତରେ
 ପିଞ୍ଜିଲମଧ୍ୟେ ବନ୍ଧୁରେ ଭୂତାବତେ ପଥ ଜ୍ଞାନାତ୍ ତଦଭାବତଃ ଅଜ୍ଞାନାତ୍ ବା
 ସ୍ଵପାତୋଭବାଂ ପତିନଜନ୍ୟାଂ ହୃଦବ୍ୟଥାମନୁରୀତିନାଂ ହର ଦୁଃଖରୁଃ
 ପରମୋଦଂ ପରେଷାଂ ଶତ୍ରୁଣାମାମୋଦଂ ଅନନ୍ଦଂ ନ ଭଦଞ୍ଚୟ ନ ପ୍ରକଟୟ ।
 ଯଦ୍ବା, ସ୍ଵପାତୋଭବହୃଦବ୍ୟଥାଂ ହରପରସ୍ୟ କାମସ୍ୟ ଆମୋଦଂ, କି ନ
 ଭଦଞ୍ଚୟ ନ ପ୍ରପଞ୍ଚୟ ।

ଅୟି ସଖି, ଜ୍ଞାନେନ ଅଜ୍ଞାନେନ ବା ପ୍ରଣୀତସ୍ୟ କୃତସ୍ୟ ଅନୁଭବସ୍ୟ
 ଗତସ୍ୟାପରାଧସ୍ୟ ସ୍ଵାରଣମେକ ଶରବସରାସରସ୍ୟ ଶରସସ୍ତୁହବର୍ଯ୍ୟଶସ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ
 ଭବ୍ୟମସ୍ତେନ ବିଶିଷ୍ଟସାରାଂ ଶାଶବଳାଂ ମାରସ୍ୟ କଦର୍ପସ୍ୟ ଆଶ୍ଚରେ ଶାନ୍ତି-
 ଗାମିନୀ ଅଶୁଗ୍ରବଶେଷେଣ ବିଶିଷ୍ଟମାର୍ଗଶେନ ନଃଶେଷଂ ଦୁଃଖରୂପଂ ସାମର୍ଥ୍ୟଂ
 ଶକ୍ତର୍ପସ୍ୟାସ୍ତାଂ ମାଂ କଥଂ ବ୍ୟର୍ଥଂ ନିସାରଣଂ କଦର୍ଥସ୍ତସି, ସାମିଗଳିତତ୍ଵେନାୟାଂ
 ଲିପ୍ୟବଲ୍ଲପ୍ରତ୍ୟେକାୟାଂ ଲିଖ୍ୟାୟାଂ ରାଧାୟାଂ ରତି କଥୂତବତ୍ୟାଂ ସଦ୍ୟାଂ
 ପୁନସ୍ତାଂ ପ୍ରତି ସାକୃତଂ ସାରିତ୍ରାୟଂ ସଖୀ ଲଳିତା କଥୟତି ।

ଅନୁବାଦ—ହେ ସଖି, ମୋପରି ଅଭିଳାଷହୃଦୟ ବନ୍ଧୁକୁ ତୁ ପ୍ରତାରଣା
 କର ନା ଓ ମୋର ଅସାବଧାନତା କଥା ମୋତେ ଅଭି ବାରମ୍ବାର କହି କା ।
 ତାହା ସୁଖକର ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ । ଜାଣି ଜାଣିହେଉ ବା ଅଜଣାରେ ହେଉ
 ଖାଲି ତିମି ଶସଡ଼ା ବାଟରେ ଚାଲିବାକୁ ଗୋଡ଼ ଖସି ହୃଦୟରେ କବି ବ୍ୟଥା
 ହୋଇଅଛି, ସେ ବ୍ୟଥାକୁ ଦୂର କର ଓ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କର ଅନନ୍ଦ ବଢ଼ା ନା ।

ଘ

ରାଗ—କାମୋଦୀ

ଘେନାଇ ଅମ୍ବେ ଯେତେ କହୁଲ୍ଲ ରେ, ଘେନିଲ୍ଲ ନାହିଁ ବାଳା ପହୁଲ୍ଲ ରେ,
 ଦୃଢ଼ଘଟକୁ ଶିଖି-ଶିଖା ପାଶରେ ରଖି ଶିଶୁସଦେହା ଏହା ସହୁଲ୍ଲ ରେ । ପଦ ।
 ଘସୁନାଥନନ୍ଦନା ଅନାଉଣିକ ମନା କରୁଁ ଯେ ଥାଉଁ ହଟି ଗୁହଁଲ୍ଲ ରେ,
 ଘଟୀସରକି କରେ ନାହିଁ କି ବିବେକରେ ମହାଶୃଙ୍ଗରେ ଅବତାହୁଲ୍ଲ ରେ । ୧ ।
 ଘୋଟି କିତବମ୍ବଲ ଘୋର ଘୋର ଜାଙ୍ଗଲ ଗରଳତୁଲେ ତାହା ପିଇଲ୍ଲ ରେ,
 ଘୁମାଇବାର ସମ୍ଭବିଲ୍ଲ ନାହିଁ କି ଅମ୍ବ ସୁଯୋଗୁଁ ସିନା ବଞ୍ଚିଅଇଲ୍ଲ ରେ । ୨ ।
 ଘେନି ଘେନାଇ ଯାଇ କହୁବା ସମଜାଇ ଘଟିଲେ ଅମ୍ବେ ଏକା ଜାଇଲ୍ଲ ରେ,
 ଘଟନା ବିରହରେ ଅବଶ୍ୟ ତ ଜହରେ ତୋ ଘେନି ଅସୁଯାତ ହୋଇଲ୍ଲ ରେ ॥
 ଘୋଳାରେ ପଛେ ମରୁ ଆଜୁ ତୋ ଦୁକୁମରୁ ନିକୁଞ୍ଜ ଦଉଡ଼କୁ ରହୁଲ୍ଲ ରେ,
 ଘାଣ୍ଟି ହେଉଛୁ ମାତ୍ର ଅନାଳଗତପଦନେହା ମା ଅମ୍ବ ବଶ ନୋହିଲ୍ଲ ରେ ॥
 ଘନେ ଚପଳାଲୀଳା ଗୁହଁ ଘନକୁନ୍ତଳା ତୁ କି ଏ ଅଭିଳାଷ ବହୁଲ୍ଲ ରେ;
 ଘାର ଦେଲ୍ଲକି ରସେ ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗେଶ ଭାଷେ ଅବଶ୍ୟ ମୋହନକୁ ମୋହୁଲ୍ଲ ରେ ॥

ଘନରେ ବା ଅଞ୍ଜନରେ ଯେଉଁ ଅପରାଧ କରୁଅଛୁ, ସୁନଃସୁନଃ ସୁରଣ
 କରାଇବାରୁ ତାହା ବାଣ ପରି ମୋ ଶରୀରରେ ପ୍ରବେଶ କର ତାହାକୁ ଶୀର୍ଣ୍ଣ
 କରିଦେଇଣି, ତା ଉପରେ ପୁଣି କଦର୍ପ ଗର୍ଭର ଶର ମାର ମୋର ସବୁ ଶକ୍ତିକୁ
 ଅପହରଣ କର ସାରୁଅଛୁ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତୁ ଆଉ କାହିଁକି ମୋତେ ଏପରି
 କଦର୍ପନ କରୁଛୁ ? ରାଧାଙ୍କର ଯେଉଁ ପ୍ରାୟଶଃ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ସେ
 ଏହୁପରି କହି ନିବୃତ୍ତି ହୁଅନ୍ତେ ଦୁଃଖ ହୃଦୟରେ ଅଭିପ୍ରାୟ ରଖି ତାଙ୍କୁ
 କହୁଅଛନ୍ତି—“ଘେନାଇ ଅମ୍ବେ ଯେତେ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(ଘ) ଘେନାଇ—ଗୁହାରି; ଘେନିଲ୍ଲ ନାହିଁ—ଗ୍ରହଣ କଲ୍ଲ ନାହିଁ; ପହୁଲ୍ଲ
 —ପ୍ରଥମରୁ; ଦୃଢ଼ଘଟ—ଦିଅମାଠିଆ; ଶିଖିଶିଖା—ଅଗ୍ନିଶିଖା; ଶିଶୁସଦେହା
 —ଶିଶୁର ପୂର୍ବ ପରି ଦେହ ଯାହାର, କୋମଳାଙ୍ଗୀ; ଘସୁନାଥନନ୍ଦନା—ଘସୁନାଥ
 ଅର୍ଥାତ୍ ଘନନାଥଙ୍କର (ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର) ଝିଅ ସମୁଦା; ଅନାଉଣି—ଅନାଉବା,
 ଗୁହଁବା; ହଟି—ହଟକର, ଜହଧର; ଘଟୀସରକି—ମାଠିଆଟିଏ ମଧ୍ୟ; ବିବେକ—
 ବିରୁର ରୁଚି; ମହାଶୃଙ୍ଗ—ମହାସମୁଦ୍ର; କିତବ—ଧୂରୁର; ଘୋର—ଭୟଙ୍କର;
 ଜାଙ୍ଗଲ—ଏକ ପ୍ରକାର ଗଛ, ବିଷୟକ ଜଙ୍ଗଲ ଗଛ (ଭଙ୍ଗାଲିଆ); ଗରଳ—
 ଭୂଲେ—ବିଷ ସାଙ୍ଗରେ; ଘୋଳା—ଗୋଡ଼ବିକା; ନିକୁଞ୍ଜ—କୁଞ୍ଜବନ; ଘାଣ୍ଟି
 ହେଉଛୁ—କଷ୍ଟ ପାଇଅଛୁ; ଅନାଳଗତପଦନେହା (ଅନାଳ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନାଳ)

ଶତପଥ—ସଦ୍ଘ ଅର୍ଥାତ୍ ଗାଳସଦ୍ଘ ପରି ନେତ୍ର ଯାହାର)—ହେ ଗାଳେନ୍ଦ୍ରୀବର—
ନେତ୍ରୀ; ଚପଳାଲଳା—ବିଜୁଳି ଖେଳିବା; ଘାରିଦେଲୁ—ଅଭିରୁଚି କରିଦେଲୁ;
ଘନକୁନ୍ତଳା—ଘନ ଅର୍ଥାତ୍ ମେଘ ପରି ଗାଢ଼ କୁଣ୍ଡବର୍ଣ୍ଣ କେଶ ଯାହାର ।

ହେ ସଖି ! ଆମ୍ଭେ ତୋତେ ବୁଝାଇ କହିଲୁ ତୁ ତାହା ଅବଦୀ
ମାନିଲୁ ନାହିଁ, ଘିଅମାଠିଆଟାକୁ ନିଆଁଧାସ ପାଖରେ ରଖିଦେଲୁ । ଅର୍ଥାତ୍ ତୁ
ଅତି କୋମଳାଙ୍ଗୀ, ତୋ ଦେହ ଘିଅମାଠିଆ ପରି, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ;
ହେବା ନିଆଁ ଧାସପରି, ଘିଅମାଠିଆକୁ ନିଆଁଧାସ ପାଖରେ ରଖିଲେ ତାହା
ଯେପରି ନିଶ୍ଚେ ତରଳି ଯାଏ ତୁ ସେହିପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହେଲେ ତାଙ୍କ
ଚିନ୍ତାରେ ନିଶ୍ଚେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେବୁ । ପଦ । ଯମୁନା ଅନ୍ତରୁ ଗୁଞ୍ଜିବାକୁ ତୋତେ
ମନା କରିଥିଲୁ, ଅଧର ତୁ ଆମ କଥା ନ ମାନି ସେ ଅନ୍ତରୁ କିପରି ହଟକିବୁ
ଗୁଞ୍ଜିଲୁ । ଲୋକେ ଜାହାଜ ବା ସେହିପରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ଅଗ୍ରସ୍ଥ କରି
ସମୁଦ୍ର ପାରି ଢୁଆଳ, ମାତ୍ର ତୋ ହାତରେ ମାଠିଆଟିଏ ବା ନାହିଁ, ତୁ କି
ବିଚାରରେ ମହାସାଗରରେ ଗୁଞ୍ଜିବାକୁ ଗଲୁ ଅର୍ଥାତ୍ ତୋର ଟିକିଏ ସୁଜା
ପେଶି ନାହିଁ, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗିଣୀ ହେଲୁ । ୧ ।
ଧୂତୁରୀ ମୂଳକୁ ଘୋଟି, ଲହଲହାଳିଆକୁ ଘୋର ବସ ସାଙ୍ଗରେ ମିଶାଇ ପିଇଲୁ ।
ଏଭଳି ବସ ପିଇଲେ ଲୋକ ନିଶ୍ଚେ ମରଯାଏ, ମାତ୍ର ତୁ ଟିକିଏ ସୁଜା ଘୁମାଇଲୁ
ନାହିଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରୁ ବନ୍ଧୁ ଅଛୁ ସିନା ? ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନ୍ତରୁ ଗୁଞ୍ଜିବା
ଦ୍ଵାରା ତୁ ଯେଉଁ ଭୟଙ୍କର ଅନ୍ୟାୟ କରିଥିଲୁ, ସେଥିରେ ନିଶ୍ଚେ ତୋର
ଘୋର ଯତି ହୋଇଥାଆନ୍ତା, ମାତ୍ର ଆମ୍ଭେମାନେ ପାଖରେ ଥିବାରୁ ତୋର କିଛି
ଅନିଷ୍ଟ ହେଲା ନାହିଁ । ୨ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯାଇ ଘେନାଘେନି କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିବୁ,
ଯେବେ ତୋର ତାଙ୍କର ମିଳନ ଘଟିବ, ତେବେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବନ୍ଧୁଟି,
ଯେବେ ନ ଘଟିବ ତେବେ ଅବଶ୍ୟ ତୋ ପାଇଁ ବସଣାଇ ଆସୁହେତ୍ୟା କରିବୁ । ୩ ।
ଯାହାହେଉ, ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି ଗୋଡ଼ବିକାରେ ପଛେ ମରବୁ, ତୋ ଆଦେଶ
ଅନୁସାରେ ଆଜିଠାରୁ ନିରୁଞ୍ଜିତ ଦଉଡ଼ିବୁ, ମାତ୍ର ହେ ଇନ୍ଦ୍ରୀବରନେତ୍ରୀ ! ତୁ
ଆମ୍ଭ କଥାରେ ନ ରହିବାରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ କେବଳ ଘାଣ୍ଟି ହେଉଅଛୁ । ୪ ।
ହେ କୃଷ୍ଣକେଶୀ, ମେଘରେ ବିଜୁଳି ଖେଳିବା ଦେଖି ତୁ କଣ ଏ ଇଚ୍ଛା ହୃଦରେ
ପୋଷିଲୁ କି ? (ନେଳିଆ ମେଘରେ ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗ ବିଜୁଳି ଖେଳିବା ଏତି
ସୁନ୍ଦର, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣ ଗାଢ଼ ଗାଳବର୍ଣ୍ଣ ମେଘ ପରି, ତୋ ଦେହକାନ୍ତି ବିଜୁଳି
ତେଜପରି । ମେଘ କୋଳରେ ବିଜୁଳି ଯେପରି ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଏ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ
କୋଳରେ ବସିଲେ ତୁ ସେହିପରି ସୁନ୍ଦର ଦିଶିବୁ ଏହି ଇଚ୍ଛା ତୋ ମନରେ
ଜାତ ହୋଇଅଛି କି ?) ଅଠଗଡ଼ର ଗୁଜା କହୁଅଛନ୍ତି, ବୋଧହୁଏ ତୁ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କି ବିଚିତ୍ର ରସରେ ଘାରି ଦେଇଅଛୁ, ତେଣୁ ମନେ ହୁଏ, ସେ ନିଶ୍ଚେ
ତୋ ପ୍ରେମରେ ଅନ୍ତରଳୁ ହେବେ । ୫ ।

(ଘ) ବନ୍ୟାମାଞ୍ଜିଶ୍ରବନ୍ୟାତଟନିକଟଭୁବଃ ପ୍ରେଷଣଂ ନେତ ପଥଂ,
 ଭୂସ୍ୱୋଽସ୍ମାଭିଃ ପ୍ରସୂକା ଶ୍ରବସି ନ ଲଗିତା ତୁଚ୍ଛାକୁସ୍ମାସିକସ୍ତା ।
 ବୈଦ୍ୟେ ସଦ୍ୟଃ ସମୁଦ୍ୟଦଗଦହୃତ ଚତୁରେ ଯଦ୍ୟପେକ୍ଷାନବଦ୍ୟା,
 ଯାମଃ କାମସ୍ୟ ସୁତ୍ୱୌ ଗତରହ ଜଗତଃ କେବଳଂ ତେଽବଲମ୍ବଃ ॥

ସ୍ୱାମୀନ୍ୟନ୍ତୁଜ୍ଞାନୁଜ୍ଞାନନିକଟାଲତେବ ମାତୃକ୍ତପ୍ରିୟଜନପ୍ରଣୀତ-
 ପ୍ରସନ୍ନାନାମତ୍ରପଥକାପରଶତଃ ପରମେଶ୍ୱରୀନଂ ଉର୍ବସ୍ୱୋଦକମିଭୁକ୍ତା
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାନୁକଂ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ବିଜ୍ଞପୟାମାସ ଲଳିତା ।

ଟୀକା—(ଘ) ମାଞ୍ଜିଶ୍ରବନ୍ୟାୟା ଯମୁନାୟାଘଟନିକଟଭୁବଃ କୁଳପଶ୍ଚିମର-
 ଜାୟମାନାୟା ବନ୍ୟା ଅରଣ୍ୟସ୍ୟ ପ୍ରେଷଣମବଲୋକନଂ ନ ପଥଂ ନ
 ହିତକରମିତି ଅସ୍ମାଭିର୍ଭୁଃ ପ୍ରସୂକା ପୁନଃ ପୁନଃ କୃତା, ତୁଚ୍ଛା ଶୂନ୍ୟା କୁସ୍ମା
 ନିଦା ଯସ୍ୟାଂ ସା ନିଦାଶୂନ୍ୟା ଅନନ୍ୟମାୟା ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, ଶିକସ୍ତା ଉପଦେଶରୂପା ତବ
 ଶ୍ରବସି ଶ୍ରବଣେ ନ ଲଗିତା ନ ସଲଗ୍ନା; ତ୍ୱଂ ତୁ ଅସ୍ମାକଂ ହିତବଚନଂ ନ ଶୁଦ୍ଧା
 ଯମୁନାତଟବନ୍ୟା ଅବଲୋକାତବତା ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ସଦ୍ୟଃ ତତ୍ପ୍ରଶାଦେବ ସମୁଦ୍ୟନ୍ତ-
 ସକାୟମାନୋ ଯୋ ଗଦୋ ରୋଗସ୍ତସ୍ୟ ହୃତୌ ହରଣେ କ୍ଷଣାଦେବ ଯଃ
 ସକାୟମାନଂ ରୋଗଂ ବିନାଶୟତୁଂ କ୍ଷମଃ ଏବଂଚୂଡେ ଚତୁରେ ସୁନିପୁଣେ
 ଅନବଦ୍ୟେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷେ ବୈଦ୍ୟେ ଉଷଜ ଅପେକ୍ଷା ଆକାଂକ୍ଷା ଚେତ୍ ତହିଁ ବସୁଂ
 ଯାମଃ ସ୍ୱାସ୍ତ୍ରତମେବ ଗଚ୍ଛାମଃ, ବୈଦ୍ୟାନୁଷ୍ଠେଶ୍ୱାର୍ଥମିତ୍ୟର୍ଥଃ । ଇହ କାମସ୍ୟ
 ସୁତ୍ୱୌ ତବ ଅରଳାସପୁରଣେ ଜଗତଃ ଗତଃ ପରମେଶ୍ୱର ଏବ କେବଳଂ ତେ
 ଅବଲମ୍ବଃ ଅଶ୍ରୟ ଏବ । ଯଦ ଜଗତ୍ପତେଶ୍ୱରସ୍ୟ ଅନୁଗ୍ରହଃ ସ୍ୟାତ୍ ତହିଁ
 ଯୁକ୍ତସ୍ୱୋର୍ମିଳନଂ ସ୍ୱଭବେତ୍ ନାନ୍ୟଥେତି ଭବଃ ।

ହେ ସ୍ୱାମିନ, ଅନ୍ତଃଜ୍ଞୟା ଆଦେଶସ୍ୟ ଅନ୍ତଃଜ୍ଞାନାୟ ପାଳନାୟ ଇତି
 ଯାବତ୍ ଯା ଜୟାଲତା ବେଗବତ୍ତୁ ସୈବ (ଜୟାଲୋଚନକବସ୍ତୁଲ୍ୟା ଜୟା-
 କରକଜାୟିକୌ ଇତ୍ୟମରଃ) ମତ୍ ସଦୃଶ ପ୍ରିୟଜନହୃତଚେଷ୍ଟାନାଂ ଅନୁପଥକା
 କପଟସ୍ଥନା ପରଶତଃ, ଅୟଂ ଭବଃ—ଅହଂ ଚ ତେ ପ୍ରିୟଜନଃ, ତବୋପକାର୍ଥଂ
 ମୟାବିଶ୍ୟମେବ ନିଷ୍ପପଟୋ ଯତଃ କରଣୀୟଃ, ଦ୍ୱିଦାଦେଶପାଳନାୟ ପୁନଃପୁନଃ
 କୃଷ୍ଣାନୁକଂ ଗମିତ୍ୟାମୀତି ମେ ଯତସ୍ୟ ପରଶାମଃ; ଯତସ୍ତ୍ୱଂ ମେ ସ୍ୱାମିନୀ, ତତୋ
 ଜୟାବଲେନ ବହୁଶସ୍ତ୍ରା ଗତ୍ୱା ତୁଃ ଜାବନୋପାୟଂ ଲବ୍ଧସ୍ୟ ଇତି । କିନ୍ତୁ
 ଉଦକଂ ଅସ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଉତ୍ତରଫଳଂ ପରଶାମ ଇତି ଯାବତ୍ (ଉଦକଂ
 ଫଳମୁତ୍ତରଂ ଇତ୍ୟମରଃ) ପରମେଶ୍ୱରୀନଂ ଚିନ୍ତୟ, ଲଳିତା ଶ୍ରୀମତଂ ଋତୁକ୍ରା-
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାନୁକଂ ଗତ୍ୱା ତଂ ବିଜ୍ଞପୟାମାସ ।

ରାଗ—ପିନ୍ଧୁକାମୋଦା ବା କୁମୁକାମୋଦା
 ନୂଆନଟପଟଳୀମୁକୁଟ ହେ ନାହିଁ କି ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ସୁଖ,
 ନିପଟ ନିସ୍ତେଜ ଦଶକୁ ତ ଅଜ ନରଲସ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ । ପଦ ।
 ନୀଳୋତ୍ପଳ ବାସି ହେଲା ପର ଦୃଶି ଯାଉଛି ଦୁରୁ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ,
 ନାସା ନୀଳ ତଳଫୁଲରୁ ଅନିଳ ପ୍ରସରୁଛି ବେଗ ବେଗ । ୧ ।
 ନାପଥପବନ ନିକଟ, ପବନପୁରଣରୁ ଯେବେ ଡର,
 ନଦୀକୂଳସ୍ଥଳ ଏ ବଡ଼ ଶୀତଳ ହୃଦୟାତ୍ମକ ବିହାର । ୨ ।
 ନିଦ ନାହିଁ କି ନୟନେ ନିଶି ଦିନ ଆହା ମରଇ ମୋ ଧନ,
 ନବନୀତ ତହିଁ ମୃଦୁ ଦେହେ କାହୁଁ ସମ୍ଭବ ଏ କଦନ । ୩ ।
 ନବ ହେମଦ୍ୟୁତ ଅମର ଏ ନିତି ନିଅନ୍ତି ଫୁଲ ଏ ବହୁ,
 ନେତ୍ରପଥେ ପଡ଼ିଗଲେ କି ସେ ଲୁହ ଯାଉ ନାହିଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ମହୁ । ୪ ।
 ନ ବିହର ଗୋପସଙ୍ଗାଳ ଏ ପାପଗହନରେ କିଛି ଦିନ,
 ନରେଶମଣ୍ଡନ ଶ୍ରୀହରିଚନ୍ଦନ ଜଡ଼ଦେବ ସ୍ତବ ଭେନ । ୫ ।

ଅନୁବାଦ—ଯମୁନାକୁଳବର୍ତ୍ତୀ ବନକୁ ଚାହିଁବା ଭ୍ରମ ପକ୍ଷରେ ହୃଦକର
 ହୃଦେ, ଏହା ଅମ୍ବେମାନେ ଭ୍ରମକୁ ପୁନଃପୁନଃ କହିଲେହେଁ ଭ୍ରମେ ସେହି
 ହୃତୋପଦେଶକୁ କାନରେ ଶୁଣିଲ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ବୈଦ୍ୟ ରୋଗର ଆଶୁ
 ପ୍ରତିକାର ବିଧାନ କରି ପାରନ୍ତି, ସେଭଳି ବୈଦ୍ୟଠାରେ ଭ୍ରମର ଯେବେ ଅବେଶ
 ଥାଏ, ତେବେ ଅମ୍ବେମାନେ ବର୍ତ୍ତିମାନ ଭ୍ରମ କାମନା ପୁରଣ କରିବାପାଇଁ
 ଯାଉଅଛନ୍ତି । ଜଗତ୍‌କର୍ତ୍ତା ପରମେଶ୍ଵରଙ୍କ ଏ ବିଷୟରେ ଏକା ଭ୍ରମର ପ୍ରାଚୀନ
 ଅବଲମ୍ବନ ।

ହେ'କର୍ତ୍ତ୍ତି ! ମୁଁ ଭ୍ରମର ପ୍ରିୟଜନ, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଭ୍ରମର ଆଦେଶ
 ପାଳନ କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ପୁନଃପୁନଃ ଯିବା ଆସିବା କରିବାକୁ ମୁଁ ମୋ
 କର୍ତ୍ତିବ୍ୟର ନିଷ୍ପତ୍ତି ପରଶାମ ବୋଲି ମନେ କରୁଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏହାର ଉତ୍ତରଫଳ
 ଉତ୍ପାଦନ; ଲଳିତା ଏହା କହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗମନ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ
 କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ, “ନୂଆନଟପଟଳୀମୁକୁଟ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(୭) ନୂଆନଟପଟଳୀମୁକୁଟ—ନୂତନ ନର୍ତ୍ତକମାନଙ୍କ ବା ଦୁଷ୍ଟ ଟୋଳାଙ୍କ
 ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ; ନିପଟ—ଅତ୍ୟନ୍ତ; ନରଲସ—ଅଲସ୍ୟସ୍ଥାନ ଅର୍ଥାତ୍ ମନୋହର;
 ନୀଳୋତ୍ପଳ—ନୀଳକର୍ମ; ବାସି—ମଉଳି ପଡ଼ିଥିବା (ସଜର ବସନ୍ତ); ନୀଳ

(ଝ) ହା ହା ହୁ ହୁ ହୁ ହୁ କେନ ବିଳସଲୀଳାଶୁଭେକୋଘଟା ।

ଧୂଳିଂ ପର୍ଯ୍ୟୁଷିତୋଫୁଲ୍ଲବଳିରୁରୁ ମାସୀଲିପ୍ତସ୍ତେ ବୟଃ ।

ନାମ ଶ୍ରୀତପ୍ ପଞ୍ଚଶାଖୀଂ ଦନାନାମ୍ବୋରୁହାସାର୍ଥକାନ୍ଦଃ ।

ବାହିଂ ନେଦମଶଶ୍ବେତାବତବଂ ମାହିଶ୍ବପୁତ୍ରାଂସ୍ତଟଂ ॥

ଚନ୍ଦ୍ରକାପାଡ଼ ସୁନ୍ଦରେନ୍ଦ୍ର କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ରରୂପମଣେ ତାଦୃଶିରଲସ-
ବେଳିକଳାକଳାପଲ୍ଲବନଳିତାୟ ବସ୍ତ୍ରସେ ଭବତୋ ଭବତ ନିଂ କଂ
ଦ୍ରୁତମୁଖାନ୍ତଂ ବାହୁନାତଟପର୍ଯ୍ୟଟନଂ ।

ଜଳଫୁଲ—ନେଳିଆ ଗୁଣ୍ଡିଫୁଲ; ଅଜଳ—ସବନ, ନିଶ୍ବାସ; ବେଗ ବେଗ—ଅତି
ଗଞ୍ଜଳ; ଗାପ ଉପବନ—କଦମ୍ବ ବଗିଚା; ନବନାତ—ଲହୁଣୀ; ତହୁଁ—ଠାରୁ;
କଦଳ—କଷ୍ଟ, ଯନ୍ତ୍ରଣା; ନବହେମଦୁଃଖ—ପେଟିମାନଙ୍କ ଦେହ ଶୋଭା ନୁହେଁ
ସୁନା ପରି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ; ଅମଗ୍ନା—ଅପ୍ସରାମାନେ; କର—ସନ୍ତାପ; ଗୋପସଙ୍ଗାଳି—
ଗୋପ ନଗରର ସବସ୍ତ; ଗହନରେ—ବନରେ; ନରେଶମଣ୍ଡନ—ନୃପତିଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

ହେ ନବନାଗରଶ୍ରେଷ୍ଠ, ତୁମ୍ଭର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଭଲ ନାହିଁ କି ? ତୁମ୍ଭର ମନୋହର
ଚନ୍ଦ୍ରମା ବଦନ ତ କାହିଁକି ଅତି ଏକାବେଳକେ ମଳିନ ଦିଶୁଅଛି ? ପଦା ।
ନୀଳକଣ୍ଠ ମଉଳ ପଡ଼ିଲେ ଯେପରି ଦେଖାଯାଏ, ତୁରନ୍ତ ତୁମ୍ଭ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ତ କାହିଁକି
ସେହିପରି ଦିଶୁଛି । ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ଜଳଫୁଲ ପରି ଦିଶୁଥିବା ତୁମ୍ଭ ନାସିକାରୁ ତ
କାହିଁକି ଅତି ଅତି ବେଗରେ ନିଶ୍ବାସ ବାହାରୁଛି । ୧ । କଦମ୍ବଗଣ ପାଖ ପବନ
ଦେହରେ ଲାଗିବାରୁ ଯେବେ ତୁମ୍ଭର ଶରୀର ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଏହି
ଶୀତଳ ନଈକୁଳ ମଧ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ବୁଲିବାର ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ ନୁହେଁ, (ଟିକି କିଷ୍କୟାର୍ଥକ
ଅଂଶ୍ୟୟ, ପ୍ରଶ୍ନାତ୍ମକ ନୁହେଁ) । ୨ । ଆହା ମୋ ଧନ ! ମରଯାଏ ! ଦିନରୁ
ସବୁବେଳେ କଣ ଏ ଅଖିକି କିଏ ମାଡ଼ୁନାହିଁ ? ଆହା । ତୁମ୍ଭର ଏ ଶରୀର
ଲହୁଣୀଠାରୁ ଅଧିକ କୋମଳ, ଏ ଶରୀରରେ ପୁଣି ଏତେ କଷ୍ଟ ସମ୍ଭବପରି ହେଲା ।
ପେଟିମାନଙ୍କ ଦେହର ବର୍ଣ୍ଣ ନୁଆ ସୁନା ପରି ମନୋହର, ସେହି ଅପ୍ସରାମାନେ
ପ୍ରତିଦିନ ଏ ବନରୁ ଫୁଲ ତୋଳିବାକୁ ଆସନ୍ତି, ତୁମ୍ଭ ଅଖିରେ ପଡ଼ି ସେମାନେ
କଣ ଛୁଟି ଚାଲିଗଲେ କି ? ସେ ଦିନରୁ କଣ ତୁମ୍ଭ ମନରୁ ସନ୍ତାପ ଦୂର ହେଉ
ନାହିଁ ? ଅର୍ଥାତ୍ ତପ୍ତକାନ୍ତନବର୍ଣ୍ଣାସ୍ତ୍ର ଅପ୍ସରାମାନଙ୍କୁ ଅଖିରେ ଦେଖିବା ଦନ୍ତ
କଅଣ ତୁମ୍ଭେ ଏପରି ଆଧିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛ ? ଅତଏବ ହେ ଗୋପନଗର-
ବାସୀଙ୍କ ଲବନସବସ୍ତ, ଏ ପାପବନରେ ଆଉ ବୁଲ ନାହିଁ, ନୃପତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ଜଗଦେବ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ଗ୍ରହଣ କର । ୪ ।

ଟୀକା—(ଝ) ହା ହା ହୁ ହୁ ହୁ ହୁ, ଅହୋ ପ୍ରିୟମାଣାୟ, କେନ କଥଂ
ବିଳସନ୍ତ ଶୋଭମାନା ଯା ନୀଳାଶୁଭେଦସ ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣିକାନ୍ତୋଃ ଘଟା ସମୁଦ୍ରଃ

ତଥ୍ୟା ଧୂର୍ଯ୍ୟଂ ବାହୁକଂ ଅସ୍ତ୍ରଦମିତ ଯାକତ୍ ସୁଶୋଭନେନ୍ଦ୍ର ଗଳମଣିକାନ୍ତଧାର
 ତେ ବସୁଃ ତବ ଶରୀରଂ ପର୍ଯ୍ୟୁଷିତାନାଂ ମ୍ଳାନାନାମିତ୍ୟର୍ଥଃ ଉତ୍ପଳାକଳୀନାଂ
 ଇନ୍ଦ୍ରିକାଶ୍ୱଶୀଂ ରୁରୁଂ ତେଜସ୍ୟାଂ ନିଧୁଃ ସ୍ଥାନଂ ଅର୍ସାତ୍ । ଗଳତେଜୋମୟସ୍ୟ ତେ
 ଶରୀରସ୍ୟ ମଳିନତାଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ମରଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା ମେ ମନସି ଜାୟତେ ଇତି ଭବଃ; ହେ
 ଅମ୍ବୋରୁହାସ, ହେ ନଳିନନେତ୍ର, ଅହ ଅସ୍ମିନ୍ ସ୍ଥାନେ ପଞ୍ଚଶାଣି (ପଞ୍ଚ ବା ଶକ୍ତି
 ବା ପରମାଣୁ ଏଷାଂ ପଞ୍ଚଶାଣି, ବହୁବଚନାନ୍ତୋଽୟଂ ଶବ୍ଦଃ) ଦିନାକ
 (ଛାଳାୟେନୋରତ୍ୟନ୍ତସ୍ୟୋଗେ ଇତି ଦ୍ୱିଶୟା) ଅର୍ତ୍ତକାର୍ତ୍ତ ଗୋପଶିଷ୍ୟନ୍ ନ
 ଶୀତୟ, ତୈଃ ସହ ମା ବିହର, ତଦ ହେତୁମାହ—ଇଦଂ ମାହିଶ୍ୱପୁତ୍ର୍ୟାଃ
 ଯମୁନାୟା ତତଂ ଜ୍ୱଳପ୍ରଦେଶଃ ଅଶଶ୍ରୁଃ ଶୈତ୍ୟବିଭବଃ ଯସ୍ମିନ୍ ତତ୍ତ୍ୱଥୋକ୍ତଂ
 ଅକ୍ଷୁଦ୍ଧଶୈତ୍ୟନିଧାନମିତ୍ୟର୍ଥଃ, ଅତଏବ ନବାହିଂ ନ ନିରାମୟଂ ନ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପ୍ରଦଂ
 ଭବନ୍ତି ଶେଷଃ । (ବାର୍ତ୍ତେ ନିରାମୟଃ କଲ୍ୟଃ ଇତ୍ୟମରଃ ।)

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—ହେ ଚନ୍ଦ୍ରକାପୀଡ଼ ଶିଖଣ୍ଡରୁଳ, ହେ ସୁନ୍ଦରେନ୍ଦ୍ର ରମଣୀୟ-
 ଶିରୋମଣେ, କିଶୋରଚକ୍ରଂ ଯୁବକସମୂହଃ ତେଷାଂ ରୂପାମଣିଃ ତସ୍ୟ ସମ୍ବୋଧନେ
 ହେ ଯୁବଜନମୌଳିମଣ୍ଡନ, ଭବତଃ ତବ ତାଦୃକ୍ ନିରଲସଃ ଯଃ କେଳିକଳା-
 କଳାପଃ ଶୀତାବିଭୂତିସମୂହଃ ତସ୍ୟ ଲଳନଂ ପୋଷଣଂ ତେନ ଲଳିତାୟା
 ମନୋଜ୍ଞୟା ବସୁସେ ଶାଶ୍ୱତ୍ୱୟ (ହିତଯୋଗେ ଚ ଇତି ଚତୁର୍ଥୀ) ଅଶ୍ରାନ୍ତଂ
 ସତତଂ ବାହୁଗାତପର୍ଯ୍ୟନ୍ତନଂ ନିଗ୍ରହଲତ୍ରମଣଂ ହିତଂ ପଥ୍ୟଂ ନ କମିତ ପ୍ରଶ୍ନେ ।)

ଅନୁବାକ—ଅହା, ତୁମ୍ଭର ଯେଉଁ ଶରୀର ଇନ୍ଦ୍ରଗଳମଣିର ତେଜ
 ଧାରଣ କରି ମନୋହରଣ କରୁଥିଲ, ଆଜି ତାହା କାହିଁକି ବାସି ଗଳକର୍ତ୍ତୃ ପରି
 ଏଭଳି ମଳିନ ଦିଶୁଛି, ଏହା ଦେଖି ମୋ ମନରେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେଉଅଛି;
 ହେ ପଦ୍ମଲେଚନ, ଏଠାରେ ପାଞ୍ଚ ଛଅ ଦିନ ଆଉ ଗୋପବାଳକମାନଙ୍କୁ ଖେଳାଅ
 ନାହିଁ, କାରଣ ଏ ଯମୁନା ନିଶ୍ଚଳରେ ଭାରି ଶୀତ, ଏହା ତୁମ୍ଭ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟପକ୍ଷରେ
 ଅନୁକୂଳ ନୁହେଁ ।

ହେ ଚନ୍ଦ୍ରକରୁଳ, ହେ ସୁନ୍ଦର ଯୁବକଶ୍ରେଷ୍ଠ, ତୁମ୍ଭ ଶରୀର
 ମନୋହର ଛାଳାସରେ ସର୍ବଦା ଅଜୀବ ସୁରୁମାର, ଯମୁନାଭୁଲରେ ନିରନ୍ତର ଭ୍ରମଣ
 କରିବାଟା ତୁମ୍ଭର ସେହି ସୁରୁମାର ଶରୀର ପକ୍ଷରେ ହିତକର ହେଉ ନାହିଁ ପରା ।
 ଲଳିତାଙ୍କଠାରୁ ଏହି କଥା ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି:—

“ରୁହିଁ ରୁହିଁ ତୋ ସରଣୀ” ଇତ୍ୟାଦି ।

ରାଗ—ପଞ୍ଚମ ବରଣ

ଗୁହଁ ଗୁହଁ ତୋ ସରଣୀ କକୁଭକୁରେ ଭରୁଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରାବିତ ପରି ଥିଲି
ଦିବି । ଚନ୍ଦ୍ର ମଣିଲି ମୁଁ ତତେ, ଗୁହଁ ଯା ଅତରକିତେ ଗୁରୁଚନ୍ଦ୍ର ମିଶରଲୁ
ଆସି ରେ, ଚଳାପାଞ୍ଜି, ଚନ୍ଦ୍ରର ଚପୁଡ଼ି ସୁଧା ସ୍ୱର, ଚରତୁଷିତର ମୁଣେ
ଭର, ଗୁହଁ କୁପାଳୁ ଗୁଣ-ନିଧି ରଖିଲୁ କି ପ୍ରାଣ ଘେନିଲି ମୁଁ ଏତେ
ସରି କରି ରେ । ୧ ।

ଚେତା ଥିଲା ପରି କହୁ ପ୍ରଜାତ ତ ହେଉଅଛି, ଚକ୍ରକଣ ତ ଦିଶୁଛି
ମୋ ଦେହ । ଚନ୍ଦ୍ର କି ଲକ୍ଷ୍ମୀନ ସତେ ଗୁମରଚକ୍ରର ମତେ ଚନ୍ଦ୍ରକାର
ପଶୁରଲୁ କହ ରେ, ଚଳାପାଞ୍ଜି, ଚନ୍ଦ୍ର ରବିନନ୍ଦନାର ନାର, ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ,
ତୁଷାର ସାର; ଗୁରୁ ମାରୁତରୁ ତରୁ-ତଳ ଶୀତଳ ହେତୁରୁ, ଚିନାଏ ତ
ଶେଫ ନାହିଁ ମୋର ରେ । ୨ ।

ଗୁରୁ ହରିତରେ ଘେରି ଚରଣଥାନ୍ତି ବାହୁରୁ ଚୁଲମୁକୁଟିଆ
ସଖାମାନେ । ଚନ୍ଦ୍ରମର ଶୁଙ୍ଘ ବେଶୁ, ବାଦ୍ୟନାଦ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ, ଶେଷ ହୁଏ
ଦିନ ଦିନେ ଦିନେ ରେ, ଚଳାପାଞ୍ଜି, ଚନ୍ଦ୍ର ବାରୁଣୀକ ଦିନଦୁଃଖ,
ଚପଳେ ଅମ୍ବର ବରଜନ୍ତି; ଚନ୍ଦ୍ରମ ଭାଗ ମୋ ଭାରି, ଲାଗି ନାହିଁ ଭ୍ରମେ ତର
ଚମକି ତ ନାହିଁ ମୋର ଛଳ ରେ । ୩ ।

ଗୁମାକରଗୁରୁ ଶିରୀ—ମଞ୍ଜା ସେ କେଉଁ ଅମର, ଗୁଣି ନାହିଁ ଦିନେ
ମୋ ନୟନ । ଚମକାର କଥା ଦେଖି ପେଟରେ କପଟ ରଖି, ତୋତେ ନିକି
ନ କହନ୍ତି ଘେନ ରେ, ଚଳାପାଞ୍ଜି, ଚରଚର ଗୁଲି ଭୟମୟ, କେଟି
ଦେଲୁ ମୋ ହୃଦାଶ୍ରେ, ଚରଣ ସୁଗନ୍ଧ ତୋର, ବନ୍ଦେ ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୱର,
ଗୁରୁ ନାହିଁ ଥିଲେହେଁ ଦୃଷ୍ଟାଅ ରେ । ୪ ।

(୧) ସରଣୀ—ମାର୍ଗ, ବାଟ; କକୁଭ—ଦିଗ; ଚନ୍ଦ୍ରାବିତ—ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଅଙ୍କିତ
ପିତୁଳା ପ୍ରଭୃତି; ଚନ୍ଦ୍ର—ଅଶ୍ୱତ୍ଥ; ଅତରକିତେ—ଅକ୍ଷତଭାବରେ, ଚଳାପାଞ୍ଜୀ—
ଚଞ୍ଚଳନେତ୍ରୀ; ସୁଧାସ୍ୱର—ଅମୃତର ସ୍ୱରେଇ, (ପାଦବଶେଷ); ଲକ୍ଷ୍ମୀନ—ଚନ୍ଦ୍ର;
ଗୁମରଚକ୍ର—(ଗୁମର ପରି ଚକ୍ରର ଯାହାର) ଶୀର୍ଷ ଦିନକେଶଧରଣୀ;
ଚନ୍ଦ୍ରକାର—ଚନ୍ଦ୍ର; ରବିନନ୍ଦନାର ନାର—ସମୁଦାପାଣି; ଗୁରୁ ମାରୁତ—
ମନୋହର ସବନ; ଚିନାଏ—ଟିକିଏ; ହରିତ—ଦିଗ; ଚୁଲମୁକୁଟିଆ—ମସ୍ତକ

ଲେମ୍ବୁରୁଷାଣ; ଚରମରା—ଡିଆଁଡେଇ; ବାରୁଣୀ—ପଣ୍ଡିମଦନ; ଦିନକୁଳ—
ସୂର୍ଯ୍ୟ; ଚପଳେ—ଅତି ଚଞ୍ଚଳ; ଅମ୍ବର—ଅକାଶ; ବର୍ଜନ୍ତୁ—ତ୍ୟାଗ କରନ୍ତୁ; ଚରମ
ଭାଗ—ପୃଷ୍ଠଭାଗ; ନିକ—କଅଣ (ପ୍ରଶ୍ନସୂଚକ ଅବ୍ୟୟ); ଚରଚର ଶବ୍ଦ—ଚତୁର୍ଦିଗର
ଶବ୍ଦ, ସ୍ଵସାରଶବ୍ଦ; ହୃଦାଶୟ—ଅନ୍ତଃକରଣ; ଶ୍ରେୟ ନାହିଁ—ଶ୍ରେୟର ନାହିଁ ।

ଅସ୍ତି ଲଳିତେ, ତୋ ଅସିବା ବାଟକୁ ମୁଁ ଚନ୍ଦ୍ରପ୍ରତିମା ପରି ସ୍ଥିରରୂପରେ
ଗୁଞ୍ଜି ବସିଥିଲି; ତୁ ଯାହା ଅତୀତିଭାବରେ ଆସି ଗୁରୁଚୟ ମିଶାଇ ଦେଲୁ
ଅର୍ଥାତ୍ ଦେଖା ଦେଲୁ, ଏଥିରେ ମୁଁ ଅସୁଖୀ ହୋଇଗଲି; ହେ ଚଳାପାଳି !
ହେ ଗୁରୁତ୍ଵପାତ୍ର ଗୁଣନିଧି (ଚତୁରତା ଓ ଦୟାତୁଗୁଣ ଅର୍ଥାତ୍ କୃପାକୃତ୍ତିତା
ଏହାର ନିଧି ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ଥାନ) ଚନ୍ଦ୍ରରୁ ଅମୃତକୁ ଚପୁଡି ସେହି ଝରକୁ (ପାତ୍ରକୁ)
ଶରଦ୍ଵାରୀ ମୁହଁରେ ତାଳି ଦେଇ ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କଲୁ, ମୋତେ ଏହିପରି ଲଗୁଛି ।
ଅର୍ଥାତ୍ ମୁଁ ତୋତେ ଦେଖିବା ପାଇଁ ବଡ଼ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିଲି, ତୁ ହଠାତ୍
ଆସି ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ମୋର ବ୍ୟାକୁଳତା ଦୂର କଲୁ । ୧ । (‘ହେ’
ଶୀତରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶରୀର ଅସୁସ୍ଥ ଥିବା ବିଷୟରେ ଲଳିତା ଯେଉଁ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ
କରିଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେଉଅଛନ୍ତି) । ହେ ଘନକେଶା,
ମୋର ଜ୍ଞାନ ଥିବା ପରି ମୋତେ ତ ଜଣାପଡୁଛି । ମୋ ଦେହ ତ ଚକ୍ରକଣ ଦିଶୁଛି,
ବାସି ଜାଳକର ପରି ମଳିନ ଦିଶୁ ନାହିଁ ତ । କି ଚକ୍ର ଦେଖି ତୁ ମୋତେ ଭ୍ରଷ୍ଟ
ଏ ସବୁ କଥା ପଚାରିଲୁ କହ । ହେ ଚଳାପାଳି ! ମୁଁ ଯମୁନା ଜଳ ପିଇ, ଚନ୍ଦ୍ର-
କିରଣ ସମୁଦ୍ରର ତୁମ୍ଭାରସାର ଅର୍ଥାତ୍ ଶୀତଳତାକୁ ସେବା କରି ଅର୍ଥାତ୍ ଚନ୍ଦ୍ର-
କିରଣରେ ବୁଲି ମନୋହର ପବନ ହେତୁରୁ ଏ ସ୍ଥାନର ତରୁତଳ ବଡ଼ ଶୀତଳ
ହୋଇଥିବାରୁ ଏଠାରେ ରହିଅଛି । ମୋର ତ ଏଠାରେ ଟିକିଏ ଦୁଃଖ ନାହିଁ ।
ମୟୁରସୁନ୍ଦରୁଷାଣ ମୋର ବନ୍ଧୁ ଗୋପବାଳକମାନେ ଗୁରୁଅଡ଼େ ବୁଲି
ବାହୁଣ୍ଡ ଚରାଉଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଡିଆଁଡେଇ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଶିଙ୍ଗା ଓ
ବେଣୁବାଦ୍ୟାଦିର ଶବ୍ଦ ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ଦିନେ ଦିନେ ଦିନ ଶେଷ ହୋଇଯାଏ,
‘ଏହି ସମୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପଣ୍ଡିମ ଦିଗକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଚଞ୍ଚଳ ଅସ୍ତ ହୋଇଯାଅନ୍ତି ।
ସାଧାରଣତଃ ଲୋକେ ଡରିଲେ ତାଙ୍କ ପିଠିପଟ ଭାରି ଲାଗେ, ମାତ୍ର ମୋ ପିଠି
ଆଡ଼େ ତ ଭାରି ହୋଇ ନାହିଁ, ଅଥବା ଭ୍ରମରେ ମୋର ଛାତି ତ କେଉଁଠାରେ
ଡରି ନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ କେବେହେଲେ ମୋ ହୃଦୟରେ ତ ମୁଁ ଭୟ ଅନୁଭବ କରି
ନାହିଁ । ୩ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ସୁନାପରି ସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀପଦ୍ମା କୌଣସି ଅପସରାକୁ ତ ମୁଁ ଇନ୍ଦ୍ରେ
ଦେଖି ନାହିଁ, ସଖି, ଏଭଳି ଗୋଟିଏ ଚମତ୍କାର କଥା ଦେଖି ପେଟରେ କପଟ
ରଖି ତୋତେ କଅଣ କହୁଛି ନାହିଁ ? ହେ ଚଞ୍ଚଳାକ୍ଷି, ଏହା ସ୍ଥିର ବୋଲି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ
କ’ଣ ! ସ୍ଵସାରର ଶବ୍ଦ ବଡ଼ ଭୟପୂର୍ଣ୍ଣ, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମୋ ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ଶକ୍ତି
ଦେଲୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋ ମନରେ ବଡ଼ ଅଶାନ୍ତି ଜାତ କରିଦେଲୁ । ୪ । ଅଠଗଡ଼ ଶୁକା

(ଚ) କଲ୍ୟାଣଂ ବଲ୍ଲବାନାଂ ଚଗଳତ୍ବସ୍ତସ୍ୟାଂ କଂ ସ୍ୱଦାରେରୁଦାରେଃ
କଳିଙ୍ଗବାଳାବଳୀନାଂ ଶ୍ରିୟମନୁଭବସି ପ୍ରତ୍ୟହଂ ସତ୍ୟସନ୍ଦେ ।
ଘନଶ୍ଚିନ୍ତାମଣୀନାଂ ତତମିବ ନିତରଂ ତ୍ୱାଂ ପ୍ରପଦ୍ୟାସୁଂ ତୁଷ୍ଟ-
ଶ୍ଚିତ୍ରଂ ସନ୍ଧ୍ୟାତମାତ୍ରା ବଧୁମୁଖି ମମ ଯତ୍ ଯାସି ନେହାତଥୁତ୍ୱଂ ।

କମଦ୍ୟ ଲଳିତେ ଧରଣୀସୁନ୍ଦରରମସଞ୍ଚାରଗିରାବଗ୍ରହଗ୍ରହଲ-
ରବିଚନ୍ଦ୍ରକରକିରବ୍ୟତିକରତପ୍ରାକ୍ତରକେଦାରଂ ପ୍ରତି ଚୁଷ୍ଟ୍ୟାବ ଦୃଷ୍ଟ୍ୟାବ
ପ୍ରବିଷ୍ଟଂ ସ୍ମୃତମାତ୍ରୟା ଭୟା ।

ତୋ ଚରଣଦ୍ୱୟକୁ ବନ୍ଧୁଅଛନ୍ତି; ମୁଁ କାହାର କିଛି ଶ୍ରେଷ୍ଠର ନାହିଁ; ଯେବେ
ସେପରି କିଛି ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ମୋତେ ବଞ୍ଚାଅ ଅର୍ଥାତ୍ ରକ୍ଷା କର ।

ଟୀକା—ସୁପ୍ରଣୟିନୀଃ ଶ୍ରୀରାଧାୟାଃ କୃଶଳଂ ଜଞ୍ଜୁସଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଃ ଶିଖାରୁର-
ବ୍ୟାଜେନ ଅଦୌ ତାବତ୍ ବ୍ରଜାନାଂ ଗୋପଯୁବବାସିନୀଂ କୃଶଳଂ ପୁଞ୍ଜତି, ଶରଳ-
ତେଜ । ଶରଳତଂ ବସ୍ତୁ । ଯେଷାଂ ତେଷାଂ ବ୍ରଜାନାଂ ବଲ୍ଲବାନାଂ ଗୋପାଳାନାଂ
ଉଦାରେରମିତଗୁଣେଃ ସ୍ୱଦାରେଃ ସ୍ୱପତ୍ନୀଭ୍ୟଃ ସହକୃଶଳଂ କଂ ? ଅୟି ସତ୍ୟସନ୍ଦେ
ସତ୍ୟବାଦିନି, ତ୍ୱଂ ପ୍ରତ୍ୟହଂ ବାଳାବଳୀନାଂ ଗୋପଯୁବଜନାଂ ଶ୍ରିୟଂ ସୁଖମଂ
ଅନୁଭବସି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷିକରୋପି କଳିଙ୍ଗ ? ଅପି ଗୋପଯୁବତୟଃ ପ୍ରତ୍ୟହଂ ସର୍ବ
ସୌଖେନ ବର୍ତ୍ତିନ୍ତି ଇତି ତ୍ୱଂ ସର୍ବଥା ଜାନାସି କମିତ୍ୟର୍ଥଃ । ଅୟି ବଧୁମୁଖି
ଚନ୍ଦ୍ରାନନେ, ସନ୍ଧ୍ୟାତମାତ୍ରା ସ୍ମୃତମାତ୍ରେଣ ତ୍ୱଂ ଯତ୍ ମମନେହାତଥୁତ୍ୱଂ ମମଚକ୍ଷୁଷୋ
ଗୋଚରତ୍ୱଂ ଯାସି ଏତଚ୍ଚିତ୍ରଂ । ଘନୋ ଘୂର୍ଜିତଶ୍ଚିନ୍ତାମଣୀନାଂ ଯେ ହି ଚିନ୍ତିତଂ
ବସ୍ତୁଜାତଂ ପ୍ରୟୁକ୍ତି ତେ ହି ଚିନ୍ତାମଣୟସ୍ତେଷାଂ ତତ୍ତ୍ୱ ସମୁଦ୍ରମିବ ତ୍ୱାଂ ପ୍ରପଦ୍ୟ
ପ୍ରାପ୍ୟ ନିତରଂ ନିରତଶ୍ଚୟଂ ତୁଷ୍ଟୋଽସି । ଯଥା ଚିନ୍ତାମଣିବ୍ରଜଧିକାରଣେରଲକ୍ଷିତଂ
ପ୍ରୟୁକ୍ତି ତଥା ତ୍ୱଂ ମମାଭିଳାଷଂ ପୁରସ୍ତିଷ୍ୟସାଧି ହୃଦୟନାତ୍ ମେ ନିବୃତ୍ତିଃ ।

ଅୟି ଲଳିତେ ! ଧରଣୀସୁତ୍ରସ୍ୟ ଭୌମଗ୍ରହସ୍ୟ ଚରମସଞ୍ଚାରେଣ
ଯନ୍ତ୍ରିବବଗ୍ରହୋ ବହୁକାଳଂ ବୃଷ୍ଟିପ୍ରତିବନ୍ଧସ୍ତୁହିତ୍ୱ ଗ୍ରହଲସ୍ୟ ଅଗ୍ରହଶାଳନଃ
ତତ୍ପରସ୍ୟେତି ଯାବତ୍ ରବିଗ୍ରହସ୍ୟ କରନିକରଣାଂ କରଣସମୁଦାନାଂ ବ୍ୟତି-
କରେଣ ସମ୍ପର୍କେଣ ତପ୍ରା ଅକ୍ତୁର ଯତ୍ ତାହୁଣଂ କେଦାରଂ ପ୍ରତି କେଦାରେ
ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ବୃଷ୍ଟ୍ୟା ଇବ ବର୍ଷଣେନେବ ସ୍ମୃତମାତ୍ରୟା ସୁରଣମାତ୍ରେଣ ସମୁପସ୍ଥିତୟା
ଭୟା ଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ଭ୍ରାଣେନ ଅଦ୍ୟ ଅସି ପ୍ରବିଷ୍ଟଂ ।

ଅନୁବାଦ—ଅୟି ଲଳିତେ ! ବୃଦ୍ଧ ଗୋପାଳମାନେ ନିଜ ନିଜ ଉଦାର
ସ୍ୱଭାବା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କୃଶଳରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ହେ ସତ୍ୟବାଦିନି, ଗୋପ
ଯୁବକଗଣ ପରମ ସୁଖରେ ଅଛନ୍ତି ତ ? ସେ ବଧୁମୁଖି, ସୁରଣ ମାତ୍ରକେ ତୁମ୍ଭେ

ରାଗ—ମୁଖାବରୀ

ଛଳବାହୁନାଶ ହେ, ଛଡ଼ ଏ ସାହସ ହେ । ପଦ ।
 ଛବି ତ ଅବଳ ଦଶେ, ଛପିବାରେ ଅଛୁ କି ସେ । ୧ ।
 ଛଟା କାହା କଟାସର, ଛୁରା ହେଲ କି ବନ୍ଧର । ୨ ।
 ଛେଲରୁ ତ ଚିନ୍ତା ବଳ, ଛତରେ ଗଲଣି ଗଲା । ୩ ।
 ଛୁଟିଯାଇ ବିଚେତନା, ଛଟପଟ ହେବ ସିନା । ୪ ।
 ଛଣା ସୁଧା ପର ଦଶେ, ଛୁଇଁଦେଲେ ବିଷଟି ସେ । ୫ ।
 ଛନ୍ଦ ମନ ତୁମ୍ଭ ଗୁଣେ, ଛ ଦୁଇ ଦୂର୍ଗେଶ ଭଣେ । ୬ ।

ଯାହା ମୋ ପାଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଗଲା ଏ ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର କଥା । ଦିବଦ୍ର ଲୋକ ଏକାବେଳକେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଚିନ୍ତାମଣି ପାଇଲେ ଯେପରି ଅନନ୍ଦ ତ ହୁଏ, ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଏଠାରେ ପାଇ ମୁଁ ସେହିପରି ଅନନ୍ଦ ହେଉଅଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପାଇବାରୁ ମୁଁ ମନେ କରୁଅଛି, ମୋର ଅଭିଳାଷ ନିଷ୍ପତ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ।

ଅସ୍ତି ଲଳିତେ ! ମଙ୍ଗଳ ଗ୍ରହ ଏକ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣରୁ ତଳିବା ବେଳେ ପ୍ରଖର ସୂର୍ଯ୍ୟରଶ୍ମିଦ୍ଵାରା ଶସ୍ୟକ୍ଷେପମାନଙ୍କରେ ମୁଗ୍ଧମାଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ଅକ୍ଷରସମୂହ ପରିରେ ପ୍ରବଳ ଚୁକ୍ତିଧାରା ଯେପରି, ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସ୍ଵରଣ କରୁଥିବାବେଳେ ତୁମ୍ଭେ ସୌଭାଗ୍ୟକ୍ଷେପେ ଏଠାରେ ଅସ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଯିବାରୁ ମୁଁ ସେହିପରି ପୂର୍ଣ୍ଣମନୋରଥ ହେଲି ବୋଲି ମନେ କରୁଅଛି ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି କଥା ଶୁଣି ଲଳିତା ତାହାଙ୍କୁ ଧ୍ବନିବାର କହିଲେ—

ଛଳବାହୁନାଶ—କପଟରୂପ ନଦୀର ଭଣ ଅର୍ଥାତ୍ ହେ କପଟସାଗର;
 ଛବି—ରୂପ; ଅବଳ—ମଳିନ; ଛପିବା—ଲୁଚିବା; ଛଟା—ଭଙ୍ଗୀ; କଟାସ—
 ଅଡ଼ ଗୁହାଣୀ; ଛେଲ—ଶଲ୍ୟ, ବାଣ; ଗଲଗଲଣି—ପଶିଗଲଣି; ଛୁଟିଯାଇ—
 ଦୂର ହୋଇ; ବିଚେତନା—ଜ୍ଞାନ; ଛନ୍ଦ—ଅଜ୍ଞାନ କରି; ଛ ଦୁଇ—ଅଠ ।

ହେ କପଟସାଗର, ଏ ସାହସ ଛଡ଼, ଅର୍ଥାତ୍ ଏପରି କପଟ କଥା ଦ୍ଵାରା ତୁମ୍ଭର ସାହସିକତା ଦେଖାଅ ନାହିଁ । ପଦ । ତୁମ୍ଭ ରୂପ ତ ମଳିନ ଦିଶୁଅଛି, ଏହା କଣ ଲୁଚିବାର ଅଛି କି ? ଅର୍ଥାତ୍ ଏହା ଲୁଚିବାର କଥା କୁଣ୍ଡଳ, ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ଜଣା ପଡ଼ୁଅଛି । କେଉଁ ସ୍ଵୀର ଗୁହାଣୀ ଭଙ୍ଗୀ ତ ତୁମ୍ଭ ବନ୍ଧର ଛୁରା ଦେଲଣି, ଅର୍ଥାତ୍ କେଉଁ ସ୍ଵୀର ଗୁହାଣୀଭଙ୍ଗୀ ତୁମ୍ଭ ବନ୍ଧରେ ପ୍ରବେଶ କରି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ 'ଘୋର ଯନ୍ତ୍ରଣା' ଦେଉଅଛି । ୨ । ବାଣରୁ ବଳି ସେହି ଚିନ୍ତା ତ ଛତରେ ପଶିଗଲଣି । ୩ ।

(୫) ଅଜ୍ଞାନାଭିନୟଂ ବିଦ୍ୟାୟ ଉଦ୍ଭୂତାମାଲିଙ୍ଗୟିତ୍ୱା ମନ-

ଶ୍ଚାଞ୍ଚିଲ୍ୟାଦିବିରମେଷୁଦ୍ୱାରୟ ଉବନେଦାଞ୍ଚିଲୋଦଞ୍ଚିନଂ ।

ନୋଚେଦାଧିବଶ ଦସାରଦଦଶାମେଽତ୍ୟଦୃଶ୍ୟଂ ସୁନ୍ଦରଂ,

କାନ୍ତାଽଞ୍ଚିପଞ୍ଚସାୟୁକ ବସୁସ୍ତେ ଶାମତାମେଷ୍ୟତି ।

ମୋହନ ନଟପଟଲୋଦଞ୍ଚିମୁକ୍ତପଣେ ନାନ୍ତଃସନ୍ତାପମନ୍ତରେଣ
ଫଳମିତି ପ୍ରତିପୁତେ ତବ କୈତବକୁଶଳତାଲଭାୟାଃ ।

ତୁମ୍ଭର ହୃଦାହତ ଜ୍ଞାନ ନିଷ୍ଠେ ଦୂର ହୋଇଯିବ, ତୁମ୍ଭେ ଖାଲି ଛତ୍ତପଟ ହେବ
ପ୍ରଜା ! କିନ୍ତୁ ମନେ ରଖ, ସେ ନାରୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭକୁ ଛଣା ପୁଆ ଅର୍ଥତଃ ବିମଳ
ଅମୃତପର ଦିଶୁଅଛି ଯେବେ ତାକୁ ଛୁଇଁଦେବ, ତେବେ ସେ ବିଷ ପାଲଟିଯିବ । ୫ ।
ତୁମ୍ଭର ଲୁଣରେ ମନକୁ ଆଞ୍ଜଳ କରି ଆଠଗଡ଼ର ରାଜା ଏହା ଭଣିଲେ । ୬ ।

ଟୀକା—ହେ କୃଷ୍ଣ, ଅଜ୍ଞାନାଭିନୟଂ ଅବିବେକଚେଷ୍ଟାଂ ବିଦ୍ୟାୟ ତ୍ୟକ୍ତ୍ୱା,
ଉଦ୍ଭୂତାଂ ସାରଲ୍ଲଂ ଅଲିଙ୍ଗୟିତ୍ୱା ସରଳତାଂ ଅଗ୍ରିତ୍ୟ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ (ଅଲିଙ୍ଗଂ
ଅଲିଙ୍ଗନଂ କରେତି ଅଲିଙ୍ଗୟିତ୍ୱ, “ତତ୍ କରେତି, ତଦାଚଷ୍ଟ” ଇତି ସୂତେଶ
ଶିର୍ପିତ୍ୟୟାନ୍ତାତ୍ ‘ଆଲିଙ୍ଗି’ ନାମଧାତୋଃ ସମାନକର୍ତ୍ତ୍ତ୍ୱିକୟୋଃ ପୂର୍ବକାଳେ
କ୍ତ୍ୱାର୍, ଇତି ସୁଧୀଭବିତ୍ତ୍ୱାଦ୍ୟଂ) ମନସଃ ଗୁଞ୍ଜଲ୍ଲାତ୍ ଗୁଞ୍ଜୁଚ୍ଛୈୟାତ୍ ବିରମ,
ନିଦ୍ରାହେତୁକ; ଇତି ମଦୁପଦେଶଗ୍ରହଣରୂପଂ ଭବତଃ ତବ ନେତ୍ରାଞ୍ଚିଲୟୋଃ
ନୟନାପାଙ୍ଗୟୋଃ ଉଦଞ୍ଚିନଂ ଉଚ୍ଚ୍ୱିଗିତଂ ଉଦ୍ୱାରୟ ପ୍ରକଟୟ, ଅପାଙ୍ଗସଞ୍ଚାଳନେନ
ମଦୁପଦେଶଃ ଗୁଞ୍ଜତ ଇତି ପ୍ରକାଶୟ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ନୋଚେତ୍ ମଦୁକ୍ତଂ ନାରରସି
ଚେତ୍, ତବ ଈଦୃଶଂ (ହସ୍ତସଞ୍ଚାଳନେନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ୟ) ସୁନ୍ଦରଂ ମନୋହରଂ
କାନ୍ତାସଞ୍ଚୟସ୍ୟ ଯୁବଜିଜନସମୁଦ୍ରସ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧି ପଞ୍ଚସାୟୁକବୟଃ କର୍ମାରୂପଂ,
ଯସ୍ମିନ୍ ଦୃଃଷ୍ଟ ଯୁବତୟଃ କର୍ମାର୍ଥବଶବର୍ତ୍ତନୀଃ ଭବନ୍ତି ତାଦୃଶଂ ତେ ଶରୀରଂ
ଆଧିବଶାତ୍ ମନୋବ୍ୟାଧାଧିକ୍ୟାତ୍, ଅସାରଂ ଦଦାଗତି ଅସାରଦା ବଳହାରଣୀ
ତାଂ ଦଶାଂ ଅରତିମିତି ଯାବତ୍ ପ୍ରାପ୍ୟ ଶାମତାଂ କୃଣତାଂ ଏଷ୍ୟତି ପ୍ରାପ୍ତ୍ୟ୍ୟତି ।

ହେ ମୋହନ, ହେ ନଟାନାଂ ପଟଲସ୍ୟ ସମୁଦ୍ରସ୍ୟ ଉଦ୍ଭୂତଃ ଉଚ୍ଛୁଷ୍କଃ
ମୁକ୍ତପଣିଃ, ତସ୍ୟ ସମ୍ପୋଧନେ ହେ ନର୍ତ୍ତକଚୁଳଶେଖର, ଅନ୍ତଃସନ୍ତାପଂ
ଅନ୍ତରେଣ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱୀତଂ ବିନା ତବ କୈତବେଷୁ କପଟାଗୁରେଷୁ ଯା କୁଶଳତା
ନିପୁଣତା ସା ଏବ ଲତା ତସ୍ୟାଃ ଫଳଂ ନ ଭବିଷ୍ୟତିତ୍ୟର୍ଥଃ ଇତି ପ୍ରତ୍ୟୟତେ
ଅବକୁଧାତେ ।

ଅନ୍ତର୍ବାଦ—ହେ କୃଷ୍ଣ, ଅଜ୍ଞତା ଛଳନା ତ୍ୟାଗ କରି ସରଳ ହୁଅ ଏବଂ
ମନଶ୍ଚଳତା ଦୂର କରି ଏବଂ ମୋ କଥା ଗ୍ରହଣ କର, ଏହା ତୁମ୍ଭର ନେତ୍ର

ରାଗ—କେଦାର ବା ପ୍ରଜଙ୍ଗ

ଜାଣିଛି ମୁଁ ଏତେ ମାତ୍ର ଗୋ ଲଳିତେ ପାହା ଇଚ୍ଛା ତୋର ତାହା କର,
 ଜୁଲନରୁ ବଳି ମନ୍ଦିର ଦିନୁ କେଳି କରେ ବିଭବଭରାହାକର । ପଦ ।
 ଜଣକେତେ ବ୍ରଜଶିଶୁ ଥିଲେ ନିଜ, ପୁରୁଁ ଅସୁଥିଲି ଖେଳାଇ ସମଜ,
 ଜମ୍ବୁଗଡମଣି ଗିରୀକୁ ଜିଣିବାର ପୁର ହେଲ ମୋ ନଜର । ୧ ।
 ଜାତିକୁରୁବନ୍ଦ ବାତାୟନବୃନ୍ଦ, ଅନାଇଁ ମୁଁ ଗୁଲ୍‌ଥିଲି ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ,
 ଜଙ୍ଗମ ହେବାର ଜମ୍ବୁନଦସାର ଶିଶୁ ସ୍ଥୁରଲ ସେ କି ପ୍ରକାର । ୨ ।
 ଜୀବନଦା ଗାଳଜଳଜୟଗଳ, ବିଧିବିଧି ହୋଇ ବିଳାସବିଲେଳ,
 ଜାତି କଲ ରେ ଜଗଜଗ ପର—ନିକର ବରଷା ଶରତର । ୩ ।
 ଜହରକୁ ବୋଲି ଦେଲ ପର ଗିଳି, ମୋହର ଦେହର ପୀଡ଼ା ଗଲ ବଳି,
 ଜୀବନାଶା ଟଳି ଯାଉଅଛି କଳି ପାରୁ ନାହିଁ ମୁଁ ମୋ ହୃଦନ୍ତର । ୪ ।
 ଜନମନୋହାରୀ ସେ ବିଚିତ୍ର ଶିଶୁ, କାହା ନେତ୍ରପାଦେ ଯାଇ ନାହିଁ ପୂର,
 ଜନଦେବ ହରିଚନ୍ଦନ ମେ ହରି ନାମ କହୁଅଛି ନିରନ୍ତର । ୫ ।

ସଙ୍କେତଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ କର; ନଚେତ୍ ତୁମ୍ଭର ଏହି ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦର ଶରୀରକୁ ଦେଖି
 ସୁବଚ୍ଚିମାନେ କାମପରବଶ ହୁଅନ୍ତି, ସେହି ଶରୀରଟି ମନସ୍ତାପ ହେତୁରୁ ବଳହୀନ
 ହୋଇ ଏକାନ୍ତ ଶୀତ ହୋଇଯିବ ।

ହେ ନଉଁକକୁଳଚୂଡ଼ାମଣି ମୋହନ, ତୁମ୍ଭେ ଯେଉଁ କପଟାଚରଣ କରୁଅଛ,
 ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାହ ବନା ସେହି କପଟତାରୁପ ଲତାରେ ଅନ୍ୟ ଫଳ ଫଳିବ ନାହିଁ ।
 ଏହା ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲଳିତାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି, “ଜାଣିଛି ମୁଁ ଏତେ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(ଜ) ଜୁଲନ—ଅଗ୍ନି, ବିଭବଭରାହାକର—ଚନ୍ଦ୍ରକରଣ, ସମଜ—
 ପଶୁସମୂହ, ଜମ୍ବୁଗଡମଣି—ଇନ୍ଦ୍ରମଣି, ଗିରୀକୁ—ବଡ଼ ପର୍ବତ, ନଜର—ଦୃଷ୍ଟି;
 ଜାତିକୁରୁବନ୍ଦ—ଉଚ୍ଛ୍ୱସ୍ତ ପଦ୍ମାବଗମଣି, ବାତାୟନବୃନ୍ଦ—ଝରକା ସବୁ, ମନ୍ଦ
 ମନ୍ଦ—ଧୀରେ ଧୀରେ, ଜଙ୍ଗମ ହେବା—ଚଳନ୍ତା, ଚକ୍ରଧରୀ; ଜମ୍ବୁନଦ—ନଦ
 ବିଶେଷ, ଏଥିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ବୋଲି ସୁବର୍ଣ୍ଣକୁ ଜମ୍ବୁନଦସାର ବା ଜମ୍ବୁନଦ
 ବୋଲିଯାଏ, ଶ୍ରୀ—ଶୋଭା, ଜୀବନଦା—ବର୍ଷାକ୍ରମେଷ, ଗାଳଜଳଜୟଗଳ—ଦୁଇଟି
 ଗାଳପଦ୍ମ, ବିଧିବିଧି—ଚନ୍ଦ୍ରବିଧି, ବିଳାସବିଲେଳ—କ୍ଳୀଡ଼ାରେ ଚଢ଼ିଲ, ଗର—
 ବସ, ଜଗର—ଲପ୍ତ, ଶରନିକର—ବାଣସମୂହ, ଜୀବନାଶା—ପ୍ରାଣର ଅଶା ।

(କ) ଭୃତ୍ସମ୍ବହକାଭ୍ୟୁଦୟିନୀ ଭୃତ୍ସ ନାପଦେଶଃ,
 ସ୍ୱପ୍ନଶ୍ୟାମେ ମମ ହୃଦା କଥୟାମି ତଥା ।
 ବସ୍ତ୍ରେକମସ୍ତ୍ର୍ୟସିତସୌଧଲସଦ୍‌ବିଳାସମ୍
 ତଦ୍‌ବାସଣାଦି ଖଦ ଇଦୃଶ ଉଚ୍ଛିନ୍ନସ ।

ସହଚର ଲଳିତେ, ବିମଳବଳଦଳନୋପଲପ୍ତା ସାଦୃଶ୍ୟବଳବଳିଷ୍ଠା-
 ଶେଲାଲେଳଲେଚନେନ ମୟା ପିଷ୍ଟପୋଲ୍ଲୁଷ୍ଟ-ଚେଷ୍ଟାବିଶିଷ୍ଟା କାଚନ
 କାଞ୍ଚନମୟୀ ସୁମ୍ନାଶ୍ରୀ ପାଞ୍ଚାଳିକା ତଦଫଳ ସମୀରାୟୁନୋପକଣ୍ଠେ ଯଦ୍-
 ପ୍ରଭୃତ୍ୟବଲେକି ତତ୍‌ପ୍ରଭୃତ୍ୟେତାଦୃଶବସ୍ତୁନ ମୟା ସ୍ଥାୟିତ ଇତି କେବଳଂ
 ଜାନାମି ।

ଏ ହେ ଲଳିତେ, ତୋର ଯାହା ରଜ୍ଜା ତା କର, ସେହି ଦିନଠାରୁ (ଯେଉଁ
 ଦିନ ରାଧାଙ୍କୁ ଦେଖିଲି) ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ମୋତେ ଅଗ୍ନିପର ବୋଧ ହେଉଅଛି ।
 ପଦ । ଦିନେ କେତେ ଜଣ ଗୋପାଳବାଳକ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଥିଲେ, ମୁଁ
 ଘରୁ ଗାଈବାଛୁରୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ଖେଳାଇ ଖେଳାଇ ଆସୁଥିଲି, ଏହି ସମୟରେ (ବର୍ଣ୍ଣ
 ଓ ଉଚ୍ଚତାରେ) ରଘୁମଣି ପଟ୍ଟତଳୁ ଜିଣିଥିବା ଗୃହରେ ମୋ ଆଖି ପଡ଼ିଗଲା । ୧ ।
 ଉଚ୍ଛ୍ୱସ୍ତ ପଦ୍ମଗୁଣମଣିରେ (ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସ୍ତରରେ) କର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ସେହି
 ଘରର ଝରକାଗୁଡ଼ିକୁ ଅନାଇ ଅନାଇ ମୁଁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲୁଥିଲି, ଏହି
 ସମୟରେ କି ଏକ ଅବିବଚନୀୟ ଶୁଦ୍ଧ ସୁବର୍ଣ୍ଣର ଗୋଟିଏ ଚଳନ୍ତା ତେଜ ସେହି
 ଘର ଭିତରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ୨ । ବର୍ଷକ ମେଘପରି ଗାଳବର୍ଣ୍ଣ ପଦ୍ମ ଦର୍ପଣ
 ଚନ୍ଦ୍ରବିମ୍ବ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷୀତିରେ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ବିଷବୋଲା ଶରମାନଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣିଲା,
 (ଚନ୍ଦ୍ରବିମ୍ବ ମଧ୍ୟରେ ପଦ୍ମର ବିଳାସ ବିଲେଳତା ଅସମ୍ଭବ, କାରଣ ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣରେ
 ପଦ୍ମ ବିକଶିତ ହୁଏ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ରାଧାଙ୍କ ମୁଖରୂପ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଚନ୍ଦ୍ରରୂପ
 ଗାଳପଦ୍ମ ଦର୍ପଣ କ୍ଷୀତି କରୁଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ) ତହିଁରୁ ବିଷାକ୍ତ ଶରସମୂହ ବାହାର
 ମୋତେ ବିଦ୍ଧ କରି ପକାଇଲା । ୩ । ବିଷକୁ ଗୋଳି ପିଇଦେଲେ ଦେହରେ
 ଯେପରି ଯନ୍ତ୍ରଣା ହୁଏ, ସେହି ଶର ବାଜିବାରୁ ମୋ ଦେହର ପୀଡ଼ା ତାହାଠାରୁ
 ବଳଗଲା, ମୋ ଜୀବନର ଆଉ ଆଶା ନାହିଁ, ମୋ ହୃଦୟ ଭିତରେ କଅଣ ହେଉ-
 ଅଛି ମୁଁ ତାହା ଜାଣି ପାରୁ ନାହିଁ । ୪ । ଅହା, ମନୁଷ୍ୟର ମନୋହରଣକାରଣୀ
 ସେହି ବିଚିତ୍ର ଶୋଭାରେ କେଉଁ ଲୋକର ନେତ୍ରରୂପ ପାତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନାହିଁ ?
 ଅର୍ଥାତ୍ କେଉଁ ଲୋକ ସେହି ବିଚିତ୍ର ଶୋଭା ଦେଖି ପୂର୍ଣ୍ଣମନୋରଥ ହୋଇ
 ନାହିଁ ? ଜଗଦ୍‌ଦେବ ହରିଚନ୍ଦନ ମୋ ନାମକୁ ବିରକ୍ତର ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁଅଛି । ୫ ।

ଟୀକା—ଅୟି ଲଳିତେ, ଭୃତ୍ସମ୍ବହକାଭ୍ୟୁଦୟିନୀ ନାମରେ ଯଃ ଅଭ୍ୟୁଦୟଃ
 ସୌଭାଗ୍ୟଂ ସ ଏବ ଅସ୍ୟାସ୍ତୀତି ତେନ ଭୃତ୍ସମ୍ବହକାଭ୍ୟୁଦୟିନୀ ମମ ହୃଦା

ରାଗ—ମୁଖାବରା ବା ତୋଡ଼ପରଜ

ଝିଗଡ଼ି ମାନ୍ଦ ହେଲ ହେ ଶ୍ୟମ, ହିମୁଟ ହେବାକୁ ସହସ୍ର ଯାମ । ପଦ ।
 ହାଉଁଳିବା ନବ ତମାଳ ରମା, ହିଙ୍କି ଆଣି ଅଙ୍ଗେ କଲଣି ଜମା । ୧ ।
 ହେଉବ ବଳ କୋମଳ ଗୁଡ଼ରୁ, ହେପଥୁକର୍ପାଡ଼ା ହାଞ୍ଜି ତାତରୁ । ୨ ।
 ହୁମି ହୁମି ଲୁଠି ପୁଷ୍ପେ ରସାର, ହେବାର ଏକା ହୋଇବ ସାର । ୩ ।
 ହଳି ପାଆଳୀ ହେକେ ନାହିଁ କି ? ହୋଇ ମାଲଲ ତୁମ୍ଭକୁ କାହିଁକି । ୪ ।
 ହଲକି ଗଲ ହୁଷ୍ଟ ଅକାରଣେ, ଟାଡ଼ଣଶ୍ଚ ରସା ବାଦସା ଭଣେ । ୫ ।

ହୃଦୟେନ ହୃଦ୍ଧି ଅପଦେଶଃ କପଟବ୍ୟବହାରଃ ନ ସମ୍ବୃଣ୍ୟତେ । ଯତୋହଂ
 ହୃଦ୍ଧୟସ୍ନେହଲଧିସୁଃ ତତସ୍ତୁଦ୍ଧି କପଟାଚରଣଂ ନ-କରେବି ଇତ୍ୟର୍ଥଃ; ଅତଃ
 ତଥ୍ୟଂ କଥୟାମି—ଅସିତସୌଧେ ଇନ୍ଦ୍ରମଣିମୟେ ପ୍ରାସାଦେ ଲସନ୍ ଶୋଭମାନଃ
 ବିଳାସୋ ଯସ୍ୟ ତତ୍ ଏକଂ ବସ୍ତୁ ଅସ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରଶଃ ଦୋଃ ଏବଂଭୂତୋ ରେଗଃ
 ତଦ୍‌ବାସଣାଦି ତସ୍ୟ ଦର୍ଶନସମ୍ଭାଦେବ ଉଲ୍ଲସ ସଜାତ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ସହଚର ଲଳିତେ, ବିମଳାଃ ବିଶୁଦ୍ଧାଃ ଯେ ବଳଦଳନୋପଳାଃ ଇନ୍ଦ୍ରମଣି-
 ପ୍ରସ୍ରବଃ ତେନ ନିର୍ମିତସ୍ୟ ପ୍ରାସାଦସ୍ୟ ଚୂଳେ ଅଗ୍ରଭାଗେ ଯା ଚୈବଲସ୍ୟ ପତାକା-
 ଲତା ତସ୍ୟାଃ ଖେଳାୟାଂ ବାତାନ୍ଦୋଳନଲୀଳାୟାଂ ଲେଳେ ସତୁଷ୍ଣେ ଲେଚନେ
 ଯସ୍ୟ ତେନ ମୟା ପିଷ୍ଟପେ ଜଗତ ଯା ଉଲ୍ଲସ୍ତରେଷ୍ଠା ବିଳାସବିଭ୍ରମାଦୟଃ
 ତତ୍‌ବିଶିଷ୍ଟା ତଦ୍‌ଯୁକ୍ତା କାଚେନ ଅନବତଗୟା ସମ୍ଭାରଣୀ ଗତିଶୀଳା କାଞ୍ଚନମୟୀ
 ପାଆଳକା ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁତ୍ରିକା ତଦପଃ ତସ୍ୟ ପ୍ରାସାଦସ୍ୟ ନିମ୍ନଭାଗେ ସମୀରୟନୋ-
 ପକ୍ଷେ ଗବାକ୍ଷସର୍ପାପେ ତତ୍ ପ୍ରଭୃତି ଯନ୍ତ୍ରଦୁର୍ଗାଦିବଲେକ ଦୃଷ୍ଟା ତତ୍
 ପ୍ରଭୃତ୍ୟେବ ତନ୍ତ୍ରଦୁର୍ଗା ଦେବମୟା ଏତାଦୁକ୍ ଅବସ୍ଥା ଯସ୍ୟ ତେନ ଶ୍ଚାୟତେ
 ଇତି କେବଳଂ ଅହଂ ଜାନାମି ।

ଅନୁବାଦ—ଅସ୍ତି ଲଳିତେ, ତୋ ସ୍ନେହ ଏକା ମୋ ମନର ସମସ୍ତ
 ଆନନ୍ଦର କାରଣ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତୋ ପାଖରେ ମୁଁ ଆଦୌ କପଟାଚରଣ
 ନ କରି ସତ୍ୟ କହୁଅଛି—ଇନ୍ଦ୍ରମାଳମଣି ପ୍ରାସାଦରେ କ୍ଳୀଡ଼ା କରୁଥିବା କୌଣସି
 ବସ୍ତୁକୁ ଦେଖିବା ଦିନଠାରୁ ମୋର ଏହି ରୋଗ ଜାତ ହୋଇଅଛି ।

ସଖି ଲଳିତେ, ବିଶୁଦ୍ଧ ଇନ୍ଦ୍ରମଣି ପଥରରେ ନିର୍ମିତ କୋଠା ଉପରେ
 ପବନରେ ଖେଳୁଥିବା ପତାକାକୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ମୁଁ ଯାଉଥିଲି, ଏହି ସମୟରେ
 ନ୍ଦ୍ରେଶିଲି—ଅଲେକସାମାନ୍ୟସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଯୁକ୍ତା ଗୋଟିଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣମୟୀ ପିତୁଳା

(୧) ଖବଃ ପାବଶଶଂସ୍ତରତସ୍ତରସ୍ତରୀତ୍ୟ ବନ୍ଧାଂ ସୁଧା,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟଃ କ୍ଷାପି ସୁଧାମୟଂ ବନ୍ଧୁଧାଲେକେ ପିବତ୍ୟାତୁରଃ;
ବ୍ୟର୍ଥଂ ପ୍ରାର୍ଥନୟା କଦର୍ଥମୁପି ମାଂ ଗତ୍ସା ଦୁରାଶାଂ କଥମ୍,
ସା କିଂ ମଦବଶମେତ ହନ୍ତ ବସୃତସ୍ତାରସ୍ତକା ରାଧିକା ।

କେଶବ ଲଜ୍ଜାତନ୍ତ୍ରବଳୟବାରାହଃ କଣ୍ଠୀରବରାଜାବ ରାଜାବ-
ଲେତନା ସାସ୍ନାଦୁଶୀଭବଶୀକର୍ତ୍ତ୍ତ୍ୱମଶକ୍ୟା ।

ତାହାର ତଳପାଖରେ ଥିବା ଝରକାବାଟେ ଚାଲି ଯାଉଥିଲା, ସେହି ସମୟରୁ
ମୋର ଅବସ୍ଥା ଏପରି ହୋଇଅଛି—ମୁଁ ଏତିକି ମାତ୍ର ଜାଣେ ।

ଏହା ଶୁଣି ଲଳିତା କହୁଅଛନ୍ତି, “ଝଗଡ଼ ମାତ୍ର ହେଲ ହେ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(୧) ଝଗଡ଼ ହେବା—ବୁଝା ଧକା ପାଇବା, ଝିମୁଟ—ମୁହୂର୍ତ୍ତ, ଯାମ—
ପ୍ରହର, ନବତମାଳ—ନୂଆ ତମାଳଗଛ, ରମା—ଶେଷ, ଝିଙ୍କିଆଣି—ଓଟାର
ଆଣି, ଝଡ଼ିବ—ନଷ୍ଟ ହେବ, ଝଗଡ଼—ମୀନଧୁଳି, କନ୍ଦର୍ପ; ଟାଣି—ଉତ୍ତପ,
ଝୁମି ଝୁମି—ଘୁମାଇ ଘୁମାଇ, ଝଲ—ଚକ୍ ଚକ୍, ଘାଣ୍ଟିଶାଳି; ଘାଣ୍ଟାଳୀ—ପିତୁଳା,
ଝଟକିବା—ଶୋଭା ପାଇବା, ଝୋଲ ମାଲଲ—ଭ୍ରମ ବା ଅଜ୍ଞାନ ଜାତ ହେଲା,
ଝଲକିଗଲ—ଚମକି ପଡ଼ିଲା, ଝାଡ଼ିଶବ୍ଦ—ଅରଣ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ, ରସା—ପୃଥ୍ବୀ,
ବାଦସା—ରଜା ।

ହେ ଶ୍ୟାମ, ତୁମ୍ଭେ ଅକାରଣରେ ସିନା ଏତେ କଷ୍ଟ ପାଇଲି, ଏଥିରେ
ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ତୁମ୍ଭକୁ ସହସ୍ର ପ୍ରହର ପରି ସିନା ଜଣାଯିବ । ପଦ । ଟାଣିଲି ପଡ଼ିଥିବା
ଗଜା ତମାଳଗଛର ଶୋଭାକୁ ଓଟାର ଆଣି ନିଜ ଦେହରେ ଜମା କଲଣି, ଅର୍ଥାତ୍
ଗଜା ତମାଳ ଗଛ ଝାଣିଲି ପଡ଼ିଲେ ଯେପରି ଦିଶେ, ତୁମ୍ଭେ ଜାଣୁ ଜାଣୁ
ସେହିପରି ଦିଶିଲଣି । ୧ । ଅତଏବ କନ୍ଦର୍ପପୀଡ଼ାଜନିତ ଉତ୍ତପ ହେତୁରୁ ତୁମ୍ଭ
କୋମଳ ଛତରୁ ବଳ କମିଯିବ ଅର୍ଥାତ୍ ତୁମ୍ଭେ କ୍ରମେ ପୈର୍ଯ୍ୟାସୀ ହୋଇଯିବ । ୨ ।
(ନିଶାରେ) ଘୁମାଇବା ଭଳି ହୋଇ କେବଳ ମାଟିରେ ଗଡ଼ିବ ଏବଂ ଝୁରିବାଟା
ମାତ୍ର ସାର ହେବ । ୩ । ତୁମ୍ଭେ ଗୋଟିଏ ଚଳନ୍ତା ସୁବର୍ଣ୍ଣପିତୁଳା ଦେଖି ଯାହା
ଏପରି ହେଲ ବୋଲି କହିଲ—ଆଜ୍ଞା କହ ନା ଦେଖି, ସୁନାର ପିତୁଳା କଅଣ
ଚକ୍‌ଚକ୍ ଦିଶେ ନାହିଁ ? ଏଥିରେ କାହିଁକି ତୁମ୍ଭକୁ ଝୋଲ ମାଲଲ ? ୪ । ହେ କୃଷ୍ଣ !
ତୁମ୍ଭେ ବୁଝା ଚମକି ପଡ଼ିଲ, ଅରଣ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ରଜା ଏଥିରେ ଭଣିଲେ । ୫ ।

ଟୀକା—ଅମୃତ ଅସ୍ଥିରୁ ବସୁଧାଲେକେ ପୃଥ୍ବୀବ୍ୟାଂ କ୍ଷାପି ଖବଃ
ସୁଦ୍ରକାୟଃ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଃ ମାନବଃ ସୁଧା ବୃଦ୍ଧୟା ଅତୁରଃ ସନ୍ ପାବଶଶବ୍ୟାଃ

ରାଗ—ତେ ଡି ଜଙ୍ଗଲ ବା ମୋହନୀ

ନ ଭାଙ୍ଗି ରେ ଶୁଭ୍ରାଙ୍ଗି, ଭରଣୀ ହୁଅ ସାହା । ପଦ ।
 ନୋହିଲେ ତୁ ପବନୀଶ, ନିର୍ଦ୍ଦୟ ନଜନୁ ବାଣ
 ନିଶେଷ କଲଟି ଦେହ ଲହା । ୧ ।
 ନାପକୁଞ୍ଜ ଉପକଣ୍ଠେ, ନ୍ୟସ୍ତ କରଅ ମୋ କଣ୍ଠେ
 କାଗୋରୁ ନରୁପମ ବାହା । ୨ ।
 ନେହାନ୍ତକଳାସ ଭାର, ନିଦାନ ଏ ଅବସ୍ଥାର
 ନିରେଖି ଉତ୍ତାରୁ ଥରେ ଆହା । ୩ ।
 ନିଶ୍ଚୟ ଏ ଘେନ ଚିତ୍ତେ, ନ ଜାଲିବ ନିଦାନିତେ
 ନ ବତାଇଲେ ତୁ ସୁଖ ରାହା । ୪ ।
 ନାଥ ଅଶ୍ରୁଦୂରର ଯେ, ନିତ ସେ ମୋ ପାଦେ ଭଜେ,
 ନିନ୍ଦବଟି ନ କଲେ ତୁ ତାହା । ୫ ।

ପୂର୍ଣ୍ଣମାରଜନ୍ୟାଃ ଚେତୁରୋଃ ସ୍ଵାମିନଃ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ବିମ୍ବଂ ମଣ୍ଡଳଂ
 ଅପୀତ୍ୟ ମର୍ଦ୍ଦୟିତ୍ଵ ସୁଧାଂ ଅମୃତଂ ପିବତି ? ନ କ୍ରୀଡ଼ାତ୍ୟର୍ଥଃ । ତ୍ଵଂ କଥଂ
 ଦୁରାଣଂ ଗଢ଼ା ଦୁରାଣପୀଡ଼ିତଃ ସନ୍ ମାଂ ପ୍ରାର୍ଥନୟା ବ୍ୟର୍ଥଂ ଯଥା ସ୍ୟାତ୍ ତଥା
 କଦର୍ଥୟସି ପୀଡ଼ୟସି ? ହନ୍ । (ଖେନେ) ବିମୃତଃ ଆକାଶସ୍ୟ ତାରାଧିକା
 ସା ରାଧିକା କିଂ ମମବଶଂ ଏତି ? ଯଥା ଆକାଶଘ୍ନଂ ତାରାଂ କୋଽପି ଗ୍ରହଂ ନ
 ଶକ୍ନୋତି ତଥା ତାଂ ରାଧିକାଂ ଅହଂ ବଶେ ଆନେତୁଂ ନ ଶକ୍ନୋମି ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ହେ କେଶବ, ଲୁତାତନ୍ତୁବଳୟବାଗୁରତଃ ଲୁତାସୁରପ୍ରାଣେଃ କଣ୍ଠୀରବରାଜବ
 ସିଂହସମୂହ ଇବ, ରାଜବଲ୍ଲେଚନା ପଦ୍ମନେତ୍ରା ସା ରାଧା ଅସ୍ମାଦ୍ଘଣୀଭ୍ୟଃ ବଶୀକର୍ତ୍ତ୍ତୁଂ
 ଅଶକ୍ୟା ।

ଅନୁବାଦ—ଏ ସ୍ଵପ୍ନରେ ରହ କୌଣସି ବାମନାକୃତି ସୁଧାଭର
 ଲୋକ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରରୁ ଅମୃତ ଚିପୁଡ଼ି ତାହାକୁ ପିଇ ଶୁଧା ନିବୃତ୍ତି କରେ କି ? ହେ
 କୃଷ୍ଣ, ତୁମ୍ଭେ ଦୁରାଣରେ ପଡ଼ି ମୋତେ ଅକାରଣରେ ଏତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଅଛ ।
 ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଆକାଶର ତାରା ପାଇବା ବରଂ ସମ୍ଭବପର, କିନ୍ତୁ ସେହି
 ରାଧିକାଙ୍କୁ ପାଇବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ କଅଣ ମୋର
 ବଶକର୍ତ୍ତ୍ତା ହେବ ?

(୫) ଦୃଢ଼ାଂ ନବ୍ୟାଂ ଭବ୍ୟାଂ ତରୁଣୀ ତରଣୀ ତେ ମୃଦୁ ଗିରଂ,

କରଷ୍ୟେ କନ୍ଦର୍ପ ମୁନିଧୂତରଣାୟେତ୍ୟଦ୍ଭବଃ ।

ସ୍ଥିତା ଯାଶା ନାସାନିଲଲବିଳାସାୟ ନନ୍ଦୁ ତାଂ,

ରୁଷା ସାଙ୍ଗଂ ଭଙ୍ଗଂ ନ ନୟ ବହିରଙ୍ଗଂ ନ କୁରୁ ମାଂ ॥

ନୋଚିତଂ ସଖୀ, ସାଧାରଣେତରସୁଖସୌଧୋଽଞ୍ଜ୍ ସଞ୍ଚାରଲ୍ଲଳୋ-
ତ୍ୟଭସାଦୃଷିକସ୍ୟ ମମାଶାୟସ୍ତେହଣୀହରଣଂ ।

ହେ କେଶବ ବୁଢ଼ୀଅଣିଜାଲରେ ସିନ୍ଦୂମାନଙ୍କୁ ଧରିବା ଯେପରି ଅସମ୍ଭବ,
ପଦ୍ମନେତ୍ରା ରାଧା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭଳି ଲୋକମାନଙ୍କର ବଣିଭୂତ ହେବା ସେହପରି
ଅସମ୍ଭବ ଅଟେ ।

ଏହା ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲଳିତାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି, “ନ ଭଙ୍ଗ ରେ ଶୁଭଙ୍ଗି” ଇତ୍ୟାଦି ।

(୬) ଶୁଭଙ୍ଗୀ—ସୁନ୍ଦରୀ, ଭରଣ—କଥା, ଅନୁସୋଧ; ସାହା—ସହାୟ,
ପରିତ୍ରାଣ—ରକ୍ଷାକାରଣୀ, ନନ୍ଦନ୍ତ—ଅନ୍ତନ୍ତ, କନ୍ଦର୍ପ; ଲହା—ସାରାଂଶ, ସନ୍ତୁ;
ଉପକଣ୍ଠେ—ସମୀପରେ, ନିରୂପମ—ଅତୁଳନୀୟ ବାହା—ବାହୁ, ନେତ୍ରାନ୍ତରାଳାସ-
—ଅଖିକୋଣର ଭଙ୍ଗୀ, ନିଦାନ—କାରଣ, ନିରେଣି—ଦେଖି, ସୁଖରାହା—
ସୁଖର ପଥ ।

ହେ ସୁନ୍ଦରୀ, ମୋ ଅନୁସୋଧ ଭଙ୍ଗି ଦେ ନା, ମୋର ସହାୟ ହୁଅ । ପଦ ।
ତୁ ମୋତେ ରକ୍ଷା ନ କଲେ ନିଷ୍ଠୁର କନ୍ଦର୍ପର ବାଣ ମୋ ଦେହର ସାରାଂଶକୁ
ନଷ୍ଟ କଲ ବୋଲି ମନେ କର । ୧ । ଏହି କଦମ୍ବବନ ନିକଟରେ ସେହି ସୁନ୍ଦରୀ-
ଶିଷୋମଣି ରାଧାଙ୍କର ଅତୁଳନୀୟ ବାହୁକୁ ମୋ କଣ୍ଠଦେଶରେ ରଖାଇ ଦିଅ,
ଅର୍ଥାତ୍ ରାଧାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋର ମିଳନ କରାଅ । ୨ । ସେ ମୋତେ ନେତ୍ରାନ୍ତରାଳରେ
ଗୁଞ୍ଜିବାରୁ ମୁଁ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭୋଗ କରୁଅଛି, ଏ କଥା ମୃତଦେହରେ ଦେଖି ଥରେ
ସେ ‘ଅହା’ ବୋଲି ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁ । ୩ । ହୃଦୟରେ ନିଷ୍ଠୁର ଜାଣି ତୁ ଯେବେ
ମୋର ସୁଖର ପଥା ବତାଇ ନ ଦେବୁ, ତେବେ ମୁଁ ଆଉ କେବେହେଁ ବଞ୍ଚିବି
ନାହିଁ । ୪ । ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗର ରାଜା ନିତି ମୋ ପ୍ରାଣରେ ସେବା କରୁଅଛି, ତୁ ରାଧାଙ୍କୁ
ମୋ ସଙ୍ଗରେ ମିଳାଇ ନ ଦେଲେ ସେ ତୋର ନିଦା କରିବ । ୫ ।

ଟାକା—ହେ ତରୁଣୀ, ଅହଂ ଅନ୍ଧରହଃ ସଦୈବ ତବ ମୃଦୁଗିରଂ ତବ
ଲଳିତକଥାଂ କନ୍ଦର୍ପାୟୁନିଧୂତରଣାୟୁ କାମସାଗରତଃ ଉଦ୍ଧାର୍ଥଂ ଦୃଢ଼ାଂ
ଛଦ୍ରାଦିରହତାଂ ଭବ୍ୟାଂ ମଙ୍ଗଳମୟୀଂ ନବ୍ୟାଂ ନୃତନାଂ ତଣିଂ ନୋକାଂ
କରଷ୍ୟେ, ସର୍ବଥୈବ ଅସିନ୍ କିମିଦ୍ମେ ତବ ବଚନାନୁସାରେଣ ବର୍ତ୍ତିଷ୍ୟେ

ଗ

ସ୍ବଗ—ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ ବା ବସନ୍ତ

ଟଙ୍କାର କି ପ୍ରବସରକି ବାସବକୋଦଣ୍ଡରୁ ଚଣ୍ଡି ଧନ୍ବ,
 ଟାଣେ ବିନେ ଶମ୍ଭୁସଦୃଶ କଳମ୍ବ ତୁମ୍ଭକୁ ଏକା ଅତନ୍ତ ହେ । ୧ ।
 ଟେକି ଏ ସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀମୁଖଟି ପରଦରକୁଡ଼ା ପରମାସ,
 ଟିକା ଏ ହେଲେ ଯେ ହୃଦୟ ସରୋଜେ ନୋହିଲ ହାସବିଳାସ ହେ ॥
 ଟେକାଟେକି ମୋତେ କର ନାନାମତେ ତୁମ୍ଭ କାନ୍ଦନା ପୁରବ,
 ଟାଣି ଖୁଣ୍ଟା ଗୁରୁଜନ ଗଞ୍ଜନାରୁ ମୋ ପ୍ରାଣସଖି ସରବ ହେ । ୩ ।
 ଟିପା ଥିବା ଗୁର ବରନ୍ତ ଗୋଚର ଯେତେ ସମାଗୁର ଗୋପେ,
 ଟିପିଦେଲ କାସ ଆଗେ କେ ଦୃଶ୍ୟସ ନନ୍ଦ ବନ୍ଦୀ ହେବେ ଟୋପେ ହେ ॥
 ଟାକିଛ ସୁଧା ଶୁକଳାକୁ ଅକାଶ କରବାକୁ ପାଶଚିତ,
 ଟିକାଯିତ ଅସ୍ପଦର୍ଶନ କଦଳ ଶ୍ୟାମ ଏ କି ଆଚରଣ ହେ । ୫ ।

ଭତ୍ୟର୍ଥଃ, ନନ୍ତୁ ହେ ନାସାନଲଲବଳାସାୟ ପ୍ରାଣଧାରଣାୟ ମେ ଯା ଆଶା
 ସ୍ଥିତା ତାଂ ରୂପା କୋପେନ ସାଙ୍ଗଂ ଭଙ୍ଗଂ ନ ନୟ, ତଦ୍‌ପ୍ରାପ୍ତ୍ୟର୍ଥଂ ଯା କାଚିତ୍
 ଆଶା ମେ ହୃଦି ବର୍ତ୍ତିତେ, ଯସ୍ମାନ୍ ଜୀବାମି ତାଂ ତ୍ବଂ ସବଥା ବ୍ୟର୍ଥତାଂ ନ ପ୍ରାପୟ
 ଭତ୍ୟର୍ଥଃ ମାଂ ତ ବହୁରଙ୍ଗଂ ଅନାୟାୟଂ ନ କୁରୁ ।

ସଖି, ସାଧାରଣେତରଂ ସୁଖଂ ଯସ୍ୟାଂ ତଥୋକ୍ତାୟାଂ ସୌମୋଦ୍ଭୁତ
 ପ୍ରାସାଦୋପର ସଥାରଲ୍ଲାୟାଂ ବହାରବିଳାସେଉଦ୍ୟତ୍ ଜାୟମାନଂ ସାହସିକ୍ୟଂ
 ସାହସକର୍ମ ଯସ୍ୟ ତଥୋକ୍ତସ୍ୟ ମମ ଆଶାଧୃଷ୍ଟେହୁଣୀହରଣଂ ଆଶାକ୍ଷତ୍ରେଣିକା-
 ପନୟନଂ ତବ ନ ଉଚିତଂ ନ ଯୁକ୍ୟତେ ।

ହେ ତରୁଣି, କନ୍ଦର୍ପ ସମୁଦ୍ର ପାର ହେବାପାଇଁ ତୁମ୍ଭର ମୃଦୁ କଥାକୁ ମୁଁ
 କିନ୍ତୁ ମଙ୍ଗଳସ୍ୱାମୀ ନୂତନ ଦୃଢ଼ ନୌକା କରିବି ଅର୍ଥାତ୍ ତୁମ୍ଭ କଥା ଅନୁସାରେ
 ଚଳି ଏ କାମ ଦୁଃଖରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବ । ହେ ସଖି, ପ୍ରାଣ ଧାରଣ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଆଶା
 ଟିକକ ଧରିଅଛି, ହୋଧରେ ସେ ଆଶାକୁ ସବଥା ନଷ୍ଟ କରି ନାହିଁ ଏବଂ ମୋତେ
 ପର ବୋଲି ଭୁବ ନାହିଁ ।

ସଖି, ମୁଁ ଅସାଧାରଣ ସୁଖସୌଧର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବରେ ଶୀଘ୍ର କରିବାକୁ ସାହସ
 କରିଅଛି, ତହିଁର ଆଶାରୁପ ନିଶ୍ଚିନ୍ତାକୁ ହରଣ କରି ନେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।
 ଏହା ଶୁଣି ଲଳିତା କହୁଅଛନ୍ତି, “ଟଙ୍କାର କି ପ୍ରବସରକି” ଭତ୍ୟାୟ ।

(ଟି) ଯଦନ୍ତଃ କଳସନ୍ତ୍ର ଯୋବତମନଶ୍ଚୋରଃ କିଶୋରଃ ପୁରେ
ପତ୍ୟସ୍ତସ୍ତ ସମୁଦ୍ଭୁଜନ୍ ରତନଃ ପ୍ରସନ୍ନଜନାନ୍ କୌସୁମାନ୍
ବାହାବାହବିସୁବକଂ ତ୍ୟଜତ କିଂ ଭୃତ୍ୟବ ରତ୍ନାଶୟେ,
ହାହ ଶୟକଦାୟତମ୍ଭବଭଗଲମ୍ବାନ୍ କଲମ୍ବାନ୍ ମୁଦୁଃ ।

କେନ ବାହ କିଶୋରେଣ ବଜ୍ରବନଂ ଧ୍ୟାୟନ୍ତୁ କ୍ଷେମଦିନୀସ୍ତ-
କାଞ୍ଚିସ୍ତରକୃତ୍ରିୟୁତ୍ରିକା କୃତନା କତ ନାବଲୋକ୍ୟନ୍ତେ ।

(ଟି) ଟିକା—ଟଂ ଟଂ ଶୟକର, ଓଟାର; ଶ୍ରବ —କାନ, ବାସବକୋଦଣ୍ଡ
—ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ, ଚଣ୍ଡ—ଭୟଙ୍କର, ଶୟ—ବକ୍ର, କଲମ୍ବା—ଶର, ଅତନ୍ତ୍ର—
କନ୍ଦର୍ପ, ପରଘରବୃତ୍ତା—ଅନ୍ୟ ଘରକୁ ନଷ୍ଟ କରିବା, ଫରମାସ—ବରଦ,
ଟିକାଏ—ଟିକିଏ, ସାମାନ୍ୟ; ହୃଦୟସ୍ବରୋକେ—ହୃଦୟମୁଖରେ, ହାସବଲାସ
—ଭୟସ୍ବପ୍ନ, ଟେକାଟେକି କରି—ଛୁଆମତ କରି, ଟାଣଶୁଣ୍ଠା—ପୀଡ଼ାଦାୟକ,
ଗଞ୍ଜନା—ଗଞ୍ଜିଣା, ଟପା ଥିବା—ସନ୍ଧାଦବାହକରୂପେ ଥିବା, ଗୁର—ଦୂତ,
ଟିପିଦେବା—ଗୋପନରେ କହିଦେବା, ଟେପେ—କାରାଗୃହରେ, ଟାକିଲ—
ଅପେକ୍ଷା କରିଛି, ପାଣିଗତ—କରଗତ, ଟିକାୟିତ—ସୁବକ ରାଜା ।

ହେ କୃଷ୍ଣ, କନ୍ଦର୍ପ କଣ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରକାଶ ଧନ୍ବର ଘୁଣ୍ଟକୁ କାନଯାଏ
ଓଟାର ଅଣି ବଜ୍ରଭଲ ଶରକୁ ଅତିବେଗରେ ଭୁମକ୍ତୁ ବସୁଅଛି ? ୧ । ଏ ସୁନ୍ଦର
ଶ୍ରୀମୁଖଟିକୁ ଟେକି ପରଘର ନଷ୍ଟ କରିବାପାଇଁ ବରଦ କରୁଅଛି, ଏଥିରେ ଭୁମ୍ଭୁ
ହୃଦୟପ୍ରଦ ମଧ୍ୟରେ ଟିକିଏ ହେଲେ ଭୟ ହେଉ ନାହିଁ ? ୨ । ମୋତେ ଟେକାଟେକି
କରି ଭୁମ୍ଭୁ ଅଭିଳାଷ ପୁରାଇବ, କିନ୍ତୁ ମୋ ପ୍ରାଣସଖୀ ରାଧା ପୀଡ଼ାପ୍ରଦ ଶାଶୁ-
ନଶାଦଙ୍କ ଗଞ୍ଜିଣାରୁ କଷ୍ଟ ପାଇ ସରିଯିବ । ୩ । ଗୋପରେ ଯେତେ ଘଟଣା ଘଟୁଅଛି,
ତାକରୁମେ ରହୁଥିବା ଦୂତମାନଙ୍କ କଥାରୁ ସେ ସବୁ କ'ଣ ଆଗରେ ଜଣାଯାଉଅଛି,
ଯେବେ କୌଣସି ଖଲ ଲୋକ ଏ କଥା ଗୋପନରେ କି ସ ଆଗରେ କହି ଦିଏ,
ତେବେ ନନ୍ଦ ନିଶ୍ଚୟ କହେକି ଘରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିବେ । ୪ । ଆକାଶରୁ
ଚନ୍ଦ୍ରକଳାକୁ ଛାତରେ ଧରିବ ବୋଲି ଭୁମ୍ଭୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଅଛି, ଆଠଗଡ଼ର
ସୁବକ ରାଜା କହୁଅଛନ୍ତି —ହେ କୃଷ୍ଣ, ଭୁମ୍ଭୁର ଏ କି ଅଭରଣ ? ୫ ।

ଟିକା—ହାହେଉଦେବସ୍ବଚକ୍ରବ୍ୟୟଂ, ସୁବଜନାଂ ସମୁଦ୍ରୋ ଯୋବତଂ
ତ୍ୟ୍ୟ ମନଶ୍ଚୋରଃ ମନୋହାରଣଃ ଯାବନ୍ତଃ ଯାବତ୍ ସଖ୍ୟକା କିଶୋର ସୁବକା
ପୁରେ ଅସ୍ଥିନ୍ ଗୋପନଗରେ କଳସନ୍ତ୍ର ରତନଃ ପତ୍ୟ ସନ୍ ସହାୟଃ ସନ୍ ତେଷୁ
କିଶୋରେଷୁ କୌସୁମାନ୍ ପ୍ରସନ୍ନଜନାନ୍ କୁସୁମଶରନ୍ ସମୁଦ୍ଭୁଜନ୍ ନିସିପନ୍

ସ୍ଵାଗତ—ତୋଡ଼ି ବା ଦେଶାନ୍ତ

ଠିକ୍ ୦ ବର୍ତ୍ତୁଳ ଚନ୍ଦ୍ରାନନା ତୋ ଗର୍ଭରେ । ପଦ ।

୦କ ଶୁଭ ନ ଅବର ମୋ କଦନକୁ ବିରୁଦ୍ଧ ମୁଖ୍ୟ

ଅକପଟ ଦ'ଶବଧୁ ଉଚିତରେ । ୧ । *

୦ଶା ଠୁଙ୍କି ତାପ ଦାସ,— ମୁଣ୍ଡେ ମନମଥ ପ୍ରାଣ— ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ
ବନ୍ଧନ କର ତୁ ପର ମୋଗତରେ । ୨ ।

୦ଉରାଉ ଅବସର, କଲେ ତୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ମୋର,
ପିବ ରାଜାବନେନ୍ଦ୍ରାକୁ ରୁଚିତରେ । ୩ ।

୦ଠା କର ଛୁଣ୍ଡ'ର ଦେ ନା ପ୍ରୟସଶୀ ! ମୋ ବେଦନା
ନ ଲଗଇ ନାକ ତତେ କିପୁତରେ । ୪ ।

୦ାଉଦେଲେ ନେନ୍ଦ୍ରାଞ୍ଚଳେ, ବିଜନ ସୁଲେ ସେ ବଳେ,
ବିରଜିବ ଯୁଗିରୁର ଉଚିତରେ । ୫ । ଶିବୁଳି (ଉଚ୍ଚ ସ୍ଵର ମିତ)

୦ାକୁର ଠାକୁରଣୀଙ୍କ, ପଦାମ୍ବୁଜଧାନରଙ୍କ,
ନୃପ ଜଗଦେବ କରେ ଗଚିତ ରେ । ୬ ।

ରକ୍ତାଶୟ ପରଲୀଳକରଣେ ହୃଦୟବ ଶମ୍ଭବଦମ୍ଭସ୍ୟ ବଜ୍ରସମ୍ଭବସ୍ୟ ଉତ୍ସରଭରଃ
ଅଟୋପାତିଶୟଃ ତଦାଲମ୍ବାନ୍ ତଦାଶ୍ଵିନଃ କଳମ୍ବାନ୍ ମାର୍ଗଶୀର ବାହାବାହବ
ଉତ୍ସୟତୋ ବାହୁଭ୍ୟାଂ ଯୁଦ୍ଧଂ ପୁରଂ ଯସ୍ମିନ୍ କର୍ମଣି ତତ୍ ତଥୋକ୍ତଂ ମୁଦ୍ଧଃ ପୁନଃ
ପୁନଃ ତ୍ୟଜତ କଂ ? ନିଶିପତ କିମ୍ ?

ଅହ ବଲ୍ଲବନଗଣୀଂ ଗୋପସୁରେ କତ ଅଃକୃମେ ସୌଧୋପରୁଦନ-
ଗୃହେ ବିନୟଃ ରଚିତଃ ଯା କାର୍ତ୍ତିସ୍ଵରକୁହିମସ୍ତ୍ରୁକାଃ ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁତ୍ରଲକାଃ
ବୃନ୍ଦା ଚତୁରେଣ ଚେନ ବା କିଶୋରେଣ ନ ଅବଲୋକ୍ୟନ୍ତେ ।

* ଅନେକ ଛପା ପୁସ୍ତକରେ ଏହି ଗୀତର ଦୃଶ୍ୟ ପାଦରେ ଦୁଇଗୋଟି
ଲେଖାଏଁ ଅକ୍ଷର ଅଧିକ ଅଛି, ତାହା ଯେପରି ଭବିଷ୍ୟାତକ ସେହପରି ମଧ୍ୟ
ରାଗ ବା ସ୍ଵରର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିକୂଳ । ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲା ରୁ ହାତଲେଖା ଯେତେ ଖଣ୍ଡ
ଯୋଥୁ ଆତ୍ମମାନକର ହସ୍ତଗତ ହୋଇଅଛି, କାହିଁରେ ସେ ଅକ୍ଷର ଦୁଇଟି ନାହିଁ ।
ତେଣୁ ଆତ୍ମମାନେ ତାହା ବ୍ୟର୍ଜନ କରିଗଲା । ଆଠଗଡ଼ର ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗାୟକ
ପଣ୍ଡିତ ସାମନ୍ତ ଶ୍ରୀଗଙ୍ଗାଧର ପ୍ରହରଜଙ୍କଦ୍ଵାରା ଲିଖିତ ଚମ୍ପୁରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଦୁଇଟି
ଅକ୍ଷର ନାହିଁ ।

(୦) ଏଣିଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରିୟସଖୀ ପ୍ରିୟବାଦନା ତେ—

ତ୍ୟାପଇନେନ ସଦୃଶୀତ ବିଶାରଦେତ;

ବିଶ୍ୱାସନିଃସ୍ୱହୃଦୟଦ୍ୱୟମସାସ୍ୟ ତ୍ରିଭ୍ୟମ୍,

ଯଦେତ ଚତେ କୁରୁ ସୁରୁପବଜାତ ବିନ୍ଧୁ ।

ଦୁର୍ଗତଜନବର୍ଗେ ପକାରଜନ୍ୟସ୍ତୁଷ୍ୟପଶୋଃପବର୍ଗନିର୍ଗତାଳସନମର୍ଗ
ହୁ ତସ୍ମାଳବୋ ହୃଦୟାଳବଃ ।

ଅନ୍ତବାଦ—ଅହୋ ! ଏହି ଗୋପସୁରରେ ଯୁବକମଣ୍ଡଳେର ଯେତେ ରସିକ
ଯୁବକ ବିହାର କରନ୍ତି, କନ୍ଦର୍ପ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ କଅଣ କେବଳ
ହୁସମଣର ମାର ହୁମୁକୁ ସରଳମତ ଦେଖି ବାହୁ ଯୁଦ୍ଧ କରି ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତି ଖାଲି
ବଳସହୁଣ ଶର ପୁନଃ ପୁନଃ ମାରୁଛୁ ?

କେଉଁ ଚତୁର କିଶୋର ଅବା ଗୋପସୁର କୋଠାମାନଙ୍କ ଉପରେ ରଖା
ଯାଇଥିବା କେତେ ସୁବର୍ଣ୍ଣନିର୍ମିତ ପିତୁଳା ଦେଖୁ ନାହାନ୍ତି ?

ଏହା ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହୁଅଛନ୍ତି—“ଠିକ୍ ୦ ବର୍ତ୍ତୁଲ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(୦) ଠିକ୍ ୦ ବର୍ତ୍ତୁଲ—ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ୦ ଅକ୍ଷର ପରି ଗୋଲ, ତୋ
ଚିତ୍ତରେ—ତୋ ମନରେ, କଦନ—କଞ୍ଜ, ଠଣା—ମୁଣ୍ଡିବଦ୍ଧ ଅଙ୍ଗୁଳମାନଙ୍କ
ଗ୍ରନ୍ଥିରେ ଆଦାତ, ଠୁକ୍ତି—ମାର, ଠଉରାଇ—ଖୋଜି, ଠୋ କର—ଏକାବେଳକେ
(ଶବ୍ଦ ସହୃଦ), ନିକ—କଅଣ. ନେନ୍ଦ୍ରାଞ୍ଚଳ—ନେନ୍ଦ୍ରକୋଣ, ଅପାଙ୍ଗ; କ୍ଷଣରୂପ—
ବିଦ୍ୟୁତ୍ ।

ହେ ସଖି. ତୋ ମୁଖ ‘୦’ ଅକ୍ଷର ପରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଗୋଲକାର ଚନ୍ଦ୍ରମାସଦୃଶ୍ୟ;
ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ଠକଣାଦି ଆଚରଣ ନ କରି ଏବଂ ମୋର ଏ କଷ୍ଟକୁ ବିଚାର କରି
ଅକ୍ଷୟତରୁବରେ ମୋତେ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ଉଚିତ ଅଟେ । ୧ । କନ୍ଦର୍ପସନ୍ତାପ
ହେତୁରୁ ମୋର ଯେଉଁ ଭୟ ହେଉଅଛି, ସେହି ଭୟର ମସ୍ତକରେ ଠଣା ମାର ତୁ
ମୋତେ ମନ୍ତ୍ରାପଣା ବଳନରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି । ୨ । ଏବଂ ଯେବେ ସୁସମୟ ଦେଖି ତୁ
ତାଙ୍କ ପାଖରେ ମୋର ପ୍ରସଙ୍ଗ କରନ୍ତୁ, ତେବେ ତାହା ସ୍ୱାଗତନେତ୍ରକୁ ରୂପସିବ
ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରୀତିକର ହେବ । ୩ । ହେ ପ୍ରିୟସଖୀ, ଏହାକୁ ଠୋ ‘କରି ଛଣ୍ଡାର
ଦେ ନା, ଅର୍ଥାତ୍ ଆମ୍ଭ ଦୁହେଁଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ବୋଲି ହଠାତ୍ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଭାଙ୍ଗି
ଦେ ନା । ମୋ ଦୁଃଖ କଅଣ ତୋତେ କେତେକ ପରିମାଣରେ ଲାଗେ
ନାହିଁ ? ୪ । ଯେବେ ତୁ ତାକୁ ଟିକିଏ ଆଖିକଣରେ ଠାର ଦେବୁ, ତେବେ ସେ ଏ
ନିର୍ଜନସ୍ଥାନରେ ବିଜୁଳି ପରି ବିସ୍ଫୁଟିବ । ୫ । ଠାଉରଠାଉସଖୀଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ-
ଧ୍ୟାନକାରୀ ସ୍ୱାମୀ ଜଗନ୍ନେବ ହରିଚନ୍ଦନକଦ୍ୱାରା ଏହା ରଚିତ ହେଲା । ୬ ।

ବେ—ତୋଡ଼ି ପରଜ

ତର ନାହିଁକି ହେ, ପରତରୁଣୀ ହରଣୁ,
ତୋର ଲାଗି ଘେର ପଡ଼ିବ ସେ ହେବ ଚୋର ପର ଅରରଣୁ । ପଦ ।
ତୋଳା ପ୍ରତିମାକୁ ପଂସେ ତୁମ୍ଭକୁ ଯତନ ଦା ଅଛନ୍ତି ପାଳି,
ତୁମ୍ଭବଟି ଧନ କେଳିକ ମୋହନ ଲୋଭୁଛ ଯେ କୁଳପାଳି । ୧ ।
ତକା ଦେବା ଦିନେ ଅରବିଷ ଉତ୍ତୁରେ ଦେଖିଛୁ ଶକଟ ଦଶ,
ତାକିମଧ୍ୟମାକୁ ତାକି ଅଗିବାକୁ ଏଠାକୁ କାହା ଭରସା । ୨ ।
ତବ ତବ ବାରି ନିଃସରବ ଗୁର ପହରେ ନୟନଧୁରୁ,
ତହ ତହ ହେବ ମୃଦୁ ଅବସର ଖ୍ୟାମ ଶ୍ରୀଘଙ୍ଗୁଟି ଭୋରୁ । ୩ ।
ତାକି ତ ଜାଣି ମୋହନ ବଶୀରବେ ବିହର ସୁଖେ ଏ ବନେ,
ତୁମ୍ଭ ହେବୁଁ ସିନା ଅତ୍ୟୁ ଫଳ ବିନା ନ ପଂଜୁ ତା ଆତ୍ମ କାତେ । ୪ ।
ତାଳମୁମଞ୍ଜିମଞ୍ଜିନଦଶନା ସେ ଖେଳୁଥାଉ ତୁମ୍ଭ ତୁଲେ,
ତେଜୁଥାଅ ବନଯାକ ତୁମ୍ଭ ମନ ଶ୍ରୀହରିଚନ୍ଦନ ବୋଲେ । ୫ ।

ଟୀକା—ଏଣିଦୁଶଃ ମୃଗନୟନାୟାଃ ରାଧାୟାଃ ପ୍ରିୟସଖୀ ପ୍ରିୟବାଦନା
ପ୍ରିୟବଦା ଚ ଇତି ହେତୋଃ ଅପଞ୍ଚନେନ ସଦୃଶୀ ଆଦର୍ଥଂ ସଂହତଧନେନ
ଭୁଲ୍ୟା ବିଶାରଦା ସଂଚିତ୍ତପାୟତତ୍ତ୍ୱା ଚ ଇତି ସ୍ୱରୂପବତୀ ଶୋଭନାକୃତି-
ଶାଳୀନାତି ‘ଯଦାକୃତିସ୍ତଦ ଗୁଣା ବସନ୍ତି’ ଇତି ସ୍ମରଣାତ୍ ବିଶ୍ୱାସନଃ ମୁହୂର୍ତ୍ତଦୟତ୍ୱଂ
ବିଶ୍ୱାସଶୂନ୍ୟ ହୃଦୟାଃ ଅପାସ୍ୟ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭତ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସପରଲଭ୍ୟେତି ଯାବତ୍ ବଚ୍ଛି
ସ୍ୱାଭାବେଦନାକାରଣଂ ଭୂତ୍ୟଂ ବିଜ୍ଞାୟାମି, ଯତ୍ ସ୍ୱେଚ୍ଛେତେ ତତ୍ ହରୁ ।

ଯେ ତୁ ଦୟାଳବଃ ଦୟାକ୍ରୀଃ ହୃଦୟାଳବଃ ପ୍ରସସ୍ତହୃଦୟକ୍ରୀଃ ତେହି
ଦୁର୍ଗତଜନବର୍ତ୍ତସ୍ୟ ଅକଞ୍ଚନଜନସମହସ୍ୟ ଉପକାରାତ୍ ଜନନୀନାଂ ପୁଣ୍ୟଯଶସାଂ
ଅପବର୍ଗେ ଫଳବିଷ୍ଣୁଞ୍ଚୌ ସଂସିଦ୍ଧୌ ବିଷୟେ ନିର୍ଗତାଳସଃ ନିରାଳସଃ ନିସର୍ଗଃ
ସ୍ୱଭାବୋ ଯେଷାଂ ତେ ତଥୋକ୍ତାଃ ଭବନ୍ତି ।

ଅନୁବାଦ—ତୁମ୍ଭେ ମୃଗନୟନା ରାଧାଙ୍କର ପ୍ରିୟସଖୀ, ଏହି ହେତୁରୁ
ନିଷ୍ପତ୍ତ ପ୍ରିୟବାଦନା ଓ ବିପତ୍ତକାଳ ନିମିତ୍ତ ସତତ ଧନସ୍ୱରୂପ ହୃଦକାରିଣୀ,
ଆଉ ମଧ୍ୟ ଉପାୟ ନିରୂପଣରେ ଚତୁର ଅଟ, ତୁମ୍ଭର ମନୋହର ଆକୃତିରୁ ଏହା

(କ) କଂସଃ ସୁସାଂ ନୃଶଂସାନାଂ ବତଂସଃ ଶାସ୍ତି କାଶ୍ୟପୀମ୍

ଦୁଷ୍ଟଥ ଧନିନଃ ସୁନୋ କଥଂ ଯାସ୍ୟଧ୍ୱଜାନତାମ୍ ।

ଅବଶ୍ୟାଣ୍ଡିବୋଦଗ ଶ୍ଟିକଞ୍ଚୋଳମ ଲାଢୋଳିତସ୍ତ୍ରୁମସି କିଂ ପୁନ-
ସ୍ତୁରୁଣି ତରଣିଭ୍ୱମୁଗକରଣାୟ ମିଭୁପଦଶ୍ୟ ମାମସି କୁଳକୁଳଦବିଷ୍ଟାଂ ବିଧାୟ
ମଜ୍ଜୟିତୁଃ ବିରୁରମାରଭସେ ।

ଜଣାଯାଏ, ଏଣୁ ଅବଶ୍ୟସ ଭବ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ମୁଁ ନିଜର ଅନ୍ତବେଦନା ତୁମ୍ଭ
ଆଗରେ କହୁଲି, ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଯାହା ଭଲ ଲାଗେ ତାହା କର ।

ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଦୟାଳୁ ଓ ହୃଦୟବାନ୍ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ
ଦୁଃଖୀ ଲୋକମାନଙ୍କ ଉପକାର କରିବାରୁ ଜାତ ହେବା ପବନ ଯଶର ଫଳ
ସାଧନ ଦିଶୁଥିବେ ସାଧାରଣତଃ ନିରାଶ ସ୍ୱଭାବୀୟ, ଅର୍ଥାତ୍ ଉଦାରଚେତା
ଲୋକମାନେ ସ୍ୱଭାବତଃ ପରୋପକାରୀ ହୁଅନ୍ତି ।

(ଜ) ଡୋର—ବାନ୍ଧିବା ଦଉଡ଼ି, ଘେର ପଡ଼ିବ—ବନ୍ଧାହେବ, ଲୋଲା
ପ୍ରତିମା—ଚଢ଼ୁର ପୁତୁଲିକା, କାଗଜିକା; ତୁରବହି ଧନ—ସମସ୍ତ ନଷ୍ଟ ହେବ,
କୁଳପାଳ—ସାଧୁ ସ୍ତ୍ରୀ, ଅରକ୍ଷେ—ସୁଜିକାଗୃହରେ, ଶକଟ—କଂସପ୍ରେରଣ
ଅସୁରବିଶେଷ, ଉତ୍ସାହ—ଚିତ୍ତହୋଇ, ଡାକମଧ୍ୟମା—ଉପରୁମଧ୍ୟା ଅର୍ଥାତ୍
କ୍ଷୀଣକାଳ, ଡବ ଡବ—ଅବରଲଭ୍ୟରେ, ଡହ ଡହ—ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ, ଭେରୁ—
ଭେଗ କାମନାରୁ, ଡୁଇଁ ହେବୁଁ—କଷ୍ଟ ପ୍ରାଇବୁଁ, ବ୍ୟାକୁଳ ହେବୁଁ; ଡାଳମୁମଞ୍ଜି-
ମଞ୍ଜୁଳଦଶନା—ଡାଳମୁ ମଞ୍ଜି ପରି ସୁନ୍ଦର ଦନ୍ତ ଯାହାର ।

ହେ କୃଷ୍ଣ, କି ଅସୁଖି କଥା; ପରସ୍ପା ଦୁରଣ କରିବାରେ ତୁମ୍ଭର ଆଦୌ
ଡର ନାହିଁ ? ଏହି ଚୌଧୀଚରଣ ହେତୁରୁ ତୁମ୍ଭେ ଦଉଡ଼ିରେ ବନ୍ଧା ହେବ । ଯଦି
ତୁମ୍ଭେ ମା ଯଶୋଦା ଆଖିର ପିତୁଳା ପରି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଅତି ଯତ୍ନରେ ପାଳନ
କରିଅଛନ୍ତି; ତୁମ୍ଭେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସତ୍ତାକୁଳନାଗରୁ ବୀଡ଼ାସଞ୍ଜିଗା କରିବାକୁ ଖୋଜୁ
ଥିବାରୁ ମୁଁ ମନେ କରୁଅଛି ତାଙ୍କର ସେହି ଧନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ୧ । ତୁମ୍ଭେ
ଯେତେବେଳେ ଲହୁଡ଼ିଶାଳରେ ଚିତ୍ତହୋଇ ଶୋଇ ଡକାପାଡ଼ୁଥିଲ, ସେ ଅବସ୍ଥାରେ
ମଧ୍ୟ ଶକଟାସୁରକୁ ମାରିଥିଲ ଏହା ଆଖିରେ ଦେଖିଅଛୁଁ; ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେହି
କ୍ଷୀଣକାଳ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଏଠାକୁ ଡାକି ଆଣିବାପାଇଁ କାହାର ସାହସ ହେବ ? ଅର୍ଥାତ୍ ଯେ
ପିଲାଦିନେ ଏଡ଼େ ବଡ଼ ଅସୁରକୁ ମାରିଅଛ, ସେ ଯେ ଏ ଦୟସରେ ଗୋଟିଏ
କ୍ଷୀଣକାଳ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ରଖିବ ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଏ ଭରସା ନାହିଁ । ୨ । ଯେବେ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ

ଶ୍ରୀଗ—ଦେଶାକ୍ଷ

ତାଳେ ତ ତାଳିଲୁ ନାହିଁ କୁପାମୁଖା ଝରକାରେ । ପଦ ।
 ଭକ୍ତା ଚାଟୁଥାଇ ବ୍ରଜେ, ଲଳିତାର ହୃଦୟରେ,
 କରୁଣା ଅଛି ବୋଲି ଯା ନେଲ କେ ତା ହରି କି ରେ । ୧ ।
 ତୁଳାଇଲ ପରି ତଳି, ତଳେ ପଡ଼ିପିବା ଭଳି,
 ହେଲିନି ଯେ କୁନ୍ଦକଳିଦଶନା ଏ ସରକି ରେ । ୨ ।
 ତୁକାଇ ଦେଲେ ତୁଷିତ, ଚକୋର ଚକ୍ଷୁରେ ଶୀତ-
 ଭାନ୍ତବନ୍ଦକାକୁ ବିଷ ଯାଏ କିଛି ସରି କି ରେ । ୩ ।
 ତୋକୁଟିକୁ ସିନା ହଟି, ମୋ ସାର ଯାଉଛି ତୁଟି,
 ପିଇ ଦିଅନ୍ତି କି ଗୋଟିଯାକ ସେ କିଶୋରୀକି ରେ । ୪ ।
 ତବା-ତନାବରୁ ଗୋପ—ନଗରୀର ବନ୍ଦେ ଭୁପ
 ବାଲ୍ୟକେଶ ଦେବ ନାମକୁଞ୍ଜିପୁଞ୍ଜିସରିକା ରେ । ୫ ।

ତାଙ୍କର ମିଳନ ହୁଏ, ତେବେ ତୁମ୍ଭର ଏହି ଶ୍ୟାମଳବର୍ଣ୍ଣ ସୁନ୍ଦର ଅଙ୍ଗ ଭୋଗ
 କରିବା ହେତୁରୁ ତାଙ୍କର ଘୋର କଷ୍ଟ ହେବ, ଶୁଦ୍ଧ ଗୁରୁପ୍ରହରଯାକ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ
 ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୁ ଡବ ଡବ ହୋଇ ଲେଟକ ପଡ଼ିବ, ତାଙ୍କର କୋମଳ ଶରୀରରେ
 ଘୋର ଦାହ ଜାତ ହେବ ॥ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କେବେହେଁ ତାଙ୍କ ଆଶିଷ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ ତ
 ବଶିଷ୍ଠରେ ତାଙ୍କ ଜାଣ, ତାଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ତାଙ୍କ ଆଣ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦେଖୁଛି,
 ସେଥିରେ ଆଦୌ ଫଳ ଦେବ ନାହିଁ, ତେଣୁ ତାହା ଆମ୍ଭ କାନରେ ନ ପଡ଼ୁ ଏବଂ
 ଅମ୍ଭେମାନେ ବ୍ୟାକୁଳ ନ ହେଉଁ । ୪ । (ତେବେ ଫଳ ହୁଏ) ସେ ତାଳମୁଦକ୍ତା
 ଏଠାରେ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ଖେଳୁ, ତୁମ୍ଭ ମନ ଅନ୍ତସାରେ ତୁମ୍ଭେ ଏ ବଣରେ ତେଜି-
 ଆଅ, ହରିତକନ ଏହା ରଚନା କଲେ । ୫ ।

ଶିଳା—ହେ କୃଷ୍ଣ, ନୃଶଂସାନାଂ ହିଂସ୍ରାଣାଂ ସୁଂସାଂ ସୁରୁଷାଣାଂ ବତଂସଃ
 ଭୃଷଣଂ ଘାତୁକଶ୍ରେଷ୍ଠ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, କଂସଃ କାଶ୍ୟପୀଂ ପୃଥ୍ବୀଂ ଶାସ୍ତି; ହେ ଧନନଃ
 ସୁନୋ ହେ ଧନକପୁତ୍ର ! ତୁ କଥା ଦୁଷ୍ଟଥେ ଅଧୁଗନତାଂ ପଥକତ୍ତଂ ଯାସି ?
 କଥା କୁମାର୍ଗେ ପଥକୋ ଭବସଂତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ତୁ ଅବଶ୍ୟାଶ୍ଚେକେ ଅପବାଦ ସମୁଦ୍ରେ ଉଦ୍‌ଗୀର୍ଣ୍ଣୟା ଉଦ୍‌ଧୃତୟା କଲ୍ଲୋଳ-
 ମାଳୟା ତରଙ୍ଗପରମ୍ପରୟା ଆନ୍ଦୋଳିତଃ ବ୍ୟାକୁଳତୋଽସି, ହେ ତରୁଣି, ତୁମ୍ଭା
 ତରଣୀତ୍ଵଂ ଅପବାଦ ସମୁଦ୍ରୋତ୍ତରଣୀୟା ନୌକାଭବୋଽର୍ଦ୍ଧକରଣୀୟଃ ଇତ୍ୟୁପକଥ୍ୟ

(୯) ଗୁପ୍ତ ଗୁପ୍ତ ମୟେ'କୈଃ କଥୁତମକପଟଂ ଗୁହ୍ୟମାକର୍ଷ୍ୟ ଗୁପ୍ତଃ,
ପାଦଂ ପାଦଂ ଚ ଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ମମତନୁମତନ୍ତୁ ହୁର ନାସଚଭିନ୍ନାଂ;
ସାହସେ ଶେନ ସ ନୁଗ୍ରହମହତ ମମ ପ୍ରାଣବିଶ୍ରାଣନୋକ୍ତା—
ମିତ୍ରାଂ ତୁକ୍ତାଂ ବିଧାୟ ଶିପସି ସୁନୁଷି କଂ ରୋଷରୁଷଂ କଟାକ୍ଷମ୍।

ମୀନାଙ୍କକକପଦଦୁନ ସୁନଃ କଥମାର୍ତ୍ତସ୍ୟ ବିଷୟେ କାର୍ତ୍ତସ୍ପର-
ଗୌରୀଭରକାରୁଣିକହୃଦୟବୃତ୍ତିଭ୍ରମରାଦିବୃତ୍ତି ଇତି ବୁଦ୍ଧ କଣୋର-
ଶିରୋମଣୀ ସସ୍ମିତଭୃତଂ ଲଳିତା ।

ଶିକ୍ଷୟିତ୍ବା ମାମପିବୁଲଂ ବଂଶଃ ତଦ୍ଭୂତାତ୍ କୂଳାତ୍ ତଟାତ୍ ଦବଶ୍ଚାଂ ଦୂରତସ୍ୟ
ବିଧାୟ କୃତ୍ବା ମହ୍ନୟିତୁମପବାଦ ସମୁଦ୍ରେ ଇତି ଶେଷଃ କଂ ସୁନଃ ବିରାମପାରଭସେ ?
କଥଂ ସୁନଃ ଚିନ୍ତୟିଷ୍ୟ ? -

ଅନୁବାଦ—ହେ କୃଷ୍ଣ, କଂସ ନୃଶଂସମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ
ସୂତ୍ରଣ ଶାସନ କରୁଅଛ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତୁମ୍ଭେ ଜଣେ ଧନ ଲୋକର ପୁଅ
ହୋଇ କାହିଁକି ଅପଥରେ ପଥକ ହେଉଅଛ ?

ତୁମ୍ଭେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅପବାଦସମୁଦ୍ରରୁ ଉଠୁଥିବା ଲହରୀରେ ଅନୋଳିତ
ହେଉଅଛ, ସେହି ସମୁଦ୍ର ପାରି ହେବାପାଇଁ, ହେ ଯୁବକ ! ତୁମ୍ଭେ ମୋର
ନୌକା ଦୁଅ ବୋଲି ଉପଦେଶ ଦେଇ ମୋତେ ପୁଣି କାହିଁକି କୂଳରୁ ଦୂରକୁ
ଠେଲି ଦେଇ ସେହି ଅପବାଦସମୁଦ୍ରରେ ବୁଡ଼ାଇବାକୁ ଚିତ୍କାର କରୁଅଛ ?

ଏହା ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହୁଅଛନ୍ତି, “ତାଳେ ତ ତାଲଲ ନାହିଁ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(୧୦) ତାଳେ—ଅରେ, ଝର - ସୁରେଇଅକୁଇର କଲପାତ୍ରବିଶେଷ,
ତଳକା—ବାଦ୍ୟବିଶେଷ, ବଜ୍ର ତୋଳି; ହୃଦୟଜେ—ହୃଦୟରୂପ ପଦ୍ମରେ,
ତୋଳାଇଲୁ—ଘୁମାଇଲୁ, ହୃଦକଳିଦଶନା—ହୃଦୟଲର କିଛି ପରି ଦାନ
ଯାହାର, ତୁଳାଇଦେଲେ—ପିଆଇଦେଲେ, ଚଞ୍ଚୁ—ଅଶ୍ୱ, ଶୀତଭ୍ରମ—ଚନ୍ଦ୍ର,
ତୋକୁଟିକୁ — ଅରମାତ୍ର ପିଇବାକୁ, ସାର — ବଳ, ତବା — କୋଠାଘର,
ତନାବି—ଝରକା ।

ଅର୍ଥେ ଲଳିତେ, ତୋତେ ଏତେ ଅନୁନୟ କରି କହିଲୁ, ତଥାପି ତୁ
ଅରେ ହେଲେ ଦୟାରୂପ ଅମୃତ ଝରକୁ ତାଲଲ ନାହିଁ; ଅର୍ଥାତ୍ ଟିକିଏ ହେଲେ
ବୃଷା କଲୁ ନାହିଁ ? ପଦ । ଏ ଗୋପସୁରରେ ତକା (ତୋଳ) ବାଜୁଥାଏ ଯେ
ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋପସୁରରେ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଲଳିତାର ହୃଦୟଦ୍ୱରେ ଦୟା
ଆଏ ବା ଲଳିତା ଦୟାବତୀ ବୋଲି ଗୋପସୁରରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣା; ସେ

ଶା.

ରାଗ—ସୋମ

ଅଭସୀ କୁସୁମସମ ଶ୍ୟାମ ହେ ମୁଁ ଗଲୁଛି । ପଦ ।
 ଅଳି ତୁମ୍ଭର ନିବିଡ଼, ଅସଦ୍‌ସ୍ଥ ସେ ଯେ ବନ୍ଦ
 ଅବଶ୍ୟ ତା ଶ୍ମଶ୍ମରେ ମୁଁ ନିବେଦନ କଲୁଛି । ୧ ।
 ଅଧ ଅଧରରେ ସ୍ନେହ ଉଲ୍ଲାସ ହେଲେ ଲଜିତ
 ଉଦ୍‌ବି ଏହିଟି ବୋଲି କୁପାକଲ୍‌ବନ୍ଧିଛି । ୨ ।
 ଆରକତ କଲେ ମୁଖ, ଅଶ୍ରୁ ସୁଧାମୟୁଗ,
 ଆଗ୍ରର ସରବ ମୋର ଜାଇଲେ ହେଁ ମଲୁଛି । ୩ ।
 ଅଦୃଷ୍ଟବଳୁଁ କଟିଶାଘ୍ର, ଅଜ୍ଞାକାର କଲେ ସର ।
 ଅଭାବେ ଉଚ୍ଛ୍ୱଳ ହେବ ଏ ବଲ୍ଲବବନ୍ଧୁଟି । ୪ ।
 ଉଗ୍ରନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନୁପର ଉପବନ ଗୋପଧର
 ଅଶ୍ରୁ ନୋହୁବ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନରେଦଗୁଟି । ୫ ।
 ଅଶ୍ରୁଦୁର୍ଗତାଧ ଭାଷେ ଅହା ଧ୍ୟାନେ କି ଶୋଭା ସେ
 ଅଶିଳ ଜନନୀ ନାସାମୃଗମନ୍ଦକଲୁଟି । ୬ ।

ଦୟାକୁ କିଏ ହରଣ କରନେଇ କି ? ୧ । ହେ ହୃଦୟନ୍ତ୍ରୀ, ଦୁମାଳ ତଳି କରି
 ତଳେ ପଡ଼ିଯିବା ଭଲ ମୋର ଦଶା ହେଲାଣି । ୨ । ତୃଷାନ୍ତ ଚକୋର ଅଶ୍ରୁରେ
 ଯେବେ ଚନ୍ଦ୍ରକରଣକୁ ପିଆଇ ଦିଆଯାଏ, ତେବେ କିଛି ସମୟ ସରିଯାଏ
 କି ? ୩ । ସାମାନ୍ୟ ତୋକକ ପାଇଁ ସିନା ମୋ ବଳ ହୁଏ ଯାଉଛି, ଅର୍ଥାତ୍
 ମୋର ସବନାଶ ହେଉଅଛି; ଆଜ୍ଞା କହ ଭଲ, ମୁଁ କଣ ସେ କିଶୋରୀଙ୍କ ଗୋଟିକ
 ଯାକ ପିଇ ଦିଅନ୍ତି ? ୪ । ରାଜା ବାଲ୍ମକେଶ ଦେବ ଗୋପନଶରୀର କୋଠାଘର
 ଝରକାଠାରୁ (ଯେଉଁ ଝରକାବାଟେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଧାଙ୍କୁ ଦେଖିଥିଲେ) କଦମ୍ବ-
 କୁଞ୍ଜସମୂହ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (କୃଷ୍ଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁଠାରେ ଅଛନ୍ତି) ସେହି ସମସ୍ତ
 ପଥକୁ ନମସ୍କାର କରୁଅଛି ।

ଟିକା—ଅଧି ସୁମୁଖି, ସାନ୍ତୁକୋଶେନ ଦାନେନ ମୟା ଉଚ୍ଚେଃ ଅତ୍ୟନ୍ତ
 ଅକପଟଂ ସବଗ୍ରହଂ ଯଥା ସ୍ୟାତ୍ ତଥା କଥୁତଂ ନିବେଦିତଂ ରହସ୍ୟଂ ବସ୍ତୁ ଗୁପ୍ତଂ
 ଗୁପ୍ତଂ ହୃଦ ନିଧାୟ ଗୁପ୍ତଃ ପୁନଃ ଗୁପ୍ତଂ ଆକର୍ଷ୍ୟ ଶୁଭ୍ରା, ଅତର୍ଜନାଃ କର୍ମସ୍ୟ
 ହିରନାଗ୍ରଚରଣାଂ ନିଷ୍ପ୍ରଭଶରବର୍ଣ୍ଣାଂ ମମ ତନ୍ତୁଂ ମହତ୍ତରଂ ଦୁଷ୍ଟ୍ୟା ଚକ୍ଷୁଷା
 ସାନ୍ତୁଗ୍ରହଂ ଅନୁଗ୍ରହପୁରକଂ ପାୟଂ ପାୟଂ ପୀଡ଼ା ପୀଡ଼ା ପୁନଃ ପୁନଃ ଦୁଷ୍ଟା

(ଶ) ଯାମି ପ୍ରଜାପମନ୍ତ୍ରକୁଳୟିତ୍ରୁ ପ୍ରପଦନ୍ତି —

ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ ସର୍ବେରୁହସହୋଦରଲେଚନାୟାଃ,

ସାମିପ୍ରସନ୍ନମପିରେଦଭବ ଛୁତାର୍ଥା,

ନୋ ଚେତ୍ତାଦାସ୍ୟବିଧୁସ୍ତାପମେତଦେବ ।

ନନ୍ଦନନ୍ଦନ କହିବିଜ୍ଞାତବଲବସ୍ୟାୟୁସ୍ଥିତୌ ତମନ୍ତରୁପ୍ତ ଭୂପ୍ତ
ସ୍ତୁଲ୍ୟ ଖସୁଦ୍ଧରେନ୍ଦ୍ରସଦର୍ଶନକଳିତାନନ୍ଦସନ୍ଦୋହାନୁଭବମନ୍ଦାଦରୟାବାମୟା
ଭବ୍ୟମିତି ନିବେଦ୍ୟ ନିଷ୍ପ୍ରମ୍ୟ ସବିଧଂ କ୍ଷୀରଧାୟାଃ ପ୍ରବିଣ୍ୟ ତାଂ ପ୍ରତି ।

ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, ଅହହ ମମ ପ୍ରାଣବିଶ୍ରାଣନୋକ୍ତାଂ ମମ ପ୍ରାଣଦାନେ ସମୁଦ୍‌ସୁକାଂ ଇଚ୍ଛାଂ
ଭୁଚ୍ଛାଂ ବିଧାୟ କିଂ କଥଂ ସେଷରୁଷଂ କୋପେନ କର୍କଶଂ କଟାକ୍ଷଂ ନିପସି ପାତୟି ସି
ମୟି ଇତି ଶେଷଃ ।

ମୀନାକସ୍ୟ କନ୍ଦର୍ପସ୍ୟ କଳ୍ପପଦ୍ମେଃ ବାଶେଃ ଦୁନଃ ପରତାପିତଃ ଅନ୍ତାୟସ୍ୟ
ତସ୍ୟ ଅଭିସ୍ୟ ବ୍ୟାକୁଳସ୍ୟ ମମ-ବିଷୟେ, କାହିଁସ୍ବରଂ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣଂ ତଦ୍‌ବତ୍ ଗୋରାଣି
ଅଙ୍ଗାନ ଯାସାଂ ତାରଃ ଛାଦୁଶୀରଃ କଥଂ ଅକାରୁଣିକା ନିର୍ଦ୍ଦୟା ହୃଦୟନ୍ତୁତଃ
ଯାସାଂ ତାସାଂ ଭବଃ ତତ୍ତ୍ଵଂ ଉତ୍ସାହିୟତେ, ସ୍ବାହିୟତେ ? କିଶୋରଶିରୋମଣି
କିଶୋରତଳକେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣେ ଇତି ବୁଝିବି କଥୟିବି ସତି ଲଳିତା ସସି ତତ୍ପରଂ
ସିନ୍ଧୁତତ୍ତ୍ଵରାଭ୍ୟାଂ ସହ କଥୟିବି ।

ଅନ୍ତବାଦ—ସଖି, ମୁଁ ଦାନ ହୋଇଥିବାରୁ ମନ ଖୋଲି ସ୍ବଷ୍ଟରୂପେ
ଯାହା ପ୍ରକାଶ କଲି, ସେ ସବୁ କଥାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି, ପୁଣି ମୋ ଗୁଡୁ ଉକ୍ତକୁ
ବାରଂବାର ଶୁଣି, କନ୍ଦର୍ପର ନିର୍ଦ୍ଦୟ ବାଣଦ୍ବାରା ବିଦାଶ୍ଚି ହୋଇଯାଇଥିବା ମୋର
ଏହି ଶରୀରକୁ ଅନ୍ତଗ୍ରହ କରି ନିଜ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ତୁ ପୁଣି ମୋ ଜୀବନ
ରଖିବାରେ ଜାତି ହେଉଥିବା ଉତ୍କଳ୍ୟାକୁ ବୁଝା କରି ଅର୍ଥାତ୍ ମୋ ଜୀବନ
ରକ୍ଷାରେ ମୋଟେ ଇଚ୍ଛା ନ କରି କାହିଁକି କୋପକର୍କଶ ଦୁଷ୍ଟକୁ ମୋ ଉପରେ
ପକାଉଅଛୁ ?

ଯେଉଁ ଲୋକ କନ୍ଦର୍ପବାଣରେ ଏକାନ୍ତ ସନ୍ତପ୍ତ ହୋଇଅଛୁ, ସେହି
ଆତ୍ମିମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାରେ ତୁମ୍ଭ ପର ତପ୍ରକାଶିନବର୍ଣ୍ଣାଭ ସୁଦରମାନଙ୍କ ହୃଦୟ
ଏଡ଼େ ନିର୍ଦ୍ଦୟ କାହିଁକି ? କିଶୋରତଳକ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହା କହି ନିବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତେ
ଲଳିତା ହସି ହସି ଚଞ୍ଚଳ ତାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି,—“ଅତସୀରୁପୁମ ସମ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(ଶ) ଅତସୀରୁପୁମ —ପେଣିଫୁଲ, ଅଳି—ସନିବନ୍ଧ ଅନ୍ତରୋଧ; ନିବଡ଼
—ଦୁଇ, ଅଥ ଅଧରରେ—ତଳ ଓଠରେ, ଉଦ୍‌ବି—ତକିବି, ଅନ୍ତମାନ କରିବ;

କଲ୍ୟାଣୀ—କଲ୍ଲଭା, ଅଶ୍ରୁସୁଧାମୟୀ—ପୁଣ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର, ଅରୁର—ମହତ୍ତ୍ୱ, ସର
—ଭଲ ହେଲା (ଗଣାମ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରୟୋଗ), ବଞ୍ଚିବପକ୍ଷୀ—ଗୋପାଳବାଅଁ,
ଗୋପପୁର; ଉଗ୍ରନିର୍ଦ୍ଦେଶ—ନିଷ୍ଠୁରଦେଶ, ମୁଗମଦକଲି—କଳ୍ପରାଜତା ।

ହେ ଅଭୀଷିତ ପର ଜାଲବଣ୍ଟ ଶରୀରଧାରୀ ବୃଷ ମୁଁ ବହିମାନ
ବାହାରିଲି । ପଦ । ଏକପକ୍ଷରେ ତୁମ୍ଭର ସନିବନ୍ଧ ଅନୁରୋଧ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ
ସେ ରାଧା ବଡ଼ ଅସହ୍ୟୁ ଅର୍ଥାତ୍ ପରପ୍ରୀତି କଥା ଆଦୌ ସହ୍ୟପାରେ ନାହିଁ,
ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଦୁଇଆଡ଼ ରକ୍ଷା କରିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ବଡ଼ କଠିନ, ତଥାପି
ତୁମ୍ଭ କଥା ଅନୁସାରେ ତା ଆଗରେ ଏ ବିଷୟ ନିବେଦନ କରି ବୋଲି ଜାଣି । ୧ ।
ଯେବେ ସେ ମୋ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ତଳଠିରେ ହସତ୍ ପ୍ରକାଶ କରି ଲଜ୍ଜିତ
ହେଲା ଭଲ ହେବ, ତେବେ ତାହାକୁ ଅନୁଗ୍ରହର କଲ୍ଲଭା ବୋଲି ଅନୁମାନ
କରିବ, ଅର୍ଥାତ୍ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରତି ନିଶ୍ଚୟ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବ ବୋଲି ମନେ କରିବ । ୨ ।
କିନ୍ତୁ ଯେବେ ତାହାର ପୁଣ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖକୁ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବ, ଅର୍ଥାତ୍ ରାଗିଯିବ
ତେବେ ମୋ ମହତ୍ତ୍ୱ ସରଗଲା, ମୁଁ ଜାଇଲେହେଁ ମଲି ବୋଲି ଜାଣିବି । ୩ ।
ଶୁଭଦୃଷ୍ଟିବଶରୁ ଯେବେ କିଶୋରୀ ଅଙ୍ଗକାର କରେ, ତେବେ ତ ସର (ଭଲ
ହେଲା), ନଚେତ୍ ଏ ଗୋପପୁର ଉଚ୍ଛଳ ହୋଇଯିବଟି । ୪ । କଂସର ଆଦେଶ
ନିଷ୍ଠୁର ଅଟେ; ଯେବେ ସେ ଏ କଥା ଜାଣିବ, ତେବେ ବନ ନିକଟରେ, କି
ଗୋପପୁରରେ କିମ୍ବା ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତ ଗହ୍ୱରରେ କୌଣସିଠାରେ ଆଶ୍ରୟ
ମିଳିବ ନାହିଁ । ୫ । ଆଠଗଡ଼ର ରାଜା କହୁଅଛନ୍ତି, “ଅଖିଳଜନନୀ ଯେ ପୃଥିବୀ
ତାହାଙ୍କର ନାସିକାର ମୃଗମଦକଲି ସଦୃଶ ଯେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର, ଧ୍ୟାନରେ ତାହାଙ୍କର
ଶୋଭା କି ମନୋହର ଅଟେ ।” (ଅଥବା ନିଶିଳ ମାତୃମଣ୍ଡଳଙ୍କର ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନୀୟା
ରାଧାଙ୍କ ଶୋଭା ଧ୍ୟାନରେ କି ସୁନ୍ଦର ଅଟେ) । ୬ ।

ଟୀକା—ପ୍ରପଞ୍ଚେଃ ଆତ୍ୟନ୍ତକରେକ୍ଷାରଃ ସରୋରୁହଂ ପଦ୍ମଂ ତସ୍ୟ
ସହୋଦରେ ତତ୍ତ୍ୱଲେ ଲେଚନେ ଯସ୍ୟାଃ ତସ୍ୟାଃ ଶ୍ରୀରାଧାୟାଃ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ପ୍ରତାପଂ
ଚେତଃ ବିରୁଦ୍ଧଭାବଲଂ, ମନଃ ଅନୁକୁଳପ୍ରିୟଂ ହୃଦୟକୁଳଂ କର୍ତ୍ତୁଂ ଯାମି
ତତ୍ତ୍ୱଚେତଃ ସାମିପ୍ରସନ୍ନଂ ଈଷତ୍ ପ୍ରସନ୍ନଂ ଚେତ୍ କୃତାର୍ଥା ଅଭବ, ନୋଚେତ୍
ହୃଦାସ୍ୟବିଧୂବାକ୍ଷଣଂ ତବ ମୁଃଚେନ୍ଦ୍ରାବଲେକନଂ ଏତଦେବ । ଅବୃତକାର୍ଯ୍ୟା
ଚେତ୍ ପୁନଃ ହୃତ୍ସମୀପଂ ନାଗମିତ୍ୟାମୀତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ହେ ନନ୍ଦନନନ୍ଦ, କହିବିତ୍ ଲାଭବଲବସ୍ୟ ସୁଲ୍ଲାୟାଃ ଅପି ସ୍ଥାନତାୟାଃ
ଉପସ୍ଥିତୌ ଅପି ତଂ ଲାଭବଲବଂ ଅନୁକୁୟୁ ଭୂୟଃ ପୁନଃ ତବ ମୁଖଂ ଏବ
ସୁନ୍ଦରେୟଃ ତସ୍ୟ ସଦର୍ଶନେନ କଲ୍ଲଭାଃ ଉଚ୍ଛଳିତଃ ପଃ ଆନନ୍ଦସନ୍ଦୋହଃ
ତସ୍ୟ ଅନୁଭବେ ମନ୍ଦଃ ଶିଥିଲଃ ଆଦରଃ ଯତଃ ଯସ୍ୟାଃ ତଥାକୁତୟା ବାମୟା
ବିମୁଖ୍ୟା ଭାବ୍ୟଂ ଭବିଷ୍ୟତେ ମୟା ଇତି ଶେଷଃ, ଯଦି ମେ ମନୋରଥସିଦ୍ଧିଃ ନ

ରାଗ—କାନଡ଼ଗୌଡ଼ା ବା କନଡ଼ା

(ସଖି ରେ) ତୋ ଘେନି ତମାଳଶ୍ୟାମ ମୋ ମରଜି କଶିଲ ରେ,
 ତଥାପି ତ ତଳେ ହେଲେ ତୋ ସ୍ନେହେ ନ ରସିଲ ରେ । ପଦ ।
 ତଳେ ବସନ ପ୍ରସାର, ଡୁଣି ଦଶନାନ୍ତେ ଧର,
 କହିଲେହେଁ ଅନୁସର, ରାଜି ତ ନ ଦଶିଲ ରେ । ୧ ।
 ତହୁଁ କି ବିଷମଭାବ, ତକିଲ ମୋ ରୁଚୁ ପ୍ରବ—
 ତଟକୁ ଘଟନ୍ତେ ଅବଧାନ ବିନା ହସିଲ ରେ । ୨ ।
 ତପନଜାତଟକୁ ତୁ, ତରୁଣୀଟା କେଉଁ କୁତୁ—
 ହଳରୁ ଆସିଲ ହେତୁ, କହ ବୋଲି ଘୋଷିଲ ରେ । ୩ ।
 ଭାର ତୋର ସୁଲେଚନା, ଭାରତମ୍ୟ ବିବେଚନା—
 ଲବ ହୋଇ ନାହିଁ ତହିଁ, ତୋ ଗିଞ୍ଜ କେ ପେଷିଲ ରେ । ୪ ।
 ଭରସାର ପୁରୁଷା, ତରଳାତ ପୁଣି ଆଶା,
 ତୋଟିକି ରୁସିଲ ତୁମ୍ଭା ତମିର ବଳସିଲ ରେ । ୫ ।
 ତୁଚ୍ଛସ୍ନେହମନ ଜନ, ତୋ ସଙ୍ଗକୁ କି ଭାଜନ,
 ପ୍ରପନ୍ନ ହରିଚନ୍ଦନ ଜଗଦେବ ଭାଷିଲ ରେ । ୬ ।

ସ୍ୟାତ୍ ତତ୍ତ୍ୱି ସ୍ଥାନତାମଧ୍ୟନ୍ତୁରୁପ୍ ସୁନସ୍ତୁ ଲୁଣଂ ନ ପଶ୍ୟାମୀତ୍ୟର୍ଥଃ । ଲଳିତା ଇତି
 ନିବେଦ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଂ ବିଜ୍ଞାପ୍ୟ ନିଷ୍ପ୍ରମ୍ୟ ତଦନ୍ତକାତ୍ ବହୁର୍ବଚ୍ୟ ଶ୍ରୀରାଧାୟାଃ ସବିଧଂ
 ସମୀପଂ ପ୍ରବିଶ୍ୟ ଗଢ଼ା ତାଂ ପ୍ରତି କଥୟିତାଂ ଶେଷଃ ।

ଅନୁବାଦ—ହେ କୃଷ୍ଣ, ପଦ୍ମନେତ୍ରା ରାଧାଙ୍କର ବିଷୟତତ୍ତ୍ୱବାପନ ମନକୁ
 ନାନା ଚେଷ୍ଟାରେ ତୁମ୍ଭପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ କରିବାକୁ ମୁଁ ଯାଉଅଛି । ଯେବେ ତାଙ୍କ
 ମନ ଅର୍ଚ୍ଚମାତ୍ରାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଏ, ତେବେ ମୁଁ କୃତାର୍ଥ ହେଲି ବୋଲି ମନେ
 କରବି, ଅନ୍ୟଥା ତୁମ୍ଭ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ ଦର୍ଶନ ଏହିଠାରେ ମୋର ଶେଷ ହେଲା ।

ହେ ନନ୍ଦନନ୍ଦନ. ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧିରେ ନୀଚତା ମଧ୍ୟ ଅଙ୍ଗୀକାର କରିବି ।
 କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭ ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର ଦର୍ଶନରେ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲ, ତହିଁରେ
 ଆଉ ମୋର ଉତ୍ସାହ ରହିବ ନାହିଁ, ମୁଁ ସେ ବିଷୟରେ ବିମୁଖ ହୋଇ ରହିବି
 ସିନା । ଲଳିତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଏହିପରି କହିବା ପରେ ରାଧାଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ
 ହୋଇ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ତୋ ଘେନି ତମାଳ ଶ୍ୟାମ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(ତ) ଶ୍ଳୋକ ଉଦ୍ଭବଦମୁଦ୍ରେମଲତସୋରାଶିତ୍ୟ ନିତ୍ୟଂ ସ୍ଥିତାନ୍,
 ପାୟାନ୍ନାମଧୁନାପି ତନ୍ନି ଭବତୀ ଭକ୍ତାଫଳାଘବାତ୍,
 ଅୟଃ ସଖି କେବଳଂ ଫଳମଭୁତ୍ ବାଧାପ୍ୟସାଧାରଣୀ,
 ଚେତସ୍ୟାବିରଭୁଦ୍ଭବଭୁବ ନ ପୁନସ୍ତୁଲ୍ଲାସୋଲ୍ଲାସନମ୍ ।
 ଦୟା କଦାନୁଭବଦାୟାଭାବସିଦ୍ଧୋ ସମୃଦ୍ଧାୟାମପି ବନ୍ଧ୍ୟାଭି-
 ମୁତପତ୍ତ୍ୟତେ କଲ୍ୟାଣବଲ୍ଲୀଃ ।

(ତ) ତୋ ଘେନି—ତୋ ପାଇଁ ବା ତୋ ହେତୁରୁ, ତମାଳଶ୍ୟାମ—
 ତମାଳ ଗଛର ପତ୍ରପରି ବର୍ଣ୍ଣ ଯାହାର, କୃଷ୍ଣ; ମରଜି—ଇଛା, ହୃଦୟ; କପିଳ—
 ପରାସା କରି ନେଇ, ବସନ—ବସ୍ତ୍ର, ରଜି ଦିଶିଲା ନାହିଁ—ସମ୍ପତ ହେବା ଭଳି
 ଜଣାଗଲା ନାହିଁ, ଶ୍ରବତଚକ୍ର—କାନ ପାଖରେ, ତପନଜାତଟ—ଯମୁନାକୁଳ,
 ବୃଦ୍ଧକରୁ—କୌତୁକ ହେତୁରୁ, ତାରତମ୍ୟ ବିବେଚନା—ନ୍ୟୁନତା ଓ ଅଧିକ୍ୟ
 ଜ୍ଞାନ, ଚରସ୍ୱାର ପୂର୍ବରୂପା—ଗାଳଦେଇ କହିବା, ତରଳା—ନାଶକର ବା
 ଦୂରକର, ତୋଟି—କଣ୍ଠ, ଭୁକ୍ତସ୍ନେହମନ ଜନ—ଯାହା ମନରେ ଆଦୌ ସ୍ନେହ
 ନାହିଁ, ସ୍ନେହଶୂନ୍ୟ ଲୋକ; ପ୍ରପଳ—ଅଗ୍ରିତ ।

ହେ ସଖି, ସେହି ତମାଳବୃକ୍ଷର ପତ୍ରପରି ଶ୍ୟାମଳବର୍ଣ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ତୋ
 ସକାଶେ ମୋ ହୃଦୟକୁ ପରାସା କରିନେଲା, ତଥାପି ଟିକିଏ ହେଲେ ତୋ ପ୍ରତି
 ଅନୁରାଗ ପ୍ରକାଶ କଲା ନାହିଁ । ପଦ । ମୁଁ ତଳେ ଲୁଗା ପକାଇ ଦାନ୍ତରେ
 କୁଟା ଧରି ଯେତେ ଅନୁସରଣ କରି କହିଲି, ସେ ଢେଙ୍କିରେ ରଜି ହେଲା
 ନାହିଁ । ୧ । ତତ୍ପରେ ମୋର ଚାଟୁ କଥା ଯେତେବେଳେ ତା କାନ ପାଖରେ
 ପହଞ୍ଚିଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ତା କାନରେ ପଡ଼ିଲା ସେତେବେଳେ ଢେଙ୍କିରେ ସେ ଗୋଟିଏ
 ବିରୁଦ୍ଧ ଭାବ ଅନୁମାନ କଲା ଏବଂ ଢେଙ୍କିରେ ଆଦୌ ମନ ନ ଦେଇ ହସିବାକୁ
 ଆରମ୍ଭ କଲା । ୨ । ଏବଂ ବାରମ୍ବାର କହିଲା, ତୁ ଯୁବତୀ ସ୍ୱୀଟାଏ, କି କୌତୁକରୁ
 ଯମୁନାକୁଳକୁ ଆସିଲୁ କହ । ୩ । ହେ ସୁଲେଚନେ, ତୁ କେଡ଼େ ସୁନ, ସେ
 କେଡ଼େ ବଡ଼, ଏ ବିରୁଦ୍ଧ ତୁ ଟିକିଏ ସୁଜା କରି ନାହୁଁ, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତୋ
 ମନ କିପରି ତା ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ହେଲା । ୪ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଗାଳ ଦେଇ
 କଥା କହିଲା, ସେତେବେଳେ ମୋର ସବୁ ସୁଖ ଆଶା ଭାଙ୍ଗିଗଲା, ମୋ କଣ୍ଠ
 ଶୁଖିଗଲା ଏବଂ ମୋତେ ଚାରିଆଡ଼ ଅକାର ଦିଶିଲା । ୫ । ଯେଉଁ ଲୋକର ମନ
 ସ୍ନେହଶୂନ୍ୟ ସେ କିଅଣ ତୋ ସଙ୍ଗର ଉପସ୍ଥିତ ପାତ୍ର, ଆଗ୍ରିତ ହରିଚନ୍ଦନ
 ଜଗଦେବ ଏହା କହିଲେ । ୬ ।

ଥ

ରାଗ—ଝଂସୋଟା ବା ତୋଡ଼ା ଜଙ୍ଗଲ

ଥାପିରେ କହ ତଥାପିରେ ପ୍ରିୟସଖି ଥିବ କି ଶୁଭକ୍ଷ ପ୍ରାଣ । ପଦ ।
ଥୁଲ ପର ସ୍ନେହ ଲଗିଲ କି କହ, ଅଛୁଟି ତୋତେ ମୋ ରାଣ । ୧ ।
ଥକାଇ ତୁ କହୁ, କହୁ ଧୂଳି ରହୁ, ନାହିଁଟି ମୋହର ଜାଣ । ୨ । *
ଥୋକାଏ ତୋ ପ୍ରୀତି-ବିଧିକି ସମ୍ମତି କଲେ କି ମୋ ପରହାଣ । ୩ ।
ଥରେ ହେଲେ ବିକି, ହେବି ମୋତେ ନିକି ବଞ୍ଚାଇବ ପଞ୍ଚବାଣ । ୪ ।
ଥୋଇ ହୃଦେ ଛଳ, ନ କର ବିକଳ, କହେ ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗରାଣ । ୫ ।

ଟୀକା—ହେ ତନୁ, ଭବ ଭୂକୌ ଏବ ଦମ୍ଭହେମଲତେ ବ୍ୟାଜସ୍ବର୍ଣ୍ଣଲତେ
ତୟୋଃ ସ୍ତୟାଂ ଅଗ୍ନିତ୍ୟ ନିତ୍ୟଂ ସ୍ଥିତାଂ ମାଂ ଭବତା ତ୍ବଂ ଭିକ୍ଷାଧିକାତ୍ ଭିକ୍ଷାସ୍ତ-
ଦ୍ବାତାଦଧିକପୀଡ଼ାପ୍ରଦାତ୍ ଲଭବାତ୍ ଅଗୌରବାତ୍ ଅଧୁନାପି ପାୟାତ୍ ରସେତ୍
ହେ ସଖି, ଆୟାସଃ ପରିଶ୍ରମଃ କେବଳଂ ଫଳଂ ଅଭୂତ୍, ଅସାଧାରଣୀ ଅଲୌକିକା
ବାଧାପି ଚେତସି ଆବରତୁତ୍ ସଜାତା, କିନ୍ତୁ ତ୍ବୟି ଲଳସାୟାଃ ଭିକ୍ଷାସନଂ
ଅନୁରାଗ ପ୍ରକାଶଃ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଇତି ଶେଷଃ ନ ବଭୂବ ।

ଦକ୍ଷ୍ୟା ଭାଗ୍ୟବଲେନ ଭବଦାୟାଭିଷ୍ଟସିଦ୍ଧୌ ସମୁଦାୟାଂ ଅପି ତବାଭିଳାଷେ
ପରିପୁର୍ଣ୍ଣେଽପି କଲ୍ୟାଣବିଚ୍ଛ୍ୟାଃ ମଙ୍ଗଳଲତାୟାଃ କଦାଚିତ୍ତବ୍ୟାତ୍ ଉତ୍ସବତ୍ସ୍ୟତେ
ସତ୍ୟପି ଭବତ୍ୟ । ସହ ତସ୍ୟ ମିଳନେ ପରଶାମୋ ନ ସୁଖାବହୋଭବିଷ୍ୟତା-
ତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ଅନୁବାଦ—ହେ ସୁନ୍ଦର, ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ନିତ୍ୟ ଅନୁଗତ, ଗୌରବହୀନ
ହେବାରୁ ମୋତେ ପ୍ରାଣାନ୍ତକ କଷ୍ଟ ହେଉଅଛି, ତହିଁରୁ ତୁମ୍ଭେ ମୋତେ ରକ୍ଷା
କର, ମୋର ପରିଶ୍ରମ ମାତ୍ର ସାର ହେଲା ଏବଂ ହୃଦୟରେ ଅସାଧାରଣ କଷ୍ଟ ଜାତ
ହେଲା; କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭ ଆଶା ପୂରଣ ହେଲା ନାହିଁ ।

ଭାଗ୍ୟବଶରୁ ଯେବେ କେତେବେଳେ ତୁମ୍ଭ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ
ତେବେ ଶେଷଫଳ ଭଲ ହେବ ନାହିଁ ।

(ଥ) ଥାପି—ସ୍ଥିର କରି, ଲଗିଲା—ଜଣାଗଲା, ଥକାଇ—ରହି ରହି,
ଧୂଳି—ପୈଶି, ଥୋକାଏ—ଟିକିଏ, ପରହାଣ—ରକ୍ଷାକାରୀ, ନିକି—ସତେ କି ?

ହେ ସଖି, ସ୍ଥିର କରି କହ, ବଞ୍ଚିବ କି ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବି ? ପଦ ।
ତୋତେ ମୋ ରାଗଟି ସତ କରି କହ, ମୋଠାରେ ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ ଥୁଲ ପର

* ପାଠାନ୍ତର—ଥୋକାଏ ମୋ ପ୍ରୀତିବିଧିକି ସମ୍ମତି ନ କଲେ କି ପରହାଣ ।

(ଥ) ସ୍ଥିତସୁଭଗମୁଖଃ ଶିଖଣ୍ଡମୌଳିବାଦ କମ୍ପରାଜୁତବାନ୍ ମଦଙ୍ଗସଙ୍ଗମ୍;
 କଥୟ ସଖି ଯଦା ତୁଣାୟ ମେନେ ବୟରଥ କିଂ ବସୁଜାମି ଧାରୟାମି ।
 ସହଚର ଲଳିତେ । ଦମ୍ଭସମ୍ଭୃତସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତମୁଣମନ୍ତରେଣ ବିଲମ୍ବ-
 ମନବଲମ୍ବ୍ୟ ଗ୍ରହ ସବିଶ୍ରମ୍ ଜୀବାମି ବା କଭଦନାନ୍ୟଥବା ତାପିଞ୍ଚିଶାଖି-
 ଶାଖାୟାନ୍ତଦ୍ବନ୍ଦନମଜୀକରଷାମି !

ଜଣାଲେ ତ ? ୧ । ତୁ ରହି ରହି କଥା କହିବାରୁ ମୁଁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ପାରୁ ନାହିଁ । ୨ । ତୁ ଯେପରି ଭାବରେ ମିଳନର ବିଧାନ କଲୁ ତହିଁରେ ଟିକିଏ ହେଲେ କଥଣ ମୋର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ) ସମ୍ପଦ ପ୍ରକାଶ କଲେ ନାହିଁ ? ୩ । ମୁଁ ଥରେ ହେଲେ ଏ ଜୀବନକୁ ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ବିକିଦିଅନ୍ତି, ଅନ୍ୟଥା ମୋତେ କଦର୍ପ ବଞ୍ଚାଇବ କି ? ୪ । ହୃଦୟରେ କପଟ ରଖି ମୋତେ ବିକଳ କର ନା; ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗର ରଜା ଏହା କହିଲେ । ୫ ।

ଟୀକା—ହେ ସଖି, ସ୍ଥିତେନ ମୁଦୁହାସ୍ୟେନ ସୁଭଗଂ ସୁନ୍ଦରଂ ମୁଖଂ ଯସ୍ୟ ସଃ ମୁଦୁହାସ୍ୟବମଣ୍ଡିତମୁଖଂଶ୍ରୀଲଃ, ଶିଖଣ୍ଡଃ ମୟୁରପୁଚ୍ଛଃ ମୌଳୋ ଯସ୍ୟ ସଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଃ ମଦଙ୍ଗସଙ୍ଗଂ ଉତ୍ସାହୁତବାନ୍ ସ୍ୱୀକୃତବାନ୍ କିଂ ? ବଦ ଯଦା ଯଦ ବା ତୁଣାୟ ମେନେ ତୁଣବତ୍ ଅକ୍ଷୟତ୍ବକରଂ ଅମଂସ କଥୟ କିଂ ବୟଃ ଇଦଂ ଶରୀରଂ ବସୁଜାମି ତ୍ୟଜାମି ଅଥ ଅଥବା ଧାରୟାମି ମୁଦ୍ରେ ବା ଜୀବାମି କଥୟ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ସହଚର ଲଳିତେ, ଦମ୍ଭସମ୍ଭୃତ୍ୟା କପଟବ୍ୟବହାର ସମୁଦ୍ବସ୍ୟ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତମୁଣଂ ପ୍ରକାଶଃ ତଦନ୍ତରେଣ କପଟାରୁରଂ ବିନା ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, ବିଲମ୍ବଂ ଅନବଲମ୍ବ୍ୟ ଅବିଲମ୍ବଂ ଯଥାସ୍ୟାତ୍ ତଥା ସବିଶ୍ରମଂ ବିଶ୍ୱାସସହୃଦଂ ଗ୍ରହ କଥୟ, କଭଦନାନି ବ୍ୟାପ୍ୟ ଜୀବାମି ବା ତାପିଞ୍ଚିଶାଖିଶାଖାୟାଂ ତମାଳବୃକ୍ଷଶାଖାୟାଂ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣସ୍ୟ ତମାଳଶ୍ୟାମହୀତ୍) ଉଦ୍ବନ୍ଦନଂ ଅଙ୍ଗୀକରଷାମି, ଉଦ୍ବନ୍ଦନେନ ପ୍ରାଣାନ୍ତ ଡାକ୍ଷୟାମି ।

ଅନ୍ତର୍ବାଦ—ଅୟି ସଖି ଲଳିତେ, ସତ କହ, ମୟୁରବୃକ୍ଷ ଆ ସ୍ଥିତ-
 ସୁନ୍ଦରବଦନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତୋ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କଲେନି ? କିନ୍ତା ମୋ
 ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗକୁ ଅତି ସାମାନ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କଲେ, ଏ ଦେହକୁ ରଖିବି କି ଛାଡ଼ିବି
 କହ ।

ସହଚର, ହୃଦୟରେ କପଟ ନ ରଖି ଆଉ ବିଲମ୍ବ ନ କରି ସତକବି କହ,
 ତମାଳଗଛ ତାଳରେ ଦଉଡ଼ିଦେଇ ପ୍ରାଣ ହରାଇବି କି ଆଉ କିଛି ଧନ ବଢ଼ିବ ?

ଏହା ଶୁଣି ଲଳିତା କହିଲେ,—“ରେ ଦୁଃଖିଧନ” ଇତ୍ୟାଦି ।

ରାଗ—ବଟିଆର

ବେ ଦୁଃଖିଧନ, ଦମ୍ଭ ଦେଖିବାକୁ ସିନା କଲି ଛନ,

ଦୁଃଖମୟ ନ କର ସରସ ମନ । ପଦ ।

ଦୁରୁ ମୁଁ ସିବାର ଜାଣି ହର, ଦରଦ୍ର ନିଧି ଲଭିଲି ପର,

ଦ୍ଵିଗୁଣ ଅଦରେ ପ୍ରମୋଦନଦରେ ମଜ୍ଜି ଘେନିଗଲେ କରଧର । ୧ ।

ଦୟାଜରଜର କର ଚିତ୍ତ, ଦନ୍ତବାସେ ରଖି ଦରସ୍ଥିତ;

ଦଶବାର ଅନାମୟ ମୋତେ ଘେନାଘେନି କର ପରୁରଲେ ମିତ । ୨ ।

ଦେଖିଲି ଯାହା ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗଦ୍ୟୁତ, ଦଳି ହୋଇଗଲା ମୋର ଛତ,

ଦ୍ଵିତୀୟାର ଶଶି-ଲେଖା ପର ଦିଶିଗଲେନି ସେ ଇନ୍ଦ୍ରନାଳହାତୀ । ୩ ।

ଦୁବାର ତୋ ନେତ୍ରାଞ୍ଚଳଗର, ଦେବାରୁ ଦୁଃଖ ଦୁଃସହତର,

ଦବାଲା ହେବାର ଦେହମଜ୍ଜାସାର ଜାଣି ଯା ହେଲା ମାନସମେର । ୪ ।

ଦୁର୍ବଳ ସାଲସ ଦେଖି ଗୁଲି, ଦୁରୁହରେ କିଛି ପରୁରଲି,

ଦୀର୍ଘ ତପତ ନାସାନିଳ ତେଜିତଲି ଆହା ମରଇ ତ ବିରୁରଲି । ୫ ।

ଦେବ ଦଇବ ତୋ ଅଭିମତ, ଦୂର କର ଦ୍ଵାପରକୁ ଚେତ,*

ଦବିଷ୍ଠ ଏ କଷ୍ଟପାକ ହେବ ଅସ୍ତୁଦୁର୍ଗତାଥର ଏ ବିରନିତ । ୬ ।

:(ଦ) ଛନ କଲି—ଜରାଇଲି, ପ୍ରମୋଦନଦରେ—ଆନନ୍ଦସାଗରରେ,
ଦୟା—ସ୍ନେହ, ଦନ୍ତବାସେ—ଓଠରେ, ଦରସ୍ଥିତ—ଅଳ୍ପଦ୍ରାସ, ଅନାମୟ—
କୁଶଳପ୍ରଣୀ, ଘେନାଘେନି କରି—ଟେକାଟେକି କରି, ଦ୍ୟୁତ—ଶୋଭା, ଶଶିଲେଖା
—ଚନ୍ଦ୍ରକଳା, ଇନ୍ଦ୍ରନାଳହାତୀ—ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣିଶୋଭାଧାରୀ, ‘ହସ୍ତୀପର ଅକୃତ-
ବିଶିଷ୍ଟ ସେହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଦୁବାର—ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ, ଯନ୍ତ୍ରଣାପ୍ରଦ; ଦବାଲା—ଦୁର୍ବଳ,
ମଜ୍ଜା—ହୃଦୟସାରବଳ, ସାଲସ—ଆଲସ୍ୟଯୁକ୍ତ, ଦ୍ଵାପର—ସନ୍ଦେହ (ଦ୍ଵାପରୋ
ୟୁଗ ସମୟେ), ଚେତ—ମନେ ରଖ, ଦବିଷ୍ଠ—ଦୁରତମ ।

ହେ ଦୁଃଖିଧନ, ତୋ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାଗାର୍ ମୁଁ ଏପରି ସିନା ଭରଇ
ଦେଲି, ତୋର ସରସମନକୁ ତୁ ଦୁଃଖିତ କର ନା । ପଦ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦୂରରୁ ମୋ
ସିବା ଜାଣିପାର ଦରଦ୍ର ଲୋକ ନିଧି ଟାଇଲେ ଯେପରି ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ ସେହିପରି
ଆନନ୍ଦସାଗରରେ ବୁଡ଼ି ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ମୋତେ ଯେତେ ଆଦର କରନ୍ତି ତାହାର

* ପାଠାନ୍ତର—‘ଚେତ’ ସ୍ଥାନରେ ‘ମିତ’ ।

(ଦ) ସମାଶ୍ୱସିତ୍ତ୍ୱ ମାନନି ଭୃଦତପୈର୍ଯ୍ୟଜିଞ୍ଜସୟା,
 ନଟତ୍ତପଟପାଟବଂ ତବ ପୁରଃ ପ୍ରଣୀତଂ ବଚଃ;
 ଅମଦମଧୁମନ୍ଦିରଂ କମରବନ୍ଧୁତ୍ୱଂ ବିନା—
 ଦୃବନ୍ଧତ ମୁଦଂ ହୃଦନ୍ତରଗତଂ ମିଳନ୍ତୋ ଯୁବା ।

ସୁସ୍ଥିତାଂ ମାକନ୍ଦମଞ୍ଜରୀଂ ବନପ୍ରିୟା ଇବ, ସର୍ବେଜ୍ଞାନୀ ଯୁବରୋଲମ୍ବ
 ଇବ, ଚନ୍ଦ୍ରିକାଂ ଚକୋର ଇବ, ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ରମୁଦରମଣ୍ଡଳୀଂ ଗୁଡକ ଇବ,
 ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିମଜ୍ଜିନ ଇବ, ଭ୍ରାମନବରତଂ ବଞ୍ଚିବମସ୍ତ୍ରାମହେନ୍ଦ୍ରନୟନାନନ୍ଦଃ
 ସୁବନ୍ କିଶୋରଃ ସୀଦତ, ଭୃ କଥଂ ରୋଦନେନ ରୋଦୟସି ରୋଦସୀ ।

ଦୁଇ ଗୁଣ ଆଦରରେ ହାତ ଧରି ମୋତେ ଦେନିଗଲେ । ୧ । ଗୋ ମିତ, ଚିତ୍ତକୁ
 ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ କରି, ଓଷ୍ଠରେ ମଦହାସ୍ୟକୁ ପ୍ରକାଶ କରି ମୋତେ ଟେକାଟେକି କରି
 ସେ ଦଶ ଥର ଭ୍ରମର କୁଶଳ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଲେ । ୨ । ଆହା, ସଖି, ତାଙ୍କର ଶିଅଙ୍ଗ
 ଶୋଭା ଯାହା ଦେଖିଲି, ସେଥିରେ ମୋ ଛନ୍ଦ ଫାଟିଗଲା । ସେହି ନୀଳହାତୀକୁ
 ଲୋକ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦ୍ୱିତୀୟା ଇଥିର ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ପରି ସୀତ ହୋଇଗଲେଣି । ୩ ।
 ତୋର ଅପାଙ୍ଗଣର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖଦେବାରୁ ତାଙ୍କର ଦେହ, ହୃଦୟ ଓ ବଳସୀତ
 ହୋଇଗଲେଣି, ଏହା ମୁଁ ଜାଣିପାରିବାରୁ ମୋର ମନ ଯାହା ହେଲା—ତା ଆଉ
 କଣ କହିବ ? ୪ । ତାଙ୍କର ଦୁଃଖ ଓ ଆଲସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଧୀର ଗୁଲି ଦେଖି ମୁଁ ଅତି
 ଦୁଃଖରେ କିଛି ପଚାରିଲି, ମାତ୍ର ସେ କ୍ଷୀର୍ଣ୍ଣ ଉଷ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଡାକ କରନ୍ତେ ମୁଁ
 ଚିତ୍ତାରିଲି, ଏ ଦୁଃଖ ଦେଖି ମୋର ମରାଯିବାଟା ଉଚିତ । ୫ । ଗୋ ସଖି ! ଦୈବ
 ତୋ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବ, ମନରୁ ସନ୍ଦେହ ଦୂରକର ଏବଂ ମନେ ରଖ, ଦିନେ
 ତୋର ଏ କଷ୍ଟପାକ ଦୂର ହୋଇଯିବ । ଅଠଗଡ଼ର ରାଜା ଏହା ରଚନା
 କଲେ । ୬ ।

ଟୀକା—ଅସ୍ଥି ମାନନି ମାନବତା ରାଧିକେ, ସମାଶ୍ୱସିତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ୟକ୍ ଅଶ୍ୱସ୍ତା
 ଭବ, ଭୃଦତପୈର୍ଯ୍ୟଜିଞ୍ଜସୟା ତବ ପୈର୍ଯ୍ୟାଦଶୟଂ ଜିଞ୍ଜସୟା ଛତୁମିଛୟା
 ତବ ପୁରଃଭୃଦଗ୍ରେ ନଟତ୍ତ ବଳସିତଂ କପଟାନାଂ ପାଟବଂ ପଟୁତ୍ତଂ ଯଦି କଲିତ-
 କାପଟ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ମିତ୍ୟର୍ଥଃ, ବଚଃ ପ୍ରଣୀତଂ ମୟା ଇତି ଶେଷଃ, ଯୁବା ମିଳନ୍ଦଃ ଭ୍ରମରଃ
 ଅମଦସ୍ୟ ପ୍ରକୃତସ୍ୟ ମଧୁନଃ ମନ୍ଦରଂ ସ୍ଥାନଂ ଅରବିନ୍ଦାନାଂ ଭୃତଂ ବିନା ପଦ୍ମୋ-
 ଦରଂ ବିନା ହୃଦନ୍ତରଗତାଂ ଅନ୍ତରାଳାଦିନାଂ ମୁଦଂ ଆନନ୍ଦଂ ଅନ୍ତରାଳତ କିଂ
 ଲଭିତେ କିଂ ? (ଲଭେ ବିନ୍ଦିତ ବିନ୍ଦିତେ) ଲଭିତ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ବନପ୍ରିୟଃ କୋକିଳଃ ସୁସ୍ଥିତାଂ ମୁକୁଳିତାଂ ମାକନ୍ଦମଞ୍ଜରୀଂ ଚୁର-
 ମୁକୁଳମିବ, ଯୁବରୋଲମ୍ବଃ ତରୁଣଭ୍ରମରଃ ସର୍ବେଜ୍ଞାନୀ ପଦ୍ମମିବ, ଚକୋର

ଧ

ରାଗ—କନଡ଼ାକାଞ୍ଚି ବା ଭୋଡ଼ିଜଙ୍ଗଲ

ଧୀର ରେ କି ଧନ ତୁ ନ ଦେଲୁ ଅଜ

ଧଇଲେ କି ସତେ କର ଯୁବରାଜ । ପଦ ।

ଧରମ ବଳୁ କି ମୋର, ଧୂସି ଦେଇ ନିଜ କର,
କୋଳକୁ ଆଣିଲୁ କଳାଦ୍ରିଜରାଜ । ୧ ।

ଧୁରନ୍ଧର ସେ ଇଚ୍ଛିତେ, ଧରଣିଲୁ କେନ୍ଦୁ ସତେ,
ଧମକାଇଲୁ ନାହିଁ କି କିଛି ଲଜ । ୨ ।

ଧରାରେ ଯେତେ ପୁରୁଷେ, ଧୂର୍ତ୍ତି ତାହାଙ୍କ ଗୁରୁ ସେ
ଧନରୁ ଯେ ବଳେ ତାହାଙ୍କର ବ୍ୟାଜ । ୩ ।

ଧୃତି ହୋଇ ବଳହୀନ, ଧୂସର ହୋଇବା ମନ,
ଧୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରା କଳଙ୍କ ସମାଜ ମାଜ । ୪ ।

ଧରଣୀନ୍ଦ୍ର ଜଗଦେବ, ଧ୍ୟାନେ ବଞ୍ଚିବାବଞ୍ଚିବ-
ଧରାଧୁଳି କରେ ମସ୍ତକରେ ଭାଜ । ୫ ।

ଚନ୍ଦ୍ରକାମିନୀ, ଗୁଡ଼ଜଃ ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ରମୁଦମେଶ୍ଵରୀଂ ନବମେଘମାଳାମିବ, ଅକ୍ଷୟନଃ
ଦରଦ୍ରଃ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିଂ ଈଶ୍ଵସିତାର୍ଥଦାୟିମଣିମିବ, ବଞ୍ଚିବମହ୍ୟଃ ଗୋପଜନପଦସ୍ୟ
ମହେନ୍ଦ୍ରଃ ରାଜା କସ୍ୟ ନୟନାନନ୍ଦଃ ଆନନ୍ଦବର୍ଚ୍ଚକଃ କିଶୋରଃ ତ୍ଵାଂ ଅନବରତଂ
ସ୍ମରନ୍ ସୀଦତି ବିଷଣ୍ଣୋ ଭବତି । ଅତିଏବ କଥଂ ତ୍ଵଂ ରୋଦନେନ ହୃଦନେନ
ରୋଦସୀ ଦ୍ୟାବାପୃଥ୍ଵବ୍ୟୋ ରୋଦୟୁଷି ।

ଅନୁବାଦ—ଅୟି ମାନନୀ ସାଧେ, ଅଶ୍ଵସ୍ତ ଦୃଅ; ତୋର ପୈର୍ଯ୍ୟ ଜାଣିବା
ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ମୁଁ ତୋ ଆଗରେ ଯେପରି କପଟତାପୁର୍ଣ୍ଣ କଥା କହିଲି ସିନା । ଭ୍ରମର-
ଯୁବକ ମଧୁପରିପୁର୍ଣ୍ଣ ପଦ୍ମପୁଷ୍ପର ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟନ୍ ହୃଦୟବିମୋହନ
ଆନନ୍ଦ ପାଏ କି ?

କୋକିଳ ଯେପରି ପୁଷ୍ପିତ ରୂପମଞ୍ଜରୀକୁ, ଭ୍ରମର ଯୁବକ ଯେପରି ପଦ୍ମିନୀକୁ,
ଚକୋର ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ରକାକୁ, ଗୁଡ଼ଜ ଯେପରି ନବ ମେଘମାଳାକୁ, ଦରଦ୍ର
ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିକୁ ସଦୃଶ ସ୍ମରଣ କରି କରି ଦୁଃଖରେ କାଳ କଟାନ୍ତି, ସେହୁପରି
ନନ୍ଦନନ୍ଦନ କିଶୋର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସବୁବେଳେ ତୋତେ ସ୍ମରଣ କରି କରି ଦୁଃଖିତ
ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି । ଏହୁପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତୁ କାହିଁକି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଆକାଶ
ପୃଥ୍ଵୀକୁ କନ୍ଦାଉଅଛ ।

(ଧ) ଭୂତରାଜ୍ୟ ସଖି କିଂ ନ ବିଜାଣ୍ତୀ, ଯନ୍ତ୍ରମ ଶ୍ରବଣସୀମ୍ନି ବିକାଣ୍ଡୀ,
ବାଜରାଜରବ ଶର୍ମଳତାୟାଃ, ସସ୍ମିତେନ୍ଦୁମୁଖି ବାଗବତୁଲ୍ଲା ।

ଘର୍ଷେମିତପ୍ରାକ୍ତରଶ୍ରେଣୀଃ ପ୍ରତ୍ୟାଗ୍ରହୁଷ୍ଟିରବ, ରଜନୀଃ
କୌମୁଦୀବ, ଜମଃସମୁଦ୍ଧକବଳତଶ୍ରେୟାଃ ଗୁହଲେଖାୟାଃ ଦ୍ରାପଣିଶେବ,
ଯତଚିତ୍ତବୃତ୍ତେର୍ଦ୍ରୁଦାନଦଧାରେବ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ମମ ଭୂମସି ।

(ଧ) ଧୀର ରେ—ହେ ପଣ୍ଡିତା, ଯୁବରାଜ—ଯୁବକଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଧୂପିଦେବ—
ବଡ଼ାଇ ଦେଇ, କଳାଦ୍ରିଜରାଜ—କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର, ଧୂରଜର—ନିପୁଣ, ଇଞ୍ଜିତେ—ଅଟ୍ଟା
କରିବାରେ, ଧରଣିଲ୍ଲ—ସାହସ କଲ୍ଲ, କେହି—କିପରି, ଧମକାଇଲ୍ଲ—ଡରାଇଲ୍ଲ,
ବ୍ୟାଜ—ସୁଧ ବା କଳାଗୁର (ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ—ବେଅଜ), ଧୂସର—ମଳିନ, କଳକ-
ସମାଜ—ଖେଦସମୂହ, ମାଜ—ପରିଷ୍କାର କରିଦିଅ, ବଲ୍ଲିବା—ଗୋପୀ, ରାଧା; ବଲ୍ଲିବ
—ଗୋପାଳ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ; ଧରାଧୂଳି—ବାସସ୍ଥାନର ଧୂଳି, ତାଜ—ମୁକୁଟ, ଭୂଷଣ ।

ହେ ପଣ୍ଡିତା, ତୁ ମୋତେ ଆଜି କି ଧନ ନ ଦେଲ୍ଲ ? ସତେ କି ଯୁବକମଣି
କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ତୋ ହାତ ଧରିଲେ ? ପଦ । ମୋ ଧର୍ମବଳରୁ କଅଣ ତୁ ତେର ପଡ଼ି
ହାତ ବଡ଼ାଇ କୃଷ୍ଣରୂପ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ କୋଳକୁ ଆଣିଲ୍ଲ ? ୧ । ସେ ତ ପରିହାସ
କରିବାରେ ବଡ଼ ନିପୁଣ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଭାରି ଥିଲି ଅଟନ୍ତି, ତୁ କିପରି ସାହସ କରି
ତାଙ୍କ ମନକଥା ବୁଝିଲ୍ଲ, ତୋତେ ସେ ଅଟ୍ଟା କଲ୍ଲବେଳେ କିଛି ଲଜ ମାଡ଼ିଲ୍ଲ
କି ? ୨ । ଶୁଦ୍ଧିବାରେ ଯେତେ ଧୂର୍ତ୍ତି ସୁରୁଷ ଅଛନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଘରୁ ଅଟନ୍ତି,
ତାଙ୍କର ମୂଲଧନରୁ ସୁଧ ବେଶୀ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଏପରି ଚତୁର ଯେ, ଯେତେ ମୂଲ
ଦିଅନ୍ତି, ତହିଁରୁ ଅଧିକ ସୁଧ ଆଦାୟ କରିନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଶ୍ରବତ କଥା ଯାହା
କହନ୍ତି ଅନ୍ୟଠାରୁ ତହିଁରୁ ଅଧିକ କଥା ଆଦାୟ କରି ଦିଅନ୍ତି । ୩ । ମୋର
ପ୍ରେମୀ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ମନ ମଳିନ ହୋଇ ଯାଇଅଛି, ତାହାକୁ ନିର୍ମଳ
କରି ଚନ୍ଦ୍ରାକ୍ଷନିତ ଖେଦସମୂହକୁ ମୋ ହୃଦୟରୁ ପରିଷ୍କାର କରି ଦେ । ୪ । ରାଜା
ଜଗଦେବ ସେହି ଗୋପୀ ଓ ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ବାସଭୂମିର ଧୂଳିକୁ ମସ୍ତକରେ
ଭୂଷଣ କରୁଅଛନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ଧାନରେ ସେହି ପବନ ସ୍ଥାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମସ୍ତକ
ଅବନତ କରୁଅଛନ୍ତି । ୫ ।

ଠୀକା—ହେ ସସ୍ମିତେନ୍ଦୁମୁଖି, ସସ୍ମିତ୍ୟ ଶ୍ରବଣାସ୍ୟାୟାନ୍ତଂ ଇନ୍ଦୁମୁଖଂ
ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖଂ ଯସ୍ୟା ତତ୍ତ୍ୱସବୁଦ୍ଧୋ, ହେ ସଖି, ଶର୍ମଳତାୟାଃ କୂଳେବଲ୍ଲିକାଃ
ବାଜରାଜରବ ଅନୁଲ୍ଲା ପ୍ରିୟତରା ବାଲ୍ ମମ ଶ୍ରବଣସୀମ୍ନି ଶ୍ରବଣଭୂବି ବିକାଣ୍ଡୀ । ଯତ୍
ତତ୍ ଭୂତଃ ଶ୍ରେଣୀଂ ଅନ୍ୟ ନ ବିଜାଣ୍ଡୀ କିଂ, ଅପିତୁ ଦଢ଼ିବ ।

ରାଗ—ବାମୋଦୀ

ନବବିଳାସିନୀ ରେ, ନକ୍ଷତ୍ରେଶ-ହାସିନୀ । ପଦ ।
 ନାହିଁ ବୋଲିବା ବାଣୀ, ନିପଟ ନାହିଁ ପୁଣି,
 ନଳିନୀସି ରେ ହୋଇ କିସ ହେବ,
 ନନ୍ଦନନ ପ୍ରେମା, ପ୍ରେମାରେ ହୃଦେ ଜମା,
 ନିତମ୍ବିନୀଙ୍କି ସେବେ ଗତି ଥିବ । ୧ । *
 ନିଷ୍ଠୁରଗୁଣ କୁଳି— ଶର ପଡ଼ିଛି ବଳି,
 ନିଷ୍ଠୁର ତନି ବର୍ଣ୍ଣ ନାହିଁ ଲେଖି,
 ନାଗରାଜମୋହନ, ମଲ୍ଲ ମାତ୍ରକ ମନ
 କପଟ ସମ୍ପୃକ୍ତରେ ଅଛି ରଖି । ୨ ।

ଦର୍ପେଣ ଶ୍ରୀସ୍ତ୍ରୀଭଗଯେନ ତପ୍ରାୟାଃମୁଦୁମାଣୟାଃ ଅକ୍ତୁରଶ୍ରେଣ୍ୟାଃ
 ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ରବୁଦ୍ଧିଃ ନବବର୍ତ୍ତଣମିବ, ରଜନ୍ୟାଃ କୋମୁଗା ଚନ୍ଦ୍ରକା ଇବ, ତମଃସମୁଦ୍ର-
 କବଳତନ୍ତ୍ରିୟଃ ଜମିରାଜ୍ଜଳାୟାଃ ଗୁହଲେଖାୟାଃ ଗୁହସମୁଦ୍ରସ୍ୟ (ବାଧ୍ୟାଲଭବଳିଃ
 ସଂକ୍ରଃ ଶ୍ରେଣୀ ଲେଖାସ୍ତୁ ଘଟୟ ଇତ୍ୟମରଃ) ଦାଃଶିଣା ଇବ, ଯଶନାଂ ତପସ୍ବିନାଂ
 ଚିତ୍ରବୃଦ୍ଧେଃ ମନୋବ୍ୟାପାରସ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦଧାରା ଇବ ସାମ୍ପ୍ରତଂ ମମ ହ୍ରମସି ।

ଅନୁବାଦ—ହେ ସଖି, ତୁ ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକ କହି ମୋତେ ଆଜି କି
 ସମ୍ପର୍କ ନ ଦେଲୁ ? ହେ ହର୍ଷମୁଖି ଚନ୍ଦ୍ରାନନେ, ତୋର ଏହି ଅନୁକୁଳ ବାକ୍ୟ
 ଗୁଡ଼ିକ ମୋ ସୁଖରୂପ ଲତାର ଗଜସମୂହ ବା ସୁଲକାରଣ ପରି ହୋଇଅଛି ।

ପ୍ରତଣ୍ଡ ଗ୍ରାସ୍ତ୍ରେ ମଲ୍ଲ ପରି ହୋଇଥିବା ବୃକ୍ଷର ଅକ୍ତୁର ପତ୍ତରେ ନବବୁଦ୍ଧି
 ଧାରା ପରି, ରାତ୍ରି ପତ୍ତରେ ଚନ୍ଦ୍ରକରଣ ପରି, ଅକଳାବିଚ୍ଛନ୍ନ ଗୁହସମୁଦ୍ର ପତ୍ତରେ
 ଦାଃଶିଣା ପରି ଏବଂ ସପତଚିତ୍ର ମୁନିଙ୍କ ପତ୍ତରେ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦଧାରା ପରି ତୁ
 ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋ ପତ୍ତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦଦାୟିନୀ ହେଲୁ ।

ଏହା ଶୁଣି ଲଳିତା କହିଲେ,—“ନବବିଳାସିନୀ ରେ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(ନ) ନବବିଳାସିନୀ—ହେ ନବରସିକେ; ନକ୍ଷତ୍ରେଶହାସିନୀ—ହେ ଚନ୍ଦ୍ରହାସିନୀ;
 ନିପଟ—ଅଦୌ, କେବେହେଁ; ନଳିନୀସି—ହେ ପଦ୍ମନେତ୍ରି; ପ୍ରେମା—ପ୍ରେମ,

* ପାଠାନ୍ତର—ନନ୍ଦନନ ପ୍ରେମ-ବଶେ ନୋହିବ ଭ୍ରମ, ନିତମ୍ବିନୀଙ୍କ
 ସେବେ ଗତି ଥିବ ।

ନିରନ୍ତରସୁ ରସ— ପ୍ରସାରଣେ ପୀୟୂଷ-
 ପାଶୁକ୍ତକାରକାଶ୍ଚ ପର ଲଗେ,
 ନିମିଷକରେ ହ୍ରାଳା, ଜନ୍ମାଏ ଜିଣି ହ୍ରାଳା—
 ହଳକୁ ଯେ ସଙ୍ଗାଳି ମହାନାଗେ । ୩ ।
 ନିଶି ଦିନ ଶୟନ,
 ବସିନାଦଳ ଶେଷ ଯାଏ ଜଳି,
 ଗାପବନ ପବନ, ନିର୍ଦ୍ଦମଶିଷ ପନ—
 ଙ୍ଗୟ ଝାସରୁ କରେ କଟୁକେଳି । ୪ ।
 ନିନ୍ଦାର ନିକେତନ,
 ହୋଇବୁ ରେ ନୂତନ-
 ମନ୍ଦାର-ବିମ୍ବ-କୁରୁବିନ୍ଦାପରା,
 ନିପା-ରମଣ-କର—
 କଳିକା-କଣ ତୋର
 ହୋଇଯିବ କଳ୍ପାନ୍ତକାଳ ଶର । ୫ ।

(ସପ୍ତମରେ ପ୍ରେମର ଶବ୍ଦ ସୁଲଭ ଓ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ, ଏଠାରେ ସୁଲଭ ପ୍ରୟୋଗ);
 କମା—ଅଦୌ; ନିତମ୍ବିନୀ—ନିତମ୍ବବତୀ ଯୁବତୀ ସ୍ତ୍ରୀ; କୁଳଶ—ବନ୍ଧୁ, ମନକପଟ-
 ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରେ—ମନରୂପ କପଟ ଫରୁଆରେ; ନିରନ୍ତରସୁ—ଅନ୍ତରସୁ ରହିତ ଅର୍ଥାତ୍
 ବାଧାଶୂନ୍ୟ; ରସ ପ୍ରସାରଣେ—ଭାବ ବିସ୍ତାର କରିବାରେ; ହ୍ରାଳାହଳ—ବିଷ;
 ସଙ୍ଗାଳି—ପ୍ରିୟବସ୍ତ୍ର; ବସିନାଦଳ—ପଦ୍ମପତ୍ର; ଗାପବନପବନ—କଦମ୍ବକାନନ-
 ସଞ୍ଚାର ବାୟୁ; ନିର୍ଦ୍ଦମଶିଷ—ଧୂଆଁ ନ ଥିବା ଶିଶା ଯାହାର; ପନଙ୍ଗୟ—ଅଗ୍ନି;
 ମନ୍ଦାରବିମ୍ବକୁରୁବିନ୍ଦାପରା—ମନ୍ଦାର (ମନ୍ଦାରଫୁଲ), ବିମ୍ବ (କରିଣିକାକାବୁଜି) ଓ
 କୁରୁବିନ୍ଦା (ପଦ୍ମରାଗ ମଣି) ଏମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣ ପର ଅଧର ଅର୍ଥାତ୍ ଓଠ ଯାହାର;
 ନିଶାରମଣକର କଳିକାକଣ—ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣବିନ୍ଦୁ; ନ ବରଷରୁ ଉଣା କାଳ—
 ଏ ବର୍ଷରୁ ଆଳ୍ପ ବୟସ ହୋଇଥିବା ସମୟରୁ; ଉଦ୍‌ବିଲ୍—ଢେଙ୍କି ଧରଥିଲା;
 ନବନୀରଜକୋଷନିଭ—ନୂତନ ପଦ୍ମକୃତ ସଦୃଶ; କଣୀରବମଧ୍ୟା—ସିଂହକଟି
 ଅର୍ଥାତ୍ ସୀତକଟି, କୁଶାଙ୍ଗୀ; କରକଞ୍ଜ—କରପଦ୍ମ; ନିଦ୍ରାହାରେ—ଶୋଇବାରେ
 ଓ ଖାଇବାରେ; ଗାଳବାହା—ଗାଳବର୍ଣ୍ଣ ବାହର, (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର); ମୁଦ୍ରାହାରେ—
 ଆଲିଙ୍ଗନ ରୂପ ହାଉରେ ।

ହେ ଚନ୍ଦ୍ରହାସିନୀ ନବରସିକେ ମୁଁ ତାଠାରୁ ‘ନାହିଁ’ ବୋଲି କଥା
 ଆଦୌ ଶୁଣି ନାହିଁ, ହେ ପଦ୍ମନେତ୍ରି ‘ହୋଇ’ ବା କଅଣ ହେବ ଅର୍ଥାତ୍ ହେଲେ
 କି ହେବ ? ଯେବେ ନିତମ୍ବିନୀ ଯୁବତୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ଆସ, ତେବେ
 ସେମାନେ ବୁଝିବେ ଯେ ନନ୍ଦନନର ପ୍ରୀତି ଆଦୌ ପ୍ରୀତି ପଦବାର୍ଥ ନୁହେଁ । ୨ ।

(ନ) ମଦ୍‌ବିଜ୍ଞାନମାଦରେଣ ମହତା ସ୍ଥିତ୍ୱାନୟତ୍ କେଶବଃ,
 କର୍ଣ୍ଣାଭ୍ୟାମ୍ବମସ୍ୟମୀଶ୍ୱର ତଥା ଭଞ୍ଜୀପ୍ରଦକ୍ଷୀକୃତେଃ;
 ସତ୍ୟଂ ତାବଦିତଂ ତଥାପି ସୁଦୃଶାଂ ଗତ୍ୟନ୍ତରଂ ଚେଦ୍ଭବି,
 ପ୍ରେମା ତଦ୍ ବିଚ୍ଚେ ଶିଖଣ୍ଡମୁକୁଟେ ଧ୍ୟେୟା ନ ହେୟଃ ପରଂ ।
 କୃଷ୍ଣଂ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣାନମିବ ଶଲଭରଜରାଶିତ୍ୟ ଭ୍ରାତୃଶଂ ବାମତ୍ରୁକାଂ
 ଚେତୋବୃତ୍ତିଃ ଶର୍ମେତରୋମିମନ୍ତୁଭବତି ।

ଭୃଙ୍ଗାଲଙ୍କାନରୂପ ହାର ତୋ ପକ୍ଷରେ ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ ହେବ ନାହିଁ । ରାଜା
 ହରିଚନ୍ଦନ ନମସ୍କାର କରୁଅଛୁ । ୨ ।

ଟୀକା—ହେ ଇଶ୍ୱର, କେଶବଃ ସ୍ଥିତ୍ୱା ଇକ୍ଷବାସ କୃତ୍ୱା ମଦ୍‌ବିଜ୍ଞାନଂ
 ମହତା ଆଦରେଣ କର୍ଣ୍ଣାଭ୍ୟାମ୍ବଂ ଶ୍ରବଣସମୀପଂ ଅନୟତ୍, ଅତ୍ୟାଦରେଣ ମତ୍
 ପ୍ରାର୍ଥନାଂ ଶୁଦ୍ଧବାନ୍ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, ତଥା ଭଞ୍ଜୀକୃତେଃ ତସ୍ୟ କୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଅଙ୍ଗୀ-
 କୃତେଃ ଅଙ୍ଗୀକାରସ୍ୟ ଭଞ୍ଜୀଃ ଶୁଦ୍ଧଃ ଅପଣ୍ୟଂ । ଇଦଂ ମଦୁକ୍ତଂ ତାବତ୍
 ସଦ୍‌ଚେତୋଭାବେନ ସତ୍ୟଂ ଯଦ୍ୟପି ଇତି ଶେଷଃ, ତଥାପି ଭୁବ ଅସ୍ଥିନ୍ ସଂସାରେ
 ସୁଦୃଶାଂ ଭ୍ରାତୃଶଂ ସୁ-ଲେଚନାନାଂ ନାରାଣାଂ ଅନ୍ୟା ଗତିଶ୍ଚେତ୍, ତଦ୍ ତସ୍ମିନ୍
 ଶିଖଣ୍ଡମୁକୁଟେ ମୟୁରସୁକ୍ତମୁକୁଟଧାରଣୀ ବିଚ୍ଚେ ଧୃତ୍ୱେ ପ୍ରେମା ପ୍ରୀତିଃ ନ ଧ୍ୟେୟଃ
 ନ ଚକ୍ରମୟଃ, ଅପିତ୍ତ ପରଂ ସଦ୍‌ଥା ହେୟଃ ତ୍ୟାଜ୍ୟ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ଶଲଭରଜଃ ପତଙ୍ଗାବଳଃ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣାନଂ ଅଗ୍ନିମାଶ୍ରିତ୍ୟ ଯଥା ଶର୍ମେତ-
 ରୋମିଂ ଦୁଃଖକାଳଂ ଅନ୍ତୁଭବତି, ତଥା ଭ୍ରାତୃଶଂ ବାମେ ସୁନ୍ଦର ଭ୍ରୁବୌ
 ଯାସାଂ ତାସାଂ ସୁନ୍ଦରାଣାଂ ଚେତୋବୃତ୍ତିଃ କୃଷ୍ଣଂ ଆଶ୍ରିତ୍ୟ ଦୁଃଖକାଳଂ
 ଅନ୍ତୁଭବତି ।

ଅନ୍ତୁବାଦ—ହେ ଇଶ୍ୱର, କେଶବ ମୋ ପ୍ରାର୍ଥନାକୁ ହସି ହସି ଅତି
 ଆଦରରେ ଶୁଣିଲ ଏବଂ ତାହାର ଅଙ୍ଗୀକାରଭଞ୍ଜୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କଲି ଏହା
 ସତ୍ୟ, ତଥାପି ଏ ସଂସାରରେ ସୁନ୍ଦରୀ ନାରୀମାନଙ୍କର ଯେବେ ଅନ୍ୟ ଗତି ଥିବ,
 ତେବେ ସେମାନେ ସେହି ମୟୁରରୁଲୁଅ ଧୃତ୍ୱିଠାରେ ପ୍ରେମକଥା କେବେ ହେଲେ
 ମନେ କରବେ ନାହିଁ, ବରଂ ତାକୁ ହେୟ ଶୁନି କରବେ ।

ଯେପରି ପତଙ୍ଗକୁଳ ଅଗ୍ନିକୁ ଅଗ୍ନିୟ କରି ଘୋର ଦୁଃଖ ଅନ୍ତୁଭବ
 କରନ୍ତି, ସେହିପରି ତୋ ଭଲ ସୁନ୍ଦରୀ ନାରୀମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି କୃଷ୍ଣକୁ ଅଗ୍ନିୟ
 କରି ଘୋର ଦୁଃଖ ଅନ୍ତୁଭବ କରୁଅଛୁ ।

ଏହା ଶୁଣି ଘୋର ସନ୍ତୋଷକୁଳ ହୋଇ ରାଧା ଦୁଃଖକୁ କହୁଅଛନ୍ତି,—

“ପ୍ରିୟସହ, ପରମାଦ ବଡ଼ ଭୁଲ୍‌ ଗୋ” ଇତ୍ୟାଦି ।

ପ

ରାଗ—ଭୈରବ

ପ୍ରିୟସନ୍ନ, ପରମାଦ ବଡ଼ ତୁମ୍ଭ ଗୋ,

ପାରୁ କେତେ ଛନ୍ଦେ ମୋହି ଗୋ । ପଦ ।

ପରମପଦରେ ଦେଇ ଜାଣୁଛୁ ବସାଇ, ପୁଣି ତହିଁ ଜାଣୁ ତଳାତଳକୁ ଖସାଇ
ପାଶୋରାଇ ମନୁ ନାନା ବଦନ ଲସାଇ, ପୀଡ଼ୁ ଅଶ୍ରୁ ବରଷାଇ ଗୋ । ୧ ।
ପ୍ରପଞ୍ଚଯାକରେ ଜଣା ନ ଥାଇ ସଂସ୍ପୃଷ୍ଟ, ପସନ୍ଦ କହଇ ପରପୁରୁଷରେ ସ୍ନେହ,
ପରବଶ ହେବ ଯେବେ ପ୍ରାଣତୁଲେ ଦେହ, ପ୍ରାଣୀ କି କରିବ କହ ଗୋ । ୨ ।
ପରବଚନ୍ଦ୍ରପୁଷ୍ପ ପିଇବା ପୀୟୂଷ, ପରଶତ ସମସ୍ତେ ସେ ହେବ ଯେବେ ବିଷ
ପ୍ରପଳ ହେବା ଗଙ୍ଗାରେ ଜଳିଲେ କଳିଷ, ପ୍ରତ୍ୟୁଗ କରିବା କିସ ଗୋ । ୩ ।
ପିଆଇ ଦୁହିଁଙ୍କି ଥରେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଅଧର, ପଛେ କହ ଆଦରଣ ପୁରନାବଧର,
ପୀତପଟନଟ ନାଁ ମୋ ଆଗରେ ନ ଧର, ପାଳିଏ ମାତ୍ର ଭବିର ଗୋ । ୪ ।
ପୁରନ୍ଦରମଣି ଖ୍ୟାମେ ଅଛି ମୋ ତରସ, ପରପରବାଦନୁଶ୍ରେ ଟାକର ବରଷ,
ପୃଥ୍ବୀଚନ୍ଦ୍ରବାଳ ପରବୃତ୍ତ ବାଲୁକେଶ, ପ୍ରସରାଇଲେ ଏ ରସ ଗୋ । ୫ ।

(ପ) ପରମାଦ—ପ୍ରମାଦ, ଏଠାରେ ଦୁଃଖଦାୟିନୀ; ପରମପଦ—
ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ, ସ୍ୱର୍ଗ; ତଳାତଳ—ପାତାଳ; କଦନ—ଦୁଃଖ, କଷ୍ଟ;
ଲସାଇ—ତରଳାଇ, ଏଠାରେ ଦୂର କରି; ପୀଡ଼ୁ—ପୀଡ଼ା ଦେଉ; ପ୍ରପଞ୍ଚ—
ସଂସାର; ତୁଲେ—ସହିତ; ପରବଚନ୍ଦ୍ର—ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଚନ୍ଦ୍ର; ପରଶତ ସମସ୍ତେ—
ପରପାକବେଳେ; ପ୍ରପଳ—ଅସ୍ଥିତ, ଯାହାକୁ ଅଶ୍ରୁ କରନ୍ତି (କର୍ମବାଚ୍ୟରେ
ତ); କଳୁଷ—ପାପ; ପୀତପଟ—ପୀତବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନକାରୀ; ନଟ—ନୟ,
ଦୁଷ୍ଟ; ନାଁ—ନାମ; ପାଳିଏ—ଥରେ; ତରସ—ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇଚ୍ଛା; ପରପରବାଦ—
ପରନନ୍ଦା; ଟାକର—ମୁକ୍ତିବଦ୍ଧ ଅଙ୍ଗୁଳିଗ୍ରନ୍ଥି ଦ୍ୱାରା ଆଘାତ କରିବା, ଠେଙ୍ଗି;
ପୃଥ୍ବୀଚନ୍ଦ୍ରବାଳ—ଚନ୍ଦ୍ରବାଳବ୍ୟାପୀ ସମଗ୍ର ଭୂଖଣ୍ଡ; ପରବୃତ୍ତ—ପ୍ରଭୁ (ଅଧିଷ୍ଠା-
ନୀୟକୋ ନେତା ପ୍ରଭୃତି ପରବୃତ୍ତୋପାୟ ଇତ୍ୟମରଃ ।)

ହେ ସଖି, ତୁ ବଡ଼ ଦୁଃଖ ଦେଉଛୁ, କେତେ ଛଳରେ ତୁ ମନକୁ
ବ୍ୟାକୁଳ କରୁଛୁ । ପଦ । ତୁ କଥା କହୁ ପ୍ରଥମେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ବସାଇ ଦେଇ
ପରେ ପୁଣି ପାତାଳକୁ ଖସାଇ ପାରୁ, ହୃଦୟରୁ ଦୁଃଖ ଦୂରକରି ଏବଂ ସବୁ
ସନ୍ଦର୍ଶରୁ ଭୁଲାଇ ପୁଣି କନ୍ଦାଇ କନ୍ଦାଇ ମାରୁଛୁ । ୧ । ପରପୁରୁଷରେ ସ୍ନେହ

(ପ) ମାମତ୍ରାଲିହନବ୍ୟଦବ୍ୟବଚ୍ଛେଦାର୍ଥୀ ଦୁପର୍ଯ୍ୟକ୍ତିକା—

ଫବିଷ୍ଟାଂ ପ୍ରବଧାୟୁ ବିଶିପସି କଂ ତସ୍ମାଦଧୋଽଧଃ ପୁନଃ ।

ଅତ୍ରିସ୍ୟାତପିପାସୟାମୃତଝରାବାହ୍ନିଂ ନିବେଦ୍ୟ ଶୁଭୌ;

ଭୂୟଃ ଶମ୍ଭବଦମ୍ଭକେଳିକଟିନାଂ କଂ ଭରତଂ ଭାଷସେ ।

ଜନ୍ତୋଃ ସନ୍ତତଚିନ୍ତାରୁଦ୍ଧଦକ୍ରନ୍ତମୁଖାଗ୍ରଦଳିତହୃଦୟସ୍ୟ ପିପାସାତ୍ରିସ୍ୟ
ବଦନାନ୍ତକେ ସୁଧାସୁଧାରଂ ବିନ୍ୟସ୍ୟ ମନୁମନ୍ତରେଣ ପୁନରାଲ୍ଲିଦ୍ୟ କୋ ବା
ନିମାପତ ।

ଉଚିତ ହୁଏ, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହଭାବରେ ସାର ସଂସାରରେ ଜଣା, କିନ୍ତୁ କହ
ଦେଖି ଯେବେ ପ୍ରାଣ ସହୃଦ ଦେହ ପରବଶ ହୁଏ, ତେବେ ପ୍ରାଣୀ କଅଣ କର
ପାରେ ? ପୂର୍ଣ୍ଣମାଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଚିପୁଡ଼ି ଯେଉଁ ଅମୃତ ପାନ କରାଯାଏ, ତାହା ଯେବେ
ପରପାକ ହେଲାବେଳେ ବନ୍ଧ ହୋଇ ଉଠେ କିମ୍ବା ଯେବେ ଆଶ୍ରୟ କରିଥିବା
ଗଙ୍ଗାରେ ସ୍ନାନ କଲେ ପାତ୍ର ହୁଏ, ତେବେ କଅଣ କରାଯାଏ ? ୩ । ଦୁହିଁଙ୍କି
ଥରେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଅଧର ପିଆଇ ପରେ ପୁତନାବଧର କଥା କହିବୁ ଅର୍ଥାତ୍ ସେ
ଯେ ସ୍ୱୀକୃତ୍ୟା କରିଅଛନ୍ତି ସେ କଥା ପରେ ଯହ୍ନକେ କହିବୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁହିଁଙ୍କୁ
ପରସ୍ପର 'ମିଳାଇ ଦେ । ତାଙ୍କର 'ପୀତପଟନଟ' ନାମ ଅର୍ଥାତ୍ ହଳଦିଆ ଲୁଗାପିନ୍ଧା
ଦୁହିଁଙ୍କ ଶିରୋମଣି—ଏହା ମୋ ଆଗରେ କହ ନା, ଥରେ ମାତ୍ର ଏ ଦୁଃଖରୁ
ପରହାଣ କର । ଇନ୍ଦ୍ରଗଲମଣିକାନ୍ତଧାରୀ ଶ୍ୟାମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଅଭିଳାଷ ରହିଅଛି, ପରନିଦ୍ରାମୁଣ୍ଡରେ ଟାକର ବର୍ଷା କର ଅର୍ଥାତ୍ ପରନିଦ୍ରା ପ୍ରତି
ଆଦୌ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର ନା; ଚନ୍ଦ୍ରବାଳବ୍ୟାପୀ ଭୂଖଣ୍ଡର ପ୍ରଭୁ ବାଲୁକେଶ ଏ ରସକୁ
ପ୍ରସୂରିତ କଲେ । ୪ ।

ଟୀକା—ହେ ସଖି, ମାଂ ଅଭ୍ରଂଲିହାୟାଃ ଆକାଶସ୍ପର୍ଶିନୀଃ ନବ୍ୟାୟାଃ
ନୂତନାୟାଃ ଦବ୍ୟବଚ୍ଛେଦାଃ ମନୋହର ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳାୟାଃ ନିର୍ଣ୍ଣୟଦୁପର୍ଯ୍ୟକ୍ତିକାୟାଂ
ମତ୍ତବାରଣଶଶିଷ୍ମପଲଙ୍କେ ଫବିଷ୍ଟାଂ ନିଦ୍ରାତାଂ ବିଧାୟୁ କୃତ୍ୱା ତସ୍ୟା ଅଧୋଽଧଃ
କଂ ବିଶିପସି ଫପାତୟସି ? ଅତି ପିପାସୟା ଆତ୍ରିସ୍ୟ ଜନସ୍ୟ ଶୁଭୌ, ଶ୍ରବଣେ
ଅମୃତଝରାବାହ୍ନିଂ ଅମୃତଧାରାସ୍ରବାଦଂ ନିବେଦ୍ୟ କଥୟିତ୍ୱା ଭୂୟଃ ପୁନଃ
ଶମ୍ଭବଦମ୍ଭାନାଂ ବକ୍ତ୍ରସମ୍ଭାନାଂ କେଳିଃ ତମ୍ଭରଃ ତଦ୍ବଚ୍ଚ କଟିନାଂ କର୍କଶାଂ
ଭରତଂ କଂ କଥଂ ଭାଷସେ କଥୟସି ।

ସନ୍ତତଚିନ୍ତା ଏବଂ ଅରୁଦ୍ଧଦଃ ଯନ୍ତ୍ରଣାପ୍ରଦଃ କ୍ରନ୍ତଃ ଅସ୍ୱବିଶେଷଃ ତସ୍ୟ
ମୁଖାଗ୍ରେଣ ଦଳିତଂ ହୃଦୟଂ ଯସ୍ୟ ତସ୍ୟ ଜନ୍ତୋ ବଦନାନ୍ତକେ ମୁଖସମୀପେ
ସୁଧାୟାଃ ଅମୃତସ୍ୟ ସୁଧାରଂ ସୁନ୍ଦରପ୍ରବାହଂ ବିନ୍ୟସ୍ୟ ସସ୍ଥାପ୍ୟ ମନୁଃ ଅପରାଧଃ

ଫ

ରାଗ—ପୁରବି ବା ତୋଡ଼ିପରଜ

ଫାଟି ପଡ଼ିବାର ନିକୁଞ୍ଜ ସମ୍ଭାର ଶ୍ରମୁଁ ମୋ ଚରଣତଳ,
 ଫତୁରଗୋର ଆଖରକୁ ହେବାର ଏହି ଏକା ଏଥୁ ଫଳ,
 ରେ କିଶୋର, ଫିଟିଗଲ ଯେ ସନ୍ଦେହ,
 ଫୁଲଗଲ ଫୁଲଲଲମରଫିକା ଜାଣି ପରା ଫ୍ୟାମ ମେହୁ ରେ । ୧ ।
 ଫନ୍ଦାର ନାନା ବନୟେ କହି ଦନ୍ତେ ଭୃଣ ଧରବାର ଚଲ;
 ଫଟା କପାଳରେ କୁଟିଳ ହୃଦୟା ବୋଲାଇବା ଲେଖା ଥିଲ,
 ରେ କିଶୋର, ଫନ୍ଦା ଧନ ତୁ ତ ମୋର,
 ଫରିଅଦ କାହିଁ ତୋ ନାମେ କରବି ନିନ୍ଦାକଲ ପଛେ କର ରେ ॥
 ଫରୁଥରେ ପର ଭରଜରେ ଭର ରଖ ସେ ନୀଳମଣିକ,
 ଫଉଜତୁଲେ କୁଞ୍ଜିଦ୍ରାରେ ରଖାଅ ବେଦବକ୍ସିଧ ରଣିକ,
 ରେ କିଶୋର, ଫରମାସ ମନେ ମନେ,
 ଫେରଦଥ ତୁ ମୋ ଆରୁର ମୁଁ ଯେବେ ଯିବି ସେ ଦିଗକୁ ଦିନେ ରେ ॥

ତମନ୍ତରେଣ ବିନାପରାଧମିତ୍ୟର୍ଥଃ କୋ ବା ଜନଃ ତାଂ ସୁଧାଧାରାଂ ସୁନଃ ଆହ୍ୱିଦ୍ୟ
 ଅସିମ୍ୟ ନିଗମନ୍ତି ନେତୁମିଚ୍ଛନ୍ତି ? ନ କୋଽସି ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ଅନୁବାଦ—ହେ ସଖି, ମୋତେ ଆକାଶସ୍ପର୍ଶୀ ନୂତନ ସମୂଳ ସୁନ୍ଦର
 ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳା ଉପରସ୍ଥ ବାଡ଼ି ଥିବା ପଲଙ୍କରେ ଶୁଆଇ ଦେଇ କାହିଁକି ପୁଣି ତହିଁରୁ
 ତଳକୁ ଖସାଇ ପକାଇ ଦେଉଅଛୁ ? ଯେଉଁ ଲୋକ ଶୋଷରେ ଅତି ବଦଳ
 ହେଉଅଛୁ ତା କାନପାଖରେ ଅମୃତଧାର ମିଳିବାର ସମ୍ଭାଦ ଦେଇ ପୁଣି କିପରି
 ବଳପରି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଥାଗୁଡ଼ାଏ କହୁଅଛୁ ।

ନିତ୍ୟଚିନ୍ତାରୁପ କୁନ୍ତାସ୍ୱର ମୁଖଦ୍ୱାରା ବିକି ହୋଇ ଯାହାର ହୃଦୟ କଷ୍ଟ
 ପାଉଅଛି ସେଭଳି ଜୀବର ମୁଖ ପାଖରେ ଅମୃତଧାର ତାଳି ବିନା ଦୋଷରେ ପୁଣି
 ତାକୁ ତା ଆଗରୁ କାଢ଼ିନେବାକୁ କେଉଁ ଲୋକ ଇଚ୍ଛା କରେ ?

ଏହା ଶୁଣି ଲଳିତା କହିଲେ,—“ଫାଟି ପଡ଼ିବାର ନିକୁଞ୍ଜସମ୍ଭାର ଶ୍ରମୁଁ”
 ଇତ୍ୟାଦି ।

ଫଜିତ ହୋଇ ଦୂରରେ ଥିଲେ ତୋତେ ଭଜିତ ଥିବାର ସତ,
 ଫେଡ଼ିନୁ ତୋ କଷ୍ଟ ସୁଖ ଦେଇ ଅବୁଝିତ ଏ ଅମ୍ଭ ବାଣ୍ଟିତ,
 ରେ କିଶୋରୀ, ଫୁରୁଣୀ ହୋଇ ତୁ ରସ,
 ଫେରାଅସି ମାତ୍ର ଅମ୍ଭ ଆଗେ ନେତ୍ରକଞ୍ଜୁ ନୀର ନ ବରଷ ରେ । ୪ ।
 ଫୋଟକା ହେଉଛି ସିଧିବା କର୍ତ୍ତୃରଚନନପ୍ରିଣିତ ବାର, *
 ଫୁଲଦେଲେ ଉଡ଼ିଯିବା ପରି ପଡ଼ି ଅଛୁଟି ତନ୍ତ୍ର ବଞ୍ଚିତ,
 ରେ କିଶୋରୀ, ଫୁକାସ ନୋହୁ ଜଗତେ,
 ଫତୁଆ ଦୃଢ଼ଟି ବୋଲେ ଜଗଦେବ ହରଚନନ ଏ ଗୀତେ । ୫ ।

(ଫ) ନିକୃଷ୍ଟସଂସାରଶ୍ରମ—ନିକୃଷ୍ଟବନକୁ ଯିବା ଆସିବା ପରିଶ୍ରମରୁ,
 ଚରଣତଳ—ତଳପା, ପହୁରିଶୋର—ମିଥ୍ୟାଭାଷିଣୀ, ଆଙ୍ଗୁର—ଶେଷକୁ, ଫୁଲ-
 ଲଲମସିକା—ପୁଷ୍ପରୂପଶ୍ରୀୟା, ଫଦାର—ଭୁଲାଇ, ଫଦାଧନ—ଉପାର୍ଜନର
 ଆଶ୍ରୟ, ଫରାଅଦ—ଅଭିଯୋଗ, ନାଲିଶ; ଉଦ୍‌ବେଗ—ହୁତ, ଫଉଜ—ସୈନ୍ୟ,
 ବେତବଞ୍ଚିଧାରଣୀ—ବେତ ଧରିଥିବା ପ୍ରତିହାରୀ ବା ଦ୍ଵାରପାଳିକା, ଫରମାସ—
 ବରଦ କର, ଆଦେଶ କର; ଫେରାଅ—ସାରିଦିଅ ବା ଖୋଲିଦିଅ, ଫଜିତ—
 ଅପମାନିତ, ଅଞ୍ଜୁଛି—ବ୍ରହ୍ମା, ଫଜାପତି (ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କର ମିଳନବିଧାୟକ
 ଦେବତା); ଫୁରୁଣୀ—ପୁଷ୍ପମନୋରଥ, ନେତ୍ରକଞ୍ଜୁ—ଚକ୍ଷୁରୂପ ପଦ୍ମରୁ, ସଡ଼ିଆଛି—
 ଦୁଃଖରେ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି, ତନ୍ତ୍ରବଞ୍ଚିତ—ଶରୀରରୂପ ଲତା, ଫୁକାସ—ପ୍ରବୃତ୍ତି,
 ଫତୁଆ—ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ।

ହେ କିଶୋରୀ, ତୋ ପାଇଁ ନିକୃଷ୍ଟକୁ ଯିବା ଆସିବା କଷ୍ଟବା ପରିଶ୍ରମରୁ
 ମୋ ତଳପା ଫାଟି ଗଲଣି; ଶେଷରେ ମୁଁ ମିଛେଇ ବୋଲି ଅପବାଦ ପାଇଲି;
 ଏହାହିଁ ତାହାର ଶେଷ ଫଳ ହେଲା । ହେ ପୁଷ୍ପରୂପଶ୍ରୀୟେ, ଏବେ ସନ୍ଦେହ ଦୂର
 ହୋଇଯିବାରୁ ତୁ ଶ୍ୟାମସ୍ନେହ ଜାଣି ପାରି ଫୁଲଗଲୁ ପରା ! (ଅର୍ଥାତ୍ ତୋ ମନ
 କୁଣ୍ଠେ ମୋଟ ହୋଇଗଲା ପରା) । ମୁଁ ନାନା ବିନୟରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଭୁଲାଇଲି ଏବଂ
 ଶେଷରେ ଦାନ୍ତରେ କୁଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାମୁଡ଼ିଲି, ଏ ସବୁ କୁଅଡ଼େ ଚଲା, ଫଳରେ
 କୁଟିଳ ହୃଦୟା ବୋଲି ମୋ ଫଟା କପାଳରେ ଅପବାଦ ବି ଥିଲା । ହେଉ, ମୁଁ
 ଆଉ କାହା ଆଗରେ ନାଲିଶ କରିବି ? ତୁ ତ ମୋର ଗାଢ଼କା ନିବାହର
 ଆଶ୍ରୟ, ନିଦା କରିବୁ ପଛକେ କର । ୨ । ତୁ ଏବେ ସେ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରୂପ)
 ନୀଳମଣିକ .ଫତୁଆରେ ରଖିଲା ପରି କୃତ ମଧ୍ୟରେ ପୁରା ରଖ ଏବଂ ଫଳା ନ
 ଯିବାପାଇଁ କୁଞ୍ଜ ଦ୍ଵାରରେ ବେତ ଧରିଥିବା ପ୍ରତିହାରୀମାନଙ୍କୁ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ

* ପାଠାନ୍ତର — ଫୋଟକା ହେଉଛି ଶିଅଙ୍ଗେ ସିଧିଲେ କର୍ତ୍ତୃରଚନନ ବାର ।

(୧୫) ଅକୁଞ୍ଜଂ ଭବନାଦ୍‌ବନାଦପି ତବାପ୍ରୋତ୍ସୁଙ୍ଗ ସୌଧୋଦରଂ,
 ଯାତାୟାତ ପଦାନ୍ତପାତକଫଳଂ ଲବ୍ଧଂ ମୟେତଃ ପରଂ ।
 ଅନ୍ୟାପେକ୍ଷିତଶୂନ୍ୟମୀର୍ଷର ଯୁବାମନୋନ୍ୟଦୌତ୍ୟେନ ତତ୍,
 ସୌଭାଗ୍ୟଂ ବିତତଂ ମୁଦାନ୍ତୁଭବତଂ ନାୟାମି ମାୟାବିନା ।

ହାହ ଚନ୍ଦ୍ରକରୁତାନନ୍ଦନଚରତେ, ମାମପ୍ରତ୍ୟୟଦୁର୍ଭାଗଶିଷ୍ଟାଂ ନ
 ନିରକୃତ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟହଂ ପ୍ରତ୍ୟହପ୍ରତିହନ୍ୟମାନମନୋରଥମଞ୍ଜସ୍ତଳଭାସି ।

ପର ଜଗାଅ । ଏ ସବୁ ମନେ ମନେ ବରଦ କର ଏବଂ ମୁଁ ଯେବେ
 ଆଉ ଦିନେ ସେଆଡ଼େ ଯିବି, ତେବେ ତୁ ମୋର ମହତ୍ତ୍ୱ ସାର ଦେ । ୩ ।
 ଅମ୍ଭେମାନେ ଅପମାନିତ ହୋଇ ଦୂରରେ ଥିଲେହେଁ ତୋତେ ନିଶ୍ଚୟ ଆଶ୍ରା
 କରିଥିବୁ, ଅମ୍ଭର ବାଞ୍ଛା ଯେ, ପ୍ରଜାପତି ତୋର ଏ କଷ୍ଟ ଦୂର କରନ୍ତୁ ଅର୍ଥାତ୍
 ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ଦୟାରୁ ତୁମ୍ଭ ଦୁହିଙ୍କର ଶୁଭ ମିଳନ ହେଉ ଏବଂ ତୁ ରଜ୍ଜାକୁରୁପ
 ରସରେ ମଡ଼ା ହୁଅ । କିନ୍ତୁ ଦେଖ, ସେଠାରୁ ଫେରିଆସି ଯେପରି ଅମ୍ଭ ଆଗରେ
 ଆଖିରୁ ଲୁହ ନ ରୁହାଅ । ୪ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୋ ଦେହରେ କର୍ମର ଓ ଚନ୍ଦନ
 ମିଶା ଶୀତଳ ଜଳ ସିନ୍ଧୁଲେ ଫୋଟକା ହୋଇ ଯାଉଅଛି, ତୋ ଦେହଲତା ଏପରି
 ଶୁଣି ଯାଇଛି ଯେ, ଫୁଲିଦେଲେ ଉଡ଼ିଯିବ; ହେ କିଶୋରି, ଏକଥା ଆଉ ଜଗତରେ
 ପ୍ରଚୁରିତ ନ ହେଉ, କିଂବା ତୁ ଜଗତରେ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୁଅ ନା । ଜଗଦେବ
 ହରିଚନ୍ଦନ ଏ ଗୀତରେ କହିଲେ । ୫ ।

ଟୀକା—ଯଦ୍ୟହଂ ତବାରଳାଷପୁତ୍ରୋଁ ବ୍ୟାଘାତକାରଣୀ ତର୍ହି ଦୂରଂ
 ଗଚ୍ଛାମୀତ୍ୟପେକ୍ଷାୟାମାହ ଅକୁଞ୍ଜମିତଃ—ହେ ଭଗ୍ନି, ତବ ଭବନାତ୍ ଅକୁଞ୍ଜଂ
 ବୃକ୍ଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତଂ ଅପି ପୁନଃ ବନାତ୍ ବୃକ୍ଷଶୋରତବନଭ୍ରାତା ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ଅପ୍ରୋତ୍ସୁଙ୍ଗ
 ସୌଧୋଦରଂ ତବୋଲତପ୍ରାସାଦମଧ୍ୟପର୍ଯ୍ୟନ୍ତଂ ଯାତାୟାତପଦାନ୍ତପାତକଫଳଂ
 ଗମନେ ଆଗମନେ ଯଃ ପଦାନ୍ତପାତଃ ପଦପ୍ରାନ୍ତପତନଂ ତଦ୍‌ବିନତଂ ଫଳଂ ମୟା
 ଲବ୍ଧଂ । ଇତଃ ପରଂ ଯୁବାଂ ଭବନ୍ତୋ ଅନ୍ୟାପେକ୍ଷିତଶୂନ୍ୟଂ ନିରପେକ୍ଷଂ ଯଥା
 ସ୍ବାତ୍ ତଥା ଅନ୍ୟୋନ୍ୟଦୌତ୍ୟେନ ପରସ୍ପରଦୃଢ଼ାଚାରଣେନ ଚିରାନ୍ତରାତ୍
 ସୁରମନୋରଥବିପୟାତୁତଂ ବିତତଂ ବିସ୍ତୃତଂ ତତ୍ ସୌଭାଗ୍ୟଂ ବାଞ୍ଛିତ୍ୟଂ ମୁଦା
 ସାନନ୍ଦଂ ଅନ୍ତୁଭବତଂ ମାୟାବିନ କପଟିନୀ ଅହଂ ନ ଆୟାମି ନାଗଚ୍ଛାମି ।

ହାହା ଇତି ଶେଦେ, ହେ ଚନ୍ଦ୍ରକରୁତଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଂ ଆନନ୍ଦୟାତ୍ମା ତାଦୃଶଂ
 ବରୁତଂ ଆଚରଣଂ ଯସ୍ୟାଃ ତତ୍ ସବୁକ୍ଷୋ ମାଂ ଅପ୍ରତ୍ୟୟଦୁର୍ଭାଗଶିଷ୍ଟାଂ
 ଦୌତ୍ୟକର୍ମଣି ଅବଶ୍ଲାସିନୀଂ ନ ନିରାକୃତ୍ୟ ନ ଦୁରାକୃତ୍ୟ ତଦ୍ ନ ପ୍ରେଷ୍ୟ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ
 ପ୍ରତ୍ୟହଂ ଅହନ୍ୟହନି ପ୍ରତ୍ୟହେନ ବିଦ୍ବେନ ପ୍ରତିହନ୍ୟମାନଃ ବାଧୁତଃ ମନୋରଥଂ
 ମଞ୍ଜୟାଃ ଅଭିଳାଷପରମ୍ପରାୟାଃ ଫଳଭାସେ ଯସ୍ୟାଃ ତଥୋକ୍ତାସି ।

ଗୀତ—ସାବେରୀ,

ବିଚକ୍ଷଣା ରେ, ବିନା ତୋ ପ୍ରୀତି କେ ଗତି ଅଛି ଜଗତରେ । ପଦ ।
ବୋଲି ଦେଲି ସିନା ଗେଲେ ହସି, ବିଷେ ତୋ ସମ କାହିଁ ବିଷ୍ଣୁସୀ
ବାନ୍ଧିବାକୁ ମୋ ମନ ତୁ ପାଣି,

ବିଶେଷରେ ମୋ ହୃଦୟର ତୋତେ ଜଣା ରେ । ୧ ।
ବିଷ୍ଣୁସ୍ବରଜଶେଳକ କୁଁ, ବହୁଃ-ପ୍ରାଣ ପରି ପରିପାଳୁ,
ବିଧିବଦ୍ଧ ନିସର୍ଗପାଳୁ,

ବ୍ରଜେ ହେଉଛି ଏହି ଶ୍ରୀମ ବାଜଣା ରେ । ୨ ।
ବିକେ କିଣେ ଯେ ଯାହାକୁ ସ୍ନେହେ, ବଡ଼ ତାଠାରୁ ଜୀବନ ନୋହେ
ବଳ ତାହାଠାରେ ସିନା ସହେ,

ବହୁରଙ୍ଗେ ବୁଲୁଛନ୍ତି ଦେଖ ଅଗଣା ରେ । ୩ ।
ବୋଲେ ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗର ମନ୍ଦିର, ବଞ୍ଚିନିକଟକୁ ଚାଲି ଯିବା,
ବଂଶୀଗୀତ ପ୍ରୀୟୁଷ ପିଇବା,

ବିଭବରା ନ ପାହୁଁ ଆସିବା ଅଜଣାରେ । ୪ ।

ଅନୁବାଦ—ହେ ଇଶ୍ବର, ମୁଁ ତୁମ ଘରୁ ବୁଝି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ବୁଝି
ବନରୁ ତୁମ ଘର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯିବା ଆସିବା କରିବାରେ ଯେଉଁ ପାଦଶ୍ରମ କରିଥିଲି,
ତାହାର ଫଳ ପାଇଲିଣି, ଏହା ପରେ ତୁମ୍ଭେ ଦୁହେଁ ଅନ୍ୟକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି
ନିଜେ ନିଜର ଦୂତ ହୋଇ ସ୍ବ ସ୍ବ ସୌଭାଗ୍ୟସୁଖ ଅନୁଭବ କରି, ମୁଁ ମାୟାବିନା
ଅଉ ଆସିବି ନାହିଁ ।

କି ଦୁଃଖର କଥା । ହେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପ୍ରମୋଦିନି, ଅବିଷ୍ଣୁସିନା ମୋତେ ଦୁଃଖ
କରିବାରୁ ତୁମେ ପ୍ରତିଦିନ ବିଫଳମନୋରଥ ହେଉଅଛୁ ସିନା ।

ଏହା ଶୁଣି ଗାଧା ଉପରେ କହୁଅଛନ୍ତି—“ବିଚକ୍ଷଣା ରେ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(ବ) ବିଚକ୍ଷଣା—ହେ ବୁଦ୍ଧିମତି, ଜଗତରେ—ଝସାରରେ, ପାଣି—ପ୍ରାଣ,
ବିଷ୍ଣୁସ୍ବରଜଶେଳାକାକୁ—ପୃଥିବୀରେ ଧୂଳି ଖେଳିବା ସମୟରୁ ଅର୍ଥାତ୍
ପିଲାଦିନୁଁ, ବହୁଃପ୍ରାଣ—ତୋ ନିଜ ଜୀବନ ଯାହା କି ତୋ ଭିତରେ ନ ଥାଇ
ବାହାରେ ଅଛି, ବହୁରଙ୍ଗେ—ଯେଉଁମାନେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବା ଆତ୍ମୀୟ ବ୍ରହ୍ମକୁ
ସେମାନେ, ଅଗଣା—ଅସଂଖ୍ୟ, ବଞ୍ଚି—ଲଜା, ବିଭବରା ନ ପାହୁଁ—ସଦୃଶ ନ
ପାହୁଁ, ମନ୍ଦିର—ଭକ୍ତ, ଗଳା ।

(ବ) କୌତୁକାଞ୍ଚାଦମୀଷଦତଥ୍ୟଂ କୌ ତୁ କା ହୁଏ ଦଧାତ ବସୁସ୍ୟା,
ପିଷ୍ଠେ ମମ ଯଥା ଭ୍ରମହେୟା, ପିଷ୍ଠପେଷଣବୟାଲ ବଦାମି ।

‘ରସିକାଂ ପ୍ରାଣାଧିକାଂ ଭ୍ରାଂ ବିନାଶ ନରକାଂ’ ମଦୁକ୍ରନ୍ତେଷୁ ଧ୍ମ-
ନିଦାନପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନଗୁରୁର୍ଧମଧ୍ୟା କା ବାନ୍ୟାଭ୍ରାବକନ୍ୟାସ୍ତ୍ରୀତ ‘ପେର୍ଯ୍ୟ-
ମବଲ୍ଲମ୍ୟ ଯଦୁକ୍ରମନ୍ତୁଗତଂ ତଦ୍ବସୁତ୍ୟାଚକ୍ଳାବାଂ ଗଭା କୁଶଶିଲ୍ଲୟ
ଯୌବତଜ୍ଞାବନାନ୍ତର୍ଯାତନାଯତମାନକଟାକ୍ଷଲ୍ଲସ୍ୟାପି ତସ୍ୟାଶ୍ରେଣିଶ୍ରେ-
ମଶ୍ରିତଶେଷରସ୍ୟ ଭ୍ରମଣରମଣୀୟାୟା ଭ୍ରବଃ ପୁଷ୍ପମାମବଲେକୟିତ୍ୟାବ
ଇତି ବିଡ଼ମ୍ବିତସୁନକଲମୃବଜୟୁଦ୍ଧିମାହମ୍ବରାବଲମ୍ବିତରଣମଣ୍ଡନଂ ନିଃସୃତ୍ୟ
କଦମ୍ବକୁଞ୍ଜକାନନାନ୍ତର୍ବିବଚିତୁଃ ।

ହେ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତ, ତୋ ସ୍ନେହ ଛଡ଼ା ଏ ସ୍ଵପ୍ନରେ ମୋର ଆଉ କିଏ ଗତି
ଅଛି ? ପଦ । ମୁଁ ସିନା ଗେଲରେ ହସି କହୁଦେଲି, ପ୍ରକୃତରେ ଏ ବିଶ୍ଵରେ
ତୋ ପରି ବିଶ୍ଵାସୀ କାହିଁ ? ଅର୍ଥାତ୍ କେହି ନାହିଁ । ମୋ ମନକୁ ବାନ୍ଧିବାରେ ତୁ
ପ୍ରାଣ ପରି ଅଛୁ ଅର୍ଥାତ୍ ସୁକୌଶଲରେ ମୋ ମନକୁ ତୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଅଛୁ,
ବିଶେଷତଃ ମୋ ହୃଦୟର ଅଭ୍ୟନ୍ତର କଥା ତୋତେ ଜଣା ଅଛି । ୧ । ପୃଥ୍ଵୀ
ଉପରେ ଧୂଳିଶେଳ ଖେଳିବା ଦିନରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ପିଲୁଦିନରୁ ତୁ ମୋତେ ବହିଃ-
ପ୍ରାଣ ପରି ପାଳି ଆସୁଅଛୁ ଅର୍ଥାତ୍ ତୋର ନିଜର ଜୀବନ ତୋ ଦେହଭିତରେ ଅଛି,
ମୁଁ ତୋର ବାହାରେ ଥିବା ପ୍ରାଣ ସଦୃଶ ଅଟେ । ଆଉ ମଧ୍ୟ ବିଧାତାଙ୍କ ଦୟାରୁ
ତୁହୁ ସ୍ଵଭବତଃ ଦୟାଶୀଳା—ଗୋମନଗରରେ ଏହି ଶ୍ରଦ୍ଧିମ (ନାଗରୀ) ବାଜୁଅଛି
ଅର୍ଥାତ୍ ତୁ ଅତି ଦୟାଳୁ ବୋଲି ଗୋପପୁରରେ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । ୨ । ଯେ
ଯାହାକୁ ସ୍ନେହରେ ବଳେ ଓ କିଶୋ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ନେହାଧୀନ କରି ରଖେ, ତା ଠାରୁ
ଜୀବନ ଅଧିକ ନୁହେଁ, ପ୍ରକୃତରେ ସେହି ଲୋକଠାରେ ସିନା ସ୍ନେହ ଥାଏ;
ଦେଖ, ଯେଉଁମାନେ ଶକୃତ ଆତ୍ମୀୟ ନୁହନ୍ତି, ସେଘର ଅସଂଖ୍ୟ ଲୋକ
ବୁଲୁଅଛନ୍ତି । ୩ । ହେ ସଖି, ଗୁଲ ଲତା ନିକଟରୁ ଯିବା, ବଣୀଗୀତରୂପ
ଅମୃତକୁ ପିଇବା ଏବଂ ଗୁଲ ନ ପାହୁଣ୍ଡ ଲୋକଙ୍କ ଅଞ୍ଚଳସାରରେ ଗୁଲ ଆସିବା ।
ଅଠଗଡ଼ର ଗୁଲ ଏହା ରଚନା କଲେ । ୪ ।

ଟୀକା—ତୁଁ ମେ ଦ୍ଵିଗୟାଜୀବନଂ, ତସ୍ମାତ୍ ଶମସ୍ତେତ୍ୟାହ କୌତୁକେତ୍ ।
କୌ ପୃଥ୍ଵ୍ୟାଂ (ଗୋହା ବୃଃ ପୃଥ୍ଵୀ ପୃଥ୍ଵୀ ସ୍ଥାବରମୈଦଘ ମସ୍ତୁ ରତ୍ୟମରଃ)
ତୁ କା ବସୁସ୍ୟା ସଖୀ କୌତୁକାତ୍ ପରିହାସାତ୍ ଲପିତଂ କଥୁତଂ ଈଷତ୍ କହୁତ୍
ଅତଥ୍ୟଂ ଅସତ୍ୟଂ ହୁଏ ହୁଦୟେ ଦଧାତ ? ଇହ ନ କାପି ସଖୀ ଈଷଦତଥ୍ୟଂ

କୌତୁକରୂପେ ସତ୍ୟସବଧାରୟୁଜାତ୍ୟର୍ଥଃ । ପିଷ୍ଠପେ ଭୁବ ଛୁଁ ଯଥା ମମ ଅର୍ଦ୍ଧେୟା
ଅତ୍ୟାକ୍ଷାସି ପିଷ୍ଠପେଷଣବୟାତ୍ ପୁନରୁକ୍ତବୟାତ୍ ତତ୍ତ୍ୱନ ବଦାମି, ନ କଥୟାମି ।

ରସିକାଂ ପ୍ରାଣାଧିକାଂ ଛାଂ ବିନା ଅନ୍ୟା କା ଆସ୍ତ୍ରକେନା ଗୋପବାଳା
ଅନ୍ତନଗଣୀଂ ଗୋପସୁରେ, ମଦୁଲ୍ଲେଃ ନୈଷ୍ଠୁର୍ଯ୍ୟଂ ତସ୍ୟ ନିଦାନସ୍ୟ କାରଣସ୍ୟ
ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନାୟାଃ ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନାୟାଃ ଗୁରୁର୍ଯ୍ୟେ ଧୂର୍ଯ୍ୟା ନିପୁଣା ଅସ୍ତ୍ର ?
ନାସ୍ତ୍ର ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, ଇତି ହେତୋଃ ଧୈର୍ଯ୍ୟଂ ଅବଲମ୍ବ୍ୟ ମୟା ଯତ୍ ଅନୁଚିତଂ ଉକ୍ତଂ
ତତ୍ତ୍ୱ ବିମୁକ୍ତ୍ୟ ଆଗତ୍ତ, ଅବାଂ ଗଢ଼ା କୁସରତ୍ ଲତାନ୍ତରାଳେ ନିଲୟ ରହସି
ସ୍ଥିତ୍ୱା ଯୋଗତସ୍ୟ ଯୁବତସମୁଦୟଃ ଜୀବନାନ୍ତର୍ପାତନାୟାଂ ପ୍ରାଣବିନାଶନବେଦନା-
ପ୍ରଦାନେ ଯତମାନା ଉଦୟକ୍ତା କଟାଞ୍ଜଳା ଯସ୍ୟ, ତସ୍ୟ ଅଃଶ୍ରେନ ଶିଖଣ୍ଡେନ
ମୟୁରପୁଚ୍ଛେନ ମଣ୍ଡିତଃ ଶେଷରଃ ଶିରେରୂପେନ ଯସ୍ୟ ଏବରୂପସ୍ୟାପି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣସ୍ୟ
ଭ୍ରମଣରମଣୀୟାୟାଃ ସ୍ୱର୍ଗରମନୋରମାୟାଃ ଭୁବଃ କୁଟଶ୍ଚସ୍ୟ ସୁଷମାଂ ଶୋଭାଂ
ଅବଲୋକୟିଷ୍ୟାବଃ ଅନ୍ୟୋଽନ୍ୟଂ ଦର୍ଶୟିଷ୍ୟାବଃ ଇତି ନିହିତ୍ୟ ତେ ହେ
ବିଚ୍ଚର୍ଯ୍ୟତଃ ଅନୁକୃତଃ ସୃଜନଲମ୍ବସ୍ୟ ପୁଷ୍ପଧନ୍ୱନଃ କନ୍ଦର୍ପସ୍ୟ ଯଃ ବିଜୟତ୍ରିମଃ
ଜୟତ୍ରିକା ତସ୍ୟ ଆକ୍ରମରଂ ଅବଲମ୍ବତେ ଇତି କନ୍ଦର୍ପଜୟତ୍ରିମାନ୍ତକାର
ଚରଣମଣ୍ଡଳଂ ନୃପୁରଂ ନିଷ୍ପତ୍ୟ ରେଣାଭ୍ୟାଂ ନିଷସାୟି ଅଭିସାୟକାଭ୍ୟାତ୍,
କଦମ୍ବକୁଞ୍ଜକାନନାନ୍ତଃ କଦମ୍ବକୁଞ୍ଜକାନନାଭ୍ୟନ୍ତରଂ ବିବିଶତ୍ ପ୍ରବିଷ୍ଟେ ।

ଅନୁବାଦ—ଅୟି ସଖି, ପରହାସରେ କହିବା ସାମାନ୍ୟ ଅତଥ୍ୟ
କଥାକୁ ଏ ପୃଥକରେ କେଉଁ ସଖି ହୃଦୟରେ ଧରି ରଖେ ? ସ୍ୱପ୍ନରେ ତୁ
ମୋର କିପରି ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ବଳୁ, ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି; କଥାରେ କହିଲେ ପିଷ୍ଠପେଷଣ
ବା ପୁନରୁକ୍ତ ହେବ ସିନା !

ତୋ ପରି ରସିକା ପ୍ରାଣବକୁ ଛଡ଼ା ଏ ଗୋପସୁରରେ ଏପରି କୌଶସି
ନିପୁଣା ଗୋପକନ୍ୟା ଅଛି, ଯେ କି ମୋ କଥାରେ ନିଷ୍ଠୁରତା ଆଲୋଚନା କର
ପାରିବ ? ସଖି, ଟିକିଏ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି, ଯେବେ କିଛି ଅନୁଚିତ କଥା କହିଅଛି
ତେବେ ତାହା ଭୁଲିଯାଇ ଆସିବା; ଲତା ଆଦୁଆଳରେ ଲୁଚି ରହି ଯେଉଁ
ସ୍ଥାନରେ ସେ ଯୁଗଳଜନଙ୍କର ଜୀବନବିନାଶ କରାଏପାଇଁ କଟାଞ୍ଜଳା ବିସ୍ତାର
କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତାଙ୍କର ଭ୍ରମଣ ବିଳାସରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ ରମଣୀୟ, ସେହି
ଅରଣ୍ୟଝର ଶୋଭା ପରଫରକୁ ଦେଖାଇବା । ଏହା ନିଷ୍ଠୁର କରବା ପରେ
ରୂପା କନ୍ଦର୍ପର ବିଜୟତ୍ରିମ ଶବ୍ଦକୁ ଅନୁକରଣ କରୁଥିବା ନିପୁର ଯୁଗଳକୁ
ତରଣରୁ ବାହାରକରି କଦମ୍ବକୁଞ୍ଜକାନନ ମଧ୍ୟକୁ ଲଳିତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଧ୍ରୁବେଶକଲେ ।

ଲଳିତା ଲତା ଆଦୁଆଳରେ ରହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶୋଭା ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ
ଦେଖାଇ କହୁଅଛନ୍ତି,—“ଭଙ୍ଗି ଗୁଞ୍ଜା” ଇତ୍ୟାଦି ।

ସ୍ତବ—କେଦାରଗୌଡ଼ା

ଭଙ୍ଗୀ ଗୁହାଁ, ଭୃଗୁନାଳଭୃଙ୍ଗୀ-ଭ୍ରମର, ଜୀବସଙ୍ଗୀ । ପଦ ।
 ଭାଗ୍ୟ ଏ ଜନଅଖି, ଜନନରଟି ସଖି, ଜାଣ ରେ,
 ଭରମି ନ ଯା ତୁ ମନ୍ଥୁଥ ବାଣରେ,
 ଭୃଙ୍ଗପାଣିକୁ ଛନ୍ଦ ମୋ ଗଳେ, ଭିତେ ପଦକଞ୍ଚି ଖଞ୍ଚି ଧରଣୀ ତଳେ,
 ଭୂମଣ୍ଡଳା ରେ,
 ଭଲ ମାନୁଛି ଦେଖ ମୁଖସୁଧାମୟଣୀ,
 ଅଳକତଳ ଅଖ— ଶ୍ରୀତ ରୋଚନାରେଖ,
 ତଳକେ ଦୃଷି ରଖ, ସଖି ରେ, କ ଦଶେ ଚଳାଚଳ, ଗୁରୁଚନ୍ଦ୍ରକରୁଳ । ୧ ।
 ଲକ୍ଷ୍ମୀନବରବି, କୃଷ୍ଣଲୟନଛବି, ଶ୍ରେରେ,
 ଭଦ୍ରର ଏହିଟି ବିବେକସୁଶ୍ରବେ,
 ଭବ୍ୟଦାୟକ ମାଣିକ୍ୟବର, ଭ୍ରମ ଜାତୀକରୁଅଛି ମଧୁଧର,
 ଭୂମଣ୍ଡଳା ରେ,
 ଭୃଷ୍ଟବଟି ସଙ୍ଗ— ବ୍ରତ ନିୟମ ଧୃତ
 ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ମତ, ବିନା ଅନାଥ ଦୁଃଖ
 ମଦହ୍ମିରଦତେ, ସଖି ରେ, ଗୋଭାଜିଧୂ ଢୋଂଜାହ, ନ ଚୁଟୁ ଶ୍ୟାମନେବ ॥

(ଭ) ଭୃଗୁନାଳଭୃଙ୍ଗୀ—ଭୃଗୁନାଳରୁପ ନାଳସର୍ପୀ; ଭ୍ରମର—ଭ୍ରମର
 ବା ଚଳନର; ଜୀବସଙ୍ଗୀ—ହେ ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ; ଜନନ—ଜନ୍ମ; ଭୃଙ୍ଗପାଣି—
 ବାହୁରୁପ ପାଣି; ଭିତେ—ଦୃଢ଼ରୂପେ; ପଦକଞ୍ଚି—ପାଦରୁପ ପଦ୍ମ; ଖଞ୍ଚି—ସ୍ଥାପନ
 କର; ସୁଧାମୟଣୀ—ଚନ୍ଦ୍ର; ଅଳକତଳ—ଚଣ୍ଡିହ୍ରଦ୍‌ଲର ନିମ୍ନଦେଶ; ଅଖଣ୍ଡିତ-
 ରୋଚନାରେଖ—ଅଦୌ ଖଣ୍ଡିତ ହୋଇ ନ ଥିବା ଗୋରୁନୋର ରେଖା ବା
 ଗାର ଯହିଁରେ ଅଛି, (ତଳକର ବଶେଷଣ) । ଚଳାଚଳ—ଗତିଶୀଳ;
 ଚନ୍ଦ୍ରକରୁଳ—ମୟୂରପୁଷ୍ପନିର୍ମିତ ସୁରୁଟି; ଲକ୍ଷ୍ମୀନବରବି—ଭରପୁର ବା
 ପରାଜିତ ହୋଇଅଛି ନବୋଦିତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯାହାଦ୍ୱାରା, (କୃଷ୍ଣଲୟନର
 ବଶେଷଣ) । ଭଦ୍ରର—ବନ୍ଧୁ; ଭବ୍ୟଦାୟକ—ସୁଖପ୍ରଦ; ଧୃତ—ପୈର୍ଥୀ;
 ଦୁଃଖ—ଶୋଭା; ମଦହ୍ମିରଦତେ—ମଦ୍‌ଗଜଗମନା; ଭରଜ—ନୟନସମୂହ;
 ବର୍ଗସମାଧି—ଶିବଙ୍କର , ଯୋଗଜନିତ ପ୍ରିୟତା; ଭଲେ—ଅଳ୍ଲେଶରେ;

ଭଙ୍ଗୀସମ୍ପଦେ ଭଦ୍ରା, ହେବାର କେତେ ଗୋଭ୍ରା, ପ୍ରକାଶେ
 ଭରଜି କି ହାର ସେ ବନ୍ଧ ଅକାଶେ,
 ଭର୍ଗସମ୍ପଦ୍ ଭଙ୍ଗ କରବ, ଭଲେ ଏହା କରକମଳ ବଂଶୀରବ,
 ଭୂମଣ୍ଡଳା ରେ,

ଭୂତିଭୂଷ-ବିମୟ — ପ୍ରସ୍ତୋତନରୁ ତପ,
 ଏ କିଶୋର କଟକ୍ଷ, କନକାଚଳ ବନ୍ଧ,

କେବଳ ଏହା ଲକ୍ଷ୍ୟ, ସଖି ରେ, କହ ବିରୁର ସତେ, ଯୁବତପୁତ କେତେ ।

ଭାଷିଲେ ଅଳ୍ପ ଦୁର୍ଗ-ସିଦ୍ଧ କପଟସ୍ପର୍ଶ, ମଦବା,

ଏ ଶୃଙ୍ଗାର ସୁଧାବରଣୀ ମେଘ ବା,

ଭୃତ୍ୟପଣରେ ହେଲେ ଏହାର, ଭୁଜଭୁଜଗେନ୍ଦ୍ର କରନ୍ତା କଷ୍ଟେ ହାର,

ଭୂମଣ୍ଡଳା ରେ,

ଭଜଥାନ୍ତା ରଜନୀ, ଦିବସେ ପିକଦାନୀ,

ଗତି ଏ କୁମା ଘେନି, ସାର୍ଥ ଦୁଅନ୍ତା ଜନି,

ସତେ ଜଳଜଯୋନି, ସଖି ରେ, କରବେ ଅନୁଗ୍ରହ, ଏ ମୋହନ ବିଗ୍ରହ । ୪।

ଭୂତିଭୂଷବିମୟ — ମହାଦେବଙ୍କ ଶରୀର, କନ୍ଦର୍ପ; ପ୍ରସ୍ତୋତନ — ଶର; ତପ — ତାଣ୍ଡ୍ୟ;
 କନକାଚଳବନ୍ଧ — ପୃଷ୍ଠପଦ ପରି ହୋଇଥିବା କୃତପୁକ୍ତ ବନ୍ଧଦେଶ; ଭୁଜଭୁଜ-
 ଗେନ୍ଦ୍ର — ବାହୁଭୂଷ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନାମ; ଘେନି — ପାଇଁ; ଜନି — ଜନ୍ମ; ଜଳଜଯୋନି
 — ବ୍ରହ୍ମା, ବିଧାତା ।

ଲଳିତା ସୁଧାକାଞ୍ଚୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶୋଭା ଦେଖାଇ କହୁଅଛନ୍ତି — ହେ
 ପ୍ରାଣସଙ୍ଗିନୀ ! ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ନାଲିସର୍ପୀ ସଦୃଶ ହୋଇଥିବା ଭୂଲତାର ଚଳନର
 ଭଙ୍ଗୀକୁ ଗୁହ୍ୟ । ପଦ । ଆହା ସଖି, ମନୁଷ୍ୟର ଆଖିର ଜନ୍ମ ହେବାର ଭାଗ୍ୟଟି
 ଅର୍ଥାତ୍ ଏ ମୁହଁକୁ ଦେଖିଲେ ଯେଉଁ ଜନ୍ମ ସାର୍ଥକ ହୁଏ । ଏ ମୁହଁକୁ ଦେଖି
 ତୁ ଆଉ ମନ୍ଥପ୍ରବାଣରେ ଭ୍ରାନ୍ତ ବା ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ପଡ଼ ନା । ହାତକୁ ପାଶ
 ପରି କରି ମୋ ଗଳାରେ ଛନ୍ଦ ପାଦପଦ୍ମକୁ ପୃଥକ ଉପରେ ଦୃଢ଼ରୂପେ ସ୍ଥାପନ
 କର । ହେ ଭୂମଣ୍ଡଳା, ମୁଖରୂପ ଚନ୍ଦ୍ରଟି କି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଅଛି । ଭୂର୍ଭୂବଭୂତ
 ଜଳଦେଶସ୍ଥ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଗୋରୋଚନାର ରେଖାଯୁକ୍ତ ତଳକଅଡ଼କୁ ଆଖି ପକା, ସଖି,
 ଗତିଶୀଳ ସୁନ୍ଦର ମଧୁରପ୍ରହରମିତ ମୁକୁଟ କି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଅଛି । ୧ । ଉତ୍କଳଭାରେ
 ନବୋଦିତ ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ବଳ ପଡ଼ିଥିବା କୃତ୍ତ୍ୱଳଦ୍ରୁପୂର ଛବି ଗନ୍ତରେ କି ମନୋହର ।
 ବିବେକ ମସ୍ତକରେ ଏହା ବଜ୍ରଟି, ଅର୍ଥାତ୍ ଏହାକୁ ଦେଖିଲେ ବିବେକ
 ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଆହା, ମନୋହର ଅଧର ସବସ୍ପର୍ଶପ୍ରଦ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାଣ୍ଡିକ୍ୟର

(ବ) କୁଳାଭିଷେକବ୍ୟୟକରଣପୂର୍ଣ୍ଣ ଲକ୍ଷ୍ୟବୋ
ଦଧଳୀପାତ୍ୟାସେ ଭୁବନନୟନାସେଚନକଥା ।
ହରଃ ସୋଽୟଂ କାଳାମୁଦନିଭତମାଳାଗମରୁଚିଃ,
ବୃତହ୍ନେର୍ଯ୍ୟୟାଃ ଗତନିମିଷୟାଃ ସ୍ତମ୍ଭିବ ଦୁଃଖା ॥

ଭକ୍ତ ବିଜ୍ଞପ୍ୟ ରାଧାଙ୍କ ଶୌରଭଲବ୍ୟାବଦ୍ଧ୍ୟାନନ୍ଦମଙ୍ଗଳସଙ୍ଗୀତ
ମଠକରନିକରବିଜାତାୟବିଳ ସମୁର୍ଣ୍ଣନିକୁଞ୍ଜପୁଞ୍ଜ ଆହ୍ୱାନଂ ହରେର୍ଲେ ଚନ-
ଗୋଚରସ୍ୱଭାବ୍ୟ କୁସୁମନିରପ୍ତାବରସ୍ୱସମୁଦ୍ୟମାଭିନୟେନ ତତୋ
ଲଳିତକାନ୍ତରଂ ପ୍ରତି ଚଳିତାୟାଂ ଲଳିତାୟାଂ—

ଭ୍ରମ ଜାତ କରୁଅଛୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଅଧରକୁ ଦେଖିଲେ ସୁଖଦାୟୀ ମାଣିକ୍ୟ
ପରି ବୋଧ ହେଉଅଛି । ସଖି, ଏହାକୁ ଦେଖିଲେ ସତୀ ସ୍ତ୍ରୀର ମଧ୍ୟ ବ୍ରତ, ବିସ୍ମୟ
ଓ ପ୍ରେମି ଏକାବେଳକେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ । ହେ ମତ୍ତଗଜଗାମିନି, ତାଙ୍କର
ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ଲଭ କରିବାକୁ ମନ ନ ବଳାଇ ତାଙ୍କ ଶରୀରକାନ୍ତକୁ ମାତ୍ର ଚାହିଁ;
ହେ ଶୋଭାମୟ, ଶ୍ୟାମଳ ନେତ୍ର ତୋ ଗାତ୍ରକୁ ନ ଚାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କ ଅଖି
ତୋ ଉପରେ ନ ପଡ଼ୁ । ୨ । ଏ ଦ୍ୱିତୀଠାଣିରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବାରୁ କି ବିଚିତ୍ର
ଶୋଭା ପ୍ରକାଶ ପାଉଅଛି । ଏହାଙ୍କ ବନ୍ଧରୂପ ଆକାଶରେ ହାରଗୁଡ଼ିକ ନିଷିଦ୍ଧ-
ସମୁଦ୍ଧ ? ଏହାଙ୍କ କରକମଳରେ ଶୋଭା ପାଉଥିବା ବର୍ଣ୍ଣର ଶବ୍ଦ ଅଳ୍ପେଶରେ
ମହାଦେବଙ୍କର ଧ୍ୟାନନିରତ ଚିତ୍ତହ୍ନେର୍ଯ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ କରିଦେବ ଅର୍ଥାତ୍ ଏହାଙ୍କ
ବର୍ଣ୍ଣର ରବ ଶୁଣିଲେ ମହାଦେବଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପୋଗ ଭାଙ୍ଗିଯିବ । ହେ ଭ୍ରମଣୀ,
କନ୍ଦର୍ପର ଶରରୁ ଏ କଣୋରଙ୍କର କଟାକ୍ଷ ବା ବାଙ୍କଗୁଡ଼ାଣି ଜିହ୍ୱାଗତର ଅଟେ ।
ହେ ସଖି, କରୁର କରି ପ୍ରକୃତରେ କହ ତ, ଏହା ଆଗରେ ଯୁବକର ପ୍ରେମି
କେତେ ମାତ୍ର ଅବା ? ଅର୍ଥାତ୍ ଏହାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ କୌଣସି ଯୁବକ ପ୍ରେମିଧର
ରହି ପାରିବ ନାହିଁ । ୩ । ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗପତି କପଟସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରାଜ୍ୟ ପରି, ତହିଁର ମଦକା
(ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ଥାନାୟ ଶକ୍ତା) କହନ୍ତି, ଏ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ) ଶୃଙ୍ଗାରରୂପ ଅମୃତକୁ ବର୍ଷା
କରୁଥିବା ମେଘ କି ? ଯେବେ କୌଣସି ଯୁବକ ଭୃତ୍ୟପଣରେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାର
ଭୁକ୍ତରୂପ ଅନନ୍ତରୁ (ଶ୍ରେଷ୍ଠନାଗରୁ) କଣ୍ଠରେ ହାର କରନ୍ତା ଓ ଦିନ ରାତି
ପିକଦାମ୍ନା ଧରି ଖଟି ଭଜିଥାଆନ୍ତା, ତେବେ ସେ ଏ ବୃଷା ଦେବି ଅପଣା ଜଳକୁ
ସାର୍ଥକ କରନ୍ତା, ସତେ ବିଧାତା ଏ ମୋହନବ୍ରତକୁ ଅନୁଗ୍ରହ କରିବେ ଅର୍ଥାତ୍
ଦୟାକରି ପ୍ରାପ୍ତ କରାବେ ।

ଟୀକା—କୁଳାଭିଷେକଂ କୁଳାନିନୀଂ ଗୋପବାଳାନାଂ ପ୍ରେମିବ୍ୟୟ-
କରଣେ ଧୃତବିନାଶକରଣେ ଧୂର୍ଣ୍ଣ ଦକ୍ଷଃ ସ୍ଥିତଲବଃ ଛଟକାସକ୍ତଃ ପସ୍ୟ

ମ

ରାଗ—କାମୋଦ ବା ମରୁଆ

ମଧୁରେ, ମଦ ମଦ ହୋଇ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତ ପ୍ରସରଇ କଦମ୍ବ ନିକୁଞ୍ଜସୀମାରେ,
 ମରଦ ସେକେ ତମକି ଲେକେ ଭୃଷିଲେ ଇଷି ମାରେ,
 ମିଳିତ ଲିତା ଦମ୍ବବନ୍ଧିତା ବଦନେ ମିଶି ମାରେ,
 ମଣ୍ଡିତ ହେଲ ସେ ବନସ୍ତଳ, ମହାରଜତ ମହେନ୍ଦ୍ର ନୀଳ—
 ମୟୁଗ ଶିଶୁ-ୟ ମଞ୍ଜରୀ ବିସର ସୁଷମାତେ । ପଦ ।
 ମିଶିଲ ଗୁର ଲେଚନ ବାରି— ରୁହ ମଦନୁ ଲଭିଲ ଗୁର
 ମିଳିଲ ଶ୍ୟାମ ଗଉର ଦୁଇ ମହ,
 ମଧୁପ ଯୁବା ଲଭିଲ ଅବା ନବ ସରସ ରୁହ,
 ମାନସ ଅଙ୍ଗଭେଦ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗ ରଚିଲ ସ୍ନେହ,
 ମଉଳିଗନ୍ଧ ଶେଷ ସାହିକ ମୃତନୟନସଂଶ୍ୟକପାକ
 ମହାର ଦେଲ ଦୁଃଖ ମନ ମହାମୋଦପ୍ରବାହ । ୧ ।

ତଥାଭୂତଃ, ଭୁବନନୟନସ୍ୟ ଜଗଜ୍ଜନନେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ଆସେଚନକତାଂ ତୁପ୍ତିସାଧନତାଂ
 ଦଧତ୍ ପାରୟନ୍ କାଳାୟଦନିତଃ କୃଷ୍ଣମେଦସଦୃଶଃ ତମାଳାଗମରୁଣଃ ତମାଳା-
 ଗମସ୍ୟ ତମାଳତରୋଃ ରୁଣଃ କାନ୍ତବିବ ନୂରର୍ପସ୍ୟ ତ ଅୟଂ ହରିଃ ନାପାତ୍ୟାସେ
 କେଳିକଦମ୍ବସମୀପେ ବଢ଼ିତ ଇତି ଶେଷଃ । ହେ ସଖି, କୃତଃ ସମାଦତଃ
 ସ୍ତୌର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଧୀରତାୟାଃ ନ୍ୟାସଃ ଅବଲମ୍ବନଂ ଯସ୍ମିନ୍ କର୍ମଣି ତତ୍ ଯଥା ତଥା
 ଦୃଢ଼ତୟା ସହଚମିତ୍ୟର୍ଥଃ ଗତନମିଷୟା ନିର୍ନମିଷୟା ଦୁଶା ଚକ୍ଷୁଷା ସ୍ପଷିବ
 ଅଲେକୟ ଲତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ଲଳିତା ରାଧିକା ଇତି ବିଜ୍ଞାପ୍ୟ ରାଧାୟାଃ ଅଙ୍ଗସୌରଭସ୍ୟ ଲବ୍ଧା ପ୍ରାପ୍ତ୍ୟା
 ଆରବ୍ୟଂ ଅନଙ୍ଗମଙ୍ଗଳସଙ୍ଗୀତଂ କାମୋଦୀପନଜୟଗୀତଃ ଯେନ, ତଥାଭୂତଃ
 ମଧୁର୍ବରାଣାଂ ଭ୍ରମରାଣାଂ ନିକରଃ ସମୃଦ୍ଧ ତସ୍ୟ ବିଜାତୟୁଗଳାସପୁଣ୍ୟେ ଭିନ୍ନଭି-
 ନ୍ନାତ୍ ବିବିଧବୀଡ଼ାପୁଣ୍ୟେ ନିକୁଞ୍ଜପୁଞ୍ଜେ ଆସ୍ଥାନଂ ହରେଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଲେଚନ-
 ଗୋଡ଼ରାଜତ୍ୟ ଆସ୍ଥାନଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଂ ଦର୍ଶୟିତ୍ବା, କୃଷ୍ଣମନିବେଶ୍ୟ ସୁଷ୍ପସମୃଦ୍ଧସ୍ୟ
 ଅବତ୍ତୟିତ୍ବ ତୟନଂ ତସ୍ୟ ସମୁଦ୍ୟମାଭନୟେନ ସୁଷ୍ପତୟନବ୍ୟାଜେନ ଇତ୍ୟର୍ଥ
 ତତଃ ଲଳିତାନ୍ତରଂ ଅନ୍ୟାଂ ଲତାଂ ପ୍ରତି ଲଳିତାୟାଂ ସତ୍ୟାଂ—

ଅନ୍ତରାଦ—ଯେ ମଦହାସରେ ଗୋପକୁଳବାଳାମାନଙ୍କର ଘୈର୍ଯ୍ୟ ଲେପ କର
 ପାରନ୍ତି, ସେହି ଘନଗଳକାନ୍ତି ତମାଳଶ୍ୟାମ ଶ୍ରୀହର କେଳିକଦମ୍ବ ସୁଲରେ ବିଶ୍ୱ-

ମଦହୁରଦ-ମଥୁତହୁଦ, ସୃଷ୍ଟିତ ମହୋପୁଲ ଅମୋଦ,
 ପୂର୍ଣ୍ଣପରାଗ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରାଗ ବାସ,
 ମୃଗଲକ୍ଷ୍ମୀନ ମରାଗି ରୁଣୁ ଧାବଲ୍ୟ ପରକାଶ;
 ମଧୁମାଦକ ଗୁଣପୁରକ କୋକିଳ କଲଦୋଷ,
 ମଣିମଣ୍ଡିତ କଳିଣୀପୁତ୍ର ମଞ୍ଜୁ ମଞ୍ଜୀର ଭୂଷାଶିଞ୍ଜିତ
 ରସନା ରଣିକାର ଶ୍ରବଣ କଲ ବିବେକ ମୋଷ । ୨ ।
 ମଧୁ ମଧୁର ବଧୂ ଅଧର କିଶୋରବର ରଦନାମ୍ବର,
 ବିମ୍ବ ରମ୍ଭନ ଚୁଁ କୃତ ସୁନମେଳା,
 ମୃଦୁ ମନ୍ଦନ ଧୂନ ଜନନ କଲଟି ଫୋଡ଼ିଶେଲା,
 ମନ୍ଦହସ ମଣି, ବଳୟ ଶ୍ରେଣୀ ରଟିଲ ହୋଇ ଲେଲା;
 ମନୋଜ୍ଞ ଗୁଚ୍ଛୁର୍ଣ୍ଣାୟୁଷମୟ, ମିଶ୍ରିତ ହେଉ ହେଉ ସମୟ
 ମାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଗଲ କି ନାହିଁ ହେଲ ଫଣପୂଦୋଳା । ୩ ।
 ମନ୍ଦାର ବନ ସେ ବନ ରସା—ଚନ୍ଦ୍ର ରଶିଲ ସୁନ ବାରଣା,
 ରସିଲେ ସବୁ ଗନ୍ଧବିମାନେ ଗାନେ;
 ମାତ ଡାଣ୍ଡବ ରଶିଲେ ଦେବଦାସୀଏ ସାବଧାନେ,
 ମର୍ଦ୍ଦଳ ଘୋଷ ହେଲ ହିଦଶ ମଣ୍ଡିଲେ ସବୁସ୍ଥାନେ,
 ମୁକତ ପ୍ରାୟ ହେଲ ହିଲେକ—ମାନସୁ ମାନ କଲେ ପାତକ,
 ଶ୍ରୀ ଜଗଦେବ ହରିଚନ୍ଦନ ସେ ମହୋପୁର ଧ୍ୟାନେ । ୪ ।

ଜନନୟନମୋହନ ରୂପ ଧାରଣ କରି ଅବସ୍ଥାନ କରୁଅଛନ୍ତି । ହେ ସଖି,
 ଦୁର୍ଭରୂପେ ପୈର୍ବୀ ଧାରଣ କରି ନିମେଷଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେହି ରୂପକୁ ଘାନ କର ।
 ଲଳିତା ଏହା କହୁ ପୁଷ୍ପଚନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟାଜରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖାଇଦେଇ ଅନ୍ୟ
 ଲତା ଅନ୍ତରୁ ଚାଲିଗଲେ । ରାଧା ଯେଉଁ କୁଞ୍ଜରେ ଥିଲେ, ସେହି କୁଞ୍ଜରେ
 ତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗସୋରଭରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଭ୍ରମରମାନେ ବିବଧ ବିଳାସପୁର୍ଣ୍ଣ
 କାମୋଦୀପକ ମଙ୍ଗଳ ସଙ୍ଗୀତ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଏହି ସମୟରେ “ମଧୁରେ
 ମଦ ମଦ ହୋଇ ଗନ୍ଧବହୁ ପ୍ରସରିଲା”—ଭଜ୍ୟାଦି ।

(ମ) ମଧୁରେ—ବସନ୍ତରେ, ଗନ୍ଧବହୁ—ମଳୟୁପବନ, ମରଦ—
 ସେବେ—ମଦରଦ ବା ପୁଷ୍ପମଧୁ ପଡ଼ିବାରୁ, ମାରେ—ମାର ଅର୍ଥାତ୍ କାମର

ଉଦ୍‌ଘାପନାରୁ, ମିଳିତ—ଭ୍ରମର, ଲତାଦମ୍ବବନ୍ଧିତା—ଲତାମାନେ ବ୍ୟାଧି
ବନ୍ଧିତାସ୍ଥାଗାୟ, ଲତାରୂପିଣୀ ସ୍ଵୀମାନେ; ମହାରଜିତ—ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ମହେନ୍ଦ୍ରଗଳ—
ଇନ୍ଦ୍ରଗଳମଣି, ମୟୁଃଶ୍ରମୟ—କରଣଶୋଭାପୂର୍ଣ୍ଣ, ମଞ୍ଜିରୀ—କଢ଼ି, ବସର—
ବସାର, ସଞ୍ଚାର; ସୁସମା—ପରମ ଶୋଭା, ଲେଚନବାରିରୁଦ୍ଧ—ତରୁରୂପ ପଦ୍ମ;
ମଦନ—କାମୋଦ୍‌ଘାପନା ହେତୁରୁ । ଲଗ୍ନି—(ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶବ୍ଦ) ପରସ୍ପର ମିଶ୍ରଣ ବା
ଏକାଭାବ । ମହ—ତେଜ, ସରସୀରୁଦ୍ଧ—ପଦ୍ମ, ସାହିକ—ସ୍ତମ୍ଭ, ସ୍ଵେଦ,
ରୋମାଞ୍ଚ, ସ୍ଵରଭଙ୍ଗ, କମ୍ପନ, ବିବର୍ଣ୍ଣତା, ଅଶ୍ରୁ ଓ ମୁକ୍ତୀ ଏହି ୧୦ ପ୍ରକାର
ବିକାର । ମୃତ—ମହାଦେବ, ମୃତନୟନ ସଂଖ୍ୟକ ଯାକ—ତିନିଗୋଟି, ମଦ-
ଦ୍ଵିରଦମୟତ—ମଉଡ଼ ଟା ଦ୍ଵାରା ଘଷା ହୋଇଥିବା, ମୁକ୍ତିତ—ବର୍ଜିତ, ବିସ୍ତାରିତ;
ପୁଷ୍ପ—ପୁଷ୍ପିକା, ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରାଗବାସ—ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗସୌରଭ, ମୃଗଲକ୍ଷ୍ମୀନମସ୍ତକ—ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର
କରଣ, ରୂପିଧାବଲ୍ଲ—ରୂପ ପରି ଧବଳତା, ମଞ୍ଜୀର—ନୃପୁର, ଶିଖିତ—ରୁଣୁ
ରୁଣୁ ଧ୍ଵନି, (ଅଲଙ୍କାର ଶବ୍ଦ) । ରସନା—ଅସ୍ଥାସୂତା ବା ଚନ୍ଦ୍ରହାର, ମୋଷ—
ଗୋରୁ, ଲେପ; ରଦନାମ୍ବର—ଓଷ୍ଠ, ଚୁକ୍ତି—ଚୁକ୍ତି ଶବ୍ଦ, ମନ୍ଦନଧ୍ଵନି—
ମନୋହର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଗର୍ଜନ ଶବ୍ଦ ବା ଅବ୍ୟକ୍ତ ମଧୁର ଧ୍ଵନି, ମନ୍ଦାରବନ—
ନନ୍ଦନ କାନନ, ରସାତଳେ—ରୂପଶ୍ୟାଳରେ, ସୁନବର୍ଣ୍ଣୀ—ପୁଷ୍ପବୃକ୍ଷ, ମାତି—
ପ୍ରମୋଦିତ ହୋଇ, ଦେବଦାସୀ—ଅସ୍ପଷ୍ଟସ୍ଵରମାନେ, ମର୍ଦ୍ଦଳଦୋଷ—ମୃଦଙ୍ଗ
ଶବ୍ଦ; ହିଦମ୍ବମଣ୍ଡଳେ—ମୁର୍ଚ୍ଛାସ୍ଥରେ ।

(ପ୍ରକୃତିରୂପିଣୀ ରାଧାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପୁରୁଷରୂପୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମିଳନାରମ୍ଭରେ
ଅକସ୍ମାତ୍ ବସନ୍ତ ଋତୁର ଆବର୍ତ୍ତ ବେଳାରୁ କବି ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଅଛନ୍ତି) । ପ୍ରଥମେ
କଦମ୍ବନିରୁଞ୍ଜର ପ୍ରାନ୍ତଭାଗରେ ବସନ୍ତକାଳୀନ ମଲୟାଦଳ ଧୀରେ ଧୀରେ
ପ୍ରବାହିତ ହେଲା । ପୁଷ୍ପମାନଙ୍କରୁ ମକରନ୍ଦ ବହିବାରୁ ଲୋକମାନେ ତମକ ପଡ଼ି
କାମୋଦ୍‌ଘାପନା ହେତୁରୁ ‘ଭସି ଭସି’ ଶବ୍ଦ କଲେ । ଭ୍ରମରମାନେ ଲତାରୂପିଣୀ
ସ୍ଵୀମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ମିଶି ଅର୍ଥାତ୍ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ମାଇଲେ (ଅତିମଣ
କଲେ) ବା ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ଶବ୍ଦ କରି ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଲତା ଉପରେ ବସିଲେ,
ସେ ବନ ପ୍ରଦେଶ ରାଧିକାଙ୍କର ମୁଣ୍ଡବର୍ଣ୍ଣ ତେଜ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ରିଗଳମଣି
ସଦୃଶ ଗଳବର୍ଣ୍ଣ କରଣକଳଙ୍କାର ସଞ୍ଚାର ଶୋଭାରେ ଭୂଷିତ ହେଲା । ପଦ ।
ଗୁରୁ ଲେଚନରୂପ ପଦ୍ମ ମିଳିତ ହେଲା, ଅର୍ଥାତ୍ କୃଷ୍ଣ ଓ ରାଧାଙ୍କର ଗୁରୁଚକ୍ଷୁ
ମିଳିଗଲା ବା ଦୁହେଁ ଦୁହେଁଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ, କାମୋଦ୍‌ଘାପନା ହେତୁରୁ ଶ୍ୟାମଳ ତେଜ
(କୃଷ୍ଣଙ୍କର) ଓ ଗୌରତେଜ (ରାଧାଙ୍କର) ଲଗ୍ନିର ଲଭ ଅର୍ଥାତ୍ ପରସ୍ପର
ଏକାଭୂତ ହୋଇ ମିଶିଗଲା । ତରୁଣ ଭ୍ରମର ନୃତନ ପଦ୍ମ ପାଇଲା କି ? ସ୍ନେହ
(ପ୍ରେମ) ମାନସଭେଦ ଓ ଅଙ୍ଗଭେଦ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଭଙ୍ଗକୁ ରଚିଲା (ଘଟାଇଲା),
ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ନେହାଧିକ୍ୟ ହେତୁରୁ ମାନସିକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଓ ଶାରୀରିକ ପ୍ରସଙ୍ଗର ପ୍ରଭେଦ

(ମ) ପ୍ରାପ୍ତକାଳତମସାନ୍ତୁପିତପାତାତ୍

ପ୍ରାୟଃ ସମାକୁଳବିବେକଦୃଶାଂ ଜନାନାଂ ।

ଶୂନୀକରପ୍ରକରପୀତମୟୁଃକ୍ଷେପା,

ନୀଳୋପ୍ପଳାଂଶୁମୟମସ୍ତ୍ରୁବନାୟ ତେଜଃ ।

ଶିଶୁପତ୍ନୁକ୍ଷିପ୍ତାଂ ମାଳାମିବ ଶାଶୋଞ୍ଜିତାଂ ମଣିମିବ, ତମସାଶ୍ରୁ
ଗଳିତାଂ ଚନ୍ଦ୍ରକାମିବ; ଗଜେନ୍ଦ୍ରଦଳିତୋଜ୍ଜ୍ୱଳାଂ ସରୋଜାନାମିବ, ମୃଗେନ୍ଦ୍ର
ଗୁହାତମୁକ୍ତାଂ ମୃଗୀମିବାନଙ୍ଗସଙ୍ଗରରଙ୍ଗମଙ୍ଗଳମହୋତ୍ସବାତୟୋୟୁସ୍ତାଂ
ଭୂସୁସ୍ତାମଙ୍ଗମାରୋପ୍ୟ କୁଣ୍ଡଳଃ ।

ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁହଳର ଦେହ ଓ ମନ ଏକ ହୋଇଗଲା । ବିବର୍ଣ୍ଣତା, ଅଶ୍ରୁ
ଓ ମୁର୍ଚ୍ଛା ଏହି ଶେଷ ଛନ୍ଦ ଗୋଟି ସାହୁକିବିକାର ମଳିନ ହୋଇଗଲା, ଅର୍ଥାତ୍
ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । କେବଳ ପ୍ରଥମ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମ, ସ୍ୱେଦ, ରୋମାଞ୍ଚ,
ସ୍ୱରଭଙ୍ଗ ଓ ବେପଥୁ (କମ୍ପନ) ରହିଗଲା, ମହା-ଆନନ୍ଦ-ନଦୀ ଦୁହଳ ମନକୁ
ମଜ୍ଜାଇ ଦେଲା ଅର୍ଥାତ୍ ସାନ୍ତ ପ୍ରେମରସରେ ସ୍ଥାବିତ ବା ଅଭିଭୂତ କରଦେଲା ।
ମହତ୍ତ୍ୱପ୍ରୀତ୍ୱାସ୍ ଦଣ୍ଡା ଚକଟା ହୋଇଥିବା ଦ୍ରୁଦର ପଦ୍ମମାନଙ୍କର ସୁବାସ ପ୍ରସ୍ତୁତି
ପଦ୍ମରେଣୁ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଯେପରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇପାଏ ସେହିପରି
ପରସ୍ପର ଅନୁରାଗବର୍ଦ୍ଧକ ସେମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗସୋରଷ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଚଢ଼ି
ଗଲା; ତୁନି ପରି ଶୁଲ୍ଲ ବର୍ଣ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା; ବସନ୍ତର ଉନ୍ମାଦନା-
ଗୁଣପ୍ରକାଶକ କୋକିଳର ହୃଦ୍ୱ ହୃଦ୍ୱ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ମଣିଭୂମିତ କଳିଣୀର
ନାଦ ସଙ୍ଗେ ମନୋହର ନୃପୁରଧ୍ୱନି ଓ କଟିମେଖଳାର ରଣରଣ ଶବ୍ଦ ବିବେକକୁ
ଗୌର କରି ନେଲା ବା ଲେପ କରଦେଲା । ୨ । ମଧୁ ପରି ସୁମିଷ୍ଟ ବଧୂ ବାଧାଙ୍କର
ଅଧର ଓ କିଶୋରବର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଧରବିନ୍ଦୁର ଚୁମ୍ବନଜନିତ ଚୁକ୍କାର ଶବ୍ଦର
ଏକତ୍ର ମିଳନ ହେଲା, ଡୋଡ଼ରେ ଛାଡ଼ି ଆରମ୍ଭ ହେବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରଗଳମଣି
ନିର୍ମିତ ବଳୟମାନେ ଇତସ୍ତତଃ ଚାଲିତ ହେଲେ, ତେଣୁ ସେହି ସବୁ ବଳୟ-
ଶ୍ରେଣୀରୁ ମନ୍ଥନ ଧ୍ୱନି ଅର୍ଥାତ୍ ଅବ୍ୟକ୍ତ ମଧୁର ଧ୍ୱନି ଜାତ ହେଲା, ପରସ୍ପରଙ୍କର
ଅମୃତ ଭୁଲ୍ଲ ମନୋହର ଗୁଟୁବାକ୍ୟ ଯଥାକାଳରେ ମିଶ୍ରିତ ହେଉ ହେଉ
(ଅଦାନପ୍ରଦାନ କସ ଯାଉ ଯାଉ) କନ୍ଦର୍ପର ମହତ୍ତ୍ୱ ଗଲା କି ନାହିଁ ଏହା ସହୟ
ଦୋଳା ଜାତ ହେଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ବାଧାକୁଷ୍ଠ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଅମୃତମୟ ଗୁଟୁବାକ୍ୟ
ପ୍ରୟୋଗ କଲବେଳେ କାମର ମହତ୍ତ୍ୱ ଲେପ ହେଲା କି ଅସୁଖ ରହିଲା ଏହି
ସନ୍ଦେହ-ଭରୁକ ମନରେ ଜାତ ହେଲା, (ସେ ମିଳନରେ କାମବିକାରର ଗଳ
ସୁଦ୍ଧା ନ ଥିଲା, ପ୍ରକୃତ ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରେମହିଁ ଏଠାରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ
ବସ୍ତୁ) । ୩ । ସେହି ବନପୁର୍ଣ୍ଣ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ସ୍ୱର୍ଗର ନନ୍ଦନକାନନରୁ ସ୍ୱପ୍ନବୁଦ୍ଧି

ହେଲା; ସ୍ୱର୍ଗରେ ଗଙ୍ଗବିମାନେ ଗାନରେ ରତ ହେଲେ, ଦେବଦାସୀମାନେ ପ୍ରେମୋଦ୍ଭୁତ ହୋଇ ଅତି ସାବଧାନତା ସହ ନୃତ୍ୟ କଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ସର୍ବତ୍ର ମୁଦଙ୍ଗଧ୍ୱନି ହେଲା; ଏହି ପ୍ରଭୃତିସୁସ୍ଥକ ମିଳନରେ ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ, ପାତାଳ ଏହି ତିନି ଲୋକର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ମନ ପାପମୁକ୍ତ ହେଲା ପରି ଜଣାଗଲା । ଜଗଦେବ ହରିତନ୍ଦନ ସେ ମହୋତ୍ସବର ଧ୍ୟାନରେ ମନରୁ ପାପମାନଙ୍କୁ ସମ୍ଭୁ କଲେ । ୪ ।

ତୀକା—ରୂପାକରପ୍ରକରସ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସମୁଦ୍ରସ୍ୟ ଯା ପୀତମୟୁଖଲେଖା ଗୌର ତେଜୋମଞ୍ଜିଷ୍ଠ ଶ୍ରୀରାଧାରୂପା ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, ପୁନଃ ଗଲୋପୁଲାଂଶ୍ଚମୟଂ ଇନ୍ଦ୍ରାଗଳମୟୁଖ-ମୟଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରୂପଂ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, ତେଜଃ ମହଃ, ପ୍ରାୟଃ ବାହୁଲ୍ୟେନ ସମାବୃତ୍ତା ସ୍ୱଚ୍ଛତା ବିବେକ ଏବଂ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭତ୍ୱଃ ଯେଷାଂ ତେଷାଂ ଜନାନାଂ ପ୍ରାପଞ୍ଚିକଂ ସାଂସାରିକଂ ଅକ୍ଷ-ତମସ୍ୟ ଗାତ୍ରଧୀନଂ ଯସ୍ମିନ୍ ତଥୋକ୍ତସ୍ୟ ଅକୋଃ ହୃଦସ୍ୟ ସ୍ୱସାରହୃଦସ୍ୟ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ପିତୃଣେ ଗର୍ଭେ ଯଃ ପାତଃ ପତନଂ ତନ୍ମାତ୍ ଅବନାୟ ଯେଣାୟ ଅସ୍ତୁ ଭବତୁ । ଶ୍ରୀରାଧାକୃଷ୍ଣମୟଂ ତେଜଃ ସ୍ୱସାରହୃଦୟରେ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ଶିଶୁନା ବାଳକେନ ଅଦାରୁପଭୂକ୍ତାଂ ପଶ୍ଚାତ୍ ଶିଶ୍ରାଂ ମାଳାମିବ ପୁଷ୍ପପ୍ରଜ-ମିବ, ଶାଶେନ ଉଜ୍ଜ୍ୱିତାଂ ଦୃଷ୍ଟାଂ ମଣିମିବ, ତମସା ବାହୁଣା (ବାହୋ ଧୂଂହେରୁଣେ ତମସ) ଅଦୌ ଗ୍ରସ୍ତାଂ ପଶ୍ଚାତ୍ ଗଳିତାଂ ମୁକ୍ତାଂ ଚନ୍ଦ୍ରକାଂ କୌମୁଦିମିବ, ଗଜେନ୍ଦ୍ରେଣ ଦଳିତାଂ ମର୍ଦ୍ଦିତାଂ ଉଜ୍ଜ୍ୱିତାଂ ତ୍ୟକ୍ତାଂ ସବେଜିନାଂ ପଦ୍ମନାମିବ, ମୃଗେନ୍ଦ୍ରେଣ ସିହେନ ଗୃହ୍ଣିତାଂ ଆକାନ୍ତାଂ ଯଷ୍ଟାତ୍ ମୁକ୍ତାଂ ମୃଗୀଂ ହରିଣୀମିବ, ଅନଙ୍ଗସଙ୍ଗରକ୍ଷଃ କରସଂସମରବିତ୍ତା ସୈବ ମଙ୍ଗଳମହୋତ୍ସବାଦିଗୟଃ ତେନ ଅୟୁସାଂ କ୍ଳାନ୍ତାଂ ତାଂ ରାଧାଂ ରୂପଃ ପୁନଃ ଅକମାରୋପ୍ୟ ବୋଡ଼ାବୃତ୍ୟ କୃଷ୍ଣଃ ବକ୍ସିତ ଶେଷଃ ।

ଅଦୃବାଦ—ଶ୍ରୀରାଧାଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଭ କରଣମାଳା ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶରୀରର ଗଲୋପୁଲମୟ ତେଜ ପୁଞ୍ଜ, ସ୍ୱସାରର ଘୋରମୋହାନ୍ତକାର ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁମାନଙ୍କର ବିବେକଦୃଷ୍ଟି ସମାବୃତ ହୋଇଅଛି, ସେହି ସ୍ୱସାରମାନଙ୍କୁ ମୋହରୂପ ହୃଦୟର୍ତ୍ତରେ ପଡ଼ିବାରୂପ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରୁ ରକ୍ଷା କରୁ; ଅର୍ଥାତ୍ ରାଧା ଓ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ତେଜୋଦ୍ରାୟ ମୋହାନ୍ତ ସ୍ୱସାରମାନଙ୍କୁ ମୋହରୂପରୁ ରକ୍ଷାକରୁ ।

ପିଲା ପିନ୍ଧି ସାରି ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଥିବା ଫୁଲମାଳ ପରି, ଶାଶରେ ଘଷା-ଯାଇଥିବା ମଣିପରି; ବାହୁଗ୍ରାସରୁ ମୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରକା ପରି, ମହାହସ୍ତୀ ଦଳକରି ଛଡ଼ି ଯାଇଥିବା ପଦ୍ମନାଭ ପରି, ସିହ ଧରି ଛଡ଼ି ଦେଇଥିବା ହରିଣୀ ପରି; କାମ-ବିତ୍ତାରକ୍ଷରେ ଆୟୁସପ୍ରାପ୍ତା ରାଧାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୋଳରେ ବସାଇ କହୁଅଛନ୍ତି—
“ଯୋଷାବର ରେ” ଇତ୍ୟାଦି ।

ଯ

ସାଗ—ମୁଖାବର

ଯୋଷାବର ରେ, ଯଥାର୍ଥରେ ଜାଣ ମୁଁ ତୋହର ରେ,
 ଯାମଲଭୁଧରନିଭପୟୋଧର ମରଦନିଅ ଶୁକର ରେ । ପଦ ।
 ଯାବକ ତୋ ପଦକଞ୍ଚର ସମଦଗଜଗତ ମୋ ଶେଖର ରେ,
 ଯଜ୍ଞସମାଧିଷ୍ଠିତା ତୁ ନିଧୁ ମୁଁ ରକ୍ଷମାନଙ୍କ ବର ରେ । ୧ ।
 ଯମକ କି ତୁହି ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରମୁହିଁ ମୋ ମହାଶୁଭଦଶାର ରେ,
 ଯଦେ ସମ ଦବା ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଅବା ମୋ କରେ ଦେଲୁ ସୁସାରରେ । ୨ ।
 ଯୁବତୀକଦମ୍ବରାଜା ଅବଲମ୍ବ ହୋଇଲୁ ଯେବ ନିକର ରେ,
 ଯୁକ୍ତକୁ ସଲକ ହେଉ ଅତି ଦୁଇ ହୋଇ ପଛେ ପଞ୍ଚଶର ରେ । ୩ ।
 ଯମୁନାବାହିନୀତଟରୁହ ବନୀ ଅବନୀ ଅନାରବାର ରେ,
 ଯଶ ରଖି ନିନ୍ଦାପଟଳୀରୁ ବୃନ୍ଦା କରଇଲୁ ତ ନିବାର ରେ । ୪ ।
 ଯଶୋଦାକୁମର ଗିର ରାଧା ଶିର ନୁଆଁଲେ ଲୁହାଞ୍ଜରରେ;
 ଯୁଗଳ ବିଗ୍ରହ କର ଅନୁଗ୍ରହ ଅଶ୍ୱତୁର୍ଗ-ପୁରନ୍ଦରରେ । ୫ ।

(ଯ) ଯୋଷାବର—ନାଗରତ, ଯଥାର୍ଥ—ପ୍ରକୃତ, ଯାମଲଭୁଧରନିଭ-
 ପୟୋଧର—ଯାଆଁଲା ବା ଯୋଡ଼ି ପକ୍ଷତ ପରି ପ୍ରାୟ, ମରଦନିଅ—ମର୍ଦ୍ଦନକାଗ୍ର,
 ଯାବକ—ଅଳତା, ପଦକଞ୍ଚର—ପଦପଦ୍ମର, ସମଦଗଜଗତ—ମଞ୍ଜୁଗଜ-
 ଗମନା, ଶେଖର—ଶିଶିରୋତ୍ସର, ଯଜ୍ଞସମାଧିଷ୍ଠିତା—ହେ ମହାଯୋଗୀଙ୍କର
 ଯୋଗଭଙ୍ଗକାରଣୀ, ଯମକ—ପୁନରୁଦ୍ଧି, ସୁସାରରେ—ଅତି ଆଦରରେ,
 ଯୁବତୀକଦମ୍ବରାଜା—ଯୁବତୀସମୁଦ୍ରେଷୁ, ଅବଲମ୍ବ—ଆଶ୍ରୟ, ନିକର—ନିଶ୍ଚୟ,
 ଯୁକ୍ତକୁ ହେଉ—ସାଞ୍ଜୁ ପିନ୍ଧୁ, ନିବାର—ନିବାରଣ ।

ହେ ନାଗରତ, ମୋତେ ଯାଉଁଲ ପକ୍ଷତ ଧରି ଦେଖା ଯାଉଥିବା ତୋ
 ବୃନ୍ଦାପୁର ମର୍ଦ୍ଦନକାଗ୍ର ଶୁକର ବୋଲି ପ୍ରକୃତରେ ଜାଣ । ପଦ । ହେ ମଞ୍ଜୁ-
 ଗଜଗମନା, ତୋ ପାଦପଦ୍ମର ଅଳତା ମୋର ଶିଶିରୋତ୍ସର ସ୍ବରୂପ, ହେ
 ମହାଯୋଗୀଙ୍କର ଯୋଗଭଙ୍ଗକାରଣୀ, ତୁ ନିଧୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମୁଲ୍ୟବାନ ରତ୍ନ ପରି ଅଟୁ
 ଏବଂ ମୁଁ ମହାଦବିତ୍ର ଧରି । ହେ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରମୁହିଁ, ତୁ ମୋ ମହାଶୁଭଦଶାର
 ପୁନରୁଦ୍ଧି ଅଟୁ କି ? ଅର୍ଥାତ୍ ଶୁଦ୍ଧଦଶା ଆସିଲେ ସବୁପ୍ରକାର ସୁଖ ଯେପରି
 ସୁନଃ ସୁନଃ ମିଳିଯାଏ, ତୁ କଅଣ ମୋର ସେହିପରି ? ଅହା, ହେ ସଖି,

(ଯ) ଅଦ୍ୟପ୍ରଭୃତ୍ୟନଳସେନୁସହୋଦରସ୍ୟେ;
 ଦ ସ୍ୟେ ତଦାସ୍ୟାହମହନିଶମେବ ସୁକ୍ରଃ ।
 ଅଗୋ ଲତା ନ ଗଣୟତ୍ୟକୃଣଂ ଯଥାଲେ-
 ବାଲେ ମମ ଭ୍ରମସି ତତ୍ ସତତଂ କ୍ଷମସ୍ବ ॥

ଇତ୍ତଂ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗଚମ୍ପୋକସୂଚକୋକ୍ତିରତତ୍ତୁତକାରଚମତକରଣେଃ
 ସରତ୍ତୁନରୁଚୁକ୍ତିପଟିମ ଟୋପପୁଟିତେମ୍ବୁ ଦୁର୍ଭବଂ ତନେଶ୍ୱେନାଞ୍ଜଳବ୍ୟଜନ-
 ବାଜନେଶ୍ୱା ନାବସାନଂ ସ୍ୱାଂ କ୍ଷଣିଦାୟାଂ ମଞ୍ଜୁଳକେଳିମଞ୍ଜୁରୀନିୟୁତ୍ତାର
 ନିଲ୍ମୟ କାଶିତ୍ ବ୍ରଜଦେବୀ ।

ତୁ ଅତି ଯତ୍ନରେ ଯେଉଁ ପ୍ରେମରୂପକ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ସମ୍ପୃକ୍ତ କରି ରଖିଥିଲୁ, ସେମା
 ଦ୍ୱାତରେ ତାକୁ ଆଦରରେ ଅର୍ପଣ କଲୁ କି ? ହେ ଯୁବଜୀବସୁହୃଣେଷୁ,
 ତୁ ଯେବେ ନିଶ୍ଚୟ ମୋର ଆଶ୍ରୟ ହେଲୁ, ତେବେ ଅତି ଦୁଃଖ ହୋଇ ଏବେ
 କନ୍ୟାର୍ଥ ଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ସାଞ୍ଜୁ ପିଲୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋ ସଙ୍ଗେ ଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ମଦନ ତା
 ସାଞ୍ଜୁକୁ ପିଲୁ; ମୁଁ ତା ସଙ୍ଗେ ଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି । ମୋର ଆଉ ମଦନକୁ
 ଭର ନାହିଁ । ୩ । ବ୍ରହ୍ମାସଣୀ ଯମୁନା ନଦୀତୁଳରେ ଜାତ ହୋଇଥିବା ବନା
 ଅର୍ଥାତ୍ ବନକୁ ଅବନା ଅର୍ଥାତ୍ ପୁଅବା ବା ଲଲାପୁଲୀ ରଚନା କରିବାରେ
 (ବ୍ରହ୍ମାବନ କରିବାରେ) ଯଶ ରଖି (କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ) ନିଦାସପୁତ୍ରରୁ
 ନିବାରଣ କଲୁ; ଅଥବା ଏ ବନର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବତା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଏ
 ଯମୁନାତୁଳ ବନ ବ୍ରହ୍ମାବନରେ ପରିଣତ ହେଲା, ସେ ଯଶସ୍ବିନୀ ହେଲେ ଏବଂ
 ମୁଁ ଲୋକନିନ୍ଦାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲି । ୪ । ଯଶୋଦାଭ୍ରମର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକର ଏହି କଥା
 ଶୁଣି ଲଜ୍ଜାରେ ରାଧା ମୁହଁ ତଳକୁ କଲେ । ହେ ଯୁଗଳବିଗ୍ରହ (ରାଧାକୃଷ୍ଣରୂପୀ),
 ଅଠଗଡ଼ର ରାଜାଙ୍କୁ ଅନୁଗ୍ରହ କର । ୫ ।

ଟୀକା—ଅନଳସଃ ନିରବରଣଃ ଯଃ ଇନ୍ଦ୍ରଶୁକ୍ରଃ ତସ୍ୟ ସହୋଦରଂ ତତୁଲ୍ଲଂ
 ଅସ୍ୟଂ ବଦନଂ ଯସ୍ୟ ତତ୍ ସବୋଧନେ; ଅସ୍ମି ଶରତନ୍ଦାନନେ, ଅଦ୍ୟପ୍ରଭୃତ
 ଅଦ୍ୟାରବ୍ୟ ଅହନିଶଂ ଅହୋରାତ୍ରଂ ସତତଂ ତବଦାସ୍ୟେ ଭୃତ୍ୟତ୍ୱେ ସୁକ୍ରଃ
 ନିସୁକ୍ରଃ ଅସ୍ମି ଏବ । ଅସ୍ମି ବାଲେ, ଯଥା ଯେନ ପ୍ରକାରେଣ ଲତା ପୁଷ୍ଟିତା ଇତି
 ଯାବତ୍ ଅଲେଃ ଭ୍ରମରସ୍ୟ ଅକୃଣଂ ମହତ୍ ଆଗଃ ଅପରାଧଂ (ଅଗୋପରାଧ୍ୟା
 ମକୃଷ୍ଣ ଇତ୍ୟମରଃ, ଆଗଃ ସାନ୍ତଂ କ୍ଳୀବେ) ନ ଗଣୟତି ମନସି ନ ଦଧାତି
 ଭ୍ରମସି ମମ ତତ୍ ଆଗଃ ସତତଂ କ୍ଷମସ୍ବ, ଯଥା ଭ୍ରମରବିମର୍ଦ୍ଦିତା ପୁଷ୍ପଲତା
 ଭ୍ରମରସ୍ୟ ଚେନ୍ନପରରମ୍ଭଣାଦିଜନିତଂ ଅପରାଧଂ ନ ହୁଦି ଦଧାତି ତଥା
 ମଦନସଙ୍ଗଲିଙ୍ଗା ଭ୍ରମସି ମମାପରାଧଂ ହୁଦି ନ ଧାସ୍ୟସୀତି ମେ ପ୍ରାର୍ଥନା ।

ର

ରାଗ—କେଦାର

ରସାଳସା ରେ, ରସି ପୁଣି ଏ କି ଲେକହସା ରେ । ପଦ ।
 ରକ୍ତମା, ରୁମ୍ଭେ ରୁଦ୍ଧାଶାରେ, ରାଜାବେ ପ୍ରୟୁକ୍ତ ହେଲେ କାସାରେ । ୧ ।
 ରତିନାଥ ସମର ପ୍ରଣସାରେ, ମେଣ୍ଡୀ କେ ନ ରସନ୍ତ ସଂସାରେ । ୨ ।
 ରସନ୍ତ ରସିକେ ସିନା ନିଶାରେ, ରଜନୀ ଶେଷରେ ଏ କି ଦଶା ରେ । ୩ ।
 ରମଣୀୟ ହେମକୁ ସୁଦୃଶା ରେ, ରଖିଲୁ କେତେ ନିବିଡ଼େ ମସାରେ । ୪ ।
 ରଦ୍ଧୁ ନା ଅପଣ ଅଉ ରସାରେ, ରସାରୁହରୁ ଲତାକୁ ଶସା ରେ । ୫ ।
 ରାଜାଅସ୍ତଦୂର୍ଗର ଏ ଭାଷା ରେ, ରଚେ ଏବେ ଚିତ୍ତେ ହେଉ ସୁନାରେ । ୬ ।

ଇତ୍ୟଥା ଅନେନ ପ୍ରକାରେଣ ସ୍ବାୟାୟାଃ ଅଙ୍ଗା ଅଙ୍ଗା ପ୍ରତି ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗା
 ତସ୍ମିନ୍ ରୁମ୍ଭାନ୍ତାଂ ଉକ୍ତୟଃ ସମୁଦୟଃ ତସ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ରଚନା ତୟା ଉକ୍ତରତାଃ
 ସ୍ମରତାଃ ଯେ ରୁମ୍ଭାକାଶଃ ତେଷାଂ ଚମତକରଣେଷୁ ଅନ୍ଧବଚନାୟାନନ୍ତେଷୁ
 ସଚ୍ଚିତ୍ତାଃ ପ୍ରେମଯୁକ୍ତା ଗୁଚ୍ଛୟଃ ତାସାଂ ଯଃ ପତିମାନୁଶୀଳୁଃ ତସ୍ୟ ଆଶୋପୟୁଷିତେଷୁ
 ଅତ୍ତମବରଣେଷୁ ମୁଦୁରଃ କୋମଳେଷୁଚ୍ଚିତେଷୁ ପୁନଃ ତେଜାଃପ୍ରଭାଃ ପରହତ-
 ଶାଞ୍ଜିକାପ୍ରାନ୍ତରାଗଃ ଏବ ବ୍ୟକ୍ତନଂ ତସ୍ୟ ବାଜନେଷୁ ସଞ୍ଚାଳନେଷୁ ଆରଃ କ୍ରିୟାଭରତ
 ଶେଷଃ, ଶଶଦାୟାଂ ରଜନ୍ୟାଂ ଅସଲଂ ସମୀପକର୍ତ୍ତ୍ତ୍ୱୀ ଅବସାନଂ ଶେଷଃ ଯସ୍ୟାଃ
 ତସ୍ୟାଂ ସତ୍ୟାଂ ମଞ୍ଜୁଳା ମନୋହାରଣ୍ୟଃ ଯାଃ କେଳମଞ୍ଜୁର୍ଯ୍ୟଃ ଲତାବିଶେଷାଃ
 ତା ଏବ ନିଲୟଃ ନିକୁଞ୍ଜି ତସ୍ୟ ଦ୍ଵାରଦେଶେ, କାଚିତ୍ତ୍ଵିକଦେଶା ସ୍ବାଧିଷ୍ଠିତୃସଖୀ
 ନିଲୟ ରୁହସି ସ୍ଥୂତ୍ଵା କଥୟତାଃ ଶେଷ ।

ଅନୁବାଦ—ହେ ପୁଣ୍ୟଚନ୍ଦ୍ରମୁଖି, ଆଜିଠାରୁ ଦନରାତି ସର୍ବଦା ତୋ ଗୁଳର
 ବୋଲି ମୋତେ ଜାଣିବୁ, ଲତା ଯେପରି ଭ୍ରମରର ରୁମ୍ଭନାଦକନିତ ମହାଅମସ୍ତକ
 ଧରେ ନାହିଁ, ହେ ସୁଦର, ତୁ ସେପରି ମୋର ସମସ୍ତ ଅପସ୍ତକ ସର୍ବଦା କ୍ଷମା କରିବୁ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସାଧୁକାକର ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗକୁ ରୁମ୍ଭନ କଲବେଳେ ଉଠିବା ଚୁକାର
 ଶବ୍ଦରେ ଅନ୍ଧବଚନାୟୁ ଅନନ୍ଦ ଜାତ ହେଲା, ଏହୁପରି ମନୋହର ଗୁଚ୍ଛିତାପୁଷ୍ପ
 ସୁମଧୁର ବାକ୍ୟ କହୁଁ କହୁଁ ଏବଂ କାନିପଶନ୍ତରେ ବିସ୍ତ ହେଉ ହେଉ ରାତି
 ପାହିଗଲା । ଏହୁ ସମୟରେ ଜଣେ ବ୍ରଜାଙ୍ଗନା ସେହୁ ମନୋହର କେଳମଞ୍ଜୁ-
 ର୍ଯ୍ୟର ଦ୍ଵାରଦେଶରେ ଅଡ଼େଇ ହୋଇ ରହୁ ଶ୍ରୀସାଧୁଙ୍କୁ ସନ୍ମୋଧନ କରି
 କହିଲେ—“ରସାଳସା ରେ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(ର) ଅନାଦୃତ୍ୟାଳୀନାଂ ପ୍ରିୟବଚନମାଳାମକଠିନାଂ,

ହଠାତ୍ ପ୍ରେୟଃଶ୍ରଦ୍ଧାର୍ଗଲନବିଚରୁକାସି ସଖି ଚେତ ।

ଇଦାମାମପ୍ୟାସ୍ତାବନମବନିରୁଷାଂ ପୁଷ୍ପମେ,

ଯଥା ଭୂୟାଦ୍ ଯଦାନ୍ କୁରୁ ହସପଦାସ୍ୟହସିତେ ॥

ତତସ୍ତଦାକର୍ଷ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣଭ୍ୟର୍ଣ୍ଣରୁନ୍ଦି ତୁର୍ଣ୍ଣଶ୍ରୀତଞ୍ଚୋଳଲେଭନା

ଦାହୋର୍ତ୍ତାଣ୍ଡସ୍ପର୍ଶସାବର୍ଣ୍ଣ୍ୟମୁର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣା ଶୀର୍ଣ୍ଣନିଧୁବନୋସ୍ତ୍ରାହାତରେକା ସା
ପ୍ରକାଶ୍ୟମାଳମୁଦ୍‌ଥାୟ ସଦାସଦପଂ କଶୋରେଷ୍ଠରଂ ପ୍ରତି ।

(ର) ହେ ରସାଳସା—ରସାଧିକ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ଅଳସ୍ୟପ୍ରାପ୍ତା; ରସାଧିକ୍ୟ—
ପୁରୀଦଶ; ରାଜାବେ—ପଦ୍ମମାନେ; କାସାରେ—ପୋଷଣରେ; ମସାରେ—
ନାଳମଣି ମଧ୍ୟରେ; ରସାରେ—ପୃଥ୍ବୀରେ; ରସାରୁହରୁ—ବୃକ୍ଷରୁ; ପୁସାରେ—
ବିନା ଅପତ୍ତିରେ ।

ହେ ରସାଳସା, ରସି ଅର୍ଥାତ୍ ରସରେ ଅନ୍ତରକୁ ହୋଇ ପୁଣି ଏ କି
ଲେକହସା (ହସହସା) ହେଲା । ପଦ । ପୁରୀଦଶ ଅକାଶକୁ ଏବେ ରକ୍ତମା
ରୁନ୍ଦି ଲଣି ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରୀକାଶ ଅରୁଣ ବର୍ଣ୍ଣ ଧରି ଲଣି ଏବଂ ପଦ୍ମମାନେ ପୋଷଣରେ
ପୁଣିଲେଣି । ୧ । ଏ ସଂସାରେ ଭଲ କେଉଁ ସ୍ତ୍ରୀ କାମଜୀଡ଼ାର ପ୍ରଣୀୟାରେ
ଅନ୍ତରକୁ ନ ହୁଅନ୍ତି ? ଅର୍ଥାତ୍ ରମଣୀଗଣ କାମ-ସମ୍ପର୍କରେ ଜୟଲଭ କରି କାମ
ଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରଣୀୟା କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି । ୨ । ମାତ୍ର ଗୁଣିରେ ସିନା ରସିକମାନେ
ରସନ୍ତି, ରାତି ଶେଷରେ ଏ କି ଦଶା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା; ଅର୍ଥାତ୍ ରସିକମାନଙ୍କର
ରସଜୀଡ଼ାର ବେଳ ସିନା ରାତି, ରାତି ପାହୁଣ ଲଣି, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ତୋର ରସଜୀଡ଼ା
ଶେଷ ହେଲା ନାହିଁ । ୩ । ହେ ସୁନେହୀ, ସୁନ୍ଦର ସୁବର୍ଣ୍ଣକୁ (ସୁନ୍ଦର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସଦୃଶ
ତୋ ଶରୀରକୁ) କେତେ ଦୃଢ଼ରୂପେ ମସାର ମଧ୍ୟରେ (ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣି ଭୁଲ୍ଲ ବୃଷ୍ଟିକ
ଶରୀରରେ) ରଖିଲା ? (ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟରେ ସିନା ନାଳମଣିକୁ ରଖାଯାଏ, ନାଳମଣି
ମଧ୍ୟରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କିପରି ରହିଛି ମ ?) । ୪ । ପୃଥ୍ବୀରେ ଆଉ ଅପଣ ବା ଅପବାଦ
ନ ରହୁ, ରସାରୁହରୁ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶରୀରରୁପ ବୃକ୍ଷରୁ) (ତୋ ଅଙ୍ଗରୁପ) ଲତାକୁ
ଶସା ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ତ୍ୟାଗ କର । ୫ । ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗର ରାଜା ଏହାକୁ
ଭାଷାରେ ରଚନା କଲେ, ଏବେ ବିନା ଅପତ୍ତିରେ ବାହାର ଆ । ୬ ।

ଶିଳା—ହେ ସଖି, ଆଳୀନାଂ ସର୍ଗୀନାଂ ଅକଠିନାଂ କୋମଳାଂ
ପ୍ରିୟବଚନମାଳାଂ ସୁମଧୁରବାକ୍ୟାବଳୀଂ ଅନାଦୃତ୍ୟା ହଠାତ୍ ପ୍ରେୟଃସଃ ପ୍ରିୟ-
ତମସ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଏବଂ ଅର୍ଗଳଃ ତେନ ନିବିଡ଼ଂ ଯଥାସ୍ୟାତ୍ ତଥା ରୁକ୍ଷାଅସି ଚେତ୍
ଅବନେଃ ପୃଥ୍ବୀୟଃ ରୂପା ଅଳଂକାରମୁରୂପା ଅଂବିପୁଷ୍ପମା ପାଦଶୋଭା ଯସ୍ୟାଃ
ତସ୍ୟା ସମ୍ବୋଧନେ, ଯଥା ଇଦାମାଂ ଅମୃତଃ ଅବନଂ ଅମୃତକ୍ଷଣଂ ଭୂୟାତ୍ ତଥା

ରାଗ—ଶଶିକାମୋଦୀ—ଅବକାଶ

ଲଳାନାଥ ହେ, ଲଜେ ମୁଁ ଗଲିଟି ସହି ।

ଲଗୁଇଛ କାହିଁ ଶ୍ୟାମ ହେ ଦିଅ ମୋ ଲଗିଶାନ୍ତି । ପଦ ।

ଲଭି ତୁମ୍ଭକୁ ପ୍ରାଣବରୁ କର, ଲେକହସାରେ ଯେବେ ଯିବି ସର,
ଲସିବି ଯେବେ ପାଇ ନିନ୍ଦା ଦାଉ, ଲଗିଲି ଅପଣକୁ କେହି . ଅଉ । ୧ ।
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଗୁଣ ଅଛୁଟି ମୋର, ଲଳମ ଅଦି ଭୁଷା ସଜ କର,
ଲଭିଥିବ ତୁରୁ ମଧ୍ୟ ତଳକ, ଲେଖିଦିଅ ବେଗେ ନ ଦେଖୁ ଲେକ । ୨ ।
ଲେଖୁ, ଶ୍ରୀଭୁଜବନ୍ଧ ଶିଥିଲାଅ, ଲଭା ରହଲେ ଗହନେ ପଳାଅ,
ଲଗିଛି ଲକ୍ଷା ମୁକୁଟ ଶିଖଣ୍ଡେ, ଲଜ କଥା ଲେକେ ଦେଖିଲେ ଦାଣ୍ଡେ । ୩ ।
ଲଗାଇଛ ହଟ ଯେଉଁ ରସରେ, ଲଟିବି ସିନା କାଲି ପ୍ରତୋଷରେ,
ଲଦି ଅଗ୍ନିତେ ଥିବା କ୍ରପାସିନ୍ଧୁ, ଲଞ୍ଜୁଅଟି କେଡ଼େ ହେଲ ହେ ବରୁ । ୪ ।
ଲଳିତା ନୋହେଟି ଯେ ତାକୁଅଛୁ, ଲକ୍ଷେ ଦୁଷ୍ଟେ ରଖିଅଛୁ, ମୁଁ ବାଛୁ,
ଲଦୁ କରଦେବ ଦେଖିବା ଯଶେ, ଲେଖାଧିପ ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗର ଭଣେ ।

କୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀଶଂ ସପତ୍ନୀନାଂ ଶତ୍ରୁଣାଂ ଅସ୍ୟହସିତଂ ଯସ୍ମିନ କର୍ମଣି ତତ୍ ଯଥା ତଥା
ଯତ୍ନାନ୍ କୃରୁ, ଏବଂ ଯତ୍ନାନ୍ କୃରୁ ଯଥା ଶତ୍ରବସ୍ତେ ନ ହସିଷ୍ୟନ୍ତି ଅପୁରଷା ତ.
ଭବସ୍ୟତାତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ତତଃ ତଦନନ୍ତରଂ ତତ୍ ଅକର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧା କର୍ଣ୍ଣୟୋଃ ଅଭ୍ୟର୍ଣ୍ଣଂ ସମୀପଂ
ତୁମ୍ଭତଃ ଭବି କର୍ଣ୍ଣାଭ୍ୟର୍ଣ୍ଣରୁମ୍ଭିନୀ ଅକର୍ଣ୍ଣବସ୍ତୁତେ ଭବ୍ୟର୍ଥଃ ତୁର୍ଣ୍ଣଂ ଯଥା ସ୍ୟାତ୍
ତଥା କୀଡ଼ନ୍ତେନା ଲେଲେ ଚଞ୍ଚଳେ ଲେଚନେ ଯସ୍ୟାଃ ସା, ଅକର୍ଣ୍ଣବସ୍ତୁତଚଞ୍ଚଳ
ନୟନା ଭବ୍ୟର୍ଥଃ, ଦାହାତ୍ ଅଗ୍ନିମଧାତ୍ ଉଦ୍ଭୀର୍ଣ୍ଣଂ ବହର୍ଗତଂ ଯତ୍ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଂ ତସ୍ୟ
ସକର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ ଭବଃ ସାବର୍ଣ୍ଣ୍ୟଂ ତେନ ପୂର୍ଣ୍ଣଃ ବର୍ଣ୍ଣଃ ଯସ୍ୟାଃ ସା; ତପ୍ରକାଞ୍ଚନବର୍ଣ୍ଣା
ଭବ୍ୟର୍ଥଃ, ଶୀର୍ଣ୍ଣଃ, ଶୀଘ୍ର ନିଧୁବନୋସ୍ତାହସ୍ୟ ରତିକୀଡ଼ାୟାଃ ଅଭିରେକଃ
ଅଧିକ୍ୟଂ ଯସ୍ୟାଃ ସା ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୱରତକାମା ସା ରାଧା ପ୍ରଗର୍ଣ୍ଣଂ ଋତସ୍ତତଃ ବିଦିପ୍ତଂ
ମାଲ୍ୟଂ ଯଦତତ୍ ଯଥା ତଥା ଭ୍ରଷ୍ଟମାଲ୍ୟମିତ୍ୟର୍ଥଃ ଉଦ୍ଭାୟ ସଦାସଦସଂ ସଭୟଂ
ସଲକ୍ଷଂ ତ କଣୋରେଶ୍ୱରଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଂ ପ୍ରତି ବଦତି ଭବି ଶେଷଃ ।

ଅନୁବାଦ—ହେ ସଖି, ସଖୀମାନଙ୍କର ହୃଦ କଥାକୁ ଅଦର ନ କର
ଯେବେ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରିୟତମଙ୍କର ସ୍ନେହପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛୁ. ତେବେ

(ଲ) ଲମ୍ବମମ୍ବରମାବଳ୍ୟଂ ପ୍ରାଚୀ ପ୍ରାଚୀକଟକ କଟୋ,
ବାଲାହୁଦୟପଞ୍ଚେଷୋ ମୁଞ୍ଚି ମତ୍ତକଞ୍ଚୁକାଞ୍ଚଳଂ ।

ଅମଳାନନ୍ଦପୀୟୂଷନିଷ୍ୟକସମୋହତୁତ୍ତମନିଷ୍ୟକନପଦମତନନଦେ-
ନିଶାଚରମଦଶାୟାରକବନେତରଚରଣାୟୁଧପୂନର୍ଭର୍ଯ୍ୟମୁନାବାଃପୁରକବ-
ରବଦବୃନ୍ଦତୁଳମରଘପାନପ୍ରମୁଦତାଳିପାଳିପ୍ରଣୀତପ୍ରଜ୍ଞାରେନ୍ଦ୍ରମନ୍ଦର-
ଗୋପୁରବଳମ୍ବବନ୍ଧନକୁରମୁସ୍ତବପାଠପାଠବେଦାଦିନ୍ୟବଗାହାଗତଗୋପୀ-
ଜନାଭରଣରଣିତକରଣେଃ ପରରତ୍ୟମାଣପ୍ରାଭ୍ରତକଞ୍ଚିମରବାଡ଼ମ୍ବରୈ-
ସ୍ତବୃତେଽପ୍ୟମ୍ବରତଳେ ପାନେନିକୁଞ୍ଜାନିଷ୍ପ୍ରାନ୍ତାଂ କାନ୍ତାଂ ପ୍ରତି ସଖ୍ୟଃ ।

ହେ ସୁନ୍ଦର, ଯେପରି ଶମ୍ଭୁମାନେ ନ ହସନ୍ତି, ସେପରି ଅସୁରକ୍ଷା କରିବାକୁ
ଯତ୍ନ କର ।

ଅନ୍ତରର ଏହି କଥା ଶୁଣି ସେହି ଆକର୍ଷକସ୍ତୁତଚଞ୍ଚଳନେତ୍ରୀ, ତପ୍ତ-
କାଞ୍ଚନବର୍ଣ୍ଣା ରତ୍ନଶିଫାକାନ୍ତା ରାଧା ପୁଲ୍ଲମାନଙ୍କୁ ଏଣେ ତେଣେ ଫିଙ୍ଗିଦେଇ
ଲଜ୍ଜା ଓ ଭୟ ସହୃଦ ଉଠି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ—“ଲଲାଦିଧୁ ହେ” ଭତ୍ୟାଦି ।

(ଲ) ଲଲାଦିଧୁ—ଲଲାପ୍ରିୟ; ସଢ଼ିଗଲ—ଅବସନ ହୋଇଗଲା;
ଲଗିଶାଢ଼ୀ—ପିକାଶାଢ଼ୀ; ଲସିକ—ଅବନତ ହେବ; ନନ୍ଦାଦାଉ—ଅପବାଦର
ଯନ୍ତ୍ରଣା; କେହୁ—କିପରି; ଲଲମ—ଲଲଟଭୂଷଣ; ଭୂଷା—ଅଳଙ୍କାର; ଗହନ
—ବନ; ମୁକୁଟଶିଖଣ୍ଡେ—ମୟୂରଭୂମୁକୁଟରେ; ଲସା—ଅଳତା; ଲୁଟିକ—
ଲୁଟିକରିବା; ଲଭୁ କରଦେବ—ଅପମାନିତ କରିଦେବା; ଲେଖାଧିପ—ଇନ୍ଦ୍ର,
ରାଜା ।

ହେ ଲଲାପ୍ରିୟ ! ମୁଁ ଲଜରେ ସଢ଼ିଗଲ, ହେ ଶ୍ୟାମ ମୋ ପିକା
ଶାଢ଼ୀକୁ କେନ୍ଦ୍ରରେ ଲୁଚାଇଅଛୁ ଦିଅ । ଯଦି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁରୂପେ ପାଇ
ମୁଁ ଯେବେ ଲେକହସାରେ ସରିଯିବ ଏବଂ ଅପବାଦ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପାଇ ନିତାନ୍ତ
ନ୍ୟୁନ ହୋଇଯିବ, ତେବେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଉ କିପରି ଲଗିଲି ? ଅର୍ଥାତ୍ ଆଉ
ମୋତେ ତୁମ୍ଭେ କିପରି ସମ୍ମାନିତ ? ୧ । ମୋର ଲସି ଲସି ରାଣ ଅଛି; ମୋର
ଲଲଟଭୂଷଣ ପ୍ରଭୃତି ଅଳଙ୍କାର ସଜ କର (ଯାହା କି ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଅଛି,
ତାକୁ ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ସଜାଡ଼ି ଦିଅ), ମୋର ଭ୍ରୂଲତା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଭଲକକୁ
(ଯାହା ଲଭଯାଇଅଛି ଓ ଯାହାର ଲଭବା ଦାଣ୍ଡଲେକେ ଦେଖିଲେ ନାନା
ଅପବାଦ ଦେବେ ତାକୁ) ଲେକ ଦେଖିବା ଆଗରୁ ଲେଖିଦିଅ । ୨ । ହେ ଲେଖା,
ତୁମ୍ଭର ସୁନ୍ଦର ବାହୁପାଶକୁ ମୋ ଦେହରୁ ହରାଇ ଦିଅ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋତେ

ତୁମ୍ଭେ ଆଲିଙ୍ଗନରୁ ମୁକ୍ତ କରି, ବନ ମଧ୍ୟରେ ଲତା ଗହଳରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଲତାପୁର୍ଣ୍ଣ ଗହଳ ବନ ଭିତରେ ଭିତରେ ପଲାଇ ଯାଅ । ତୁମ୍ଭର ମୟୁରପୁଞ୍ଜ ମୁକୁଟରେ ଅଲତା ଲାଗିଛି, ଲୋକେ ଦାଣ୍ଡରେ ଦେଖିଲେ ବଡ଼ ଲଜ କଥା ହେବ । ୩ । ଯେଉଁ ରସରେ ହୁଅ ଲଗାଇ ଅଛୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ରସ ଆଶାରେ ଶାଢ଼ୀ ଲୁଗାଇ ଏତେ କୌତୁକ କରୁଅଛୁ, କାଲି ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ସେ ରସ ଲୁଟି କରିବ ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ରସ ହସଭୋଗ କରିବ । (ଅଜ ମୋ ଶାଢ଼ୀ ଦେଇ ପକାଅ) କିନ୍ତୁ ହେ କୃପାସିନ୍ଧୁ, ଆଶ୍ରିତ ହୋଇଥିବା ଲୋକକୁ ଏପରି ଲଙ୍ଘନ କରି ଅର୍ଥାତ୍ ଏପରି ହଇସା କରି, ହେ ବନ୍ଧୁ, ତୁମ୍ଭେ କେତେ ଲଜୁଆ ହେଲୁ । (କାଲି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଆସିବ—ଏହା ମୁଁ କାର କଲେ ଶାଢ଼ୀ ଦେବି—ଏହାହିଁ ଲଜ) । ୪ । ଯେ ଲତା ଦ୍ଵାରରେ ଡାକୁଛି, ସେ ଲଳିତା ହୁଏ, ଲକ୍ଷେ ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟରେ ମୁଁ ତାକୁ ଜଣେ ବୋଲି ବାଛି ଅଛୁ । ସେ ମୋତେ ଦେଖିଲାସି ନିଶ୍ଚୟ ଅପମାନିତ କରିଦେବ, ଆଠଗଡ଼ର ରାଜା ଏହା ଭଣିଲେ ।

ଚାକୀ—ପ୍ରାଚୀ ପୁରୀଦିକୁ ସ୍ଵାଦି ଧୂନ୍ୟତେ, କଟୋ କଟିଦେଶେ ଲମ୍ବ ଦିଗ୍‌ବଳୟବ୍ୟାପି ଆରକ୍ଷି ସର୍ବତୋରକ୍ଷବର୍ଣ୍ଣି ଚ ଅମ୍ଭର ଆକାଶ ବସ୍ତ୍ର ଚେତ ଧୂନ୍ୟତେ ପ୍ରାଚୀକଟତ୍ ପର୍ଯ୍ୟାପତ୍ । ପୁରୀଦଗରୁଣିତାଭବଦ୍ଵାର୍ଥଃ । ହେ ବାଳାନାଂ ଯୁବତୀନାଂ ହୃଦୟସ୍ୟ ପଞ୍ଚେଷୋ କର୍ଦ୍ଦର୍ପ, ହେ ଯୁବତୀମାନସମଦାନେତ୍ୟର୍ଥଃ ମତ୍‌କଞ୍ଚୁକାଞ୍ଚଳ ମମ କଞ୍ଚୁକସ୍ୟ ଉଲ୍ଲୋଗ୍‌ପରପର୍ଯ୍ୟାୟସ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳଂ ମୁଞ୍ଚିତ୍ୟକ୍ ।

ଅମନେନ ଅନଲୋଚନ ଆନନ୍ଦସନ୍ଦୋହେନ ଭୁଞ୍ଜଲୟୋଃ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣୟୋଃ ସ୍ୟନ୍ଦନପଦଦମ୍ପତ୍ୟୋଃ ରଥାଙ୍ଗମିଥୁନସ୍ୟ ନିନଦୋଃ ଆରାବିଃ, ନିଶାୟାଃ ରାହେଃ ଚରମଦଶାୟାଃ ଅବସାନସ୍ୟ ସ୍ଵାରକ୍ଷେଃ ବନେଚରସ୍ୟ ଅରଣ୍ୟଗୁରୁଣଃ ଚରଣାୟୁଧସ୍ୟ ବନ୍ୟକୁଳକୁଟସ୍ୟ ଧୂନିଭଃ ଯମୁନାୟାଃ ବାଃସ୍ପରେ ଜଳପ୍ରବାହେ (ଅପଃ ସ୍ତ୍ରୀ ଭୂମି ବାବାର ସଲ୍ଲଳଂ କମଳଂ ଜଳମିତ୍ୟମରଃ) ବିକରୁନାଂ ପ୍ରସ୍ତୁତ୍‌ତାନାଂ ଅରବିଦବୃନ୍ଦାନାଂ ପଙ୍କଜପଟଳାନାଂ ମରଦପାନେନ ମକରଦ୍ଵାସ୍ଵାଦନେନ ପ୍ରମୁଦତୟା ପ୍ରମଦୟା ଅଳ୍ପପାଞ୍ଚା ଭ୍ରମରପଞ୍ଜ୍ୟା ପ୍ରଣୀତେଃ ବହୁତେଃ ଝଙ୍କାରେଃ, ନନ୍ଦମନ୍ଦଗଣାଂ ଗୋପୁରଂ ପୁରଦ୍ଵାରଂ ଅବଲମ୍ବଃ ଆଶ୍ରୟୋ ଯସ୍ୟ ତସ୍ୟ ବନ୍ଦନାଂ ପ୍ଳୁତପାଠକାନାଂ ନିହରମ୍ବସ୍ୟ ସମୁଦ୍ରସ୍ୟ ସୁବପାଠପାଠକେଃ ପ୍ରଣସ୍ତ୍ରୀଗାନାତମ୍ବରେଃ, ବାହୁନ୍ୟାଂ ଯମୁନାୟାଂ ଅବଗାହାୟାଂ ଆଗତାନାଂ ଗୋପୀଜନାନାଂ ଆଭରଣରଣତ୍ କରଣେଃ ଭୂସଖଣ୍ଡିଜାନେଷୁ ପରରତ୍ୟମାଣେଃ ସଖିଷ୍ଠେଃ ମିଶ୍ରିତେରଘ ଯାବତ୍ ପ୍ରାଭୁଜକଡ଼ଣ୍ଡିମାନାଂ ପ୍ରଭୁଜଞ୍ଜପକବାଦ୍ୟ-ବିଶେଷାଣାଂ ରବାତମ୍ବରେଃ ନାଦାଟୋପେଃ ଅମ୍ଭରତଳେ ଗଗନଭ୍ରମେ ବହୁତେ

ରାଗ—ସାବେରୀ

ବିଚିତ୍ର ବେଶ ମଞ୍ଜୁଳା ରେ ବାଳା, ବିବିଧ ଗୁଡ଼ୁଗୁଣୀଳା ।
 ବିଭବରା ଅର୍ଦ୍ଧେ ଏକାକୀ ଏକାକୀ ହୋଇ ରତ୍ନ ଫୁଲତୋଳା ରେ,
 ଚିଳାସକୁଶଳା ରେ, ବଞ୍ଚିନିଲୟବିହାରରେ । ୧ ।
 ବାଳକାଳୁ ବାସ ପରି ରେ ବାଳା, ବଞ୍ଚୁଥିଲୁ ଅନୁସରି,
 ଚିଲିକାଟି ବନବିହାରଭ୍ରମର ବେଳେ ଯା ଦେଲୁ ପାଶୋରି ରେ,
 ବିଗୁର ତ ଗୋରୁ ରେ, ବିଶ୍ୱେ କାହିଁକି ପ୍ରୀତି ଅରରି । ୨ ।
 ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରମାଳୁ ରେ ବାଳା, ବ୍ରଣଗଣ ତ ଦିଗୁରି,
 ବିମ୍ବାଧରୁ ନବପଞ୍ଚବମାନଙ୍କୁ ବାଣ୍ଟିଲୁ କି କିଛି କିଛି ରେ,
 ବିଶ୍ଳିଥ ହୋଇଛୁ ରେ, ବାସ ପିନ୍ଧିଥାଉ ପରା କାଳୁ । ୩ ।
 ବଞ୍ଚିକି ଅନାଇ ଦୂରୁ ରେ ବାଳା, ବାସରେ ତ ଭୟ କରୁ,
 ବ୍ରଜେ ଆଜି ଶୁଣି ଅସିଲୁ ତୁ ମୁଣି ପ୍ରତିରାତ ଅସି ଘରୁ ରେ,
 ବିଜନେ ସଞ୍ଚରୁ ରେ, ବଡ଼ ବିଷମ ଏ ଯା ନ ଡରୁ । ୪ ।
 ବିନୟନୟବସତି ରେ ବାଳା, ବିମୋହନ କଳାବତି;
 ବିରୁପାକ ଦେବ ବିପକ୍ଷକୁ ଜିଣି ଯଶେ ମଣ୍ଡିଲୁ କି ଯିତି ରେ;
 ବଞ୍ଚିବସୁବତି ରେ, ବନ୍ଦେ ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗପରାପତି । ୫ ।

ପରପୁଣ୍ୟେ ସତ ଶନେଃ ନିଃଶଂ ଯଥା ସ୍ୟାତ୍ ତଥା ନିକୁଞ୍ଜାତ୍ କୁଞ୍ଜବନାତ୍
 ନିଷ୍ପ୍ରାନ୍ତଂ ବହୁର୍ଗତଂ କାନ୍ତଂ ଶ୍ରୀରାଧାଂ ପ୍ରତି ସଖ୍ୟା ପରିହସନ୍ନୀତି ଶେଷଃ ।

ଅନୁବାଦ—ପୂର୍ବଦିଗରୁପ ନାୟିକା କଟିଦେଶରେ ଶୀର୍ଷ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ବସ୍ତ୍ର
 ଦେଖାଇ ହେଲୁଣି, ଅର୍ଥାତ୍ ପୂର୍ବଦିଗର ଆକାଶରେ ଅରୁଣଭଦ୍ରସୂ ଦେଖାଗଲୁଣି;
 ହେ ସୁବତ୍ସନାସମୋହନ, ମୋ କଞ୍ଚୁକର ପଶନ୍ତୁ ଶୁଦ୍ଧିଅ ।

ରାତ୍ରିବିରହ ପରେ ମିଳନ ଆଶାରେ ଚନ୍ଦ୍ରବାକଦମ୍ପତି ଅତି ଅନନ୍ଦିତ
 ହୋଇ ରାବ କଲେଣି, ବନ୍ୟକୁଳକୁଟମାନେ ପ୍ରଭାତସୁଦେ ଶବ୍ଦ ଆରମ୍ଭ କରି
 ଦେଲେଣି, ଯମୁନାଜଳ ପ୍ରବାହରେ ପ୍ରସ୍ତୁତି ପଦ୍ମମଧ୍ୟରେ ଭ୍ରମରଗୁନ୍ ମଧୁପାନ କରୁ
 କରୁ ଝଙ୍କାର କଲେଣି, ନନ୍ଦକ ନବର ଦ୍ଵାରଦେଶରେ ଥିବା ଭୂଟମାନେ ସୁବପାଠ
 ଆରମ୍ଭ କଲେଣି । ଏହିସବୁ ଶବ୍ଦ ସଙ୍ଗେ ଓ ଯମୁନାକୁ ସକାଳୁ ଗାଧୋଇ ଆସୁଥିବା

(ବ) ଯା ଭୃଂ ଶିଶୁପାଳଙ୍କଦେ ସହେଥା ନାଲିଜନାଲିଙ୍ଗନମୟଗାତଂ,
ଅଙ୍ଗାରଦ୍ଵାର୍ଗଲୟଗରୁକା ସୈବଭୃମାସୀଃ କଥମଦ୍ୟ କଷ୍ଟଂ ।

ସାନ୍ତଃପ୍ରଣୟଦ୍ଵାସପରିହାସେବଂ ଶ୍ରେଷ୍ଠରତେୟବମାଳୀନାମାଲ୍ଲନାୟା-
ମଙ୍ଗେଷୁ ଲଜ୍ଜାୟା ଲାଳାବିମର୍ଦ୍ଦଦ୍ୟୁନାଙ୍ଗ୍ୟାମଙ୍ଗୀକୃତ୍ୟାଙ୍ଗଶ୍ରାବଦ୍ଵୟାର୍ଘ୍ୟ-
ସାଳସଲସତ୍ ସମୀରେଣ ପଥା କଦମ୍ବକଦମ୍ବସମ୍ଭାସେନ ତାଭିଃ ସହଚରାଭି-
ରବଗାହାୟା ଯମ୍ବୁନାବାଃପ୍ରବିଷ୍ଟାୟାଂ ସ୍ଵାୟାମବସାଦାଗତଃ ସାନ୍ଦୀପନ-
ମୁଚିନନନଃ ସାନନଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଂ ପ୍ରତି ସମ୍ମିତଂ ।

ଗୋପୀମାନଙ୍କ ଅଳଙ୍କାର ଧ୍ବନି ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଭତସୁତକ ଭଣ୍ଡମ ଶବ୍ଦ ମିଶ୍ରି ଶୁଣା
ଗଲଣି, ଏହି ସବୁ ଶବ୍ଦଦ୍ଵାରା ଅକାଶପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାରୁ ସ୍ଵାଧୀ ଧୀରେ ଧୀରେ କୁଞ୍ଜ
ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରିଲେ, ସେତେବେଳେ ସଖୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ପରିହାସରେ କହୁ
ଅଛନ୍ତି—“ବିଚିତ୍ର ବେଶ ମଞ୍ଜୁଳା ରେ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(ବ) ବଞ୍ଚିନିଳୟ—ଲତାକୁଞ୍ଜରୁହ, ବାସ—ଲୁଗା, ଚଳାପଣ—ବଶିଷ୍ଠ,
ଅସାଧାରଣ; ବ୍ୟସ୍ତ—ଇତସ୍ତତଃ ଲପ୍ତ, ଚନ୍ଦ୍ରମାସ—କସ୍ତୁର ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ଵାରା ଗଣ୍ଡ
ସ୍ଥଳରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥିବା ମାଛର ଚନ୍ଦ୍ର, ବ୍ରଣଗଣ—ଖଣ୍ଡିଆ ଚନ୍ଦ୍ର, ନବ
ପଲ୍ଲବ—ନୂଆ ପତ୍ର, ବଶିଥ—ଜିଲ, ହୃଦ୍ଵଳା; ବଞ୍ଚିକ—ଲତାକୁ, ବାସରେ—
ଦିନବେଳେ, ବିଜନେ—ବିଜନ ସ୍ଥାନରେ, ବିନୟନୟବସନ୍ତ—ବିନୟ ଓ
ମାତରେ ନିୟୁଣା, କଳାବତୀ—ସୁନ୍ଦରୀଲକ୍ଷ୍ମଣୀ, ବିରୂପାକ୍ଷଦେବବିପକ୍ଷ—ଶିବଙ୍କ
ଶତ୍ରୁ କାମ; ବଞ୍ଚିବୟବତୀ—ଗୋପାକୃଣୀ ।

ହେ ବାଳା, ତୁ ତ ଅତି ବିଚିତ୍ର ବେଶରେ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଅଛୁ ଏବଂ
ନାନାବିଧ ଗୁଚ୍ଛର୍ଣ୍ଣରେ ନିୟୁଣା ଅଛୁ, ଅଧରାତ୍ରେ ଏକାହାର ତୁ କିପରି ଏ
ବଶରେ ଫୁଲ ତୋଳୁଅଛୁ ? ହେ ସଖି ତୁ ଚଳାପରେ ବଡ଼ କୁଶଳା ଅଛୁ ଏବଂ
କୁଞ୍ଜବନରେ କ୍ରିଡ଼ା କରିବାରେ ତୁ ବଡ଼ ଉତ୍ସୁକା । ୧ । ଆମ୍ଭେମାନେ ପିଲାଦିନରୁ
ପିକାଲୁଗା ଦେହରେ ଲାଗି ରହିଲୁ ପରି ତୋତେ ଅନୁସରଣ କରିଥିଲୁ, କିନ୍ତୁ
ତୋର ଏହି ବଶିଷ୍ଠ ବନବିହାରରୂପ ଉତ୍ସବବେଳେ ତୁ ଯାହା ଆମକୁ ଏକା-
ବେଳେକେ ପ୍ରାସୋର ଦେଲୁ ଏହା ବଡ଼ ଦୁଃଖର କଥା । ହେ ଗୋର, ବିଚାର
କର, ସ୍ଵପ୍ନରେ ଲୋକେ କାହିଁକି ବଞ୍ଚୁଛନ୍ତି କରନ୍ତି ? ୨ । ହେ ସଖି, ତୋ
ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳରେ ଯେଉଁ ମାଛର ଚନ୍ଦ୍ରସବୁ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକ ତ କାହିଁକି
ଲିଭିଗଲା ପରି ଜଣା ଯାଉଅଛି ଏବଂ ଗଣ୍ଡଦେଶରେ ତ କଣ କଣ ଦେଖାଯାଉ-
ଅଛି, ତୁ ତୋ ବିମୁଖଳ ସ୍ଵରୂପ ଅଧରରୁ ନୂଆ ପତ୍ରମାନଙ୍କୁ କିଛି କିଛି (ରକ୍ତମା)
ବାଣ୍ଟି ଦେଇଅଛୁ କି ? (ତା ହୋଇ ନ ଥିଲେ ତୋ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଅଧର ଏପରି

ମଳନ ଦଶରା କାହିଁକି ?) ଆହୁର ମଧ୍ୟ ତୋ ପିକାଲୁଗା ତ କାହିଁକି ଲୁଗୁଲୁ
ହୋଇ ଯାଇଅଛି ? ତୁ ପରା ସବୁଦିନେ ଲୁଗା କାନ୍ତି କର ପିକି ଥାଉ ? ୩ ।
ଆଉ ମଧ୍ୟ ଦିନବେଳେ ତୁ ପରା ଲିତାକୁ ଦେଖି ଡରୁ । ଅନ୍ୟମାନେ ଆଜି ବ୍ରଜରେ
ଶୁଣି ଆସିଲୁଁ ଯେ, ତୁ ପ୍ରତି ରାତିରେ ଘରୁ ଆସି ନିର୍ଜନ ବଣରେ ବୁଲୁଛୁ, ତୁ
ଯାହା ଆଦୌ ଡରୁ ନାହିଁ ଏ ତ ବଡ଼ ବିଷମ କଥା । ୪ । ହେ ସଖି, ତୁ ବିନୟ
ଓ ଗଭିର ଆଶ୍ରୟ ସ୍ଥଳ ଅର୍ଥାତ୍ ତୁ ଯେପରି ବିନୟବତୀ ସେହିପରି ଗଭିରପୁଣୀ
ଅଛୁ ଏବଂ ବିବିଧ ସ୍ୱଳ୍ପ ଶିଳ୍ପବିଦ୍ୟାରେ ମଧ୍ୟ ଦକ୍ଷା ଅଛୁ, ତୁ ଗଉଡ଼ ଘରର
ଭୂଆପୁଣୀ ହୋଇ କର୍ମପଥ କଣି ଯଗରେ ପୃଥ୍ବୀର ମଣ୍ଡିତ କଲୁ । ଅନ୍ଧଦୁର୍ଗର
ରାଜା ତୋତେ ବନ୍ଦନା କରୁଅଛନ୍ତି । ୫ ।

ଶିକା—ହେ ଶିଶୁପାଳଜାତେ, ଶିଶୁପାଳପୁତ୍ରମିତ୍ର କୋମଳା ଅଙ୍ଗଲତା ଯସ୍ୟାଃ
ତତ୍ ସମ୍ବୋଧନେ ହେ ଶିଶୁପାଳକୋମଳାଜି, ଯା ହୁଁ ଅଗାଧୁଁ ମୁଦ୍ରାପି ଅଳ୍ପ-
ଜନାନାଂ ସଖୀଜନାନାଂ ଅଲ୍ପଜନାଂ ନ ସହେଥାଃ ସୋତୁଃସମା, ସା ଏବଂ ହୁଁ
କଥା ଅଦ୍ୟ ଆସମ୍ୟକ୍ ଗାଳଂ ଯତ୍ ରତ୍ନାର୍ଗଳୟୁଗ୍ମଂ ଅର୍ଗଳାବିବ ଗାଳବାହୁୟୁଗ୍ମଂ
ତେନ ରୁଦ୍ଧା ନିୟୁତ୍ରିତା ଆସୀଃ ଅଭବଃ ଇତି କହ୍ନମ୍ ।

ସାନ୍ତଃପ୍ରଣୟଦ୍ୱାସପରିହାର୍ଷେଃ ଆନ୍ତରାନ୍ତରାଗେଶ ହାସେନ ପରିହାସେନ ଚ
ସହଚ୍ଚେଃ ଆଲାନାଂ ସଖୀନାଂ ଇତ୍ୟେବ ବଚେତଃ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଙ୍ଗେଷୁ-ଲ୍ଲାନାୟାଂ
ସହଚ୍ଚିତାୟାଂ, ତଥା ଲଳାବିମର୍ଦ୍ଦେନ ବିଳାସାଲ୍ଲଙ୍ଘନାଦିନା ଦୁନାଙ୍ଗ୍ୟାଂ କ୍ଳିଷ୍ଟା-
ବୟାୟାଂ ରାଧାୟାଂ ଅଙ୍ଗରାଗାଦି ସମ୍ଭାରଂ ତଦ୍ରମାର୍ଜନୋଚିତ ସୁଗନ୍ଧଦ୍ରବ୍ୟଜାତଂ
ଅଙ୍ଗୀକୃତ୍ୟ ଗୁମ୍ଫାଦ୍ୱା ଛିତାଭିରିତ ଶେଷଃ ତାତଃ ପରିହାସକାରିଣୀଃ ସହଚରାଃ
ସହ ସାଲସଂ ଧରଂ ଲସନ୍ ବହନ୍ ସମୀରଃ ପବନୋ ଯସ୍ମିନ୍ ତଥୋକ୍ତେନ
କଦମ୍ବାନାଂ ଗପତୁଃସାଂ କଦମ୍ବେନ ସମୁଦ୍ବେନ ସ୍ୱବାଧେନ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣେନ ପଥା
ଗତ୍ୱା ଇତି ଶେଷଃ ଅବଗାହାୟ ସ୍ଥାନାର୍ଥଂ ଯମୁନାୟା ବାରି ସଲିଳେ ପ୍ରବିଷ୍ଟାୟାଂ
ରାଧାୟାଂ ସତ୍ୟାଂ ଅକସ୍ମାଦାଗତଃ ହଠାତ୍ପପ୍ଲୁତଃ ସାନନ୍ଦଃ ସହର୍ଷଃ ସାଦୀପନ-
ମୁନିନନ୍ଦନଃ ମଧୁମଙ୍ଗଳଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଂ ପ୍ରତି ସସ୍ମୃତଂ ଈଷଦ୍ୱାସ୍ୟସହୃତଂ ବଦନ୍ତି
ଶେଷଃ ।

ଅନୁବାଦ—ହେ ଶିଶୁପୁଷ୍ପାଜି, ତୁ ତ ସଖୀଜନମାନଙ୍କର କୋମଳ
ଆଲିଙ୍ଗନ ସହୃଦୀରୁ ନାହିଁ, ସେହି କୋମଳାଙ୍ଗୀ ତୁ ଆଜି କପରି ଗାଳରତ୍ନପୁରପ
ବାହୁ ଅର୍ଗଳରେ (କଳିଣିରେ) ଅବଧୁରା (ବନ୍ଦା) ହେଲୁ । ଓଃ, ଏ ବଡ଼
କଷ୍ଟର କଥା ।

ଆଲମାନଙ୍କର ଏହି ପରିହାସ କଥାରେ ରାଧା ଲଜ୍ଜାରେ ସହଚ୍ଚିତ
ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ଶରୀର ରତିରଙ୍ଗରେ ବଡ଼ ଲାଗୁ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା,
ଧୀର ସମୀରଣ ପ୍ରବାହରେ ଆମୋଳିତ କଦମ୍ବରୁଦ୍ରସମାକୁଳ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ପଥରେ

ଶ

ଶ୍ୟାମ ଶିଖଣ୍ଡରୁଲ, ଶ୍ରମ କି ଅଜପାକେ ହେଲ ସଫଳ । ପଦ ।
 ଶବ୍ଦ ଶିଦ୍ଧା ବିନା ଗଲ କି ସର, ସମ୍ଭରପରପୁର କଲ କି ଜୁରି । ୧ ।
 ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ବେଶ କପାଁ ଏପରି ଅଜ, ଶରଦଚନ୍ଦ୍ର ତୁମ୍ଭ ନାହିଁ କି ଲଜ । ୨ ।
 ଶିଶୁହେଲେହେଁ ତୁମ୍ଭେ କଲଭଂସର, ଶଶକିଶୋରାଟିକି ଦେଲ ଯେ ସାର ॥
 ଶିଶୁସମାଳା ଦଳଦେଇ କୁଠାରେ, ଶଙ୍ଖା ନ କଲ ସଶାମାନଙ୍କଠାରେ । ୩ ।
 ଶରମପ୍ରଦ ଅଜସରକି ହେଲ, ସମନସ୍ତ୍ରୟା-ତଟ-ଅଟବାବୁଲ । ୪ ।
 ଶିର ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ ଯାବକ ବୋଲେ, ଶରଣ ବୋଲି କି ଯଡ଼ିଲି ପା ତଳେ ॥
 ଶପଥ ଶତ ଅଛି କହୁଛି ସତେ, ଶ୍ରୀ ବ ଲୁକେଶ ନୁପ ରଗଲେ ଗୀତେ । ୬ ।

ତତ୍ତ୍ୱ ମାର୍ଜନ ପାଇଁ ସୁଗନ୍ଧ ଦ୍ରବ୍ୟମାନ ଧାରଣ କରିଥିବା ସେହି ସହଚରମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯମୁନାକଳରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସାଦ୍ୱୀପକ ମୁନିଙ୍କ ପୁତ୍ର ମଧୁମଙ୍ଗଳ ହଠାତ୍ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ହସି ହସି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି:—

“ଶ୍ୟାମ ଶିଖଣ୍ଡରୁଲ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(ଶ) ଶିଖଣ୍ଡରୁଲ—ମୟୂରସୁନ୍ଦରୁଚିଧାରୀ, ଶବ୍ଦ—ରାତି, ଶମ୍ଭରପର-ପୁର—କାମଦେବଙ୍କ ରାଜଧାନୀ, ଜୁରି—ଲୁଟି, କଲଭ—ଶିଶୁ ହାତୀ, ଶଶ-କିଶୋର—କୋମଳପ୍ରାଣ ଠେକୁଆ ପରି କୋମଳାଙ୍ଗୀ ରାଧା, କୁଠାର—କୁରୁତି, ଶରମପ୍ରଦ—ଶର୍ମଦାୟୀ, ସୁଖପ୍ରଦ; ଶମନସ୍ତ୍ରୟା—ଯମ ରକ୍ଷଣୀ, ଯମୁନା; ଅଟବାବୁଲ—ବଣରେ ଦୁଲ୍ଲବା, ଶିର—ମସ୍ତକ, ଯାବକ—ଅଳତା. ବୋଲ—ଲେପ, ପା ତଳେ—ଗୋଡ଼ଢ଼ଳରେ ।

ହେ ମୟୂରସୁନ୍ଦରୁଚିଧାରୀ ଶ୍ୟାମ, ଅଜପାକେ ଯେତେ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲ ତାହା ସଫଳ ହେଲା କି ? ପଦ । କାମରାଜାଙ୍କ ରାଜଧାନୀକୁ ଲୁଟି କରିବାରେ ବିନା ନିଦ୍ରାରେ ରାତି ପାହ ଗଲା କି ? ୧ । ତୁମ୍ଭ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ବେଶ କାହିଁକି ଅଜ ଏପରି ଦିଶୁଛି ? ହେ ଶରଦଚନ୍ଦ୍ର, ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କଣ ଲଜ ତୁମ୍ଭ ନାହିଁ ? ଅର୍ଥାତ୍ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ କଣ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଲଜ ମାଡ଼ୁନାହିଁ ? (ତୁମ୍ଭେ ଶରଦଚନ୍ଦ୍ର ପରି ସୁନ୍ଦର, ଅଜ ତୁମ୍ଭର ସେହି ସୁନ୍ଦର ଦେହ ମଳିନ ହୋଇଥିବାରୁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଟିକିଏ ଲଜ୍ଜା ହେଉ ନାହିଁ କି ?) । ୨ । ତୁମ୍ଭେ ବାଳକ ହେଲେହେଁ କଲଭ ଅର୍ଥାତ୍ ହାତୀଛୁଆ ପରି ଅସାଧାରଣ ବଳଶାଳୀ, ଶୁଦ୍ଧକାୟ କୋମଳପ୍ରାଣ ଠେକୁଆ ପରି କୋମଳାଙ୍ଗୀ କିଶୋରାଟିକି ସାରିଦେଲ ଅର୍ଥାତ୍ ଦଳ ଦେଲ । ୩ । ଅହା, କି ଦୁଃଖର

* ‘ବେଶ ସରି’ ପାଠାନ୍ତର । ମାତ୍ର ଅଳଙ୍କାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏହା ଅସଙ୍ଗତ ।

(ଶ) ନବଶୈଶବସୌକୁମାରୀଧୂର୍ତ୍ତାଙ୍ଗୁଳଲୋଭୁତଦୁର୍ଦ୍ଦଶବଳସ୍ୟ,

ତବ ତସ୍ୟ ବାଳାତ୍ୟ ବାଳିକାୟାଃ ସୁନତାଳଦ୍ବୟଦାରଣଂ ନ ଚିନ୍ତଂ ।

ଚିରେଣ ଲବ୍ଧାଶୁର୍ୟମନୋରଥ ପଳତୟା ଚର୍ଚ୍ଚିତୋଽସି ଶର୍ଚ୍ଚିତପଦ-
ଶବ୍ଦଶ୍ରବମଣାସ୍ୟାଦ୍ୟବୋଦବ୍ୟଂ ନନ୍ଦପଣୋଦୟୋଃ ପୁରତସ୍ତବାଚରତ-
ମିଚ୍ଛୁକ୍ତବତ ମଧୁମଙ୍ଗଳେ ସପ୍ତଶୟନୀସଦାସସ୍ମିତଂ ତଂ ପ୍ରତି ହସ୍ତିଃ,
ଧୂର୍ତ୍ତାଶ୍ରୟ ବାଞ୍ଛିତା ବାଞ୍ଛିମସି ତଂ ନାଭିପ୍ରେଷି ଭିକ୍ଷାମବଲମ୍ବସେ
ଦାରୁଣାଂ ସରଣୀମ୍ ।

କଥା । ସୁକୋମଳ ଶିଶୁପୁରୁର ମାଳାକୁ ବୁଦ୍ଧିରେ ଦଳ ଦେଇ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ
ଟିକିଏ ସୁଦ୍ଧା ଭୟ କଲ ନାହିଁ । ୪ । ଯମୁନାକୁଳବତ୍ସି ବଣରେ ବୁଲିବାଟା ଆଜି
ସରିବି ସୁଖଦାୟକ ହେଲା ଯଶ । ୫ । ଅଳତାବୋଳରେ ତ ମୁଣ୍ଡ ସୁନ୍ଦର ଦଣ୍ଡିଅଛି,
“ତୁ ମୋର ଏକମାତ୍ର ଶରଣ” ଏହି କଥା କହି ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲ
କି ? ୬ । ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଶତେଥର ମୋ ରାଣ ଅଛି, ସତକଥା କହ, ବାଲୁକେଶ
ରଜା ଏ ଗୀତ ରଚନା କଲେ । ୭ ।

ଟିକା—ହେ ବାଳାତ୍ୟ, ବଳଶାଳିନ୍, ନବେ ଶୈଶବେ ଯତ୍ ସୌକୁମାରୀଂ
କୋମଳତା ତସ୍ମିନ୍ଧୂର୍ତ୍ତାଃ ନିସୁଣାଃ ଶୈଶବୋଚିତସୁକୋମଳା ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ଯାଃ
ଅଙ୍ଗୁଳୟଃ ତାରଃ ଲଳୟା ଅକ୍ଳେଶେନ ଉଚ୍ଛୁତ ଉତ୍ତେଜିତଃ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶବଳଃ
ଗୋବର୍ଦ୍ଧନାଶ୍ୟଃ ଯେନ ତସ୍ୟ ତବ ବାଳିକାୟାଃ ଶ୍ୟାୟାଃ ସୁନତାଳଦ୍ବୟସ୍ୟ
ତାଳପଲସଦ୍ବିଶ୍ରୁତନୟୋଃ ଦାରଣଂ ନ ଚିନ୍ତଂ, ଯସ୍ମିନ୍ ଶୈଶବେ କୋମଳାଙ୍ଗୁଳଭଃ
ଗୋବର୍ଦ୍ଧନାଦ୍ରଂ ଲଳୟା ଉଚ୍ଛୁତବାର୍ଦ୍ଧ ସାଂପ୍ରତଂ ତତ୍ତ୍ବସେ ବାଳିକାୟାଃ
ସୁନଦାରଣମକ୍ଷୁରମିତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ଶର୍ଚ୍ଚିତଃ ଚିରସ୍ମୃତଃ ପଦଶବ୍ଦଶ୍ରବମଣଃ ପୁଣ୍ୟମାତନ୍ତ୍ରଃ ଯେନ ତଥାକୁତଂ
ଅସ୍ୟଂ ଯସ୍ୟ ତତ୍ ସମ୍ଭାଧନେ, ଚିରେଣ ଚରକାଳପରଂ ଲବ୍ଧଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ଅଶୁର୍ୟ-
ମନୋରଥସ୍ୟ ଅବଚଳିତାଭିଳାଷସ୍ୟ ଫଳଂ ଯେନ ତସ୍ୟ ଭବଃ ତତ୍ତ୍ବତୟା, ଚିର-
କାଳାନନ୍ତରଂ ତଦାଭିଳାଷଃ ପୁଣ୍ୟ ଅସୀତ୍ ତସ୍ମାତ୍ ତ୍ବଂ ହୃଦଗବମନ୍ତୁଭବସି, ଅନ୍ୟ
ନନ୍ଦପଣୋଦୟୋଃ ତବ ପିତ୍ରୋଃ ସ୍ବରତଃ ତବ ଅଚରତଂ ଅଚରଣଂ ବୋଦବ୍ୟଂ
ବିଜ୍ଞପୟିତବ୍ୟଂ ମୟା ଇତି ଶେଷଃ; ମଧୁମଙ୍ଗଳେ ଇତି ଉକ୍ତବତି ସତି ତଂ ପ୍ରତି
ସପ୍ତଶୟଂ ପ୍ରୀତିପୁରଂ ଇଷତ୍ତଦାସସ୍ମିତଂ କିଞ୍ଚିତ୍ ଭୟହାସସହୃତଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଃ
କଥୟିତା ଶେଷଃ; ହେ ଧୂର୍ତ୍ତି, ଆଶ୍ରୟ ମମବାଶ୍ରୟ ଗାରେଗସ୍ୟ ଭାବସ୍ତୁ
ତସ୍ୟା ବାଞ୍ଛଂ ବୃଣ୍ଣସମ୍ଭାଦମିତି ଯାବତ୍ ଅସି ନ ଅଭିପ୍ରେଷି କିଞ୍ଚିତ୍ତସ୍ୟେ, ଅସି
ପୁନଃ ଭିକ୍ଷାଂ ଅନ୍ୟଂ ଦାରୁଣାଂ ନିଷ୍ଠୁରଂ ସରଣୀଂ ପଦ୍ଧତଂ ଅବଲମ୍ବସେ ।

ଅନ୍ତବାଦ—ହେ ବଳଶାଳୀ, ଯେଉଁ ଲୋକ ଶୈଶବକାଳରେ
ସୁକୋମଳ ଅଙ୍ଗୁଳି ସାହାଯ୍ୟରେ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପଦ୍ମକୁ ଟେକିଥିଲେ,

ସ

ସ୍ତବ—ମୁଖାବଳୀ

ସପତଟି ମୋର ରେ, ସହ ଏହି ଥର ରେ,
 ସାର ହାରମସାରମଣିବର ପର ଧର ବକ୍ଷସ୍ଥଳେ ନିରନ୍ତର,
 ନ ଫିଙ୍ଗି ପୁଣି ହଟି ସୁନ୍ଦର ବୃହତ୍ତଟି ଚରୁର ଭରସା ବଢ଼ାଅ ଅପରମିତ । ପଦ ।
 ଶୁଣିଲେ ଆଉ କେ ବୁଜେ, ସରସିବ ସିନା ଲଜେ,
 ସାହା ତୁ ନୋହୁଲେ କିଛି, ସଂସାରେ ନିକମ୍ନ ଅଛି । ୧ ।
 ସାଧୁଜନ କୁଷିକୂପେ, ଭଲ ମନ ସିନା ଛପେ,
 ସହର ଛୋପ ଉଦୟ, ସହଜେ ତୁ ସହୃଦୟ । ୨ ।
 ସବୁ ଅନ୍ୟାୟ ଚରତ, ଶିକ୍ଷାକୁ ଗୁରୁ ତୁହି ତ,
 ସମୟେ କାନ୍ଧୁ ତୋଟିକି, ସଖା ଲକ୍ଷଣ ଏ ଟିକି । ୩ ।
 ସମାସମୀନା ଅସୁତେ, ସମର୍ପି ଦେବିଟି ତୋତେ,
 ସମ୍ଭାଳ ମୋର ଆଚୁର, ସବସ୍ତ ପରା ତୁ ମୋର । ୪ ।
 ସାକ୍ଷାତ ଦେଖିଲ ପର, ସାକ୍ଷୀ ହେବାକୁ ବାହାର,
 ସାଧୁବାର ଅବରୁର, ସପତ୍ନ ହୁହେଁ ମୁଁ ତୋର । ୫ ।
 ସାକ୍ଷୀପରିସୂତ ଯତ, ସେ କି ଜାଣେ ବୋଲି ପ୍ରୀତି,
 ସରସେ ପିଟିବେ ତକ୍କା, ସମାଦକୁ ଏତେ ଏକା । ୬ ।
 ଶୁଣି କଣୋର ବଚନ, ସଖା କଲେ ଆଲିଙ୍ଗନ,
 ସୁନାମା ଅଭିଭୂତରେ ସନ୍ତୋଷେ ଯୋଡ଼ିଲେ କର । ୭ ।

ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ (ଅର୍ଥାତ୍ ତୁମ୍ଭ ପକ୍ଷରେ) ବାଳକାର ତାଳପଳ ସଦୃଶ ସ୍ତନଦ୍ୱୟର ବିଦାରଣ ବିଚିତ୍ର ହୁହେଁ ।

ତୁମ୍ଭର ମୁଖ ପୁଣିମାତ୍ରର ଗର୍ବକୁ ଗର୍ବ କରେ, ହେ କୃଷ୍ଣ, ବହୁଦନର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯିବାରୁ ତୁମ୍ଭେ ଗର୍ବିତ ହୋଇଅଛ । ହେଉ; ଆଜି ତୁମ୍ଭ ବାପ ମାଙ୍କ ଅଗରେ ଏ କଥା ବୁଝାଯିବ; ମଧୁମଙ୍ଗଳ ଏହପରି କହନ୍ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହୁଛନ୍ତି ଓ ହାସ୍ୟ ସହଜ ପ୍ରୀତି ପ୍ରକାଶପୂର୍ବକ କହିଲେ, ହେ ଧୂତ୍ତି, ମୁଁ ବଞ୍ଚିମାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆର୍ତ୍ତ ହୋଇଅଛି; ମୋର ବୁଣଲ ପ୍ରଶ୍ନ ନ ପରୁଣି ଏପରି ବିପତ୍ତ ତଦାରୁଣ ମାର୍ଗ କାହିଁକି ଅବଲମ୍ବନ କରୁଅଛ ? ଅନନ୍ତର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧୁମଙ୍ଗଳକୁ କହୁଅଛନ୍ତି:—“ସପତଟି ମୋର ରେ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(ସ) ଅନ୍ୟୋନ୍ୟାଶ୍ରେଷ୍ଠଶର୍ମକ୍ୟତକରବିମଳସ୍ଥାନୁସନ୍ତୋଷବନ୍ତା—

ବନ୍ୟୋନ୍ୟାଶ୍ରେଷ୍ଠଶର୍ମକ୍ୟତକରବିମଳସ୍ଥାନୁସନ୍ତୋଷବନ୍ତା ।

ସଶ୍ରବକର୍ଷକତ୍ତ୍ୱପନତସଶିଭଃ ସାର୍ବମାନକ ବଂଶୀ—

ଶୃଙ୍ଗଧ୍ୱାନାତ୍ୟଜାରଂ ତଦପସନଭୁବୋ ଜଗତ୍ତୁପ୍ରିୟରଶୋଃ ॥

ତତସ୍ତସ୍ୟାସ୍ତ୍ରୀରେଫ୍ୟନ୍ୟାନ୍ୟାନାମଗତପଦପଦଗୋପନେହାତ୍-
ବଂଶୀବପଞ୍ଚବାଧରାତଶ୍ଚରାଦବଲ୍ଲେକ୍ୟ ସବ୍ରଜବାଳକଚକ୍ରଂ ସମୁଦ୍ଭାସିତାଶ୍ଚର-
ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଶୋଭାପିତଶ୍ଚିତ୍ତଳରଶାମ୍ବୋଜଂ କିଞ୍ଚିଦବଶିଷ୍ଠଶୈଶବଂ କେଶବଂ
ମିଥଃ କଥାସ୍ତେନିରେ ।

(ସ) ସପତ—ଶପଥ, ରାଣ; ସାର—ଉତ୍କୃଷ୍ଟ; ହାରମସାରମଣିବର—
ହାର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଳମଣି; ହଟି—ହଟ୍ଟ କରି, କୌତୁକରେ;
ଭରସା—ଆଶା; ଅପରମିତ—ଅନନ୍ତ; ସାହା—ସହାୟ; ନିକ—କଅଣ(ଅବ୍ୟୟ);
ବୁଦ୍ଧିରସେ—ସେତରୁପ ବୁଦ୍ଧିରେ; ଛପେ—ଲୁଚେ; ସହର—କମାଅ; ସହୃଦୟ—
ବନ୍ଧୁ; ସମାଂସମୀନା—ଯେଉଁ ଗାଈ ପ୍ରତିବର୍ଷ ପ୍ରସବ କରେ (ସମାଂସମୀନା ସା
ଯେବ ପ୍ରତିବର୍ଷ ପ୍ରସୂୟତେ); ସମ୍ଭାଳ—ରକ୍ଷାକର; ଆରୁର—ମହତ୍ତ୍ୱ; ସପତ—
ଶପ୍ତ; ସରସେ—ଅନନ୍ଦରେ; ତତ୍କା ପିଟିବେ—ତେଜୁସ୍ ସ୍ୱାଦେବେ, ପ୍ରବୁର
କରିବେ, ସୁହାମା—ଉଦ୍ଭା ।

ହେ ବନ୍ଧୁ ମଧୁମଙ୍ଗଳ, ମୋ ରାଣଟି, ଏହି ଥରକ ସହ, ହାର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା
ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଳମଣି ପର ସବଦା ଛତିରେ ଧରି ପରେ କୌତୁକରେ ତାକୁ
ପିଙ୍ଗି ଦେ ନା, ଏ କଥା ସୁନ୍ଦର ନୁହେଁ; ଏହା ବରୁର କରି ମୋର ଅନନ୍ତ ଆଶା
ବଢ଼ାଅ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋର ଭବିଷ୍ୟତ ବହୁ ଆଶାରେ ସାହାଯ୍ୟ କର । ପଦ । ଏ
କଥା ଯେବେ ଗୋପସୁରରେ କେହି ଶୁଣେ, ତେବେ ମୁଁ ଲଜରେ ସରସିବି
ସିନା । ତୁ ମୋର ସହାୟ ନ ହେଲେ ମୁଁ ବସ୍ତୁଟିକି ? ୧ । ସାଧୁ ଲୋକଙ୍କର
ଉଦରରୁପ ରୂପ ମଧ୍ୟରେ ସବୁ କଥା ଲୁଚି ରହେ ଅର୍ଥାତ୍ ଉଦ୍ଭାସିତ ଭଲମନ୍ଦ
ସବୁ କଥାକୁ ନିଜ ପେଟରେ ଲୁଚାଇ ରଖେ, କିନ୍ତୁ ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ କରେ
ନାହିଁ । ହୋଧର ଉଦୟକୁ ସହାର କରି ଅର୍ଥାତ୍ ଆଉ ରାଗ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତରେ
ତୁ ବରୁ ଅଛୁ । ୨ । ତୁ ମୋତେ ସବୁ ଅନ୍ୟାୟ ଆଚରଣ ଶିଖାଇଅଛୁ; ସେ
ବିଷୟରେ ତୁ ମୋର ଗୁରୁ, କିନ୍ତୁ ସମୟ ପଡ଼ିଲେ ତୋଟି କାଟି ଦେଉ, ଅର୍ଥାତ୍
ଅପବାଦ ରଚାଇବାହାରୀ ମୋର ସବନାଶ ଘଟାଇ; ଏହା କଲ୍ଲିସଖି ? ୩ ।
ମୁଁ ତୋତେ ଦଶ ହଜାର ଦୁଧିଆଳୀ ଗାଈ ଦେବି; ତୁ ମୋର ମହତ୍ତ୍ୱ ବା
ଭକ୍ତ ରଖ; ତୁ ମୋର ସବସ୍ତୁ ଅଛୁ । ୪ । ଆଖିରେ ଦେଖିବା ପରି ତୁ ତ ସାକ୍ଷୀ
ହେବାକୁ ବାହାରୁଛୁ, ମୁଁ ତ ତୋର ଶତ୍ରୁ ନୁହେଁ, ତୁ ଏପରି ଅଭାବ କରୁଛୁ

କଥା ? * । ହେଉ, ତୁ ଏକଥା ପ୍ରକାଶ କଲେ ଲୋକେ କହିବେ, “ସେ ତ ସାଦୀପନଙ୍କ ପୁଅ, ଜଣେ ତପସୀ, ସେ କଅଣ ପ୍ରୀତି କଥା ଜାଣେ ?” ଏ ଅପବାଦ ଏକା ତୋତେ ଭେଟିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ୨ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏହି କଥା ଶୁଣି ସଖା ମଧୁମଙ୍ଗଳ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ଅଠଗଡ଼ର ରତ୍ନ (ସିତା) ସନ୍ତୋଷରେ ହାତ ଯୋଡ଼ିଲେ । ୨ ।

ଟୀକା—ଅନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ପରସ୍ପରଂ ଯଃ ଆଶ୍ଳେଷଃ ଆଲିଙ୍ଗନଂ ତେନ ଶର୍ମ ସୁଖଂ ତସ୍ୟ ବ୍ୟତିକରେଣ ସମ୍ପର୍କେଣ ବିମଳଂ ନିର୍ମଳଂ ଯତ୍ ସ୍ବାନ୍ତଂ ଅନ୍ତଃକରଣଂ ତସ୍ମିନ୍ ସନ୍ତୋଷବନ୍ତୋ ସନ୍ତୁଷ୍ଟୋ, ଅନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ପରସ୍ପରଂ ଅର୍ଥୀଣା ପ୍ରକୃଷ୍ଟା ଯା ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ ଶୋଭା ତସ୍ୟାଃ ଈଷଣେନ ଦର୍ଶନେନ ଗଳତଃ ଲୁପ୍ତଃ ସମସ୍ତଃ ଅନ୍ତରାୟଃ ବିଦ୍ଵଃ ଯଯୋଃ ତୋ, ସଶ୍ରବୋ ଶ୍ରବ୍ୟାୟକ୍ତୋ ସଖାୟୋଃ କୃଷ୍ଣମଧୁମଙ୍ଗଳୋ, ଅର୍ଚ୍ଚପଦ୍ମତ୍ୟାଂ ଅର୍ଚ୍ଚମାର୍ଗେ ଉପନତାଃ ସମୀପୋପଗତାଃ ଯେ ସମାୟଃ ବକିବଃ ତୈଃ ସାର୍ଚ୍ଚଃ; ଛିନ୍ନାଃ ଛିନ୍ନଶାଃ ରଣ୍ଡୟଃ କରଣାଃ ପସ୍ୟ ତସ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟସ୍ୟ ଅପଘନାତ୍ ଶରୀରାତ୍ ଲୁଃ ଉପୃତ୍ତିଃ ଯସ୍ୟାଃ ତସ୍ୟାଃ ସୂର୍ଯ୍ୟାୟକାୟାଃ ଯମୁନାୟାଃ, ଆନନ୍ଦଂ ପଟ୍ଟମୁଦଙ୍ଗାଦି, ବଣୀ ବେଶ୍ମଃ, ଶୃଙ୍ଗଂ ‘ଶିଙ୍ଗା’ ଇତି ଖ୍ୟାତଃ ବାଦ୍ୟ-ଯନ୍ତ୍ରବିଶେଷଃ ତେଷାଂ ସମାହାରଃ ଆନନ୍ଦବଶାଶୃଙ୍ଗଂ ତସ୍ୟ ଧ୍ବାନୀତ୍ୟଂ ଶବ୍ଦସୂର୍ତ୍ତଂ ତତ୍ ପ୍ରସିଦ୍ଧଂ ଟାରଂ ଜଗ୍ଘତୁଃ ଗତବନ୍ତୋ ।

ତତସ୍ତଦନନ୍ତରଂ ତସ୍ୟାଃ ଯମୁନାୟାତ୍ରୀରେ ଅପି ଅନ୍ୟତ୍ର ଅନ୍ୟସ୍ମିନ୍ ଗର୍ଥେ ଆଗଲଂ ସବତୋଗଲଂ ଯତ୍ ଶତପତାଶାଂ ପଦ୍ମନାଂ ପତ୍ରଂ ତସ୍ୟ ସଗୋହେ ସଦୃଶେ ନେତ୍ରେ ଯାସାଂ ତାରଃ ବଲ୍ଲବାନାଂ ଗୋପାଳାନାଂ ପଲ୍ଲବବାତ୍ କୋମଳ-ପତ୍ରବାତ୍ ଅଧରଃ ଯାସାଂ ତାରଃ କର୍ତ୍ତ୍ରିତାରଃ ଚିତ୍ରାତ୍ ବହୁସଣଂ ଯାବତ୍ ଅବଲୋକ୍ୟ ସବ୍ରଜବାଳକବ୍ରଜଂ ବ୍ରଜବାଳକବ୍ରଜସହିତଂ, ସମୁଦଣ୍ଡଃ ଭୁଜଃ ଯଃ ତାଣ୍ଡବଃ ନୃତ୍ୟଂ ତସ୍ମିନ୍ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟଂ ତସ୍ୟ ଶୋଭା ତୟା ପିଚିତ୍ରିଲଂ ସମନ୍ବିତଂ ଚରଣଦ୍ଵୟଂ ଯସ୍ୟ ତଂ, କହିଦବଶିଷ୍ଠଶୈଶବଂ ଶୈଶବଯୋବନୟୋଃ ସକୌ ବର୍ତ୍ତିମାନଂ କେଶବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଂ ଅବଲୋକ୍ୟ ମିଥଃ ପରସ୍ପରଂ କଥାଃ ବନ୍ଧ୍ୟମାଣରୂପାଃ ତେନିରେ ବିସ୍ତାରିତାଃ କୃତା ଇତି ଯାବତ୍ ।

ଅନ୍ତୁବାଦ—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ମଧୁମଙ୍ଗଳ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ଅନ୍ତଃକରଣରେ ବିମଳ ଆନନ୍ଦ ଅନ୍ତୁଭବ କଲେ, ପରସ୍ପର ଶୋଭା ସମର୍ପଣରେ ଉଭୟଙ୍କ ମନରୁ ସମସ୍ତ ବାଧା ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଗଲା, ସମ୍ପେଦରେ ଦୁହେଁ ଯାଉ ଯାଉ ଅନ୍ୟ ସଖାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅର୍ଚ୍ଚପଥରେ ମିଶି ମୁଦଙ୍ଗ ବଣୀ ଶିଙ୍ଗାନାଦସୂର୍ତ୍ତ ସେହି ଯମୁନାତୀରକୁ ଗମନ କଲେ ।

ଅନନ୍ତର ସେହି ଯମୁନାର ଅନ୍ୟ ଦ୍ଵୀପରେ ସମବେତ ହୋଇଥିବା ପଦ୍ମ-ପଲ୍ଲବଲେଖନୀ ପଲ୍ଲବାରୁଣୀଧରା ଗୋପାଙ୍ଗନାମାନେ ନିବାନଯୁକ୍ତ ନୃତ୍ୟପଟ୍ଟୁ

ରାଗ—ଶଙ୍କରାଭରଣ ବା ମୋହନ
 ପଟପଦମାଳକେଶା ଅଗୋ ରୁହିଁ ରୁହିଁ,
 ସବଂସଦାରେ ଖେଳୁଛୁ ନବ ବାରିବାହ;
 ସମୀପରେ ତାର ରହୁ,
 ସରଜୁଛନ୍ତି ନିଜିନ ଅନେକ ବରହା । ୧ ।
 ସଜ ହୋଇ ସୁରସରଦାର ଅବା ଆସେ,
 ସୁକାୟୁ ଫଉଜ ଘେରିଅଛି ଚଉପାଶେ,
 ସାରିଦେବ ପରା ଆଜ,
 ସରୋଜସୁନ୍ଦରନେତ୍ରା ଜନ ମନ ଲଜ । ୨ ।
 ସୁରେଶ୍ଵରରତନ କି ହେବାରୁ ଜଙ୍ଗମ,
 ସବୁ ମଣିମାନଙ୍କୁ ମିଳିଲ ସେହି ଫମ,
 ସୁଖ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣାଏ ଏଣିକି,
 ସମାଦିବେ ମୁର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ରତନଶ୍ରେଣୀକି । ୩ ।
 ସଞ୍ଚରଣଶୀଳ ନବ ତମାଳ ଭୁରୁହ,
 ସଙ୍ଗେ ଘେନି ଅସୁଅଛି ସଖା-ଶାଖିବ୍ୟୁତ,
 ଶୁକ ଶାରୀ ପରଭୃତ,
 ଶାଖାମାନଙ୍କରେ କରୁଅଛନ୍ତି ସଂଗୀତ । ୪ ।
 ସୁରଧୁନୀ ଜାରେ କରୁଥିବା ଯେବେ ଢପ,
 ସଙ୍ଗୀତ କର ଏ ତାପିସ୍ଥିର ଅନାପତ,
 ସୁଖେ ବଞ୍ଚିବା ବସନ୍ତେ,
 ସାମନ୍ତ ସୁଧାଂଶୁ ଜଗଦେବ ବୋଲେ ଗୀତେ । ୫ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବ୍ରଜବାଳକମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅବଲୋକନ କରି ପରସ୍ପର ଆଳାପ
 କରୁବାରୁ ଲାଗିଲେ—“ପଟପଦ ମାଳକେଶୀ” ଇତ୍ୟାଦି ।

(ଶ) ପଟପଦମାଳକେଶୀ—ଭ୍ରମର ପରି ମାଳବର୍ଣ୍ଣ କେଶ ଯେଉଁ ମାନଙ୍କର;
 ସବଂସଦା—ସୁଧୁବା; ନବବାରିବାହ—ନୂତନ ମେଘ; ବରହା=ବହା—ମୟୂର;
 ସରଜାର—ସେନାପତି; ଫଉଜ—ସୈନ୍ୟ, ସରୋଜସୁନ୍ଦରନେତ୍ରା—ପଦ୍ମ-ପରି

(ସ) ପୁରତଃପରତୋଽପି ତର୍ଜ୍ଜିକା ଦଧତି କୀଡ଼ନମାଳା ଯସ୍ୟ ସଃ,
ଅଭସୀୟୁନଶ୍ଚୃଣଃ ଶିଶୁବଦ କୋଽୟଂ ଜନନେନ୍ଦ୍ରରଞ୍ଜନଃ ।

ଭଲ କୌତୁହଳଲେଲଲେତନାନାମାଭସ୍ମୋରୁହାଣୀଶାମନୋଽଫ-
ନ୍ୟସମ୍ଭାଷଣସମାପ୍ତାବେବ ନେଦସ୍ତୁ ସୈତତାଙ୍ଗଶାଲିଙ୍ଗିତରରଣସରସିଚେ
ନଟବ୍ରଜେ ବିଧୁସ୍ତରତୁଷ୍ଟୋଟିକ ଜ୍ଞାନମୟଂ ମଦନମୋହନ ଭଲ ପ୍ରେମମତ୍ତମା-
ତ୍ତମ୍ଭବଃ ସମାଭିସୀତ୍ ।

ସୁନ୍ଦର ନେତ୍ର ପାହାଙ୍କର; ସୁରେଶ୍ଵରରତ୍ନ—ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣି; କଙ୍ଗମ—ଗନ୍ଧଶୀଳ;
କମ—ଗୁଣ; ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ। ଏ—ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପରି ବର୍ଣ୍ଣଧାରଣୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ; ଶାଣ୍ଡିବ୍ୟୁଦ—
ବୃକ୍ଷସମୂହ; ପରଭ୍ରତ—କୋକିଳ; ସୁରଧୁଞ୍ଜ—ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଦ୍ଵାର, ମନ୍ଦାକିନୀ; ତାପିଷ୍ଠି—
ତମାଳବୃକ୍ଷ; ଅନାତପ—ସ୍ତ୍ରୀ; ସାମନ୍ତସୁଧାଂଶୁ—ସାମନ୍ତରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ
ଚନ୍ଦ୍ରମାସ୍ତୁପ ।

ଅଗୋ ଭ୍ରମରବର୍ଣ୍ଣ ଗାଳକେଶଧାରଣୀ ସଖୀମାନେ । ଦେଖ, ଦେଖ,
ପୁଅବା ଉପରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ମେଘ ଖେଳୁଅଛି, ଅନେକ ମୟୂର ସେହି ମେଘ
ପାଖରେ ରହି ନୃତ୍ୟରଚନା କରୁଅଛନ୍ତି । (ଏଠାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନବମେଘରୂପେ
ଓ ତାଙ୍କର ସଖୀମାନଙ୍କୁ ମୟୂରରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଅଛି) । ୧ । ଅଥବା
କାମରୂପ ସେନାପତି ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ସଜ ହୋଇ ଆସୁଛି କି ? ତାହାର ନଜ
ସୈନ୍ୟମାନେ ତା ଗୁରୁପାଖରେ ଘେରି ଅଛନ୍ତି କି ? ସେ ନିଶ୍ଚେ ଆଜି ପଦ୍ମ-
ଲେତନା ବାଳାମାନଙ୍କ ମନରୁ ଲଜ ଦୂର କରିଦେବ । ୨ । ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣି ଗତିଶୀଳ
ହେବାରୁ ଅନ୍ୟ ମଣିମାନଙ୍କୁ ସେହି କମ ମିଳାଇ କି ? ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ୟ ମଣିମାନେ
ମଧ୍ୟ ଗତିଶୀଳ ହେଲେ କି ? (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣି ପରି ଏବଂ ତାଙ୍କ ସଖୀମାନେ
ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମଣିପରି) ଏଣିକି ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ରମଣୀମାନେ ସାକ୍ଷାତ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣଧାରଣୀ କରି
ଗୁଲ୍ମଧୂବା ମଣିମାନଙ୍କୁ ଯତ୍ନ କରି ସାଇତି ରଖିବେ ଅର୍ଥାତ୍ ସୁନ୍ଦର ସ୍ତ୍ରୀମାନେ
ଏମାନଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ନିଶ୍ଚୟ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଦେହର ବୃକ୍ଷାମଣି-
ପରି ଏମାନଙ୍କୁ ଲେଉଟିବେ; ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ମଣିକାଞ୍ଚନ ସଂଯୋଗ ଘଟିବ । ୩ ।
ଅଥବା ସଞ୍ଚରଣଶୀଳ ବା ଗତି କରୁଥିବା ନୂଆ ତମାଳଗଛ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ) ନିଜ
ସଙ୍ଗରେ ତାର ବଢ଼ିରୁଣୀ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କୁ (ସଖୀମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟ) ଘେନି ଆସୁଛି କି ?
ଶୁଆ, ଶାଘ, କୋଇଲି ପ୍ରଭୃତି ସେହି ବୃକ୍ଷର ଶାଖାମାନଙ୍କରେ ସଜାଡି କରୁ
ଅଛନ୍ତି କି ? ୪ । ହେ ସଖି, ଯେବେ ସ୍ଵର୍ଗଗଙ୍ଗା ଅର୍ଥାତ୍ ମନ୍ଦାକିନୀକୁଳରେ
ଅମ୍ବୋମାନେ ତପସ୍ୟା କରିଥିବା, ତେବେ ଏହି ତମାଳଗଛର ଛତାକୁ ସଙ୍ଗାଳି
ଅର୍ଥାତ୍ ସବସ୍ତରୂପେ ଆଦର କରି ବସନ୍ତରେ ସୁଖରେ ବହୁବା, ସାମନ୍ତରାଜା-
ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ତୁପ ଜଗକେବ ଏ ଗୀତ ବୋଲିଲେ । ୫ ।

ରାଗ—ଗୌଡ଼ୀ

ହରି ହାମାର, ଏ ତ ପ୍ରାନେର୍ଜନ ଗୋ । ପଦ । *
 ହରିହର ମଣିକ ଜିଣିଛୁ ଅପଦନ, ନିନ୍ଦୁଅଛୁ ଇନ୍ଦୁକୁ ବଦନ ଗୋ । ୧ ।
 ହଜାକହସ୍ୟକ ହେଲେ ହେଲେହେଁ ମଦନ, ନୋହୁବ ଏ ମୋହନ ସମାନ ଗୋ ।
 ହଜି ନ ଯିବ ଜାମୁତକେଶର କି ଜ୍ଞାନ, ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ମୃଦୁ ବେଶୁଗାନ ଗୋ । ୩ ।
 ହଟି ଥର କରବା କି ରଦାମ୍ବର ପାନ, ହେଉ ଫଳବନ୍ତ ଯଉବନ ଗୋ ॥
 ହାର ମଧ୍ୟରେ ଆମ୍ବର ତରଳରତନ ଗୋ, ହେବେ କି ଏ ଯୁବତୀଜୀବନ ଗୋ ॥
 ହୁଏ ହୋଇ ଅହୁଦୁର୍ଗତମୁନିହୁଦନ ଗୋ, କରେ ଏ ରସରେ ବିରତନ ଗୋ । ୭ ।

ଟୀକା—ହେ ଆଳ ହେ ସଖି, ଯସ୍ୟ ପୁରତଃ ସମୁଖେ ପରତଃ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଷୁ ଚ
 ଅପି ତର୍ଜ୍ୟକାଃ ଗୋବତ୍ରାଃ କ୍ବୀଡ଼ନଂ କ୍ବୀଡ଼ାଂ ଦଧତି ହୃଦନ୍ତଃ, ଅୟଂ ଅଭସୀପୁମନସାଂ
 ଭଲପୁଷ୍ପସ୍ୟ ଛବିଃ ଶୋଭା ଇବ ଛବିଃ ଯସ୍ୟ ସଃ ଅଭସୀପୁଷ୍ପହକାଣଃ ଜନାନାଂ
 ନେତ୍ରରଞ୍ଜନଃ ଲୋକଲୋଚନପ୍ରୀତିଜନକଃ ଶିଶୁଃ କଃ ?

ଇତି ଅନେନ ପ୍ରକାରେଣ କୌତୁହଳେନ ଅପୂର୍ବବୃତ୍ତିଦର୍ଶନଜନିତେନ
 ଔସ୍ତ୍ରକେନ ଲୋକେ ଚକ୍ଷୁରେ ଲୋଚନେ ଯାସାଂ, ତାସାଂ, ଅଭାସମୌରୁହାକ୍ଷୀଣାଂ
 ପଦ୍ମନେତ୍ରାଣାଂ ଗୋପୀନାଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯତ୍ ସମ୍ଭାଷଣାଂ ଆଳାପଃ ତସ୍ୟ ସମାପ୍ତେ
 ଏବଂ ନଟବ୍ରଜେ ନୃତ୍ୟତ୍ତରୋପଶିଶୁବ୍ରଜେ ନେଦିଷ୍ଟଂ ନିକଟତମଂ ସୈକତ୍ଵଂ
 ସ୍ବିକୃତାମୟପ୍ରଦେଶ ଏବଂ ଅଙ୍ଗଣଂ ଚତୁରଂ ତସ୍ମିନ୍ ଆଲିଙ୍ଗିତଂ ନିଶ୍ଚିନ୍ତଂ ଚରଣମେବ
 ସରସିକଂ ପଦଂ ଯସ୍ୟ ତସ୍ମିନ୍ ସଭା ବିଧୁସ୍ତଚତୁଷ୍ପୋଷିକଜ୍ଞାନଂ ବିଲୁପ୍ତସବାଙ୍ଗୀନ-
 ଜ୍ଞାନଂ ବେଦ୍ୟାନ୍ତରଞ୍ଜନଶୂନ୍ୟମିତି ଯାବତ୍ ଅୟଂ ମଦନମୋହନଃ ମଦନଂ
 କଦର୍ପଂ ମୋହୟତି ରୂପେଣ ଇତି ପ୍ରେମଃ ମହମ୍ମଃ ଅତ୍ମମୁରଃ ପ୍ରେମପୂର୍ଣ୍ଣମହାଦର୍ପ-
 ଧୁନଃ ସମାବିଶସାତ୍ ସଜାତଃ ।

* ଗଞ୍ଜାମ ଜିଲ୍ଲାରୁ ଅମ୍ବେମାନେ ପାଞ୍ଚଶତ୍ରୁ ହାତଲେଖା ପୋଥି ସଂଗ୍ରହ
 କରୁଥିଲେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୋଥିରେ ‘ହ’ ଗୀତର ଘୋଷା ଯେପରି ଲେଖାଥିଲେ,
 ଏଠାରେ ଅବକଳ ତାହା ଦେଲେ । ପୁରଂ ଛପା ବହିମାନଙ୍କରେ ‘ହରି ଆମ୍ବର ହେ
 ଏତ ପ୍ରାଣଧନ’ ଏହିପରି ପାଠ ଦେଖାଯାଏ । ଉତ୍କଳରେ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ
 ବଙ୍ଗଳା ସଙ୍ଗୀତର ଭାଷା ପୁରୀରେ ଲୋକମୁଖରେ ଚଳୁଥିବାରୁ କିଏ ପୁରୀବାସ
 ସମୟରେ ଏହା ଶୁଣିଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରେମଭୋଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏ ପଦ ନ
 ଲେଖି ବଙ୍ଗଳା ସଙ୍ଗୀତର ଛପାରେ ଏ ପଦ ରଚନା କରିଅଛନ୍ତି, ଏହିପରି
 ବୋଧ ହୁଏ । ଭବାବେଶରେ ଏ ଭଳି ହେବା ଅସ୍ମାଭାବକ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ ।

(ଦ୍ଵ) ଏକସ୍ୟେକଶବ୍ଦୋକ୍ତିଶ୍ଚକଳିକାବିଦ୍ୟାଶୁଭା—

ସାରେଃ ସାରସସାରସ୍ଵନ୍ଦରଦୃଶାଂ କନ୍ଦର୍ପଦର୍ପୋଦୟଃ ।

ଦାସ୍ୟଂ କଂ ନ ବିବେଶବିଶ୍ଵମିୟତେଃ ତତ୍ କଂ ମଣିନାଂ ଗଣେଃ

ସମ୍ବାଧାଂ ମୁରଲିଂ ଦୁରନ୍ତଶୂରଲିଂ ବିମ୍ବାଧରଶ୍ଚ ମୁକ୍ତ ।

ଚରାଚରପୈର୍ଯ୍ୟସିନି ବର୍ହାବତଂସବଶୀନନଦେ ପ୍ରସରତକ୍ତି-
ଜାୟାଃ କାର୍ତ୍ତବ୍ୟସ୍ୟ ଶିଳାବଳୀନାଂ ଜଳତାୟାଃ ଶାଣିନାମପ୍ୟାଶିଣଂ
ସପ୍ତଲଜ୍ଜସ୍ୟ ମୁଗାଶାମୁତ୍ତକର୍ଣ୍ଣତାୟାଃ ଫଣିନାଂ ଚକ୍ରତବଲେବନସ୍ୟାନ୍ତ-
ରବୋ ବରୁଚ ।

ଅନୁବାଦ—ହେ ସଖି, ଯାହାଙ୍କ ଅଗରେ ଓ ଗୁରୁପାଶରେ କଅଁଳା
ବାହୁସମାନେ ଖେଳୁଅଛନ୍ତି, ସେହି ଅତସୀୟସ୍ତସ୍ତଦୁଶ ଶରୀରାଶ ଲୋକଚକ୍ଷୁର
ଆନନ୍ଦକର୍ତ୍ତକ ଏହି ବାଳକଟି କିଏ ?

ଅୟନଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପୂର୍ତ୍ତିଦର୍ଶନଜନିତ କୌତୁକରେ ତଞ୍ଜଳନେହା । ପଦ୍ମ-
ଲୋଚନା ଗୋପାଙ୍ଗନାମାନେ ଏହିପରି ପରସ୍ପର ଆଳାପ କଲେ, ଏହା ଶେଷ
ହେବା ସମୟରେ ସେହି ନରୀକମାନେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଯମୁନାସ୍ତେକତରେ ପଦାର୍ପଣ
କରନ୍ତେ, ‘ଏ ମଦନମୋହନ ଅଛନ୍ତି’ ଗୋପୀମାନେ ନିଜର ସକଳ ଈ୍ଵାନ
ଭୁଲିଯାଇ ଏହାହିଁ କଥାରେ ଲାଗିଲେ ।

(ତ୍ର) ଦୂରହସ୍ତମଣି—ଇନ୍ଦ୍ରଗାଳମଣି; ଅପଘନ—ଦେହ; କାମୁତକେଶା—
ମେଘପରି କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ କେଶ ଯାହାର; ଦୃଷ୍ଟି—କୌତୁକରେ ଦୃଷ୍ଟ କର; ରଦାମ୍ବର
—ଅଧର; ତରଳରତ୍ନ—ସାମିରିଶିଖି ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ରତ୍ନ; ନମୁଗସୁଦନ—ଇନ୍ଦ୍ର ।

ଅହା ! ଏହି ତ ଆମର ପ୍ରାଣର ସଙ୍ଗାଳି ହରି ! (ଅମ ଅଗରେ ଶୋଭା
ପାଉଅଛନ୍ତି) । ପଦ । ଏହାଙ୍କ ଶରୀର ଇନ୍ଦ୍ରଗାଳମଣିକୁ ଶିଖୁଅଛି ଏବଂ ମୁଖତନ୍ତ୍ରକୁ
ବନ୍ଦା କରୁଅଛି । ୧ । ସହସ୍ର କନ୍ଦର୍ପ ଏକଦ୍ର ହେଲେ ଏ ମୋହନ (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ) ସଙ୍ଗେ
ସମାନ ହେବେ ନାହିଁ । ୨ । ଏହାଙ୍କ ବଶୀର କୋମଳ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଶୁଣି ଘନଗାଳ-
କୁକୁଳା ନାଗସ୍ଵର କଣ ଶୁଣ ହଜିଯିବ ନାହିଁ ? ଅର୍ଥାତ୍ ଏହାଙ୍କର ସୁମଧୁର
ବେଶୁ ଶବ୍ଦ ଶୁଣିଲେ ସୁଦୃଢ଼ ନାଗମାନଙ୍କର ଶୁନ ନିଶ୍ଚେ ଲୋପ ହୋଇଯିବ । ୩ ।
ହେ ସଖି, ଥରେ କୌତୁକରେ ଦୃଷ୍ଟ କର ତାଙ୍କର ଅଧରମଧୁ ପିଇବା କି
ଅର୍ଥାତ୍ ଅଧରକୁ ଚୁମ୍ବନ କରିବା କି ? ତା ହେଲେ ଯୌବନ ସଫଳ ହୁଅନ୍ତା । ୪ ।
ସୁବିଜ୍ଞାନଙ୍କର ପ୍ରାଣପରି ପ୍ରିୟତମ ଏହି କୃଷ୍ଣ ଆମ୍ଭ ହାରମଧବର୍ତ୍ତୀ ତରଳ ରତ୍ନ
ହେବେ କି ? ଅର୍ଥାତ୍ ହାର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସମୁଦ୍ଧୂଳ ରତ୍ନପରି ଏହି ସୁବିଜ୍ଞାନଙ୍କର
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସବୁବେଳେ ହୃଦୟରେ ଗଣିଧନ ଭୁଲ ବାନ୍ଧି ରଖିବା କି ? ଅତଗତର
ଇନ୍ଦ୍ର (ଶିଳା) ହୁଷ୍ଟ ହୋଇ ସପ୍ତେମରେ ଏହାକୁ ରଚନା କଲେ । ୫ ।

(୫) ଟୀକା—ଗୋପବାଳାନାମ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣବିଷୟକ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟାନ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣୟିତ ଏତଦ୍‌ସ୍ୟାଂ । ହେ ସଖ୍ୟା, ଏତସ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣସ୍ୟ ଉପଶାନ୍ତକାଶେନ ବାସନାମେବ ବଳନ୍ତଃ ଚଳନ୍ତଃ ଗାଲାରବିନ୍ଦୟାଃ ଗାଲୋପୁଲକିନୀଃ ଅଶ୍ୱଗାଃ ଶ୍ୱଗାଃ ତେଷାଂ ଅସାରେଃ ବର୍ଷଣେଃ ସାରସସାବେତ୍ ଉଚ୍ଛ୍ୱସ୍ତ ପଦ୍ମବତ୍ ସୁଦର୍ଶନୀ ଦୁର୍ଗୋ ଯାସାଂ ତାସାଂ ଯୁବତୀନାଂ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । କର୍ମବର୍ଣ୍ଣନାଦୟଃ ମନମତ୍ତତାୟାଃ ଉଦୟଃ ଉଦୟାନ୍ତ ଶେଷଃ ଅସ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣସ୍ୟ ନେତ୍ରାନ୍ତପାତେନ କାମିନୀନାଂ ମନସି କାମୋଦୟଃ ଯାୟତେ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ଏତତ୍ ବର୍ଣ୍ଣନା କର୍ତ୍ତୃତା ସ୍ୟାଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକର୍ମ ଇୟତା ଉପଶାନ୍ତକାଶବାଚନେନିବ କଂ ନ ବିବେଚ୍ୟେ, ବିଶ୍ୱବାସିନଃ କଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକର୍ମ ନ ଗତାଃ ଇତି କାହଃ । ଅସ୍ୟ ବିସ୍ତାପରଃ ମଣିନାଂ ଗଣେଃ ଉତ୍ତମସୁଦେଃ ସୁସାଧାଂ ବ୍ୟାପ୍ରାଂ; ଦୂରତ୍ରା ଦୂର୍ବଶୋଭିକାଂ ଶୁଭ୍ରାଂ ଅଭ୍ୟାସଃ ଯସ୍ୟାଃ ତାଂ ମୁରଲୀ ବଶୀଂ କଂ କିମର୍ଥଂ ବୁଝିତ ?

ଚରଚରଣାଂ ସ୍ଥାବରଜଙ୍ଗମାନାଂ ଯୈର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ଇତି ଚରଚରଣେର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନା ତପ୍ତୁନ୍ ଚରଣେର୍ଯ୍ୟବିଲେପିନି ବର୍ଣ୍ଣାବିତସସ୍ୟ ଶିଃଶ୍ରମୁଚ୍ଛସ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣସ୍ୟ ବଶୀନିନଦେ ବଶୀୟୁନୋ ପ୍ରସରତି ସତି ଅର୍ଜଜାୟାଃ ଯମୁନାୟାଃ ଜଳପ୍ରବାହସ୍ୟ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । କାର୍ଜଣ୍ୟସ୍ୟ କଠିନତାୟାଃ ଅନୁଭବୋ ବରୁବ, ତରଳଂ ବହୁମାନଂ ଅସି ଯମୁନାଜଳଂ ହିଂ କଠିନଂ ଅଭୂତ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ଶିଳାବଳୀନାଂ ପ୍ରସ୍ରବଣାଂ କଠିନାନାଂ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ଜଳତାୟାଃ ତରଳତ୍ୱସ୍ୟ ଅନୁଭବୋ ବରୁବ, ବଠିନ ଅସି ଶିଳାବଳଃ ତରଳତାଭୂତ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ; ଶାଖିନାଂ ବୃକ୍ଷାଣାମସି ଅଶିଷଂ ସୁଲୀଦତ୍ତ-ଭ୍ରମରୀନ୍ତଂ ସସ୍ତ୍ରଲକୃଷ୍ୟ ଘୋମାନ୍ତୋଦୟସ୍ୟ ଅନୁଭବୋ ବରୁବ, ମୃଗାଣାଂ ଉଚ୍ଛ୍ୱସ୍ତ-ତାୟାଃ ଅନୁଭବୋ ବରୁବ, ମୃଗାଃ ଉଚ୍ଛ୍ୱସ୍ତଃ ସନ୍ତ ତାଂ ବଶୀନିନଦଂ ଅନୁଭବତ୍ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, ଫଣିନାଂ ସର୍ପାଣାଂ ଚକିତବିଲେପନତ୍ୱସ୍ୟ ଅନୁଭବୋ ବରୁବ, ସର୍ପାଃ ତତ୍ସ୍ୱରଶ୍ରବଣେନ ଚକ୍ଷୁଶ୍ରବତ୍ତାତ୍ ବିଷ୍ଣୁବିଷ୍ଣୁରତେଷଣା ବରୁବ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ ।

ଅନୁବାଦ—ହେ ସଖି, ଏହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅପାରଦୁଷ୍ଟିପାତ, ଗାଲୋପୁଲକିନୀ ଚଳନ୍ତା ଶର ପରି ପଦ୍ମନୟନା ସୁଦୟମାନଙ୍କ ମନରେ କର୍ମର ଉନ୍ମାଦ ଜାତ କରୁଅଛି । ବିଶ୍ୱବାସୀମାନେ ଏହି ଅପାର ଦୁଷ୍ଟିପାତ ଦ୍ୱାରା ତ ବଶୀଭୂତ ହୋଇଗଲେ, ଆଉ କାହିଁକି ବିସ୍ତାପର ମୁରଲୀ ବଜାଇବାକୁ ଆସାସ କରୁଅଛୁ ? ଆହା, କୋମଳ ବିସ୍ତାପରେ ରତୁକଠିନ ମୁରଲୀସ୍ୱର୍ଗ ବାଧା ଦେଉଅଛି ପରା ।

ଅହୋ କି ବିବଦ୍ଧ କଥା ? ଏହି ମୟୁରଚୂଳିଆଙ୍କର ଚରଚରଣେର୍ଯ୍ୟ-ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନା ବଶୀନିନଦ ଶୁଣନ୍ତେ ଯମୁନାର ତରଳ ଜଳ ଦଗାବୁତ ହୋଇଗଲା, କଠିନ ପଶାଣସମୂହ ତରଳତ ହୋଇଗଲା, ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କର ମୂଳରୁ ଅଗ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘୋମାନ୍ତ ଜାତ ହେଲା, ମୃଗମାନେ କାନଡେରି ହିରହୋଇ ରହିଗଲେ ଏବଂ ସର୍ପମାନେ ବିଷ୍ଣୁବିଷ୍ଣୁରତ ନୟନରେ ଅନାଇ ରହିଲେ ।

ରାଗ—କେଦାର

ସମାନ୍ତକମ୍ପାଧର ହେ,

ସାରସାଗରସମୁଦ୍ରାକୁଚକୁମୁଦୁଗଳାନ୍ତରମୁଚତୁର ହେ । ପଦ ।

ସିତଚନ୍ଦ୍ରବାଳ ମହାଭାତ ନିବାରଣ ହେ, ।

ଶୁଭକ୍ଷିର-ଅବତଂସକୃତ ଶ୍ରୀଚରଣ ହେ,

ମରାଳବିହରଣ, କରାଜିତ ଚରଣ, ଧରାବର ହରଣ, ଚରାବର ଶରଣ,

ଭରାବର କରଣ, ବରାବର ଚରଣ, ନିଶାଂଶୁ ସୁରଗଣଶିଖାରଣ ହେ । ୧ ।

। ସିତେ ହେଲେ ନାମକୁ ନ ଭଣେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ହେ,

। ତଣେ ତ ହେବାରୁ ପାପିଗଣେ ବିଷମୁର ହେ,

ମନା ନ କର ହୃତ, ଅନାଦରରହୃତ, ଅନାଉଣି ନରତ, ରୁନାକରୁ ଦୁରତ

ଅଳରକ ମୋ ଶରୀ, ମନାସୁଷ୍ଟ ଅହୃତ, ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ପତିତଜନାବହୃତ ହେ ।

। ସମ ତ ମୁଁ ନୁହେ ଅନୁପମ-ଅନୁଭବ ହେ, ।

। ପମଦଣ୍ଡରୁ ମୋ ରକ୍ଷା କେମନ୍ତେ ହେବ ହେ,

ଜଳାକରଭବନ, ବଳାମୁଖ ଭୁବନ, ବଳାହୃତ, ରତନ, ବଳାବରଜ, ଜନ-

ବଳପର ବୃଜନ, ଦଳା ସୁକୃତଧନ, ବଳାଦ୍ୟମୁନି-ମନ, ବଳାପି ଘନ ହେ ।

ସମାପ୍ତ ଜଗଦେବ ସମାପନ କରେ ହେ;

ପ୍ରମାଦି ହେବାରୁ ଭବ ଭ୍ରମାତଶୟରେ ହେ,

ବ୍ୟଥା ନିବହ ହର, ପ୍ରଥାଚକ୍ତ ମିହର, ପଥ ନୁରକ୍ତ ହର-ରଥାଦରୁ ଅମର,

ମଥାମଣି ନିକର, ରଥାଙ୍ଗୟତ କର, କଥା ବିନୟ ମୋର କୃଥା ନ କର ହେ ।

(ସ) ସମାନ୍ତକମ୍ପାଧର—ହେ ସମାଶାଳ, ହେ ଦୟାସାଗର, ସାରସାଗର-

ସମୁଦ୍ର—ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ପରରମୁ—ଅରଜନ, ସିତଚନ୍ଦ୍ରବାଳ—ସୁଥୁବାମଣ୍ଡଳ, ଶୁଭକ୍ଷିର

ଅବତଂସକୃତ—ବେଦମସ୍ତକର ଭୂପଂସୁରୂପ, ମରାଳବିହରଣ—ବ୍ରହ୍ମା, ଭରାବର

—କ୍ରମ, ବରାବର—ସଦୃଶ, ନିଶାଂଶୁ—ନିଶର ଜେମାତ, ନ ଭଣେ—ଉଚାରଣ

କରେ ନାହିଁ, ଅନାଦରରହୃତ—ଅଦର ସହୃତ, ଅନାଉଣି—ରୁହିବା, ଅନାରତ

—ସବଦା, ଅହୃତ—ଧାପ, ପତିତଜନାବହୃତ—ପାପିଜନ ଭବ ରକାଶ, ସମ—

ସମର୍ଥ, ଅଧୁନ ଶୁ ବା ହୃଦ୍‌କାର; ଅନୁପମ ଅନୁଭବ—ଯଦ୍‌ବାର ମହମା ଅଭୁଲନୟ

ଅଟେ, ଜଳାକର—ସମୁଦ୍ର, ବଳ ହୃତ—ବଳାଦି, କ୍ରମ; ବଳାବରଜ—

ବଳରାମଙ୍କ ସାନଭାଇ, ବୃଜନ—ପାପ, ହରରଥ—ସୁଥୁବା ।

ହେ ଶମାସାଗର, ଦୟାଶୀଳ, ହେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କର କୁଚରୁମୁଦ୍ରାମୟ
 ଅଲଙ୍କାରରେ ନିପୁଣ । ପଦ । ହେ ପ୍ରଭୁ, ତୁମ୍ଭେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀମଣ୍ଡଳର ମହାକବି
 ନିବାରଣକାଣ୍ଡ ଅଟ । ତୁମ୍ଭର ସୁନ୍ଦର ଚରଣଦ୍ଵୟ ବେଦର ଶିରୋଭୂଷଣସ୍ଵରୂପ
 ହୋଇଅଛି ଅର୍ଥାତ୍ ତୁମ୍ଭର ପାଦପଦ୍ମଦ୍ଵୟ ବେଦରେ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ବିଷୟ ।
 ତୁମ୍ଭର ଚରଣଦ୍ଵୟ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ କରଦ୍ଵାର ଅର୍ଦ୍ଧିତ ହେଉଅଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମା ତୁମ୍ଭ
 ଶ୍ରୀରେଣ ସେବାକାଣ୍ଡ ଅଟନ୍ତି । ହେ ଧରାଭରହରଣ (ପୃଥିବୀର ଭାର ହରଣକାଣ୍ଡ),
 ହେ ଚରାଚରଣରଣ (ସମଗ୍ର ସଂସାରର ଆଶ୍ରୟ), ତୁମ୍ଭର ଚନ୍ଦ୍ରକରଣ ସଦୃଶ
 ପାଦଦ୍ଵିତ ନଖର କରଣ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଶିଖା ଅର୍ଥାତ୍ ମସ୍ତକର ଆଭରଣ
 ଅଟେ । ୧ । ମୁଁ କ୍ଷଣେ ହେଲେ ତୁମ୍ଭର ନାମକୁ ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁ ନାହିଁ,
 ହେ ବିଶ୍ଵମ୍ଭର, ମୁଁ ପାପିଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ହେବାରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମୁଁ ଜଣେ
 ପ୍ରଧାନ ପାପୀ ହେବାରୁ ତୁମ୍ଭେ ମୋ ହୃତ ଅର୍ଥାତ୍ ମଙ୍ଗଳକୁ ମନା କର ନାହିଁ,
 ଅର୍ଥାତ୍ ମୋର ମଙ୍ଗଳରେ ବାଧା ଦିଅ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭର ଅନାଦରରହତ (ସ୍ନେହପୂର୍ଣ୍ଣ)
 ଚୈତ୍ଵାଣି ସର୍ବଦା ମୋ ଦୁରିତକୁ (ପାପକୁ) ଚୂନା କରି ଦେଉ, ହେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ,
 ହେ ପତିତମାନଙ୍କ ହୃତକାଣ୍ଡ, ମୋ ଚିତ୍ତ ସର୍ବଦା ଅହୃତ (ପାପ) ମନାସୁଅଛି
 ଅର୍ଥାତ୍ ପାପଚିନ୍ତା କରୁଅଛି । ୨ । ହେ ଅତୁଳନୀୟ ଶକ୍ତିଶାଳୀ, ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ
 ପାସରୁ ଶମା ପାଇବାର ଅଧିକାରୀ ନୁହେଁ, ମୋର ଯମଦଣ୍ଡରୁ କିପରି ରକ୍ଷା ହେବ ?
 ହେ ଜଳାକରଭବନବଳମୁଖ (ଜଳାକର ଯେ ସମୁଦ୍ର ସେ ଭବନ କି ଜନ୍ମସ୍ଥାନ
 ଯାହାର ଅର୍ଥାତ୍ ଚନ୍ଦ୍ର ତାକୁ ବଳିଅଛି ଅର୍ଥାତ୍ ତାହାଠାରୁ ମନୋଜିତର ମୁଖ
 ଯାହାର), ହେ ଭୁବନ ବଳାହିତରତ୍ନ (ହେ ସଂସାରର ରତ୍ନମଣି), ହେ
 ବଳଭଦ୍ରଙ୍କ ସାନ ଭାଇ, ହେ ଜନକଲାପର ବୃଦ୍ଧନଦଳା (ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର
 ପାପକ୍ଷୟକାଣ୍ଡ), ତୁମ୍ଭେ ସୁକୁଟପନବଳାତ୍ୟ ମୁନିମନ କଳାପିତ୍ତର ଅଟ ।
 (ପୁଣ୍ୟରୂପ ଧନରେ ବଳବାନ୍ ଅଟନ୍ତି ଯେଉଁ ମୁନିମାନେ), ସେମାନଙ୍କ ମନରୂପ
 ମୟୂର ପଦ୍ମରେ ତୁମ୍ଭେ ମେଘସ୍ଵରୂପ ଅଟ ଅର୍ଥାତ୍ ପୁଣ୍ୟାୟା ମୁନିମାନେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ
 ମନୋମଧ୍ୟରେ ଅନୁଭବ କରି ଆନନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି । ୩ । ଶମାର ଅଧିପ ଅର୍ଥାତ୍
 ପୃଥିବୀର ରାଜା ଜଗଦେବ ଏହି ଗୀତିକୁ ସମାପନ କଲେ; ହେ ପ୍ରଭୁ ଭବ-
 ଭ୍ରମାଭିଶୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସାଂସାରିକ ମାୟାଦି ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ି ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରୀମନ୍ତ୍ରୀ
 (କ୍ଳାନ୍ତ) ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି, ତୁମ୍ଭେ ମୋର ଏହି ବ୍ୟଥାବିବକ୍ତ (କ୍ଳାନ୍ତସମୁଦ୍ଧୃତ)
 ହରଣ କର; ଏହି ପ୍ରଥା ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବା ଖ୍ୟାତି, ହରରଥାଦିରୁ
 ଅର୍ଥାତ୍ ପୃଥିବୀରୁ ଆରମ୍ଭକରି (ପିଣ୍ଡସ୍ଵରୂପକୁ ମାରବାବେଳେ ମହାଦେବ ପୃଥିବୀକୁ
 ରଥସ୍ଵରୂପ ବ୍ୟବହାର କରିଥିବାରୁ ପୃଥିବୀକୁ ହରରଥ କହନ୍ତି) ମହର-
 ସଥାନୁରୁପ ଅର୍ଥାତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଗମନାଗମନ ପଥ ଆକାଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚଳୁ ଅର୍ଥାତ୍
 ପ୍ରଭୁରୂପ ହେଉ । ହେ ଅମରମଥାମଣି (ହେ ଦେବବୃନ୍ଦଙ୍କ ନମସ୍ୟ), ହେ

(୧୫). ଦଳିତାଞ୍ଜନପୁଞ୍ଜମଞ୍ଜୁନାଭୋ, ଲଳିତାଦ୍ୟମୁକ୍ତଲେଚନାଞ୍ଜିତାଂଗୁଃ,
 ଫଳିତାମରରୁହଃ ଶ୍ରୀତାନାଂ କଳିତାପଂ ଦଳୟତ୍ତୁଳଂ କବନାଂ ।
 ଲୀଳାବନୀଭରପୁରୁଷଦିବ୍ୟରାସୋ—

ତ୍ରିନାଶ୍ଟକେନ୍ଦ୍ରରମ'ଭରଣଂ ମହୋ ନଃ,
 ଚୀନାଶିଳାଲ୍ଲବଳଦଞ୍ଜଳଚେଳମାଳଂ,

ଦ୍ଵାନାଂହସାମସୁର୍ମତାଂ ଶରଣଂ ଶରଣଂ ।

ପୀନାଦୁକମ୍ପନରସାମୃତପୁରସୁର୍ଣ୍ଣୋ

ଦ୍ଵାନାସ୍ୟନ୍ନଃସୃତତରସ୍ରବସଜ୍ଜକର୍ଣ୍ଣଃ,

ମୀନାଦ୍ୟନେକବିଧରୂପବଃ ପରାସ୍ମା

କାନାଶକିଙ୍କରଭୟାନି ଜଗାହସାତୁ ।

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଷ୍ୟାନନ୍ଦୋଽନ୍ୟଲବଣ୍ୟଲେଳଲେଚନାଭ୍ୟାମମୁରୁତମୁରୁ-
 ଚିତ୍ତମୈତାମୁଧରସେଚନାଭ୍ୟାଂ କାର୍ତ୍ତିସ୍ଵରମସାରସାରସାଦୃଶ୍ୟମୁର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣୋଭ୍ୟାଂ—
 ମାତ୍ରିସ୍ଵରବର୍ଣ୍ଣନସଜ୍ଜକର୍ଣ୍ଣୋଭ୍ୟାଂ ରକ୍ତାରବିନ୍ଦସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଦୁର୍ଲଭଚରଣାଭ୍ୟା-
 ମମାନୁଷାନୁଭବବିଭବାଭ୍ୟାଂ ଶ୍ରୀରାଧାମାଧବାଭ୍ୟାଂ ନମୋନମଃ ।

ଇତି କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦାଶ୍ୟଂ ଚମ୍ପୂକାବ୍ୟଂ ।

ଓଁ ତତ୍ ସତ୍ ।

ରଞ୍ଜନସୁତକର (ହେ ଚନ୍ଦ୍ରଧର), ମୋର କଥା ବିନୟକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ବିନୟସୁର୍ଣ୍ଣ
 କଥାକୁ ନିକର (ଶେଷେହେଁ) ବୁଝା କର ନାହିଁ ।

ଟୀକା—ଅଥ କବିଃ ପ୍ରାର୍ଥନାଦ୍ଵାରେଣ ସ୍ଵରଚିତକାବ୍ୟସମାପ୍ତିଂ ବିଦଧାତି
 ଦଳିତେତି । ଦଳିତାନି ମଞ୍ଜିତାନି ଯାନି ଅଞ୍ଜିନାନି କଳ୍ପନାନି ତସ୍ୟ ପୁଞ୍ଜିବତ୍
 ସଂକୀର୍ତ୍ତବତ୍ ମଞ୍ଜୁଳାନି ମନୋହରାଣି ଅଙ୍ଗାନି ଯସ୍ୟ ସଃ, ଲଳିତାଦିଭିଃ ସହଚରା
 ବୁଦ୍ଧିଭିଃ ଅମୁକ୍ତଲେଚନାଭିଃ ପଦ୍ମନେତ୍ରାଭିଃ ଅଞ୍ଜିତଂ ସେବିତଂ ଚରଣଂ ଯସ୍ୟ
 ସଃ, ଶ୍ରୀତାନାଂ ଅଶ୍ରୁତାନାଂ ଲବନାଂ ବିଷୟେ ଫଳିତଃ ଫଳବାନ୍ ଅମରରୁରୁହଃ
 କଲ୍ୟାଦିପଃ ତତ୍ସଦୃଶଃ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, ଏବଂରୁତଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଃ କନ୍ୟାନାଂ ସତାଂ
 କଳିତାପଂ କଳିକାଳସମୁଦ୍ଭୂତଂ ଦୁଃଖଂ ଅଳଂ ଅତ୍ୟର୍ଥଂ ଦଳୟତ୍ତୁ ବିନାଶୟତ୍ ।

ଜନେଇ—ଜନଃ ବିନାଶିତଃ ଅବନୀଃ ପୁଅବ୍ୟାଃ ଭରଃ 'ଭରବୁଦଃ
 ସୁବୁଦିତାନାଂ ଦେବଶତ୍ରୁଣାଂ' ବାସୀନାଂ ଅସୁଦିତାନାଂ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ । ବାରଃ ପରୁଦଃ
 ଯେନ ତତ୍, ଉଦ୍‌ଭୀନଃ ଯଃ ଅଶ୍ୱକେନ୍ଦ୍ରଃ ପରିସାହ ଗରୁଡଃ ତସ୍ୟ ଚରମସ୍ୟ
 ପୁଷ୍ପଭଗସ୍ୟ ଅଭରଣଂ ରୁଷ୍ଟଶସ୍ତ୍ରରୂପଂ ଉଦୟୋର୍ବିଶେଷଣସମାସଃ । ଚୀନାନିଲେନ
 ମନପବନେନ ଅଳ୍ପଂ ଚଳନ୍ତେନ ଅଞ୍ଚଳଚେଳଂ ମାଳା ଚ ଯସ୍ୟ ତତ୍,
 ସ୍ଥାନାନି ବିରତାନି ଅଂହାସି ପାପାନି ଯେସାଂ ତେସାଂ ନିଷ୍ଠାପାନାଂ ଅପୁମତାଂ
 ପ୍ରାଣିନାଂ ଶରଣ୍ୟଂ ରକ୍ଷଣାର୍ହଂ ମହଃ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାଣ୍ୟଂ ତେଜଃ, ନଃ ଅସ୍ତ୍ରାକଂ
 ଶରଣଂ ରଚିତୁ ଅସ୍ତୁ ।

ପାନେଇ—ପାନିଃ—ପ୍ରକୃତଃ ଅନୁକମ୍ପନରସ କରୁଣାରସ ଏକ
 ଅମୃତପୁରଃ ପାନିପ୍ରବାହଃ ତେନ ପୁଣ୍ୟଃ; ଆନାନାଂ ଦୁଃଖିନାଂ ଅସ୍ୟାତ୍ମମୁଖାତ୍
 ନିଃସୃତତରଃ ସମ୍ୟକ୍ ବହିର୍ଗତଃ ଯଃ ସ୍ତବଃ ତସ୍ମିନ୍ ତତ୍ତ୍ୱଶ୍ରବଣେ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ,
 ସଞ୍ଜ୍ଞା ଉଦୟୁକ୍ତା କର୍ତ୍ତୌ ଯସ୍ୟ ସଃ, ନିତ୍ୟଂ ଆନନ୍ଦଶାପନୋଦନତପ୍ତର
 ରଜ୍ୟର୍ଥଃ, ମାନାନ୍ତ୍ୟନେକବଧୂପଧରଃ ମର୍ତ୍ତ୍ୟାନ୍ତ୍ୟନେକବଧୂପଧରଃ, ପରାସ୍ତ୍ରା
 ପରମେଶ୍ୱରଃ, ଜ୍ଞାନାଶ୍ରୟ ଯମସ୍ୟ ଯେ କଳରାଃ ରୂପାଃ ମରଣାନିର୍ଗୁର
 ପାପପଣ୍ଡିତଧ୍ୟାନାର୍ଥଂ 'ସମାଗତାଃ ଇତ୍ୟର୍ଥଃ, ତେଭ୍ୟଃ ପାନି ବସ୍ତାନି ତାନି
 କରାଦ୍ରାଦି ଅଭିଶପ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ଦୂରୀକରୋକ୍ତିତ୍ୟର୍ଥଃ ।

କାବ୍ୟସମାଧେଃ ରାଧାମାଧବୋ ନମସ୍ତୁଭୋ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭ୍ୟାମିତି ।
 ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭ୍ୟାଂ କମଳାୟାୟାଂ ଅନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ପରମ୍ପରଂ ଯତ୍ କବିଶ୍ୟଂ
 ଲେଖାଦିଶାସ୍ତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଂ ତେନ ଲେଖାନି ଚିତ୍ରଲାନି ଲେଖନୋକି ଯୟୋଃ
 ତାଭ୍ୟାଂ, ଅମ୍ବରୟୋଃ ପରସ୍ପରପରିହୃତବସ୍ତୁୟୋଃ ଅତ୍ତମରେଣ ସମାବେଦେଣ
 ବିକୃନ୍ତଃ ଅନୁକୃତଃ ଅସ୍ତ୍ରାଧି ମେଘଃ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଇତି ଯାବତ୍, ସେତନା
 ଗୋସେତନା ହରିଦ୍ରାସ୍ତ ଇତି ଯାବତ୍ ଯୟୋଃ ତାଭ୍ୟାଂ, କାର୍ତ୍ତିସ୍ତରଂ ସୁବର୍ଣ୍ଣଂ
 ମସାରଃ ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣିଃ ତୟୋଃ ସାରଃ ଉତ୍ତରଃ ତତ୍ ସାଦୃଶ୍ୟେନ ପୁଣ୍ୟଃ
 ବର୍ଣ୍ଣଃ ଯୟୋଃ ତାଭ୍ୟାଂ, ଅଭୀନାଂ ଆନାନାଂ ସ୍ୱରଃ ଅଭିଧ୍ୱଜଃ ତସ୍ୟ
 ଅକର୍ଣ୍ଣନେ ଶ୍ରବଣେ ସଞ୍ଜ୍ଞା କର୍ତ୍ତୌ ଯୟୋଃ ତାଭ୍ୟାଂ ରକ୍ତାରବିନ୍ଦାନାଂ
 ରକ୍ତସ୍ପନ୍ଦାନାଂ ଯତ୍ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଂ ତେନ ତୁଳନାନି ଅଭିଶପ୍ତନାନି ଚରଣାନି
 ଯୟୋଃ ତାଭ୍ୟାଂ, ଅମାତୁଷ୍ଟଦୁଃଖବିଭବାଭ୍ୟାଂ ଅଭିମାତୁଷ୍ଟତେଜଃସମ୍ପରାଭ୍ୟାଂ
 ଶ୍ରୀରାଧାମାଧବାଭ୍ୟାଂ ନମୋନମଃ ।

ଅନୁବାଦ—ଯାହାକର ଅଙ୍ଗ-ଦଳା କଳ୍ପନା ପରି ମନୋହର, ଲକ୍ଷ୍ମଣାଦି
 ସହଚରମାନେ ଯାହାକର ଚରଣାର୍ଚ୍ଚନା କରନ୍ତି, ଆଶ୍ରିତ ଲୋକମାନଙ୍କ ପରିରେ
 ଯେ ପଲକୀନ୍ଦ୍ର କଳ୍ପପାଦକ ସଦୃଶ, ସେହି ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସାଧୁମାନଙ୍କର
 ଚର୍ଚ୍ଚିତାପତ୍ର ବିନାଶ କରନ୍ତୁ ।

ଯେ ଅବନୀର ଭରତ ଅସୁରମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିଅଛନ୍ତି, ଯେ ପକ୍ଷୀରାଜ
ଗରୁଡ଼ର ପୁଷ୍ପଦେଶର ଅଭିରଣସ୍ଥରୁ; ଯାହାଙ୍କର ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳ ଓ ମାଳା ମୁକୁ
ବାସୁରେ ଅନ୍ଦୋଳିତ, ନିଶ୍ଚାପ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ସେହି ସମୁଦ୍ରଲ ତେଜ
ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।

ଅନନ୍ତ ଦୟାରୂପ ଅମୃତରସରେ ଯେ ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ, ଦୁଃଖୀର ମୁଖରୁ
ବାହାରୁଥିବା ପ୍ରବଳ ଶୁଣିବାପାଇଁ ଯେ କାନ ଜେର ଥାଆନ୍ତି, ମୀନାଦି ଅବତାର
ଧାରଣକାରୀ ସେ ହରି ଯମକିଙ୍କରମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧୃତ କରି କରନ୍ତୁ ।

ପରସ୍ପର ଲବଣ୍ୟଦର୍ଶନରେ ଯାହାଙ୍କର ଲେଚନ ସର୍ବଦା ଚଞ୍ଚଳ,
ଯାହାଙ୍କର ପରିହୃତ ବସ୍ତ୍ର ମେଘର ଓ ଗୋରଚନ୍ଦାର ଦର୍ଶ୍ୟ ପରି ମନୋହର,
ଯାହାଙ୍କ ଶରୀରଗୋରୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଲଜ୍ଜିମାଳମଣି ପରି, ଦୁଃଖୀମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ
ଶୁଣିବାକୁ ଯେ ସବୁବେଳେ କାନ ଜେର ଥାଆନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣଗୋରୁ ରକ୍ତ
ପଦ୍ମ ପରି ମନୋହର, ଅମାନ୍ତପତେଜଃସମ୍ପନ୍ନ ସେହି ସ୍ବାମୀଧରଙ୍କୁ ମୁଁ ନମସ୍କାର
କରୁଅଛି ।

ଉପବାରେ ବସିତ ସତତଂ ଦେବୀତମାନେଽପି ରାହ୍ଣି
ଶତଦ୍ୟାତଃ କିଂ ନ କରନ୍ତି ନିଜାଂ ଭ୍ରାସମାସାନ୍ତରାଳେ ।
ତଦେଷା ମେ ନ ଖଳୁ ବିଫଳା କ୍ଷୀଣରୁଦ୍ଧେରପି ସ୍ୟାତ୍,
ଦ୍ୟାଞ୍ଜ୍ୟାକାର୍ଯ୍ୟେଽମୃତରସମୟସ୍ୟାସ୍ୟ କାବ୍ୟସ୍ୟ ନୁନଂ ।

କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟନାହଂ ଯାତେ ପୂରିପଦାପୁଜେ
ସମ୍ୟତାଂ ପୃଷ୍ଠତା ମେଫଳ ବାଲିଶସ୍ୟାଲ୍ଲ ମେଧରଃ ॥

ଓଁ ଭବ୍ଭବ୍ଭ ।

ଗୌପଦୀ ରତ୍ନାକର

ବା
ରତ୍ନାକର ଚମ୍ପୂ

(୧)

ସ୍ଵଗ—ପୁରସା

କୃଷ୍ଣକୃଷ୍ଣତ ଗୁମରକେଶା, କ୍ରୀଡ଼ାଚପଳକୁରଙ୍ଗୀଦୃଶା,
କନକକଳିତ, କେତକାଦଳିତ, ଗଉରାଙ୍ଗୀ ଏକା ମୋ ଭବସା,
ଅରେ କୁନ୍ଦହାସି, କଳାକଲ୍ଲୋଳିନୀକେଳି କଳହଂସୀ । ୧ ।

କିଶୋରକୂଳକଣ୍ଠଚମଣୀ, କୃଶୋଦଗ୍ଧ କଳକଣ୍ଠବାଣୀ,
ଚକ୍ରମଳ ବୟସେ, କାହୁଁ ଶିଖିଲ ସେ, କେଳିତକି ଜିଣିବାର ଠାଣି,
ସେ ମୋ କୁତୁବିନୀ, କାମରଣୀ ସମୟେ ମୋ ଅନାକିନୀ । ୨ ।

କଲ୍ଲିଲେ କଲ୍ଲାନୁ ଯାଏ କବି, କହାସିବ ନାହିଁ ତାହା ଛବି,
କେ ଅବା ବୋଲିବ, ବଢ଼ାଇ ଶିଦ୍ଧିକ, ବାମାକୁ, ବଳିତ ମୋ ବାଳିକା,
ସେ ମୋ କମଳାକ୍ଷୀ, କୋଟିକଳାକରକମଳାୟମୁଖୀ । ୩ ।

କୁସୁମବାସିନୀ ବାମା ପାଶେ, କରନ୍ତେ ସଞ୍ଚାର ମୁଁ ନିମିତ୍ତେ,
କଞ୍ଚୁବନଗୁଣ୍ଠ, ମିଳିତର ପରି, କଳେବର ଗୋଟିପାକ ଦାସେ,
ସେ ମୋ କାନ୍ତିସିନ୍ଧୁ, କୁଞ୍ଜନଳୟରୁଷା ମୋ ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ । ୪ ।

କାଳିନ୍ଦୀକୂଳ ଧକେତ ପ୍ଳାନ୍ତେ, କିଶୋରଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀମତୀ ଧାନ୍ତେ,
କରନ୍ତେ ଶରଧା, ମିଳିଗଲେ ଶଧା ପ୍ରିୟ ସହଚରୀ ସେ ବିପିନେ,
ସେ ମୋ କରଭୋରୁ, କହେ ରସେ କବିରବି ଗୁଣ୍ଠଗୁରୁ । ୫ ।

୧ । ଟୀକା—କନକକଳିତକେତକାଦଳିତଗୌରାଙ୍ଗୀ—ଯାହାର ଦେହର
ବର୍ଣ୍ଣ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଓ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ କେତକା ଫୁଲର ବର୍ଣ୍ଣଠାରୁ ଅଧିକ ମନୋହର; ଉଷ୍ମ—
ମୁରୁଟି; କଳକଣ୍ଠ—କୋଇଲି; କେଳିତ—ରଜି; କୁତୁବିନୀ—ବୌଦ୍ଧକମ୍ପସୁଖୀ;
ଅନାକିନୀ—ସୈନ୍ୟବଳ ପରି ସହାୟ; କଳାକର—ଚନ୍ଦ୍ର; କଞ୍ଚୁବନ—

(୨)

ରାଗ—ତୋଡ଼ିପରଜ

ଖେଳାଖଞ୍ଜିରାଟଦୁଶା, ମୋ ବନ୍ଧୁ, ଖଟାଅ ମୋଦେ ତା ବେହରଣ-
ପୁଲ ଖଟେଲେ ଦବାନଶା । ପଦ ।

ଖିଲଇ ମାହକ ବିନ୍ଦୁମିତ ମଧୁ ଚନ୍ଦ୍ରକବଚୁଅଧରୁ, ଶିଅଲରସପ୍ରସଙ୍ଗ
ସଜିନଙ୍କ ଗଣେ ମୋତେ ଜଣେ କରୁ । ୧ । ଖମଣିମଣ୍ଡଳ ଅସ୍ତ ହେବା
କାଳ ଜରି କୋକ ଜାବରୁକ, ଖଞ୍ଜିଧର ସୁନସଜଡ଼ା ମଣ୍ଡନ ମଣ୍ଡ ମୋ
ଅଙ୍କପଲଙ୍କ । ୨ । ଶିଲ ଶିଲ କର ଝୁଆରବି ଶିରୀମଣେ କପୁର ବିଡ଼ିଆ,
ଖଲି ମୁଗମଦ ଚିଟିବି ପ୍ରମୋଦଭରେ ଭରଜ ନଡ଼ିଆ । ୩ । ଶେଷ ସହୋଦର
ମଧୁର ତା ଚିର ବରତନ ବୋଲି ଭାବି, ଖୁଣି ନ ଥିବାର ଅଲକତସାର
ବିଦି ପଦେ ଲେଖୁଥିବ । ୪ । ଖଟା ଲେଖି ଶିଖେ ନ ରଖି ଲଳିତେ ଦେନାଅ
ବାଳାପୁରତେ, ଖରାପ ବୁଝେଟି ପରତପକୃତ କବିରବି ଚକ୍ରଲେ ଗୀତେ । ୫

(୩)

ରାଗ—କେଦାର

ଗୁଣେଦ୍ଵାରକ ହେ,

ରାଜନି କି ପର ମେ କଶୋରୀ କୁଳାରୁ ହେ । ପଦ ।

ଚୋପାଳଙ୍କ କୁଳଶିଳ୍ପଗଙ୍ଗାରୁ ଘୋର ହେ, ଗୋସ୍ଵାମୀରୁ ଉଷା ମଣିଲ
କି କୁଶୀଧର ହେ । ୧ । ଗଣ୍ଡିଧର ଗୁମତ ମୋ ମଣିର ଆରୁ ହେ,

ପଦ୍ମବନରେ ଭ୍ରମଣକାଶୀ ମିଳନ-ଭ୍ରମର; କାନ୍ତସିନ୍ଧୁ ଶୋଭାସମୁଦ୍ର;
ନିଳପୁଷ୍ପାଂଶୁଦ; କାଳିଦା-ପମୁନା; କରଭେରୁ-ମଣିକନ୍ଦରା କାଶୀ ଆଜୁତି
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହାତର ବହୁର୍ବାଣରୁ କରବ କହନ୍ତି, ଯାହାର ଉତ୍ତର (ଅଶୁ ଉତ୍ତର)
ସେହିପରି ହୋଇଥାଏ । ୨

୩ । ଶିଳା—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦୁଗା ଲଳିତାକୁ କହୁଅଛନ୍ତି—ଖେଳାଖଞ୍ଜିରାଟଦୁଶା
—ବିଚାରକ କଳ୍ପପାତ୍ର, ଚଢ଼େଇ ଆଖି ପରି ଯାହାର ଆଖି ଚଞ୍ଚଳ,
ବେହରଣ—ବିହାରମଣ୍ଡପ, ଶିଲଇ—ସମ୍ବେଦରେ ଖୁଆଇ, ବିନ୍ଦୁମିତ—ଏକ
ବିନ୍ଦୁପରିମାଣବିଶିଷ୍ଟ, ବନ୍ଧୁକ—ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଫୁଲବିଶେଷ, (ବନ୍ଧୁ ଅଧରର
ଉପମା) ; ଖମଣି—ସୂର୍ଯ୍ୟ, କୋକ—ଚକ୍ରବାକ, ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଗତିରେ
ବିହେଉ କୁସ; ଜାଗରୁକ—ସଦୃଶ, ସନ—ଫୁଲ, ବିଡ଼ିଆ—ପାନ, ମୁଗମଦ—
କଷ୍ଟଶ୍ରୀଶ୍ରୀସହୋଦର—ଖଣ୍ଡନାମକମିଷ୍ଠାନ ଭୁଞ୍ଜି, ବରତନ—ହେତନ, ଅଲକତ
—ଅଳଙ୍କାର, ଖଟା ଲେଖି—ହିତ ଏ ମାତ୍ର ମନୋଦୁଃଖ; ଉପକୃତ—ଉପକାରୀ ।

ଗହନକୁସୁମ ପରି ହେବ କି ଏଥର ହେ । ୧ । ଗୋପନପଦନରୁ ନିଶ୍ଚଳେ
ହେଲେ ଡର ହେ ଗଡ଼କୁ ନିକଟ ପରା ଏ ଭୁବୁ ନଟର ହେ । ୨ । ଗରଷ୍ଠ
ପ୍ରତାପୀ କାସ ଶୁଣିଲେ ଖବର ହେ, ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଗିରିସୁହାପୁଟ ସିବ ଲୁର
ହେ । ୩ । ଗଲେ ମୁଁ ଚିତ୍ତକୁ ସବୁ ହୋଇବ ଗୋଚର ହେ, ଗୀତେ
କୋଲେ କବିରବି ସବ୍ୟସାହସୁର ହେ । ୪ ।

(୪)

ରାଗ—ରେଗୁପ୍ର

ଘନକେଶୀ ରେ, ଘେନ ଏତେ ଗିର ମୋର ସୁସାରେ । ପଦ ।
ଘସ୍ତନାଥକନ୍ୟାକୁଳରସା ରେ, ଘୋଷାଗ୍ର କଶୋର ଶ୍ଵାସ ପ୍ରସାରେ । ୧ ।
ଘୋରତର କାମକାତରୁଷାରେ, ଘାଣ୍ଟି ହେଉଅଛି ଦିବାନିଶାରେ । ୨ ।
ଘଟପ୍ରନା ତୁ ଏ କଷ୍ଟଦିନୀ ରେ, ଘନାଶ୍ଳେଷେ ରଖ ପଶ ସଂସାରେ । ୩ ।
ଘାରି ହେଉଅଛି ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ, ଘୋର ହୋଇ ଯାଉଛି ସେ ରସାରେ ।
ଘୋଟି କାମତମ ପ୍ରତିଦିଶାରେ, ଘମାଡ଼ିଅଛୁଟି ରସାଳସାରେ । ୪ ।
ଘଣ୍ଟି ଶ୍ରୀପତଳ ପ୍ରସଂସାରେ, ଘଟାରଲେ କବିରବି ଭାଷାରେ । ୫ ।

(୫)

ରାଗ—କାମୋଦୀ

ନିଦି ନାହିଁଟି ନଟବରକୁ ଗୋ, ନେତୁ ନିରତେ ମୁଖେ ନୀରକୁ
ଗୋ, ନ ଲଭିବାରୁ ନବନାଆଙ୍ଗି ଗୋ ପଞ୍ଚବଥପରମଧୁରନିର୍ଦ୍ଦେଶକୁ
ଗୋ, ପଦ ।

ନୂଆ ନାଗରୀ କେତେ, ନାହାନ୍ତି ଏ ଜଗତେ ନରୁର ନୟନାନ୍ତେ
ସୁରକୁ ଗୋ, ନିର୍ମଳ କେତେ ତୋର, ପୁରୁଷା ନାଗର, ନ ଚିନ୍ତେ

୩ । ଟୀକା—ଲଳିତା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି— ଅବୁର—ମହତ୍ତ୍ଵ,
ଗହନକୁସୁମ—ବଶନ୍ତୁଲ ପରି ନିସ୍ତପ୍ତୋଜନ, ଗୋପନପ୍ର—ନଳ, ଗଡ଼କୁ—
କାସ ରାଜଧାନୀକୁ, ଲୁର—ନଷ୍ଟ, ସବ୍ୟସାହସୁର—ଭୁବୁର ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣ ।

୪ । ଟୀକା—ଲଳିତା ରାଧାଙ୍କ ନିକଟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣନା
କରୁଅଛନ୍ତି—ସୁସାରେ—ଶୁଭ ଚତୁରେ, ଘସ୍ତନାଥକନ୍ୟା—ପମୁନା, ଘୋଷାଗ୍ର
—ନାକ ଅଗରେ, ଘୋରତରକାମକାତରୁଷାରେ—କନ୍ଦର୍ପର ଭୟଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ର
ଅଘାତରେ, ଘନାଶ୍ଳେଷ—ଗୀତାଲଙ୍ଘନ, ଘଟାରଲେ—ପ୍ରହରରେ, ଘଣ୍ଟି—
ହେଉଥିବେ ।

ତୋ ବଳା ଉତ୍ତରକୁ ଗୋ । ୧ । ନିପଟ ତୁ କପଟୀ, ନୋହୁ ତୁ ଅନ୍ଧେ
ହଟି, ହଟି ସିନା ତୋ ବିଦ୍ୟା ତରକୁ ଗୋ, ନଉକରକ ବାଳ, ହେବାଯାଏ
ଲଗାଇ ଜାଣୁ ତ ମୋହନମନ୍ତ୍ରରକୁ ଗୋ । ୨ । ନିୟମ କରୁ ପରା, ନାହିଁ
ଶିଖଣ୍ଡଝର, ଗୁହଁ ମୁଁ ବୋଲି ଥର ଥରକୁ ଗୋ, ନୟନବାଣ ତୋର,
ନ ବାଜି ନିକି ସୁର, ନାଳଦେହରେ ଦେଇ ଜୁରକୁ ଗୋ । ୩ । ନ ଜାଣି
ଅବା ଜାଣି, ବଡ଼ର ଦେଲୁ ପାଣି, ବ୍ୟୋମସଞ୍ଚାରୀ କଳାକରକୁ ଗୋ,
ନ ହୁଏ ଜନ ଯେବେ, ଉପାୟବଳେ ଏବେ ଅଣାଅ ତାକୁ ନିଜ ଚରକୁ
ଗୋ । ୪ । ନଳିନୀଦଳ ଶେଷ, ନେତ୍ରେ ଦେଖିଲି ଅଜ, ନୀରଦନର
କଳେବରକୁ ଗୋ, ନାସାଗ୍ରେ ଶ୍ଵାସ ବହେ, କବିମିତ୍ତର କହେ ସମ୍ବନ୍ଧର
ଉଦ୍‌ଘୋଷ ଜନକୁ ଗୋ । ୫ ।

(୭)

ରାଗ—ସାବେରୀ

ଚନ୍ଦ୍ରସୁଖି ରେ, ଚନ୍ଦ୍ରଲ ଗୁରୁଚନ୍ଦ୍ରକରୁ ଗୁହଁ । ପଦ ।

ଗୁପ୍ତ ଗୁରୁ ଗଞ୍ଜୀ ବଞ୍ଜୀ ତଳେ, ଗୁକ୍ତଗଣଗଣସୁଗଳେ, ଗୁରୁଗୁଣ
କୁଣ୍ଡଳ ଲେଲେ ଗୁହଁ ଗୁଣ ଲେଖା ହୁଏ ପରମସୁଖି ରେ । ୧ । ଗୁପ୍ତଅଳ୍ପ
ଭାଲପଟ ରେଖ, ଗୁଣ୍ଡକେଶ କି ସୁନ୍ଦର ଦେଖ, ଗୁପ୍ତଚୟକୁ ଜାଣିଛୁ ମୁଖ;
ଗୁଣ୍ଡକେଶକୁ ତାରତରଳ ଅଖି ରେ । ୨ । ଗମତକାର ଦନ୍ତବାସ ସୀମା,
ଗୁଣ୍ଡକେଶ କି ବିମୁସ୍ତମା, ଗୁଣ୍ଡ କି ଲଗୁଛୁ ଏ କିସ ମା, ଗୁଣ୍ଡା ପଦ୍ମପିବା
କି ଗୁଣ୍ଡର ଉପେକ୍ଷି ରେ । ୩ । ଗୁଣ୍ଡକେଶଲେଖ ରମଣୀୟ; ଗୁଣ୍ଡୀକର ବାନ୍ତି-
ଚୟମୟ, ଗେଲ ମଧ୍ୟରେ କି କମଳାୟ, ଗେତା ଗମକାର ଦେଉଅଛୁ ନ
ରଖି ରେ । ୪ । ଗରତରେ କବିରବି ଭାଷେ, ଗୁଣ୍ଡମୁଖଦେବ ପରିତୋଷେ
ଚେଟି ହେଲେ ହେଲେ ଏ ପୁରୁଷେ, ଗରନ୍ତନ ଜନ୍ମ ପୁଣ୍ୟ ପୁଣ୍ୟତେ
ଲେଖି ରେ । ୫ ।

ଟୀକା—ଲଳିତା ରାଧାଙ୍କ ନିକଟରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦଶା ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁ-
ଅଛନ୍ତି:—ନବନୀତାଙ୍ଗୀ—ଲଳିତାପର ଯାହାର ଅଙ୍ଗ କୋମଳ (ସୁବୋଧନ);
ନିପଟ—ନିଷ୍ଠୟ, ଶିଖଣ୍ଡଝର—ମୟୂରପୁଚ୍ଛ ମୁହୂର୍ତ୍ତ, ନିକି—କମ୍ପା, କଳାକର—
ଉତ୍ତମା, ନଳିନୀଦଳ ଶେଷ—ପଦ୍ମପତ୍ରଶଯ୍ୟାଗତ, ନୀରଦନକଳେବର—
ମେଘସଦୃଶ ଶରୀର (ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ) । କବିମିତ୍ତର—କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ।

୨ । ଟୀକା—ଲଳିତା ଦୂରରୁ ରାଧାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଗୋରୁ ଦେଖାଇ
ଦେଉଅଛନ୍ତି:—ଚନ୍ଦ୍ରକରୁ—ମୟୂରପୁଚ୍ଛରେ କର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ମୁହୂର୍ତ୍ତ;
ଗୁପ୍ତରୁ—ଧନ୍ତପର ସୁନ୍ଦର; ଗଞ୍ଜୀ—ଭ୍ରାତୃ; ବଞ୍ଜୀ—ଲତା, ଗୁକ୍ତ—ଉଦ୍‌ଘୋଷ,

(୭)

ରାଗ—ମୁଖାଶା

ଛଇଳା ମୋରେ ଶୁଭଲ ଶୁଭ, ଛଦ୍ମନାରେ ନିରନ୍ତର ନ ବୁଡ଼ । ପଦ ।
 ଛମ୍ପୁରେ ଥିବା ସହଚରାଗଣେ, ଶୁଭ ତୁ ପରା ମୋ ଅନୁସରଣେ । ୧ ।
 ଛଣା ପୀୟୂଷ ପରି କହୁ ଅଣି, ଛପାଇ ଦେଉଛୁ କାହିଁକି ପୁଣି । ୨ ।
 ଛପ ଦେଇ ଲଘୁ ନ କର ହେଲେ, ଛତି ଟେକାଇ ଦେ ତରୁଣୀକୁଳେ । ୩ ।
 ଛଦ୍ମଭେଦ ଘେନିବାକୁ ମୋହର, ଛକେ ଛକେ ଜଗି ଅଛନ୍ତି ରର । ୪ ।
 ଛୁଇଁ ଦେଇ ନୀଳଛବି ବାସନା, ଛଟପଟ ହୋଇ ମରିଯା ସିନା । ୫ ।
 ଛତି ଭିତରୁ ଧୃତ ଗଲା ସର, ଛଳ ଗୁଡ଼ି କୋଳ କଲେ କିଶୋରୀ । ୬ ।
 ଛୁଟିଲ ଶଳା ସଖୀ ଧୃତପୁରୁ, ଛ ଏକ ମଦେ କହେ ସୟଗୁରୁ । ୭ ।

(୮)

ରାଗ—ତୋଷ୍ଠ

ଜଳଜନୟନା ଜାତ କେତେ କରକଣ ଗୋ,

ଜାଇ ଥାଇ ପାହା ଜାଣି ପିୟୁଜନକ୍ଳେଶ ଗୋ ! ପଦ ।

ଜମ୍ବୀରାଜ ନୀଳଅଙ୍ଗ ଦୁଃଖଜଳେ ବୁଡ଼ି ଗୋ, ଜର୍ଜର ତମାଳଦଳ
 ପର ଝଡ଼ ପଡ଼ି ଗୋ, ଯାଉଛି କମି ଧରା ମରାଗରେ, ଯା ଭରିତ ତାହା
 ନ ଭରିବାରେ, ଜାଣିଶୁଣି କଣେ ଲେଉଟେ ବୁଝି, ଜହର ପାହା ଚିଲିଲୁ
 ନାହିଁ । ୧ । ଜପିଲେ କୋଟିକଳପ ମୁରସର ଜାରେ ଗୋ, ମା ଚରଣତଳେ
 ଚମ୍ପୁ ଦେବା ମୁରତରେ ଗୋ, ଜଗଦୀଶ ବା ନ କରନ୍ତି ସତେ, ଜପିଲେ
 ହେଲେ ଅମୃତ ନିରତେ, ଜଳିଲେ ବୁଝି ନ ବିରୁର ଉଣା, ଜନମୁ ନାହିଁ

ଚକ୍ରାକ—ଭ୍ରମର; ତାରତରଳ ଅଣି—ଚନ୍ଦ୍ର ତାରାଦ୍ୱାରା ଚଳ ଚଳ ହେଉଥିବା
 ଅଣି: ବନ୍ଦୁବାସ ସୀମା—ଅଧରର ପ୍ରାକ୍ତରାଗ; ଏ କ୍ଷୟ ମା—ଏ କ୍ଷୟ ବନ୍ଦ (ଶଙ୍ଖାଠ
 ଅଞ୍ଚଳରେ ପଶୁକୁ) । ଗୁମ୍ଫାକର—ସୁବର୍ଣ୍ଣ; ଚେଳ—ବନ୍ୟ: ଗୁରୁମୁଖଦେବ—
 ବଧାତା: ଚେଟି—ଦାସୀ ।

୭ । ଟୀକା—ରାଧା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶୋଭା ସଦୃଶତା ପରେ ଲଳିତାଙ୍କୁ କହୁ
 ଅଛନ୍ତି:—ଛଇଳା—ହେ ଚରୁର, ଶୁଭଲ—କପଟ ବ୍ୟବହାର; ଛଦ୍ମନାରେ
 ନିରନ୍ତରେ ନ ବୁଡ଼—କପଟରୂପ ଜଳରେ ସବଦା ବୁଡ଼ିନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋ ସଙ୍ଗେ
 କପଟ ବ୍ୟବହାର କର ନାହିଁ । ଛପାଇ ଦେଉଛି—ଲଘୁର ଦେଉଛି, ଛପ
 ଦେଇ—ଦାମଦେଇ ବା ଦୋଷାସୋପ କର; ଛଦ୍ମଭେଦ ଘେନିବାକୁ—
 ଦୋଷାସୋପ କରିବାକୁ ।

ମାନସେ କରୁଣା । ୨ । ଜଗତ ଜବାତୁ ସେ ଜଙ୍ଗମନାମଣି ଗୋ,
 ଜଟାଧରପରକ୍ଷରେ କମ୍ପୁଛନ୍ତି ପୁଣି ଗୋ, ଯାଇ ଜାକି ଧରବା କି
 ଯତନେ, ଜାନୁରୁକ ହୋଇ ଜମାର ପ୍ରାଣେ, ଜନେ ହୁସିଲେ ହୁସିବେ
 ଜଗତେ, ଜୀବନ କି ଦୃଶ୍ୟ ପାଇଲେ ସତେ । ୩ । ଜନ୍ମାନ୍ତରମାନ୍ତର
 ସୁକର୍ମ ବଳରେ ଗୋ, ଜନ୍ମ ସିନା ମାତ୍ର ନନ୍ଦସୁନ୍ଦର କୋଳରେ ଗୋ,
 ଜୁରୁର ଘର ଗୋରସ ଧମ୍ପତି, ଜଞ୍ଜାଳିଲେ ଆତ୍ମ କର ସମ୍ପତ, ଜଳପିକାକୁ
 ଏବେ ନାହିଁ ବଳ, ଜରି ପାରିଲୁ ନାହିଁ ଏ କାଳ । ୪ । ଜ୍ୟାଗିବାଣ
 କବିରବି ରାୟଗୁରୁ ଭଣେ ଗୋ, * ଯାହା କଲେ ଗୋପକୁ ଦୁକ୍ତ
 ଜନେ ଜନେ ଗୋ, ଜୀବନଜନେନି ଥିବାରୁ ସିନା, ଜଣା ନୋହିଲୁ ସେ
 ଭୟବାସନା, ଜିଣିବାକୁ ହେଲେ ସେ ଭୟକ୍ରାନ୍ତ, * ଜାଣି ମୁଣ୍ଡେଇଁ
 ନାହିଁ ହେତ । ୫ ।

(୯)

ରାଗ—ବଙ୍ଗାଳୀ

ହୁମୁହୁମ ନାଦ ଲଳିତାଙ୍କ ପାଦମଣ୍ଡଳର ଶୁଣି ତୋଷେ, ହୁମିହୁମି
 କାମ ଅମଳରେ ଶ୍ୟାମ ମିଳି କୁଞ୍ଜଦ୍ଵାରଦେଶେ । ୧ । ହାଉଁଲିଲ ନବ-
 ତମାଳ ପଛର ଅବସ୍ଥା ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ରଖି, ହେବାବ ବାବ ନୟନୁ ନିବାସ
 ଜଳପିତଳ ପିୟୁଷଣୀ । ୨ । ହିମିଟକ ନଳ ଶତରୁ ଅନଳ ହୋଇଲଣି
 ହୃଦ ହୃଦ, ହେପୁରୁ-ଧନଞ୍ଜୟ ହାସ ଜ୍ଞାନଲତାକୁ ଦେଲଣି ସାର । ୩ ।
 ହାକିନେଇ ମନ-ମଣିକି ଯା ପ୍ରାଣ ହାତୁଟର ରଖାଇଲୁ, ହେତ ତା ରଦ-
 ବାସରୁ ମୁଥାଦ ମଧୁ ତ ନ ରଖାଇଲୁ । ୪ । ହାଳଦେଲୁ ନାହିଁ ହେଲୁ ଗୁଣୁମୁଣ୍ଡ
 ଶ୍ରେକୁ ମୋ ଗଣେ ପର, ହେଲୁ ନ ଦେଲି ରସଲବ୍ଧିର ଉତ୍ସୁକସ୍ଥଳ

୮ । ଟୀକା—ଲଳିତା ରାଧାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି:—ଜଳଜନୟନାଜାତ—
 ପଦ୍ମନେତ୍ରୀ ସ୍ଵପ୍ନସୁନ୍ଦର, ଜନ୍ମାଗତ ଲଳିତା—ଉଦ୍ଭାବନାମଣି ସଦୃଶ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ
 ଶରୀର, ଜର୍ଜରତମାଳଦଳ—ତମାଳଗଛର ପୁରୁଣା ପତ୍ର ଧରପତ୍ର—ପୃଥ୍ବୀଧାତୁଳ,
 ଜୀବତୁ—ଜୀବନ, ଜଙ୍ଗମ—ଚଳନ୍ତା, ଜଟାଧରପର—ଶିବଶୟ, କାମ; କୁରୁର—
 କୃତକର ବା ନଷ୍ଟକର, ଜଞ୍ଜାଳିଲେ—ବେଶି ଅଳ ବା ଗୋଳମାଳ କଲେ,
 ଜଳପିକା—ପ୍ରସାଦ କରବାହୁ, ଜ୍ୟାଗିବାଣ—ଭୁମୁର, ବ୍ରାହ୍ମଣ ।

* ଅଗେ ଏ ଦେଶର ପଣ୍ଡିତମାନେ ଯାହା, 'ଯାହି' ଓ 'ଯାହି' ପଦର 'ଯ' ସ୍ଥାନରେ 'ଜ' ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ସୁପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କଦ୍ଵାରା ଲିଖିତ ଭାଲପତ୍ର ପୋଥିରେ ସଙ୍ଗେ ଏହାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ।

କରେ । ୪ । ଝୁମା ଝାଲରଥ ଅଳକ ତଳକଣୋଭିନୀର କେଶରୀକେଶ,
 ଝର ଝଞ୍ଜି କୁନ୍ଦୁଝେ ଶତ ଚୁମ୍ବ ରବିବି କେଶବ ହରଷେ । ୫ । ଝୁଣ୍ଡିଅ
 ଝଟୁଁ ବାଦ୍ୟା ହରହୟାବନିରୁତ ନିରତେ, ଝୁଣ୍ଡି ଦେଇ ପିଞ୍ଜିକେବେ
 କବିର ବିସ୍ମୟରୁ ବୋଲେ ଗୀତ । ୬ ।

(୧୦)

ସାର—ବରାହ

ନୟନେ ନିମିଷେ ନିଦ, ନରଣି ତ ମୁଁ ଭୋ ପଦ-ମଞ୍ଜୀରୀଶ୍ରିଣତ
 ଶଞ୍ଜି କାନ, ନିବେଶି ବସିଛି ପଥ, ନ ପୁରୁ ମୋ ମନୋରଥ, ହୋଇଲୁ ତ
 ଦୁଃଖର ନିଦାନ ରେ; ନତଦେହୀ, ନିର୍ଦ୍ଦୟ ପକଟ ହୋଇଲୁ, ନ କହୁଲୁ
 ତ କନକ-ନିନ୍ଦା ନଉପକାୟକ, ଗଉରାଙ୍ଗୀ ଶୁଣି କି ବୋଲୁ ରେ । ୧ ।
 ନଉକରଗଣେ ଜଣେ, କର ମୋତେ ଅନୁଷଣେ, ରଖିବାକୁ କଲଟିକି
 ସହ; ନିରାଶ ଭାବତା ଅବା, ଜଳପିଲ ନବ-ଜବା, ଦଶନ-ବସନା ପ୍ରାଣସଂହୀ
 ରେ, ନତଦେହୀ, ନିସଂସୟ କରି କହ କହ, ନ ରଖିବାକୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ,
 ପ୍ରାଣକୁ ମୁଁ ହେବ ସଜ, ପେଟେ, ନାହିଁ ଗାଳା ଅନୁଗ୍ରହ ରେ । ୨ । ଗୁପ୍ତ
 ନିକୁଞ୍ଜ ନିକଟ, ନଟନ କେଳିମଞ୍ଚ, ହୋଇ ହରୁଥିଲୁ ପୁରୁଷ କାଳ,
 ନିର୍ଦ୍ଦୋଷରେ ବିନି ନେହି, ଅନିମିଷ ପକପକ, ଟାଳିଲୁ ମୋ ଶୂନଲତା
 ମୂଳ ରେ, ନତ ଦେହୀ, ନିର୍ଦ୍ଦାଶ ସମୟ ହେଲେ ଆସି, ନ ସଙ୍ଗୋଳି-
 ଅକାରତ, ନେଲା ତ ଚିତ୍ତରୁତ ନିଶ କରକବ-ଦରହାସି କେ । ୩ ।

୧ । ଟୀକା—ଲଳିତା କୁଞ୍ଜ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କୁ
 କହୁଅଛନ୍ତି:—ପାଦମଣ୍ଡଳ—ପାଦର ଅଳଙ୍କାର, ଝୁମିଝୁମି—ଘୁମାଇ ଘୁମାଇ,
 ଝିମିଟକ—ମୁହୂର୍ତ୍ତକ, କଲଗତ—ଗତଯୁଗ, ଅନଲ—ଅଧିକ, ସପ୍ତଧୂକପନଞ୍ଜୟ
 ହାସ—କନ୍ଦର୍ପରୂପ ଅଗ୍ନିରଦାହ, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ—ସବୁଆ, ସଞ୍ଜ—ଗଞ୍ଜଳ, ରଦବାସ—
 ଅଧର, ଝଲ—(ବଶେଷଣ) କାନ୍ତମତା, ଝୁଲାଇବା—ହଲାଇବା, ସଂଲିତ
 କରିଦେବା; ରସକଲବଞ୍ଚି—ରସକଲଲିତ ରୁଣିଣୀ, ଝୁମାଝାଲରଥ—କେଶର
 ଅଳଙ୍କାର, ଝର—ପୂର୍ଣ୍ଣପେଣ୍ଡା, ଝରହୟାବନିରୁତ—କନ୍ଦୁହର ସଂପର୍କ ।

୧୦ । ଟୀକା—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲଳିତାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି:— ମଞ୍ଜିରୀ—ନୟର,
 ଶଞ୍ଜିତ—ଅଳଙ୍କାରଯୁକ୍ତ, କନକନିନ୍ଦାନଉପକାୟକ—ସୁକର୍ଣ୍ଣକୁ ନିନ୍ଦା କରିବାରେ
 ଅଧିକ ନିପୁଣ (ନଉପକା—ନିପୁଣ), ନଉକର—ଗୁକର, ସହ—ସ୍ୱୀକାର,
 ନିଶ୍ଚିନ୍ତରତା—ନେରାଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା, ନବ-ଜବା-ଦଶନବସନା—ନୂତନମନ୍ଦାର
 ଫୁଲପତ୍ର ଅଧର ପାଦାର, ଗପ—କଦମ୍ବ, ନେହ ଅନିମିଷକକପକ—ନିମିଷଶୂନ୍ୟ
 ଚକ୍ଷୁରୁପ ଶର, ନିର୍ଦ୍ଦାଶ—ପ୍ରାଣବାୟୁର ଦେହତ୍ୟାଗ, ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ—ଅମାତ୍ୟବତ୍,

ନନ୍ଦନ ନାଗରା ନନ୍ଦ-ନନ୍ଦନ ମନ ଅନନ୍ଦ, ନଦୀ ବନେ ମଜ୍ଜାଭରା ବୋଲି,
 ନିଶିଳ ଲେକେ ଏ ଗିର, ନଟୀକ ନରୁଦବାର, ଯଶ ନ ରୁଷିଲ ଦେଲ
 ପେଲି ରେ, ନଭଦେହା, ନିନ୍ଦା ଅରବିନ୍ଦାଣୀ ପାଇଲ, ନିର୍ଜରନଗନ୍ଧମଣି-
 କୁଞ୍ଜିମେ ଚୋଇ ପୁଣି ନିଃଶ୍ରେଣୀଟି କାଟି ପକାଇଲ । ୪ । ନବନାଭୁଁ
 ମୁକୁମାର, ଦଶେ ଦେହଟି ରାମାର, ନିରପରାଧ ନିଷ୍ଠୁର ମନ, ନାଗୁକେଲ
 ପଲଲିଳା ଉତ୍ତେଜେ ବହୁଛି ବାଳା, ସେପରି ବୁଝଇ ଅପଘନ ରେ,
 ନଭଦେହା, ନ ଘେନିଲ ଦୁଃଖ ଲବେ ହେଲେ, ନ ଘେନୁ ଘେନୁ ଶରଣ
 ତାହାର ଗୁରୁଚରଣ କବିରବି ସମୁଦୁର ବୋଲେ ରେ । ୫ ।

(୧୧)

ରାଗ—ଦେଶାଶ

ଟିକାକ ଦୋଷକୁ ରାମା କେଡ଼େ ରୁଷା ରୁଷିଲ ରେ । ପଦ ।

ଟୋପରେ ପକାଇ ରୋଷେ, ନିଗ୍ରହ ଶାନ୍ତ ବଶେଷେ, ମୋ ସୁଖମୁଖକୁ
 ତା' ସେ ଧରୁଛୁ ରୁଷିଲ ରେ ॥ ଟାକର ମାର ମୋ ଅଶା, ମୁଣ୍ଡେ ଶାଞ୍ଜୁଟି-
 ଦୁଶା, ପରପତ୍ନୀ ଲେକହସା, କରବାକୁ ବସିଲ ରେ । ୧ । ଟିକିଏ ହେଲେ
 ଉଦ୍ବେଗ, ନ କର ସେବକ-ବେକ, କରତ ବୋଲି ଦର୍ପକ ବାରୁଣକୁ
 ପେଷିଲ ରେ । ୨ । ଟମକ ଯେ ବାଜେ ବ୍ରଜବଜାରେ ଦୟାକୁରାଜ ବୋଲି
 ମୋ ଦଣ୍ଡରୁ ଅଜ, ଦାଣ୍ଡକୁ କି ଦଣିଲ ରେ । ୩ । ଟୋକାଏ ଥିଲେ ଗହଣେ,
 ଟାକି ଉତ୍ତେଜ ଗ୍ରହଣେ, ଟିପି ଦେଲି ନଶ ସେହୁ କଥାକୁ କି ଘୋଷିଲ ରେ ॥
 ଟେକାନ୍ତା ବିବେକବତୀ, ମଣ୍ଡଳେ ବଳସିଦ୍ଧି, ବୋଲେ କବିରବି ସବୁ
 ହୋଇଲେ ଶୁଣିଲ ରେ । ୪ ।

(୧୨)

ରାଗ—ମୁଖାବରା

ଠଣି ଚନ୍ଦ୍ରମୁହିଁ ରେ ଠଉରବି କେନ୍ଦ୍ର ରେ । ପଦ ।

ଠକ ମୁଁ ବୋଲେ ମାନସେ, ଠୁଳ କଲେ ଶଙ୍କା ଲେଖେ । ୧ । ଠ
 ବଢ଼ିଲୁ ପ୍ରାନ୍ତେ ନଶ, ଠୁକଲେ ହେଲେ ବିମୁଖ । ୨ । ଠାର ନାହିଁ ନୟନାନ୍ତେ,

ମଣିକୃଷ୍ଣ—ରତ୍ନକର୍ମେ ପ୍ରାସାଦ; ନିଃଶ୍ରେଣୀ—ନିଶ୍ରେଣୀ ବା ସିଦ୍ଧି; ଅପଘନ—
 ଦେହ; ନବନାଭୁଁ—ଲହରୀଠୁଁ ।

୧୧ । ଟିକା—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲଳିତାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି:—ଟୋପରେ—ଖାଇରେ,
 ନିଗ୍ରହ—ତାଡ଼ନା (ଅନୁଗ୍ରହର ବିପରୀତ), ସେ ଧରୁଛୁ—ସେହୁ ସୁଧୁକାର
 ଅଲଙ୍କାରରୂପିଣୀ, ରୁଷିଲ—ଅପାତ କଲ, ଟାକରାମାର—ଅପାତ କରି, ପରପତ୍ନୀ
 —ଶତ୍ରୁ, ଦର୍ପକ—କିର୍ଦ୍ଦ, ଟମକ—ଧେଣୁର, ବଳସିଦ୍ଧି—ଧଳାଛତି ।

ଠାକୁରଙ୍କ ଶୁଣ ମୋତେ । ୩ । ଠାଣେଦାର ରଣରଣ, ଠୋ କର ନେବ
ମୋ ପ୍ରାଣ । ୪ । ଠ ପର ଜଗତ ଦିଶେ, ଠିକେ କବିରବି ଭାଷେ । ୫ ।

(୧୩)

ସ୍ତବ—କାନନଗୌଡ଼ା

ଡାକିଲ କୋକିଳା ଲାଲା-ସୁନ-ଉପବନରେ

ଡମରୁରୁଚିରମଧା ଖେଳିଲ ମୋ ମନରେ । ପଦ ।

ଡାଳଲେଲ କଶଳୟ, କରେ କର ଅଭିନୟ, ନାଗିଲ ବଞ୍ଚିସ୍ବଚୟ
ଚନ୍ଦନ ପବନରେ । ୧ । ଡଗର ବୁଲୁଛି ସୁର, ବିଷାଇ ବିଷମ ଶର, ଧରୁଛି
ପରାଗ-ଗର ଘୁଁ ବାକ ଜୀବନରେ । ୨ । ଡାଳମୁଗାଜରଦନା, ଏ ଦିନେ ହୋଇ
ବିମନା, କଲ ତ ଉତ୍ସବ ମନା ଲଭିକା ଭବନରେ । ୩ । ଡମ୍ବରକିତ କୁରଙ୍ଗ-
ନୟନାର ନିକି ଭୁଙ୍ଗ—ଉନ୍ମାଦ-ରବ ତରଙ୍ଗ ପଡ଼ୁ ନାହିଁ କାନରେ । ୪ ।
ଡରୁ ନାହିଁ କି ସେ ଭାରୁ, ସୁରକର-କରତରୁ କବିରବି ସ୍ବୟଂରୁ
ଚଳିଲେ କବନରେ । ୫ ।

(୧୪)

ସ୍ତବ—ଶଙ୍କରାବରଣ

ଡାଳି ଚାହିଁଲ ରେ, ଡାକି ପଶୁ କି ଭଙ୍ଗୀରେ ରହିଲ ରେ । ପଦ ।

ଡବାତନାବାଦେହଲୀ ସମୀପରେ ପ୍ରିୟଅଳୀ, ସମାଜେ ବିରାଜ ବର
ମହିଳା ରେ । ୧ । ଡୁଲାଲ ପର କାମ-ଅମଳଲଗିରୁ ଶ୍ୟାମ ଜଳଜନୟନେ

୧୨ । ଟୀକା—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲଳିତାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି:— ଠଣ—ଶୋଭା,
ଠଣଚନ୍ଦ୍ରମୁହିଁ—ହେ ଶୋଭାପୁର୍ଣ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖି ! ଠଉରବ—ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିବ,
ଠୁଲ କଲେ—ଏକତ୍ର କଲେ, ଠାଣେଦାର—ଜମାଦାର, ଯେ ଜୋର ପ୍ରକାଶ
କରେ; ରଣରଣ—କନ୍ଦର୍ପ, ଠ ପର—ଶୂନ୍ୟ ।

୧୩ । ଟୀକା—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସ୍ବପାଗତ ଅନୁସୂଚି:— ଲାଲାସୁନ-ଉପ-
ବନରେ—ବୀଡ଼ାପୁଷ୍ପ ଉଦ୍ୟାନରେ, ଡମରୁରୁଚିରମଧା—ଡମରୁପରି ସାହାର କଟି
ଶିଶ, କଶଳୟ—ନୂଆପତ୍ର, ବଞ୍ଚିସ୍ବଚୟ—ଲତାସମୂହ, ଡଗର—ଘୋଷଣା-
ପ୍ରସ୍ବରକ, ବିଷାଇ—ବିଷମୁକ୍ତ କରି, ବିଷମଶର—ପଞ୍ଚବାଣ, ପରାଗଗର—ପୁଷ୍ପ-
ରେଶୁରୁପ ବିଷ, ଘୁଁ ବାକ—ଯେ ଘୁଁ ଘୁଁ ଶବ୍ଦ କରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଭ୍ରମର, ଡମ୍ବ—
ଶିଶୁ, କବନ—କବିତା ।

୧୪ । ଟୀକା—ପଶୁ—ଆଖିପତାବାଳ; ଡବାତନାବା—କୋଠାଘର
ଝରକା; ଦେହଲୀ—ଗୌକାଠର ତଳଭାଗ, ଡୁଲାଲ ପର—ଘୁମାଲ ପର,

ଲୀଳା ବିହୀନ ରେ । ୨ । ଭୁକାର ମୋ ଅପଘନ, ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ତା ଅଧୀନ,
ହୋଇବାକୁ ସମୟ ନ ସହିଲ ରେ । ୩ । ତୋକୁଟିଏ ତା ପଞ୍ଜିବ, ଅଧରରୁ
ମଧୁ ଘ୍ରବ, ତୋକିବା ବିବେକ ଲବ ନୋହିଲ ରେ । ୪ । ତକା ପ୍ରକାଶନ୍ତା
ମତେ, ଧନ୍ୟ ବୋଲି ଏ ଜଗତେ, କବି-ବିହଞ୍ଚନ୍ତୁ ଗୀତେ କହିଲ ରେ । ୫ ।

(୧୪)

ସ୍ତବ—ପୁରସା

ଅନାର ନାହିଁ ନାଗରମଣିକି ମୁଁ ତାଳେ । ପଦ ।

ଅନେକ ପ୍ରକାରେ ପ୍ରେମ, ଆଗରେ ଅତସୀଶ୍ୟାମ, ଅଙ୍ଗୀକାର କରି
ନାହିଁ କାଳେ । ୧ । ଅହତ ଜନ ନ ସହେ, ଅପବାଦ କଥା କହେ, ଅଛି
ଏହା ଲେଖା ମୋ କପାଳେ । ୨ । ଅମୃତ ବାଣୀ ଚଳାସେ, ଅନଙ୍ଗ ମୋହନ
ବେଶେ, ଉପବନ ଅୟନ ଓଗାଳେ । ୩ । ଅଭି କେତେ କେତେବେଳେ,
ଅମ୍ଳାନ କେତକାଦଳେ, ଅରଜି ବନାର ବନ୍ଧୁ ଗୁଳେ । ୪ । ଅଭିଜିତ ଜାଣି
କାଳ, ଅଜିତ କରେ ମୋ ଗଳ, ଅପଣେ ଗୁଡ଼ିବା ଫୁଲମାଳେ । ୫ । ଅଧିକ
ମୋ କବିଭ୍ରମ, ଅଟକି ଭଜିବା ଦିନୁ, ଅଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମୁଁ ପରିପାଳେ । ୬ ।

(୧୫)

ସ୍ତବ—କଳହଂସକେଦାର

ତମାଳତଳେ ନ ଗୁଲେ ରେ ମୋ ଅଭିନା, କେତେ ଦୂର ଯାଏ କାହିଁ ।
ତଳକୁ ତାଳକ ତୁଲ୍ୟ କଲେ ଲୋକ ତଥ୍ୟ ମଣୁଥାଉ ତାହିଁ । ୧ ।
ତରକିବା କଥା ହିକାଳ ସବୁଥା ତହୁ ତୁ ଘେନିବୁ ନାହିଁ । ୨ ।
ତୁ ତ ସୁବିବେକୀ, ତୁଳ ମୁଁ କେବେ କି, ତହିଁ ଥିବି ଅବଗାହ । ୩ ।

କାମଅମଳଲଗ୍ନିରୁ—କନ୍ଦର୍ପପଥ ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟର ନିଶାରୁ, ଶ୍ୟାମଳଜନୟନେ—
ଲଳିତାବର ନେତ୍ରେ, ଭୁକାର—ସଂଯୋଜିତ କରି ବା ପ୍ରବେଶି କରାଇ,
ଅପଘନ—ଦେହ, ବିହଞ୍ଚନ୍ତୁ—ସୂର୍ଯ୍ୟ ।

୧୪ । ଟୀକା—ସ୍ତବ ଲଳିତାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି:—ତାଳେ—ଥରେ,
ଅତସୀଶ୍ୟାମ—ଅତସୀ (ଫେସି) ଫୁଲପରି ଶ୍ୟାମଳବର୍ଣ୍ଣ, ଅହତଜନ—ଭଗାବତ୍-
ମାନେ, ଉପବନ ଅୟନ ଓଗାଳେ—ଲୁହବନକୁ ଯିବା ବାଟର ଅଭୁଅଳରେ,
ଅରଜି—ପ୍ରେମସୂର୍ଯ୍ୟ ନିବେଦନପଦ, ଅଧିକ—ପାଦ, କବିଭ୍ରମ—କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ।

୧୫ । ଟୀକା—ସ୍ତବ ଲଳିତାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି:—ତମାଳତଳେ ନ
ଗୁଲେ ରେ ଅଭିନା—ହେ ଅଭିନୟଦୟା, ବୃଷ୍ଟିକ ରୂପ ସଙ୍ଗେ ସାମ୍ୟ ଥିବାରୁ
ମୁଁ ତମାଳଗଛ ତଳରେ ମଧ୍ୟ ଗୁଲେ ନାହିଁ; ତୁଳ—ତୁଳନା କରି, ତପନେ

ଉପନେ ଶୀତମାଞ୍ଚଳ ଦିଅନ୍ତି ମା ତୁଚ୍ଛା ଲେକନାମେ ବାହୁ । ୪ ।

ତୁଟାଏ କି ଜାତି ତୁଣ୍ଡର ପୀରକ ତାମସା ଟାପର ଟାହୁ । ୫ ।

ତନ୍ମୁ ଜାଣେ କବିତରଣି ତା ଭାବି ତଳସ ଯେ ଯାକୁ ନାହିଁ । ୬ ।

(୧୭)

ଶ୍ରୀ—ଧନାଶ୍ରୀ

ଥରେ ଏକାନ୍ତରେ ସିନା କହୁଥିଲ ସନ୍ଧ୍ୟାକ,

ସ୍ଥାପିତ ନ କରି ଦୁର୍ଜନଙ୍କ ଆଗେ କହୁ କି । ପଦ ।

ଥୁଲଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ କପଟ ପାରେ ରହିକି, ଥୋଇବା ହୃଦୟେ ଖ୍ୟାତ
ସୂକ୍ଷ୍ମରେ ମନ୍ଥା କି । ୧ । ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମେ ଶ୍ୟାମ କାହା ହୃଦେ ନାହିଁ କି,
ଥୁଲ ମୋ ଲଲ୍ଲଟପଟେ ଏ ଅସଣ କାହିଁକି । ୨ । ଆପିପଣ ଥୁବାର ସଜ୍ଜନଗୁଣ
ଏହିକି, ସ୍ଥାୟୀ କଲି ବିପାର୍ଜନ ଶୀର ଦେଇ ଅହିକି । ୩ । ପ୍ରିୟ ପୀରକବନ୍ଧିକି
ଦମ୍ଭାନଳେ ଦହିକି, ସ୍ଥଳଅଳୀମାନଙ୍କର ଏ ଦ୍ୱେଷକୁ ମୁହିଁ କି । ପ୍ରିୟଚନ୍ଦ୍ର
ଜଣେ ବୋଲି ଜାଣଇ ସୁମୁଗ୍ଧ କି, ଅରୁଥାଏ ଟି ମୁଁ କବିରବି ସାକ୍ଷୀ ତହିଁକି ।

(୧୮)

ଶ୍ରୀ—ହସନ୍

ଦରହାସି, ଦମ୍ଭତୋୟମୟ ଜଳଗଣି ରେ । ପଦ ।

ଦୁରୁ ହେଲେ ନଟବର, ଦେଖା କେତେ ନାହିଁ ତୋର, ଦଶନକ୍ରଣ
ଅଧର, ଦଳେ ବିଳସେ କାହାର, ଦୟାବତ, ତୁ କେତେ ସାହସୀ ରେ । ୧ ।
ଦର୍ପକଦର୍ପଦଳନ, ଦବ୍ୟ ପରମଳ ଧନ, ଦେହରେ ଦୋର୍ମ୍ଭଲେ ପ୍ରନ-
ଦୟରେ ନଶଲୁଥିନ, ଦରବ କି, ଦେଇଗଲ ଅସି ରେ । ୨ । ଦିବାନିଶି ତ
ମୁଁ ତୋର, ଦେହ ବିହୁଲ ଯେ ପର, ଦିନେଶତନୟା ଡାର, ଦୁମଦୋହଦ-

ଶୀତମାଞ୍ଚଳ—ଏ ସ୍ୱପାରରେ ଏପରି ଲେକ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟତେଜରେ ମଧ୍ୟ
ଶୀତଳତା ଦୋଷ ଆଶ୍ରେଣ କରିପାରନ୍ତି; ଟାହୁ—ଅଟା, କବିତରଣି—କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ।

୧୭ । ଟୀକା—ରାଧା ଲଳିତାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି—ସ୍ଥାପିତ ନ କରି—
ହୃଦୟରେ ଲବ୍ଧ ନ ରଖି (ଗ୍ରାମ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ) । ଥୋଇବା ହୃଦୟରେ—ଫେ-
ନିଜ ହୃଦୟରେ ବିଶ୍ୱାସକୁ ପ୍ରିୟ କରି ରଖେ, ଅହିକି—ସର୍ପକୁ, ପ୍ରୀତିବନ୍ଧି—
ପ୍ରୀତିରୂପା ଲତା, ଦମ୍ଭାନଳ—ଛଳନାରୂପ ଅଗ୍ନି, ପ୍ରିୟଚନ୍ଦ୍ର—ପଣ୍ଡିତାସମୂହ ।

୧୮ । ଟୀକା—ସଖୀ ରାଧାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି—ଦମ୍ଭତୋୟମୟ ଜଳଗଣି
—ଛଳନାରୂପକ ଜଳସୂକ୍ଷ୍ମ ସମୂହ, ଅର୍ଥାତ୍ ତୁ ବଡ଼ କପଟାଚାରଣୀ । ଦର୍ପକ
ଦର୍ପଦଳନ—କଦର୍ପଗବ୍ୟାବକାଶ, ପରମଳ—ସୁବାସ, ଦୋର୍ମ୍ଭଲ—ବାହୁମୂଳ;

ନିକର, ଦରବାରେ, ହେଲୁଣି ଦୋଭାସୀ ରେ । ୩ । ଦୁଇ ଚରଣସାରସେ
ଦେବାର ଶିଖଣ୍ଡ ଶେଷେ, ଦେଖିଲି ଯାବକ ରସେ, ଦୋଷ କି କିଶୋରର
ସେ, ଦ୍ରବି କବିରବି ଅଛୁ ଭାଷି ରେ । ୪ ।

(୧୯)

ରାଗ—କେଦାର

ଧୂକ ଧୂକ ମନ୍ଦବିଧୁ ଅପସଦ ନାଗୁଜନ୍ମ ନ ନିବାରବାର,
ଧୂକ ଅବିବେକ ମୋ ପର ଗୁଡ଼ାକ କେତେ ନିର୍ଜ୍ଜିତ ସେ ପାରବାର । ପଦ ।
ଧମକ ସ୍ଫୁରଣ ହୁଅନ୍ତେ ତରୁଣଚରଣୁ ଅନ୍ୟକୁ ନ ଲଭି ଶରଣ ଗୋ,
ଧୂର୍ତ୍ତି ଅଚରଣ ଧୁରନ୍ଧର ଗୁଣ ଗୁଚ୍ଛ ସିଂହରେ ବାହାରବାର । ୧ ।
ଧାର୍ମି ଧାର୍ମି ଦୁର୍ଜମନ୍ଦରକୁ ଶୁଦ୍ଧ ପଦେ ଲକ୍ଷାଦ୍ୟୁକ୍ତ ନ ଲଭି ପ୍ରିତି,
ଧାତାବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରୀତି ଘଟିଲେ ଭଲତ ବହୁ ତେଜାଞ୍ଜଳ ମାରିବାର । ୨ ।
ଧର ଧନ୍ବିନୀଶ ସ୍ଵର ସତେ ପ୍ରାଣ ନେବା ପରି ତର ଧର ଦନ୍ତେ ଛୁଣି,
ଧରରେ ତରୁଣ-ଶିର ଆବରଣ ଲୁଟାଇଲେ ନ ପଶୁରିବାର । ୩ ।
ଧର ଧର ବଳେ କରୁଥିଲେ କୋଳେ ଧରପରୁ ବଳେ ଧରଣି ନିଶ୍ଚଳେ;
ଧାନେ ଭଣା ତୁଳେ ହେଲେ ସ୍ନେହ ଖେଳେ ଶଶିବେଦିନସ୍ତୁ ଗୁରିବାର । ୪ ।
ଧନ୍ୟ ପୃଥିବୀର ସୁପୁରୁଷଙ୍କର ପ୍ରସାଦୁ ସବୁତ ସେ ଶଙ୍କରଙ୍କର,
ଧରଣୀନିର୍ଜର କବିରବି ଶୁଭ ଗୁଣି ତାଙ୍କୁ ନ କୁହାରିବାର । ୫ ।

(୨୦)

ରାଗ—ସିନ୍ଧୁକାମୋଦୀ

ନାହିଁ ନାହିଁ ନିଶିଳ ଜଗତେ ଗୋ ନ ଦିଶଇ ଉପମାନ,
ନବ ନାରଦ ନୀଳମଣି ଅଭସୀଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ସମାନ ଗୋ । ପଦ ।
ନିରେଖୁଥାଇ ଏ ନଗରେ ଯେ ନିତି ବରତରୁଣଙ୍କ ଶିଶୁ,
ନୟନକୁ ଲେଖେ ନ ରୁଚଇ ତ ସେ ନୂଆ ନାଗରଙ୍କ ପରି । ୧ ।

ଦିନେଶତନୟା—ଯମୁନା, ଦୋହଦ—ଅରୁଣାସ, ଦୋଭାସୀ—ପିଥାବାଦିନୀ,
ଯାବକରସ—ଅଳତାରସ, ଚରଣସାରସ—ପାଦପଦ୍ମ ।

୧୯ । ଟୀକା—ରାଧା ଲଳିତାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି:—କେତେ ପାରବାର—
କେତେ ସାହସିକ; ଲକ୍ଷାଦ୍ୟୁକ୍ତ—ଅଳତାରକ୍ତମା; ତେଜାଞ୍ଜଳ ମାରିବାର—
କାନ୍ଦି ପଣତରେ ନିଷେଧ କରିବା; ଗୁରିବାର—ଗୁରୁଥିର; ତରୁଣଶିର ଆଭରଣ
—କୃଷ୍ଣ; ଧରରେ ଲୁଟାଇଲେ—ସୁଥିବାରେ ଗଡ଼ିଲେ; ଶଙ୍କରଙ୍କର—ମଙ୍ଗଳମୟ
ଶିବଙ୍କର; ଧରଣୀନିର୍ଜର—ବ୍ରାହ୍ମଣ ।

ନତନ୍ତୁ ନିବନ୍ଧ ଭଜି ଯେବେ ଦେହ ନାନା ବିଳାସ ବହିବ,
 ନଳିନ-ପେଶଳ ତା ଚରଣତଳ ନିର୍ଜିହ୍ନଳି ଭଲ ହେବ । ୨ ।
 ନତ ନୋହିବା କୁଳଜାତ ନବୋତ୍ତା ନ ରସି ପଶିବ କାହିଁ,
 ନକ୍ଷତ୍ରନାଥ-ନିକୁରମ୍ବରକୟ-ସନ୍ଧ୍ୟା ଶ୍ରୀମୁଖ ଗୁଣି । ୩ ।
 ନର୍ମେ ମର୍ମଭେଦା ଚିନ୍ତା ଗୁରୁଗୁପ୍ତ ନଗୁର ଜାଣଇ ସେହି,
 ନିଃଶେଷ ତ ବାଲ୍ୟ ନୋହିବାରେ ତୁଲ୍ୟ ତାର ଶ୍ରେୟେ ନାହିଁ କେହି । ୪ ।
 ନିନ୍ଦାଲେ ନିନ୍ଦାବେ ନରେ ପଛେ ଏବେ ନିଶ୍ଚୟ କହୁଛୁ ଜାଣି,
 ନ ରୁମ୍ଭେଲେ ତାର ମଧୁର ଅଧର ନ ଠରଇ ମୋ ପ୍ରାଣ । ୫ ।
 ନୋହିବୁ ଯେବେ ତୁ ଏ ଘଟନା ହେତୁ ତୋ ନାମେ ଢେଙ୍କି ଦେହ,
 ନିୟମ କର କହୁଛୁ କବିରବି ଏଥୁ ନ ଘେନ ସନ୍ଦେହ । ୬ ।

(୨୧)

ସ୍ତବ—ମନୋରମା

ପ୍ରୀତିପର କେ ସୁଅଦ ଗୋ,

ପ୍ରୀୟୁଷ ତୁଲେ ଯା ବାଦ ଗୋ । ପଦ ।

ପହୁଲୁ ଗଞ୍ଜାଇ ଗରବ ଗଞ୍ଜାଇ ସମ୍ଭବାଏ ପରମାଦ,
 ପଦ୍ମଶବ୍ଦ-ସ୍ଵର-କରନିକରକୁ ବଳେ ତାହା ଅହାଲଦ ଗୋ । ୧ ।
 ପଞ୍ଚଗଳେ କାନେ ଜନ୍ମାଏ ବିବେକ ହଜାଇ ଦେବା ଭଲ୍ଲଦ ଗୋ,
 ପ୍ରିୟୁଜନ ଯିବା ଅସିବା ସମୟ ଚରଣମଣ୍ଡନ ନାଦ ଗୋ । ୨ ।
 ପୁଷ୍ପଶରସିନ୍ଧୁ କେଳିତରା କି ସେ ପଛରୁ ପେଲିବା କାଦ,
 ପସଦ ତାହାକୁ ଅରଜିବା ପାଇଁ ଧରଲେହେଁ ନୀତ ପାଦ ଗୋ । ୩ ।
 ପ୍ରାପତ ହୁହେ ସେ ପ୍ରାଣୀକି ନ ଥିଲେ ପରମେଶ୍ଵର ପ୍ରସାଦ ଗୋ,
 ପୟଃପରଶତ ମଧୁରସା ସିତ ଶର୍କରା କେତେ ବେଷାଦ ଗୋ । ୪ ।
 ପରପତ୍ନୀ ସ୍ଵାତ କର ଯେଉଁ ସଜା ଅପାଦିଛୁ ପରବାଦ ଗୋ,
 ପୃଥ୍ଵୀଦେବ କବିରବି ସମ୍ଭବୁରୁ ବୋଲେ କରୁ ଫରାଦ ଗୋ । ୫ ।

୨୦ । ଟୀକା—ସ୍ଵା କହୁଅଛନ୍ତି—ନବମାରଦ—ନୂଆମେଘ, ଅଭସୀ—
 ଫେଣି ଫୁଲ, ନତନ୍ତୁନିବନ୍ଧ—ଅନେକ କନ୍ଦର୍ପ, ନଳିନପେଶଳ—ପଦ୍ମପରିକୋମଳ
 ବା ସୁନ୍ଦର, ନିର୍ଜିହ୍ନଳି—ବନ୍ଦାପନା, ନବୋତ୍ତା—ନବଯୁବକ, ନକ୍ଷତ୍ରନାଥ—
 ଚନ୍ଦ୍ର, ନିକୁରମ୍ବ—ସମୂହ ବିକସ୍ତସନ୍ଧ୍ୟା—ନୟ କରବାକୁ ଉଦ୍ୟତ, ନର୍ମେ—
 କୌତୁକରେ, ଚିନ୍ତା—ଭ୍ରମ ।

୨୧ । ଟୀକା—ଲଳିତା ସ୍ଵାକୁ କହୁଅଛନ୍ତି—ପ୍ରୀୟୁଷତୁଲେ—ଅମୃତ
 ସଙ୍ଗେ, ଗଞ୍ଜାଇ—ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟ, ପଦ୍ମଶବ୍ଦ-ସ୍ଵରକରନିକର—ପୁଣ୍ୟମାର ଚନ୍ଦ୍ର-

(୨୨)

ରାଗ—ରେଗୁପୁ

ଫେରି ଯା ଗଲେ ଗୋ,

ସଖି ପାଟିଲ ମୋ କରମ ଜାଣିଲି ଭଲେ । ପଦ ।

ଫୁଟିଲି ଫୁଲବାସେ ପୁରନ୍ତା ଶିତ, ଫତୁରା ଶୁଣି କିପାଁ କଲି ଏ ଶୁଭ
ଗୋ । ୧ । ଫରୁଆ ଗର୍ଭ ଫେର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ମଣି, ଫିଙ୍ଗି ଯା ଦେଲି ରୋଷେ
ସଦୋଷ ମଣି ଗୋ । ୨ । ଫୁଲଗଲି ମୁଁ ଶୁଭୁ ଶୁଣି ମଦରେ, ଫୁଲଲଲମ
ମର୍ଦ୍ଦି ଦେଲି ପାଦରେ । ୩ । ଫୁଲପକଜ ମୃଦୁ ସୁନ୍ଦର ପାଦ, ଫାଟୁ ଯେ ଥିବ
ଲଭି ସ୍ବଗୁର ଖେଦ । ୪ । ଫଦା ଧବ ଯେ ଫିଙ୍ଗି ଦେଲି ପାଣିକ, ଫୁରୁଣା
ହେବି କାହା ଘେନି ଏଣିକି । ୫ । ଫେର ଦିଅନ୍ତି କଣ୍ଟୁ ଏ ମଣିହାର,
ଫଦାର ପାରବ କି କବି ମିହିର । ୬ ।

(୨୩)

ରାଗ—ମୁଖାବରା

ବିଧାତା କି କଲ ରେ, ବ୍ୟର୍ଥେ ଦିନ ଗଲ ରେ, ବାରବାର ମଦ-
ବାରଣବରଗତ, ରତିରସବିଦ୍ୟାତରଙ୍ଗିଣୀପତି, ଗୁମାନ ଧର ସର ଯାଉଛୁ
ଭଗତ କି ନିକୁଞ୍ଜମନ୍ଥା ମଣିବା ସମୟରେ । ପଦ ।

ବେଶେ କରବାକୁ ତୋରା, ବନାର ଅଛୁ ମୁଁ ଝରା, ବସିଛୁ ଦୁଃଖ-
ପାସୋରା, ବାଟି ବିରସପସରା । ୧ । ବିମ୍ବୋଷ୍ଟେ ରୁମ୍ବିବା ଅଶେ, ବିନୟେ
ମିଳିଲି ପାଶେ, ବିଦନକୁ ମହିଳା ସେ, ବର୍ଜିତ କରୁଛୁ ହାସେ । ୨ । ବାଧୁ
ଥିଲେହେଁ ଦୁର୍ଜନେ, ବୁଢ଼େ ମୋ ସ୍ନେହ ମଜ୍ଜନେ, ବୋଧୁଲେ ତ ଏବେ

କିରଣସମୁଦ୍ର, କାଦ—କାତ, ପୟଃପରିଣତ—ଦୁଧରେ ଦ୍ରବୀଭୂତ, ମଧୁରସା—
ଦ୍ରାଘା, ସିତଶର୍ଜର—ସାଗ, ବେଷାଦ—ଶକ୍ତିଶାଳୀ, ପରିପକ୍ତୀଶୁଦ୍ଧ—ଶନ୍ଦୁ
ପରି ଅତରଣ, ପରିବାଦ—ନିନ୍ଦା, ଫରିଆଦ—ନାଲିଷ୍ ବା ଅଭିଯୋଗ,
ଅପାଦିତ—ସମ୍ପାଦିତ ।

୨୨ । ଟୀକା—ରାଧା ଲଳିତାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି—ଫତୁରା—ହତଭାଗୀ,
ଫୁଲଲଲମ—ପୁଷ୍ପକର୍ମିତ ଭୂଷଣ, ଫୁଲ—ଫୁଟନ୍ତା, ଫୁରୁଣା—ଭାଗ୍ୟବତୀ, ଫଦାର
ପାରିବ—ମଙ୍ଗାଲ ପାରିବ ।

୨୩ । ଟୀକା—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଭାବନା—ମଦବାରଣବରଗତ—ମତ୍ତଗତ-
ଗମନା, ଝରା—ପୁଷ୍ପଭୂଷଣ, ପସରା—ଦୋକାନ, ବାଧୁଥିଲେ—ବାଧା ଦେଲେହେଁ,

ମନେ, ବିବେକନିଧି ନ ଘେନେ । ୩ । ବନ୍ଧୁ ମୋ ଶିଶୁଅଙ୍ଗୀ, ବନ୍ଧବିଷମ-
ଅପାଙ୍ଗୀ, ବସନ୍ତବିହାରସଙ୍ଗୀ, ବଡ଼ାର ଦେଲ କେ ଭଙ୍ଗୀ । ୪ । ବିଷ୍ଣୁ
ଜନ୍ମେ ମୋ ଚିତ୍ତେ, ବନମାଳା ସଖି ମୋତେ, ବିଷ୍ଣୁର ଦେଲ କେମନ୍ତେ,
ବୋଲେ ବଳଦେବ ଗୀତେ । ୫ ।

(୨୪)

ରାଗ—କାମୋଦୀ

ଭୁଲେକର ଭର୍ମଭୂଷା ଯୋଷା ରତନ ରସାଳସା ସେ, ଭଙ୍ଗୁର
ତରଳକଠାଣୀ, ଭର୍ଗ ଅହୁତ ମାର୍ଗଣ ଶତ ସମ୍ମୋହନ ଗୁହାଣୀ, ଭ୍ରାବତୁଫଳ
କେଳିକୋକିଳ, କଳକୂଜନ ବାଣୀ, ଭ୍ରାସ ନିତମ୍ବ ବିମ୍ବ ଭରଜା, ବାରିଜ-
ନେନ୍ଦ୍ରୀ, ନାଗରାସିକା, ବଞ୍ଚିତ୍ର ମୋର ରଙ୍ଗ ସୁନ୍ଦର ପଲ୍ଲବସାରପାଣି । ୧ ।
ଭଲ ତା ଲଳାବଞ୍ଚିତ୍ରତୋଳା ଅପାଙ୍ଗପ୍ରାଙ୍ଗଣଶେଳା, ପସଦ କୁନ୍ଦ ସୁନ୍ଦର
ମନ୍ଦହାସ, ଭୂସୁଗଣେଳ ଚପଳ ନାଳଭୁଜଙ୍ଗିନୀ ସଂକାଶ, ଭୟାଭିନୟ ଦୟା
ବିନୟ ନୟନ ଫରମାସ, ଭିତ୍ତିରେ ଲେଖି ମୋ ବଦନ, ଚନ୍ଦ୍ରନେ ବଳାର
ମନ, ଗୁହଁ ମୋତେ, କି ସ୍ନେହସିନ୍ଧୁ ତେ ଠାରେ ଦଶନବାସ । ୨ । ଭରତକୃତ
ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମତ ସଙ୍ଗୀତ କଳା ସମ୍ପତ୍ତି ନୃତ, ନବୀନ ବନରୁହ ବିପିନଭୂଷୀ,
ଭ୍ରାତାକର ସାର ଭଣ୍ଡାର, ଲୁଣ୍ଠନ ଖାନାଜଙ୍ଗୀ, ଭୂଷଣତତ ଶୋଭା
ସମ୍ପତ୍ତି, ଜନନ ଚତୁରଙ୍ଗୀ, ଭଦୁରପାଣି ନାଳମଣିକୁନ୍ତଳ କୃତଗୁରୁବେଶୀ,
ବିମ୍ବପ୍ରତିବିମ୍ବ ରଦନଅମ୍ବର, ପ୍ରାଣସଙ୍ଗୀ । ୩ । ଭଜନ ରଞ୍ଜନ କାରକା
ଭ୍ରାବିନୀ ସେ ମୋ ଜୀବିକା ବିକା, ମୋ ଦେହ ତାହାର ସ୍ନେହ ଧନେ,
ଭଗାବଜନ ବଦନମ୍ଳାନ ହୁଏ ତା ଅବଧାନେ, ଭୂମିରେ କାହିଁ ଶରଣ
ନାହିଁ ତାହା ବାହାରେ ଅନେ, ଭରସା ସାର ସେହି ମୋହର ଭଲ ହୋଇବ।
ଭ୍ରାତାକର କାହିଁ ରୂପ କିଶୋରୀ ଉପମାନେ । ୪ । ଭୃତ୍ୟବସ୍ତ୍ରାଳା, ନୃତ୍ୟକୁଶଳା,
ଦାସୀ ଅନୁରାଗ ଶୀଳା, କୁଞ୍ଜନଳୟପୁଞ୍ଜ ମଞ୍ଜୁଳଶେଳା, ଭୂତେଶପରଶର ବିକାର

ଶିଶୁଅଙ୍ଗୀ—କୋମଳାଙ୍ଗୀ, ବାରବାର—ଥରକୁ ଥର, ରତ୍ନରସବିଦ୍ୟା-
ତରଙ୍ଗିଣୀପତି—ରତ୍ନରସବିଦ୍ୟାରୂପ ନଦୀର ପତି ଅର୍ଥାତ୍ ସମୁଦ୍ର ।

୨୪ । ଟୀକା—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନୁଚିନ୍ତା:—ଭୁଲେକର ଭର୍ମଭୂଷା—
ସୁଧୂସାର ସ୍ପର୍ଶଅଳଙ୍କାର ସଦୃଶ । ଭର୍ଗଅହୁତ—କନ୍ଦର୍ପ, ମାର୍ଗଣ—ବାଣ,
ଭରତ—ସଙ୍ଗୀତଶାସ୍ତ୍ରର ଆଗୁଣୀ, ନୃତ—ପ୍ରଣାସିତ, ବନରୁହବିପିନ—ପଦ୍ମବନ,

କାଲିଲନିଧି ଭେଳା, ଭୂତାନ୍ତକମ୍ପା, ଜଳଧୁଗମ୍ପାଗୋରୀଅନାଳଭେଳା, ଭାଷର
କବିମିହିର ଭାବ ବ୍ରଜରଜନନନ ଗାନ୍ଧବୀ ଗୁରପଦବାରିରୁହରେ କର
ମାନସମେଳା । ୫ ।

(୨୫)

ରାଗ—ଶୋକକାମୋଦୀ

ମନ୍ଦହାସି ଯିବା ଅସ ରେ । ପଦ ।

ମହେନ୍ଦ୍ରମଣି ମୂରତି ପୁଣି ମନେ ସଂକଳ୍ପିଛନ୍ତି ରାସ ରେ । ୧ ।

ମୂରଲୀଧର ମୋହନମନ୍ଦ ମୋହ ନେଲଣି ମୋ ମାନସରେ । ୨ । ମୃଦୁ-
ଲଳିତ ମଧୁରଗୀତ ମନା କଲଣି କୁଳହାସ ରେ । ୩ । ମାତ୍ର ସସ୍ପେଷେ
ମୁକୁନ୍ଦଦେହେ ମିଶି ଶଞ୍ଜିବା ବାହୁ ପାଶରେ । ୪ । ମୁଖ ତାହାର ମରଦା-
ହାର ମାଗ ଦଶନେ ଧରି ଘାସ ରେ । ୫ । ମହା ପ୍ରବନ୍ଧ ମଦନକାଣ୍ଡ ମୁନେ
ହେବଟି ପ୍ରାଣ ନାଶ ରେ । ୬ । ମନ୍ତ୍ରଗୀବାଣେ ମୁଖ୍ୟ ଯେ ଭଣେ ମାନସୁ
କଲ୍ଲ ଫରମାସ ରେ । ୭ ।

(୨୬)

ରାଗ—ବରାଡ଼

ଯଦୁମଣି ଯିବେ ପୁଣି ଯାମିନୀ ନ ସରେ ଅଭ ନାହିଁ ନାହିଁ । ପଦ ।

ଯନ୍ତ୍ରର କି ଜାଣୁ ଯେବେ, ଯେମନ୍ତେ ହୋଇଲେ ଜବେ, ଯାହା
ଅନ୍ତକୁଳମୂଳ ଦେ ଉପାଡ଼ । ୧ । ଯୁଗ୍ମ ନୋହୁଥିଲେ କ୍ଷଣେ, ଯୁଗ୍ମ ମୁଁ
ଅଧିକ ମଣେ, ଯୁବଚନ୍ଦ୍ର ତ ଅମ୍ବର ଲଗି ଶାଢ଼ୀ । ୨ । ଯମରୁ ଦାରୁଣ
ମାରଯବନଶର ପ୍ରହାର, ଯାତନାକୁ କେ ଅମ୍ବର ଦେବ ଅଡ଼ି । ୩ ।
ଯୁବଜନେନ୍ଦ୍ର-ଅଞ୍ଜନ, ଯାମଳତରୁଞ୍ଜନ, ଯେବେ ଯିବେ ନୋହୁବେଟି
କେ ଅଗାଡ଼ି । ୪ । ଯଦେ କବିରବି ବୋଲେ, ଯୋଗ ଥିଲା ଏ କି ଭାଲେ,
ଯାବନ୍ତ ତେଜବା ତହିଁ କରତାଡ଼ି । ୫ ।

ଶାନାଜଙ୍ଗୀ—ଜମାଦାର, ଭଲପର—ଅଦୃଷ୍ଟ ଲକ୍ଷି, ଭୂତେଶପର—କନ୍ୟା,
କାଲିଲନିଧି—ସମୁଦ୍ର ।

୨୫ । ଟୀକା—ଲଳିତା ରାଧାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି—ମହେନ୍ଦ୍ରମଣି ମୁର୍ତ୍ତି—
ରତ୍ନଶାଳମଣିକାନ୍ତଧାରୀ, କୁଳହାସ—ବଶମର୍ଯ୍ୟାଦାଜନିତ ଭୟ, ମରଦାହାର—
ମକରଦରୁପ ଖାଦ୍ୟ, ଘାସ—ବୃକ୍ଷ, ମନ୍ତ୍ରଗୀବାଣ—ବ୍ରାହ୍ମଣ ।

୨୬ । ଟୀକା—ଲଳିତାଙ୍କୁ ରାଧା କହୁଅଛନ୍ତି—ନାହିଁ ନାହିଁ—ଜ୍ଞାନ
ନାହିଁ, ଜବେ—ଶୀଘ୍ର, ଅଡ଼ିଦେବା—ବ୍ୟର୍ଥ କରଦେବା, ଅଗାଡ଼ି—ଅଗ୍ରଗାମୀ ।

(୨୭)

ରାଗ—ମୁଖାବରୀ

ରାମାବର ରେ, ରୋଷ ବହୁଲ୍ କି ନଭୁକରରେ,
ରଦନର ବ୍ରଣ ଦେଖି ଦରପଣବିମ୍ବରେ ଦଶନାମ୍ବରରେ । ପଦ ।

ରୁଦ୍ରାଣୀଙ୍କ ବ୍ରତ, ଦିନେ ସନ୍ତପତ, ହୋଇ ମନମଥଜ୍ଵରରେ, ରମ୍ଭା
ସମ୍ଭାବନାଯୋଗ୍ୟ ଉରୁସ୍ଥଳ ଛୁଇଁ ଦେବାରୁ ନଗର ରେ । ୧ । ରାତି ପାଦୁଗଲ୍
ବୋଲି କମ୍ପୁଥୁଲ୍ ଗୁରୁଜନଙ୍କର ଡରରେ, ରତି ଶେଷେ ହଟି ଛନ୍ଦଲ୍ ତୋ
କଟି ଯାହା ପୀତଫେଟା ଫେରରେ । ୨ । ରାଣ ବୋଲ୍ ଠେସି ନଖି ଭାଷି
ହସି ପଶିଗଲ୍ ଅନ୍ତଃପୁରରେ, ରସିକା ରେ ପାଣି ବାଜିବାର ଜାଣି ନାହିଁ
ମୁଁ ତୋ ପୟୋଧରରେ । ୩ । ରକ୍ଷ ସଦୃଶ ତ ହେଉଥାଏ ଚିତ୍ତ ବୁଝି
ତୋ ଶୋଭା ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ, ରମିବାରେ ଚେତା ରହେ କି ପଣ୍ଡିତାମଣି
ବିବେଚନା କର ରେ । ୪ । ରସିଲେ ଏ ବାଣୀ ଶୁଣି ଠାକୁରାଣୀ ମୋହନ-
ମୁରଲୀଧରରେ, ରଥକୁଳ-ଜଳନାୟ-ବାଗ ବଳଦେବ ବନ୍ଦେ ଅବସରରେ ॥

(୨୮)

ରାଗ—ସାବେରୀ

ଲଗିଲ ରେ ଲବଣ୍ୟନାୟିକି ଶ୍ୟାମଲଟି,

ଲେଚନେ ଦେଖିଲେ ଲେକ ମୁକୁଟଚନ୍ଦ୍ରକମାକ

ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ହେବାରେ ନଟପଟ । ପଦ ।

ଲବଙ୍ଗଲତା ଭବନେ, ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ନିଧୁବନେ, ପଡ଼ିଅଛି ପୁଣି
ପୁଲ୍ଲଖଟ; ଲେହୁତ ସୁଧାଂଶୁକଳା ନୀଳଲେହୁତ ବହୁଲ୍ ପରି ପୁଣି ଦିଶେ
ସ୍ତନଘଟ । ୧ । ଲଳିତା ଦେଖିଲ ପୁଣି, ଲଗି ହେବାର କାଛେଣୀ, କର
ନୀଳଚେଳ ନୁଆନଟ; ଲହକେ ପୁଣି କିଶୋରୀ-ରତନ ଚେତା ପାସୋରି,

୨୭ । ଟୀକା—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଧାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି—ନଭୁକର—ବୃକର, ରଦନ
—ଦାନ୍ତ, ଦଶନାମ୍ବର—ଅଧର, ରୁଦ୍ରାଣୀଙ୍କ ବ୍ରତ—ଗୌରୀବ୍ରତ, ନଗର—
ନଖ, ପୀତଫେଟା—ହଳଦିଆ ପିକା ଲୁଗା, ନଖି—ଦୁଇଟି ଅଙ୍ଗୁଳର ନଖ ପରସ୍ପର
ଘଷିଲେ ରାଣ କାଟେ ନାହିଁ—ଏହି ପ୍ରଥାକୁ ନଖି ବୋଲି କହନ୍ତି । ରଥକୁଳଜଳନାୟ
ବାଗ—ରଥବିଶରୂପ ସମୁଦ୍ରର ଲହରୀସ୍ବରୂପ ।

୨୮ । ଟୀକା—ସଖୀମାନେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଗତ ପ୍ରୀତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଅଛନ୍ତି:—
ଲବଣ୍ୟନାୟ—ପରମା ସୁନ୍ଦରୀ ରାଧା, ଲଟ—ଜଞ୍ଜାଳ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ—ଅଳତାର ବୋଲ,
ନିଧୁବନ—କୀଡ଼ାକୋଡ଼ିକ, ଲେହୁତ ସୁଧାଂଶୁକଳା—ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ରଲେଖା,
ନୀଳଲେହୁତ—ମହାଦେବ, କାଛେଣୀ ପରି ଲଗି ହେବା—ଅଶ୍ଳାରେ ଭିଡ଼ି କରି

ପୁର ପକାଇଲ ପୀତପଟ । ୨ । ଲଜ୍ଜା ହେବାରୁ ପ୍ରବଳ, ହେଲେ ହେଲେ
ଅନ୍ତକୁଳ, ଗଜ ନ କରବାରୁ ଭଲଟ; ଲକ୍ଷ ପରମିତ ଅନ, ପକାଇ ସେହି
ବିଧାନ ହେବାଯାଏ କଲେ ପୁଣି ହଟ । ୩ । ଲେଖାଧିପ ମଣିମୟ ଦଶକୁ
ଶଶୀ ଭଦ୍ରାୟ, ସମୟେ ଅର୍ଥମାଜେମାତଟ; ଲଳିତ ଶମ୍ଭାବଲ୍ଲଭ, ଜଣି
ତାହା ମଧ୍ୟେ ଶିଶୁ, ବଳସୁରୁ ପୁଣି ଝଟଝଟ । ୪ । ଲୁଲିଗଲୁଣି ନିକୁଞ୍ଜ-
ସମ୍ପାଦୁ ଚରଣକଞ୍ଜ, କହେ କବିରବି ମଧୁଲିଟ; ଲୁଗୁରଥାଏ ଯୁବନୀ-ରତନ
ମୋହନ ପ୍ରୀତି, ନ ଜାଣିବ ବୋଲି ମୁଁ ନିପଟ । ୫ ।

(୨୯)

ଗୀତ—ରେଗୁପ

ବନ୍ଧୁମୋ କାହୁଁ କିସ ଶୁଣିଲ ରେ, ବିଷତୁଲ୍ୟ ତ ମୋତେ ମଣିଲ ରେ,
ବଚନ ନ କହୁଲ, ବିନୟ ନ ସହୁଲ,

କି ହେଲ, ମହୁଳାବର ରୁଷି ରହୁଲ ରେ । ପଦ ।

ବସନ୍ତକାଳ, ବିଛେଦରେ ଏ କାଳ, ବହୁଲ ମଳୟାନିଳ, ବିଯୋଗି-
ପ୍ରଳୟାନଳ, ବିପକ୍ଷ ସଙ୍ଗରେ ତ ଗଣିଲ ରେ । ୧ । ବାଳାବର ସେ, ବେଳେ
ମୋରେ ନ ରୁଷେ, ବିବେକ ନ କର ଲେଖେ, ବିଳସିବାର ହରଷେ,
ବରଜ ଏ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗ କଣିଲ ରେ । ୨ । ବିଡ଼ିଆ ବିଡ଼ି, ବଡ଼ାଇଲି ସଜାଡ଼ି
ବାସୁଲ୍ୟପୀୟୂଷ ଇଡ଼ି, ବସିଲ ଶ୍ରୀମୁଖ ମୋଡ଼ି, ବଦନାଳକଞ୍ଜକୁ ଜଣିଲ
ରେ । ୩ । ବିକଳ ହୋଇ, ବହୁ ଅଶ୍ରୁ ବୁହାଇ ବଦନବିଧୁ ହୁଅଇ;
ବରତୁଳସ୍ତନେ ଥୋଇ, ବରୁଣାଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଟାଣିଲ ରେ । ୪ । ବିଅର୍ଥେ ଦିନ
ବଞ୍ଚାଇଅଛି ମୋ ଧନ, ବିଷମ ଏ ସତ୍ତ୍ୱବନ ବିକୁଳଠାରୁ ଜବନ,
ବଳଦେବ କବୀନ ଭଣିଲ ରେ । ୫ ।

ପିନ୍ଧିବା, ଗଳତେଲ—ଗଳବସ୍ତ୍ର (ସାଧାରଣ); ନୂଆନଟ—ଶୁକ୍ଳସ୍ତ୍ର, ଲହକେ—
ଅବନତ ହୋଇ ବା ନିର୍ଦ୍ଦୟତା; ଅନ—ରାଗ, ଲେଖାଧିପ ମଣିମୟ—ଉତ୍କୃଷ୍ଟ
ତେଜଃପୁର୍ଣ୍ଣ; ଅର୍ଥମାଜେମାତଟ—ପ୍ରମୁଦା ଭୂଳ, ଶମ୍ଭାବଲ୍ଲଭ—ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଲତା,
ଲୁଲି ଗଲୁଣି—ଜ୍ଞାନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲଣି ।

୨୯ । ଟୀକା—ଶୁକ୍ଳସ୍ତ୍ରକ ସାଧୁକାଗତ ଚିନ୍ତା:—ବିଛେଦରେ ଏ କାଳ—
ବିରହ ବିଷୟରେ ଏହା ଯମସ୍ୱରୂପ, ବିଯୋଗି ପ୍ରଳୟାନଳ—ବିରାଗ ପକ୍ଷରେ
ପ୍ରଳୟ କାଳର ଅଗ୍ନି ପରି, ବେଳେ—ଥରେ, ବିଡ଼ିଆ ବିଡ଼ି—ପାନଖିଲ,
ବାସୁଲ୍ୟପୀୟୂଷ ଇଡ଼ି—ସ୍ନେହରୂପ ଅମୃତକୁ ଲାଳଦେଇ ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ନେହଶୂନ୍ୟ
ହୋଇ, ବଦନାଳକଞ୍ଜ—ଯେଉଁ ପଦ୍ମର ନାଳ ବଙ୍କା; ବରୁଣାଦ୍ରବ୍ୟ—ପଣ୍ଡିତ
ଦିଗର ଅସ୍ତଗାମୀ ଅତଏବ ଅରକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର, ଜବନ—ଚଞ୍ଚଳ, କବୀନ—କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ।

(୩୦)

ରାଗ—ତୋଡ଼ମୁଖାବରୀ

ଶ୍ରୀହର ହେ ରଜନୀ ପାହୁଲ, ଶତପଥ ବନରୁ ପବନ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବହୁଲ,
ଶମନଭଗିନୀର ନାରଜାଘ୍ନି ନୁପୁର, ପରପୁରତ ମନୋରଥ ରଥାଙ୍ଗସ୍ବର,
ଶଶି-କର-ଶୀକର, ନିକର ଅସ୍ତ୍ରଧର ବରଚୁଲକୁ ମାନ୍ଦ ଗୁହ୍ମିଲ । ପଦ ।

ଶ୍ରମ-ସିନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟେ କେ ସାହସତରୀ ବାହୁଲ, ଶଙ୍କା ଲେଶ ହେଲେ
ଦିବ୍ୟଚିତ୍ରକୁ ନ ପାଇଲ । ୧ । ଶମୁପରପତ୍ନୀ ଭୂଶେ କେତେ ବାଣ ବହୁଲ ।
ଶୂଙ୍ଗାର-ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ନିଶି ସମୟ ନ ସହୁଲ । ୨ । ଶାବକ ମୃଗାକ୍ଷୀ କେତେ
ଜନ୍ମ ତପେ ଦାହୁଲ । ଶମ୍ବାୟୁଧମଣି ଶ୍ୟାମତନ୍ତ୍ର ମନ ମୋହୁଲ । ୩ ।
ଶରଦ୍ଦୟ ସୁଧାସୁଖନାଳକୁ କି ବହୁଲ, ଶ୍ରବଣବତଂସ କଳହଂସ ଧ୍ବନି
ନୋହୁଲ । ୪ । ଶମ୍ବରର ସଉଚକ ଏ ଭୂତକି ବହୁଲ, ଶରସୁଚୀରେ ଶରୀର
ଯୁଗ ଗାଡ଼େ ସିରୁଲ । ୫ । ଶୂର କବିକର ପଦକଞ୍ଚିତଲେ କହୁଲ, ଶେଷ
ଅଳ ନିଶାକୁ ରହିଲେ ପଛେ ରହିଲ । ୬ ।

(୩୧)

ରାଗ—ଭୈରବ

ଶାଢ଼ୀ କାହିଁ ଦେବ ଦେବଟି ହେ, ସଂକୋଚେ ମୋର ପ୍ରାଣ ଯିବଟି ହେ,
ସୁନ୍ଦର ହେ ମଲି, ଏ ବଡ଼ ଛଇଲି, ଛଉଲରେ ଜାତି ନେବଟି ହେ । ପଦ ।

ସାକ୍ଷାତ ଦେଖିଲେ ହେଲେ ଲେଚନେ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଟି ହୁଏ
ବଚନେ, ସାଧୁଅଛି ଏ କି ସବଂଜୀ ଦେବୀ କି ଏହାକୁ ପାରିବ କେ ବଟି

୩୦ । ଟୀକା—ସଖୀମାନେ ବୁଝିଗୁହଗତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଦରୁ ଉଠାଇ
ଅଛନ୍ତି:— ଶତପଥବନରୁ—ପଦ୍ମବନରୁ, ଶମନଭଗିନୀର ନାରଜାଘ୍ନି ନୁପୁର—
ପରପୁରତ ମନୋରଥ ରଥାଙ୍ଗସ୍ବର—ଯମୁନାର ପଦ୍ମପାଦର ନୁପୁରଶବ୍ଦ ସଦୃଶ
ଗୁଣ୍ଡମନୋରଥ ଚକ୍ରବାକମଥୁନର ଶବ୍ଦକୁ ଘେନି ପଦ୍ମବନର ପବନ ଧୀରେ ଧୀରେ
ବହୁଲ । ଶଶିକରଶୀକରନିକର—ଚନ୍ଦ୍ରକରଶରୂପ ଜଳକଣାସମୂହ, ଅସ୍ତ୍ରଧର-
ବରଚୁଲ—ଅସ୍ତ୍ରପଟ୍ଟଧର ଅଗ୍ରଭାଗ, ଶମୁପରପତ୍ନୀ—କନ୍ଦର୍ପ, ଶମ୍ବାୟୁଧମଣି
ଶ୍ୟାମତନ୍ତ୍ର—ଉଦ୍ରମାଳମଣି କାନ୍ତିଧାରୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶ୍ୟାମ ଶରୀରକୁ, ସୁଧାସୁଧ—
ପଦ୍ମ, ଶମ୍ବର—କନ୍ଦର୍ପ, ସୌଚକ—ଦରଜା, ଶୂରକବି—କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ।

୩୧ । ଟୀକା—ରାଧା କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି:— ଛଇଲି—ରସିକା,
ପରହାସପ୍ରିୟା; ଛଉଲ—ପରହାସ, ଜଟି ହୁଏ—ବଦ୍ରତ କରେ, ବଟି ପାରିବ—

ହେ । ୧ । ସହସ୍ର କୋଟି ସପତଟି ମୋର, ସତେ କାହିଁ ଛପାଇଛ ଅମ୍ବର,
ସୁନାପୁଅ ପରା, ସଖୀ ଅଗେ ଧରା, ନ ପଡ଼ୁ ମୋତେ ରଖିବଟି ହେ । ୨ ।
ସୁଖସଙ୍ଗାଳି ହେ ଦୁଃଖପାସୋରା, ସେ ବିଧିକ ନ ମଙ୍ଗିବାକୁ ପରା,
ସତାଇଛ ଲଜ, ଯନ୍ତେ ନିଶି ଅଜ, ସବୁ ସେହୁପରା ହେବଟି ହେ । ୩ ।
ସରୁକଟୀରେ ପାତବେଳ ଭଡ଼ି, ସୀମା ପାର କରିଅଛ ମୋ ଶାନ୍ତି, ସମର୍ପିତ
ଜନ, ସଂକୋଚରେ ଲୀନ, ହେଲେ ଅପଣା ଲଭବଟି ହେ । ୪ । ସଂସାରେ
ନ ଥିବାର ତୁମ୍ଭ ସ୍ନେହ, ପୁରତ ସରଲେ ସହାୟ ହୁହ, ସରୋଜାସିକାତ,
କଦମ୍ବ ବ୍ରତଜା ମନ୍ଦିରେ ସପନ ଦେଖିବଟି ହେ । ୫ । ସମ୍ପାଦକ ସତେ କାହିଁ
ଅପଣା, ସୀମନ୍ତନାକ ସତାଇବା ଗୁଣ, ସୁରୁଥୁବ ଅନୁଦିନେ କବିଭ୍ରତ
ସ୍ବସ୍ବଗୁରୁ ବଳଦେବଟି ହେ । ୬ ।

(୩୨)

ରାଗ—ଗୌଡ଼ି

ଷୋଡ଼ଶ ସହସ୍ର ବ୍ରଜ, ସରୋଜନେହା ସମାଜ, ବିପିନ ମରଦ
ପାନେ ଅତି ସରାଗେ । ଷଟପଦ ଯୁବବର, ପର ଶିଖଣ୍ଡଶେଖର ବିହରଲେ
ଶରଦ ରଜନୀ ବିଭାଗେ । ଷଡ଼ାସ୍ୟଜନକାହୁତର; ଷଷ୍ଠବାଣ ବନିଲେ
ସେ ମୁରଲୀଧର । ୧ । ଷଡ଼ସର ମନ୍ଦ ଜପ, କରିଥିଲେ କି ଅନଳ୍ପ, କଲ୍ପ
ଯାଏ ନବ ଗୋପତରୁଣୀ ଜନେ । ଷଡ଼ଙ୍ଗ ବେଦ ପ୍ରବନ-ଯୋଗ୍ୟବାହୁ
ଆଲିଙ୍ଗନ, ମୁଖ ସତ୍ସଙ୍ଗର ହୋଇଲେ ଭାଜନ । ଷଡ଼ୁପାୟ ବିଗୁର ହରି,
ଷଡ଼ାସତ ପ୍ରଥମକୁ ଦେଲେ ନିବାରି । ୨ । ଷଡ଼ଜାଦ ସ୍ବର ସଙ୍ଗୀତ, ମଣି-
ମଣ୍ଡନ ଶିଞ୍ଜିତ, ହେଲ ବାଣୀ ଅଦ୍ୟ ବାଦ୍ୟରବନିବହ । ଷଟପଞ୍ଚାଶତ
କୋଟି, ଜୀବଙ୍କ ହୃଦୟେ ଘୋଟି, ପ୍ରସରଇ ପରଂବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ପ୍ରବାହ । ଷଣ୍ଢାଶ
ନୋହିଲ ପରି, ଷୋଡ଼ଶକାଏ ମଣିଲେ ମୋଦେ ବିହରି । ୩ । ଷଡ଼ରତ୍ନ

ଭଣ୍ଡିଦେବ ବା ଠକ୍‌ଦେବ, ଶପଥ—ରାଣ, ଅମ୍ବର—ଲୁଗା, କଦମ୍ବବ୍ରତଜା
ମନ୍ଦିରେ—କେଳିକଦମ୍ବ ଲତାବୃକ୍ଷରେ, ସତାଇବା—କଷ୍ଟଦେବା ।

୩୨ । ଟୀକା—ବନବିହାରବର୍ଣ୍ଣନା:—ସରୋଜନେହାସମାଜ ବିପିନମରଦ
ପାନେ—ପଦ୍ମନେହାନାଶ୍ବସମୁଦ୍ବରୁପ ବନର ମକରଦ ପାନରେ, ଷଡ଼ାସ୍ୟଜନକା-
ହୁତର—କାହିଁକେୟ ପିତାଙ୍କର ଶହୁଅର୍ଥାତ୍ କନ୍ଦର୍ପର; ଷଷ୍ଠବାଣ ବନିଲେ—
କନ୍ଦର୍ପର * ଗୋଟି ବାଣ, ମାତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାହାର ଷଷ୍ଠବାଣ ସ୍ବରୂପ ହୋଇଥିଲେ ।
ଷଡ଼ସରମନ୍ଦ—ଓଁ ନମଃ ଶିବାୟ ଏହି ମନ୍ଦ, ଅନଳ୍ପକଲ୍ପ—ବହୁଯୁଗ, ଷଡ଼ଙ୍ଗ-

ସୁଖ ବନ, ଯାକ ହୋଇଲା ଶୋଭନ, ସୁରବାରବିଳାସିନୀମାନେ ନାଶଲେ;
 ଷଟସପ୍ତବିଂଶକୋଟି, ଦେବେ ବିଷ୍ଣୁ ପଦେ ଗୋଟି, ହୋଇ ମୋଦେ ଦୁନ୍ଦୁଭ
 ବାଦନ ରଗିଲେ । ସକାର ନିୟମ ସରିଲା, ଷଟ୍କର୍ମ ନିରତ କବିରବି କହିଲା ॥

(୩୩)

ରାଗ—କାଫି

ହେଲେ ହରିହରୁଦ୍ଧ ଅଜ ମିଳିଲା ରେ । ପଦ ।

ହାସ ପୀୟୂଷ-ଶୀକର, ହୁଷ୍ଟମୁଖ ଶଶିକର, ସନ୍ଦେହ ଅନ୍ଧକାରକୁ
 ଗିଳିଲା ରେ । ୧ । ହରଷେ ମୋ ଗୁଟୁବାଣୀ, ହୃଦୟକଞ୍ଚୁ ଅଣି, ହରଶାସୀ
 ଯା ମୋ କୋଳେ ଖେଳିଲା ରେ । ୨ । ହଜାରେ ରୁମ୍ଭିଲି ଘଷି, ଗଣ୍ଡେ ଗଣ୍ଡ
 ଇଷି ଇଷି, ଗିର ସଙ୍ଗେ କି ରସ ଉଠୁଲିଲା ରେ । ୩ । ହୃଦେ ଲଗାଇଲି
 ପ୍ରାଣ, ହରିତାଳ ତାଳ ଧନ, ମନ ଘନ ପରିରମ୍ଭେ ବଳିଲା ରେ । ୪ । ହରିଲି
 ବସନ ଯନ୍ତ୍ର, ହସି ବ୍ୟାଜେ ରହୁଁ ରହୁଁ, ଭ୍ରଷ୍ଟଧୂଳି ମୁଖେ ମାନ୍ଦ୍ର ବଳିଲା
 ରେ । ୫ । ହରିଦଶ୍ଵଦେବସୁତା, ତଟ ନାଟ ତପ୍ତରତା, ହାଟକାଙ୍ଗୀ ଲଭ
 ଫଳ ଫଳିଲା ରେ । ୬ । ହଟେ ପୁର ଅଭିଳାଷ, ହେବାର ମୁଁ ସୁର୍ଣ୍ଣତୋଷ,
 କବିରବି ରାୟଗୁରୁ କଲିଲା ରେ । ୭ ।

(୩୪)

ରାଗ—ସୋମ

ଶ୍ରୀଶମ୍ଭୁମା ରେ, କ୍ଷଣେ ନୋହୁବାଟି ଭଲ,

କ୍ଷେମତନ୍ତ୍ର ପରି ହରିବା ଏ ଯତ୍ନବନ । ପଦ ।

କ୍ଷୋମରୁପିଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରଗୁରମତୋର୍ଧ୍ଵ ଧୂର୍ଘତରାଜନେ, କ୍ଷୁଣ୍ଣ ବାସବ
 ଗୀଳ ଗୁମର ରୁଣ୍ଡକୁନ୍ତଳ ଶୋଭନେ, କ୍ଷୌଣୀଭ୍ରଦ୍‌ବର, ପୀବର ପ୍ରାଣ-

ବେଦ—ଶିକ୍ଷା, କଳା, ବ୍ୟାକରଣ, ନିରୁକ୍ତ, ଜ୍ୟୋତିଷ, ଛନ୍ଦ—ଏହି ଛ ଅଙ୍ଗ
 ସହୃଦ ବେଦ; ଷଡ଼ାଶୁଦ ପ୍ରଥମ—କାମାଦି ଛ ଶବ୍ଦର ପ୍ରଥମ ଅର୍ଥାତ୍ କାମ;
 ଷଡ଼ପାୟ—ସାମ, ଭେଦ, ଦାନ, ନତି, ଉପେକ୍ଷା ଓ ରସାନ୍ତର, ମାନଭଙ୍ଗ
 ନିମିତ୍ତ ନାୟକ ଅବଲମ୍ବିତ ଏହି ଛଅଗୋଟି ଷଡ଼ପାୟ ।

୩୩ । ଟୀକା—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଧାକାଙ୍କ ପ୍ରଣୟର ଅନୁସ୍ମୃତି କରୁଅଛନ୍ତି—
 ହେଲେ—ଅକ୍ଳେଶରେ, ହରିହରୁଦ୍ଧ—ଇନ୍ଦ୍ରସମ୍ପତ୍ତି, ହାସପୀୟୂଷଶୀକର—
 ହାସ୍ୟରୂପ ଅମୃତର କଣିକା, ଘନପରିରମ୍ଭ—ଗାଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ, ବ୍ୟାଜେ—
 ଛଳରେ, ହରିଦଶ୍ଵଦେବସୁତା—ସୂର୍ଯ୍ୟକନ୍ୟା, ଯମୁନା; ହାଟକାଙ୍ଗୀ—ସୁବର୍ଣ୍ଣପରି
 ଶୈର ଅଙ୍ଗ ଯାହାର, ହଟେ—ବଳାହାରରେ, ପୁର—ପୁର୍ଣ୍ଣ କରି ।

ମଣ୍ଡନେ, ଯମୁନାବନେ, କ୍ଷପାକରକରେ ଗେଲୁଥିବା ଅଲଙ୍ଘନେ । ୧ ।
 ଶୌଦ୍ରସାର ସମାନଭାଷୀ ସୁ-କୁଦସୁନ୍ଦରହାସୀ ରେ, ଶ୍ୱେତଭୂଷିତକଣ୍ଠ
 ପଦସଂସ୍ପେଷ ସେବନ୍ତୁ କାଶୀରେ, ଶୀବକୁଞ୍ଜରଗାମିନୀ ମୁଁ ଲଲମ ଖୋସିଲି
 ତୋ ଶିରେ, ଶାଳିତ ହୋଇ ତୋ ପ୍ରେମପୀୟୂଷ ରାଶିରେ । ୨ । ଶୀରନାର
 ସୁଧାଂଶୁ କୈରବ ବାରି ମୀନ ବରବରେ, କ୍ଷେପିବା ପ୍ରତି ରାତି ବାସର
 କାମକେଳି ଦରୋଦରେ କ୍ଷୁଦ୍ରଭଣ୍ଡ ସମୂହ ନୃପୁର ହଂସକାଦ ନିନାଦରେ,
 କ୍ଷମେ ପୁଅରବା ମାର ତାପକୁ ମୋଦରେ । ୩ । କ୍ଷୁବ୍ଧ ଦୁର୍ଗ ସମୁଦ୍ରଗାତ
 ବିକାର୍ଣ୍ଣବିନ୍ଦୁ ଶୁଣିସିନ୍ଧୁତେ, କ୍ଷମ କୋମଳ ହେମଚମ୍ପକ-ଗୌରବିଗ୍ରହ-
 ମଣ୍ଡିତେ, ଶୋଦ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭଲ ଦନ୍ତ-ଦୁର୍ଲ୍ଲଭଗୋଭନ ପଣ୍ଡିତେ, ଶିତିସୁର
 କବିକଞ୍ଜବାନ୍ଧବଦୟତେ । ୪ ।

୩୪ । ଟୀକା—ପୁଣ୍ୟକାମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଧାଙ୍କୁ କହୁଅଛନ୍ତି:—କ୍ଷେମତନ୍ତୁ
 —ମଙ୍ଗଳସୁନ୍ଦ । ଶୋମରୂପିଣୀ—ଦୁର୍ଲ୍ଲଭରୂପିଣୀ, ଚନ୍ଦ୍ରଗୁରମତୋର୍ଣ୍ଣଧୂର୍ଣ୍ଣ-
 ତରୁନେ—ଚନ୍ଦ୍ରର ଗୁରୁତ୍ୱ ଶୈବ କରିବାରେ ଅତି ନିପୁଣ ଆନନ ଯାହାର,
 ଅର୍ଥାତ୍ ଯାହାର ମୁଖର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକତର
 ମନୋହର । କ୍ଷୁଣ୍ଠବାସବ ଗାଲଗୁମର ଚୂର୍ଣ୍ଣକୁନ୍ତଳ ଶୋଭନେ—ଶାଶଦ୍ୱାରା ଘଷା
 ହୋଇଥିବା ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣି ଓ ଗୁମର ପରି ଚୂର୍ଣ୍ଣକୁନ୍ତଳଦ୍ୱାରା ପରିଶୋଭିତ ।
 ଶୌଣ୍ଡିଭୂଦବର—ପଦ୍ମତଣ୍ଡେଷ୍ଠ, ପୀବର—ସୁଥୁଳ । କ୍ଷପାକରକରେ—ଚନ୍ଦ୍ର-
 କରଣରେ, ଶୌଦ୍ରସାର ସମାନଭାଷୀ—ମନ୍ଦୁର ସାରପରି ଭାଷା ଯାହାର, ମିଷ୍ଟଭାଷୀ;
 ସୁକୁଦ ସୁନ୍ଦରହାସୀ—ସୁନ୍ଦର କୁଦସୁଷ୍ପ ପରି ହସ ଯାହାର, ଶ୍ୱେତଭୂଷିତ କଣ୍ଠ—
 ବିଷଦ୍ୱାରା ଭୂଷିତ କଣ୍ଠ ଯାହାର, ମହାଦେବ; ପଦସଂସ୍ପେଷ ସେବନ୍ତୁ କାଶୀରେ—
 ବାରାଣସୀରେ ମହାଦେବଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ ସେବା କରିଥିବା ହେତୁରୁ; ଶୀବକୁଞ୍ଜର-
 ଗାମିନୀ—ମଞ୍ଜୁଗଜଗମନା, ଲଲମ—ଭୂଷଣ; ଶାଳିତ—ଧୌତ, କୈରବ—
 କୁମୁଦ, ବରବରେ—ସମାନରେ, ବାସର—ଦିନ; ଦରୋଦରେ—ପଶାଣେଲରେ,
 ହଂସକ—ପାଦର ଅଳଙ୍କାରବିଶେଷ; କ୍ଷମେ—ଉତ୍ତମରୂପେ; ଶୋଦ—ଚୂନା,
 ଦନ୍ତଦୁର୍ଲ୍ଲଭ—ଅଧର, ଶିତିସୁର—ବ୍ରାହ୍ମଣ, କବିକଞ୍ଜବାନ୍ଧବ—କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ।

କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ

ତୃତୀୟ ଭାଗ

ସଙ୍ଗୀତ କଳ୍ପଲତା

ସଙ୍ଗୀତ କଳାକାରୀ

ପ

(୧)

ସ୍ଵର—କାମୋଦୀ

ଅଜ କେ ଶିଖାଇଲ ରୂପାକୁ ରେ, ରାଜକୁରଙ୍ଗୀଶିଶୁଦୁଶାକୁ ରେ; ଲଜ-
ମିଳିତ ମନ୍ଦ ବିକାଶ ବାସକୁନ୍ଦରମ୍ୟହାସିନୀ ବରଯୋଷାକୁ ରେ । ଘୋଷା ।

ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତୁ ମୁଁ ବାହାର ହେଲେ ଦୃଷ୍ଟି ଯାହାର

ଦଉଡ଼େ ମୋ ବିହାର ଅଶାକୁ ରେ,

ଉଦ୍ଧା ହେଲି ସମୀପେ, ନ ଗୁହ୍ୟ ଯେ କୋଷେ

ବୋଲିବା ସିନା ଦୁଷ୍ଟଦଶାକୁ ରେ । ୧ ।

ବସି ତନାବ ପାଶେ, ଅସିତକେଶା ଭୋଷେ,

ହସି ଫୁଲର ଗୁରୁ ନାସାକୁ ରେ,

ପୂଲକୁଥାଏ ପର ମୁଁ ଲପ୍ତଥିଲେ ଧୀର,

ଶୁଣି ମୋ ସାଧାରଣ ଭାଷାକୁ ରେ । ୨ ।

ଅଧରୁ ସୁଧାହର, ଦେଇ ଯେ ନାଶେ ମୋର

ବିଷମଶର-କ୍ଷୁର-ତୃଷାକୁ ରେ,

ଚନ୍ଦ୍ରାକୃଶାନ୍ତ ହାସେ, ସାରଦେଲ କି ଦୋଷେ,

ପରୁରବଚି କଟିକୃଶାକୁ ରେ । ୩ ।

ଯାହାକୁ ଅଧିକୃତ, ଦେଇଥାଏ ସୁଦତ୍ତ,

ଶୋଷା ଉପର ହରୁରୁଷାକୁ ରେ,

ଏହି ସିନା ବିଚିତ୍ର, କେନ୍ଦ୍ର ସେ ହେଲ ପାଦ,

ମୁହଁ ନ ଗୁହ୍ୟ ଭଳି ଘୋଷାକୁ ରେ । ୪ ।

୧ । ଟୀକା — ରାଜକୁରଙ୍ଗୀଶିଶୁଦୁଶା — କାଳିଆ ହରଣାକୁଆର ଅଖି ପରି
ଅଖି ଯାହାର, ଲଜମିଳିତ ମନ୍ଦବିକାଶ — ଲଜ୍ଜାହେତୁରୁ ଅଳ୍ପ ପରମାଣରେ ଯାହା
ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ, (ହାସର ବିଶେଷଣ); ବାସକୁନ୍ଦରମ୍ୟହାସିନୀ — ସୁବାସିତ କୁନ୍ଦପୁଲ
ପରି ମଧୁର ହାସ ଯାହାର, ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତୁ — ଅନ୍ତଃପୁରରୁ, ଅଶା — ଦଶ, ମୋ

ଏବେହେଁ ରୁହୁଁ ଭର୍ଗ- ମୋହନା ଅସ୍ତୁଦୁର୍ଗ-
 ଧରକପଟସ୍ପର୍ଶ ବୃଷାକୁ ରେ,
 ନ ରବୁଁ ନଖେ ଏଣୀ- ଦୃଶାକୁ ପଦେ ବାଣୀ
 ଖରରୁ କହ ଧରଭୂଷାକୁ ରେ । ୫ ।

(୨)

ଗୁଗ—ତୋଡ଼ିପରକ

ରେ ସଙ୍ଗାତ, ରୁଷି ମୁଁ ବସିଲି ଗେଲେ, ମନ ମନସିତ ଚକ୍ଷୁ ମୁଖ
 ଭୁଜ ଏମାନେ ମୋ ଶୟ ହେଲେ ରେ । ଘୋଷା ।

ଦେଲି ଯେ ଗୁମାନ ଲକ୍ଷି ତୁ ଚଞ୍ଚଳ ହୁହ ମନ ବୋଲି କହୁ, କେବେ
 ନ ଛୁଇଁଲ ସେ ବ୍ରଜ ଛଇଲା ଶୋଭା ସମ୍ପତ୍ତିରେ ରହୁ ରେ । ୧ । ରଣ
 ଧୂତ ମୋର ବୋଇଲି ଯେ ଛର ମାରକୁ ପାଣି ପ୍ରସାର, ବିନ କୋଟି
 କୋଟି ବାଣ ନେଲୁ ହଟି ଦେଲୁ ମୋ ଅରୁର ସାର ରେ । ୨ । ତଳ କଲି
 ମଥା ଜାଣି ଚପଳତା-ସମ୍ପନ୍ନ ବୋଲି ମୋ ଡୋଳା, ନ ପଡ଼ି ଧରରେ
 ମୁରଲୀଧରରେ ରସି ରସି କଲୁ ଖେଳା ରେ । ୩ । ଏ ପାପ ଲପନ ଦିଶୁ
 ଥାଏ ଅନ ବେଳେ ସାଉମାନ ପରି, ଜାଣି ସେହି କାଳ ରହିଲୁ କେବଳ
 ହାସ ଉଲ୍ଲାସରେ ପୁର ରେ । ୪ । ଭିତ୍ତି ଯେ ରଖିଲି ତେବେ ଭୁଜବଲ୍ଲୀ
 ତାହାର ଅଶ୍ଳେଷ୍ଟାକ୍ତି, ଟେକି ଯେ ହୋଇଲୁ କାଳେ ନ ରହିଲୁ ସ୍ତନସ୍ଥଳ-
 ଚେଳ ବାକି ରେ । ୫ । ବୋଲେ ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଅତି ଯନ୍ତେ ବୁଝିଲି
 ନୟନ ପୁଣି, ଜାଣେ କି ମନ୍ତ୍ରର ହେଲୁ ମୋ ଅନ୍ତରଗତ ସେହି ନୀଳମଣି ॥

କହାରଅଣା—ମୁଁ ଯେଉଁ ଦିଗକୁ ବୁଲିବାକୁ ଯାଇଥାଏ ତନାଗା—(ଯାବନକ)
 ଝରକା, ଲପିବା—କହବା, ବିଷମଶର—ପଞ୍ଚବାଣଧାରା କନ୍ଦର୍ପ, ଚନ୍ଦ୍ରାକୃଶ୍ଣାନୁ—
 ଚନ୍ଦ୍ରାରୁଦ୍ର ଅଗ୍ନି, ଝାସ—ଅଗ୍ନିତାପ, କଟିକୃଶ୍ଣା—କ୍ଷୀଣକଟି, ଅଧୁବୁଦ—ଅଧିକାର,
 ସୁଦତ୍ତ—ଉତ୍ତମ ଦନ୍ତ ଯାହାର, ଘୋଷା—(ଯାବନକ) ଘୋଷ, ଭର୍ଗମୋହନା—
 ମହାଦେବଙ୍କୁ ଯେ ମୋହତ କର ପାରେ, ବୃଷା—ଇନ୍ଦ୍ର; ଏଣୀଦୃଶାକ କହ, ସେ
 ନଖରେ ଧରଭୂଷାକୁ ନ ରବୁଁ ପଦେ ବାଣୀ ଖରରୁ ।

୨ । ଟିକା—ମନସିତ—କନ୍ଦର୍ପ, ମୁଁ ରୁଷି ବସିବାବେଳେ ମୋ ମନ,
 କନ୍ଦର୍ପ, ମୋ ଚକ୍ଷୁ, ମୁଖ ଓ ଭୁଜ—ଏହି ପାଞ୍ଚୋଟି ମୋର ଶକ୍ତି ହେଲେ ଅର୍ଥାତ୍
 ମୋ ରୁଷି ବସିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଏମାନେ ବ୍ୟର୍ଥ କରିଦେଲେ (ତଳ ପାଞ୍ଚପଦରେ
 ଋମାନ୍ୟରେ ଏମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଉଅଛି), ଅରୁର—ମହତ୍ତ୍ୱ;
 ମୁରଲୀଧର—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଲପନ—ମୁଖ, ସାଉମାନ—ଅଭିମାନସ୍ଥଳ, ଭୁଜବଲ୍ଲୀ—
 ବାହୁଲତା, ଅଶ୍ଳେଷ୍ଟ—ଅଲଙ୍ଗନ, ତେଲ—ବସ୍ତ୍ର ।

(୩)

ତାଳ—ଅଠତାଳ

ମାନ ସୁମନା, କର ଦେ ମାନସୁ ମନା ରେ । ଘୋଷା ।

ଗିରିସମ ଜଇରେ, ରାମା, ଗିରିସମ ଜାଇ; ଦେଇ ମୁଁ ପାଇଛୁ
ତୋତେ ଗିରୀଶ ମଜ୍ଜାଇ । ୧ । ନାଗରାଜଗଡେ ରେ ରାମା, ନାଗରାଜ-
ଗଡେ; ମୁଁ ତୋର ବୋଲି ବାଜୁଛି ନାଗରା ଜଗତେ । ୨ । ତୋର ପରି-
କର ରେ ରାମା, ତୋର ପରିକର; ଅଜ୍ଞ ସିନା ରତେ ମୋତେ ତୋର
ପରି କର । ୩ । ଫୁଟିଲେ ନିଆଳି ରେ ରାମା, ଫୁଟିଲେ ନିଆଳି; ଜଳପି
ଜଳପି ତୋତେ ଫୁଟିଲେନି ଆଳି ରେ । ୪ । ରମ୍ଭାଉରୁ ବସି ରେ ରାମା
ରମ୍ଭାଉରୁ ବସି; ଅଙ୍କେ ଥିଲେ ନ ଗଣେ ମୁଁ ରମ୍ଭା ଉରୁବଣୀ ରେ । ୫ । ନବ
ସୁରସା ରେ ରାମା, ନବସୁରସା ରେ; ତୁ ପରା ମୋ ଅଙ୍କ ବିନା ନ ବସୁ
ରସାରେ । ୬ । ହରିଚନ୍ଦନକୁ ରେ ରାମା, ହରିଚନ୍ଦନକୁ; ଘେନ ଯଥା
ବସନ୍ତରେ ହରିଚନ୍ଦନକୁ । ୭ ।

(୪)

ରାଗ—ପୁରୀ

ବଂଶୀଧାରୀ, ସରି ଯିବନି ଜୀବନେ କିଶୋରୀ ହେ । ଘୋଷା ।

ବିରହରେ ସଖୀ ହୋଇଛି କାତର, ସରୁ ସରିଲାଣି ସରୋଜ ପତର,
ଦେଖିଲି ସଖୀର କଣ୍ଠରେ ମାତର, ଜୀବନକୁ ଅଛି ଧରି ହେ । ୧ ।
ଲଗୁ ନ ଥିଲା ମୋ କରକୁ ନାଟିକା, ସଜନୀମାନେ ଦେଖି ହେଲେ ତାଟିକା,
ଧାଇଁ ଅଇଲି ନ ସହି ତାଙ୍କ ଡକା, ଥିବ କି ଯିବନି ସରି ହେ । ୨ ।

୩ । ଟୀକା—ହେ ସୁମନା, ମାନସରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମନରୁ ମାନକୁ ମନା କର
ଦେ, ଅର୍ଥାତ୍ ମନରେ ମାନ ରଖ ନା । ଗିରିସମ ଜାଇ—ପବିତ୍ରସମାନ ପ୍ରଭୁର
ଜାଇଫୁଲ, ଗିରୀଶ ମଜ୍ଜାଇ—ମହାଦେବଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି, ନାଗରାଜଗଡେ—
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହାତୀ ପରି ଗଢି ଯାହାର, ନାଗରା—ବାଦ୍ୟବିଶେଷ, ଜଗତେ—ସ୍ଵସାରରେ;
ତୋର ପରିକର—ତୋ ଗୁକର, ନିଆଳି—ଫୁଲ ବିଶେଷ, ଫୁଟିଲେନି—ବିକଶିତ
ହେଲେଣି ଓ ଅକିଶିତ, ଆଳି—ସଖୀ, ଜଳପିଜଳପି—କହି କହି, ରମ୍ଭାଉରୁ
—ରମ୍ଭାରୁ, କଦଳୀଗଛ ପରି ଉରୁ ଯାହାର, ରମ୍ଭାଉବଣୀ—ସ୍ଵର୍ଗବେଶ୍ୟା,
ନବସୁରସା—ନୂଆରସିକା, ରସା—ପ୍ରଥମ, ହରିଚନ୍ଦନ—ଆଠଗଡ଼ର ରାଜା ଓ
ଉତ୍କଳ ଚନ୍ଦନ ।

ନାସାଗ୍ରତେ ତୁଳା ଦେଲେ ଉତପର, ନ ଚଳିଲ ପର ଦିଶିଲ ନାଗର,
 ସଜନୀମାନେ ବସିଣ ସେହି ପୁର, ହା ରାବରେ ଥିଲେ ପୁର ହେ । ୩ ।
 ତୁମ୍ଭ ଭଳି ଯେବେ ନୋହିଲ ପାତର, ପରୁରୁଛି ଶ୍ୟାମ ନ ଦିଅ ଉତ୍ତର,
 ଅନ୍ତର୍ଗତେ ଯେବେ ଥିଲୁଟି ଅନ୍ତର, ଚିତ୍ତ କିପାଁ କଲ ରୋର ହେ । ୪ ।
 ଲଗିଥିଲେ ଜବାଧର ସେବାରେ, ଅସ ହେ ରାଜାବନେନି ଯିବା ବାରେ,
 ହୁଟି ବସିଅଛି ପରାଣ ନେବାରେ, ପାପୀ କାମ ଯମ ସର ହେ । ୫ ।
 ଦିନବନ୍ଧୁ ଥାଉଁ ବିରହ-ତୁଷାର, ନାଶ କଲେ ପଦ୍ମ ନାକ ଏ ଅସାର,
 ବୋଲେ କବିରବି ସାର କି ଅସାର, ହସିବେ ସିନା ଭଗାରି ହେ । ୬ ।

(୫)

ରାଜ—କାମୋଦୀ ଅଦିତାଳ

କହବାକୁ ଲଜ, ସଖି ଯାହା ହେଲ ଅଜ । ଘୋଷା ।

ପଦ୍ମୁତ୍ତ ଥିଲେ ଜଣା, ନ ଥିଲ ମୋତେ ବାଣୀ, ଆଳାପେ ଲଗାଇଲି
 ଗେଲେ ଲୟ, କାନ୍ତ ମୋ ଗଣ୍ଡେ ଅସି ରୁମ୍ଭିଲେ ପରଶଂସି ମରଣୁ
 ବଳିଗଲ ସେ ସମୟ । ୧ । ଖସି ପଡ଼ିଲ କରୁ, ବିପତ୍ତି ଧରୁ ଧରୁ, ମେରୁ-
 ଗରୁଅ ହେଲ ଗଭୀର; ଟେକି ନୋହିଲ ମୁଖ, ତହିଁ ପଞ୍ଚବିଶିଖ, ଚଣ୍ଡାଳ
 କଲ କେତେ କଲବଲ । ୨ । ରୁମ୍ଭିଲେ ଅଙ୍ଗସୀମା, ଜାତ ପୁଲକରମା,
 ଶୀତ୍କାର ଉପୁଜିଲ ବାରମ୍ବାର; ନିବିଡ଼ ଭୁଜବନ୍ଧୁ, ଛାଡ଼ି ନ ଦେଲେ ବନ୍ଧୁ,
 ପଳାଇବାକୁ କାହିଁ ରାହା ମୋର । ୩ । କେତେ କଥାକୁ ଏତେ, ଦଶା
 ଲଭିଲି ଚିତ୍ତେ, କି ନ କଲ ଏ ଲଜ ଘେନ ମନେ; କିପରି ଗୋ ସଙ୍ଗାତ
 ବିପତ୍ତିର ସୁରତ, ରସକୁ ରସୁଥାନ୍ତି ବାମାମାନେ । ୪ । ଭାଷଇ ଜଳନ୍ତର
 ଅବନୀ ପୁରନ୍ଦର ହେଲେ ହୋଇବ ଏକ ଗୁଣ ଲେପ; ଅଭ ପାପ ସଙ୍ଗୀତ
 ବିଦ୍ୟାସଧରେ ଚିତ୍ତ ନ ଦେବି ବୋଲି କଲି ସଂକଳପ । ୫ ।

୪ । ଟୀକା— ସରୁ ସରଲକ୍ଷି ସରୋଜ ପତର—ବିରହତାପ ଶାନ୍ତି ନିମିତ୍ତ
 ସାଧାରଣତଃ ପଦ୍ମପତ୍ରରେ ଶଯ୍ୟାଦି ରଚନା କରାଯାଏ, ତେଣୁ ପୋଖରୀ
 ପଦ୍ମପତ୍ର ସରି ଗଲଣି, ଦିନବନ୍ଧୁ—ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଦାନବନ୍ଧୁ—ଦୁଃଖୀର ସହାୟ ।

୫ । ଟୀକା— ବିପତ୍ତି—ବାଣୀ, ପଞ୍ଚବିଶିଖ—କନ୍ଦର୍ପ, ଜାତପୁଲକରମା
 —ରୋମାଞ୍ଚଶୋଭା ଜାତ ହେଲା ।

(୨)

ସ୍ଵର—କାମୋଦୀ । ତାଳ—ଏକତାଳୀ

ମନା ମୁଁ କରୁଥିଲି ଏହାକୁ ଗୋ; ଅନା ନା ବୋଲି ବନ ସହାକୁ ଗୋ,
ଅନାଦର ମୋ ଗିରେ, କଲ୍ଲ ଯେ ଏବେ ସୁରେ,
ଲଭିଲ ଦୁଃଖ ହେଲ କାହାକୁ ଗୋ । ଘୋଷା ।

କୁଞ୍ଜ ସଞ୍ଚାରୀ ଶ୍ୟାମ, ଦେବତା ପରାଦିନ, ଜାଣେ ବଳର ରତ-
ନାହାକୁ ଗୋ; ସାହସୁଁ ସିନା ସଖୀ, କି ଯୋଗେ ଦେଲ ଯୋଖି,
ନବନାତେ ତପତ ଲହାକୁ ଗୋ । ୧ । ଯେବେ ଏ ଗୁଢମୁଦ୍ରାଁ, ଶ୍ରବଣ
ଦେଇ ନାହିଁ, ନାଟୁଅ ଗୁରୁ ବଂଶୀକୁହାକୁ ଗୋ; ତେଜ ହୁଁସୁଲିଭୁଲି,
କରନ୍ତା କି ସଙ୍ଗାଳି, ସଲିଲସିଞ୍ଚା ସବଂସହାକୁ ଗୋ । ୨ । ଗହବ ଚମ୍ପା
ଧଣ୍ଡା, ନିର୍ମିତ ଗଜଶୃଙ୍ଗା, ଦଣ୍ଡକୁ ନିନ୍ଦ ଗୁହଁ ଯାହାକୁ ଗୋ; ବିଶେଷେ
ବିସନାଳ ଦଶିଲଣି ପୁଥୁଲ, ଅଭି କାହିଁଛୁ ସେହୁ ବାହାକୁ ଗୋ । ୩ ।
କଳାବେଶର ବାଳୀ, ପୃତ-ଦନ୍ତୀକୁ ଦଳି, ଦେଲଣି ଅସି ମନୋରୁହାକୁ
ଗୋ; ଥରକେ ଯେବେ ଲେକ, ନୋହୁଲ ଜାଗରୁକ, କହୁବା କେତେ
ଭୁହା ଭୁହାକୁ ଗୋ । ୪ । କବି ମିହିର ସାୟ, ଗୁରୁ କହର ଭୟ, ଲଗୁଛୁ
ଦେଖି ଚିତ୍ତେ ଏହାକୁ ଗୋ; ଜାଣି ପାରିଲେ କଂସ, ଯେଷି କରବ ଧ୍ଵଂସ,
କଟିଲାସୁତଘରକୁହାକୁ ଗୋ । ୫ ।

(୨)

ସ୍ଵର—ଭୈରବ, ଅଠତାଳ

ପ୍ରିୟସହ, ଏତେବେଳୁ ଥାଅ ମୋତେ କହୁ ରେ,

ତହିଁରେ ମୁଁ ନାହିଁ ଅବଗାହୁ ରେ । ଘୋଷା ।

ପ୍ରଥମେ ପ୍ରବେଶକାଳେ, ଅଛାଦି ଅଙ୍ଗ ଦୁକ୍ତଲେ, ଭାସୁ ହେବି ସିନା
ତଳେ, କେଳି ତଳପକୁ ବଳେ, ଘେନିଯିବେ, ସେହୁ ସ୍ଵେଦ ବହୁ ରେ । ୧ ।
ମାର ମନେ ଶେଳୁଥିବ, ପ୍ରଦୀପ ଯେ ଜଳୁଥିବ, ବିବେକ ତ ଚଳୁଥିବ,

୨ । ଟୀକା—ସାହା—ପଥ, ହଂସୁଲି ଭୁଲି—କୋମଳଶଯ୍ୟା, ସବଂସହା
—ସୁଥବା, ଗହବ—ଗହଳିଆ, ଗଜଶୃଙ୍ଗାଦଣ୍ଡ—ଚମ୍ପାଫୁଲରେ ନିର୍ମିତ
ଗଜଶୃଙ୍ଗାବୃତ୍ତ ପୁଷ୍ପରଚନା ବିଶେଷ, ବିସନାଳ—ମୃଣାଳ ।

୩ । ଟୀକା—ଦୁକ୍ତଲ—ପାଟଣାଦୀ, ତଳପ (ତଳ)—ଶଯ୍ୟା, କରରୁହ
—ନଖ, ଶିବା—ପାଦରା, ତାହ—ତାହାହିଁ, ସେହୁ ବଥା ।

ଲଜ ତ ପ୍ରବଳୁଥିବ, ତାଙ୍କ ମୁଖ, ଅନାଇବି କେହି ରେ । ୨ । ମଦନ-ମଦ
ଅମଳେ, ଚେତା ନ ଥିବାରୁ ଭଲେ, ଲେଉଟବୁଁ ଅବା ଶେଲେ, ପୁନଃ
ପୁନଃ ରୁମ୍ଭ ଦେଲେ, ସ୍ଥିର ହୋଇ, ରହି କି ନ ରହି ରେ । ୩ । ବୋଲୁ
ଯେ ଅଛି ବିଧାନ, ବାଜି କରୁଛୁ ମୁନ, ଦେହରେ ନ ରଖି ସ୍ଥାନ, ପୁଣି
ଗାଡ଼େ ଅଲିଙ୍ଗନ, ଏତେ ଦାଉ, ପାରିବି କି ସହି ରେ । ୪ । ଚିନିତ ହୋଇ
କହିଲେ, ଏତେ ଅବା ହେବ ହେଲେ, କି କରବି ନାମା ତୁଲେ, ହଟକୁ
ପ୍ରିୟ ରଗିଲେ, ସହକାର, ପଡ଼ଇ କି ତାହି ରେ । ୫ । ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗନାଥ
ଭଣେ, ତୋଷ ଗୋ ସଖି ଜଣାଣେ, ମଣି ମଣି ଅଭରଣେ, ବନ୍ଦବୀ
ଶିବାଚରଣେ, ଅସିଲେ ମୁଁ, ଲେକହସା ହୋଇ ରେ । ୬ ।

(୮)

ରାଗ—କାମୋଦୀ । ତାଳ—ଝୁଲ

ଅଲ୍ୟକ ହେବାରୁ ମୋ ରାଣ ପରାଣ ବନ୍ଧୁ ଯାହା ଦିନେ ଦିନେ,
ସହଜେ ଦୟାଳୁ ଗୁଣ ପରିପାଳୁ ମୋହପରି ନିଧୁବନେ ରେ, କିଶୋରି,
ସେ କାଳେ ଯେଉଁ ସମ୍ପତ୍ତି, ତଳପ ଦାପ ମୋ ମନ ନେବି ନିଶା ଏମାନେ
କିଛି ଜାଣନ୍ତି ରେ । ୧ । ଶ୍ରୀହସ୍ତ କଞ୍ଜଚରଣ ଅଭରଣନିବହ ହେବାରୁ
ସୁଖ, ରତନମେଖଳା ଯୁକ୍ତ ଘଣ୍ଟିମାଳା, ଦୁଃଖ ମହା ବାବଦୁକ ରେ,
କିଶୋରି, ପକାଇ ଦିପଟା ତାଳ, ଅଧୋମୁଖସୁନା କଳସ ଉପରେ ନଗୁର
ନକ୍ଷତ୍ରମାଳ ରେ । ୨ । ମଣିମୟ ନଥ ନାଟୁଆ ତାହାକୁ ଶିବାଦେ ଜଣିମା
ପାଞ୍ଚେ, କମୁଣ୍ଡରେ ମାର ଦରପଣ ରଖି, ତହିଁ ତଳଫୁଲ ନାଚେ ରେ,
କିଶୋରି, କି ମୋଦେ ଲଜ୍ଜାନାଗରୀ, ଦେଖୁଥାଇ ନାଟ ତା ପଶ୍ଚକବାଟ
ଅଡ଼ ଅଡ଼ ପେଲ କର । ୩ । ନାଳମେଘୀ ଶାଢ଼ୀ ଗଲ ପରି ଭିଡ଼ି ଖସାଇ
ଲହସା ଖୋସା, ରଜତ ମୁଦ୍ରକା ବିଶ୍ୱଦେଲ ପରି ସେ ସମୟ ମନ୍ଦହସା ରେ,
କିଶୋରି, ରତ ମନମଥ ଦୁହେଁ, ପମାର ପିତାକା ଖେଳୁଥିଲା ପ୍ରାୟେ ସ୍ୱେଦ

୮ । ଟୀକା—ନିଧୁବନ—କାମଦୀତୀ, ତଳପ—ଶଯ୍ୟା, ବାବଦୁକ—
ବହୁଭୁଷୀ, ମାତ୍ର ଏଠାରେ ଶକାୟମାନ, କମୁ—ଶଙ୍ଖ, ପମାର—ସୁବାସିତଜଳ,
ଅଲେଖ—ଅନିର୍ବଚନୀୟ, ଘନସାର—କର୍ପୁର, ଚନ୍ଦନ; ଲଜଲ—ମ୍ଳାନ ହୋଇ
ଯାଇଥିବା; ବନିତ—ଦିଅରି ହୋଇଛୁ, ଭଳିଶ—ବକ୍ର, ରଜତମୁଦ୍ରକା—
ରୌପ୍ୟମୁଦ୍ରା, ଟକା ପ୍ରଭୃତି ।

ବିନ୍ଦୁ ଦିଶେ ଦେହେ ରେ । ୪ । ବେଳକୁ ବେଳ ବ୍ୟାକୁଳ କରିବାରେ ନାରାବେ
ପଞ୍ଚ ବଶିଷ୍ଠ, ଅଲେଖ ସୁଖ ଅସ୍ଥାଦନେ କମ୍ପାଇ ଦେଇ ବେଳେ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ ରେ,
କିଶୋରୀ, ମୁକୁତା ଜାଲି ତାଟଙ୍କ, ଦୋହଲିକା ଦେଖି ଦୂର ହୁଏ ଆଖି-
ପୁବର ଦୁରତପଙ୍କ ରେ । ୫ । ରୁମ୍ଭାଇ ରୁମ୍ଭି ମୋ ଅଧର ବଦନେ ପୀଡ଼ି
ନେନ୍ଦ୍ରବଞ୍ଚି ଖୋସି, ଅତୁଲ ଅମୁଲ୍ୟ ଝଲି ଝଲମଲ ଗଣ୍ଡକୁ ମୋ ଗଣ୍ଡେ
ଘଷି ରେ, କିଶୋରୀ, ଯାହା ଭ୍ରଷ୍ଟ ମଲି ଇଷି, ଅଶଶ୍ରୁପ୍ରମୋଦ ପ୍ରଦାହେ ମୋ
ହୃଦ ଅନାୟାସେ ଯାଏ ଭ୍ରଷି । ୬ । ଘନସାର ବାସ ପ୍ରଣବ ନିଃଶ୍ଵାସ ଶରମ-
ଭରୁ ପ୍ରସରେ, ନିଦାଘେ ଲଳିଲ ନବାନ ମଞ୍ଜରୀ ପର ଜମି ମୋର ଉରେ ରେ,
କିଶୋରୀ, ଦେଉଅଛୁ ସୁଖ ଯେତେ, ତୋ ପଦରାଜାବେ ଅଳତା ହେଲେ
ମୁଁ ସୁଝିବି ଅବା କିହୁତେ ରେ । ୭ । ଏପରି ସମ୍ପତ୍ତି ଗୁଡ଼ି ଅସି ଶିତି
ବନଧର ନଦୀ ଦେଶେ, ମୋ ହୃଦୟ ଫାଟି ନ ଗଲ ଯାହାଟି ବନିଛି
ନିଶ୍ଚୟ କୁଳିଶେ ରେ, କିଶୋରୀ, ଲେଉଟିଲେ ଆଉ କେ ଦେବ, ବ୍ରଜ
ବରଜଲ ଦନ୍ତ ସେ ଗଲଣି କହେ ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦଦେବ ରେ । ୮ ।

(୯)

ରାଗ—ପୁରବା । ତାଳ—ଅଠତାଳ

ତୁମ୍ଭ ପରା, ମୋ ହୃଦୟ ମଣିମୟହାର ରେ । ଘୋଷା ।

ସହୁ ତୁ ମୋହର ସକଳ ସମ୍ପଦ, ମଦନ-ଫଣି-ରଦନ-ବିଷଗଦ,
ଅଶିଳ ବିଭବ ଅଶଶ୍ରୁଳ ପଦ, ଅଶ୍ରେହସପରମ୍ପରା ରେ । ୧ ।ରସିକରାଜି ମସ୍ତକ ଅଳଙ୍କାର, ବିଦ୍ରୁମ ନବପଲ୍ଲବ ଗବଂହର,
ତୋ ପୟର ଲକ୍ଷା-ରଞ୍ଜିତ ଦାସ ମୁଁ ବିରହଦୁଃଖପାସୋରା ରେ । ୨ ।କହୁଥୁବେ ସମ୍ପା ଜାଣି ବା ନ ଜାଣି, ମଣିଲୁ କି ସତ ଶୁଣି ତାଙ୍କ ବାଣୀ,
ଧରୁଛୁ ବିରସ ବିବେକନାଶେଣୀ, ମସ୍ତକମଣ୍ଡନହରା ରେ । ୩ ।ନ ମଣିବୁ ସିନା ମୋର ବସନ୍ତଳ, ହୃଦୟରୁ ଯିବୁ କରି କେଉଁ କଳ,
ମୋ ମନ-ଗଗନ ତଟ ସମୁଦ୍ରଲ ଉଦୟ ନିର୍ମଳ ତାରା ରେ । ୪ ।ସଜନି ଗୋ ନବପୁରତ-ବିଭବ, ପାସୋର ଯିବ କି ମନ୍ତ୍ର ଥିଲେ ଜୀବ,
ଦାନ କବିରବି ଗୁଡ଼କର ନବ ଘନରସ ଜଳଧାରରେ । ୫ ।

୯ । ଟୀକା— ଫଣି—ସର୍ପ, ଅଶଶ୍ରୁଳପଦ—ଇନ୍ଦ୍ରପଦ, ଅଶ୍ରେହସପରମ୍ପରା
—ପାହାଚସରୁ, ବିଦ୍ରୁମ—ପୋହଳା ।

(୧୦)

ରାଗ—ତୋଡ଼ି ପରଜ

ରେ ସଙ୍ଗାତ, ସେ ସିନା ବସିବ ରୁଷି;

ଯେ ଶିଖଣ୍ଡରୁଳ ନୟନ-କୁନ୍ତରେ ଦିନେ ନୋହିଥିବ ଭୂଷି । ପଦ ।

ତରଣିଜା ତଟ, ଶରଣୀରେ ଭେଟ, ଯେ ରମଣୀ ହୋଇ ନାହିଁ;
 ଗାଳ ବାରି-ବାହ-ଦଳନ ଚିତ୍ରହ ଅଳପ ନ ଥିବ ଗୁହଁ ରେ । ୧ । ରସିକା-
 ଚୂନ୍ଦରେ, ବସି ଅନନ୍ଦରେ, ରସି ଶ୍ୟାମ ପ୍ରେମ ଗୁଣ; ଯେ ଶୁଣି ନ ଥିବ,
 ବସୁଧାରେ ଥିବ, ପଶୁରୁ ହୋଇ ଅଜାଣ ରେ । ୨ । ବସାଇଣ ପାଶେ,
 ରସାଇ ହରଷେ, ହସାଇ ଭସ୍ମ କ ମନେ; ପୀଡ଼ାଇ ଓଷ୍ଠକୁ, ଭିଡ଼ାଇ ଅଙ୍ଗକୁ,
 ଜଡ଼ାଇ ନ ଥିବ ଦିନେ ରେ । ୩ । ବସନ ଲୁଟିଅ, ରସବିନୋଦଅ,
 ରସରେ ନ ଥିଲେ ରସି; ଦୂରରୁ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ମୁରଲୀର ରବ, ଶ୍ରବଣେ ନ
 ଥିଲେ ପଶି ରେ । ୪ । ଜଳନ୍ତର ରଜ୍ଜୁ ନୃପ ରାମଚନ୍ଦ୍ର, ଶ୍ରେଷ୍ଠସ୍ବୟ
 ରସେ ଭଣି; ସୁର-ତରୁଣର ଧାରରେ ଶରୀର ଥରେ ନୋହିଥିଲେ ହାଣି
 ରେ । ୫ ।

(୧୧)

ରାଗ—ପଞ୍ଚମବରୁଡ଼ି, ତାଳ—ତ୍ରିପୁଟା

ଧନ୍ୟ ହେ ନବକିଶୋର, ସଙ୍ଗ-ପୁତ୍ରଧନଗ୍ରେର, ନିଶିଳ ନାଗର
 ଶିରୋମଣି; ତୁମ୍ଭ ସଦୟ ମାନସ, କୁଳିଶରୁ କରକଣ, ବୋଲି ନ ଥିବାରୁ
 ଅମ୍ଭେ ଜାଣି ହେ, ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁ, ଅମ୍ଭ ସଖି ଲଭିଲ କି ଦଶା, ଦମ୍ଭେ ଭାସି
 ହେବା ନାହିଁ ଅଶା, ଦେଲେ ତରୁଣ କେଶରୀ, କୋଳେ କୁରଙ୍ଗୀ କିଶୋରୀ,
 ଦଶର କି ବଞ୍ଚିବା ଭରସା ହେ । ୧ । ଭୁଲି ତଳପ ଶେଯାଇ, ଦେବାର
 କୋମଳ ଜାଇ, ଦଳ ଯାହା ଅଙ୍ଗେ ବସେ ରୁଡ଼ି; ମରକତ ଅରଗଳ
 ବଳିଷ୍ଠ ବାହୁ ଯୁଗଳ, ଲଗାଇ କେତେ ନିବିଡ଼େ ଭିଡ଼ି ହେ, ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁ,
 କି ଚଞ୍ଚଳ ଭାବ ଥିଲ କାଲି, ବାଜି ତୁମ୍ଭ ଅଙ୍ଗ ସଙ୍ଗଭାଲି, ରଘୁଚନ୍ଦ୍ର ମନମଥ
 କିଜୟୀ ମଙ୍ଗଳ ରଥ, ଗଡ଼ଗଡ଼ ଶ୍ରେଷ୍ଠରଞ୍ଜି ଗୁଲି ହେ । ୨ । ଯେଉଁ ଅଧର

୧୦ । ଟୀକା—ତରଣିଜା—ଯମୁନା, ସରଣି—ବାଟ, ଗାଳବାରିବାହ-
 ଦଳନ ଚିତ୍ରହ—ଯାହାର ଦେହଶୋଭା ଗାଳମେଘର ଶୋଭାଠାରୁ ମନୋହର,
 ତରୁଣ—ଶଶୀ ।

ପଞ୍ଚବେ, ଲେଖାଇ ନ ଦିଏ ଲବେ, ମୁଗମଦପକେ ଲାଳାଭୁଞ୍ଜୀ; ତୁମ୍ଭ ମହିମାରୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କରନ୍ତୁ ଶୁଭ୍ରାଙ୍ଗୀ, ତହିଁ ଶୁଅଖିଆ ବିମ୍ବ ଭଞ୍ଜୀ ହେ, ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁ, କିଶୋରୀକି କର କଲବଳ, ତୁମ୍ଭ ସୁଖ ତୁମ୍ଭେ ଲେଡ଼ା କଲ, ହେମ ନବନୀତ ବଞ୍ଚି, କେହି ସହିବଟି ବୋଲି, ହୃଦୟରେ ଦୟା ନ ବହୁଲ ହେ । ୩ । ମହାମଦ୍ୟାଧର ଧର, କଲ ଅତପଦ ପର, ଯେଉଁ କର ସେ ମୃଦୁ ବୟସେ; ସେ କରରେ ଯେବେ ଘନ-କେଶା ସମର୍ପିଲୁ ସୁନ, କି ବିଗଦ ଦଲାଦଳି ରସେ ହେ, ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁ, ଫିଟି ତୁଟି ଯାଇଛି କାଞ୍ଚିଲି, ସଞ୍ଜାର ଚଞ୍ଚୁପୁଟ ଗଲି, ଲୁଲିଯିବା ଚନ୍ଦିବାକ-ମିଥୁନମାଧୁସୂଯାକ, ବାଳା ପୟୋଧରେ କରେ କେଲି ହେ । ୪ । ଅନ୍ୟାୟ ତମିର ହଂସ, ଭୋଜବଂଶ ଅବତଂସ, କଂସ ଶାସୁଅଛି ବୟସମଞ୍ଜ; ତୁମ୍ଭେ ଧନବନ୍ତ ଘର କୁମର ହୋଇ ତୁମ୍ଭର, ମାନସେ ନୋହୁଲ ଲବେ ଭ୍ରାତ ହେ, ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁ, କିଶୋରୀକି କର ବଟାବଟି, ଅସମ୍ଭବ ଭାବେ ହଟାହଟି, ଫିଟାଇ ନିତମ୍ବପେଟୀ, ନିବିଡ଼ ନୀବିକବାଟି, ମଦନମନ୍ଦର କଲ ଲୁଟି ହେ । ୫ । ଥରକେ ତ ଜଣାଗଲ, ଏଣିକି କି ରୂପେ ଭଲ, ପାଇବ ମୋ ଶ୍ରୀପୁଷ୍ପାଣି ପାଶ; ବୁଝିବା ତୁମ୍ଭର ବଂଶୀ, କପର ବିବେକଧୂଂସୀ କେମନ୍ତ ମୋହନ ମଦହାସ ହେ, ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁ, କେଡ଼େ ତୁମ୍ଭ ବିଚକ୍ଷଣ ଭାବ, ସବୁ ତ ଏଥର ଜଣାଯିବ, ବୋଲେ ମନ୍ଥା-ପତଶ୍ରେଣୀ-ମୁକୁଟ ମସ୍ତକମଣି, ଗଜପତି ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦଦେବ ହେ । ୬ ।

(୧୨)

ଗୁଣ—କାମୋଦୀ, ତାଳ—ଅଘ

ବନ୍ଧୁ କଲି କି ଦୁର୍ବିଶୁବକୁ ରେ, ବଜିଲି ଖଣ୍ଡ ଅଜି ଖାରକୁ ରେ ।

ଅସରେ ନ ଜାଣିବା ମୁରୁଖ ପର ନିଜ ବକ୍ଷରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି ଶରକୁ ରେ । ପଦ ।

ସମାଦି ଗୁଞ୍ଜ ଅଣି, ମୁଁ ଫିଙ୍ଗିଦେଲି ପାଣି-ବନ୍ତ ବର୍ତ୍ତୁଳ ମୋତ ହାରକୁ ରେ; ଚଢ଼ାଇ ଦେଲି ଗୁରୁତର ଚନ୍ଦନତରୁମୁଲେ କର୍କଟୀଲଟୀ ଗୁରକୁ ରେ । ୧ । ଶୁପତ ଗ୍ରାମ ମଝି, କୁପରେ ବୁଝି ବୁଝି, କଲି ସ୍ଥାନାଦ ବ୍ୟବହାରକୁ ରେ; ନ କଲି ମନୋରଥ ପଥରେ ଭଗୀରଥ ନୃପନନ୍ଦନା-ନୀରଧାରକୁ ରେ । ୨ । ଟେକି ଠୁକୁଲି ଲେଖୁ, ସବୁ ସୁପବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଚନ୍ଦ୍ରବୁଲ

୧୧ । ଟୀକା—ତରୁଣକେଶଶକୋଳରେ—ଯୁବକ ସ୍ତ୍ରୀ କୋଳରେ, ମରକତଅରଗଳ—ମରକତମଣିରେ ଘିଅର ହୋଇଥିବା କାଳଶି, ଗୁଲି—ଅସ୍ତବିଶେଷ (ଭଲ୍ଲୀସ୍ତ), ମୁଗମଦ—କପ୍ତଳ, ଅତପଦ—ଛତା ।

ଦେଉଳ ଦ୍ଵାରକୁ ରେ; ଯବନ-ଜାତ-ଶବ ଉବନ ହେବା ଗ୍ରାବ-କୁଟକୁ
 କଲି ନମସ୍କାରକୁ ରେ । ୩ । ଅତି ଭାଗ୍ୟ ଅର୍ଜିତ, ଉର୍ବଶୀ ଉତ୍ସାହତ,
 ଅଶ୍ଳେଷୁ ସ୍ଥୁତି ଅଙ୍ଗୀକାରକୁ ରେ; ବାନରୀ ନେତ୍ରପ୍ରାନ୍ତ ବତାଇବା ସଙ୍କେତ
 ସ୍ଥଳକୁ କଲି ଅଭିସାରକୁ ରେ । ୪ । ଶିଳାଶୟନୁ ଡର, ନ ଥିବା ଗଉଡ଼ର,
 ନିମନ୍ତେ ରଖି ତୁଲି ସାରକୁ ରେ; ଶିଶୁସମ୍ଭବମାର, ମହାସାଜକୁମର
 କନ୍ଦରେ ବୁଝାଇଲି ଭାବକୁ ରେ । ୫ । ଚରଅଭ୍ୟାସୁ ଶସ୍ତ୍ର, ସମ୍ପୃକ୍ତ କରି
 ଅସ୍ତ୍ର, ବସି ଘୋଷିଲି ଶଶୀଠାରକୁ ରେ; ନ ଭଜି ଚନ୍ଦ୍ରାୟୁଧ, ତରବି ବୋଲି
 ସଧି କଲି ସସାର ଅକୁପାରକୁ ରେ । ୬ । କବିମିହିର ବୋଲେ ଏପରି
 ହେଲେ ହେଲେ, କ୍ଷମା ଉଚିତ ପରସ୍ପରକୁ ରେ; ଦୋଷ ମୁଁ କରଅଛି
 ଲଙ୍ଘିଲି ଯେବେ କିଛି, ତୋତେ ପଣ୍ଡିତା ଅଗ୍ରଗାରକୁ ରେ । ୭ ।

(୧୩)

ହରସଣ କାହିଁକି ଏତେ, ଅତି ହରସଣ ନ କର ମୋତେ । ଘୋଷା !
 ମୋଦେ ମୋଦେ ହସି ତୁମ୍ଭେ ଯିବ ଶସି ମୋ ଦେହ ପୁରୁଷ
 କରଜ କ୍ଷତେ । ବୁକୁର ଶାନ୍ତି ତ ରଖି ଦେବ ନାହିଁ ମୁଁ କରତଲେ
 ଅଛାଉଛି କେତେ । ୧ । ଚିକୁର ବେଶତ ରଖି ଦେଉ ନାହିଁ ମୁକୁରରେ
 ଦିଶୁନାହିଁକି ମୋତେ । ବ୍ରୀଡ଼ା ଜଳଧରେ ବୁଡ଼ିବି ମୁଁ କେହି ଭାବ ହେବ
 ସଙ୍ଗିନୀଙ୍କ ପୁରତେ । ୨ । ସଖୀଏ ମକରା ଗଣ୍ଡେ ଥିଲେ ଲିହୁ ନ କର ତା
 ଅନୁସେବ କିଅଁତେ । ଖଣ୍ଡକୁ ତ କେହି ସେପରି ନ କରେ, ଗଣ୍ଡକୁ ମୋ
 ଯାହା କର ପୁରତେ । ୩ । ଅଜି ନ ପାରଇ ଭାଜିଛି ମୋ ବଳ ରାଜ
 କରାଉଛି କିଅଁତେ ଚିତ୍ତେ । ବାମଦେବପରପତ୍ନୀ ରଣ ଜୟ କାମ ନୋହୁଛି
 କି ଅଦ୍ଵର ଫତେ । ୪ । ଠାକୁରାଣୀ ପ୍ରେମବାଣୀ ଶୁଣି ବଂଶୀପାଣି ପ୍ରେମମୟ
 ଅନ୍ତରଗତେ । ସବିନୟେ ପୁଣି କୋଳରେ ଆଣିଲେ କବି ଦିନମଣି
 ରଚିଲେ ଗୀତେ । ୫ ।

୧୨ । ଟୀକା—ଗୁଞ୍ଜ—କାରିତ, ପାଣିବନ୍ତ—ତଳତଳ, କର୍କଶୀଲତା—
 ବାବୁଡ଼ିଲର, ଶ୍ଵପତ—ତଣ୍ଡାଳ, ହାଡ଼; ସୁପବା—ଦେବତା, ତନ୍ତ୍ରରୁଲ—ଶିବ,
 ଗ୍ରାବକୁଟ—ପଥରଗଦା, ଉତ୍ସାହତ—ଅଙ୍ଗୀକୃତ, ଅଶ୍ଳେଷ—ଅଲଙ୍ଘନ, ଶିଶୁସ-
 ସ୍ଵରୁମାର—ଶିଶୁସମ୍ଭବପରି କୋମଳ, ଶସ୍ତ୍ର—ଉଚ୍ଛ୍ଵାସ, ଅକୁପାର—ସମୁଦ୍ର ।

୧୩ । ଟୀକା—କରଜକ୍ଷତ—ନିଶକ୍ଷତ, ବୁକୁ—ବସ, ଚିକୁର—କେଶ,
 ବ୍ରୀଡ଼ା—ଲଜ୍ଜା, ବାମଦେବପରପତ୍ନୀ—ଶିବଶୟନୀ, କନ୍ଦର୍ପ; କାମ—କାମନା ।

(୧୪)

ଶ୍ରୀ—ତୋଡ଼ ପରଜ

ରେ ସଙ୍ଗୀତ, ସରଗଲି ଲଜେ ଅଜ,

କରି ବିଲେକନ କାଲି କେନ୍ଦ୍ର ଘନଶ୍ୟାମ ମୁଖ-ଦ୍ଵିଜରାଜ । ଘୋଷା ।

ସେ ଶୋଭା ଭଦ୍ର ପମୋଗରେ ଚିତ୍ର ପୁର ନ ଥିବାରୁ ମୋର;
ରଜନୀ ରଥାଙ୍ଗୀ ଭଙ୍ଗୀ ସିନା ଅଙ୍ଗୀକାର କରେ ନିରନ୍ତର ରେ । ୧ ।
ନାଲ ସୁଧାସିକୁ ପର ତ ମୋ ବନ୍ଧୁ ଦିଶୁଥାନ୍ତି ଗୋଟିଯାକ; କେବଳ ଅଧର
ଚୁମ୍ବିବାରୁ ମୋର ନ ରହଇ ତ ବିବେକ ରେ । ୨ । ମୁଁ ରତ୍ନଭବନ
ଭିତରେ ମୋହନ ସୁରଭିକ ଯନ୍ତେ ଲେଖି; ଚୁମ୍ବୁଥିଲି ରଜ ପର ହରିଶାଙ୍କ
ତୁଲ୍ୟ ମୁଖେ ବୁଜି ଅଖି ରେ । ୩ । ମୋହତ ହେବାରୁ ସେ ସୁଖ ଅମଳେ
ନୋହିଥିଲି ସାବଧାନ; କେନ୍ଦ୍ର ଅସି ଶ୍ୟାମ ଚୁମ୍ବିଲେ ଚରମଦେଶେ ରହି ମୋ
ବଦନ ରେ । ୪ । ଲେଖାରେ ହେଲେ ତ ଲେଖାମାନଙ୍କରେ ଲେଖାରେ
ନୋହି ସେ ଠାଣି; ହଟି କରି ଅବା ଲିଭାଇ ଦିଅନ୍ତି ଅଟକି ରହିଲା ପାଣି
ରେ । ୫ । ଯାହା ହେଲା ମୋର ବାହାର ଭିତର ମଦାସ୍ତ ଭୟରେ ପୁର;
ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ହରିହର ବୋଲେ ଶ୍ଵେତ-ଧର ପଡ଼ିଗଲା ପର ରେ । ୬ ।

(୧୫)

ଶ୍ରୀ—କାମୋଦୀ, ତାଳ—ଏକତାଳି

ଚରଣାୟୁଧବନ୍ଧ ରଟିଲା ରେ ଅରବିନ୍ଦ ହୁଁ ବନ୍ଧୁ ଫୁଟିଲା ରେ,

କର କରୁଣା ବୋଲି ଯେତେ ଚୁଟୁ ରଗିଲି

ସୁମାନ ଗଣ୍ଡିଟି ନ ଫିଟିଲା ରେ । ଘୋଷା ।

ଶବବଚ-ମୁଦଗର, ପ୍ରହାର କେଟି ମୋର, ମୋଦପୀୟୁଷ ଘଟି ପିଟିଲା
ରେ; ପିଣାଚ ସ୍ଵର ଅସି, ଦେବାରୁ ମୋତେ ଗ୍ରାସି, ନିଶା ଚରମଦଶା
ଘଟିଲା ରେ । ୧ । ଶୁଦ୍ଧପିରତତ ଗଲେ ଯେ ପ୍ରୀତିପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଅବକାର

୧୪ । ଟୀକା—ଦ୍ଵିଜରାଜ—ଚନ୍ଦ୍ର, ରଜନୀରଥାଙ୍ଗୀଭଙ୍ଗୀ—ରାତିରେ ଚଢ଼ିବାଜା;
ପର ବ୍ୟାକୁଳ; ହରିଶାଙ୍କ—ଚନ୍ଦ୍ର, ଚରମଦେଶ—ସୁଷ୍ମଭାଗ, ଲେଖାମାନଙ୍କରେ—
ଦେବତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ମଦାସ୍ତ—ଲଜ୍ଜା, ହରିହର—ଇନ୍ଦ୍ର; ଏଠାରେ ରାଜା ।

୧୫ । ଟୀକା—ଚରଣାୟୁଧ—ବୁଦ୍ଧି; ଅରବିନ୍ଦ—ପଦ୍ମ; ମୋଦ-
ପୀୟୁଷଘଟି—ଅନନ୍ଦରୂପ ଅମୃତର କଳସ; ତତି—ସମୁଦ୍ର, ହୁଟି ହେଲେ

ଘଟିଲ ରେ; ନ ବୁଝିଲ ଗୁହାର, ତୋ ରୁଷା ଯେ ମୋହର, ପରାଣ ଲୁଟିବାକୁ
 ଘଟିଲ ରେ । ୨ । ଲେଚନରେ ଲେଚନ, ସଙ୍ଗମେ ଯେଉଁ ଦିନ, ରଚକ
 ଅନ୍ତରାୟ କଟିଲା ରେ; ହୁଅଁ ହେଲେ ବରଷୁଁ, ଏବେ ମୋର କି ଦୋଷୁଁ
 କୁଟିଲାକ୍ଷି ତୋ ସ୍ନେହ ଭୁଟିଲ ରେ । ୩ । ଭରମରମ୍ୟଦେହୀ, ରରମ କଲ
 ଯାହା ଜାଣିଲି ମୋ କରମ ଫାଟିଲ ରେ; ସକାମ କରି ମାର, ପକାନ୍ତୁ
 ସୁକୁମାରୀ, ନ କାଟନ୍ତା ଏ ଯେଡ଼େ କାଟିଲ ରେ । ୪ । କିଶୋରୀଙ୍କର ମନ-
 ମାନକୁ ଏ ବଚନ-ମିଷ ବଡ଼ଶଲ୍ଲଠି ଗୁଟିଲ ରେ; ଅସ୍ତଦୁର୍ଗ ଭୂପତି, ମିଳନ୍
 ସେ ଦମ୍ପତି ପଦାବ୍ଜ ମକରନ୍ ଗୁଟିଲ ରେ । ୫ ।

(୧୭)

ରାଗ—କୁମ୍ଭକାମୋଦୀ, ତାଳ—ଅଦ

ପ୍ରିୟସଖି କରବ କି ବୁଝି ଗୋ, ଗଲୁନି ମୁଁ ଲଜେ ସଦି । କେଉଁ ଗୁଣେ
 ରସି ନିକୁଞ୍ଜବିଳାସୀ ମୋ ସ୍ନେହେ ଅଛନ୍ତି ବୁଝି । ଘୋଷା ।

ମୁଁ ତ ଯଦ୍‌ବଦ ଗୁମାନେ ମଦନମନ୍ଦୁର ଗୁଲି ନ ଜାଣେ; ମୋତେ
 ଜଳକେଳିଅଳସୀ ମରାଳୀଗମନା ବୋଲନ୍ତି କେଣେ । ୧ । ବ୍ରଜେ କେତେ
 ବାମା ନାହାନ୍ତି ସୁସମା ସମ୍ଭାରେ ରମ୍ଭାରୁ ବଳି; ସେ ଶିଖଣ୍ଡଚୂଳ
 ନୟନଅଞ୍ଚଳ ଅନେ ତ ନ କଲ କେଳି । ୨ । ମୁଁ ଗୁଞ୍ଜି ନ ଜାଣେ
 ଲବେ ନେତ୍ରକୋଣେ ନୟର ଭୁରୁକୁ ଗେଲେ; ତେବେ ପୀତପଟ ନଟ-
 ଶଞ୍ଜୁଟ-ନୟନା ମୋ ନାମ ଦେଲେ । ୩ । ମନ ଜାଣିବାକୁ ଯେଉଁ ଦିନ
 ଭଲେ ନ ମଜାର କଣ୍ଠରୁଷା; ବିଗୁଣ ନ ଘେନି ଦ୍ଵିଗୁଣ ସେ ଦିନ କରନ୍ତି
 ଶୋଭା ପ୍ରଶଂସା । ୪ । ଏଥୁଁ ଅବା ଖେଦ ହେଉଛି କି ମୋଦ ନ ଜାଣନ୍ତି
 ଅନ ସଖୀ; ଶିତପତିବୃନ୍ଦମୁକୁଟ ମୁକୁନ୍ଦଦେବ କେବଳ ମୋ ସାକ୍ଷୀ । ୫ ।

କରଷୁଁ—କ୍ଷଣକାଳ ବର୍ଷକ ପରି ହୁଏ, ଭର୍ମ—ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ମନମାନକୁ—ମନରୂପ
 ମାଛକୁ, ବଚନ-ମିଷ-ବଡ଼ଶ-ଲ୍ଲଠି—କଥାରୁପ ବନଶୀଖଡ଼ା; ମିଳନ୍—ଭ୍ରମର ।

୧୭ । ଟୀକା—ନିକୁଞ୍ଜବିଳାସୀ—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ; ମନ୍ଦୁର—ଧୀର; ମରାଳୀ—
 ହଂସୀ; ସୁସମା—ଶୋଭା; ରମ୍ଭା—ସୁବେଶ୍ୟା; ଶିଖଣ୍ଡଚୂଳ—ମୟୂରମୁକ୍ତଧାରୀ;
 ଶଞ୍ଜୁଟନୟନା—ଶଞ୍ଜୁଟ ପକ୍ଷୀପରି ଚକ୍ଷୁ ନୟନ ଯାହାର ।

(୧୭)

ରାଗ—ମୁଖାରୀ, ତାଳ—ଅଠତାଳ

ମୁଁ ହାରିଲି ହେଉ ଏତିକି ଗୋ, ଜୁହାରିଲି ଶ୍ୟାମ ପ୍ରୀତିକି ଗୋ; ଗୁହାରି
କରିବି କାହା ଆଗେ କେତେ ଲହାରେ ବନାଇ ଗୁଡ଼ିକି ଗୋ । ଘୋଷା ।

ଦେହକୁ ସମରପି ପ୍ରାଣ ତୁଲେ, ସ୍ନେହକୁ ସମ୍ପାଦିବା ସିନା ଭଲେ,
ଏ ହଟହଟାରେ କେ ମରବ କରି ସଙ୍ଗାଳି ବିଶ୍ୱାସଘାତକି ଗୋ । ୧ । ନିୟମ
କରି ନ ପାଲଇ ଯାହା, କି ଅମଳଖିଅ କରଇ ତାହା, ଦିଅ ମୋତେଗାଳି
ପଛେ ମୁଁ ନ ପାରେ ପରୁଷ ପରୁଷ ଜାତିକି ଗୋ । ୨ । ଦୁଆଗଲ
ଶାଳୀବନେ କି ରଙ୍ଗ, ସୁଆଗ ନ ଥିବା ଜନେ କି ସଙ୍ଗ, ମୁଁ ଆଗ ବିବେକ
ହୁଡ଼ି ହୁଡ଼ିଯିବୁ ସମର୍ପିଲି କାମକାତିକି ଗୋ । ୩ । ହଟିଲା'ରାଧାର ଏ କଞ୍ଜ-
ନେନ୍ଦ୍ର, ଘଟିଲା ମୋ କର୍ମେ ଏ ଦଶା ମାନ୍ଦ୍ର, ଜଟିଲା ଜାଣିଲେ ସଂସାରୁ
ସରିବି ପାଇ ଘୋର ଅପଶ୍ୟାତିକି ଗୋ । ୪ । ଶତ ପଦରେ ପଦେ ନାହିଁ
ସତ, ସତ ପରି ହୋଇବାରୁ ପ୍ରଜାତ, ଅତପଃଶାଳା ମୁଁ ଅନ୍ତରବ କଲି
ଏ ତପତ ଭୃତପତ୍ନିକି ଗୋ । ୫ । ଶିଖଣ୍ଡଚୂଳିଆର ଗୁଣତୁଲେ, ଏ ଖଣ୍ଡ ଅଛି
ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ, ଅଶଣ୍ଡ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି କି ଭଲେ, ଜଗଦେବ ଏ
ଭାରତୀକି ଗୋ । ୬ ।

(୧୮)

ରାଗ—କାମୋଦୀ, ତାଳ—ଏକତାଳ

କାହିଁରେ ମନ ସହି, ପ୍ରସନ୍ନ ହେଉ ନାହିଁ, ଏଥିକି କହ ମୋର
ଗତିକି ରେ; କି କରି ଅରଜିବି, କି କରି ବରଜିବି, ସେ ନବ ଘନଶ୍ୟାମ
ପ୍ରୀତିକି ରେ । ପଦ ।

ଯୁଗଠାରୁ ଅଧିକ ହୋଇଲନ୍ତି ପଲକ, କେମନ୍ତେ ସମ୍ଭାଳିବି
ଧୃତିକି ରେ । ଦିଭ୍ୟବନମୋହନ ବିଷମ ବଂଶୀସ୍ୱନ କାହୁଁ ରୁମ୍ଭିଲା ମୋର
ଶ୍ରୁତିକି ରେ । ୧ । ଇନ୍ଦ୍ରନାଳକପାଟପୁଟରୁଟି ସେ ନଟବର ମୁକୁଟମଣି

୧୭ । ଟୀକା—ପରୁଷ—ନିଷ୍ଠୁର; ଦୁଆଗଲ—କଟା ହୋଇଥିବା;
ସୁଆଗ—ସ୍ନେହ; ଅମଳ—ନିଶା; କାମକାତି—କନ୍ଦର୍ପର ଅସ୍ତ୍ର; ଅତପଃଶାଳା—
ଯେ ତପସ୍ୟା କରି ନାହିଁ, ଅପୁଣ୍ୟବତୀ; ତପତ—ଉତ୍ତପ ।

୧୮ । ଟୀକା — ଇନ୍ଦ୍ରନାଳକପାଟପୁଟରୁଟି—ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣିରେ ତିଆରି
ହୋଇଥିବା କକାଟ ଆବରଣ ଶୋଭା; ରବିନନ୍ଦନା—ଯମୁନା; ଗରଳ—ବିଷ,

ଛାଡ଼ିକି ରେ । ମାନସେ ଭାବି ଭାବି ନିମେ କି ଛାଡ଼ି ଦେବି କୁଳବରତ
 ଜାତିନାତିକି ଗୋ । ୨ । ଗରଳ ଗିଳି ଅବା ରବିନନ୍ଦନା ସେବା-ବିଧିରେ
 ବଳାଭବି ମତିକି ଗୋ । ଅବା ଶ୍ୟାମ ସଙ୍ଗତ ଲଭି ସୁଭାଗ୍ୟବତୀମଣ୍ଡଳେ
 ଚେକାଇବି ଛାଡ଼ିକି ଗୋ । ୩ । ନିକୁଞ୍ଜେ ସତେ ବେଳେ ଘେନି ବସିବି
 କୋଳେ ସେ ନବକିଶୋର ମୁରତିକି ଗୋ । ପରତେ ନାହିଁ ମୋର କରତେ
 ମଦନର ବସି ପାରିବି କି ବରତିକି ଗୋ । ୪ । କହେ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠସୁ
 ନୃପତି କୁବଳୟନେନ୍ଦେ ଲପନ-ନିଶାପତିକି ଗୋ । ଦେଖାଇ ଦେଇ
 ଥରେ ଏବେ ଭାଗ୍ୟପଥରେ ପକାଇ ନେବେ ଅଜ୍ଞାବତିକି ଗୋ । ୫ ।

(୧୯)

ରାଗ—ରେଗୁପ୍ର, ତାଳ—ଅଠତାଳ

ଜଣାଥିଲା କି ମୋତେ ଏ ଗତି ଗୋ, ଛଣାସୁଧା ସରପଣାରୁ ମଧୁର
 ଲଗୁଥିଲା ଶ୍ୟାମପ୍ରୀତି ଗୋ । ଘୋଷା ।

ଲୁଣି ମଣିଲିଣି ମଧୁହରକୁ, ଶୁଣି ତା ଚକ୍ରମବଂଶୀସ୍ଵରକୁ, କି ବାର
 ହୋଇଲି ନିଭାରିବି ବୋଲି ସ୍ଵର-ଧନଞ୍ଜୟ-ହେତ ଗୋ । ୧ । ମନ୍ଦାତଳେ
 ଯେତେ ପୁଞ୍ଜି ପୁରୁଷେ, ସହି ସବୁର ପରମଗୁରୁ ସେ, ଦୁରୁ 'ସେ ସ୍ଵେଦକୁ
 କୁହାର ମୁଁ ହାରି ରହିଅଛି ଲଭି ଭାତି ଗୋ । ୨ । ତାରତମ୍ୟ ସେ ନ
 ଜାଣେ ନିପଟ, ତାର ତନ୍ତ୍ର ଗୋଟିଯାକ କପଟ, କଳାବତୀକୁଳ ମାରଣେ
 କେବଳ କରିଅଛି ପରିଚିତ ଗୋ । ୩ । ଅସିବି ମୁଁ ବୋଲି ଦେଇ
 ଭାଷାକୁ, ବାସି କଲ ଯେ ମୋ ଫୁଲଭୂଷାକୁ, ତୁ ହେଲେ ପହିଲା ଥରେ
 ନ କହିଲୁ ସେ କିତବର ଅନାତି ଗୋ । ୪ । ନିଗୂଳରେ ହେଲୁନି ମୋ
 ଅରୁଣି, ପୀତପଟ ସେ କାହିଁକି ଧରୁଛି, ତାହାର ସଦୃଶ ପିନ୍ଧୁଥାଉ ବାସ
 ଯା ତୁଲେ ମାଡୁଛି ନିତି ଗୋ । ୫ । ଶୁଣି ଏପରି ସନ୍ତୋଷ ଗିରକୁ, ନିଜ
 ନୟନେ ଥକାଇ ନାରକୁ, ଆଳି ପ୍ରବୋଧଲେ କିଶୋରୀକି ବୋଲେ
 ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ପରାପତି ଗୋ । ୬ ।

କରତେ—କରତନାମକ ଅସ୍ତ୍ରରେ, କୁବଳୟ—ଗାଳ ପଦ୍ମ, ଲପନ—ମୁଖ,
 ଲପନନିଶାପତିକି—ମୁଣ୍ଡଚନ୍ଦ୍ରହ ।

୧୯ । ଟୀକା—ସ୍ଵରଧନଞ୍ଜୟହେତ—କନ୍ଦର୍ପରୂପ ଅଗ୍ନିର ଶିଖା, ପରଚିତ
 —ପରିଚୟ, କିତବ—କପଟୀ, ନିଗୂଳ—ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ, ଘୋଡ଼ିହେବା ଲୁଗା;
 ଅଳ—ସଖୀ ।

(୨୦)

ରାଗ—ସାବେରୀ, ତାଳ—ଅଦି

କର ଯମା ରେ, ରତି ପ୍ରତିମା ତୁ କର ଯମା ରେ,
ନ ଥିଲ ମାଜଣା, ବୋଲି ମୋତେ ଜଣା । ଘୋଷା ।

କେଉଁ ପ୍ରତିହାରଣୀକ ଦାସୀ, କହୁଥାନ୍ତା ଯେବେ ଧାର୍ ଅସି, ତା
ନ ମାନ ପଶିଥିଲେ ହାସି, ମାନ ଉଚିତ ମୋଠାରେ ତନ୍ତ୍ରମୟମା ରେ । ୧ ।
ବାର ପାର ନାହିଁ ରେ ପୁକେଶି, ବାର ମଧ୍ୟେ ତୁ ଥିଲ୍ ବିଳସି, ଗୁରୁପାଶେ
ଘେରିଥିଲେ ଦାସୀ, ଭାରି ନିତମ୍ବ ପ୍ରନ-ଜଘନ-ସୁଷମା ରେ । ୨ । ଭିଡ଼ି
ରଦନେ ବସନାଞ୍ଚଳ, ତଡ଼ିଲୁତାରୁ ହୋଇ ତଞ୍ଚଳ, ବଳାଶିଞ୍ଜିତ କର
ପ୍ରବଳ, ପଳାଇ ଯା ମଣ୍ଡିଦେଲ୍ ମଣ୍ଡପସୀମା ରେ । ୩ । ଦାଉ ପାର ମୁଁ
ହେଜଲି ଏବେ, ଆଉ ଏପରି କରିବି ଯେବେ, ସାରି ଦେବୁ ମୋତେ
ପରାବେ, ବାରଜାଣୀ ପାନପ୍ରନେ ଅଜକ ଜମା ରେ । ୪ । ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ
ବିନୟ ବାଣୀ, ହରଷରେ ସେ ରମଣୀମଣି, ନିଧୁବନ ରଚିଲେ ସେକ୍ଷଣି,
ବୋଲେ ବସୁଦୁର୍ଗ ବସୁକିଶ-ସୁଦାମା ରେ । ୫ ।

(୨୧)

ରାଗ—ଜୌନପୁର ଡୋଡ଼ି, ତାଳ—ଅଠତାଳ

ଜଣା ପଡ଼ିଲ ରେ, ବଣାମୁଗାସି ତୋ ଗୁଲି;

ଅଣାଇ କପଟେ ବଣା କର ବାଟେ ଖଣାକୁ ଦେବାରେ ପେଲି । ଘୋଷା ।

ଚରମ କରିବା ଷଣେ ଜନମାଉ ମୋର ମନେ ଘୋର ବ୍ୟଥା,
ପରମ ଦୟାଳୁ ପତାକା ଟେକାଇ ଧରମ ନିକ ଏ କଥା । ୧ । ସତ୍ତର ସଂଖ୍ୟା
ଦୁର୍ଗୁଣ ଘେନି ହେଉ ପତୁରାଗୋରକୁ ସାହା, ଚତୁରା ହୋଇ ବିଶ୍ୱାସି-
ଜନ-କଣ୍ଠେ କତୁରା ଚଢ଼ିଉ ଯାହା । ୨ । ଶିଶୁପଦେହା ଯା ବକ୍ଷରେ
ବହୁକୁ ଗିରସମ ଶୋଭା ପ୍ରନ, ଗୁରୁ ସଦୃଶ ସେ ଶିଖାଇଛୁ ପରା ପୁରୁଷମାରଣ-

୨୦ । ଟୀକା—ମାଜଣା—ସ୍ନାନ, ପ୍ରତିହାରଣୀ—ସ୍ତ୍ରୀ ଦ୍ୱାରା; ତନ୍ତ୍ର-ମୟମା
—କ୍ଷୀଣକଟୀ, ଶିଞ୍ଜିତ—ଅଳଙ୍କାରଧୁନି, ରଦନ—ଦନ୍ତ, ବସନାଞ୍ଚଳ—
ଲୁଗାକାନି, ପାନପ୍ରନେ—ପୁଅଲୁ ପ୍ରଜରେ, ଜମା—ରଖ, ନିଧୁବନ—ରତି-
ବୀଡ଼ା, ସୁଦାମା—ରତ୍ନ ।

୨୧ । ଟୀକା—ଖଣା—ଖଣି, ଖାତ; ଚରମ—ପିଠି, ସୁଧାକଳସ—
ଅମୃତକୂପ, ଉସ୍ତାଦ—କୋଳ, ପୀୟୁଷ—ଅମୃତ ।

* ପାଠାନ୍ତର—‘ଜଣା ନ ଥିଲ ମାଜଣା, ହେବେ ବୋଲି ଯେମା’ ।

ହମ । ୩ । ରଖାଇ ଅନେକ ଦିନ ଉପବାସେ ଦେଖାଇ ପୁଅ କଲସ,
ନ ଖାଇଲେ ମଲ୍ ମଲ୍ ବୋଲୁଥାଉ ଚଖାଇ ନ ଦେଉ ଲେଗ । ୪ ।
ହସନ୍ତୁ ଭଗାରି ବୋଲି କପାଁ ମୋର ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରୁ ରଜି, ବସନ୍ତୁ ଉତ୍ସର୍ଗେ
ମୋର ଥରେ ଭଲ କଷନ୍ତୁ ସିନା ମରଜି । ୫ । ଝରଇ ପୀୟୂଷ ପେଉଁ
ବଚନରୁ ହରାଇ ପ୍ରାଣ ସେ ଗେଲେ, କରଇ ମୁଁ ଶଙ୍କା ଏଣୁ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର
ନରଇନ୍ଦ୍ର ଦେବ ବୋଲେ । ୬ ।

(୨୨)

ଗୁଣ—କାମୋଦୀ, ତାଳ—ଏକତାଳି

ନିରତେ ମୁଁ ଅଟକୁ ଅଟକୁ ଗୋ, ଗିର ନ ଦେଇ ଶୁଭିତଟକୁ
ଗୋ, କି ରସ ଲେଭେ ରହକରନେନା କାଳିନୀ ତଟକୁ ଧାରିଥାଏ ହଟକୁ
ଗୋ । ଘୋଷା ।

ଛଇଲାକୁ ପୁଛୁ ତ, ଅପଣେ ପରା ଶତପୁଟହାଟକୁ ବଳି ଝଟକୁ
ଗୋ, କି ଦିଶିଲଣି ତହୁ ନ ମାନି ଗଲ ଦହୁ ବଂଶୀବଟ ନିକଟ ଭେଟକୁ
ଗୋ । ୧ । କେ କହୁଅଛି ଧାରିଁ ରୁହିଁ ଅସୁ ତ ଯାଇ ଗୋପ ମଥୁରା ବେନି
ହାଟକୁ ଗୋ, କେଉଁ କିଶୋରୀ ଭଲ ହେଲଣି ଗୁହଁ ଝଲମଲ-ଚନ୍ଦ୍ରକରୁ-
ନାଟକୁ ଗୋ । ୨ । କପଟେ କଳି କରୁଥାଏ ଏ କରଭୋରୁ ଶ୍ୟାମଗୁଣି
କହିବା ଭାଟକୁ ଗୋ, ଭଜୁଥାଏ ତା ଦେହସଙ୍ଗୀ ସମୀର ସ୍ନେହବଶରୁ
ବାତାୟନ ତଟକୁ ଗୋ । ୩ । ଇଚ୍ଛା ନ କଲ ରଜହଂସୁଲିଭୁଲି ଶେଷ
ବିଛଣାପଡ଼ା ଦନ୍ତଗଟକୁ ଗୋ, ଗୁପ୍ତେ ଫରମାସୀ ଅଶାଉଛି ସୁକେଶୀ,
କମଳକିଶଳୟ କୁଟକୁ ଗୋ । ୪ । ଏବେ ହେଲେ ଏ ଭାବୁ ନ ନିବର୍ତ୍ତିଲେ
ଭରୁ-ସ୍ତମ୍ଭେ ବନ୍ଧାଇ ପୀତପଟକୁ ଗୋ, ହେଉ ଆରୁର ଧୂଂସ ଦେଖାଇ
ଦେବା କଂସକଟକୁ ଅସିବାର ଭାଟକୁ ଗୋ । ୫ । ଏହା ଚରଣକଞ୍ଜ ରୁମ୍ଭି
ଜାଣିଛି କୁଞ୍ଜ ମନ୍ଦିରେ ସେ ବିଟମୁକୁଟକୁ ଗୋ, ଲଗାଇ ଦେଇଥିବି ଏଣିକି
ତ ମୁଁ କବିତପନ ମନମଧୁଲିଟକୁ ଗୋ । ୬ ।

୨୨ । ଟୀକା—ଅଟକୁ ଅଟକୁ—ଅଟକାଉଁ ଅଟକାଉଁ, ବନ କରୁଁ କରୁଁ ;
କାଳିନୀତଟକୁ—ଯମୁନାକୂଳକୁ, ଶତପୁଟହାଟକୁ—ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୁବାଣ୍ଟକୁ, ରଜ-
ହଂସୁଲି ଭୁଲି ଶେଷ—ରାଜଭୋଗଯୋଗ୍ୟ ସୁକୋମଳ ଭୁଲାଗନ୍ଧ, ବାତାୟନ—
ଝରକା, ଦନ୍ତଗଟ— ହାତଦାନ୍ତରେ କମିତ ଖଟ, କମଳକିଶଳୟକୁଟ—ନୂଆ
ପଦ୍ମପତ୍ରସମୂହ, ଆରୁର—ମହତ୍ତ୍ୱ ।

(୨୩)

ରାଗ—କାମୋଦୀ, ତାଳ—ଅଠତାଳ

ଅଉ କି ସମ୍ମା ସହୁ କରବ ଗୋ, କହୁ ମହତ ସିନା ସରବ ଗୋ । ଘୋଷା ।

ଶ୍ୟାମଗୁଣ ପରସି, ଚିତ୍ତ ଭିତରେ ସଖି, ରଖିଲଣି କପର ଭାବବ
ଗୋ; ମିଶି ଗଲଣି ସୀର,—ଭାଣ୍ଡରେ ଯେବେ ଖାର, ଗୁଣି କେ ସ୍ବାଦୁ ବାର
ପାରିବ ଗୋ । ୧ । ବୁଝିଲଣି ମରଜି, ଅଉ କି ହୋଇ ରାଜି, ନିକୁଞ୍ଜେ ତୋ
ସଙ୍ଗେ ବିହରିବ ଗୋ; ସୁଧାରେ ବିଷ ଦେଇ ଯଦେ ଗୁଣିଲେ ନେଇ, ତହୁଁ
କି ମଧୁ ଅଉ ହରିବ ଗୋ । ୨ । ଦେଲଣି ସ୍ନେହ ଭାଙ୍ଗି ତୋଠାରୁ ସେ
ଶୁଭ୍ରାଙ୍ଗୀ ଅଉ କି ତୋ ବୋଲ ସେ କରବ ଗୋ; ଛେଦି ପାଦପମ୍ବଳ,
ସିଞ୍ଚିଲେ ନେଇ ଜଳ, ସେ କି ନବପଞ୍ଜବ ଧରିବ ଗୋ । ୩ । ଅସ୍ତଦୁର୍ଗ ଅବନୀ-
ପତି ଭାଷେ ସଜନି ଅଉ କି ତୋ ଦୁଃଖ ସେ ହେରିବ ଗୋ; ପରଶଦେବା
ଲକ୍ଷ୍ମୀ, କଲଣି ଯେବେ ପାଞ୍ଚି, ପଞ୍ଚବାଣକୁ ସେ କି ଡରିବ ଗୋ । ୪ ।

(୨୪)

ରାଗ—ଭୈରବୀ, ତାଳ—ଅଠତାଳ

ଶ୍ୟାମସମ କମଳାୟ ନାହିଁ ଅଉ,

ତା ବାଦୁଭିତ୍ତାରେ ମୋର ଦିନ ଯାଉ । ଘୋଷା ।

କି ସୁନ୍ଦର ପୀତପଟ, ଦିଭିଙ୍ଗ ମୁରଲୀନଟ, ତା ଶିର ମୁକୁଟ ଦିଶେ
ଦାଉ ଦାଉ । ୧ । ଅଳି ମଙ୍ଗଳାକୁ ଜଣା, ଥିଲେ ନ ଥିଲେ କରୁଣା,
ନୟନସମ୍ପତ୍ତି ମୋର ଜାଇଥାଉ । ୨ । ପଡ଼ିଗଲେ ତା ନଜରେ, ମଦନ
ମାଦକ ଶରେ, ନାଶ ହୃଦୟରୁ ଖସି ପଡ଼େ ହାଉ । ୩ । ନିଦିଲେ ନିଦନ୍ତୁ
ଜନେ, ତା ପଛେ ମୁଁ ବନେ ବନେ, ଶିରେ ଘେନି ବୁଲୁଥିବି ତା
କଠାଉ । ୪ । କବିରବି ଭାଷେ ରସେ, ମନମଥ ରତିହାସେ, ତା ପ୍ରେମ-
ସାଗରେ ଚିତ୍ତ ବୁଡ଼ିଯାଉ । ୫ ।

(୨୫)

ରାଗ—ତୋଡ଼ପରଜ, ତାଳ ଏକତାଳ

ପରାଣ ଗୁର କି ଲେଡ଼ା ରେ ସଙ୍ଗାତ,

ପ୍ରିୟଜନ-ପ୍ରୀତି ପୀୟୂଷ-ପ୍ରବାହ ଦୁଅଇ ଯେବେ ଖଦଡ଼ା ରେ । ଘୋଷା ।

ପାସୋରେ ହୃଦୟ ଭିତରୁ ସଦୟ ପଣ ପରମ ମୁହଁାସ; ପେଟଯାକ
ପୁରୁଥିବ ଯେବେ କୁଟ ମୁଖେ ଥିବ ମନ୍ଦହାସ ରେ । ୧ । ଛଳପୁଣ୍ଡ୍ର କର

୨୫ । ଟୀକା—ମୁହଁାସ—ଗଦ୍ୟ, କୁଟ—କପଟ, ହସ୍ତ—ଜଳପାତ୍ରବଶେଷ ।

ମୁକୁ ବାଣୀ ଝରୁ ବରହୁ ହୁଦେ ତାଳିବା; ଶିଦାଘେ ତାପିତ ବନଲତା
ହୁତ ହାତଟେକା ଜଳ ଦେଦା ରେ । ୨ । ପ୍ରଣୟ ପରଶ କର ଲକ୍ଷ
ଲକ୍ଷ ସବୁ ବୁଝି ଅନ୍ତରବେ; ପ୍ରୀତିଠାରୁ ବଡ଼ କେହି ନାହିଁ ବୋଲି
ବିବେଚନା ନାହିଁ ଯେବେ ରେ । ୩ । କବି ଦିନକର ସାୟଂଗୁରୁ ବୋଲେ
ଏବେ ସବୁ ଜଣାଗଲା; ପକାଇ ପବିତ୍ର ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳ ଗାନ୍ଧି ପରମ ପଦକୁ
ଚଲା ରେ । ୪ ।

(୨୬)

ରାଗ—କେଦାର, ତାଳ—ସରମାନ

ଶତ ବଚନକୁ ସତ ମଣି କି ରେ । ଘୋଷା ।

ଅଦରଶେ ଥିବା ବାକ, ଗଙ୍ଗାଜଳେ ଅଛୁ ପକ, ରବିବିମ୍ବରେ
କଳଙ୍କ ଭଣିକି ରେ । ୧ । ଭୃତ୍ୟର ବିଶ୍ୱାସ ଦେଖି, କରଥାର ଯେବେ
ସୁଖୀ, କାଳେ ତା ଚିତ୍ତରେ ରଖି ଟାଣିକି ରେ । ୨ । ମଦନ ଅମଳ
ବଶେ, ଯିତ ଯେବେ ଦନ୍ତବାସେ, ଦଶର ଏ ଦୋଷ ଦୋଷେ ଗଣି
କି ରେ । ୩ । ଯେବେ ପ୍ରଭୁପଣ କର, ପାରିବୁ ହିରଣ୍ୟଗୋର, ଜିଣି ଯିବି
କରେ ଧରୁ ଫଣିକି ରେ । ୪ । ଲଭିବାରୁ ମୁଁ ପଣ୍ଡିତା, ବର ତୋ
ପରଗୁରତା, ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ କରୁଟି ଚିନ୍ତାମଣିକି ରେ । ୫ । ଏଣିକି ତୋ
ଅନ୍ତଃସ୍ତବ, ନୋହୁଲେ ମୋ ରସୁକ୍ୟୁତ, କହିବି ମୋ ପାଇଁ ଦେହପଣିକି
ରେ । ୬ । ଅଗଣିତ ଅନ ମନ, ଅନାଥ ବରଜି ମାନ, ସାୟଂଗୁରୁ
କବିଦିନମଣିକି ରେ । ୭ ।

(୨୭)

ରାଗ—ମରୁଥ

ଅଜ ଏ କି ଗୁମାନ ରେ (ଚନ୍ଦ୍ରାନନା)

ଦେଖି ନାହିଁ ସ୍ୱପନରେ । ପଦ ।

ସୁନ୍ଦର ରଦବାସ, ମନ୍ଦାରଦଳେ ହାସ, କୁନ୍ଦକୁ ପରକାଶ, କୁନ୍ଦନାଙ୍ଗି
ମୋ ଧନ, (ପଞ୍ଚ) ତୁ ସିନା ମୋର ପ୍ରାଣ, ରମଣୀଗଣ ରାଣ, ରାଣ

୨୬ । ଟୀକା— ଅଦର୍ଶ—ଦର୍ପଣ, ଦନ୍ତବାସ—ଅଧର, ପରଗୁରତା—
ଭୃତ୍ୟତ୍ୱ, ଚିନ୍ତାମଣି—ଅସ୍ତ୍ରାନ୍ତ୍ରପଦ ମଣି, ଦେହପଣିକି—ଶରୀରପଣି (ଚିକିତ୍ସ)
ପାଇଁ, ଅନ—ରାଣ, ରସୁକ୍ୟୁତ—ଶହସ୍ରମୁହଁ ।

ଅଛୁଟି ମାଣ,-ବକ ମୁଗାଣୀ ଜାଣ, ଦାରୁଣ ସୁରସଣ, ଶାଣଦଧି
 ଜାସଣ, ବାଣଗଣରେ ନିଶ୍ଚେଁ ନେବଟି ଏ ପରାଣ । ୧ । ଗୁରୁ ଗମକ-
 ଦେହା ରେ, ଚନ୍ଦ୍ରାନନା, କାହୁଁ ଶିଖିଲୁ ଏହା ରେ, ଅଶ୍ରୁ ପ୍ରସରବାର,
 ମନ୍ଥାକି ଚରବାର, ଅଜନ୍ମ ପରବୁର, ସଂସାର ସାରବାର । ୨ । ମର୍ମ ଗଲଟି
 ପାଟି ରେ, ଚନ୍ଦ୍ରାନନା, ମାରମାର୍ଗଶାଧୀରେ, ବହୁଥ ସରଲଟି, ତୋ କାଢ଼ି
 ପରପାଟୀ, ସେପିବାର ଲତାଟି, ସୁକୁ ନ ପକା କାଟି । ୩ । ଦୋଷ ଦେଖି
 ତୁ ଦଣ୍ଡ ରେ, ଚନ୍ଦ୍ରାନନା, ମଣ୍ଡନା କର ଗଣ୍ଡରେ, ବାହୁପାଶେ ନିତାନ୍ତେ,
 ବାନ୍ଧିବା ବସନାନ୍ତେ, ଓଷ୍ଠ ବିଦାର ଦନ୍ତେ, ଭୃଷ କରଜ-କୁନ୍ତେ । ୪ ।
 ଆରମ୍ଭିଲେ ତୁ ରୁଷା ରେ, ଚନ୍ଦ୍ରାନନା, ଭରସା କେ ମୋ ରସାରେ,
 ତେଜଲେ ତୁ ମୋ କୋଳ, କେତେ ମୋ ଧୃତ ବଳ, ସହେ କି କରବାଳ,
 କେଳି-କମଳ ଦଳ । ୫ । ଶ୍ୟାମ ବିନୟଭାଷାରେ, ଚନ୍ଦ୍ରାନନା, ମନ୍ଦ
 ମଧୁରହସା ରେ, ଭାଷିଲେ ପ୍ରିୟବାଣୀ, ରସେ ସେ ସୁଲକ୍ଷଣୀ, ରସିଲେ ମନ
 ଜାଣି, ଶ୍ରୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠସୟୁ ଭଣି । ୬ ।

(୨୮)

ସଗ—ସୁରଟ, ତାଳ—ଝୁଲ

ମନ୍ଥାମଣ୍ଡନା ତୁ ନ ମାର ମାରରେ । ପଦ ।

ଘେନ ତୋ ଅବଧାନେ, ରସିଲି ମୁଁ କି ଅନେ, ତୁ ଆଉଁ ଆଉଁ
 ଏ ସଂସାରସାର ରେ । ୧ । ବରଜ ମଣିପୁଞ୍ଜି, ଅରଜବାକୁ ଗୁଞ୍ଜି, ଶିରାସ-
 ଅଙ୍ଗି, ଅଙ୍ଗୀକାର କାର ରେ । ୨ । କସ ମାନସେ ଭାଳି, କରଜ
 କଳୀ ଗୁଳି ଭରଜ କଲ୍ଲଣି ଅଗାର ଗାରରେ । ୩ । କେଳି ଚଞ୍ଚଳତର
 ନେତ୍ର ଖଞ୍ଜିବୁ ନୀର, ବହେ କାହିଁକି ଆହା ଧାର ଧାର ରେ । ୪ । ଅରେ
 ରଜପ୍ରତିମା, ଅଗର ଏବେ କ୍ଷମା, ବହୁବି ତୋ ଦୁକୁମ ଭାର ଭାର ରେ ॥

୨୭ । ଟୀକା—ରମଣୀଗଣରାଣ—ନାରାୟଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ରଦବାସ-
 ମନ୍ଦାରଦଳେ—ଓଷ୍ଠରୂପ ମନ୍ଦାରଫୁଲରେ, ହାସକୁଦକୁ—ହାସ-ରୂପ କୁଦଫୁଲକୁ,
 କୁଦନାଙ୍ଗି—ସୁର୍ଯ୍ୟାଙ୍ଗି, ମାଣବକ—ଶିଶୁ, ରାଣ—ରାଜା, ପରବୁର—ଗୁରୁର,
 ମାରମାର୍ଗଶାଧୀ—କନ୍ଦର୍ପଶରସମୂହ, ରସା—ସୁଧା, କେଳି-କମଳ-ଦଳ—
 ପ୍ରୀତିପଦ୍ମପାଶୁଡ଼ା, କରବାଳ—ଖଣ୍ଡା ।

୨୮ । ଟୀକା—ଗୁଞ୍ଜି—କାନ୍ଦିଅ, କାର—କାହାର ? କରଜ—ନଖ,
 ଅଗାର—ଗୁହ, ଆରପାର—ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ, ସପତ—ରାଣ, ଶପଥ ।

ମୋ ଧନ ହୁଅ ରାଜ, ମଦନବାଣ ବାଜ, ହେଲଣି ମୋ ହୃଦୟ ଅର-
ପାର ରେ । ୭ । ମୋ ସପତଟି ମଥା, ଟେକି ଭାଷ ତୁ କଥା, କହେ
ଶ୍ରୀ ଜଗଦେବ ବାରବାର ରେ । ୮ ।

(୨୯)

ରାଗ—ତୋଡ଼ପରଜ

ରେ ମୋ ବନ୍ଧୁ, ଶିଶୁବଣାମୁଗଦୁଣା ।

ଦିଶୁଥାଉ କୃପାମୟ, ପୁଣି ଯାହା ରୁଷୁ ସେ କେମନ୍ତ ରୁଷା । ଘୋଷା ।

ରସୁଥାଉ ଥାଉ କୋଳୁ ମୋର ପୁଣି ଖସି ମଣ୍ଡୁ ବସୁମତୀ; ବସୁ
ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର ହୁଅନ୍ତି ଯାହାଟି କଷୁଥାଉ କି ମୋ ଧୃତ । ୧ । ହସୁଥାଉ
କୋଳେ ଖେଳି ଯେତେବେଳେ ବସୁ କୋଟି ଦେଉ ଗଣି; ନ ଶୁଣୁ ଗୁଡ଼ୁ
ଶତକୁ କାହିଁକି ମୋ ଅସୁ ଘେନିବାକୁ ପୁଣି । ୨ । ଠେସୁଥାଉ ଉରେ
ଉତ୍ସେଜକୁ ସମ୍ମୁଖାପୁଥାଉ ପୁଁତେ ଗଣ୍ଡ; କି ଶୁଣି କାଟି ଦେଉ ସେ ସୁଖସୁଖ
ନିଶୁଣିଟି ଏ କି ଦଣ୍ଡ । ୩ । ମିଶୁଥାଉ ସ୍ନେହେ ନିମଜ୍ଜି ମୋ ଦେହେ
କି ସୁଖେ ପୁଣି କି କୋପୁଁ; ଦିଶୁଲମଣ୍ଡିତକରପରପଦ୍ମୀ-ରସୁ ମୁଖେ
ସମରପୁ । ୪ । ପଶୁପ-ମହେନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦନ ଭାରଣୀ ରସୁ ଶ୍ୟା ସଙ୍କୋଚିଲେ;
ବସୁଦୁର୍ଗ ସ୍ୱର୍ଗପୁରନ୍ଦର ଭାବବଶୁ ଏ ଗୀତ ରଚିଲେ । ୫ ।

(୩୦)

ରାଗ—କେଦାର, ତାଳ—ଅଡ଼ତାଳ

ସର ଗନ୍ଧ ଯେ ଲଜେ,

ରହି ନ ପାରେ ସମ୍ମାସମାଜେ । ଘୋଷା ।

ନଗଜଳକର୍ତ୍ତବ୍ୟେକାଏ ଅଛନ୍ତି ଅଗଣିତେ ଅନୁସର ହେ । ଜଗତା-
ଲଲମ ଚମ୍ପାଝର ନାମ ଯୋଗ୍ୟ କି ଏକା କିଶୋର ହେ । ୧ । ଘେନାଇ
କହୁଲେ ହେଲେ ନେତ୍ରାଞ୍ଚଳେ ଅନାଇ ତ ସେ ନ ଜାଣେ ହେ । ତାକୁ
ନଟ-ଶଞ୍ଜିତ-ନେତ୍ରା ବୋଲି ତାକୁଥାଅ ତୁମ୍ଭେ କେଣେ ହେ । ୨ ।
ତୁମ୍ଭ ଉରେ ପ୍ରନକୁମ୍ଭ ନତ-ତନ୍ତୁଲତା ଯେ ମଣ୍ଡାଏ ନାହିଁ ହେ । ବହି-
ଯିବ ବୋଲି ଶୋଭା ପାୟୁଷ କି ରହିଥାଅ ଏକା ଗୁହଁ ହେ । ୩ । ତାରୁଣ୍ୟ
ଗରବେ ବାଲା ସେ ତ କେବେ ଗୁଲିକି ନ କରେ ଗୁରୁ ହେ । ସତୁଅଛି

୨୯ । ଟୀକା—ବସୁକୋଟି—ଅସ୍ତ୍ରାଣ୍ୟ ରତ୍ନ; ଦିଶୁଲମଣ୍ଡିତକରପରପଦ୍ମୀ—
ମହାଦେବଙ୍କ ଶହୁ ଅର୍ଥାତ୍ କନ୍ଦର୍ପ; ରସୁ—ବାଣ; ପଶୁପ-ମହେନ୍ଦ୍ର—ଗଉଡ଼ଙ୍କ
ରାଜା ଅର୍ଥାତ୍ ନନ୍ଦ ।

କେଳି ଲଳସୀ ମରାଳୀଗତ ବୋଲି ଡାକିବାରୁ ହେ । ୪ । ଅଧର ମାଧୁରୀ-
ଅଭିମାନେ ପୁର କେତେ ନାଗରୀ ନାହାନ୍ତି ହେ । ତା ଦଶନ ଅଙ୍କ ଥିବା
ପାନରଙ୍କ ପର ମାଗିବାର ନିତି ହେ । ୫ । ପ୍ରେମାଦରେ ଅବା ପ୍ରମାଦରେ
ବାଣୀ ଶୁଣିବା ଚିତ୍ତ ନାହିଁକି ହେ । ସରସଶ୍ରେଷ୍ଠମଦକଳକୋକିଳବଚନା
ବୋଲି ନାହିଁକି ହେ । ୬ । ଜଗଦେବ ବନ୍ଦ ଜଣାଇଲେ ଇନ୍ଦ୍ରୀବର ଶ୍ୟାମ
ବର୍ଣ୍ଣପାଣି ହେ । ତୁମ୍ଭେ ସେ ଭରୁଣୀ ଗୁଲିବା ସରଣୀପରାଗେ ଗଡ଼ିବା
ଜାଣି ହେ । ୭ ।

(୩୧)

ରାଗ—ବେଗଜା

ଏହି ସେହି କି ମୋ ସହି ସତ କହୁଛି । ପଦ ।

କହିବାକୁ ଜିହ୍ଵାଞ୍ଜଳ କରୁ କରୁ ତୁ ଚଞ୍ଚଳ, ସୁରସର୍ପ କଲ୍ପନି
ରସନା ଲହଲହୁଛି । ୧ । ଅନନ୍ତତୁଳ ଏ ଦୁଃଖ, ଅନାର ସେ କେଉଁ
ସଜା, ଠଉରବ ନଉକର କରିବାରେ ନ ହୁଛି । ୨ । ଏହା କର କି ଗୋ
ଯଶଃ, କୁସୁମମାନଙ୍କ ବାସ, ବାସବନିବାସ ଯାଏ ଯାଉଥାଏ ଚହୁଛି । ୩ ।
ଏଠାରେ ନିଶ୍ଚୟ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇଛି ରେ ପ୍ରାଣମିତ, ଅଲ୍ପକଲ୍ପନ ସେ
ଅବିଗ୍ରହ ରବିଗ୍ରହୁଛି । ୪ । କବିରବି ଗୁପ୍ତଗୁରୁ, କହୁଥାନ୍ତି ରେ ରମ୍ୟୋରୁ,
ଏହାଙ୍କ ଭଜନୁ ଅନ ନାହିଁ ସୁଖାକହୁଛି । ୫ ।

(୩୨)

ରାଗ—କାମୋଦୀ, ତାଳ—ଡୁମ୍ପା

ସଞ୍ଚାରଣୀ ପାଞ୍ଚାଳିକା କାଞ୍ଚନମୟୀ ରେ ପ୍ରଳୟ କୁହୁତକେଶା,
ଯୋଗି-ସମାଧିଶୂନ୍ୟନବପ୍ରତପ୍ତରଗୁରୁବେଶା;
ପଦପଦ୍ମଜନ୍ୟାସପଦ୍ମିନୀକୃତ ଧରଦୀଦେଶା,
କେ ତୁ ମୋହନ, ହେତୁ ମନର, ସେତୁ ବିଳାସମିଷବନର
ନରଲୋକରେ କୃତବାଗୀଶଶିଳ୍ପବିଶେଷ ଶେଷା । ଘୋଷା ।

୩୦ । ଟୀକା— ନଗଜଳକଉରଜାଏ—ବଡ଼ ପଦ୍ମ ପରି ବୃତ ଯେଉଁ-
ମାନଙ୍କର, ଲଙ୍କାମ—ରୂପଶ, ଗୁରୁ—ସୁନ୍ଦର, ତାରୁଣ୍ୟ—ଯୌବନ, ଦଶନ-
ଅଙ୍କ—ଦନ୍ତଚିହ୍ନ, ସରଣୀପରାଗେ—ବାଟଧୁଲରେ ।

୩୧ । ଟୀକା—ଅନନ୍ତତୁଳ—ଅତୁଳନୀୟ, ବାସବନିବାସ—ଅମରବନ ।

ପଦରୁ ଉଣା ପରି ତ ଜଣା ପଡ଼ୁଛି କେହି ଏଡ଼େ ପ୍ରବାଣା ହେଲ୍ ରେ,
 ଛଣାପିଁ ଯୁଗଜଣା ବାଣୀ, ସୁଧାଗରଳମିଶା ତରଳ ବିଲସଣ ଗୁହାଣୀ,
 ଜଗଜାଯୋଷାରତନଗୋସାରୁଷା ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗଠାଣି; ଜନନୟନ-ନାଲେଇବର-
 ଚନ୍ଦ୍ରକା-ପରମ୍ପରା କି ବରବରନା ତୁମ୍ଭ ନିଶ୍ଚୟ ତୋର ବୁଦ୍ଧି ନ ପାରେ
 ଜାଣି ରେ । ୧ । କରୁଛୁ ଖବର ସୁପଦ-ସୁଧାଂଶୁମୁଖୀଗଣଙ୍କ ଗବ-
 ସର୍ବସହାରେ କେ ରହିବ ମାନି, ଲଜର ବାସଗୃହ ତୁ ରସରଜର
 ରାଜଧାନୀ, ଗତିଲବଣ୍ୟ ମାତିଲ ବନ୍ୟହାତୀରୁ ବଳିଲାନି, ଧନ ଯାହାର
 ମୁକୁତାହାର ହେବୁ ତୁ ଶ୍ରୀଛନ୍ଦ୍ରକୁ ତାହାର ସୁକୃତ ତୁଲେ ମୋର
 ଜୁହାର ହେଉ ମହନ୍ନ ହାନି । ୨ । ଉଦ୍‌ଗ୍ରଭ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟବତୀ ବୋଲିବ
 ଟେକାବରୁ କି ଛତି ଏବେ ତ ଯତିମୋହନା ଶିତିମଣ୍ଡ, ଶଣ୍ଢିରୁ ଗଣ୍ଡ
 ଫୁଲ କୋଦଣ୍ଡ ଗାରଦୋର୍ଦ୍ଦଣ୍ଡ କଣ୍ଡ, ରୁମ୍ଭେ ଯେ ଜୁରି ନେବ ମକର
 ତୋର ସୁନ୍ଦର ଗଣ୍ଡ, ସେ ବଡ଼ ଶିଶୁଗରୁ ଅମରନାଥରୁ ପାଶକରୁ କୁବେର
 ଠାରୁ ନଳିନନନ୍ଦକୁ ମୀନସ୍ୟନ୍ଦକୁ ମାରତଣ୍ଡ । ୩ । କହନ୍ତି ଅଷ୍ଟ-ଦୁର୍ଗସାମନ୍ତ
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖୁଁ ଏମନ୍ତ ସରସବାଣୀ ଶ୍ରୀ ଠାକୁରାଣୀ ଶୁଣି ଲଭିଲେ ଲଜ,
 ଫୁଲିଲ କୁନ୍ଦ ମଧୁନଃସ୍ୟନ୍ଦ ମନ୍ଦ ହସିତ ବ୍ୟାଜ, ଗୁଳି ଚରଣ କଲେ ଶରଣ
 ଅଲିଙ୍ଗନ ସମାଜ, ମିଳନ୍ତେ ଦିନେ ଏକାନ୍ତ-ସୀମା ଏପରି ପରିଣତ ଚନ୍ଦ୍ରମା-
 ବଦନା ଶ୍ୟାମ ଦୁହିଙ୍କ ପ୍ରେମ ହେଲ୍ ନିବିଡ଼େ ନ୍ୟାଜ । ୪ ।

(୩୩)

ରାଗ—ତୋଡ଼ିପରଜ, ତାଳ—ରୁପକ

ରେ ସଙ୍ଗାତ, ତୋ ବୋଲେ ବସନ୍ତ ମାନେ,

ଶିଶୁଶ୍ରେଣୀର ସ୍ନେହୁଁ ଅଣା ମୋର ତୁଟାଇ ପାରନ୍ତୁ ଧାନେ । ପଦ ।

୩୨ । ଟୀକା—ସଞ୍ଚାରଣୀ ପାଞ୍ଚାଳିକା କାଞ୍ଚନମୟୀ—ଗମନ କରୁଥିବା
 ସୁନଞ୍ଜ ପ୍ରତିମା, ସେତୁ ବିଳାସମିସବନର—ବିଳାସରୂପ ଜଳସାର ହେବାର ସେତୁ
 ଅର୍ଥାତ୍ ପୋଲ, ବାଗୀଶ—ବ୍ରହ୍ମା, ସୁପଦ—ଦେବତା, ସଦସୁଧାଂଶୁ—ପୁଣ୍ଡିଚନ୍ଦ୍ର,
 ସଦସଦା—ପୃଥ୍ବୀ, ରସରଜ—ରସିକଶ୍ରେଷ୍ଠ (କର୍ଦ୍ଦର୍ପ), ମାତିଲ ବନ୍ୟହାତୀ—
 ମଉଁ ବନ୍ୟ ହସ୍ତି, ଧନ—ସବୋଧନ ପଦ, ଫୁଲକେ ଦଣ୍ଡ—କର୍ଦ୍ଦର୍ପ, ଦୋର୍ଦ୍ଦଣ୍ଡ—
 ବାହୁବଳ, ଜୁରି ନେବ—ଜୁର କରି ନେବ, ମକର—ମକରାବିହି,
 ସେ ଶିଶୁଗରୁ (ଶିବଙ୍କଠାରୁ); ଅମରନାଥରୁ (ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କଠାରୁ), ପାଶକରୁ—
 (ବରୁଣଙ୍କଠାରୁ), କୁବେରଙ୍କଠାରୁ, ନଳିନନନ୍ଦକୁ (ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କଠାରୁ), ମୀନସ୍ୟନ୍ଦକୁ
 (କର୍ଦ୍ଦର୍ପଠାରୁ) ଓ ମାଣ୍ଡିଣ୍ଡ (ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କଠାରୁ) ବଡ଼ । ନ୍ୟାଜ—ବିବେଚନା ।

ଶଳଜନବାଣୀ ସତ୍ୟ ପର ମଣି ନ ଗୁଢ଼ିଲେ ହେଲେ ମୋତେ,
 ଘେନ ଗୁରୁତର ମୁଖ-କଳାକର ମୁଁ ନ ଗୁଢ଼ିବି କେମନ୍ତେ । ୧ । ଜାଣିଅଛି
 ଧ୍ରୁବ ମୋଠାରେ ପୁରୁଷ ପର ନାହିଁ ହରି ସ୍ନେହ, ହେଲେ ହେଲେ ଯେବେ
 ମୁରଲୀବରବେ ପୁଲକନ୍ତା ନାହିଁ ଦେହ । ୨ । ଚନ୍ଦ୍ରକ ଲଲମେ ଦେଖଇ
 ମୁଁ ପଛେ ଅନ୍ୟ ପଦ ଲକ୍ଷା ରାଗ, ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣିମୟ ନ ଦିଶନ୍ତା
 ଯେବେ ମୋତେ ପ୍ରତିଦିନ । ୩ । ଅହାର ବିହାର ନିଦ୍ରା ବେଶ ବିଷ
 ହେଉ ତାକୁ ମୁଁ ନ ଗଣେ, ତା ଦରଶନେ ଅନାଦର ବିହଲେ ଅରୁଣ
 ହୁହନ୍ତା ପ୍ରାଣେ । ୪ । କାମୋଦୟ ଘନେ ଆମୋଦ ବର୍ଦ୍ଧନେ ତା ମୋହନ
 ମୃଦୁ ହାସ, ବଶ ନ କରାଇ ଯେବେ ଠଉରାଇ ଦିଅନ୍ତା ଧରଣି ଲେଖ । ୫ ।
 କେ କହୁଛି ତୋତେ ହୋଇଛି ନିକୁଞ୍ଜ ନିଳୟ ଦୁଅର ମନା, କେ କହେ
 ତୁ ବେଣୁପାଣି ପ୍ରାଣ ଏଣୁ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣିଲେ ସିନା । ୬ । ଅସ୍ମଦୁର୍ଗଧରୀନାଥ
 କହନ୍ତି ସେ ଚତୁରମାନଙ୍କ ରଜା, ସରଣୀ ତାର କଲିଲେ ସିନା ହେବ
 ଧରଣୀନ୍ୟସ୍ତ କରଜା । ୭ ।

(୩୪)

ରାଗ—ତୋଡ଼ି ପରଜ

ମୋ ବନ୍ଧୁଟି ବାଇ ହୋଇଯାଏ ସିନା,

ପାଇଯାଏ ଯେବେ ମୋର ଆଚରଣ ପ୍ରଶଂସା ଫୁଲବାସନା । ଘୋଷା ।

ନ ରୁଚିଲା ପର ବ୍ୟାଜେ କରେ ମୁଖ ସୁରୁଚିର ଶରଦନ୍ତୁ, ଚୁମ୍ବିଲେ
 ପ୍ରବଣସୀମାକୁ ମୋ ଗୁଣ ପୀୟୂଷରୁ ଏକ ବିନ୍ଦୁ । ୧ । ବଳୟାବଳି
 ଅଙ୍ଗଦ ମଣିରୁଞ୍ଜି ଚନ୍ଦ୍ର ରୁଞ୍ଜି ରହେ ଦେହେ, ଏପରି ସେ ପରଶତ
 ବିମ୍ବାଧର ସର୍ବାକ ଭିତର ସ୍ନେହେ । ୨ । ଜାଣି ବାର ବାର ବାରଣେନ୍ଦ୍ର-
 କର ଗରବ ଦଳିବା ଉରୁ, ମୃଦୁ ଇଷି ଇଷି ଉଠାରେ ପ୍ରେୟସୀ ତରୁଣୀ
 ସୁଗୁଣଗୁରୁ । ୩ । ମୋହର ପ୍ରବେଶ ପ୍ରଜାତିରୁ ବେଶ-ରସିକା ପଡ଼େ ।

୩୩ । ଟୀକା—ଧାନେ—ଅଳ୍ପପରିମାଣରେ, ମୁଖ-କଳାକର—ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର;
 ଧ୍ରୁବ—ନିଶ୍ଚିତ, ମୁରଲୀବରବେ—ବଣିଧ୍ବନିରେ, ଚନ୍ଦ୍ରକଲଲମେ—ମୟୁରପୁଚ୍ଛ
 କୁଶଳରେ ।

୩୪ । ଟୀକା—ଆଚରଣପ୍ରଶଂସାଫୁଲବାସନା—ବ୍ୟକହାର ଓ ପ୍ରଶଂସାରୁଫୁ
 ଫୁଲ ବାସନା, ବ୍ୟାଜେ—ଛଳରେ, ମୁଖ-ସୁରୁଚିର-ଶରଦନ୍ତୁ—ମୁଖରୁ ସୁନ୍ଦର

ଚମକି, ସେ ସମୟେ ରାଜା ପ୍ରଦୋଷ ଜଳଧି ହେବ ତା ହୃଦୟମ କି । ୪ ।
 ଚିତ୍ରକେ ଚନ୍ଦନ ଶ୍ରବଣେ ଅଞ୍ଜନ କଣ୍ଠେ କରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୋଲି, ବ୍ୟସ୍ତ କରି
 ଦମ ଭାସଇ ଚିତ୍ରମ୍, -ସିନ୍ଧୁ କଲ୍ଲୋଳେ କେତଳ । ୫ । ବୋଲେ ଅସ୍ତଦୁର୍ଗ-
 ଧରା ଦମ୍ଭ ପୂର୍ଣ୍ଣପୁର ପୁରନ୍ଦର ଗୀତେ, କିଶୋରୀଙ୍କ ପ୍ରେମ ଘେନି
 ଘନଶ୍ୟାମ ପ୍ରମୁଦତ ହେଲେ ଚିତ୍ତେ । ୬ ।

(୩୫)

ରାଗ—ବିଳାହୋର, ତାଳ—ଏକତାଳ

ଶଞ୍ଜିତାଚନୟନା ଅଳପ ଗୁଢ଼ା ରେ । ପଦ ।

ଅଞ୍ଜନରୁଚି ମଦଗଞ୍ଜନକେଶା, କଞ୍ଜସୁନ୍ଦର ମୁଖ ରଞ୍ଜନବେଶା,
 ସଞ୍ଜ କୁମୁଦସମହାସବିଳାସା, ତୁ ସିନା ସାହା ରେ । ୧ । ଦନ୍ତ ବସନ
 ରୁଚି ସନ୍ତତ ଗୁଣି, ସନ୍ତତ ତବ ତନୁ କାନ୍ତିରେ ଲୁଣି, କାହିଁ ଭରସି ରସି
 ନାହିଁ ମୋ ଅଖି, ତୋହର ବାହାରେ । ୨ । ବାରଣବରଗମନା ରସ-
 କାଶ, ପରଚିତ ରଣରଣ ଧରଣୀବିହାରୀ, ରତ ବଚନାମୃତ ନିର୍ଗତ
 ଧାର ମିଶ ହୃଦ ହାରେ । ୩ । ଚନ୍ଦ୍ର ମଦନ କର ଦାରୁଣ ବାଣେ, ଦନ୍ତକୁ
 ସମ୍ବୁଦିତ ହୃଦର ମୁଁ ଟାଣେ, ମନ୍ତ୍ର ଗଳକୁ କହେଁ ଅଗଣିତ ଶୁଣେ, ମୃଦୁଳ-
 ବାହା ରେ । ୪ । ମଗ୍ନ ମୁଁ ତୋର ରସନୀର୍ଷରକୃପେ, ତନ୍ତୁ ରୁଚି ନିଧୁତି
 ହାଟକରୁପେ, ସକରୁଣ ହୁଅ ହରିଚନ୍ଦନ ଭୂପେ, ମୋ ସୁଖ ସାହା
 ରେ । ୫ ।

(୩୬)

ଅରେ ପ୍ରାଣସଙ୍ଗି,

ମନମୋହନ ମନ୍ତ୍ରର ତୋର ଭଙ୍ଗୀ । ପଦ ।

କୃପାରେ ମାନସ ରଖାଇଲୁ, ଭୁଜେ ଭୁଜବଳା ଶିଖାଇଲୁ, ଅଳପ
 ଅଳପ ବଞ୍ଚାଇଣ ବିମ୍ବଅଧରରୁ ମଧୁ ଚଖାଇଲୁ । ୧ । ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଯୋଗୀ

ଶରଜନ୍ତ୍ର । ପରଶତନ୍ତ୍ରାଧରା—ପାରିଲ କର୍ତ୍ତବ୍ୟକାହୁଁ ପରି ଅଧର ଯାହାର,
 ବାରବାର—ଅରକୁ ଅର, ବାରଣେନ୍ଦ୍ରବରଗରବଦଳକା ଜରୁ—ହାତ ଶୁଣିଠାରୁ
 ମନୋହର ଜୟ । ରାଜାପ୍ରଦୋଷ ଜଳଧି—ପୁଣିମା ସନ୍ଧ୍ୟାର ସମୁଦ୍ର ।

୩୫ । ଟୀକା—ଶଞ୍ଜିତ—କଳଲପାତ, ଦନ୍ତବସନରୁଚି—ଅଧର ମାଧୁରୀ,
 ରଣରଣ—କନ୍ଦର୍ପ, ହାଟକ—ସୁନା, ସଞ୍ଜକୁମୁଦ—ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଫୁଟିଥିବା
 କର୍ମସୁନ୍ଦର, କଞ୍ଜସୁନ୍ଦର—ପଦ୍ମପର ମନୋହର ।

ଯୋଗଭୁକ୍ତ, ତଳସୁମନସ ନାସାଞ୍ଜୁକ୍ତ, ପଦ ପଦକରେ ଯାଗ ଦେଉଥାଏ
ଶବ୍ଦପଦ ମଣିନଅଞ୍ଜୁକ୍ତ । ୨ । ସନ୍ତାପ-ସବିତ ଶୁଣାଇଲୁ, କରେ ପୟୋଧର
ରଖାଇଲୁ, ହେମ ପଶାସାର ପଞ୍ଚବପାଲରେ, ପରୁରବା ଶୁଭ ଶିଖାଇଲୁ ।
ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗପତ ଭାଷେ ଭୋଳେ, ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ଣ୍ଣୀ କଲୁ ଯୁବାକୁଳେ, ଦାନୀ ହୋଇ
ଅଳ୍ପ ମାମା ହେଲୁ କାନ୍ଦପଣନ୍ତେ ପବନ ଯେତେବେଳେ । ୪ ।

(୩୭)

ରାଗ—ମୁଖାରି

ସେ କି ସାରସାର ଜାଣେ,

ପ୍ରୀତି ଶୁଭ ନ ପାଳେ ଯେ ଅଶୁ ପରମାଣେ । ପଦ ।

ରାଜମାର୍ଗ ଗୁଡ଼ି ଉଠେ ଅବାଟ ଉଠାଣେ, ଦ୍ଵିଜସଙ୍ଗ ବିବର୍ଜି ଯେ
ମିଶର ପଠାଣେ । ୧ । ଶୁକସାରା ମାରି ପଳ ଯେ ଦିଏ ସଞ୍ଚାଣେ, ଯେ
କୁନ୍ଦନେ ଶଙ୍ଖେ ମଣି ନ ବସାର ଶାଣେ । ୨ । ଫଳ ବିନା ଅତିଲେଭ ରଖି
ଛୁଇ ପ୍ରାଣେ, ଜଳଧରେ ଯେ ନ ପଡ଼େ ପ୍ରିୟଜନ ରାଣେ । ୩ । ତାହାକୁ
କି କଳାବତୀ ନଜରକୁ ଆଣେ, ବିକା ହୋଇ ନାହିଁ ଥରେ ଯେ କୁସୁମ-
ବାଣେ । ୪ । କନକ ବନ୍ଧବ ବୋଲି ଶୁଭ କି ରସାଣେ, ସତ୍ୟବୃଦ୍ଧି କରୁ
ଥାଏ ଯେ ଶଶ-ବିଷାଣେ । ୫ । ଯେ ବାମା ଅଧର ମଧୁ ବସନରେ ଶୁଣେ,
ମୃଦୁଳ ମାଳତୀମାଳା ଘ୍ରାସମୃଦେ ହାଣେ । ୬ । ଯେ ଲେଖି ପୁରନ୍ଦର
ସମରପେ କାଣେ, ମାଗିବା ଲେକର କରେ ନ ଦିଅଇ ମାଣେ । ୭ ।
କନକ କୁଡୁଆ ଥାଉ ଯେ ପିଏ ପିତାଣେ, ଜାଇ ଥାଉଁ ଗିରିମଞ୍ଜି ଯେ ଲଗାଏ
ଭାଣେ । ୮ । କର୍ଣ୍ଣ ଯେ ସମର୍ପି ନାହିଁ ଭ୍ରମରେ ପୁରାଣେ, ହରିକି ଯେ
କରି ନାହିଁ ସୁଲ ପରିହାଣେ । ୯ । କହେ ଜଗଦେବ ଶିକ୍ଷା ହେଲେ
ହେଲେ ଟାଣେ, କେ କାହା ସୁଭବ ଶୁଭେ ପରାଣ ପ୍ରୟାଣେ । ୧୦ ।

(୩୮)

ରାଗ—ତୋଡ଼ିପରଜ, ଏକତାଳି

ରେ ନୀରଦ ଗରଜ ମରୁଛୁ କେତେ,

ଅରଜି ନାହୁଁ ତ ମୋ ବନ୍ଦୁଲଳିତ ଭାବ ବିଭବୁଁ କହୁତେ । ଘୋଷା ।

୩୭ । ଟୀକା—ପଲ—ମାଂସ, କୁନ୍ଦନ—ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ, ଶୁଭ—ପିତ୍ତଳ, କନକ—
ସୁନା, କାଣେ—ଅଜକୁ, ଶଶବିଷାଣ—ଠେକୁଆ ଶୁଙ୍ଘ (ଅସମ୍ଭବ ବସ୍ତୁ) ।

୩୮ । ଟୀକା—ନୀରଦ—ମେଘ, ପୟୋଧର—ବୃତ, ଧରାଧର—ପର୍ବତ,
ଭଦ୍ରକୋଦଣ୍ଡ—ଭଦ୍ରପତ୍ର, ଶଶପ୍ରସ୍ତ—ବିଜୁଳି, ଗାଳତେଲାଛଳ—ନେଳିଆ

ଦେଖୁଛୁ ତ ମୋର ବାଳା ପୟୋଧର ଉପରେ ମୁକୁତାହାର, କେଉଁ
 ବୁଦ୍ଧିବଳେ ଧରାଧରୁଲେ ଲମ୍ବାଉ ସଲଳଧାର । ୧ । ହିତୁବନେ ସର
 ଅଛି କି କିଶୋରୀ ଭୁରୁ ଖେଳିବା ଦଣ୍ଡକୁ, ଫୁଲ୍ଲଅଛି କେତେ ଦେଶାର
 ନିରତେ ଇନ୍ଦ୍ରକୋଦଣ୍ଡ ଶଶୁକୁ । ୨ । ଯଶପ୍ରଭା କେଳି ଗୁରକୁ ସଙ୍ଗାଳି
 କରି ଫୁଲ୍ଲଅଛି ଯାହା, ନୀଳଚେଳାଛନ୍ଦ ବାଳା ଅପଘନ ଛବିକି ଅଳପ
 ଗୁହାଁ । ୩ । କରଅଛି କେତେ ଭରସା ନିବିଡ଼ କରକାବଳି ବରଷା,
 ଦେଖୁଛୁ ତ କୁନ୍ଦଦରହାସୀ ମନ୍ଦ ସୁନ୍ଦର ମଧୁର ହସା । ୪ । ଅସିତ
 ଗୁଣରେ ମିଶିତ ମୋ ତୁଲ୍ୟ କେହୁ ନୋହେ କି ବିଗୁରୁ, ମୋ ଧନ
 କୁନ୍ତଳପାଶ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମୟ ଶୁମରରୁ ଗୁରୁ । ୫ । ମୁଁ ବଡ଼ ଶୀତଳ ବୋଲି
 ଏବେ ସ୍ଥଳ ଗରବ ଆଣିଛୁ କହୁଁ; ବୋଲେ ବାଲୁକେଶ ଶରଣନରେଶ
 ବନ୍ଧୁଗୁଣି ଶୁଣି ନାହୁଁ । ୬ ।

(୩୯)

ରାଗ—ହଁଝୋଟ, ତାଳ—ଆଠତାଳ

ବାରିଜାଣି ମନରୁ ମାନ ବାରି ଦେ ରେ,

ଦେଖ କାଳ ହେଲେ କଳା ବାରିଦେ ରେ । ପଦ ।

ଦାସ ନାଶରେ ମାନସ, ବଳୁଛି ଯେବେ ନାରୀଶ, କରଜନାରୀତ
 ମାର ଚିର ଦେ ରେ । ୧ । ତୋ ଚରଣ ସେବା ଭଳି, ନୋହୁଲି ଯେବେ
 ରେ ଅଳି, ଗାଳି ଦିଅଇ ମହତ ସାର ଦେ ରେ । ୨ । ଏବେ ବଳୁ
 ଅନାଥରେ, ଦୟା ଥିଲେ ଅନା ଥରେ, କରୁଣା କଟାକ୍ଷ ନେହେ ଠାରିଦେ
 ରେ । ୩ । ମହୁଳାମଣି ଜଗତେ, ତୋ ବିନା ସାହା କେ ମୋତେ, ମାର
 ମୁଣ୍ଡ ବଞ୍ଚାଇବି ଗାର ଦେ ରେ । ୪ । ଦ୍ଵିଜ କବିରବି ବାଣୀ, ଶୁଣି ସେ
 ରମଣୀମଣି, ସ୍ଵେଦେ ଦ୍ରବି ବହୁଗନ୍ଧ ବାରିଦେରେ । ୫ ।

(୪୦)

ରାଗ—ତୋଡ଼ି, ଏକତାଳ

ଅନାଥତ ସରସମନା ମୋ ଧନ କିସ ମନାସି ପରିଜନେ ରୁଷିଲ ରେ,
 ନିଶାରମଣିଜୟ ବିଶାରଦବଦନେ ନବାରୁଣ ସଦୃଶ ଦିଶିଲ ରେ । ଘୋଷା ।

ଲ୍ଲିଖାଦ୍ରାସ୍ ଅବୃତ, ଅପଘନ—ଦେହ, କରକାବଳି—ବୁଅପଥର, ଅସିତ
 ଗୁଣ—କୃଷ୍ଣତା, କୁନ୍ତଳପାଶ—କେଶଗୁଚ୍ଛ, ଶରଣନରେଶ—ଆଠଗଡ଼ ରାଜା ।

୩୯ । ଟୀକା—କଳାବାରିଦେ—ଶାଳମେଘସବୁ; କରଜନାରୀତ—ନଖରୁମ୍
 ଶସ୍ତ୍ର; ଗାର ଦେ—ନିଷ୍ଠୟ କରି ଲେଖି ଦେ; ବାରିଦେରେ—ପାଣିପର ।

ବଳାହକ ଗରବ,-ଦଳାକୁନ୍ତଳେ ନବ, କଳାପ ସୁମୁଖୀ ନ ଖୋସିଲ
ରେ, ତଳାଗୁଣୀ ମୋହନ, ଚଳାଚଳ ନୟନ,-ଦଳାନ୍ତରୁତ ବଳ ଖସିଲ ରେ ।
ଘୋଷଯାକ ଭିତରେ, ମୋ ସଙ୍ଗମ ଭିତରେ, ଅଛି କି ନାହିଁ ତ ନ କଷିଲ
ରେ, ଦୋଷ ବିନା ଏପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ କଲେ କି ପରଜନ ବଞ୍ଚିବ ଘେନି ସୁଖୀଳା
ରେ । ୨ । ସେଉଁଦିନୁ ମୋତେ ସେ କରୁଛନ୍ତି ରସେ ନେହାନ୍ତ ବରଷରେ
ଭୁଷିଲ ରେ, ପରୁଷ ମୋହର ନରକର ତାହାର ଚରଣ ମାଜିବାର
ସୁଖୀଳା ରେ । ୩ । ଦିବା ସମୟେ ଦିନେ ବିବାସ କଲି ମନେ କିବା ସତତ
ତାହିଁ ଘୋଷିଲ ରେ, କାହିଁକିଟି ଧରଣୀ, ଶୁଣି କିଶୋରୀମଣି, ଗୁମାନକୁ
ମାନସେ ପୋଷିଲ ରେ । ୪ । କହେ ବସୁ ଦୁର୍ଗେଶ ଅହେତୁକ ତା ଶ୍ରେଷ୍ଠ,
ଶହେ ଗୁଣରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣାସିଲ ରେ, ପ୍ରାଣ ନେବାକୁ ମୋର, ବାଣ
ମୀନରଥର ଶାଣରେ ନିରନ୍ତର କଷିଲ ରେ । ୫ ।

(୪୧)

ଶ୍ରୀ—ବେହାରଜା, ଝୁଲ

ସୁନାଗୋରୁ ତୁ ଏକା ସିନା,

ସୁନାଗରୁ ଶିର ଫୁଲବାସନା । ଘୋଷା ।

ଏ ଜଗତ ଭିତରେ କେହି, ଗଜଗତ ତୋ ସମ ନାହିଁ, ରାଜା
ନାଶ୍ରମଶ୍ରୀଳେ ତୁହି, ସୁନ୍ଦରକୁନ୍ଦରଦନହସନା । ୧ । ପଦନଶ କୋଣ
କଣକୁ, ରସବତୀ ମଣି ପଣକୁ, ସାଧାରଣେତର ଗୁଣକୁ, ବରନି ପାରବେ
ନାହିଁ ଭଗନା । ୨ । ଗିରିବର ଶିଖରେ ତପ, କରୁଥିଲି କେତେ କଳପ,
ବାଳାବର ମୋତେ ଅଳପ, ସୁଲଭ ହୋଇଛି ତୋ ଭ୍ରମାସନା । ୩ ।
ପୟୋଧରେ ହାର ନରୁଇ, ମୋ ସୁକୃତ ଫଳ ପରୁଇ, ମାରାଶ୍ରମ ତର

୪୦ । ଟୀକା—ଅନାରତ—ସର୍ବଦା; ପରଜନ—ଭୃତ୍ୟ; କିଶୋରୀମଣି—
ଜୟଶୀରଦବଦନ—ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଜୟକରିବାରେ ଯେଉଁ ମୁଖ ନିମୁଣ; ନବାଗୁଣ—
ବାଳସୁଖୀ; ବଳାହକଗର୍ବଦଳା—ମେଘର ଗର୍ବ ଧ୍ବଂସକାରୀ, ଅର୍ଥାତ୍ ଅଭିକଳା;
କଳାପ—ମୟୂର ପୁତ୍ର; ଘୋଷ—ଗଉଡ଼ ଗାଁ; ବଞ୍ଚେ—ବଞ୍ଚା; ମୀନରଥ—
କନ୍ଦର୍ପ ।

୪୧ । ଟୀକା—ସୁନାଗୋରୁ—ସୁନା ପରି ଗୋର ଅଙ୍ଗ ଯାହାର; ସୁନାଗରୁ—
—ଶ୍ରେଷ୍ଠା ସ୍ତ୍ରୀ; ସାଧାରଣେତର—ଅସାଧାରଣ; ଭଗନା—ଶୁଦ୍ଧାର୍ଥୀ; ମାରାଶ୍ରମ—
—କନ୍ଦର୍ପବାଣ; ରସନା—ଚନ୍ଦ୍ରହାର ।

ଦୁଃଖୀ, ବଜାର ଦେବୁ କି ଥରେ ରସନା । ବାଲକେଶ ନୃପତିମଣି,
ଭଣେ ଶ୍ୟାମ ଭାବତୀ ଶୁଣି, ଲଜେ ହସି ବରତରୁଣୀ, ହେଲେ ମୁଖ-
ବିନିତବସନା । ୫ ।

(୪୭)

ଶୁଗ—ପୁରବା

ଗୋ ରସନାଟି, କୃଷ୍ଣନାମ ଗୁଣ୍ଡ ଅନେ ରସ ନା ଟି । ଘୋଷା ।

ଅଟକି ନ ରହି ଅଳସରେ, ରଟ ରଟ ଚଳ ବିଳାସରେ । କୃଷ୍ଣ
କେଶବ କେଶି, କଂସ-ଦାଳନ ବଞ୍ଚିବାଜନବଞ୍ଚିତ୍ ହରେ । ୧ । ଉପଳ
ଶାକର ରସପେଶା, ମଧୁ ମଧୁରସା ସରପଣା, ସୁଧା ତାମରସ-ନେତ୍ରା
ରଦବାସ, ଏ ସବୁ ଶ୍ୟାମ ନାମରୁ ଉଣା । ୨ । ମକରଦ ପକ୍ୱ ରୁଦ ରସ,
ପ୍ରବାହେ ନ ରଖ ତୁ ତରସ, ବିଲକ୍ଷଣ ହରିନାମକ ମାଧୁରୀ, ଭତର
ସକଳ ଗତରସ । ୩ । ବୃନ୍ଦାବନବ୍ୟୋମ କଳାକର, ବିରାଜୟିତ ହେ
ବିଷ୍ଣୁସୁର । ଅଜ ବାସୁଦେବ ମୁକୁନ୍ଦ ମାଧବ, ଗୋବିନ୍ଦ ବୋଲି କାହିଁନ
କର । ୪ । ଶଶି ମରର କର୍ପୁର ଚୂର, ଦେଲେହେଁ ସୁରଭୀ-କ୍ଷୀରେ ଭର,
ଶ୍ୟାମ ରମଣୀୟ ମୋହନବିହର, ନାମର କଳାକୁ ନୋହେ ସର । ୫ ।
ବୋଲ ବୋଲ କଂସନିସୁଦନ, ଜୟ ଜୟ ଦେବ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ, ଅଷ୍ଟ-
ଦୁର୍ଗପତି କହିବା ଭାବତୀ ରକ୍ଷା ସୁଧାରସ ପର ଘେନ । ୬ ।

(୪୮)

ଶୁଗ—କାମୋଦୀ

ଶିଖଣ୍ଡମଣ୍ଡନ କି ବିହଲେ ଗୋ, ଅଶଶ ଦଣ୍ଡକୁ ଯେ ସହଲେ ଗୋ ।

ଏ ଶଶ ଏଥେ ପୁର ରହିଛି ବୋଲି କର

ଜଣା ନ ଥିଲ ପରା ପହଲେ ଗୋ । ଘୋଷା ।

ଗୁମୁକୁ ନିତି ଯାଇ ତେତେ ଯେ ସମଜାର ଶୁଣି ଫସତ ଲବେ
ନୋହଲେ ଗୋ, ଜାଇଦଳକୁ ସହ ନ କର ଏବେ କେହି ମହାଧ୍ରବର-

୪୭ । ଟୀକା—ରସନା—ଜିଭ; ବଞ୍ଚିବା—ଗୋଷୀ; ଉପଳ—ଏକପ୍ରକାର
ପଣା; ତାମରସନେତ୍ରା—ରଦବାସ—ପଦ୍ମଲେବନା ସ୍ୱୀର ଅଧର; ତରସ—
ସୁର୍ଯ୍ୟରକ୍ତା, ଅଭିଳାଷ; କଳାକର—ଚନ୍ଦ୍ର; ବିରାଜୟିତ—ବିଷ୍ଣୁ; ସୁରଭୀକ୍ଷୀର—
କାମଧେନୁର ଦୁଧ ।

୪୮ । ଟୀକା—ଶିଖଣ୍ଡମଣ୍ଡନ—ମୟୂରପୁଞ୍ଜ ଭୃଷଣଧାରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ; ସହ ନ କର
—ନ ସହ (ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରୟୋଗ); ମହାଧ୍ରବର—କଡ଼ ପବତ; ସୁଖବଞ୍ଚି—ସୁଖରୂପ

ଭର ବହିଲେ ଗୋ । ୧ । ନବୀନ ସୁକୁମାର ସୁଖବନ୍ଧୀ କି ଗୁର ଶଳ-
 ଖେଳନାନାଲେ ଦହିଲେ ଗୋ, ଏତେ ସର ବିପଦେ ପୁଣି ଘେନାଇ
 ପଦେ କହିବା ଯାଏ ନିକି ରହିଲେ ଗୋ । ୨ । ବରଜି ଅଖଣ୍ଡଲଧେନୁକୁ
 ଗୁଗଗଳ ଚମକୁ ଚର ବୋଲି ଦୁହିଁଲେ ଗୋ, ରଖିଛୁ-ବାଣୀବାଣୀ ମୋହନ-
 ବିଦ୍ୟା ଜାଣି କାହାକୁ ସେ କିଶୋର ମୋହିଲେ ଗୋ । ୩ । ଶଙ୍କରଙ୍କର
 ଜାଇମାଳା ଧୁନାରୁ ଯାଇ ପଙ୍କିପୁରେ ଅବଗାହିଲେ ଗୋ, ସିନ୍ଧୁରେ
 ଅନାଦର ରବି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଅଛୁରେ ପରା ତରା ବାହିଲେ ଗୋ । ୪ ।
 ନନ୍ଦନନନ୍ଦ ଦେହ ଦେଉ ଯେ ଥିବ ଦାହ ଚନ୍ଦନ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ବହିଲେ ଗୋ,
 ଏ ବସେ ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ଧରାବଳୟସ୍ବର୍ଗ-ମଣ୍ଡଳ ଅଖଣ୍ଡଳ କହିଲେ ଗୋ । ୫ ।

(୪୪)

ରାଗ—ମୁଖାବରା, ତାଳ—ଅଠତାଳ

ବିମ୍ବାଧରା ରେ, ବିଶ୍ବମ୍ଭରା ଦେବା ଚମ୍ପାଝରା ରେ ।

ବରୁ ତୁ ମୋ ଗୁଡ଼ି ବିଭୁଷଣ ମୋତିସୋର କି ଦୁଃଖପାସୋରା ରେ । ପଦ ।

ବିଳାସିତ ବରଜସ୍ବନୁ ପ୍ରାସାଦ ବିଳାସିନୀମାନେ ତାରା ରେ, ବେଶ-
 ସୁରସିକା ତୁ ଶରଦରାଜ-ରଜନୀ ଚନ୍ଦ୍ରମା ପରା ରେ । ୧ । ବିଲେକି
 ଯା ମୋତେ ଭଠି ଲଜସିତେ ହେଉ ରମ୍ୟରଦାମ୍ବରା ରେ,
 ବିଶେଷରେ ସୁତ କରୁ କି ରେ ମିତ ମୋ ମାର୍ଗକୁ ସୁଧାଛରା ରେ । ୨ ।
 ବିଧିରେ ଗିରିଜାରମଣଙ୍କ ସୁଜା କରି ଚମ୍ପାପରମ୍ପରା ରେ, ବୋଲିଏ ମୁଁ
 ବରବରନାପ୍ରବର ତୋ କରପଇଠ ଧରା ରେ । ୩ । ବାଣୀ-ବାଦନ-
 ପ୍ରବାଣୀ ପଣରେ ତୋ ଗଣନା ପ୍ରଥମ ଗିରା ରେ, ବିଶ୍ବବିମୋହନ ଗୁଣେ
 ତୁ ମୋ ଧନ ଧୀରାଙ୍କ ଲଲମ ଦ୍ଵାରା ରେ । ୪ । ବୋଲେ ଜଗଦେବ

ଲତା; ଅଖଣ୍ଡଲଧେନୁ—କାମଧେନୁ; ଶଙ୍କରଙ୍କର ଜାଇମାଳାଧୁନା—ମହାଦେବଙ୍କ
 ମସ୍ତକରେ ଜାଇମାଳ ପରି ହୋଇଥିବା ନୟା, ଗଙ୍ଗା; ପଙ୍କିପୁରେ—ପଦ୍ମ
 ପାଣିରେ; ଅଛୁ—ବୁଝ ।

୪୪ । ଶିକା—ବିଶ୍ବମ୍ଭରା—ପୃଥ୍ବୀ; ଚମ୍ପାଝରା—ଚମ୍ପାଫୁଲର ଗୁଚ୍ଛ;
 ମୋତିସୋର—ମୋତିହାର; ବିଳାସିତ—ଭଦ୍ର; ବର—ଶ୍ରେଷ୍ଠ; ବରଜସ୍ବନୁ—
 ବୈଜୟନ୍ତ ବା ଭଦ୍ରସ୍ବର; ରାଜା—ସୂର୍ଯ୍ୟମା; ରମ୍ୟରଦାମ୍ବରା—ସୁନ୍ଦର ଅଧର-
 ବିଶିଷ୍ଟା; ସୁଧାଛରା—ଅମୃତ ସେବନ; ଚମ୍ପାପରମ୍ପରା—ଚମ୍ପାଫୁଲ ସମୂହ
 ଦ୍ଵାରା; କର ପଇଠ—ହାତ ଭରା ।

ସଙ୍କୋଚନ୍ତେ ବାଳା କିଶୋରଙ୍କର ପରାରେ, ବିଜେ ହେଉ ବନ୍ଧୀ-
ମନ୍ଦରକୁ ବୋଲି ଅଳୀ କହେ ଅଖିଂସାରେ । ୫ ।

(୪୫)

ରାଗ—ମୁଖାଶା, ତାଳ—ଅଠତାଳ

ଅନା ଅନା ରେ ମୋତେ, ବସୁଧାକୁ ଅନାଥ ନା ରେ ।
କେଉଁ ଖଳ ଜନ କହୁଛି କି ମନମୋହନା କିଛି ମୋହ ନାଁ ରେ । ପଦ ।
ଖଳଭାଷିତକୁ, ସରସ ଚିତ୍ରକୁ, ଅଶିରୁ ନାହିଁ ନବୀନା ରେ;
ଘେନ ତ ଶିତରେ କେ ରସେ ଶୁଭରେ ସୁନ୍ଦର କୁନ୍ଦନ ବିନା ରେ । ୧ ।
ମୋ ଅଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାଡ଼ି ହରଣାଙ୍କ-ବଦନା ତଳେ ବସ ନା ରେ; ଇନ୍ଦୁକର-
କାନ୍ତି ପଟଳୀ ନିନ୍ଦକ କୁନ୍ଦଳକଳାଦଶନା ରେ । ୨ । ଅଳିଏ ଥିବାରେ
ଶୁଳିଦେଲି ଯାହା ଦଶନାମ୍ବରେ ରସନାରେ; ଶିତଳ କରଜେ ମୋ
ବନ୍ଧୁ ଚରୁ ଯେ ଏତିକି ମୋ ଦୋଷ ସିନା ରେ । ୩ । ପରଶି ଦେବାର
ଦୋଷୀକି ସୁନ୍ଦର ନ ରଖି ମନେ କୁହନା ରେ; ଅସ୍ତ୍ର କର ବୃଥା ସତ୍ତ୍ୱାଗ୍ୟ
କଥା ମସ୍ତକ ପୋତ ରହନା ରେ । ୪ । ଅଦର ଗୁହରପରି ପରଜନେ
ଅଦର ଉଣା କର ନା ରେ; କମ୍ପ କରୁଛୁ ଝଲକାମଣ୍ଡନା ଚମ୍ପକ ବର-
ବରନା ରେ । ୫ । ହରି ଗୁଡ଼ୁ ଘେନି ହେଲେ ଅମାନୀନୀ ପରଶତ-
ଚନ୍ଦ୍ରାନନା ରେ । ଅସ୍ତ୍ରଦୁର୍ଗଲେଖାଧିପ ହେଲେ ଲେଖା ତୁଷ୍ଟ ପ୍ରମୁଦତ-
ମନା ରେ । ୬ ।

(୪୬)

ରାଗ—କେଦାର, ତାଳ ଅଡ଼ତାଳ

ବନ୍ଧୁ ଅଛି କି ଲୋଡ଼ା, ନୁଆ ନିଆଳୀନିମିତ ରୁଡ଼ାରେ । ପଦ ।
ପରମାଧିକାରେ ଫରମାସୁ ଥିବୁ ମୋଠାରୁ ବରଜି ବ୍ରୀଡ଼ା ରେ । ମନ
ଥାଇ ଲଜଭରବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟାଜଛନ୍ଦ କଲେ ବଡ଼ ପୀଡ଼ା ରେ । ୧ । ନ ପାଇବା

୪୫ । ଟୀକା—ବସୁଧାକୁ ଅନାଥ ନା ରେ—ସୁଧୁବାକୁ ଗୁହଁ ନା,
ଘେନତ ଶିତ ..ବିନାରେ—ସୁନ୍ଦର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଛତା ଏ ସୁଧୁବାରେ କିଏ ଶୁଭରେ
ଅର୍ଥାତ୍ ପିଢ଼ିଲରେ ରସିପାରେ କି ? ଇନ୍ଦୁକର...ଦଶନାରେ—ଚନ୍ଦ୍ରକରଣ
ଅପେକ୍ଷା ମନୋହର ଓ କୁନ୍ଦପୁଲର କଢ଼ି ପରି ଦଶନ ଯାହାର, ହରଣାଙ୍କ ବଦନା
—ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ, କରଜ—ନଖ, କୁହନା—କୋପ, କମ୍ପକୌତୁକଝଲକମଣ୍ଡନା
—ମନୋହର ସତଳ କର୍ଣ୍ଣରୂପିଣ ରୂପିଣ ଯାହାର, ପରଶତଚନ୍ଦ୍ରାନନା—
ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରବଦନା ।

ସୁଖ ମୋ ଆଗେ ଶ୍ରୀମୁଖ ନୋହିଲେ ସଙ୍କୋଚ ଛଡ଼ା ରେ । ଚିତ୍ତେ ଥାଉ
ମୁଁ ତୋ ସଙ୍ଗୀତ ଜଗତବାହୁଡ଼ା ବିଜେ ପାହାଡ଼ା ରେ । ୨ । ଇଚ୍ଛା
ମାଟିକେ ତୋ ବିଛଣା ବନାଇ ଦିଅଇବି ହୋଇ ଛୁଡ଼ା ରେ । ଅଣା ଅଛୁକି
ବହୁତ ବାସନ୍ତିକ ବାସ କୁସୁମପାଶୁଡ଼ା ରେ । ୩ । ସରସଜିହ୍ଵାକୁ ସହ
କହୁ ଥା ତୁ ଆଜ ହୋଇବ ନିବିଡ଼ା ରେ । ଅଂସ ଅବତଂସ ଲହସା
ଖୋସାକି କି ବେଣୀ ଲେଟଣୀ ଜୁଡ଼ା ରେ । ୪ । ଅଳପକେ ଯେ ହେଉଥାଏ
ତରୁଣ ତରୁଣୀଙ୍କ ଘରକୁଡ଼ା ରେ । ଧନ ଚନ୍ଦ୍ରଲେ ଅମ୍ବର ବର୍ଣ୍ଣବଦ ହେବ
ସେ ସ୍ଵର ବାସୁଡ଼ା ରେ । ୫ । ନ ମାନିବ ଯେବେ ଦଣ୍ଡକେ ମହତ୍ତ୍ଵ
ବନାଇ ଦେବା ଦିକଡ଼ା ରେ । ଜଗଦେବ ଗୀତେ ବୋଲେ କର ମୋତେ
ଅଳପ ତଳପଗଡ଼ା ରେ । ୬ ।

(୪୭)

ଗୁଣ—କେଦାର, ତାଳ—ଏକତାଳ

ଯେବେ ନବଘନ ଶ୍ୟାମ ବଂଶୀସ୍ଵନ ନିଶୀଥରେ ଅରେ ଶୁଣାଯିବ ।

ସଖି ସୁଖେ ବନେ ମୋଦମୟ ମନେ ବିହରୁ ତୋର ଉଣା ଯିବ । ଘୋଷା ।

ପ୍ରସରବ ମତ୍ତ ମିଳନ୍ ସଙ୍ଗୀତ କଳପିକରୁତ ମଳୟମରୁତ; ଚରାଚର
ଲେକ ଧରାରେ ପୁଲକ ପରାନ୍ତ ବାଜି ରୁଣାଯିବ । ୧ । କଳିଦାସକୁଳ
ବିପିନ ବକୁଳ ମଞ୍ଜୁଳମଞ୍ଜିରୀ ନିଳୟ ବଳୟେ ଗୋ, ସୁରଭି ସୁଷମ ବିବିଧ
କୁସୁମମୟ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ଟଣାଯିବ । ୨ । ଅମ୍ବେମାନେ ଘେରିଥିବୁଁ ପରଗୁରୁ
ଜନ ପରି ଗୁରୁଦିଗରେ ତୋହରି, ଲକୁଚକୁରୁରେ ନୃପ ଉପଗୁରୁରେ
ଏ ପଦ ପହଣ୍ଡ ମଣାଯିବ । ୩ । ହେବ ସୁରବଳଜନ୍ୟ ମହୋଜ୍ଞୁଳ,
ଶୃଙ୍ଗାର ମଙ୍ଗଳମୟ ବନସ୍ଥଳ, କଳାବତୀ କୁଳବ୍ରତତରୁମୁଳ ଜଟାତଟୀ-

୪୭ । ଟୀକା—ବ୍ୟାଜ—କପଟ, ବ୍ୟାଜଛଳ କଲେ ମନ—ମନକୁ
କପଟଦ୍ଵାରା ଅବୃତ କଲେ, ପାହାଡ଼ା—ଗତିପଥର ଅଛାଦନ, ସେରଜିହ୍ଵା—
ବେଶକାରଣୀ, ଅଂସ—କାକ, ବାସୁଡ଼ା—ନଗଣ୍ୟ, ବର୍ଣ୍ଣବଦ—ଅଧୀନ ।

୪୮ । ଟୀକା—ଉଣା—ଅଳତା, ସୁନ୍ଦରା; ମିଳନ୍—ଭ୍ରମର, କଳପିକ-
ରୁତ—କୋଇଲିର ମଧୁର ଗୀତ, କଳିଦାସକୁଳ...ନିଳୟବଳୟେ—ଯମୁନା
କୁଳବର୍ତ୍ତୀ ବକୁଳବୃକ୍ଷମାନଙ୍କର ମନୋହର ଲତାସମୂହରେ, ସୁରଭି ସୁଷମା—
ସୌରଭସୁର୍ଣ୍ଣ, ଚନ୍ଦ୍ରାତପ—ଗୁନ୍ଧୁଆ, ପରଗୁରୁଜନପରି—ଭୃତ୍ୟପରି, ଲକୁଚ—
ଜେଉଟ, ଜଟା—ବୃକ୍ଷର ଅବଶେଷ, ତଟୀ—ଘର, ମୂଳ; ବ୍ରଜବରାହେନ୍ଦ୍ର...

ଠାରୁ ହଣାଯିବ । ୪ । କିଶୋର ଅରୁଣ ପଙ୍କଜ ଚରଣ ସୁନେ
ଲଗାଇବା ତା ତୁଲେ ଗାଇବା, ବ୍ରଜବରାହେହା ସମୁଦୟ ମହାଧନ୍ୟ
ସୁର୍ଜନ୍ୟରେ ଗଣାଯିବା । ୫ । ଅବୁଦୁର୍ଗପତି କହେ ଗୋ ସୁଦତ୍ତ
ଦୁଇ ହୃଦସ୍ନେହ ପୀୟୂଷପ୍ରବାହ, ବରଗାଣ ସ୍ବାକାରଜନାରେ ଏକା ଛଣା
ଗଲ ପରି ଜଣାଯିବ । ୬ ।

(୪୮)

ସ୍ବଗ—ତୋଡ଼ି, ହୁଲ

କେଳିପ୍ରଗଣା, କେବଳ ତୋତେ ସିନା ଜଣା ରେ,

ପ୍ରଣୟ ଧନେ ପ୍ରାଣ କିଣା ରେ । ପଦ ।

ନେହାନ୍ତ ଖେଳୟୁତ, କରାଇ ମିତସ୍ନୁତ, ବିବେକ କର ଦେଉ ବଣା
ରେ । ୧ । ଦରଶନ ଅରମ୍ଭେ, ସରସ ଗିର ଦମ୍ଭେ, ପରସିବାର ସରପଣା
ରେ । ୨ । ଦରକଣ୍ଠି ସୁନ୍ଦର, ଦରହାସ ମଧୁର, ସରସ ଗିର ପଦେ ଶୁଣା
ରେ । ୩ । କରୁଣାମୟ ଚିତ୍ତେ, ଅରୁଣାଧର ମୋତେ, ତୋ ଦାସୀ-
ଗଣନାରେ ଗଣା ରେ । ୪ । ମୁଁ ଏହି ଅଭିଳାଷେ, ଶିବ ଶିବାଙ୍କ ପାଶେ,
କରୁଥାଏଟି ଜଣାମଣା ରେ । ୫ । ଗୁଣେ ଲବଣ୍ୟବତୀ, ପାଶେ ଭାରତୀ ରତି,
ଦୁହେଁ ତୋ ଠାରୁ କିଛି ଉଣା ରେ । ୬ । ବୋଲେ ଶ୍ରୀଜଗଦେବ, ତୋ
ସ୍ନେହେ ମନୋଭବ-ମସ୍ତକେ ମାରି ପାରେ ଠଣା ରେ । ୭ ।

(୪୯)

ସଜ ହୋଇ ଥା ରେ, ଗଜରାଜପତି ଅଜ

ରଜନୀ ଅସିବେ ସଜନୀଲୋପଲଗ୍ୟାମ ବ୍ରଜଯୁବରାଜ । ପଦ ।

ସୁନା ଲତକାରେ ମୀନା ପରି କଳା ହିନ ଶାଢ଼ୀ ଯନ୍ତେ ପିନ୍ଧି; ବଳା-
ପହମଣି ନୀଳ କୁନ୍ତଳରେ କଳାପ କମର ବାନ୍ଧି । ୧ । ପୁଣ୍ୟସ୍ବଚ୍ଚକର-

ଗଣାଯିବା—ବ୍ରଜନାୟମଶ୍ରୁତି ମଧ୍ୟରେ ଅତି ଧନ୍ୟ ବୋଲି ପ୍ରଥମେ ପରିଗଣିତ
ହେବା । ସୁଦତ୍ତ—(ସବୋଧନ) ସୁନ୍ଦରଦନ୍ତସଂକ୍ର ଯାହାର, ରାଜା—ସୁର୍ଯ୍ୟମା ।

୪୮ । ଟୀକା—ମିତସ୍ନୁତ—ଛପକାସ୍ୟ, ସରସଗିରଦମ୍ଭେ—ସରସବାକ୍ୟ
ଛଳନାରେ, ଦରକଣ୍ଠି—କମ୍ବୁକଣ୍ଠି, ଜଣାମଣା—ପ୍ରାର୍ଥନା, ଭାରତୀ—ସରସ୍ବତୀ,
ଠଣା—ଅଘାତ ।

୪୯ । ଟୀକା—ମୀନା—ସୁନା ଅଳଙ୍କାରରେ ସୁସଜ୍ଜା, ହିନ—ସୁସ୍ଥ,
ବଳାପହମଣି—ରତ୍ନମଣି, କଳାପ—କାଞ୍ଚୀଦାମ, ପୁଣ୍ୟସ୍ବଚ୍ଚକର—ଶ୍ରେଷ୍ଠପଦ୍ମ,

ଯୁଗେ ଇନ୍ଦ୍ରାବର ଯୁଗଳୀ ଲଢ଼ାଇବାକୁ; ମର୍ଦ୍ଦିବା ଲଞ୍ଜୁନ ତାପିଷ୍ଠେ କନକ-
ମଞ୍ଜରୀ ମିଳାଇବାକୁ । ୨ । ମସାରମଣି ହେମସାରସମୁଦ୍ର ମିଶିବାର
ଗୁଣିବାକୁ; ବରତୁଳ ପଦ୍ମୋତ୍ପରେ ରତନବର ତୁଲେ ଥରେ ଯୁଣିବାକୁ । ୩ ।
କୁଞ୍ଜାଳୟ ଝଷଧୁକ କେଳିରସ ଭୃଞ୍ଜାର ଭୃଞ୍ଜିରୁ ପରା; କଞ୍ଜାୟତାସିରେ ଖଞ୍ଜାର
ଲଲମ ତା ପରେ ପୁନଃଗହର । ୪ । ଦେଖି ସେ ଉତ୍ସବ ନେତ୍ରେ ଅମ୍ବେ-
ମାନେ ପୁଣି ହୋଇ ଜାଇବାକୁ; ଦୁହେଁ ତ ଦୁହଙ୍କ ଜୀବ, ଜୀବବନ୍ଧୁ ଯିବ
ମଧୁ ପିଇବାକୁ । ୫ । ଶୁଣି ଲଳିତାଙ୍କୁ ଲାଳା ତାମରସ ଉଞ୍ଚାଇଲେ ଦେବା
ସ୍ନେହେ; ସେ ସମୟେ କର ବଦନକୁ ହରିଚନ୍ଦନ ଭୂନାଥ କହେ । ୬ ।

(୫୦)

ଶ୍ରୀ—କାମୋଦୀ

ତେଣ୍ଡାରେ ଜାଣି ଜାଣି ପଡ଼ିଲି ରେ, ଘଣ୍ଟାରବ ପଥ ମୁଁ ଗୁଡ଼ିଲି ରେ ।
କଣ୍ଠା ନିରୁଦ୍ଧ ଘାଟୀ, ସଞ୍ଚାର କ୍ଳେଶ-ଧାଟୀ, ବଣ୍ଟା ନେବି ମୁଁ ବୋଲି
ଅଡ଼ିଲି ରେ । ପଦ ।

ମରୁତ ଘନସାର, ଉପଳ ଶୀର ସର, ବିନା ତ ପିରୁମର୍ଦ୍ଦ ଲେଉଟିଲି
ରେ, ହଠାତ୍ କେମିତିମୁଖ-ଶେଳ-ସଞ୍ଚର, ନୋହୁ ଦୁର୍ଗତ ଗଢ଼ି ଗୁଡ଼ିଲି
ରେ । ୧ । ଦେବପ୍ରାସାଦମତ ଜନମିବାରୁ ନିତି, ବଲ୍ଲୀକ ଦେଖି କର
ଯୋଡ଼ିଲି ରେ, କର୍ମଠ ଧର୍ମଦୟ ସାକ୍ଷର ବିପ୍ରମୁଖ୍ୟ ନିତ୍ୟନିବାସ ବେଶ
ପୋଡ଼ିଲି ରେ । ୨ । ଜମ୍ବୁଦ୍ରାତପ୍ରେରତ ଦମୋଳି ଦୃଢ଼ାଘାତ ବଞ୍ଚାଇବାକୁ
ଗୁଡ଼ି ଅଡ଼ିଲି ରେ, ସମ୍ବଳିବାକୁ ବଳ ନୋହୁବାରୁ କେବଳ କରତଲେ
କପାଳ ତାଡ଼ିଲି ରେ । ୩ । ହଂସୁଲି ଭୁଲିତଲ୍ୟ ପାସୋର ଦେଇ ଅଳ୍ପ ଲେକକ
ପର ତଳେ ଗଡ଼ିଲି ରେ, ଶ୍ୟାମରମଣି ଘନଶ୍ୟାମ ବୋଲିବା ଜନ ଦେଖି
ସନ୍ତୋଷେ ଦନ୍ତ ଉଡ଼ିଲି ରେ । ୪ । ସମ୍ବାସନ ନ କଲି ରମ୍ୟସଦୃଶବଞ୍ଚି-

ଇନ୍ଦ୍ରାବର—ନୀଳକଣ୍ଠ, ତାପିଷ୍ଠ—ତମାଳ, ମସାର—ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣି, ବରତୁଳ
(ବର୍ତ୍ତୁଳ)—ଗୋଲ, ରତନବର—କଦର୍ପ, କୁଞ୍ଜାଳୟ—କୁଞ୍ଜଗୃହ, ଝଷଧୁକ—
କଦର୍ପ, କଞ୍ଜାୟତାସି—ପଦ୍ମପର ବିଷ୍ଣୁ ଲେଚନ ଯାହାର, ଲଲମ—ରୁଷଣ, ଝର
—ପୁଷ୍ପଗୁଚ୍ଛ ।

୫୦ । ଟୀକା—ତେଣ୍ଡା—ଜଞ୍ଜାଳ; ଘଣ୍ଟାରବପଥ—ରାଜମାର୍ଗ; ଘାଟୀ
—ପାଟଣାୟ ପଥ; ସଞ୍ଚାରକ୍ଳେଶଧାଟୀ—ବୁଲିବା କ୍ଳେଶସମୁଦ୍ର; ଘନସାର—
କର୍ମରୁ; ଉପଳ—ପଣା; ପିରୁମର୍ଦ୍ଦ—ନିମ୍ବ; ହଠାତ୍ କେମିତିମୁଖଶେଳସଞ୍ଚରନୋହ
—ପ୍ରସ୍ରବଦବକ ସୁପ୍ରସନ୍ନ ବିହାରସ୍ଥଳରେ ଶୀତା କରବାକୁ ଅରଳାଷ ନ କରି;

ଦେହାକୁ ଦୁର୍ଲ୍ଲ ଦେଖି ଡଢ଼ିଲ ରେ, ଗୁଟୁରିରେ ଅଶ୍ଵାସି ଜରଜ ବହୁର୍ଦ୍ଦାସୀ-
ମାନଙ୍କ ଅକସ୍ମଳେ ଡଢ଼ିଲ ରେ । ୫ । ବନ୍ଧୁ କ୍ଷମାସରସୀ ହୋଇ ଅନ୍ୟା-
ଭିଲାଷୀ ଅରଣ୍ୟରେ ପଶି ମୁଁ ରଡ଼ିଲ ରେ, କହେ କବିଅର୍ଯ୍ୟମା ମୁଁ ଦୋଷ
କଲେ କ୍ଷମା ହେବ ନାହିଁ କି ବୋଲି ବିଡ଼ିଲ ରେ । ୬ ।

(୫୧)

ରାଗ—ପୁରୀ

ଅରଜଥୁବାର ଫ୍ରୀତ, ବରଜ ଦିଅନ୍ତି ମନ୍ତ୍ର କେହୁ ରୂପେ ପରୁଷ
ପୁରୁଷଜାତି । ପଦ ।

ମନ୍ତ୍ର ସରଯିବା ଯାଏ ଗୁଟୁବାଣୀ ଭଣି ଦୁଃଖପାଣି ଧରି, ତନ୍ତ୍ର ସର-
ଯାଏ ଭଜିବା ଆଶାରେ ଅନ୍ତସର ଅନୁସର । ୧ । ମୁରଲୀ ବଜାଇ ନିଜ ନିଜ
ଯାଇ ସଉଧକୁ ଲଗି ଲଗି, ବେଶ ହୋଇ ନଟ ନଦାତଟବଟବନବାଟ
ଜଗି ଜଗି । ୨ । ଗୁଲ୍‌ଯିବା ମାର୍ଗ ଚରଣଲଞ୍ଜିନ ବାଲି ଗଉରବେ ଡୋଲି,
ଦେଇ ଶତ ରୂପ ପୁଲକାବଲମ୍ବ ହୋଇ ଶିରେ ବୋଲି ବୋଲି । ୩ ।
ଡୋଡେ ତ ଗୋରର ପେଶି ଶିଶୁଚର ଯେତେରୂପେ ମନଧର, କରେ
ଦେଇ ମଞ୍ଜୁ କୁସୁମପୁଞ୍ଜରେ ସଜାଡ଼ି ସଜାଡ଼ି ଝର । ୪ । ପରସନ ହେବା
ନୋହିବା ସନ୍ଦେହୁଁ ପରଶନ ଦେଖି ଦେଖି, ଅମ୍ଳାନ କେତକୀପ୍ରସୁନ
ଦଳରେ ପ୍ରେମଲେଖ ଲେଖି ଲେଖି । ୫ । ଦେବାବାଣୀ ଶୁଣି କହୁଲେ
ମିତଣୀ ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ନାଥ ବୋଲେ, ହେଲେ ହେଲେ ବାମ ଶ୍ରମ ଲଭି ପ୍ରେମ
ଶିଉର ସେ ଶ୍ୟାମ ତୁଲେ । ୬ ।

ପ୍ରାସାଦ—ମନ୍ଦିର; ବଲ୍ଲୀକ—ହୁଙ୍କା; ସାକ୍ଷର—ବେଦଙ୍କ, ବିଦ୍ଵାନ୍; କର୍ମଠ—
କର୍ମକାଣ୍ଡନିପୁଣ; ବେଶ—ଗୃହ; ଜମ୍ବାହୁତ—ଇନ୍ଦ୍ର; ଦମ୍ଭୋଳି—ବଜ୍ର; ବଲ୍ଲୀଦେହୀ
—କୋମଳାଙ୍ଗୀ; ଜରଜ—ବୃଦ୍ଧା; ବହୁର୍ଦ୍ଦାସୀ—ବୃଦ୍ଧାଣୀ; ଅର୍ଯ୍ୟମା—ସୂର୍ଯ୍ୟ ।

୫୧ । ଟୀକା—ପରୁଷ ପୁରୁଷଜାତି—ନିଷ୍ଠୁର ପୁରୁଷଜାତି; ତନ୍ତ୍ର ସର-
ଯାଏ—ଦେହଶୁଣିଯାଏ; ସୌଧ—କୋଠାଘର; ଚରଣଲଞ୍ଜିନ ବାଲି—ପାଦଚକ୍ର
ଲଗିଥିବା ଧୂଳି; ପୁଲକାବଲମ୍ବ—ରୋମାଞ୍ଚାବଲମ୍ବୀ ଅର୍ଥାତ୍ ରୋମାଞ୍ଚିତ; ମଞ୍ଜୁକୁସୁମ-
ପୁଞ୍ଜରେ ସଜାଡ଼ି ସଜାଡ଼ି ଝର—ସୁନ୍ଦର ଫୁଲମାନଙ୍କଦ୍ଵାରା ଫୁଲଡୋଡ଼ା ସଜାଡ଼ି;
ପରଶନ ଦେଖି ଦେଖି—ପ୍ରଶ୍ନ ଦେଖି ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ୟୋତିଷିକ ଗଣନା କରି କରି;
ପ୍ରସୁନ—ଫୁଲ; ବାମ—ପ୍ରତିଭୁଲ ।

(୫୨)

ରାଗ—ପୁରୀ

ରେ ସଙ୍ଗୀତ, ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରେ ଅଉ,

ଅମ୍ବୋରୁହାସର ଶେଳା କଟାକ୍ଷର ଦମ୍ବୋଳରୁ ବଡ଼ ଦାଉ । ଘୋଷା ।

ଦୁରରୁ ପଡ଼ି ବୁଝିଯାଏ ହୃଦରେ ଲେଖିଲେ ନ ଦିଶେ ଅଉ,
ମରମରେ ପଶି ଦରମର କରେ ସରସ ପୁରସ ନୋହୁ । ୧ । ଶବଦ ନ
ଥାଇ ପ୍ରବଧ କରାଇ ସେ କି ରତ-ରଣ-ସାହୁ, ମିଥଦ ଟାଳିଲ ପିଥଦା
ପରାଏ ମାର ହିଁକେ ଅସୁ ଯାଉ । ୨ । ନବଦାନ ଅଙ୍ଗ ବିଶେଷ ଭରଙ୍ଗ
ରଙ୍ଗ ଦିଶେ ଦାଉ ଦାଉ, ସୁଦନ କୁଦନ କରାଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଅରେ ଅନାଉଁ
ଅନାଉଁ । ୩ । ଗଲେ ହେଲେ ଜାତି ମହତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ପତ୍ତି ଫିଟି ତୁଟି ଲୁଟିଯାଉ,
ଗଜପତି ଭାଷି ଦୁଅ ତାଙ୍କ ଦାସୀ ପିଣ୍ଡେ ପ୍ରାଣ ଥାଉଁ ଥାଉଁ । ୪ ।

(୫୩)

ରାଗ—ତୋଡ଼ି ପରଜ

ହେ ସରସେ, ମଉଳିଗଲେହଁ ଜୀବ ।

ମଉଳି ନ ଯିବା ଜବାଅପରକୁ ଅଭୋଗରେ କେ ଭେଜିବ । ଘୋଷା ।

ସେହଁ ନିକି ଯୁବା ତା ଜୀବନ ଯିବା ଭିତ୍ତି ଜନ ଧୂକ୍‌କାରେ, ଯା
ଭୋଗୁଁ ସୁହାସୀ ବୁଝଇଟି ବାସି କୁସୁମମାଳା ପ୍ରକାରେ । ୧ । କୁବେର-
କୁମରଦ୍ୱୟ ସୁରପୁର ଗଣିକାକୁ ପର ଧର, ରସବଣ ହେଲ ଜନ ସିନା ଭଲ
ଦଶବଦନର ପର । ୨ । ଚନ୍ଦ୍ରରୁହଁ ସୁଖ ବଡ଼ କି ତା ମୁଖ ଦେଖା ବଡ଼
ବିଡ଼ୁ ବିଡ଼ୁ, ମଧୁର ଅଧର ପିରି ପୟୋଧର ଭରେ ଦେଇ ଭିଡ଼ୁ ଭିଡ଼ୁ । ୩ ।
ଅର୍ତ୍ତକ ଶର୍ତ୍ତକ କେତଜ୍ଞା ଦଳରେ ପ୍ରେମଲେଖ ଚଳୁଚଳୁ, ହେଉ ପଛେ ବାଧ
ସେ ଥିବା ସତ୍ତ୍ୱ ଗବାକ୍ଷରେ ଗଳୁ ଗଳୁ । ୪ । ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ନାଥ ବୋଲେ
ମନୋରଥ ତା ବିନା ଅନେ କାହାରେ, ତାଠାରୁ ନିରାଶ ନ ଲଭି କି
ନାଶ ଯାଇ ମାର ଭରୁଆରେ । ୫ ।

୫୨ । ଟୀକା—ଅମ୍ବୋରୁହାସ—ପଦ୍ମନେତ୍ର, ଦମ୍ବୋଳ—ବକ୍ର, ଅଙ୍ଗ-
ବିଶେଷ ଭରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗ—ଅଙ୍ଗର ବିଶେଷ ଲବଣ୍ୟ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ।

୫୩ । ଟୀକା—ମଉଳି ନ ଯିବା ଜବା ଅପର—ଅମ୍ଳାନ ଜବାୟୁର ପର,
ଅଧର ଯାହାର, ଅର୍ତ୍ତକ—ଶିଶୁ, ଭରୁଆ—ଶଶୁ ।

(୫୪)

ବୃତ୍ତ—ସିନ୍ଧୁକାମୋଦୀ

ଗୁଣନିଧି ଲବଣ୍ୟଲହରୀ ରେ, ମୋ ଗୁଣଟି କହ କହ,^୧
ଦିବ୍ୟ ଅବଧାନେ ଯେବେ ହେଲେ ଧାନେ ଅଛି ମୋରେ ଅନୁଗ୍ରହ । ପଦ ।

ଲୀଳା ସରଧରେ ଅରମ୍ଭେ ଥିଲୁ ତ ବିଳାସ ମଧୁର ଗାନ, ହରିଶାଙ୍କ
ବିମ୍ବ ଗୁଣି କିପାଁ ବିମ୍ବଅଧରା ହେଲୁ ମଉନ । ୧ । ଶଶାଙ୍କନିବାସ ଗୁଡ଼ି
କରି ଶଶ କଲେ ଶ୍ରୀମୁଖ ଅଗ୍ରସ୍ତ, ବିମଳ ବଦନ ହେବ ସଲଞ୍ଜିନ, ବୋଲି
ଲଭିଲୁ କି ଭୟ । ୨ । ପଲକେ ପଲକେ ମୁଁ ପ୍ରିୟଙ୍କ ଅଙ୍କେ ନିଶି
ନୋହିଥିଲେ ସ୍ଥିତ, ଏହି ନିଶାଗର ପିଅର ରୁଧିର ବୋଲି ହେଲୁ କି
ଚକିତ । ୩ । କରକଣ୍ଠର ଅକର୍ମ ପଥର ଦ୍ରୁବାଏ ମୋ କଣ୍ଠପୁନି,
ପୀୟୂଷ-ମୁଦୁଳ ବିଧୁର କି ବଳ ବିରୁର ହେଲୁ କି ତୁନୀ । ୪ । ଅସ୍ତଦୁର୍ଗ-
ପତି ବୋଲେ ଗଜଗତି ନ କରି କପଟ ଲେଶ, କରି ଚନ୍ଦ୍ରାଲେକ ତୁ
ହେବାରୁ ସୁକ ଦୁଏ ସନ୍ଦେହ ଅଶେଷ । ୫ ।

(୫୫)

ରାଗ—ଏମନ କଲ୍ଲାଶ, ତାଳ—ଅଡ଼ିତାଳ

ଗଜଗତେ ଏ ଜଗତେ ତୁ କାହାର ଚମ୍ପାଝରା ରେ । ପଦ ।

ନୟନ ମୋର ଏ ଭୁଲେକରେ, ମନ ନାଗ ନାକ ଦ୍ଵିଲେକରେ,
ବୁଲୁଛି ଯେ, ଭୁଲୁଛି ଯେ, ନାହିଁ ନାହିଁ ତୋହ ପରା ରେ । ୧ । କି ତପ
କରୁଛି କେତେ ଯୁଗ, ଜିତପଙ୍କଜ ତୋ ପଦଯୁଗ, ସୁହାସି ରେ, ଯାହା
ଶିରେ, ଧରୁଅଛି ବସୁନ୍ଧରା ରେ । ୨ । ମୁଖ ସିତପଞ୍ଚଦଶୀପତି, ଲବଣ୍ୟ
ନିକୁରମ୍ବର ଶୁଭ, ଶେଷ କହୁ, ଶେଷ ନୋହି, ହୋଇଅଛି ତ ଅଧୁରା
ରେ । ୩ । ସୁରଶିଖରିଗରବଗ୍ଢେର, ଭରସିଜକୁମ୍ଭ ବାଳା ତୋର,
ନବତନୁ, ନବତନୁ, ଲତା ଭ୍ରାଜି ଯିବ ପରା ରେ । ୪ । ବନ୍ଧୁଜୀବ-ବନ୍ଧୁ
ଦନ୍ତବାସ, ବନ୍ଧୁ ହେବାବେଳେ ମନ୍ଦହାସ, ପୀୟୂଷର, ସରସାର, ସ୍ଵାଦୁ

୫୪ । ଟୀକା—ହରିଶାଙ୍କ ବିମ୍ବ—ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ, ସଲଞ୍ଜିନ—କଳଙ୍କଯୁକ୍ତ,
ପୀୟୂଷମୁଦୁଳ—ଅମୃତ ଥିବା ହେତୁରୁ ଅତି କୋମଳ, ଚନ୍ଦ୍ରାଲେକ କରି—
ଓଦ୍ର ଦର୍ଶନ କରି ।

୫୫ । ଟୀକା—ଗଜଗତେ—ଗଜଗମନେ, ନାଗଲେକ—ପାତାଳ,
ନାକ—ସ୍ଵର୍ଗ, ସିତପଞ୍ଚଦଶୀପତି—ସୂର୍ଯ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର, ନିକୁରମ୍ବ—ସମୃଦ୍ଧ, ଅଧୁରା—ଅକ୍ଷମ,

ପାଇଁ ଯାଏ ଧରରେ । ୫ । ଏ ଶୋଭା ଦେଖିଛି ଯେଉଁ ଅଖି, ସେହି ସେହି
ସିନା ତହିଁ ସାକ୍ଷୀ, ଗିରେ କିସ, କହି ଶେଷ, ହେବ ମୋ ଦୁଃଖ-
ପାସୋରୀ ରେ । ୬ । ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗେନ୍ଦ୍ର ସେକାଳେ ଭଜେ, ଶ୍ୟାମ ଗିରେ ସପ୍ତଶୟ
ଲଜେ, ବସି ମଥା, ପୋତି କଥା, ନ କହିଲେ ବିଦ୍ବାଧର ରେ । ୭ ।

(୫୭)

ରାଗ—ଏମନ କଲ୍ୟାଣ, ଅଞ୍ଜନାଳ

ଦୋଷ ବିନା ମୋ ନବାନା ରୋଷ କିପାଇଁ ବହୁଲ ରେ । ପଦ ।
ଗେଲଇ ନାଗରୀ ମେଲେ, ଗଜରାଜଗଡ଼ ଗଲବେଲେ, ମୋ ଅଞ୍ଜକୁ
ଫେରି ଥରେ ହେଲେ ମୋତେ ନ ଗୁହଁଲ ରେ । ୧ । ମନୋହର ବେଶ
ପାଇଁ, ସୁମନସ ଖୋଜି ଦେଲି ନେଇ, ତା ନ ଘେନି ଜୀବଧନା ମଥାପୋତି
ରହିଲ ରେ । ୨ । ଦିନେ ବସି ସଖୀ ସଙ୍ଗେ, ହରୁଧୁଲ କାଳ ନାନା ରଙ୍ଗେ,
ସେ ସମୟେ ମୋତେ ଦେଖି ହସି ଉଠି ତ ନୋହିଲ ରେ । ୩ । ତା ପ୍ରୀତି
ଲଭିବା ଦିନୁ, ଲବେ ନ ମାନଇ ଫୁଲଧନୁ, ସେ କଷଣ ସହ ବୋଲି ବିହୁ
ଏହା କି ଲିହିଲ ରେ । ୪ । ନ ସହି ମୋର ତ ଶିଶୁ, କି ବିଶୁର ସେ ତ
କୋପକର, ମୋତେ ପଞ୍ଚଶରେ ରଗି ତାକୁ କି ଅବା କହିଲ ରେ । ୫ ।
ବୋଲେ ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗନାଥ, କି କରବି ନ ଦଶଇ ପଥ, ଗୁହଁ ଗୁହଁ ଦଶଦଶ
କାମ ଅନ୍ଧାର ପିହିଲ ରେ । ୬ ।

(୫୭)

ରାଗ—ତୋଡ଼ି

ଅରେ କୁରଙ୍ଗୀଦୁଶା, ଅଜ ନିଶି କି ହେବ ତୋ ଦଶା ରେ । ପଦ ।
ଲଳି ପଞ୍ଜୁ ତୁ ପଦ୍ମଞ୍ଜୁଲେ ମୃଦୁଲ ତୁଳୀ ତଳପରେ କ୍ଷଣେ, ପୁରୁଷ
ତୁଲେ କି ଶେଳିବୁ ସଂସାରଗୁରୁ ସମରପ୍ରାଙ୍ଗଣେ । ୧ । ନୂତନବୟସୀ ଜଣିବ
ଯତନ ତୁ ତ ନ ଜାଣୁ ପଦ୍ମଲେ, ଫତୁଆ ହେବୁ କି ସେ କାମ ଅମଳ
ମତୁଆଳ ଯୁବା ତୁଲେ । ୨ । ଶରୀରଲତା ତୋ ନ ଜାଣେ ଜନମୁ
ପରବସୁଜାତ ପୀଡ଼ା, ବରଗିଲେ ଲମ୍ବି ସହୁବୁ 'କେହି ସେ ଅରଗଳ ଭୁଜ-

ପୁରଣିଶାସ—ସୂକ୍ଷ୍ମାଦି, ନବତନ୍ତ୍ର—ହେ ନୂତନାଙ୍ଗି, ଦନ୍ତବାସ—ଅଧର,
ବଲୁଙ୍ଗବବନ୍ଧୁ—ବଧୁଲପୁଲ ସଦୃଶ ।

୫୭ । ଟୀକା—ସୁମନସ—ଫୁଲ, ଫୁଲଧନୁ—କନ୍ଦର୍ପ, ପିହିଲ—ଅଛାଦନ
କଲ ।

ଭିତ୍ତା । ୩ । କୋଟିଏ ସବତ ଅଳଙ୍କାର ହେଲେ ଗୋଟିଏ ନ ଘେନୁ ରମ୍ଭ,
 ପୀବରସ୍ତନାରେ ବ୍ରଣେ ଏବେ ପୁର ଯିବ ରଦବାସ ବିମ୍ବ । ୪ । ବିଧୁବଦନା
 ତୋ ଲଜ ବଳିଯିବ ନିଧୁବନ ପରଶମୁଁ, ରାଜାବ ଚରଣ ଝୁଲିଲେ ନୁପୁର
 ବାଜିବ ଯେ ଝୁମୁ ଝୁମୁ । ୫ । ଭରତ କର ସମସ୍ତ ମନୋରଥ ବରଦ
 ଆସିବୁ କେହୁ, ବୀର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ବୋଲେ ମୋର ନୀରନ୍ତର ଚିନ୍ତା
 ଏହି । ୬ ।

(୫୮)

ରାଗ—କାଞ୍ଚି

ଭାସିଲିଟି ଆସି ଦରହାସି ଥରେ ରଖ ରେ । ପଦ ।

ନିଧୁବନବିଚକ୍ଷଣା, ଜାଣି ତୋ କରୁଣା ଉଣା, ମାର ଗିରୀଶାର
 ମୋତେ ସାରଦେଲ ଦେଖ ରେ । ୧ । ଶରଣ ତୁମ୍ଭଟି ବୋଲି, ଚରଣକଞ୍ଜ
 ଧରିଲି, ଗୁହଁଲୁ ଯା ନାହିଁ ଧନ କାହିଁକି ଏ ଦୁଃଖରେ । ୨ । ନ ଶୁଣି ମୋ
 ଗୁଟୁବାଣୀ, ଶଶ୍ୱଦେଶେ ମଣ୍ଡି ପାଣି, ଭାରୁ କି ମତିରୁ ମନ୍ତ୍ର ଚରୁଅଛୁ
 ନଶରେ । ୩ । ଧରୁଛୁ ପଲ୍ଲବ କର, ଏବେ କ୍ରପା ଲବ କର, ହାସ ସମୁଲ୍ଲାସ
 ପରକାଶ ବିଧୁମୁଖରେ । ୪ । ଆରେ ନବୀନ ବନିତା, ଲଗାଇଣ ପ୍ରୀତିଲତା,
 କାଟିପକା ନାଟୀ ସେ ଏକାଠି ସବୁ ସୁଖ ରେ । ୫ । ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ନାଥ ଶିରେ,
 କଷ୍ଟନାଶି ହସି ଦରେ, ଧରଣିରମ୍ଭାସ ଆସି ବିରଜିଲ ପାଶରେ । ୬ ।

(୫୯)

ରାଗ—ଗୁଞ୍ଜରୀ

ବନ୍ଧୁ ଅଦୋଷେ, ରସ ନା ରୋଷେ, ଧରୁଛୁ ପଙ୍କଜପାଣି । ଘୋଷା ।

ଜନମରୁ ବାଣୀବଚନା ମୁଁ ଉଣା, ଜନ କି ନ ଜାଣୁ ତାହା ରେ;
 ସୁର-ଶର ଧାରେ, ସରିଲିଟି ବାରେ, ଧନ ତୁ ନ ବୋଲୁ ଅହା ରେ । ୧ ।
 କରୁଥିଲୁ ପରା, ମୋତେ ଜବାଧରା, ଜଣେ ତୋ ଚରଣ ଦାସୀ ରେ; ଟିକିଏ

୫୭ । ଟୀକା—ଲଳପତ୍ନୀ—କ୍ଳାନ୍ତ ସହକାରେ ଲମ୍ବ ହୋଇଯାଉ,
 ଫତୁଆ—ହଟହଟା, ଅମଳ—ଶିଶୁ, ଜନମୁ—ଜନ୍ମରୁ, ପରିରମ୍ଭ—ଅଲଙ୍କାର,
 ସବତ—ରାଣ, ପୀବର—ପ୍ରଥୁଲ, ରଦବାସବିମ୍ବ—ଅଧରବିମ୍ବ, ନିଧୁବନ—
 କାମକୀଡ଼ା ।

୫୮ । ଟୀକା—ନିଧୁବନବିଚକ୍ଷଣା—ରତିପଣ୍ଡିତା, ଗିରୀଶାର—କନ୍ଦର୍ପ,
 ରାଗୁ—ହେ ରମ୍ଭାକୃ, ହାସସମୁଲ୍ଲାସ—ହାସବିଳାସ, ହସିଦରେ—ଅଳ୍ପହସି ।

ବିକଳା, ହେଉ ନାହିଁ କଳାକୁଳା ନୁଆବସୁସୀ ରେ । ୨ । ଅରଜିଛି
ତୋତେ, ବନ୍ଧୁ କେତେ କେତେ, ଜନ୍ମେ ତପ କରି କାଶୀରେ; ତୁ ଚିତ୍ତ
ପଥର, କଲେ ତ ଏଥର, ଭଗବାନ ଦେବେ ହସି ରେ । ୩ । ସର୍ବାବସା
ବେଶୀ, ଫେଡ଼ି କୋଳେ ଅଶି, ନ ଦେଲେ ମୁଁ ଖୋସା ଖୋସି ରେ; କୃପା
ଥାଉଁ ଚିତ୍ତେ, ତୁମ୍ଭ ପରା ମୋତେ, ଗେଲେ ବସୁଥାଉ ରୁଷି ରେ । ୪ ।
ତେଡ଼େ ବଡ଼ ସ୍ନେହ, କି ଦୋଷରୁ କହ, ତୋ ମନୁ ଯାଉଛି ଖସି ରେ;
ଜଗଦେବ ବୋଲେ, ଶ୍ୟାମ ଜଣାଇଲେ, ପଡ଼ି ଦୁଃଖ ଜଳରାଶିରେ । ୫ ।

(୨୦)

ଗୁଣ—ଅଶାବସୁ

ଚନ୍ଦ୍ରନିଶାରେ, ଦେଲି ସୁନ୍ଦରୀ ମହେନ୍ଦ୍ରଭୂତ ମୋରେ । ପଦ ।

ଫୁଲବନେ କେଳିସରକୁଳେ, ନବ ସଙ୍କେତ କଲେଲିମୁଳେ, ଶେଷ
ସାଜ ନାନା ପୁଷ୍ପଦଳେ, ବସିଥିଲି ସେ ରମ୍ୟୋରୁ ସମ୍ବୋଧ ଅଶାରେ । ୧ ।
ଏ ସମୟେ ମୋ ଜୀବନଧନ, ଘେନି ଘନ ସର୍ବାଙ୍ଗଚନ୍ଦନ, ତେଜି ବାଜିବା
ମଣ୍ଡନମାନ, ବିଜେ କଲ ମନ୍ତ୍ରୀଗଣ ରୁଷିତ ଖୋସାରେ । ୨ । ଶଙ୍ଖକଣ୍ଠୀକି
ମୁଁ ଦେଖି କରି, ରଜ ରତନ ଲଭିଲି ପରି, ଅଳଙ୍କାରଙ୍କେ ବସନ୍ତେ ଧରି,
ଗଲି ଅଙ୍ଗ ଅନଙ୍ଗ ମର୍ଦ୍ଦିବା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ରେ । ୩ । ଉରେ ଜମାଇ ଉତ୍ତେଜ
କୁମ୍ଭ, କରୁ କରୁ ଗାଡ଼େ ପରିବନ୍ଧୁ, କଲି ସହସ୍ର ରୁମ୍ଭ ଅରମ୍ଭ, ମନ ବଳିଲି
ନାହିଁ ପୀୟୂଷ ପ୍ରଣୀପାରେ । ୪ । ଫେଡ଼ୁ ଫେଡ଼ୁ ବାଳାବର ନାହି,
ଯେତେ ଭାବ ତା କି ବରନିବି, ବିବସନ କାଳେ ଯେଉଁ ଛବି, ଅଶି
ଦେଖିଲ କେଉଁ ଭାଗ୍ୟରୁ ଏ ରସାରେ । ୫ । ଝୁମି ଝୁମି କାମମଦଭୋଳେ,
ଝୁଲୁ ଝୁଲୁ ନାସାଭୁଷା ଲେଳେ, ଝଲ ଝଲ ଝଟକିଲବେଳେ, ଝିଙ୍କି ନେଲି
ସ୍ବର୍ଗସୁଖ ମାର୍ଗକୁ ସୁସାରେ । ୬ । କହେ ଅସ୍ତ୍ରଦୁର୍ଗ ହରିହର, ପରସ୍ପର
ପ୍ରେମସମୟ, ଜାତ ହେଲା ଯାହା ସେ ସମୟ, ଝରଝର ଅପୁରବ
ରସ ବରପାରେ । ୭ ।

୫୯ । ଟୀକା—ଗଣାବଚନ (ହ)—ମଧୁରଭୂଷିଣୀ; ସୁର ଶର ଧାରେ—
କନ୍ଦର୍ପ ବାଣର ଧାରରେ; ଜବାଧର—ଜବାଫୁଲ ପରି ଅଧର ଯାହାର ।

୨୦ । ଟୀକା—ମହେନ୍ଦ୍ରଭୂତ—ଚନ୍ଦ୍ରସମ୍ପତ୍ତି, କଳେଳି—ଅଶୋକବୃକ୍ଷ,
ମଣ୍ଡନ—ଅଳଙ୍କାର, ପୀୟୂଷ—ଅମୃତ, ଗବି—କହିବ ବସୁବଳ; ହରିହର—ଭଦ୍ର ।

(୨୧)

ରାଗ—କରୁଣ ଶ୍ରୀ

ବନ୍ଧୁ ରୁଷିଲ୍ଲ, ଅନ୍ଧଦର ପର ପୃଷ୍ଠ ଦିଶିଲ୍ଲ,
ରମା ରୁଷିଲ୍ଲ, କାମାନଳମୟ ସବୁ ଦିଶିଲ୍ଲ,
ବାଲା ରୁଷିଲ୍ଲ, ହାଲାହଳ ଜ୍ଵାଳାମୟ ଦିଶିଲ୍ଲ । ଘୋଷା ।

କି କଲ ଅହା ସୁଶୋଣି, ମୋ ପରମ ସୁଖଶେଣୀ, ସ୍ୱର୍ଗ ବଡ଼ରା
ନିଃଶେଣୀ ଖସିଲ୍ଲ ରେ । ୧ । ଅନଙ୍ଗ ବାଣ ବରଷା ସଙ୍ଗେ ତ କୁରଙ୍ଗଦୃଶା,
ସରୋଷ ଅପାଙ୍ଗଭୂଷା ମିଶିଲ୍ଲ ରେ । ୨ । ତାର ନିଗ୍ରହ ମୁଁ ପର,-ଦାରକୁ
ତର ଜୁହାର,-ଦାର ନାରସ ଭଗାର ହସିଲ୍ଲ ରେ । ୩ । ଦେଖି ନ ଆର
ଏ ଭୂତ, ଶିଖାର ଦୁର୍ନୀତ ନିତ, କେଉଁ ପିଣ୍ଡନ ମୋ ଧୂତ କସିଲ୍ଲ ରେ । ୪ ।
ସନ୍ତାପ-ସିନ୍ଧୁକୁ ନବ, ବିଳାସିନୀ ସିନା ପ୍ଳବ, ଶ୍ରୀ ବାଲ୍ଲକେଶ୍ୱର ଦେବ
ଭାସିଲ୍ଲ ରେ । ୫ ।

(୨୨)

ରାଗ—ତୋଡ଼ି ପରଜ

ରେ କିଶୋର, ରୁଷିକାର ସିନା ଜାଣୁ,
ରସ-ଜଳଧରେ ଅବଗାହୁ ଧୀରେ, ତହୁଁ ତ ସାର ନ ଛାଣୁ ରେ । ଘୋଷା ।
ରମଣୀୟ ଜାଣି, ରସି ଯହଁ ପୁଣି, ନ ତର ପରବାଦକୁ; ରୋଷ
ଅଙ୍ଗୀକାର କର କି ତାହାର ଅଳପ କଥା ପଦକୁ । ୧ । ରହୁ ତ ମୃଦୁଳ,
ନୋହେ ତାକୁ ଅଳଙ୍କାରକୁ ନିକି ନ ଅଣି; ରସିକାଙ୍କ ଶିଖାମଣି ଘେନୁ
ଶିଖା ଶିଖି ତୁହୁ କାହୁଁ ଶୁଣି ରେ । ୨ । ରକତ ବ୍ୟକତ, ହେଲେ ଯଦି
କ୍ଷତ, ହୁଅଇ ଅସେଚନକ; ରଦାଗ୍ର ପ୍ଳବଣ ଅବା କେଡ଼େ ଦୋଷ ନ
କରି ଚିତ୍ତେ ବିବେକ । ୩ । ରତନିଶରଣ ଯାହାର ଶରଣ ଦେଖିଥିଲେ
ତାକୁ ନେହେ; ରହନ୍ତୁ କି ଲଜ କୋପେ ଜମି ଅଜ ଭୁଜେ ଭିଡ଼ି ଦେବା
ମାହେ । ୪ । ରକ୍ତରତନ ଲଭକୁ ପରି ଏବେ ରଚି ଯତନକୁ ଭଲେ;
ରମ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳର କିଶୋରରେ କବିରବି ରାୟଗୁରୁ ବୋଲେ । ୫ ।

୨୧ । ଶିକା—ଅନ୍ଧଦର—କୂଅରତର, ହାଲାହଳ—ବନ୍ଧ, ସୁଶୋଣି
—ନିତମୁବନ୍ଧ, ବଡ଼ରା—ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳା, ନିଃଶେଣୀ—ନିଶୁଣି, ପିଣ୍ଡନ—ନିଷ୍ଠୁର,
ପ୍ଳବ—ନାହା, ପରବାର—ଭୃତ୍ୟ ।

୨୨ । ଶିକା—ଅସେଚନକ—ତୃପ୍ତିକାରକ, ରଦାଗ୍ର—ଦାନ୍ତ ଅଗ ।

(୨୩)

ପରୁର କେ ଅଶିଷ୍ଟ ଗଜଗଡ଼ିକ ସେ ମୋ ଏ ଜଗତାକ । ଘୋଷା ।

କି ସୁନ୍ଦର ଦରହସିତ, ଶୀତକରକର ଲଳିତ, ଦଶନବସନ ନବ
ଜବାସୁନ ଉପରେ କେ ରଖି ଦେଲା ମୋତକ । ୧ । ଅହା ତାହା ଗୁହାଣି
ଠାଣି, ବଶାମୁଗ ନ ପାରେ ଅଶି, ମଳିନ ନୋହୁବା ନଳିନ ଯୁଗଳେ
ଅଳି କରୁଥିଲା ଚଳି ରତକ । ୨ । ସୁନ୍ଦର ତଳକୁସୁମ ନାସା, ପୁଟ ପୁଲ
ସରସ ଭାଷା, ଅଳୀକି ଅଳୀପି ଗୁଲି ଦେଉଥିଲା ପ୍ରତି ପଦରେ କେଳି-
ପତକ । ୩ । ହେମରମ୍ଭା ତରୁ ଉରୁକୁ, ପ୍ରେମରବ ନଟ ଭୁରୁକୁ, ରୁଚକ
ରୁଚିର କୁଚକଲିଶକୁ ଗୁଞ୍ଜି ହଜାଇବେ ଯତି ମତିକି । ୪ । ରଞ୍ଜିତମା
ସଖିଙ୍କି ରସେ, ଅସ୍ତୁଦୁର୍ଗ ମହେନ୍ଦ୍ର ଭାଷେ, ମୋଦେ କୋଳେ ବସି ପଦେ
କହୁ ହସି ମୋ ସବତଟି ସେ ରସବତାକ । ୫ ।

(୨୪)

ରାଗ—ପୁରବୀ

ରସନାୟ ଭଲ ଅତରଲ ମୋହପର ବିଧି ରେ । ପଦ ।

କିଛିଣୀ ତାଳକୁ ରଚୁଥିଲା, ଝୁଲି ଝୁଲି ନଥ ନାଚୁଥିଲା, ନେତ୍ର
ପୁଣ୍ୟଫଳ ପାଉଥିଲା, ମୋତେ ବୁଝୁପଦ ସୁଖ ଯାଉଥିଲା । ୧ । ଅଧୋ-
ମୁଖେ ରହୁଯାନ୍ତୁ ଥିଲା, ତା ନିକଟେ ସୁଧାଭରୁ ଥିଲା, ତହିଁ ତଳଫୁଲ
ତଳେ ଝୁଲିମଲ ଚୁଲିକି ଝୁଲି କି ମାନୁଥିଲା । ୨ । ଅନେ ତା ଗୁକର
ଲବ କାହିଁ, ବିବେକ ବାକି ରହୁଲା ନାହିଁ, ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଝାଳ ସୁନ୍ଦର
କପୋଳ-ମୁକୁରେ ମକଗୁଲାଳା ଗୁଞ୍ଜି । ୩ । ବନ୍ଧୁ ମୋ କି ଲଜ ଭଜୁଥିଲା,
ଥରେ ଥରେ ନେତ୍ର ଚୁକୁଥିଲା, ଥରେ ଥରେ ଗୁଞ୍ଜିଦେଇ ବାଦୀବରେ
ମଦନଦେବକୁ ପଜୁଥିଲା । ୪ । ନାଳକୁସୁମ କୁନ୍ଦଳତଳ, ଭଜୁଥିଲା
ଅସ୍ତ୍ରବ୍ୟସ୍ତ ଶୁଭ, ମିଶୁଥିଲା ଗଭା-କ୍ରମରେ ଗସିବା କୁସୁମ ଶ୍ରୀ ଜଗଦେବ
ଧୂତି । ୫ ।

୨୩ । ଟୀକା—ଜଗତା—ପୃଥିବୀ; ଶୀତକରକରଲଳିତ—ଚନ୍ଦ୍ରକରଣ
ପରି ମନୋହର, ଦଶନବସନ—ଅଧର, ନବଜବାସୁନ—ନୂଆ ମନ୍ଦାରଫୁଲ,
କେଳିପତି—କନ୍ଦର୍ପ, ରୁଚକ—କଣ୍ଠାଭରଣ ହାର, ସବତ—ରାଣ ।

୨୪ । ଟୀକା—ସାନ୍ତ—ପବତଶିଖର ବା ଶୁଙ୍ଖ, ସୁଧାଭରୁ—ଚନ୍ଦ୍ର,
ଗୁକ—ଘଡ଼ି, କପୋଳମୁକୁର—ଗଣ୍ଡଦେଶରୁପ ଦର୍ପଣ, ଚୁଲିକ—ନାସିକାର

(୨୪)

ସାଗ-କଳହଂସକେଦାର

ତାର ଗିରେ କି ବିଶ୍ୱାସ, ତାର ସ୍ନେହେ କି ବିଶ୍ୱାସ,

ଭାର ପରେ କି ବୃଦ୍ଧାସ, ଯାର ଜୀବନାସ ଗୋ । ପଦ ।

ବୋଲେ ଶତ ଥର ଶପଥରେ ମୋର ଅନେ ନାହିଁ ଅଭିଳାଷ,
ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ କେଳିନିକୁଞ୍ଜ କୁସୁମବାସ ଗୋ । ୧ ।
ଦନ୍ତବାସେ ସଜା ଯୁବତୀଙ୍କ ଜାତ ନେବା ଭଙ୍ଗୀମିଶା ହାସ, କଥାକୁ ଶାଶୁଙ୍କ
ମଥାକୁ ଛୁଅଇଁ ଏପରି ଯାହା ସାହସ ଗୋ । ୨ । ପ୍ରତି ରାତି ନାରୀମଣିର
ରମଣେତରେ ବଳାଏ ମୁହଁସ, ପାଚେଇ ଡେଇଁବା ଅପଦୁ ଯା ପଦଜଳଜ-
ତଳ ପରାସ ଗୋ । ୩ । ଦୁଏ କେଡ଼େ ପ୍ରିୟ ଗିରେ ସବିନୟ ପ୍ରକାଶି
ମୋହନ ରସ, ମୁରଲୀ ବଜାଇ ତାକେ ଯଦୁଁ ଯାଇ ଅଚରେ ବଡ଼ ନିରାଶ
ଗୋ । ୪ । ମୁଁ ନଗର ଯୁବରାଜ ବୋଲି ଅବଲେପରେ ବହେ ଭଞ୍ଜାସ,
ସେ ପୁଣି କପଟେ ଲୁଚି ନଦୀତଟେ ଲୁଟଇ ପାଲଟା ବାସ ଗୋ । ୫ ।
ତେବେ ହେଲେ ଏ କି ଚନ୍ଦ୍ର ଧୂଳି ତାର ଧନ ଜୀବନ ନିବାସ, ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ-
ପୁରନ୍ଦର ବୋଲେ ଯାର ଗତି ନହେ ପୀତବାସ । ୬ ।

(११)

ବାଗ—ଧନାଣ୍ଡ

ଦେନ ଦେନ ମନ ଦନସମ ଶ୍ୟାମଳିଧକ,

ପିଲାଟି ଦିନ ପୂଜନା ପ୍ରାଣକଦଳିଆକୁ । ପଦ ।

ବରକୁ ଗୋପୀଙ୍କର ମକରକୁଣ୍ଡଳିଅକୁ, ଅଣ୍ଡ୍ରବନ୍ଧୁପୁର ମୁଖ-
ମଣ୍ଡଳିଅକୁ । ୧ । ମଦଗଜଗମନକୁ କଦମ୍ବଧୂଳିଅକୁ, ମଶାଳାଭିଶାଣକୁ
ଶିଶିରୁଳିଅକୁ । ୨ । ସମୁଦ୍ରକୁ କରୁଣାର ପମ୍ବନାକୁଳିଅକୁ, ଗୀତ ନଟ-

ଅଲଙ୍କାରବିଶେଷ, ମହର୍ଷି-ଗଣ୍ଡଦେଶରେ ଅଙ୍କିତ ବିଦ୍ୟବିଶେଷ, ବୁଦ୍ଧଲତା-
କେଶସମୂହ, ବୁଦ୍ଧବିଂଶତି-ଦଣ୍ଡିର ବୁଦ୍ଧବା ।

୨୫ । ଟୀକା-କାରବିଳାସ-ଉପପଦ୍ଧି ରୂପେ ବହାର, ଶପଥରେ-
ରାଶରେ, ଦନ୍ତବାସ-ଅଧର, ମୁହଁସ-ଅରମାନ, ରମଣେତରେ-ଅନ୍ୟ
ପଦଠାରେ, ପାଦକଳକ-ପାଦପଦ୍ମ, ଅବଲେପ-ଗର୍ବ ।

୨୨ । ଟିକା-ସୁରନ୍ଦରମଣି-ଇନ୍ଦ୍ରମଣି, ମକରନ୍ଦଲତ-ମଧୁଲେଖ
ଭମର, ଧସ୍ତଧରସ୍ତ କରେ-ଗୋବର୍ଦ୍ଧନପଦତ ଧାରଣକାଶ ହାତରେ ।

ଲମ୍ପଟକୁ ପାତଦୁକୁଳିଆକୁ । ୩ । ବଞ୍ଚିବେନ୍ଦ୍ରନନ୍ଦନକୁ ପଞ୍ଚବମାଳିଆକୁ,
ଭଜେ କବିରବି ତାହାଙ୍କର ପାତଳିଆକୁ । ୪ ।

(୨୭)

ରାଗ—ଶଙ୍କରାବରଣ

ରାଧେ ରସିକାରାଜ, ତୋ ପ୍ରବାଣାପଣ ଜଣାଯିବ ଅଜ,
ନନ୍ଦର ତନୟ ପୁରନ୍ଦର ମଣି ମକରନ୍ଦଲିଟ ତୁ ଅରବିନ୍ଦଟି ସୁନ୍ଦର । ପଦ ।
ହେବା ଦିନୁ ସୁନ ପୀନ କରକଣ, ମଦଗତେ ବସୁନରା ମଣ୍ଡଳିକି
ମଣ୍ଡ ପରା, ଏବେ ଧରାଧରା କରେ କଷ । ୧ । ଭିନ୍ନ ସଖୀ ଦେହେ
ସ୍ନେହେ ଜଡ଼ିବାର, ଭିନ୍ନ ସେ ଶିଖଣ୍ଡଲେ ମରକତ ଅରଗଳ, ବଳିଷ୍ଠ ବାହୁ
ଯୁଗଳ ଭିଡ଼ିବାର । ୨ । ଅମ୍ଭେ ସିନା ପ୍ରଭୁ ବୋଲି କରୁ ଭାଜି, ତୁ ଯାହା
କଲେ ତା ସହୁ, କ୍ଷମା କରବେ ସେ କାହୁଁ ବାମାଗର୍ବ-ଚନ୍ଦ୍ର ସହୁ
କଳାହାତୀ । ୩ । କି ହେବ ମନ୍ଦରେ ଭୁରୁ ନରୁଇଲେ, ଯଶ ହେବ ସେହୁ
କାଳେ ନଟ-ମୁକୁଟକୁ କୋଳେ, ନରୁଇ ସେ ରସେ ବଳେ ଭୁରୁଇଲେ ।
ମୃଦୁ ତନୁ ବୋଲି କେ ଶୁଭିବ ଆଉ, ଅଳ୍ପ ସିବାଯାଏ ଶାନ୍ତ ହୋଇବ
ନାହିଁ ଯେ ଦାନ୍ତ, କରୁଛୁ ପ୍ରାନ୍ତକୁନ୍ତ ଖେଳା ଦାଉ । ୪ । ବୋଲେ ଅଷ୍ଟ-
ଦୁର୍ଗନାଥ ଜଗନ୍ନେବ, ସଖୀ ପରିହାସ ଶୁଣି ଲଜେ ହସି ଠାକୁରଣୀ
ମନେ କଲେ ହେଲେ ପୁଣି ବୁଝାଯିବ । ୨ ।

(୨୮)

ରାଗ—ସିନ୍ଧୁକାମୋଦୀ

ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ, କର ଗରବ କାହିଁକି ରେ, ପରବ ଚନ୍ଦ୍ରମା ଚିତ୍ତେ, ବଳିଲନୀ
କି ତୋ ଝିଲି ଲବଣ୍ୟାଦି ଗୁଣଗଣରୁ କିହୁତେ । ଘୋଷା ।

ଜଳଧର ପଙ୍କ କି ଅବା ଜଳଙ୍କ ଶଣ୍ଢେ ଶିରାକର ଫୁଲେ, ନାହିଁକି
ନଜର ରସାଳସା ତୋର ନେତ୍ର ରତ୍ନାବର ଫୁଲେ । ୧ । ମୋ ସୁଧା
ତୁଳରେ ବସୁଧା ତଳରେ କେ ଅଛୁ ବୋଲି ଯା ଭାବେ, କର୍ଣ୍ଣେ ନାହିଁ
ଶୁଣି ତୋ ମୃଦୁଳ ବାଣୀବିଳାସକୁ ପରା ଲବେ । ୨ । କରୁଛୁ କି ମନେ
ଏ ତନି ଭୁବନେ ମୁଁ ଏକା ରଜନୀକର, ଫୁଲଶେପରତେ ତୋ ଚରଣ
କେତେ ଲଗଇ ରଜନୀକର । ୩ । ଜଗତରେ ଏକା ମୋହର ଚନ୍ଦ୍ରକା

୨୮ । ଟୀକା—ପରବଚନ୍ଦ୍ରମା—ସୁର୍ଯ୍ୟମା ଚନ୍ଦ୍ର, ଝିଲି—କାନ୍ତି, ଜଳଧର—
ସମୁଦ୍ର, ରଜନୀକର—ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଧୂଳିସମୂହ ।

ରୁଚିର ବୋଲି ଯେ ବୋଲେ, କୁନ୍ଦବିକାଶକୁ ନିନ୍ଦିବା ହାସକୁ ଖେଳାଇ
ଦେବୁଟି ଖେଳେ । ୪ । ଭାବୁଅଛି ଚିତ୍ତେ ଭଜିଛନ୍ତି ମୋତେ ଅନେକ
ନକ୍ଷତ୍ରମାନେ, ଶ୍ରୀହସ୍ତ ଚରଣକଞ୍ଚି ନଗଗଣ ଶୋଭା ଗୁହଁ ନାହିଁ ଦିନେ । ୫ ।
ଟେକିଦିଅ ମୁଖ ଏ ଶୀତମୟୁଷଜିତ ହୋଇ ମରୁ ଚଳି, ନିତି ନିଧୁବନେ
ଅନେକ ବିଧାନେ କେତେ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଇ ଗୁଲି । ୬ । ଚକୋର ଏହାର ବଡ଼
ପରିଗୁର ତୁ ସେବା ଦେଇଛୁ ମୋତେ, ଅସ୍ତଦୁର୍ଗପରାମଣ୍ଡଳୀ ଅମରାବତୀ-
ପତି ବୋଲେ ଗୀତେ । ୭ ।

(୨୯)

ଶ୍ରୀଗ—ସୁରଟ

ମନ ଜମି ଯା, ସିନ୍ଧୁଜେମା ପ୍ରାଣଧନେ, ସିତପଙ୍କଜନୟନେ । ପଦ ।

ରମ୍ୟଯାନପଦକରେ, ମୁନି ହୃଦ ପଦକରେ । ୧ । ଶରଣାଗତ
ବନ୍ଧୁରେ, କରୁଣା ସୁଧାସିନ୍ଧୁରେ । ୨ । ଦାନଜନ ବିଭବରେ, ନୀଳାଦ୍ରୁ
କଣ୍ଠୀରବରେ । ୩ । ଦଳିତ କଳୁଷପୁଞ୍ଜେ, ଇନ୍ଦ୍ରବନ୍ୟ ପଦକଞ୍ଜେ । ୪ ।
ନିଗମ କୁଞ୍ଜ କୁଞ୍ଜରେ, ଭବ ଭୟାନ୍ତ ପୁଞ୍ଜରେ । ୫ । ଶ୍ରେଷ୍ଠସ୍ଵ ଦେବ
କହେ, ଦୁଃଖତମର ବିପ୍ରହେ । ୬ ।

(୩୦)

ଶ୍ରୀଗ—ମାଳବ

ସେ ମୋହନ ସ୍ନେହ ରେ, ସହଚର କି ପଦାର୍ଥ କହ ରେ । ପଦ ।

ନୋହେ ଅଭୟ ନ ରଖଇ ଦକ, ଅମଳ ନୋହେ ଅତି ଜନ୍ମାଦକ,
ହୋଇ ହୃଦୟ ଅଦୃଶ୍ୟପଦକ, ହଜାଇ ଦିଅଇ ବିବେକଯାକ । ୧ । ନୋହେ
ଭୁବନେନ୍ଦ୍ରଗୋଳକଳ୍ପଳ, ଦୃଶ୍ୟ କରାଏ ଗାତ୍ରତମ ସ୍ଥଳ, ଲଙ୍ଘାଏ ଦୁର୍ଗ
ନୋହେ ଜଘାବଳ, ରୁଡ଼ାଇ ଦିଅଇ ବ୍ରହ୍ମର ଜଳ । ୨ । ବ୍ରହ୍ମର ପରାଣ
ବ୍ରହ୍ମର ଶୁଭ, ଅଟକଇ ପଦ ବ୍ରହ୍ମର ବେଡ଼ି, ବୃଷ୍ଟି ବାରଣ ଛନ୍ଦକୁ ନ
ଲେଉଟି, ନ ମାନେ ନରମାସନିଶା ଝଡ଼ି । ୩ । ନୋହେ ସକଳପ ମାନସେ
ରହେ, ହେଲା ନୋହେ ଯନ୍ତ୍ର ନ ରଖେ ଦେହେ, ଅଳ୍ପ ନୋହୁ ଶୀର୍ଣ୍ଣ
କରେ ବିରହେ, ସନ୍ଦେହେ ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦଦେବ କହେ । ୪ ।

୨୯ । ଶ୍ରୀକା—ଜମି ଯା—ଏକାକୃତ ହୋଇ ଯା, ସିତ—ଶୁକ୍ଳ,
ରମ୍ୟଯାନପଦକର—ଚନ୍ଦ୍ରଧାରଣକାରୀ ।

୩୦ । ଶ୍ରୀକା—ଭୁବ—ପେଟକ, ଜଘାବଳ—ବେଗଗାମୀ ଦୂତ, ନରମାସ
—ଶ୍ରୀବିଶମାସ ।

(୭୧)

ରାଗ—ଚଣବିଜେ

ବଳା ନା ସ୍ନେହ କଳାନାଗରେ, ସରସିବୁଟି ବଜନା ଜାଗରେ । ଘୋଷା ।
 ଦେଖୁଛୁ ତ ଗର୍ବକୁଟିଳ ଗୁଲି, ଭୁଜଙ୍ଗପୁଞ୍ଜବ ମୁଁ ସିନା ବୋଲି ॥
 ତାହାର ଅତି ପ୍ରୀତି କଳାପୀରେ, ତହୁଁ ବହୁଇ ତା କଳାପ ଶିରେ । ୨ ।
 ମୁରଲୀଧ୍ବନି ଦମ୍ଭ ଗରଜନ, କେ ସହୁବ ନୋହୁ ମୋହୁତ ମନ । ୩ ।
 କଲେ ତା ଭୋଗେ ଅଭିଳାଷ ଲବ, ଅଶ୍ବିନ ନାହିଁଟି ବନମଲ୍ଲବ । ୪ ।
 ଘାର ହୋଇ ସରସିବୁ ସଦନେ, ବଂଶୀ ଦେବ ଯେବେ ବଂଶୀବଦନେ । ୫ ।
 କବିମାଉଁଶି, ସ୍ବୟମ୍ବରୁ କହେ, ଗଜ ଚରମେ କାହା ସ୍ନେହ ନୋହେ । ୬ ।

(୭୨)

ରାଗ—ନାଟକୁରଙ୍ଗ

ଯାଉଛୁ ମା ଆଉ ନ ପାରେ ତାକୁ ଟାକି । ପଦ ।

ସବେଶ ବେଶ ଭୋଜନେ, ଲେଉଟି ମୋତେ ଗୁରୁଜନେ, ଚଳି
 ହେଉଥିବେ ପରା ତାକି । ୧ । ନିତି ଧରି ଦୁଃଖ କର, ଯତନେ ଅରଜବାର,
 ଶ୍ରେୟ ପୀରତରେ ଏ କି ଗୁଣି । ୨ । ହଜାର ହଜାର ଯାର, ପ୍ରଣୟବଞ୍ଚା
 ବଜାର, ତହୁଁ କେହି ରଖିଥିବ ଜାକି । ୩ । ବ୍ରଜୁ ହୁଅନ୍ତେ ବାହାର,
 ତା ପଦପଦ୍ମ କା'ର, କୁରୁତଲେ ରହିଥିବ ଠାକି । ୪ । ତୁଚ୍ଛାକୁ ତ
 ଶ୍ୟାମ-ପ୍ରୀତି, ଲମ୍ପଟା ବୋଲି ମୋ ଖ୍ୟାତି, ନ ରହିବ ପୁଣି ସିନା ବାକି ॥
 ଅବଶ୍ୟ ତ ଜୀବ ଯିବ, ନେଲେ ନେବ ମନୋଭବ, ରଖିଲେ ରଖିବେ
 ଶ୍ରୀ ପିନାକୀ । ୫ । ଜଗଦେବ ଭାଷା ଶୁଣି, ଆଳି କହୁଲେ ମୁଁ ଅଣି, ଏବେ
 ଭେଟାଇଲେ କି ହେଲା କି । ୬ ।

(୭୩)

ରାଗ—ଭୃଷିଅରା

ରେ ମୋ ଜୀବନ, ମୁଁ କି ମୀନ ମୀନନେହା ତୁ ମୋ ଜୀବନ ରେ,
 ମୋର ମାନସ ବିହଗରାଜବନ । ଘୋଷା ।

୭୧ । ଟୀକା—ଭୁଜଙ୍ଗପୁଞ୍ଜବ—ସର୍ପଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ବିଷଶ୍ରେଷ୍ଠ, କଳାପି—ମୟୂର
 ଓ ବିରହୁଣୀ, ଗଜଚରମ—ହାତପିଠି ।

୭୨ । ଟୀକା—ସବେଶ—ନିଦ୍ରା, ଗୁଣି—ଚତୁରତା, ଶ୍ରୀପିନାକୀ—
 ସୁରହର ମହାଦେବ ।

ସାକରସାର ମଧୁରଗ୍ରାସୀ, କାକରକରକରଶହାସୀ, ନାକ-
ରମଣୀକି ଟାକର ମାରୁଛି ତୋ କର ପରଠ ଧରା ଦାସୀ ରେ । ୧ ।
କୁସୁମୋସ୍ତବ ବିଚ୍ଛେଦ ଯୁଗୁ, ଲଗି ଡକାଇତ ଲଗୁ ଲଗୁ, ଲଳନାରତନ
କଳନା ନ ପଡ଼ି କଳାନାଗବନ୍ଧୀ ଗେଲେ ମାଗୁ ରେ । ୨ । ସ୍ଥମ୍ଭରେ ଶୁଭ
ନ ପଡ଼ୁ ବୋଲି, ଛଡ଼ା ହୋଇ ମୁଁ ଯେ ଛୁଡ଼ା ହେଲି, ଛୁଇଁଲି ଯେ
ବୋଲି ଛଇଲି ହସି ମୋ ସ୍ଥଳକି ଉତ୍ସେଜେ ଦେଉ ପେଲି ରେ । ୩ ।
ତୁ କାହା ଦୁଃଖପାସୋରା କି ରେ, ବୋଲି ମୁଁ ପରୁରୈ ପ୍ରେମଗିରେ,
ତୁମ୍ଭର ବୋଲିବା ଦମ୍ଭରେ ଦମ୍ଭୋଳି କରୁଛୁ ମୋ ଦୁଃଖଗିରି ଶିରେ । ୪ ।
ମେଲଣି ହେବି କି ଯେବେ ବୋଲେ, ମୁଁ କି ଜାଣଇ ମା ଗ୍ରାସି ଗେଲେ,
ମୋ ପିତାବାସ ଶେଷକୁ ଛନ୍ଦିଆଉ ଅଙ୍ଗୁଳି ଅସ୍ଥୁଟି ଚମ୍ପାଫୁଲେ ରେ । ୫ ।
ସିନ୍ଧୁ ସୁଧାବିନ୍ଦୁ ଝଡ଼ୁଥାଇ, ରତର ପ୍ରସଙ୍ଗ ବଢ଼ୁଥାଇ, ଚିତ୍ତ ତୋ ଯହିଁ
ଦଉଡ଼ୁଥାଇ, ଗୁରୁ ଗୁହାଣିରୁ ଚିହ୍ନା ପଡ଼ୁଥାଇ ରେ । ୬ । ପ୍ରତି ପ୍ରବନ୍ଧେ
ମଜ୍ଜାର ମଜ୍ଜା, ନିତି ହେଉଛୁ ବାସକସଜ୍ଜା, ଗୋଟିକି ଗୋଟିଏ ସୁଖ ଲଘି
ନଖି ବୋଲୁ ଯେ କାହିଁକି ଏଡ଼େ ଲଜ୍ଜାରେ । ୭ । କ୍ଷଣକେ ମୋ ଦୋଷ
ଦଶକୋଟି, କ୍ଷମା ନ କଲେ ମୁଁ ସରଲଟି, ଅଶଦ୍ଧ ଅବଧାନରୁ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗେ
ନଶଦନ୍ତ କ୍ଷତ କରଇଟି ରେ । ୮ । ଏ ସ୍ନେହପୀୟୂଷ ବରଷାରୁ, ଏହି
ଅନୁଗ୍ରହ ଭରସାରୁ, କର ସାରସଲେଚନା କବିରବି ବଳାଇଛି ତୋତେ
ଘରସାରୁ । ୯ ।

(୭୪)

ଗୀତ—କେଦାର

କରବ କି ରାଜି, ଚନ୍ଦ୍ରାନନା ଆଜି, ମୋ ଅଙ୍ଗେ ବିରାଜି ଖେଳିବାକୁ,
ସମରେ ନ ଭୁଜିବାର ମାର ପାଜି ମଜ୍ଜା ବଳ ରାଜି କଳିବାକୁ । ଘୋଷା ।

ମୋର ଅନଳପ ପୁରୁବର ତପକଳାପ-କଳପବନ୍ଧୁ ସେ
ଗୋରା ରେ, ହେଲୁ କି ଏଥର ମୋ ମନୋରଥର ସମୁଚିତ ଫଳ
ଫଳିବାକୁ । ୧ । ନଗନ ବିଳାସବତୀ ସେ ତ ହାସ ଲଭା ଦୁଇ ପାଶ
ମଧ୍ୟେ ତା ନିବାସ ରେ, ମୋହପରି ପାଞ୍ଚୁଅଛି ମୁଁ ଯେ କାଞ୍ଚୁ କିଶିଣୀ
ନିବସୁ ଗୁଲିବାକୁ । ୨ । ଅଭିନବ କ୍ରୀଡ଼ା କାଲେ ଗାଡ଼ ଭିଡ଼ା ଅନୁଭବରୁତ

୭୩ । ଟୀକା—ନଖି—ସୁଖ ନ କାଟିବାପାଇଁ ଦୁଇ ନଖକୁ ଏକତ୍ର କରିବା ।

ଲଭୁଥିବ ବ୍ରୀଡ଼ା, ହେବ ଅନ୍ତକୁଳ କି ଉରୁ ଦୁକୁଳ ତଳସ୍ଥଳେ ପାଣି
 ଚାଲିବାକୁ । ୩ । ଶିଶୁ-କଳାକର-ରୂପାମଣିପର ଅମଳରୁ ଜ୍ଞାନ ନ ଥିବ
 ମୋହର, ପାରିବି କି ବାରି ନିଜ ସୁକୁମାରୀ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଲତାଟି ଲୁଲିବାକୁ । ୪ ।
 ରଦନ-ବସନବିମ୍ବକୁ ଦଶନ ଅଞ୍ଚଳେ ପୀଡ଼ିତ ହେବି ସୁଧାସମ, କୁନ୍ଦ-
 ବିକଶନ ତା ମନ୍ଦହସନ ଦୁର ଶୋଭା ନେହେ ତୁଳିବାକୁ । ୫ । କହେ
 ବଳଦେବ କବିରବି ନବ ନଟବର ଚିନ୍ତା ପ୍ରିୟାସଙ୍ଗୋପ୍ରବ, ମିଳି ସଖା
 ବ୍ରଜେ ମୋଦେ କଲେ ବିଜେ କୁଞ୍ଜରୁ କୁସୁମ ତୋଳିବାକୁ । ୬ ।

(୭୫)

ରାଗ—ଅରାବୀ

ନିନ୍ଦା ନ ଲଭ ସଖୀ ରେ, ମନ୍ଦାରଅଧରା ଧୀରା ଅଜନୁସୁଖୀ ରେ । .

କୁନ୍ଦସୁନ ଶରଦିନ୍ଦୁ କରଣଗଣ ସୁନ୍ଦରହସରୁଚିବୃନ୍ଦଲଳିତମୁଖୀ ରେ ॥

ଚରକାଳରୁ ମୁଁ ତୋର, କୁଞ୍ଜ ମନ୍ଦର, ମଣ୍ଡନପ୍ରିୟ କିକର,
 ରେଷାବେଶେ ନିର୍ଭର, ଘୋଷା ମନେ ନ ଧର, ଯୋଷାମଣି ମସାର,
 କେଶାସାର ନ ସାର, ଭ୍ରଷ ଅଭନ୍ତୁ ବିଳାସ, ନିଧୁ ପରକାଶ, ରୁଚିର
 ବିକାଶ, ମନ୍ଦହରହାସ, ନବ ନବ କାଶ, ଯୁତ ରଦବାସବତୀ ନିଜ ଦାସ
 ସଦୃଶ ଜନେ । ୧ । ମଥା ନୁଆଁ ନ ବସ, ଦୁଃଖେ ନ ମଜ୍ଜି, ନ ଯାଉ
 ନିଶା ଦିବସ, ଅଲିଙ୍ଗନରେ ରସ, ନାଲିକନିଭବାସ, ଅଙ୍ଗିନୀ ନ ପ୍ରକାଶ,
 ଦାସନାଶ ଅପଶ, ବାରିରୁହ ପରିହାସ ନୟନରୁ ଚାରି ପ୍ରହରେ ଯେ
 ବାରି ଜନମୁକ୍ତି ନାଶମଣିକି ବିଚାର ସବୁ ସୁଖ ସାର ଆରି ହେବି ମୁଁ
 କେହି । ୨ । ତେଡ଼େ ପୀରତି ପାସୋର, କିଶୋରୀବର, ବିହ୍ୱଲ ଯା
 ଏତେ ସରି, ଘେନିଲୁ ପର ପରି, ପାଶୁଦ୍ରମଧ୍ୟା ଶୋଭା, ନାଶୁଦ୍ର ଧରା-
 ଶିରୀ, ଶିରୀଷ ସୁକୁମାର, ତାଳ ପୃଥୁଳ ବିଶାଳ ରୁଚି ହରିତାଳ ସୁଘଟିତ
 ତାଳପ୍ରନ୍ନି ରେ, କଟାଳ ନ କରଟି କାଳପୁରୁଷ କରାଳ ସୁରକରବାଳ

୭୫ । ଟୀକା—ଅନଳପ (ଅନଳ)—ଅତ୍ୟଧିକ; ତପକଳାପ-
 କଳପବଜ୍ର—ତପସ୍ୟାସମୁଦ୍ରରୂପ, କଲ୍ୟାଣ; ଶିଶୁକଳାକର-ରୂପାମଣିପର—
 ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ା ଶହୁ ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ମର୍ଥ ।

୭୫ । ଟୀକା—କୁନ୍ଦସୁନ—କୁନ୍ଦସୁଲ; ଘୋଷା—ଘୋଷ; ମସାରକେଶା
 —ରତ୍ନଗଳ ପରି କେଶ ଯାହାର; ନାଲିକ—ପଦ୍ମ; ବାରିରୁହପରିହାସ—
 ପଦ୍ମର ପରସ୍ତ କରୁଥିବା; ଆରି—ସ୍ଥିର; ପାଶୁଦ୍ର—ସିଂହ; କରବାଳ—ଖଜୁର;

ବଦନେ ଦେଇ । ୩ । ଶୁଣି ଶ୍ରୀମତୀ ହସିଲେ, ଜଗଦେବ ଧରଣୀନାଥ
ଭାଷିଲେ, ଦେହେ ଦୁହେଁ ମିଶିଲେ, ଅନନ୍ଦ ବରଷିଲେ, ମାରକୁ
ଭରସିଲେ, ତାର ଶରେ ରସିଲେ, ଶମ୍ଭୁଧରମଣି ଜାମୁନଦ ବିଧୁ ବିନ୍ଦୁ, ଯୁଗ
ଘନ 'ବିନ୍ଦୁ ବିଭବରୁ ଶମ୍ଭୁରପରକଳମ୍ବ ସମୁଦୟ ତମ୍ବର ଦଳିଲେ ଲମ୍ବ
ଚିକୁରବତୀ । ୪ ।

(୭୭)

ରାଗ—ପଞ୍ଚମବରୁଣ

କଳାବଳାହକତୁଳାଦଳିତନାଳକୁନ୍ତଳା ଚଳାଚଳାଗୁରୁନେତ୍ରାଞ୍ଜଳୀ ।
ବାଳାବଳୟୁରଟଳାଗଭ୍ରାସଦୃଶୀ ମଞ୍ଜୁଳା ଦଳା ଗୋରୋଚନାଞ୍ଜୀ କୋମଳା
ରେ, କଳାବତ୍, କଳାନିଧି ଶ୍ରୀମୁଖମଣ୍ଡଳା, ତଳା ନେତ୍ରେ କର ମୋ
ସଙ୍ଗଳା, ବାଳାହଳାହଳଗିଳାରୁଳାଭରଣକୋମଳା ଜଳାତ ନିର୍ମଳାତ-
ବସୁଳା ରେ । ୧ ।

କି ମାନବା ସୀମା ଦେଖି ପ୍ରମାଦ ମାର୍ଗ ଉପେକ୍ଷି ରମା ସମାଜମାନଙ୍କୁ
ହର । ସମାନ ବିନ୍ଦୁ ଚନ୍ଦ୍ରମାମୁହିଁ ତୋ କୁନ୍ତଳେ ଜମା ହେଲା ତମାଳ-
ମାଳ ମାଧୁରୀ ରେ, କ୍ଷମାନିଧି, ଗୁମାନ ମାତ୍ର ନ ଧର ମୋରେ, ଜମାଅ
ମାଗୁଛି ପସୋଧରେ, ରମା ଉମା ଭୁରଙ୍ଗମା ସମାନସାଧ୍ୟ ମଧ୍ୟମା ଗମାର
ମାର ମାରୁ ନାଶରେ ରେ । ୨ ।

ଭୂଷାରସାମ୍ୟସୁପ୍ରହସାନନା ତୁ ମୋ ଶୁଭ-ଦଶାର ସାର
ସାମଗ୍ରୀବର । ତୁ ସାରସାକ୍ଷୀକି ହେଉ ପ୍ରାସାଦ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ତେଜ ରୁଷା-
ରୁଷାରୁ ସାମର୍ଥ୍ୟ ମୋର ରେ, ରସାଳସା, ମୁଁ ସାରସ ଚରଣରେ ପଶି,
ଅସାର ସଙ୍ଗରେ ନାହିଁ ବସି, ତୁ ସାରସାରବିବେକି ଭୂଷା ତୁ ସାକ୍ଷୀ
ତହିଁକି ରସାଅ ସାର୍ଥରେ ଥରେ ହସି ରେ । ୩ ।

ହସପରାଧୀ ଦୁର୍ଜର ନାଗଜଗଜ୍ଜରେ ମୋର ପରାବଦ ଏକା କଲେ
ଫିନ୍ଦା । ଧସପରାଧିପସ୍ତନା ଚରାଚରନ୍ତେ ତୋ ବିନା ପରାବଦ କାହିଁ ହେବ

ଶମ୍ଭୁଧରମଣି—ଭଦ୍ରମଣି; ଜାମୁନଦ—ସୁବର୍ଣ୍ଣ; ଶମ୍ଭୁରପର—କଳପର୍ବ; କଳମ୍ବ
—ଶର ।

୭୭ । ଟୀକା—କଳାବଳାହକ—କଳାମେଘ, କଳାତି (କଳାତ୍ୟୟ
ଶବ୍ଦ)—ଶରତ୍କାଳ, ଧସପରାଧିପ—ପବିତ୍ରଜ ।

ନିନ୍ଦା ରେ, ଧରା ଝରା, ଅରାତ ନୁହଇ ମୁଁ ସୁକେଶା, ଶରାପ ନ କର
ଏଡ଼େ ଅଶା, ସୁରାତୁର ଜଳନ୍ତରଧରାମରାବତୀସୁର ପରଶ ପାଇଲେ ଟି
ପ୍ରଶଂସା ରେ । ୪ ।

(୭୭)

ରାଗ—ମୁଖାବରା

ବାଲାବର ରେ ଶଙ୍ଖାକଣ୍ଠ ତୁ ସଙ୍ଗାଳି ମୋର ରେ । ନ ଥାଇ ତୁ
କୋଳେ କି ସମ୍ପର୍କିବଲେ ଭଦ୍ର ହେଲେ ସୁରେଶ୍ୱର ରେ । ଘୋଷା ।

ଚନ୍ଦ୍ରମା ଚନ୍ଦନ କଳକଣ୍ଠ ସ୍ୱନ ମିଳିତବୃନ୍ଦ ଝଙ୍କାର ରେ । ଏବେ ମୁଁ
କଟାକ୍ଷ ଫିଙ୍ଗୁ ନାହିଁ ପକ୍ଷ ହେବାରୁ ତୁ ଅହଙ୍କାର ରେ । ୧ । ସୁରଭି ରତ୍ନ
ତା ମରୁତ ମରୁତ ଜାତ ତ ସେ ମୋ କିଙ୍କର ରେ । ତରୁଣୀ ତୋତେ ମୋ
ଧନ କଲେ ଯହୁଁ କରୁଣାନିଧି ଶଙ୍କର ରେ । ୨ । ଅସୁର ସୁରଙ୍କ ରମ୍ୟ
ଦ୍ରବ୍ୟ ରକ୍ତ ପଣ ଶୁଣି ସିନ୍ଧୁ ଜୁର ରେ । ମୋ ପାଇଁ ତୁ ଲୁକି ଯତନେ
ଥୁଲ୍ଲ କି ଲବଣ୍ୟ ପୀୟୂଷସୁର ରେ । ୩ । ସୁଲକ୍ଷଣ ବଧୂମାନଙ୍କର ମଧୁ
ଥାଏ ଜାଣି ରଦାମ୍ବର ରେ । ପୁରୁଷକୁ ତୋର ପ୍ରପଦୁଁ ଚିକୁରପାଶ ଯାଏ
ସୁଧାଝର ରେ । ୪ । ଫୁଲ ମନମଥ ଗୁଲମରୁ ମୋର ଏଣିକି ଅଭି କି
ଭର ରେ । ଝୁଲ ମଞ୍ଜୁଳ ତୋ ଲଲମ ଛବି କି ସଲମ ସହସ୍ରେ ଥର ରେ । ୫ ।
ଏପରି ପ୍ରଶଂସାମୃତ ସ୍ମରୁ କଂସାହିତ ମୁଖଶୟନ ରେ । ଅବ୍ଯଦୂର୍ଗପତ
ରଚିଲେ ଶ୍ରୀମତୀ ସକ୍ତିଚିଲେ ଲଜ୍ଜାଭରରେ । ୬ ।

(୭୮)

ରାଗ—ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ

ଟମକ ବାଜଇ ଜଗତାପାକେ ତୁ ନ ଜାଣୁ ବୋଲି କପଟ; ଟଭୁ
ପୀନସ୍ତନା ସେ ଗୁଣକୁ ମନା କର ଦେଲୁ କି ନିପଟ । ୧ । ଟଳିଗଲା
ଅନୁରାଗ ଯେ ତୋ ମନୁ କି ଦୋଷୁ କର ପ୍ରକଟ; ଟପ ଟପ ନୀର ବରଷୁ
ଅଛି ଯେ ତୋ ନୟନ ଖଞ୍ଜିରାଟ । ୨ । ଟକ କର ତୋର ରୁଷା ଅଜଗର

୭୭ । ଟୀକା—କଳକଣ୍ଠସ୍ୱନ—କୋକିଳଶବ୍ଦ, ମିଳିତବୃନ୍ଦ—ଭ୍ରମର
ସମୂହ, ସୁରଭିରତ୍ନ—ବସନ୍ତକାଳ, କିଙ୍କର—ଗୁଳର, ପୀୟୂଷସୁର—ଅମୃତ
ପ୍ରବାହ, ରଦାମ୍ବର—ଅଧର, କଂସାହିତ—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଶୟନ—ଚନ୍ଦ୍ର ।

୭୮ । ଟୀକା—ସୁଖସଂପୃତ—ସୁଖରୂପ ଫରୁଆ, ଟଣକପଣ—ଟାଣପଣ ।

ଗଳିଲ ସୁଖସମୃଦ୍ଧ; ଟାଣି ପଛେ ପଦେ ବୋଲନ୍ତୁ କାହିଁକି ମନ କଲୁ
ସେହୁ ତୁଟ । ୩ । ଟସର ମିଶାର ଦେଲେ ନିକି ଆଉ ପସନ୍ଦ ଦଶର
ପାଟ; ଟଣକପଣକତୁରା ଦେଲୁ କହେ ଅସ୍ତଦୁର୍ଗ ଧରାସ୍ତ ।

(୭୯)

ରାଗ—ଆନନ୍ଦଭୈରବ

ବନ୍ଧୁଆ ତୁ ମୋ ସବୁ ଭରସା, ନ କର ଦରପଣନିଭରସା । ପଦ ।
ଭୂଷ ପଛେ ମୁନେ କରରୁହର, ଏ ଗୁମାନ ପରିକରରୁ ହର । ୧ ।
ଶ୍ରୀମୁଖ ପରବ-ତୁହିନକର, ଅରୁଣଭାବକୁ ତୁହି ନ କର । ୨ । ବିଅର୍ଥ
ଏ ଚନ୍ଦ୍ର ଶିଶଦା ସରେ, ଖେଳା ଚଞ୍ଚଳ ଈଷଣ ଦାସରେ । ୩ । ମୁଁ ସାଧ
ନୋହଲେ ତଥାରଣରେ, ମାର ମଦନ ହଟିଆ ରଣରେ । ୪ । ସରଲଟି
ଅସ୍ତଦୁର୍ଗନାଥରେ, ଅନା ଅନା ସୁନାବରନା ଥରେ । ୫ ।

(୮୦)

ରାଗ—କେଦାର

ଗୁଣସୁନ୍ଦରମୁଖି ରେ,

ଗୁଣ ଗୁଣ କଦର୍ପ ଶରମୟ ସର୍ପ ନ ଦିଏ ମୋ ଦର୍ପ ରଖି ରେ । ପଦ ।
ରସାର ସାରସଦୃଶା ଲସା ମୋ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ, ଦଶାରେ ତୋ ଲଭ
ମୋ ଭରସା ରସାଳସା ରେ । ନିଶାରମଣକର, ବିଶାଳମଦହର, ହସା
ବିଭବଭର, ମିଶା ମଧୁରଭର, ପ୍ରସାଦ ପରହର, ରୁଷାରୁତ ନ କର, ତୃଷା
ମୋହର ହର, କୃଣାହବର ରେ । ୧ । ବଳାହକବିଜୟକୁନ୍ତଳା ଲଳାବତୀ
ରେ, ଝଳାଅ କୁଞ୍ଜରକୁମୁଦ୍ଧଳାହତ ଗୁଳ୍ମ ରେ, ଗଳା ନବରତନ, କଳାପ
ଅନୁଦନ, ଚଳାଚଳ ନୟନ, ତଳା ରସକୁ ମନ, ବଳାଅ ରେ ମଦନ,
କଳାନିଧି ବହନ, ବଳାପହକଦନ, ପଳାଉ ଧନ ରେ । ୨ । ଚରାଚର
ବିଭୂଷଣା ପରାଧରସ୍ତନା ରେ, ପରାଶ ଅଛି ତୁ ଦେବା କରାରୁ ସିନା ରେ,

୭୯ । ଟୀକା—ନିଭ—ଭଲ୍ୟ, କରରୁହ—ନଖ,ପରିକରରୁ—ଗୁକରଠାରୁ,
ଶିଶଦା—ସୁଦ୍ଧ, ତଥାରଣ—ଗାଳି ।

୮୦ । ଟୀକା—ହେ ସାରସଦୃଶା, ତୋ ଲଭ ଦଶାରେ ମୋ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାକୁ
ଲସା ଅର୍ଥାତ୍ ଦୂର କର । ବଳାହକବିଜୟକୁନ୍ତଳା—ମେଘ ଅପେକ୍ଷା ଗାଳତର
କୁନ୍ତଳ ଯାହାର, କଳାନିଧିବହନକଳାପହକଦନ—ଶିବ ଶହୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମଦନର
କଣ୍ଠ, କରାର—କଣ୍ଠ, ଅରାଧନା—ବାଦ୍ୟଗୁଡ଼ାଣୀ ।

ଧରା ତଳେ ମୋ ଗତି, ପରା ତୁ ଗଜଗତି, ହରାହରରେ ନିତି, ମରା ଅକାରତ,
 ପରାଗରେ ଜଗତି, କରାତୁକୁ ଭରତି, ଅରାଭୁରୁତତି, ଝରା ସୁଦତି
 ରେ । ୩ । କହେ ଅସ୍ତ୍ରଦୁର୍ଗ ନାଥ ସ୍ନେହେ ତୁ ଅଧୀନା ରେ; ଅହେତୁକ
 ରୋଷ ଶୁଭ ମହେଶମୋହନା ରେ, ବହେ ଅନବରତ, ଦହେ ମୃଦୁ ମରୁତ,
 ସହେମ ମରକତ, ଗୁହେ ହୋଇ ମିଳିତ, ତୁ ହେବୁ ରସ ରତ, ଦୁହେଁ
 ହେବା ସଙ୍ଗତ, ମୁଁ ହେବି ମୟାଗତ, ମହେନ୍ଦ୍ରବତ ରେ । ୪ ।

(୮୧)

ଶ୍ରୀ—ମୋହନା, ଅଦିତାଳ

କୁଞ୍ଜନିଳୟରୁଷା, ଅଞ୍ଜନପୁଞ୍ଜ ମସାର ଘନକେଶା,
 କଞ୍ଜଚନ୍ଦ୍ରମଦଞ୍ଜନାସ୍ୟରୁଷି, କୁଞ୍ଜର-ଗତି ମନୋରଞ୍ଜନବେଶା । ପଦ ।
 ଅସ ମୋ କୋଳରେ ବିରଜି, ଦାସର ସରଜି କର କି ଲଜି ବାସକୁ
 ପରିକର ଅଜ, ନାଶ ଦୁଃଖ ସମାଜ, ଧନ ମୋତେ ବାସବାଦି ପରିହାସ
 ଚତୁର କର, ବରବରନାବର ନାଗରାଗଜ । ୧ । କୁନ୍ଦ ସୁନ୍ଦର ଦଶନାଳି
 ସୁନ୍ଦରୀ ମଣି ତୁ ମୋର ସଙ୍ଗାଳି, ଚନ୍ଦନ ସତ୍ତରବପାଳୀ, କୁନ୍ଦନମୟମାଳି,
 ବୃଷଭବନନନ୍ଦନାମଣି ମଞ୍ଜୁଭୂଜଗରୁରୁ, ଚଳ ନୟନାଞ୍ଜଳ ଦେ ଥରେ
 ତାଳି । ୨ । ମାର ରଣିଛୁ ଶର ଶାଣି, ତାର ତ ଚରିତ ଅଛୁ ପରା ଜାଣି,
 ସାରକୁ ଘେନିଯିବ ଶୁଣି, କାର ସେ ରଣେ ଠାଣି, ମୋର ହୃଦୟ ତାର
 ହାର ହୁଅ ଅରେ ସୁଗୁଣବତୀ ରତିଚତୁରୀ ନବପଞ୍ଚବପାଣି । ୩ । କାଞ୍ଚନ-
 ଗର୍ଭରା ବିଗୁର, ବଞ୍ଚନବିଧିକି ବିରଗିବାର, ମୁଞ୍ଚି ଧନ ମୁଁ ପରିଗୁର, ମଞ୍ଚରେ
 ତ ତୁ ସାର, ଅବିରତ ପଞ୍ଚବାଣ ରଣକୌଶଳ ପରିଚୟ କର ସୁରସାବର
 ସାର୍ଥରେ ମୋର । ୪ । ଏପରି ନବଘନଶ୍ୟାମ, ଗୁଟୁ ବିରଗି ଲଞ୍ଜୁ ବିରାମ,
 ସସିନ୍ଧୁ ତରୁଣୀ ଲଲମ, ପୁରଲେ ହରିକାମ, ନୃପ ଜଗଦ୍ଦେବ ସେ ସମୟ
 ବେଶ ଲଳିତ ପଦମୁଗ ଯୁଗଳୀତଳଜୀବଳୀଦାମ । ୫ ।

(୮୨)

ଶ୍ରୀ—ମୋହନା, ଅଦିତାଳ

ଗୁହଁ କି ନାହିଁ କେହି ମୋହନ ହାସ ଗୋ କେହି ତା ମନ୍ଦହାସ,
 କାହିଁକି ଏକା ମୋତେ ଏ ପରିହାସ । ପଦ ।

୮୧ । ଶ୍ରୀକା—ମସାର—ଭଦ୍ରମଣି, କଞ୍ଜ—ପଦ୍ମ, କୁଞ୍ଜର—ହାତୀ,
 ବୃଷଭବନନନ୍ଦନ—ବୃଷଭବନନାମ ।

କେଉଁ ସଜା ସେ ପୁଟ, ଭେଦନେ ଅଛୁ ନଟବର ସ୍ନେହୁଁ ନିପଟ
ହୋଇ ନିଶା । ୧ । ତାକ ତ ସେ ଯୋଷାକୁ, କହୁ କାହା ନାସାକୁ,
ବାଜି ନାହିଁ ସେ ବନମାଳିକା ବାସ । ୨ । ଲେଉଟ ଶ୍ୟାମ ପ୍ରୀତିକି, ଘଟକ-
ସୁବଜାକି, କେ କହୁ ନାହିଁ ଧର ଦଶନେ ଘାସ । ୩ । ତୋ ସ୍ନେହୁଁ
ନିଶୀଥରେ, ବନଦୁର୍ଗପଥରେ, ଗଡ଼ାଗଡ଼ରୁ ଥିବ ପଦେ ପରାସ । ୪ ।
ତାକୁ ଯାହା ମୁରଲୀ, ସ୍ଵାମୀକି ପେଲି ଠେଲି, ଧାବନବଶେ ଶସେ ନିତମ୍ବ
ବାସ । ୫ । ଶ୍ରୀ ଜଗଦେବ ଭଣେ, ରାଧାବାଣୀ ଶ୍ରବଣେ, ଆଳିଏ ହସି
ଦେଲେ ଅଳ ନିବାସ । ୬ ।

(୮୩)

ରାଗ—ତୋଡ଼ିକଙ୍ଗାଳା, ଅଡ଼ତାଳ

ଯା ଯା ମୋ ପାଶରୁ

ସେ ଶ୍ୟାମନାଗର ନଟ ନାମ ନ ଧର ମୋ ଅଗେ ଲେ । ଘୋଷା ।

ଘେନି ତୋ ଉପଦେଶ ହେବାରୁ ବୁଦ୍ଧିନାଶ ପଡ଼ୁଥିଲୁ ଥରେ ତା
ଭାଗେ ଲେ । ୧ । ହିଜଗଡ଼ାରେ ଗଡ଼ ନ ଥିବାର ସୁବଜା ବୁଡ଼ିବ ତାର
ଅନୁରାଗେ ଲେ । ୨ । ସଞ୍ଜବେଳରୁ କଞ୍ଜି ଫୁଟିବାଯାଏ କୁଞ୍ଜିଗୁହେ ତୋ
ତୁଲେ ପରା ଲଗେ ଲେ । ୩ । ସେ ଧୂର୍ତ୍ତି ପୀତପଟ ପେଟେ ଯେତେ କପଟ
ବିଷ ନ ଥିବ ତେତେ ନାଗେ ଲେ । ୪ । ମୋ ପର ଲଜସ୍ଥାନ ନୋହିବ
ନାଗୁଜନ ଗର ଗିଳନ୍ତା ସେହି ଲଗେ ଲେ । ୫ । ଅସ୍ତଦୁର୍ଗଭୂପତି ବୋଲେ
ହେବ ଭରତ କେ ବୃଥା ଅଙ୍କାରତ ଦାଗେ ଲେ । ୬ ।

(୮୪)

ରାଗ—ଶ୍ୟାମ କଲ୍ଲାଶ, ଅଡ଼ତାଳ

କହ କି ହେଲୁ, ସହ କି ହେଲୁ, କପଟରୂପାରେ । ପଦ ।

ନ ଗୁହଁ ପୁଣି ତାଙ୍କ, ଶ୍ରୀମୁଖହରଣାଙ୍କ, ସଖି ଅଖି ରଖିଲୁ ରସାରେ । ୧ ।
ଛାମୁ ନଜର ମଣି, ମୟ ମଣ୍ଡନଶ୍ରେଣୀ, ବୁଣି ଦେଲୁ ପୁଣି ମୃଗଦୃଶା ରେ ॥
ଚରଣେ ପୁଣି ଦଳି ପକାଇ ଦେଲୁ ଚଳି ତୁ ସୁନ୍ଦର କୁସୁମ ଭୂଷା ରେ । ୩ ।

୮୨ । ଟୀକା—ପୁଟଭେଦନ—ନଗର, ନିଶୀଥରେ—ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରେ,
ନିତମ୍ବ—କଟିର ପଶ୍ଚାଦ୍ଭାଗ ।

୮୩ । ଟୀକା—ହିଜଗଡ଼ା—ସ୍ଵର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ, ପାତାଳ; କଞ୍ଜିଫୁଟିବାଯାଏ—
ସକାଳଯାଏ; ନାଗେ—ଗୋଶର ସପ୍ତରେ ।

ଦେଖି ତୋ ରୂପା ଶୁଭ ଗିରିଧରଙ୍କ ଧୃତି ଥିଲା କି ହୋଇଲା ଅତି କୁଶାରେ ।
ମୃଦୁ ଶ୍ୟାମଳ ଗୋରୁ ଝାଉଁଳିଗଲେ ପରା ହର-ପର-ଶର-ଜ୍ବର ଭୃଷାରେ ।
କରୁ ଏହି କଟାଳ ମଣ୍ଡିଦେଲା କି କାଳ ପୂର୍ବଦିଗ ପର୍ବତକୁ ପୁଷା ରେ । ୨ ।
ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନେକ ଦୋଳେ ଭେଦେ କଲ୍ପ କି ହେଲେ ବେଳେ ଧରି କୋଳେ
ତାଙ୍କୁ ପୁଷାରେ । ୨ ।

(୮୫)

ରାଗ—ରମନ କଲ୍ଲାଶ, ଅକ୍ତତାଳ

ପର ମଣି ତ ରମଣି ଦେଲୁ କରମଣି ଗୁଣ୍ଡ ରେ । ଘୋଷା ।

ମୋ ଜୀବନ କାହିଁ ହଜାଇଲି, ଖୋଜି ଅଣି ଦିଅ ଅଳି ବୋଲି,
‘ଜଳପୁଛୁ, ବଳପୁଛୁ, ଏବେ ଉରେ କର ତାଡ଼ି ରେ । ୧ । ଜାଣି ତୋହର
ମାନସ ବ୍ୟଥା, ଅଣିଥିଲୁ ଭାଳି କେତେ କଥା, ଘନପ୍ରଭା ସୁନଗରା, ଅତି
ଯତନେ ସଜାଡ଼ି ରେ । ୨ । ବିମ୍ବ ରଦନାମ୍ବରା ରେ ଧନ, ନିମ୍ବଦଳ ଦ୍ରବେ
ଦେଇ ମନ, ସୁଧାଧାରା, ମୁଧା ଧର-ତଳେ ଦେଲୁ ତ ଅଜାଡ଼ି ରେ । ୩ ।
ଗୋପ ଯୁବରାଜ ଶିରୋମଣି, ତୋ ପଦକଞ୍ଚି ରୁମ୍ଭିଲା ପୁଣି, ଭୁଜେ ଧରି,
‘ତୁ ଯେ ହରଶାସୀ ନ ରଖିଲୁ ଭଡ଼ି ରେ । ୪ । ଯାହା ପାଇଁ ଶିବ ପୂଜୁଥାଉ,
ତାହାଙ୍କ ପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ଭଜୁଥାଉ, ତାଙ୍କ ଦୁଃଖ କର ସୁଖ, ସୁଲ ଦେଲୁ ତ
ଭିପାଡ଼ି ରେ । ୫ । ବୋଧୁ କହେ ଅସ୍ତଦୁର୍ଗନାହା, ବୁଦ୍ଧି ହୃଦୟ ତ ହେଲା
ଏହା, ଏବେ ଗୁଲି, ନୟନଲୁ, ମନ୍ତ୍ର ମାନ ଦେବା ହୋଇ ଗୋ । ୬ ।

(୮୬)

ଶ୍ୟାମ କେତେ ଅକୁହାଣ, ତା ଲଗି ଯିବ ଏ ପ୍ରାଣ ଗୋ । ପଦ ।

ଗୌରପଣେ ଅସି ମୋର ପାଶେ ବସି ଘୋର ଅଚରଇ ଟାଣି ଗୋ;
ସୁର ମରଦଇ ତା ବଚନ ପାଇ ବିଷମ ଶର ପଠାଣ ଗୋ । ୧ । ପରୁର
ଦେବାକୁ ଅଭିଳାଷ ଫଳ ନରୁଇ ଭୁରୁ କମାଣ ଗୋ; ଫଟାର ଦିଅର
ଧୃତିକି ପ୍ରହାର କଟାକ୍ଷ କପଟବାଣ ଗୋ । ୨ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଳପ

୮୪ । ଟୀକା—ଶ୍ରୀମୁଖହରଣାଙ୍କ—ଶ୍ରୀମୁଖତନ୍ତ୍ର; ରସା—ସୁଧବା; ଗିରି-
ଧର—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ; ହରପରଶର—କନ୍ଦର୍ପଶର; ପୁଷା—ପୁଣି ।

୮୫ । ଟୀକା—କରମଣି—ହସନ୍ତେ ମଣି; ଜଳପୁଛୁ—ବୃଥା ଅନେକ
କଥା କହୁଅଛୁ; ବଳପୁଛୁ—କାନ୍ଦୁଛୁ; ଉରେ—ବନ୍ଧରେ; ସୁନ—ଫୁଲ; ମୁଧା—
ବୃଥା; ତାହାଙ୍କ ପ୍ରିୟା—ଶିବଙ୍କର ପ୍ରିୟା, ପାର୍ବତୀ ।

କଥାକୁ କୋଟିଏ ପକାଏ ଗଣ ଗୋ; ସରେ ସେହି ଅବସରେ ସବୁ ସହି
କରେ ଯେତେ ହଇରାଣ ଗୋ । ୩ । ଜମି ରହେ ମନ ତା ଭଙ୍ଗୀରେ
କାହିଁ ନ ମିଳଇ ପରଦାଣ ଗୋ; ଲଜ-ବିହଙ୍ଗକୁ ଝାମ୍ପଇ ତା ଶୋଭାଦମ୍ଭ-
ପତଳ ସଞ୍ଚାଣ ଗୋ । ୪ । ଜଣାଇଲେ ସଖୀ ଧୂଉଁ ସେ ଭୃକ୍ଷଫଳା-
ନାଟୁଆ ପ୍ରମାଣ ଗୋ; ଜଗଦେଦ କହେ ତା ସ୍ନେହ ବିରହେ ପବିପାତ
ଭଲ୍ ଲାଣ ଗୋ । ୫ ।

(୮୭)

ଗୁଣ—କାମୋଦୀ, ଏକତାଳ

ଫୁଲ ମଞ୍ଜିହାସି ରେ, ସତେ ତୁ କି ସାହସୀ । ପଦ ।

ଶୁଣିଥିବୁ ନୂତନା ଗରସ୍ତନା ପୂତନା, ଲଭିଲ ଅବସ୍ତରେ ସୁଖ
ଯେତେ; ତାକୁ ସୁଧା ମଧୁର ଗୁଣବନ୍ତ ଅଧର, ପିଆଇବାକୁ କିପାଁ ବାଞ୍ଛା
ଏଡ଼େ । ୧ । ସାତ ବରଷ ଯାର, ଅଶ୍ଳିଷ୍ଟ ନାହିଁ କର, କମଳ କନିଷ୍ଠକୁ
ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ; ପଡ଼ିବୁ ତା ହାରୁଡ଼େ, ପୁଣି କାହିଁକି ଏଡ଼େ, ଭଲତକୁରୁପଣେ
ଅଭିମାନ । ୨ । ଚରବରୁରୁ ପେଟ, ହେବାକାଳେ ଶକଟ, ହେଲଟି ଯାହା
ସେ ବିଲେଳ ମୃଦୁ; ନ ଥିଲ କିଛି ଜଣା, ଏବେ ଯାଉଛି ଶୁଣା, ତୁ ପୁଣି
ତୁମ୍ଭେ ତହିଁ ପ୍ରନେ ଲଦୁ । ୪ । ଚମରୁନେହା ଶତ, ଚେଳ ଗୋର ପଣ୍ଡିତ,
ବୋଲି ପ୍ରସରୁଅଛି ଯାହା ନାମ; ଏକାକିନୀ ଅବଳା, ଚେଳହରଣ ଲାଲା,
କି ଚିନ୍ତା ଚିନ୍ତିଲେ ସେ ଭନଶ୍ୟାମ । ୪ । ହରିଣାସି ରେ ନାନା ହରି ଗଳକୁ
ଯା ନା, ବୋଲି ସେ କଦୁଆର୍ଜି ବାରବାର; ତନ୍ମୟ କିଶୋରୀ, ମନୁଦେଇ
ପାସୋର, ସେ ସ୍ନେହ ସମାଦୁଛି ଭାବ ଭାବ । ୫ । କହଲେ ବସୁଦର୍ଶ,
ବସୁଧାତନ୍ତ୍ର ସ୍ବର୍ଗ, ମହେନ୍ଦ୍ର ସଖୀ ମୃଗୁଁ ଶୁଣି ଏହା; ରଚି ସନ୍ତୀତ ହାସ,
ଶ୍ରବଣଅବତଂସ, ତରୁର ଉଞ୍ଚାଇଲେ ଚମ୍ପାଦେହା । ୬ ।

(୮୮)

ଗୁଣ—ତୋଡ଼ି ପରଜ । ତାଳ—ରୂପକ

ରେ ସଙ୍ଗାତ, ଦରଦ୍ରନିଧିଙ୍କ ଦୁଃଖ,

ଦେଖୁଥିଲେ ଦେଖୁଥିବାକୁ ମୋ ମନ ଧାଉଁଥାଏ ନିତି ନିତି । ଘୋଷା ।

୮୭ । ଟୀକା—ରୁରୁକମାଣ—ଭୁଲତାରୁପ ଧନ୍ତ, ଭୃକ୍ଷଫଳାନାଟୁଆ—
କାଳସୁ ପଣା ଉପରେ ନୃତ୍ୟକାଣ୍ଡ, ପବ—ବଳ ।

୮୮ । ଟୀକା—ଗରସ୍ତନା—ବିଷସୂକ୍ଷ୍ମ ସ୍ତନ ଯାହାର, ଚମରୁନେହା—
ମୁଗନୟନା ।

ଦଶନ ବସନ ପଞ୍ଚବରେ ମଞ୍ଜୀ ରଖି ଦରସ୍ତ ଛଳେ; ଦଣ୍ଡକୁ
ଦୁଃଖୀ ଅସ୍ତ ହେବା ଜାଣି ବହୁ ବାହୁଡ଼ିବା ବେଳେ । ୧ । ଦକ୍ଷ କରେ
ଧର ମୋହନ ଗୁଡ଼ୁରା ବିଶାରଦ ବେଶୁଦଣ୍ଡ; ଦକ୍ଷେତର ପଦପଦ୍ମେରୁହ-
ସ୍ତରେ ମଣ୍ଡିଦେଲ୍ଲ କାଳେ ଦାଣ୍ଡ । ୨ । ଦେଇ ସାଦୀପନ ମୁନୀନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦନେ
ତା ଦକ୍ଷ କର ସାହସ; କୁତୁବେ ଶ୍ରୀଦାମ ପରିହାସକ୍ରମ କରବାବେଳେ
ପ୍ରକାଶ । ୩ । ଦଳିତ ଲଳିତ ହରିତାଳଦେହା ସବ୍ଧ ତନାଗା ଗୁହଁ;
ଦୁର୍ମଦ ବିଳାସେ ନାଚିବା ଲାଲା ସେ ଲେକନସ୍ତେ ନାହିଁ ନାହିଁ । ୪ ।
ଦଶିବ ଦୁଇଟା ନୟନକୁ କେତେ ମାଧୁରୀ ମୁଖଗୁନ୍ଦର; ଦମ୍ୟଶୁରଭଞ୍ଜା
ଭୂପରାଗରୁଡ଼ା ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗଟି କି ସୁନ୍ଦର । ୫ । ଦଶପୁର ଘେର ଗୁଲ୍ଲନ୍ତ ବାହୁରୀ
ବଞ୍ଚିବବାଳକ ଜନ; ଦେଖିବାକୁ ସେ ସମୟ ବାଲ୍ଲକେଶ ଜଗଦେବ
କରେ ମନ । ୬ ।

(୮୯)

ରାଗ—ଶଶିକାମୋଦୀ

ଗଲ୍ଲ ସବୁ ସରି ରେ, ନବକିଶୋର । ପଦ ।

ଯାହା ଶ୍ୟାମ ଅଙ୍ଗ ଚନ୍ଦ୍ର ଅସିବା ସମୀର, ଛୁଇଁଲେ କେବଳ ହୋଇ
ରସ ଜରଜର, ପୁଲକେ ଭରତ କରୁ ମୃଦୁ କଳେବର, ସେ ଯେବେ
ହୋଇଲେ ପର । ୧ । ଯାହା ବେଶୁ ଶୁଣି ଏକା ଧାଇଁ ନିଶୀଥରେ,
ବୋଲି ନାହୁଁ ଦିନେ ଅସ ଯିବା ମିଶି ଥରେ, ହୃଦ ମଦନ ବିଭବ ସମ୍ବଳିପି
ଥରେ, ବିଗ୍ରହ ତାହା ସାଥରେ । ୨ । ଦୁଃଖ କର ଧର କହୁ ଘେନାଇ
ଘେନାଇ, ନାପ ନିକୁଞ୍ଜ ପୁଞ୍ଜକୁ ଅନାଇ ଅନାଇ, ଦିନ ହରୁ ସୁମଝିବା ବନାଇ
ବନାଇ, ମୀନ ନେହା ଯାହା ପାଇଁ । ୩ । ସୁନେ ଲଦି ଚନ୍ଦ୍ରବାର ଯା ପାଦ-
କମଳେ, ମନେ ବାଞ୍ଛିବା କୁବେରବାମାଙ୍କୁ ନ ମିଳେ, ଚନ୍ଦ୍ରଲେ ସେ ତୋ
ପଦ ଚନ୍ଦ୍ରକରୁଣାଅଳେ, ଗୁହଁ ଦେଲ୍ଲ ନାହିଁ ହେଲେ । ୪ । ରସବତୀ ଭଳି
ନୋହୁ ଏ ଅପସନ୍ଦର, ଅସ ଏବେ ଯିବା କେଳିମଞ୍ଜରୀ ମନ୍ଦର, ବନ୍ଦନ

୮୮ । ଟୀକା—ଦୁଃଖୀ—ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଦକ୍ଷକର—ଜାହାଣ ହାତ, ପଦ୍ମେରୁହ—
ପଦ୍ମ, ତନାଗା—ଝରକା, ଦମ୍ୟ—ବାହୁରୀ, ବଞ୍ଚିବ—ଗଉଡ଼, ଭୂପରାଗ—
ପୃଥ୍ବୀଧନୁ ।

୮୯ । ଟୀକା—ପୁଲକ—ରୋମାଞ୍ଚ; ଥରେ—କମ୍ପେ; ବିଗ୍ରହ—ବିବାଦ;
ସୁମ—ବୁସୁମ, ପୁଲ ।

କରଇ ମୃଦୁ ପଦାରବିନ୍ଦର, ତୋଷ ଶ୍ୟାମଲସୁନ୍ଦର । ୫ । ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗନାଥ
କହେ ହୋଇ ଅଭିଳାଷୀ, ମିତଣୀ କଥୁତ ବଚନରେ ଶୁଭପାଣୀ, ଲମ୍ପଟ
ହେବାରୁ ହୋଇ ଦରସ୍ତ ଟହାଣୀ, ବିକେ କଲେ ବାଣୀଭାଷୀ । ୬ ।

(୯୦)

ଶଗ—ପୁରବି

ନୁଆ ରସିକା ରେ ଗୁଆଁର ମୋ ସମ କାହିଁ ।

ତୁ ଅଚରୁ ଥାଉ ଗୁମାନ ବୋଲି ଯା ମୁଁ ଅରମୁଥାଏ ତାହିଁ । ପଦ ।

ନବଲତା ଲେଲ ଶାଖେ ନିଶ୍ଚେୟଲେ ଲଭି ସମୀରଣ ସଙ୍ଗ;
ମକରନ୍ଦ ପାନ ଭସ୍ତବରେ ମନ ନ କରଇ ନିକି ଭଙ୍ଗ । ୧ । ରସବତ
ଘେନ ତେଜଲେ ଜୀବନ ଝିଂସ ବରଦବ କେହି; ମଣି କରକଣ ବୋଲି
ବରଜିବା ବଣିକର ଭାଷ୍ୟ କାହିଁ । ୨ । ଅଗତିକି ମୁହିଁ ବୋଲି ତ ଜାଣଇ
ଜଗନ୍ନାଥଲେ ତୋ ବିନା; ଚରଣକଞ୍ଜେ ତୁ ପେଲି ଦେଲେ ହେଲେ
ଶରଣ ବୋଲିବି ସିନା । ୩ । ଯାହା ପାଦେ ଲକ୍ଷ୍ୟା ଲେଖୁଥିଲେ ଶଚୀନାଥା-
ପଦ ତୁଚ୍ଛ କରି; ତାହା ପରା ରମ୍ୟ ପଦାର୍ଥକୁ ଯାହା ପର ପରବଦ
ସର । ୪ । ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗନାଥ ବୋଲେ ଜାଣୁ ଜାଣୁ କଷ୍ଟଦ କାମ ଚରିତ;
କମ୍ବଳ ଲଗିଲ ବୋଲି ବରଜିଲି ବିମ୍ବାଧର ମରକତ । ୫ ।

(୯୧)

ଶଗ—କାମୋଦୀ

ଧନ ଘନ ରସ ବରଷିଲ ରେ, ଚଞ୍ଚଳା ଜ୍ୟୋତି ପ୍ରକାଶି,

ତୁରିତେ ଭକ୍ତଶ୍ଵ ସରିତ ବଢିଲ ଦମ୍ଭ ଦୁମ ଗଲ ଭାସି । ପଦ ।

ପୁଲକକଦମ୍ଭ ପ୍ରସୁଲ୍ଲ ହୋଇଲ ନାଗଲ ବେଣୀ ମୟୁର, ଛୁଡ଼ି
ମୋତିମାଳ ଦିଶେ କି ଚଞ୍ଚଳ କି ସେ ବକପନ୍ଥ ପର । ୧ । ଖରଣ୍ଡାସ ହଞ୍ଜା
ପବନ ପ୍ରସର ଜନ୍ମାଏ ବଚନେ ମଲି, ଅଙ୍ଗ ଅମୋଦ ମାଳତୀ ବିକାଶର
କି ପ୍ରସର ରସବଲ୍ଲୀ । ୨ । ନଖସତ ରକ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରଗୋପ ବ୍ୟକ୍ତ ଦିଶିଲ

୯୦ । ଟୀକା—ଜୀବନ—ଜଳ, ହସ—ମାଛ, କମ୍ବଳ—କାଦୁଅ ।

୯୧ । ଟୀକା—ରସ—ଜଳ, ଚଞ୍ଚଳା—ବିଜୁଳ, ପୁଲକକଦମ୍ଭ—
ରୋମାଞ୍ଚରୂପ କଦମ୍ବଫୁଲ, ନଖସତରକ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରଗୋପ—ନଖସତରୂପ ସାଧବାଣୀ
ପୋକ, ଜ୍ୟୋତିରଙ୍ଗଣ—କୁଡ଼ୁକୁଳା ପୋକ, ପୁଲକକଦମ୍ଭ ତାଟକ—ପେଉଁ
କାନପୁଲ ମୁଣ୍ଡରେ ଘୁରୁ ଲଗିଥାଏ, ଶିଳୀକୁହସୁମ—ଛତୁ ।

ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭାବ, ସ୍ନେହବିହ୍ୱଳରେ କରକା ନିପାତ ବୃଷ୍ଟିଜଳଧାରା ପରା । ୩ । କଟିଘଣ୍ଟି ଭେଦ ପ୍ରକଟି ରଟିଲେ ଚଳେ ପୀନପୟୋଧର, ଭୂଷଣ ରତନକରଣେ କି ଜ୍ୟୋତରଙ୍ଗଶଗଣ ପ୍ରସୂର । ୪ । ଦ୍ଵାରକ-କରକ ତାଟକ ଅଟକ ନ ରହି କର୍ଣ୍ଣରୁ ଗଲି, ଅବନୀରେ ପଡ଼ି ଶିଳୀକ୍ର-କୁସୁମ ପୁଟିଲ ପରାଏ ଝଲି । ୫ । ନୀଳ ପୀତ ରକ୍ତ ମିଶ୍ରିତ କୁସୁମ ପ୍ରାୟ ନିଶ୍ଚେଁ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ, ବୋଲେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଅନଙ୍ଗ ଅନଳ ଲଭାଇଲ ହୃଦବନ୍ଧୁ । ୬ ।

(୧୨)

ରାଗ—କାମୋଦୀ

କହିବାକୁ ସଜିନୀ ତୋ ଅଗେ ଲେ ଲଜେ ତୋଳି ବୁହେ ମଥା । ସାଧୁବାକୁ ମନ ଥିଲେହେଁ ପ୍ରାଣକୁ ବାଧୁବା ଯାଏ କି କଥା । ଘୋଷା ।

ଦେଖୁଛୁ ତ ମିତ ରୁମ୍ଭିବାର ମଉ ମିଳିତ ସୁନସମାଜ, ପିଏ କି କିଛିରା ଗୋଟିଯାକ ଧର ଘେନ ତ କି ଲେକଲଜ । ୧ । ଜଳି ଯାଉଥିବା ଦେବତାଟା ଅବା ଅଳି କରୁଥାଏ କେତେ, ବଳି ଦେବାକୁ କି ତାକୁ ଏତେ ସର ଦଳି ଦେଉଥାନ୍ତି ମୋତେ । ୨ । କଞ୍ଜ ମଞ୍ଜରୀରେ କୁଞ୍ଜରର ହେଲେ କିଛି ଅନ୍ତରାଙ୍ଗ ଥିବ, ଅଞ୍ଜନନିଭର କୁଞ୍ଜ କଲଭର ଚିତ୍ତେ ନାହିଁ କୃପା ଲବ । ୩ । ରଣ ରଣ ବୋଲୁ ବୋଲୁ କି ଗର ସେ ନଖର ଶିଖର କେଳି, ନୁହଇ ମୋ ଦେହ ଅଳପ ତଳପ ତଳକୁ ଛୁରିବା ଭଳି । ୪ । ଯା ଚରଣ ଧରି ଜଣାଉ ଏପରି ଅଚରଣ ପରପାକ, ପୁଣି କି ଭଙ୍ଗୀରେ ନବନୀତାଙ୍ଗୀ ରେ ବୋଲି ପଡ଼ୁଥାଏ ଡାକ । ୫ । କହୁ ଏରୂପରେ ପ୍ରଣୟ କୋପରେ ପୁରାଉ ସୁଖ ସୁକେଶୀ, ଛପି ଶୁଣୁଥିଲେ ତାପିଷ୍ଠି-ଶ୍ୟାମଳଛବି-ଦେଲେ ଉଡେ ହସି । ୬ । ସେ ସରସ ପଳାଉଣୀ ବେଳ ବଳାକଳାପ-କକିଣୀ ରବ, ଧାନେ ଛାନେ ସେବି କି ସୁଖାନ୍ତରବା ହେବେ ନୃପ ଜଗଜେବ । ୭ ।

୧୨ । ଟୀକା—ମିଳିତ—ଭ୍ରମର; ସୁନସମାଜ—ପୁଷ୍ପସମୂହ; କିଛିରା—ଲତା; କଞ୍ଜମଞ୍ଜରୀ—ପଦ୍ମକଢ଼ି; କୁଞ୍ଜର—ହାତୀ; ନଖର—ନଖ; ତାପିଷ୍ଠି-ଶ୍ୟାମଳ—ତମାଳ ପରି ଶ୍ୟାମବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ।

(୧୩)

ରାଗ—ସାବେରୀ, ଏକତାଳି

ବିଧାତା ରେ, କି କାଳେ କି ଦଣ୍ଡ ଦେଲୁ ଅଣି,

ମୁଁ ଯିବି ବୋଲି ବିଦେଶ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ଳମ୍ବରୁ ନିଦେଶ ନେବାକୁ କହିବି କେହୁ
ବାଣୀ । ଘୋଷା ।

ଯେବେ ମୁଁ ପ୍ରବଳ ଦୁଃଖ-ଭରରୁ ଶୁଖାଇ ମୁଖ, ମାନସ ଯୋଡ଼ିବି
ଜାଣି ପାଣି, ପଲକେ ଜୀବନ ଧରି ପାରିବି କି ସେ କିଶୋରୀ ସୀମନ୍ତ-
ମଣିଙ୍କ ସାମନ୍ତାଣୀ । ୧ । ପ୍ରଳୟ ସମୟ ଭୟ, କମ୍ପାଇ ଦେବ ହୃଦୟ,
କି ବଞ୍ଚିବି ତେତେ ମୃଦୁ ପ୍ରାଣୀ, ସେହୁକ୍ଷଣି ଯିବି ଭାଜି, ରୋହିଣୀରମଣୀ-
ରାଜି, ରାଜାବାସୀ ଜଣା ମୁଖ ଠାଣି । ୨ । ଅରାଧିତ ଓଷ୍ଠପଲ୍ଲବ, ଚରଣ
ନଖେ ଶରବ, ଧରଣୀ ବରଷି ନେହୁଁ ପାଣି, ମାନସ ସରରୁ ତାର,
ସନ୍ତାପଧୀବର ବର ଧରଣି ଝସକୁ ନେବ ଶୁଣି । ୩ । ଅଚରୁ ଏହା
ଯା ମନ୍ଦ, ଏଥୁରୁ ବଡ଼ ପସନ୍ଦ, କରେ କର କୃପାଣକୁ ଶାଣି, ନ ଥାଉ
ଥାଉ ବା ଦୋଷ, ଲଭ ବା ଯଶ ଅଯଶ ଦେବାର ଶିରକୁ ମୋର ହାଣି ॥
ପରାକ୍ଷୟକ ମୋହର, ଠାରୁ ତ ବଳେ ମୋହର, ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ବୋଲି
ଜାଣି ଜାଣି, ଦେହେ ପ୍ରାଣ ବହୁ ରହି, ତା ଶ୍ଳମ୍ବ ଶ୍ଳଞ୍ଜିବି କେହୁ, କହେ
ଜଗଦେବ ଭୂପମଣି । ୪ ।

(୧୪)

ରାଗ—କେଦାର, ଅଠତାଳି

କେତେ କରତୁଳା କଳାରୁଦ ଲେ । ପଦ ।

କେଉଁ ଯୁବତୀକି ନେଉ ନାହିଁ ଝିଙ୍କି ତା ନୟନ ଫାଳ ଲେ । ୧ ।
କୁଚେ ଥାଏ କର ବଦନେ ମଧୁର ହସିତ ଶୁଖିଲ କାଳ ଲେ । ୨ । କର୍ଣ୍ଣ-
କୁବଳୟ ଉଠାଇ ପ୍ରଣୟ କୋପୁଟି କେତେ ପସନ୍ଦ ଲେ । ୩ । କା ମନ ନ
ମୋହେ ସେ କିଶୋର ହୃଦେ ଶୁଙ୍ଗାରଭୁରୁହ କନ୍ଦ ଲେ । ୪ । କମଳାୟୁ
କେଳା ହାଲିରଅ ସେ କି ଜଗଜ୍ଞ ନୟନାନନ୍ଦ ଲେ । ୫ । ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗନାଥ
ତାଙ୍କ ପାଦପାଥରୁହ ମରଦ ମିଳନ୍ଦ ଲେ । ୬ ।

୧୩ । ଟୀକା—ଝସ—ମାଛ, କୃପାଣ—ଖଡ଼ଗ, ମୋହର—ସ୍ପର୍ଶମୁଦ୍ରା ।

୧୪ । ଟୀକା—ପାଥରୁହ—ସଜ୍ଜା, ମରଦ—ମକରଦ, ମିଳନ୍ଦ—ଭ୍ରମର ।

(୧୫)

ଶଗ—ତୋଡ଼ି

ଅନା ଅନା ସୁନସୁନା କିହ୍ନିତ କୁପାରେ । ପଦ ।

ତୋଷ ମୋତେ ଅନୁକମ୍ପାହାତୀ ଶିରୁପାରେ, ନ ହସି ମୋ
ଭଗାବିଏ ସଜନ୍ତୁ ହସାରେ । ୧ । କେତେ କେତେ ଜନ୍ମେ ଧନ ମୁଁ
ଜଳଜପାରେ, ଲେଖିଛି ଅଳତା ଚନ୍ଦ୍ର ତୋ ଜଳଜ ପାରେ । ୨ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟେ
ଦୃଷ୍ଟି ତୋ ବିନା ଅନ ସୁରୁପାରେ, ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଥାଉଁ ଥାଉଁ କେ ରସେ
ରୁପାରେ । ୩ । ଭାସିଲିଟି ଭାବିକଟି ସୁର ଅକୁପାରେ, ତରୁଣି ତରଣୀ
ହୋଇ ଲଗାଅ ତୁ ପାରେ । ୪ । ଜଳନ୍ତର ପୁରନ୍ଦର ଗୁଡ଼ୁ ଜଳପାରେ,
ରସିଲ ରସିକା ରସ କୁତୁହଳପାରେ । ୫ ।

(୧୬)

ଶଗ—କୁମ୍ଭକାମୋଦୀ

ମିତ ହିତ ଯେତେ ତୁ କହିଲୁ ଗୋ, ଶିଖି ତା ନ ମଣେ ସୁଖ,
ପରମପଦବା ଲଭିଲେହେଁ ଯେବେ କରମରେ ଅଛି ଦୁଃଖ । ପଦ ।

ମୋହନ ମନ୍ତ୍ରର ଜାଣୁ ତୁ ଅଭର ମୋ ମନ କରୁ ବଶ, ସରି ତ
ଗଲ ହରିଶାନ୍ତିବୃନ୍ଦରୁ ଶ୍ୟାମ ସଜ୍ଜାଗୀ ଯଶ । ୧ । ବସରେ ମାୟୁଷ
କୁଞ୍ଜି କରବାର ଫଳ ହେଲା ଏତେ ସରି, ପିଣାବ ସୁର ବଦନେ ପଡ଼ି ହେଲୁ
ନିଶା ଚନ୍ଦ୍ରବାକୀ ପରି । ୨ । ଝଲି ମୋର ମରଜରେ ପୁଣି କେତେ
ବଳିଅର କହୁଥାଉ, ଖୁଆଦଣ୍ଡ ଛୁଆଁ ଖରାପ କ୍ଷୀରରେ ସୁଆଦ ଥାଏ କି
ଅଉ । ୩ । ଅସ୍ତିତ୍ବ ହେଲେ ତାହାର ବୋଲାଇବା ଅଶା ସିନା ପରିହାଣ,
କହିବାରୁ ଏହା ସହି ରହିଥାଏ ନିକି ସେହି ଦ୍ରୋହୀ ପ୍ରାଣ । ୪ । କହେ
ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ମହାଦମ୍ଭ ସ୍ବର୍ଗ ମହେନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରୀଜଗଦେବ, ସିବା ଶମନପୁରକୁ ଯେବେ
ନାକନିବାସରୁ କିସ ହେବ । ୫ ।

୧୫ । ଟୀକା—ଅନୁକମ୍ପା ହାତୀ (ସମ୍ବୋଧନ), ଶିରୁପାରେ—ମସ୍ତକରୁ
ପାଦଯାଏ, ହସା—ଲଜ୍ଜା, ଜଳଜପାରେ—ପାଣିରେ ରହି ମନ୍ଦାଦି ଜପିବାରେ,
ଜଳଜ ପାରେ—ପଦ୍ମପାଦରେ, ଭାବିକଟି—କ୍ଷୀଣକଟି, ସୁରଅକୁପାରେ—
କାମସାଗରରେ, ଜଳପାରେ—କଥାରେ, କୁତୁହଳପାରେ—କୌତୁକ ଶେଷ
ସୀମାରେ ।

(୧୭)

ଶ୍ରୀ—କାନଡ଼ା ଝୁଲ

ନୟନର ଯାହା ସେ, ଭୁବୁଭୁଷ ଚପଳ ଚମତ୍ତୁଷା । ପଦ ।

ମୋ ଧରଣି ମୁଗକୁ ପାଞ୍ଚ ନୟନାନ୍ତ ବରଛି ଅସ୍ତ୍ର, ବନ୍ଧୁଅ ବନ୍ଧୁକ
 ବନ୍ଧୁ ଅଧରରେ ବନ୍ଧ କରି କୁନ୍ଦ ପସନ୍ଦହସା । ୧ । ମୁନିଜନମାନସଭୁଲ,
 ଭଲ ମୋତେ ଝଲକଝୁଲ, ବାସବରତନ ନଥ ନରତନ ରସିକା ନାସିକା-
 ପୁଟ ଉଲ୍ଲସା । ୨ । ଧନ୍ୟ କାମ ଅମୋଘ ଶର, ମନ-କାରୁରଙ୍ଗୀ ତାହାର,
 କନକାବଳ ତ ଛନକା ହୋଇବ ସୁନକାନ୍ତ ଦେଖି କାହା ଭରସା । ୩ ।
 ଅଳଂକୃତ ନିତମ୍ବ ପର, ଶୋଭା ଲେଭେ ଅଳପ ଫେର, ଅନାଭଲବେଳେ
 ବିବେକ ଦଳିଲ କି ବେକତଳିଅ ଲହସା ଶୋଷା । ୪ । ଛଣାସୁଧା ବାଣୀ
 ବିଭ୍ରମ, ଜଣା କଲ ସେ ସବୁ ଦମ, ଏଣିକି ଚରମେ ବେଣୀକି ପଣୀକି ପର
 ଶେଳାଇବ ବରସାରସା । ୫ । ଅଗ୍ନିଦୁର୍ଗ ମହେନ୍ଦ୍ର ଭଣେ, କିଶୋରୀଙ୍କ
 ଶୋଭା ବାସଣେ, ଅଶଶ୍ଚ ଶିଶଶ୍ଚମଣ୍ଡନ ମଦନପଦନଦେ ଭାସି କଲେ
 ଯୁଗଂସା । ୬ ।

(୧୮)

ଶ୍ରୀ—କୋଳାହଳ

ଜୀବବାନ୍ଧବ ରେ, ପ୍ରାଣବାନ୍ଧବ ରେ,

ତୋ ଚିନା ମୋତେ ନ ଦିଶେ ଅନ । ଘୋଷା ।

ଜଗତେ ନାଗରାମାନଙ୍କ ମାଧୁରୀ କରୁଥାଏ ମୁଁ ଯେ ଅନୁମାନ,
 ଗୋଟିଏ ଗୁଣରେ ତୋ ନଖ କୋଣରେ ଭୁଲିବାକୁ ନ ବଳଇ ମନ । ୧ ।
 ଯୁର୍ବ ଉପବଳେ କରିବ ଯେ ବଳେ ତୋ ମଧୁର ରଦ୍ଧଛଦ ପାନ, ସୁଧା
 ନିର୍ହରାକି ମଧୁର କରି କି ଲେଖିବ ନ ଧର ଅଭିମାନ । ୨ । ଭରୁଣୀ ତୋ
 ବାଣୀ ମୁଦୁ ମୁଦୁ ଠାଣି ଶୁଣିଥିବ ପୁଣି ଯାହା କାନ, ସେ କି ଗଭରବ-
 ଯୋଗ୍ୟ ବିରୁରବ ଶୁଭ ପିତା ବେଣୁ ବାଣୀ ଗାନ । ୩ । ଥରେ ଯାହା ଭର
 କରିଥିବ ତୋର ଘନ ପାନସ୍ତନ ଅଲଙ୍ଗନ, କୁମ୍ଭ-କୁମ୍ଭସ୍ଥଳ ଯୁଗଳକୁ ସ୍ଥୁଳ
 ମଣିବ କି ନ ବିରୁର ନ୍ୟୁନ । ୪ । ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ସିନା ତୋର ସୁଦଶନା

୧୭ । ଶିକା—ବନ୍ଧୁବନ୍ଧୁ ଅଧର—ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣବନ୍ଧୁ ପୁଷ୍ପ ସଦୃଶ ଓଷ୍ଠ ।

୧୮ । ଶିକା—ରଦ୍ଧଛଦ—ଅଧର, କୁମ୍ଭୀ—ହସ୍ତୀ, ହରକଟ—ହିଂସକଟ,

ତାଙ୍କ ତମରୁ ଶେଷ—ଅନନ୍ତମୁଖଧାରୀ ଶେଷନାଗ ।

ଘଟନା କରନ୍ତି ଉପମାନ, ହରିକଟି ତାକି ବେଦୀ ମଧ୍ୟରେ କି କୃତାର୍ଥ
କରନ୍ତେ ରୁପମାନ । * । ହେଲେ ସେ ମନ୍ଦରସ୍ତନା ତୋ ସୁନ୍ଦର ଗୁଲିରେ
କରବ ଦୃଷ୍ଟିଦାନ, ଯେବେ ଥିବ ଲଜ ରୁଚିବ କି ରାଜହଂସ ଗଜରାଜ
ଲଲାପାନ । ୨ । ଜଣାଇବି କିସ ଶେଷ ମୁଖେ ଶେଷ ହେବାର ଅସ୍ପାସ
ସେ ବିଧାନ, କହେ ଜଳନ୍ତରମହୀପୁରନ୍ଦର ଥିବ ମାତ୍ର କିଛି ଅବଧାନ । ୩ ।

(୧୯)

ଗୀତ—କେଦାର

ପ୍ରାଣନାଥ ବିଜେ ବେଳ ବଳିଲ ରେ । ପଦ ।

ସଖି ହେଲ କି ପାପ, ଦେଖ ଏ ଚନ୍ଦ୍ରାବସ, ବଳା କୁସୁମ ଥୋପ ଅନ୍ଧି
ଲଳିଲ ରେ । ୧ । ତୁଟିଲନି ମୋ ହୃଦୟଟେ ଥିଲ ପ୍ରମୋଦ ମଥାପତ୍ତ
କୁମୁଦବନ୍ଧୁ ଟଳିଲ ରେ । ୨ । ଦେଲ ଅହା କି ଫଳ, ଭଲ ତ ମୋ
କପାଳ, ଲଗାଇଲେ-ରସାଳ ନିମ୍ବ ଫଳିଲ ରେ । ୩ । ମଣ୍ଡାଇଲି ନିବାସ-
କିର୍ପା ହେଲି ଏ ବେଶ, ଅନେ ଯେବେ ଜାବେଶ ମନ ବଳିଲ ରେ । ୪ ।
ଶ୍ରେଷ୍ଠେଷ୍ଠ ନୃପତି, ବିଜେ କଲେ ଏ ରାତି, ଜାଣ ସବୁ ସମ୍ପତ୍ତି ମୋତେ
ମିଳିଲ ରେ । ୫ ।

(୧୦୦)

ଗୀତ—କାମୋଦୀ

ଗୁଞ୍ଜିବୁ ଯେବେ ଶ୍ୟାମ ଦୁଃଖିକ ରେ, କାହିଁ ହଜାଇ ଦେବୁ
ମତିକ ରେ । ନାହିଁ ବୋଲିବା କଥା, ଜାଣିବୁ କି ସବୁଥା, ଅଭ କି
ସମ୍ଭାଳିବୁ ଧୃତିକ ରେ । ଘୋଷା ।

ଏ ନଗରେ ଏଣିକି, ଭ୍ରମେ ଚୁମ୍ବିବ ନିକି, ‘ସଙ୍ଗ’ ଏ ଦୁରବଶୁ
ଶୁଭକି ରେ, ସତେ ପ୍ରାଣମିତରେ ତା ସେବାରୁ ଇତିରେ ଯୁବଜାଜନମକୁ
ଗତିକି ରେ । ୧ । ଯେବେ ସେ ହେବ କୋଳେ, କଳାବତୀମଣ୍ଡଳେ, ନ-
ଟେକିବୁ କି ଶ୍ଵେତ ଛତିକି ରେ, ଚୁମ୍ବିଲେ ତା ବଦନ-କଞ୍ଚୁଟି ଗୁରୁଜନ ଗଞ୍ଜନ
ଲଭିଲେ ହେଁ ଯତି କି ରେ । ୨ । ଭବନ ମଣି ବିଷ, ସେ ନବ ଯୁବା ପାଶ,
ରବିନନ୍ଦନାତାର ଯିତିକି ରେ, କି ସୁଖ ରନ୍ଧୁ ଅଳେ, ନନ୍ଦନରେ ନିଃଶଙ୍କେ
ଅରେହଲେ ଅଭ୍ରମୁପତିକି ରେ । ୩ । ଅବା ତା ପଥେ ଯିବା, ଜାଣି କଲପି
ଥିବା, ତା ପଛେ ଯେତେ ପରାଭୂତିକି ରେ, ମୋହନସିଂହ ଅବଲେକେ

ଯାସୋର ଯିବ, ନ ଅଚରବ'କ ବିନତିକ ରେ । ୪ । ଶୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାଣୀ,
ଚନ୍ଦ୍ର ମଣିଲେ ଜାଣି, ନ ଥିଲ ପର ହରିପ୍ରୀତିକ ରେ, ସେ କାଳେ ଦୁର
ସଖୀ, କୃପା କଲେ ସୁମୁଖୀ, ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଗଜପତିକ ରେ । ୫ ।

(୧୦୧)

ଗୁଝା ରେ, ନିଧୁବନ କେଳିକୁଶଳକୁ । ଘୋଷା ।

କୋମଳପାଦ ସରୋରୁହ ଯାବକ ଚନ୍ଦ୍ରଶଳାକାଧରକୁ, ତୋ ମଧୁସାଧର
ଲଲ-ଜବା-ମକରନ୍ଦସୁର ଭ୍ରମରକୁ । ୧ । ନିର୍ଜିତଶୋଣସରୋଜକରେ କରୁ
ଯା ସଜଡ଼ା ବିଡ଼ିଅକୁ, ଘାରକ-କୈରବ-କାଶ-ସୁଧାକର-ହାସ ବିଳାସିନି
ତାକୁ । ୨ । ଗୁରୁ ସୁମାଳ ଚଳାଚଳ ଲେବନ କୋଣ ନିଦେଶକରକୁ,
ଗୁମର ବାତରରେ ରତି-କୌତୁକ-ସମ୍ଭବ-ଶେଦହରକୁ । ୩ ।
ଶୈଳସହୋଦର ପୀନପୟୋଧର ଚନ୍ଦନ ଭୋଗଦିଅକୁ, ମଞ୍ଜୁଳମାତଳ
କଷତଳେ ନଗକେଳିକଳା ହୁଟିଅକୁ । ୪ । ବାଜକ ! ଯଦ୍ୟପି ମାନସରେ
ଅଛି ଲେଶ କୃପା କରବାକୁ, ରାଜକଦମ୍ଭ-କିରାଟ ଜଳନ୍ତରନାଥ ମହା-
ମଦବାକୁ । ୫ ।

(୧୦୨)

ରାଗ—କେଦାର, ତାଳ—ସରିମାନ୍

ମିତ ଅମ୍ଭ ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁ ଗୁଲି କି ରସେ ଗୋ । ଘୋଷା ।

ଅଶଶ୍ଚ ଶୋଭାମଞ୍ଜୁଳ, ଶିଖଣ୍ଡମଣ୍ଡନ ରୁଲ, ଖଞ୍ଜେ କି ଜନ-
ନେନ୍ଦ୍ରକୁ ପରଶେ ଗୋ । ୧ । ରସପୀୟୂଷଲହରୀ, ପର ତା ବାଣୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ
ଜଗଜ୍ଞ ମନୋମଞ୍ଜୁରୀ କାର ସେ ଗୋ । ୨ । ନୋହେ କୁସୁମ କମାଣ, ତା
ନେନ୍ଦ୍ର ବାରିଜ କୋଣ, ମାର ମାରଗଣଗଣ ବରଷେ ଗୋ । ୩ । ତା ମୋହନ
ସୁଦ୍ଧ ଶିଶୁ, ତୁଲେ ସୁର ତଳ ପର, କୁଳର ସୁନ୍ଦରପଣ କରଷେ ଗୋ । ୪ ।
ଶରଦ ରଜନୀ ଶିଶ ମୋହେ ତା ମୁଖ ନିବାସ, ସେ ତ ଲଭୁଅଛି ନାଶ
ଦରଶେ ଗୋ । ୫ । କୃପାମୟ ଅବତାର, ରମା ରକ୍ଷ ଦେବତାର, ହେଲେ

୧୦୧ । ଟୀକା—ନିର୍ଜିତ ଶୋଣ ସରୋଜକର— ରକ୍ତପଦ୍ମଠାରୁ ଅଧିକ
ମନୋହର ହସ୍ତ, କୈରବ—କର୍ମ, କୁମୁଦ; ମଞ୍ଜୁଳମାତଳ—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ
ପଦ୍ମତସ୍ତରୁପ, କଦମ୍ବ—ସମୃଦ୍ଧ, କିରାଟ—ମୁକୁଟ ।

୧୦୨ । ଟୀକା—କମାଣ—ଧନୁ, ମାରଗଣ—ମାର୍ଗଣ ବା ଶର,
ତରସ—ଉଦ୍‌ବେଗ ।

ଦିନ ନେବ ତାର ସ୍ମରଣେ ଗୋ । ୬ । ଲଭ ହେଉ ନୋହୁ ଅବା,
ଅବସର ପୁହାଇବା, ତା ପଦତଳ ଚୁମ୍ବିବା ତରସେ ଗୋ । ୭ । କହଇ
କବିତପନ, ଧାଉଥିଲେ ତା ଲପନ, ସ୍ବର୍ଗସୁଖେ ତ ମୋ ମନ ନ ରସେ
ଗୋ । ୮ ।

(୧୦୩)

ରାଗ—କଳାଶ୍ରୀ

ମାନ ଅବା ଲଜ, ନ ଜାଣିଲି ଆଜ, ମୃଗଚନ୍ଦ୍ର ନୁଅଇଲୁ ।
ଆନ ପକାଇଲି ଅନେକ ମୋ ନିର କାନପାଖକୁ ନ ନେଲୁ ରେ । ୧ ।
ଦୋଷ ଦେଖି ଯେବେ ନେହେ ତେବେ ସିନା ରୋଷ ଅଙ୍ଗୀକାର କରି,
କି ସକାଶରୁଟି ମୋ ସକଳ ଭାଗ୍ୟ ମୋଷ ରଖିଲୁ ଚତୁରା ରେ । ୨ ।
ପିଆଇ ନ ଦେଲୁ ଅଧର, ଭରଜେ ଦିଆଇ ନ ଦେଲୁ ପାଣି,
ପିଆଇ ବାସ ମଦନମୁଖୁଁ ମୋତେ ଜାଆଇବୁ କେହି ପୁଣି ରେ । ୩ ।
ଛକାଇ ସନ୍ଧିକି ସନ୍ଧିରେ ନିବିଡ଼େ ଜକାଇ ନ ଦେଲୁ ଦେହ,
ଧକାଇଲୁ ନାହିଁ କେଲିରୁ ପଛକୁ ପକାଇ ଦେଲୁ ମୋ ସ୍ନେହ ରେ । ୪ ।
ଗଂଗା-ପର-ଦଣ୍ଡରୁ ରେ କେତକାଗୋର ସରଲି ମୁଁ ସିନା,
ଶିରାସ ସର ଶରୀର ଉଡ଼ାଇଲୁ ପୁରୁଷସାଧନାବାନା ରେ । ୫ ।
ମଦନମୋହନ ବଚନେ ଶ୍ରୀମତୀ ସଦୟ ହାସ ରଚିଲେ,
ସେ ସମୟ ଛବି ଭାବି ଭାବି କବିରବି ସୟୁଗୁରୁ ବୋଲେ ରେ । ୬ ।

(୧୦୪)

ରାଗ—ତୋଡ଼ି ପରଜ, ଅଦିତାଳ

ରେ କିଶୋର, ପଛେ ଛୁଇଁବୁ ମୋ ତନୁ,
ପାସୋର ପକାଅ ନାମଅନାଉଣି ସୁଆଗ ତୁ ଅଗ ମନୁ । ଘୋଷା ।
ମାତିଲ ନିକୁଞ୍ଜେ ଜଣାଯାଇ କୁଞ୍ଜେ ବୋଲି ହେଉଛି ଖବର,
ନୋହି ମଦାଦର ଏ ଅପବାଦର ଅପାୟ ଉପାୟ କର ରେ । ୧ ।
ହିତକୁ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ନ କହେ ମୋ ପ୍ରାଣମିତକୁ କଦାପି ଆନ,
ଚିତ୍ତକୁ ନ ଆସୁ ଆସୁ ତା ମୁରଲୀ ଗୀତକୁ ନ ଦିଅ କାନ ରେ । ୨ ।
ନ ଜାଣିଲି ପର ଇନ୍ଦ୍ରିୟସାଧାରୀ ତୁମ୍ଭ ଯେ ଅନବରତ,
ହର.ତୋଡ଼େ କୃପା କରନ୍ତୁ ମଦନକରତ ମୁଖୁଁ ବରତ ରେ । ୩ ।

ଧନ ମାନରେ ତୋ ଅଙ୍ଗେ ଯେ ପୁରୁଛି ବନମାଳିକା ବାସନା,
 ଗୁଡ଼ିବି ମୁଁ ଅଜ ଏ କଥା ନିଅଜ ପହୁଲେ କହିଲେ ସିନା ରେ । ୪ ।
 କାହିଁକି ହେଲୁଛି ଏପରି ପଲ୍ଲବ ତଳପରେ ସଢ଼ି ଦେହ,
 ଜନେ ଯେ ପୁଲ୍ଲିବେ ତହିଁକି ଜବାବ ଜଳପ ଅଳପ ରହ ରେ । ୫ ।
 ସହଚରୀ ପରିହାସୁ ହସି ଗୋରା ତାଡ଼ି ଅବତଂସପୁଲେ,
 ସେ ସମୟ ଛବି ଚନ୍ଦ୍ର ଚିତ୍ତେ କବିରବି ସ୍ବୟଂବୁରୁ ବୋଲେ ରେ । ୬ ।

(୧୦୫)

କି ନ କରେ ପ୍ରେମସ୍ବୀତ ରେ, ସଜନୀ ।

ସେ ଶ୍ୟାମ ଅନ୍ତଃସରଣେ ସଖି ମୋର ହେଉଛି ଯେତେ ଅନୀତ ରେ

। ଘୋଷା ୫

ଶିଶୁସ କୁସୁମ ତାଡ଼ନରେ ସନ୍ତା ମେଲେ ଯେ ମୋହକୁ ଯାଇ,
 ସେ କରକାମିଣୀ ପ୍ରଣବ ବରଷା ସହୁ ତୋରା ତୋରା ଯାଇ । ୧ ।
 ଭୂଠେ ଯେ ସଜନୀ କରେ କର ଦେଇ ଦେହଲି ଲଘିବାପାଇଁ,
 ସେ କଣ୍ଠା ଅବାଟ ନିଗଡ଼ ନିପଟ ନ ମାନି ସଙ୍କେତେ ଯାଇ । ୨ ।
 ଦିବସେ ଯେ ଡରେ ସହଚରୀ ମେଲେ ତମଧାମେ ନ ପଶଇ,
 ସେ ବିଜୁଳୀ ଦେଖା ହୋଇଣ ଅଶାଶା ନିତ ବୃନ୍ଦାବନେ ଧାଇଁ । ୩ ।
 ଭୂତରେ ଶବ୍ଦରେ ଲେଖା ଭରଣରେ ଭୟେ ଯେ ନ ଦିଏ ପାଣି,
 ସେ ଶାଢ଼ୀ ଶେଷରେ ତନ୍ମୁ ଛପାଉଛି ଫଣିମଣି ତେଜ ଜାଣି ରେ । ୪ ।
 କବିରବି ବୋଲେ ସେ ମୋହନଛବି ଯେ ଦେଖେ ନୟନ ଭୁଲେ,
 କହିଲେ କି ବାଳୀ ମାନବ ଏ କଥା ବୁଝା ହେବ କଥା ଭୁଲେ । ୫ ।

(୧୦୬)

ରାଗ ମୂଲତାନୀ—ଅଡ଼ତାଳି

ଅଜ ଏ ରୂପାରେ, ପାଲିଲି ନାହିଁ କି ତୋର ହୃଦୁମ ସୁଧାରେ । ପଦ ।

ହେଲୁ ଯେ ଗନ୍ତମଣ୍ଡିତ-କର ସାରସାରେ, ତୋ ବିନା ଅଛି କେ
 ମୋର ଭରସା ରସାରେ । ୧ । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ପରା ତୁ ମୋ ଚିତ୍ତ ଘରଷା
 ରେ, ତନ୍ତ୍ରାଅ ନା କୁଚକୁସୁ ଅଶ୍ରୁ ବରଷାରେ । ୨ । ସହୁ ସରଲଟି ହର-

୧୦୫ । ଟୀକା—କରକା—କୁଅପଥର, ଦେହଲି—ଏରୁଣ୍ଡିବଳ, ଦ୍ବାରବଳ ।

୧୦୬ । ଟୀକା—(ଶେଷ ପଦ)—ବୁଷ୍ଟକ ବିନୟରୂପ ହିମସ୍ବର୍ଣ୍ଣରେ ଦେଶକ
 ମାନ ପଦ୍ମ ଅବସ୍ଥାକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା ଅର୍ଥାତ୍ ମାନ ସଙ୍କ୍ରାନ୍ତି ହୋଇଗଲା ।

ଅହିତ ତୁଷାରେ, ବ ନ ପଡ଼ୁ ସ୍ଥୂତ ମକରନ ପରଷା ରେ । ୩ । ଗୁଣାମୁଧୁ
ଅରେ ସୁର ସମରେ ରସା ରେ, ଭଣାଯାଉ ତୋର ଗଣା ନ ଯା ନିରାଶା
ରେ । ୪ । ଜଗଦେବ ବୋଲେ ଶ୍ୟାମ ବିନୟ ତୁଷାରେ, ଶଙ୍କିଲ ଦେବାଙ୍କ
ମାନ ପଙ୍କଜ ଦଶା ରେ । ୫ ।

(୧୦୭)

ହରିତୁଲେ କରୁ ଯେ ପ୍ରୀତି, ମୋ ଅଭିଳା ରେ

ଧରିଛୁ କିପରି କହ ପୁଣି । ପଦ ।

ଥୋର ଯତନେ ସେ ଶ୍ୟାମଳ ଗାନ୍ଧୀ, ମୋ ସଖିଟି ରେ, ସାର୍ବି
ପାରିବୁ କି ଦୁଇ ନେତ୍ର; ନିତି ତ ସେ ବସ୍ତ୍ର ପଛେ ଚଳିବ, ନିମିଷ ତ
ଶତଯୁଗୁଁ ବଳିବ, କାମାନଳ ତୋ ହୃଦେ ଜଳିବ, ମୋ ଦଅଶା ରେ, ନେତ୍ର
ନୀର ନିରତେ ଗଳିବ । ୧ । ପରପୁରୁଷର ସ୍ନେହଭୂତ, ମୋ ସଜନୀ ରେ,
ହରବର କରଇ ବହୁତ; ଲଗେ ପରେ ସ୍ନେହ ପରବଧୂର, ଗୁରୁ ସୁଧାଧାର-
ଠାରୁ ମଧୁର, ଈଷିତରେ କରଇ ବିଧୂର, ମୋ ବଉଳ ରେ, ବିଷ ହୁଏ
କରଣ ବିଧୂର । ୨ । ବାରେ ଶ୍ୟାମଠାରେ ନେତ୍ରାଞ୍ଜଳ, ମୋ ଦ୍ଵିତୀୟା ରେ,
ସଲ୍ଲଳେ କଲି ମୁଁ ଚଞ୍ଚିଳ; ଥାଉ ଆଉ ବଡ଼ ସୁଖ ବିଭବ, ଯାଉ ଯାଉ
କଷ୍ଟେ ରହିଲ ଜୀବ, ତାହା ଜାଣେ ଏକା ମୋ ମନୋଭାବ, ମୋ
ସଙ୍ଗାତ ରେ, ଯାହା ହୋଇଛି ମୋ ଅନୁଭବ । ୩ । ନୂଆ ଭୂଅପୁଣି
ନିପଟ, ମୋ ମିତଣି ରେ, ଗୁହଁ ଗୁହଁ କେଲି ଚନ୍ଦ୍ରପଟ; ଅରଣ୍ଡେ ଯେହେତୁ
ବକାବଧର, ଅଲ୍ଲୁଲିଖିଣେ ଯେ ଧରିଲ ଧର, କି ସେ ରଖିବ ନବ
ପୟୋଧର, ମୋ କେତକି ରେ, ଶଶ୍ଵପର ଶଶ୍ଵିବ ଅଧର । ୪ । ନିଶି ନିଦ
ନ ଜାଣିବ ଆଖି, ମୋ ମରୁଥ ରେ, ବିସିନାଦଳରେ ଯିବୁ ଲଖି;
ନବନାଭରୁ ଯେହୁ ସୁକୁମାର, ବିଲିବ କି ଦଶ ଇଷୁକୁ ମାର, ହସୁଥୁବ
ଯଶୋଦା ସୁକୁମାର, ମୋ ମୋହନା ରେ, ନାଚି ତଟେ ଅର୍ଘ୍ୟମା-
ଜେମାର । ୫ । ଚିତ୍ତକୁ ଯେ ଅସିବ କର, ମୋ ନିଅଳ ରେ, ଅଳି ଅଳି
ହେଲେ ମୁଁ ଗୁହର; ଫଳିଗଲ ନିକି ବାଞ୍ଛା ସତେ, କଳିବାକୁ ଭାବ ପଶୁରୁ
ମତେ, ତୋ ତରସ ପୁରୁ ଶ୍ୟାମରତେ, ମୋ ସଙ୍ଗିନୀ ରେ, ଅବ୍ଵଦୁର୍ଗପତି
ବୋଲେ ଗୀତେ । ୬ ।

୧୦୭ । ଟୀକା—ବଧୂର—ବିକଳ, ବିଧୂର—ଚନ୍ଦ୍ରର, ଅରଣ୍ଡ—ଅନୁଡ଼ିଶାଳ,
ବକା—ସୁତନା, ଧର—ପବନ, ଦଶ ଇଷୁକୁ—ଦଶବାଣକୁ, ମାର—କନ୍ଦର୍ପ,
ଅର୍ଘ୍ୟମାଜେମା—ଯମୁନା, ତରସ—ଅଭିଳାଷ ।

(୧୦୮)

ମୋହିଲ ରେ ବରମହିଳା ରେ । ପଦ ।

ନୂଆ ମୁଦୁ ଜଳପ, ବଜାରସକଳପ, ବଞ୍ଚି କି ସକଳପ, କର ଶୁଣି
ଅଳପ । ୧ । କର ଭୁରୁ ନଈନ, ନ ଶୁଣୁଁ ସଖୀଜନ, ସ୍ନେହମୟ ମୋହନ
ହାସେ ଧନ ମୋ ଧନ । ୨ । ପୁରୁବେ ମହାବ୍ରତେ, ଶିବା ଶିବକୁ
କେତେ, ସେବିଥିଲି କି ସତେ, କି ସ୍ନେହେ ବାଳା ମତେ । ୩ । କେବଳ
ମୋ ବିବେକ, ହର ନାହିଁ ସେ ପିତ-ବାଣୀର କଉତୁକ, ଜଗତା
ଗୋଟିଯାକ । ୪ । ସତେ କି ବନ୍ଧୁ ସଞ୍ଜ-ବେଳେ ମଣ୍ଡିବ କୁଞ୍ଜ, ବନା ଅବନୀ
କଞ୍ଜ, -ନେତ୍ରୀର ଛବିପଞ୍ଜ । ୫ । ଅସ୍ତଦୁର୍ଗେଶ ଭାଷେ, କିଶୋରଙ୍କ ଶୋଭା
ସେ, କିଶୋରୀ ଦେଖି ତୋଷେ ଭାବିଲେ ସଙ୍ଗ ଅଶେ । ୬ ।

(୧୦୯)

ରାଗ—ସାରଙ୍ଗ, ଆଦିତ୍ୟାଳ

ଚନ୍ଦନବାସି କୁନ୍ଦବରହାସି ରେ । ପଦ ।

କରୁଣାମୟ ବରୁଣାଳୟ ହୃଦୟା ଗନକେଶି ରେ, ପରାପତ ତୁ
ମତେ, ହେଲୁ ପରା ନିରତେ ହରାୟିତଜନରୁ କାଶିରେ । ୧ ।
ଶରଣାଙ୍କିତ ଅରୁଣାମୁକତରଣା ମୁଦୁଭାଷି ରେ, ଧରା ତରୁଣୀ ଶିର, ଝରା
ରତନ ମତେ କର ଅଜ ତୋ ନିଜ ଦାସୀ ରେ । ୨ । ମଦନେଷୁଜକଦନେ
ଗଲି ଭାସି ରେ, ତରା ପରି ଅଙ୍କରେ, କର ନିବିଡ଼ତରେ ପରିରମ୍ଭରେ ରଣ
ଆସି ରେ । ୩ । ଲଳନାବର ତୁଳନା ପରିକଳନା ଗୁଣଗୁଣି ରେ, ଅନା
ଅନା ପପଳା, ନୟନାନ୍ତରେ ତୁ ମଦନାହବକୁ ପରମାସି ରେ । ୪ ।
କର ବନ୍ଦନ ହରିଚନ୍ଦନ କହେ କୁଞ୍ଜବିଳାସି ରେ, ରୁଷା ବରଜ ମୃଗଦୃଶା
ପଡ଼ିଲେ ମୁଦୁ ମସାରନିର ଭୁଜପାଶୀରେ । ୫ ।

(୧୧୦)

ରାଗ—ସଞ୍ଜର

ବିପରୀତ ରତେ ଗୋ, କପରି ତରୁଣୀଜନେ ପ୍ରବଳନ୍ତି ସତେ ଗୋ । ପଦ ।

ଏକା ପ୍ରଦୀପରୁ ବୟ ଜନମି ଅମିତେ ଗୋ, ଠକ୍‌ର ଯେ ନୋହେ
ପ୍ରାଣ ପ୍ରଣୟି-ପୁରତେ ଗୋ । ୧ । ତଳପକୁ ଧରି ନେବାବେଳେ

୧୦୮ । ଟୀକା—ହରାୟି—ମହାଦେବଙ୍କ ପାଦ, ମଦନେଷୁଜକଦନ—
କନ୍ଦର୍ପର ବାଣରୁ ଜାତ ବସ୍ତୁ; ମସାରନିର—ରତ୍ନଗଳମଣି ସଦୃଶ ।

ଅସମ୍ଭବେ ଗୋ, ହର ହରଣୀକି ନେଇ ଦୁଅର ପରତେ ଗୋ । ୨ ।
 ସମ୍ଭାଳି ନୋହୁଲେହେଁ ବିକାର କଦାଚିତେ ଗୋ, ଚୁମ୍ବାର ହୃଦର ମୁଖ
 ଚୁମ୍ବନ୍ତି କେମନ୍ତେ ଗୋ । ୩ । ମୁଁ ହେଲେ ରହୁଛି ପରି ହୃଦର
 ଜୀବିତେ ଗୋ, ଦୁକୁଳାଡ଼ମ୍ବର କିଛି ମୁକୁଳା ଦୁଅନ୍ତେ ଗୋ । ୪ । କଳାପ
 କିଛିଣୀ ସୁର ଶିଶିମ ବିରତେ ଗୋ, ପଳାଏ କେ ଲଜେ କହେ ଜଗଦେବ
 ଗୀତେ ଗୋ । ୫ ।

(୧୧୧)

କଳାକୁଶଳା ରେ ସତେ କହିଲୁ କି ସଖି,

ତୋ ବିନା ମୋ ସେହୁ ଅନେ ଥିଲୁ ପରି ଦେଖି । ପଦ ।

ନୂତନାମୁଦମଣ୍ଡଳିକି କି ଗୁଡ଼କାଣ୍ଡିକ ତେଜର, ଭୂତଲେ
 ସରସୀଜଳେ ନିଜ ତା ତୃଷା ଭ୍ରମର । ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଦାନ୍ତତଳାଲହସ କି
 କୁପକେଳିକି ସାଜର, ଏ କର କି ଅନ ନାରୀ ଚିରୁକେ ବାଜର । ୧ ।
 ତୋ କୁପାତରୁ ମୋ ମଦୋଳତ ଶାଖି-ମୌଳି ନମାଇଲୁ, କୌତୁକେ
 ରଚିବାର ପାଟବ ମୋ ପର ଜନ ମାଇଲୁ । ମାନସେ ଅନୁମାନ ସେ
 ପରିହାସିନୀ ଜନ ମାଇଲୁ, ପଙ୍କଜବାସବେ ତ କଳଙ୍କ ଜନମାଇଲୁ । ୨ ।
 ତଥ୍ୟ ମାନି ଅତଥ୍ୟ ଭାଷି ତ ପୋତ ନା ମୁଖ ମାନରେ, ବାହାକୁ ପ୍ରବଳାର
 ଦେ ପରିରମୁବିରବ ଦାନରେ । ତୋଷ ମୋ ରସନାକୁ ତୋ ମଧୁର-
 ଧରାମୃତ ପାନରେ, ରସ ଧନ ମଦନମର୍ଦ୍ଦନ ବିଧାନ ରେ । ୩ ।
 ରାସରଞ୍ଜିନୀ ଅସ ସୁନ୍ଦର ହାସକୁନ୍ଦ ବିକାଶ ରେ, ବାସବାଣସୁ ବାସ
 ଭାଗ୍ୟ ବିଳାସ ଦେ ନ ବିନାଶ ରେ । ଭାସମାନ ଜବାଧର କି ନିରାଶରେ
 ନିଜ ଦାସରେ, ଅନ୍ତରାୟ ନ ରବ ମୋ ସୁଖାଭିଳାଷରେ । ୪ ।
 ଅଧିକାତର ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ଗୁରୁପାଟବ ବାଣୀରେ, ରାଧିକା ସୁଗୁଣାଧିକା
 ସୁକପୋଳକୁ ନିଜ ପାଣିରେ, ଛୁଡ଼ିଲେ ରଖିବାର . ମାନସମୋହନ
 ସୁଦ ଠାଣିରେ, ବନ୍ଦେ ଅସ୍ତଦୁର୍ଗ ନାଥ ଲଠି ଧରଣୀରେ । ୫ ।

(୧୧୨)

ରାଗ—କୌନପୁର ଡୋଡ଼ି । ତାଳ ଅଠତାଳି

କହି ନାହିଁ କିରେ ପହିଲୁ ତୋତେ ମୋ ଗୁଲି,

ମନ୍ତ୍ରାମନ୍ତୁଳା ପରି ମୋ ଦୋଷ ପ୍ରାଣସହ ସହନେରୁ ବୋଲି । ପଦ ।

୧୧୧ । ଟିକା—ଗୁଡ଼କାଣ୍ଡିକ—ଗୁଡ଼କପଣୀ; ନମାଇଲୁ—ନୁଅଇଲୁ ।

ନବ ଛଇଲାରେ ନାହିଁ କି ତୋ ଦବ୍ୟ ଅବଧାନେ ତହୁଁ ଲବ,
 ପରରମ୍ଭକାଳେ ଜଣାଇଥିଲି ଯା ଧର ତୋ ପାଣିପଛବ । ୧ ।
 ଛୁଅଇଁ ନ ଦେଇ ସେ ଗୁରୁ ଚିତ୍ତକ ହୁଅଇଁ ବସିଛୁ ମଥା,
 କି ଦନଜନେନ୍ଦ୍ରା ନ ଜାଣୁ ଏ ତ ମୋ ଜୀବନ ଘେନିବା କଥା । ୨ ।
 ରୁମ୍ଭାଇ ମୋତେ ତୋ ଶ୍ରୀମୁଖ ମୋ ମୁଖ ରୁମ୍ଭୁ ପର ଅନୁରାଗେ,
 ଅନା ଅରେ ଏବେ ସନ୍ଧି ଗଲ୍ଲିନିଟି ଅନାଥ ପର ତୋ ଆଗେ । ୩ ।
 ବିଧୁବଦନାରେ ଏତକ ମୋ ଦୋଷ ନିଧୁବନେ ବାରମ୍ବାର,
 ବସନ ନ ରଖି ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗ ରୁମ୍ଭି ଦଶନଅଙ୍କ ଦେବାର । ୪ ।
 ମୋଷ ହୋଇଯାଏ ଚେତନାର ବଳୁ ତୋ ସଙ୍ଗମେ ମାର ମୋଦେ,
 ସାରସରସାରେ ଘେନି ତ ମୁଁ ଜଗି ପାରଇ କି ପ୍ରତି ପଦେ । ୫ ।
 'ସାଧାରଣେତର ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ର ଗିରି ରାଧା ପିଅନ୍ତେ ଶ୍ରବଣେ,
 ଅଷ୍ଟରୁତ ପର ଅଲିଙ୍ଗନ କଲେ ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗନାଥ ଭଣେ । ୬ ।

(୧୧୩)

ସୁନାଗୋରୁ ରେ ନାଗରା ଏ କି ଅଜ୍ଞ । ପଦ ।

ଅସିଦ୍ଧ ଅଶାରେ, ଦାସୀ ପରବାରେ, କୁସୁମରୁଷାରେ ଦେବୀ
 ବୋଲି ସାଜି । ୧ । ଧୀର ମୋର କୋଳେ ବିରଜ ଗୋ ଲେଲେ ଦିଅଇ
 ପନ୍ନାରେ ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର ମାଜି । ୨ । ଦୋଷ ନାହିଁ ଲେଶେ, ରୋଷକୁହା
 ବେଶେ, ବସାଇଛି ତୋତେ ବଳୁ କେଉଁ ପାଜି । ୩ । ଏଡ଼ି
 ମନ୍ତ୍ର ଦମ୍ଭ, ଭିଡ଼ି ପରରମ୍ଭ, ଦେଇ ମୋତେ ରଖ ରାଜାବାସିରଜି । ୪ ।
 କରାନ୍ତଗମନା, ସରଲିଟି ଅନା, ମଦନପଠାଣ ବାଣରଜି ବାଜି । ୫ ।
 ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗେଶ୍ଵର, କଷ୍ଟମିଶା ଗିରି, ଶୁଣି ଗଲ ମହିଳାର ମାନ ଭାଜି । ୬ ।

(୧୧୪)

ରସିକାମଣ୍ଡଳୀ ମଥାଝରାରେ, ବସିଛୁ ତ ରୁଷି ବସୁନ୍ଧରରେ,

ଖସି ପଡ଼ିଲିଟି ଦେଲ ପର କାଟି ଧୂତଲତକାଟି ମନ୍ତ୍ର ଭ୍ରାରେ । ପଦ ।

କହିଛି ଗୁମ୍ଫାରେ କେ କି ଧୀରରେ, ମନ୍ତ୍ରରେ କରୁଛୁ ନଗଗିରିରେ,
 ଅହତ ମୁଁ ହୁହେ, ଅଦୋଷେ ନିଗ୍ରହେ ନ ଦଣ୍ଡ ତୁ ହୁପାନିଧି ପର ରୋ । ୧ ।
 ଦୁଃଖକୁ ମୋହର ତୁ ପାସୋରାରେ, ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର ଟେକି ବିମ୍ବାଧରାରେ, ସୁଖ-
 କୁସୁମାଳି, ନ ଯାଉ ମରଲି, ବଳୁ ତୋ ଗୁମାନ ଡାକୁ ଖରାରେ । ୨ ।
 ବଣା ମୁଗନେନ୍ଦ୍ରା ନାଗସ୍ଥାୟ ରେ, ଗଣାଗଲ୍ଲିଣି ମୁଁ ତୁପାତୁରାରେ, ଛଣା

ରସଝର, ଥାଉ ଥାଉ ପୁର, ତୋ ଭରଜ ବ୍ୟାଜ ସୁନାଗରା ରେ । ୩ ।
ମଦନମଦୁଆ ରଟ ଛୁରରେ, ମୋ ଧନ ମୁଁ ଯିବି ସିନା ମରା ରେ, କଦନ
ବିଧୁଂସ ନ କଲେ ତୁ ହଂସବିଜୟିଣୀମନା ଶୋଭାକାରୀ ରେ । ୪ । ହର
ବିନତିର ମନୋହରା ରେ, ପୁରୀରେ ରୋଷକୁ ହସି ଜରୀରେ, ହାରିଲେ
କଷ୍ଟ ସିନ୍ଧୁ ତରବା ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ସ୍ୱର୍ଗରାଜା ମନ ପୁରା ରେ । ୫ ।

(୧୧୫)

ରୁଷା ବରଜ ମୃଦୁ କୁଶାଙ୍ଗୀ ଶିଶୁମୁଗଦୁଶାଟି ବିଚକିଳ ହସାଟି ରେ ।
ଭସାଇ ନ ଦିଅ ସରସ ପ୍ରବର ଅଭରସା ଜଳେ ମୋ ଶୁଭ ଦଶାଟି ରେ । ପଦ ।
ପରାବରୁ ମୋତେ ଶରବ ନ କର ରେ ତରବରମୁଖି ମୁଁ ତୋ ଶାଠୀରେ,
ଧରମାଣିକ୍ୟଝରା ମଦନ କରେ ମରା ହେବୁ ଲୋକହସାଟି ରେ । ୧ ।
ସମାଜଲୟ ଭିତ୍ତି ଜମାର ଭରଜ ଭରମାତଳରେ ନିଅ ନିଶାଟି ରେ,
ଗୁମାନକୁ ନୁହଇ ସମାନ ମୁଁ ତୋହର ତମାଳ କ୍ଷଣଲୟ କେଶାଟି
ରେ । ୨ । ମନା ନ କର ସୁନୟନା ସଦୟ ରସ ଅନାଭାଣି କି ବର-
ଯୋଷାଟି ରେ, ଅନାଥ ପର ଦାନମନା ହେଉଛି ଧନ ଅନାଇ ନତମୁଖ ବସାଟି
ରେ । ୩ । ଅକାରଣେ ସଦୃଶ, ତକା ଲପନ ପୋତ, ନ କାନ୍ଦ ବସୁମତୀ-
ଭୁଷାଟି ରେ, ଜକାଜକି ରୁମ୍ଭନ, ସକାମେ ରରି ଧନ, ପକାଅ ହରି ମୋର
ଭୁଷାଟି ରେ । ୪ । ରସାଅ ରସରେ ତ ରସା ହେଉଛି ମଧୁରସା ସଦୃଶ
ରସକଷାଟି ରେ, ରସାତଳକ ହରିତନ୍ଦନ ଦେବ ଗୋରୀ ତୋ ଚରଣ
ଶରଣପଶାଟି ରେ । ୫ ।

(୧୧୬)

ମନ ବିନା, ତ ନବୀନା, ଅନ ସୁଲେ ନ ଖେଲିଲା ରେ । ପଦ ।
ମଞ୍ଜୀର ମଞ୍ଜୁ ଶିଞ୍ଜିତ କାଳେ ଅରୁଥିଲା ଝରା କି ଚଞ୍ଚଳେ
ମନମଥ, ରଣରଥ, ପର ସିନା ସେ ଚଳିଲା ରେ । ୧ ।
ଶୁଭମୋତି ଝୁମା କମ୍ପୁଥିଲା, ତାକୁ ନେହାଞ୍ଜଳ ଝାମ୍ପୁଥିଲା
ଧରବନ୍ଧ, ମୋତେ ଶନ୍ଦି — ରଜଧାନୀରୁ ବଳିଲା ରେ । ୨ ।
ମାନସରେ କି ସଙ୍କଳପିଲା, ହସି ଅଳିକି କି ଅଳପିଲା
ମୋ ଅଡ଼କୁ, ଚିଅଡ଼କୁ, ପର କଟାସ ଗୁଲିଲା ରେ । ୩ ।

ଜଗତ ଯୁବକ ଚମ୍ପାଗନ୍ଧା, ଜନନୟନମଣ୍ଡନ ଶୋଭା
 କିଶୋରୀ ସେ, କି ସୋରସେ, ହେଲେ ସୁରଣ ଟଳିଲ ମା । ୪ ।
 ଅଦରଶ ସେ ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କର, ତା ଦରଶନ ଲଭିବୁ ମୋର
 ମରମରେ, ମାର ମାରେ, ତହିଁ ହୃଦୟ ଜଳିଲ ରେ । ୫ ।
 ଜଗଦେବ ବୋଲେ ଶ୍ୟାମବିଭୁ, ଜାଣି ଜଣାଇଲେ କେହି ମିତ
 ତୁମ୍ଭ କାମ, ସୁରଦ୍ରୁମ, କୃଷ୍ଣ ଅବଶ୍ୟ ପଳିଲ ରେ । ୬ ।

(୧୧୭)

ଶ୍ରୀ—ମାଳବ । ତାଳ ହିପ୍ପଟା

ପାହୁ ପାହୁଅ । ପାହୁ ବ୍ରଜପୁର ଯୁବପୁରନ୍ଦର, ପାହୁ କରପୃତ-
 ମନ୍ଦର, ପାହୁ କୃତ ଅଭିସାର କନ୍ଦର, ପାହୁ ନବଘନସୁନ୍ଦର । ୧ ।
 ମଉବାରଣ-ଗବନାଶନ, ଗମନ ଜନମନରଞ୍ଜନ, ମୀନକେତନ
 ହସନକେତନ, ପାମଲାର୍ଜୁନରଞ୍ଜନ । ୨ । ନନ୍ଦନନ୍ଦନ, ଜଗତବନ୍ଦନ,
 ମୁରଲୀଧର ବ୍ରଜନାଗର, କମଳଲେଚନ, ଶୋକନାଶନ, ସକଳ ଗୁଣଗଣ
 ସାଗର । ୩ । କୋଟୀଶାରଦ-ଚନ୍ଦ୍ରମାମୁଦ୍ର, ଦନଜରୁଚିମୁଖଶ୍ୟାମଳ,
 ଗଣ୍ଡସୁଶୋଭିତ ରତନସୁଜଡ଼ିତ, ମକରସୁରୁଚିର କୁଣ୍ଡଳ । ୪ । ନାଗରାଜନ,
 ଚିତ୍ରମୋହନ, ବସନରୁଚିଜିତ କୁନ୍ଦନ, ନିତ୍ୟ ନର୍ତ୍ତନ ଶରଣ ତବ
 ଦାନବକୁ ରାଜ ହରିଚନ୍ଦନ । ୫ ।

(୧୧୮)

ଶ୍ରୀ—ମୁଖାରୀ, ଅଠତାଳ

କୁନ୍ଦରଦନା ରସବତୀ, ରସବତୀ ରାମା ରସବତୀ । ପଦ ।
 ଗଲ ନିଶି ତାହା ସଙ୍ଗରେ ମାତ, ଯେତେ ବଳେ ହେଲୁ
 ସୁରତି, ରତିରେ ମାତ ନ ହେଉଲି ରାତି, ତାଳୁଥିଲ ତାର ନେତ୍ର ସମ୍ପତ୍ତି,
 ଭଞ୍ଜିଲ ଦେଇ ଗୁଳିକି ଗୁଳି । ୧ । ନାଟ କରୁଥିଲ ନାୟିକାମଣି, ପିଟି ଚରମେ
 ଲେଉଟୁଥିଲ ବେଶୀ, ବାଜୁଥିଲ ତାର କଟି କଳିଣୀ, ନେଉଥିଲ ମୋର
 ଚିତ୍ତକୁ କଣି, ଶୁଣିଲୁ ହୁଁ ହୁଁ ଶବଦବାଣୀ । ୨ । ଉରଜେ କରଜ ଶୂଳନ୍ତେ
 ନେଇ, ଚମକି ଇଷି ବୋଲଣୀ ଭାଷଇ, କହୁଥାଇ କେତେ ବିନୟ ହୋଇ,
 ଏଥକୁ ଅଛ ମୁହିଁ ନ ପାରିବ, ବୋଲଇ ଅଜ ପଡ଼ିଲି କାହିଁ । ୩ ।
 କେତେବେଳ ଅନ୍ତେ ଜୀବଜୀବନ, ଆରମ୍ଭିଲ ବିପରୀତ ବଦନ,
 କେତେବେଳେ ଯାହା ହେଲ ମୋ ମନ, ତହିଁକି କେବଳ ସାକ୍ଷୀ

ମଦନ, ଗଣି ଦେଉଥିଲା ରୁମ୍ଭେ ଦାନ । ୪ । ଅଳ୍ପଦୁର୍ଗପତି ବୋଲେ ଏ
ରସ, ଏହି ଅଜ୍ଞା ମୋତେ ହେବ ଗିରାଣ, ଖଟିଥିବ ଅନବରତ ପାଣ, ବସି
ଗୁଣ୍ଡିଥିବ ମୁଖସାରସ, ଘେନି ବଞ୍ଚୁଥିବ, ରାଜିଦବସ । ୫ ।

(୧୧୯)

ରାଗ—ଦକ୍ଷିଣ ଗୁଞ୍ଜରା

ଶୁଣି ଶୁଣି ରେ ଜୀବର ଧନ ତୋ କରସାରଣି ରେ,

ତୁ ସିନା ଏକା ମୋ ପୁରଣରକୁ ବାରଣୀ ରେ । ପଦ ।

ତୁ ଗୁଡ଼ୁ ଗୁଡ଼ୁ ମଦନଶରେ ନାଶ ଗଲି ରେ, ନ ଥିଲା ମୋ ମନେ
ଏହା କରୁ ତୁ ବୋଲି ରେ, ମୋ ଶପଥଟି ରେ ରାମାବର, କରୁଥିଲୁ କଣ୍ଠ-
ରତନହାର, ଏବେ କେଉଁ ବୁଦ୍ଧି ଶୁଣି କାହାର, ଘେନିଲୁ ନାହିଁ ତୁ ସାର
ଅସାର । ୧ । ଲଗାଇଥିଲେହେଁ ବିଷବୃଷ ବିମ୍ବାଧର ରେ, କେତେବେଳେ
ପ୍ରିୟେ ତାକୁ ବିନାଶ ନ କରି ରେ, ଜାଣି ଜାଣି ତୁ ରେ ନବ ବନିତା,
କିଛି ମନେ ନ କଲୁ ବିବେକିତା, ସୁଖେ ରୋପଣ କରି ପ୍ରୀତିଲତା,
ନିଜ କରେ ଉପାଡ଼ିଲୁ ଏବେ ତା । ୨ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପ୍ରେମ ଦ୍ରୁମ ପରି
ବଢ଼ାଇଲୁ ରେ, କି ବିରୁଦ୍ଧ ଏବେ ବନ୍ଧୁ ମୂଳ କାଟି ଦେଲୁ ରେ, ଦରଦ୍ରକୁ
ଦେଇ ଇନ୍ଦ୍ର ସମ୍ପତ୍ତି, ପୁଣି ନେବାକୁ ବଳାଇଲୁ ମତି, ପ୍ରୀତି ବିଚ୍ଛେଦରୁ
ନାହିଁ ବିପତ୍ତି, ମରଣହୁଁ ସିନା ପରମ ଗତି । ୩ । ମନ ନେତ୍ର କଣ୍ଠ ଅଦ
ଯେତେ ମୋ ଥିଲା ରେ, ମୋ କଥା ସେ ନ ଶୁଣି ତ ତୋତେ ଅଗ୍ରା
କଲ ରେ, ଏକା ମାତ୍ର ଦେହେ ଅଛି ଜୀବନ, ତୋର ସଙ୍ଗ ବିଦୁନେ
ଅତି ଖିଲ, ସେ ଏତେ ରହି ନ ପାରେ ବହନ, ଯିବାକୁ କରନ୍ତି କଣ୍ଠେ
ପ୍ରସ୍ଥାନ । ୪ । ତୋ ନିମିତ୍ତ ଅନ୍ତର ଜଗତ ଶୂନ୍ୟ ମୋତେ ରେ, ବାଳୁକ
କାଳରୁ ପ୍ରୀତି ଭାଙ୍ଗିବି କେମନ୍ତେ ରେ, ଏବେ କାହାରୁ କି ବୁଦ୍ଧି ପାଇ,
ସଦୟ ହୃଦୟ ନିର୍ଦୟ ହୋଇ, ମଦନ ନଦୀସ୍ରୋତ ମଧ୍ୟେ ନେଇ, କରେ
କର ଧରି ଦେଲୁ ଭସାଇ । ୫ । ଶରଣଜନକୁ ନାଶି ଲଭିବୁ କି ଯଶ ରେ,
ଦୋଷ ଥିଲେ ଯମା କର ମୁଁ ତୋ କିଣା ଦାସ ରେ, ସେ ନବନାଗର
ବଚନ ଶୁଣି, ତେଜ ମନୁ ମାନ ରମଣୀମଣି, ସୁପ୍ରେମରେ କଲ ଭଙ୍ଗି-
ଗୁହାଣି, ଦାନବକୁ ହରିଚନ୍ଦନ ଭଣି । ୬ ।

(୧୨୦)

ରାଗ—ତୋଡ଼ି ପରଜ

ରେ ସଙ୍ଗାତ, ଏତକ ମୋ ସଙ୍କଳପ

କିଶୋର କିଶୋରୀ ଅନାହିଁବେ ଧର ଅଧରେ ହାସ ଅଳପ । ପଦ ।

ମୁଁ କୋଟି କଳପ କରି ନାହିଁ ତପ, ଏ ଭରସା ହେବ କାହୁଁ,
 ଭିଡ଼ିବ ସୁନ୍ଦରତର ପୁରନ୍ଦର ମଣିମାଳା ରମ୍ୟ ବାହୁ । ୧ । ଦେଇ ନାହିଁ
 ସର ସାଗି ପାପବାର ତା ମଧୁରସା ହବନେ, ରୁମ୍ଭିବି ତାହାଙ୍କ ମୁଖ
 ହରିଣାଙ୍କ ନିକି ନିକୁଞ୍ଜଭବନେ । ୨ । ଶଙ୍କର ଗିରିଜା ପଙ୍କଜାୟି ପୁଜା
 କରି ନାହିଁ ଗଙ୍ଗାକୁଳେ, ମରକତ ମାର ମୁରତି ସୁନ୍ଦର ଖେଳିବ କେହୁ
 ମୋ କୋଳେ । ୩ । ଶଞ୍ଜି ନାହିଁ ମଣି ମାଳିକାଧରଣୀପୁରସୁନ୍ଦରୀଙ୍କ
 ଗଳେ, କିପାଁ କଞ୍ଜନେନ୍ଦ୍ର ମୁଗମଦଗନ୍ଧ ହେବ ମୋ କୁଚ ଯୁଗଳେ । ୪ ।
 ନ ଥିବାରୁ ଭାଗ୍ୟ ହୁହର ତ ଯୋଗ୍ୟ ଲେଖିବି କି ଅନ କଥା, ମୋହନ
 ପଙ୍କଜ ପଦଗନ୍ଧ ଭଜ ରୁମୁଥାଉ ମାତ୍ର ମଥା । ୫ । ବଡ଼ଭ୍ରା ତନାଗା ପାଶେ
 କରିଥିବ ରଜନୀ ବାସର ସ୍ଥାନ, ଚରଣମଣ୍ଡନ ମୁରଲିକା ସୁନସୁଧା
 ପିଉଥିବ କାନ । ୬ । କେଉଁରୂପେ ହେଲେ, ସେ କୃପା ନୋହିଲେ ତମାଳେ
 ଦେବି ଦଉଡ଼ି, ଜଳନ୍ତର ଯିତବନ୍ଧବଲାସୁତ କହର ସନ୍ଦେହ ଶୁଣି ରେ ।

(୧୨୧)

ରାଗ—ଚିନ୍ତାଭୈରବ

ସଜନି ଆଜ ରଜନୀରେ ନଇଲେ କୁଜମୋହନ

ମନ କେହୁ ମୋହୁଲ ରେ । ପଦ ।

ମୋ ଦେହେ ଦେଇ କରି-କମଳ ବାରମ୍ବାର ନିୟମ କରି
 କେତେ କହିଲ ରେ; କପଟ ମତି କରି, ସାହସେ ସେ କପର ଧରମତାକୁ
 ସହୁ ସହିଲ ରେ । ୧ । ଲଗାଇ ପ୍ରେମରସ, ମଧୁ ଜନ୍ମାଇ ବିଷ, ନୟନୁ
 ଅଣ୍ଟି ବରଷାଇଲ ରେ; ଭଜି ମୁଁ ନିଶି ଦିବା, କି ଅପସ୍ୟୁ ଅବା ମୋଠାରେ
 ଅବଧାନ ନୋହିଲ ରେ । ୨ । ଭାଙ୍ଗି ରଖିଛୁ ପାନ, କର୍ପୁର ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦନ,
 ଏବେ ତ ବେଶ ବାସି ହୋଇଲ ରେ; କାହା ସୁରତେ ମାତି, ଆସି ହେଲ

୧୨୦ । ଟୀକା—ମଧୁରସା—ମିଷ୍ଟ ଖାଦ୍ୟବିଶେଷ, ହବନ—ପତ୍ର,
 ବଡ଼ଭ୍ରା ତନାଗା—କୋଠାଘର ଝରକା, ବଳାସୁତ—ଭଦ୍ର ।

ପାହାନ୍ତି, କୁକୁଟ କୁକୁରାବେ ରଟିଲ ରେ । ୩ । ଏ ପାପ କାମ ମୋତେ,
ଦଣ୍ଡ ଦେଲଣି ଯେତେ, ପରାଣତୁଲେ ପିଣ୍ଡ ଦହିଲ ରେ; କବି ମିହିର
ଚିନ୍ତା, ଅହା ବ୍ରଜବନିତା, କପାଳେ ବିହୁ ଏହା ଲିହୁଲ ରେ । ୪ ।

(୧୨୨)

ଶୁଣ—ଦୁଷେନ୍, ଅଦତାଳ

ବରନାର ! ଗୁମାନ ମନେ ଧର ନା ରେ । ପଦ ।

ଅମୃତ ନେତ୍ର ସାଞ୍ଜନ, ଅମୃତ ବରଷ ଧନ, କମ୍ପ କଣ୍ଠି ଜାମ୍ବୁ-
ନଦ ବରନା ରେ । ୧ । ନ ଶେଲ ମୋ କୋଳେ ରସେ, ସଖେଦେ
ମାନସରେଷେ, ନଖେ ଧରା ଚରବାର କର ନା ରେ । ୨ । କର ବଦନେ
ପ୍ରକାଶ, ପରବ ଚନ୍ଦ୍ରକା ହାସ, ଗରବ ଗିରିକ ମୋର ଚୁର ନା ରେ । ୩ ।
କାରୁଷପଦ୍ମାସୀ ଅସ, ବିରାଜୁ କୁଞ୍ଜନବାସ, ଧୀର ମୋରେ ନିରାଶ ଅଚର ନା
ରେ । ୪ । ଅନ୍ତର ରଖି ଭିଡ଼ିବି, ଯନ୍ତ୍ରର ହୋଇ ଜଡ଼ିବି, ଦନ୍ତର ବ୍ରଣ
ନୋହିବି ଚର ନା ରେ । ୫ । ଗାଳି ପଛେ ଦିଅ ପଦେ, ମାଳି ଦୁଅ ତୁ ମୋ
ହୃଦେ, କାଳିନ୍ଦୀରେ ପଡ଼ିବାର କର ନା ରେ । ୬ । ଶ୍ୟାମୁଷ୍ଣ ପଦ ଭାବି,
ବିରଚିଲେ କବିରବି, ନରନାଥ ଜଗଦେବଙ୍କର ନାଁ ରେ । ୭ ।

(୧୨୩)

ଅରଜିବି ପଛେ ଜନ ଅପଶ୍ୟାତକି ଗୋ,

ବରଜିବି କେହି ଘନଶ୍ୟାମ ପ୍ରୀତିକି ଗୋ । ଘୋଷା ।

ତେଜି ଜାରିଦଳ ଶେଷ, ଘନସାର ମଳୟୁଜ, କରବ କେ ଗୁଣାବ-
ଦଳକୁ ଗତିକି ଗୋ । ୧ । ତା ସୁନ୍ଦର ମନ୍ଦ ହାସ, ରୁଚିର ଭୁରୁବିଳାସ,
ସ୍ଥୁଡ଼ ଅଡ଼ିବ କେ ଫୁଲବାଣେ ଗୁଡ଼ିକି ଗୋ । ୨ । ପଦକୁ ପୁରନ୍ଦରର,
କରଦେବି କର ଗୁର, ନିତି ନିତି ତା ସୁନ୍ଦର ମାତିକି ଗୋ । ୩ ।
ତେଜିଣ କୋଣ ଗୁହାଣି, ପୀୟୂଷ ମଧୁର ବାଣୀ, ସହବ କେ କାମରାଜ
ଝିଲି କାତିକି ଗୋ । ୪ । କର ଗାଡ଼େ ପରିରମ୍ଭ, ତା ଅଧର ପକ୍ଷ ବିମ୍ବ,
ପିରପୁବି ପାହୁପିବା ଯାଏ ଗୁଡ଼ିକି ଗୋ । ୫ । ବୋଲେ ବସୁଦ୍ଧର୍ମପତି,
ଧ୍ୟାନ କର ତା ମୂରତି, ନାମ ଭଜନରେ ହେବି ପତି କି ଗୋ । ୬ ।

(୧୨୪)

କେହି ସର କି, ପ୍ରଭୁ ପଶେ ନାଳାଦି କେଶରାବି,

ଯା ଠାରେ ପୁରୁଷ ଦୁଃଖୀଜନଦୟା ନଖାଠାରୁ ଶିଖା ସର କି । ପଦ ।

କି କହିବା ଅଉ ତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣ ଅନୁସରଣ ଗୁଡୁରାକି, ବଜାଉ-
ଛନ୍ତି ବିଭୀଷଣ ଅଗରେ ଜଗତ ବିଜୟତୁରାକି । ୧ । ସାନକୁ ବଡ଼
କରିବାରେ ଉଡ଼ାଇଅଛନ୍ତି ପୁଅ ମଞ୍ଜୁରାକି, ଦେଶ ନାଶ ନର ଗନ୍ଧବ
କିନ୍ଧର ଉପରେ ଧ୍ରୁବ ନଗରାକି । ୨ । କି କହିବି ତାଙ୍କ ପୀରତ କରିବା
କାରତରନ୍ତ୍ର ମାଧୁରାକି, ରକ୍ତ ବିପ୍ରପାଦ ଧୁଆର ଯା ଦେଲେ ରମା-
କରେ ବନ୍ଦୁଝରିକି । ୩ । କ୍ଷମାସାଗର ଯେ ତାହାଙ୍କୁ ଭଜିଲେ କାଳ
କିଙ୍କରକୁ ଡରିକି, ବୋଲେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଅନ ଉପାୟକୁ ପେଲିଦଅ ଗିରି-
ଦରାକି । ୪ ।

(୧୨୫)

ରାଗ—ରମନ କଲ୍ୟାଣୀ, ଅଠତାଳି

କାଳିନ୍ଦୀକୁଳକୁ ମୋର ସଙ୍ଗାଳି ନ ଯା ରେ । ପଦ ।

ଯା ଶିରେ ଚନ୍ଦ୍ରକାରୁଳ, ରଙ୍ଗସ୍ଥଳ ନାପମୁଳ, ତା ନୟନ ଅଞ୍ଚଳଟି
ଜ୍ଞାନହଜା ରେ । ୧ । ନବ ଯୁବତୀଙ୍କ ଜାତି, ନେବ ବୋଲି କେତେ
ଜାତି, ସୁଅଗ ଜାଣଇ ସେ ନାଟୁଆ ରଜା ରେ । ୨ । ଜାମୁନଦୟଟେ
ବାରି, ଅଣନ୍ତୁ ତୋ ପରିବାସୀ, କୁପ ଉପକଣ୍ଠେ ଶ୍ରୀ ଅଙ୍ଗକୁ ମଜ୍ଜା ରେ । ୩ ।
ଏହି ପୁରେ ତୋ କାମନା, ଭରତ ହୋଇବ ସିନା, ଶ୍ୟାମ ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ
ଭର ଥିଲେ ମଜ୍ଜା ରେ । ୪ । ତା ବେଶୁନିସ୍ତନ ଦୁରୁ, ଜନମାଉଛି
ଦେହରୁ, ନାପମୁଳ ପରିରେ ପୁଲକଗଜା ରେ । ୫ । ନ ଛପାଅ
ମନ ଥିଲେ, ବନ୍ଦି କବିରବି ବୋଲେ, ସୁଖେ ବ୍ରଜମଣ୍ଡଳେ ଉଦ୍ରିମ
ବଜା ରେ । ୬ ।

(୧୨୬)

ରାଗ—କେଦାର । ତାଳ ରୂପକ

କହ ରେ ଜୀବସଙ୍ଗିନୀ ! ତୋ ମନ ଘନଶ୍ୟାମରସେ ବଳିଲ କି ।
ପଦେ ପଦେ ସୁଖ ଦେବା ପ୍ରେମ ଲେଖ ମିଳିଲ କି, ବାଞ୍ଛା ପଳିଲ କି । ପଦ ।

ତରଣିଜାକୁଳ, ନାପମୁଳସ୍ଥଳ, କୁଭୁହଲସୋଳ, ଏତୋ ନେତ୍ରାଞ୍ଚଳ,
ମୋହନ ବିଗ୍ରହେ, ଅକପଟ ସ୍ନେହେ, ତଳିଲ କି ଚିତ୍ତ ଚଳିଲ କି । ୧ ।
ପୁରଦଳନାରି ଅମଳେ ତୁ ଘର ହେଉଥିଲ ନାଗ୍ନମଣି ମନୋହାରୀ,
ଧରଣି ସରୋଜ ବନନୀଳ ଗଜ ଦଳିଲ କି ତହିଁ ଲଳିଲ କି । ୨ ।
ଅବସର ଦଣ୍ଡକରେ ସେ ଶିଖଣ୍ଡ-ମଣ୍ଡନ ଅଶଣ୍ଡ ନୟନାନ୍ତ ଦଣ୍ଡ, ତୋ

ମରଜି ବନ୍ଦି ବସୁନ୍ଦରା ଚନ୍ଦ୍ର ନଳିନୀ କି ସବୁ କଲିଲ କି । ୩ । ଏ କି
ଚମନ୍ଦାର, ସେ ତ ସୁକୁମାର, ଶୃଙ୍ଗାର ମଙ୍ଗଳମୁରତି କିଶୋର, ତାହା
ମନ ମୁନ ତୋ କଠିନ ପ୍ରାଣ ଗଲିଲ କି ଏଥୁଁ ବଲିଲ କି । ୪ । ରଜତେ
ରଜତ ଶାତକୁମ୍ଭେ ଶାତକୁମ୍ଭ ସିନା ଝଲେ ଜଗତେ ବିଦିତ, ଜମ୍ବୁନଦୀ-
ସାର ତଳରେ ମସାର ଝଲିଲ କି ତାପ ଟଳିଲ କି । ୫ । ଜଗଦେବ-
ବାଲ୍ୟକେଶ ବସୁନ୍ଦରା-ବଳୟ ଅମରପତି ବୋଲେ ଉଦୟ, ଶେଷ-ତମିରକୁ
ମୁଦା କଉମୁଦୀ ଗିଲିଲ କି କାଳ ମିଲିଲ କି । ୬ ।

(୧୨୭)

ଶ୍ରୀ—ତୋଡ଼ି, ଅଠତାଳି

ଗୁହଁଛି ମାତ୍ର ଶିଖଣ୍ଡ ଲେ, ସଖୀ ମୁଁ, ତୁମ୍ଭ ଅପବାଦେ ଚମକି
ପଡ଼ୁଛି ଏ ବ୍ରଜ ବଜାର ଦାଣ୍ଡ ଲେ । ଶିବକଣ-ଶ୍ୟାମଳଚନ୍ଦ୍ର ନିକଟକୁ ଗୁଲି
ନାହିଁଟି ପହଞ୍ଚି ଲେ, ସଖୀ ମୁଁ । ପଦ ।

ଚପରାସିଚୟ ପେଷି କଂସରାୟ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷେ ନେବ କି ତଣ୍ଡ-
ଲେ । ୧ । ଚକ୍ର ଅ ଯେ ବଡ଼ ମୋହର ଗଉଡ଼ ଶୁଣିଲେ ହେବ ପ୍ରଚଣ୍ଡ-
ଲେ । ୨ । ସଖୀ ଥିଲେ ମୋର ପରଶନ୍ତେ ନୀର ତାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଲଣ୍ଡଭଣ୍ଡ-
ଲେ । ୩ । ଗୋର ଯେବେ କରୁଥିଲି ମୁଁ ତାଙ୍କର ରୁପିଛି କି ଗୁରୁ ଗଣ୍ଡ ଲେ । ୪ ।
ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗ ଭଣି ଶୁଣ ଠାକୁରାଣୀ ଶ୍ୟାମ ପଦକଞ୍ଜେ ମଣ୍ଡ ଲେ । ୫ ।

(୧୨୮)

ଶ୍ରୀ—କାମୋଦୀ । ତାଳ ସରମାନ୍

କେଉଁ କାରଣ ମୁଁ ତୋ ସେବାକୁ ଗୋ,

ମୋଠାରେ ଅବଧାନ ହେବାକୁ ଗୋ । ପଦ ।

ତୋ ଗୁରୁମୁଖ ମାଠି, ଘେନି ତଳକ କାଠି, ଭ୍ରାତର ଭ୍ରାତେ
ନିବେଶିବାକୁ ଗୋ, ଲଗଇ ମନେ ଦୁଃଖ, କୋଟିସୁଧାମୟୁଷ ଦଳିବା
ଝଲି ଛପି ଯିବାକୁ ଗୋ । ୧ । ମନୋହର କବରୀ, ସାଜି ପାରଇ ଗୋର
ଜାଣି ତୋ ଚିତ୍ତ ରସାଇବାକୁ ଗୋ; ଭରସା ନୋହେ ମୋର ଛର
ନୀଳଗୁମର ଚର୍ଚ୍ଚିତ କେଶେ ମିଶାଇବାକୁ ଗୋ । ୨ । ତୋ ପୟୋଧର-

୧୨୭ । ଟୀକା—ପୁରଦଳନାଶଅମଳେ—କନ୍ଦର୍ପଭୋଳରେ, ନଳିନୀ—
ନଳଦ୍ୱାରା ମାପିଲା, ମସାର—ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣି, ଜମ୍ବୁନଦସାର—ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ଶାତକୁମ୍ଭ—
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ।

ହେମ ଦାମ ଛଡ଼ା କୁସୁମ ପରି ମୋ ଚିତ୍ତେ ଆଭାସିବାକୁ ଗୋ; ମରଣୁ
ଲଜ ବଳେ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ତ କଳେବରକୁ ଅଳଙ୍କାର ଦେବାକୁ ଗୋ । ୩ ।
ସାରି ସକଳ ବେଶ ଦେଖାନ୍ତି ଅଦରଶ ହେବା ନୋହିବା ପରୁରବାକୁ
ଗୋ; କବି ମିହିର କହେ, ସତେ ଦିଶେ ତୋ ଦେହେ କେବଳ ଅନୁଗ୍ରହ
ଧାରାକୁ ଗୋ । ୪ ।

(୧୨୯)

ରାଗ—ତୈରବୀ, ଅଦିତାଳ

ଗଲା ତ ଅନୁରାଗ ଜଣା ଯା ଯା ମୋହନ ଯା । ପଦ ।

ଯା ପଦ ଅଳକତ ଶିଖଣ୍ଡ, ମଣ୍ଡି ସୁରତସୁଖ ଅଶଣ୍ଡ, ଦେଇଛି ସେ
ଦରତୁଳ ଭରଜାକୁ ତାକୁ ଭଜ ଯା । ୧ । ଯା ସଙ୍ଗେ ମାତ ରଜନୀୟାକ,
ସେହି ରସକୁଶଳାକୁ ଡାକ, ମୋ ନାମରେ ବୋଲି ନିଳୟ ମୁରଲୀ
ବାଜା ନ ବଜା । ୨ । ଆଳି ନ ବିହ ବିଚକ୍ଷଣୋର, ଗାଳି ନ ଶୁଣି ବଦନ
ମୋର, ଚରଣ ନ ଧର ତୁ ମଧୁନଗର ରାଜା ଭଣିଜା । ୩ । ଭାଷି
ଜଳନ୍ତର ମଦ୍ୟାନ୍ତ, ନୟନିଳୟ ଗଗନଚନ୍ଦ୍ର, ବରଜ ସୁନୟ, କରୁ ଯେ
କିନୟ, ନାହିଁ କି ଲଜ୍ଜା । ୪ ।

(୧୩୦)

ରାଗ—ଅହାର, ଅଠତାଳ

ମନ୍ଦମଳୟାନିଳ ବହିଲ, ଚନ୍ଦ୍ରବଦନା ଦୂରେ ରହିଲ । ପଦ ।

ଖାର ନୂଆ ରୂପ ବକୁଳକୁଳ, କଳକଣ୍ଠ କରେ ଯା କଳକଳ, କର
କଳକଳ ପ୍ରବାସୀ ବିକଳ କରବ ବୋଲି ବୋଇଲ । ୧ । ଅଜ୍ଞଜଗତରେ
ପଞ୍ଚଜମ୍ବୁଣୀ, ପଦ୍ମଞ୍ଜୁଲେ ମୋର ହୃଦ ଯେ ସୁଖୀ, ମୃଦୁ ସରସିକ କିଶଳୟ
ଶେଷ ଧନକୁ ଯେ'ଗ୍ୟ ହୋଇଲ । ୨ । ଅହା ତାହା ସାହା ବାରେ ମୋତେ,
ବନରୁ ଚମ୍ପକମାଳା କିଣିତେ, ମନମଥବଶେ ଏବେ ସେ ଅବଶେ ଦୁଃସହ
ଦୁଃଖ ସହିଲ । ୩ । ପଞ୍ଜବକୁ ଦଣ୍ଡଧର ରସନା, ବଞ୍ଚିରୁ କିଶୋରୀ ମଣିବ
ସିନା, କିଂଶୁକସ୍ରବକ ଅନଳଯାବକ ତୁଲ୍ସୀ ତ ଦେହ ଦହିଲ । ୪ ।
ଭଣିଲେ ଅବିଦୁର୍ଗ ପୁରୁଷୂତ, ଦୁଃଖ ତେଜିଲେ ବ୍ରଜରାଜସୂତ, ମୃଦୁଳ
କଦଳୀ ବଜ୍ରେ ଦେଲେ ଦଳି ହେବାର ବିଦି ବିହିଲ । ୫ ।

୧୩୦ । ଟୀକା—କଦଳୀ—ଭୂଇଁ କଦଳୀ, ପୁରୁଷୂତ—ରାଜା, ଦଣ୍ଡଧର—
ଯମ, ଯାବକ—ଅଳତା ।

(୧୩୧)

ଶ୍ରୀମତୀ—ତୋଡ଼ି ପରଜ

ରେ ରମଣୀ ଗୁରୁଜନେ ଯେବେ ଭାବ,

ପୁରୁବରୁ ନୀଳ ପରବଚନରେ ବହୁଲ କାହିଁକି ପ୍ରୀତି । ପଦ ।

ସିନ୍ଧୁ ତ ଗଭୀର ଅଭିଳାଷ କୁମ୍ଭୀର ଅହି ମହାମାନଶେଷୀ, ତହିଁ
ତ ରତନ ଲଭନ୍ତି ଯତନ କରି କେହି କେହି ପୁଣି ରେ । ୧ । ମଳୟରେ
ଅହିବଳୟ ତ ରହିଥିବାର ସକଳ ଜାଣି, କାହିଁକି ପଣ୍ଡିତେ ବସୁଥାନ୍ତି
ସତେ ଗନ୍ଧସାରସାରେ ପୁଣି ରେ । ୨ । କଣ୍ଠକନିବୟ ସକାଶରୁ ଭୟ
ଲଭେ ଯେବେ ଶିଳୀମୁଖ, ହେଉଥାଏ ସେ କି ବିଗୁରେ କେତକ୍ଷ
ଲତକାର ପାଖ ପାଖ ରେ । ୩ । ହରିଚନ୍ଦ୍ରପାଶ ପରାକ୍ରମ ପରା ହେଲେ
ହେଲେ ଶଶି ଶଶି, ଶୁଭିଳ କି କହୁ ପୁଧାରୁ ଅଗ୍ରହ ବିଧୁନୁଦ ଗ୍ରହ
ଭୁଣ୍ଡ ରେ । ୪ । ମୋହନ ବିଷମ ପଦାର୍ଥରେ ପ୍ରେମ ନ ଛୁଆଇବାର ଭଲ,
ବଧୁ ବଶୁ କରି ରତରୁ ଡରବାର ବଡ଼ କଲବଲ ରେ । ୫ । ଗୁଡ଼ିଗଲେ
ହେବ ଏକା ଶେଷଦେବ ଭୁବନକୁ ଅହିମୁଖ, 'କହେ ଜଳନ୍ତର-ମୟା
ପୁରନ୍ଦର ଓହୋରଲେ କାହିଁ ସୁଖ ରେ । ୬ ।

(୧୩୨)

ଶ୍ରୀମତୀ—ଅନନ୍ଦଭୈରବ

ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁଅ, ଅଜ ତୋ ଅନାବଣି ନୁଆ ରେ । ପଦ ।

ସୁତକାନ୍ତି ପ୍ରସରୁ, ସରୁମଧ୍ୟାରେ କରୁ, ବସୁଧା ସୁଧାରେ
ଗାଧୁଆ ରେ । ୧ । ହିମ୍ବାରେ ତଳ ମୋର, ସୁଅଦ ରଦାମ୍ବର, ପିଆଇ
ଧନ ମୋତେ ଜାଅ ରେ । ୨ । ନିଶ ମରଦୁଅଛି, କି ସମଜୁଛି ଛି ଛି,
ବିଷମ ବିଶିଷ ମଦୁଆ ରେ । ୩ । ଅମଳ ମୁଦୁଦେହୀ, ଶ୍ୟାମଳ ଭରେ
ବୁଢ଼ା, ଯାମଳ ପୀୟୂଷ-ମାଠିଆ ରେ । ୪ । ଶ୍ରୀ ଜଗଦେବ ଭାଷେ, ଦେବୀ
ସକ୍ରୀଡ଼ ହାସେ, ଅଶିମାଦି ସୁଖକୁ ଦିଅ ରେ । ୫ ।

(୧୩୩)

ମାନସରୁ ମାନ ସରୁ ମାନସରୁ ମଧ୍ୟମା । ଘୋଷା ।

ହର ବର ଦୁଃଖ ମୋର, ହରବର ତୁ ନ କର, ହରବରରେ ମୁଁ
ତୋର, ବର ବରବରନା । ୧ । ପରବତସୁନା ମୋତେ, ପର ବତ-

କରୁ କେତେ, ପରବରତ ସୁରତେ, ପରସନେ ସୁମନା । ୨ । ତୁ ମୋ
 ଭରପଦକ ରେ, ଘେନ କଥା ପଦକ ରେ, ଧରୁଛି ତୋ ପଦ କରେ,
 ମୋଦକରେ ନବାନା । ୩ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଦାନବକୁ, ବୋଲି ହେଲି
 ଦାନବକୁ, ରଣ ବାରେ ଦାନବକୁ—ବନ୍ଧୁକ୍ରତନୟନା । ୪ ।

(୧୩୪)

ମହାରମାଗଭା ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଶୋଭାନ୍ନିଧିରେ ତୁହି କିମୋ ସଙ୍ଗାଳି,
 ଗୋଷ୍ଠ ପରମାଶ୍ରମଧ୍ୟା ସିନା ଜାଣୁ ପ୍ରୀତି ପଦାର୍ଥକୁ ମରପାଳି । ପଦ ।

ନାକ ନାଗ ନରଲେକେ ଅଳଙ୍କାର, ହୋଇଛନ୍ତି ଯେତେ
 ଲଳନାପ୍ରବର; ମଣୁଛି ମୋ ମନ ସେମାନେଟି ଧନ, ତୋ ଚରଣତଳେ
 ନିର୍ଭରୁଛି । ୧ । ହଟି ମୋ କୋଳକୁ ଅସିବାବେଳକୁ ନିନ୍ଦା ଚନ୍ଦ୍ରମିଶ୍ରା
 ଚନ୍ଦନବୋଳକୁ, ଘସି ଘସି ପ୍ରୁନ ହସି ହସି ତନ୍ମୁଲତାକୁ ମୋ ଅଙ୍କେ ଦେଉ
 ତାଳି । ୨ । ଅଚେଷ୍ଟ ନିଦକୁ ଶରୀରଭେଦକୁ ଭରତ ଦମ୍ପତି ନିଷ୍ଠୁର
 ହୃଦକୁ, ନିମିଷ ଦିବସ ନିଷେଧ ପ୍ରବାସ ବିଧିକ ଦିଅନ୍ତୁଥାଉ ଗାଳି । ୩ ।
 ମୁଁ ତୋ ଚରଣର କହୁ ଭୂଷା ବରବରନା କହୁ ତୁ ବୋଲୁ ଏହି ଗିର,
 କୁଚେ କରତାଡ଼ି ରସନା କାମୋଡ଼ି ଦେଖାଉ କଣ୍ଠ ଭଜନମାଳି । ୪ ।
 ସତ୍ୟ କହେ ଶିଶୁ ଜଗଦ୍ଦେବ ହରିଚନ୍ଦନ ମହେନ୍ଦ୍ର ନବ କିଶୋରୀ ରେ;
 ତୋ ପ୍ରଣୟ ହୃଦେ ଘେନି ମହାମୋଦେ ଦୁଃଖେ ମୁଖେ ମୁଁ ଲଗାଇ
 କାଳି । ୫ ।

(୧୩୫)

କା ମନେ ଥିଲା ଏ କଥା ଗୋ,

ଶ୍ୟାମ ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ହେବ ଅନ୍ୟଥା ଗୋ । ପଦ ।

ସ୍ବପ୍ନ ହୋଇବ ଶିଖଣ୍ଡମଣ୍ଡନ, ନୋହିବ ନେତ୍ର ବିପଦଶଣ୍ଡନ
 ଗୋ । ୧ । ସୃଷ୍ଟି କୋମଳ ସରସ ଭାଷା, ଶୁଣିବେ ମଥୁରା ନଗର ଯୋଷା
 ଗୋ । ୨ । ପକ୍ଷଜବାସିନୀ ପ୍ରିୟା ଯାର ସେ, ମଳ୍ଲିଧିବ ବୋଲି କୁଞ୍ଜାଟା

୧୩୩ । ଟୀକା—ମାନସରୁ—ମନମଧ୍ୟରୁ; ମାନ ସରୁ—ଅଭିମାନ ଶେଷ
 ହେଉ; ମାନସରୁମଧ୍ୟା—(ସଂବୋଧନ) ହେ ଅଭିଧୀଶ କଟି; ହରବରରେ
 —ଶିବଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ; ବର—ସ୍ବାମୀ; ବରବରନା—ସୁଦରବର୍ଣ୍ଣଶାଳିନୀ;
 ପରବରତ—ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୁଅ; ଦାନବକୁବନ୍ଧୁକ୍ରତନୟନା—ପଦ୍ମଠାରୁ ସୁଦର
 ନେତ୍ର ଯାହାର ।

ପାଶେ ଗୋ । ୩ । ଭାଜି ହେଉଥିବ କାମ ଦହନେ, ସଞ୍ଜାବ ପଦ ନ
ଲଦବା ପ୍ରନେ ଗୋ । ୪ । କସ୍ତୁରୀମିଶ୍ରା ଗାଲୋପୁଲ ବାସ, ବ୍ରଜମଣ୍ଡଳେ
ହେବ ଇତିହାସ ଗୋ । ୫ । ସୁରଜ୍ଜ୍ଵର ଶୋଷେ ଜୀବନ ଯିବ, ମଧୁସୂଧର
ତୋକେ ନ ମିଳିବ ଗୋ । ୬ । କେ ଜାଣିଥିଲ ଏ ଦଣ୍ଡ ପହିଲେ,
ଅଶ୍ଵତୁର୍ଗ ନରନାଥ କହିଲେ ଗୋ । ୭ ।

(୧୩୭)

ରାଗ—କାମୋଦୀ, ତାଳ ଅଦ

ଜଣା ତ ଅଛି ମାନ୍ଦ ଏତିକି ରେ ।

ଗଣା ନ ଯିବା ଗୁଣବତ୍ତାକି ରେ । ପଦ ।

ଉତ୍ତମ ଅଙ୍କୁରେ, ଅତୁରାଗ ବିଚ୍ଛେଦ, ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ନେଲି ଯେ
ନିକଟିକି ରେ; ଟେକିଗଲ ପ୍ରଥମ, ଯହିଁ ତୁଟିବା ପ୍ରେମ, ଦ୍ଵିତୀୟ ରୁମ୍ଭଦେଲ
ସିଦ୍ଧିକି ରେ । ୧ । ବଳ ପାଉଛି ମୋର, ସହ ପାରବି ଘୋର, କଳପାନ୍ତର
ଖରା ତାତିକି ରେ; ମଧୁସୂଧା ପ୍ରୀତି, ଅଧୁରା ହେବା କାତି, ସୁହାର ଜାଣି
ନାହିଁ ଗୁଡିକି ରେ । ୨ । ଅବଳାମଣି ଅବ-ଧାନିଆ ପଣେ ଯୁବ-ଚନ୍ଦ୍ରେ
ଟେକାଇଥିବ ଛତିକି ରେ; ଖର ବରନ ଶୁଣି, ଧନବଦନ ମୁନି, ସମୟେ
ଥାଇ ଅର ଗତିକି ରେ । ୩ । ସୁରକ ଅଗେ ସଡ଼ି, କହିବାର ଲେସଡ଼ି,
ରୁଚଇ ନାହିଁ ମୋର ମତିକି ରେ; ରୁଚକପୟୋଧର, ତୁ ଚତୁରାକ ଧୀର,
ବିରୁର ପାଲିବୁ ମୋ ପ୍ରୀତିକି ରେ । ୪ । ସେବାରେ ତ ଫାବତି, ହେବାର
ଯେବେ ସତ, ବାଣୀ କେ ଶୁଣାଇବ ଶୁଭିକି ରେ; କବିମିତ୍ତର ଗୀତେ,
ବୋଲେ ପରଶି ମୋତେ ସମର୍ପି ଦେବୁ ରତିପତିକି ରେ । ୫ ।

(୧୩୮)

ରାଗ—କାନନଗୋଷ୍ଠୀ, ତାଳ—ଦ୍ଵିପୁଷ୍ଟା

ବିଧାତା କି ନ କରଇ ଗୋ,

ଏକେ ନଗାନ ପ୍ରୀତି, ତହିଁ ବିଦେଶେ ପତି

ଏ ତ ଘୋର ବିପତ୍ତି ଏଥୁ ମୋର କି ଗତି । ପଦ ।

ମନେ ଥିଲ ଯାହା ତାହା ନୋହିଲ ଗୋ, ଯାହା ନ ଥିଲ ତା ମନେ
ହେଲ ଗୋ; ଏବେ ପିକବଚନ, ମନ ମଧୁ ପବନ, ମଧୁର ଭୁଞ୍ଜସ୍ଵନ
ଦହୁଛନ୍ତି ଜୀବନ । ୧ । ଅଲିଙ୍ଗନେ ମୋର ଅନ୍ତର ତରେ ଗୋ, ପ୍ରିୟ

ନ ରଖନ୍ତି ତରେ ହାର ଗୋ; ଏବେ ମଧୁରେ ପୁର, ରହିଲ ବନଗିର,
 ଅହା ମୋତେ ପାସୋର ରହିଲେ ମଧୁପୁର । ୨ । ପ୍ରିୟ ଥିଲେ ଏ ମଧୁ
 ରଜନୀ ଗୋ, କେଉଁ ସୁଖ ନ ଦିଏ ସଜନି ଗୋ, କହୁ ମୋତେ ବଚନ
 କରନ୍ତେ ସେ ଗମନ ତାଙ୍କ ପଛେ ଦହନ, ନ ଗଲ ଏ ଜୀବନ । ୩ ।
 ଯେବେ ହେଲେ ଏ ଜୀବନ ଯାଉ ରେ, ପ୍ରୀତିଭଙ୍ଗ କଲଙ୍କ ନ ଥାଉ ରେ,
 ଚିନ୍ତି ଏବେ ସେ ଶୁଭ, ଫାଟି ଯାଉଛି ଶୁଭ, ନ ସରେ ଦିବାସିତ ପ୍ରୀତି
 ହେଲ ବସନ୍ତ । ୪ । ଏହା କରମରେ ମୋର ଥିଲ ଗୋ, ପ୍ରୀତି ଏତେ
 ସରବି ତ ଗଲ ଗୋ, ଏସନେ ସଖୀ ଶୁଣି, ଦୁଃଖେ କହନ୍ତି ବାଣୀ, ଅସିବେ
 ବେନୁପାଣି, ହରିଚନ୍ଦନ ଭଣି । ୫ ।

(୧୩୮)

ଶଗ—କାଫି

ବନ୍ଧୁଥ ରେ ବାରେ ଅନା ରେ । ପଦ ।

ରଦନବାସ, ସଦରହାସ, କର କର ମାନକୁ ମନା ରେ । ୧ ।
 ଗଜେନ୍ଦ୍ରଗତି, ଗତି ଜଗତାତଳେ ନାହିଁଟି ତୋହୁ ବିନା ରେ । ୨ ।
 ନ ସହୁ ମୋତେ, କହୁ କେ କେତେ, ଧନ ମୁଁ ତୋ ଅଧୀନ ସିନା ରେ ॥
 ମୁଁ ତୋର ବୋଲି, ନ ଜାଣେ ଗୁଲି, ଅହା କି ସୁଖ କରୁଛୁ ରୁନା ରେ । ୩ ।
 ଗୁରୁ ଶ୍ରୀମୁଖ ସୁଧାମୟୁଖ, ଟେକି କରୁଣା କରୁ କି ନା ରେ । ୪ ।
 କବିଦ୍ୟୁମଣି, ଗିରେ ତରୁଣୀ, ହେଲ ଅଶ୍ଳେଷ-ସୁଖ ଘେନା ରେ । ୫ ।

(୧୩୯)

ଯୋଷାକୁ ରୁଷା କେ ଶିଖାଇଲ ରେ । ପଦ ।

ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନିର୍ମଳ, ସୁଧାରେ ଗରଳ, ଗୋଲିଦେଇ ଖଲ କି
 ଖାଇଲ ରେ । ୧ । ମୋ ନୟନସୁଖ, ବର୍ଜନ ଶ୍ରୀମୁଖ, ପୀୟୂଷ ମୟୁଖ
 ଶୁଖାଇଲ ରେ । ୨ । ଇନ୍ଦୀବରୁ ନବ, କମଳ ସମ୍ଭବ, କମଳସମ୍ଭବ
 ଦେଖାଇଲ ରେ । ୩ । କି ରହିବି ଜୀବେ, ତନ୍ତ୍ରମାକୁ ଯେବେ, ଅରୁଣ ସଜାବେ
 ରଖାଇଲ ରେ । ୪ । ଦୋଷ ଥିଲେ ମୋର, ଦୟାବତୀବର, କାହିଁକି ଅଧର
 ଚଖାଇଲ ରେ । ୫ । ଏ ଘେନି ସବ୍ୟଥ, ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗନାଥ, ସୁଖ ମନୋରଥ
 ଭୋଗାଇଲ ରେ । ୬ ।

(୧୪୦)

ରାଗ—ପଞ୍ଜାବୀ

ଯା ନ ଘେନିଲ ସେ, ଗାନ ରସିକା ଅଜ ପାନ ମୋ କରୁ ଦିରହାସେ । ପଦ ।

ତନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟମା ମୋ ସହ, ଅନୁକମ୍ପିଲ ନାହିଁ, ତନ୍ତ୍ର କମ୍ପିଲ ଗୁହଁ
ହାସେ । ୧ । ସଞ୍ଜଗଲି କେବଳ, ପଡ଼ି ମୁଁ ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଳ-ପର-ଶର ଅନଳ
ହାସେ । ୨ । ତୋ କଞ୍ଜ ସୁନ୍ଦର, ପଣ ଜଣାଣି ମୋର, ସଣ କଲ ଦୁସ୍ତର
ମାସେ । ୩ । କେଉଁ ଦୁଃଖେ ଅଧର, ଲଭିଲି ବୟସୀର, ମଉଳିଗଲ ଶର
ଶ୍ବାସେ । ୪ । ଅକସଟରେ ମୋର, ନ କଲ ତୋଷଭର, ମକରେ ଚନ୍ଦ୍ର
ଫରମାସେ । ୫ । ବଳ କରଣ ପ୍ରୀତି, ଫଳ ହେଲ ଏ ଗତି, ଜଳନ୍ତର
ଭୁନାଥ ଭାସେ । ୬ ।

(୧୪୧)

ରାତି ପାହୁଗଲ ହେ ହାତୀ, ଦୁଅ ଅପଦୁଡ଼ ତେଜ ସୁପାତି । ପଦ ।

ହେମ ହେଲ ଭରପୁକୁତା, ପାନକଳ ଲଗିଲ ପିତା, କରଟ କୁମୁଟ
ତମକ ରଟନ୍ତି ବାଜିଲ ଅରୁଣ କରଣ କାନ୍ତି । ୧ । ଛୁରି ଗଙ୍ଗଶିଖରି ବନ,
ବହୁଲଣି ମୁଦୁ ପବନ, ରଥାଙ୍ଗ ଦମ୍ପତି, ହୃଦୟରୁ କିଛି ଦୂର ହୋଇଲଣି
ବରହ ତାତି । ୨ । ବିଳସିଲେ କୁମୁଦ ନିଦ, ଅଳିକୁଳ ହେଲେ
ପ୍ରମୋଦ, ଲଗିଲଣି ଭୟ, ସର୍ଜିନୀ ନିଶ୍ଚୟ, ଇତିତରେ ଘେନି ଯିବେ ମୋ
ଜାତି । ୩ । ମନ ମୋର ଧୂତି ନ ଟକ୍ତି, ଧନ ମୋତେ ମେଲଣି ମିତ୍ତି, ସାଧା
ନନ୍ଦସୁତ ମାତିଲେ ବୋଲି ତ ତୁମ୍ଭକୁ ଏ ବ୍ରଜମଣ୍ଡଳେ ଶ୍ୟାତି । ୪ ।
ଜଳନ୍ତର ଭୂପତି କହେ, ଅଙ୍ଗରାଗ ଅଛି ମୋ ଦେହେ, ଅତି ସେ ନଜରୁ
ହେମ ଭାବେକରୁ ଶିଥିଲାଇ ଦିଅ ଅଳପ ଗୁଡ଼ି । ୫ ।

(୧୪୨)

ରାଗ—କାଫି, ଏକତାଳ

ଅନା ଅନାଥରେ ଥରେ ରସି ରସିକା ରେ । ପଦ ।

ଇନ୍ଦରକୁ ନିନ୍ଦା ଇନ୍ଦୀବର ବନିକାରେ, ବନ୍ଦଇ ମୁଁ ନୀଳଜଳ
ଜନମ ଧୂକ୍କାରେ । ୧ । ମୀନମାନେ ଜାଲେ ମର ସରନ୍ତୁ ବିକାରେ, ସଞ୍ଚରୁ
ତୋ ନେତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରକେଳି ଶିବିକାରେ । ୨ । ଭ୍ରମରମଣ୍ଡଳୀ ସରୁ ଝଙ୍କାର
ଡକାରେ, ଶଙ୍ଖାଶୁଭ ପଦବିତ ସ୍ବରକୁ ଟେକା ରେ । ୩ । ଅସ ମୁଁ ମଣ୍ଡିବି

୧୪୧ । ଟୀକା—କରଟ—ଦୁଅ, ସୁପାତି—ଶେଷ ।

ଗଣ୍ଡ ସୁମ କରକାରେ, ସୁନ କନକ କଲଣ ସୁଳ କରକା ରେ । ୪ । ହରି-
ଗିରେ ହରିଶାକ୍ଷୀ ଲଜେ ଧାଡ଼ିକାରେ, ଛପିଗଲେ ଜଗଦେବ ଚିତ୍ତ
ଲଜିକାରେ । ୫ ।

(୧୪୩)

ରାଗ—ତୋଡ଼ି ପରଜ, ଏକତାଳି

ରେ ସଜନି ଅଜ ତୋର ଏ କି ରାତି

ଗର୍ଭସ୍ଥୁଲ ପାଦେ ମରଦଲେ ମଦେ ଲଭି ସିନା ଅଜାରତ ରେ । ପଦ ।

ଯାହା ପାଇଁ ତପ, କ୍ଳେଶରେ ପ୍ରତିପଦ, -ଚନ୍ଦ୍ରପରି ମାନ ହେଉ, ଏବେ
ସେ ଶରଣ; ପଶିଲେ ଚରଣ, -କମଳେ ତ ପେଲି ଦେଉ ରେ । ୧ । ଥରେ
ଯା କଟାସ୍ତ୍ରୀଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲେ ଲକ୍ଷ ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ମଣୁ ଉଣା, ତାହାକୁ ନିଷେଧ
କେଉଁ ଅପରାଧ ନ ବଢ଼ି ଲବେ କରୁଣା । ୨ । ଲେଉଟି ଯାହା ପ୍ରୀତିଧରୁଥାଉ
ଦୁଇ କର ବଡ଼ପଣ ଛାଡ଼ି, ବିନୟେ ସେ ପୁଣି ଧରୁଛନ୍ତି ପାଣି ସେଷେ
ଦେଉଛୁ ଛୁଆଡ଼ି ୩ । ଯାହା ଦେଖା ଅଗେ, ନ ଛାଡ଼ି ନିମିଷେ, ସତ୍ତ୍ୱ
ପଞ୍ଜର ପାଶ, ତା ଶୁଭୁ ଶୁଭୁସ ନ ରୁଚିଲ ପରି କାହିଁକି ମୋଡ଼ୁ ଶ୍ରୀମୁଖ । ୪
ଯାହା ରସେ ରସି ନିକୁଞ୍ଜକୁ ନିଶି ନିବିଡ଼ ଅନ୍ଧାରେ ଯାଉ, ସେ କିଶୋର
କୋଳେ ଧରୁଛନ୍ତି ତଳେ ଭିଡ଼ି ହୃଦେ ନ ଜଡ଼ାଉ । ୫ । ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି
କରଗଡ଼ ହେଲୁ ପରି ହୋଇଲେ ହେଲେ କିତବ, ସ୍ବରୁଚ୍ଛବ ଧନ କି
ନନ୍ଦନନ୍ଦନ କହେ ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦଦେବ । ୬ ।

(୧୪୪)

ରାଗ—କାମୋଦୀ, ଏକତାଳି

ସଖି କେ ସେ ନାମସ୍ତଳେ ଗୋ । ପଦ ।

ଅସିତ ଅକାଶଗଣ୍ଡେ, ରବିପରି ତାର ଗଣ୍ଡେ, ମଣି ମକରକୁଣ୍ଡଳ
ଲେଲେ ଗୋ । ୧ । ମୁଁ ହାରେ ନାୟକ ଅଣି, କରନ୍ତି ସେ ନୀଳମଣି,
କିଣା ହେବ ସଖି କେଉଁ ସ୍ଥଳେ ଗୋ । ୨ । ଶୁଭୁ ତା ଶୁଭୁବଦନ ମନ୍ଦିରେ
ନ ରହେ ମନ, ଶେଳୁଛି ଅର୍ଥମାଜେମାକୁଳେ ଗୋ । ୩ । ସଖି ମୁଁ
କହୁଛି ସତ, ଛାଡ଼ି ସବୁ କୁଳବ୍ରତ, ଖୁବିଏ ଶେଳନ୍ତି ତାର ତୁଳେ ଗୋ ॥
ଦୁମି ଅନନ୍ଦ ଅମଳେ, ତା ପାଦପଦ୍ମଜଳେ, ଶ୍ରୀମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଚିତ୍ତ
ଭୁଲେ ଗୋ । ୪ ।

(୧୪୪)

ସେ ଗଜେନ୍ଦ୍ରଗଡ଼ ମୋତେ ପ୍ରତି ଦିଶେ ଦିଶିଲା । ପଦ ।

ଏ ଜଗତେ ଭାବ ଯେତେ, ନ ରହିଲା ମୋର ଚିନ୍ତେ, ଯାହାକୁ
ରହିଲେ ସେ ତ ତାହା ପରି ଦିଶିଲା । ୧ । ସହଜେ କାନ୍ତିରେ ତୋରା,
ଧରିଲେ ନ ଦିଏ ଧରା, ମାର ମାରଣୀ ଗାଡ଼େ ମରମରେ କଣିଲା । ୨ ।
ମୁଁ ତାହାର ପ୍ରୀତି କଣା, ହେବାରୁ ଅଧିକେ ବଣା, -ମୁଗାକ୍ଷୀର ବିନା
ଅନେ ମନ ମୋ ନ ରହିଲା । ୩ । ଅତି ଯତ୍ନ କରି ବଳେ, ଶୟନ କରିବା
କାଳେ, କ୍ଷଣେ ହେଲେ ନିଦ୍ରା ମୋ ଶିଷ୍ୟକୁ ନ ଆସିଲା । ୪ ।
ବୋଲେ ଅସ୍ତ୍ରଦୁର୍ଗେଶ୍ଵର, ତା ପାଶୁ ହେବାରୁ ଦୂର, ଦିନକୁ ଦିନ ମଦନ
ଜୀବନକୁ ଲୋପିଲା । ୫ ।

(୧୪୭)

ରାଗ—ସାବେରୀ

ରୁଞ୍ଜି ପ୍ରୀତିରେ, ହୁଞ୍ଜି ପଡ଼ିଗଲି ପରମାଦେ ଅତି । ପଦ ।

ମନ ଛନ ଛନ ନିରନ୍ତରେ, ନ ରହିଲା ଆନ ବିଷୟରେ, ପୂର୍ଣ୍ଣ
ବେନିନେନ୍ଦ୍ର ନୀରଭରେ, କ୍ଷୀଣ ହୋଇଗଲା ଅତି ତନ୍ତ୍ର ନିତି ନିତି । ୧ ।
ନ ପାଇଲି ମୁଁ ସୁଖକୁ ଲେଖେ, ଅନ୍ତରବ ଦୁଃଖ ତ ବିଶେଷେ, ନିମିଷକ ତ
ହେଲା ବରଷେ, ଶୁଣି ରହିଲିଣି ଲଜେ ପୁଣି ଅପଣ୍ୟାତି । ୧ । ଦରପ ହେଲା
କାମାନଳେ ଦେହ, ସହ ନୁହେଁ କି କରିବି କହ, ଦଣ୍ଡ ଦଣ୍ଡକେ ହେଉଛି
ମୋହ, ରହୁ ନାହିଁ କେତେରୂପେ ବୋଧ କଲେ ଧୃତି । ୩ । ହେଲି
ଜୀବନରେ ମୁଁ ନିରାଶ, ଦେଲି ଭଗାବତ୍ ମୁଖେ ହାସ, ନେଲି ଅକାରଣେ
ଏ ବୟସ, ହାସ ବିଳାସ ବେଶରେ ରହୁ-ନାହିଁ ମତି । ୪ । ବସୁଦୈର୍ଘ୍ୟ
ଭୂପ ରସେ ଭଣି, ଏହା ବିରୁଦ୍ଧେ ଗୋପରମଣୀ, ଅହା ବିହ କି ବିହଲା
ଅଣି, ଜାଣି ନ ପାରିଲି ବେକୁପାଣି କୂଟ ଶୁଭ । ୫ ।

(୧୪୭)

ଆହା ମୋ ଶଞ୍ଜନାସି, ଅନଙ୍ଗେ ମୋ ବିନା ଦୁଃଖୀ ରେ,

ଅବନୀରେ ତଳି ପଡ଼ିବାରୁ ତୋଳି ଧରୁଥିବେ ପ୍ରିୟସଖୀ ରେ । ପଦ ।

ଅହନିଶ ଝୁର ଝୁର, ଅତି କୃଷ କୃଷୋଦୟା, ଇନ୍ଦୁକଳା ତନ୍ତ୍ର ତାକୁ
ନାୟବନି ତାର ତାର ତନ୍ତ୍ରଶିଖା ରେ । ୧ । ଅଶ୍ରୁତରେ ନେନ୍ଦ୍ର ବେନି,
ଅବିରତେ ପୁରବନି, ଅସାର ମାର ଅକ୍ଷୟରେ ପଡ଼ିଣି ମୃଦୁହାସୀ ଶ୍ରୀବନି

ରେ । ୨ । ଅଭରଣ ଦୂର କରି, କେଉଁ କୁମ୍ଭ ପସୋଧସ୍ତ୍ର, ଅମଳ ମୃଣାଳ
 ଶଶ୍ର ପାଣି ପିଣ୍ଡେ ମଣ୍ଡୁଥିବଟି କିପରି ରେ । ୩ । ଅବଧରେ ତେଜ ଅଶା,
 ଅଧିକରେ ଅଭରସା, ଅତି ଶ୍ଵାସଗର ପଡୁଥିବ ପରା ହେବନି ଦଶମା
 ଦିଶା ରେ । ୪ । ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗେଶ୍ଵର ଭଣି, ଅଭିନବ ରାମାମଣି, ଭ୍ରମାଧବ କୃପା
 ସତେ ହେବ ଅବା ଜୀବ ଯିବାଯାଏ ପୁଣି ରେ । ୫ ।

(୧୪୮)

ଶ୍ରୀ—କାମୋଦୀ

ଦେବ ମୁଁ ପରାଶକୁ ବରଜି ଗୋ ।

ବୁଝ ତୁ ଅରେ ଶ୍ୟାମ ମରଜି ଗୋ ॥

ପିର ଜୀବିବି ବୋଲି, କେତେ କଷ୍ଟରେ ଥିଲି, ପୀୟୂଷ ରସପାନ
 ସରଜି ଗୋ; ସହ ମୋତେ ନ ସହ, ପାରଟି ତହିଁ ନେଇ, କେ ଦେଲ
 କାଳକୁଟ ପରଜି ଗୋ । ୧ । ଧନଜୀବନଚୟ, ପ୍ରିୟ ବାନ୍ଧବ ଭୟ, ଜାତ
 ମହତ୍ତ ଅଶା ବରଜି ଗୋ; ସଜନୀ କୋଟିକାମ, ବିଗ୍ରହଜଣା ଶ୍ୟାମ,
 ସଙ୍ଗତେ ଥିଲି ପ୍ରେମ ଅରଜି ଗୋ । ୨ । ମୋ ତହିଁ ରୂପବତୀ, କେଉଁ
 ବ୍ରଜସୁବତୀ, ଧନ୍ୟ ତା ପ୍ରୀତିରେ ସେ ଭରଜି ଗୋ; ପିତାଲ ନେଲ ମନ,
 ମୋହଠାରୁ ମୋହନ, ସୀର୍ବବାଠାରେ ସୁର ଦରଜି ଗୋ । ୩ । ଚଞ୍ଚଳ
 ବିଦ୍ୟୁଞ୍ଜେଣା, ସହୃଦେ ଦେଇ ଦେଖା, ବିରହୀ ସମୁଦାୟ ତରଜି ଗୋ;
 ଶ୍ରୀ ଜଗଦ୍ଦେବ ଦୁଃଖ, କହେ ସଜନୀ ଦେଖ, ଘୋଷିଅସୁଛି ଘନ ଗରଜି
 ଗୋ । ୪ ।

(୧୪୯)

ଶ୍ରୀ—ତୋଡ଼ି ପରଜି

ରେ କିଶୋର, ତୁ ଲେଉଟୁଅଛୁ ମାଡ଼କୁ,

ନାହିଁ କରୁ କରୁ ଗୁହଁଲ କାହିଁକି ଶ୍ୟାମଲ ଗୁହ ଅଡ଼କୁ ରେ । ପଦ ।

ମୋରେ ତ ନଜର ନ ଦେଉ ନଜର ନ ଦେଉ ଯେ ବିଶାଖାରେ,
 ବୃଥା ନିଜ ରସେ କି ଥାଏ ତୋର ସେ ତମାଲ ତରୁଣାଣାରେ । ୧ ।
 ଅନ ମହାଧନ ବିବିଧ ବସନ ଛମୁରୁ ନେଉଛୁ ମାଗି, ତୋର ତ ଜୀବିକା
 ହୋଇଅଛି ଏକା କଳାମେଦି ଶାଢ଼ୀ ଲଗିରେ । ୨ । ତଳପ ପର ଅନଳପ
 ସୁରଭି ପୁଲି ଝଡ଼ି ପଡ଼େ ତଳେ; ମତ୍ତ ସୀମନ୍ତନି । ମଣି ମିଶାଇଛୁ ଅଭସୀ-
 କୁସୁମ ଦଳେ । ୩ । ଗଣି ନୋହୁବାର ମଣିଭୂଷା ଅଛି ତହିଁକି ନ ଗୁହଁ

ଭାଲେ, ଗଲାଲ ଦେଇ ଗୁଡ଼ିଛୁ ମହୁଟିକି କଳାହାଣ୍ଡିବର ମାଲେ । ୪ ।
 କଳାବାଟେ ହେଲେ କଳାହାଟେ ଗୁଡ଼ି ପୁଲକେ ହେଉ ଭରତ, କଳା
 ବୋଲି ସ୍ନେହେ ଦଳା ମଳୟୁଜ ବୋଲାରୁ ଯା ଅଙ୍ଗେ ନିତ । ୫ । ମାର
 କାଣିଅଛୁ ବାରିକାଣି ହସି ସବୁ ଅବତଂସ ପୁଲେ, କଷ୍ଟ ପାଇବୁ ତୁ
 କାହାର କି ଯିବ ଅସ୍ତତୁର୍ଗନାଥ ବୋଲେ । ୬ ।

(୧୫୦)

ମୋ ଭାଲେ ଥିଲ କି ଲିହୁ,
 କଲି ମଞ୍ଜୀ ରୋପଣ, ତହୁଁ ଜନ୍ମିଲ ତୃଣ,
 ଚିନ୍ତା ରତନଗଣ ହେଲ ପାପାଣ କଣ । ଘୋଷା ।
 ରୂତ ପଲିଲ ନାଗରଙ୍ଗ, କଟିମେଖଳା ହେଲ ଭୁଜଙ୍ଗ,
 ତଟିନୀ ତଟେ ବାସ, କର ନ ଗଲ ଶୋଷ,
 ପିଇବାର ପୀୟୂଷ-ପାନରେ ହେଲ ବିଷ । ୧ ।
 ମଧୁଶାକର ହେଲ ନିମ୍ବ, ରବି ପର ହେଲ ଚନ୍ଦ୍ରବିମ୍ବ,
 ଧାତାର କି ବିବେକ, ଚଞ୍ଚୁଜିତ କଂଶୁକ,
 ପଦା ପଶ୍ଚିତ ଶୁକ, ହେଲ ମୋ ଦ୍ରୋଣ କାକ । ୨ ।
 ମନ୍ଦାକିନୀରେ ନିମଜ୍ଜିଲି, ନିନ୍ଦା କାହିଁକି ଅରଜିଲି,
 ଚଢ଼ିଲି ମେରୁରୁଲି, ଭୋଗ ହେଲ ଅତଳ
 ବ୍ରହ୍ମଜାତି ପାତଳ ଦ୍ଵାର ହେଲ ପିତୃଳ । ୩ ।
 ଅଭ ନ ରଖିବି ନବାନା, ଲାବନ ଯିବ ତାଙ୍କ ବିନା,
 ଏ ଚିନ୍ତାର ମନ୍ଦର, ହେଲେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର
 ବନ୍ଦଇ ଜଳନ୍ତର, ଅବନୀ ପୁରନ୍ଦର । ୪ ।

(୧୫୧)

ରାଗ—ପୁରବୀ

ସର ଯାଉଛୁ ରେ ଏହିଠାରୁ ମନୋରଥ,
 ଗୁଡ଼ିଦେଲେ ଅଉ କାହିଁ ନ ଦିଶଇ ଅଖି ଥାଉଁ ଥାଉଁ ପଥ । ପଦ ।

୧୫୦ । ଟୀକା—ଲହୁବା—ଲେଖିବା, ନାଗରଙ୍ଗ—ନାରଙ୍ଗନାମକ
 ଅଂଶଳ ବିଶେଷ, ମେଖଳା—ଅଶ୍ଵାସୂତା, ଭୁଜଙ୍ଗ—ସାପ, ପୀୟୂଷ—ଅମୃତ,
 ଚଞ୍ଚୁଜିତ କଂଶୁକ—(ଶୁକର ବିଶେଷ) ଯାହାର ଅଶ୍ଵ ପଳାସ ପୁଲଠାରୁ ଅଧିକ
 ଘଲ; ଦ୍ରୋଣକାକ—ତାମରାବୃଥ, ମନ୍ଦାକିନୀ—ସ୍ଵର୍ଗ ଗଙ୍ଗା ।

ସୀତା ସୀତାକାନ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ମଣସହୃଦେ ଅଗ୍ରେହଣ କରି ରଥ, କାନନ
 ଗମନ କରୁଁ ସୁମନ୍ତରେ ଶେଦେ କହେ ଦଶରଥ । ୧ । ଶବର ଶରରେ
 ବିସ୍ତ୍ର ହେବାକାଳେ କପଟରେ ଗୋପିନାଥ, ଗାଣ୍ଡିବ ବଢ଼ାଇ ଦେଇ
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକୁ ମନେ ବିଗୁରୁର ପାର୍ଥ । ୨ । ଅକ୍ଷର ସହୃଦେ ମଧୁପୁର ଯିବେ
 ବୃନ୍ଦାବନ କଳାନାଥ, ଦେଖି ଅନ୍ୟୋନ୍ୟରେ କୁହାକୁହ ହୋଇ ସ୍ନେହେ
 ଗୋପାଙ୍ଗନାୟୁଥ । ୩ । ସଲ୍ୟାସବେଶ ପାରଣ କରି ଗୋରା ଢେକଣ
 ସକଳ ସ୍ୱାର୍ଥ, ନ ମାନନ୍ତେ ଶରୀକୁହା ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା ଭାବେ କରେ ଢାଡ଼ି
 ମାଥ । ୪ । ଦଶରଥ ପାର୍ଥ ଗୋପୀ ବିଷ୍ଣୁପ୍ରିୟା ପ୍ରାଣ ପାରଣେ ସମର୍ଥ,
 ନୋହୁବାରୁ ବୋଲେ ନୀଳାଦ୍ରିବିହାରୀ ହରିଚନ୍ଦନ ଯଥାର୍ଥ । ୫ ।

କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ

ଚତୁର୍ଥ ଭାଗ

କବିତା କଲ୍ଲୋଳିନୀ

କବିତା କଲ୍ଲୋଳିନୀ

(୧)

ଜଗତେ କେବଳ

ରାଗ—ଅପାଦଶୁକ୍ଳ

ଜଗତେ କେବଳ, ଜନେ ହସିବେ ଏହି ଉଡୁଁ ଫଳ । ଘୋଷା ।
ଜଟିଳ କର ସୁଦ୍ଧା ରୋମରାଜ । ଶିଖରିଦରାରେ ମରୁ ଗରଜ ।
କୁଟିଳ କର ଭୁକୁଟୀକୁ ଗୁଡୁଁ । ସରମା କଣ୍ଠୀରବ ହେବ କାହୁଁ । ୧ ।
ଅଲକତଦ୍ରବ ନୟନେ ବୋଲି । ରସାଳ ଗହଳ ଶାଖାରେ ଖେଳି ।
କବଳ କରୁ ତା କଳିକଳାପ । କାକ କି କରବ ପଞ୍ଚମାଳାପ । ୨ ।
ବରଜାବ-ରସେ ଦେଇ ମାନସ । ବରଜ ବରସେ ଅମେଧ ଗ୍ରାସ ।
ଦେହେ ମନ୍ଦାକିନୀରଜ ଲଗାଇ । ଗ୍ରାମ ଶୁକର କି ହୋଇବ ଗାଇ । ୩ ।
ଚଞ୍ଚୁ ଚରଣେ ଲଗାଇ ହୁଙ୍ଗୁଳ । ନିଜ ଭୁଣ୍ଡେ ମଣ୍ଡି ଶଣ୍ଡ-ମୃଣାଳ ।
ଗୁଲ୍ ପୁରୁ ଅଙ୍ଗ ବୁଲାଇ ବଳା । ତେବେ ସେ ମରାଣୀ ବୋଲାଇବ କି । ୪ ।
ରଞ୍ଜି ନାୟକ ରଙ୍ଗେ ରୈପଦାର । ଖଞ୍ଜିଲେ ହେଲେ ଗୁରୁକ ସଦାର ।
ଶିଳ୍ପଲେ ହେଲେ ନାନା ମସଲ । ଭୁରଙ୍ଗ ଦୁଃଖି ସ୍ବପ୍ନପିଲ । ୫ ।
ବଦରକା ବନେ ନିତ୍ୟ ନିବାସ । କର ଅବର ବ୍ରତ ଉପବାସ ।
ପ୍ରପତ୍ନ କଲେହେଁ ନାନାପ୍ରକାର । ଖଦ୍ୟୋତ ହୋଇବ କି ପ୍ରଭାକର । ୬ ।

୧ । ଟୀକା—ଶିଖରିଦରା—ପଦ୍ମଭୂଷା, ସରମା—କୁକୁର, କଣ୍ଠୀରବ—
ସିଂହ, ଅଲକତଦ୍ରବ—ଅଳତାରସ, ରସାଳ—ଅମ୍ଳ, କବଳ କରୁ—
ଗ୍ରାସ କରୁ କା ଖାଉ, ବରଜାବରସେ—ଗୋରୁଦୁଧରେ, ଅମେଧ—ବସ୍ତ୍ର,
ମନ୍ଦାକିନୀରଜ—ଗଙ୍ଗାଧୁଳି, ଚଞ୍ଚୁ—ଅଶ୍ବ, ଶଣ୍ଡମୃଣାଳ—ପତ୍ତନାଡ଼ଶଣ୍ଡ, ବଳା—
ବଗୁଲ, ମରାଣୀ—ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦୀ, ରୈପଦାର—ଅଗ୍ରଗାମୀ ସିଂହାସନ, ଭୁରଙ୍ଗ—
ଘୋଡ଼ା, ସ୍ବପ୍ନ—ଗଧ, ବଦରକା ବନ—ବରକୋଳ ବଣ ଓ ଶର୍ପିଶ୍ରେଷ୍ଠ;
ଖଦ୍ୟୋତ—ଜୁହୁକୁଳାପୋକ, ପ୍ରଭାକର—ସୂର୍ଯ୍ୟ ।

ଯାହାକୁ ଯାହା କରନ୍ତି ଦଇବ । ତହିଁ ନିକ ସେ ଅନ୍ୟଥା ହୋଇବ ।
 ଘେନିଲେ ହେଲେ ଯେହୁ କୋଟି ପୁଟ । ପିତୃକୁଟି କେହୁ ହେବ ପୁରୁଷ । ୭ ।
 ଦେବ ଉପବନେ ହୋଇ ଜନିତା । ସୁଦାସ-ମନ୍ଦରୁ ଜନ୍ମସଲତା ।
 ତୁଳସୀ ତୁଲେ ହେଲେ ମିଶାମିଶି । ତାହାକୁ ଯେବେ ବୋଲିବା ତୁଳସୀ ॥
 ସମଜର ନାହିଁ ସୁଜାତ ଭାଷା । କହିଲେ ଯେ ଦୁଅର ଲୋକହସା ।
 ଜଡ଼ ମୁଁ ବୋଲି ନ ଜନ୍ମି ନିବେଦ । ପଡ଼ଦର୍ଶୀ ତୁଲେ କଲେ ବିବାଦ ॥
 ଦେହରେ ବାଜିଲେ ପର ନିଶ୍ବାସ । ସମ୍ଭାଳିବାକୁ ନ ଥାଇ ବିଶ୍ବାସ ।
 ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଅଭିମାନେ ଡେରି ଶୁଭ । ହାତୀ ଲଢ଼ାଇକି ବାନ୍ଧିଲେ କାନ୍ଦ । ୧୦ ।
 କରମରେ ତ ହୋଇଅଛି ଲେଖା । କରମର୍ଦ୍ଦକ ଯୋଗ୍ୟ ତୋର ଶିଖା ।
 ହରମଉଳିଯୋଗ୍ୟ ରମ୍ଭକୁ । ଭରମରେ ବୁଆ ପଡ଼ି ଯା ଟାକୁ । ୧୧ ।
 ଗୁରୁଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟା ମଶାଲ ପାଖେ । ବନ୍ଧି ଜାଲିବ ଯେବେ ଦିଶା ମୁଖେ ।
 ଧାତା ତ କରନାହିଁ ତାନାକାଶ । କରୁପେ ହେବ ସେପରି ପ୍ରକାଶ । ୧୨ ।
 ବୋଲି ହୋଇ ଭୁତ ଧର ପରଶୁ । ବଳୀବର୍ଦ୍ଧବର ଚରମେ ବସୁ ।
 ଗଉଁସ-ପ୍ରାଣନାଥ ଅନୁଭବ । ଠଉର ପାରିବ ନାହିଁ ତା ଲବ । ୧୩ ।
 ସରପର୍ପଟି ଯାହାକୁ ମିଳଇ । ସେ ସୁଖେ ତା ଭୋଜନେ ପ୍ରବଳଇ ।
 ସତାଇବାକୁ ତା ବଡ଼ାଇ ବସି । ଦୁର୍ମତି ଯେବେ ଶ୍ରେୟାବର ଘଷି । ୧୪ ।
 ଚର ତପବଳୁ କେଉଁ ପୁରୁଷ । ସମ୍ପାଦି ଯୋଗ୍ୟ ଗୁଣ ପରୁଷ ।
 କରସେ ସଞ୍ଚରବା ନ ସହିବ । କରସକଟେ ଯେବେ ଆଶ୍ରେହିବ । ୧୫ ।
 ଗଙ୍ଗାର ପ୍ରବାହେ ଅଲପେ ବୁଡ଼ି । ଅଙ୍ଗାର ନିକ ନିଜ ବର୍ଣ୍ଣ ଗୁଡ଼ି ।
 ବଳାହୁତ ରତ୍ନ ପରି ଦଶିବ । ବାଳା ପୟୋଧର ହାରେ ମିଶିବ । ୧୬ ।

ପୁରୁଷ — ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଜବସଲତା — ଦୁବସାସ, ସୁଦାସମନ୍ଦରୁ — ନିଜ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ
 ଗବରୁ, ନିବେଦ — ବୈଶାଖ୍ୟ, ପଡ଼ଦର୍ଶୀ — ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତ, କାନ୍ଦ —
 ଶ୍ରେଷ୍ଠ — କଟୁଭାଷ, କରମର୍ଦ୍ଦକ — କରଞ୍ଜିଫୁଲ (?), ଶିଖା — ମସ୍ତକ, ହରମଉଳି —
 ଶିବଙ୍କ ମସ୍ତକ, ଟାକୁ — ଅପେକ୍ଷାକରୁ, ଗୁରୁଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ — ମନୋହରଚନ୍ଦ୍ରଉଦୟ
 ବଳିତା, ଦିଶାମୁଖେ — ଗୁରୁଆଡ଼େ, ତାନାକାଶ — ତରଫଦୁଶ, ଭୁତ — ପାର୍ଶ୍ବ,
 ପରଶୁ — ଶସ୍ତ୍ରବିଶେଷ, ବଳୀବର୍ଦ୍ଧବର — ଶଶୁ, ଚରମ — ପିଠି, ଗଉଁସପ୍ରାଣନାଥ
 — ଶିବ, ଅନୁଭବ — ତେଜ, ସରପର୍ପଟି — ଦୁଧସରରେ ଢିଆରି ଏକ ପ୍ରକାର
 ମିଷ୍ଟାନ୍ନ, ବଡ଼ାଇ — ଗର୍ବ, ଘଷି — ଶୁଖିଲା ଗୋବର, କରସେ — ଶତ୍ରୁମାନ, ଅତି-
 ସାମାନ୍ୟ; ସଞ୍ଚରବା — ପାଦରେ ଗୁଲିବା, କରସକଟ — ଘଷିବୁଢ଼ା ପଟା; ବଳାହୁତ
 ରତ୍ନ — ଇନ୍ଦ୍ରଗାଲମଣି ।

ସତର ବୟସୀ ସତର ମନ । କରଇ ଯାହାକୁ ଅନ୍ତରମନ । *
 ଛବି-ଶୂନ୍ୟ, ଶଶ୍ୱ ବୃଦ୍ଧ ତା ତୁଲେ । ଅବବେକବଶୁ ବିବାଦା ହେଲେ । ୧୭ ।
 ଗୁଞ୍ଜର କେଉଁ ପୁଣ୍ୟବଳୁ ସିନା । ସଙ୍ଗକୁ ଅଙ୍ଗୀକାର କଲ ସିନା ।
 ହୋଇଲି ତ ବୋଲି କନକ ତୁଲ୍ୟ । ଲେଖିବ ଯେବେ ତାହା ତୁଲ୍ୟ ମୁଲ୍ୟ । ୧୮ ।
 ଗଜପତି କୁମୁଦଳ ବିଦାର । ସଜ ପଲ୍ଲବ ଭୃଞ୍ଜିବାରୁ ହର ।
 ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦେଲ ବୋଲି ଅନ୍ୟ ଶବେ । ଜମୁକେ ଯଶସ୍ୱୀ ବୋଲିବା ଯେବେ ।
 ମାନୋହାରଣ, ଶରଣପଞ୍ଜର । ବଘେଲ ବାଦଣା ନୃପକୁଞ୍ଜର
 ରାଜା ଜଗଦେବ ହରିଚନ୍ଦନ । ଲଘିଲେ ତାଲୁ ନ କର ବନ୍ଦନ । ୨୦ ।
 ତାଙ୍କ ପୁଅମୀ ତୁଲ୍ୟ ସତ୍ର କବି । ଭଣିଲେ ସ୍ୱୟଂବର କବିରବି ।
 ଶ୍ରବଣ-ସବାବୟୁଗା ମାନବ । ସହସ୍ରାକ୍ଷ ସାମ୍ୟ ଯେବେ ଲେଖିବ ।
 ଜଗତେ କେବଳ, ଜନେ ହସିବେ ଏହି ତହିଁ ଫଳ । ୨୧ ।

(୨)

କାହାକୁ କହିବା-

ରାଗ—ଆଷାଢ଼ଶୁକ୍ଳ

କାହାକୁ କହିବା, କପାଳରେ ସିନା କର ତାଡ଼ିବା । ଘୋଷା ।
 ଭଜିଥିବ ଭାବି କଳପଲତା, କାଳେ ସେ ହୋଇଲେ ଅପରାଜିତା,
 କର ଗୋଦାବରୀ ନିକଟେ ବସା, କାଳଦେବତା ଯେବେ ହେବ ତୃଷା । ୧ ।
 ନଥର ପରୀକ୍ଷିତ ଘାସମଣି, ପଥରୁ ଯେବେ ହେବ ଉଣା ପୁଣି,
 କର ହାଜର ଥିବ ପଦ୍ମନାୟ, ଜନମିତ୍ର ଯେବେ ଯାଚକ ବୁଝି । ୨ ।
 ପିନ୍ଧିଥିବ ଜାମାନିମାଗୁଡ଼ିକ, ଗୁପ୍ତ ଅଙ୍ଗ ଦିଶିଲେ ଝଲକି,
 ହରଭଜନମାଳା ଥିବ କରେ, ଧରି ନେବେ ଯେବେ ଯମ କିଙ୍କରେ । ୩ ।
 ଶୟନକୁ ଥିବ ହଂସୁଲିଭୁଲି, ନିଜ ଅଙ୍ଗରୁ ଜନମିଲେ ଫୁଲି,
 ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଲେଖିବେ ଖାଇଲେ ସିତା, କଣ୍ଠ ଉପକଣ୍ଠ ଲଗିଲେ ପିତା । ୪ ।

ଛବିଶୂନ୍ୟ—ବୃଦ୍ଧ, ଶଶ୍ୱ—ନୟନ, ଗୁଞ୍ଜ—କାହିଁ, ପଲ୍ଲବ—ମାଂସ, ହର—
 ହେବ, ଜମୁକ—ବିଲୁଅ, ପୁଅମୀତୁଲ୍ୟ—ସତ୍ରକବି—ଦେବସତ୍ର ତୁଲ୍ୟ ତାଙ୍କ
 ସତ୍ରର କବି, ସହସ୍ରାକ୍ଷ—ଇନ୍ଦ୍ର, ଶ୍ରବଣସବାବୟୁଗା—ମାନବ—ଯେଉଁ ଲେଖକ
 ସମଗ୍ର ଶରୀରରେ ଶ୍ରବଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥାଏ ।

୨ । ଶିକା—ନଥ—ନୋଥ, ପଦନିଧି—ଅତି ମୂଲ୍ୟବାନ ରତ୍ନବିଶେଷ,
 ଜାମାନିମାଗୁଡ଼ି—ପାଇକାମା ପ୍ରଭୃତି, ହଂସୁଲିଭୁଲି—କୋମଳ ଭୂଳାଶେଷ, ସିତା

ଜୀବବା ପାଇଁ ପିଇବା ପୀୟୁଷ, ପରପାଳେ ଯେବେ ହେବ ସେ ବିଷ,
 କୁନ୍ଦନ ଯେବେ ପାଲଟିବ ରଙ୍ଗ, କଟିସୁନ୍ଦ ଯେବେ ହେବ ଭୃଙ୍ଗ । ୫ ।
 କେତକାରୁ ସମ୍ବଦିଲେ ଦୁର୍ବାସ, ଶିରଗଭାରୁ ଜନ୍ମିଲେ କୁଳିଶ,
 ନିଜ ନିଶ୍ଵାସରେ ପଡ଼ିଲେ ଭଲ, ଜଠରନଳେ ଦେହ ଗଲେ ଜଳ । ୬ ।
 ସକଳ ସକଳାଶ୍ୟ ଅଭିଳାଷେ, ଅନୁସର ସୁରସୁରଭ ପାଶେ,
 ଦୋହନକାଳେ ଦୁଧରୁ ତାହାର, ଧରାପରାଗ ହୋଇଲେ ବାହାର । ୭ ।
 ପିଞ୍ଜରମଣ୍ଡନ ପଡ଼ା ଶାରକା, ପଡ଼ା ଗୁଡ଼ କଲେ ମଣ୍ଡୁକତଳା,
 କପିତ୍ଥ ଫଳିଲେ ରସାଳଲତା, ଅଶ୍ଵର ପାଣ୍ଡୁଲେ ରକ୍ଷୁଦେବତା । ୮ ।
 ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଠନ୍ତ ଭାର ନୟନେ ଥିବ, ସମୀପ ଦ୍ଵାପ ଯେବେ ନ ଦିଶିବ,
 ଘନସାର ସାର ସଙ୍ଗମ କ୍ଷଣେ, ଅନ୍ୟ ଯେବେ ଜନମିବ ଭକ୍ଷଣେ । ୯ ।
 ଦୁର ହୋଇବାକୁ ଦୁରତବ୍ୟୁତ, ଗଙ୍ଗାପ୍ରବାହେ କରି ଅବଗାହ,
 ନିତ୍ୟ ନିବାସ କରିଥିବ କାଶୀ, ଅସି ଗ୍ରାସି ଦେଲେ ପାତକରାଶି । ୧୦ ।
 ହାତୀ ବିତରଣ କରି ଯାଚକେ, ଜାତ କୃପଣ ବୋଲଇଲେ ଲେକେ,
 ପାତକ୍ୟଧ୍ଵଂସୀ ଶ୍ରୀମହାପ୍ରସାଦେ, ଜାତବଧ୍ଵଂସ ହେଲେ ପରମାଦେ । ୧୧ ।
 ଅବଲମ୍ବ କରି ଗରୁଡ଼ନିଜ, ତୁଣ୍ଡରୁ ହେଲେ ଭୟ ନିବାଜ,
 ହରିଦଗ୍ରମଧ୍ୟ କରି ଶରଣ, ଶଶ ସକାଶ୍ଵ ଲଭିଲେ ମରଣ । ୧୨ ।
 ପିତ୍ତରେ ପଣି ନ ଚିଲିଲେ ପାଦ, ସାୟୁଜ୍ୟ ମୋକ୍ଷରେ ଥିଲେ ବିପଦ,
 ମାଜି ନିର୍ମଳ ମୂକୁରକୁ ଗୁଢ଼ି, ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଯେବେ ଦିଶିବ ନାହିଁ । ୧୩ ।
 ଦ୍ରବ୍ୟରୁ ଯେବେ ଗୁଣର ବିଚ୍ଛେଦ, କାମକାଣ୍ଡରେ ହେଲେ ଶିରଶ୍ଛେଦ,
 ସେବକା ସଙ୍ଗାବନା ମହୋଷଧି, ନୋହିବ ଯେବେ ଅମୟ-ନିଷେଧ । ୧୪ ।
 ହିମଗିରିଦଗ୍ଧ କରି ଅଶ୍ଵତ୍ଵ, ହେଲେ ନିଦାଘ ଭୟ ଅଭୟତ୍ଵ,
 ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀରେ କରି ସ୍ଥିତ, ଜଣା ନୋହିଲେ ବଚନ ସଙ୍ଗତ । ୧୫ ।
 ଜାଣି ବେଦବିଦ୍ୟା ତତ୍ତ୍ଵସାରକୁ, ସ୍ଵରୁଣ ବୋଲଇଲେ ଅଖରକୁ,
 ପରଶୁରାମଙ୍କୁ କରିବା ଗୁରୁ, ପଳାଇବା ଯେବେ ଅରି ଆଗରୁ । ୧୬ ।
 ବାଣାବାଦ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଅଶେଷେ, ଅତୀତଜ୍ଞାନୀ ବୋଲଇଲେ ଶେଷେ,
 ଧରଣୀଦେବଙ୍କ ଚରଣରଜ, ଶିରେ ଘେନିବା ଯେବେ ହେବ ଲଜ । ୧୭ ।

—ନବାତ, କୁନ୍ଦନ—ସୁର୍ଯ୍ୟ ବା ରତ୍ନ, ରଙ୍ଗ—ଟିଣ, ଘନସାର—କର୍ପୁର,
 ଅନ୍ୟ—ଅକରକ, ଦୁରତବ୍ୟୁତ—ପାପସମୁଦ୍ର, ତୁଣ୍ଡରୁ—ଧଣ୍ଡୁପାପ, ହରିଦଗ୍ର
 —ସିଂହ ରହିବା ଗୁମ୍ଫା, ସାୟୁଜ୍ୟମୋକ୍ଷ—ଅସ୍ତ୍ର ଓ ପରମାତ୍ମାର ସୂକ୍ଷ୍ମ ମିଳନ,
 ଅମୟ—ଶେଷ, ଧରଣୀଦେବ—ବ୍ରାହ୍ମଣ, ତାଳବୃନ୍ତ—ବିଷଣା ।

ଶରୀର ଖେଦ ହୋଇବାକୁ ଶାନ୍ତ, ଗୁଳିବା ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ତାଳବୁନ୍ଦ,
ତହୁଁ ନ ଜନମି ମୃଦୁ ଅନଳ, ସମ୍ଭବକ ଯେବେ ପ୍ରଳୟାନଳ । ୧୮ ।
କହଇ ଜଳନ୍ତର ପୁରନ୍ଦର, ଶୋଭା ନାମନ୍ତେ ବହି ଅଳଙ୍କାର,
ତହୁଁ ସୁନ୍ଦରଭାବ ନ ଦିଶିବ, ପିଣ୍ଡାତ ପର ଯେବେ ଅଭାସିବ ।
କାହାକୁ କହିବା, କପାଳରେ ସିନା କର ତାଡ଼ିବା । ୧୯ ।

(୩)

ରାଗ—ଅପାଦ୍ୟୁଳ୍ଲ

ଶିଖଣ୍ଡ ମୁକୁଟ, ଶିଖିତ ଭଲ ଅଜନମୁ କୁଟ । ଘୋଷା ।
ହେଲ ଯେ ସକଳ ଗୁଣୀ ପ୍ରକଟ, ପୁରୁଷ ଜାତ ତୁମ୍ଭେ ମଧୁଲୁଟ,
ନୀରର୍ପଣେ ଅନୁରୋଧ ତୁଟ, କଞ୍ଜରୁ ଡେଇଁ କୁଟକକୁ ଗୁଟ । ୧ ॥
ପ୍ରତି ନିକୁଞ୍ଜେ ତାଳ ପଦ୍ମପଟ, ଅବଶେଷକୁ ସାକ୍ଷୀ ନଦୀତଟ ।
ବ୍ରଜବଜାରେ ବସେ ଏହି ହାଟ, ପୁଣି ସାହସେ ନିୟମକୁ ହଟ । ୨ ।
କି ମନ୍ତେ କରଇ ମନ ଭଜାଟ, ଗୁଟୁ କହୁ କହୁ ଡୋଟିକି କାଟ ।
ବଚନ ସୁଧାସାର ପ୍ରତିଭଟ, ପେଟୁଟିଯାକ ନିପଟ କପଟ । ୩ ।
ପ୍ରିୟାକୁ ପିକାର ସ୍ବ ପୀତପଟ, ଅପେ ପିନ୍ଧିବା ତାହା ଲଗିପଟ ।
ଅହା ଏ ଗୁଣୀ କରବାକୁ ସ୍ମୁଟ, ଜଗତେ ଘଟିବେ ନାହିଁ ଯେ ଭଟ । ୪ ।
ହୋଇଗଲ କେଡ଼େ ଅକଳକ୍ଷେଟ, ଚନ୍ଦ୍ରକେ ଲକ୍ଷା ଲଗି ହେଲ ଛୁଟ ।
ଏରୁପେ ଯେବେ ସକଳ ପାଲଟ, ମନମଥ ପେଷି ଥିଲ କି ଥାଟ । ୫ ।
ବୋଲଅ ପର ପ୍ରଣୟଲମ୍ପଟ, ଯେ କରେ 'ବିଶ୍ବାସ ତାହାକୁ ଜଟ ।
ଏ ଶତରୁ କେ ନ ବହିବ ରୁଟ, ରଖି ତ ହେଲେ ଛୁଣ୍ଡାଭବେ ଜଟ । ୬ ।
ତୁମ୍ଭ ବୁଦ୍ଧିବଳ ପର ନିରାଟ, ଜାର ପିଙ୍ଗିଦେଇ ତୋଳ ତରାଟ ।
ମାଳା କରବାକୁ ସଞ୍ଚି ବରାଟ, ପିଙ୍ଗିଲ ମଞ୍ଜୁଷ୍ଠ ହାରକରାଟ ।
ନାମ ନିକୁଞ୍ଜ ଅବା କେତେ ବାଟ, ଶ୍ରମ ହୋଇଥିବ ବୋଲି ଭଲଟ ।
ଶ୍ରୀହସ୍ତେ ଗୁଳି କୁସୁମ ଆଲଟ, କରପର ଭରଃସ୍ଥଳକୁ ଖଟ । ୮ ।

୩ । ଟୀକା—ମଧୁଲୁଟ—ଭ୍ରମର, କଞ୍ଜ—ପଦ୍ମ, କୁଟକ—ବଣମଲ୍ଲୀ, କୁଟ—
କପଟ, ଲଗିପଟ—ପିକା ଲୁଗା, ପ୍ରତିଭଟ—ପ୍ରତିପକ୍ଷ ଯୋଦ୍ଧା, ଚନ୍ଦ୍ରକ—ମୟୂରପୁର;
ଛୁଟ—ବିଦିତ, ଜଟ—ଠକାଅ, ରୁଟ—ଦୁଃଖ ବା ରୋଷ, ବରାଟ—କଉଡ଼ି, ମଞ୍ଜୁଷ୍ଠ—
ପେଡ଼ିରୁ, ହାରକରାଟ—ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହାର, ଭରଃସ୍ଥଳ—ବନ୍ଧୋଦେଶ ବା ଛତି,
ସ୍ତନସ୍ଥପଟ—ସ୍ତନରୂପ ଫରୁଆ, ସେ ଶେଯେ କର କଞ୍ଜଦଳକୁଟ—ସେ ଶଯ୍ୟାରେ

ହୃଦରେ ଲଦି ଯା ସୁନ-ସମୁଚ୍ଚ, ପିଅ ଯାହା ସ୍ବାଦୁ ଅଧରପୁଟ ।
 ସେ ଶେଯେ କର କଞ୍ଜଦଳକୁଟ, ବସିଛି ଗିଳିବାକୁ କାଳକୁଟ । ୧ ।
 ଅଉ ଯେ ଦୁଅର ନାହିଁ ସେ ଲଟ, କିସ ହୋଇବ ହେଲେ ଛଟପଟ ।
 ଏତକ ମୋ ପ୍ରାଣସଖୀର ଭେଟ, କାଳକୁ ହୋଇଲଣି ଅନିକଟ । ୧୦ ।
 ହେବାରୁ ତୁମ୍ଭ ସ୍ନେହେ ଲଟପଟ, ଉତ୍ତମ ପକ୍ଷ ଛାଡ଼ିବାର ଘଟ ।
 ଯାହାର ଥିବ ତେଡ଼ିକି ଅକଟ, ଦେଖିବ ତୁମ୍ଭେ ତାହାର ଶୁକଟ । ୧୧ ।
 କରଜର ମୁନେ ଚିର କନ୍ୟାଟ, ଯେ ଦେଖି ଫୁଲୁଥାଏ ତୁମ୍ଭ ନାଟ ।
 ସେ ତୁମ୍ଭ ଦରଶନ ଚନ୍ଦ୍ରପଟ, ତା ସୁଖ ମୁଖେ ଛୁଟାଇଲୁ ଛଟ । ୧୨ ।
 ଜାଣି ଯେ ଯିବାର ଯମୁନାଘାଟ, ଦେଖିବାକୁ ତାକୁ ଅଗେ ହେପଟ ।
 ବହୁ ଯାହାକୁ ରଚି ବାହାପଟ, କହ କି ଦୋଷ ବୁଝି ତାହା ପଟ । ୧୩ ।
 ନିଶିତମ ହୋଇଥାଏ ବିକଟ, ଆସି ନଖେ ଠୁଙ୍କ ଯାହା କବାଟ ।
 ସେ ତୁମ୍ଭ ସ୍ନେହବଦ୍ୟା ବଡ଼ଗୁଟ, କର ଟିକି ତାକୁ ଏଡ଼େ କପଟ । ୧୪ ।
 ଜଳଦ ହୋଇଥାଏ ସବଂଘୋଟ, ଚପଳା ଖେଳୁଥାଉ ହେଟ ହେଟ ।
 ଦୁରୁ ତାକୁଥାନ୍ତି ଯାମିକ ଭଟ, ଆସି ପରା ତୁମ୍ଭେ ତା ସେବା ଗଟ । ୧୫ ।
 କର ଅଦୂର ତୁମ୍ଭେ ସର୍ପଘଟ, କୁଞ୍ଜ ଶବର କହୁଛି କରଟ ।
 ଯଶେ ଯତନେ କଲେହେଁ ଅପଟ, ନ ବାସିଯାଏ କି ଚମକପୁଟ । ୧୬ ।
 ଦେଖାଇ ମାମୁ ବୋଲି ଦ୍ଵିଜଗୁଟ, କାଲି ଦେଉଥିଲୁ ଯା ନେତ୍ରେ ଅଟ ।
 ତୁମ୍ଭେ ତ ସେହି ଶ୍ୟାମବନ୍ଧୁ ଅଟ, ଶିକ୍ଷା କଲ କାହୁଁ ଏତେ କପଟ । ୧୭ ।
 କାହିଁକି ଦେଲ ଏ ପ୍ରାଣ ସଙ୍କଟ, ନୋହୁଁ ବଳୀ ବକ କେଣି ଶକଟ ।
 କି ହେବ ଅଉ ହୋଇ ଭଟଭଟ, କର୍ମକୁ ଭର୍ମ ହେଲା ଅରକୁଟ । ୧୮ ।
 ଶୁଣି ଭଣିଲେ ହସି ନବ ନଟ, ଅନ ସଙ୍ଗ ମୋର ହଟ ଚମଟ ।
 ଏକା ତୋ ସଖୀ ଜୀବନ ମୁଁ ଘଟ, ତା ଜାଣେ ଅସ୍ତଦୁର୍ଗ ଭୁଗପାଟ ।
 ଶିଖଣ୍ଡ ମୁକୁଟ, ଶିଖିଛ ଭଲ ଅଜନମୁଁ କୁଟ । ୧୯ ।

ପଦ୍ମପଦ୍ମକୁଟ କର ଅର୍ଥାତ୍ କମା କର; କାଳକୁଟ—ବିଷ; ଘଟ ଛାଡ଼ିବା—ପ୍ରାଣ
 ତ୍ୟାଗ କରବା; ଶୁକଟ—ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା; କନ୍ୟାଟ—ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ରହିବା ଘର; କରଜର—
 ମୁନେ...ତୁମ୍ଭ ନାଟ—ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ ତୁମ୍ଭେ ଦେଖି ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ, ସେ ଦୁଃଖରେ
 ନଖମୁନରେ ସ୍ତ୍ରୀସ୍ବ ରହିବା ଘରକୁ ଚିରେ; ଛଟ—ଆଘାତ କରବାର ଦଣ୍ଡ,
 ବାହାପଟ—ବାହୁବଳ; ପଟ—ପକ୍ଷ; ଯାମିକଭଟ—ପ୍ରହର, ଚୋକିଦାର; କରଟ—
 ବୃଥା; ଅପଟ—ନରୁଦ୍ଧ; ଚମକକୁଟ—ଚମ୍ପାଫୁଲର ଆବରଣ; ଦ୍ଵିଜଗୁଟ—ଚନ୍ଦ୍ର;
 ଅଟ—କଳ୍ପଳ; ଭର୍ମ—ସୁନା; ଅରକୁଟ—ପିତ୍ତଳ; ଭୁଗପାଟ—ଇନ୍ଦ୍ର ।

(୪)

ଗୁହଁଲ ତ ନାହିଁ

ରାଗ—ଅଷାଢ଼ଶୁକ୍ଳ

ଗୁହଁଲ ତ ନାହିଁ, ଚକ୍ଷୁକୋଣେ ଗୁରୁଚନ୍ଦ୍ରମାମୁଦ୍ରାଁ । ଘୋଷା ।
 ଗୁମରକୁନ୍ତଳା ବସନ୍ତେ ରୁଷି, ଚିନ୍ତାଜଳେ କେଉଁ ଢରୁଣ ଭାସି ।
 ଚତୁରା ସହଚରା ଅଗେ ବୋଲେ, ଚିତ୍ତରେ କି ଘେନି ଟିକିଏ ହେଲେ । ୧ ।
 ଚରମ ଅଡ଼େ ଡର ଉଭା ହେଲି, ଗୁକର ଛନ୍ଦରେ ଭେଟୁଛି ବୋଲି ।
 ଗୁଟୁ ଗୁଡୁରା ଚଟୁଳବଚନ, ଗୁରଣ ପଦ କଲି ନାବେଦନ । ୨ ।
 ଚିରୁକ କମ୍ପାଇ ହୋଇ କିକଳ, ଚିରଲ ଚରଣନାଶେ ଭୁତଳ ।
 ଚିର ଅଂରଜିତ ସ୍ନେହସମ୍ପଦେ, ଚଡ଼କ ପକାଇ ନିର୍ଦ୍ଦୟେ ହୃଦେ । ୩ ।
 ଚିନାଏ ଅପରାଧ ନାହିଁ ବୋଲି, ଚେଳ ଅଞ୍ଜଳ ପ୍ରସାର କହୁଲି ।
 ଚଣ୍ଡପୁରତ ଧରଲ କା ବୋଲେ, ଚରଣ ପକଜ ଧରଲେ ହେଲେ । ୪ ।
 ଚମ୍ପକଗଉରୁଙ୍କୀ ପ୍ରଭୁପଣେ, ଚେଟୀକ ତୁଲେ ମୁଁ ହୋଇଲି ଜଣେ ।
 ଚେର ଦେବା କାଳେ ମୋ ଭାଗ୍ୟବଞ୍ଚି, ଚଳି ଉପଡ଼ାଇ ଦେଲ କି ବୋଲି ॥
 ଚଢ଼ାଇ ଉନ୍ନତ ସୁଖପାଦପେ, ଚକିଆର ସୁକୁ କାଟିଲେ କୋପେ ।
 ଚିକ୍ଚକଣ ହୁହଲ ବୋଲି ନ ଜାଣି, ଚିଟା ହେଲ ମୋରେ କାହୁଁ କି ଶୁଣି । ୬ ।
 ଚଣ୍ଡାଳ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗରୁ ହୋଇ ଦୋଷୀ, ଚିହ୍ନ ଯେବେ ମୋରେ ରହିଛି ଗ୍ରାସି ।
 ଚନ୍ଦ୍ର ଅରେ ଅଗ ପଛେ ନବାନା, ଚତୁର୍ଥ ଉପାୟ କରନ୍ତା ସିନା । ୭ ।
 ଗୁଡୁର୍ଣ୍ଣବଞ୍ଚା ନଉକର କର, ଗୁଲି ନ ଜାଣେ ମୁଁ ଗରବେ ପୁର ।
 ଚିରାଳ ଯୁବାଗଣେ ବାନ୍ଧିଥାଇ, ରୁନା କର ମୋର ତେଡ଼େ ବଢ଼ାଇ । ୮ ।
 ଗୁରୁବେଶାର ମୁହଁ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ, ଚଉପଦା ଗୀତ ରଚନା ସଙ୍ଗ ।
 ଚିତ୍ତେ ନ ରଖିଲ ସେ ସ୍ନେହରୁ, ଚପଳେ ଛଡ଼ାଇ ଦେଇ ଦେହରୁ । ୯ ।
 ଗୁମ୍ଫାକରସାରଦେହା ଦେହରେ, ଗୀନ ବାସ ପର ଦିନ ଯେ ହରେ ।
 ଚଉକେ ଅନ୍ତର ହୁହଲ କେବେ, ଗୁର ହେଲି ତାହା ଛନ୍ଦକୁ ଏବେ । ୧୦ ।

୪ । ଟୀକା—ଚେଟୀ—ଦାସୀ, ଭାଗ୍ୟବଞ୍ଚି ଚେର ଦେବାବେଳେ—
 ମୋ ଭାଗ୍ୟରୂପ ଲତାରୁ ଚେର ବାହାରବା ବେଳରେ, ଚନ୍ଦ୍ର—ଗାଳ ଦେଇ,
 ଚତୁର୍ଥ ଉପାୟ—ଭେଦ ବା ବିଚ୍ଛେଦ, ଚିରାଳ—ପତାକା (?), ଗୁମ୍ଫାକର—
 ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ଗୀନବାସ—ସୁଶୁ ବସ୍ତ୍ର, ଚକାମୁଆଁ—ଗୋଲକାର ମୁଆଁ ନାମକ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ,

ଚିହ୍ନିଆର ଯାକୁ କାଳକେ ଦିନେ, ଚେତ ତ ପୁଣି ସେ ପଡ଼େ ନୟନେ ।
 ଗୁଦରଧରକୁ ଏହା କି କର, ଚନ୍ଦ୍ରରକ୍ଷ କେବେ ନ ହେଲା ପର । ୧୧ ।
 ଚଣ୍ଡମୟୂଷମଣ୍ଡଳ ସମାନ, ଗୁଡ଼ୁଁ ଗୁଡ଼ୁଁ ଯଡ଼ୁଁ କଲା ବଦନ ।
 ଗୁରୁକ ବାଜିଲା ପରି ମୁଁ ଡରେ, ଚିହ୍ନିକ ପଡ଼ଇ ପଡ଼ିଲା ଥରେ । ୧୨ ।
 ଚମରାନେହୀ କି ସୁଖ ପାଦରେ, ଚକଟି ପକାଇଲା ଅନାଦରେ ।
 ଚଣାର ସୁଧା ଯା କଲା ଅନ୍ୟଥା, ଚମତ୍କାର ଲଗୁଛି ଏହି କଥା । ୧୩ ।
 ଚିରନ୍ତନ ଜନ୍ମ ସୁକୃତ ରାଶି, ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଳପାଦ ପ୍ରସାଦେ ମିଶି ।
 ଗୁଣ୍ଡେ ଦେଇଥିଲା ବାଳାମଣିକି, ଚପୁଡ଼ ଦେଲା ସେ ଭାବ ଏଣିକି । ୧୪ ।
 ଚେତ ମୋ ଯେବେ ନ ବଳେ ଅଳକୁ, ଚକାମୁଆଁ ଶହେ ଦେଶମାନକୁ ।
 ଚକ୍ରଥ ସ୍ଵର ଶାଢ଼ୀଲକୁ ଯେବେ, ଚବଣ କର ବୋଲି ଦେଲା ଏବେ । ୧୫ ।
 ଚିକିତ୍ସାଭଙ୍ଗୀ ମୋ ଅଙ୍ଗରେ ହେଉ, ଚଣିକା ସ୍ରୋତ ପଣ୍ଡିତାକୁ ଖୋଜ ।
 ଚନ୍ଦ୍ରଚନ୍ଦନ ବୋଲାଇ ମୋଦରେ, ଗୁପସର କାଢ଼ି ଦିଏ ଅଦରେ । ୧୬ ।
 ଗୁଲଇ ଯେବେ ମୁଁ ଶୁଭ ସନ୍ଦେଶ, ଚିଟାଉରେ ଲେଖି ରହି ବିଦେଶ ।
 ଗୁଙ୍ଗାଢ଼ାଘର ଜୁରେ ଫରମାସେ, ଚରଗୁ କରେ ଗୁରକୁ ହରଷେ । ୧୭ ।
 ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଚନ୍ଦ୍ରକା ପିରବା ଅଣେ, ଚକୋର ପରି ଅନୁସର ପାଶେ ।
 ଚିନ୍ତୁଥାଇ ଅସାଧାରଣ ଫଳ, ଚହକିଲା କାଳେ ସମ୍ପତ୍ତିମୁଳ । ୧୮ ।
 ଚିକୁରପାଶରେ ଦନ୍ତପଟିକା, ଚଳାଇବାକୁ ହେବାରୁ ମୋ ଦକା ।
 ଗୁକୁରେ କରକ ଚରୁଣୀ ପରି, ଚରି ସଜଡ଼ାଇ ଅଶ୍ଵାସି କର । ୧୯ ।
 ଚେତା ବିଦୁନେ ପଡ଼ୁଡ଼ିବା କାଳେ, ଚନ୍ଦିର-ଚରଣ ଅଳତା ବୋଲେ ।
 ଚେତଲେ ଯାହା ବୋଲେ ଲଭି ଲଜ, ଚେତାଉ ନାହିଁ ସେ ରସକୁ ଅଜ ॥
 ଚନ୍ଦ୍ରକାବିସ୍ତ୍ରୀନ ରଜନୀକାଳେ, ଗୁନ୍ଦନାସୋପାନ ଉଠିବାବେଳେ ।
 ଚନ୍ଦ୍ରଦୀପ ତା ଗୁମୁରେ ନ ଥିଲେ, ଚେତନା ମୋ ଦେହେ ନ ଥାଇ ଭଲେ ॥
 ଗୁନ୍ଦଥ ଅବଳା ମନ୍ଦର ତଳେ, ଗୁଲଇ ଯେବେ କେବେ କୁତୁହଳେ ।
 ଚଉପହର ଦାସୀକ ଉପରେ, ଗୁପତ ଫରମାସର କୋପରେ । ୨୦ ।
 ଗୁକଚକ୍ୟବନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଗାଲେ, ଚୁମ୍ବର ଯେବେ ମୁଁ କାମଅମଳେ ।
 ଚମକିବ ଭାରୁ ବୋଲି ଏ ଡରେ, ଚୁମ୍ବିଲାର ରବ ନ କରେ ଥରେ । ୨୧ ।

ଚିକିତ୍ସାଭଙ୍ଗୀ—ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟଭଙ୍ଗୀ; ଚନ୍ଦ୍ର—କପୁର; ଗୁଙ୍ଗାଢ଼ାଘର—ଗନ୍ତାଘର ବା
 ସରଘର; ଦନ୍ତପଟିକା—(ଏଠାରେ)ପାନିଆ; ଗୁନ୍ଦନାସୋପାନ—ମଣ୍ଡପର ପାହାଚ,
 ଚଣ୍ଡମୟୂଷ—ସୂର୍ଯ୍ୟ; ଚଉଡ଼ାଇ ଦେଇ—ଚଢ଼ାଇ ଦେଇ ବା ଫଟାଇ ଦେଇ ।

ଚଉଦରୁ ବଳି ବୟସ ହେଲା, ଚଞ୍ଚଳ ହସ ତା କେବେ ନ ଗଲା ।
 ଗୁଳିର କଲେ କରୁଥାଏ ହଟ, ଚଉଡ଼ାଇ ଦେଇ କି ସ୍ନେହ ଘଟ । ୨୪ ।
 ରୁହାଁ ରୁହାଁ ନାହିଁ ଅନରେ ବୋଲି, ଚକାରେ ନିୟମ ଯେତେ ମୁଁ କଲି ।
 ଚଉବିଂଶ ପଦୁଁ ବଳେ ଗଣିଲେ, ଚତୁର ଶ୍ରୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠସ୍ବୟଂ ଭଣିଲେ ।
 ଗୁହ୍ୟତ୍ବ ତ ନାହିଁ, ଚକ୍ଷୁକୋଶେ ଗୁରୁଚନ୍ଦ୍ରମାମୁଦ୍ରାଁ । ୨୫ ।

(୫

ସେ ପୀରତି ସତେ

ରାଗ—ଅଷାଢ଼ଶୁକ୍ଳ

ସେ ପୀରତି ସତେ, କି ପଦାର୍ଥ କହ ପଣ୍ଡିତେ ମୋତେ । ଘୋଷା ।
 ଶାରଦା ଦ୍ରୁହେ କରେ ବାବଦୁକ, ଅମଳ ନୋହେ ଅତି ଉନ୍ମାଦକ,
 ହୋଇ ହୃଦୟ ଅଦୃଶ୍ୟ ପଦକ, ହଜାଇ ଦିଅଇ ବିବେକଯାକ । ୧ ।
 ସୁମ ନୋହି କରେ ଦିବ୍ୟ ସୁଚକ, ସମଜଇ ନାହିଁ ଦ୍ରୁହଇ କଳ,
 ପଟଳ ନୋହି ଚକ୍ଷୁ କରେ ଅଳ, ଶୃଙ୍ଖଳ ନୋହେ ଦୃଢ଼େ କରେ ବଳ । ୨ ।
 ନୋହେ ବରଗୁଣ୍ୟ ତେବେ ସେ ଦେହେ, ତାହା ବିନା ଯନ୍ତ୍ର ଲବେ ନ ରହେ,
 ଅଜ୍ଞାନ କରେ ସୁର୍ଗପଣ ନୋହେ, ଅଳ ନୋହି ଶୀର୍ଣ୍ଣ କରେ ବିରହେ । ୩ ।
 ନୋହେ ଚନ୍ଦ୍ରକର କରେ ଅହ୍ଲୀଦ, ଅମୃତ ଦୁହେଁ ସେ ତଦୁଁ ସୁଅଦ,
 ଚନ୍ଦ୍ରା ଦ୍ରୁହେ ଜାତ କରେ ବିଷାଦ, ବଡ଼ାଏ ଗରବ ନୁହେଁ ସମ୍ପଦ । ୪ ।
 ନୁହଇ ଶରୀରରଣା ମନ୍ତ୍ରର, ଦର ହେତୁରୁ ନ ଜନ୍ମାଏ ଦର,
 ହୁଏ ନିଦାନଭୂତ ବିନାଦର, ପଲ୍ଲବାଏ ଅସଦୃଶେ ଅଦର । ୫ ।
 ନୋହେ ଘୃଜନେନ୍ଦ୍ରଗୋଲା କଞ୍ଚଳ, ଦୃଶ୍ୟ କରାଏ ଗାଢ଼ତମ ସ୍ଥଳ,
 ଲଘାଏ ଦୁର୍ଗ ନୋହେ ଜଘାବଳ, ଗୁଡ଼ାଇ ଦିଅଇ ନୁହଇ ଜଳ । ୬ ।
 ଅତି ଚମତ୍କାରତର ତା ଲାଲା, ନାହିଁ ଦେହ ନୁହେଁ ଚିତ୍ରକୁଶଳା,^୧
 ଲେଖଇ ସଂସାରେ ନ ରଖି ତୁଳା, ପ୍ରତି ଦିଗେ ପ୍ରିୟଜନ ପିତୁଳା । ୭ ।
 ଅଭିପ୍ରେତ ଗଲେ ନୟନେ ପଡ଼ି, ଅଟକଇ ପଦ ନୁହଇ ହଞ୍ଜି,
 ନ ଥାଏ ଭୁଜ ରହିଥାଏ ଭିଡ଼ି, ନୁହଇ ପରାଣ ନୁହଇ ଶୁଣି । ୮ ।

୫ । ଟୀକା—ଶାରଦା—ସରସ୍ବତୀ, ବାବଦୁକ—ବାଗୁଳ, ପଦକ—ହାର
 ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଅଳଙ୍କାରବିଶେଷ, ସୁମ—ସୁଲ, କଳ—ଅରଣ୍ୟଜାଗରୁ ଲେଖ, ଘୃଜ—
 ପେଶୁ, ଜଘାବଳ—ବେଗଗାମୀ ଦୂତ, ହଞ୍ଜି—ହରକାଠ, ^୧ ପ୍ରତିବଳକ;

ପୁତ୍ର କଲହ ସମ୍ପଦି ଅବାସେ, ରୁଚି ବିନା ବିଷ ପରି ଅଭାସେ,
 ଚିନ୍ତା ଜନ୍ମାଇ ଦିଅଇ ମାନସେ, ଅହା କି ବିଚିତ୍ର ରସନଦୀ ସେ । ୧ ।
 ବିଚ୍ଛେଦ ଯଶ କରଇ ବରଷେ, ସଙ୍ଗମେ ଅଶେଷ ସୁଖ ବରଷେ,
 ବର ଅକର ସବୁ ଭାବର ସେ, ଅତି ବିଷମ ହୁଏ ନବ ରସେ । ୧୦ ।
 ସନ୍ତପ୍ତ କରେ ନୁହଇ ତପନ, ଅନ୍ତକ ନୁହେ ହରଇ ଜୀବନ,
 ମନୁ ଜନମେ ନୁହଇ ମଦନ, ଦନୁଜ ନୋହେ ସେ ପିଣ୍ଡିତାଶନ । ୧୧ ।
 ନୁହଇ ପରଶୁ କେଦାର ପରି, ପାରଇ ଫଣୀଫଣୀମଣି ହରି ।
 ମନୋରଥ ପଥେ ନ ଥିବା ଶିଶୁ, ହେଲେ ଦିଅଇ କରଗତ କରି । ୧୨ ।
 ନୋହେ ବହଳ ଉପାନହ ଯୋଡ଼ି, କଣ୍ଠକେ କଟାକ୍ଷ ନ କରେ ଅଡ଼ି,
 ବୃଷ୍ଟି ବାରଣ ଛନ୍ଦ ନ ପକଡ଼ି, ନ ମାନେ ନଭମାସ ନିଶା ହେଡ଼ି । ୧୩ ।
 ନୁହଇ ପାଷାଣ ସୁଷା ସମାନ, ନ ମାନେ ରାତିପଣେ ଦାଡ଼ି ମନ,
 ନୁହଇ ଶେତର ସିଂହାଧନ, ଧନଦାଳୟକୁ ପେଷଇ ମନ । ୧୪ ।
 ଫଳେ ନାନାଫଳ ନୋହେ ବ୍ରତଜା, ସୁର ସହଚରୀ ନୁହେ କେଳିତ,
 ମର୍ମରେ ଭେଦଇ ବ୍ରହ୍ମର କାଳ, ମଦରା ନୋହି ଯା ହରଇ ଜାଳ । ୧୫ ।
 ଅସି ମୁନିଙ୍କର ଗୋଦ ସମୁଦା, ଭୁଦେବ ରାୟଗୁରୁ କବିରବି,
 ସ୍ବଶୟ ଧ୍ୟାନ ନୋହିବାରୁ କିଛି, ବିରୁଦି ମାନସେ ପଶୁରୁଅଛି ।
 ସେ ପୀରତି ସତେ, କି ପଦାର୍ଥ କହ ପଣ୍ଡିତେ ମୋତେ । ୧୬ ।

(୭)

ଶ୍ଳୋକ ତ୍ରୟୀ

ତୋ ଗୁରୁ ଗୁହାଣି ଗୁହଁ, ମର ତୁ ଅରୁର ସାରି ପକା ପଛେ, ମୋ
 ନିଆଳୀ, ମୋ ଦେହ ତ ସହୁ ନାହିଁ । ୧ । ଦିଅ ଯେତେ ଇଚ୍ଛା ଦଣ୍ଡ,
 ଝୁମି କାମ ସଙ୍ଗେ ଝୁଣି ଦେବି ସିନା, ମୋ ନିଆଳୀ, ଝିଲି ଝିଲମଲ ଗଣ୍ଡ ॥
 ହେବୁଟି କି ଶିରଗଭା, କାଳ ସହୁନାହିଁ ବାଳମୁଗଦୁଶା, ମୋ ନିଆଳୀ, ନୁଆ
 ବିକଶିତ ଶୋଭା । ୩ । ତୋହୁ ପରି ତୁହି ସିନା, କିଜେ କଲ ପୁରେ ପୁର
 ରହିଥାଏ, ମୋ ନିଆଳୀ, ବନଜ-ବନ-ବାସନା । ୪ । ଅଛି ଯେବେ ଅନୁକମ୍ପା,
 କାଳ ଝିଙ୍କି ପଛେ ଶୁଭରେ ପ୍ରହାର, ମୋ ନିଆଳୀ, ଘାରି ବୁଲକି ନ କମ୍ପା ॥

ପିଣ୍ଡିତାଶନ — ମାଂସଭକ୍ଷକ, ପରଶୁକେଦାର — ଏକପ୍ରକାର ଗଦ, ଏହାର ଗଳରେ
 ସାପ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁ ପଡ଼ି ରହେ । ଉପାନହ — ଯୋଡ଼ା, ନଭମାସ — ଗ୍ରୀଷମାସ ।

୭ । ଟୀକା — ବନଜବନବାସନା — ପଦ୍ମବନର ସୁବାସ, ଘାରିବୁଲକି —
 ଘାସର ଦଣ୍ଡି ।

ପାସୋର ବାସର ଲଜ, ପଛକୁ ପକାଇ ନ ଦେଲେ ନ ଚଳେ, ମୋ ନିଅଳୀ, ବିଧି ନିଷେଧକୁ ଅଜ । ୨ । ତୋ କୁଚ ତ କରକଣ, ସବୁ ଗୁମାନ ଅବ କେତେବେଳକୁ, ମୋ ନିଅଳୀ, ଥରେ ମୋହ କରେ କଷ । ୩ । ରୁମ୍ଭେନେ କଲେ ଶରଧା, ଚରଣଠାରୁ କବରୀଯାଏ ତୋର, ମୋ ନିଅଳୀ, କାହିଁ ପୁର ନାହିଁ ସୁଧା । ୮ । ଚତୁରଦଶ ଭୁବନେ, ରସବତୀ ଚନ୍ଦ୍ର ରୁଦ୍ରାମଣି ବୋଲି, ମୋ ନିଅଳୀ, ତୋ ବିନା ଅନେ ନ ମାନେ । ୯ । କାହିଁକି ଶୂନ୍ୟ ହୁଏ ତଳେ, ଘାଣ୍ଟି ହେଉଅଛି କଣ୍ଠୀରବମଧ୍ୟା, ମୋ ନିଅଳୀ, ମୋ ମନଯାକ ବିକଳେ । ୧୦ । ଅନ ନାହିଁ ତୋହ ବିନା, ଅସ୍ତୁରୁଣ୍ୟସବର ଅରେ ଧୀରା, ମୋ ନିଅଳୀ, ତୋହର ଅଧୀନ ସିନା । ୧୧ ।

(୭)

ଜାଇଫୁଲ ଭୂମି ।

କରଗତ ଶୂନ୍ୟମୁହିଁ, କର ଗତ ରସେରଜନୀ ପୃଥାଏ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ତୋ ରୂପ ଲବଣ୍ୟ ଗୁହିଁ । ୧ । ଶରପରଶୁମୋହନା, ଶଶ୍ୱପରସା ବଚନକୁ କହ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ଶଶ୍ୱ ହୃଦୟ ବେଦନା । ୨ । ଗିରୀସମ କାଳେଧନ, ଗିରୀସମ କୁଚେ ଲେପି ଚନ୍ଦନ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, କରୁଥାଉ ଅଲିଙ୍ଗନ । ୩ । ଘନସାର ମୋ ହୃଦରୁ, ଘନସାରକେଶୀ ହାଡ଼ ଦେଇ କର, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ଗାଡ଼େ ଅଲିଙ୍ଗନ କରୁ । ୪ । ନାଗରମଣିକ ତତେ, ନାଗମଣିକୁମୁଦ୍ରନା ସମାନ ରେ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ହୋଇବେ ନୋହେ ପରତେ । ୫ । ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ପ୍ରାଣଧନ, ଚନ୍ଦ୍ର ମୁହିଁ ଶୂଳି ରତ କଲ କାଳେ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ଶୀତଳାରେ ଭଜୁ ଅଜ୍ଞାନ । ୬ । ଛାଇ ବିପଶ୍ୱତ ମୋର, ଛାଇଟି ପଶ୍ୟ ଦେହକୁ ନ ଛାଡ଼େ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ସେରୂପେ ଥିବି ପାଶର । ୭ । ଜାତକରଜା ସୁକେଶୀ, ଜାତକର ଦିବ୍ୟସ୍ନାୟକ ସୁଦନ୍ତୀ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ଚନ୍ଦ୍ରଚନ୍ଦ୍ରମା ସୁହାସୀ । ୮ । ଝଲି ସୁନାଅଙ୍ଗୀ ରତେ, ଝଲି ସୁନା ପର ଗାଡ଼େ ଭଜୁ କର, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ନ ଦେଉ କି ସୁଖ ମତେ । ୯ । ଶିଶାରେ ସିତକରଜା,

୭ । ଟୀକା—ଶଶ୍ୱପରଶୁମୋହନା—ଶିବଚିତ୍ରହାରଣୀ, ଘନସାର—କର୍ପୁର ବା ଚନ୍ଦନ, ଘନସାରକେଶୀ—କଳ୍ପଲହରୀ, ନାଗରମଣୀ—ପାତାଳ-ପୁରବାସିନୀ, ନାଗମଣିକୁମୁ—ବଡ଼ ହାତୀର କୁମୁସ୍ଥଳ, ଛାଇ ବିପଶ୍ୱତ—ଛାଇ, ଜାତକର—ଉତ୍କଳ, ଚନ୍ଦ୍ର—କର୍ପୁର, ସିତକରଜା—ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ ନଖ ପାହାର,

ନିଶାରେ ଶୀତରେ ଅଦର ନ କରି, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗେ ଦେଉ
 ମଜା । ୧୦ । ଟିକାଏ ବକଳ ନୋହୁ, ଟୀକା ଏବେ କାମରଜାର ଭାଙ୍ଗିବି,
 ଜାଇଫୁଲ ରେ, ତୋ ସାହାରେ ପ୍ରାଣସହ । ୧୧ । ଠଉରୁବି ନାହିଁ
 ବୋଲି, ଠଉର ବାସନ ପାଇଣ ମଦନ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ପଳାଏ ରତେ
 ଛଇଲି । ୧୨ । ଡାକି କରିଗତି ତୋତେ, ଡାକି କରିଅଛି ଡାକମଣ୍ଡା ସରି,
 ଜାଇଫୁଲ ରେ, ହୁହର ମୁଁ କଦାଗିତେ । ୧୩ । ଢାଳି ସୁଧାକର-ମୁଖ,
 ଢାଳି ସୁଧା କି ଭଙ୍ଗୀରେ ଗୁଡୁଁ ଥାଉ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ଚପୁଜାର କେତେ
 ସୁଖ । ୧୪ । ଅବଧର ତୋ ଅଞ୍ଜକୁ, ଅବଧ ରପୁ କାମକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବି,
 ଜାଇଫୁଲ ରେ, ସେବାରେ ଘେନି ମନକୁ । ୧୫ । ଭାରତମ କଲେ ସହି,
 ଭାରତ ମଧ୍ୟରେ କଳଙ୍କ ମୁଖକୁ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ଇନ୍ଦ୍ରସମ ହେବ କେହି ॥
 ଥର ଥରକେ ମୋ ଅଙ୍ଗ, ଥରଥର ହୁଏ କାମଶରଣାତେ, ଜାଇଫୁଲ ରେ,
 ରତ୍ନରେ ନ ପାଏ ସଙ୍ଗ । ୧୬ । ଦରଶନକମୋହିନୀ, ଦରଶନ ବିନା
 ତୋହର କାମକୁ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ନୋହୁଲେ ଥାଏ ନ ମାନ । ୧୭ ।
 ଧରମ ନ କରି ନିକି, ଧର ମନରେ ପାଇଛି ମୁହିଁ ହେମ, ଜାଇଫୁଲ ରେ,
 ଚମ୍ପକସୁବରନାକି । ୧୮ । ନରବର-ସୁତା ଘେନ, ନରବରଜେ ସମାନ
 ସତେ ନାହିଁ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ପାଇ ତୋ ପ୍ରେମରତନ । ୧୯ । ପରମଦା-
 ବର ସହି, ପରମ ଦାରୁଣି ଫୁଲଧନୁ ପାଦେ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ଅନୁସରି
 ଅଛି ମୁହିଁ । ୨୦ । ଫୁଲୁଥାଏ ଯେବେ ନାସା, ଫୁଲୁଥାଏ କାମ ମନ ସାହା
 ପାଇ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, କରଣ ତୋତେ ଭରସା । ୨୧ । ବରଷ ଶହେ
 ତପରେ, ବର ସଂଶୟେ ଛାଡ଼ି ସୁବେ ପାଇଛି, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ଶିବକୁ ମନାଇ
 ବାରେ । ୨୨ । ଭାବତାକି ଶୁଣି ତୋର, ଭାବତା କି ପାଶୁ ବାଣୀ ପିଙ୍ଗି
 ଦେବେ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ଲଜ୍ଜାରେ ହୋଇ କାତର । ୨୩ । ମନମଥ ନାମ
 ଯାର, ମନମଥନା ତୁ ଅଛୁ ତାହାର, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ଶଶିହାସୀ ଶ୍ରୀମାବର ॥
 ଜୀବନଜବଦନାକୁ, ଜୀବନ ଯତନେ ବିକି ଦେଇଅଛି, ଜାଇଫୁଲ ରେ, କି
 ତର କାମ ଛଇରୁ । ୨୪ । ରତିକର ତୁଳା ତୋର, ରତି କରକରଦାନା

ନିଶାରେ—ଅନୁବାଗାଧିକ୍ୟରେ, ନିଶାରେ—ରାତିରେ, ଟୀକା—ଟେକ, ବଡ଼ମା;
 ଅବଧ ରପୁ—ଦୁର୍ଜୟ ଶତ୍ରୁ, ନରବରସୁତା—ରାଜକନ୍ୟା, ନରବରଜ—
 ନରଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଭାବତା—କଥା ଓ ସରସ୍ୱତୀ, ଜୀବନଜବଦନା—ପଦ୍ମମୁଖୀ,
 ରତିକର ତୁଳା—ଅତି ସାମାନ୍ୟ ଓଜନରେ, ସୁରମଣି—ଇନ୍ଦ୍ରମଣି ।

ଉଣାହେବ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ସମ କେ ଅଛୁ ସଂସାରେ । ୨୭ । ଲକ୍ଷ ଦେବା
 ସେବା କରି, ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦେବି ତୋତେ ବିଚାରି କବିଏ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ନ
 ପାଇଲେ ତିନି ପୁରୀ । ୨୮ । ବଳିଅର କହ ଧନ, ବଳିଅର ଶୁର ରଖି
 ଜୀବନରେ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ତୋ ଅଧର ପୁଆପାନ । ୨୯ । ସାରସଗଡ଼
 ମହିଳା, ସାରସଙ୍ଗତ ପାଇ ମୁହିଁ ନିରତେ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ଭାବେ ହେଉ-
 ଥାଏ ଭୋଳା । ୩୦ । ସୁବରନକୁ ତୋହର, ସୁବରନ ସରି ନୋହିଣି
 ଅନଳେ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ଦହୁଅଛି ତା ଶରୀର । ୩୧ । ସୁରମଣୀ ପାଶେ
 ଥିଲେ, ସୁରମଣୀ ପଦ ବଳାଳାରେ ମୋର, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ପଡ଼ିଥାଏ ପାଦ
 ତଳେ । ୩୨ । ହରବର ପାଇ କେତେ, ହର ବର ପାଇ ପାଇଲି ତତେ,
 ଜାଇଫୁଲ ରେ, ନ ଥିଲି ମନେ ପରତେ । ୩୩ । ଶିଳ ପହଞ୍ଚିବା ଭାବ,
 ଶିଳପ ହରଚନ୍ଦନ କହେ ତତେ, ଜାଇଫୁଲ ରେ, ଦେଖି ଦିବକୁ
 ତେଜବ । ୩୪ ।

(୮)

କାମଦୁହା ଚଉତିଶା

ରାଗ—ପୁରବୀ

କଶୋରୀଙ୍କ ବର ପଦୁପତି, କର ଚର ପରବାସେ ସ୍ଥିତ ।
 କୁଳକରବଦ୍ଧାସୀଙ୍କ ପୁରୁଷ ରସବଶ ହୋଇ ଜଳପନ୍ଥ ।
 ଅରେ କଳଭୂଷି । କୁଶୋଦୟ କମନାୟୁ ମୁଖଶଶି ।
 କଳାକଲ୍ଲୋଳିନୀ କେଳିକଳହଂସୀ, କାମ ମଦରା ମହତ୍ତ୍ୱ ସମୁଦ୍ଧାସୀ । ୧ ।
 ଖଟଣି କିଙ୍କରଙ୍କର ମେଲେ, ଖଟିଥିବ ଯେ ତୋ ଖଟତଳେ ।
 ଖମଣିମଣ୍ଡଳ ଜଣି ଯିବା ଫଳ ଲୁଟିଯିବ ତା ଚରଣ ମୂଳେ ।
 ଅରେ ଖେଳାଲେଳା, ଖଞ୍ଜିଗୁଡ଼ି ବଳେ ତୋ ନେତ୍ରଲୁଳା ।
 ଖୁରୁଅର୍ଚ୍ଚ ନ ଥାର ସେହରେ ଦେଲା, ଖଣ୍ଡପରଶୁ ମନମୋହନଶୀଳା । ୨ ।
 ଗଡ଼ରେ ବିବିଧ ଭଞ୍ଜି ଭରୁ, ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଗରବ ହେଲେ ହରୁ ।
 ଗଗନ ସଲିଳଗୁଣ ହଂସକୁଳ ଦିନଯାଏ ତର ମରୁ ମରୁ ।

୮ । ଶିଳା—କୁଳକେରବଦ୍ଧାସୀ—କୁଳଫୁଲ ଓ କରଫୁଲ ପର ହାସ
 ଯାହାର, ଖଟଣୀ—ସେବା, ଖୁରୁଅର୍ଚ୍ଚ—ମୁହୂର୍ତ୍ତମାତ୍ର, ଗର—ବସ, ଘୋର

ଅରେ ଗଣ୍ଡିଧନ, ଗୁଣବତ୍ତା ମୁଁ ଗୁଡ଼କ ନବଘନ ।

ଗଡ଼ରସ ହେଲ କେତେ ସୁଖମାନ, ଗର ଗିଳିବାକୁ ହେଉଅଛି ମନ । ୩ ।

ଘଟପାନସ୍ତନା ଗୁରୁ ବେଶୀ, ଘେନାଘେନି କେତେ ଜାଣୁ ପୁଣି,

ଘୋରତର ସୁରପ୍ରତାପ ସାଗର ମଧ୍ୟରୁ ତୁ ମୋର ଉଦ୍ଧାରଣୀ ।

ଅରେ ଘନକେଶା, ଘନଜଘନା ମନ୍ଥାମଣ୍ଡନ ବେଶା ।

ଘୋର ଶ୍ରୀଶତ୍ରୁବାସିନୀ ବରଯୋଷା, ଘାରପକାଇଛି ତୋ ବିଚ୍ଛେଦଦଶା । ୪ ।

ନ ପାରେ ମା ବୋଲି ଅଡୁଆଉ, ନମ୍ରେ କରପୁତ୍ର ଯୋଡୁଆଉ,

ନିଶ ପରି ଗେଲେ ମୋଡୁଆଉ, ହସି ନଜନୁ ଲଜାଇ ଲେଉଟୁଆଉ ।

ଅରେ ନଜ ଅଙ୍ଗୀ, ନୁଆ ବସୁଧୀ ନର୍ମ ଚଞ୍ଚିଲାପାଙ୍ଗୀ ।

ନେତ୍ର ବରଛି ତୁ ଏକା ଜାଣୁ ପିଙ୍ଗି, ନାହିଁ କରବୀରେ ଥାଏ କେତେ ଭଙ୍ଗୀ

ବରଣୁ ଚିକୁର ଯାଏ ତୋର, ଚୁମ୍ବିବାରେ ଶତ୍ରୁ ଥାଏ ମୋର,

ଚେତା ବିସ୍ମାନେ ପଡୁଡୁଆଉ ଚେଳ ଗୋରୁର ମୁଁ କରେ ଦିଗମ୍ବର ।

ଅରେ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ, ଚେତ ଚମକି କି ଲଜେ ବୁକୁ ଅଖି ।

ଚେଳ କରୁ ମୋତେ ମୋ ଅଙ୍ଗରେ ଲଖି ଚନ୍ଦ୍ରଭାଷି ଅଙ୍ଗ ନ ପାରଇ ଦେଖି ।

ଛଣା ପୀୟୁଷ ସଦୃଶ ରସେ, ଛପିଥାଏ ଲଜ କି ବିଳାସେ,

ଛ ଗୁରୁଦିଗ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାଏ, ଛଇଲା ଲବଣ୍ୟ ପରକାଶେ ।

ଅରେ ଛବିନିଧି, ଛମ୍ପ ଛଡ଼ିବାକୁ କଲ ମନ୍ଦ ବିଧି ।

ଛେଦି ହୋଇବାକୁ ଜାତ ହୁଏ ବୁଦ୍ଧି, ଛେଲ ମାର ହେବି ରହିଥାଉ ପିଙ୍ଗି । ୬ ।

ଜପାମାଳା ତୁ ମୋ ସୁନିବାୟୁ, ଯେତେବେଳେ ନିକୁଞ୍ଜକୁ ଅସୁ,

ଜଙ୍ଗମ ହେବାର ଜମୁନଦ ସାର ଜଗଜ୍ଜବାତୁ ପରି ଦିଶୁ ।

ଅରେ ଜବାପରା, ଜମ୍ବୀରାତମଣି ନୀଳତର ତାରା ।

ଜମୁନଦ ଧରାଧର ପୟୋଧରା, ଜକାଜକି କଉତୁକ ଧରନ୍ତିସାର । ୭ ।

ଝୁଲି ଝୁଲି ଗୁଲ୍ ମୋଦ ମଦେ, ଝୁମୁ ଝୁମୁ ତୋ ଝୁଣ୍ଟିଆ ନାଦେ ।

ଝଟକ ନିର୍ଜରପ୍ରଭୁ-ଶିଶୁ ଶିର ଝରକୁ ମୁଁ ଝୁଣ୍ଟିଯାଏ ପାଦେ ।

ଅରେ ଝଳି ଗୋରା, ଝୁଲି ଜାଣୁ ଭଲ ହେଲେ ମୋହ ପର,

ଝଲକଇ ଝାଳବ୍ୟାଜ ସୁଧା ଝର, ଝଟ ଝଟ ହେଉଥାଏ ଭୂଷା ଶିର । ୮ ।

ଶ୍ରୀଶତ୍ରୁବାସିନୀ—ଘୋର ହୋଇଥିବା ଚନ୍ଦନ ପରି ଯାହାର ଦେହ ବାସେ,
ନର୍ମ—ପରିହାସ, ଚିକୁର—କେଶ, ଚେଳ—ବସୁ, ଦିଗମ୍ବର—ବସୁଶୂନ୍ୟ;
ଜମୁନଦଧର—ମେରୁପର୍ବତ, ନିର୍ଜରପ୍ରଭୁ—ଇନ୍ଦ୍ର, ମଣିଷାନ୍ତ—(ଏଠାରେ)

ନମ୍ରମୁଖେ ମଣିଷାନ୍ତୁ ଥାଏ, ନିକଟେ ପୀୟୂଷଭାନ୍ତୁ ଥାଏ,
ନଥ ତୁଲେ ନାଟ ବାଦେ କର ହଟ ବୁଦ୍ଧକ ଝୁଲୁ କି ମାନୁଥାଏ ।

ଅରେ ନାରାଦର, ନୃତ୍ୟ କରୁଥାଏ ପୟୋଧରେ ହାର ।
ନେନ୍ଦ୍ରଦ୍ଵୟ ଏକା ସିନା ସାକ୍ଷୀ ମୋର । ନାଦେ ତୋଷୁଥାଏ ମଧ୍ୟ ଅଳଙ୍କାର ॥
ଟୋପି ଟୋପି ହାଲ ରୁଣ୍ଡି କେଶେ, ଟିକି ଟିକି ମୋତି ପର ଦିଶେ,
ଟେକି ଟେକି ଘେନି ଯାଉଥାଉ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣସୁଖ ବଡ଼ଭାକି ବଡ଼ ରସେ ।

ଅରେ ଟଣ୍ଡୁସୁନା, ଟଳି ପଡ଼ୁଥାଏ ମୋର ବିବେଚନା ।
ଟାଣି ଘେନିଯାଉ ହେଲେ ମୋ ବେଦନା, ଟିକାଯିତ ତୁ ରସିକା-
ଚନ୍ଦ୍ରେ ସିନା । ୧୧ ।

ଠକ୍‌ଉଲ ମୁଖ ସୁଧାଧାମ, ଠାଣି ତ ଦିଲ୍ଲେକେ ନିରୁପମ,
ଠୁଲ ହେଉଥାଏ ଅରେ ଅରେ ନେନ୍ଦ୍ର ନୀଳକୁଞ୍ଜ ବୁକା ଶୋଭାସ୍ରୋମ ।
ଅରେ ଠିକ୍‌ହାସି, ଠକପଣ ପୁଣି କିଛି ଥାଏ ମିଶି ।

ଠକ୍‌ରାଉବ କେ ତୋ ଚିତ୍ରମରାଣି, ଠାର ନେନ୍ଦ୍ରାନ୍ତ ମନମୋହନପାଣି ॥
ଡରୁଆଟି ପର ଟେକି ଚିଲ୍ଲୀ, ଡେର କର୍ଣ୍ଣପାଶ ନ ଚହଲି ।
ଡାକିଲେଣି ସଖୀ ଦେଉଅଛି ରଖି ଏବୁକୁ ଏଡ଼କି ହେଉ ବୋଲି ।
ଅରେ ଡାକିକଟି, ଡିଆଁ ମାର ସିବାକୁ ବସନ୍ତେ ହଟି ।

ଡକା କରଇ ମୁଁ ବହୁ ସରଲିଟି, ଡୋଳା କରଇ ଅପାଙ୍ଗତଟି ନଟି । ୧୩ ।
ଡାଲି ଅନୁକମ୍ପା ରସହର, ଡକାଇ ମୋ ଉରେ ପୟୋଧର ।
ଡୋକେ ଡୋକେ କର ପିଆଉ ନାଗରାମଣି ଅତି ସ୍ଵାଦୁ ଶୋଣାଧର ।
ଅରେ ଡଳାଡୋଳା, ଡାକି ପକ୍ଷ ଫେଡ଼ି ପୁଣି ରରୁ ଖେଳା ।

ଡକ୍କା ସ୍ଫୁରରଣେ ତୋ କିଙ୍କିଣୀମାଳା, ଡମ ଡମାଣୀ ଶ୍ରବଣେ
ଅନୁକୁଳା । ୧୪ ।

ଅସିତ ତଳକ ଲଲ୍ଲଟରେ, ଅଳିକି ଅନାର ଅଳୀ କରେ,
ଅମ୍ଳାନ ଶ୍ରୀମୁଖସରୋଜରେ ମୋତେ ଅଳି କର ବୋଲି ଅଳୀକରେ ।
ଅରେ ଅନନ୍ଦତା, ଅଙ୍ଗୀକାର କରୁ ହୋଇ ଅନନ୍ଦତା ।

ଅନର୍ଗଳ ଅଧିକାର ପରିଚିତା, ଅନଳପ ସୁଖଦାନ କଲ୍ଲଲିତା । ୧୫ ।

ତତ୍ ସଦୃଶ ବୃତ, ବଡ଼ଭା—ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳା, ରସିକାଚନ୍ଦ୍ରେ—ରସିକାସମୁହରେ,
ଟିକାଯିତ—ସମ୍ପାଦ, ଶୋଭାସ୍ରୋମ—ଶୋଭାସମୁହ, ଚିଲ୍ଲୀ—ଭୁଲିତା, ଶୋଣା-
ଧର—ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଓଷ୍ଠ, ଅସିତ—ବୃଷ୍ଟ, ଅଳିକ—ଭ୍ରମରରୁ, ଅଳିକର—

ତୁଳସୀନେ ମୋତେ କରଭୋରୁ, ତରଳ ମସାର ନିତି କରୁ,
ତରଣିଜାତ ତାପିଷ୍ଠି ବନ୍ଧି ତଳେ ନ ସଞ୍ଚରୁ ନିଦା ଭରୁ ।

ଅରେ ତନ୍ମୁଦର, ତାଳ ତରଳ ତୁ ଜାଣୁ କେତେ ପର ।
ତୁଳା ତଳେକେ ହିଲେକେ ନାହିଁ ସର, ତାପତମକୁ ତପନକର ଶିଖ ॥
ଆଏ ତ ରତେ ନିରତେ ମନ, ଅରେ ମୁଁ ସୁରେ ପକାନ୍ତେ ଅନ,
ଅରୁଟିକୁ ଅଜ ଅଧିକ ନାହିଁଟି ଭାଷି ହସି କରୁ ଅଲିଙ୍ଗନ ।
ଅରେ ଥରମତି, ଆନ ବାକି ନ ରଖେ ମୋ ରୁଦ୍ଧତା ।

ଥୋକେ ହେଲେ ଜଣାଇ କି ରତପତି, ଅର ଅର ଭଜୁ ମୋତେ
କୁନ୍ଦଦନ୍ତୀ । ୧୭ ।

ଦୁଷ୍ଟି କୋଣ କର ଅପଲକ, ଦେହବେଶ୍ମି କର ସମ୍ବଲକ,
ଦୃଢେ ମୋ ମଧକୁ ଉରୁପୁଷେ ଭଜୁ ପଦଭୂଷା କର ବାବଦୁକ ।

ଅରେ ଦୁଃଖିଧନ, ଦୟାଜଳଧି-ମୀନ ମୁଁ ତୁ ଜୀବନ ।
ଦୂର ହୋଇଅଛି କେତେ ସୁଖମାନ, ଦୁଷ୍ଟ ଦରବ କରନ୍ତୁ ସିନା ଅନ । ୧୮ ।
ଧରଣୀମଉଳିରମାଗଭା, ଧର ହିଲେକମୋହନ ଶୋଭା,
ଧୃତିକୁ ତୁ ସିନା ଧମକାଇ ଜାଣୁ, ଧୂର୍ଜଟିପରବନ୍ଧୁଭାଗିନୀ,
ଅରେ ଧୀରାବର, ଧରାଧର କଲେ ରମ୍ୟ ପୟୋଧର,

ଧରାଧର ପର ଲଗେ କି ଦୁର୍ଦ୍ଦର, ଧାରାଧରନୀଳତେଲ କି ସୁନ୍ଦର । ୧୯ ।
ନାନାବନ୍ଧେ ରସୁ ମୋର ଚିତ୍ତ, ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଯେବେ ବୋଲେ ମୋ ଶପତ,
ନଖି ନଖି ଦେଖ ବୋଲି ମୋର ସୁଖ ବରଧନା ହେଉ କି ସଫଳ,

ଅରେ ନଳିନୀସି, ନେତ୍ର ମନ ଦୁହେଁ ସେ ସମୟ ସାଣୀ,
ନିତି ମାତ୍ର ମତେ କରୁ ଯେତେ ସୁଖୀ, ନିରନ୍ତରେ ତା ମାନସେ ଅଛି ରଖି ॥
ପ୍ରଣୟର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନାରେ, ପୁରୁଆଏ କୃପା ଲେଚନରେ,
ପସଦ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ସିନା ମାତ୍ର ପରଦା ବନ୍ଧାଉ ବଚନରେ ।

ଅରେ ପ୍ରେମଶୀଳା, ପ୍ରିୟମୁଦା ତୁହି ମୋ ନେତ୍ରପିତୁଳା ।
ପୁଷ୍ପହାସୀ ତୁହି ଜାଣୁ ପ୍ରୀତିତୁଳା, ପୁଷ୍ପଦଳ ଭସଳ ତୋ ତନୁ ତୁଳା । ୨୦ ।

-ପ୍ରାର୍ଥନା କର, ଅଳୀକରେ — ମିଛରେ, ତରଳ ମସାର — ହାର ମଧର ଗଳମଣି,
ତନ୍ମୁଦର — ହେ ଶୁଦ୍ରଭବରଧାଣୀ, ଅନ — ଗୁଣ, ଲବନ-ଜଳ, ଧୂର୍ଜଟିପରବନ୍ଧୁ-
ନିଭା — ରତିସଦୃଶୀ, ଦୁର୍ଦ୍ଦର — କର୍ମଣ, ଧାରାଧର ଗଳତେଲ — ମେଘପରିବ୍ରାଜକ,

ଫଟା କପାଳେ ତ ଅଛି ଲେଖା, ଫେରଯାଇ ନୋହୁବାକୁ ଦେଖା,
 ଫେର ଲଗି ତେଲଗୁଡ଼ି କାହୁଁ କୋଳ କରିବି ନାହିଁ ଏ ଶୁଭ ଲେଖା,
 ଅରେ ଫଦାଧନ, ଫରୁଆରୁ ପିଙ୍ଗିଦେଲି ମୁଁ କାଞ୍ଚନ ।
 ଫୁଲବନବିହାରଣୀ ମୋ ଜୀବନ, ଫେର ଗୁହଁବା ଗୁହାଣି କି ମୋହନ ॥
 ବକୁଳବଞ୍ଚି ନିଲୟ ବନେ, ବେଢ଼ିଥିଲେ ସହଚରୀମାନେ,
 ବାସନ୍ତକ ଦଳ ବହଳ ବିଛଣା ବିଜେ ବେଳ ଜାଣି ଅନୁମାନେ ।
 ଅରେ ବିଧୁମୁଖି, ବେଶ ଫେରାଉଥିଲି ତ ଦୁରୁଁ ଦେଖି ।
 ବଡ଼ ବାଲିଶ ପଛେ ବଢ଼ିଲି ଲଖି, ବାଣୀ ଦେଲା ତୋ ଶ୍ରୀହସ୍ତେ ଏକ ସଖୀ ॥
 ବର୍ମଦେହୀ ସରସିଜବ୍ରଜ, ଭ୍ରମରବର ମୋହନରଜ,
 ବଣି ଗୀତେ ଏତେ ଆଳାପନ୍ତେ ମତେ ଭୁଷିଦେଲା ଭାଲେ ଝିଷୟକ ।
 ଅରେ ଭାରବର, ଭୃଷତାର ଦେଇ ଫୁଲ ଅପସର ।
 ଭୁଜେ ଭଡ଼ି ରୁମ୍ବିଲି ସହସ୍ର ଥର, ଭଜିଗଲା ସେ ସଙ୍ଗୀତ ଆଡ଼ମ୍ବର । ୨୪ ।
 ମହାରାଜ ଉପଗୁର ଖଟି, ମାଡ଼ିଥିଲେ ମେତେ କୁଶକଟୀ,
 ମୁଦିର ଶେଷରୁ ହଂସୀ ମାନସରୁ ହେଲା ପରି ହେଲେ ଗୋଟି ଗୋଟି ।
 ଅରେ ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ, ମଜ୍ଜି ଲଜେ ମୋ ତନୁରେ ଗଲା ମିଶି ।
 ମନମଥ ରଣେ ହାରିଗଲା ଖସି, ମନ୍ତ୍ରୀ ରୁମ୍ବିଦେଲା ଶେଫାଳିକା ଖସି । ୨୫ ।
 ଯୁକ୍ତିପଣ୍ଡିତାରେ ରତିପତି ଯାନକୃତ ରାଜହଂସଗତି ।
 ଯମକ ଶୃଙ୍ଗାର ରସ ବିଭବର ଭୁଞ୍ଜି ବୋଲି ହୁଏ ମୋ ପ୍ରଜାତି ।
 ଅରେ ଯୋଷାବର, ଯତିମୋହନା ବଞ୍ଚିଲୁ 'ପୟୋଧର ।
 ଯଦୁ କର ସାଜଥାଉ ଉରେ ହାର, ଯଥାର୍ଥରେ ସୁଖଦାତା ଅଟୁମୋର ॥
 ରତିଶେଷ କାଳ ଗୁଲି ଶିଶୁ, ରହୁଛି ମୋ ନେତ୍ରଯୁଗେ ପୁର,
 ରସପ୍ରସଙ୍ଗରୁ ରଥାଙ୍ଗଭଙ୍ଗରୁ ମନ୍ଦୁର ମନ୍ଦୁଥରଥ ପର ।
 ଅରେ ରସିକାଟି, ରଙ୍ଗସୁଲୀ ମୋ ମନ ତୁ ଲସିକାଟି ।
 ରମ୍ଭା ରତି ଦୁଃଖ ପରିହାସିକାଟି, ରୋଷେ କେ ଦେଲା ମୋ ଅଶାରସି କାଟି ॥
 ଲଗାଲଗିକାଳେ ଦିନେ ମୋଦେ, ଲୁଚି ଦେଖୁଥିଲି ଅପ୍ରମାଦେ,
 ଲଗତ ଉତ୍ତୋଳ ବିଲେକେ ସ୍ବୟମ୍ବୁ ଶମ୍ଭୁ ସୁଦ ପଡ଼ିଦେଲି ପଦେ ।

ବାଲିଶ—ତକଥ, ବର୍ମଦେହୀ—ସ୍ବର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଗୌରାଙ୍ଗୀ, ମୁଦିର—ବର୍ଣ୍ଣାକାଳ,
 ମାନସରୁ—ମାନସଭୋବରୁ, ଯମକ—ସୁନରାଗି ସୁଲ, ରଥାଙ୍ଗ—ଚକ,
 ଲସିକା—ନୃତ୍ୟକାରଣୀ, ରସି—ଦଉଡ଼ି, ଲଗତ—ଦୃଢ଼ହଲଗ୍ନ, ରଦମୋତି
 —ଦାନ୍ତରୂପ ମୋତିରୁ ରସନାରେ ରଖି ଅର୍ଥାର୍ଥ କରି କାମୁଡ଼ି ଦେଇ,

ଅରେ ଲାଳାବତ, ଲଜେ ରସନାରେ ରଖି ରଦମୋତି,
ଲେଲେ ପଳାଇବାକୁ ବଳାନ୍ତେ ମତି, ଲେବେ ଭିଡ଼ି କରାଇଲି ଅଙ୍କେ ପ୍ରିତି ॥
ବୋଇଲି ବସ ରେ ରସବତି, ବସନ ତ ପିନ୍ଧୁଥାଉ ନିତି,
ବିବସନ ଶିଶୁ ଦିବସେ ଏପରି ଦେଖିଲେ ନ କାଟେ ସ୍ମରହେତି ।

ଅରେ ବିମ୍ବାଧର, ବିଷ୍ଣୁ ଲବଣୀସାରସମ୍ଭାର-କାରୀ ।
ବରଷିଲୁ ପୁଣି ସୁଦି ସୁଧାଧାରୀ, ବସେ ଜମାଇଲୁ ତହିଁ ଫେଇ ହାରୀ । ୨୯ ।
ଶୃଙ୍ଗାରକୁ ତ ମୁଁ ରଙ୍କ ପରି, ଶଶଧରକୁ ସୁରଙ୍କ ପରି,
ଶିରୋଗର୍ଭ କରୁ ଶୋଣକଞ୍ଜନିଭ ଚରଣ ଯାଏ ଚୁମ୍ବିଲି ଧରି ।

ଅରେ ଶଶିହାସି, ଶାତପ୍ରବାହେ ନଲୁଇଁ ଦୁହେଁ ଭାସି ।
ଶିଶୁ ମନ୍ଦବାର ହୋଇଗଲା ଦାସୀ, ଶର୍ମ ଏପରି ସ୍ବପ୍ନ ହୋଇଲା ଅସି । ୩୦ ।
ଷଟ୍ପଦଚୁମ୍ବିତ ପୁଷ୍ପପୁଞ୍ଜେ ଷଟ୍ପଦ ରମାପୁର୍ଣ୍ଣ କୁଞ୍ଜେ,
ଷଡ଼ାନନଭାତ ପରିପନ୍ନି-ରଣେ ଚୁମ୍ବିବି ନିକି ତୋ ମୁଖକଞ୍ଜେ ।

ଅରେ ଖୋଳବୟା, ଷଷ୍ଠି ଦଣ୍ଡ ହୋଇବି ତୋ ତନ୍ତୁସ୍ଥୟା ।

ଷଡ଼ପାୟେ ହେବୁ କ୍ରୁତ ପରିଚୟା, ଷଟ୍ ଦୁଇ ଶ୍ରୁତି କରିବେ କି ଦୟା । ୩୧ ।
ସୁନ୍ଦରୀ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ବାନା, ସଂସାରେ ସୁନ୍ଦର ତତେ ସିନା,
ସୁରସୀମନ୍ତ୍ରୀନା ଗୁଡ଼ାକ ତ ଅନିମିଷ ଦୋଷୁ ନେହଲୁଲାସ୍ତନା ।

ଅରେ ସୁକ୍ତିଶୋଭା, ସରେ ଉପମା ତୁ ହୋଇଥିଲେ ଭାସି ।

ସରୁମଧ୍ୟମା ହିଲେଙ୍କା ଚିରଗଭା, ସବୁସ୍ତୋକର ତୁ ସଙ୍ଗୀତସଭା । ୩୨ ।

ହସି ମାତ ହୋଇ ରସଲେଳି, ହରିବା ସୁରୁବ ପରି କାଳ ।

ହରିତାଳଗୋରୀ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରୁ ମୁହିଁ ହରିବି କି ସତେ ନୀଳଚେଳ ।

ଅରେ ହାତୀଗତି, ହତକମାଳ ଦେବ କି ଏ ସମ୍ପତି ।

ହାରସ୍ଥଳେ ବଞ୍ଚୁଥିବି ତତେ ନିତି, ହରିପିବ ମାନସରୁ ଏ ବିପତ୍ତି । ୩୩ ।

କ୍ଷୋଭ ଲେଖକୁ ନ ରଖି ମନେ, କ୍ଷଣେ ହେଲେ ଅତି ସାବଧାନେ,

କ୍ଷିତ୍ରାନ୍ତ ବାଲ୍ୟକେଶର ଦେବ ଲେକେ ବଞ୍ଚିବ କି ତୋ ଚରଣ ଧାନେ ।

ଅରେ କ୍ଷିତିରୂପା, କ୍ଷପାମୟୁଖବଦନା ବରଯୋଷା ।

କ୍ଷତି ହୋଇ ଯାଉଛି ମୋ ପ୍ରତି ଅଶା, କ୍ଷୁଣ୍ଣ ନୋହି ପୁରଲ ଏ ଚଉତିଶା ॥

ସୁରହେତି—କନ୍ଦର୍ପଅସ୍ତ୍ର, ଶିରୋଗର୍ଭକ—କେଶ, ଶୋଣକଞ୍ଜନିଭ—ରକ୍ତପଦ୍ମ
ସଦୃଶ, ଶାତ—ସୁଖ, ଶିଶୁମନ୍ଦବାର—ଲଜ୍ଜସମ୍ପତ୍ତି, ଶର୍ମ—ସୁଖ, ଷଷ୍ଠିଦଣ୍ଡ—ସମସ୍ତ
ଦିବା ଓ ରାତି, ଷଟ୍—ଶ୍ରୁତି—ବ୍ରହ୍ମା, ସୁରସୀମନ୍ତ୍ରୀନା...ଲୁଲାସ୍ତନା—ଦେବ
ଲେକରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଚକ୍ଷୁରେ ନିମେଷ ଯାତ ହୁଏ ନାହିଁ; କ୍ଷପାମୟୁଖ—ଚନ୍ଦ୍ର ।

(୧)

ସର୍ପ ଜଣାଣ

ସ୍ଵର—କାମୋଦୀ

ବାଧୁଲ ଜାଣି ସମା କର ନୋହିଲେ ରମାରମଣ ଦଣ୍ଡେ ଦିଅ
 ଟାଳି । ତୁମ୍ଭକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଆଜ ମୋ ମନୋରଥ ଭରତ କର ଦେବି ଗାଳି
 ହେ କୃପାନିଧି । କରୁଣାସିନ୍ଧୁ ବୋଲି କର, କହନ୍ତି ବୁଧେ ଡର ମର ।
 କାଳସର୍ପ ଅପଣ, କବଳ କର ପ୍ରାଣ-ପବନମାନଙ୍କୁ ସବୁର ହେ
 କୃପାନିଧି । ୧ । ଜଳଧି ଅନ୍ତେ ନିଜ, ଘର ଦେବାଧିପତି, ବୁଢ଼ାଇ ଦେଇଛ
 ଅପଣ । ତୁମ୍ଭର ସିନା ଘେନ, ଅଶ୍ଵର୍ଥ ହୁଅେ ଆନ, ଜନର ଘରବୁଢ଼ାପଣ
 ହେ କୃପାନିଧି । ଭୁଜଙ୍ଗ ସାମ୍ୟ ଅମ୍ଭ ତୁଲେ, ବତାଅ ବୋଲି ଆଜ୍ଞା ହେଲେ,
 ମୁଁ ନୁହେଁ ଘରବୁଢ଼ା, ବତାଇବାକୁ ଛୁଡ଼ା ହୋଇଛି ବତାଇବି ଭଲେ ହେ
 କୃପାନିଧି । ୨ । ତାହାକୁ ବୋଲି ଚଣ୍ଡୀ, ଚନ୍ଦ୍ରଧାରୁ ଚଣ୍ଡୀ, ତୁମ୍ଭେ ତ ବୋଲଅ
 ମଣ୍ଡଳେ । ବୋଲଇ କୁଣ୍ଡଳୀ ସେ ଅପଣ ତ ବିଶେଷେ ଭୁଷିତ ମକର
 କୁଣ୍ଡଳେ ହେ କୃପାନିଧି । ଅଦୃଶ୍ୟ ହେବ ରୁ ତ ପାଦ, ତାହାକୁ ବୋଲି
 ଗୁଡ଼ପଦ । ଅପଣା କରଣ ତ ବିରଞ୍ଚକୁ ଗୁପ୍ତ କାହିଁ ତାଠାରୁ ତୁମ୍ଭ ଭେଦ
 ହେ କୃପାନିଧି । ୩ । ହେବ ବା ଅବଧାନେ, ତାହାକୁ ହିତୁବନେ, ବୋଲନ୍ତି
 କାକୋଦର ନରେ । ଏ ଜିପିବୁପଯାକ ମଧ୍ୟେ ଗୋଟିଏ କାକ ନାହିଁ କି
 ତୁମ୍ଭର ଭଦରେ ହେ କୃପାନିଧି । ବିବରେ ସେ ଅତି ଲମ୍ପଟ, ବିବର ବିହଙ୍ଗମ
 ରାଟ, ବିଧରେ ସେ ଲମ୍ପଟ, ଅପଣ ସେ ତ ପଟପଟଲେ ହୋଇଅଛ
 ମୁଁ ତ ହେ ମହାପ୍ରଭୁ । ୪ । କାନ ନ ଥାଇ ଅଖି, ଭୁଜଙ୍ଗଠାରେ ଦେଖି,
 ନୟନଶ୍ରବା ବୋଲି ତାକୁ । କହ କମଳାନନ କାହିଁଛୁ ତୁମ୍ଭ କାନ, ସର୍ପ
 ବୋଇଲେ ଚଳିବାକୁ ହେ କୃପାନିଧି । ଫଣିକାୟାକୁ ବୋଲି ଭୋଗ, ଥିବାରୁ
 ସେ ଦୁଇ ସଂଯୋଗ, ତାହାକୁ ବୋଲି ଭୋଗୀ ତୁମ୍ଭେ କି ନୁହ ଭୋଗୀ କରୁ
 ଯା ଅଛ ମହାଭୋଗ, ହେ କୃପାନିଧି । ୫ । ଯେବେ ଭୁଜଙ୍ଗ ନୁହ, କାଳିୟ-
 ଠାରେ ଦ୍ରୋହ କଲ କାହିଁକି ଏଡ଼େ କର । କେତେ ନ ଥିଲେ ଗୋପେ,

୧ । ଟୀକା—କବଳ କର ପ୍ରାଣପବନମାନଙ୍କୁ ସବୁର—ସମସ୍ତକର ପ୍ରାଣରୂପ
 ପବନକୁ ନେଇଯାଅ । (ସର୍ପ ପକ୍ଷରେ—ସର୍ପ କେବଳ ପବନ ଖାଇ ବଞ୍ଚେ ।)
 କାକୋଦର—(କାକବତ୍ସରାମୀ ଭଦର ଯାହାର) ସର୍ପ, ଶ୍ଳୋଗାର୍ଥ ହେଲେ—
 କାକ—ବୁଆ ଭଦରରେ ଯାହାର, ବିବର—ଗାଡ଼, ଅନ୍ୟତ୍ର ବି ଅର୍ଥାତ୍
 ପର୍ଯ୍ୟାୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗରୁଡ଼, ପଟ—ବିଦି ଓ ସାପକାଢ଼, ପଟଳ—ସମୁଦ୍ର ।

ତୁମ୍ଭେ କାହିଁକି କୋପେ, ତାହାକୁ ଦେଲ ପ୍ରାଣେ ମାର ହେ କୃପାକ୍ଷୟ ।
 ତାହାରି ନାମେ ତୁମ୍ଭ ନାମ, ଅଦ୍ୟାପି ହେ'ଇଛି ଜନମ, ଯେବେ ସୁଗୋପ
 ଦ୍ରୋହ, ନ ଥାନ୍ତା ନାଥ କହ କ୍ଷମା ଦୁଃଖୀ । ଏ କ୍ରମ ହେ ମହାପ୍ରଭୁ । ୧।
 ଜାଣି ବାଳୁତକାଳୁ, ଲବଣୀ ହାଣ୍ଡିତଳୁ, ଧର ପାଶରେ ଦୃଢ଼େ ଭିଡ଼ି ।
 ଦୟା ନ କରି ତଳେ, ଯାମଳା ତରୁତଳେ ଜନନୀ ନେଇ ଦେଲେ ଗୁଡ଼ି
 ହେ କୃପାକ୍ଷୟ । ଯେତେକ ଥିଲା ଗର୍ଭେ ପଡ଼ି, ଜାଣି ହେବାକୁ ହେଲ
 ଭିଡ଼ି, ତିନି ଜଗତ ଯାକେ, ଜାଣି ତ ଥିବେ ଲୋକେ ସେ ତରୁ ପିବାର
 ଉପୁଡ଼ି ହେ କୃପାକ୍ଷୟ । ୨ । ବ୍ରହ୍ମା ଶଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ, ଦେବଙ୍କଠାରୁ ମୋକ୍ଷ-
 ପ୍ରଧାନ ଧନ ଗୁଡ଼ା କଲ । ପଡ଼ିତକୁ ନ ପୋଷି, -ବାରୁ କ୍ରମରେ ଅଣୀବିଷ
 ପରାଏ ଅଭାସିଲ ହେ କୃପାକ୍ଷୟ । ଅସାବଧାନେ ଗଲେ ମିଳି, ଗୋଟିକୁ ଗିଳଇ
 କୁଣ୍ଡଳୀ, ଅଗଣିତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ହାଣ୍ଡିମଣ୍ଡଳୀ ରୁଣ୍ଡ କର ଅପଣ ଅଛ ଗିଳି ହେ
 କୃପାକ୍ଷୟ । ୩ । ଅଦୃତ ବୋଲି ଏ ସେ, ଏକ ଅକ୍ଷର କୋଷେ, 'ଅ'ଦୃତ ବୋଲିଅ
 ନିପୁଣ । କଂସ ପ୍ରମୁଖାୟୁର ବିପକ୍ଷମାନଙ୍କର ଅଦୃତ ହୋଇଛି ଅପଣ ହେ
 କୃପାକ୍ଷୟ । କଗଡ଼େ ଧର ଯେବେ ଅହ, ଘଟ ଗୋଟିକେ ନେଇ ଥୋଇ,
 'ଅଛ ଯାବତ ଘଟେ, ବଞ୍ଚାଅ ଯେ କପଟେ, ମୋର ହାବୁଡ଼ୁ ଯିବ କାହିଁ,
 ହେ କୃପାକ୍ଷୟ । ୪ । କେଉଁ ଶିଶୁ କାମିନୀ ସୁନ୍ୟପାନରୁ ଘେନି ଜୀବନ
 ଯାଇଛି ଜଗତେ । ଶୋଷି ପୃତନା ପ୍ରାଣ. ଘେନିବାର ଜୀବନ, ନାହିଁକି ତୁମ୍ଭ
 ଦିବ୍ୟ ଚିତ୍ତେ ହେ କୃପାକ୍ଷୟ । ସକଳ କଥା ମୋର ଦେଖି, ଅଛନ୍ତି ଲକ୍ଷ
 ଲକ୍ଷ ସାକ୍ଷୀ, ବ୍ରଜେ ଭୁଜଙ୍ଗ ଗୁଲି, କର ମୁଁ ନାହିଁ ବୋଲି, କୁଅଁ ତ ଥରେ
 ଚକାଅଣି ହେ କୃପାକ୍ଷୟ । ୫ । କୁହେ ଅବାସ ଘର, ମାନସ ସରୋବର
 ଶୁଭିଲ ନାଗେଶ୍ଵର ରବ । ଶଶେ ନ ରହି ପାର୍ଲଗଲଟି କାହିଁପାଇଁ, ଅଭ
 ନ ଥିଲେ କେତେ ଦେବ ହେ କୃପାକ୍ଷୟ । ମନ୍ଥ ଜାଣିବା ଲୋକେ ବଣ,
 ଦୁଃଖ ସବୁ ଅଣୀବିଷ, ମନ୍ଥାଧୀନ ତ ତୁମ୍ଭେ, ବଞ୍ଚାଉଅଛ ଦମ୍ଭେ, ଭୁଜଙ୍ଗ
 ନୁହ ଅଭ କିସ ହେ କୃପାକ୍ଷୟ । ୬ । କହଇ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ନାଥ ନୁହ
 ଅପ୍ରେକ୍ଷ୍ୟ ଏଣିକି ମହତ ନ ପାଉ । ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ପରଗୁର, ଜାଣିଲେ କି ବିଗୁର
 ଭିତରେ ନ ଜାଣନ୍ତୁ ଅଭ ହେ କୃପାକ୍ଷୟ । ଯେତେବେଳେ ମୋ ଅନ୍ତ
 ହେବ, ଏତକି ମାତ୍ର ମୋତେ ଦେବ, ପରେତତ୍ତ୍ଵାବସୀମାରୁ ପରହାର
 କରଇ ଯହିଁ ତହିଁ ନେବ ହେ କୃପାକ୍ଷୟ । ୭ ।

ଗୁଡ଼ାକଲ—ଏକଗୁଡ଼ିଆ କଲ । ଅ—ବସୁ, ଅଦୃତ—ଶହ, ଭୁଜଙ୍ଗ—ସର୍ପ ଓ
 ବିଷ୍ଣୁରୂପ, ନାଗେଶ୍ଵର—ହସ୍ତିଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ସାମୁଦ୍ରକେଳାର ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର,
 ପରେତତ୍ତ୍ଵ—ଯମ ।

(୧୦)

ଜଗନ୍ନାଥ ଜଣାଣ

ରାଗ—ତୋଷ୍ଠପରକ

ଶୀରମୟ ସିନ୍ଧୁ-ଜେମାଜୀବବନ୍ଧୁ, ତୁମ୍ଭେ ତ ଜଗତପତି । ଟେକି
 ସମ-ଦୃଷ୍ଟିପତାକାକୁ ପୁଣି ଏକ ପକ୍ଷପାତ ରାଜ ହେ ମହାପ୍ରଭୁ । କେ କି କଲ୍ଲ
 ମୁଁ ନ କଲି । କେ କି ଦେଲ ଅବା ମୁଁ ଅବା ନ ଦେବା ଘେନି ଏତେ ସର
 ହେଲି ହେ ମହାପ୍ରଭୁ । ୧ । ମୃଗୟାବତୀ ରଖିଲ ଯେ ନାଶି ମୃଗୟା ବିଦ୍ରୋଷୀ
 ଦାଉ । ଚରଣପଙ୍କଜ ସ୍ଵରଣ ବିନା ସେ କିଷକରୁଥିଲା ଅଭ ହେ ମହାପ୍ରଭୁ ।
 କୁମ୍ଭୀର ଗ୍ରାସନ୍ତେ ଗାନ୍ଧୀ । ଜନେ କହିବାରେ ଅନେକପ-ରଜା ମନେ କଲ୍ଲ
 ସିନା ମାନ୍ଦ ହେ ମହାପ୍ରଭୁ । ୨ । ନୃପସଭା ମଧ୍ୟେ ଅସ୍ଥିର ହୁଅନ୍ତେ ଦ୍ରୁପଦ-
 ସୁଭା ଅବର । ଧ୍ୟାନରୁ ତ ଆନ କିଛି କରବାର କାନ ଶୁଣି ନାହିଁ ମୋର
 ହେ ମହାପ୍ରଭୁ । ହୃତେ ଯେ ଥାଅ ନୀରତେ । ଲକ୍ଷ ଦେଇଥିଲେ କାହିଁନା
 କେତେ କି ପାଣି ପଣ୍ଡୁରାଜ ସୁତେ ହେ ମହାପ୍ରଭୁ । ୩ । ରୂପରେ କେଜିତ
 ଉପରେ ପତାକା ଦିଅଇଲ ଯେ କୁଜାକି । ଯାହା ହୋଇଥିଲା ସହା ହେଲି
 ତୁମ୍ଭ ପ୍ରସାଦବର୍ଣ୍ଣ ରଜନୀ ହେ ମହାପ୍ରଭୁ । ଜଗତେ ତ ତାହା ଜଣା ।
 ଅଳକୁ ନେନି ମିଳିବାରୁ ହୋଇଛି ଯଶ ଉତ୍ତମ ବାଜଣା ହେ ମହାପ୍ରଭୁ । ୪-
 ନଳକୁବରଙ୍କ ଚରଣକୁ ବୁଝେ ବଳକୁ ଅଛନ୍ତି ଏବେ । ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ମହା-
 ଅହ୍ଲାଦ ଅପଣ କରିଛ ପର ପରୁବେ ହେ ମହାପ୍ରଭୁ । ମୁନିଙ୍କ ଅଶ୍ରମ-
 ଶିଳା । ତୁମ୍ଭକୁ କି ଉପକାର କରି ରୂପବତୀ ହୋଇ ବିଳସିଲ ହେ-
 ମହାପ୍ରଭୁ । ୫ । କେବଳ ସୁଦାମା ଦ୍ଵିଜ ନିଜ ଶକ୍ତି ଅନୁରୂପ ଅଚରଲେ ।
 ଗଳିତାଏ ଶୁଦ ନଜର ଦେବାରୁ ଫଳ ତାହୁଣ ଲଭିଲେ ହେ ମହାପ୍ରଭୁ ।
 ଅଭ କେ କି କଲ୍ଲ କହ । କାହା କାମକୁମ୍ଭ ପୂର ନାହିଁ ତୁମ୍ଭ ଅହେତୁକ
 ଅନୁଗ୍ରହ ହେ ମହାପ୍ରଭୁ । ୬ । ଅନନୁଗତ ତୋ ମନ ନୋହେ
 ବୋଲି ଅଜ୍ଞା ହେବ ଅବା ମୋତେ । ନାମ ସ୍ଵସୁତର ତାକିବାରୁ

୧୦ । ଟୀକା—ମୃଗୟା—ଶିକାରୀ, ବାଣୀଆ; ଅନେକପ-ରଜା—ଗଜରାଜ,
 ଦେବସି ନାରଦଙ୍କ ଶାପରେ ନଳକୁବର ଯାମଳାର୍ଜୁନରୂପରେ ଜନ୍ମିଥିଲେ,
 ବୃଷାବତାରରେ ଭଗବାନ୍ ତାହାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ—ଭଗବତ କଥା;
 ଗଳିତାଏ—ପୋଷେ, ନଜର—ଭେଟି ।

ଦିବ୍ୟଧାମ ଲଭିଲେ କେମନ୍ତେ ହେ ମହାପ୍ରଭୁ । ଅଜାମିଳ ମନ୍ଥାସୁର ।
 କେଉଁ ସାବଧାନ ହୋଇ ନାମଗାନ କରୁଥିଲେ ସେ ତୁମ୍ଭର ହେ,
 ମହାପ୍ରଭୁ । ୭ । କବିରବି ଶ୍ଵାସୁଗୁରୁ ଯୋଡ଼ି କରସୁଗକୁ ଗୁମ୍ଫାରେ କହେ, ଭଲ
 ଅବା ମନ୍ଦ କରବାକୁ ତ ମୁଁ ମୋହର ଆୟୁଷ ନୁହେଁ ହେ ମହାପ୍ରଭୁ । ସବୁ
 ତୁମ୍ଭ ଇଚ୍ଛା ସିନା, ରଖ ବା ନ ରଖ ମୋହର ଗତି ତ ପଡ଼ିତପାବନବାନା
 ହେ ମହାପ୍ରଭୁ । ୮ ।

(୧୧)

ମହାବାହୁ ଜଣାଣ

ଶୁଣ—କାମୋଦୀ

କମଳବାସିନୀପ୍ରାଣବାନ୍ଧବ ହେ ଅର୍ତ୍ତହାଣ କମନାୟୁ କଳାମୁଖଚନ୍ଦ୍ର ।
 କମ୍ପୁମଧସୁରୀ ନାଳବସୁନ୍ଧରାଧରୁଳ ଗୁହାଗୃହ ବିହାରୀ ପାଶୁନ୍ଦ୍ର ହେ ।
 ମହାବାହୁ । କରଣପଦ୍ମଲକ୍ଷ୍ମୀଦୟା, କୃପଣକାମିତ କଲ୍ପବୃକ୍ଷ, କହୁ ନୋହିବା
 କଦନ, ସିନ୍ଧୁ ନିମଜ୍ଜିତନ କର୍ଣ୍ଣଧାରବର ରକ୍ଷ ରକ୍ଷ ହେ । ୧ । ଶଶ୍ଵତରଶ୍ମି
 ବଦନ, ମୁରଲୀସୁଧାବଧାନ, ଖମଣିମଣ୍ଡଳମଧ୍ୟବାସୀ । ଶଗାଧୁପଧୁକ ବ୍ରଜ-
 ଶଞ୍ଜନନେନ୍ଦ୍ରାସମାଜ, ଚକ୍ଷୁଳା କୌତୁକ ଅଭିଳାଷୀ ହେ ମହାବାହୁ ।
 କ୍ଷୀଣଜନକର ଅନ୍ତଃସାର, ଶଶ୍ଵିତ ମେଦିନୀ ଭୟଭାର, ଶରମସୁଖର
 ପୁତ୍ର ଚରକର କରପତ୍ର ଦରନିବାରଣ ଦୟାକର ହେ । ୨ । ଗହନେ
 ଗର୍ଭିଣୀ ଏଣି, ଗରଷ୍ଠ ବିପଦ ପୁଣି, ଗୁହାର ଗର୍ଭକ ସୁତ କଲ । ଗୋଦ
 ଅମିତକ୍ତ ଫରମାସିବା ମାନ୍ଦକେ ତାର କେତେ ବଡ଼ ଦର ଦୂର ହେଲ ହେ ।
 ମହାବାହୁ । ଗୋପେ ଗୋବତ୍ସା ଗୋପିକା ଗୋପ, ଗ୍ରାସି ଦେଉଥିଲ ଶନ୍ଦ

୧୧ । ଶିଳା—କମଳବାସିନୀ—ଲକ୍ଷ୍ମୀ, କମ୍ପୁମଧସୁରୀ—ଶଙ୍ଖସେନ, ପାଶୁନ୍ଦ୍ର
 —ବୈଦ୍ୟ, କୌଣସିକୂଳ—ଅସୁରବଂଶ, କୃପଣକାମିତ କଲ୍ପବୃକ୍ଷ—ଦରିଦ୍ରଲୋକର
 ପ୍ରାର୍ଥନାପୁର୍ଣ୍ଣ କରବାରେ କଲ୍ପବୃକ୍ଷ ସଦୃଶ, ଶଶ୍ଵତରଶ୍ମିବଦନ—ଶିବଙ୍କ ପୁଜ୍ୟ,
 ଖମଣିମଣ୍ଡଳ—ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ, ଶଗାଧୁପଧୁକ—ହେ ଗରୁଡ଼ଧୂକ, କ୍ଷୀଣଜନ—ତପସ୍ଵୀ,
 ଶରମସୁଖପୁତ୍ର—ସୂର୍ଯ୍ୟ-ପୁତ୍ର ଯମ, ଚରକର—ଦୁତ ହାତରେ ଧରିଥିବା, କରପତ୍ର
 —କରତ, ଦର—ଭୟ, ଗୋଦଅମିତ—ଭୟ; ଉପଦାପ—ଅମଙ୍ଗଳ; କରଜ
 —ନୟ, ନାଗନାଥ—ଗଜରାଜ, ନନ୍ଦ—ହସ୍ତୀର, ଅକ୍ଷୟୋଳ—ପଣ୍ଡାଶେଳ,

କୋପ, ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଗିରିଛନ୍ଦ, ଟେକି ଟେକି ପଦ୍ମନେତ୍ର ବହୁଲ ସେ
ଉପତାପ ଲେପ ହେ । ୩ । ଘନାଘନଘଟା ଘୋର, ନୃଶଂସ ହିରଣ୍ୟାସୁର
ବାଞ୍ଛି ନିଜ ଭଦ୍ରଜର ବଧ । ଘର୍ମାକ୍ର ଡାଗ୍ରକୋପରେ, ଘଟାଇଲ ତା ଉପରେ,
ବକ୍ରାଧିକ ଅନେକ ଅସୁଧ ହେ । ମହାବାହୁ । ଘେନି ଯୁଦ୍ଧାସିଦ୍ଧ ଅବତାର,
ଘାତ-ମାତ୍ରକରେ କରଜର, ଘଟୀ ଅର୍ଦ୍ଧକରେ ଭକ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦର ଭୟମୁକ୍ତ,
କଲ ପର ତୁମ୍ଭେ ଚନ୍ଦ୍ରାସୁଧ ହେ । ୪ । ନାଗନାଥକୁ ସଲିଲେ, ନନ୍ଦ ଅକର୍ଷିତ
କାଳେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅସ ଶେଲେ ଥିଲ ମାତ । ନିରେଖି ସାରକୁ ଭଲେ, ନିମେଷ
ମଧ୍ୟେ ଦେଖିଲେ, ନାଗାର ହେବାର ଖର ଶ୍ଵାସୀ ହେ । ମହାବାହୁ । ନନ୍ଦ
କହିନରୁ ଚନ୍ଦ୍ରଧର, ନିନ୍ଦୁଥିଲ ବନ୍ଧୁକ ପ୍ରକର, ନିଶିଳ ଲେକେ ଏ ଯଶ
ନାରୁଛି ହେ ଜଗଦାଶ, ନୋହିଲଟି କେଉଁ ଖ୍ୟାତ କର ହେ । ୫ ।
ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଲେକେ ଯେଉଁ, ଚନ୍ଦ୍ରପରାମ ଗାଉଅଛନ୍ତି ଅଭୟ ପାଇ ନିଜ ।
ଚକାନୟନ ହେ ସେହି ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଶ୍ରୀକରେ ବହି, ଚାହୁଁଛ ତ ମୋହର
ବିପତ୍ତି ହେ, ମହାବାହୁ । ଚରାରେ ଚିତ୍ତ ଅତି ହେଲ, ଚକୋର କି ଚନ୍ଦ୍ର
ନ ପାଇଲ, ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ମୁଁ ଚରନ୍ତନ ହେବାରୁ ତାର୍ଦ୍ଧ୍ୟକେତନ, ଚରାଳ
କି ଚରା ହୋଇଗଲା ହେ । ୬ । ଛଳଯତି ବେଶ ଧରି, ଛଦନ ଶାଳାରୁ ହର
ନେଲା ଯେ ଦେବାକୁ ପୁରାମିତ । ଛେଦି ତାହାକୁ ମାର୍ଗଶେ, ଛିଦ୍ର କୁହା
ବିଭୀଷଣେ, ଟେକାଇଲ ଅପଣେ ତ ଛନ୍ଦ ହେ, ମହାବାହୁ । ଛର ଦୁଃଖ
କେତେ ଅବା ମୋର, ଛୟାନାଥ ତୁମ୍ଭେ ସେ ଅକାର, ଛଦ୍ମେ ବଳିହାର
ଶବ୍ଦ ଦ୍ଵିଜେନ୍ଦ୍ର ବେଶେ ତା ପଦ ଛଟାଇଲ ପରମଶିଖର ହେ । ୭ ।
ଜଗତେ ଜାଣନ୍ତି ଜନ, ଯାହା କଲ ଦୁଃଖାସନ, ଦୁଃପଦ ଜେମାକୁ ସଭାଦଳେ ।
ଜଳଜ ଚରଣେ ସୁତ କଲିବାରୁ ମହାପତା, ପ୍ରତିଷ୍ଠା ତୁଟିଲ ନାହିଁ
ତଳେ ହେ, ମହାବାହୁ । ଜମା ହୋଇଥିଲେ ଯେତେ ଜନ, ଜଣେ

ନାଗାର—ଗରୁଡ଼, ବନ୍ଧୁକ ପ୍ରକାର—ବଧୂର ପୁଲ, ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରବଳ,
ତାର୍ଦ୍ଧ୍ୟକେତନ—ଗରୁଡ଼ଧୂଜ, ଚରନ୍ତନ—ପୁରୁଣା, ଚରାଳ—ପତାକା,
ଛଦନଶାଳା—ପଦ କୁଡ଼ିଆ, ପୁରାମିତ—ଦେବଶତ୍ରୁ ରବଣ; ମାର୍ଗଶେ—ବାଣ,
ଛୟାନାଥ—ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଜଳଜଚରଣେ—ପଦ୍ମପାଦରେ, ଅପଦନ—ଶରୀର, ଜଠର—
ଉଦର, ଗର୍ଭ; ଛନ୍ଦ୍ରାଳ—ପକ୍ଷ, ଝଷ—ମାଛ, ନିରୟ—ନରକ, ବୃକ—ବୃକଲକ୍ଷ (?),
ଏଣୁଅ; ନାକନିତ୍ୟିନୀ—ସ୍ଵର୍ଗନାୟା, ପ୍ରସୂନ—ପୁଲ, ପୀନ—ସୁଲ, ମୋହା,
ବାହୁଦ୍ଵାରକମସ୍ତୁରୁହ—ବାହୁରୂପ ସୁବୁଦ୍ଧଭୃଷ, ଅନାତପ—ଛୟା, ଟାଳ—

ଦେଖି ନାହିଁ ଅପଘନ, ଜୟବେ ଜଗତ୍ରୟ ଜଠର ପୁରଲ ବୟ
 ନିବାରଣ-ଜଳଧୁଣ୍ଡନ ହେ । ୮ । ଝଞ୍ଜାନିଲେ ଝାଡ଼ଦଳ ଝଡ଼ଗଲ ପର
 ଜଳ, ଝରଗଲ ପର ଫଟା ଘଟୁ । ଝାଙ୍କି ମନସ୍ତାପ ବୟ ଅମଳେ ମୋ
 ଅୟୁଷୟ, ହେ ଇଲଟି ଦାନଦୟାପଟୁ ହେ, ମହାବାହୁ । ଝଟତ ମୋ
 ଅଭିଳାଷପୁର, ଝିମିଟ ହେଲଟି ମନ୍ଦୁର, ଝଞ୍ଜିତ୍ର ଅଳ୍ପ ଜଳ ଜମ୍ବଲ
 ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟାକୁଳ ସ୍ବଦଶା ହୋଇଲ ମୋହର ହେ । ୯ । ନୃଗ ନାମେ
 ନୃପବର ନିରସେ ନିମନ୍ତେ ଚରକାଳୁ ହୋଇଥିଲେ କୁକସର । ନଗାନ
 ନୀରଦ ନିନ୍ଦା, ନବ ରତନବିସଦା, ଶ୍ରୀହସ୍ତେ ତାହାଙ୍କ କର ଧରି ହେ,
 ମହାବାହୁ । ନେର ପିବାକାଳେ ତୁଲେ ତୁଲେ, ନିରେଖି ତାହାଙ୍କ
 ତେଜ ଭଲେ, ନାକ ନିତମ୍ବିନୀମାନେ, ନନ୍ଦନବନ ପ୍ରସୁନେ, ନିତି ନିତି
 ଉପହାର ଦେଲେ ହେ । ୧୦ । ଟେକିଛି ଅଦ୍ୟାପି ପୀନ, ବାହୁସ୍ବଗଳକୁ
 ଦାନ, ଜନରେ ଶ୍ଳୟ ଦେବାକୁ ଚିନ୍ତି । ଟାକି ରହିଛି ମୁଁ ସେହି
 ବାହୁବୃନ୍ଦାରକ ମସ୍ତାବୁହ ଅନାତପକୁଟି ନିତି ହେ ମହାବାହୁ । ଟିକିଏ
 କରୁଣା ଜାତ ହେଉ, ଟୋପାଏ ତହୁଁ ଏ ଟେକା ପାଉ, ଟାଳି ଦେଲେ
 ଭବଗ୍ରାସ୍ତା, ଦୁର୍ଗତ ଦୁଃଖକୁ ଚାହିଁ, ଟମକ ପିଣ୍ଡପେ ବାଜିଯାଉ ହେ । ୧୧ ।
 ଠଣାଦାରପର କାଳ, କରରେ ଧରି କରାଳ, ଦଣ୍ଡ ଜଗି ରହିଅଛି ଠଣା ।
 ଠିକମାର୍ଗ ପରିହର, ଠକ ଅଚରଣ କରି ବଞ୍ଚିବା ଜନ୍ମର କି ଠିକଣା ହେ,
 ମହାବାହୁ । ଠଉରଥିବାର ଏ ଜଗତେ, ଠଉରାବ ଗଡ଼ ହିତାହିତେ,
 ଠାକୁରମାନଙ୍କ ମଥାମଣି ହେ ମୁଁ କେଉଁକଥା କରିବି ବିଚାର ଦବ୍ୟ-
 ଗତ୍ତେ ହେ । ୧୨ । ତାଙ୍କ ଗଉରବେ ଅଣି ବନ୍ଦନୀୟ ଜନ ପାଣି, ପଦ୍ମେ
 ଦେଉ ନାହିଁ ବରାଟକା; ତୁବାଲ ନାହିଁ ମସ୍ତକ, ମନ୍ଦାକିନୀ ହୃଦୋଦକ-
 ପୁରେ ପଣି ହରି ହରି ତାଙ୍କ ହେ, ମହାବାହୁ । ତରୁଛି ଯେ ଶୁମ୍ଭରେ

ଦେଲେ—ଦୁରକରି ଦେଲେ, ଏଡ଼ି ଦେଲେ; ଟମକ—ନାଗରାଜ୍ୟ,
 ପିଣ୍ଡପେ—ଜଗତରେ, ଠଣାଦାର—ପ୍ରହରୀ, ପହରାବାସ; ଠଣା—ସ୍ଥାନ,
 ବରାଟକା—କଉଡ଼ି, ମନ୍ଦାକିନୀହୃଦୋଦକପୁରେ—ଗଙ୍ଗା ନଦୀର ଜଳପ୍ରବାହରେ,
 ତମ୍ବ—ଶିଶୁ, ଅଙ୍କ; ମାୟ—କ୍ଷମା, ତାଳେ—ଥରେ, ଅଦବ୍ୟୁସନ—ପାପନାଶକ,
 ଅଦ—ପାପ, କିକର—ରୁକର, ତାପାହିଁ—ଦୁଃଖକର, ତପନୀୟ ଗିରିତଳେ—
 ସୁମେରୁ ପର୍ବତତଳରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟରେ; ବିରୁଦ୍ଧ—ବିରୁଦ୍ଧ, ତସ୍ବର

ତୁମ୍ଭର, ତାକୁଅଛି ଅହେ ବିଶ୍ଵମ୍ଭର, ଉତ୍ତର ଦୋଷକଳାପ, ତୁମ୍ଭେ
ପରା ବାପ ମାତ୍ର, ନ କଲେ କି କରିବ ଇତର ହେ । ୧୩ । ତାଳି କରୁଣା
ପୀୟୂଷ, ଅଶେଷ ଦୋଷୀଙ୍କ ଦୋଷ, ନାଶିବାରୁ ସିନା ବାରଂବାର । ତକ୍ତା
ବାକୁଛି ସଂସାର, ମଧ୍ୟେ ଏହି ଅନ୍ତଃସାର, ସକାଶୁଁ ମୁଁ କରୁଛି ବ୍ୟାପାର
ହେ, ମହାବାହୁ । ତାଳେ ସିଦ୍ଧି ଅନାର ନ ଚାଲି, ତମ କହୁଅଛି ଶୁଦ୍ଧ
ଠେଲି, ତାଙ୍କି ରହିଥିବା ଘୋର, ଦାବାଗ୍ନିକି ନାଥ ମୋର ତୋକ ଦେବେ
ଅନାୟାସେ ବୋଲି ହେ । ୧୪ । ଅପରିମିତ ମହୁମ ଅଦ୍ଭୁତସୁସନ ନାମ,
ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରବଳ ହେଲେ ହେଲେ । ଅପରାଧ ହେବା ଡରେ, ଅଘରେ
ଅତଙ୍କନରେ, ଅସକ୍ତ ନୋହିବା ଜାଣେ ଭଲେ ହେ, ମହାବାହୁ । ଅଶୁଏ
ଅସୁତ ନାହିଁ ମୋର, ଅଚରୁଛି ପାତକୀ ପ୍ରକାର, ଅପଣ ହୃଦେ ନିବାସ
କରି ଯେଉଁ ଫରମାସ, କରୁଛ ତା କରୁଛି କିଙ୍କର ହେ । ୧୫ । ତାରିବାକୁ
ମାରିବାକୁ ତାପାତ୍ରି ନିବାରିବାକୁ ତୁମ୍ଭ ତୁଲ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ଆଜି ନାହିଁ । ତପନାୟ
ଗିରିତଳେ ତପୋଧନମାନେ ତଳେ ତବତତ୍ତ୍ଵ ଜାଣନ୍ତି ବା ନାହିଁ ହେ,
ମହାବାହୁ । ତକି ନ ପାରିବାରୁ ବିରୁଦ୍ଧ, ତମ୍ଭର ବନିଲେ ପ୍ରଜାପତି,
ତନ୍ତ୍ରରୁ ତର୍ଣ୍ଣକ ଶିଶୁ, ତପଣେ ହେବା ସକାଶୁଁ, ତଳେ ଲୁଠି
ଲଜେ କଲେ ସୁଦ୍ଧ ହେ । ୧୬ । ଥିବାରୁ ମଞ୍ଜୁଷେ ଗଣି, ପର ହେ
ବୈକୁଣ୍ଠକଣ୍ଠୀ, -ରବ ତବ ପ୍ରଭାବ ମୋ ମନେ । ଅଧ୍ୟାଧିନ ସିନା
ଭୋଗ, କରି ହରିବି ଭଦ୍ରବେଗ, ବୋଲି ଭାବୁ ଭାବୁ ଅନୁଦିନ ହେ,
ମହାବାହୁ । ଥାଏ ମୋ ଭରସା ମେରୁପର, ଥାପିରେ ଧର୍ମ ଥାଏ ପୁର
ଥରୁଅଛି ଏବେ ଭୟଭରେ ଅନୁକମ୍ପାମୟ, ନୟନାନ୍ତ ଛଟା ଦିଅ ଠାରି
ହେ । ୧୭ । ଦିନେ ଦୟାଳୁତା ବାନା ଦୃଶ୍ୟ କରାଇଲେ ସିନା, ଦାନବକୁ

ବନିଲେ—ଗୌର ହୋଇଗଲେ, ପ୍ରଜାପତି—ବ୍ରହ୍ମା, ତର୍ଣ୍ଣକ ଶିଶୁ—
ବାହୁଶ, ମଞ୍ଜୁଷ—ପେଡ଼ି, ଗଣି—ଧନ, ବୈକୁଣ୍ଠକଣ୍ଠୀରବ—ବୈକୁଣ୍ଠର
ସିନ୍ଧୁ ସ୍ଵରୂପ, ବୈକୁଣ୍ଠର ଅଧିପତି; ଥାପି—ଶାନ୍ତି, ଦୟାଶିଳ—ସର୍ପ,
ଦୟାଶିଳଦମ୍ଭଦନ୍ତର ଲେକ—ଯେଉଁ ଲେକ ହୃଦୟରେ ସର୍ପଦାଶନ କରିଅଛି ।
ଜାଙ୍ଗଲିକପୁରନ୍ଦର—ଶ୍ରେଷ୍ଠଗୁଣିଆ, ଅଲ୍ଲେଷ—ଅଲ୍ଲଙ୍ଘନ, ଦ୍ରବଣବନ୍ତ—ଧନବନ୍ତ,
ବିତ୍ତ—ଧନ, ଧାତାପୁତ୍ରମୁନି—ଦେବସିନାରଦ, ଧନାଧିନାଥଙ୍କପୁତେ—ନଳ-
କୁବେର ଓ ମଣିଗ୍ରୀବ ଦୁଇ ଭାଇ, ଧଡ଼ଶେଷୁଁ—କାନିପଣନ୍ତରୁ, ନଜର—ଭେଟି,
ଭୁସୁର—ବ୍ରାହ୍ମଣ, ନଳିନ—ପଦ୍ମ, ଉଲ୍ଲାସଶ୍ରୀ—ଅନନ୍ଦସୂର୍ଯ୍ୟଶୋଭା, ମହରମୟଣ—

ନାମକୁ ତୁମ୍ଭର । ଦୁଷ୍ଟ ଦୁଃଖ ଦନ୍ତଶୁକ୍, -ଦନ୍ତ ହୃଦନ୍ତର ଲେକ, ରକ୍ଷା
 ଜାଣିଲିକ ପ୍ରବନ୍ଧର ହେ, ମହାବାହୁ । ଦରଦ୍ରକୁ ଦାନଦେବା ଯଶ,
 ଦିଗନ୍ତକୁ କରଇ ଅଶ୍ଳେଷ, ଦରବେ ଦ୍ରବିଣବନ୍ତ ଜନେ କଲେ ବିତ୍ତ ଦତ୍ତ
 ଦାତାର କି ହେବ ପଡ଼ୁଛୁ ହେ । ୧୮ । ଧରିଥିଲେ ତରୁ ରୂପ, ଧାତାପୁତ୍ର
 ମୁନିଶାପ, ବର୍ଣ୍ଣ ଧନାଧିନାଥଙ୍କ ସୁତେ । ଧରାଇଲେ ଦିବ୍ୟଦନ୍ତ, ପୁରକୁ
 ବାଳକ ଦିନୁ, ଦିବ୍ୟ ଧାମ ଦେଲ ଏ ଜଗତେ ହେ, ମହାବାହୁ । ଧଡ଼ି
 ଶେଷ ସମପି ନଜର, ଧନୀ ହେଲେ ସୁଦାମା ଭୁସୁର, ଧବଳ କରନ୍ତି ଏହି,
 ଯଶବ୍ୟାମ ତୁଲେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଧର୍ମ ଧାରାବନ୍ତ ପୁରନ୍ଧର ହେ । ୧୯ । ନିରର୍ଗଳ
 ଅଧିକାର, ନିତ୍ୟ ନିଲୟ ଯାହାର, ନାଥଙ୍କର ନାମ ଶୁଭୁଅଛି । ନିଷ୍ଠାରଣ
 ହୋଇ ତାର, ନରଦେହ ବହୁବାର, ନାଶଗଲା ବୋଲାଇଣ ଛି ଛି ହେ,
 ମହାବାହୁ । ନ ନରୁର ଏହା ଜନମୁଖ, ନିଯୋଜନା କର ମୋର ସୁଖ,
 ନଳିନେ ଭଲ୍ଲାସଶିରୀ, ନିଧାନ ରଗିଲା ପରି ନବୋଦିତ ମିହିରମୟୁଣ
 ହେ । ୨୦ । ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ମୁଁ ବାରେ ପଦପଙ୍କେରୁହ ତଳେ ପଡ଼ୁ ପଡ଼ୁ
 ପେଲିଦେବା ନୋହୁ । ପଡ଼ିବି ସିନା ତୁମ୍ଭର ଗର୍ଭେ ଦେଇ କରତର
 ପଦାରେ ତ ସ୍ଥଳ ନାହିଁ ଅଉ ହେ, ମହାବାହୁ । ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ
 ମୋର ଏକା, ପର ପରମାଣୁ ନାହିଁ ଦକା, ପ୍ରଭୁ ପଣକୁ ମାନ୍ଦବ
 ପ୍ରପଞ୍ଚ ମଣ୍ଡଳଯାକ, ନିନ୍ଦା ହେବ ବୋଲି କରେ ଡକା ହେ । ୨୧ ।
 ଫଦା କରି ଅପଣକ୍ତ, ଫଳଲଭ ବିନା ରକ୍ତ, ବଳିଲିଣି ଅଚରଣେ ସିନା,
 ଫେଡ଼ି ଏ ମାନସ କଥା, କା ଅଗେ କହିବି ବ୍ୟଥା, ଫେଡ଼ି ନେବ ଅଉ ତୁମ୍ଭ
 ବିନା ହେ, ମହାବାହୁ । ଫାଟିଅଛି ଯେବେ ମୋ କରମ, ଫଦାଇବାକୁ
 ଅପଣ କ୍ଷମ, ଫୁଟିଥିଲା ପଦଶ୍ରବେ, ଯେଉଁ କୁବଳୀ ଏହି ଲେକେ, ନ କଲ
 କି ତାକୁ ରମ୍ଭା ସମ ହେ । ୨୨ । ବିଳମ୍ବ ସହିବା ପୀଡ଼ା, ହେଲେହେଁ
 ବରହରୁଡ଼ା, -ବତଂସ ମୁଁ ବଳିଅଇଁ ଏତେ । ବିରକତ କରି ଅତି,

ସୂର୍ଯ୍ୟକରଣ, ପ୍ରପଳ-ଶରଣାଗତ, ପଦପଙ୍କେରୁହ-ପାଦପଦ୍ମ, ପ୍ରପଞ୍ଚମଣ୍ଡଳ
 -ଧରମଣ୍ଡଳ, ରକ୍ତ-ଦରଦ୍ର ଅପେକ୍ଷା, ଫଦାଇବା-ଯୋଡ଼ିଦେବା,
 ଯୁକ୍ତ କରିବା; ଫୁଟୁଥିଲା-କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇପଡ଼ୁଥିଲା, ବର୍ହରୁଡ଼ାବତଂସ-
 ମୟୁରଚନ୍ଦ୍ରକ ମସ୍ତକରୂପଣ ଯାହାଙ୍କର, ବଳଦେବ ବଳାହିତାବରଜ-ବଳରାମ
 ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସାନଭାଇ (୫) ସିନ୍ଧୁସୁତାବର-ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର, ଅମଦବିକଳେ-
 ଅଭିହୁଣରେ, ଭବଅହି-ସଂସାରରୂପସର୍ପ, ଭବ୍ୟକଥା-ସୌଭାଗ୍ୟକଥା, ମଣି

ବିଜ୍ଞାନ ନ କରନ୍ତି, ବାଧାବଳି ପଡ଼ିଲଣି ମୋତେ ହେ, ମହାବାହୁ ।
 ବଳିଷ୍ଠ ବାହୁସ୍ଥଳ ତଳେ, ବେଗେ ମୋତେ ଶ୍ଳୁଷ୍ଣାଦିଅ ବେଳେ,
 ବଳଦେବ ବଳାହୁତାବରଜ ହେ ସିନ୍ଧୁସୁତା, -ବର ବନ୍ଦେ ଅମର ବିକଳେ
 ହେ । ୨୩ । ଭୟାନକ ଭବ ଅହି ମୁଖେ ପଡ଼ିଛି ତ ମୁହିଁ, ଭବ୍ୟ କଥା
 ଲେଖିଲେ କେ ଦେବ । ଭରଜିଲେ ଭଲେ ଏହା ଭ୍ରମରୁ ହେ ରମାନାହା,
 ଭଲ ଲେଖେ ନ ଲେଖି ଲଭବ ହେ, ମହାବାହୁ । ଭରସା ଏତିକି ଥାଏ
 ମୋର, ଭଞ୍ଜି ଯେଣୁ ତୁମ୍ଭେ ବଳିଅର, ଭୁରୁଭଞ୍ଜ ମାନ୍ୟକରେ, ଭସାଇଲ
 ରତ୍ନାକରେ, ମହୋଲ୍ଲଭ ବହୁତ ଭୂଧର ହେ । ୨୪ । ମହାମହମ ହେ ମଣି,
 ମଉଳି ଗର୍ଭକମଣି, ମହୋଲ୍ଲଭ ମହାଧର ସିନା । ମନାସି ତୁମ୍ଭର ଯଶ,
 ପଞ୍ଚ ଲଢ଼ିଛି ନିମିଷ, ମାନ୍ୟକେ ତାହାକୁ ଶ୍ରମ ବିନା ହେ, ମହାବାହୁ ।
 ମଜ୍ଜିଥିବା ନିଗମକୁ ଶୁଣି, ମନ୍ତ୍ର ଗୁରୁତନୟକୁ ଅଣି, ମହାବଦ୍ଧ ଲେଖେ
 ଦର, ମଞ୍ଜିମାଳା ମନୋହର, କାହିଁରେ ମଣ୍ଡିଲ ଯଦୁମଣି ହେ । ୨୫ ।
 ଯମଙ୍କ କଳରେ ମନ୍ତ୍ର-ମନ୍ତ୍ର ହେବା ଯେଉଁ ଜନ୍ମ-ମାନଙ୍କୁ ଯାତନା
 ଦେଉଥାନ୍ତି । ଯାଗ ଭାଗ ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ, ଯୋଗ୍ୟ କରୁଅ ତାହାଙ୍କୁ, ଯଶୋଦାଙ୍କ
 ଯଦିଷ୍ଠ ସନ୍ତତି ହେ, ମହାବାହୁ । ଯଦୁକ୍ତା ବିଳାସବିଚକ୍ଷଣ,
 ଯନ୍ତ୍ର କଲେ ନ ମିଳ ଅପଣ, ଯାବତ ଭାଟରେ ବହୁ-ରନ୍ତରେ ସନ୍ତତି ରହି,
 କରୁଛ କି ଇଚ୍ଛା ତୁମ୍ଭେ ଜାଣ ହେ । ୨୬ । ରତ୍ନାକର ଯା ମନ୍ଦର, ରମା
 ରମଣୀ ଯାହାର, ଯାହାର କୌସୁଭ ମଣିବର । ରଥ ସୁତବିନତାର, ରଥଚରଣ
 ହତ୍ୟାର, ରୁଦ୍ରଦେବ ପର ପରବାର ହେ, ମହାବାହୁ । ରସାଚରମରେ
 ପଡ଼ି ପଡ଼ି, ରହିଛି ସନ୍ତତି କରଯୋଡ଼ି, ରଙ୍କ ଗୁହାର—ଭାରତୀ, ରତ୍ନକୁଣ୍ଡଳିଆ
 ଶୁଭ, ରତ୍ନପାଶେ ଥରେ ଯାଉ ପଡ଼ି ହେ । ୨୭ । ଲଗି କାଳେ ଏ ମକର-
 କୁଣ୍ଡଳ ଯୁଗଳ ମୋର ଦୁଃଖ ଜଣାଇବେ ବୋଲି ଚିନ୍ତି । ଲଗାଇ ରସାରେ
 ଶିର, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନମସ୍କାର, ଲକ୍ଷ ଦେଇ କରୁଥାଏ ସୁତି ହେ, ମହାବାହୁ ।
 ଲଦିହୋଇ ଏତେ ରତ୍ନଗଣ, ଲଗିଲେ କାହିଁକି ମୋର ରଣ, ଲଭି ଶୁଭ
 ପାଶେ ଘର, ଲଗଡ଼ କି ଲଟସାର ଲେକରେ ଲଳିତ ଲବ୍ଧଗୁଣ ହେ । ୨୮ ।

ମଉଳିଗର୍ଭକ—ଯାହା ଗର୍ଭ ଓ ମସ୍ତକରେ ମଣିପୁର୍ଣ୍ଣ, ମଣି—ମନେକର, ମହାଧର
 —ପବିତ୍ର, ନିଗମ—ବେଦ, ମହାବଦ୍ଧ ଲେଖେ—ଭୂଃ, ଭୁବଃ, ସ୍ୱଃ, ମହଃ ପ୍ରଭୃତି
 ଲେଖରେ । ମହାମହ—ପାପୀ, ଯଦିଷ୍ଠ—ସଭାସାନ, ରତ୍ନାକର—ସମୁଦ୍ର, ରମା—

ବଡ଼ ମୁଦୁଲ ଏ ବନମାଳା ବୋଲି ପ୍ରତିଦିନ, ବନ୍ଦୀ କରୁଥାଏ ବିଜ୍ଞାନ ।
 ବିଶେଷେ ତାହାଙ୍କ ସଙ୍ଗ, କରି ଅସୁଥିବା ଭଙ୍ଗ, ପଛେ ଗୋଡ଼ାରବାକୁ ମୋ
 ମନ ହେ, ମହାବାହୁ । ବରଜ ବନିକା ଯାକ ରୁଲି, ରୁହୁଥାଏ ଦେଖି
 ପ୍ରତି ବଞ୍ଚି, ବରଜଯୁକ୍ତୀ ବଞ୍ଚିବା, ବସରେ ଯେ ଥିଲେ ଶିଶୁ, ଶ୍ଯମରେ କି
 ପଡ଼ୁଥିଲା ବୋଲି ହେ । ୨୯ । ଶରବଧୁ ବେଳାକୁ ବଳି, ଅଦ୍ୟାପି ନାହାନ୍ତି
 କଳି, କାଳେହେଁ ନିତ୍ୟ ମୁଁ ଲଭି ରତ । ଶଶି କୁରଙ୍ଗକୁ ଶେଷ, ଧରକୁ
 ଶଙ୍କର ବିଷ କଳଙ୍କ ପରସ୍ପେ ବଢ଼ିଛନ୍ତି ହେ, ମହାବାହୁ । ଶରଣ ବୋଲିବା
 ତାକପଣେ, ଶରଣାର୍ଥୀ ଜନ ତତେ କିଣେ, ଶହୁ ହେଲେ ସେ ମୋହର,
 ବୋଲି ତ ହୁକୁମ କର, ପ୍ରତିପାଳୁ ନାହିଁ ଏବେ କେଣେ ହେ । ୩୦ । ଶୋଭଣ
 ସହସ୍ର ବ୍ରଜସରୋହାଣୀ-ସମାଜ ଭେଦି ସୁରସୁତା ତାର କୁଞ୍ଜେ । ଷଡ଼ାସ୍ୟ-
 ଜନକାହୁତ ସଙ୍ଗର ପ୍ରସଙ୍ଗେ ମଉ, ହୋଇ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ପୁଷ୍ପକୁଞ୍ଜେ ହେ,
 ମହାବାହୁ । ଷଡ଼ାସ୍ୟ ରଗିନ୍ନପର କେଲି, ଷଡ଼ାହୁତ ନରସନଶାଳୀ, ଷଡ଼ଅଙ୍ଗୀ
 ଶୁଭମାନେ, ସୁତ କଲେ ଅବସାନେ, ନ ଲଗିଲା ଅପବାଦ ଧୂଳି ହେ । ୩୧ ।
 ସବୁ ସଂସାର-ସଦୃଶ, ସମସ୍ତ ଜନ ବଦନୁ, ଶୁଣିଅଛି ସତ ଅବା ମିଛ ।
 ସହସ୍ର ସଂଖ୍ୟକ ଅପ-ରାଧ କଲେ ହେଲେ ମାଫ, କରି ପ୍ରସନ୍ନକୁ ରଖୁ
 ଅଛ ହେ, ମହାବାହୁ । ସେ ସକାଶୁଁ ମୋର ଏ ସାହସ, ସକୋଚକୁ
 ମନେ ନାହିଁ ହାସ, ସରସ ସକଳ ସୁର, ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ ସାର ସଂରଜ
 ସେବକ ସମୁଦ୍ଧାସ ହେ । ୩୨ । ହରିହରୁ ବିଭୁତିକି, ହଂସରଥାୟ-
 କ୍ରତିକି, ହଟି ରଟୁ ନାହିଁ ମୁଁ ସମ୍ମୁଖେ । ହର୍ମ୍ୟତଳେ ଥିବାପାକେ, ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ
 ନୋହି ଲେକେ, ହରିନେବି କାଳ କିଛି ସୁଖେ ହେ, ମହାବାହୁ ।
 ହରିଶା ନୋହି କ୍ଳେଶଜାଳେ, ହରେ ହରେ ବୋଲି ଅନ୍ତଃକାଳେ,
 ହସି ହସି ଯିବି ହରିଦଶ୍ଵ ସୁତଙ୍କ ନଗରୀ, ସୀମା ମାନ୍ଦ ନ ଦେଖିବି

ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ବନତାର ସୁତ ରଥ—ଗରୁଡ଼ ଯାହାଙ୍କ ବାହନ, ରଥଚରଣ—ଚକ୍ର,
 ହୃଦ୍ୟାର—ହୃଦୟର, ଅସୁଧ; ରସା ଚରମରେ—ପୃଥ୍ବୀ ଉପରେ, ଲଗତ—
 ସୁନ୍ଦର, ଲଟସାର—ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ, ପିଲାଲୁଗା; ବରଜ ବନିକା—ବ୍ରଜସୁରର
 ବନଦେଶ, ପ୍ରତିବଞ୍ଚି—ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲତା, ଶରବଧୁ—ଜଳଧି, ସମୁଦ୍ର; ବେଳା—
 ସମୁଦ୍ର ବୁଲ, ସରୋହାଣୀସମାଜ—ପଦ୍ମନେତ୍ରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସମୂହ, ସୁରସୁତା—ଯମୁନା,
 ଷଡ଼ାସ୍ୟଜନକାହୁତ—ଶିବଶହୁ କନ୍ଦର୍ପ, ସଙ୍ଗର ପ୍ରସଙ୍ଗେ—ଯୁଦ୍ଧବ୍ୟାପାରରେ,

ତୋଳେ ହେ । ୩୩ । ଶିତିକି ବହୁବା ଅହ, କ୍ଷମ ନୋହିବାରୁ କହ,
ନ ପାରନ୍ତି ଯାହାଙ୍କ ପୂରଣେ । କ୍ଷମା ପୀୟୂଷ ମମୁଦ୍ର, ହେବାରୁ ମୁଁ
ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର, ଶ୍ରୀଗୁଣରେ ଜଣାଇଲି ଏତେ ହେ, ମହାବାହୁ । କ୍ଷମ ଅପରାଧ
ଏ ତ ହୁହେ, କ୍ଷମାଧିପକାମାଧିବାସ ହେ, କ୍ଷମାକର ଆଜ୍ଞା ହେବ,
କ୍ଷିତିସ୍ତର ବଳଦେବ କବିରବି ରାୟଗୁରୁ କହେ ହେ । ୩୪ ।

ପଦ୍ମା—ଭ୍ରମର, ପଦ୍ମାହତନିରସନଶାଳୀ—କାମ କୋଧାଦି ପଦ୍ମରସକୁ ଯେ
ନିରାକରଣ କରିପାରନ୍ତି, ପଦ୍ମାଶ୍ରୁତି—ଶିକ୍ଷା କଲ୍ଲ ବ୍ୟାକରଣ ପ୍ରଭୃତି ପଦ୍ମ-
ସୂକ୍ଷ୍ମ ବେଦମାନେ, ହରହସ୍ତ ବିରୁଦ୍ଧ—ରାଜସ୍ୱପଣ, ହଂସରଥାଧିବୃଦ୍ଧ—ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ
ଅଧିକାର, ହରଦଶ୍ୱସୂତକ ନଗରୀ—ଯମପୁରୀ, ଶିତିବହୁବା ଅହ—ଶେଷଦେବ,
ଅନନ୍ତ ।

କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ

ପଞ୍ଚମ ଭାଗ

ଚନ୍ଦ୍ରକଳା

(କାବ୍ୟ)

ଚନ୍ଦ୍ରକଳା

ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ମଙ୍ଗଳଗୁଡ଼ଗ

(ପୂର୍ବ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ାର ଦେବବେଶଙ୍କ ସ୍ତୁତି)

ଜୟ ଲବଣଜଳଧି ଡାରଅଳଙ୍କାର । ଜୟ ଜୟଦାସ କମ୍ବୁ ମଧ୍ୟ ଶେଷ-
ବର ହେ । ୧ । କଷ୍ଟଧୂର୍ବୀ ଅଷ୍ଟ ଅଷ୍ଟମୂର୍ତ୍ତି ଜୟ ଜୟ । ବସୁଫଣ୍ୟ ଭବାନୀ
କର ମୋ ବୟ ଯୟ ହେ । ୨ । ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ସିତଗଙ୍ଗା ଶ୍ରୀ ରୋହିଣୀକୁଣ୍ଡ ।
ତୀର୍ଥରାଜ ରତ୍ନଦ୍ୟୁମ୍ନ କଳିତାପ ଗଣ୍ଡ ହେ । ୩ । ଯଦ୍ଧି ମହେନ୍ଦ୍ର-
ଚରମେ ବେଦବର୍ଣ୍ଣା ଗେଲେ । ଦାନ ପ୍ରପଳ ପ୍ରବେଶ ହୋଏ ନିରର୍ଗଳେ
ହେ । ୪ । ସେ ସିନ୍ଧୁଦ୍ବାରକୁ ରଚି ଲକ୍ଷେ ନମସ୍କାର । ଅଶା କରଅଛି
ଭରବାକୁ ଏ ସଂସାର ଯେ । ୫ । ପତିତ ଉଦ୍ଧାର ତ ଅମୃତ ଅବଶ୍ୟକ ।
ଅବଲମ୍ବ କରୁଛନ୍ତି ମୁମୁକ୍ଷୁ ଅନେକ ଯେ । ୬ । ଅଗ ପଛ ହେଲେ
ହେବ ପ୍ରଭୁପଣ ଯତ । ଏହି ଚିନ୍ତାରେ ଯେ ଚନ୍ଦ୍ର ପର ଅଭ୍ରାସନ୍ତ
ଯେ । ୭ । ସେ ପତିତପାବନଙ୍କ ଚରଣକମଳେ । ବନ୍ଦେ ନନ୍ଦାବତ୍ରି-
ତଳ ବନ୍ଦାପନା ବେଲେ ଯେ । ୮ । ଭବଭୟରାଶିକ ଯେ ନାଶିବାରେ

ପ୍ରଥମ ଛାନ୍ଦ

୧ । କମ୍ବୁମଧ୍ୟଶେଷବର—ପୂର୍ବ ଶଙ୍ଖଶେଷ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ୨ । ଅଷ୍ଟ
ଅଷ୍ଟମୂର୍ତ୍ତି—କଳ, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ, ଆକାଶ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଯକ୍ଷମାନ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ—
ଏହି ଅଷ୍ଟରୂପବର୍ଣ୍ଣ ଅଷ୍ଟଶମ୍ଭୁ । ବସୁଫଣ୍ୟ ଭବାନୀ—ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗା । ୩ । ସିତଗଙ୍ଗା
—ଶ୍ଵେତଗଙ୍ଗା ନାମକ ଗର୍ଭ, ଗର୍ଭରାଜ—ସମୁଦ୍ର । ୪ । ମହେନ୍ଦ୍ର ଚରମେ—
ଉଦ୍ରକ ପିଠିରେ, ଦାନପ୍ରପଳ—ଦରିଦ୍ର ଅଛିତ ଲୋକ, ନିରର୍ଗଳେ—ବିନା
ବାଧାରେ । ୮ । ନନ୍ଦାବତ୍ରିତଳ—ନନ୍ଦାବତ୍ରି ନାମକ ଦ୍ଵାରର ନମ୍ବର ।

କ୍ଷମ । କାଶୀଶ୍ଵର ସେହି ପରକାଶିବେ ମୋ କ୍ଷେମ ଯେ । ୧ ।
 କାକତଞ୍ଜୁପୁଷ୍ପଭୃଷ୍ଟ ଯାହାଙ୍କର ଲବ । ବିତରନ୍ତି ଦିଲ୍ଲେକ ନିବାଣ
 ମହୋତ୍ସବ ଯେ । ୧୦ । ସେ ଶ୍ରୀମହାପ୍ରସାଦ ସୌରଭ ନିକେତନ ।
 ମୋ ଶରଣ ଦ୍ଵାବିଂଶତି ସଂଖ୍ୟକ ସୋପାନ ଯେ । ୧୧ । ବିରଚିତ ସୁଚି-
 କର୍ମରୁଚି ମନୋହର । ହରଷ ବରଷ ଭୋଗମଣ୍ଡପ ମୋହର ହେ । ୧୨ ।
 ଅଜାଣ ନଗଜାପତି ଜଗତ ଜୀବାତୁ । ଅତୁରତା ନାଶ ଅନନ୍ଦେ ମୋ
 ଚିତ୍ତ ମାତୁ ହେ । ୧୩ । ସ୍ଵଦିଗକୁ ପତିତବ୍ରଜକୁ ଧରି ବଳେ । ଶମନଙ୍କର
 କିଙ୍କରେ ଘେନିଯିବା ବେଳେ ଯେ । ୧୪ । କରଜଳଜର ଚନ୍ଦ୍ରେ
 ତରଜନ କରି । ଉଦାରୀକି ଗୁଡ଼ ବୋଲି ଦେଲପର ଠାର ଯେ । ୧୫ ।
 ସେହି ଦିଗେ କରି ମୁଖଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଅପଣ । ପୁଷ୍ପେ ପକାଇଛ ଗୋଷ ଜୟ
 ନାରାୟଣ ହେ । ୧୬ । ନିର୍ମାଳନା କେଳିକାଳେ ଯା କୁମ୍ଭ ଶଙ୍କାରେ ।
 ଉମା କୁରୁଚଳନାଳଦୁକୁଳ ଝିଙ୍କାରେ ଯେ । ୧୭ । କୁମାର ହଟ ପ୍ରକଟ
 କରୁଁ ତାହା ଦେଖି । ହର ହସ୍ତ ହେଠମୁଖ ହେଲେ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ଯେ ।
 ୧୮ । ସେ ଭକ୍ତଜନସମୂହ ମହାବିଦ୍ଵଦାର । ଅଟକିବା ବଟଗଣେଶଙ୍କୁ
 ନମସ୍କାର ହେ । ୧୯ । ନମୋ ନମୋ ନମୋଽସ୍ତୁତେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦିରେ କରି ।
 କରମୁଖଜନନୀ ମଙ୍ଗଳା ବିଶ୍ଵେଶ୍ଵରୀ ଗୋ । ୨୦ । ଯାହା ନଟନପାଟକ
 ପ୍ରକଟନ ଘେନି । ଜଟାଟଗ ଅଗ୍ରବିନିର୍ଗତ ମଦାଜାଳି ଗୋ । ୨୧ ।
 ଦିଗଙ୍ଗନାକୁଚକୁମ୍ଭ ପଦଭଙ୍ଗ ତୁଲେ । ଦଶଗଜଆନ ସୁଲୀ ଦାନ ଧୋଇ-

କ୍ଷେମ—ମଙ୍ଗଳା । ୧୦ । କାକତଞ୍ଜୁପୁଷ୍ପଭୃଷ୍ଟଲବ—କୁଅଥଶ୍ଵରୁ ଶସିପଡ଼ିଥିବା
 ମହାପ୍ରସାଦ କଣିକା । ନିବାଣ ମହୋତ୍ସବ—ମୁକ୍ତରୂପ ଅନନ୍ଦ । ୧୨ । ସୁଚିକର୍ମ-
 ରୁଚି—ସୁସ୍ଥ କାରଗିରୀ ଯୋଗୁଁ ସୁନ୍ଦର । ୧୩ । ଅଜାଣ ନଗଜାପତି—ଭୋଗ-
 ମଣ୍ଡପ ପୂର୍ବରେ ଗାତ ଭିତରେ ଥିବା ପାବଣ ପତି ବା ମହାଦେବ । ଜୀବାତୁ—
 ଜୀବନ । ୧୪ । ସ୍ଵଦିଗକୁ—ଯମଙ୍କ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗକୁ । ପତିତବ୍ରଜ—
 ପାସିପମୁହ । ଶମନଙ୍କର କିଙ୍କର—ଯମତୁଳ । ୧୫ । କରଜଳଜର—ହସ୍ତପଦ୍ମରେ
 ଥିବା, ଉଦାରୀ—ଉତ୍ତର ଦିଗ, ସ୍ଵର୍ଗମାର୍ଗ । ୧୬ । ବେଡ଼ାର ଅଗ୍ନିକୋଣରେ ଥିବା
 ନାରାୟଣମୁର୍ତ୍ତି ଉତ୍ତରମୁଖୀ । ୧୭ । ନିର୍ମାଳନାକେଳି—ଅଖି ବୁଜାବୁଜି ଖେଳ, ଯା
 କୁମ୍ଭଶଙ୍କାରେ—ଯେଉଁ ଗଣେଶଙ୍କ କୁମ୍ଭଦ୍ଵୟ ବୋଲି ଭ୍ରମକର । ୧୮ । କୁମାର—
 କାର୍ତ୍ତିକେୟ, ହେଠମୁଖ—ନମ୍ରମୁଖ, ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ—(ଏଠାରେ) ଚନ୍ଦ୍ରାନନା ପାବଣ;
 ୧୯ । ମହାବିଦ୍ଵଦାର—ବଡ଼ ବଡ଼ ବାଧାସବୁ, ଅଟକିବା—ଅଟକାଇବା, ବନ୍ଦ
 କର ରଖିବା । ୨୧ । ଯାହା ନଟନପାଟକ ପ୍ରକଟନ ଘେନି—ଯେଉଁ ଦୁର୍ଗାଙ୍କ

ଦେଲେ ଯେ । ୨୨ । ସେ ବଟ ଚିଟପୀଶ୍ଵର ଚରଣପଙ୍କଜେ । ଶରଣ
ପ୍ରପନ୍ନ ହୋଇ ଅହର୍ନିଶ ଭଜେ ଯେ । ୨୩ । ଧରାସ୍ତନ ଭ୍ରମାବହ ନୀଳ
ଶିଳୋଇୟୁ । ପଦାବଳି ଚିନ୍ତାକୃତ ମହାମହୋଦ୍ଭୟ ଯେ । ୨୪ । କଲ୍ପ-
ବଟଙ୍କର ସେ ଅନଳ୍ପ ଅନାତପ । କରନ୍ତୁ ମୋ ଭବଭ୍ରମ ଭବଶ୍ରମ ଲେଖି
ଯେ । ୨୫ । କବଳିତ କଳା କାଦମ୍ବିନୀ କାନ୍ତି କେଳି । କରନ୍ତୁ କଲ୍ୟାଣ
କୃଷ୍ଣ ମୋ ମାନସେ ଶେଳି ଯେ । ୨୬ । ସ୍ଵାଧୀନାୟୁକ ଭ୍ରମେ ସ୍ଵପାଦ ସାରସ ।
ଚୁମ୍ବନେ ଯେ ନିରନ୍ତରେ ବଳାଇ ମାନସ ଯେ । ୨୭ । ପ୍ରଳୟଜଳରେ
ଗଠ କରି ବଟ ଦଳ । ପଦ୍ମଭୂମେ ମୋଦେ ନୀଳନବାନକୁନ୍ତଳ ଯେ । ୨୮ ।
ଭବଭୟ ପୟୋଧୂକ ତାରବା ଅନନ୍ଦେ । ବଦେ ସେ ବାଳମୁକୁନ୍ଦ-
ଚରଣାରବିନ୍ଦେ ଯେ । ୨୯ । ଭୃଙ୍ଗପୁଞ୍ଜବତଲ୍ଲ ଅଧିକଲ୍ଲତରୁ ।
ଦନ୍ତୁଜମଣ୍ଡଳୀମୁଣ୍ଡ-ଧରାଧର-ସ୍ଵରୁ ଯେ । ୩୦ । ରମା ସରସ୍ଵତୀଙ୍କର କର-
ସେବ୍ୟପଦ । ଶ୍ରୀପୁରୁଷୋତ୍ତମ ହର ମୋହର ବିପଦ ହେ । ୩୧ ।
ଶଙ୍ଖ ଧର ଯେ ହରି ଗର୍ଭ ଗଡ଼ଭୟ । ନିରତେ ନିବାର ଶେଷପାଳ ଜୟ
ଜୟ ହେ । ୩୨ । ଉତ୍କଳ ମହାପ୍ରଭୁକି ହୋଇଲେ ପ୍ରାସାଦେ । ଜମ୍ବୁର
ଦମ୍ବୋଳିକେଳି ହୋଇବ ପ୍ରମାଦେ ଯେ । ୩୩ । ତାହା ନିବାରଣ
ପରାକ୍ରମ ଶିଖେ ଶିଳ୍ପ । ଦେଉଳମଉଳି ସୁଲେ ଯେ ବିରାଜେ ନିତି ହେ ।
୩୪ । କ୍ଷମା କରି ନିଶିଳ ପାତକୀ ଜନ୍ମମନ୍ତ୍ର । ସେ ନୀଳଚନ୍ଦ୍ର ମୋ ଦୁଃଖ-
ଚନ୍ଦ୍ର ନିବାରନ୍ତୁ ଯେ । ୩୫ । ପ୍ରବଳନ୍ତେ ହିରଣ୍ୟଦନ୍ତୁଜଗଜ ବଳେ ।
ସମଗ୍ର କେଶବବେଶ ପରିଗ୍ରହବେଳେ ଯେ । ୩୬ । ବିପତ୍ତି ଅଶକ୍ତ ଭକ୍ତ
କରନ୍ତେ ସୁରଣା । ହୃଦକଞ୍ଜ ଦ୍ରବ୍ୟମୟ କରନ୍ତେ କରୁଣା ଯେ । ୩୭ ।

ନୃତ୍ୟନିପୁଣତା ପ୍ରକାଶ ପାଇବାରୁ । ଜଟାଟଣା—ଶିବଙ୍କ ଜଟାରୁପ ଅରଣ୍ୟ ।
୨୨ । ଦିଗନ୍ତନା କୃତକୃମୁପହରଣଭୂମେ—ଦଶଦିଗରୂପ ସ୍ଵୀମାନଙ୍କ କୃତରୂପକୃମୁରେ
ଚନ୍ଦ୍ର ହୋଇଥିବା କଳ୍ପସ୍ଵ ପ୍ରଭୃତିରେ ଅଙ୍କିତ ପଦର ଚନ୍ଦ୍ର ଧୋଇଦେବା ସାଙ୍ଗେ
ସାଙ୍ଗେ; ଦଶଦିଗଗଜଙ୍କର ଗଣସ୍ଥଳର ମଦଳଳଧାରୁ ଯେ ପ୍ରଳୟରେ
ଧୋଇଥିଲେ । ୨୩ । ବଟ ଚିଟପୀଶ୍ଵର—କଲ୍ପବଟ ସ୍ଥଳରେ ଥିବା ବଟକୃଷ୍ଣ ।
୨୪ । ମହାମହୋଦ୍ଭୟ—ଅତି ଭଜ । ୨୫ । ଅନଳ୍ପ ଅନାତପ—ପ୍ରଭୁର ଶ୍ରେୟା ।
୨୬ । କବଳିତ କଳା କାଦମ୍ବିନୀକାନ୍ତି କେଳି—କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ମେଘ ଭଳି ମନୋହର ।
୨୭ । ସ୍ଵପାଦସାରସ—ନିଜ ପାଦରୂପ ପଦ୍ମ । ୩୦ । ଭୃଙ୍ଗପୁଞ୍ଜବତଲ୍ଲ—ଅନନ୍ତ
ନାଗ ଉପରେ ଶୋଇଥିବା । ଧରାଧରସ୍ଵରୁ—ପଦ୍ମତର ବକ୍ର । ୩୩ । ଉତ୍କଳମହାପ୍ର-
ଭୁକି—ଉଜ୍ଜପବତଞ୍ଜନ । ପାସାଦ—ବଡ଼ ଦେଉଳ । ଜମ୍ବୁରଦମ୍ବୋଳି—
ବକ୍ର । ୩୫ । ପାତକୀ ଜନ୍ମମନ୍ତ୍ର—ପାପୀ ଲୋକଙ୍କର ଅପରାଧ । ୩୬ । ହିରଣ୍ୟ-
କଶିପୁ ସୁନ୍ଦର ମଞ୍ଜୁ ହାତୀ ପରି ପ୍ରବଳ ହେଲା ବେଳେ । ୩୭ । ବିପତ୍ତି ଅଶକ୍ତ-

କଣ୍ଠପାଏ କଣ୍ଠୀରବ ବେଶ ହୋଇଥିଲେ । ପ୍ରସୂରୁ ସମ୍ଭବ ଦନ୍ତଜକୁ ଯେ
 ମାଇଲେ ଯେ । ୩୮ । ପାପବର୍ଣ୍ଣ ସିଦ୍ଧାବେଳେ ମୁଁ ନରକେ ସର ।
 ଅବଲମ୍ବ ହୋଇବେ କି ସେ ନରକେଶରୀ ଯେ । ୩୯ । ବିଭ୍ରାଜିତ
 ସୁରାଗୁଣି ଧରାସୁରବର । ବିଦ୍ୟାକେଳିସୁଲୀ ଶୟ ଦୁରତପଙ୍କର ଯେ ।
 ୪୦ । ଯହିଁ ସୁନାସୀର ଶିରେ କରନ୍ତି ବନ୍ଦନ । ସେ ମୁକ୍ତମଣ୍ଡପ ହେବେ
 ମୋର ଅନନ୍ଦନ ଯେ । ୪୦ । ଭୁବ୍ୟ ସମୟେ ରୁର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମୋହର ।
 ପୂର୍ବବେଳେ କି ମନୋରଥ ଶୁଭବଶେଷର ଯେ । ୪୧ । ଯହିଁ ଅବଗାହବାରୁ
 ଛୁର କାକପାଳ । ବନ୍ଦିଲେ ତାହାକୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଅଦି ଦେବଜାଳ ଯେ । ୪୩ ।
 କଳ୍ପସମଶ୍ରୁତଧୂସୀ ସେ ସେହିଶୀକୁଣ୍ଡ । ଶଶ୍ତ୍ରନ କରନ୍ତୁ ଚଣ୍ଡଭକ୍ତସୁତଦଣ୍ଡ
 ହେ । ୪୪ । ଯାହା ପ୍ରସାଦବଶରୁ ମହାପ୍ରସାଦରେ । ପବନ ଦୁଅଇ ଜଗନ୍ନାଥ
 ପ୍ରମୋଦରେ ଯେ । ୪୫ । ମୃଗେନ୍ଦ୍ରବାହନା ଯେବେବର ଅଧିଷ୍ଠା ।
 ନାଗସୁତା ସୁଧାକୁମୁଧାରଣୀ ସୁନ୍ଦରୀ ଯେ । ୪୬ । ବିମଳା ବିମଳ-
 ଅମ୍ବୋରୁହବିଲେଚନା । ହୋଇବେ କି ମୋର ପାପକଳାପମୋଚନା ହେ ।
 ୪୭ । ରଜ ତମ ସତ୍ତ୍ୱ ତନି ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ମୟ । ରଜତମୟାଧିବେଦନା
 ଜୟ ଜୟ ହେ । ୪୮ । ଶିଖଣ୍ଡମଣ୍ଡଳ ଚଣ୍ଡପୁରୁଷ ଗଜାନନ । ନରହର
 ରାଧାଧର ମଦନମୋହନ ଯେ । ୪୯ । ବରଷ ହରଷେ କୁସାସୀସୁପନାର୍ତ୍ତର ।
 ଏ ପଞ୍ଚ ମୋ ପ୍ରପଞ୍ଚ ବାସନା ଦୂର କର ହେ । ୫୦ । ସରସ୍ୱତୀ ବୋଲି
 ଖ୍ୟାତି ଏବେ ଯାହାଙ୍କର । ସୁତି ଉଦାରନ୍ତି ଶୁଦ୍ଧ ମୁଖାଦି ଶଙ୍କର ଯେ ।
 ୫୧ । ବିଭ୍ରାବନ ଜନପୁତ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ । ପର ପାଳନ୍ତୁ ମୋ ଶିଶୁ-
 ଚପଟବଲ୍ଲଭୀ ଯେ । ୫୨ । ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନମୋଦନହୋଦଧିରାଜପଦ ।
 ପ୍ରସନ୍ନ ଦୁଅନ୍ତୁ ମୋରେ ଶ୍ରୀ ନୀଳମାଧବ ଯେ । ୫୩ । ସ୍ମୃତ ଅଞ୍ଜନ-
 ଭକ୍ତ—ବିପତ୍ତି ସମୟରେ ଅକ୍ଷୟ ହୋଇଥିବା ଭକ୍ତ ପ୍ରଜ୍ଞାଦ । ୩୩ । କଣ୍ଠୀରବ—
 ହିନ୍ଦୁ । ୪୦ । ବିଭ୍ରାଜିତ—ଗୋରୁତ, ସୁରାଗୁଣିଧରାସୁରବ—ବୃହସ୍ପତି ସଦୃଶ
 ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର । ୪୧ । ସୁନାସୀର—ଇନ୍ଦ୍ର । ୪୨ । ଭୁବ୍ୟ ସମୟେ—
 ଚତୁର୍ଥାବିପ୍ଳାବେ, ପ୍ରଭୁଙ୍କ—ବାଧା, ଦୁଃଖ । ୪୪ । ଚଣ୍ଡଭକ୍ତସୁତଦଣ୍ଡ—ସମଦଣ୍ଡ ।
 ୪୫ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭେଗ ବିମଳାଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ ହେବାପରେ ‘ମହାପ୍ରସାଦ’ରେ
 ପରିଣତ ହୁଏ । ୪୮ । ବିଲସନ ରଜୋଗୁଣରୂପୀ; ସୁଭଦ୍ରା ତମୋରୂପିଣୀ ଓ
 ଜଗନ୍ନାଥ ସତ୍ତ୍ୱରୂପୀ । ରଜତମୟାଧିବେଦନା—ରୂପାସବତରୂପୀ ପ୍ରାସାଦ, ବନ୍ଦ
 ଦେଉଳ । ୪୯ । ଚଣ୍ଡପୁରୁଷଗଜାନନ—ଭକ୍ତ ଗଣେଶ । ୫୦ । ପ୍ରପଞ୍ଚବାସନା—
 ସୁଧାରବାସନା । ୫୧ । ଶ୍ରୀମୁଖ—ବ୍ରହ୍ମା । ୫୨ । ଶିଶୁଚପଟବଲ୍ଲଭ—ସୌଭାଗ୍ୟ
 ରୂପ ଚପଟଭାତ । ୫୩ । ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ...ଧବ—ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ଅନନ୍ଦସାଗର

ମାଳିକା ବକାଳିକ । କରନ୍ତୁ ଶଂ-ବରବୁଝି ମୋଠାରେ କାଳିକା ଗୋ
 ୫୪ । ଶ୍ରୀବତ୍ସଲଞ୍ଜନ ବତ୍ସଲଞ୍ଜନସହଚରା । ଚରାଚରେଶ୍ବରୀ ନେତ୍ର
 ଅନ୍ତେ ରଚ ଶିରୀ ଗୋ । ୫୫ । ସମୃଦ୍ଧ ସମ୍ପଦସମୃଦ୍ଧ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରଭାବ ।
 ସମୀରନନ୍ଦନ ବଡ଼ାଅ ମୋ ନେତ୍ରୋତ୍ସବ ହେ । ୫୬ । ବିବିଦ୍
 ଚନ୍ଦ୍ରବିନ୍ୟାସ ଗଣେଶ ନୃହର । ହରନ୍ତୁ ମୋହର ଚିତ୍ତସନ୍ତାପ ଲହରୀ ହେ ।
 ୫୭ । ସୁରଧୁନୀ ଅଦି ନଦୀମାନଙ୍କର ଜାତ । ଶ୍ରୀଚରଣାମୃତ କୁଣ୍ଡ କରନ୍ତୁ
 କୃତାର୍ଥ ହେ । ୫୮ । ଅମ୍ବରସ୍ଥଳୀମନ୍ଦିରା ରତନଭୂଷଣ । କରନ୍ତୁ ପୁଷ୍ପଣ
 କଳିକମ୍ପାଳ ଶୋଷଣ ଯେ । ୫୯ । ପାତାଳେଶ ନାମ ବ୍ୟୋମକେଶ
 ଉତ୍ତରୀ । ଦୁହେଁ ମୋର ହୃଦୟ ରକ୍ଷକ ଉଦ୍ଧାରଣୀ ଯେ । ୬୦ ।
 ଅମରଗୀତ ଲବଣ୍ୟବିଭୂତ ସେ ମୋତେ । ରଖନ୍ତୁ ଶୀତଳା କୃପା ଅପାଙ୍ଗେ
 ନିରତେ । ୬୧ । ଧରାଧର ଅଧରାଜ କନ୍ୟାଭୁଲେ ମିଶି । କର ଲେକେଶ୍ବର
 ମୋତେ ସ୍ବପଦନିବାସୀ ହେ । ୬୨ । କାଶୀ ତେଜ ଅସି ଯେଟି କଲେ
 ସେହସ୍ଥିତ । ବିଶ୍ବନାଥ ନିଃସ୍ବ ଚିନ୍ତାମଣି ସେ ମୋ ଗତି ହେ । ୬୩ ।
 ଶୁଣାନନିଲୟ ଦିଗମ୍ବର ହେଲେ ହେଲେ । ବୃଷା ନ ଦେଖିବା ଶିରୀ ଦଅନ୍ତ
 ଯେ ଭଲେ ହେ । ୬୪ । ଈଶାନ ପ୍ରଭାବ ପ୍ରଭୁ ଈଶାନନାଥର । ସମଗ୍ରତା
 ସେ କରବେ ମୋ ମନୋରଥର ଯେ । ୬୫ । ସୁନ୍ଦର ମନ୍ଦର ଜଗନ୍ନାଥନ
 ଯା ନାମ । ଲକ୍ଷ୍ମବାର ଘେନନ୍ତୁ ସେ ମୋହର ପ୍ରଣାମ ଯେ । ୬୬ ।
 ସଦାଶିବ ଶିବ ସେ ବାରିଜସୁତ ଦୁହେଁ । ପ୍ରତିକୂଳକୁଳକୁ ନାଶନ୍ତୁ
 ଅନ୍ତରାତ୍ମେ ଯେ । ୬୭ । ତକ୍ଷକର ଦକ୍ଷିଣନରକ୍ଷକ ଯା ନାମ । ପକ୍ଷପାତ

ବଡ଼ାଇବାରେ ପୁଣିମା ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ବରୂପ । ୬୦ । ସୁଧୁଅଞ୍ଜନ—ଯାହାଙ୍କର
 ଅଞ୍ଜନାସ ବକସନ୍ତ ପର ଓ ଯାହାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣ କଳାମେଘ ପର । ଶଂ-ବରବୁଝି—
 ମଙ୍ଗଳରୂପ ବରଦାନ ଏବଂ ଜଳବୁଝି । ୫୫ । ଶ୍ରୀବତ୍ସ...ସହଚରା—ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ
 ବନ୍ଧୁମୁଳନିବାସିନୀ । ନେତ୍ର...ଶିରୀ—ନେତ୍ରକୋଣରେ ମୋ ସୌଭାଗ୍ୟର
 ସଙ୍କେତ କର । ୫୬ । ସମୃଦ୍ଧ...ପ୍ରଭାବ—ପରାଜିତ ସମ୍ପଦମାନଙ୍କର ସୁଦ୍ଧ
 ବୁଦ୍ଧିର ଶାସକ । ସମୀରନନ୍ଦନ—ହୃଦ୍ଯମାନ । ୫୯ । ପୁଷ୍ପଣ—ସୂର୍ଯ୍ୟ;
 କଳିକମ୍ପାଳ—କଳିକାଳଜନିତ ପାପରୂପ ପଙ୍କ । ୬୦ । ପାତାଳେଶ୍ବର ଶିବ
 ଓ ଉତ୍ତରୀ ଠାକୁରାଣୀ—ଯଥାକ୍ରମେ ମୋ ରକ୍ଷକ ଓ ଉଦ୍ଧାରଣୀ ହୁଅନ୍ତୁ ।
 ୬୨ । ଲେକେଶ୍ବର—ଲେକନାଥ ମହାଦେବ; ସ୍ବପଦନିବାସୀ—ଶିବଲେକବାସୀ ।
 ୬୪ । ହେଲେ—ଅକ୍ଳେଶରେ, ଦିଗମ୍ବର—ଲଙ୍ଗଳା, ବୃଷା—ଇନ୍ଦ୍ର । ୬୫ । ଈଶାନ
 —ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କପରି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଈଶାନେଶ୍ବର । ୬୬ । ସଦାଶିବ ଶିବ—ମଙ୍ଗଳମୟ
 ମହାଦେବ; ବାରିଜସୁତ—ବ୍ରହ୍ମା । ୬୭ । ପକ୍ଷିବାଦ୍ୟୋମ—ପକ୍ଷିସୂକ୍ତ, ଗରୁଡ଼ ।

କରନ୍ତୁ ସେ ପକ୍ଷିସାର୍ବଭୌମ ଯେ । ୨୮ । ଜୟ ବିଜୟକୁ ମୋ ଅନେକ
 ନମସ୍କାର । କଳାଗ୍ରହାଟକୁ ଯିବାବେଳେ ନ ନିବାର ହେ । ୨୯ । ନମସ୍ତେ
 ଶ୍ରୀ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଚତୁର୍ଦ୍ଧା ବିଗ୍ରହ । ଅବଦାତ କୃଷ୍ଣ ହରିଦ୍ରାର ମହାମହ ହେ ।
 ୩୦ । ଅବକାଶଠାରୁ ପୃଷ୍ଠାଞ୍ଜଳି ଯାଏ ରହୁ । କରୁଥିବି ଦଣ୍ଡବତ ମୋ
 ବାଞ୍ଛିତ ଏହି ହେ । ୩୧ । ବନ୍ଦର ହେ ବିଶାରଦ ରସାତଳଦେବେ ।
 ଦୟାଳୁ ମୋଠାରେ ହୃଦୟାଳୁମାନେ ହେବେ ଯେ । ୩୨ । ସରସ
 ଶ୍ରୀହରଷାଦି ମହାକବିମାନେ । ବିହରଲେ ମହୋନ୍ମତ କବନବିମାନେ
 ଯେ । ୩୩ । ସେବି ମାନ ତେଜ ସେ ବିମାନ ଅନାତପ । କଲି ଚନ୍ଦ୍ରକଳା
 ଗ୍ରନ୍ଥାରମ୍ଭ ସଙ୍କଳପ ହେ । ୩୪ । ବିଷଦୋଷ କଣ୍ଠେ ରଖି ଗର୍ଭଗୁରମଣି ।
 ଚନ୍ଦ୍ରକଳାକୁ ଯେମନ୍ତ ଘେନିଲେ ତ ଜାଣ ହେ । ୩୫ । ନିରକ୍ଷର ଖଳ
 ନୋହେ କଟାକ୍ଷର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ତାହାକୁ ମାଗୁଣୀ ଏତେ ନୋହୁ ସେ ମୋ ପକ୍ଷ
 ହେ । ୩୬ । ଚରନ୍ତନ ଭିତ୍ତିରୂପ ଲେଖକ ପୁନିକି । ସୁତ ନିନ୍ଦା
 କେଉଁମତେ ପଣ୍ଡିତେ ଘେନି କି ହେ । ୩୭ । ତଥାପି ସେ କର୍ଣ୍ଣବିଳେ
 ବ୍ୟଥା ନ ଦେବାକୁ । ବିରତି ଲଭନ୍ତୁ ବୋଲି କହୁଛି ତାହାକୁ ଯେ ।
 ୩୮ । ପଦଲଗ୍ନ ଜମ୍ବୀଳକୁ ଜଳେ ଧୁଅଇଲେ । ତା ମାର୍ଜନା କଲ ବୋଲି
 କେହି ତ ନ ବୋଲେ ହେ । ୩୯ । ଦ୍ଵିତୀୟ ସ୍କନ୍ଦରେ ହେବ ଚରିତ
 ଅରମ୍ଭ । ନିର୍ବାହରୁ ଅନ୍ତଗୟ ହରବେ ହେଉମ୍ଭ ହେ । ୪୦ । ଚିନ୍ତା ରଖି
 ସୀତାକାନ୍ତ ପଦସଂସ୍କରଣେ । ଜଳନ୍ତରଧରମସ୍ତକପତ୍ତ କହେ
 ହେ । ୪୧ ।

୨୯ । କଳାଗ୍ରହାଟ—ଜଗମୋହନ ଓ ରତ୍ନସିଂହାସନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପ୍ରଥମ
 ଦ୍ଵାରକୁ ଜୟ ବିଜୟ ଦ୍ଵାର ଓ ରତ୍ନସିଂହାସନର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଦ୍ଵାରକୁ କଳାଗ୍ରହାଟ
 ଦ୍ଵାର କୁହାଯାଏ । ୨୯ । ଅବଦାତ—ଶୂଳ, ମହାମହଃ—ମହତ୍ ତେଜଃସ୍ଵରୂପ ।
 ୩୨ । ରସାତଳଦେବେ—ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ । ୩୩, ୩୪ । ଶ୍ରୀହର୍ଷ—ନୈଷଧ-
 ଚରିତ ନାମକ ସମ୍ପୃକ୍ତ ମହାକାବ୍ୟପ୍ରଣେତା । କବନବିମାନ—କବିତ୍ଵରୂପ
 ବିମାନ । ମାନ ତେଜ—ଅହଙ୍କାର ଛଡ଼ି, ସେ ବିମାନ ଅନାତପ ସେବି—ସେ
 ବିମାନର ଛାଇକୁ ଅଗ୍ରସ୍ତ କରି । ୩୭ । ଚରନ୍ତନ ଭିତ୍ତିରୂପ—ପୁରୁଣା କାନ୍ଥରୁ
 ଖସୁଥିବା । ଲେଖକ—ଟଙ୍କାରୁ ଜାତ ହେଉଥିବା । ୪୦ । ହେଉମ୍ଭ—ବିଦ୍ଵରକ
 ଗଣେଶ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ଛାନ୍ଦ ରାଗ—କେଦାର କାମୋଦୀ (ପୂର୍ବଜନ୍ମ ବୃତ୍ତାନ୍ତ)

ଶୁଣିମା ହେଉ ବିଶାରଦେ ସାଦରେ । ବଳଦଳନ ଶେଷ ମହା
ମୋଦରେ ଯେ । ମହେନ୍ଦ୍ର ବସିଥିଲେ ଅରସ୍ତ୍ର ସଭା । କେ ଭାରତରେ କହୁ
ସଭାର ଶୋଭା ଯେ । ୧ । ନବ ଦିଗାଶ ଏକାଦଶ ଗିରୀଶ । ଦ୍ଵାଦଶ
ବାସରେଶ ନବ ଲେକେଶ ଯେ । ସପ୍ତବିଂଶତ ଇଷ ଚନ୍ଦ୍ରାଦି ଗ୍ରହ । ବିରାଜି
ଥିଲେ ଧର ନିଜ ବିଗ୍ରହ ହେ । ୨ । ଦ୍ଵିଶତବିଂଶତ ଯେ ମହାରାଜକ ।
ହୋଇ ନ ଥିଲେ ନିଜ ସେ ସାମାଜିକ ହେ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସିଦ୍ଧ ସାଧ୍ୟ ଧାତୀରେ
ମିଶି । ହରଷେ ଥିଲେ ଅସ୍ତବସୁଏ ବସି ଯେ । ୩ । ଦ୍ଵିଶତ ପଡ଼ପଦ
ତୁଷିତ ସୁରେ । ପ୍ରବଳସଂଖ୍ୟା ଆଭିସୁର ନିର୍ଜରେ, ହେ । ବ୍ରାହ୍ମୀ ପ୍ରମୁଖ
ମାତା ଥିଲେ ବିରାଜି । ଶୁଭମଣ୍ଡଳୀ ଥିଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟିକ ଭଜି ଯେ । ୪ । ଭଣି
ମାନବ ଗିରେ କେ କରୁ ଶେଷ । ଅଣିମା ଅଦି ବିଭୁତଙ୍କ ବିଳାସ ଯେ ।
ରାଣି ବାସର ତଥା ଯୋଗ କରଣ । କାଶୀବାସିରୂପଣ ଭୂପତିଗଣ
ହେ । ୫ । ନିମିଷ୍ଟ ମନ୍ଦୁକର ଯାଏ ଶରୀର । ମାନଙ୍କୁ ଘେନି କାଳ ଥିଲା
ହାଜର ହେ । ଦୁଇ ଯୁଗଳ ଯୁଗ ଯାଗଙ୍କ ରାଜି । ପଡ଼ିଗତୁଙ୍କ ପାଶେ
ଥିଲେ ବିରାଜି ଯେ । ୬ । ଗୁରୁସବର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣିଥିଲେ ହରଷେ । ସପତ
ଦ୍ଵୀପ ଗୁରୁ ସମୁଦ୍ର ପାଶେ ଯେ । ଅସ୍ତବସୁଙ୍କ କୁଳ ଧରଣୀ ଧରେ । ଅଭ୍ରମୁ-
ରମଣାଦି ଅଶାକୁଞ୍ଜରେ ଯେ । ୭ । ଅତଳ ଅଦି ବିଶ୍ଵଲୋକ ନିକର ।
କରକୁ ଯୋଡ଼ି ହୋଇଥିଲେ କିଙ୍କର ଯେ । ପ୍ରଭବ ଅଦି ସମୁଦ୍ରରକ୍ତ ତୁଲେ ।
ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରମୁଖ ଖଣ୍ଡ ମଣ୍ଡଳେ ଥିଲେ ଯେ । ୮ । ଉନପଞ୍ଚାଶ ସଂଖ୍ୟା ଜଗତ-

ଦ୍ଵିତୀୟ ଛାନ୍ଦ

୧ । ବଳଦଳନ ଶେଷ—ବଳାସୁର ବିନାଶ ପରେ । ୨ । ନବଦିଗାଶ—
ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭଲ ଅନ୍ୟ ନବଦିଗପାଳ, ଦ୍ଵାଦଶବାସରେଶ—ବାରସୂର୍ଯ୍ୟ, ଲେକେଶ—
ପ୍ରଜାପତି, ଇଷ—ନକ୍ଷତ୍ର, ବିଗ୍ରହ—ଶରୀର । ୩ । ଧାତୀ—ଧାଡ଼ି । ୪ । ତୁଷିତସୁର—ଗଣ
ଦେବତାବିଶେଷ, ପ୍ରବଳସଂଖ୍ୟା ଆଭିସୁରନିର୍ଜରେ—୨୪ ସଂଖ୍ୟକ କାଳିଦେବତା,
ଶୁଭମଣ୍ଡଳୀ—ବେଦସମୂହ । ୬ । ଦୁଇଯୁଗଳଯୁଗ—ଗୁରୁଯୁଗ । ୭ । ଗୁରୁସବର୍ଣ୍ଣ
—ସବର୍ଣ୍ଣ ଅଦି ଗୁରୁ ମେଘ, କୁଳଧରଣୀଧରେ—କୁଳପବନମାନେ, ଅଭ୍ରମୁରମଣ
—ଏଗ୍ରବତହସ୍ତି, ଅଶାକୁଞ୍ଜରେ—ଦିଗ୍‌ହସ୍ତିମାନେ । ୮ । ଇନ୍ଦ୍ରପ୍ରମୁଖ ଖଣ୍ଡମଣ୍ଡଳ—

ପ୍ରାଣ । ଅଗମ୍ୟାଦି ଅରଣ୍ୟ ଶରୀରଗଣ ହେ । ଅଯୋଧ୍ୟା ଅଦି ସପ୍ତପୁରୀ
 ମୁରତି । ଏକ ପ୍ରଦେଶେ ହୋଇଥିଲେ ଭରତି ହେ । ୧ । ଅଙ୍ଗ ବଙ୍ଗାଦି
 ଷଟ୍ ପଞ୍ଚାଶ ଦେଶ । ହାଜର ଥିଲେ ଧରି ନିର୍ଜର ବେଶ ହେ । ଯକ୍ଷ ଗନ୍ଧର୍ବ-
 କୁଳ ଗନ୍ଧର୍ବୀନନେ । ହାହାଦି ମହାଗୁଣଶାଳୀ ଗାୟନେ ହେ । ୧୦ ।
 ମରୀଚି ଅଦି ଅତି ଚରତୁ ଋଷି । ଧର ଚନ୍ଦ୍ରସୁରୂପ ଥିଲେ ସେ ବସି
 ହେ । ବେଦସଂଖ୍ୟକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅଗ୍ରମ । ଷଟ୍ ପ୍ରମାଣ ବ୍ରତ ସନ୍ତତି ଶମ
 ହେ । ୧୧ । ହ୍ରୀତ୍ରାନ୍ତ କାନ୍ତି କାର୍ତ୍ତି କରୁଣା କ୍ଷମା । ସମୁଦ୍ଧି ଲଜ୍ଜା ଘେନି
 ନିଧୁ ଉପମା ହେ । ରମ୍ୟାଦି ଜୟାବତ ପ୍ରିୟ ସୁକେଶୀ । ଜୁମ୍ବାଦି ନିଦ୍ରା ଯାଏ
 ଥିଲେ ବିଳସି ଯେ । ୧୨ । ସକଳ ମଣି ମହୋଷଧିଏ ସୁଖେ ।
 ଥିଲେ ଅଶ୍ୱିନାତନ୍ତ୍ରଭବକ ପାଶେ ଯେ । ନନ୍ଦନବନୀ ହରଚନ୍ଦନଲତା ।
 ଏ ସମସ୍ତଙ୍କ ପରିଶ୍ରମ ଦେବତା ଯେ । ୧୩ । ଯହିଁ ସାକ୍ଷାତ ସୁର ଇଶ୍ୱର
 ବିଜେ । କେତେ କହିବା ଯେତେ ଥିଲେ ସମାଜେ ଯେ । ଏକାଳେ
 ମେରୁପାଦ କୃତମନ୍ଦର । ଲବଣ୍ୟଧୁଳି ନାମ ଗନ୍ଧର୍ବ ବର ଯେ । ୧୪ । କେଳି-
 ମଞ୍ଜୁଳା ନାମ ମହୁଳାସାଥେ । ଘେନି ମୋହନା ନାମ ବିପତ୍ତୀ ହାତେ ଯେ ।
 ପ୍ରବେଶ ହୋଇ ଦିବ୍ୟ ସଂସଦତଳେ । ଜମିତ ଶିରେ କର ଯୋଡ଼ିବା
 ବେଳେ ଯେ । ୧୫ । ଏକାବେଳକେ ସତ୍ୟ ନେତ୍ରମଣ୍ଡଳୀ । କଲ ସେ
 ଯୁଗଳର ଉପରେ କେଳି ଯେ । ଶମ୍ଭୁମାନସେ ଏହି ଚିନ୍ତା ରହିଲ । ଏ
 ଶତକୋଟି ଅହା ନେତ୍ର ନୋହିଲ ଯେ । ୧୬ । ସମତ ତେଡ଼େ ବଡ଼ ବିରୂପ-
 ସଭା । ମଦନେ କମ୍ପିଗଲ ଗୁହଁ ତା ଶୋଭା ଯେ । ଗନ୍ଧର୍ବ କଲ ଗୁଣାଙ୍ଗୁଳି
 ସଂଯୋଗ । ତା ରାମା କଲ ମନୋରଞ୍ଜନା ରାଗ ଯେ । ୧୭ । ନୟନେ ଗୁହଁ

ଲଜ୍ଜାଦି ନବଗଣ୍ଡ ମହାମଣ୍ଡଳ । ୧୦ । ଗନ୍ଧର୍ବୀନନେ—ଘୋଡ଼ାକ ମୁହଁ ପରି ଯେଉଁ
 କଳରମାନଙ୍କ ମୁହଁ, ଗାୟନେ—ଗାୟକମାନେ । ୧୧ । ଅତି ଚରତୁ—ଖୁବ୍
 ପୁରତନ, ଚନ୍ଦ୍ରସୁ—ଜ୍ଞାନମୟ, ବେଦସଂଖ୍ୟକ—ଗୁରୁସଂଖ୍ୟକ, ଷଟ୍ ପ୍ରମାଣବ୍ରତ—
 ଜନ୍ମାଶ୍ରମୀ ପ୍ରଭୃତି ଷଡ଼ବ୍ରତମୁକ୍ତି, ସନ୍ତତି—ଗୋଟିଏଦେବତା, ଶମ—ଶାନ୍ତଦେବତା ।
 ମହାପଦ୍ମାଦିନିଧୁମାନେ ହ୍ରୀତ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶୋଭା ପାଉଥିଲେ, ଜୟାବତପ୍ରିୟ
 —ଲଜ୍ଜା ପ୍ରଣୟିନୀ, ଜୁମ୍ବା—ହାଇମାରବା (ଏକଗୋଟି ଦେବତା) । ୧୩ । ସକଳ-
 ମଣି—ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି, ଅଶ୍ୱିନାତନ୍ତ୍ରଭବ—ଅଶ୍ୱିନାତୁମାର, ପରିଶ୍ରମ ଦେବତା—ଲକ୍ଷ୍ମ-
 ଦେବତା । ୧୪ । ମେରୁପାଦକୃତ ମନ୍ଦର—ମେରୁପର୍ବତ ପାଦଦେଶରେ ଯେ ଘରକର
 ରହିଥିଲା । ୧୫ । ବିପତ୍ତୀ—ବାଣୀ, ଦିବ୍ୟସଂସଦ—ସୁର୍ଗୀୟ ସଭା, ଜମିତ—ଦମିତ,
 ପତି ଓ ପତ୍ନୀ । ୧୬ । ଗୁଣାଙ୍ଗୁଳିସଂଯୋଗ—ବାଣୀର ତାରରେ ଅଙ୍ଗୁଳି ଲଗାଇବା ।

ଛବି ଅପରମିତ । ଶ୍ରବଣେ ଶୁଣି ସର୍ବୋତ୍ତର ସଙ୍ଗୀତ ହେ । ସଦ୍‌ ଦଶିଲ
 ହେଲ ପର ଯା ଲେଖା । ସେ ଦନ୍ତ ବୋଲଇଲେ ଗୀର୍ବଣେ ଲେଖା ଯେ । ୧୮ ।
 ରାକାରସିକ ବିଶ୍ଵମୟୁଷ ରଞ୍ଜି । ତାଗ୍ରତମ୍ବର ଯଥା ଛପଇ ସଞ୍ଜି ଯେ । ଯଦୁ
 ଦୁହଙ୍କ କରକାନ୍ତି ବାଜିଲ । ନିର୍ଜରଙ୍କର ତେଜଃପୁଞ୍ଜି ଭାଜିଲ ଯେ । ୧୯ ।
 ନିର୍ବାଣାଲତ ପର ହେବାରୁ ଶିରୀ । ଗୀର୍ବାଣାବଳି ଚିତ୍ତେ ହେଲ ଏପରି
 ଯେ । ଭ୍ରମରେ ହେଲେ ଏହା ସମରେ କେହୁ । ଅମରେ ଅମ୍ବେ ଦଶିଲଇଁ ତ
 ନାହିଁ ଯେ । ୨୦ । ଭ୍ରମରୀ ତୁଲୁ କେଶ ଠାରୁ ନିରେଖି । ଚମତ୍ତନୟନାକୁ
 ତାହାର ଦେଖି ଯେ । ଅମରୀ ବିରୁରଲେ ନ ମର ଅମ୍ବେ । କାହିଁକି
 ଧରଥାଇଁ ଦେହକୁ ଦମ୍ବେ ଯେ । ୨୧ । ତଦନନ୍ତରେ ସୁରେ ଭାଲି ମାନସେ ।
 ଗନ୍ଧର୍ବ ଦମ୍ପତିକ ବସାଇ ପାଶେ ଯେ । କହିଲେ ତୁମ୍ଭ ରୂପ ଗୁଣ ବିରୁର ।
 ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲୁଁ ସର୍ବ ହିଦିବଗୁରୁ ଯେ । ୨୨ । ଏ ଲୋକେ ଅମ୍ଭ ତୁଲେ ହେବ
 ଦେବତା । ଯାହା ମାଟିବ ଏବେ ଦେବେ ଦେବତା ଯେ । ଦୁହେଁ ଦୁହଁଙ୍କ
 ଦେହ ଲବଣ୍ୟ ଲବ । ଦେବକୁ କିଛି କିଛି ଦେବାକି ଦେବ ହେ । ୨୩ ।
 ସୁରଙ୍କ ରୂପରଙ୍କ ଭରତା ଶୁଣି । ସରୂପ ସ୍ଵରୂପାତ ହେଲ କି ମଣି ଯେ ।
 ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କର ଯୋଡ଼ି କହିଲେ । ଉଚିତ ପ୍ରକାରେ ତ ଅଜ୍ଞା
 ନୋହିଲେ । ୨୪ । ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ରମ୍ୟରୂପ ଗୁଣପଟଳୀ । ବନ୍ଧର୍ବମାନଙ୍କର ମୂଳ
 ସଙ୍ଗାଳି ଯେ । ହାଜର ଅଛୁଁ ପ୍ରାଣ ସମର୍ପଣକୁ । କେ ଦେବ ସର୍ବଦର୍ଶି ଗୁଣ
 କଣକୁ ହେ । ୨୫ । ପରସଞ୍ଜିତେ ରଖିବାର ଇଚ୍ଛଣ । ହୁହଇ ତୁମ୍ଭପର ପ୍ରଭୁ
 ଲକ୍ଷଣ ଯେ । ଦେବ ଯାହାକୁ ନିକି ନେଇ ତାହାର । ଏ ଶୁଦ୍ଧ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ
 ଲୋକୁଁ ବାହାର ହେ । ୨୬ । କର ଏ କରକଣ ଗିର ଶ୍ରବଣ । କୁପିତ
 ହୋଇ ନାକନିବାସିଣ ଯେ । ଗାୟନ ଯୁକ୍ତା ଯୁକ୍ତଜାଙ୍କ ଉପରେ । ପ୍ରହାର
 ଗଲେ ଡାକୁଣାପ ରୋଷରେ ଯେ । ୨୭ । ନିଶା ରଥାଙ୍ଗ ଯୁକ୍ତା ଯୁକ୍ତଜା
 ପର । ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୁଅ ନିତ୍ୟ ଗୁଞ୍ଜି ଏ ଶିରୀ ଯେ । ତଦୁଁ ଉଦତ ହେଲ
 ପ୍ରଳୟ ଭୟ । ହାମିଲ କମ୍ପ ଜମ୍ପିତର ହୃଦୟ ଯେ । ୨୮ । ଶୋକବିବଶ

୧୮ । ସର୍ବୋତ୍ତର—ଉତ୍କୃଷ୍ଟ, ଲେଖା—ଚିତ୍ର, ଦେବତା; ଗୀର୍ବାଣ—ଦେବତା ।
 ୧୯ । ରାକାରସିକ—ପୁଣ୍ଡିମାଚନ୍ଦ୍ର, ବିଶ୍ଵମୟୁଷ—ସମଗ୍ର କରଣ, ତାଗ୍ରତମ୍ବର—
 ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କର ଶୋଭା, ଛପଇ—ଲୁଚିଯାଏ, କରକାନ୍ତି—(ଶରୀରର) ତେଜର
 ଶୋଭା । ୨୦ । ନିର୍ବାଣାଲତ—ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଯାଇଥିବା ଅଙ୍ଗାର ପରି ।
 ୨୪ । ସରୂପ ସ୍ଵରୂପାତ—ପ୍ରକୃତ ବକ୍ରପାତ । ୨୫ । ଗୁଣପଟଳୀ—ଗୁଣସମୂହ ।

ହୋଇ କଲେ ଏ ସୁତ । ନମୋ ନମସ୍ତେ ସୁଧାଶନସନ୍ତତି ହେ । ନମସ୍ତେ
 ନାକଲେକନବାସିବାର । ଉଚିତ ନୋହେ ଦାନ ବିନାଶିବାର ହେ । ୨୯ ।
 ପୀୟୂଷ ଅମ୍ବୋଦରୁ ଦମ୍ବୋଳ ବୃକ୍ଷ । ସମ୍ବରଲେ କି ଅର ସ୍ତମ୍ଭେବ ସୃଷ୍ଟି ହେ ।
 ରକ୍ଷକଠାରେ ହେଲେ ତକ୍ଷକସ୍ୱାତ । ଶରଣଠାରୁ ହେଲେ ମରଣ ଶ୍ରାନ୍ତ
 ହେ । ୩୦ । ଫଳା ଦୁଅଇ ନିନ୍ଦା ସର୍ବ ବଦନେ । ବନ୍ଦୁରୁବିନାଶନ ନାହିଁ
 ଭୁବନେ ହେ । ହରିଙ୍କି ରଜି ପମ୍ପ ଖର କି ଲବେ । ତରାକି ପାର ବୁଝିମର
 କି କେବେ ହେ । ୩୧ । ପ୍ରପଳହାଶପରାୟଣ ଲକ୍ଷଣେ । ରକ୍ଷଣ କର
 ରକ୍ଷା ସୁବିଚକ୍ଷଣେ ହେ । ଘେନି ରତ୍ୟାଦି ସ୍ତବ ଶ୍ରବଣପୁଟେ । ଦେବେ
 ବିହଲେ କୃପା ହୃଦସମ୍ପୁଟେ ଯେ । ୩୨ । ତପ୍ତ ଅକ୍ଷରେ ଯଥା ସୁଧା
 ସେବନ । ରଚିଲେ ତଥା ଏହି ମୃଦୁ ବଚନ ଯେ । ଚୂଥା ହୁହର କଥା
 ହିଦଶଙ୍କର । ତଥାପି ହେଉ ବ୍ୟଥାହର ଏ ଗିର ଯେ । ୩୩ । ଦେହାନ୍ତେ
 ଏହି ରୂପ ଗୁଣ ବହୁବ । ଏ ଦେହେ ଅଉ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗ ନୋହିବ ଯେ ।
 ଏହି ନିକଟେ ଲବ୍ଧ ହେବ ପଞ୍ଚିତା । ତୁ ହେବୁ ଦୁଃଖ, ଲଜା ହେବ ବନିତା
 ଯେ । ୩୪ । ଗୋମତୀତୀରେ ହେବୁ ତୁ ରୁତତରୁ । କୈଳାସେ ଦ୍ରାଘାଲତା
 ହେବ ରମ୍ବୋରୁ ଯେ । ଫଳେ ରଖିଙ୍କି ଶଶିରୁଲ ଶିବାଙ୍ଗ । ତୋଷିବ ତରୁ-
 ଜନ୍ମୁ ତରିଯିବାକୁ ଯେ । ୩୫ । ନୃଲେକେ ରବିଭବ ବାହୁଜକୁଳେ ।
 ଜନକଜନୟିଣୀ ତପସ୍ୟାବଳେ ଯେ । ବଦାନ୍ୟ ବିଶାରଦ ଶୂର ସୁନ୍ଦର ।
 ହୋଇ ହୋଇବୁ ମହାଶକ୍ତିକୁମାର ଯେ । ୩୬ । ସରୋଜସମ୍ଭବ କ୍ଷତ୍ର-
 ବଂଶରେ । ଶିବସାମନ୍ତତନ୍ତ୍ରଭବା ଅଂଶରେ ଯେ । ଏଥୁଁ ଅଧିକ ଶୋଭା
 ଗୁଣକୁ ଧରି । ତୋ ଗୁମା ହେବ ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ତ୍ତୀକୁମାର ଯେ । ୩୭ । ସେହି
 ଦେହରେ ପୁଣି ଦମ୍ପତିସୁଖ । ପାଇବ ଯଥା ରତିଫୁଲବିଶିଷ୍ଟ ଯେ ।

୨୮ । ନିଶାରଥାଙ୍ଗ ଯୁବାୟୁବତୀ ପରି—ରାତିରେ ପରସ୍ପର ବଢ଼ିଲ ରହୁଥିବା ଚନ୍ଦ୍ର-
 ବାକ ଦମ୍ପତି ପରି, ପ୍ରଳୟ—ମରଣ । ୨୯ । ସୁଧାଶନସନ୍ତତି—ଅମୃତଭୋଜନକାଣ୍ଡ
 ଦେବବୃନ୍ଦ, ନାକଲେକନବାସିବାର—ସ୍ପର୍ଶଲେକନବାସିଗଣ । ୩୦ । ପୀୟୂଷ-
 ଅମ୍ବୋଦରୁ—ଅମୃତପୂର୍ଣ୍ଣମେଘରୁ, ଦମ୍ବୋଳ—ବଜ୍ର, ସ୍ତମ୍ଭେବ—ପୁରହେବ, ରହୁବ;
 ତକ୍ଷକସ୍ୱାତ—ସର୍ପପରି ବ୍ୟବହାର । ୩୧ । ଫଳା—ବ୍ୟବସାୟ, ବନ୍ଦାରୁ—ବନ୍ଦୀ,
 ଭାତ (ଗନ୍ଧବମାନେ ଦେବତାଙ୍କର ଭାତକାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି) । ୩୨ । ହୃଦସମ୍ପୁଟେ—
 ହୃଦୟରୂପ ଫରୁଆରେ । ୩୪ । ପଞ୍ଚିତା ଲବ୍ଧ ହେବ—ପଞ୍ଚିତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ଅର୍ଥାତ୍
 ମରବ । ୩୬ । ରବିଭବ ବାହୁଜ—ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀୟ କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବଦାନ୍ୟ—ଦାନ୍ତା,
 ବିଶାରଦ—ପଣ୍ଡିତ । ୩୭ । ସରୋଜସମ୍ଭବ କ୍ଷତ୍ରବଂଶରେ—ପଦ୍ମକାନ୍ତକ୍ଷତ୍ରିୟବଂଶରେ,

ଏ ଆଜ୍ଞା ଅନ୍ତେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଦିଅନ୍ତେ ଦୃଷ୍ଟି । ହୋଇଲ କଳ୍ପତରୁ କୁସୁମବୃକ୍ଷି
 ଯେ । ୩୮ । ସପକ୍ଷ ଯାନଯୁଗ ହାଜର ହେଲ । ବହୁ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଦୁଇ ପ୍ରଦେଶେ
 ନେଲ ଯେ । ବାତାମୁପର୍ଣ୍ଣାଶନ ତପ ଅରର । ମୁନିମଣ୍ଡଳପାଦେ ସେବନ
 କରି ଯେ । ୩୯ । ଲବଣ୍ୟଧୃଜ କଲ ବାସ ସେ ବନେ । ରହିଲ ରାମା
 ଉପାସାଣ ସେବନେ ଯେ । ତାହା ଲବଣ୍ୟଶିଶୁଗୁଣ ବିରୁର । ଅହାନ୍ତଦରେ
 ନିଜ ପୁତ୍ରୀକି ପରି ଯେ । ୪୦ । ପରମ ସ୍ନେହେ କଲେ ପରିପାଳନ ।
 ଦଇବ ସଂକଳପ ହେବ କି ଅନ ଯେ । ଦିନେ ନାରଦ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ଅମଳେ ।
 ମନ୍ତ୍ରି ଅମ୍ବରୋଦରେ ବିହରୁଥିଲେ ଯେ । ୪୧ । ମହତା ଦଣ୍ଡ ଭୂଷା କୁସୁମ-
 ମାଳ । ଜବନ ପବନରୁ ହୋଇ ଆନ୍ଦୋଳ ଯେ । ପୁଲ୍ଲାଗ ମଞ୍ଜି ଦୁଇ
 କୁସୁମ ଝଡ଼ି । ଚପଳେ ଗଲେ ଦୁଇ ଦିଗକୁ ଉଡ଼ି ଯେ । ୪୨ । ଗଗନବିପତ୍ତି
 ସେ ପୁଲ୍ଲାଗ କୁସୁମ । କଲ ତାହାକୁ ପିକବିଲ୍ଲଭ ଦ୍ରୁମ ଯେ । କେଳିମଞ୍ଜୁଳା
 ଉରେ ବାଜିଲ ମଞ୍ଜି । ହେଲ ସେ କରଳାସେ ମୁଦ୍ରିକା ବଞ୍ଚି ଯେ । ୪୩ ।
 ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲ ଭାବି ପ୍ରଭୁହୃଦ୍ବନ୍ଦ । ଶାପାବୁକମ୍ପ ନାମ ଦ୍ୱିତୀୟ ଗୁଣ ହେ ।
 ତୁଳସେ ସର୍ବଜନ ଶ୍ରବଣୋତ୍ସବ । କହିବି ମହାଗଜଘୋଷ ବିଭବ ହେ ।
 ଯେ ବନବାସୀ ହୋଇ ଅବନୀପ୍ରିୟ । ଅସିତାମୁକଦ୍ୟୁତ ସୀତା-ପ୍ରଣୟ ଯେ ।
 ସେ ରାମ ରମଣୀୟ ପଦସାରସ । ବନ୍ଦଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ନରେଶ
 ଯେ । ୪୪ ।

ଶିରସାମନ୍ତତନ୍ତ୍ରଭବା ଅଂଶରେ—ପାର୍ବତୀଙ୍କ ଅଂଶରେ । ୩୮ । ଫୁଲବିଶିଷ—
 କନ୍ଦର୍ପ । ୩୯ । ସପକ୍ଷ ଯାନଯୁଗ—ପକ୍ଷ ଲଗିଥିବା ଦୁଇଟି ବ୍ୟୋମଯାନ, ବାତାମୁ—
 ପର୍ଣ୍ଣାଶନତପ—ଯେଉଁ ତପସ୍ୟାରେ କେବଳ ବାୟୁ, ଜଳ, ପତ୍ର ମାନି ଭକ୍ଷଣ
 କରାଯାଏ । ୪୦ । ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ଅମଳେ—ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଚିନ୍ତାରୂପ ଅନନ୍ଦରେ ବା
 ନିଶାରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୋଇ, ଅମ୍ବରୋଦରେ—ଆକାଶ ମଧ୍ୟରେ । ୪୧ । ମହତା—
 ନାରଦଙ୍କ ଗୁଣୀ, ଜବନ—ବେଗବାନ । ୪୨ । ପିକବିଲ୍ଲଭଦ୍ରୁମ—ଆମ୍ବଗଛ,
 ମୁଦ୍ରିକାବଞ୍ଚି—ଦ୍ରାକ୍ଷାଲତା । ୪୩ । ପ୍ରଭୁହୃଦ୍ବନ୍ଦ—ବାଧା ଦୁଇଗୋଟି, ମହାଗଜ-
 ଘୋଷ—ରାଜଧାନୀର ନାମ । ୪୪ । ଅବନୀପ୍ରିୟ—ପୃଥ୍ବୀପତି, ଅସିତାମୁକଦ୍ୟୁତ—
 ଗାଳପଦ୍ମପରି କାନ୍ତ ଯାହାଙ୍କର (ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବିଶେଷଣ), ସୀତାପ୍ରଣୟ—ସୀତାପତି ।

ତୃତୀୟ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ହୃଷିକଳା

(ମହାଗଜଘୋଷ ସଜଧାନୀର ବର୍ଣ୍ଣନା)

ଶୁଣ ଗୁଣନିକୁରମ୍ଭ ନିପୁଣ ନାଗରେ । ମଳୟ ଉତ୍ତର ମେରୁ ଦକ୍ଷିଣ
ଭାଗରେ । ଅଛି ଅଭରାମ କାମରୂପ ନାମ ଦେଶ । ତହିଁ ସଜେ ସଜଧାନୀ
ମହାଗଜଘୋଷ ହେ । ୧ । ଯା ପରଶା ପର ଖାତ ନୋହେ ମହାଶୃଙ୍ଗ ।
ଦିକୁଟକୁଟକୁ ବଳି କରେ ନେତ୍ରୋତ୍ସବ ଯେ । ସୁଗାୟା ମାର୍ଗସଂସର୍ଗୀ
ମହୋଲ୍ଲସ ଦୁର୍ଗ । ଗୁରୁଜଳଧରରୁମ୍ଭି ଗୁରୁ ଯେ ଉତ୍ସର୍ଗ ଯେ । ୨ । ଭଣ୍ଡି-
ରକ୍ତେ ମଣ୍ଡା ହୋଇବାରୁ ଗୁରୁପାଶେ । ଭାର୍ଗବମାର୍ଗଶତ୍ରୁଲ ଗିରି ପର
ଦିଶେ ଯେ । ଅଶେଷ ସୁବର୍ଣ୍ଣମାନେ ହେବାରୁ ବରଣ । ଯାଗଶାଳା ପର
ସେ ନଗରୀ ଅଭରଣ ଯେ । ୩ । ଅନେକ ସହସ୍ରନେତ୍ର ମଣ୍ଡିତ ହେବାରୁ ।
ଅଭୟ ଯୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଦ୍ଵିପିଷ୍ଠପଠାରୁ । ଅସଂଖ୍ୟ ନର ବାହନେ ସଞ୍ଚରବା
ଘେନି । ଅଳକାକୁ ହସୁଛି ସେ ମହାସଜଧାନୀ ଯେ । ୪ । ଅମିତ ଦୂରଣ୍ୟ
ଗର୍ଭଗୃହ ସମ୍ପର୍କରୁ । ସେ ନଗରୀ ଗରାୟୁସୀ ବରହଲ୍ଲେବରୁ । ବହୁ
କୁଣ୍ଡଳୀନ ସ୍ନେହପାତ୍ର ସେ କଟକ । ଏଣୁ ଜଣା ହୋଏ ତହୁଁ ଉଣା ନାଗ
ଲେକ ଯେ । ୫ । ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ ଅଛି ନିକ ସେ ମଧୁ ପୁଣ୍ଡିମା । ପଦାବଳୀ

ତୃତୀୟ ଛାନ୍ଦ

୧ । ନିକୁରମ୍ଭ—ସମୁଦ୍ର । ୨ । ପରଶା—ଗଡ଼ଖାଇ, ଖାତ—ଗରୁର
(ଖୋଲା ଯାଇଥିବା), ଦିକୁଟକୁଟ—ଲଙ୍କାସ୍ଥିତ ଦିକୁଟ ପର୍ବତର ଶିଖର, ସୁଗାୟା
ମାର୍ଗସଂସର୍ଗୀ—ଅକାଶସ୍ପର୍ଶୀ, ଗୁରୁଜଳଧରରୁମ୍ଭି—ଅତି ଉଚ୍ଚରେ ଥିବା ମେଘକୁ
ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିବା, ଉତ୍ସର୍ଗ—ଉଚ୍ଚତା । ୩ । ଭଣ୍ଡିରକ୍ତେ—ପ୍ରାଚୀର ଗାନ୍ଧରେ ଖୋଲା
ଯାଇଥିବା ଗର୍ତ୍ତରେ, ମଣ୍ଡା—ରୁଷିତ, ଭାର୍ଗବମାର୍ଗଶତ୍ରୁଲ ଗିରି—ପରଶୁରାମଙ୍କ
ଶରରେ ବିଦାଣ୍ଡ ହୋଇଥିବା ଦ୍ରୌପଦୀ ନାମକ ପର୍ବତ । (ଶ୍ରେଷ୍ଠାଳଙ୍କାର) ବରଣ
—ପ୍ରାଚୀର, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ନିୟୁକ୍ତକରଣ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ—ସୁନା, (ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ) ବ୍ରାହ୍ମଣ ।
୪ । ଅନେକ ସହସ୍ର ନେତ୍ର—ବହୁଦିଶ୍ୟାକପତାକା (ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ) ଅନେକ ଇନ୍ଦ୍ର,
ଦ୍ଵିପିଷ୍ଠ—ସ୍ପର୍ଶ, ବାହନେ—ଶୁଆସପ୍ରଭୃତି ଯାନରେ, ନରବାହନ—କୁବେର,
ଅଳକା—କୁବେରପୁର । ୫ । ଦୂରଣ୍ୟଗର୍ଭଗୃହ—ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁଷ୍ପ ଘର, ଦୂରଣ୍ୟଗର୍ଭ
—ବ୍ରହ୍ମା, ବରହଲ୍ଲେବ—ବ୍ରହ୍ମଲେବ, ଗରାୟୁସୀ—ଅତି ଉଚ୍ଚସ୍ଥ, କୁଣ୍ଡଳୀନ—

ଅଛି କି ସେ ଦେଶବତୀ ବାମା । ଗୁଣବତୀ ହେବାରୁ ପ୍ରଜାତ ସେ କି ପ୍ରଜ ।
 ମହା ସେନାଦରବତୀକ ଦେବ ପଦ୍ମକ ଯେ । ୬ । ଅନୁସର ଅଛି ଯାହା
 ସୁମଧୁର ଧୂନି । କବାନ୍ତ୍ର ଭରତା କି ସେ ନୋହେ ରାଜଧାନୀ । ହେବା
 ଦେନି ସୁରୁତ ରମଣୀଗଣସୁତ । ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ ଗୃହପର ଦୁଅଇ ପ୍ରଜାତ । ୭ ।
 ଭାସ୍ବଦାଂଶୁ କ୍ଳାନ୍ତି ହୋଇଅଛି ରୁଲଦେଶେ । ମହାପୁରୀ, କରତବ ବିଷ୍ଣୁ ପଦା
 କି ସେ । ବହୁବିଧ ଅଗ୍ରହାରଗଜରେ ବିରାଜେ । ଜବାଧର ପୟୋଧର
 ବିବାଦକୁ ସାଜେ ଯେ । ୮ । ବିବିଧ ସୁମନ୍ଦେ ଚଳିବାରୁ ଅଧିକାର ।
 ଅଯୋଧ୍ୟା ନଗରୀକି ସେ କରୁଛି ଧୂକ୍କାର । ସମସ୍ତ ଅର୍ଥଦାୟିନୀ ହରିବନ୍ଧୁ
 ପର । ବିମାନ ଭଦ୍ରା କି ସେ ଅନୁକୁଳା ନାରୀ ଯେ । ୯ । ନୀତିମତୀ
 ସେ ଅନୀତିମତୀ କଲ ବିଦ୍ । ଅବାଦନା ହେଲେ ହେଲେ ସବାଦନା
 ସେହି । ଅଗରଯୋଗିତା ପୁଣି ସେ ନାଗସେଗିତା । ଗଜଘଟା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ
 ନଗଜା ରଚିତା । ୧୦ । ଭୂପରାଗ ନାହିଁ ନିତି ହେବାରୁ ମାର୍ଜିତ । ପୁଣି
 ଭୂପରାଗରୁ ସେ ହୋଇଛି ନିର୍ମିତ । ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ବିଭୂଷିତ ବିନ୍ଦୁ
 ପରଦାରେ । କାହାର ମାନସ ହେଉ ନାହିଁ ପରଦାରେ । ୧୧ ।

କୁଣ୍ଡଳପିନ୍ଧୁକା, (ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ) — କୁଣ୍ଡଳୀ ବା ସର୍ପ । ୨ । ଚନ୍ଦ୍ରାବଳୀ — ଚନ୍ଦ୍ରସମୂହ
 ଓ ଚନ୍ଦ୍ରାନକ୍ଷତ୍ରସମୂହ, ମଧୁପୂର୍ଣ୍ଣିମା — ଚୈତ୍ରପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ପତ୍ନୀବଳୀ — ନାନାଜାଗମୁ
 ବ୍ରହ୍ମର ପତ୍ନୀ ଓ ସ୍ତନକପୋଳ ପ୍ରଭୃତିରେ ପତ୍ନୀବୃନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ରରଚନା, ଗୁଣବତୀ —
 ଗୁଣସୁକ୍ତା ଓ ସୁଦାରେ ଗୁଣା ହୋଇଥିବା, ପ୍ରଜ — ପୁଲମାଳ, ମହାସେନାଦର-
 ବତୀ — ବହୁ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ଯେ ଅଦରରେ ରଖିଅଛି ଓ ମହାସେନ ଅର୍ଥାତ୍ କାର୍ତ୍ତି-
 କେୟୁଙ୍କୁ ଅଦର କରୁଥିବା, ଦେବପଦ୍ମକ — ଦେବସେନା । ୬ । ସୁମଧୁର ଧୂନି —
 (ସେ ନଗରରେ) ସର୍ବଦା ହେଉଥିବା ସୁନ୍ଦର ଶବ୍ଦ, କବାନ୍ତ୍ର ଭରତା — ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ
 କଥା ବା ରଚନା । ସୁରୁଚରମଣିଗଣ ଯୁଦ୍ଧ — ସୁନ୍ଦର ସ୍ଥାବପ୍ରଭୃତି ମଣିରେ
 ପରସ୍ପର୍ଷ, (ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ) ସୁରୁଚ (ସୁନ୍ଦର ରୁଚିଯୁକ୍ତ) ରମଣୀଗଣ (ସ୍ତ୍ରୀସମୂହଙ୍କ)
 ଦ୍ଵାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ । ୮ । ଭାସ୍ବଦାଂଶୁକାନ୍ତି — ଶୁକ୍ଳକରଣମୟ (ସ୍ଵର୍ଗ ଗଙ୍ଗା ପକ୍ଷରେ) ଧଳା
 କରଣବୋଳା । ମହାପୁରୀକୈତବ ବିଷ୍ଣୁ ପଦା କି ସେ — ମହାରାଜଧାନୀ ଛଳନାରେ
 ପ୍ରଭୃତିରେ ସେ ବିଷ୍ଣୁ ପଦା ଅର୍ଥାତ୍ ଗଙ୍ଗା (ଅପଭ୍ରୁତି ଅଳଙ୍କାର), ଅଗ୍ରହାର
 ରାଜ — ବ୍ରାହ୍ମଣଶାସନସମୂହ ଏବଂ ଆଗରେ ପଡ଼ିଥିବା ହାର, ପୟୋଧର — କୁର ।
 ୯ । ସୁମନ୍ଦେ — ଉତ୍ତମ ମନ୍ଦଣାଦ୍ଵାରା, ସୁମନ୍ଦ — ଦଶରଥଙ୍କ ସାରଥୀ ମନ୍ଦୀ,
 ଅର୍ଥଦାୟିନୀ — ଧନଦାତ୍ରୀ ଓ ଚତୁର୍ବର୍ଦ୍ଦାୟିନୀ, ବିମାନ — ଭଦ୍ରା — ନାନାବିଧ
 ରଥଦ୍ଵାରା ଶୋଭିମାନା ଓ ବିଶେଷରୂପେ ମାନବତା । ୧୦ । ନୀତିମତୀ — ନ୍ୟାୟପରାୟଣା,
 ଅନୀତିମତୀ — ଶସ୍ୟବିନାଶକ, ଭିତ୍ତିଭୟ ଶୂନ୍ୟ, ବିଦ୍ — ବିଧାତା, ଅବାଦନା —

ଅନବରତରେ ନବରତ ମହୋତ୍ସବ । ଉତ୍କଳେ ମଙ୍ଗଳଗୀତ ହୁଳହୁଳି
ରବ ଯେ । ଅନଙ୍ଗବିଳାସସ୍ଥଳୀ ପରି ରସୋତ୍ତର । ପୁଣି ଶତ ଶତ
ଶତାଙ୍ଗରେ ମନୋହର ଯେ । ୧୨ । ମରକତ ମାଣିକ୍ୟ ସ୍ଫଟିକ ବାହୁମୟ ।
ହୋଇ ପ୍ରତି ଗୁହାଙ୍ଗଣେ କେଳି ଜଳାଶୟ । ଘେନି ସବଂରତୁ ମଳୟୁଜ
ପବନକୁ । ସେବିଛନ୍ତି ପ୍ରତିବାଟୀ ପୁଷ୍ପୋପବନକୁ । ୧୩ । ନ ଥିବାରେ
କେଳିଗିରି ମଣ୍ଡପ ଜଗତ । ନାହିଁ ତହିଁ ମହାଜନମାନଙ୍କ ବସତ ।
କୁରୁବିନ୍ଦ ଇନ୍ଦ୍ରମାଳ ବରତୁର୍ଣ୍ଣମୟ । ହେବାରୁ ସେ ପୁରେ ଅଛି କୁଟ୍ତିମ
ନିଳୟ । ୧୪ । ଖମଣ୍ଡଳେ ଶୈଳିଲ ଯା ତହିଁ ନାନାଭ୍ରତୁ । ଘନେ
ବୋଲଇଲେ କାମରୂପୀ ସେହି ଦିନୁ । ହଜାର ସୁଳରେ ଯହିଁ ବଜାର
ବସୁଛି । ବାଜାର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ତହିଁ ଉଦରେ ମିଳୁଛି । ୧୫ । ଗଜଘଟା ଘଣ୍ଟା-
ନାଦ ଚୁଂହୁତରେ ମିଶା । ହରିହରହୟାନନ୍ଦୟ ହୟଚନ୍ଦ୍ର ହେଷା । ଚନ୍ଦ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟ
ଚନ୍ଦ୍ର ଗୁରୁ ଚରାଳ ମର୍ମର । କର କର୍ଣ୍ଣତାଳ ଧ୍ବନି ଘରଝଘର
ଯେ । ୧୬ । ଉଷ୍ମ ପଟଳୀର ପଟୁତର ଗରଜନ । ଝଳାପ ଆରମ୍ଭିବାରେ
ସେ ନଗରଜନ । ବାଣୀ ରବା ବେହେଲା ସିତାରାଦି ସଙ୍ଗୀତ । କେତେ
କେତେ ସ୍ଥାନେ ବାରବିଳାସିନୀ ନୃତ୍ୟ । ୧୭ । କେତେ ପ୍ରଦେଶରେ
ରସୋତ୍ତର ବାକ୍ୟାଳାପ । ସ୍ଥଳ ଚକ୍ରପାଠ ତଗ ପହୁଳୀ କଳାପ । ବେଦାନ୍ତ

— ଅବାଦ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ମିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରେ ଯେ, ସବାଦିନୀ — ସବଂଦା ଯେଉଁ
ଠାରେ ବାଦ୍ୟ ବାଜୁଥାଏ । ଅଗତୟୋଗିତା — ନାନାବୃଷସୂର୍ଯ୍ୟ, ନାଗରୋଗିତା —
ରସିକପୁଣ୍ୟସ୍ଥାନ, ଗଜଘଟା — ହାତୀସବୁ, ନଗଜାରଗିତା — ପାଦାଂଗୁରୁଗୋରୁତ ।
୧୧ । ଭୂପରାଗ — ଧୁଳି, ମାଞ୍ଜିତ — ପରଷ୍ଟୁତ, ଭୂପରାଗ — ରାଜାଙ୍କ ସ୍ନେହ ବା
ଅନୁଗ୍ରହ । ଚନ୍ଦ୍ର ପରଦାରେ — ଚନ୍ଦ୍ରିତ ଯବନିକାରେ, ପରଦାରେ — ପରସ୍ପା
ଠାରେ । ୧୨ । ଅନବରତ — ସବଂଦା, ନବରତ ମହୋତ୍ସବ — ନୂତନ ରତି
ମହୋତ୍ସବ, ରସୋତ୍ତର — ଶୃଙ୍ଗାରାଦି ରସର ଯୋଗ୍ୟ, ଶତାଙ୍ଗ — ରଥ । ୧୩ ।
କେଳିଜଳାଶୟ — ଶ୍ରୀକା ପୁଷ୍ପରଣୀ, ବାହୁମୟ — ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ, ଗୁରବାହୁଧବା । ୧୪ ।
ଜଗତ — ବଡ଼ଢୋଠା, ଅଞ୍ଜୁକୃତିମନଲୟ — ସମୁଦ୍ର ଅଞ୍ଜଳିକା । ୧୫ । ଖମଣ୍ଡଳ
— ଅକାଶଦେଶ, ନାନାଭ୍ରତୁ — ନାନାବିଧକରଣ, ଘନେ — ମେଘମାନେ, କାମରୂପୀ
— ନିଜଇଚ୍ଛାରେ ବିଭିନ୍ନ ରୂପଧାରଣକାରୀ । ୧୬ । ଗଜଘଟା — ହସ୍ତିସମୂହ, ଚୁଂହୁତ
— ହାତୀର ରବ, ହରିହରହୟାନନ୍ଦୟ — ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଇଚ୍ଛୋଗ୍ରବା ଅଶ୍ବବର୍ଣ୍ଣାୟ, ହରିଚନ୍ଦ୍ର
— ଅଶ୍ବମାନେ, ହେଷା — ଘୋଡ଼ାର ଧ୍ବନି, ଚରାଳ — ପତାକା, ଘରଝଝର —

ମୀମାଂସା ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବ୍ୟାକରଣ ନ୍ୟାୟ । ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରନ୍ତି ଶୁକ୍ରସାଗ୍ର ସମବାୟ । ୧୮ ।
 ନିଜ ମତି ପକ୍ଷପାତୀ ଦ୍ଵିଜାତି ଭାରତୀ । କେଉଁ କେଉଁ ସ୍ଥଳେ ଗୀତ
 ହେଉଛନ୍ତି ଶୁଦ୍ଧ । କବାଟ ଫେଟିନା ରବେ ହୋଇଛି ସମ୍ବଦ । ରମଣୀମଣି
 ବାଜେଣୀ ଭୂଷଣଶିଖିତ । ୧୯ । ସମସ୍ତ ପ୍ରାସାଦ ଚନ୍ଦ୍ରଶିଳାରୁ ଉତ୍ତରେ ।
 ନାହାନ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କର ସେ ପୁର ଭିତରେ । ରତ ବିନା ଅନେ ଢାହିଁ ନାହିଁ
 କେଶଗ୍ରହ । ଅକ୍ଷତୀଡ଼ା ବିନା ଦେଖା ନାହିଁ ଶୂନ୍ୟଗୃହ । ୨୦ । ଦନ୍ତବାସ
 ଗୀତ ବିନା ସ୍ଵର ନାହିଁ ଅନେ । କୁଞ୍ଜରେ ମଦବିକାର ଅଛି ନାହିଁ
 ଜନେ । ବିପକ୍ଷ ବୋଲି ଏକା ବିହଙ୍ଗମ ପକ୍ଷ । କୁଟିଳ କେବଳ
 କଳାବତୀକ କଟାକ୍ଷ । ୨୧ । କାବ୍ୟେ ଦୃଢ଼ବନ୍ଧ ଶାସ୍ତ୍ର ଚିନ୍ତା କମ୍ପ
 ଧୃଜେ । କଠିନତା ମଣି ମାତ୍ର ରମଣୀଭରଜେ । କନକ କଳିତ ଦଣ୍ଡ ସିତ
 ଅଭୟଦେ । ଚଞ୍ଚଳତା ବାରନିତମ୍ବିନୀଜନନେଦେ । ୨୨ । ଜ୍ଞାନ-
 ପ୍ରଦାୟର ହୃଦନ୍ତରେ ତମ ନାହିଁ । ମଣିପୁରମୟୁଖରୁ ବାହାରେ ସେ
 କାହିଁ । ରଜୋଗୁଣ ମାତ୍ର ମନ୍ଦ କେତକୀ କେଶରେ । ମହା ସଞ୍ଜବନ୍ତ ପ୍ରତି
 ଗୁଣ ପୁରୁଷରେ । ୨୩ । ରଳ ଦୁରବର୍ଣ୍ଣ ଅଭିପ୍ରାୟ ଜାଣି ଏକା ଖଳ ବୋଲି
 ସପତ୍ନକୁ ଜାଣନ୍ତି ରଜକ । ତଳ ଦୁରବର୍ଣ୍ଣେ ନ ଥିବାରୁ ଭେଦମତି ।

ପେଟଶାମାନଙ୍କର ଘର ଘର ଶବ୍ଦ, ରବା (ପାରସି ରବାବ୍) — ଏକପ୍ରକାର ବାଦ୍ୟ
 ଯନ୍ତ୍ର । ୧୮ । ରସୋତ୍ତର — ରସମୟ, ସମବାୟ — ସମୂହ । ୧୯ । ଦ୍ଵିଜାତି —
 ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଭାରତୀ — ବିଦ୍ୟା, ଶୁଦ୍ଧ — ବେଦ, ଫେଟିନାରବ — ଫିଟାଇବା ଶବ୍ଦ,
 ଶିଖିତ — ଅଳଙ୍କାରଧ୍ଵନି । ୨୦ । ସେ ନଗରର ପ୍ରାସାଦମାନଙ୍କରେ କେବଳ
 ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କର (ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣର ମିଶ୍ରଣ) ଦେଖାଯାଏ, କିନ୍ତୁ ବର୍ଣ୍ଣସଙ୍କର ଅର୍ଥାତ୍
 ମିଶ୍ରଜାତି ସେଠାରେ ନାହାନ୍ତି । ରତବିନା ଅନେ — ରତିବିନା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟତ୍ର,
 କେଶଗ୍ରହ — ମସ୍ତକର କେଶକୁ ଧରିବା, ଅକ୍ଷତୀଡ଼ା — ପଶାଖେଳ, ଶୂନ୍ୟଗୃହ —
 ପଶାପାଲରେ ଗୋଟି ଗୁଳିବାରୁ ଖାଲି ହୋଇଥିବା ପାଲର ଘର; ଶୂନ୍ୟଗୃହ —
 ମନ୍ତ୍ରଷ୍ଟାଦି ନ ଥିବା ଘର । ୨୧ । ଦନ୍ତବାସ — ଅଧର, ସ୍ଵର — ରକ୍ତମା ଅଧର
 ହୋଇ, କୁଞ୍ଜରେ — ହାତୀଠାରେ, ମଦବିକାର — ମଦକଳଧାରୀର କ୍ଷରଣ, ଅଧର
 ଗର୍ବ । ବିପକ୍ଷ — ପକ୍ଷୀର ଡେଣା ଅଧର ଶବ୍ଦ । କୁଟିଳ — ବନ୍ଧ ଅଧର ଠକ,
 ଧୃଢ଼ି । ୨୨ । କନକକଳିତଦଣ୍ଡ — ସୁନା ଦ୍ଵାରା ଶୋଭିତ ଯନ୍ତ୍ର, ଅଧର ଶାସନ
 ରକ୍ଷାପାଇଁ ଅର୍ଥ ଦଣ୍ଡ ହୁଏ ନାହିଁ । ସିତ ଅଭୟଦେ — ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ ରାଜହତ,
 ବାରନିତମ୍ବିନୀ — ବେଶ୍ୟା । ୨୩ । ମଣି...କାହିଁ — ମଣିରେ ନିର୍ମିତ ଗୃହମାନଙ୍କରୁ
 ତେଜ ବାହାରୁଥିବାରୁ ଅନ୍ଧକାର ନଗରର ବହୁଦୈର୍ଘ୍ୟରେ ବି ନ ଥାଏ । ରଜୋଗୁଣ
 ରାଜସିଦ୍ଧିକତା ଅଧର ପରାମୟୁତା; ମନ୍ଦ — ମନ୍ଦଶା, କେତକୀ ଓ କେଶରେ — କେତକୀ

ଜଳକୁ ସିକଳେ ଜଡ଼ି ବୋଲି ବିଚାରନ୍ତି । ୨୪ । ଅନାକରେ ନଗରଞ୍ଚୁ ଯୋଧୁ
ବିହଗରେ । ବିପତ୍ତି ବୁଦ୍ଧି କରନ୍ତି ନରେ ସେ ନଗରେ । ଜର ବୋଲି ତହିଁ
ଜନ କମ୍ବୁକୁ ଭ୍ରଷର । ବିରୋଧମାତ୍ରିକ ଅଳଙ୍କାରେ ଅଭ୍ରଷର । ୨୫ । ଗୁପ୍ତ
ବିଦ୍ୟା ଖୁରଳୀରେ ମାତ୍ର ଗୁଣଛେଦ । ଜନମନେ ନାହିଁ ଶରବ୍ୟରେ
ଏକାଭେଦ । ବାମାକଟୀ ମାତ୍ର କୁଶକୁଶ ନାହିଁ ଜନ । ଜାତିହୀନ ନାହିଁ ପୁଷ୍ପ
ସମୟରୁ ଅନ । ୨୬ । ସାତପୁରୀ ମହଲଙ୍କ ମହୋଲତ ଶିର । ଧୂପଣ-
ନେଦସ୍ତ ନୋହେ ଧୂପଣାଗୋଚର । ଦେବଙ୍କର ସଲିଳମଜ୍ଜନକାଳେ
ନିଜ । ଦେବଦାସୀମାନେ ହୋଇ ସଫଭ୍ରମ ଅତି । ୨୭ । ସୁସହୃଦ ଜଳଘଟ
ଗୁଣି ବୋଲି ଆସି । ଧରନ୍ତି ବଡ଼ଭାଗେ କନକ କଳସୀ । ନୀରଜି ହେବାରୁ
ବରଜନ୍ତି କେଉଁମାନେ । ପତାକାକୁ ଦେଖି କେ ହସନ୍ତି ମନେ ମନେ ।
ଯହିଁ ପୁରେ ଶୋଇଥିଲା ସରିବସୁବତୀ । ମାରବିକାରବଧୂର ହୋଇ
ବାଚସ୍ପତି । ନିଜ ଅନ୍ତଃପୁର ଭ୍ରମେପଶିଲେ ସେ ପୁରେ । ଦେଖିଲେ ଶୋଇଛି
ବାଳା ପଲଙ୍କ କପରେ । ୨୮ । ନିଜ ସରସିଜନେନ୍ଦ୍ରା ଭ୍ରମେ ରହି କରୁ ।
ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗେ ପଶୁରିଲା ସେ ହେମରମ୍ଭୋରୁ । କାହିଁ କେ ତୁ ଅସିଲୁ
ଏ କେମନ୍ତ ଅନାତି । ଶୁଣି ସଙ୍କୋଚରେ ବୁଝାଇଲେ ବୃହସ୍ପତି । ୩୦ । ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଶରକ୍ରମ ମୁଖି କୁପିତ ବୁଦ୍ଧ ରେ । ନିଜପୁରୀ, ନାଗଭ୍ରମେ ମଦନମୋହରେ ।
ସୁରଗୁରୁ ଅମ୍ଭେ ଏଥୁ ହୋଇଲୁ ପ୍ରବେଶ । ଏଥୁ ତତେ ନ ଲାଗିବୁ
ବ୍ୟଭିଚାର ଦୋଷ । ୩୧ । ଏହି ଗର୍ଭାଧାନେ ଜାତ ହେବ ଯେଉଁ - ସୁତ ।

ଫୁଲରେ ଓ ନାଗେଶ୍ବର ଫୁଲରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୁରୁଷଠାରେ ମହାସତ୍ତ୍ୱ ଗୁଣ ଅଛି ।
୨୪ । ଖଳ—ଦୁର୍ଜନ, ଖର—ଗଧ । ୨୫ । ଅନାକରେ—ଯୁଦ୍ଧରେ, ବିପତ୍ତି—ବିପଦ
ଅଥବା ବି (ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର) ପତି, ଶ୍ରେଷ୍ଠପକ୍ଷୀ, ଦର—ଭୟ ଓ ଶଙ୍କା, ବିରୋଧ-
ମାତ୍ରିକ ଅଳଙ୍କାରେ ଅଭ୍ରଷର—ସେଠାରେ ବିରୋଧ ଅର୍ଥାତ୍ ଶତ୍ରୁତା ନାହିଁ
କେବଳ ଅଳଙ୍କାର ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବିରୋଧାଭ୍ରଷ ନାମକ ଅଳଙ୍କାର ଅଛି । ୨୬ ।
ଗୁପ୍ତବିଦ୍ୟାଖୁରଳୀରେ—ଧନୁର୍ବିଦ୍ୟା ଅଭ୍ୟାସରେ, ଗୁଣଛେଦ—ଧନୁର ଜ୍ୟା
ଛୁଣିବା ଅଥବା ଗୁଣହୀନତା, ଶରବ୍ୟରେ ଏକା ଭେଦ—ଲକ୍ଷକୁ କେବଳ
ଭେଦ କରାଯାଏ, କରୁ କାହାର ମଧ୍ୟରେ ଭେଦଭାବ ନ ଥାଏ । ଜାତିହୀନ—
ନୀରଜି ଅଥବା ମାଳିନୀଫୁଲର ଅଭାବ । ୨୭ । ସାତମହଲ କୋଠାମାନଙ୍କର
ଉପରିଭାଗଧୂପଣ ଅର୍ଥାତ୍ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଧୂପଣାଗୋଚର ଅର୍ଥାତ୍
ଜନଗୋଚର ନେଦସ୍ତ (ନିକଟତମ) ହୁଏ ନାହିଁ । ସଫଭ୍ରମ—ଭଦ୍ରବନ୍ଧୁ ।
୨୮ । ବଡ଼ଭା—ତନ୍ତ୍ରଶାଳୀ, ନୀରଜି—ଛଦ୍ମଶୂନ୍ୟ । ୨୯ । ମାରବିକାରବଧୂର
—ବାମପାତ୍ରତ, ବାଚସ୍ପତି—ବୃହସ୍ପତି । ୩୦ । ନିଜ ସରସିଜନେନ୍ଦ୍ରା ଭ୍ରମେ—

ଏ ରାଜ୍ୟ ରାଜ୍ୟସୁନ୍ଦର ହେବ ପ୍ରିୟମିତ । ଅମ୍ଭ ତୁଲ୍ୟ ରୂପବନ୍ତ ବିଦ୍ୟାବନ୍ତ
 ହେବ । ଏତେ କହି ସ୍ୱପ୍ନରକୁ ବିଳେ କଲେ ଜୀବ । ୩୨ । ସୁରତାର୍ଥୀ ସୁରେ
 ବଳେ କରନ୍ତେ ବିବାସ । ଅମରାଏ ହୋଇ ଅପହପାରେ ବିବଶ । ସେ ପୁରୀ
 ସତ୍ତ୍ୱରୂପ ପତାକା ଅମ୍ଭର । ଓଟାରି କରନ୍ତି ଆବରଣ ନିତମ୍ଭର । ୩୩ ।
 ବାଜି ସେ ପୁର ଅଛାଳି ଚେଳବଞ୍ଚିବାତ । ହୋଏ ଦେବତାରୁଣୀକ
 ରତ୍ନପ୍ରମ ହୃତ । ଯାହା ମହାରଜତ କୁଟ୍ତିମ ଉନ୍ନତରୁ । ରଜପ୍ରଥେ ରବିରଥ
 ନ ଚଳେ ଭ୍ରାତରୁ । ୩୪ । ଦକ୍ଷିଣ ଉତ୍ତରେ ଫେରିବାରୁ ଛ ଛ ମାସ ।
 ଅମ୍ଭନ ବୋଲଇ ଯୁଗେ ହୋଇଛି ବରଷ । ଯାହା ପତାକକଦଣ୍ଡ
 ଚୁମ୍ବନ୍ତେ ଚନ୍ଦ୍ରମା । ରୁଣ୍ଡ ହୁଏ ସେ ଦଣ୍ଡକୁ ଶ୍ଵେତଛନ୍ଦରମା । ୩୫ ।
 ବ୍ୟୋମଭଙ୍ଗା କଳରବ ଗୁଞ୍ଜି କୁତୁହଳେ । ଅଦୃଶ୍ୟ ହେବାରୁ ଗୁହଁ
 ଗୁହଁ ନିଶାଜଳେ । ଜନେ ସେ ନଗରରୁଳ ଚେଳବଞ୍ଚି ଦେଖି ।
 ପାରାବତ ମଣି ମନେ ହେଉଛନ୍ତି ସୁଖୀ । ୩୬ । ଯହିଁ ପୁରପତାକକା
 ନାଳମଣି ଦଣ୍ଡ । ବାଜି ଭାଜି ରହିବାରୁ ଯବ ତୁଲ୍ୟ ଶଣ୍ଡ । ପୁଧାକରେ
 କଳଙ୍କ ବୋଲନ୍ତି ଅଜ୍ଞ ଜନେ । ସେ ପୁରୀ ଉନ୍ନତ କାହିଁ ରତର
 ଭୁବନେ । ୩୭ । ଯହିଁ ନିଲୟ ଧାରଣା ପାଞ୍ଚାଳକାଗଣେ । ଅନିମିଷାଦ
 ଅନେକ ଲବଣ୍ୟ ଲକ୍ଷଣେ । ପ୍ରତିନିଶା ଅଭିସାର ରସବଶ ସୁରେ । ଭିଡ଼
 ବାମାଭ୍ରମରେ ଚୁମ୍ବନ୍ତି ଚିରୁକରେ । ୩୮ । ସୁରମଣିକଦମ୍ଭ କାମିତ
 ପୁତ୍ରିକାଗ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରକ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରକ୍ତ ନମସ୍କାର କର । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ଵେତସ୍ୱୟ
 ଦେବ କ୍ଷିପାପତ । କଲେ ମହା ଗଜଘୋଷ ସ୍ତବ ସଂପାତ । ୩୯ । ଉତ୍ତର

ସୁକାୟ ପଦ୍ମନେତ୍ରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଭ୍ରମରେ । ୩୨ । ଜୀବ—ବୃହସ୍ପତି । ୩୩ ।
 ବିବାସ—ନଗ୍ନ, ଅମରାଏ—ଦେବୀମାନେ, ଅପହପା—ଲଜ୍ଜା, ବିବଶ—
 ବ୍ୟାବୂଳ, ଅମ୍ଭର—ଲୁଗା । ୩୪ । ମହାରଜତ କୁଟ୍ତିମଉନ୍ନତରୁ—ସୁବର୍ଣ୍ଣନିର୍ମିତ
 ଅଞ୍ଚଳିକାମାନଙ୍କର ଅତି ଉଚ୍ଚତା ହେତୁରୁ । ରଜପ୍ରଥ—ସରଳମାର୍ଗ । ୩୫ ।
 ପତାକକଦଣ୍ଡ—ପତାକାସ୍ୱକ୍ରଦଣ୍ଡ, ଶ୍ଵେତଛନ୍ଦରମା—ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣଛନ୍ଦର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ।
 ୩୬ । ବ୍ୟୋମ ଭଙ୍ଗ—ଅବାଗରେ ଯେ ଲେଉଟି ଲେଉଟି ଗଜକରେ, କଳରବ
 —ପାଶୁ, ନିଶାକଳ—ହଳଦିଆ । ୩୭ । ନିଲୟଧାରଣା ପାଞ୍ଚାଳକାଗଣେ—
 କୋଠାଘରରେ ଧାରଣା ହୋଇଥିବା ପୁତ୍ରିକାସମୂହ, ଅଭିସାରରସବଶ ସୁରେ—
 ସଙ୍କେତ ସ୍ଥାନକୁ ରସବଶ ହୋଇ ଯାଉଥିବା ଦେବତାମାନେ । ୩୮ । ସୁରମଣି-
 କଦମ୍ବ—ସୁନ୍ଦର ଗୋପିକାସମୂହ, ସୁନ୍ଦର ଦେବାଙ୍ଗନା; କାମିତ—କାମନା,

ଛନ୍ଦରେ ନୃପପୁତ୍ର ଜନ୍ମୋତ୍ସବ । ରସିକ ଶ୍ରବଣାନନ୍ଦ ଅରମ୍ଭ ହୋଇବ ।
ଏ ଛନ୍ଦ ଶୁଭ ଚରଣ ପଦ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ । ସଂଖ୍ୟା ବୋଲି ଜାଣ ସଂଖ୍ୟାବାନ
ଅବତଂସ । ୪୦ ।

ଚତୁର୍ଥ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ

(ଅନଙ୍ଗସୁନ୍ଦରର ଜନ୍ମ)

ପ୍ରମୁଦିତ ହୃଦେ ଶୁଣ ବିଶାରଦେ ସେ ମଦ୍ଦାମଣ୍ଡଳୀ ଧବ । ପରତାପନର
କରତା ସେ ବାର ପରତାପକଣ୍ଠୀରବ । ୧ । ସୁନ୍ଦରପଣରେ କନ୍ଦରପ
ତୁଲ୍ଲ ଚନ୍ଦ୍ରଠାରୁ ଶୀତଳ । ଶରଣାପନ୍ନ ରକ୍ଷଣ ବିଚକ୍ଷଣ ଲକ୍ଷଣ ଖେଳନ-
ସ୍ଥଳ । ୨ । ବିତରଣଗୁଣେ ରତରତ୍ନନାଥମଣ୍ଡଳେ ନାହିଁ ତା ତୁଳ ।
ସିତରଣ୍ଡି ତୁଲ୍ଲ ଯଶେ ଯେ ଜଗଜ୍ଞ ଭିତର କରେ ଧବଳ । ୩ । ହିତରକ୍ଷକ
ସଙ୍ଗୀତ ରସିକତା ଜିତରମ୍ଭା ଗୁରୁଜନ । ଚିତ୍ତର ଗମ୍ଭୀରଗୁଣେ ପାରବାର
ଅମିତ ରସ ବଚନ । ୪ । ଦଣ୍ଡିତ ଦ୍ରୁହର ଭଣ୍ଡିତ ନ ଜାଣେ ମଣ୍ଡିତ ଗୁଣ
ମଣ୍ଡଳେ । ଶଣ୍ଡିତ ନୋହିବା ପଣ୍ଡିତପଣେ ସେ ଚଣ୍ଡୀତନୟରୁ ବଳେ । ୫ ।
ଅମରଙ୍କ ତୁଲେ ସମର କରିବା ସମରଥପଣ ତାର । ନ ମରନ୍ତି ଶିଶୁତରୁଣ
ସେ ଦେଶେ ଯମର ଏପରି ଦର । ୬ । ଦ୍ଵିଜାତି ସୁଜାତିଗୟପରାୟଣ

କ୍ଷମାପତି—ସୁଧୀପତି. ରାଜା । ୪୦ । ସଂଖ୍ୟାବାନ ଅବତଂସ—ଗଣନାକାରୀଙ୍କ
ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।

ଚତୁର୍ଥ ଛାନ୍ଦ

୧ । ପରତାପନ—ଶତ୍ରୁରୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବା, ପରତାପକଣ୍ଠୀରବ—କଣ୍ଠୀରବ
ବା ହିତପରି ପ୍ରତାପୀ । ୨ । ଲକ୍ଷଣ ଖେଳନସ୍ଥଳ—ସୁଲକ୍ଷଣମାନଙ୍କ ଶିଳ୍ପରୂପ ବା
ଅଧାର । ୩ । ସିତରଣ୍ଡି—ସିତାଂଶୁ, ଚନ୍ଦ୍ର । ୪ । ହିତରକ୍ଷକ—ଉପକାରୀମାନଙ୍କର
ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା, ସଙ୍ଗୀତ...ଗୁରୁଜନ—ସଙ୍ଗୀତ ରସିକତା ବିଷୟରେ ସଙ୍ଗୀତଜୟଣୀ
ରମ୍ଭା ବେଶ୍ୟାର ଗୁରୁଙ୍କୁ ଯେ ଜୟ କରଅଛନ୍ତି, ଅମିତରସବଚନ—ଯାହାଙ୍କର
କଥା ନାନାବିଧ ରସରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ୫ । ଦଣ୍ଡିତ ଦ୍ରୁହର—ଦଣ୍ଡ ଦେବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ

ଗୁରୁଦେବ ପାଦସେବା । ପଞ୍ଚବିଂଶ ବୟସ ଚଞ୍ଚଳ ଆଶୟ ପରତ୍ୟାଗୀ ମହା-
 କବି । ୭ । ରସାମୃତଭାଷପୟୋଧର ପଞ୍ଚମହୁଷୀ ହେମମଞ୍ଜରୀ । ସେ ଭୂପତି
 ଅକ୍ଷି ମନବ୍ୟାଜପକ୍ଷିଦିତୟ ବଦ ପଞ୍ଜରୀ । ୮ । ମାରମହଲାରୁ ଅଧିକ
 ଲବଣ୍ୟ ସାରମୟ ହେବା ଘେନି । ହାରମଧ୍ୟମଣି ତାର ଚିତ୍ତେ ମଣି ତା
 ରମଣ ଥାଏ ଘେନି । ୯ । ଶରୀର ଭାଗ୍ୟ ଭୃଞ୍ଜିତ କାନ୍ତ ସଙ୍ଗେ ରଚି ରିତରସ
 କେଳି । ଅବରବୟୁସୀ ପତିସ୍ନେହୁଁ କେବେ ନ ଚିରର ମହାସୁଲୀ । ୧୦ ।
 ଏଡ଼େ ଭାଗ୍ୟବତୀ ହେଲେହେଁ ସେ ସଜାଣିଣା ମଣି ପ୍ରତିଦିନେ । ସନ୍ତାନ
 ଅଭାବ ଚିନ୍ତାରୁ ଲଭିବ ଲଭି ବିରୁରର ମନେ । ୧୧ । ଅଶଶ୍ରୁମଣ୍ଡଳ ଅଚଳା-
 ଶଶ୍ରୁଳ କରପଞ୍ଜିବ ଧରନ୍ତି । ଲକ୍ଷ ସାମନ୍ତାଣୀ ଶିରଭୂଷାମଣିକିରଣେ ପଦ
 ଧୋଇଲି । ୧୨ । ରତିରଙ୍ଗରେ ବିଶାରଦା ହୋଇଲି ସତର ହେଲ ବୟସୀ ।
 ମୁଁ ତ ରଖି ନ ପାରିଲି ଆଖିପାଶେ ସୁତର ମୁଖ-ରାକେଶ । ୧୩ । ମୋର ସଙ୍ଗେ
 ଧୁଳିଗୃହ ରଚି କେଳି କରୁଥିଲେ ଯେତେ ସମ୍ପା । ସୁତ ରଖି ତଳେ
 ଜୁହାରବା ବେଳେ ଲଜେ ନ ପାରିଲି ଗୁହଁ । ୧୪ । ଏମନ୍ତ ସନ୍ତତି ଅଭାବ
 ଚିନ୍ତନେ ସେ ମନ୍ତ୍ରରତରଗତ । ଭଦ୍ରା ହେଲା ଦିନେ ବିଷଣୁବଦନେ
 ହେଲପରି ମାନବତା । ୧୫ । ଗୁହଁ ତା ନରେଶ ନାହିଁ ତ ମୋ ଦୋଷ
 କାହିଁକି ରେ ରୋଷ ବୋଲି । ହେବାରୁ କାତର ଜଣାଇଲା ତାର ପ୍ରିୟସଖୀ
 ରସବନ୍ଧୀ । ୧୬ । ଦେବ ମୋ ସଜନୀ ପୁଣିମା ରଜନୀ ତୁମ୍ଭେ ବିଭାବସାଧକ ।
 ଘେନ ମାନବେଶ ସେ କି ମାନବେଶ ନ କହି ଲଜେ ବହିବ । ୧୭ ।
 ନ ଭୁଲିଲ ଶିଶୁ ଅଞ୍ଜନ ଆଦିଲ ବଦନ ରଦନାଶୁକ । କେବଳ ଏ ବଳ-

କୁହେ । ଭଣ୍ଡିତ ନ ଜାଣେ—ଠକିବା କଥା ଜାଣେ ନାହିଁ । ଶଣ୍ଡିତ ନୋହୁବା
 ପଣ୍ଡିତ ପଣରେ—ଅଶଶ୍ରୁ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟରେ, ଚଣ୍ଡିତନୟ—ଗଣେଶ । ୮ । ରସାମୃତ
 ...ପୟୋଧର—ରସମୟ ଅମୃତ ମାଠିଆପରି ଚୁଚ ଯାହାର, ଅକ୍ଷି—ଦୁଇ ଆଖିକୁ
 ଓ ମନକୁ ବନ୍ଦୀ କରିବା ବିଷୟରେ ପଞ୍ଜରପରି । ୯ । ମାରମହଲା—ରତି, ହାର
 ...ତା ରମଣ (ରାଜା) ତାକୁ ତାର (ସ୍ତ୍ରୀମୟ) ହାର ମଧ୍ୟ ମଣି ମଣି (ମନେ କରି)
 ଚିତ୍ତରେ ଘେନିଥାଏ । ୧୦ । ଅବରବୟୁସୀ—ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କା, ନ ଚିରର ମହାସୁଲୀ
 —ମାନବତା ବା ଦୁଃଖିତା ହୁଏ ନାହିଁ । ୧୧ । ଲକ୍ଷ...ଧୋଇଲି—ମୁଣ୍ଡରେ ମଣି
 ପିନ୍ଧିଥିବା ଅଗଣିତ ସାମନ୍ତ ରାଜାଙ୍କ ରାଣୀମାନେ ମୋ ଗୋଡ଼ତଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ
 ମାରୁଅଛନ୍ତି, ଅଶଶ୍ରୁ...ଅଶଶ୍ରୁଳ—ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀର ଲଜ । ୧୩ । ମୁଖ-ରାକେଶ—
 ମୁଖରୂପ ପୁଣି ଚନ୍ଦ୍ର । ୧୬ । ମାନବେଶ—ମନୁଷ୍ୟଶ୍ରେଷ୍ଠ ବା ରାଜା ଓ ମାନବତାର

ଦଳନ ସମ୍ପତ୍ତି ବୃଥା ଘେନି କରେ ଶୋକ । ୧୮ । ଧରାଧିପ ଶୁଣି ସୁନିବେଦି-
 ଶୁଣିପରାଧୀନ-ମନହାତୀ । ଅଳେ ବସାଇ ପଳେରୁହନେହାକୁ ଜଣାଇଲେ
 ଏ ଭାରତୀ । ୧୯ । ଧନରେ ମନରେ କଲପିବା କଥା ଦିବକ ନ କରେ ପୁରା ।
 କେଣ ଜାତ ହୁଏ କେହି ସେ ନ ଜାଣେ ଯେ ସଜାଡ଼ିପାରେ ଝରା । ୨୦ ।
 ତଥାପି ସୁରଗା ମଥାରୁଷା ତୁ ମୋ କଥା ମୁଁ କିସ କହିବି । ନ ଥାଇ ସୁକୁତ
 କରିଛି କି ଘେନେ ବ୍ୟଥାହାରଣୀ ବାଳିକା । ୨୧ । ପ୍ରତି ମାସେ ପୁଣି ସିଦ୍ଧ-
 ବିନାୟକ ପ୍ରତିମା ସେବା କରିବା । ଯତିମାନଙ୍କୁ ଗୋମତୀମାତାଙ୍କର
 ଘଟରେ ଅନୁସରଣ । ୨୨ । ଜପନାୟୁ ଭୂମିଦେବଙ୍କ ଚରଣରତ ସେବା
 ପ୍ରତିଦିନ । ଗେ ପନାୟୁ କରି ତପନାୟୁମୟ ଗୋପାଳଙ୍କୁ ଦେବା ଦାନ । ୨୩ ।
 ଯିବା ଶିବ ଶ୍ରମ ନିବାସୀଙ୍କି ନମସ୍କରଣଗଣେ ତୋଷିବା । ଶିବଶିବା ଦୁହେଁ
 ଥିବା ମୀମା ଖୋଜି ସୁରାସିତ ଫୁଲ ଦେବା । ୨୪ । ନିକଟେ ପ୍ରକଟ ହୋଇବ
 ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଲିଙ୍ଗରେ ଫଳ । ଏପରି ପ୍ରବୋଧ କରି ଅବରୋଧ ତ୍ୟଜନ୍ତେ
 ଧରଣଶ୍ରମ । ୨୫ । ଅତି ବେଗେ ବେଦବିଜ୍ଞାନଧାରଣୀ କେ ପ୍ରତିହାରଣୀ
 ଜଣେ । ଜଣାଇଲା ଏତେ ବିନୟ ସହିତେ ବନ୍ଦ ନରେନ୍ଦ୍ର ଚରଣେ । ୨୬ ।
 ଦେବ ସିଦ୍ଧହାରରକ୍ଷକ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସରଦାର ଶୂରବର । ଯେପିଛୁ ସଦେଶ ଚରଣ
 ସାରସ ତଳେ ହେବାକୁ ଗୋଚର । ୨୭ । ନରମିଷାରଣ୍ୟ ଉଚ୍ଚଜରୁ ପୁଣ୍ୟ-
 ପୁଞ୍ଜି ନାମା ଜଣେ ଯତି । ଗୁଣିଗୁଣପ୍ରବେଦୀ ଉପବନ ବକୁଳତଳେ
 ଅଛନ୍ତି । ୨୮ । କରମାଳବ୍ରଜ ପରି ପୁଣି ତେଜ କରମାଳାରେ ମଣ୍ଡିତ ।
 ପରମାନନ୍ଦର ବିଳାସମନ୍ଦର ଧରମାଳାର ପଣ୍ଡିତ । ୨୯ । ସଞ୍ଚାରେ
 ଚରଣ ସଞ୍ଚା ରହୁ ନାହିଁ ପୁଣି ଧୂଳିମୟେ ପଥ । ଅଳପ ବୟସ ପରି
 ଦିଶୁଛନ୍ତି କଳପଜାଦାଙ୍କ ସାଥ । ୩୦ । ଅନୁରୁକରପିଙ୍ଗଳ ଶର୍ବକେଶ

ବେଶ । ୧୮ । ନ ହୁଇଁଲ—ପୁନର କଳ୍ପଲକ୍ଷ୍ମୀ ମୁଖ ଓ ଅଧର ପୁଣି କଲ ନାହିଁ ।
 ବଳବଳନସମ୍ପତ୍ତି—କନ୍ଦ୍ର ସମ୍ପତ୍ତି । ୧୯ । ଶୁଣି—ଅକ୍ଷୟ, ସୁନିବେଦିଶୁଣି—
 ଅତି ଦୁଃଖରୂପ ଅକ୍ଷୟହାର ଯାହାଙ୍କର ମନରୂପ ହାତ ପରାଧୀନ ହେଲା ।
 ୨୦ । ଝରା—କେଶବୁଷଣ ଫୁଲତୋଡ଼ା, ଯେଉଁ ଲୋକ କେଶକୁ ବୁଧିତ କରିବାକୁ
 ଝରା ଘିଅର କରପାରେ ସେ ଲୋକ କେଶ କପରି ଜାତ ହୁଏ ତାହା
 ଜାଣେ ନାହିଁ । ୨୧ । ଗୋମତୀମାତା—ଗଙ୍ଗା । ୨୨ । ଜପନାୟୁ—ଧ୍ୟାନଯୋଗ୍ୟ,
 ଭୂମିଦେବ—ବ୍ରାହ୍ମଣ, ତପନାୟୁ ଗୋପାଳ—ସୁବର୍ଣ୍ଣନିର୍ମିତ ଗୋପାଳ ପ୍ରତିମା,
 ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଲିଙ୍ଗରେ—ସୁବର୍ଣ୍ଣନିର୍ମିତ ଲିଙ୍ଗରେ, ଅବରୋଧ—ଅନ୍ତଃପୁର,
 ଧରଣଶ୍ରମ—ପୃଥିବୀର ସଜା । ୨୮ । ଉଚ୍ଚଜ—ବୃଦ୍ଧ । ୨୯ । କରମାଳବ୍ରଜ—
 ସୂର୍ଯ୍ୟସମୃଦ୍ଧ, ସଞ୍ଚାରେ—ସିବାବେଳେ, ଚରଣସଞ୍ଚା—ପଦଗଛ, କଲ୍ପଜାଦା—

ତନ୍ତ୍ରରୁହଣେଣୀ ଠାଣି । କଳିତ ହିଦନ୍ତ କରକ ଅଣନ୍ତ ବିଭୁତରୁଷିତ
ପୁଣି । ୩୧ । କାହାର ନେତ୍ର ଗୋଚର ହେଉ ନାହିଁ ଅହାର
ଅଙ୍ଗୀକରଣ । ତଳକଳିତକରର ସବଂସିଦ୍ଧି ବଳକଳଅଭରଣ । ୩୨ ।
ଏ ଭରଣୀ ଭୂପଣ୍ଡରକ୍ରମେ ସୁଧାସୁରରୁ ବଳିଲ । ଧରାଧରକର
ସବିବସ୍ତବର ଦ୍ଵିତୀୟ ହୋଇ ଭାଲିଲ । ୩୩ । ଏ ସମୟେ ରବି
ବାରୁଣୀ କି ସେବି ଅମ୍ବରକୁ ଦେଲେ ତେଜି । ଅମ୍ବୁଜନା ଗୁହଁ
ଅପହସା ବହୁ ରହିଲ ନୟନ ବୁଜି । ୩୪ । ଲଜ୍ଜାଭର ଘେନି
କୋକବିଳାସିନୀ କାନ୍ତପାଶୁଁ ହେଲ ଦୂର । କୁମୁଦିନୀ ବାସ ମୁଖେ ରଖି
ହାସ ପ୍ରକାଶିଲ ଦରଦର । ୩୫ । ପିତୃଜନୟିଣୀ ବିଧି ସାର ମନ୍ଦୀପୁଙ୍ଗବକୁ
ସଙ୍ଗେ ଘେନି । ଗୁପ୍ତତେ ନୃପତି ଗଲେ ଅର୍ଦ୍ଧସଦିକାଳେ ଯହିଁ ଥିଲେ ମୁନି ।
୩୬ । ଦେଖିଲେ ନାସିକାଅଗ୍ର ଜାଗରୁକ ହୋଇଛୁ ନୟନତାର ।
ଗାସସନେ ବସି ଦଣ୍ଡଛନ୍ତି ରଖି ଏକମୁଖ ବୁଝା ପର । ୩୭ । ପରାମୟୁ
ଭୂତଲେ ଭୂମିନାଥ ପଡ଼ି ହେଲେ ଦଣ୍ଡବତ । ଦଣ୍ଡକୁ ସେ ଦଣ୍ଡିବର
ବରପିଲେ ସୁକଲ୍ୟାଣ ଶଶ୍ଵବତ । ୩୮ । ଅହତମଦମର୍ଦ୍ଦନ ହୋଇ ଦୁଃଖ
ମହାତଳ-ପୁରନ୍ଦର । ଗୁଣମଣି ବ୍ରଜମୟ ତୋ ତନ୍ତ୍ରଜ ହେଉ ଅନଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ।
୩୯ । ତହୁଁ ମହାନନ୍ଦ ଜନମି ଅମନ୍ଦ ଭିକ୍ଷାସ ବିନୟେ ନୃପ । କହିଲେ
ହେ ବିଶ୍ଵେପକାରକାରଣ ପରମଧର୍ମ ସ୍ଵରୂପ । ୪୦ । ଦେଇଅଛୁ ସର୍ବ
କେବଳ ଅପୂର୍ବ ତୃତୀୟ ଅଶୀର୍ଵଚନ । ସିଦ୍ଧି ଅଭାବରୁ ଦୁଃଖୀ ହୋଇଛନ୍ତି
ନିବାସ ମନ ଲେଚନ । ୪୧ । ଏ ଜଣାଣ ଶଶୀ ଦ୍ରବାରଲ ରଖି ହୃଦନ୍ତର-

ଅଭିବୃଦ୍ଧ, ଅନୁରୁକ୍ତପିଙ୍ଗଳ—ଅରୁଣକରଣ ପର ଗାଳପୀତାଭବର୍ଣ୍ଣ, ତନ୍ତ୍ରରୁହଣେଣୀ
—ସେମସମୁଦ୍ଧ, କଳିତହିଦନ୍ତକରକ—ଦଣ୍ଡକମଣ୍ଡଳଧାରୀ । ୩୨ । ତଳକଳିତ-
କରର ସବଂସିଦ୍ଧି—ସବପ୍ରକାର ସିଦ୍ଧି ଯାହାକି କରତଳସ୍ଥିତ । ବଳକଳ—
ବଳକଳ । ୩୩ । ଶୁଭରକ୍ରମେ—କାଳରୂପ ବୁଦ୍ଧ, ସୁଧାସୁର—ଅମୃତପ୍ରବାହ ।
୩୪ । ବାରୁଣୀ—ପଣ୍ଡମ ଦିଗ, ଅମ୍ବୁଜନା—ପଦ୍ମିନୀ, ଅପହସା—ଲଜ୍ଜା ।
୩୫ । କୋକବିଳାସିନୀ—ତନ୍ଦ୍ରବାଣୀ । ୩୬ । ପିତୃଜନୟିଣୀ—ସନ୍ଧ୍ୟାବଧୂ ।
୩୮ । ପରାମୟୁ—ଧୂଳିପୁଷ୍ପ, ଦଣ୍ଡକୁ—ଏକଦଣ୍ଡବ୍ୟାପି, ଦଣ୍ଡିବର—ଯତିଶ୍ରେଷ୍ଠ,
ଶଶ୍ଵବତ—ସାକର ପର । ୩୯ । ଅହତମଦମର୍ଦ୍ଦନ—ଶତ୍ରୁଗର୍ବବିନାଶକ, ଗୁଣମଣି-
ବ୍ରଜମୟ—କାଳାଗୁଣପରପୁଷ୍ପ, ତନ୍ତ୍ରଜ—ପୁତ୍ର, ଅନଙ୍ଗସୁନ୍ଦର—କର୍ମପରରୂପବାନ୍ ।
୪୦ । ଅମନ୍ଦ—ପ୍ରଭୁ । ୪୧ । ତୃତୀୟ ଅଶୀର୍ଵଚନ—(ସୁନ୍ଦରରୂପ)ତୃତୀୟ ଅଶିଷ ।

ଶଶିମଣି । ନେତ୍ରମୁକୁଳିତ କରି କଲେ ଚିତ୍ର ସମାଧିରେ ଧୀରେ ପ୍ରଣି । ୪୨ ।
 ସ୍ୱକାୟ ଅଶ୍ରମସିଦ୍ଧ ରୁଦ୍ରାମ ପଚେଳମ ଫଳ ଆସି । ହେଲୁ କରଗତ ଦେଇ
 ଭବେହିତ ହୋଇଲେ ସିଦ୍ଧ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ । ୪୩ । ସାଣି ଦେଲୁ ପାଣିବତ
 ପୀତ ମଣି ପର ପରଶତ ରୁଦ୍ର । ଅଣି ଶାଣି ମୃଦୁକଞ୍ଜପାଣିପୁଟେ କଲେ
 ଭାଦ୍ରା ସମର୍ପିତ । ୪୪ । ଦେବା ସେବି ସେ ବିଶୁଦ୍ଧ ସିଦ୍ଧ ଫଳ ସର୍ବଭର
 ମହାସୁଖେ । ପୁର ସେ ନିଶୀଥ କୃତମନୋରଥ ପଦ୍ମଭିଲ ପ୍ରିୟପାଶେ ।
 ୪୫ । ଅମ୍ବର ହୋଇଲୁ ତୋଳି ଘେନିଗଲୁ କୁସୁମବନ୍ଧନା ପର । ହିଞ୍ଜଗଲୁ
 ବାସି ପ୍ରସ୍ତନସଦୃଶୀ କେତେ ତାରକା ମାଧୁରୀ । ୪୬ । କୁମୁଦୁଁ ବଳେ
 କବାଟୀ ଫେଡ଼ି ଯଦୁଁ ପଳାଇଲେ ଅଳିଯାକ । କେ କେ ରେ କେ ବୋଲି
 ତାମ୍ରରୁଚିତ ଡାକଲେ ପାମିକ ଡାକ । ୪୭ । ପୂର୍ବାଶା ଅରୁଣ କରିଣ
 କୁଙ୍କୁମପଙ୍କ ରାଗଚେଷେ ରସି । ରବିଙ୍କି ଯା ବିଭାବର ବୋଲାଇଲୁ
 ପଦ୍ମନାଏ ଦେଲେ ହସି । ୪୮ । ସେହି ଦିନୁ ନିମନନରେ ସେ ହେମ-
 ମଞ୍ଜରୀ ଗଞ୍ଜନଦୃଶା । ବିଜାତୀୟ ଶୋଭା ବହୁ ହେଲୁ ଗର୍ଭାଧାନ ବିଧାନ-
 ସାଳସା । ୪୯ । ପାରଜାତୁଁ ହରହସବନା ପର ଜଳଭରୁଁ ଘନମାଳା ।
 କର୍ତ୍ତୁତ୍ତସଙ୍ଗୀ ହେବାରୁ ରଥାଙ୍ଗୀ ଭରପୁଲୀକି ସେ ବାଳା । ୫୦ । ରସ-
 ଗର୍ଭବତୀ କି କବିଭାବତୀ କି ଧର୍ମବତୀ ମତ ସେ । ନୀଳପୟୋଧର-
 ମୁଖୀ ହୋଇବାରୁ ପ୍ରାଚୁଟ ପର ଅଭାସେ । ୫୧ । ଜୁମ୍ବାବିଜୁମ୍ବାଣ ଶର

୪୨ । ଶଶିମଣି — ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତମଣି, ମୁକୁଳିତ — ମୁକୁତ । ୪୩ । ପଚେଳମ — ପାଚିଲୁ ।
 ୪୪ । ସାଣି ସାଣ ଦେଇ — ଉତ୍କଳ କରି ପାଣି ଦେଇଥିବା ଦୁଳଦଥ ବର୍ଣ୍ଣର
 ମଣିଭଲ, ପରଶତରୁତ — ପାଚିଲୁ ଅମ୍ବ । ୪୫ । (ପ୍ରସ୍ତବବର୍ଣ୍ଣନା) ଫୁଲ ତୋଳିନେଲେ
 ଫୁଲ ବଗିଚା ଯେପରି ହୁଏ, ସକାଳେ ତାହାମାନେ ମାନ ହେବାରୁ ଅକାଶ ସେପରି
 ଦେଖାଗଲୁ । ୪୬ । ପ୍ରସ୍ତନ — ଫୁଲ । ୪୭ । ତାମ୍ରରୁଚି — ରୁଚିକା, ପାମିକଡାକ —
 ପ୍ରହରାଜ ଡାକ । ୪୮ । ପୁଷ୍ପଦଗରୁପନାୟିକା ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଅରୁଣକରଣରେ ଭୂତିତ
 ହୋଇ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ମୋତେ ବିଭାବର ବୋଲି ଯାହା କହିଲୁ ତା ଶୁଣି ପଦ୍ମନାମାନେ
 (ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପତ୍ନୀରୂପିଣୀ) ହସି ଦେଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ହେବାରୁ ପଦ୍ମ
 ଫୁଟିଲେ । ବିଭାବର — ବିବାହକର ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ । ୪୯ । ସାଳସା — ଅଳସପଦ୍ମ ।
 ୫୦ । ରଥାଙ୍ଗୀ — ଚକ୍ରଧର, ବିଷ୍ଣୁ; ପାରଜାତ ଫୁଲ ହେତୁରୁ ନନ୍ଦନବିନ ଯେପରି
 ଦିଶେ, ଜଳଭର ହେତୁରୁ ମେଘମାଳା ଯେପରି ଦିଶେ, କୋଷ୍ଠଭ୍ରମଣି ଧର ବିଷ୍ଣୁ
 ଯେପରି ଦିଶନ୍ତି, ଗର୍ଭଧାରଣ କରି ସେ ରାଣୀ ସେହିପରି ଦିଶିଲେ । ୫୧ । ପ୍ରାଚୁଟ

ଶ୍ଵାସଗଣ ବେଶଭୂଷାରେ ଅରୁଚି । ବଟଦଳ ପରି ଛଟକେ ଦିଶିଲ
 ଅଦୃଶ୍ୟ ଉଦରରୁଚି । ୫୨ । ବାରବାନୀସୁନାଦେହୀ ସେ ହୋଇଲ
 ବାରଣଦନ୍ତପ୍ରତିମା । ଦ୍ଵିରଦରଦନପଲଙ୍କ ବରଜି ତଲ୍ଲ କଲ
 ଶାଲି କ୍ଷମା । ୫୩ । ବରଜି ଅମୃତସଦୃଶ ଅଶନ ରସିଲ ମୃଦ
 ଭକ୍ଷଣେ । ଶିଥିଲାଭ ରାସ ପିନ୍ଧିବା ଅଳସ ଖେଳିଲ ଲେଲଭିକ୍ଷଣେ । ୫୪ ।
 ପ୍ରତିଦନ ଗୋରୀ ବ୍ରତଦନ ପରି ହେଲ ସୁରତବିରତ । ତାମସ
 ସୁଷମାନିଧିର ଏପରି ଦଶ ମାସ ସମାପତ । ୫୫ । ରସବସମନା ସିନ୍ଧୁକୁ
 ମନ୍ଦର ପ୍ରସବ ସମୟ ହେଲ । ପାରିଜାତ ତରୁପରି ଜାତରୂପଦେହୀ
 ସୁତ ଜାତ କଲ । ୫୬ । ନାକ୍ଷତ୍ରିକଗୋଷ୍ଠୀ ସିଦ୍ଧ ହେଲ କୋଷ୍ଠୀ
 ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ତ୍ତୀଯୋଗଯୁତ । କରୁରଲେ ଶୃଙ୍ଗା ସହୋପ୍ରବ ବାଜାସୁନି ଭୃଦଳ
 ଜଗତ । ୫୭ । ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବରଷାସୁର୍ଣ୍ଣ ହେଲ ରସା ଧନଦ ହେଲେ ଯାଚକ ।
 କି ନିଶା କି ଦିନ ନ ଜାଣିଲେ ଜନ ତନି ସାତ ଦିନଯାକ । ୫୮ ।
 ଜାତ କଲେ ନାହିଁ ସୁନ୍ଦର ବୋଲିବା ଜାତକ ନାମ ପ୍ରଥମେ ।
 ସିଦ୍ଧଗିରି ସ୍ଵର ସମସ୍ତେ ଡାକିଲେ ଅନଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ନାମେ । ୫୯ । ଦିନୁ
 ଦିନୁ ଶଶିପରି ଅଳକପର୍ବୀ ବିନା ବଡ଼େ ଭୁପସୁତ । ବ୍ରଜେ ବନମାଳୀ ପରି
 ବାନ୍ଧକେଲି ରଚର ଅପରିମିତ । ୬୦ । ଶୁଦ୍ଧବେଧ ହେଲ ଯଦୁ
 ବିଦ୍ୟାଶାଳା ପରବେଶ କରୁଲେ । ଗୁରୁପ୍ରଭାବଜ ମନ୍ଦୀସୁତ
 ରାଜକଳ୍ପଭାଣୀ ସଖା ଭୁଲେ । ୬୧ । ଅମରକେଶରୀ ଫଣୀଶ୍ଵର ପରିପାଳିତ
 କାବ୍ୟପଟଳୀ । ନାଟକ ଅଳଙ୍କାର ଭର୍ତ୍ତ ବେଦାନ୍ତ ସୁଦ୍ଧ ରଚିତାସ
 ପାଳୀ । ୬୨ । ଅସ୍ତ୍ରାଦଶମିତ ପୁରାଣ ଚରିତ ଗଣକ ଚିକିତ୍ସାମତ ।

—ବର୍ଷାକାଳ । ୫୨ । ଜୁମ୍ବାବିଜୁମ୍ବା—ହାର ମାରିବା । ୫୩ । ବାରବାନୀସୁନା
 ଦେହୀ—ଉତ୍କଳ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣିକା, ବାରଣଦନ୍ତପ୍ରତିମା—ହାତୀଦାନ୍ତ ପିତୁଳା ପରି
 ଧଳା, ଦ୍ଵିରଦରଦନପଲଙ୍କ—ହାତୀଦାନ୍ତ ପଲଙ୍କ, ତଲ୍ଲ—ଶଯ୍ୟା, କ୍ଷମା—
 ସୁଥିବା, ମାଟି । ୫୪ । ଅଶନ—ଭୋଜନ, ମୃଦ—ମାଟି, ଲେଲଭିକ୍ଷଣେ—ରଞ୍ଜନ
 ନେତ୍ରେ । ୫୫ । ଜାତରୂପଦେହୀ—ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣିକା । ୫୬ । ନାକ୍ଷତ୍ରିକଗୋଷ୍ଠୀ—ଗଣକ
 ବା ଜ୍ୟୋତିଷଗଣ (ଦ୍ଵାର) । ଭୃଦଳ—ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ । ୫୮ । ଧନଦ—ଭୁବେର,
 ଧନ; ଯାଚକ—ମାଗିବା ଲୋକ, ରସା—ସୁଥିବା, ତନି ସାତ ଦିନ—୨୯ ଦିନ ।
 ୬୦ । ଅଳକପର୍ବୀ—କଳଙ୍କକାଳିମା । ୬୧ । ଶୁଦ୍ଧବେଧ—କାନଫୋଡ଼ା, ଗୁରୁପ୍ରଭାବଜ
 —ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ ଔରସଜାତ । ୬୨ । ଅମରକେଶରୀ—(କୋଷ୍ଠକାର) ଅମର ସିନ୍ଧୁ,

ରଂଜିତାବାରଣା ଶସ୍ତ୍ରପରାସଣ ଅନେକ ଶିଳ୍ପ ସଙ୍ଗୀତ । ୨୩ । ପ୍ରମୁଦ
ମୋହନ ବଣ ଉଦ୍ଧାଟନ ହଠ ଚମଟ ଶାବର । ସବୁଦେଶ ଗିର
କାଳୀତାଳଦଳ ଲେଖା ବିବିଧ ଅକ୍ଷର । ୨୪ । ଶତଅବଧାନ ସରସ
କବନ ମହାଶୟ ନାତିଯାକ । ଅସାଧ୍ୟତର ତୁରଙ୍ଗମଦମନ ଧୃତିବିନୟ-
ବିବେକ । ୨୫ । ନୋହିଲ ସେ ଦୁହିଙ୍କର ସେହି ବିଦ୍ୟା ଯହିଁ ସେ ନ
କଲେ ଇଚ୍ଛା । ଲେଉଟିଲେ ମିଳିଲ ନାହିଁ କି ଭାରତୀୟାର ହେବାରୁ ତୁଲ୍ଲ ।
୨୬ । ତନ୍ତ୍ରମାତ୍ର ଭଲ ଜୀବନେ ଜୀବନ ମନରେ ମନ ମିଶିଲେ । ଏପରି
ସମୟ ହେଉଁ ସଖାଦ୍ରୁୟ କିଶୋରତା ପ୍ରକାଶିଲ । ୨୭ । ଅତି ସୁକୁମାର ଏ
ଦୁଇ କୁମାର ବୋଲି ନ ଅଟଇ ଦୟା । ଦିନୁ ଦିନୁ ମନ ବନରେ ମଦନ-
ମୁଗୟ କଲ ମୁଗୟା । ୨୮ । ଲଜ୍ଜାଗର୍ଭରବ ଘେନି ଏକ ଭାବ ଅରକେ
ନୁହଇ ଜଣା । କରୁଥାନ୍ତି ନିତି ସରସ ଭାରତୀ ସୁଧାରେ ମନ ମାଜଣା ।
୨୯ । ଲେଖାରେ ତୁରାୟ ସୁଚରତମୟ ଏକସ୍ରାୟମୟ ପଦ । ଶେଷ
ଶ୍ଳେଷଯୁକ୍ତ ହେଲା ସମାପତ କୁମାରୋତ୍ସବ ଏ ଗୁଣ । ୩୦ । ଗୋବରଧନ-
ବିହାରୀ ହରି ହରି ଗୁର ପାଦ ବାରରୁହ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ମନମିଳିନକୁ
ଦେବ ମରଦପ୍ରବାହ । ୩୧ ।

ପ୍ରଣୀତ—ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଭାଷ୍ୟକାର, ପରିପାଳିତ—ସଂକଳିତ, ପ୍ରଣୀତ କାବ୍ୟପଟ୍ଟଳୀ
—କାବ୍ୟସମୁଦ୍ର, ପାଳି—ଗୁଣି, ସମୁଦ୍ର । ୨୩ । ଅଷ୍ଟାଦଶମିତ—୧୮ ସଂଖ୍ୟକ,
ରତ୍ନ, ଅଶ୍ୱ, ବାରଣ (ହାତୀ), ଶସ୍ତ୍ର (ଶତ୍ରୁଦ) ପରାସା କରିବା ଶାସ୍ତ୍ର । ଅନେକ—
ପ୍ରଚୁର । ୨୪ । ଶାବର—ଗୁଣିବିଦ୍ୟା । କାଳୀତାଳଦଳଲେଖା—କାଗଜଲେଖା
ଓ ତାଳପତ୍ରଲେଖା । ୨୫ । ଶତଅବଧାନ—ଏକ ସମୟରେ ଶହେ ଲେକକ
ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବା ରୂପ ବିଦ୍ୟା, କବନ—କବିତା, ଧୀର, ବିନୟୀ, ବିବେକୀ
ହେବା ଶିକ୍ଷା । ୨୬ । ମଦନମୁଗୟ—କାମରୂପ ଶିକାସ । ୨୭ । ଲଜ୍ଜାର ଅଧିକାରୁ
ନିଜ ନିଜ ହୃଦୟର କାମବିକାର କେହି କାହାକୁ ଜଣାଉ ନ ଥାନ୍ତି, ମାତ୍ର ରସ-
ଗର୍ଭକ କଥାମୁତ ଦ୍ୱାରା ପରସ୍ପର ମନୋମୋହନ କରୁଥାଆନ୍ତି । ୩୦ । ତୁରାୟ—
ଚତୁର୍ଥ । ୩୧ । ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତରେ ବିହାରକାରୀ ହରିଙ୍କର ଏବଂ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ
(ବୃଷଭ)-ବିହାରୀ ହରିଙ୍କ ଗୁର ପାଦ ବାରରୁହ (ପଦ୍ମ) ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ
ମନରୂପ ମିଳିନକୁ (ଭ୍ରମରକୁ) ମରଦ (ମକରଦ) ପ୍ରବାହ ଦେବେ ।

ପଞ୍ଚମ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—କୌଶିକ

(ମଣିମଞ୍ଜୁଳା ରାଜଧାନୀ ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଜନ୍ମ)

ଅଥ ମନମଥରସକଥାପଥ ପଥକେ ଶୁଣ ହୁଷ୍ଟଗିତ୍ତେ । ମହାଗଜ-
 ଘୋଷ ସୁରୁବକୁ ଦୋଶ ଶତ ପଞ୍ଚକ ପରମିତେ । ଅଛି ଅଶେଷ ।
 ବିଭବନାମେ ରାଜ୍ୟରାଜ । ମଣିମଞ୍ଜୁଳା ରାଜଧାନୀ ସେ ଦେଶ ତାରାଳି ମଧ୍ୟ
 ଦ୍ଵିଜରାଜ । ୧ । ଆହା ଜଗତରେ ତାହା ଯଶ ଲବ କାହା ଜନ୍ମକେ
 କୁହାଉଲି । ଯାହା ଜଳିଜଳେ ରାହାଜଗୁଆଳେ ଜାହାଜ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଗୁଳି ।
 ହେଉ ଅଛନ୍ତି । ଯାହା ଜଗତଜନଙ୍କର । ବାହାଜନ୍ୟ ଯଶେ ମିଶିଛି
 ବିଶେଷେ ମହାଜନପଣ ତାଙ୍କର । ୨ । ଦୁର୍ଗଗୁର ବାହୁ ଉତ୍ତରରୁ ଯହିଁ
 ଅଶକ୍ତ ହୋଇ ଅନୁମାନେ । ଉଦୟାସ୍ତ ଉମାଗୁରୁ ବିଦ୍ୟନାମାଚଳ ଚନ୍ଦ୍ରନ୍ତି
 ନାହିଁ ଜନେ । ପ୍ରତି ପ୍ରଭାତେ । ପ୍ରାଚୀର ପ୍ରାଚୀର ଶିଖରେ । ଚରକାଳୁ
 ଥିବା ଅଭିନବ ଜବାସ୍ତବକ ଭ୍ରମ ହୋଏ ସୁରେ । ୩ । ପଙ୍କେରୁହବଂଶ-
 ଭବ ଅବତଂସ ହେବାରୁ ସେ ଧରାଧିନାଥ । ତପନାୟମୟ ବୃଷସମ୍ବଦୟ
 ହେବାର ହୋଇଲ ଯଥାର୍ଥ । ବସୁନ୍ଧରରୁ । ସ୍ଵର୍ଗକୁ ମାର୍ଗ ବୋଲି ଏତେ ।
 ସହର ବାହାର ମଣ୍ଡା ମଣିଝଣ୍ଡାଦଣ୍ଡରୁ ହେଉଛି ପରତେ । ୪ । ଜନ୍ମ
 ତହିଁ ରହି ଯଉବନ ବହି ଲଭି ତହିଁରେ ପରିଣତ । ସେହି ମହାରାଜଧାନୀ
 ସୀମା ଅଜଯାଏ ଜନେ କଳି ନାହାନ୍ତି । ଅନ ଦେଶରୁ । ଅସିବା

ପଞ୍ଚମ ଛାନ୍ଦ

୧ । ମନ୍ଥଥରସ—ଶୃଙ୍ଗାରରସ, ସେ କଥାପଥରେ ଯେଉଁମାନେ ପଥକ ।
 ରାଜ୍ୟରାଜ—ରାଜ୍ୟଶ୍ରେଷ୍ଠ, ତାରାଳି—ନକ୍ଷତ୍ରସମୂହ, ଦ୍ଵିଜରାଜ—ଚନ୍ଦ୍ର । ୨ । ଯେଉଁ
 ନଗରର ଯଶର ଲବମାତ୍ର ସ୍ଵଧାରରେ କୌଶସି ଲୋକ ଜୀବନରେ କହୁପାରିବ
 ନାହିଁ । ଜଳିଜଳେ—ପରିଶାର ପାଣିରେ, ରାହାଜଗୁଆଳେ—ବାଟ ଜଗିଥିବା
 ଲୋକମାନେ, ବାହାଜନ୍ୟ ଯଶେ—ସହିୟ ଯଶ ସଙ୍ଗରେ ସେହି ମହାଜନଙ୍କ
 ପରୋପକାର ଯଶ ମିଶିଛି । ୩ । ଉଦୟାସ୍ତ—ଉଦୟ ଓ ଅସ୍ତ ପଦ୍ଧତି, ଉମାଗୁରୁ
 —ହୁମାଳୟ ପଦ୍ଧତି, ପ୍ରାଚୀର—ପୂର୍ବଦିଗର, ପ୍ରାଚୀର—ପାରିର, ଜବାସ୍ତବକ—
 ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ପେଣ୍ଡା, ସୁରେ—ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କଠାରେ । ୪ । ପଙ୍କେରୁହବଂଶ.....
 ପଦ୍ମବଂଶଜାତ ରାଜାମାନଙ୍କ ବୃକ୍ଷଶସ୍ତ୍ରରୁପ, ତପନାୟମୟବୃଷ—କେବଳ
 ସୁନାର କାରବାର ଯାହାଙ୍କର (ରାଜ ପକ୍ଷରେ); ସୂର୍ଯ୍ୟସମ୍ବନ୍ଧୀୟ

ଜନ କି କଲିବ । ଧରାବଜ ଗୁଣି ପାରିବ କେ ପୁଣି ମଣିସାନ୍ତ୍ରପୁନା ଭୁଲିବ ।
 ୫ । ସେ କି ଦାମୋଦର ଦେବଙ୍କ ଉଦର ଭର୍ତ୍ତି ଯା ନାହିଁ କାହିଁ ନାହିଁ ।
 ଦେବଙ୍କ ଅଭ୍ୟାସ ହେଲା ଅନିମିତ୍ତ ଯାହା ସମ୍ପତ୍ତି ଗୁଣି ଗୁଣି । ଯହିଁ
 ଅପଣେ । ବସେ ପଣ ପଣ କୁଞ୍ଜର । ଗଣନା କେ ପୁଣି କରିବ ସାଜେଣି
 ଉଷ୍ଣ ଭୂରଙ୍ଗମୟୁଞ୍ଜର । ୬ । ପରିବାର ହାଟ ବାଟକୁ ନିଅନ୍ତି ପରିବାରେ
 ଯହିଁ ହାଟକ । ଯହିଁ ଜନ ପକେରୁହୁତୟ ଅଙ୍କେ ଏକା ଜାଣନ୍ତି ବରାଟକ ।
 ଯହିଁ ଦୁଆରେ । ଶାକ ଗୋ ବୋଲି ତାକ ଶୁଣି । ସୁରୁପାଳୀ ନେଇ ସୁରୁପେ
 କୁଡାଇ ଦିଅନ୍ତି ଦିବ୍ୟ ମୋତି ମଣି । ୭ । ହେବା ଯଶେ ଜଣା ବଜାର
 ବିଛଣା ଉଠିଯିବା କାଳ ନିକଟ । ପୁଲିନ୍ଦସୁନ୍ଦରା ପଡ଼ିବା କସ୍ତୁରୀ ପଗଡ଼
 କରି କୁଟ କୁଟ । ହେଲେ ରଖନ୍ତି । ମିଶାଇ ଅବକର ତୁଲେ । ତାହାର
 ବସତି ଦୁଆରେ ଦିଅନ୍ତି ଗୋମୟ ଅଣ ଗୋ ଯେ ବୋଲେ । ୮ ।
 ସୁନାଗରୀଅରେ ଜୀବନ ଦେ ବୋଲି ଦାସୀକି ବୋଲୁଁ ଗୁହପତି । ଯହିଁ
 କୁଟୁମ୍ବିନୀ ଅନ ଭାବ ଘେନି ଦୁଅନ୍ତେ ଦୃଢ଼ ମାନବଜା । ଜାଣି ଭୟରେ ।
 ଅବରୋଧକୁ ଧବ ଯାଏ । ବସାଇ କୋଳରେ ସୁରୁପା ତାଳରେ ଦୃଷ୍ଟିକି
 ବୋଲି ସମଜାଏ । ୯ । ବରଣମଉଳି ବିଷ୍ଣୁପଦୁଁ ବଳି ବ୍ୟାପିଥିବାରୁ
 ଗୁରୁପାଣେ । ବହୁଳ ପକ୍ଷରେ ବହୁଳ ରକ୍ଷକ ପଟଳୀ ରୁମ୍ବିବାରୁ ଶିଖେ ।
 ଯେଉଁ ନଗରୀ । ଜନ ବିରୁଦ୍ଧେ ତାହା ଦେଖି । ଏ କି ଚମତ୍କାର ଅକାଳେ
 ଚତୁର ଦିଗ ଅଚଳେ ଦବଶିଣୀ । ୧୦ । କେଉଁ ପୁରେ ଯିତି ମାର୍ଜନା
 କରନ୍ତି ସୁନାଗଡ଼ିକା ହାତୁଧର । କସ୍ତୁରୀ ରୋଚନା ଗନ୍ଧସାର
 ସିନା କୁଙ୍କୁମ ତୁଲେ ପଡ଼େ ଛରା । ଚନ୍ଦ୍ର କମ୍ବଳ । ବିଛଣା

(ପଦ୍ମ ପକ୍ଷରେ) ମଣିକରୁଷିତ ପତାକାଦଣ୍ଡ । ୫ । ମଣିସାନ୍ତ୍ରପୁନା—ମଣିମୟ
 ପବନ ଶୂଙ୍ଘରେ ଥିବା ସୁନା । ୬ । ଅପଣେ—ବଜାରରେ, କୁଞ୍ଜର—ହାଟ,
 ସାଜେଣି—ସଜ୍ଜିତ, ଭୂରଙ୍ଗମୟୁଞ୍ଜ—ଅଶ୍ୱସମୂହ । ୭ । ହାଟକ—ସୁନା, ବରାଟକ—
 କଉଡ଼ି ଓ ପଦ୍ମବାଜକୋଷ; ସୁରୁପାଳୀ—ସୁନ୍ଦରାସ୍ତ୍ରୀମାନେ, ସୁରୁପେ—ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ।
 ୮ । ପୁଲିନ୍ଦସୁନ୍ଦରା—ନାଚକାଢ଼ୀୟା ସୁନ୍ଦରାମାନେ, କସ୍ତୁରୀପଗଡ଼—କସ୍ତୁରୀର
 ଖଣ୍ଡ ବା କଣା, କୁଟ—ବୁଡ଼ି, ଅବକରଭୁଲ—ଅଳ୍ପ ସାଙ୍ଗରେ । ୯ । ସୁନା
 ଗରୀଅରେ—ସୁନାରେ ଭିତର ଗରୀରେ, (ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ)—ହେ ସୁରୁସିଦ୍ଧା
 ଅ, ଜୀବନ—ପାଣି ଓ ପ୍ରାଣ, କୁଟୁମ୍ବିନୀ—ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀ, ଅବରୋଧ—
 ଅନ୍ତଃସୂର, ଧବ—ସ୍ୱାମୀ । ୧୦ । ବରଣମଉଳି—ପ୍ରାଚୀରର ଅଗ୍ରଭାଗ,
 ବିଷ୍ଣୁପଦ—ଅବାଗ, ବହୁଳପକ୍ଷରେ—ବୃଷ୍ଟପକ୍ଷରେ । ବହୁଳରକ୍ଷକ ପଟଳୀ—

ଭ୍ରମେ ପରିବାରେ । କରୁଛୁ ଛୁଡ଼ା ପାତ୍ରକୁ ଲଭନ୍ତି ଖାଲି ଧରୁକୁ
 ହିଁକିବାରେ । ୧୧ । ସଲ୍ଲବଣ୍ୟରସ ପୁରୁଷ ବଶେଷ ନାହିଁ ତା ଗାଗଜାତଦର ।
 ରତନ ମକରକଣ୍ଠିଣୀ ପ୍ରକର ସନ୍ତାନଜନ୍ମ ସୁଖାକର । ପ୍ରତି ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ।
 ମଣ୍ଡନେ ଶାଲଲ ଦଶର । ଚନ୍ଦ୍ର ଭୂରଙ୍ଗମ ଗଜ ଲକ୍ଷ୍ମୀଜନ୍ମସ୍ଥଳୀ ସେ ପିନ୍ଧୁକୁ
 ହସର । ୧୨ । ନିଜ ଦାନଦାର ଗଜଦାନଦାର ବହେ ଦାନଦାର
 ଗୁହକୁ । ଅର୍ଦ୍ଧକେ ତାହାର ଗର୍ଭକୁ ଚଳାଇ ତରାପଣ୍ଡସ ସମୁଦକୁ । ଶେଳ
 ମଣ୍ଡି । ମାଧବ ପ୍ରତି ମାସପାକ । ମାଧବପ୍ରତିମା ଗୁପ୍ତକେଳିରମା ଭବ
 ହେବାରୁ ସମୁଦ୍ରକୁ । ୧୩ । ପ୍ରତିମାସେ ରାକାପ୍ରଦୋଷେ ରସିକାଜନଙ୍କ
 ଭ୍ରମ କି କହିବା । କେ ଥାଏ ତଳରେ କେ ଉଚ୍ଛ୍ୱସ୍ଥଳରେ ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ
 ଥାଏ ଅବା । ଯେଟି ଉପରେ । ଥାଏ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ବନ୍ଦାଏ । ତଳେ ଥିବା
 ବାମା ଉଚ୍ଛ୍ୱସ୍ତା ରାମାଳୟନକୁ ଅର୍ଦ୍ଧ୍ୟ ବନ୍ଦାଏ । ୧୪ । ଯହିଁ ଗୁହରୁଲ
 ହିରଣ୍ୟମଞ୍ଜୁଳ କଲଣୀ ଉପର ଦଣ୍ଡକୁ । ରୁମ୍ଭିବା ଦଣ୍ଡକ କାଳେ ଗୁହିଁ
 ଲେକ କଳା ବଳାହକଣ୍ଠକୁ । ମନେ ବିଗୁରେ । ବଡ଼ସ୍ତ୍ର ନୀଳଚେଳ-
 ବଞ୍ଚି । ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣ ଘନ ରୁମ୍ଭେ ତାକୁ ଜନ ଘେନେ ସେ ବର୍ଣ୍ଣବାନା
 ବୋଲି । ୧୫ । ଯେବେ ସବ୍ୟୋଧନ ପ୍ରକାରେ ପ୍ରାଚୁଟକାଳୀନ ଘନ ବ୍ୟୋମେ
 ଘୋଷେ । ଦେଖି ବାତଲେଳ ପୁମୀତ ଦୁକୁଳ ଲତା ବଡ଼ସ୍ତ୍ର ଗିରିକୂଟେ ।
 କେଉଁ ପ୍ରାସାଦେ । ଗୁହିଁ ଅବଦାତପତାକା । ଜନ ଘେନେ ପୀତ କେତୁକୁ
 ତଡ଼ିତ ଧବଳକେତୁକୁ ବଳାକା । ୧୬ । ନିସର୍ଗ ଚପଳା ବଞ୍ଚିଗୁଣଶେଳା

ବହୁ ତାରକାସମୂହ । ଦବଣିଣୀ—ଦାବାନଳ, ବନାଗ୍ନି । ୧୧ । କଷ୍ଟସ୍ତ୍ର,
 ଶୋଭେଚନା, ଚନ୍ଦନ, ବୁଦ୍ଧିମ ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ଛତ୍ର (ଛଟକା)
 ପଡ଼ିବାରୁ ପରିବାର ଲେକମାନେ ସେ ସବୁକୁ ଚିହ୍ନିକମ୍ବଳ ମନେ କରି ବୃଥା
 ହିଁକିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ନିଶ ଛଡ଼ିବାରୁ କଷ୍ଟ ପାଆନ୍ତି । ୧୨ । ସଲ୍ଲବଣ୍ୟରସ—
 ଲବଣ୍ୟପୁର୍ଣ୍ଣଶୃଙ୍ଗାର ରସ ଓ ସୁନ୍ଦର ଜଳ, ଗାଗଜାତଦର—ଲହରୀ ହେତୁରୁ ଉଦ୍ଧ,
 ସନ୍ତାନ—ପୁତ୍ରାଦି, କଲ୍ପବୃକ୍ଷ; ଶାଲଲ—ଜଳ ଓ କପରି ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ; ପ୍ରତି
 ଅଗଣାରେ ଥିବା ସୁନ୍ଦର ଜଳାଶୟମାନଙ୍କୁ ସମୁଦ୍ର ସଙ୍ଗେ ଭୁଲନା କରାଯାଇଅଛି ।
 ୧୩ । ନିଜ ଦାନଦାର—ନିଜେ ଦାନ କରିବା ବେଳେ ଦେଉଥିବା ଜଳ; ଗଜ-
 ଦାନଦାର—ହସ୍ତୀମାନଙ୍କର ମଦଜଳ, ଦାନଦାରଗୁହକୁ—ସମୁଦ୍ରକୁ, ଅର୍ଦ୍ଧକେ
 —ପିଲ୍ଲମାନେ, ତରାପଣ୍ଡସ—ଶେଳବା ପାଇଁ କରିଥିବା ମଣ୍ଡପାବୁଦି ନୌକା; ମାଧବ
 —ବୈଶାଖମାସ, ବୈଶାଖରେ ମାଧବ ପ୍ରତିମା (ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରତିମା)ଙ୍କର ଗୁପ୍ତବୀଡ଼ାର
 ରମା (ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ) ଭବ ସମୁଦ୍ରକୁ (ଅନନ୍ତତ) ହୁଅନ୍ତି । ୧୪ । ରାକାପ୍ରଦୋଷ—
 ପୁର୍ଣ୍ଣିମାର ସନ୍ଧ୍ୟା, ରାମାଳୟନ—ସ୍ତ୍ରୀର ମୁଖ (ଚନ୍ଦ୍ର) । ୧୫ । କଳାକଳାହକ—
 କଳାମେଘ, ବଡ଼ସ୍ତ୍ର—ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳା, ନୀଳଚେଳବଞ୍ଚି—ନୀଳବର୍ଣ୍ଣର ବସ୍ତ୍ରାଣ୍ଡ ।

ପାସୋର ଧରକୂଟର ଭଟକେ ବସି । ଶୟନ ନ ଭଜି ନୟନ ନାସା ଅଗ୍ରେ
 ନିବେଶି । ୨୫ । ଯେ ଜପିଥିବ ତ ଶେଷପୀଠରେ ଶତବରଷ । ସେ ସିନା
 ଧରବ ଏ ସୁନାଗୋରୁ କରସାରସ । ୨୬ । ଚରମାଦ୍ରିଯାଏ ଚରମାନକୁ
 ପେଷିବା ଶିବେ । ନିଦେଶମାପିକେ ବିଦେଶଯାକ କୁହି ଅସିବେ । ୨୭
 ବାଳୀବର ବର ଭାବେ ଯେ ଛବି ହେବ ପ୍ରକଟ । ରଙ୍ଗାଙ୍ଗାବେ ଯିବେ ଅସିବେ
 ଲେଖି ତା ରୂପପଟ । ୨୮ । ମାୟାନର ନରତନୟେ ଜାଣନ୍ତି ଭଦ୍ର-
 ଜାଲେ । ଅଜ୍ଞା ଦେବ ଦେବ ସେ ଯିବେ ଦେଶ ହେଉକେ ଭଲେ । ୨୯ ।
 ଧୀରପଣେ ପଣେ ଅମରଗୁରୁ ଯିବେ ଓହ୍ଲଇ । ପୃଥିବୀରେ ବାରେ ନ ଥିବେ
 ଯାହା କଳାକୁ ସର । ୩୦ । ସମ୍ପଦରେ ଦରେ ଶଙ୍କିବେ ଯାକୁ କୁଳିଶପାଣି ।
 ବଳି କର୍ଣ୍ଣ କର୍ଣ୍ଣ ଯା ଦାନ ଯଶ ନ ଥିବ ଶୁଣି । ୩୧ । ଗୁଣରୂପରୁ ପୁରୁଷତା-
 ଭାସ ମାନ୍ୟକ ଥିବ । ଅବଧାନ ଧାନ ପ୍ରମାଣେ ଯାହାଠାରେ ହୋଇବା ୩୨ ।
 ସେହୁ ହେବ ଦେବ ସୁମତିମଣ୍ଡଳୀସଂହତନ । ଜେମାମଣି ମଣି-
 ସଂଯୋଗବିଧାନରେ କୁନ୍ଦନ । ୩୩ । ସ୍ବୟମ୍ବର ବରବର୍ଣ୍ଣନା ମନେ
 ବାଞ୍ଛିବ ଅବା । ମନୋରଥ ରଥସଞ୍ଚାରପଥ ନିମେ ଜାଣିବା । ୩୪ । ଏ
 ବିଧିରେ ଧୀରେ କହନ୍ତି ଜନସାରତନ ଛବି । ତାହାର ସେ ରସେ ବଳିବା
 ଶତ୍ରୁ ପ୍ରଧାନ ଭାବ । ୩୫ । ଜନନୀର ନିରବଧିକ ଧନେ ବଳେ ସେ ମତି ।
 ଜାଣି ତାତ ତା ତରଳତା ଲେଡ଼େ ସୁଗୁଣଶୀତ । ୩୬ । ବନ୍ଧୁ କୁଳକୁ
 ଲଜ୍ଜା ନୋହେ କୁଳ ହେଲେ ନିର୍ମଳ । ଗୁଣରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗପଣରୁ ଭୋଜି
 କରନ୍ତି ସୁଳ । ୩୭ । ମହତ୍ତ୍ବ ମହତ୍ତ୍ବମମାନେ ପ୍ରବଳାଇ କରନ୍ତି । ଅନନ

ଜଳ, କଥା । ୨୫। ଧରକୂଟରଭଟକେ—ପଦ୍ମତଣୁସୁକୁମାରରେ । ୨୬। କସୋରସ
 —କରପଦ୍ମ । ୨୭। ଚରମାଦ୍ରି—ଚରମାତଳ, ପଶ୍ଚିମସୀମା ଶେଷ, ଶିବେ—
 ଶୁଭ୍ରହୃଦ୍ରେ । ୨୮। ରଙ୍ଗାଙ୍ଗାବେ—ଶହକରମାନେ । ୩୦। ପଣେ ଅମର-
 ଗୁରୁ—ଅଶୀ ଜଣ ବୃହସ୍ପତି, ଓହ୍ଲଇସିବେ—ପରସ୍ପର ହେବେ । ୩୧। କୁଳିଶ-
 ପାଣି—ଇନ୍ଦ୍ର, ବଳି କର୍ଣ୍ଣ—ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦାତା ଦୁଇ ଜଣ, କର୍ଣ୍ଣ—କାନ ।
 ୩୨। ପୁରୁଷତାଭାସ—ପୋରୁଷର ସୂଚନା ବା ସଙ୍କେତ । ଅବଧାନ—ଶତ୍ରୁର
 ଏକାଗ୍ରତା, ଧାନ ପ୍ରମାଣେ—ଅତି ଅଳ୍ପ ମାତ୍ରାରେ । ୩୩। ସୁମତିମଣ୍ଡଳୀ-
 ସଂହତନ—ପଣ୍ଡିତସମୂହର ଇନ୍ଦ୍ର, ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପଣ୍ଡିତ, କୁନ୍ଦନ—
 ସୁବର୍ଣ୍ଣ । ୩୪। ମନୋରଥରଥ ସଞ୍ଚାରପଥ—ଅରଳାସରୁପ ରଥର ଗତିପଥ
 ଅର୍ଥାତ୍ ପେଶ୍ଚି ଦିଗରେ ଇଚ୍ଛା ତାହା । ୩୬। ନିରବଧିକ ଧନେ—ପ୍ରଭୁର
 ସମ୍ପଦରେ (ମା ଧନ ଖୋଜେ), ତା ତରଳତା—ଧନର ଅସ୍ଥିରତା, ସୁଗୁଣ

ଆନ ନର ନିନ୍ଦା ସ୍ତବ କରେ ଭରତ । ୩୮ । ତଥାପି ତଥାପି ହୋଇବ
ଦେବ ଦୁଃଖ ବରୁର । ମନ୍ତ୍ରଜ ମନ୍ତ୍ରଜନ୍ୟସୀତା ନ ରଖନ୍ତୁ ଶ୍ରେୟ । ୩୯ ।
ତରୁଣୀ ତ ରଣୀ କରିଛୁ ତପେ ଦେବକୁ ସୁବେ । ଦେବ କି ଦେବ
କିଶୋରୀଙ୍କ ଦୁଃଖ ନ ସୁହି ଏବେ । ୪୦ । ସରବ ଶରବରତୁଲ୍ୟ ନୃପ
ଦୁହେଁ ଏପରି । ମାନସମାନ ସମାଧାନ କରି ନେଲେ ଶବ୍ଦାଂଶୁ । ପ୍ରଭାତପ୍ରଭା
ତରଣିଙ୍କ ସୁତ କଲେ ପ୍ରକାଶ । ବାସବ-ବାସବତୀ ଦିଗ ହେଲ ଯୋଗିନୀ
ବେଶ । ୪୧ । ଅମ୍ବର ଅମ୍ବର କଷାୟ ପିନ୍ଧିବାରେ ରସିକ । ଦଣ୍ଡକ ଦଣ୍ଡ-
କମଣ୍ଡଳୁ ଘେନି ସମୁଦ୍ଧସିନ୍ଧ । ୪୨ । ହରଷେ ହରଷେବନରେ ମାଳୀ ହେଲେ
ବାହାର । ସାରସସାର ଶତପଦେ ପିଇ କଲେ ଝଙ୍କାର । ୪୩ । କାରଣ
ହେଲ ସେ ସମୟ କୋକଲେକ ମୋଦର । ଦରରୁ ଭଲୁକେ ନୋହଲେ
କୋରଡ଼ରୁ ବାହାର । ୪୪ । ହାର ନାହାରପରି ହେଲ ପ୍ରନେ ଅଭିରାମାର ।
ମାରମାରଗଣ ବରଷା କିଛି ହେଲ ଓହ୍ଲର । ୪୫ । ହରଣ କୁଳଟା
ନାଗର କରୁଥିଲେ ଯେ ବିଟ । ବିଟପିଛାୟାରେ ଛପିଲେ ଗୁଡ଼ି ବହଳ
ଶଟ । ୪୬ । ଶଟଣୀ ଲେକେ ଫିଟାଇଲେ ନୃପହାର କବାଟ । ବାଟଜଗାକୁ
ଅଭିସାରୀ ଦେଲେ ଭୂଷଣ ପାଟ । ୪୭ । ପାଟକ ତମିସପୁଷ୍କର ରବି କଲେ
ବିପାଟ । ପାଟକରେ ଦାସେ ଅଶ୍ରୁ କଲେ ଅଚଳକୁଟ । ୪୮ । କୁଟ-
ଯୋଧୀ ଦନ୍ତୁଜକର ଯେଉଁ ରାମ ମାରଣ । ରଣମୁଖେ ସେ ଶ୍ଳେଷସୁ
ନୃପତିର ଶରଣ । ୪୯ । ପରଶସୁମନ୍ଦାନନ୍ଦନ ଜାଣ ଏ ଗୁଣ ନାମ । ଏକ
ପଞ୍ଚାଶତ ସଂଖ୍ୟକ ପଦେ ହେଲ ବିରାମ । ୫୦ ।

ଶ୍ୟାମି—ଶନର ପ୍ରଶଂସା । ୩୯ । ମନ୍ତ୍ରଜମନ୍ତ୍ରଜନ୍ୟସୀତା—ମନ୍ତ୍ରସ୍ୟର ମାନସବ
ସନ୍ତାପ । ୪୧ । ସରବ—ମନ୍ଦୀ; ଶରବର—ଭକ୍ତ । ୪୨ । ତରଣିଙ୍କ ସୁତ—ସୂର୍ଯ୍ୟ
ସାରଥୀ ଅରୁଣ; ବାସବବାସବତୀଦିଗ—ଭଦ୍ରକ ଅଧିଷ୍ଠିତ ପୁରବିଗ; ଯୋଗିନୀ-
ବେଶ—ତାପସୀ ବେଶ; ଅମ୍ବର...ଗୈରିବବସୁରୁପ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଅକାଶ ।
୪୩ । ସାରସସାର—ପଦ୍ମର ମଧୁ ବା ମକରନ୍ଦ । ୪୪ । କୋକଲେକ—ଚବବାକ
ରାଜ୍ୟ; ଭଲୁକ—ପେଣ୍ଡୁ । ୪୫ । ନାହାରପରି—କୁଶାର ପରି (ଶୀତଳ) ।
ମାରମାରଗଣ—କଦର୍ପଗର; ଓହ୍ଲର—କ୍ଷୀଣ, ଅଳ୍ପ । ୪୬ । କୁଳଟା—ଅସ୍ତ୍ର
ନାଗ, ନାଗ—ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଲୁଗାର ଅଣ୍ଟାଗଣ୍ଡି, ବିଟପିଛାୟା—ଗହସିର ।
୪୭ । ଅଭିସାରୀ—ଅଭିସାରକା ନାୟିକା । ୪୮ । ପାଟକ ତମିସପୁଷ୍କର—ଘନ
ଅକ୍ଷରାବସମୁହର, ବିପାଟ—ବିଦାରଣ; ପାଟକର—ଗୌର; ଅଚଳକୁଟ—
ପବନ ଶିଖର । ୫୦ । କୁଟଯୋଧୀ—ମାୟା, ଯୁଦ୍ଧକାରୀ । ୫୧ । ପରଶସୁ-
ମନ୍ଦାନନ୍ଦନ—ଅନନ୍ଦପ୍ରଦ ବିବାହ ମନ୍ଦଣା ।

ବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

ଶ୍ରୀ—ଶ୍ରେଣୀ

(ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ପ୍ରଦର୍ଶନ)

ଶୁଣ ହେ ସୁହୃଦ ଜନେ ନବ ଯୁବରାଜ ଦିନେ ପୁର ବାହ୍ୟ
 ଉପବନ ମଣ୍ଡପେ ବସି । ରାଜବଲ୍ଲଭ ପ୍ରମୁଖ ସଖାନବହକୁ ସୁଖ ଦେଇଥିଲ
 ମୁଖ୍ୟ ଅକ୍ଷୟଳାରେ ରସି । ଖଟଣି ସାମନ୍ତ କିଶୋରେ । ଖଟିଥିଲେ
 ସାବଧାନ ହୋଇ ପାଶରେ । ୧ । ଏ ସମୟେ କୁଞ୍ଜଦ୍ୱାରପାଳ ବେଦ-
 ଲତାଧର ଧରଣୀ ହୃଦୟ ଶିରସ୍ପରଣ କରି । ଜଣାଇଲା ଦିବ୍ୟ ଅବଧାନକୁ
 ଆସୁ ହେ ଦେବ ନଟ ଅଶେଷ ବିଭବ ବେଶସମ୍ପାଦ । ମାୟାମୟ ବିଦ୍ୟା-
 କୁଶଳ । ତବ ପାଦମୂଳ ଦରଶନରେ ଲେଳ । ୨ । କସାଇଛି କ୍ରମେ
 କ୍ରମେଲକ ତୁରଙ୍ଗ ଚରମେ ଦାମାମା ନାଗରା ଭୁରା ଅଛି ଅନେକ ।
 ବୁଢ଼ାଇଛି ମଉଗଜ ସମଜରେ କରି ସଜ୍ଜ ଜାମୁନଦ ଜଗତମୁ ନେପଥ୍ୟ
 ଯାକ । ଅତି ପଟୁ ତଟୁପଟଳୀ । ମହୋଳତ ବଳୀବର୍ଦ୍ଧ ହୃଦୟ କଳି । ୩ ।
 ଫିହୁହୁନନ ସାରମେୟ ଅଛନ୍ତି ଅପାର ମେଶବୁଢ଼ା ଗଧ ଅଧଶତ
 ସମେତେ । ପାଟିର ଚର୍ଚ୍ଚିତପ୍ରନ ଘଟି କଞ୍ଚୁକ ଶୋଭନ ନଟୀ ଦଶ ଗୋଟି
 ସିଂହକଟୀ ସମସ୍ତେ । ଗାନ ନରତନ ଶୁଭରେ । ଅନ ନର ତ ନ ଥିବେ
 ପୁଣି କ୍ଷିତିରେ । ୪ । ଶୁଣି ଗୋହାଧିପ ପୁତ୍ର ମିତ୍ର ସମ୍ମତରେ ନେତ୍ର-
 କୋଶକୁ କମ୍ପାଇଁ ଆସୁ ବୋଲି ସୁଗନ୍ଧ । ଅବକାଶେ ଭେଟି ନଟ ଯୋଡ଼ି
 ରହି କରପୁଟ ଜୟ ପୂର୍ବ ପ୍ରବ ଭାଟ ପର ରଟିଲା । କଳପିଲା ହଟ କପଟ ।

ବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ମୁଖ୍ୟ ଅକ୍ଷୟଳା—ପ୍ରଧାନ ପଶାଖେଳ । ୨ । କୁଞ୍ଜଦ୍ୱାରପାଳ—କୁଞ୍ଜ-
 ଦ୍ୱାରର ଦ୍ୱାରୀ; ଧରଣୀହୃଦୟ ଶିର ସ୍ପରଣ କରି—ମାଟିରେ ବସି ଓ ମସ୍ତକ ଲଗାଇ
 ଅର୍ଥାତ୍ ସାଙ୍ଗୀୟ ପଶାମ କରି । ୩ । କସାଇଛି—ଦୃଢ଼ରୂପେ ବାନ୍ଧିଛି; କ୍ରମେଲକ
 —ଓଟ, ତୁରଙ୍ଗ—ଘୋଡ଼ା, ଚରମେ—ପିଠିରେ, ଦାମାମା ନାଗରାଭୁଷ—
 ବାଦ୍ୟବିଶେଷ, ମଉଗଜସମଜରେ—ବଡ଼ ବଡ଼ ଦ୍ୱାଜାସମୂହଦ୍ୱାରା, ଜାମୁନଦ...
 ସୁନାଞ୍ଜର ପଡ଼ିଥିବା ତମ୍ବୁ ଏବଂ ନେପଥ୍ୟ (ବେଶ) ସବୁ । ତଟୁପଟଳୀ—ଛୋଟ
 ଘୋଡ଼ାସବୁ । ୪ । ଫିହୁହୁନନସାରମେୟ—ଫିହୁମରି ଶରୀରବିଶିଷ୍ଟ ହୃଦୟ,
 ମେଶ—ଗାଈ (ତମ୍ବୁ ଟାଣିବାପାଇଁ), ପାଟିର—ଚଉନ, କଞ୍ଚୁକ—କାଞ୍ଚିକ, ଗାନ
 ନରତନଶୁଭରେ—ଗାଇବା ଓ ନାଗବାରେ । ୫ । ଗୋହାଧିପପୁତ୍ର—ରାଜପୁତ୍ର,

କଦଳୀତରୁ ଭୋରଣ କନକପୁଷ୍ପ । ୫ । ଯୁଗରାଜ ସଭା ଗୁଡ଼ିଆପେତକ ନଟୀ
ଅଜାଡ଼ି ହେଲେ ନାଟ ଦେଖିବାକୁ ମଣ୍ଡଳୀ ଘେର । ହୋଇ ତାଙ୍କ ନାଗ
ଭୃଂଶ ଜାତ ହେଲେ ସଜହଂସ ତା ଦେଖି ସେ ହସିଲା ତାଠାରୁ ସେପରି ।
ତହିଁ ପୁଣି ଅକାଶେ ଗୁହଁ । ତାଙ୍କିଲ ରେ କାମରଣ୍ଡି ରହିଲୁ କାହିଁ । ୬ ।
ତହିଁ ଅକାଶରୁ କାଶମିଶା ବୃଦ୍ଧା ଅଛନ୍ଦାସ ସହିତେ ଶୁଭିଲ ଘୋର
ଘର୍ବରସ୍ତରେ । ପୁରତ ବିନା ନିମିଷ ହୋଇଛି ମତେ ବରଷ କର ରେ ମୋର
ସନ୍ତୋଷ ନବକିଶୋରେ । ଏତେ କହି ପଡ଼ିଲା ଶସି । କାଳରାତ୍ରି ମୂର୍ତ୍ତି
ତାଳତରୁ ସଦୃଶୀ । ୭ । ଧବଳ ଝାଞ୍ଜିରକେଶା ତହିଁ ପୁଣି ଲେକହସା ଦମ୍ଭକ
ସଦୃଶ ଖୋସା ସଧ କରୁଛି । କାକ ବକ ପକ୍ଷିହଂସ ଦୃଷ୍ଟ ବିଦ ଗୁରସୋର
ବେତରେ ବସନ୍ତ ତୋର ଫୁଲ ଘେରୁଛି । ନେତ୍ର ତରୁଦୋଟର ପରା ।
ଗୋଟାକରେ ଅଛି ମାଦ ସଫେଦ ତାରା । ୮ । ପୀନସଗଦ ବିକୃତ ନାସାବିଳ
ବିନିର୍ଗତ ଲେମ ନିକୁରମ୍ବ ରୁମ୍ବେ ଲମ୍ବ ଚିତ୍ରକ । କଞ୍ଚୁକ ଦୁଗୁଲ ଗଳିବଳି
ତଳି କୁଷ୍ମିଣ୍ଡଳୀ ଲୁଲି ହେଉଛି ଅଦୋଳି ଯାହାର ବୁକ । ଶଙ୍ଖ ମଣିମାଳା
ଅନେକ । ମଣ୍ଡିଛି ସେ ଚଣ୍ଡୀ ଗଳଗଣ୍ଡିଆ ବେକ । ୯ । ତନ୍ମୁକ ଇନ୍ଦନ
ଗୋରା ଦେହା ପୁଥୁଳପଞ୍ଜରା ଜଗୁଷ୍ମଲଙ୍ଗଳୀ କପୋଳ ନିତମ୍ବ । ଘୋଡ଼ାଉଁ
କାଶାୟ ବାସେ ଅଧ ଅଧମାଙ୍ଗେ ଦିଶେ କାର୍ଯ୍ୟ ଓଷ୍ଠୀର ଶ୍ଵେତ ଲେମ-
କଦମ୍ବ । ତରୁଣକୁ ଗୁହଁ ସଂକୋଚେ । ରସନା କାମୋଡ଼ି ହସି ଅଳପ ନାଚେ ।
୧୦ । ପାଶେ ମିଳି ଯିବା ଯୁବାଜନଙ୍କୁ ସୁନଧନବା ବିକାର ଅତୁରେ କମି

କଳସିଲ ଦୃଷ୍ଟକପଟ—ମାୟାପୁଷ୍ପ ଇନ୍ଦ୍ରକାଳ ବଲ୍ଲନା କଲ, କନକପୁଷ୍ପ—
ସୁନାପୁଷ୍ପଦୟ । ୬ । ନଟୀ—ବେଶ୍ୟା, ହୋଇ ତାଙ୍କ ନାଗଭୃଂଶ—ଖୋସଣୀ ପିଟି-
ଯାର । ୭ । କାଶମିଶା—କାଶରୋଗଯୁକ୍ତା, ନିମିଷ—କ୍ଷଣକାଳ । ୮ । ଧବଳଝାଞ୍ଜିର-
କେଶା—ଯାହାର କେଶ ଧଳା ଓ ପାତଳା, ଦମ୍ଭକସଦୃଶ—ଗୁଆ ପରି ସୁନ୍ଦ୍ର,
ସଧକରିଛି—କୌତୁକରେ ବାନ୍ଧିଛି, କାକବକପକ୍ଷିହଂସ—ବୁଆ ଓ ବଗ ପକ୍ଷୀ
ଖୋସାରେ ଖୋସିଛି, ଦୃଷ୍ଟ ବିଦ ଗୁରସୋର—ଦେଖାଯାଉଥିବା ଗୁରସର
ବିଦ, ବସନ୍ତତୋରା—ହଳଦିଆ ବର୍ଣ୍ଣର ସୁନ୍ଦର (ଫୁଲ), ତରୁଦୋଟର—
ଗଛଖୋଲ । ୯ । ପୀନସଗଦବିକୃତ—ପୀନସ ରୋଗଦ୍ୱାରା ବିକାର ପ୍ରାପ୍ତ,
ନିକୁରମ୍ବ—ସମୁଦ୍ର, କୁଷ୍ମିଣ୍ଡଳୀ—ଉଦରଦେଶ, ବୁକ—ବସନ୍ତ (ସୁନ);
ଗଳଗଣ୍ଡିଆ ବେକ—ଗଳଗଣ୍ଡି ରୋଗଯୁକ୍ତ ସୁଲ ବେକ । ୧୦ । ତନ୍ମୁକଇନ୍ଦନ
—ଚେନ୍ଦୁକାଠ, ଜଗୁ—କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ, ଶୁଷ୍ମଲଙ୍ଗଳୀ—କପୋଳନିତମ୍ବ—ଗଣ୍ଡଦେଶ
ଓ ନିତମ୍ବ ଶୁଣିଲୁ ନଡ଼ିଆ ଭଳି, କାଶାୟବାସ—ଗେରୁଆ ଲୁଗା, କାର୍ଯ୍ୟଓଷ୍ଠୀ
—ଯାହାର ଓଷ୍ଠର ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ନାୟୁକ୍ଷୟ ବର୍ଣ୍ଣ ପରି ହେତା ବା—ପୀଡ଼ାଭ, ଲେମକଦମ୍ବ
—ରୋମସବୁ । ୧୧ । ସୁନଧନବା—ସୁସ୍ଥଧନା, କଦର୍ପ; ବିକୃତ—ସ୍ତବ୍ଧବର

ଧାଈ ଗୀତ ଗାର ତଳପେ ଶୁଆର କଲେ ଅରସ୍ତୁବିଧାନ । ସମୁଚ୍ଛଳିଲ ।
ମଙ୍ଗଳ ଦୁଳଦୁଳ ବାଜା । ଘେନି ରତ୍ନାଞ୍ଜଳି ନୟନପୁଗଳି ପବିତ୍ର କଲେ
ମହାରାଜା । ୪୪ । ତାହା ଜନ୍ମ ଶୁଣି ଯା ହାତକଣ୍ଠେଣୀ ବୃଷ୍ଟିରେ ପୁଣ୍ୟ କଲେ
କ୍ଷମା । କବି ଭାବ କହେ ସେ କି ଶିଶୁ ନୋହେ କଳଙ୍କଦରଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରମା ।
ରାଣୀ ଉଦର । ଅକାଶୁଁ ହେବାରୁ ଉଦତ । କଳଙ୍କୀ ଶଶିକି ବରଜି ଅସି
କି ତାରାଲି ହେଲା ଭୂମିଗତ । ୪୫ । ଲୁଟିଲେ ପ୍ରଜାପ ସାତଦିନ ଯାଏ
ହଜାର ସଂଖ୍ୟକ ବଜାର । ସହସ୍ରାଂଶୁଁ ଅଂଶ ନ ଲଭିଲ ଶେଷ ଲୁଟିବାରେ
ହେଲେ ବେଜାର । ଲକ୍ଷ ରଜକେ । ସଜ କରବା ଚେଳହୁଟ । ବରଜି
ବିଦୁରେ ତାଙ୍କଲେ ମୋଦରେ ଅସ ହେ ଜନେ ଲୁଟ ଲୁଟ । ୪୬ । ଏକବିଂଶ
ଦିନ ସକଳ ଭୁବନ ସେ ପୁରେ ପର ଅଭାସିଲେ । ଗଉରବ ମୂଳ ହୋଇ
ନୃପକୁଳଗୁରୁ ମହାପୁରେ ଅସିଲେ । ଯେମାମଣିକି । ରଖନ୍ତେ ମହାରାଜ
କୋଳେ । ଅଷ୍ଟକଞ୍ଚମାଲୁପିତ ଚପଳା ଘନାଙ୍ଗେ ଖେଳିଲା କି ଲେଲେ ।
ସେ ନରେନ୍ଦ୍ରବାର୍ମା ଶୁଣି ରକ୍ଷ ଭାଳି ମୀନ ରେବତୀ ମୂଳ କଲେ । ଚମ୍ପା-
ମାଳା କୋଷ୍ଠୀ ଲେଖିଲା ବିମ୍ବୋଷ୍ଠୀ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ବୋଲି ବୋଇଲେ ।
କୋଳ ତଳପ । ଶଟଦୋଳି ପୁରବୟସ । ଜନକ ନୟନ ହୃଦୟ ବଚନ
ସେ ଦିନୁ ହୋଇଗଲେ ଶିବ । ୪୭ । ନଗରୀ ଭୂପାଳରାଜବଧୂ ନୀଳ କମଳ-
ନୟନା ଜନମ । ପଞ୍ଚାଶତପଦ ଘଟିତ ଏ ଛନ୍ଦ ବାଳବତାର ଏହା ନାମ ।
ଏହା ଉତ୍ତର । ଛନ୍ଦେ ପ୍ରଥମୁଁ ଜେମା ଛବି । ବାଳଲୀଳା ଧର ହେବାର
କିଶୋରୀ ସଂକ୍ଷେପେ ବରଣିବ କବି । ୪୮ । କମଳାଙ୍କ ଶିଶୁ କର୍କଶପରଶୁକର-
ବନ୍ଧ୍ୟ କଞ୍ଜନୟନ । କମଳାଙ୍କ ପ୍ରନ କର୍ପୁର ଚନ୍ଦନ କମଳଧୁମଧ୍ୟଗୟନ ।
କମ୍ବୁକଟକ । କମଳ ସିଂହାସନେ ସ୍ଥିତ । କର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଧରାଉ-
ଠାରେ କରୁଣା ଦୃଷ୍ଟିପାତ ।

ମାଟି । ଭୃମ୍ବିସୁନ—ଲଭୟୁଳ; ଗର୍ଭିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀର ଲଭୟୁଳ ପିତା ଲଗିଲେ ଝିଅ ଜାତ
ହୁଏ । ନାର... ନାହିରୁ ପାଣି ଶୁଖିଯିବା ପରେ । ଅରସ୍ତୁ—ଅନୁକୃଶାଳ ।
୪୫ । ଯା ହାତକ... ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯାହା ପୃଥ୍ବୀରୁ ପୁଣ୍ୟ କଲେ; କଳଙ୍କଦରଦ୍ର-
କଳଙ୍କଗୁନ, ତାରାଲି—ନକ୍ଷତ୍ରଗଣ । ୪୬ । ସହସ୍ରାଂଶୁଁ ଅଂଶ—ହଜାର ଭାଗରୁ
ଭାଗେ ମଧ୍ୟ ସରିଲା ନାହିଁ । ଚେଳହୁଟ—ଲୁଗାଗଦା । ୪୭ । ଗୁରୁମନ୍ତ୍ରପୁରେ—
ଗୁରୁସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ; ଅଷ୍ଟକଞ୍ଚମାଳା—ଅଠଗୋଟି ପଦ୍ମମାଳ; ଘନାଙ୍ଗେ
—ମେଘକୋଳରେ । ୫୦ । କମଳାଙ୍କ ଶିଶୁ—ବ୍ରହ୍ମା; କର୍କଶପରଶୁକର—
ଶିବ; କଞ୍ଜନୟନ—ପଦ୍ମନେତ୍ର (ଜଗନ୍ନାଥ), କମଳଧୁ—ସମୁଦ୍ର, କମ୍ବୁକଟକ—
ଶଙ୍ଖକ୍ଷେତ୍ର, ପୁରୀ ।

ଷଷ୍ଠ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ଘଣ୍ଟାରବ

(ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ବାନ୍ଧାବସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣନା)

ତଦନ୍ତେ ରସିକେ ଶୁଣ । ବୁଝି ବୁଝି ଭଲ ଯଶ । ଯେଉଁ ପରି ଜନେ
ଦେଖନ୍ତି ନୟନେ ଯେମାର ଶୁଭ ଲକ୍ଷଣ । ୧ । ଭାବିବା ଲବଣ୍ୟରମା । କେ
କହେ ଦୁହେ ଏ ଜେମା । ଧରି ଶିଶୁଲୀଳା କନକ ଚପଳାବଲ୍ଲଭା ମଣ୍ଡିଲ
କ୍ଷମା । ୨ । ସୁଧାମୟଧାମସାର । ତା ଶଶମିଷ ମସାର । କଲ ମୁଖ କେଶ
ଅବଶ ଲେକେଶ ଏ ବସୁଭଗୁଷାର । ୩ । ଲଲଟପଟ କପଟ । ଅଶ୍ରୁମୀ
ବିଧୁ ପ୍ରକଟ । ଝଲରେ ଝଟକି ରଖୁଛି ଅଟକି ଲେକନେହକୁ ନିପଟ । ୪ ।
ଦୂରୁ ଅନା ପ୍ରାଣସଙ୍ଗି । ଭୂରୁ ଅସିତ ଭୁଜଙ୍ଗୀ । ଅଜଠାରୁ ବହେ
ଗଣନାରେ ଶହେ ଅହେତୁକ ଖେଳାରଙ୍ଗୀ । ୫ । ଲସିକା ଶୋଭା ମନ୍ଦର ।
ନାସିକାକୁ ବେଦବର । ସାର ତଳଫୁଲେ ସଜାଡୁଛି ମାର ଭାରତ ହେବ
ଅଖର । ୬ । ଅଧରଶୋଭାକୁ ଭାବ । ମନ୍ଦାର କି ବନ୍ଧୁଜୀବ । ନ ଚଳଇ
ଅରି ଚରଣ ଏ ଶିଶୁ ଦେଖି କେଉଁ ବନ୍ଧୁ ଯିବ । ୭ । ନେହ ବିଚିତ୍ର
ସାରଙ୍ଗ । ତାରା ଇନ୍ଦ୍ର ନୀଳ ଭଙ୍ଗ । କୋଟି ଶୁଭଲକ୍ଷ୍ମଜଳଧର
ପଶୁପାଳୀ ରଖିଅଛି ସଙ୍ଗ । ୮ । ଗଣ୍ଡ ଦରପଣ ବିମ୍ବେ । ଭିତ୍ତିବନ୍ଧ

ଷଷ୍ଠ ଛାନ୍ଦ

୩ । ସୁଧାମୟ ଧାମସାର—ଚନ୍ଦ୍ରଲେକର ସାରଭାଗ, ତା ଶଶମିଷ ମସାର
—ଚନ୍ଦ୍ରର ଶଶରୂପୀ କଳଙ୍କ କପଟ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳମଣି ପରି; କଲମୁଖ...ବ୍ରହ୍ମା ଚନ୍ଦ୍ର
ଲେକର ସାରାଂଶ ଓ ତନ୍ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଇନ୍ଦ୍ର ନୀଳମଣି (କଳଙ୍କ) ଅଣି ଅବଶ
ହୋଇ ଯଥାକ୍ରମେ ଏ ସୁନ୍ଦରୀର ମୁଖ ଓ କେଶରୁ ନିର୍ମାଣ କରନ୍ତୁ । ୪ । ଝଲ
—କାନ୍ତି । ନିପଟ—ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ । ୫ । ଭୂରୁ—ଭ୍ରୂ; ଅସିତଭୁଜଙ୍ଗୀ
—ବୃଷ୍ଟସର୍ପୀ । ୬ । ଲସିକା—ନିତ୍ୟମୁଳ, ଅଖରରୁ (ଶେଷରେ) କନ୍ଦର୍ପର
ଶରମୁଣା ହେବ ବୋଲି ବ୍ରହ୍ମା ନାସିକାରୁ ରାଶିମୂଳର ସାରବସ୍ତୁରେ
ସଜାଡି ରଖିଛି । ୮ । ସାରଙ୍ଗ—ପଦ୍ମ । ତାରା—ଅଖିର ପୁଅ, କନକକା;
କୋଟିଶୁଭଲକ୍ଷ୍ମଜଳଧର—ଶୁଭଲକ୍ଷଣ ସମୂହ ଯାହାଠାରେ ଏକଦା ମିଳିତ
ହୋଇଅଛି । ପଶୁପାଳୀ—ଚଣ୍ଡୁର ଲେମ୍ବୁ ପଞ୍ଚୁ । ୯ । ଭିତ୍ତିବନ୍ଧ—କାନ୍ଥର ବନ୍ଧ

ପ୍ରତିବିମ୍ବେ । କେତେ ଭାଗ୍ୟବତୀ ନରେନ୍ଦ୍ରପୁରତା ଗଣେ ଯା ଏହାକୁ
 ରୁମ୍ଭେ । ୧ । ଯୋଗବର୍ଣ୍ଣ ଅଦରଣେ । ପ୍ରତିଫଳ ଯେବେ ଦିଶେ । ଯଥା
 ରାଜେ ରଙ୍ଗ ପଦ୍ମନାଗରଙ୍ଗ ତଥା ଚିରୁକ ଭଞ୍ଜସେ । ୧୦ । ଅନାର
 ଏହାର ଶୁଦ୍ଧ । ଏପରି ହୁଏ ପ୍ରଜାତି । ନେତ୍ରମୁଖ ଖସି ନ ଯିବାକୁ ପାଣି
 ରଖିଛି କେଳତପତି । ୧୧ । କନକ କପୋତ ପୋତ । ତୁଳା ବୁହେ
 କଣ୍ଠରୁତ । ଅକାରଣଭବ ସକରୁଣରବ ଜଣେ କଳକଣ୍ଠରୁତ । ୧୨ । ଅର୍ଜୁ
 ହେଲଣି ସଞ୍ଚିତ । ଜେମାର କଳକିଞ୍ଚିତ । ଦାସହାସ କାଦ ସମନ୍ତୋପ
 ମନ୍ଦସ୍ଥିତ ମିଶ୍ରିତ କିଞ୍ଚିତ । ୧୩ । ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣମୟ ସୁକୁମାର । ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଦାମୁଣାଳ
 ସାର । ବିରଚିଲା ଅଣି ଯତେ କୁଶପାଣି ବାହୁପୁନ ସୁଦୃଶାର । ୧୪ । କନକ
 କଳିତ ମନ୍ଥା । ବକ୍ଷକୁ ବିରୁର ବିହ । ମେରୁ ମଞ୍ଜି ପୋତିଥିଲା ପରି ଦୁଧି
 ପ୍ରନସ୍ଥାନ ଅଛି ବିହ । ୧୫ । ଶୋଣମଣି ମଧ୍ୟ ସୁନା । କଞ୍ଜପାଣିପାଦ ସିନା
 ଶିଳଗତାଯୋଷା ମଣ୍ଡନକୁ ଭୂଷା ହେବ ଏ କୁନ୍ଦଦଶନା । ୧୬ । ନଜର
 ଦିଅ ଉଦରେ । ମଞ୍ଜା ଏ କି ପ୍ରମୋଦରେ । ସୁଲବଣ୍ୟ ଜଳପୁଟର କମଳ
 ନବଦଳଶୋଭା ଧରେ । ୧୭ । ନାରାବଳ ଆବରତ । ଛବିକି ଅନବରତ ।
 ଦେଖି ସୁଖୀ ହେଲ ଅମ୍ଭ ନେତ୍ର ଭଲ ଆଚରଥିଲା ବରତ । ୧୮ । କି
 ସୁନ୍ଦର ଉରୁଦ୍ରୟ । ହେଲେ ଯତ୍ନବନୋଦୟ । ବିପରୀତ ସୁନା କଦଳୀର
 ଦଳି ଦେବ ଏ ଶୋଭା ନିଶ୍ଚୟ । ୧୯ । ଅନା ଜାନ୍ତୁତଳଶିଖା । କରେ ମନ-
 ଧନ ଶୈବ । ଅଟେ ସରସ୍ଵତୀ ପଦ୍ମଜବା ମଣିଷତସୁନାଶୁଭପର । ୨୦ ।
 ଉଦୃଶ ସୁସମାର୍ପଣା । ସେ ମନ୍ଥାମହେନ୍ଦ୍ର ଜେମା । ହିମେ ବିବର୍ଜିତ

ଜେମାଙ୍କ ଗଣ୍ଡଦେଶରୂପ ଦର୍ପଣଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହେଉଅଛି । ୧୦ । ଅଦରଣେ
 —ଦର୍ପଣରେ, ପ୍ରତିଫଳ—ପ୍ରତିବିମ୍ବ, ଯୋଗବର୍ଣ୍ଣ—ଦୈବାତ । ୧୧ । କେଳି-
 ପତି—ବଦର୍ପ, ପାଣି—ପାଣିଯନ୍ତ୍ର, ପାଣ (କାନକୁ ପାସ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା
 କରାଯାଏ) । ୧୨ । କଳକଣ୍ଠରୁତ—କୋକିଳଧ୍ଵନି । ୧୩ । କଳକିଞ୍ଚିତ—ନାୟକ
 ସମ୍ପର୍କରେ ହର୍ଷ ହେତୁରୁ ନାୟିକା ଦାସଦାସ ପ୍ରଭୃତି ଯେଉଁସବୁ ଭାବ ଏକ
 ସମୟରେ ପ୍ରକାଶ କରେ । ୧୪ । ବିଧାତା ବକ୍ଷସ୍ଥଳକୁ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଦର୍ଶିତ ପୃଥ୍ଵୀ ମନେ
 କରି ତହିଁରେ ମେରୁପର୍ବତର ବାଜର ଜ୍ୟୋତିପରି ପ୍ରନସ୍ଥାନକୁ ନିର୍ମାଣ କରିଅଛି ।
 ୧୫ । ଶୋଣମଣି ମଧ୍ୟସୁନା—ସୁନାଭିତରେ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ମଣିପରି । କଞ୍ଜପାଣିପାଦ
 —ପଦ୍ମହସ୍ତ ଓ ପଦ୍ମପାଦ । ୧୬ । ନିଜ ଭବଣ୍ୟରୂପ ଜଳରେ ପୁରଟକମଳ (ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣପଦ୍ମ)
 ନୂତନପତର ଶୋଭାକୁ ଧରିଅଛି । ୧୭ । ନାରାବଳଆବରତ—ନାରାବଳିରୂପ ଆବୃତ୍ତି

ହେଲ ଅବଦାତ ପକ୍ଷରେ ଯଥା ଚନ୍ଦ୍ରମା । ୨୧ । ଜଗତା ଲେଚନ ବେଡ଼ି ।
 ଉତ୍ତନ ଶୟନ ଛୁଡ଼ି । କେତେଦିନେ ପୁଣି ପ୍ରକାଶିଲ ଠାଣି ଉଦରମାଡ଼ି
 ପହୁଡ଼ି । ୨୨ । ଦିବୁଁ ଦିନ ସୁକୁମାରୀ । ବହୁଲ ଅଭୁତ ଶିରୀ । ଅଣି
 ହେବା ଶୋଭା ଭଣିବାକୁ ପ୍ରଭୁ ଫଣୀଶ୍ଵର ଗଲେ ହାର । ୨୩ ।
 ଅବରୋଧତମ ଦୁଃଖ । ହରଲ ଛବି ମୟୁଖ । ବିଶ୍ଵମନବାଶଲ୍ଲଖ ସେ ମଣ୍ଡିଲ
 ପାଖ ଦାସୀଙ୍କର କାଖ । ୨୪ । ଦେବଙ୍କ ପ୍ରସାଦ ଧରି । ମରଣୀ ଯଥା
 ଅଚରି । ଏକ କରତଳୁ ଅରକେ ନିଅନ୍ତି ଭିତରଭୁଷା ସୁନ୍ଦରୀ । ୨୫ ।
 ସମ୍ଭବତେ କୁଭୁହଲ । ଗୋଲେ ବରଜିଲ କୋଳ । ଦେଖି ପୁର ମରକତ
 ବସୁଧାର ପ୍ରସ୍ତେ ନିଜ ପ୍ରତିଫଳ । ୨୬ । ଭୃଷିଧର ତହୁଁ ପୁଣି ।
 କେତେବେଳେ ଧାନ୍ତୀପାଣି । ଧରି ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଚରଣାରବିନ୍ଦ ଯୁଗେ
 ମଣ୍ଡର ଧରଣୀ । ୨୭ । ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ଉଭା । ଖସିପଡ଼େ ହେମପ୍ରଭା ।
 ଖସିଗଲ କି ଅଭାସିଯାଏ ବିଶ୍ଵମଉଳି ଚମ୍ପକଗଭା । ୨୮ । ସେ ଧରାଧର
 ଦୁଲ୍ଲୀ । ସଂସର୍ଗ କୁଭୁକଭଳ । କୁନ୍ଦଳତା ନାମ ସମବୟା ବାଳୀ
 ଜଣେ ହେଲ ପ୍ରିୟ ଅଳୀ । ୨୯ । ତାହା ବାହାରେ ବହୁତ । ଲଳିତା
 ବନିତା ମିତ । ବନିତାତୁଲେ ତାମସୀ ଦିନ ସୁଗେ ନେବାରେ କଲେ
 କାମିତ । ୩୦ । ସର୍ଗାକି ମୋଦେ ଫୁଲର । ରଗିଲ କେଲି ଗେଲର ।
 ଘେନି ଗୁମ୍ଫାକର ପିକତାନିକର ଭରତ ସୁନା କୁଲର । ୩୧ । ଖେଳେ
 ବଳିବାକୁ ମତ । କରନ୍ତି ତ ପ୍ରଜାପତି । ଜନମରୁ ପ୍ରତି ବାଳିକା ମୂରତି-
 ମାନଙ୍କୁ ସ୍ଵରୂପବତୀ । ୩୨ । ଘେନି ସହଚରାଞ୍ଜି । ପରମ ହରଷ ଭଜି ।
 ବାଳିକା ଦିଏ ପାଞ୍ଚାଳିକା ବିବାହ ମହୋତ୍ସବେ ମହାଭୋଜି । ୩୩ ।

ବା ଭର୍ତ୍ତୃଷ, ବରତ—ବ୍ରତ । ୨୧ । ଅବଦାତପକ୍ଷ—ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ । ୨୨ । ଜଗତାଲେଚନ-
 ବେଡ଼ି—ଲେକତପ୍ତର ବଳନସ୍ଵରୂପା, ଉତ୍ତନ ଶୟନ—ଓଡ଼ ହୋଇ ଶୋଇବା
 ବା ଉପରକୁ ମୁହଁ କରି ଶୋଇବା । ୨୩ । ଫଣୀଶ୍ଵର—ଅନନ୍ତନାଗ । ୨୪ । ଅକ୍ଷ-
 ପୁରର ଅକ୍ଷକାରରୂପ ଦୁଃଖର ତାହାର କାନ୍ଧର କରଣ ଦୂର କଲ ।
 ୨୫ । ମରଣୀ—ମିହିତା, ବକ୍ସୁ । ୨୬ । ଦେଖି... ଅକ୍ଷପୁରର ମରକତ-
 ମଣିରେ ନିର୍ମିତ କୁସୁଷ୍ମରେ ନିଜ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଦେଖି । ୨୮ । ହେମପ୍ରଭା—ସୃଷ୍ଟୀକା
 ଚନ୍ଦ୍ରକଳା, ବିଶ୍ଵମଉଳିଚମ୍ପକଗଭା—ସଂସାର ମସ୍ତକର ଚମ୍ପାଫୁଲର ଝରପର ।
 ୩୦ । ତାମସୀଦିନ—ରାତି ଓ ଦିନ । କାମିତ—କାମନା । ୩୧ । ଗୁମ୍ଫାକର ପିକତା-
 ନିକର—ସୁନାର ଧୂଳିସମୂହ । ୩୩ । ପାଞ୍ଚାଳିକା—ପିତୁଳା, ବୁଣ୍ଡାର ।

ବନ୍ଦାଇ କାନନାଉଳୀ । ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲେ ବାଉଳୀ । ଦୁରବୋଧ ଗଲ ବୋଧ
 ବଢ଼ିଶିଖା ହାଉଳି ବାଜି ଝାଉଁଳି । ୩୪ । ଶୁଭାନ୍ତ ଦୁଃଖ କାଉଳି ।
 ହୋଇ ହୋଇଲ ବାଉଳି । ବିଗୁରଲ ଏହା ଉଦୟରୁ ଅହା ଗଲ ଅଉଳି
 ପାଉଳି । ୩୫ । ଯଥା କଞ୍ଜକୋଷେ ବାସ । କରଥାଏ ଅଗୁଁ ବାସ ।
 ନିମିତ୍ତ କାରଣ ଅରୁଣକରଣ ଛୁଇଁଲେ ଲଭେ ପ୍ରକାଶ । ୩୬ । ସେହୁ
 ରୂପେ ବିଦ୍ୟାଶାଳା । ବିଧିକି ମାନ୍ଦ୍ର ଦେଖିଲ । ସଜାଡ଼ିବା ବେଳୁ ଅଜାଡ଼ି
 ବିଧାତା ସକଳ ଗୁଣ ରଖିଲ । ୩୭ । ଅଭିଶପ୍ତ ଲେଲ ଛଟା । ଦୁରାପଦ୍ରବ୍ୟରୁ
 ହଟା । ଗୁଣିଲ ଜାଣିଲ ବାଣୀ ଲଳିତ୍ୟରେ କରବାର ସଟାବଟା । ୩୮ ।
 କଥା ସମଜଲ ହେଲ । ମଥା ସଜ୍ଜ ଭରଜଲ । ଯଥା ବତାଇଲେ
 ଗୁରୁଜନେ ଭଲେ ତଥା ପଥକୁ ଭଜଲ । ୩୯ । ବିଡ଼ିଆ ମଣୋହ ରସେ ।
 ବୁଡ଼ି ଯାମିନୀ ଦବସେ । ତାମ୍ବୁଲକରକବାହୁନାକି ରକ୍ତ ପରାଏ ରଖିଲ
 ପାଶେ । ୪୦ । ତନ୍ଦ୍ରନିର୍ଜିତ ଶ୍ରେତନା । ସେ ଶିଶୁ ମୁଗଲେଚନା ।
 ମଣ୍ଡିବା ଦଣ୍ଡିବା ଜାଣିଲ ମଣିଲ ଗୁଣ ଦୋଷ ବିବେଚନା । ୪୧ ।
 ସର୍ବାମୁଖେ ଭଣାଇଲ । ଜନକକୁ ଜଣାଇଲ । ଦ୍ରୁପାନ୍ତରୁ କୋଟିମୂଲ୍ୟ
 ରୁଷାପେଟୀ ସଞ୍ଜୟକୁ ଅଣାଇଲ । ୪୨ । କଥାକର୍ଣ୍ଣନେ ରସିଲ । ତା ମଜ୍ଜା
 ବୁଝି ହସିଲ । ମୁଖେ ଚେଲାଞ୍ଚଳ ଦେଇ ଅଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉତ୍ତରଣେ ବସିଲ ।
 ୪୩ । ଧନା ତବ୍ରତା ବଜିଲ । ଅନାତ ଦେଖି ତଜିଲ । ସୁନାତ ନିମନ୍ତେ
 ସୁବାସିତ ସୁନବନା ତଥର ସଜିଲ । ୪୪ । ଅଭିଷେକରେ ନରେଶ ।

୩୪ । କାନନାଉଳୀ—କର୍ଣ୍ଣବେଧରାଧୁ, ବାଉଳି—ଫାଶିଆ, ହାଉଳି—ହାଉଆ,
 ଝାସ; କର୍ଣ୍ଣବେଧ ଅଗ୍ନିଶିଖା ବାଜିବାରୁ ବାଲକାଳର ଅଜ୍ଞତା ଝାଉଁଳି ପଡ଼ିଲ ।
 ୩୫ । ଶୁଭାନ୍ତ—ଅନ୍ତଃପୁର, କାଉଳି—ଅସ୍ଥିର ଶୁରପ; ବାଉଳି—ବାଉଳ,
 ଏହା ଉଦୟରୁ—ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଜନ୍ମ ହେତୁରୁ; ଅଉଳିପାଉଳି—ଅତି ବ୍ୟାକୁଳ ।
 ୩୬ । କଞ୍ଜକୋଷେ—ପଦ୍ମକନ୍ଦରେ, ବାସ—ସୁଗନ୍ଧ । ୩୭ । ଲେଲଛଟା—
 ଚଞ୍ଚଳତା, ଦୁରାପଦ୍ରବ୍ୟରୁ ହଟା—ଦୁଷ୍ଟାପ୍ୟବସ୍ଥୁ ପାଇବା ପାଇଁ ଅଳ କରବା,
 ସଟାବଟା କରବା—ଠକ ଦେବା । ୩୯ । ମଥାସଜ୍ଜ—ମୁଣ୍ଡ ଘୋଡ଼ାଇବା ।
 ୪୦ । ତାମ୍ବୁଲକରକବାହୁନା—ପାନବଟା ଧରିଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ । ୪୧ । ଶ୍ରେତନା—
 ଗୋଶ୍ରେତନା । ୪୨ । କୋଟିମୂଲ୍ୟ ରୁଷାପେଟୀ ସଞ୍ଜୟ—ବହୁମୂଲ୍ୟ ବେଶ ହେବା
 ପେଡ଼ୀ (toilet box) ସମୂହ । ୪୩ । କଥାକର୍ଣ୍ଣନେ—କଥା ଶୁଣିବାରେ ।
 ୪୪ । ଧନା—ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ (ଚନ୍ଦ୍ରକଳା); ସୁନବନା—ଫୁଲବଗିଚ୍ଛ । ୪୫ । ବୁରୁ-

କଲେ ଶରଧା ବିଶେଷ । ବିରଜିଲା ସମା ଲଗିହୋଇ ଜାମା ପଗଡ଼ି
 ସିପାହୀବେଶ । ୪୫ । ଭୁରୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଶିଖିଲା । ମୁରୁଜ ଗନ୍ଧ ଲେଖିଲା ।
 କୁରୁଜାତଦେହା ଗୁରୁଜାତ ଗିରେ ଭରୁ ଜାଗରୁକ ହେଲା । ୪୬ ।
 ନାନାଜାତି ଫୁଲ ଭୂଷା । ବନାଇଲା ନୀଳକେଶା । ଖେଳିଲା ସେ ବେଳ
 ଜାଣି ନ୍ୟାୟବଳ ଶକଟା ଗଞ୍ଜିପା ପଶା । ୪୭ । ଜନନୀଙ୍କି ଜଣାଇଲା ।
 ବାଣୀଯନ୍ତ୍ର ଅଣାଇଲା । ତହିଁ ବିଶ୍ୱଜଣା ହେବାକୁ ପ୍ରବାଣା ଚଣ୍ଡୀପ୍ରବ
 ଗୁଣାଇଲା । ୪୮ । ପଡ଼ି ବନୟ ଅରଜି । ଭାରତମ ନ ବରଜି ।
 ପ୍ରତିଲେଖ ଲେଖି ଜାଣିଲା ସୁମୁଖୀ ହିତମରଜି ଭରଜି । ୪୯ । ସମାନ
 ବୟସୀ ଅଳୀ । ଶ୍ଳମ୍ବରେ କଲେହେଁ ଅଳି । ଭାବ ନ ଥିବାର ଜାଣି
 ବରଜିଲା ଧାବ ନ ଥିବାର କେଳି । ୫୦ । ଅଭରସୁବାସୀ ଭଲ । ଅଭର୍ଜିତେ
 ବିଜେ କଲ । ତାଜି ମନ ଦେଲେ ସଜନୀ ଇର୍ଜିତେ ଲଜିମ ତା ଜମା
 କଲ । ୫୧ । କାଳିକାକାନ୍ତ ଶ୍ରୀଧର । ପରଶୁମୁରଲ୍ୟଧର । ସମଚନ୍ଦ୍ର
 ଶ୍ଳେଷସୁ ଭୂନାଥର ଅମୟ ହରଣ କର । ୫୨ । ନେତ୍ରାୟକ ପଞ୍ଚାଶତ ।
 ପଦପୂଞ୍ଜରେ ନିର୍ମିତ । କୁମାରୀ ବନୋଦରଞ୍ଜନ ଏ ଶ୍ଳମ୍ବ ଶୁଭେ ହେଲା
 ସମାପତ । ୫୩ ।

ଜାତଦେହା—ସୃଷ୍ଟିମୁଦ୍ରା (ଅଳଙ୍କାର) ସୃଷ୍ଟି ଦେହ ଯାହାର । ଗୁରୁଜାତଗିରେ—
 ଗୁରୁଜନଙ୍କ ବଚନରେ । ଉରୁଜାଗରୁକ—ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜାଗ୍ରତ । ୪୯ । ବନୟଅରଜି
 —ବନୟସୃଷ୍ଟି ପ୍ରାର୍ଥନାପଦ । ପ୍ରତିଲେଖ ଲେଖି—ପ୍ରତିଫଳ ଲେଖି ଦେଇ ।
 ହିତମରଜି—ଅହିତମାନଙ୍କର ହୃଦୟ । ୫୦ । ଭାବ ନ ଥିବାର ଜାଣି.....
 ପ୍ରକୃତ ଭାବ ନାହିଁ; ଅଥଚ ପ୍ରୟୋଜନସିଦ୍ଧି ନିମିତ୍ତ ଯେଉଁମାନେ ଦୌଡ଼ାଦୌଡ଼ି
 କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କଲ । ୫୧ । ତାଜି ମନ ଦେଲେ—ମନକୁ
 ଉତ୍ତେଜିତ କରିଦେଲେ । ଲଜିମ ତା ଜମା କଲ—ତାକୁ ଲଜ୍ଜା ଦେଲା ।

ସପ୍ତମ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—କଲ୍ୟାଣଅହାରୀ

(ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର କୈଶୋରଲୀଳା)

ଅଥ ବିରାଜଣେ ଘେନ ତ ଲକ୍ଷଣେ ପିରବା ପର ଜେମାଣିର । ସେ
 ମୁଦୁଜଳପମୋହନା ଅଳପ ହୋଇ ଅସିବାରୁ କିଶୋରୀ । ପ୍ରତିମା ।
 ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଅନ ଅନ । ଯେଉଁ ରୂପେ ତପନୀୟ ଭଜେ ରୂପ ଦାହ-
 ଦାହକେ ବାନ ବାନ । ୧ । ବିରଞ୍ଚି ବିଳାଣି ଦେଲ କି ରସାଣି ହାଟକ
 ହଟପିତୁଳାକୁ । ନ ଦେଖିଲେ ଜନେ ଜଗତେ ନୟନେ ତା ନଖାଗ୍ର
 କାନ୍ତି ତୁଳାକୁ । ପ୍ରତିମା । ଘେନି ସେ ଉରୁବର୍ତ୍ତୁଳାକୁ । ଯୋଗ୍ୟ
 ନୋହେ ଘେନି ନ କଲେ ସଜନୀ ପାହାଡ଼ା ହଂସୁଲୁତୁଳାକୁ । ୨ ।
 ଅମାଳୀ ଗହନ ଗଜ ଅଭିମାନ ଛୁଇଁ ଅସିଲ ଗମନକୁ । ଶିଶୁ ସଖୀମାଳା
 ଅଚରବା ଖେଳା ଯୋଗାଇଲ ନାହିଁ ମନକୁ । ଅନକୁ । ନିପଟ ନୋହିଲ
 ନଜର । ଅନାରତ ରସପ୍ରସଙ୍ଗେ ମାନସ ହୋଇ ଅସିଲ ଜରଜର । ୩ ।
 ଦରସ୍ତୁଟ ମଞ୍ଜିହାସୀ ଭୁରୁବଞ୍ଜୀ ଖେଳିବା ଖୁରଳୀ ଶିଖିଲ । ଅସିତ
 ଭୁଜଙ୍ଗୀ ସୃଷ୍ଟି ଖେଳାଭଙ୍ଗୀ ଅହଙ୍କାର ସାର ଶୁଖିଲ । ଅଳାପ । ମଧ୍ୟ
 ମଧ୍ୟରେ ନାସାପୁଟ । ଫୁଲଝଠିବାରୁ ବତାଇଲ ଗୁରୁ ହୋଇ ସୁମଣ୍ଡନକୁ
 ନାଟ । ୪ । ଜେମାକାନ୍ତି ଝିଲ ଗୁହଁ ନ ସମ୍ଭାଳି ମନୁ ଜାତ ପ୍ରେମପ୍ରବାହ ।

ସପ୍ତମ ଛନ୍ଦ

୧ । ମୁଦୁଜଳପମୋହନା—କୋମଳ ଭାଷଣ ଯୋଗୁଁ ମନୋହର ।
 ଯେଉଁରୂପେ...ସୁନା ଯେପରି ପ୍ରତି ପୋଡ଼ରେ ଭଲ ଭଲ ଦେଇ ଧରେ ।
 ୨ । ହାଟକହଟପିତୁଳାକୁ—କୌତୁକିଆ ସୁନାର ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତ (ଚନ୍ଦ୍ରକଳାକୁ), ନ
 ଦେଖିଲେ.....ଲୋକେ ତା ନଖ ଅଗର କାନ୍ତିର ଶୋଭାକୁ ତୁଳନା
 କରିବାପାଇଁ ସଂସାରର କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ଦେଖିଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରତିମା—
 ମୁଦୁତା, କୋମଳତା; ଭୁରୁବଞ୍ଜୀ—ସୁଗୋଲଜଘନବିଶିଷ୍ଟା, ପାହାଡ଼ା-
 ହଂସୁଲୁତୁଳାକୁ...ସିବାପାଇଁ ବାଟରେ ପଡ଼ିବା ହଂସପରର ତୁଳାନିର୍ମିତ
 ଗଦକୁ । ୩ । ଅମାଳୀ ଗହନଗଜ—ଅମାଳିଆ ବଣହାଣ, ନଜର—
 ଦୃଷ୍ଟି, ଅମାଳୀ ଗମନକୁ...ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଗତି ବଶୁଆ ମନ୍ତ୍ରଗତ ଗତିପର
 ହେଲା । ଅନାରତ—ଅବେତ, ସଂଦା; ଜରଜର—ଜର୍ଜର, ମଜ୍ଜିତ;
 ୪ । ଖୁରଳୀ—ଅଧ୍ୟାସ, ଅସିତଭୁଜଙ୍ଗୀ...କଳାସର୍ପର ଖେଳିବା ଭଙ୍ଗୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ

ସଜନୀ କେବଳ ସଜ ନୀଳୋତ୍ପଳ ମଣ୍ଡିବାରେ କରି ଉତ୍ସାହ । କପୋଳ ।
 ଚୁମ୍ବି ନୀଳୋତ୍ପଳ ଖୋସିଲ । ମୁକୁରେ କଦମ୍ବ କଳି ପ୍ରତିବିମ୍ବପରି ଦନ୍ତୁରତ
 ଦିଶିଲ । ୫ । କହିବା ମାଧୁରୀ ବିଶେଷରୁ ଗୋରା ମୁଖସୁଧାକର କର୍ମିଲ ।
 ଝଲକା ମୁକୁତା ଝୁଲୁକମକୁ ତା ନୟନଖଞ୍ଜନ ଝାମିଲ । ନିରେଖି ।
 ପ୍ରବଳ ପଟପଟଳୀକି । ଅନାଇଲ ହସି ସମାନବୟସୀ ମନ ଅନ୍ତରୂପ
 ଆଲିକି । ୬ । ସେ କାଳେ କେ ଗୁରୁଜନ ଯେବେ ଦୂରୁ ଲେଚନ-
 ଗୋଚର ହୋଇଲ । ଉଦାସୀନ ଲାଲା ପ୍ରବାହରେ ବାଳା ତା ଶଙ୍କାପଙ୍କକୁ
 ଧୋଇଲ । ନଜିକେ । ହେବ କି କୁସୁମଉତ୍ସବ । ଅଗୁଁ ରତିବର ଦେଲ
 ଅତି ବରତୁଳ କରି ହୃଦେ ଉଦବେଗ । ୭ । ଚୁମ୍ବିଲ ତମରୁ ତମରକୁ
 ସରୁଶିଶୁ ଧରି ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ । ହେଲ ନିତମ୍ବରୁ ନିଧୁବନେ ଗୁରୁ ବିଜୟ
 ଶିଖିମ ଆଶ୍ରୟ । ତାଦୃଶ । ପୁଷ୍ପ ନୋହିଲେହେଁ ହିବଳି । ଭାବଗର୍ଭ
 ଦରହାସୀର ଉଦର ଶୋଭା ସଂସାରୁ ଗଲ ବଳି । ୮ । ଦ୍ରବ୍ୟ ବିନା ସ୍ଥୟା
 ବିଳସିବା ମାୟା ଜେମା ଉଦରେ ଉଲ୍ଲସିଲ । ରୋମରାଜି ବ୍ୟାଜ କଳାନାଗ-
 ରାଜି ଶିଶୁପରି ଦିଶୁ ଦିଶିଲ । ଗୁଲିବା-ବେଳ ସ୍ଥରକି ଅନାଇଲ । ବେଶେ
 ହେବା ମନ ନ ପ୍ରକାଶି ଧନ କୁସୁମଭୂଷା ବନାଇଲ । ୯ । ବାଳାବର ଉରସ୍ଥଳ
 ପଞ୍ଚଶର ସାଧନ ଅଶେଷ ମନ୍ତ୍ରାକ । ଦ୍ରୋଣତୁଲ୍ୟ ଗୁରୁ କରିବା ବିଗୁରୁ
 ଅତି ମନ୍ଦେ ଅଣି ତହିଁକି । ଆପିଲ । ଦ୍ରୋଣ ଭରବ ଦୁହିକି । ଅଗୁଁ
 ପଡ଼ିଥିବା ମେରୁବାଜ ଅବା ଅକ୍ଷରତ ହେଲ ନାହିଁ କି । ୧୦ । ଫିଟିଲେ

ଗର୍ବ ନଷ୍ଟହୋଇଗଲା । ୨ । ଝଲକା—ଏକପ୍ରକାର କାନିୟୁଲ, ଝୁଲୁକମ—ଝୁଲିବା
 ଭଙ୍ଗୀ, ପ୍ରବଳପଟପଟଳୀକି—ପରସ୍ପର ସଲିବିଷ୍ଟ ରତି ଚନ୍ଦ୍ରସମୁଦ୍ରକୁ, ଅଳ—ସଖୀ ।
 ୩ । ସେକାଳରେ—ଚନ୍ଦ୍ରଦର୍ଶନସମୟରେ, ଉଦାସୀନଲାଲାପ୍ରବାହରେ—ନ
 ଜାଣିବାପରି ହୋଇ, ନଜିକେ—ନିକଟରେ, କୁସୁମଉତ୍ସବ—ପଥମ ରଜୋଦର୍ଶନ,
 ହୃଦୟରେ—ଛନ୍ଦରେ, ଅତି ବର୍ତ୍ତୁଳ ଉଦବେଗ—ଗୋଲକାର ବୃତ୍ତରୂପ
 ଉତ୍କଣ୍ଠା । ୮ । ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ—କଟିଦେଶ, ତମରୁ ତମର—ତମରୁର ଅତମର
 ବା ଶୋଭା, ସରୁଶିଶୁ—କ୍ଷୀଣଶୋଭା, ନିତମ୍ବ—ପିତ୍ତ, ନିଧୁବନେ ଗୁରୁ—ରତି
 ବିଦ୍ୟାରେ ଶିକ୍ଷକ । ୯ । ଦ୍ରବ୍ୟବିନା...ପଦାର୍ଥ ନ ଥିଲେ ଛଇ ଯେପରି ଦେଖା-
 ଯାଏ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଜେମାର ଉଦର ନ ଥିଲା ପରି ଜଣାଗଲା, ଅର୍ଥାତ୍
 ଜେମା କ୍ଷୀଣୋଦୟ (ସ୍ତ୍ରୀ ଉଦର କ୍ଷୀଣ ହେବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପରାମର୍ଶ) ।
 ରୋମରାଜି ବ୍ୟାଜକଳା ନାଗରାଜଶିଶୁପରି ଦିଶୁ ଦିଶିଲ...ଜେମାର ନାଗରାଜକୁ
 ଯାଇଥିବା ରୋମରେଖା ନକଲ କଳାନାଗରୂପ ପରି ଅଲଙ୍କେ ଦିଶିଲ । ୧୦ । ଉରସ୍ଥଳ

ପ୍ରଳୟ କୁନ୍ତଳ ନିତୟ ଲାଞ୍ଜି ଦିଶିଲ କି ବହନ । ତା ଅଙ୍ଗ ଅମରଲତାର କି
ମରକତମଣିମୟ ଓହ୍ଲେ । ଲବଣ୍ୟ । ରମାର କେତକୀ ପ୍ରଭାସେ । ଧୂଳି ବିନା
ଦେଖି ସୁଖୀ ହୋଇ ଲାଖିଅଛି ଭୁଙ୍ଗାଳି ଏ ଅଭାସେ । ୧୧ । ଦିଧାଟୀ କିକିଣୀ
ବଦାବଦ ମଣି କଠାଉ ଲାଗି ଗୁଲି ଗୁଲି । ମାନିଲ ଜାଣିଲ ସ୍ନେହରେ
ଦେହରେ ଜମାଇ ବୟସ୍ୟାଙ୍କୁ ଯାକ । ସୁନ୍ଦର । ଶିଶୁଙ୍କ ଗଣ୍ଡରେ ଚୁମ୍ବିଲ ।
ଗୁହଁଲ ସରଗେ ଯେଉଁ ଅଙ୍ଗ ଲାଗେ ନିଜ ମୁଖ ପ୍ରତିବିମ୍ବିଲ । ୧୨ । ସୀତା
ସୀତାଧବ ମାଳତୀମାଧବ ଭ୍ରମଜା ତା ଧବ ଚରତ । ରତ ପଞ୍ଚବାଣ
ଘଟଣା ପୁରାଣ ଶ୍ରବଣେ ବଳାଇଲ ଗଢ଼ । ପୁଲକି । ଉଠିଲ ଶୁଣି ପରରମ୍ଭ ।
ବିପ୍ରଯୋଗ ଶୁଣି ନେତ୍ରପୁରେ ପୁଣି କଲ ବିକଳେ ଅଶ୍ରୁ ଅମ୍ଭ । ୧୩ । ରତ୍ନ
ସଉଧର ମଧ୍ୟେ ପୟୋଧର ଅକ୍ଷର ଗୁହେଁ ହୃଷ୍ଟମନେ । ଶାଢ଼ୀ ପାଲଟିବା
ଛଳେ ନବ ଜବାଧରା ଦୃଷ୍ଟି ଦିଏ ଜଘନେ । ବିପୁଳ । ଉରୁଯୁଗଳ ନେତ୍ର
ରମ୍ଭେ । ଫେରାଇ ବଦନ ପୁଣି ଦୁଃଖିଧନ ନଜଣ ଦିଅଇ ନିତମ୍ଭେ । ୧୪ ।
ତରୁଣୀକି କାନ୍ତକରଜାପ୍ରସନ୍ନ କି ମାନେ ଏହା ଭାବି ବାଳା । ଲେଖି
କନ୍ୟାନ୍ତର ସ୍ଥଳରେ ପିନ୍ଧୁରଦ୍ରବରେ ଶିଶୁ ଶଶିକଳା । ପ୍ରମୋଦେ ।
ଗୁହେଁ କାଞ୍ଚିଲ ତଟ ଟେକି । ତହୁଁ କି ଅଭାସି ଯାଏ ଭାସି ଭାସି ଉରୁଯୁଗଳ

—ଛତି, ପଞ୍ଚଶରସାଧନଅଶେଷମସ୍ତ୍ରା—ମଦନର ବ୍ୟାୟାମ ସାଧନର ଅଶକ୍ତାଭୁକ୍ତି,
ଦ୍ରୋଣ—କୌରବମାନଙ୍କ ଅସ୍ତ୍ରଗୁରୁ, ଦ୍ରୋଣ ଭରରବ ଦୁହାଁକି—ମାପଅଡ଼ା
ଓ ଶିବସୂତ୍ରୀ (ବୃତଦ୍ରୁୟ) । ମେରୁବାଜ—ମେରୁପର୍ବତର ମଞ୍ଜି । ୧୧ । ତା
ଅଙ୍ଗ ଅମରଲତାର—ତାହାର ଶରୀରରୂପ କଲ୍ଲଲତାର, ମରକତମଣି—
ଶାଗୁଆ ବର୍ଣ୍ଣର ମଣିବଶେଷ । ଲବଣ୍ୟ ଅଭାସେ—ତନ୍ଦ୍ରକଳାର ଶରୀର ଲବଣ୍ୟ
ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର କେତକୀପୁଷ୍ପ ବର୍ଣ୍ଣର କାନ୍ତି କି ? କେତକୀ ଫୁଲରେ ଧୂଳି ଥିବାରୁ
ଭ୍ରମର ତା ପାଖକୁ ଯାଏ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଏଥୁରେ ଧୂଳି ନ ଥିବାରୁ କେଶଗୁଚ୍ଛ
ଛଳରେ : ଭ୍ରମରମାନେ ଅସି ତହିଁରେ ଲାଗିଅଛନ୍ତି—ଏହିପରି ଅଭାସୁଛି ।
୧୨ । ଦିଧାଟୀ...ଗୁଲି—ବାରମ୍ବାର ବାଜୁଥିବା ଢଳି ଧାଡ଼ି ମଣିଲଗା କଠାଉ
ମାଡ଼ି ଗୁଲିବାର ଭଙ୍ଗୀ, ବୟସ୍ୟା...ସଜିନୀକୁ ଦେହରେ ସ୍ନେହରେ ଜମାଇ ଯାକ
ଜାଣିଲ ଅର୍ଥାତ୍ ସଜନୀମାନଙ୍କୁ ସ୍ନେହରେ ଗାଢ଼ ଅଲଙ୍ଗନ କରି ଶିଖିଲ ।
୧୩ । ମାଳତୀମାଧବ—ମହାକବି ଭବଭୂତିଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ସମ୍ଭୂତ ନାଟକ । ଭ୍ରମଜା—
ଦମୟନ୍ତୀ, ପରରମ୍ଭ—ଅଲଙ୍ଗନ, ମିଳନ; ବିପ୍ରଯୋଗ—ବିରହ, ବିଚ୍ଛେଦ;
ବିକଳେ...ବିକଳରେ କାନ୍ଦିପକାଇଲ । ୧୪ । ରତ୍ନସଉଧର ମଧ୍ୟେ—ନିର୍ଜନ
ପକ୍ଷକାଘର ଭିତରେ । ପୟୋଧରଅକ୍ଷର—ଗଜରୂଥିବା ବୃତ । ଜଘନ—କଟି-

ଦିଏ ଯାକି । ୧୫ । ପଞ୍ଚୁ କେ ସଜନୀ ଅସିଲ କି ଘେନି ତମକି ସଫଳ ହୋଇଲ । ଦକ୍ଷିଣ ଅଙ୍ଗ ଘୋଳି ହେଉଅଛି ରେ ଆଳି ବୋଲି ବେଳେ ବୋଇଲ । ବାଲିଶ । ତେଜ ଅଉଜିଲ ସମ୍ଭାକି । ଜୁମ୍ବାରମ୍ୟମୁଖୀ ତାଳେ ଲୟ ଚଣି ଅଙ୍ଗୁଳି ଠୁଲି ମସ୍ତକି । ୧୬ । ନିରକ୍ଷର ସଖୀ ଗିରେ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ନ ରଖିଲ ଲଭେ ଶାଉର । ସ୍ୱପନ ଅମଳତର ଗୁଣବୃନ୍ଦ କୁଦଲତା ମୁଖେ ମାଉର । ଆକୃତ । ଭୁଲ ଧୃଷ୍ଟି ଖେଳାଇଲ । ଇତରକ୍ ଦୂଲେ ଇତରକ୍ ଗେଲେ ଲଗାଇ ରସେ ଚଳାଇଲ । ୧୭ । ଅରୁଣ ଉଦୟ ସମୟ ସଦୟୁଦୟା ପଦ୍ମଜ ଭାଜିଲ । ଶାନ୍ତିକ ପାଲଟି ଝଲି ଦନ୍ତପାଟି ଘାବକ୍ତରବଜି ମାଜିଲ । ବାଜିଲ । କ୍ଷଣେ ପ୍ରଥମ ନାଚି ଖୁସା । ସାଜିଲ ମାଜିଣାକୁ ସେ ବିଚକ୍ଷଣା ମାଜିଲ ମୁକୁରସ୍ୟ ଶିର । ୧୮ । ବହଳ ବିଚିତ୍ର ସୁପବିତ୍ର ଚିତ୍ର ଅସନେ ରାଜିଲ ଗେଲେ । ଗୁହ୍ୟ ଅଦରଶେ ଶ୍ରୁତପାଣି ପାଶେ କଲମା କୁନ୍ତଳ ବୁଲଇ । ଅଳଙ୍କେ । ମଣ୍ଡନ ତଳକ ଘେନଇ । କଞ୍ଜମଞ୍ଜିମାଳା ଜପ ସେ କମଳାସନାକୁ ଅଢ଼ାକି ମାନଇ । ୧୯ । ଶିବଭୂଷାଟିକା ଶ୍ରୀରୋଦ ଶାନ୍ତି କି ମାନଇ ମାଜଣା ଶେଷରେ । ଶ୍ରୀରୋଦ-ସମ୍ଭବା ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଅବା ବିରାଜଇ ଜୀବନ୍ୟାସରେ । କିଶୋରୀ । ଦକ୍ଷିଣେ ସେ ବିପସ୍ତତ । ରସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ କି ଜମ୍ବୁନଦରେ ମିଶିଗଲ ପୁରସରତ । ୨୦ । ଜୟଦେବ କୃତ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ବିପତ୍ତି ମୋକ୍ଷଣ ଗୋପାଙ୍ଗନା ଗୀତା । ପାଠକଲ ଅରୁମନ୍ଦାର ସେ ଗୁରୁଚମରାଜୟନା ବନିତା । ଭୁଲସୀ । ଗୁରୁ

ଦେଶର ସମ୍ପୁରଣର ନିମ୍ନଦେଶ । ୧୫ । କରକାଗ୍ରସତ — ନଖକ୍ଷତ; କି ମାନେ — କିପରି ଶୋଭାପାଏ । କସାନ୍ତରସ୍ଥଳରେ — କାଶ ନିକଟରେ । ଶିଶୁଶିଳା — ଦ୍ୱିତୀୟାଚନ୍ଦ୍ରପରି ନଖକ୍ଷତସୂଚକ ଶୀତରେଖା, କାଷ୍ଠଲତା — ନିଜର ପିନ୍ଧିଥିବା କାଷ୍ଠର ଧଡ଼ି । ୧୬ । ବାଲିଶ — ବାଲିଶ୍ୱତକଥା, ଜୁମ୍ବାରମ୍ୟମୁଖୀ — ହାଲମାରବା ଯୋଗୁଁ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯିବା ମୁଖଯୁକ୍ତା । ୧୭ । ନିରକ୍ଷର — ମୂର୍ଖା ସଖୀମାନଙ୍କ କଥାରେ, ସ୍ୱପନଅମଳତର — ନିକରୁଳ ଅତି ଉଚ୍ଛ୍ୱସ୍ତ ଗୁଣସମୃଦ୍ଧ ଲଭ କରଥିବା କୁଦଲତା ନାମକ ସଖୀ ଆଡ଼କୁ ଅହତହସନଦୃଷ୍ଟି ଅର୍ଥାତ୍ ଅରପ୍ରାୟସ୍ତକ୍ତ ସ୍ଥଳଚକ୍ଷୁରେ ଚାହିଁଲ । ୧୮ । ଘାବକ୍ତରବଜି — ସୁଦ୍ର ଘାବଗଣ ପରି ଉଚ୍ଛ୍ୱଳ ଦାନ୍ତମାନଙ୍କୁ, ନାଡ଼ିଖୁସା — ଦଣ୍ଡପକ ଘଣ୍ଟା, ମାଜିଣା — ସ୍ନାନ, ମୁକୁରସ୍ୟ-ଶିର — ଦର୍ପଣଭୁଜ ମୁଖର ଶୋଭା । ୧୯ । କଲମାକୁନ୍ତଳ — କାନପାଖରେ ବାହାରଥିବା ଶୁଦ୍ର ଯୁଦ୍ର କେଶ, ଅଳଙ୍କେ — ଲଙ୍ଗଟରେ, କଞ୍ଜମଞ୍ଜିମାଳା — ପଦ୍ମବାଜର ମାଳି । ୨୦ । ଶ୍ରୀରୋଦଶାନ୍ତି — ଶ୍ରୀରୋଦ ପାଠଶାଳା; ଶ୍ରୀରୋଦ-

କପିଳାଧେନ୍ବୁ ସୁଜା । ପୁଷ୍ପ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ ସାର ସଦକ୍ଷିଣ ଦାନ ଦିଅଇ ନାଶ୍ବରାଜା ।
 ୨୧ । ବଢ଼ିଲେ ଅଶିଷପ୍ରହର କାଶୀଶସମାଧୁଶୃଙ୍ଗ ନକଟେ । ଅଡ଼ଣୀ
 ଗୁମର ଯୁଗଳୀ ମୟୂର ହୁଲୁ ନିଯୋଗୀ ଜନ ଖଟେ । ଶ୍ରୀଭୁଜ ।
 ପରଠ ଧର ପ୍ରୟସଦ୍ଵା । ଇଷ୍ଠଦେବ ଦରସନକୁ ସୁନ୍ଦର ଚରଣକଞ୍ଜେ
 ମଣ୍ଡେ ମନ୍ତ୍ରା । ୨୨ । ସାର ଦରଶନବିଧିକି ସେ ଜନ ନୟନମୁଗ-
 ବନ୍ଦପାଣୀ । ଲବଣ୍ୟଖନି କି ରଙ୍ଗେ ଜନନୀକି ଜୁହାରେ ପ୍ରତିଦିନ ଅସି ।
 ଅଶିଷ । ତୁଲେ ଦେଲେ ଚୁମ୍ବସୁଗଳୀ । ମଣୋହି କୋଠାକୁ ଅବଧାନ
 ତାକୁ ଦିଅନ୍ତି ଅସି ଶିପ୍ରଥଳୀ । ୨୩ । ମାଏ ବେଳେ ବେଳେ କବଳେ
 କବଳେ ସବତେ ସବତେ ରୋପଣେ । ପୀୟୂଷକଳପ କବଳ ଅଳପ ଅଶନ
 କରନ୍ତେ ଅପଣେ । ରୁଚିକି । ପ୍ରକଟ ନ କର ଅତିଶେ । ସୁରଭିତ ବନେ
 ଚର ଅଚମନେ ରସେ ମଦଗଜଗତି ସେ । ୨୪ । ଜନଯିତ୍ରୀ ଲଗି
 ଚେଳାଞ୍ଚଳେ ଯୋଗିମୋହନମୁଖୀ ମୁଖ ପୋଛେ । କର୍ପୁର ବିଡ଼ିଅ
 ବିଡ଼ିଅଳୀ ଅଳୀ ଘେନି ହାଜର ହୋଏ ପଛେ । ତାମ୍ବୁଲ । ଯୋଗଣ
 ଫରମାସୀ ମାଏ । ଅନ୍ତର ହୁଅନ୍ତେ ଘେରନ୍ତି ସନ୍ତତେ ଗଟିବା ଗଞ୍ଜଣୀ
 ବାମାଏ । ୨୫ । ଦରସ୍ତୁ ଚରସ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସରସ ସମ୍ଭାଷଣେ କ୍ଷଣେ ବସଇ ।
 କ୍ଷଣେ ପ୍ରାତରଦୀବରଣୋତ୍ତା ବନ୍ଦବାସପରି ନେନ୍ଦ୍ର ଦିଶଇ ।
 ଯଦୁ ସେ । ଅପଦୁଡ଼ ହୁଏ କିଶୋରୀ । ଦ୍ଵିତୀୟ ମାଜଣା ଅବକାଶ
 ଜଣା ହୋଏ ଘେରନ୍ତି ପରଗୁରୁ । ୨୬ । ବ୍ୟୋମଲତାଫଳ ମାଣ୍ଡିଣ୍ଡ ମଣ୍ଡଳ

ସମ୍ଭବା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସମ୍ଭୋଦରେ—ନଦୀସଙ୍ଗମ ସ୍ଥଳରେ, ଜୟନନ୍ଦ—ଯେଉଁ ନଦୀର
 ତୀରରୁ ସୁନା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ (ହରିଦ୍ରାଭ) । ସୁରସରତ—ସ୍ଵର୍ଗଜା (ଶୁକ୍ରାଭ) ।
 ୨୧ । ଜୟଦେବବୃନ୍ଦ—ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ, ଗଜେନ୍ଦ୍ର ବିପତ୍ତିମୋକ୍ଷଣ—ଗଜୋକାରଣ
 ସ୍ତବ, ଗୋପାଙ୍ଗନାଗୀତା—ଭାଗବତ ରାସପଞ୍ଚାଧ୍ୟାୟୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗୋପୀଗୀତା,
 ଅରୁମଦାର—ଅରୁଅ (ତାମିଲ ଭାଷା)ରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ସ୍ତୋତ୍ର ?
 କପିଳା ଧେନ୍ବୁ—ହଳଦିଆ କଳାମିଶ୍ରା ବର୍ଣ୍ଣର ଗାଈ, କୋଇଲ ଗାଈ; ପୁଷ୍ପ—
 ଅଶ୍ଵତ୍ଥ ବା ଓଷ୍ଠଗଛ । ବଢ଼ିଲେ—ସମାପ୍ତ ହେଲେ । ୨୨ । ଅଶିଷପ୍ରହର—
 ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଶୀବୀଦ ଗ୍ରହଣବଧି । କାଶୀଶସମାଧୁଶୃଙ୍ଗ—ଶିବଙ୍କ
 ଯୋଗ ଭାଙ୍ଗିବାରେ କ୍ଷମା । ଶ୍ରୀଭୁଜପରଠ—ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର କରତଳର ଭାଗ,
 ଭାଗ । ୨୩ । ଜନନୟନମୁଗବନ୍ଦପାଣୀ—ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ନୟନରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ
 ବାନ୍ଧବା ପାସସ୍ଵରୂପା (ଚନ୍ଦ୍ରକଳା) । ୨୪ । କବଳେ କବଳେ—ଗୁଣାଏ
 ଗୁଣାଏ । ସବତେ ସବତେ—ସାଣ ପକାଇ, ରୋପଣ—ଅର୍ପଣ, ପୀୟୂଷକଳ—

ବାସରାବସାନ ହମରେ । ପାତ ପ୍ରଜାତୀସମୁଦ୍ରେ ଝଡ଼ପଡ଼ୁଁ କୁମୁଦେ
ମାତନ୍ତେ ଭ୍ରମରେ । କିଶୋରୀ । ବଢ଼ାଇ ସନ୍ଧ୍ୟା ଦରଶନ । ସଙ୍ଗୀତ-
ସଭାକୁ ପୁଅଏ ଶୋଭାକୁ ଏହି ତା ନାତି ନିତି ଦିନ । ୨୭ । ଯାହା
ପାପଜ୍ଞବ ମହାପାପ ଲବ ନ ରଖେ ସୁରାଶପଣରେ । ଯାହା ଦର-
ଚକ ଜନଦରଚକ ରୁଣୁଁ କରନ୍ତି ବାସଣରେ । ସେ ପ୍ରଭୁ । ଚରଣ-ପଙ୍କଜ
ଯୁଗଳେ । ଜଳନ୍ତରଭୂପ ମାନସମଧୁପ ମରଦପାନଲେରେ ମିଳେ । ୨୮ ।
ଭୁନବିଂଶ ପଦ କଳିତ ଏ ଗୁଣ ନାମ କୁମାରୀ କଉତୁକ । କୁମାର ବଳୟ
ହୃଦକୁବଳୟ ଅଶଶ୍ରୁମଣ୍ଡଳ ମୁଗାଙ୍କ । ନୃପତି । ଯୁବତି ନିତି ଆଦରଣ ।
ସୁରୁଣ ତରୁଣୀଗଣ ହେବେ ଗୁଣି ମନେ କଲେ ଏହା ସୁରଣ । ୨୯ ।

ଅଷ୍ଟମ ଛାନ୍ଦ

ଶ୍ରୀ—କେଦାର ଚନ୍ଦ୍ରକେଳି ବାଣୀ
(ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ପୌକନୋଦ୍ଗମ)

ଏଥୁ ଅନନ୍ତରେ ଶୁଣ ସରସେ । ବରଣାଶ ମାସ ବିଧୁଦିବସେ ।
ଶୁକ୍ଳପଞ୍ଚମୀ ଧନିଷ୍ଠାଶ୍ୟ ରକ୍ଷ । ଶୁଭଚନ୍ଦ୍ର କରଣ ଗଣ ମୁଖ୍ୟ । ୧ । ଯୋଗ
ସମୁଦ୍ର ରାଜ ଶୁଭଯୋଗ । କରଥିଲ ସେ ଦିନଯାକ ଭୋଗ । ସାର
ମଣୋହ୍ର ତାମ୍ବୁଲ ଭୋଜନ । ଘେନି ଝରତେ ପ୍ରିୟସଙ୍ଗୀଗଣ । ୨ । ଫୁଲ

ଅମୃତଭୂଷ୍ୟ । ଅଭିଶେ—ଅଭିଶପ୍ତରେ । ସୁରଭିତବନେ—ସୁବାସିତ ଜଳରେ ।
୨୭ । ପ୍ରାତରଦୀବରଶୋଭାବଦୀବାସ ପର—ସକାଳ ଅର୍ଦ୍ଧମୁଦ୍ରତ ଗାଳକର୍ମ ପର
ଅଖି ଦିଶେ, ଅପହୃତ—ନିଦରୁ ଉଠିବା । ୨୭ । ବ୍ୟୋମଲତା...ଝଡ଼ପଡ଼ୁ—
ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ ଆକାଶରୂପ ଲତାର ଫଳସ୍ବରୂପ, ସେ ଫଳ ଶେଷବେଳକୁ ପାତ
ଅର୍ଥାତ୍ ଲଲବର୍ଣ୍ଣ ଧର ପରପକ୍ୱ ହୋଇ ପ୍ରଜାତୀ ସମୁଦ୍ରରେ (ପଶ୍ଚିମ ଦିଗର
ସମୁଦ୍ରରେ) ଝଡ଼ି ପଡ଼ନ୍ତେ ଅର୍ଥାତ୍ ସନ୍ଧ୍ୟା ହୁଅନ୍ତେ । ସଙ୍ଗୀତ... ସଙ୍ଗୀତସଭାକୁ
ଶୋଭିତ କରେ । ୨୮ । ପାପଜ୍ଞବ—ପାଦକିଶଳୟ, ଲବ—ସୁଦ୍ରାଂଶ, ଦରଚକ—
ଶଙ୍ଖ ଓ ଚକ ଏବଂ ଭୟସମୁଦ୍ର । ୨୯ । କୁମାରବଳୟ...ସୁବଳମଣ୍ଡଳକ
ହୃଦୟ କୁମୁଦ ପକ୍ଷରେ ପରପୂର୍ଣ୍ଣମଣ୍ଡଳ ମୁଗାଙ୍କ (ଚନ୍ଦ୍ରମା) ପରି; ନିତି ଆଦରଣ—
ଦୈନିକ ଆଦର୍ଶ ।

ଅଷ୍ଟମ ଛାନ୍ଦ

୧ । ବିଧୁଦିବସ—ସୋମବାର । ୪ । ଜୁମାଜୁମ୍ବିତ—ହାଇଦ୍ରାବାଦପ୍ରକାଶିତ,

ମଣ୍ଡପେ ଜେମା ଚନ୍ଦ୍ରକଳା । ନ୍ୟାୟବଳ କେଳିରେ ବିଜେ କଲ । ଖେଳୁ
ଖେଳୁ ତା ମୁଦୁ ଅଙ୍ଗଦେଶେ । ବିଳସିଲ ଅଳସଭାବ ଲେଶେ । ୩ । ଜୁମ୍ବା-
ଜୁମ୍ବିତ ମୁଖକଳାନିଧି । ଘେର ଦେଲ ବାହୁପାଶ ପରଧି । ସାୟନ୍ତନ
ଶ୍ୟାମଳ କଞ୍ଜଶିରୀ । ଛୁଇଁ ଅସିଲ ନୟନଶଫରୀ । ୪ । ଜାଣି ସଖୀ
ହୃଦେ ଭ୍ରାସ ପାଇଲେ । ଦନ୍ତଛଦ ପଲ୍ଲବ ବିଛାଇଲେ । ତହିଁ କେଶରୀ
ତୁଳିକି ସଜାଇ । ଚନ୍ଦ୍ରରଶ୍ମି ମିଶାଇ ଦଳଜାଇ । ୫ । ସଜ ବକୁଳ
ଗର୍ବଗତ କଥା । ଫୁଲ ବାଲିଶ ଅଦି ସବୁ ନୁଆ । ମୁଖ୍ୟ ମଣମଲ ସଜ
ମୁରୁଲୀ । ସ୍ଥାନ ଜାଣି ରଖିଲେ ପ୍ରିୟ ଅଳୀ । ୬ । ଗାଡ଼ା ଗୁଲବ ଦ୍ରବ୍ୟ
ସିଞ୍ଚା ଝୁନା । କଲେ ଅସ୍ତରଣ କେହି ନବାନା । ଛୁଇଁଅନା ଫୁଲ ଜାଲି
ପରଦା । ଟେକି ଧଇଲ କେଉଁ ବିଶାରଦା । ୭ । କୁନ୍ଦଲତା ଉପରେ
ଭୁଜଭର । ଦେଇ ଭାସୁ ହୁଅନ୍ତେ ବାଳାବର । ଦାର୍ପୀମାନେ ରଖି
ସେକାଳେ ଟାକ । ଦେଲେ ପହଣ୍ଡ ସାବଧାନ ଡାକ । ୮ । ନାଳ-
ପାହାଡ଼ାରେ ପାଦଯୁଗଳୀ । ନ୍ୟାସ କରନ୍ତେ ସେ ବିଶ୍ୱସଙ୍ଗାଳି । ସୁର-
ନନ୍ଦନା ସଲିଳପ୍ରବାହ । ମଣ୍ଡି ଦେଲ କି ଶୋଣ-ଜଳରୁହ । ୯ ।
ହରତ୍ରୟଙ୍ଗେ ଚିରଜେମା ପରି । ଦନ୍ତପର୍ଯ୍ୟଙ୍କେ ପହୁଡ଼ିଲ ଗୋରୀ । ସିତ
ଅସିତ ଗୁମରଯୁଗଳୀ । ଧରି ଖଟିଲେ ନାଳା ମୋତିମାଳୀ । ୧୦ । ଚମ୍ପା
ମାଳୀ ଘେନି ଫୁଲ ଅଡ଼େଣୀ । ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଗୁଲିଲ ମନ ଜାଣି । ବସି
ଅଶ୍ୱାସି କୁନ୍ଦନ ରତନ । କଲେ ପାଦ ସମ୍ପାଦନ ଯତନ । ୧୧ । କେହି
ଟାକ ଅପହୃତ ସମୟ । ଜାଗରୁକ ଅଛନ୍ତି ସଖୀଚୟ । ବାସପାଣି ଭରି
ହେମମଞ୍ଜରୀ । ଜଗି ରହିଛି ଧରି ହେମଝରି । ୧୨ । କରେ ଧରି

ବାହୁପାଶ ପରଧି—ବାହୁପାଶ ବେଞ୍ଚନ । ସାୟନ୍ତନ—ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳୀନ, କଞ୍ଜଶିରୀ—
ପଦ୍ମଶୋଭା (ଅଖି ବୁଜି ହୋଇ ଅସିଲ) । ନୟନଶଫରୀ—ନେତ୍ରରୂପ ମୀନ ।
୫ । ଦନ୍ତଛଦ—ହାତୀଦାନ୍ତଦ୍ୱାରା ଅଛାଦିତ । କେଶରୀତୁଳା—ନାଗେଶ୍ୱର ଧୂଳିପୁଷ୍ପ
ତୁଳାଶେଷ । ଚନ୍ଦ୍ରରଶ୍ମି—କର୍ପୁର ରୂନାରେ, ଦଳଜାଇ—ଜାଇଫୁଲ ଦଳ ବା
ପାଖୁଡ଼ା । ୬ । ଗୁଲବଦ୍ରବ—ଗୋଲପ ଅତର, ଝୁନା—ଏକପ୍ରକାର ସରୁ ଗୁଦର ।
ଅସ୍ତରଣ—ଶଯ୍ୟା । ୮ । ଟାକ—ଅପେକ୍ଷା । ୯ । ସୁରନନ୍ଦନା—ସୂର୍ଯ୍ୟକନ୍ୟା
ଯମୁନା, ଶୋଣଜଳରୁହ—ରଜ୍ଜପତ୍ର । ୧୦ । ନାଳା ମୋତିମାଳ—ଦୁଇଜଣ
ସଖୀଙ୍କ ନାମ । ୧୧ । ଚମ୍ପାମାଳୀ କୁନ୍ଦନରତନ—ସଖୀଙ୍କ ନାମ । ଫୁଲଅଡ଼େଣୀ
—ଫୁଲରେ ଢିଅର ହାସ, ପାଦସମ୍ପାଦନ—ଗୋଡ଼ ମୋଡ଼ବା । ୧୨ । ହେମ
ମଞ୍ଜରୀ—ସଖୀ, ହେମଝରି—ସୁନାର ସୁରେଇ । ୧୩ । ଝୁନାକଷ ଗୁଦର—ପାତଳ

ଝୁନାକସ ଗୁଦର । ହେଲ ଲବଙ୍ଗକଳିକା ହାଜର । ହେମ ହଂସେ
 ବିଡ଼ିଆ ବିଡ଼ା ଭର । ଗୁଣ ଜଳଧି ଅଛି ଅନୁସର । ୧୩ । ଗନ୍ଧଲେଖା
 କନକ ପିକଦାନୀ । ଅତି ପ୍ରମୋଦେ ଅଛି କରେ ଘେନି । ଧର କିକିଣୀ
 ଝୁମୁକା କଠାଉ । ରସକଳା ହେଟକେ ଦାଉ ଦାଉ । ୧୪ । ଶୋଭାଲହରୀ
 ଘେନି ଗନ୍ଧସାର । ରୁର ମିଶାଇଅଛି ଘନସାର । ମୁଗମଦୁଁ ଭଲ କର
 ରୋଚନା । ଅତି ଯନ୍ତେ ଦଳୁଛି ସୁଲେଚନା । ୧୫ । ନବ କୁକୁମ
 କୁକୁମ ଦଳୁଛି । ନବନାଦେ କି ସିନ୍ଦୂର ଗୋଳୁଛି । କଥା କରଜେ କସୁଛି
 ପାନିଆ । ହରମଣି ବନାରୁଛି ମାନିଆଁ । ୧୬ । ଜାଇଗରୀ ନିବାଡ଼ୁଛି
 ସେବଜା । ହରା ସଜାଡ଼ୁଅଛି ଲାଳାବଜା । ପ୍ରେମମଞ୍ଜୁଳା ମଣ୍ଡନ ଗୁଙ୍ଗଡ଼ା ।
 ରଖି ଧର ବରାହକେଶ ବିଡ଼ା । ୧୭ । କରୁଅଛି ମାଜିବାକୁ ଅରମ୍ଭ ।
 କେହି ହାଟକ ବାସବାବକୁମ୍ଭ । ପୁଞ୍ଜି ପୁଞ୍ଜି କର ରଘୁଅଛନ୍ତି । କେହି
 ଶାନ୍ତିକୁଣ୍ଡା ଶାନ୍ତି ବାଛନ୍ତି । ୧୮ । ମଞ୍ଜି ନାଥଲୀ ବେତକା ସୁମନା ।
 ଗୁର ପରଗୁରୁଏ ଏକମନା । ଭୟ ପ୍ରମୋଦେ ଜଳେ ଅବଗାହ ।
 ମରକତ ଚଉକି ନେଇ ବହୁ । ୧୯ । ମଣିମକର ଗୁନ୍ଦନା ମଣ୍ଡପେ ।
 ଧୀରେ ଥୋଇ ଜଗିଲେ ତା ସମୀପେ । ହେଲ ତୁରାୟ ଯାମ ସମାଗମ ।
 ଶୁଦ୍ଧ କୁଳୀରଲଗ୍ନ ଭୋଗ କ୍ଷମ । ୨୦ । ବାଲ୍ ପୁଲକେ ଦଶିଲ
 ସୁନ୍ଦର । ଚମକିଲ ଫୁଲପଦ୍ମମନ୍ଦର । ମଧ୍ୟ ହୋଇଲ ରୁକୁ ଦମ ଦମ ।
 ହୃଦେ ଛୁଇଁଲ କିଛି କମ୍ପନ । ୨୧ । ଅପଦ୍ମ ସମୟ ହେଲ ଅସି ।
 ରତ୍ନ ଲଭିଲ ଲଭିଲ ବୟସୀ । ଗୁରୁଗର ରଖି ରତିନାୟକ । ଏକା
 ବିକିଲ କଙ୍କେଳୀ ସାୟକ । ୨୨ । ଜେମା ମନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଫୁଟି ଫିଟିଲ ।

ରଞ୍ଜିତ ଗୁଦର । ହେମହଂସେ—ସୁନାରେ ଛାଥର ହଂସ ଅବୁଦ୍ଧଶିଖ ଡବା ।
 ୧୫ । ଗନ୍ଧସାର—ଚନ୍ଦନ, ଘନସାର—କସୁର, ମୁଗମଦୁ—କସୁର, ରୋଚନା
 —ଗୋସେଚନା । ୧୬ । କୁକୁମ—ସଖୀର ନାମ, ନବନାଦ—ଲହରୀ,
 କଥା—ସଖୀର ନାମ, କରଜ—ନଖ, କସୁଛି—ପରାକା କରୁଛି, ହରମଣି—ସଖୀ,
 ମାନିଆଁ—ଫୁଲଗରୀ । ୧୭ । ହରା—ଫୁଲତୋଡ଼ା, ବାରହାବାଳବଜାରେ
 ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରଭୃତି ସମା ହୁଏ । ୧୮ । ଶାନ୍ତିକୁଣ୍ଡା ଶାନ୍ତି—ସୁଖକୁବରେ କୁଣ୍ଡା
 ହୋଇଥିବା ଶାନ୍ତି । ୨୦ । ତୁରାୟଯାମ—ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରହର । କୁଳୀରଲଗ୍ନ—
 କକଡ଼ାଲଗ୍ନ । ଭୋଗକ୍ଷମ ହେଲ—ଭୋଗ କରିବାକୁ ପ୍ରବେଶ କଲ । ୨୧ । ପୁଲକେ
 —ସୋମାହତ ହୋଇ । ୨୨ । କଙ୍କେଳୀସାୟକ—ଅଶୋକ ଫୁଲର ବାଣ ।

ନିଜ ସିଦ୍ଧିଦୁଆରେ କି ଛୁଟିଲା । ଜାଣିପାର ସେ କିଶୋରୀ ଉଷର ।
 ଅବଳମ୍ବେ ମଦ୍ଯାକ ଅବତର । ୨୩ । ସଖୀ ସମୁଦ୍ଧେ ନ ଦେଇ
 ଦୃଷ୍ଟିକି । କଲ ପୁଲକଜରୁହବୃଷ୍ଟିକି । ମଣିପାଦୁକାରେ ନାହିଁ ନଜର ।
 ଅତି ବିଜନେ ହୋଇଲା ହାଜର । ୨୪ । ବାସବତୀ କି ସଂକେତ
 ପାଇଲା । ଏକା ଗହଣେ ସେହି ଗୋଡ଼ାଇଲା । ବାତବନ୍ଦନାଳ ନୁଆ
 କମଳ । ପରି ନୁଆଇଁ ଶ୍ରୀମୁଖମଣ୍ଡଳ । ୨୫ । ଉରୁସକିବାସେ
 ନୁଆ ଛଇଲା । ଯଦୁ ନେତ୍ରଗଞ୍ଜନ ଖେଳାଇଲା । ନବ ଗବୟ
 ଶୁଙ୍ଖତାବି ଅନ୍ତେ । ହେଲା ପଦ୍ମରାଗ ପରି ପରତେ । ୨୬ । କାଚଭିତ୍ତିରେ
 କିବା ଅଭିମୁଖ । ଦଶେ ବନ୍ଧୁଜୀବ ପ୍ରତିବିମ୍ବର । ନିଜ ଗୋପୁର ଚନ୍ଦ୍ର
 ଅର୍ଥେ ଅବା । ରୂପାଥାଳୀରେ ପ୍ରସନ୍ନଧନବା । ୨୭ । ଗରିବକ
 ଗୋଳାଇ ଅଛୁ ରଖି । ଦେଖି ମଣିଲା ପୁଣ୍ୟଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ । ରତି ଭ୍ରାତକର
 ବିନ୍ଦୁ ସୁନ୍ଦର । ସେହି ବାସେ ପୋଛିଲା କି ସିନ୍ଦୂର । ୨୮ । ତଦୁଁ ତଳକୁ
 ପୁଣି ଦେଉଁ ଦୃଷ୍ଟି । ତହିଁ ଦେଖିଲା ସେହି ଶୋଭା ବୃଷ୍ଟି । ହେମ
 ପ୍ରାସାଦରେ ବସି ଦର୍ପକ । ଦ୍ଵାରେ ପିଙ୍ଗିଦେଲା କି ପାନପିକ । ୨୯ ।
 ତାକୁ କୁସୁମପ୍ରିୟ ବୋଲି ଜାଣି । ଦ୍ରବମୟ କୁସୁମେ କୁଶପାଣି ।
 ସ୍ଵତପଣ ବିଧିରେ ମନକର । ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣପାତ୍ରରେ ତଦୁଁ କିଛି ଭରି । ୩୦ ।
 ରଖିଅଛି କି ସବୁ କରି ଚଳ । ସିନ୍ଧୁ ପୁଲକ ଇନ୍ଦ୍ରନାଳ ତଳ । ଜାଣି
 ଯତ୍ନବନ ରାଜା ବିଜୟ । ମନେ ହେବାରୁ ସ୍ଵଭ୍ରମ ଉଦୟ । ୩୧ । ସେ

୨୩ । ଜେମାମନଲକ୍ଷ୍ୟପୁଟି ପିଟିଲା... ସେ ଶର ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ମନରୂପ ଲକ୍ଷକୁ ଫୁଟାଇ
 ବା ଭେଦକର ନିଜ ସିଦ୍ଧିଦ୍ଵାରକୁ ଗୁଲିଗଲ କି ? ୨୩ । କଲପୁଲ... ପୁଲପଦ୍ମକୁ ବର୍ଣ୍ଣିଲା
 ଅର୍ଥାତ୍ ତଳଆଡ଼କୁ ଆଖି ପକାଇଲା । ୨୪ । ବାତବନ୍ଦନାଳ—ପବନରେ ଯାହାର
 ନାଡ଼ ବକା ହୋଇଅଛି । ୨୫ । ନବଗବୟ ..ଗବୟ (ଗୋଜାଟାୟ ଶବ)ର ନୁଆ
 ଶିଙ୍ଗରେ କିମିତ ପେଡ଼ାଭିତରେ ପଦ୍ମରାଗମଣି ଥିଲା ପରି ଜଣାଗଲା । ୨୬ । କାଚ-
 ଭିତ୍ତିରେ—କାଚକାନ୍ଥରେ । ବନ୍ଧୁଜୀବ ପ୍ରତିବିମ୍ବ—ବଧୂଲୁପୁଲର ଛୟ । ଗୋପୁର
 —ବହୁର୍ଦ୍ଧାର । ପ୍ରସନ୍ନଧନବା—ସୁଖଧନା କର୍ଦ୍ଦର୍ପ । ୨୮ । ଗେରିକ—ଗେରୁ ।
 ରତି...ରତିଦେଶ ନିଜ ଲଲାଟରେ ସୁନ୍ଦର ବିନ୍ଦୁଟିଏ ରଚନା କରିସାରି ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର
 ସେହି ଲୁଗାରେ ସିନ୍ଦୂରକୁ ପୋଛି ଦେଲା କି ? ୨୯ । ହେମପ୍ରାସାଦ—ସୁନାର
 କୋଠା (ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଶରୀର) । ଦର୍ପକ—କର୍ଦ୍ଦର୍ପ । ୩୦ । ତାକୁ—ଚନ୍ଦ୍ରକଳାକୁ ।
 ଦ୍ରବମୟକୁସୁମେ—ତରଳ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଫୁଲରସରେ । କୁଶପାଣି—ବ୍ରହ୍ମା, ପ୍ରସ୍ତା ।

ସମୟେ ସୁଷମା କଳାବତୀ । ହେଉଁ ଅତି ତରଳତରମତ । ଅଳକତ
 ସଦ୍‌ବଦ୍ରବହର । ହେମପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ପକାଇଲ ପର । ୩୨ । ଜଗନ୍ନାଥ
 ସକଳେ କାମରାଜ । କଲ ହିକୋଣ ହେମପଲ୍ଲ ସୁଜା । ଉପହାର
 ନିମନ୍ତେ କରି ଅବା । ସମରପିଣ୍ଡ ଅଭିନବ ଜବା । ୩୩ । ନିଜ ମନ୍ଦର
 ଦେହଲୀର ପାଶେ । ରତି ବସିଛି ପ୍ରିୟ ଅଙ୍କଦେଶେ । ତାହା ଲଗି କୁସୁମା
 ବେଳାଞ୍ଚଳ । ପଡ଼ି ଦେହଲୀ କରିଛି ମଞ୍ଜୁଳ । ୩୪ । କିବା ନବୀନ
 ଯତ୍ନବନରମା । ମଣିବାକୁ ଚନ୍ଦରେ ଭାଲସୀମା । ରଖି ପରଶତତର
 ତାମ୍ବୁଳ । ତହିଁ ଦଳିଅଛି କିଛି ହିଙ୍ଗୁଳ । ୩୫ । ଚଳଦଳକୁବି ପରପନ୍ଥୀକି ।
 ଦେଇ ମନ୍ଥଥମନ୍ଦର ମନ୍ଥକି । ତାହା ଲେହନରେ ଚିତା ଘେନିଲ ।
 ସେହୁପରି ସେ ସମୟ ମାନିଲ । ୩୬ । ରସ ବରଷା ସମୟ ପ୍ରବେଶେ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ
 ଭୂମିରେ ଇନ୍ଦ୍ରଗୋପ କି ସେ । ଭାଜି ସନ୍ଦେହ ଦୁଃଖନ୍ତେ ନିଶ୍ଚୟ । କରି
 ହୃଦୟ ରସାନନ୍ଦମୟ । ୩୭ । ଭାବ ଦୁଃଖନ୍ତେ ହସି ମଥା ପୋତ । ପାଟ ବଡ଼ାଇ
 ଦେଲ ବାସବତୀ । ଲଜ ମୋହମିଶ୍ରିତ କରି ମନ । କରି ମଣିଭିତ୍ତି ଦିଗେ
 ଗମନ । ୩୮ । ପ୍ରତିବନ୍ଧିତ ବାଳାଶୋଭା ଗୁହଁ । ଲଭି ଦ୍ୱିଗୁଣ ସୁଖ
 ଗୁନ୍ଦମୁଦ୍ରା । କୁସୁମିତ ଦୁକୁଳକୁ ପାଲଟି । ଲଗି ଦୁଃଖନ୍ତେ ଲଲ ପାଟି-
 ଶାଢ଼ୀ । ୩୯ । ହେମଲତା ବଞ୍ଚିବମୟ ହେଲ । ପରି ଦଶିଲ ସେ ବର-
 ମହଳା । ତେଣେ ଆଳୀଏ ମଣି ଚମତ୍କାର । କଲେ ପରସ୍ପରେ ଏହା
 ବିରୁଦ୍ଧ । ୪୦ । କାଳ ବେଳ କେ ନ ଥିବାର ନିତି । ଦେଖାଗଲ ଏ କି
 ବିଚିତ୍ର ଗତି । କିଛି ଉଣା ଏକାଦଶ ବରଷ । ଜେମାମଣିକ ହୋଇଲ
 ବୟସ । ୪୧ । ଅମ୍ବେମାନେ ତା ଲଗି ଲୁଗାପରି । ଶିଶୁକାଳରୁ ଥାଇ
 ଅନୁସର । ନ ଥିବାରେ ଅମ୍ବେ ତାହା ସାଥରେ । ସ୍ୱପ୍ନେ ଏକାନ୍ତ କରି ନାହିଁ

୩୨ । ସୁଷମାକଳାବତୀ—ଶୋଭା ଓ ସୁସ୍ଥକଳାର ନିଧାନ (ଚନ୍ଦ୍ରକଳା) ।
 ଅଳକତଦ୍ରବସମ୍ବହର—ଅଳତାରସର ଛିଆଁ ବନ୍ଧୁ । ହେମପ୍ରାଙ୍ଗଣ—ସୁନା
 ଅଗଣା । ୩୩ । ନବଜବା—ନୂଆ ମନ୍ଦାରମୂଳ । ୩୪ । ଦେହଲୀ—ଏରୁଣ୍ଡିବକ୍ଷ;
 ତାହା ଲଗି କୁସୁମାବେଳାଞ୍ଚଳ—ରତିର ପିଙ୍କା ରଙ୍ଗଶାଢ଼ୀର ପଶନ୍ତ ।
 ୩୫ । ପରଶତତରତାମ୍ବୁଳ—ଅତି ପାଚିଲା ପାନ । ୩୬ । ମନ୍ଥଥମନ୍ଦର (କର୍ତ୍ତା)
 ଚଳଦଳକୁବି (ଅଶ୍ୱତ୍ଥପତ୍ର) ରୂପ ପରପନ୍ଥୀକି (ଶହୁର) ମନ୍ଥ ଦେଇ ତା ରକ୍ତରେ
 ଚିତା ଘେନିଲ କି ? ୩୭ । ରସବରଷା ସମୟ—ଜଳବୁଝି କାଳ, ଇନ୍ଦ୍ରଗୋପ—
 ସାଧବ ବୋହୂ ପୋକ । ୪୦ । ହେମଲତା...ସୁବର୍ଣ୍ଣର ଲତାରେ ପଡ଼ି ଧଇଲ କି ?

ଥରେ । ୪୨ । ଲବେ ନ ବିରୁଦ୍ଧ ଅନୁରୋଧକୁ । ବିଜେ କଲବେଳେ
 ଅବରୋଧକୁ । ବାସବତୀକି ନେତେ ଠାର ଦେଲା । ଆଜ ବିଜନରେ କି
 ବିରୁଦ୍ଧ । ୪୩ । ଅବି ଅନ୍ତେକ କାଳ ହରବା । ବୁଝିପେ ଯାହା ଉପାୟ
 କରିବା । ଶୁଣି ଜଣେ କହିଲା ଏ ବାଣୀକ । ଏହିପରି ସିନା ହେବ
 ଏଣିକି । ୪୪ । କହୁଥିଲେ ବୋଲୁଥିବା ମଣିମା । ମନକଥାଟି କେହି
 ନ ଜାଣିମା । ନିରନ୍ତରେ ଏଥର ଫୁଲବାଣ । ଜେମାଠାରେ କରିବ
 ମନ୍ତ୍ରୀପଣ । ୪୫ । ଜାଣି ତାର ଏ ସମୟ ମରଜି । କେତେ ଗଲେନି ସ୍ବସ୍ଥାନ
 ବରଜି । ଗତିପବ ଚରଣରୁ ନିରାଶ । ହୋଇ କଲନି ନୟନେ
 ନିବାସ । ୪୬ । ଅବିବେକ ପ୍ରଥୁରୁ ପଳାଇ । ସ୍ଥାନ କଲ ନିତମ୍ବବିମ୍ବେ
 ଯାଇ । ରସ କୃଷିତା ହୃଦୟରୁ ଶସି । ହୋଇଲାନି ମଧ୍ୟଦେଶ-
 ନିବାସୀ । ୪୭ । ତେଜ କରଣ ମନ ନଗରାଜ । କଲ ଅବଲମ୍ବ ବସିପରିକି ।
 ଦେଖୁ ନାହିଁ କି ଏବେ ସେ ଦୁଃଖିକି । ଜଗତ୍ରୟ ନୟନସମ୍ପର୍କିକି । ୪୮ ।
 ଏହି ସମୟେ ଚେଟି ରହୁଛୁ । ଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଲା ଘେନି ଲଟଶାଢ଼ୀ । ସେ କି
 ସଚରିବା ହେମମଞ୍ଜରୀ । ଅଛୁ ସିତ କୁସୁମଗୁଚ୍ଛ ଧର । ୪୯ । ସର୍ବରତ୍ନ
 ଲେଉଟେ ଛୁଇଁରାଜି । ଗୁରୁପାଶେ ଘେରୁଅଛୁ ଗରଜି । ଅବା ଆଳିଙ୍କ
 ସଦେହ ଛୁଡ଼ିଲା । ଅଳିଶେଣୀ ଦମ୍ଭେ ବ୍ୟୋମ ଉଡ଼ିଲା । ୫୦ । ଖେଳା
 ଚପଳ କଳହଂସୀ ପର । ଅତି ହରଷେ ଧାର ସହରଣ । ଲଜ୍ଜାନମ୍ରମୁଖୀକି
 ପରିହାସେ । ଘେର ରହି ଜଣାଇଲେ ଏ ରସେ । ୫୧ । ସଖୀ ଏଡ଼େ
 ନିର୍ମଳ ହୃଦପଟ । ଅର୍ଦ୍ଧଅଙ୍ଗେ ବହିଲା ତ କପଟ । କରଥାଉ ଯେ ତେଡ଼େ
 ଅନୁରାଗ । ଅଉ କେଉଁ ଭାଗ୍ୟରୁ ଦେବୁ ଭାଗ । ୫୨ । ଲୁଚୁଥିଲେ କି

୪୨ । ଗତିପବ...ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଚଞ୍ଚଳଗତି ଛଡ଼ି ଚଞ୍ଚଳନେତ୍ରୀ ହେଲଣି । ୪୩ ।
 ଅବିବେକ...ବିବେକଶୂନ୍ୟତାରୁପ ସୁଲତା ପଳାଇ ନିତମ୍ବରେ ରହିଲା,
 ଅର୍ଥାତ୍ ବିବେକ ବୁଦ୍ଧି ହେଲା ଓ ନିତମ୍ବ ସୁଲ ହେଲା । ରସକୃଷିତା...କ୍ଷୀଣରସଭାବ
 ହୃଦୟରୁ ଯାଇ ମଧ୍ୟଦେଶନିବାସୀ ହେଲଣି (କଟୀଦେଶରେ ବାସ କଲଣି)
 ଅର୍ଥାତ୍ ହୃଦୟ ରସପୁର୍ଣ୍ଣ ଓ କଟୀ କ୍ଷୀଣ ହେଲଣି । ୪୮ । କରଣତା ମନରୂପ
 ନଗରରୁ ଛଡ଼ି ଏବେ ଏହାର ବସ ଦେଶରେ ବାସ କରିଛୁ (ଏହାର
 ହୃଦୟ ଏବେ କରଣ ହେଲଣି) । ୪୯ । ଚେଟି—ଦାସୀ, ଲଟଶାଢ଼ୀ—
 ପୁରୁଣା ପିକାଶାଢ଼ୀ, ସଞ୍ଚରିବା ହେମମଞ୍ଜରୀ—ଗୁଲୁଥିବା ସ୍ବର୍ଣ୍ଣବୃନ୍ତ କି ? ସିତ-
 କୁସୁମଗୁଚ୍ଛ—ଧଳା ଫୁଲପେଣ୍ଡା । ୫୦ । ଅଳିଶେଣୀଦମ୍ଭରେ—ଭ୍ରମର ପଂକ୍ତି

ଲବେ ଏହି ମାନ । ଫୁଲବାସନା ମାନର କି ଅନ । ଘନ ଅଛନ୍ତି କଲେ
 ଲେକନେହ । ଘନେ ଅଛନ୍ତି ଦୁଅର କି ମିତ୍ର । ୫୩ । ଦେଇ ଶିଖରେ
 କରକିଶଳୟ । ଜେମା ଲଗୁଡ଼ୁ କି ସୁଗଳୟ । କର ହୋଡ଼େ କି
 ସମୁଦ୍ର ଲଗିବ । ସତ୍ୟ ହେଲେ ଏ କାହାକୁ ରୁଚିବ । ୫୪ । ଗୁରୁପର କର
 ତୋର ଭଜନ । ଏତେ ମାନ୍ୟକୁ ନୋହିଲୁ ଭଜନ । ଯେତେବେଳେ
 କୁରଙ୍ଗଶିଶୁଦୁଶା । ନେରୁ ରମଣଅଙ୍କେ ବସି ନିଶା । ୫୫ । ମଞ୍ଜୁ ମଞ୍ଜୀର
 ବାଗୁଳ ରସନା । କିଛି କହିବେ ଏହି ଦୁହେଁ ସିନା । ତୁ ତ କହିବା ପର
 ଦଶ ନାହିଁ । ପରୁରବାକୁ ଅମ୍ଭ ବଳ କାହିଁ । ୫୬ । ଶୁଣି ଲବଙ୍ଗକଳିକା
 ହୁସିଲ । ଛଳି ସଖୀଙ୍କି ଏ ବାଣୀ ଭାଷିଲ । ମନ ଧରି କହୁଅଛି ସମ୍ଭାବି ।
 କାଳଯାକ ସେବାଫଳ ଏହି କି । ୫୭ । ନେହସମ୍ପତ୍ତି କିଛି ନ ଦେଖିବ ।
 ଭିତ୍ତିତଟରେ କେ ପୁଣି ଲଖିବ । ଦିନେ ହେଲେ କି ମରଦନ ବେଳେ ।
 ସୁନତଟକୁ ନ ଦେଖିବା ତୋଳେ । ୫୮ । ଶିଶୁଶଣୀ ତ ସବୁ ଦେବ କହି ।
 ଅଭ ବଡ଼ ବଡ଼ଙ୍କ ଯାଏ କାହିଁ । ବାଳା ବୋଲିବ ଅବା ତହିଁ ବାସ ।
 ଥିବ ନିବିଡ଼େ କାହିଁ ଅବକାଶ । ୫୯ । ବାସ ସିନା ସମସ୍ତ ପ୍ରକାଶିବ ।
 ପୁଣି ରଦବାସ ତୁଲେ ମିଶିବ । ଦୁହେଁ ମିଶି କରବେ ସବୁ ଜଣା । ଅହା
 କି କରବଟି ସୁଲକ୍ଷଣା । ୬୦ । ଏବଂ ବାସ ପରିହାସ ନ ସରୁ । ସରୁମଧ୍ୟା ଯାଇଁ
 ଜେମା ପାଶରୁ । ଜଣାଇଲ ଶ୍ରୀ ମହାଦେଇ ପାଶେ । ସେ ତ ଜେମା
 ଜନନୀ ଅତି ତୋଷେ । ୬୧ । ନିଜ କରରେପିତ ସୁନାଲତା ।
 ସତେ ହୋଇଲ ମଣି କୁସୁମିତା । ମୋଦ ଅଶେଷେ ଚିତ୍କୁ
 ସଧାର । ଦେଲେ ନିଜ ଅଙ୍ଗରୁଷା ବଧାର । ୬୨ । ଏ ସମୟେ

ବ୍ୟାଜରେ । ୫୩ । ଘନ—ମେଘ, ମିତ୍ର—ସୁଖୀ । ୫୪ । ଦେଇ ଶିଖରେ...
 ଅଗ୍ରଭାଗରେ କରରୂପ ନୂଆ ପଟଟିଏ ଘୋଡ଼ାର ଜେମା (ଚନ୍ଦ୍ରକଳା) ସୁଗଳୟ
 (ମେରୁପର୍ବତ) କୁ ଲଗୁଡ଼ୁଅଛି କି ? ୫୫ । କୁରଙ୍ଗଶିଶୁଦୁଶା—ବାଳମୁଗାଶ୍ରୀ ।
 ୫୬ । ମଞ୍ଜୁ ମଞ୍ଜୀର—ମନୋହର ନୁସୁର (ଚରଣ ଅଳଙ୍କାର), ରସନା—ଚନ୍ଦ୍ର-
 ଦ୍ଵାର (ଅଶ୍ଵାର ଅଳଙ୍କାର) । ୫୮ । ଭିତ୍ତିତଟରେ—କାଳୁପାଶରେ । ୫୯ । ଶିଶୁ-
 ଶଣୀ—ବାଳଚନ୍ଦ୍ର (ନିଶସତ), ବାସ—ବସ୍ତ୍ର, ଅବକାଶ—ସ୍ଥାନ । ୬୦ । ରଦବାସ
 —ଅଧର । ୬୧ । ସରୁମଧ୍ୟା—ଜଣେ ସଖୀ, ମହାଦେଇ—ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ମା ।
 ୬୨ । ମୋଦଅଶେଷେ...ଅନନ୍ତରୂପ ମୁଗୟାରେ ମନକୁ ସାଧନ କରି ଅର୍ଥାତ୍
 ମନରେ ପ୍ରକୃତ-ଅନନ୍ତ ଅନୁଭବ କରି । ବଧାର—ପାରିତୋଷିକ, ଉପହାର ।

ଭେଟି ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧିତା । ପାଟକଠିନୀକରରହୁଥା । ଜେମା
କୁସୁମୋସ୍ତବ ଯୋଗ ଧାଟୀ । ଲେଖି ବଢ଼ାଇଦେଲା ପତ୍ରିକାଟି । ୭୩ ।
ମହାଦେବୀ ତ ପରମ ବିଦୁଷୀ । ତହିଁ ଗୁଣ୍ଡି ସୁଭାଷ୍ୟ ଯୋଗରାଶି । ଗଦ
ଗଦ ସ୍ତରେ ହୋଇ ସହାସ । କଲେ ଶରମନ୍ଦର ଫରମାସ । ୭୪ । ଅଜ୍ଞା
ପ୍ରମାଣେ ବାଳା ସହଚରୀ । ଘେନି ସଙ୍ଗତେ ସବଂପରଗୁଣ୍ଡା । ରମ ବିବାହ
ଗୀତ ଢୁଳଢୁଳି । ନାଦେ ଭରତ କଲେ ମହୀସୁଳୀ । ୭୫ । ବାଣୀ ରବା
ପଟାଉଜ ମର୍ଦ୍ଦଳ । ଭେଷ୍ଟ ଆରବୀ ତେଲୁଙ୍ଗୀ କଂସାଳ । ଅଦ୍ୟ ବାଦ୍ୟ
ନାଦେ ସେ ଭୂମଣ୍ଡଳୀ । ସିନ୍ଧୁ ତୁଲେ କି ଅରମ୍ଭିଲ କଳି । ୭୬ । ଅତପ୍ରବଳ
ହୋଇ ବାଜୁଁ ବାଜା । ଉଠିଅସି ସଭାରୁ ମହାରାଜା । ଦେବୀ ପ୍ରମୋଦ
ଭେଟରୁ ଜାଣିଲେ । ଯନ୍ତ୍ରକର ବୋଲି ମୋଦେ ଭଣିଲେ । ୭୭ । ତହୁଁ
ବାଳା ସଖୀ ସବଂ ବିମ୍ବୋଷ୍ଣୀ । ମାତ୍ର ତଣ୍ଡଳେ ବନାଇଲେ କୋଷ୍ଠୀ ।
ଗୁରକୋଶେ-ପଞ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ କୋଠୀର । ସ୍ଥିରତର ପୋତଲେ ଗୁର ଡାର । ୭୮ ।
ଗୁର ପ୍ରହର କରବାକୁ ରକ୍ଷା । ଗୁର ପ୍ରହାର ପୋତଲେ କି ଦକ୍ଷା ।
ରସକଳା ହସି ବୋଲେ ତହିଁ କି । ବାଳା ସମ୍ଭାଳି ପାରବ ନାହିଁ କି । ୭୯ ।
ଏକ ଅତନ୍ତ୍ର ମାରବ ଏ ଗୁଣ । ଏବେ ସତନୁ ଗୁର ମାରଗଣ ।
ଜଗିରହୁଲେ ରଜନୀ ଦବସ । ସୁକୁମାରୀ ନୋହୁବ କି ବିବଶ । ୮୦ ।
ପୁଣି ଦେଲେ ଗୁରୁ ତେଲ ବେତାଇ । ଦେଲା ଏହି ଉଦ୍ଧକୁ ସେ
ବଢ଼ାଇ । ହର ଅଣି ହିଲେକ ସମ୍ପତ୍ତିକି । ତହିଁ ଲୁଗୁରବ ପ୍ରଜାପତିକି । ୮୧ ।
ଗୁରପାରୁଣେ ଶିଶୁରମ୍ଭାପ୍ରମୁ । ପାଶେ ରଖିଲେ ସୁନା ପୁଣ୍ଡିକୁମୁ । ପିକ-
ବଲ୍ଲଭପଲ୍ଲବ ମାଳିକା । କଲେ ତୋରଣ ତରୁଣ ବାଳିକା । ୮୨ ।

୭୩ । ପାଟକଠିନୀକରରହୁଥା—ପ୍ରଧାନ ଜ୍ୟୋତିଷୀ ଶକ୍ତିରହୁକ ହୁଅ ।
କୁସୁମୋସ୍ତବଯୋଗଧାଟୀ—ରତ୍ନମଣି ହେବା ଯୋଗନକ୍ଷତ୍ରାଦିର ଜ୍ୟୋତିଷ ଗଣନା ।
୭୪ । ଶରମନ୍ଦର—କ୍ଷତିସ୍ତ କଳ୍ୟାଣ ପ୍ରଥମ ରତ୍ନସ୍ଥାନରେ କରାଯିବା ଉତ୍ସବ ।
(ପରେ ଏହି ଉତ୍ସବର ବର୍ଣ୍ଣନା ହେଉଛି) । ୭୮ । ମାତ୍ର—ବିଷୟ, ସ୍ଥିରତର—
ଦୃଢ଼ଭାବରେ । ୮୦ । ଶରୀର ନ ଥିବା ଏକ ମାର (କନ୍ଦର୍ପ)ର ତ ଏତେ ଗୁଣ,
ବଞ୍ଚିମାନ ଶରୀର ଥିବା ଗୁରଗୋଷ୍ଠୀ ମାର୍ଗଣ (ଶର) ଦଳରୁ କି ଗି ରହୁଲେ ଏ
ବାଳିକା ବିବଶ (ଅସ୍ଥିର) ହୋଇ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ କି ? ୭୧ । ପୁଣି ଦେଲେ...
...ତା ପରେ ସଖୀମାନେ ସେହି ଶରମନ୍ଦରକୁ ଗୁରୁତେଲ (ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତ୍ର) ଦ୍ଵାରା
ଅବୃତ କରଦେଲେ । ସେ ଅବରଣ ଏହି ଉଦ୍ଧ (ଅନୁମାନ)କୁ ବଢ଼ାଇଦେଲା
ଅର୍ଥାତ୍ ତହିଁରୁ ଏପରି ଅନୁମାନ ହେଲା—ବ୍ରହ୍ମା ଚିନ୍ତାଭବନର ସମ୍ପତ୍ତିକି ଗୈରର
ଅଣି ଏହିଠାରେ ଲୁଗୁରବ କି ? ୭୨ । ପିକବଲ୍ଲଭ.....ଅମ୍ଭଗଣ୍ଡର ନୂଆପତ୍ନୀ ।

ଟାଣିଦେଲେ ବିଚିତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରାତପ । କୋଣେ ଲମ୍ବାଇ ନୁଅ କୁଞ୍ଚ ଥୋପ ।
 ଜେମାରୁରି ଜଣିଲ ସାତଦ୍ଵୀପ । ବୋଲି ସୂର୍ଯ୍ୟ ରଖିଲେ ସାତଦାପ । ୭୩ ।
 ତଦନନ୍ତର ତରୁଣୀବରକୁ । ବିଜେ କରାଇ ଶରମନ୍ଦରକୁ । ଝିଲ ଖଜା
 ଖଇରରୁର ନାଡ଼ି । ଲଜୁ ବସନ୍ତ ଅରିଷା ପାପୁଡ଼ି । ୭୪ । ଜଗନାଥବନ୍ଧୁ
 ହୁଏକେଲି । ମନୋହର ଭାଲମ୍ବ ସରପୁଲୀ । ଖଜା ପେଡ଼ା ଦିବ୍ୟ ପୁରୀ
 ହିପୁରୀ । ଶଶ୍ଵମଣ୍ଡା କାନ୍ତି ପୁର ରଣୁର । ୭୫ । ପାରିଜାତ ସରଖଇ
 ଖୁରୁମା । ସର ସରପାପୁଡ଼ି ଅନ୍ତପମା । ଶୀର ହିରାସା ବାସ ଅଟକାଲି ।
 ବଡ଼ା ସୁପୁରୀ କାକରା ଶୁଆଳୀ । ୭୬ । ଦେବା ନେବା ଖାଇବା
 ରଖାଇବା । ବାସି ଗିରି ସଦୃଶ ପକାଇବା । ଏହିପରି ସେ ରାଜଧାନୀ
 ଯାକ । ପ୍ରତି ମନ୍ଦିରେ ଉତ୍ସବ ଅସ୍ତୋକ । ୭୭ । ସେ ନଗରେ ତ ଦୁର୍ଲଭ
 ଅରାତି । ସେହି ସାତ ଦିନ ହେଲ ଅ-ରାତି । ସାରି ଶରପୁରବସା ବିଧିକି ।
 ତହିଁ ଅବତାର ଶୋଭାନିଧିକି । ୭୮ । ଶତଦ୍ରୁଦା ଗୋରାଏ ଏକ-
 ମେଲେ । ସାତ ଶାତକୁମ୍ଭ କୁମ୍ଭମଙ୍ଗଳେ । କାହିଁ କୁଳୁମ କାହିଁ ଗନ୍ଧସାର ।
 କାହିଁ ଭରି କୁରଙ୍ଗମଦସାର । ୭୯ । ଦଳି ଗୋଲି ସେ ସକଳ ଶୁଭାଙ୍ଗୀ ।
 ପରସ୍ପରେ ହୋଇଲେ ଫିଙ୍ଗାଫିଙ୍ଗି । ଏକ ଉପରେ ପଡ଼ିଲେ ଅରକେ ।
 ଦେଖା ନାହିଁ ସେ ଉତ୍ସବ ହିଲେକେ । ୮୦ । ନୀରେ ପନୀରେ ତଡ଼ି
 ଉଛଳିଲେ । ସ୍ନାନ କରଇ ନାନା ଖାର୍ଯ୍ୟକଲେ । ଦିବ୍ୟ କଷାବାସରେ ଅଙ୍ଗ
 ପୋଛି । ଦେଲେ ପ୍ରଲମ୍ବ କେଶପାଶ ଉଠି । ୮୧ । ନୁଆବାସ ନବ
 ରତ୍ନାଭରଣ । କର ଜଗଜ୍ଞଭୂଷାକୁ ଶରଣ । ଧନ୍ୟ ମଣିଲେ ନିଜ ଜନମକୁ ।
 ଘେନି ବାଳା ଅଙ୍ଗୀକାରହମକୁ । ୮୨ । ଦେଲେ ଅଶାର ମୁଖ୍ୟ

୭୩ । ଟାଣିଦେଲେ...“ସୁନ୍ଦର ଗୁଣୁଆ ଟାଣିଦେଇ ତା ଗୁରୁକୋଣରେ ନୁଆଲୁଗା
 କୁଞ୍ଚ ଥୋପ କରି ଓହ୍ଲାଇ ଦେଲେ । ସାତଦ୍ଵୀପ—ପ୍ରାଚୀନ ମତରେ ପୃଥିବୀ
 ସାତଗୋଟି ଦ୍ଵୀପର ସମଷ୍ଟି, ସୂର୍ଯ୍ୟ—ଭୂଲ । ୭୭ । ଅସ୍ତୋକ ଉତ୍ସବ—ବଡ଼ ଉତ୍ସବ ।
 ୭୮ । ଅରାତି—ଶହ ଓ ରାତିର ଅଭିବା (ଦିବସ) । ଶରପୁରବସା ବିଧି—
 ଶରମନ୍ଦରରେ ବସିବା ବିଧାନ । ୭୯ । ଶତଦ୍ରୁଦା ଗୋରାଏ—ବହୁଳପରି
 ଗୋରୁଖିଆନେ; ସାତ ଶାତକୁମ୍ଭ କୁମ୍ଭମଣ୍ଡଳେ—ସାତଗୋଟି ସୁନା ମାଠିଆରେ ।
 କୁରଙ୍ଗ ମଦସାର—ଉଚ୍ଛ୍ଵାସ କଷ୍ଟର । ୮୦ । ଶୁଭାଙ୍ଗୀ—ସୁନ୍ଦର ସ୍ତ୍ରୀ ।
 ୮୧ । ପନୀର—ସୁବାସିତ ଜଳ, ତଡ଼ି—ପ୍ରାନ୍ତ (ସେହି ମନ୍ଦିରର), ଉଛଳିଲେ—

ଦ୍ଵିଜକୁଳ । ଧେନ୍ବୁ ଧରା ହିରଣ୍ୟ ଅଳ ତେଲ । ଦାନାନନ୍ଦରେ କୁଣେ
 ତାଥୋଦକ । ଘେନି ପୁରୋଧା କଲେ ଅଭିଷେକ । ୮୩ । ଇଷ୍ଟ ଦେବତା
 ସିପୁରସୁନ୍ଦରୀ । ଦରଶନବିଜୟ ବେଳ ଶିରୀ । ଗୁନ୍ଦ ବିସ୍ତାର ହେବା
 ଭୟେ ଦବି । ଅଭ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲ ନାହିଁ କବି । ୮୪ । ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ
 ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମା । ପର ବିରଜିତ ସେ ରାଜକେମା । ଜୀବ ଅବା ପ୍ରତିବିମ୍ବେ
 ଘଟିଲ । ସେ କି ଜଗଜ୍ଜନନୀଙ୍କି ଭେଟିଲ । ୮୫ । ଖଞ୍ଜି ପ୍ରସାଦ ଫୁଲମାଳା
 ଗଲେ । ତହୁଁ ବିଜେ କରାଇଲେ ସଲ୍ଲଲେ । ଭେଟାଇବାକୁ ନେଉଁ
 ଜନନୀଙ୍କି । ବରଦାରଣରାଜଗମନୀଙ୍କି । ୮୬ । ଦ୍ଵାରେ ପ୍ରବେଶ ହେଲ
 କ୍ଷଣେ ବାଳା । ଦେବା ନିଦେଶୁଁ ଅପି ବାଳାମାଳା । ଦୁଳଦୁଳମିଶା ଗୀତ
 ଗାଇଲେ । ଅଳ ଗୋମୟରେ ନିର୍ଭିକ୍ଷୁଲେ । ୮୭ । ଚନ୍ଦ୍ରାନନାର ବଦାପନା
 ବିଧି । ସାର ସକଳ କାମକଳାନିଧି । ମୃଦୁ ସୁନ୍ଦର ଶ୍ରୀହସ୍ତେ ଜେମାର ।
 ଦିଅଇଲେ ଅର୍ଘ୍ୟକୁ ଅର୍ଘ୍ୟମାର । ୮୮ । ଉତ୍ତରଲେ ମାତାଙ୍କ ଅଗେ ନେଇ ।
 ଦେଲେ ଯୋଡ଼ା ପାଟଶାଢ଼ୀ ବଢ଼ାଇ । ଗୁରୁତରମନ୍ଦାକ୍ଷେ ମନ୍ଦେ ହସି ।
 ନିର୍ଭିକ୍ଷୁଲ କର ଶୋଭାସରସୀ । ୮୯ । ମନ୍ତ୍ରା ମଥାରେ ଛୁଇଁ ଜୁହାରଲ । ରମା
 ଭପମା ମଣ୍ଡଳୀ ସାରଲ । ତୋଳି ଜନନୀ ସ୍ନେହସ୍ରୋତେ ପଡ଼ି । ମୁଖଚନ୍ଦ୍ରରେ
 ଚୁମ୍ବି ଗାଡ଼େ ଭଡ଼ି । ୯୦ । ଶିଶୁ ସମୟୁଁ ବଳିଅଇ ଗଲେ । ଧର ଚରୁକ
 ଏ ଅଶିଷ ଦେଲେ । ଜେମା ହାତା ମୋ ନୟନସମ୍ପତ୍ତି । ବାବୁ ଦୁଅ ପରମ
 ଭାଗ୍ୟବତୀ । ୯୧ । ଅନୁରୂପ ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ତ୍ତୀ କୁମାର । କର ଗ୍ରହଣ କର ଧନ
 ମୋର । କାଳଯାକ ତୋ ପଦ ଅଲକତ । ନାଥ ମୁକୁଟ କରୁ ଅରକତ । ୯୨ ।
 ଜାଇ ଶରୀର ପର ଚରକାଳ । ଗୁଣମଣ୍ଡଳେ ମଣ୍ଡ ଦୁଇ କୁଳ । କର

ଉତ୍ତରାଇଦେଲେ । କଷାବାସ — ରଞ୍ଜିତ ବସ୍ତ୍ର । ୮୩ । ଧେନ୍ବୁ — ଗାଈ, ଧରା — ଭୂମି,
 ହିରଣ୍ୟ — ସୁନା, ତେଲ — ବସ୍ତ୍ର, ପୁରୋଧା — ପୁରୋହିତ । ୮୫ । ପ୍ରତିବିମ୍ବ — ଛବି,
 ଜୀବ...ଛବି । ସଜବ ହୋଇ ଜଗଜ୍ଜନନୀ (ଦୁର୍ଗାଙ୍କୁ) ଭେଟିଲ କି ? ୮୬ । ସଲ୍ଲଲେ
 — କୌତୁକରେ । ୮୭ । ବାଳାମାଳା — ବାଳକାସମୂହ । ନିର୍ଭିକ୍ଷୁଲେ —
 ବଦାଇଲେ । ୮୮ । ଅର୍ଘ୍ୟମା — ସୂର୍ଯ୍ୟ । ୮୯ । ଗୁରୁତର ମନ୍ଦାକ୍ଷେ — ଅତି
 ଲଜ୍ଜାରେ । ନିର୍ଭିକ୍ଷୁଲ — ବଦନକରି, ଶୋଭାସରସୀ — ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟନିଧାନ (ଚନ୍ଦ୍ରକଳା)
 ୯୦ । କାଳଯାକ...ସବୁଦିନ ତୋ ପାଦ ଅଲକତ (ଅଲତା) ନାଥ ମୁକୁଟ
 (ସ୍ଵାମୀର ମୁକୁଟ)କୁ ଅରକ୍ତ କରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ସବୁଦିନେ ସ୍ଵାମୀ ତୋର ପଦାନତ

ଧରରେ ଧର୍ମକୁ ଅମନ୍ଦ । ହେଲ କୁସୁମୋଦଗମ ନାମ ଗୁଣ । ୧୩ ।
ନାଗାନ୍ତକ ଯାହାଙ୍କର ବାହନ । ଅରଦରେ ଅରଦର ଦହନ । ଦୁର୍ଗା
ମାଧବ ପଦଯୁଗଦ୍‌ୟ । ଭଜେ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ଳେଷସ୍ତୁ । ୧୪ ।

ନବମ ଛାନ୍ଦ

ସ୍ତବ—ରସକୁଳା

(ବେଶ ବର୍ଣ୍ଣନା)

ତଦନନ୍ତରେ ଶୁଣି ସହୃଦୟେ । ଦିନେ ଜେମା ଯାମହୟ ସମୟେ ।
ପ୍ରିୟ ବୟସ୍ୟାଙ୍କୁ ଘେନି ସମୀପେ । ବିରଜି ମୁକୁରମୟ ମଣ୍ଡପେ ସେ ।
ଲେଖିଲ ବନ୍ଧିବ ପଟ ଯେ । ଶୋଭାମୃତକୃପ ଜନନୀଙ୍କ ରୂପ ସେ ପଟେ
କଲ ପ୍ରକଟ ହେ । ୧ । ଉଶାମାନ୍ଦ ଗୁଲ୍ ଗିର ପଲକ । ବନାରଲ ବାଳୀ-
ପ୍ରତିପ୍ରଜାକ । ସେହୁ ଶୋଭା ସେହୁ ମୃଦୁବୟସ । ଅସୀଶ ଦକ୍ଷିଣ ଦେଶର
ବେଶ ସେ । ଲେଖିଲ ବାଳାରତନ ଯେ । ଦେଖି ଦେଖାଇବା ପ୍ରମୋଦ-
ଅମଳୁଁ ନୋହିଥିଲ ସାବଧାନ ଯେ । ୨ । ଏହୁ ସମୟ ସତ୍ତ୍ୱଗ୍ୟବଶେ ।
ସେ ପୁର ମଣିପ୍ରାଙ୍ଗଣ ପ୍ରଦେଶେ । ରଟିଲ କଠାଭୟୁତ କିକିଣୀ ।
ଅଭରକିତେ ବିଜେ କଲେ ସୁଖୀ ତା । ଜାଣି ସେ ଜଗତାଶୋଭା ଯେ ।
ଭଞ୍ଜ ପ୍ରତିଫଳ ସଖୀଙ୍କ ମଣ୍ଡଳ ଭୁଲେ ହେଲ ବେଶେ ଭଦ୍ରା ଯେ । ୩ । ଲଜ୍ଜା

ହୋଇ ରହୁ । ୧୩ । ଗୁଣମଣ୍ଡଳେ—ଗୁଣସମୃଦ୍ଧଦ୍ୱାରା । ଅମନ୍ଦ—ଉଲ୍ଲଭ,
ବଡ଼ । ଅରଦରେ—ଚକ୍ର ଓ ଶଙ୍ଖଦ୍ୱାରା, ଅରଦର—ଶହୃଦୟ ।

ନବମ ଛାନ୍ଦ

୧ । ପଟ—ବନ୍ଧିପଟ, ଶୋଭାମୃତକୃପ—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରୂପ ଅମୃତର ଆଧାର
(ଜନନୀ) । ୨ । ଉଶାମାନ୍ଦ—କେବଳ, ନ ଥିବା; ଗୁଲ୍—ଗତି, ଗିର—କଥା,
ପଲକ—ପସ୍ତସାତ, ପ୍ରତିପ୍ରଜାକ—ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍ଗ । ଅସୀଶ—ଯାହା
କେବେହେଁ ମୁନ ହୁଏ ନାହିଁ, ପ୍ରମୋଦ ଅମଳୁଁ—ଆନନ୍ଦଜନିତ ଉଦ୍‌ବେଗ
ହେଉରୁ । ୩ । ଭଞ୍ଜ ପ୍ରତିଫଳ...ମା'ଙ୍କ ଅଖିରେ ଯେପରି ନ ପଡ଼ିବ ସେଥିପାଇଁ

ଗଉରବ ମିଶ୍ରିତ ହାସ । ସୁଧାମୟ କର ଦଶନବାସ । ବାସରେ କଲେ
 ହେଲେ ଅପ୍ରକଟ । ଝଟ ଝଟ ଦଶିବାରୁ ସେ ପଟ ଯେ । ଛଳ କର ନ
 ପାରିଲ ଯେ । ମେନାଙ୍କୁ ମୀନାଙ୍କପରନାଶ ପର ଜନନୀଙ୍କି ଜୁହାରଲ
 ଯେ । ୪ । ଅଶିଷସୁଦ୍ଧକ ଅଶେଷ ରୁମ୍ଭେ । ଭଲସି ଘଣ୍ଟ ରୋମାଞ୍ଚକଦମ୍ଭେ ।
 ତନ୍ତୁଜାକୁ ବିଜେ କରାର କୋଳେ । ତନ୍ତୁ ଜାକୁ ଜାକୁ ପ୍ରଣୟବଳେ ସେ ।
 ସେ ଚିନ୍ତେ ପଡ଼ିଲ ଦୃଷ୍ଟି ଯେ । ଚିନ୍ତାଲେ ପ୍ରପଞ୍ଚ ଜୟକୁ ବିରଞ୍ଚି କଲ କି
 ଏ ଚନ୍ଦ୍ର ସୃଷ୍ଟି ଯେ । ୫ । ପଟେ ପଟୁତର ଚନ୍ଦ୍ରରମାକୁ । ଉତ୍ସବରେ
 ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଜେମାକୁ । ଭିତ୍ତି ପ୍ରତିଫଳ ସୁପ୍ରତିମାକୁ । ଗୁଣ୍ଡି ନ କଳି ଲବଣ୍ୟ
 ସୀମାକୁ ଯେ । ଗୁଣଗଣ ଅନବଦ୍ୟା ଯେ । ବାଳିକା ଆଳୀଙ୍କି ଗୁଣ୍ଡି
 ପରୁରଲେ କାହାର ଏ ଶିଳ୍ପବିଦ୍ୟା ଯେ । ୬ । ଏ ଗିରେ କର କର
 କୋରକିତ । ଜଣାଇଲେ ଜଣେ ଜେମା ସଙ୍ଗାତ । ଜନ୍ମୁତ ତୁମ୍ଭର
 ଉତ୍ସବ ଖେଳ । ଅଭ୍ୟସ୍ତ କର ହରଅଛି କାଳ ଯେ । ଏବେ ତ ଏ
 ଚନ୍ଦ୍ରମୁହଁ ଯେ । ତାରୁଣ୍ୟ ଜାତ ଲଜରୁ ଶ୍ରୀମୁଖରେ ଉଭା ହୋଇ ପାରୁ
 ନାହିଁ ଯେ । ୭ । ମୋ ସଦ୍ଘା ନ ସଦ୍ଘା ବିଶ୍ଳେଷ କ୍ଳେଶ । କର ତୁମ୍ଭ
 ପ୍ରତିକୃତବିନୟାସ । ପଦ୍ମଭବାକାଳେ ଛନ୍ଦ ପଲଙ୍କେ । ଥିବା ପର ଘେନି
 ତୁମ୍ଭର ଅଙ୍କେ ସେ । ସୁଖେ ନେବ କାଳ ପୁଣି ଯେ । ବାସୁଲ୍ୟ ପ୍ରମୋଦ
 ରସଗଦଗଦ ଏହା ଶୁଣି ହେଲେ ଶଶୀ ଯେ । ୮ । ଚନ୍ଦ୍ରାନନ ଗୁରୁ
 ଚିରୁକେ ପାଣି । ଦେଇ କହିଲେ ଏ ସପ୍ତେମବାଣୀ । ଅହା ମୁଁ ମରବ ତ
 ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ । ମୋ ଦୁଃଖସଙ୍ଗାଳି ଲବଣ୍ୟସିନ୍ଧୁ ତୁ । କାଲି ଶେକୁଧିଲ ଧୁଲି
 ରେ । ଏବେ ଗୁଣବତୀପଣେ ତୋହୁତୁଲେ ନୋହେ ଭାରତୀକି ତୁଲି ରେ । ୯ ।

କାନ୍ତରେ ଥିବା ଚନ୍ଦ୍ର ଅଗରେ ସଖୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଠିଆ ହୋଇଗଲା । ୩ ଦଶନ-
 ବାସ — ଅଧର, ବାସରେ — ବସୁଦ୍ଧାସ । ଛଳ — ଅକୃତ, ଗୋପନ; ମେନା —
 ପାବତୀଙ୍କ ଜନନୀ, ମୀନାଙ୍କପରନାଶ — କାମଗତୁ ଶିବଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ, ପାବତୀ । ୪ ଚନ୍ଦ୍ରକ
 — କନ୍ୟା, ତନ୍ତୁ ଜାକୁ ଜାକୁ — ଦେହକୁ ବୁଣୁଥିବୁ ବୁଣୁଥିବୁ, ପ୍ରପଞ୍ଚ — ସ୍ଵପାର,
 ବିରଞ୍ଚି — ବିଧାତା । ୫ । ଚନ୍ଦ୍ରରମା — ଚନ୍ଦ୍ରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଗୁଣଗଣ ଅନବଦ୍ୟା —
 ଅନନ୍ତମୟ ଗୁଣଗଣସୁକ୍ତା । ୬ । କର କୋରକିତ କର — ହାତ ଯୋଡ଼ି ।
 ୮ । ବିଶ୍ଳେଷ କ୍ଳେଶ — ବିଚ୍ଛେଦ ଦୁଃଖ, ପ୍ରତିକୃତ — ଚନ୍ଦ୍ର । ଛନ୍ଦ ପଲଙ୍କେ — ହାତ
 ଦାନ୍ତରେ ଅଛାଦିତ ପଲଙ୍କରେ ବା ଉପରେ ଗୁମୁଆ ଥିବା ପଲଙ୍କରେ । ଭାରତୀ —

କାହ୍ନୁ ଶିଖିଲ ରେ ଶିଖଣ୍ଡକେଶ । ମୋ କୁଳନିଳୟ ନୟନରୂପା । ଏଡ଼େ
ମୃଦୁଳ ବୟସେ ଏମାନ । ଯହିଁ ରହୁ ନାହିଁ ମୋ ଅନୁମାନ ତୁ । ସ୍ନେହ
କେତେ ଜାଣି ପୁଣି ରେ । ମୋ ବସୁଙ୍କସଙ୍ଗ ବିଚ୍ଛେଦ ବୟସୁଁ କି ଏ ଚିନ୍ତା ଅଳ୍ପ
ନିର୍ମାଣି ରେ । ୧୦ । ତହୁଁ ଗୁହଁ ବାଲପ୍ରିୟ ଅଳୀକି । ବୋଲିଲେ ଅଜ ମୋ
ଗଲାମାଳୀକି । ଏହି ଦାସିଣୀତ୍ୟ ଦେଶରେ ସାଣି । ବିଜେ କରୁ ମୋ
ଛମୁରେ ଆଣି ଯେ । ନେବ ଯେ ଯାହା ବଧାର ଲେ । ଫରମାସି ଏହା
ବିଜେକଲେ ମହାଦେଉ ଦୁଇ ଚୁମ୍ବ ଦେଇ ଯେ । ୧୧ । ତହୁଁ ପ୍ରମୋଦେ
ବାଲା ସହଚର । କେହି କାହାକୁ କିଛି ନ ପଚାର । ଅଭିନବ ଚିନ୍ତା-
ସନରେ ମଣ୍ଡି । ହଂସୁଲ ତୁଲି ଗର୍ଭ ଚରଣଣି ସେ । ଜଣାଇଲେ ସହଚର
ଯେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଲେକ ମୋହମନ୍ଦ୍ୟଧୀନୀ ବିଜେହେଉ ସୁକୁମାରୀ ରେ । ୧୨ ।
ଜଣାଉ ଥାଉଁ ନିଜ ଶତବାର । ନ କରୁ ଶିଶୁପାଳି ଅଙ୍ଗୀକାର । ଦିଅଇବୁ
ବୋଲି ଅଳୀକି ଜାଲି । ବାଲିକାରତନ ଥିଲୁ କି ଭାଲି ତୁ । କ୍ଷମାକର ଅମ୍ବ
ଦୋଷ ଗୋ । ତରଲିଙ୍ଗ ବେଶଭଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗୀକାରେ ମଣ୍ଡନାବଳୀକି ତୋଷ
ଗୋ । ୧୩ । ଏଡ଼େ କହି ଧରୁଁ ଭୁଜ ପରଠ । ହସିକରି ମୁଖଗନ୍ଧକୁ
ହେଠ । କରିବାକୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଗବ କମ୍ପନ । ତା ଉଦୟ ଦିଶେ କର ଲପନ
ସେ । ସେ ଅସନେ ବିରଜିଲ ଯେ । ବେଶମାନଙ୍କର ଅନୁତାର୍ଥ ଶଙ୍କ ।
ସେ ଦିନଠାରୁ ଭାଜିଲ ଯେ । ୧୪ । ବାଲା ପ୍ରତିବନ୍ଧ ସୁଦରପଣ । ସଙ୍ଗରୁ
ହେବାକୁ ଅଦରପଣ । ଛମୁରେ ଧର କେ ସୁଦରପଣ । ଜଣାଇଲ ଏଣେ
ନଜରପଣ । ନର୍ମଲେଲ ଭର୍ମଲତା ରେ । କର୍ମବଳ ଦେଇ ବଢ଼ାଅ
ଏହାର ଅଭିଶପ୍ତ ନିର୍ମଳତା ରେ । ୧୫ । ଏ ଗିରେ ଅସ୍ମୁକ ମହାହରସେ ।
ଭଲପାଇ ଗଣ୍ଡ ସବୁଠି ହାସ୍ୟେ । ଅଧ ଗୁହାଣି କରି ଅବଳୟ । ଦେଖି
ମୋହନୀ ନିଜ ପ୍ରତିବନ୍ଧ ସେ । ମନେ କଲ ଏହି ଚିନ୍ତା ରେ ।
ଏହାଠାରେ ଜୀବ ନିବେଶି ପୁଣ୍ୟବ ନଦେଲ ମୋତେ ବଧାତା ଯେ । ୧୬ ।

ସରସ୍ୱତୀ, ତୁଳ ରେ—ମୁଁ ତୁଳନା କରୁଁ । ୧୦ । ଶିଖଣ୍ଡକେଶ—ମୟୂରପୁଞ୍ଜ
ପରି କେଶ ଯାହାର; ମୋ କୁଳ.....ମୋ ବଶ, ଗୁହ ଓ ଆଖିର ରୁଷଣ-
ସ୍ମରୁପା । ୧୧ । ସାଣି—ମାର୍ଜିତ ଭାବରେ ସଜାଇ । ୧୨ । ଅଭିନବ.....
ହଂସପର ତୁଳାଗନ୍ଧ ପଡ଼ିଥିବା ଚୌକିରେ ନୂଆ ଚିହିତ ଅସନ ପକାଇ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ
ଲେକ...ଚୌଦଭୁବନ ମୋହ କରିବାର ମନ୍ଦ ଆଡ଼ିପର । ୧୪ । ହେଠ—ନତ,
ନମ୍ର; ତା ଉଦୟ ଦିଶେ—ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟର ଦିଗ ପୁଟୁ । ୧୫ । ଅଦରପଣ—
ନିର୍ଭୟତା । ବାଲା ପ୍ରତିବନ୍ଧ...ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ପ୍ରତିବନ୍ଧର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗରୁ ନିର୍ଭୟ
ହେବାକୁ । ନଜରପଣ—ଦୃଷ୍ଟି ଦିଅ । ନର୍ମଲେଲ ଭର୍ମଲତା—ହେ ବୀଡ଼ାଚଞ୍ଚଳ

ଶିଥିଲାଭ ନିଜ କେଶବଲ୍ଲଭ । ଅଶ୍ୱାର କଣ୍ଠା ସେବଣୀ ଫୁଲରା । ନ ଜାଣିଲୁ
 ପର ଅତି ଆଦରେ । ପୋଛି ଅମଳାନ ହିନାଗୁଦରେ ସେ । କରେ କର୍ପି
 କଙ୍କଡ଼ିକା ରେ । ଚିକ୍କଣ ଗୁମର ତଳ ମରୁ ବୋଲି ଗୁଲିଲ କୁନ୍ଦଳିକା
 ଯେ । ୧୭ । ସରଙ୍ଗ ପଛସୁନ୍ଦ ଜର ତୋରେ । ଅଟକି ରଖି ଭଞ୍ଜ
 ନିବିଡ଼ରେ । ଗୁମାକର କଥାଦଳ ତଳକୁ । ରଖି ରୁଗର ଚତୁରା ଠୁଳକୁ
 ସେ । ପୁଞ୍ଜି ସୁନାଜର ଫୁଲ ଯେ । ଜଗତାଧିପତି ଝୁଲ ଶିଖାଭଲ ଅପଣେ
 କି ଝୁଲି ଝୁଲି ଯେ । ୧୮ । ବାମ ଦକ୍ଷିଣେ ସେ ଠୁଳ ମୁଳରେ । ନ ରଖି
 ଭେଦ ସୁଧମା ଭୁଲରେ । ଖଞ୍ଜି କୁନ୍ଦନସୁନା ଦୁବବିଡ଼ି । ଅବଶେଷେ
 ତୋରେ ନିବିଡ଼େ ଭଞ୍ଜ ସେ । ଅରମ୍ଭିଲେ ଯଦୁ ବେଣୀ ଯେ । ତର୍ଜିତ
 ହେଲ ପଞ୍ଚବାଣ କମାଣ ଗୁଣୀରୁତ ଅଳଶେଣୀ ଯେ । ୧୯ । ବେଣୀ ନୁହଇ
 ସେ କି ଶିଶୁଶେଷ । କର ସୁରାଳୟ ଧରା ପ୍ରବେଶ । ସେ ଘେନି ନ ଥିଲ
 ବିବେକ ଲେଶ । କଳା ପଡ଼ିଗଲା ନିଜ ଅପଣ ସେ । ହେଲ ଏପରି ପ୍ରତାପ
 ଯେ । କେଳିଲେଲ କଳା କୁଣ୍ଡଳୀ ଗୁର କି ଜୟେ ଯାହା କଲେ ମତି ଯେ ।
 ୨୦ । କ୍ରମରେ ସତାରସୁଧାଂଶୁବେଶ । ଖଞ୍ଜିଲେ ଯା ନାହିଁ ହିଲେକେ

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲିକିତା । ୧୭ । ଏହିଠାରେ.....ଏହି ପ୍ରତିବନ୍ଧରେ ଜୀବନ ଦେଇ
 (ସ୍ୱାଭାବରେ) ମୋତେ କାହିଁକି ବ୍ୟାଧା ପୁରୁଷକୁ ନ ଦେଇ ?
 ୧୭ । କେଶବଲ୍ଲଭ—କେଶଗୁଚ୍ଛ । ଅଶ୍ୱାର କଣ୍ଠା.....କଣ୍ଠା ସେବଣୀ ଫୁଲର
 ଫୁଲରାଭେଲ ଯଥେଷ୍ଟ ଦେଇ । ହିନାଗୁଦରେ—ସୁଗୁଣଗୁଦରେ । ଅମଳାନ
 —ଅମ୍ଳାନ, ପରିଷ୍କୃତ; କଙ୍କଡ଼ିକା—ପାକିଆ; ଗୁମର—ଚର୍ମ (କେଶସଙ୍ଗେ
 ଭୁଲିତ) । ତଳ ମରୁ—(କେଶଗୁଚ୍ଛଠାରୁ ଉଣା ବୋଲି) ବରକୁ ହୋଇ ନଷ୍ଟ
 ହେଉ । ୧୮ । ସରଙ୍ଗ.....ଜର ଲଗିଥିବା ଲଲ ପାଟସୁତାରେ । ଗୁମାକର
 କଥାଦଳ—ସୁନାର କଥାପତ୍ରୀ (ଅଳଙ୍କାର ବିଶେଷ); ଜଗତା...ଚର୍ଚ୍ଚିତ କୁଡ଼ାତଳେ
 ସୁନା ଜରିଲଗା ଫୁଲପୁଞ୍ଜିରୁ ଝୁଲଇବାରୁ ଉତ୍ତପ୍ରେକ୍ଷା କରାଯାଉଛି, ସେ ନିଜେ
 ଝୁଲି ଝୁଲି ଲେକକ ପୈର୍ବୀକୁ କମ୍ପନ ଶିଖାଭଲ କି ? ୧୯ । ଠୁଳ ମୁଳରେ—
 ଚର୍ଚ୍ଚିତକା କୁଡ଼ା ମୁଳରେ । ସୁଧମା ଭୁଲରେ—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଭୁଲନାରେ ।
 ପଞ୍ଚବାଣ କମାଣ.....କନ୍ଦର୍ପଧନ୍ବରେ ଗୁଣ ହୋଇଥିବା ଭ୍ରମରମାନେ ତାକୁ
 ଦେଖି ଜରିଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ତା ଅପେକ୍ଷା ସେ ବେଣୀ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ହେଲା ।
 ୨୦ । ଶିଶୁଶେଷ—ସର୍ପବିକ୍ଷ ଶେଷଦେବଙ୍କ ସାନପିଲା । ସୁରାଳୟାସ...ମଦ୍ୟାଶୟରେ
 ପ୍ରବେଶ କରିବାରୁ ନିଜ ଅଗାଧି ହେତୁରୁ କଳା ପଡ଼ିଗଲା କି ?
 କେଳିଲେ.....ବିକ୍ରାସକୁ କଳା ସାପମାନେ ଯାହା ସେ ବେଣୀକୁ ଜୟ

ଦେଖା । ଦରଶ ଯୟ ଉୟ ମୟ ଶତ୍ରେ । ବେଶୀ କୁହୁ ପ୍ରବାହକୁ
 ନରତେ ସେ । ସେବିଲେ କି ଶିଶୁ ଦିନୁ ରେ । ପ୍ରାନ୍ତେ ବଡ଼ ରୁନା ଗୁଣିପୁଲ
 ଭଜିବିଧ ସାଜିଲେ ସୁଦନ୍ତୁ ଯେ । ୨୧ । ଲଲଟପଟ ନିକଟକୁ ବୋଲି ।
 ରହିଲ ମୋତପୁଞ୍ଜୀ ଛକ ଜାଲି । ମଣିଷଗିଡ଼ି ଚନ୍ଦ୍ରମା ଅର୍ପମା । କେଶ
 ଅମାରେ ହେବା ପର ଜମା ସେ । ଗୁହଁ ଚମକାର ଖଞ୍ଜା ଯେ । ଭଲ ମନ
 କିବା ଅଛି ଏ ବିରୁରେ ତାର ହେଲେ ପୁଞ୍ଜୀ ପୁଞ୍ଜୀ ଯେ । ୨୨ । କିନ୍ତୁ
 ଝାଲରଥ ଅଳକେ ଗୁଡ଼ି । ଖଞ୍ଜି ଦିଅନ୍ତେ ମୁକୁତା ସୀମନ୍ତୀ । ବିଜଗତା
 ଧୂତ ଦେବାକୁ ମନ୍ତ୍ରୀ । ଫିଟିଲ ହାତ ହରପରପନ୍ତୀ ସେ । ମଉଳିମଣି
 ଭୁଞ୍ଜୁ ଯେ । ନବରତ୍ନ ଚିତା ସପତ ମୁକୁତା ଝୁମି ଦେଇ କଲେ
 ଶୂର ଯେ । ୨୩ । ସିତାସୁମୀ ନିଶାନାଥକୁ ହଟି । ଜଣିଲ ତା ଭୁଲପଟ
 ଯାହାଟି । ସପ୍ତ ମୁକୁତା ଛଲେ ସପ୍ତ ଉଷି । ସମାଧାନ ପାଇ ଅବଶ୍ୟ ଅସି
 ବସ । ଥରଲେ କି ଭୟ ବହି ଯେ । ଯୋଡ଼ା ଗଜସାର ପାଟୀ ତରୁଅର
 ଝିଙ୍କା ହେବା ପୁଲ ଗୁହଁ ଯେ । ୨୪ । ଶ୍ରୀତ ବାଞ୍ଛିତ ଫଳ ନାନାଜାତ ।
 ଦେବାରେ ତ ବାଳା ସୁରକ୍ରତଙ୍ଗ । ମୋତି ସୀମନ୍ତୀ ତା କୁସୁମ କେରା ।
 ମୂଳେ ଅଳି ଭୁଲି ଖଞ୍ଜିଲେ ପରା ସେ । ଜାମୁନଦ ଅମ୍ବୁକସି ଯେ । ପେଣ୍ଡି
 ପେଣ୍ଡି ହୋଇ ମଣ୍ଡିବାରୁ ସେ କି ବିରଜିଲ ମଦାଳସୀ ଯେ । ୨୫ । ଗାଙ୍ଗେୟ

କରବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ତାହା କି ଶୁର । କି ସାମାନ୍ୟ । ୨୧ । ସତାରସୁଧାଂଶୁ
 ରେଖା—ତାରକା ସହତ ଶଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର; ଦରଶ—ଦର୍ଶ, ଅମାବାସ୍ୟା; କୁହୁ—
 ଅମାବାସ୍ୟା; ଅମାବାସ୍ୟା ତଥା ଯୟ ହେଉଥିବାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରତାରାମାନେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର
 କେଶୀରୂପ ଅମାବାସ୍ୟାର ବିସ୍ତାରକୁ ତା ପିଲାଦିନୁ ଅଗ୍ରସ୍ଥ କଲେ କି ? ପ୍ରାନ୍ତେ—
 କେଶୀଶେଷରେ; ଭଜିବିଧ—ଭଜିପ୍ରକାର । ୨୨ । ମଣିଷଗିଡ଼ି—ରତ୍ନରେ ନିର୍ମିତ
 ମସ୍ତକର ଅଳଙ୍କାରବିଶେଷ [ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଅର୍ପମା (ସୂର୍ଯ୍ୟ) ରୂପ] କେଶରୂପ
 ଅମାବାସ୍ୟାରେ ଏକଦି ଅଛନ୍ତି (ଅମାବାସ୍ୟାରେ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏକ ରେଖାରେ
 ଅଛନ୍ତି); ମୋତିପୁଞ୍ଜୀ ଏଠାରେ ନକ୍ଷତ୍ର ସ୍ଥାନୀୟ । ୨୩ । ହରପରପନ୍ତୀ—କନ୍ଦର୍ପ;
 କନ୍ଦର୍ପ ହାତକୁ ମେଲିଲ କି ? ମଉଳିମଣିଭୁଞ୍ଜୁ—ମଥାମଣି ଆଗକୁ ରହିବାରୁ ।
 ୨୪ । ସିତାସୁମୀନିଶାନାଥ—ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷର ଅଷ୍ଟମୀ ଚନ୍ଦ୍ର; ସମାଧାନ—ଅସ୍ଥାନ;
 ଯୋଡ଼ାଗଜସାର.....ଦୁଇ ଭୁଲିତା ଉପରେ ଦିଅଯାଇଥିବା ଚନ୍ଦନପାଟିକୁ ଖଣ୍ଡା
 ବୋଲି ମନେ କରି ଭୟରେ ଥରଲେ କି ? ୨୫ । ଶ୍ରୀତବାଞ୍ଛିତ—ଚନ୍ଦ୍ରକଳା

ସଙ୍ଗ ସକାଶରୁ ଗୁରୁ । ମଣିକଣ୍ଠିକା ସମ୍ପର୍କ ପ୍ରଗୁରୁ । କବିମତିକ ଏମନ୍ତ
 ଅଭାସେ । ବାଳାବଦନ ବାରଣସୀ କି ସେ ଯେ । କାହିଁ ନାହିଁ ସେ ମାଧୁରୀ
 ଯେ । ଗଣ୍ଡଯୁଗ ଚନ୍ଦ୍ର ଭଲ ମାନିଲ ସେ କଲମାୟବଳୀ ଶିଶୁ ଯେ । ୨୭ ।
 ଗଣ୍ଡେ ତ ମକରାଲିଲା ନିଳୟ । ଶ୍ରୀମୁଖ ଲବଣ୍ୟ କମଳାଶୟ । ମାଜିଦେବା
 ମୃଦୁ ସମୀର ବାଜି । ଏକ ପ୍ରଦେଶେ କି ଗଲେ ଅଉଜି ଯେ । ରୁଣ୍ଡିକେଶ-
 ଶରବାଳ ଯେ । ମନ୍ଦାକ୍ଷ ପ୍ରମୋଦ ରୋଚନ ଲେଚନଯୁଗ ଯହିଁ ନୀଳୋତ୍ପଳ
 ଯେ । ୨୮ । ସୁନା ଭୃଙ୍ଗ ମଞ୍ଜି ଅବତଂସ । ଅରମ୍ଭିଲ ଭଲ ବିବେକ
 ଧ୍ୱଂସ । ହେଲେ ଲେଚନ ଦୁଃଖୀ ଶିଳାଟଙ୍କ । ବେଶ୍ୱିଲୟୁଲ୍ ହଲକା ତାଟଙ୍କ
 ସେ । ଅଂସଲମ୍ବୀ ଗୁରୁ ଝୁମ୍ପା ଯେ । ଗହବ ସିନ୍ଧୁବାର ମୋତିମାଳିକା
 ଦୁହେଁ ହେଲେ ଦର କମ୍ପା ଯେ । ୨୯ । ହାଟକରୁଣି ଜିଣିବାକୁ ଯାହା ।
 ହଟ କରୁଅଛି ସେ ଝଙ୍କ ଦେହା । ସୁବର୍ଣ୍ଣାବଳି କେଳିନିକେତନ । ସୁବର୍ଣ୍ଣ-
 ପ୍ରଭାତା ତା ଅପଘନ ଯେ । ଏଣୁ ବିରୁର ଶରଣ ଯେ । ସୁବର୍ଣ୍ଣାବଳୀ ଭୂଷଣ-
 ଗଣ ଅସି କଲେ କି ଅନୁସରଣ ଯେ । ୩୦ । ଝୁଲ କପର ମାନିବ ଏ

ଅଶ୍ରିତମାନଙ୍କୁ ବାଞ୍ଛିତ ଫଳ ଦେବାରେ ସ୍ୱରବ୍ରତଣ (କଲ୍ଲଲତା) ହୁଏ;
 ମୋତିରେ ନିର୍ମିତ ସୀମନ୍ତ-ସିନ୍ଧୁ (ଅଳଙ୍କାର ବିଶେଷ) ସେ ଲତାର
 ବସୁମୟୁକ୍ତ । ଜାମୁନଦ ଅମ୍ବକସି-ସୁନା ଅମ୍ବକସି (ଅଳଙ୍କାର ବିଶେଷ) ।
 ୨୭ । ଗାଙ୍ଗେୟ-ସୁନା ଓ ଗଙ୍ଗା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ; ମଣିକଣ୍ଠିକା-ମଣିରେ
 ନିର୍ମିତ କଣ୍ଠଭୂଷଣ ଓ କାଶୀର ପ୍ରଧାନ ଗର୍ଭ; କଲମା ଯୁଗଳଶିଶୁ-କଣ୍ଠ
 ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବନ୍ଦାବାର ଯୁଦ୍ଧ କେଶ ଭଙ୍ଗୀର ଶୋଭା । ୨୮ । ମକର-ଗଣ୍ଡରେ
 ଚିତ୍ରିତ ମକରାବୃତ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ସ୍ତ୍ରୀମଗର; ଲବଣ୍ୟ କମଳାଶୟ-ଲବଣ୍ୟ ଲମ୍ବିକାର
 ସ୍ଥାନ ଏବଂ ଲବଣ୍ୟ ରୂପ ଜଳାଶୟ; ମାଜିଦେବା-ଘଣ୍ଟିଦେବା; ରୁଣ୍ଡିକେଶରୂପ
 ଶୈବାଳ (ଶିଉଳୀ); ମନ୍ଦାକ୍ଷ-ଲଜ୍ଜା; ପ୍ରମୋଦ-ଅନନ୍ଦ; ରୋଚନ-ପ୍ରୀତି-
 ପ୍ରଦାନ । ୨୯ । ସୁନାଭୃଙ୍ଗ (ସର୍ପ)ଲଗାମଞ୍ଜିକାବତଂସ(ମଲ୍ଲବତୀନାମକ)କଣ୍ଠଭୂଷଣ;
 ହେଲେ...ତାହାର ଚନ୍ଦ୍ର ଦୁଃଖୀ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଚକ୍ଷ ପକ୍ଷରେ ଶିଳାଟଙ୍କ (ପଥରକଟା
 ଟାଙ୍ଗିଅ ଅସ୍ତ୍ର) ସ୍ୱରୂପ ହେଲେ । ତାଟଙ୍କ-କାପ; ଅଂସଲମ୍ବୀ-କାକିଆଏ ଲମ୍ବି
 ଥିବା; ଗହବ-ଗହଳିଆ; ସିନ୍ଧୁବାରମୋତି-ସମୁଦ୍ରକାତ ମୋତି । ୩୦ । ହାଟକ
 ରୁଣି-ସୁନାର କାନ୍ଥ; ସୁବର୍ଣ୍ଣାବଳି-ସୁନ୍ଦର ଅକ୍ଷର ସମୂହ ବା ବିଦ୍ୟାସମୂହ;
 ସୁବର୍ଣ୍ଣପ୍ରଭାତା...ଉଦ୍ଭବ ଜାତୀୟ ରାଜାକଠାରୁ ଜନ୍ମ ଯାହାର; ସୁବର୍ଣ୍ଣାବଳୀ-

ଭାବେ । ବୁଲକି ଖଞ୍ଜିଦେଲେ ଗଡ଼ରବେ । ବେଡ଼ ତ ପଶୁକୁରୁବିଦ ଅନ୍ତେ ।
 ଅନ୍ତ ମୁକୁତାରୁ ହୋଏ ପରତେ ସେ । ଚଞ୍ଚୁପୁଟେ ସୁନା ଖାର ଯେ । ସୁଲ
 ଲବଳୀଫଳ ଦୋଳା କରୁଛି ବିମୋହକୁ ପିନାକାର ଯେ । ୩୦ । ଅଥ
 ରଜନାନାଥମୁଖୀ ନାସା । ନଥର ଯୋଗେ ମଣ୍ଡିଲ କେ ଯୋଷା । ନ ଥର
 ବୋଲି ଦେଲେହେଁ ଶାତର । ପଥର ହେଲେ ସେ ସତରବର ଯେ ।
 ନଥର ଥରଲ ହେଲ ଯେ । ପଥରମ୍ୟକାଶ ବାଳା ପଦକଞ୍ଜ ବଶମ୍ବଦ ବୋଲି
 ଚିନ୍ତିଲ ଯେ । ୩୧ । ଉତ୍ତେଜସ୍ବସ୍ବମ୍ବ ଶମ୍ବସୁଗଳୀ । ସେବାରେ ହାଜର
 ହେବାକୁ ଭାଳି । ଖଞ୍ଜିଲେ ନାନାବିଧ ମାଳିମାନ । କ୍ରମରେ ଜଗିଲେ
 ଯେ ଯାହା ସ୍ଥାନ ସେ । ବାଳାକଣ୍ଠକମ୍ବ ଘେନି ଯେ । ଯୋଡ଼ି ଯୋଡ଼ି
 କରସୁଗ ନିରନ୍ତର କି ଭାବେ ରହୁଲେ ମାନି ଯେ । ୩୨ । ନାୟିକାମଣି
 ବାହୁମୂଳ ସୁନ । ରାଜକା ପାଇ କାନ୍ତିରେ ଶୋଭନ । ଜର ରୁଟା କଞ୍ଜ
 କସିଦା ପଡ଼ି । କୁସୁମାଦ୍ରବେ ଯାଇ ଅଛି ଜଡ଼ି ସେ । ଦଶିଲ ଏମନ୍ତ ତୋରା
 ଯେ । ପ୍ରଳୟ କାଳ ଚୋପାରୁଣ ଶମ୍ବର ମସ୍ତକ ତକିଆ ପରା ଯେ । ୩୩ ।
 ସୁଗ୍ରୀବାଡ଼ମ୍ବର ସମୀପେ ରୁହିଁ । ଅଙ୍ଗଦ ଶରଣ ନ ଲଭି କାହିଁ । ବାଳୀର
 ବାହୁସ୍ଥାକୁ ଭଜିଲ । ଭଜିଲ ନାହିଁ ତ ଭଲ ମଜିଲ ସେ । ମଣି ଥିବାରୁ
 ବହୁତ ଯେ । ତାରାସୁତର ସାନିଧ୍ୟବଶୁଁ ତାର ଗୁଣ ତ ଅପରିମିତ ଯେ ।
 ୩୪ । ଜେମାମଣି ମଣିବନ୍ଧରେ ଆର୍ତ୍ତ । ଖଞ୍ଜିଲେ ତିନା ଖଞ୍ଜି କଡ଼ିଆଳୀ ।
 ସମୀପେ ସିଆକାଟୁ ଦେଲେ ପାଣ୍ଡୁ । ନବରତନ ସେବକା ପହଞ୍ଚି ସେ ।

ସୁନ୍ଦର ରୂପସମୂହ ଥିବା । ୩୦ । ବୁଲକି—ଏକପ୍ରକାର ଦଣ୍ଡି, ବେଡ଼—ଗୁରପାଖରେ
 ବେଞ୍ଚନ; ପଶୁକୁରୁବିଦ—ଏକପ୍ରକାର ପଦ୍ମରାଗମଣି; ଚଞ୍ଚୁପୁଟ—ଅଶ୍ବ; ସୁନାକାର—
 ସୁନାଶୁଅ; ଲବଳୀଫଳ—ନରକୋଳି; ପିନାକା—ଶିବ । ୩୧ । ରଜନାନାଥ-
 ମୁଖୀ—ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ, ନଥ—ନୋଥ (ନାକର ଅଲଙ୍କାରବିଶେଷ); ନ ଥର—କମ୍ବ
 ନାହିଁ ଓ ୧ ଥର, ଶାତର ଦେଲେ—ଦମ୍ବ ଦେଲେହେଁ; ପଥରମ୍ୟକାଶ...
 ବାଟକୁ ସୁନ୍ଦର କରୁଥିବା ତାହାର ପାଦପଦ୍ମର ମୁଁ ଅଧୀନ ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଗୁଲିଲେ
 ମୁଁ ହଲବ । ୩୨ । ଉତ୍ତେଜ—ହୃତ, ସ୍ବସ୍ବମ୍ବମ୍ବ—ସ୍ବଭବଜାତ ଶିବ, ମାଳି—
 ହାର ଓ ମାଳୀଜାଗୟ ସେବକ, କଣ୍ଠକମ୍ବ—କଣ୍ଠରୂପ ଶଙ୍ଖ । ୩୩ । ରାଜକା-
 —କାଷ୍ଠିଲ, କୁସୁମାଦ୍ରବ—କୁସୁମ ଫୁଲ ବର୍ଣ୍ଣର ତରଳ ରସ । ୩୪ । ସୁଗ୍ରୀବା-
 ଡ଼ମ୍ବର—ସୁନ୍ଦର ଗ୍ରୀବାଦେଶର ଶୋଭା, କସିବକ ସୁଗ୍ରୀବର ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟ;
 ଅଙ୍ଗଦ—କଳୟ ଓ ତାରାସୁତ, ବାଳୀ—ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଓ କସିବକ ବାଳୀ,

ହେଲ ଶୋଭା ଅସଂକୋଚ ଯେ । ପଞ୍ଚସଖ୍ୟକରେ ଖଞ୍ଜିଲେ ସୁସଞ୍ଜି-
 ରତ୍ନନାଳମଣି କାର ଯେ । ୩୫ । ଭାବନାଭୂତ ଭାବ ହେବା ଡର । ଭୁବଭୂଷଣ
 ନ ଖଞ୍ଜିଲେ ଭାର । କୁଞ୍ଜରଗମନା କେବଳ ବଳେ । କଞ୍ଜ ମଞ୍ଜୁଳ ଗୁଞ୍ଜର
 ଯୁଗଳେ ସେ । ମଣ୍ଡିଲ କାର ଅନ୍ତକ ଯେ । କାନ୍ଦଶୀକନୋହୁ ବନ୍ଦୀ ହେଲ
 ତହିଁ ସତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶସାରଯାକ ଯେ । ୩୬ । ଅଙ୍ଗୁଳି କଳିକା ନଶାଗ୍ର ଶିଶୁ ।
 ସୁନ୍ଦର ଭାବ ଶୁଭରସ ଝର । ଦଶଧାର ହୋଇ ପଡ଼ିବ ବହୁ । ଏହି
 ଶଙ୍କାରେ କେହି ପ୍ରିୟସଦ୍ମା ଯେ । ମୁଦ ଦେଲ ଯଦୁ କରି ଯେ । ହେଲ
 କୁସୁମିତ ପଞ୍ଚଶାଖାୟୁତ ମନ୍ଦାରପଲ୍ଲବ ପରି ଯେ । ୩୭ । ଯା ନିକଟେ
 ହଂସ କରୁଛି ଲାଳା । ସେ ଚରଣ ଶୋଣକଞ୍ଜେ କେ ବାଳା । ମଞ୍ଜୁରବ
 ଶୁଣି ହେବାକୁ ସୁଖୀ । ମଞ୍ଜୀରଯୋଗେ ପୁତ କରି ଅଖି ଯେ । ରଚିଲ
 ବକ୍ତିଆ ଲଗି ଯେ । ସୁରମସ୍ତାମଳୟୁକ ଲତାମୂଳ ଭଜିଲ କି ରଜଭୋଗୀ
 ଯେ । ୩୮ । ହିରୁଣ କିଙ୍କିଣୀ ଖଞ୍ଜି ପଉଞ୍ଜୀ । ଦେଇ ସେ ଖଞ୍ଜିଗୁଚ-
 ନେହା ଖଞ୍ଜି । ଝୁଣୁଅ ପ୍ରମୁଖ ଅଙ୍ଗୁଳିରୁପା । ଖଞ୍ଜି ମନେ କଲେ ଏହି
 ପ୍ରଶଂସା ସେ । ଜଙ୍ଗମ ହେମ ନଳିନ ଯେ । ନିଜ ଜାତି ବ୍ରଜ ଜଣିମାରୁ
 ଅଜ ଲଭିଲ କନକସ୍ନାନ ଯେ । ୩୯ । ପଙ୍କଜାକୃତ ହେମପାଦେ
 ଦଳି । ଯାଦକ ରଖିଥିଲ ଯେଉଁ ବାଳୀ । ସୁକର ମଣ୍ଡି ବାମା ବାମ
 ପାଦେ । ଦକ୍ଷିଣ ଚରଣ ଗୁହେଁ ପ୍ରମୋଦେ ସେ । ଲଭି ସେ ଭଜନ
 ଭ୍ରାନ୍ତି ଯେ । ଅଲେଖ୍ୟଶଳାକା ଗୁଳନ୍ତେ ବାଳିକା ହସିଦେଲ ମଥା
 ପୋତ ଯେ । ୪୦ । ଅଳୀ ହସି କରତାଳିକି ଘେନି । ଜଣାଇଲେ ଅରେ

ତାସୁପୁତ-ଅଙ୍ଗଦ । ୩୫ । ମଣିବର-କଚଟୀ, ଭଗା, କଡ଼ଅଳୀ, ସିଅକାଟୁ
 ନବବହୁ ନିର୍ମିତ ସେବକା ପୁଲ ପରି ପହସ୍ତ (ପରସ୍ତଶକ୍ତ)-ଏଗୁଡ଼ିକ
 ହସ୍ତାଳଙ୍କାର; ସୁସଞ୍ଜି-ସୁନ୍ଦର । ୩୬ । ଭାବନା-ସୁବଗ (ଚନ୍ଦ୍ରକଳା), ଭୁବ-
 ଭୂଷଣ-ବହୁ ଅଳଙ୍କାର, ବଳେ-ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ, କଞ୍ଜମଞ୍ଜୁଳ-ପଦ୍ମପରି
 ସୁନ୍ଦର, ଗୁଞ୍ଜର ଯୁଗଳ-ଗୁଞ୍ଜର ଖଡ଼୍ଗ ଦର୍ପଟ, କାନ୍ଦଶୀକ-ଭୟରେ ପଳାୟିତ ।
 ୩୮ । ହଂସ-ହଂସକ, ମଲ; ଚରଣଶୋଣକଞ୍ଜେ-ପାଦରୂପ ରକ୍ତପଦ୍ମରେ;
 ମଞ୍ଜୀର-ନୁସୁର, ବକ୍ତିଆ-ପାଦାଳଙ୍କାରବିଶେଷ, ସୁରମସ୍ତା-ସ୍ୱର୍ଗ, ମଳୟୁକ-
 ଲତା-ଦେବଲତା, ରଜଭୋଗୀ-ସର୍ପଭଜ ବାସୁକି । ୩୯ । ହିରୁଣକିଙ୍କିଣୀ
 -ଜିନିଗୁଣିଆଁ ଦାଗୁଡ଼ଲଗା ଅଣ୍ଟାର ଅଳଙ୍କାର, ପଉଞ୍ଜୀ-ପରସ୍ତ ନାମକ
 ଅଳଙ୍କାର, ଜଙ୍ଗମହେମନଳିନ-ଚଳନ୍ତା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଦ୍ମ (ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ପାଦ) ।
 ୪୦ । ଯେଉଁ ସଖୀ ପଦାକୃତି ସୁନା ପାଦରେ ଅଳତା ରସ ରଖିଥିଲ,

ବରବର୍ଣ୍ଣିନି । ସମାଦିତୁ ଭଲ ଲବଣୀଭୂତ । ଭରମି ନ ଯିବ କାହାର
 ମତି ଯେ । ଏହାର କି ଦୋଷ ହେଲ ଯେ । କାହାର କରବ
 କଞ୍ଜସୁତ ତତେ ଯାହାର ସୁକୁତ ଭଲ ରେ । ୪୧ । ଏ କଉତୁକ ରସ
 ବରପାରେ । ପଡ଼ି କେ କାହା ଉପରେ ରସାରେ । ପଡ଼ି ସତ୍ୟ ଲକ୍ଷା
 ପାତ୍ରୀ ରସରେ । ଚନ୍ଦ୍ର ଗୁରୁତ୍ବର ପ୍ରକାଶରେ । ସାଜିଲେ ପାଦପୁଗଳୀ
 ଯେ । ସୁନାବଲ୍ଲୀ ପଲ୍ଲବ ରଚିଲ କି ସୁରଭି ଶିଶୁମଣ୍ଡଳି ଯେ । ୪୨ ।
 ଶାଢ଼ୀଲଗିକି ସଜାଡ଼ି ସମ୍ଭାର । ଉଭା କଲେ ଧରି ଶୁଭାଙ୍ଗୀ କର । ବ୍ରୀଡ଼ା
 ଲେଲନେହି କାଢ଼ାରୁ ଜାଣି । ଦୂର ହେଲେ କେତେ କୁରଙ୍ଗେଶଣୀ ସେ ।
 ଲଗି ହେଲ ମେଘାମ୍ବର ଯେ । ସୁମ ଲତିକାରେ ମିନା ଫୁଲିଲ କି କଉତୁକୀ
 ବେଦବର ଯେ । ୪୩ । ନାବକ୍ତି ଅକ୍ତି ଉଭୟରେ ପିନ୍ଧି । ପୁରୁଷାୟିତ
 ବେଶ ନାବା ବାନ୍ଧି । ପଦାଞ୍ଚଳଚୁମ୍ବି ଅଞ୍ଚଳ କୁଞ୍ଚି । ଚଞ୍ଚଳାଶୀ କରେ ଭିଡ଼ି
 ସୁସଞ୍ଚି ସେ । ଖଞ୍ଜିଲେ କମରପଟା ଯେ । କମର ସୁସମା ଅମରପୁଙ୍ଗବ
 ପ୍ରୋମର ଧରଣିଫଟା ଯେ । ୪୪ । ବାର ଶୋଳସୋରା ଜାଲି ମଞ୍ଜୁଳ ।
 ଦିଗୁଣ ହେମକିଙ୍କଣୀ ବାଗୁଳ । ରସନାଦାମ ତହିଁ ଦେଲେ ବାନ୍ଧି ।
 ଏହି ଉପମାନ ରହିଲ ରୁଚି ସେ । ବୁହର ନିତମ୍ବବିନ୍ଦୁ ଯେ । ମଦନ-
 ବିଜୟତନ୍ତ୍ରମୟଗଳୀ ହେଲ ମଣ୍ଡନାବଲମ୍ବ ଯେ । ୪୫ । ଯାହା ଲବଣୀ
 ସ୍ନାଦସୁଧା ଅଶେ । ଦଇବ ଖଞ୍ଜିତୁ ରସନାପାଶେ । ସୁସ୍ଥ ନେହେ ତହିଁ କଗି

ସେ ବାମ ପାଦରେ ଅଳତା ଦେଇସାର ଦକ୍ଷିଣ ପାଦକୁ ଭ୍ରମରେ ସୁନା
 ଅଳତାପାତ୍ର ଭାବି ତହିଁରେ ଅଲେଖ୍ୟଶଳାକା (ଚନ୍ଦ୍ର କରୁଥିବା ବା ଅଳତା ଦେଉ
 ଥିବା କାଠି ବା ତୁଳୀ) କୁ ବୁଡ଼ାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ମୁଣ୍ଡପୋତି
 ହସିଦେଲା । ୪୧ । ଲବଣୀଭୂତ—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସମ୍ପନ୍ନ, କଞ୍ଜସୁତ—ବ୍ରହ୍ମା, ପ୍ରଜାପତି ।
 ୪୨ । ଏ କୌତୁକରୂପ ରସ (ଜଳ) ବର୍ଣ୍ଣାରେ, ରସା—ସୁଧା, ସୁନାବଲ୍ଲୀ—
 ସୁର୍ଭଲତା (ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଦେହ), ପଲ୍ଲବ—(ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ) ନୂଆପତ୍ର, ସୁରଭିଶିଶୁ-
 ମଣ୍ଡଳୀ—ବସନ୍ତ ଶୋଭାଗଣି । ୪୩ । ସମ୍ଭାର—ଆୟୋଜନ, ଶୁଭାଙ୍ଗୀ—ସୁନ୍ଦରୀ,
 ବ୍ରୀଡ଼ା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ମେଘାମ୍ବର—ଏକପ୍ରକାର ଶାଢ଼ୀ, ସୁମଲତା...କୌତୁକୀ ବ୍ୟାତା
 ସୁନାଲତାର ମିନା ଫୁଲିଲ ଅର୍ଥାତ୍ ରତ୍ନ ବସାଇବା ରୂପ ଶିଳ୍ପଗୁରୁତ୍ବ ଦେଖାଇଲା
 କି ? ୪୪ । ନାବକ୍ତିଅକ୍ତିଉଭୟରେ—ଠିକ୍ ତିଳଙ୍ଗ ତଙ୍ଗରେ । ପୁରୁଷାୟିତ—
 ଉପସ୍ଥାପନ, ନାବା—କଟିବସ୍ତ୍ରର ଗଣ୍ଠି, ସୁସଞ୍ଚି—ଯତ୍ନରେ, କମର—କଟି, ଅମର-
 ପୁଙ୍ଗବପ୍ରୋମର—ବଡ଼ ବଡ଼ ଦେବତାସମ୍ମୁହାର । ୪୫ । ବାଗୁଳ—ଶକାୟମାନ,

ଥୁବାର । ଘେନିଲେ ହେଲୁ କେଉଁ ଚମତ୍କାର ସେ । ତହୁଁ ସେ ଅସନେ
 ନେଇ ଯେ । ବିଜେ କରାଇଲେ ସେ ମୁଗଲେଚନା ଢଳକ ରଚନା ପାଇଁ
 ଯେ । ୪୭ । ମଞ୍ଜୁଳନୟନ ଶଞ୍ଜନ ଯୁଗେ । ଲଞ୍ଜୀ ମନୋହର ଅଞ୍ଜନ
 ଯୋଗେ । ତା ତୋଳାମସୀର ମୟୁଖରେଖା । କର୍ଣ୍ଣାକାଶ ତୁଲେ ହେଲୁ
 କି ସଖା ସେ । କି ତା ନେତ୍ର ଦୀର୍ଘ ଭାବ ଯେ । ଲଞ୍ଜୀବ୍ୟାଜନାଳ ଦନ୍ତରେ
 ମାପିଲା ସରସୀରୁହସମୁଦ ଯେ । ୪୮ । ବିଶିଷ୍ଟାଦୃଷ୍ଟିତ ମତାନ୍ତ୍ରସାଗ୍ର ।
 ଚଳନ୍ତେ ସୁନ୍ଦର ସିନ୍ଦୂରଶିର । ସୁର୍ଭାନ୍ତରଦ ବ୍ରଣରେଖା ପାଇ । ଦରେ
 ପୁଣି ସୁଧାକର ପଳାଇ ସେ । କେଶ ଜଳଦ ଗହନେ ଯେ । ହେବାରୁ
 ପ୍ରବେଶ ଅର୍ଦ୍ଧଅଙ୍ଗ ଦେଶ ଦିଶେ କି ପ୍ରଜାତ ମନେ ଯେ । ୪୯ । ନିର୍ମାଣିଲେ
 ବିନ୍ଦୁ କସ୍ତୁରୀ ବୋଲେ । ଚନ୍ଦନ ନିତି ମଞ୍ଜି ତାହା ତୁଲେ । ଲେଖିଲେ
 କୁରଙ୍ଗମଦ ଅଖିଆ । ଦେଖିବା ଜନ ବିବେଚନାଖିଆ ସେ । ରଦବାସେ
 ମସୀମାଛ ଯେ । ଚିତ୍ରକେ ମକର ରୂପକ ମକର ଯୋଗାଡ଼ିଲେ ହାର
 ବାଛି ଯେ । ୫୦ । ସୁଲ ମୁକୁତା ଘନସାରମାଳୀ । ଗହବ ଗୁଡ଼ା ଛୁଟ
 ପୁଷ୍ପପାଳୀ । ଚନ୍ଦ୍ରହାର ତୁଲେ ରାଜନ୍ତେ ମିଶି । ଦ୍ବିଗୁଣମୟୀ ଅବିଦ୍ୟା
 ସଦୃଶୀ ଯେ । ବିଦ୍ୟାନାୟ ଅଭାସିଲ ଯେ । ଅସ ରମ୍ଭିବାର ରଚନା ଗରୁଡ଼
 ମଧ୍ୟେ କେ ଝରା ଶୋୟିଲ ଯେ । ୫୧ । ଗରା ନୋହେ କି ସେ ବାଳା

ରସନାଦାମ—ଚନ୍ଦ୍ରହାର, କଳସୁଚିତ୍ରମ—କସ୍ତୁରୀକା । ୪୭। ଯାହା ଲବଣ୍ୟ...
 ଯେଉଁ ଗୁପ୍ତଅଙ୍ଗର ସ୍ବାଦରୂପ ଅମୃତ ଅଶାରେ ବ୍ୟାପା ରସନା (ଚନ୍ଦ୍ରହାର ଓ
 କହ୍ନା)ରୁ ତା ନିକଟରେ ଶଞ୍ଜିତ, ସୁସ୍ଥାନେତ୍ର—ତାଣ୍ଡବ ଚକ୍ର ଅଥଚ ସରୁ ବସ୍ତୁଶକ୍ତି ।
 ୪୮ । ତୋଳାମସୀର ମୟୁରରେଖା—ଅଖିତୋଳାର କାଳମାର ଜ୍ୟୋତିରେଖା;
 ଲଞ୍ଜୀବ୍ୟାଜନାଳଦନ୍ତ—ଲଞ୍ଜୀରୂପ କପଟ ନାଳଯନ୍ତ୍ର, ସରସୀରୁହସମୁଦ—ବ୍ରହ୍ମା ।
 ୪୯ । ବିଶିଷ୍ଟାଦୃଷ୍ଟିମତାନ୍ତ୍ରସାଗ୍ର—ବେଦାନ୍ତବାଦୀ ଶ୍ରୀ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କପରି (ଶ୍ରୀବୈଷ୍ଣବ-
 ମାନେ ଭାଲଦେଶରେ ସିନ୍ଦୂର ଢଳକ କରନ୍ତି) । ସୁର୍ଭାନ୍ତରଦ...ସଦୃଶର
 ଅବାତଜନିତ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଗାର ଦେଖି ପୁଣିତନ୍ତ୍ର ପଳାଇ ଯାଇ କେଶରୂପ ମେଘ-
 ଗହନରେ ପଶିଗଲ କି ? ମସ୍ତକରେ ଘେନିଥିବା ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରାକୃତି ସ୍ପର୍ଶିଲକାର
 ସେହି ଲକ୍ଷିଥିବା ଚନ୍ଦ୍ରର ଅର୍ଦ୍ଧଅଙ୍ଗ ପରା । ୫୦। କସ୍ତୁରୀବୋଲେ—କସ୍ତୁରୀରସରେ,
 ଚନ୍ଦନ...ତା ସଙ୍ଗରେ ଚନ୍ଦନବିନ୍ଦୁ ଓ ନିତି ମଞ୍ଜିବିନ୍ଦୁ ଦେଲେ । କୁରଙ୍ଗମଦ—
 ମୁଗମଦ ବା କସ୍ତୁରୀ, ଅଖିଆ—ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରାକୃତିରେଖା, ରଦବାସ—ଅଧର,
 ମସୀମାଛ—କସ୍ତୁରୀରେ ମଦ୍ମମାଛ । ମକର ରୂପକ ମକର—ମାଛ ମଗର ପରି
 ମକରବା ଚିତ୍ର । ୫୧ । ଘନସାରମାଳୀ—କସ୍ତୁରୀମାଳା, ଛୁଟପୁଷ୍ପପାଳୀ—ଚିତ୍ରିତ

କଟାକ୍ଷ । ପୃଥୁଳ ମୃଦୁଳ ପ୍ରଥମ ଲକ୍ଷ । ତହିଁ ଖୁରଳୀ ଯେବେ ହେଉଥିବ ।
 ସୁକ୍ଷ୍ମ କର୍କଶ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ ଭେଦିବ । ବିଧି ବିଗୁର କି ଏହା ଯେ । ତୁଳିତ
 ଶଙ୍କର ଯତୀଶ୍ଵରଙ୍କର ବତାଇଲ ରକ୍ଷା ରାହା ଯେ । ୫୧ । ମୋହନବେଶ
 ନିବିଡ଼ିବା ଗୁହଁ । ତାମ୍ବୁଳକରକବାହନା କେହି । କର୍ପୁର ବିଡ଼ିଅ ବିଡ଼ି
 ଶଟିଲ । ଅନ୍ତର କାନ୍ତି ବାହ୍ୟକୁ ଫୁଟିଲ ଯେ । ଲଗିଲ ସମାଲଯୋଡ଼ି ଯେ ।
 ଗୁମର ମୟୂର ଝୁଲ ଅଦି ଜମା ହେଲ ନାନାବାଜଛଡ଼ି ଯେ । ୫୨ । ସାୟନ୍ତନ
 ଦୀପ କଳିକା ଯାକ । ହୋଇଥିଲେ ଯେ ଭୁଲେକେ ଅନେକ । ଅଦ୍ଵିତୀୟ
 ସୁର୍ତ୍ତିହୋଇ କି ମିଶି । ଚଳିଷ୍ଠ ହେଲ ସଦ୍ଘାରୁପେ ଦିଶି ସେ । ଜନନୀ
 ପୁରକୁ ଗଲ ଯେ । ଘନ ନୀଳକେଶୀଠାରେ କା ନୟନ ମନ
 ନିମଗ୍ନ ନୋହିଲ ଯେ । ୫୩ । ନରକଛେଦୀ ଶିଶୁ କଣ୍ଠରୁଷ ।
 ବିରୁଦ୍ଧବଲେପ ବିଭେ ଧରେଶ । ପଲ୍ଲବାଶନଲଞ୍ଛିନ ଶୋଭନ । ପଲ୍ଲବ-
 ଶୟ ପଲ୍ଲବମଣ୍ଡନ ହେ । ଦୁହଙ୍କ ପଦାରବିନ୍ଦ ଯେ । ଭଜି ରାମଚନ୍ଦ୍ର
 ଦେବ ଗଣେ ଏହା ନେପଥ୍ୟପଥ୍ୟ ଏ ଗୁଳ ଯେ । ୫୪ । କାଞ୍ଚନ-
 ଦେହାଙ୍କ ମନୋରଞ୍ଜନ । ବଞ୍ଚାଇବ ଯୁବ ନିବନ୍ଧ ଦିନ । ସଞ୍ଚାର କରବ
 ଏ ଯାହା ହୃଦେ । ପଞ୍ଚାଶପଞ୍ଚ ପରମିତ ପଦେ ଯେ । ଘୁଞ୍ଚାଇବ ତା କଦନ
 ଯେ । ମଞ୍ଚରେ ଭାରତୀ ଦେବୀ ଲଗିବାସ ଅଞ୍ଚଳ ବୋଲି ଏ ଘେନ
 ହେ । ୫୫ ।

ଫୁଲମାଳ, ଟିଗୁଣମୟୀ.....ସତ୍ତ୍ଵ, ରଜ ଓ ତମୋଗୁଣମୟୀ ଅବିଦ୍ୟା-
 (ମାୟା) ପରି । ଅଂସ-କାଳ, ରଟଳାଗତ୍ର-ଅଳାପୁଲ ସଦୃଶ କୁଡ଼ା
 ଯାହାର, ଝରା-ଫୁଲତୋଡ଼ା । ୫୧ । ଖୁରଳୀ-ଅସୁସେପଶଶିକାର
 ଅଭ୍ୟାସ । ୫୩ । ସାୟନ୍ତନଦୀପ.....ସକ୍ଷ୍ୟାବେଳେ ପୃଥ୍ଵୀରେ ଜାତ
 ହୋଇଥିବା କଳିକାବୃଦ୍ଧ ଦୀପଶିଖାମାନେ ଏକରୂପରେ ମିଳିତ ହୋଇ
 ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ସଖୀରୂପ ଧରି ଚଳିଷ୍ଠ (ଗତିଶୀଳ) ହେଲେ କି ?
 ୫୪ । ନରକଛେଦୀ-ନରକାସୁରବିନାଶନ, ଶିଶୁକଣ୍ଠରୁଷ-ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ
 ଯାହାଙ୍କର କଣ୍ଠର ରୁଷଶସ୍ତ୍ରରୂପ (ବିଷ୍ଣୁ), ବିରୁଦ୍ଧବଲେପ-ବିରୁଦ୍ଧରୂପଣ,
 ଧରେଶ-ଗିରୀଶ (ଶିବ), ପଲ୍ଲବାଶନଲଞ୍ଛିନ-ଗରୁଡ଼ଧୃଜ, ପଲ୍ଲବଶୟ-
 ଶେଷଶଯ୍ୟାଶାୟୀ (ବିଷ୍ଣୁ), ପଲ୍ଲବମଣ୍ଡନ-ସର୍ପରୂପଣ (ଶିବ), ନେପଥ୍ୟପଥ୍ୟ
 -ବେଶର ହୃଦକର ।

ଦଶମ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ବସନ୍ତ

(ବସନ୍ତ ବନବିହାର)

ଅଥ ବିଚକ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ସାବଧାନେ ଘେନ । କୁସୁମ ସମୟମୟ
ହୋଇଲା ଭୁବନ । ହେଲ କ୍ଷଣପ୍ରଭାପ୍ରଭାପର କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ । ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଜେମାର
ମାରମାରକ୍ଷଣ ଗଣେ ଯେ । ୧ । ତହୁଁ ସେ ପରମରମଣୀୟାଙ୍କୀ ରାମାଳ ।
ଏଥିକି ଯତନ ତ ନ କଲେ ନୋହେ ଭୁଲ । କହିଲେ ରେ କର କର
ବାଜଦନ୍ତ କର । ଧ୍ବନି ଶୁଣୁଛୁ ତ ରୁତଶିଖେ ପିକଙ୍କର । ୨ । ଚନ୍ଦନ
ପବନ ବନ କଲା ସକମ୍ପନ । ପରାଗଧୂସର ସରଣୀରେ ତଳେ ଜନ ।
ଅଶେଷ ରୋଲମ୍ବ ଲମ୍ବ କର ନିଜ ଶ୍ରେଣୀ । କଲେନି ଗର୍ଜନ ଜନଧୂତହୃଦ
ଜାଣି । ୩ । ବିକଟ ବକୁଳକୁଳ ସଙ୍ଗେ ମନ ହାଲ । ବାସ ପ୍ରସାରୁଛି
ରୁଚିଦାୟିନୀ ନିଅଳୀ । ଏକାଳ ଭ୍ରମଣ ମଣ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗକୁ ପଥ୍ୟ । ଶୁଣି
ବାଲାମଣି ମଣି ମନେ ମହାତଥ୍ୟ । ୪ । ରଖି ପ୍ରମୋଦରେ ଦରେ
ରଦବାସେ ହାସ । ଲେଚନ ଅଞ୍ଚଳ ତଳେ କଲା ଫରମାସ । ଜାଣି
ପରବାସ ବାରିଜାଣୀ ମନୋରଥ । କଲେ ପରସ୍ପୃତ କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇ
ପଥ । ୫ । ବିଜେ ବଡ଼ଭାସୁ ଭାସୁ କେଳିବନ ସର । ପିଞ୍ଚିଲେ ପନୀର
ନିରତରେ ବିଦୁ କର । ବିଞ୍ଚିଗଲେ ଘନ ଘନସାର ସାରରଜ । ଚିଲ୍ଲିଲେ
ନବନବମାଳୀ ଦଳରୁଜ । ୬ । ଅଦ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ କର କବିଦନ୍ତସ୍ତମ୍ଭ

ଦଶମ ଛାନ୍ଦ

୧ । କ୍ଷଣପ୍ରଭା—ବକୁଳତେଜ, ମାରମାର୍ଗଗଣେ—କନ୍ଦର୍ପର ଶରସମୁଦ୍ଭ
ଦ୍ଵାରା । ୨ । ରାମାଳ—ସ୍ତ୍ରୀମାନେ, ଏଥିକି ଭୁଲ...ଏହା ଚିନ୍ତା କର ଯତ୍ନ ଯେ
ନ କଲେ ତା ନୁହେଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଯତ୍ନ କଲେ । କରକ—ଜାଲମ୍ବ, କର—(କଳ,
ରଲୟୋରରେଦଃ) ମଧୁରଧ୍ବନି । ୩ । ରୋଲମ୍ବ—ଭ୍ରମର, ଜନଧୂତହୃଦ ଜାଣି
—ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଶୈବ ହୋଇଥିବା ଜାଣି । ୪ । ବିକଟ—ପ୍ରସ୍ତୁତି,
ରୁଚିଦାୟିନୀ—ପ୍ରୀତିଦାୟିନୀ, ପଥ—ହତକର । ୫ । ଲେଚନଅଞ୍ଚଳ—
କଞ୍ଚାକ୍ଷ, ତଳେ—ଗୁଳଜାରେ, କୃତକୃତ୍ୟ—କୃତାର୍ଥ । ୬ । ବିଜେବଡ଼ଭାସୁ
—ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଥିବା କୋଠାରୁ, ସର—ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଘନ ଘନସାର ସାରରଜ—
ବହଳ କର୍ପୁରସାରର ଧ୍ବନି, ନବ.....ନୂଆ ନିଅଳୀ ଫୁଲର ପାଖୁଡ଼ାସରୁ ।

ପୋତି । ଟାଣି ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ତପନରୁ ଗୁଡ଼ି ଭାତ । ଅଡ଼ଣୀ ଗୁମର ମରକତ
ପିକଦାନୀ । ମୁଠାରେ ଭରମରମଣୀୟ ମୁଠା ଘେନି । ୭ । ଅମୂଲ୍ୟ
ଶୁକସଙ୍କାଶ ମୁଖବାସ ଝରା । ପ୍ରମୋଦବନ୍ଧୁ ସରୁ ମର୍ଦ୍ଦଳ ଖଞ୍ଜରା । ତାହାର
ଶ୍ରୀକର କରବାଳ ଗଣ୍ଡାତାଲ । ବିଭାବରାଜର କରମାଳିଆ ଚରାଳ । ୮ ।
ରତ୍ନଅବିକଳ କଳଧୌତ ଛନ୍ଦି ଧର । ଭେଟିଲେ କିଙ୍କରା କରଗମନାକୁ
ଘେର । ଗୁଞ୍ଜି ସଖୀ ଲେଖା ଲେଖା କନ୍ୟା ସ୍ବରୂପାର । ସାଜିଲେ ଗୁଲଲି
ଲଲ ରଜର ସମ୍ଭାର । ୯ । ଭିଡ଼ ଅବଲଗ୍ନ ଲଗ୍ନ ଗୁରୁ ଚେଲାଞ୍ଚଳେ ।
ବାବିଲେ ଅବାର ବାରବେଶା କୁଡ଼ୁହଲେ । ଗୁଡ଼ି ଭୁଜରର ଭରମାଙ୍ଗୀ
ବୟୋମଦେ । ହସି ଭାବ ହେଲ ହେଲ ପ୍ରକାଶି ପ୍ରମୋଦେ । ୧୦ । ମୁଦ୍ରା-
ଦୁଃଖାପହ ପହଣ୍ଡରେ ରଖି ଟାକ । ଗଲ ଅହା ବିଜେ ବିଜେ ମଣିମା ଏ
ଡାକ । ଶ୍ରୀହସ୍ତ ସିତାର ତାର ଧରଲ କେ ସମ୍ଭା । ବିବାଦକୁ ଡାକି ଡାକି
ବଜାଇଲେ କେହି । ୧୧ । ଧରଲ ଖଞ୍ଜରା ଜରା ତଳିଆମଣ୍ଡିତା । ନରେନ୍ଦ୍ର-
ତନୟା ନୟାଗମସୁପଣ୍ଡିତା । ଅନନ୍ଦଅମଳ ମନ୍ତ୍ରବେଶାକୁ ଘାରିଲ ।
ମଦହ୍ନିରଦର ଦର ରଖି ବାହାରଲ । ୧୨ । ଅଳଙ୍କୃତ ଝଣ ଝଣ ନାଦେ
ପଥ ଭର । ବିଜେ କଲ ରଣରଣ ସମରକୁ ପର । ସରସ ସାହସ ହସ
ପ୍ରକାଶି ଜଗତ । କଲ ବିଶାରଦା ରଦାଂଶୁରେ ଧରଲିତ । ୧୩ । କର
ପରବେଶ ବେଶବଜା ହୁଷ୍ଟ ମନେ । ଗୁଞ୍ଜି ମଧୁରମାର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ କେଲି

୭ । କରାଦନ୍ତସ୍ତମ୍ଭ—ହାତଦାନ୍ତର ଖୁମ୍ବ, ଭର୍ମ ରମଣୀୟ—ସୁନାହାରା ସୁନ୍ଦର, ମୁଠା
—ଏକପ୍ରକାର ଗୁମର । ୮ । ଶୁକସଙ୍କାଶ—ଶୁଆଅବୃତ୍ତବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଟ, ଖଞ୍ଜରା—ଖଞ୍ଜଣୀ,
ତାହାର ଶ୍ରୀକର...ତାହାର ନିଜ ବ୍ୟବହୃତ କରବାଳ (ଖଣ୍ଡା), ଗଣ୍ଡାତମରେ
ଦିଆରି ତାଲ, ବିଭାବରାଜରମାଳିଆ—ଚନ୍ଦ୍ରକିରଣ ପରି ଶୁକ୍ଳ, ଚରାଳ—
ପତାକା । ୯ । ରତ୍ନବରଳ—ଅବିକୃତ ରତ୍ନରେ ଗଢ଼ା, କଳଧୌତଛନ୍ଦି—ସୁନା
ବାଡ଼ି, ଲେଖାକନ୍ୟାସ୍ବରୂପାର ଲେଖା ଗୁଞ୍ଜି—ଦେବକନ୍ୟାରୂପିଣୀଙ୍କ ପଂକ୍ତିରୁ
ଦେଖି, ଗୁଲଲ—ଫୁଲ । ୧୦ । ଅବଲଗ୍ନ—କଟିଦେଶ, ଅଶ୍ଳା; ଭିଡ଼—
ଦୁର୍ଭାଗରେ, ଚେଲାଞ୍ଚଳେ—ଲୁଗାପଣନ୍ତୁକାନିରେ, ଭରମାଙ୍ଗୀ—ସ୍ବର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣୀ,
ବୟୋମଦେ—ପୌରାଣିକରେ । ୧୧ । ମୁଦ୍ରାଦୁଃଖାପହ—ସୁଧୁର ଦୁଃଖ-
ଦୂରକାରୀ (ପହଣ୍ଡ), ତାର (ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର) ଶ୍ରୀହସ୍ତ ସିତାରକୁ କେ ଧରଲ ।
୧୨ । କରାଦନ୍ତ...କରାଲଗା ଗଦ ଥିବା ଖଞ୍ଜଣୀ, ନୟାଗମସୁପଣ୍ଡିତା—ଗତି-
ଶାସ୍ତ୍ରପଣ୍ଡିତା; ଅନନ୍ଦଅମଳ—ଅନନ୍ଦରୂପ ନିଶା, ମଦହ୍ନିରଦର ଦର ରଖି—
ମହତ୍ତ୍ବପ୍ରାପ୍ତ ଭୟ ଜାତ କରାଇ । ୧୩ । ଅଳଙ୍କୃତ—ଅଳଙ୍କାର, ରଣରଣସମର
—କର୍ତ୍ତବ୍ୟସ୍ବତ୍ତ୍ବ ଯୁଦ୍ଧ, ରଦାଂଶୁ—ଦନ୍ତର ବିରଣ । ୧୪ । ମଧୁ ରମାର—ବସନ୍ତ

ବନେ । କୁସୁମଲବନେ ବନେ ବିହରବା ଚିନ୍ତି । ବିହଲର୍ ସାର ସାର
ମଣ୍ଡଳ ବିଭୁତ । ୧୪ । ହୃଦୟ ଅକୃତକୁ ତରଳାଣୀର ଜାଣି । ତୋଳିଲେ
କୁସୁମ ସୁମଧୁସାଧର ଶ୍ରେଣୀ । ଜେମାସଣୀବ୍ରଜ ବ୍ରଜଦେବାଙ୍କ ଡରଲେ ।
ପରହାସ ରସର ସଞ୍ଚାର କରାଇଲେ । ୧୫ । ପୁଲ୍ଲାଗଭୃତୁହୁ ହରଣ-
ନେହା ଜଣେ । ତୋଳନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତନ ସୁନସୁନା କେନ୍ଦ୍ର ଭଣେ । ପୁରୁଷ
ଏ ତରୁ ତରୁଣୀ ରେ ତତେ ଜଣା । ଫୁଟିଛି ଏ ଘୋଷି ଘୋଷିଲ୍ଲ କି ମନେ
ଭଣା । ୧୬ । ଯେତେ ଲାଟ ସାର ସାର ହେଲେହେଁ ତାହାର । ପୁଲ୍ଲାଗେ
ଭରସି ରସିବାର ଅସୁନ୍ଦର । ସେ ବୋଲେ ରେ ସହ ସହ ପାରିବି ନାହିଁଟି ।
ପାଶେ ଭୁରଅନା ଅନା କଣ୍ଠୀରବକଟୀ । ୧୭ । ତହୁଁ ସୁଧୀସ କେ ରାଜେ-
ଶ୍ଵରମୁଖୀ କହେ । ତୁ ଜଗତାରୁଷା ଭୂଷା ଚମତ୍କାର ନୋହେ । କେନ୍ଦ୍ର ପୁଣି
କର କରବାରକୁ ବଢ଼ାନ୍ତେ । କେ ବରାରେହା ସହାସେ ରସି ବୋଲେ
ଏତେ । ୧୮ । କଲ୍ଲ ତ ନିକର କରବାରେ ଖେଳିବାର । ମଧ୍ୟରେ
ଅବାର ବିରଚିବା କି ପ୍ରକାର । ତୋଳନ୍ତେ କଂକେଳି କେଳିରତା କେ
ଛଇଲା । ତାର ସମୁକୁଳକୁଳଶାଖାକୁ ଧଇଲା । ୧୯ । ପଛରୁ
କେ ଯାଇ ଜାଇମୁଦୁଦେହା ଗେଲେ । ଭିଡ଼ିଲା ତା କୁଚକୁ
ଚତୁରା ଗୁଡ଼ି ତୁଲେ । ସେ ଭାଷିଲ ଅଳି ଅଲିଙ୍ଗନୁ ଦିଅ ଗୁଡ଼ି ।
ମୁକୁଳବତୀ ରତରସରେ ଅଛୁ ବୁଡ଼ି । ୨୦ । ମୁଦୁବାତେ ମଧୁ ମଧୁ

ଲକ୍ଷ୍ମୀର, କୁସୁମଲବନ—ପୂଲ୍ଲ ତୋଳିବା, ସାରମଣ୍ଡଳବିଭୁତ—ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସାର ବିହଲେ—ଶ୍ରେଷ୍ଠ କର୍ମ ବିଧାନ କଲେ । ୧୫ । ହୃଦୟଅକୃତ—
ମନର ଭାବ । ସୁମଧୁସାଧର—ମନୋହର ଅଧରଧାରଣୀ, ବ୍ରଜଦେବାଙ୍କ ଡରଲେ—
ଗୋପୀମାନଙ୍କ ପରି । ୧୬ । ପୁଲ୍ଲାଗଭୃତୁହୁ—ପୋଲ୍ଲଙ୍ଗଗଛ ଓ ପୁରୁଷଶ୍ରେଷ୍ଠ, ପୁରୁଷ
...ପୁରୁଷରୂପ ପୋଲ୍ଲଙ୍ଗଗଛ ଫୁଟିଛି ଅର୍ଥାତ୍ ‘ପୁଷ୍ପବତୀ’ ହୋଇଛି, ଏହା ଦେଖି ତୋ
ମନ ଉଠିଲା ହେଲା କି ? ୧୭ । ଯେତେ ଲାଟ...ତାହାର ପୁଷ୍ପ ଯେତେ ଭଲହୁ
ହେଲେହେଁ, ପୁଲ୍ଲାଗ—ପୋଲ୍ଲଙ୍ଗ ଓ ପୁରୁଷ ହାତୀ । ୧୮ । ରାଜେଶ୍ଵରମୁଖୀ—
ପୁଣିଚନ୍ଦ୍ରବଦନା, କରବାର—ଏକପ୍ରକାର ପେନ୍ଥାଫୁଲ (କନିଅର ନୁହେଁ) ।
୧୯ । କଲ୍ଲତ—ଗାରସଙ୍ଗେ ଖେଳିବାକୁ ନିକର (ନିଶ୍ଚୟ)କର କଲ୍ଲ (ହାତଦେଲ୍ଲ),
ଅବାର—ଫରା, ଯେ ଗାର ନୁହେ । କଂକେଳି—ଅଶୋକ, ସମୁକୁଳକୁଳଶାଖା—କଡ଼
ହୋଇଥିବା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଡାଳ । ୨୦ । ଜାଇ ମୁଦୁଦେହା—ଜାଇଫୁଲ ପରି
କୋମଳ ଦେହ ଯାହାର । ମୁକୁଳବତୀ—ଶୁଦ୍ର ବୃତ୍ତସୁକ୍ତା, ତେଣୁ ପୁଷ୍ପବତୀ ହୋଇ
ନ ଥିଲେହେଁ ରଚନାପୁଣୀ ଅଟେ, ଅଥଚ ଫୁଲ ନ ଧରି ଅଶୋକ ମୁକୁଳ ଧରି

ଅଙ୍ଗେ ପକାଇଲା । ଚମକି କେ ବଧୂ ବଧୂଲିକି ତକାଇଲା । କେ ବାମା-
ବର ସେ ରସେ ବୋଇଲା ତହିଁକି । ମୋର ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁକରେ
ପଡ଼ିଲା କି । ୨୧ । ସୁମନ୍ଦାରସଜି ରଜି କରି କେ ନାଗରୀ । ଜଳପିଲା ମଦେ
ମଦେଭେଦ୍ରଗତ କରି । ଦେଖ ଭୋଗ କରୈ କରେ ସୁବରଜବାଳୀ ।
କୁଣ୍ଡଳି ମୁଁ ମାନ ମାନବାଏ ଧର୍ମପାଳ । ୨୨ । ଧର ସିନ୍ଧୁବାରବାର କରୋ-
ଦରେ ଗେଲେ । ଜିଣିଲି କୁମୁଦ ଭଜ ମୋତେ ଲେକେ ବୋଲେ ।
ନାଗିଣୀ ପାଶରେ ଶରେ ରୁହିଁ ବିଚକିଲ । ବିହ୍ୱଳ କେ ମଞ୍ଜି ମଞ୍ଜି ବୋଲି
କୋଲାହଳ । ୨୩ । ଘେନି ନାଗେଶ୍ୱର ସ୍ୱର ରଚି କେ ସେପରି ।
କାଳୀଦଳନର ନରତନକୁ ଅଟର । ବୋଲେ ମତେ ବହୁ ବହୁମାନ କରି
ରଖ । ମୁଁ ଜାଙ୍ଗଲିକଟି କଟି ଭାଙ୍ଗି ନାଟେ ଦେଖ । ୨୪ । ଜାଣେ
ଅଶୀବିଷ ବିଷହର ନାମ ଗଦ । ରବିସୁତାସର ସରସିକ ତୋଳା ପଦ ।
ତୋଳୁଁ କଢ଼ିକୁନ୍ଦ କୁନ୍ଦନାଙ୍ଗୀ କେହୁ ସ୍ନେହେ । କେଉଁ କଳାବତୀ
ବତଶାର୍ଦ୍ଧବୟା କହେ । କିରେ ସଖି ଅଜ ଅଜନମ ସ୍ନେହତଳେ । ମାନସେ
ନ କଲି କଲି ଲେଡ଼ୁରୁ ତ ବଳେ । ଧରୁ କେ ଶୁଭାଙ୍ଗୀ ଭାଙ୍ଗି ସେବଣରୁ
ତାଳେ । ହସି କେ ଅବଳା ବଳାହକକେଶା ଛଳେ । ୨୬ । ଏ ପାରିବା-

ଥିଲେହେଁ ଖେଳି ଜାଣେ । ୨୧ । ମଧୁ—ବସନ୍ତକାଳ, ମଧୁ—ପୁଷ୍କରସ, ବଧୂଲି—
ବନ୍ଧୁକ ଫୁଲ, ସାତଘଡ଼ିଆ ଫୁଲ; ରସେ—କୌତୁକରେ, ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ—
(ସବୋଧନ), ବନ୍ଧୁକରେ—ମୋ ସ୍ୱାମୀ ହାତରେ ଅଥଚ ବନ୍ଧୁକ (ବଧୂଲି)
ଫୁଲରେ । ୨୨ । ସୁମନ୍ଦାରସଜି—ସୁନ୍ଦର ମନ୍ଦାର ଫୁଲମାନଙ୍କୁ, ରଜି କରି
—ତୋଳି, ମଦେଭେଦ୍ର—ମତ୍ତହସ୍ତୀ, ସୁବରଜବାଳୀ—ସତ୍ୟଭାମା, କରେ—
ସୁଖରେ (ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କ ପାଇଁ କୃଷ୍ଣ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ମନ୍ଦାରଫୁଲ ଆଣିଥିଲେ) ।
୨୩ । ସିନ୍ଧୁବାର—ବେଗୁନିଆ ଫୁଲ, ବାର—ସମୃଦ୍ଧ, କରୋଦରେ—ହାତମୁଠା
ଭିତରେ, କୁମୁଦ—ଅଗସ୍ତ୍ୟ ରକ୍ଷି (ଅଗସ୍ତ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସମୁଦ୍ରକୁ ଚକ୍ର କରିଥିଲେ,
ମାତ୍ର ମୁଁ ବାର ବାର (ଦ୍ୱାଦଶସଂଖ୍ୟକ) ସିନ୍ଧୁକୁ ହାତମୁଠାରେ ଧରିଲି) । ନାଗିଣୀ
—ଏକଜାତୀୟ ମଞ୍ଜିଫୁଲ, ବିଚକିଲ—ଅନ୍ୟ ଜାତୀୟ ମଞ୍ଜିଫୁଲ, ମଞ୍ଜିମଞ୍ଜି—
ମଞ୍ଜିଫୁଲ, ମଞ୍ଜିଫୁଲ ଅଥଚ ମରିଗଲ ମରିଗଲ । ୨୪ । ନାଗେଶ୍ୱର—ନାଗେଶ୍ୱର
ଫୁଲ ଓ ସାପୁଆଙ୍କ ବାଜା, ନରତନ—ନର୍ତ୍ତନ, ନୃତ୍ୟ; ଜାଙ୍ଗଲିକ—ସାପୁଆକେଳା ।
୨୫ । ଅଶୀବିଷ—ସର୍ପ, ବିଷହର ନାମକ ଗଦ । ରବିସୁତାସର—ଯମୁନା ନଦୀ,
ସରସିକତୋଳାପଦ—ପଦ୍ମତୋଳା ପଦ, କଢ଼ିକୁନ୍ଦ—କୁନ୍ଦଫୁଲର କଢ଼ିକୁ,
ବତଶାର୍ଦ୍ଧବୟା—ସୋଲବୟା । ୨୬ । କଲି—କଲିକା ବା କଢ଼ ଅଥଚ କଲହୁ ।

ପଣ ପଣସଂଖ୍ୟା ଜନେ ଥିବ । ଅଛି କି ସନ୍ତାନେ ଧାନେ ଉପାୟ ବିଭବ ।
 ତୋଳନ୍ତେ ପାଟଳୀ ଟଳି ଭାଷେ କେ କୁତୁବେ । ତତେ କର୍ଣ୍ଣସମ ସମଜନ୍ତୁ
 ପରା ଲେକେ । ୨୭ । ଅର୍ଥୀରେ ଉତ୍ତମତ ମହତ୍ତ୍ୱ ରଖାଇଲୁ । ସହଜ
 ନାମର ମରଜି ଯା ଦେଖାଇଲୁ । ବୋଇଲ ରଙ୍ଗଣୀ ଗଣି ଗଣି କେଉଁ ବାମା ।
 ନାହିଁ ଧୀରାଗଣ ଗଣନାରେ ମୋ ଉପମା । ୨୮ । କିଶୋରୀ ଏପରି
 ପରିହାସରସେ ହୁଟି । ଅଛନ୍ତିସାଧରା ଧରଣୀରେ ଯାଏ ଲେଟି ।
 ତଦନନ୍ତର ସେ ରସେଇତଜ୍ଞରଜାକୁ । କାଞ୍ଚନଫରୁଆରୁଥ ପାନ
 ଉରଜାକୁ । ୨୯ । କୁଚିତାଚଳା ଚଳାପାଙ୍ଗୀ ସୁସମାକୁ । ସକଳ ଭୁବନ
 ବନ ସୁରଭରମାକୁ । ସଖୀଏ ବିଗୁର ଗୁର ପାଞ୍ଚଗେଲେ ଗଲେ । ମନୋହର
 ବାସ ବାସନ୍ତିକ ବେଶ କଲେ । ୩୦ । କଲେ ଯେ ଯାହାର ହାର ଅଦିପୁଲ
 ଭୂଷା । ପ୍ରସ୍ତୁତ ବ୍ରତଗତତ ପର ହେଲେ ଯୋଷା । ନବୀନ ପ୍ରକାଳ ବାଳ
 ଅରୁଣୋଷ୍ଣୀଗଣ । କଲେ ଶୁଦ୍ଧପାଣ ପାଣ ପର ବିଭୂଷଣ । ୩୧ । ହସି
 ବାଳାବର ବରଷିଲ ଫଗୁମୁଷ୍ଟି । ଅହା ରସାଳସା ଲସାଇଲ ଶୋଭାସୁଷ୍ଟି ।
 ଯଥାଟି ମଧୁପୀ ଧୂପି ପିଅର ମରଦ । ଫେରେ ଲଭି ତାପ ତା ପରାଗେ ହୋଇ

କଳାହୁକକେଶୀ—ଘନକେଶୀ । ୨୭ । ପାଟଳୀ—ପାଟଳୀଫୁଲ, ଟଳି—ହଲି ହଲି,
 ହେ ପାଟଳି ! ତୋତେ ଲେକେ କର୍ଣ୍ଣସମ (କାନପରି, ପାଟଳୀ ଫୁଲ ସଙ୍ଗେ କାନର
 ତୁଳନା ହୁଏ ଅଥଚ ଦାତାକର୍ଣ୍ଣ ଭଳି ବୁଝନ୍ତି ପରା । ୨୮ । ଅର୍ଥୀରେ ଉତ୍ତମ
 କର୍ଣ୍ଣ—ଯାଚକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉତ୍ତମ ଥିଲେ । ୨୯ । ରସେଇତଜ୍ଞରଜାକୁ—
 ଯେଉଁମାନେ ରସର ଇଚ୍ଛା (ମନୋଗତ ଭାବ) ବୁଝି ପାରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ
 ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । କାଞ୍ଚନଫରୁଆରୁଥ—ସୁନା ଫରୁଆ ପରି ଉଠିଥିବା,
 ପାନ—ସୁଲ । ୩୦ । କୁଚିତାଚଳା—କୁଚଦ୍ୱାରା ପବନକୁ ଜୟକରିବ ।
 ସକଳ...ସମସ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଅରଣ୍ୟର ବସନ୍ତଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ । ମନୋହର-ବାସ ବାସନ୍ତିକ
 —ମନୋହର ସୌରଭଯୁକ୍ତ ବାସନ୍ତିକ ସୁସ୍ଥରେ ବେଶ କଲେ । ୩୧ । ପ୍ରସ୍ତୁତ-
 ବ୍ରତଗତତ—ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ଲତାସମୂହ । ପ୍ରକାଳ—ନୂଆପତ୍ର, ବାଳଅରୁଣୋଷ୍ଣ
 —ବାଳଅରୁଣ (ସକାଳଅରୁଣ) ପରି (ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ) ଓଷ୍ଣ ଯାହାକର । ଶୁଦ୍ଧପାଣ—
 ସୁନ୍ଦର କର୍ଣ୍ଣଦ୍ୱୟର ପାଣପରି (କର୍ଣ୍ଣକୁ ପାଣ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରାଯାଏ) ।
 ୩୨ । ବାଳାବର—ଏଠାରେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା, ଲସାଇଲା—ଦବାଇଲା, ପରସ୍ତ କଲା;
 ମଧୁପୀ—ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଧୂପି—ଧାର୍ମି ଯାହିଁ, ମରଦ—ମକରଦ, ତାପ—ଦୁଃଖ ।

ଅଜ । ୩୨ । ମାଣିକ୍ୟଖଣିରୁ ନିରୁପମ ଶିଳ୍ପ କର । କଲ୍ପ କି ସେ ଜାତ
 ଯାତ ଗୁରୁମୁଖଧାରୀ । ହିଙ୍ଗୁଳଦ୍ୱୀପର ପର ଦେବତାମଣ୍ଡଳୀ । ଅସି
 ସେ ବନାକି ନିକି ଅରମ୍ଭିଲେ କେଳି । ୩୩ । ଅନୁରାଗ ରସର ସଙ୍କୋଚ
 ନ ଥିବାରୁ । ଅଛନ୍ତି କି ବହି ବହିରନ୍ତରେ ରସୋରୁ । ଗାଇବା ହେତୁରୁ
 ରତ୍ନରାଜ ହୋଇଗୀତ । ତେଜଲେ କୁଜିତ ଜିତ ହେଲେ ପରଭୃତ । ୩୪ ।
 ଜେମା ହାତୀ ମାର ମାର ବୋଲି ଏହା ଡରେ । ବୋଲି କେ କାହାର
 ହାର ଅଡ଼ିଆ ଧଇଲେ । ଜଣିବ ଚପଳା ପଳାଇବା ବେଳେ କହି ।
 ଅଣେ କେ ଅବଳା ବଳାକ୍ତାରେ ଧରି ବହି । ୩୫ । ଦକ୍ଷିଣ ମରୁତରୁ ତ
 ଚେଳ ଭଡ଼େ ଦେଖି । ପିଙ୍ଗେ ଲଲରଜ ରଜନୀଶବିମ୍ବମୁଖୀ । ଭିଡ଼ନ୍ତେ
 ଦୁର୍ଜଳକୁ ଲଜ୍ଜାରେ ସେ ସୁନ୍ଦରୀ । ମାରର ମୁଖକୁ ଖକୁ ଉଡ଼ାଇଲ ପରି । ୩୬ ।
 ହୋଇ ସବିନୟ ନୟନରେ ଦେଉ ପାଣି । ପିଙ୍ଗେ ତଳକୁ ଲକୁଚକୁଚୁ
 ତରୁଣୀ । ସଖୀ ନାଗପାଶ ପାଶ ଗଲ ତାର ଦିଶି । ଅନଙ୍ଗନକେତେ
 କେତେ ରଜ ଗଲ ମିଶି । ୩୭ । ବରଜ ବରଜ ରଜବତୀଟାକୁ ବୋଲି ।
 ଖେଳନ ସାହସୀ ହସି କରେ ଦିଏ ପେଲି । ଫଗୁଖେଳ ସରୁ ସରୁମଧ୍ୟମ
 ଛଇଲା । ଅତର ପନାର ନୀର ଖେଳେ ମନ ଦେଲା । ୩୮ । ବିବିଧ
 ଅତର ତ ରମଣୀମଣି ତୁଲେ । ସୁନାକଲଣିରେ ଶିରେ ଦାସୀ ବହି-

ତା ପରାଗରେ—ତା ରେଣୁରେ । ୩୩ । ନିରୁପମ—ଉପମାରହୃତ । ମାଣିକ୍ୟଖଣି
 —ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣର ଖଣି, ସେ ଯାହାକୁ ଜାତ କଲ୍ପ କି ? ଗୁରୁମୁଖଧାରୀ—ବିଧାତା ।
 ହିଙ୍ଗୁଳଦ୍ୱୀପ—ହଂସପାଦ ନାମକ ଗାଡ଼ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣବିଶିଷ୍ଟ ଦ୍ୱୀପ । ପରଦେବତା-
 ମଣ୍ଡଳୀ—ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଦେବୀମାନେ, ବନା—ଉପବନ । ୩୪ । ଅନୁରାଗରସ—
 ସ୍ନେହରସ (ସ୍ନେହ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି କବିମାନେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତି) । ଅଛନ୍ତି
 କି...ରସୋରୁ ସଖୀମାନେ ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛନ୍ତି କି ?
 କୁଜିତ—ପକ୍ଷୀଙ୍କର ମଧୁର ଶବ୍ଦ । ପରଭୃତ—କୋକିଳ । ୩୫ । ଅଡ଼ିଆ—ହାତୀ
 ପ୍ରଭୃତି ବନ୍ୟଜନ୍ତୁଙ୍କ ନିବାରଣ ପାଇଁ କରାଯିବା ସନ୍ଧି ପ୍ରଭୃତିର ଅଡ଼ିଆ କହନ୍ତି ।
 (ଏଠାରେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ରୂପ ହାତୁଣୀ ଫଗୁ ମାରୁଥିବାରୁ ତାକୁ ନିବାରଣ କରାଯାଇଁ
 ହାରରୂପ ଅଡ଼ିଆକୁ ଧରିଲେ) । ଚପଳା—ବିଜୁଳି । ୩୬ । ମରୁତରୁ—ପବନ
 ହେତୁରୁ । ଲଲରଜ—ଫଗୁ, ରଜନୀଶବିମ୍ବମୁଖୀ—ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ । ଖକୁ—ଅକାଶକୁ ।
 ୩୭ । ଲକୁଚ—କେଉଁଟି ଫଳ, ନାଗପାଶପାଶ—ପିନ୍ଧାଲୁଗାର ଅଶ୍ୱାପାଶ ଖୋସଣୀ
 ପାଶ । ଅନଙ୍ଗନକେତ—ଗୁପ୍ତଅଙ୍ଗ । ୩୮ । ରଜବତୀ—ପୁଷ୍ପବତୀ । ସରୁମଧ୍ୟମ—

ଥୁଲେ । ମଣିମୟ କମ କମନାୟ ବାଛି ଦେଖି । କରେ ଦେଇ ନଳି
 ନଳିନାକ୍ଷୀର କେ ସଖୀ । ୩୯ । ଖେଳିଲ ଅଖଞ୍ଜ ଖଞ୍ଜିନାକ୍ଷୀ ନାଶ୍-
 ରଜା । ମଣ୍ଡନଶିଞ୍ଜିତଜିତ ହେଲ ଘନ ବାଜା । ବହୁଲ ଅଭରତରଙ୍ଗିଣୀ
 ସ୍ରୋତ ପର । ଘେରିଲେ ଭ୍ରମର ମରକତଗୋଲ ସର । ୪୦ । ଉପବନ
 ତଳ ତ ଲସର ଚନ୍ଦ୍ରୋପଳ । କୁସୁମରଜରେ ଜରେ ଅଭରକଲ୍ଲୋଳ ।
 କାର ଏକପାଖ ପା ଖସିଲେ କେ ହସିଲ । ଦୁଇପଦ ତାର ତାରତମ୍ୟରେ
 ଖସିଲ । ୪୧ । ପରାଗଜୟାଳ ବାଳମୁଗାକ୍ଷୀ କେ ଧର । ଅଲକ୍ଷି କ୍ଷେପି
 ଲେପିଲେ ହସର କିଶୋରୀ । କେ କାହା ଉପରେ ପରେ ଭର ଦେଇ
 ପଡ଼େ । ଧର କରତାଳ ତାଳସୁନା ହସି ପଡ଼େ । ୪୨ । ନିଜ ପ୍ରତିବିମ୍ବ
 ବିମ୍ବଅଧର କେ ଲେଖି । କହେ ଭ୍ରମେ ଅନା ଅନାୟୁତ ହେଲ ସଖୀ ।
 ତୋଳି ଧରିବା କି ବାକି ରହିଯିବ ସିନା । ନୋହେ ଅୟ ସମ ସମରଥା
 ଏ ନୁହନା । ୪୩ । କରୁପେ ଗୋ ସହ ସହଚରୀ ଏ କି ପ୍ରୀତି । ଶୁଣି ଏ
 ଭାରତୀ ରତିଭୁକ୍ତାଏ ହସନ୍ତି । ତନିଯାମୁଁ ବଳି ବଳିଶୋଭନା ଖେଳିଲ ।
 ଅତି ମୃଦୁତନ୍ତ୍ର ତ ନୁହନା ଶ୍ରାନ୍ତ ହେଲ । ୪୪ । କୁଣ ମଧ୍ୟମ ତ ମଞ୍ଜୁଗଳ
 ଗମନାର । ଗୁମ୍ଫାକରଘଟ ଘଟନାୟ ପୟୋଧର । ଅଙ୍ଗକୁ ଶିରୀଷର ସମତା
 ନାହିଁ ଯାର । ସେ ହେଲେ ଅଶ୍ରମୀ ଶ୍ରମରତ ଚମତ୍କାର । ୪୫ । କଲ ସୁଫଳତ
 ଯତନରେ ଲଗି ବାସ । ହୋଇଲ ଜବନ ବନରୁହବାସ ଶ୍ଵାସ । ନୟନ
 ଅଞ୍ଜନ ଜନମୋହନର ଭଲ । ସ୍ଵେଦରେ ଗାଧୋଇ ଧୋଇ ହୋଇ କି
 ଛଇଲା । ୪୬ । କଞ୍ଜକୟ ଦୟାଦୟକରକୁ ବୁଲଇ । ଜେମାଦେଇ ଦେଇ

କ୍ଷୀଣକଟି । ୩୯ । ନଳ—ପିତକାଶ । ୪୦ । ଅଖଞ୍ଜଖଞ୍ଜିନାକ୍ଷୀ—ନିର୍ଦ୍ଦୋଷଖଞ୍ଜନପକ୍ଷୀ
 ପର ଚଞ୍ଚଳ ଅଖି ଯାହାର, ମଣ୍ଡନଶିଞ୍ଜିତ—ଅଳଙ୍କାରଧୁନି, ଘନବାଜା—ଉଚ୍ଚ
 ସ୍ଵରରେ ବାଜୁଥିବା ବାଦ୍ୟ, ଅଭରତରଙ୍ଗିଣୀ—ଅଭରର ନଈ, ମରକତଗୋଲ
 ସର—ମରକତମଣିର ଗୋଲ ପର । ୪୧ । ଉପବନ...ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତମଣିରେ ଢିଆର
 ହୋଇଥିବା ବଗିଚାର ତଳଦେଶ ଲସର (ତଳକୁ ଦର୍ଶନ) । ୪୨ । ପରାଗଜୟାଳ
 —ଫଗୁକାଦୁଅ, କ୍ଷେପି—ଫୋପାଡ଼ି, ପରେ—ଅନ୍ୟ ଉପରେ । ୪୩ । ନିଜ
 ପ୍ରତିବିମ୍ବ—ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ସ୍ଵପ୍ରତିବିମ୍ବ, ସଖି (ଚନ୍ଦ୍ରକଳା) ଅନାୟୁତ (କ୍ଳାନ୍ତ)
 ହେଲା । ୪୪ । ମଧ୍ୟମ—କଟିଦେଶ, ଗୁମ୍ଫାକରଘଟଘଟନାୟ—ସୁନା ମାଠିଆ
 ପର ସୁନ୍ଦର, ଶିରୀଷର ସମତା—କୋମଳ ଶିରୀଷ ଫୁଲର ସାମ୍ୟ, ଶ୍ରମ-
 ରତ—ପରିଶ୍ରମକ୍ଳାନ୍ତ, ଅଶ୍ରମୀ ହେଲେ—ଅଶ୍ରମ ମଣ୍ଡପରେ ବସିଲେ ।
 ୪୬ । ହୋଇଲା...ପଦ୍ମଗନ୍ଧବିଶିଷ୍ଟ ନିଶ୍ଵାସ ଶୀଘ୍ର ଶୀଘ୍ର ବହିଲା ।
 କ ଛଇଲା—କି ସୁନ୍ଦର । ୪୭ । କଞ୍ଜକୟ—ପଦ୍ମ ଅପେକ୍ଷା ସୁନ୍ଦର ।

ଅଳି ଅଂସରେ ଗେଲଇ । ମଧ୍ୟେ ଦେଇ ବାମ ବାମକର ହେଲ ଉଭା ।
 କେ କରିବ ଶେଷ ସେ ସମୟେ ତାର ଶୋଭା । ୪୭ । ମଜ୍ଜାର ଗୁଦର
 ଦରକଣ୍ଠୀ କେ ପନାରେ । ପୋଛିଲ ସୁନ୍ଦର ଦରପଣମୁଖୀ ଧୀରେ । ଅତପ
 ସକଳ କଳକଣ୍ଠବାଣୀ ଦେହେ । ନ ବାଧୁଲ ପର ପରିପାଳିବାକୁ
 ସ୍ନେହେ । ୪୮ । ଧଇଲ କେ ବିଧୁ ବିଧୁନନହାସଦ୍ୟୁତ । ବିଶାଳ ପେଷଳ
 ସଲସଣ ଫୁଲଛତ । ମୃଦୁଳ ପବନେ ବନେ ଏପରି ବିହରୁ । କଲ
 ସୁତରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗରସେ ମନେ ଭାରୁ । ୪୯ । ପଞ୍ଚାଶତ ଏକ ଏ କବାଣ ପଦେ
 ଛନ୍ଦ । ବନବିହାର ସରସ ଜାଣିବେ କୋବିଦ । ହେଲେ ରସବଣ
 ବସନ୍ତରେ ପାଠ ହେବ । ଉତ୍ତରେ ସଲିଳ ଲୀଳାରସ ବରଷିବ । ୫୦ ।
 ପ୍ରପଳ ଜନର ନରକାଦି ମହାଦୁଃଖ । ଯେଉଁ ପ୍ରଭୁ ହରେ ହରେ ।
 ଉଦାରନ୍ତେ ମୁଖ । ତାଙ୍କ ସଲିଧରେ ଧୀରେ ଜଳନ୍ତରପତି । ସଗରମାଦର
 ଦରଶନ କଲେ ନିତି । ୫୧ ।

ଏକାଦଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ସିନ୍ଧୁଭା

(ଜଳକେଳି)

ଶୁଣ ହେ ସୁଜନ ମଧୁ କାଳ ବନ-ବିହାର କୁସୁମ ଭୋଳା । କୁତୁବ
 ଶେଷରେ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଦେଶରେ ଅଳସ ଲଭିଲ ବାଳା ସେ । ମହାରାଜ-
 କୁମାରୀ । ନବ ଶିଶୁପରୁ ସୁକୁମାରୀ ସେ । ଚିତ୍ତେ ଚିନ୍ତିଲ ସୁଶୀତ ବାରି
 ସେ । ୧ । ମନ ଜାଣି ପ୍ରାଣ ସହଚରାଗଣ କୁସୁମ ଭରସ ଟେକ ।

ଦୟାଦକ୍ଷକର—ଦୟାପୁର୍ଣ୍ଣ ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ, ଅଂସ—କାଳ, ମଧ୍ୟ ଦେଇ... ଅଶ୍ଵାରେ
 ବାମ (ସୁନ୍ଦର) ବାମକର ଦେଇ । ୨ । ଦରକଣ୍ଠ—କମ୍ବୁକଣ୍ଠୀ, ଅତପ—ଶର,
 କଳକଣ୍ଠବାଣୀ—କୋକିଳଭାଷିଣୀ । ୩ । ବିଧୁବିଧୁନନହାସଦ୍ୟୁତ—ଯାହାର
 ହାସ୍ୟର ଶୋଭା ଚନ୍ଦ୍ରକୁ କମ୍ପାଇ ଦିଏ, ପେଷଳ—ସୁନ୍ଦର, ସଲସଣ—ଶୁଭଚିହ୍ନ-
 ଯୁକ୍ତ, ସୁତରଙ୍ଗରଙ୍ଗରସେ—ସୁନ୍ଦର ଲହରୀ ଥିବା ପୁଷ୍ପରଣୀ କୀର୍ତ୍ତୀରେ ।
 ୪ । କବାଣପଦେ—ବଡ଼ ବଡ଼ କବିକହାସ ପ୍ରୟୁକ୍ତ ପଦରେ । ୫ । ହରେ—ହେ
 ହରି । ସଗରମାଦର—ଗୌରବ ଓ ଆଦର ସହିତ ।

ଧୀରେ ଧୀରେ ଗେଲେ ବିଜେ କରାଇଲେ ସତରଞ୍ଜ ସରସୀକି ସେ । ଧରା-
ଚମକଗଲା । ତନି ଭୁବନ ଭୟର ଶୋଭା ସେ । ସରଜାରେ ଯାଇ
ହେଲା ଉଭା ସେ । ୨ । ସଲ୍ଲଳ ଲହରୀ କଞ୍ଜ ମଧୁହର ସଙ୍ଗ ଶୀତଳ
ମରୁତ । ମୃଦୁ ମୃଦୁତର ସ୍ମରଣରୁ ତାର ତନ୍ତୁ କଲା ଅପ୍ୟାୟିତ ସେ । ସେହୁ
ସମୟ ଟାକି । ରଖି ମର୍ଦ୍ଦନ ମଣିଚଉକି । ବିଜେ କରାଇ ନେଲେ ତହିଁକି
ସେ । ୩ । ସଫଳ ରସନା ହୋଇ ସୁଦଶନାମଣ୍ଡଳୀ ବାଳାକୁ ଘେର । ତା
ଶୋଭାସଦନ ଅଙ୍ଗେ ମରଦନ କଲେ କେତକା ଫୁଲରା ସେ । ଦିବ୍ୟ
ଝୁନା ଗୁଦରେ । ଅତି ଯନ୍ତେ ପୋଛିଲେ ଅଦରେ । ଅନୁରାଗରୁ
ଅବିବାଦରେ ସେ । ୪ । ପଟୀର ସୁବାସ ଘଟୀକି ସେ କୃଷକଟୀ ଅଙ୍ଗୁଟିରେ
ବୋଲି । ଗୁଳିଳ ସିଯାମା ପଙ୍କ ତୁଲେ ବାମା କୁକୁମକୁ ଥିଲେ ଦଳି ସେ ।
ବୋଲିଦେଇ ବହଲେ । ଭତାରଲେ ହେମବଶଦଲେ ସେ । ତନ୍ତୁକାନ୍ତି
କୁଦନକୁ ଛଲେ ସେ । ୫ । ବିରୁରଲ କବି ଜେମା ଅଙ୍ଗୁଳିର ସମାନ
ନୋହିବା ଘେନି । ରଜନୀ କାଶ୍ମୀର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ତାର ନ ରଖି ପ୍ରିୟସଜନୀ
ସେ । ଡରେ ବୋଇଲେ ଛୁ ଛୁ । ଅଙ୍ଗୁଳି ନୋହିବାରୁ କିଛି ସେ ।
ସେହୁକ୍ଷଣେ ପକାଇଲେ ପୋଛି ସେ । ୬ । କି ଅବା ଅବଳାମଣିଦୁଃଖ ତୁଳା
ଲଭିବା ବାଞ୍ଛାରେ ରସି । ତା ଶରୀର ସୁରତରଙ୍ଗିଣୀପୁର ମଧ୍ୟରେ ମୁହୁର୍ତ୍ତେ
ହାସି ସେ । ହେଲେ ଯଦୁଁ ତା ସଙ୍ଗୀ । ପାପ ପକଯାକ ଦେଲେ ଫିଙ୍ଗି ସେ ।

ଏକାଦଶ ଛନ୍ଦ

୨ । ସତରଞ୍ଜ—ତରଞ୍ଜଯୁକ୍ତ । ତନିଭୁବନରଭୟର—(ଲକ୍ଷ୍ମୀ)ଙ୍କ ପର
ସୁଦୟ । ୩ । ସଲ୍ଲଳଲହରୀ...ଶେଷଥୁବା ତରଞ୍ଜ ଉପରେ ଥିବା ପଦ୍ମମାନଙ୍କର
ମଧୁ (ମକରଦ) ହର (ପ୍ରବାହ) ସଙ୍ଗ ହେତୁରୁ ଶୀତଳ; ଅପ୍ୟାୟିତ—ସନ୍ତୋଷିତ;
ମର୍ଦ୍ଦନମଣିଚଉକି—ରତ୍ନନିର୍ମିତ ଯେଉଁ ଚୌକିରେ ବସି ତେଲ ମର୍ଦ୍ଦନ
କରାଯାଏ । ୪ । ସଫଳ ରସନା—ଅଠ ସରଥ କାଞ୍ଚିଦାମକୁ ଜାକି ଦେଇ,
କେତକାଫୁଲରା—କେତକାଫୁଲର ଅତର, ଝୁନା—ପାତଳ । ୫ । ପଟୀର—
ଚନ୍ଦନ, ପଟୀର...ବାସଚନ୍ଦନର ଅର୍ଦ୍ଧ ଥିବା ପାଦକୁ । ଗୁଳିଳସିଯାମାପଙ୍କ
ତୁଲେ—ଗୁଳିହଳରା ବଟା ସାଙ୍ଗରେ, ହେମବଶଦଲେ—ସୁନା ବାଉଁଶ ପତ୍ତରେ,
କୁଦନ—ସୁନା । ୬ । ରଜନୀକାଶ୍ମୀର—ହଳରା ଓ କୁକୁମ । ୭ । ଦୁଃଖତୁଳ
—କାନ୍ତିର ତୁଳନା; ତା ଶରୀର ସୁରତରଙ୍ଗିଣୀପୁରମଧ୍ୟରେ—ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଶରୀର-

ଧନ୍ୟ କାମଦାୟିନୀ ଶୁଭ୍ରାଣୀ ସେ । ୭ । କୁନ୍ଦନଶୋପୀ ନୀଳ ମୃଗ ଚର୍ଚ୍ଚିତ୍ର
ଯତନେ ରଖି ଶସାର । କମ୍ବୁକଣ୍ଠୀର କଣ୍ଠୀରବମଧ୍ୟାଏ କବରୀକ ଲହସାର
ଯେ । ସେହୁ ସମ୍ପା ତାହାର । କର ଜାଣନ୍ତି ଶୋଭା ବାହାର ସେ । ତୁଙ୍ଗ
ଭରଜକୁ ଯଥା ହାର ଯେ । ୮ । ପୁଣି ଲଗି ଶାଢ଼ୀ ଅଞ୍ଚଳ ନିବାଡ଼ି ଭଞ୍ଜ
ସ୍ଥଳଦେଲେ ଫେର । ବାନା କି ସେ ତାକି ମୃଗେନ୍ଦ୍ରକଟୀକି ଜେମା ମଧ୍ୟ
ଜଣିବାର ଯେ । କାଞ୍ଚୀ ତାହା ତଳରେ । କହେ କିଛିଣୀ ପୁନି ଛଳରେ
ସେ । ଧନ ସାବଧାନଟି ଜଳରେ । ୯ । ପ୍ରବକାବନତା ତପନୀୟୁଲତା
ସଞ୍ଚାରଣୀ ହେଲ ପର । ତମାଳ ତଳ କୁରୁବନ୍ଦ ଗୁନ୍ଦନା ଉପରେ ଭ୍ରମୁ
କିଶୋରୀ ଯେ । ତାହା ସ୍ଥମ୍ଭରେ ରହୁ । କେଉଁ ପରଶିତ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ଯେ ।
ସରଶୋଭା ଘେନାଇଲ କହୁ ସେ । ୧୦ । ଗୁଢ଼ୀରେ ଶହ ଦରଶନ ଚକ୍ରତ-
ଚମରାଗୁରୁନୟନା । ତୋ ଅଙ୍ଗ ଅଲିଙ୍ଗନ ଲେଭେ ତଡ଼ାଗ ବେଶେ
ହୋଇଛି ଅଙ୍ଗନା ସେ । ଚଳାଚଳ ଶମ୍ଭା । ଲାଲାଲେଳ ବାଳାନେତ୍ର ପର
ସେ । ଅରବିନ୍ଦ ତ ବଦନ ସର ସେ । ୧୧ । ଜଳଜସନ୍ତତିବୃନ୍ତ ଗ୍ରୀବା-
କାନ୍ତ ଶ୍ରେରକଲ ପର ଦଶେ । ଅଲିଙ୍ଗିତ ଅଙ୍ଗ ପୃଥୁଳ ରଥାଙ୍ଗମିଥୁନ
ସ୍ତନ ସଦୃଶେ ଗୋ । ସତେ କେଡ଼େ ସୁଗମ । ଜଳନାଳୀ ରୋମରାଜି ସମ
ଗୋ । ଜଳଭ୍ରମି ନାଭିହ୍ରଦୋପମ ଗୋ । ୧୨ । ହେମସୋପାନଅବଳି
ଦିବଳିରୁ ବଳିଛି କଳନା କର । ଏହା ଲହରୀକି ଭୁରୁବଲ୍ଲିରୀକି ତୁଳି-

ରୁପ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାପ୍ରବାହରେ, କାମଦାୟିନୀ—ଅରଳାଷ ପୁରଣକାରଣୀ । ଶୁଭ୍ରାଣୀ—
ସୁଦୟା (ଚନ୍ଦ୍ରକଳା) । ୮ । କୁନ୍ଦନଶୋପୀ—ସୁନା ଚର୍ଚ୍ଚିତ୍ରଭୂଷିରେ
ଲଗିଥିବା, କବରୀ—ବେଣୀ ବା ଜୁଡ଼ା, ଲହସାରଦେଲେ—ହୁଗୁଳା କରିଦେଲେ
ବା ଫିଟାଇ ଦେଲେ । ୯ । ବାନା କି ସେ—ସେ ଫେର ଜେମାର କଟିଦେଶ ତାକି
(ତମରୁ) ଓ ମୃଗେନ୍ଦ୍ରକଟୀ (ହିନ୍ଦୁକଟି)କୁ ଯେ ଜଣିଅଛି ତାହାର ଜୟପତାକା କି ?
କାଞ୍ଚୀ—କଟିମେଖଳା । ୧୦ । ପ୍ରବକାବନତା—ଫୁଲପେଣ୍ଡା ହେତୁରୁ ନର୍ଚ୍ଚି
ପଡ଼ିଥିବା, ତପନୀୟୁଲତା—ସୁଖିଲତା, କୁରୁବନ୍ଦ—ପଦ୍ମରାଗମଣି । ୧୧ । ଚନ୍ଦ୍ରଦର୍ଶନ
—ବିଚିତ୍ରଶୋଭା, ସୋଖରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ବେଶ ଧାରଣ କରିଅଛି । ଚଳାଚଳ
ଶମ୍ଭା—ଚଞ୍ଚଳ କେରୁଣି ମାଛ, ଅରବିନ୍ଦ—ପଦ୍ମ । ୧୨ । ଜଳଜସନ୍ତତିବୃନ୍ତ—
ପଦ୍ମସମୂହର ତେଜଃ; ଅଲିଙ୍ଗିତ.....ପରସ୍ପର ଜବାଜକି ହୋଇ ରହିଥିବା
ସୁଲ ଚନ୍ଦ୍ରବାକ ଚନ୍ଦ୍ରବାଣୀ; ଜଳନାଳୀ—ଶିଶିବାଳ, ଶିଉଳି; ଜଳଭ୍ରମି—
ପାଣିଚର୍ଚ୍ଚିତ୍ର, ନାଭିହ୍ରଦୋପମ—ଗରୁର ନାଭିସଦୃଶ । ୧୩ । ହେମସୋପାନଅବଳି
—ସୁନାର ପାହାଚସବୁ । ଭୁରୁବଲ୍ଲିରୀ—ଭ୍ରୁଲତା (ଲହରୀସଙ୍ଗେ ଭ୍ରୁଲତା), ରସ
ଜଳ ଓ ଶୁଙ୍ଖାରସର, କୋକିଳଦ—ରକ୍ତପଦ୍ମ, କୁର୍ମଜଘନା—ବଡ଼ କଇଁଛ ପର

ଦେଲେ ବରାବର ଗୋ । ରସେ ରହୁଛି ପୁର । କୋକନଦ ପାଣି ପାଦ ପରି
 ରେ । କୁର୍ମଜୟନା ଏ ବରନାଶ ରେ । ୧୩ । କେ ବୋଲେ ରେ ଭାରୁ
 ବରଜୟନ୍ତୀରୁ ମୁକୁରଭିଷକଳ । ଖସି ପଡ଼ି କେହି ସରଦମ୍ବେ ରହି
 ମଣ୍ଡିଛି ମଦ୍ରାମଣ୍ଡଳ ସେ । ଦିବ ଅମରକୁଳ । ଗୁହଁବାରୁ ମୁଖ ପ୍ରଜଫଳ ସେ ।
 ପଦ୍ମବ୍ୟାଜେ ହୋଇ ଦିଶେ ଠୁଳ ସେ । ୧୪ । ରମଣୀର ମଣିରମଣୀୟ
 ମୁଖ ପୁରୁଷ ରୁଦ୍ଧିଲ ପରି । ସାରସ ସାରସ ସାରସଟପଦମାନେ ନେଉ-
 ଛନ୍ତି ହରି ରେ । ବାତ ବାଜି ବାରିଜ । ଅନ୍ଦୋଳିତ ହୋଇବାର ବ୍ୟାଜ
 ଗୋ । ନାହିଁ ନାହିଁ ବୋଲି କରେ ଲଜ ଗୋ । ୧୫ । ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଇନ୍ଦ୍ରନାଳ
 ଗୋମେଦ ପ୍ରବାଳ କପୋତକ ପାଶବତ । ବରୁଣ ବିମାନସମ ଦ୍ରୀପଦଣ୍ଡି
 ମଣ୍ଡିଅଛନ୍ତି କେମନ୍ତ ଗୋ । ଦେଖ ଶିଖରଦନ୍ତ । ଏ କି କୁଡ଼ିମ ପରି ଦିଶନ୍ତି
 ଗୋ । ଜୀବ ଥିଲ ପରି ହେବ ଭ୍ରାନ୍ତି ଗୋ । ୧୬ । ସକୁଳଶକୁଳସକୁଳ
 ଏ ସର ନ କର ନକର ଭାଜ । ରସରେ ରସରେ ରସରେ ଏହାର ବାରଣ-
 ବାରଣଗତ ଗୋ । ପୁଷ୍ପାବତୟ ଶ୍ରୀମ । ଜଳକେଳିରୁ ଲଭୁ ବିରମ ଗୋ ।
 ସୁଶୀଳା ଶୀତଳ ସରେ ରମ ଗୋ । ୧୭ । ଜଣାଣ ଶେଷର ସମୟେ ସେ

ଜୟଳ ଯାହାର । ୧୪ । ବୈକୟନ୍ତ—ଇନ୍ଦ୍ରପୁରୀ, ମୁକୁରଭିଷକଳ—ଦର୍ପଣ
 କାନ୍ଥଖଣ୍ଡ, ସରଦମ୍ବେ—ପୋଷଣ ବ୍ୟାଜରେ; ଦିବ—ସ୍ବର୍ଗରେ । ୧୫ । ମଣି
 ରମଣୀୟମୁଖ—ମଣି ପରି ସୁନ୍ଦର ମୁଖ, ସାରସ—ସରରେ କାତ, ସାରସ—
 ପଦ୍ମ, ସାର—ମକରଦାଦି ନିର୍ଦ୍ଦାୟ; ଷଟ୍ପଦ—ଭ୍ରମର, ବାତବାକି...ପବନ
 ବାଜି ପଦ୍ମ କମ୍ପୁ ନାହିଁ ଯେ; ଭ୍ରମର (ପୁରୁଷ) ପୁଷ୍ପରଣୀ (ରମଣୀ) ର ପଦ୍ମ
 (ମୁଖ) ରୁଦ୍ଧିବାରୁ ସେ ଲଜରେ ନାହିଁ କର ମୁହଁ ଦୁଇଅଛି । ୧୬ । ଗ୍ରୀଷ୍ମ—
 ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ ରତ୍ନ; ଗୋମେଦ—ପୀତବର୍ଣ୍ଣର ରତ୍ନ; ଶୁକ୍ଳାଦି ଚତୁର୍ବିଧ ବର୍ଣ୍ଣ ରତ୍ନରେ
 ନିର୍ମିତ କପୋତ ଓ ପାଶୁମାନେ ବରୁଣଙ୍କ ବିମାନ ପରି ଦିଶୁଥିବା ଦ୍ରୀପଦଣ୍ଡିରେ
 କି ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଅଛନ୍ତି । ହେ ଶିଖରଦନ୍ତ—ହେ ସୁଶାନ୍ତଦନ୍ତଧାରଣୀ; ଏମାନେ ଅଭି-
 ନିର୍ଦ୍ଧାବ କୁଡ଼ିମ ପିତୁଳା ପରି ଦିଶୁନାହାନ୍ତି; ପ୍ରାଣ ଥିବାପରି ଭ୍ରମ ହେବ ।
 ୧୭ । ସକୁଳଶକୁଳସକୁଳ—ସ୍ବଜାତୀୟ ଅନ୍ୟ ମାଛଙ୍କ ସହିତ ଶକୁଳ (ଶେଉଳ)
 ମାଛମାନଙ୍କରେ ଏ ସର ସକୁଳ (ପୁଷ୍ପ) ହୋଇଅଛି; ନବ (ବୁମ୍ବାର) ଏଥିରେ
 ବୁମ୍ବାର ଅଛି ବୋଲି ଭୟ କର ନା; ରେ ବାରଣ-କାରଣଗତ—ରେ ଗଜଗତିପର୍ବ-
 ଜୟକାରିଣୀ ଏହାର ରସରେ (ଜଳରେ) ରସରେ (ଅନନ୍ଦରେ) ରସ (କୀର୍ତ୍ତାକର);
 ପୁଷ୍ପାବତୟ—ଫୁଲ ତୋଳା, ସୁଶୀଳା—ହେ ସୁସ୍ବଭାବ (ଚନ୍ଦ୍ରକଳା) । ୧୮ । ସେ ସର

ସର-ସରସିଜନେନ୍ଦ୍ରାଞ୍ଚଳେ । ଅଧର କାମୋଡ଼ ହେଲେ ଭିଡ଼ାଭିଡ଼ି ଅପଣା
 ଦୁକୁଳାଞ୍ଚଳେ ଯେ । ଗୁହଁ ହସୁଛି ଜେମା । ଜମା ହେବାର ସକଳ ବାମା
 ସେ । ରୂପେ ସମସ୍ତେ ଉଦ୍‌ଗୀଷମା ସେ । ୧୮ । ଚନ୍ଦ୍ରକଳାକର ଘେନି
 କୁମୁଦିନୀ ହେଲା ପର ପ୍ରମୁଦତ । ବାଳାକର ଧର ଜଳେ ସେ ସୁନ୍ଦରୀ
 ପ୍ରକାଶିଲେ ସେହି ମତ ସେ । କିବା ନିର୍ମଳ ଘନେ । ଲେଲେ ଖେଳିଲେ
 ଚପଳାମାନେ ଯେ । ବାଳା ଖେଳିଲେ ଅତି ଶୋଭନେ ଯେ । ୧୯ । ସହଚରୀ
 ପର ଲହରୀରେଖାର ପହଁରଲେ ହରଣାରୀ । କଳହଂସକୁଳ ହୋଇଲେ
 ନାଶ୍ତଳ ବାଳାବଳୀ ଖେଳ ଦେଖି ସେ । କେହି ନୟନ ବୁଜି । ସଖୀ ନ
 ଗୁହଁ ରହେ ନିମଜ୍ଜି ସେ । ଅର ସଖୀ ମଜ୍ଜିପାଏ ଖୋଜି ଯେ । ୨୦ । କେ
 କାହାର ଜଳନିମଗ୍ନ ବିପୁଳ ଉରୁଯୁଗ ତଳେ ବୁଡ଼େ । ଚମକି ସେ ଡରେ
 ଭୁଜେ ନିବିଡ଼ରେ ସମୀପ ସମ୍ପାଦି ଭିଡ଼େ ଯେ । ଜାଣି ହସି ହରଷେ ।
 ଭାର ସୁନ୍ଦର ମୁଖସାରସେ ଯେ । କରଞ୍ଜିଳରେ ଜଳ ବରଷେ ଯେ । ୨୧ ।
 କେ ବାଳା କାହାର ଶିଥୁଲାଇ ଫେର ନିତମ୍ବ ନିକଟ ହେଜି । ନଖ ଚଳାଇ
 ଚମକାଇ ପଲାଇ ସଲ୍ଲିଲେ ସଲ୍ଲିଲେ ମଜ୍ଜି ଯେ । ଦୂରେ ଯାଇ ବାହାରି ।
 ଅଛୁହାସ କଲା ମନୋହାରୀ ଯେ । କେହି କାହାକୁ ଖେଳେ ନ ହାରି
 ଯେ । ୨୨ । କେ ଖେଳେ ଗୁହାରି କହଇ କୁହାରି ଜେମା ସନ୍ନିଧିରେ
 ହସି । ଦେଖୁଅଛୁ ପର ପ୍ରଭୁ ତୁ ତ ଧରମଣ୍ଡନା ତମାଳକେଶି ରେ ।
 କାହିଁପାଇଁ ଏ ମୋର । ଦକ୍ଷିଣ କଲା ଦିଗମ୍ବର ଗୋ । ଲଜ୍ଜା ରଖିଲ ସିନା
 ଶମ୍ବର ଗୋ । ୨୩ । ବାଳା ଶୁଣି କହେ ଅତଥ୍ୟ ଏ ନୋହେ ଏହାର ଏ
 ହାରି ହେବ । ପୁରୁଷେ ପାଣିରେ ରହିବାରୁ ସିନା ବଞ୍ଚାଇଲୁ ଅବସୃବ ରେ ।

ସରସିଜନେନ୍ଦ୍ରାଞ୍ଚଳେ—ସେ ସୁସ୍ୱରଣୀର ପଦ୍ମମାନଙ୍କ ପରି ନେତ୍ରପ୍ରଦେଶ ଯେଉଁ
 ମାନଙ୍କର ସେହି ସଖୀମାନେ । ୧୯ । ଚନ୍ଦ୍ରକଳାକର—ଚନ୍ଦ୍ରଲେଖାର କରଣ,
 ଲେଲେ—ତଞ୍ଚିଲ ହୋଇ, ଚପଳାମାନେ—ବିଜୁଳିସବୁ । ୨୦ । ଲହରୀରେଖାର
 ସହଚରୀପରି—ଲହରୀ ସମାନ ହୋଇ, ବାଳାବଳୀ—ଯୁବତୀସମୂହ । ୨୧ । ଜଳ-
 ନିମଗ୍ନବିପୁଳ ଉରୁଯୁଗଳେ—ପାଣିରେ ବୁଡ଼ିଥିବା ବଡ଼ ଜଙ୍ଗଲସ୍ୱରୂପ ତଳରେ,
 ମୁଖସାରସେ—ମୁଖପଦ୍ମରେ, କରଞ୍ଜିଳରେ—ହାତ ଆଞ୍ଜୁଳାରେ । ୨୨ । ଫେର—
 ଜଙ୍ଗଲ ନିକଟରେ ଥିବା ଲୁଗା, ନିତମ୍ବନିକଟ ହେଜି—ପିଶୁପାଖ ଜାଣି ପାରି,
 ସଲ୍ଲିଲେ—କୌତୁକରେ, ସଲ୍ଲିଲେ—ପାଣିରେ । ୨୩ । ତମାଳକେଶି—
 ତମାଳ ଗଛର ପତ୍ର ପରି କେଶ ଯାହାର, ଦିଗମ୍ବର—ବସୁଶୂନ୍ୟ, ଶମ୍ବର—
 ଜଳ । ୨୪ । ବାଳା ଏଠାରେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା; ଅତଥ୍ୟ—ମିଥ୍ୟା, ଏହାର—

ଅନ ସହାୟ ବଳେ । ବଞ୍ଚି ପାରନ୍ତୁ କି ଜଳଖେଳେ ରେ । ବୁଝାଯିବ
 ବେହରଣ ବେଳେ ରେ । ୨୪ । ଜେମାର ବିପ୍ଳବ ଜୟନକୁ ଜଳ ଯନ୍ତୁ
 କଲ ଅଲିଙ୍ଗନ । ସୁବରଜ ପାଣି ଲଗି ପର ମଣି ପୁଲକନ୍ଦେ ଅପଘନ ଯେ ।
 ହସି କେଉଁ ମହୁଳା । ଛଳି ଅନକୁ ଚୁହୁଁ କହିଲ ଯେ । କାଳ କଳି
 ହେଲେ କି ନୋହିଲ ଗୋ । ୨୫ । ପରକୁ ଯେ ଯାହା କରିଥାଇ ତାହା
 ଅନୁଭବ କରେ ଆପେ । ସବୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଘରଚୁଡ଼ା ମାରଘର ବୁଢ଼ିଗଲ
 ଆପେ ଗୋ । ଶୁଣି ଲଜେ କିଶୋରୀ । ନେତ୍ର ଅନ୍ତରେ ମିଶାଇ କରି ଯେ ।
 ଉଠାଇଲ ନାଳକଞ୍ଜ ଧର ସେ । ୨୬ । ଦେଖି ଅତି ବେଳ ହେଲ ଜଳ-
 ଖେଳ ଜେମାର ସରସିନୀକା । ଅଳୀନକରକୁ ତଥର ଗିରକୁ କହିଲ ଏ
 କି ଜାବିକା ଗୋ । ଦେଖ ପ୍ରଜାତୀ ଦିଗ । ବହିଲଣି ଅଲକତରାଗ ଗୋ ।
 ଶୁଣି ଲଭିବେ ଦେବାଉଦବେଗ ଗୋ । ୨୭ । ଶରମ ତାର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗୁଳରାବ
 ଅତିଶୟ 'ସରମତା' । ବିପରୀତ ଶେଷ ବିଧିମୁଖ କରେ ଦିଅ ଧରୁ ଉପସୁତା
 ଗୋ । ଶୁଣି ଜେମା ସହାସେ । ସରସିନୀ କହେ ହରଷେ ସେ । ଅଛି
 ବିଶେଷ ଲେଡ଼ା ନାହିଁ ସେ ଗୋ । ୨୮ । ଅଲେମ ବିଲେମ ଅଦ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ
 ଜମ ଅନ୍ତ ଅଦ୍ୟ କର ରୁଣ୍ଡ । ଉଭୟ ବହିର୍ଲିପିକାରେ ହୋଇବ ଦ୍ଵିଶକ୍ତ
 ନୃପତି ଦଣ୍ଡ ଗୋ । ପ୍ରଶ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣସୁଗଳୀ । ରଙ୍ଗେ ତହୁଁ ପଡ଼ୁଥିବ ଗଳି
 ଗୋ । ତହିଁ ଥିବ ସେ ଉଭୟ କେଳି ଗୋ । ୨୯ । ଅର୍ଦ୍ଧ ଅଲେମ

ଏ ସଖୀର, ଏ ହାରି ହେବ—ଏଥିରେ ପରଜୟ ହେବ, ପୁରୁଷେ ପାଣିରେ
 —ଏକପୁରୁଷ ପରମିତ ପାଣି ଭିତରେ ଅଥଚ ପୁରୁଷର ପାଣି ବା ହାତରେ ।
 ବେହରଣବେଳେ—ସଭା ବୈଠକ ସମୟରେ । ୨୫ । ଜେମାର ବିପ୍ଳବ...ଜେମା
 ଯେତେବେଳେ ଜୟେ ପାଣିରେ ପଶିଲ, ରାଜପୁତ୍ରର ହାତ ଲଗିଲ ପର ଅନୁଭବ
 କରି ଶରୀରର ରୋମ ଠାକୁର ଉଠିଲ, କଳିକାଳ ହେବାରୁ କଅଣ ନ ହେଲ ?
 ୨୬ । ମାର (କନ୍ଦର୍ପ) ସମସ୍ତଙ୍କର ଘର ଚୁଡ଼ାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ କରେ,
 ଏବେ ମାରଘର (ଜେମାର ଗୁପ୍ତଅଙ୍ଗ) ନିଜେ ପାଣିରେ ବୁଡ଼ିଗଲ ।
 ୨୭ । ସରସିନୀ—ବେଶକାରଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ, ପ୍ରଜାତୀଦିଗ...ପଣିମ ଦିଗରେ ଅଳତା
 ରାଗ ହେଲଣି ଅର୍ଥାତ୍ ସନ୍ଧ୍ୟା ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ, ତଥର—ଶାସନ କରି, ଗିର—କଥା,
 ଦେବା—ଜେମାଙ୍କ ମା ପାଟରାଣୀ । ୨୮ । ଶରମ—ପରଶ୍ରମ ବା କ୍ଳାନ୍ତି, ଅତିଶୟ
 ସରମତା—ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖଭାବ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁରମାସ ହେତୁରୁ ବେଶି ଖେଳିଲେ
 ସେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିବ, ବିଧିମୁଖ—ଗୃହ, 'ସରମତା' ଶବ୍ଦର...ବିପରୀତ,
 'ତାମରସ' ହୃଦ, ଅତଏବ ତା ହାତରେ କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ତାମରସ

ବିଲେମରେ ହୋଇବ ସସିରସିହସିରୁସି । କଳପୁଅଲେ ସେ ବର୍ଣ୍ଣ ଧାଟି
 ହେବ କଳପଲତା ସଦୃଶୀ ଗୋ । ମୋତେ ଦିଅ ସେ ଫୁଲ । ପୁଣି ନୃପ
 ଅଦେଶକୁ ବୋଲ ଗୋ । ତଦନନ୍ତର ପ୍ରଶ୍ନ ତରଳ ଗୋ । ୩୦ । ନ ସଦ୍
 କଳି ଆରମ୍ଭିଲ ଲେକକୁ କି ବୋଲନ୍ତି ରୂପ ନରେ । ନିବାସ ମାଗିବା
 ଲେକକୁ ତା ଦେଇ କି ବୋଲନ୍ତି ବଚନରେ ସେ । ଅଦ୍ୟେ ବିଦୁକୁ ପାଇ ।
 କେଉଁ ଦ୍ଵିବର୍ଣ୍ଣ ଗଜ ଦଳର ସେ । କୃଷାଣକୁ ପ୍ରାବୃଷିକି କହୁ ସେ । ୩୧ ।
 ଶୁଭରସମିତ କେ ସଖୀ ସଖୀକି କି ଶିଖାଏ ପ୍ରିୟ ହୋଇ । ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀକି
 ନିରକ୍ଷରେ ସେ କି ବୋଲି ସରସ ହୃଦେ କି ଆଇ ସେ । ଶୁଣି ସେ ତ
 ଚତୁର । ବାଳା ଚିତ୍ରକକୁ ସ୍ନେହେ ଧରି ସେ । ଗଲ ପ୍ରମୋଦ ପୁଲକେ
 ପୁର ସେ । ୩୨ । ଜଣାଇଲ ଅରେ ପଣ୍ଡିତାମଣ୍ଡଳୀମଞ୍ଜୁଳୀରତନଭୂଷା ।
 ପରିପାଳିଲ ତ ମୋହର ବଚନ ଆନ ହେଲ ସିନା ଭାଷା ଗୋ । ତୁ ତ
 ଈଶ୍ଵରୀ ମୋର । ତେଣୁ ବଳିଲ ଏକ ଅକ୍ଷର ଗୋ । ସେବ୍ୟ ସେବକେ
 କେତେ ଅନ୍ତର ଗୋ । ୩୩ । ଶିତିପତିକନ୍ୟା ଅଗ୍ନେ କେ ମଣ୍ଡିଲ ଚିତ
 ପହଁରରେ ଅମ୍ବୁ । ପାଣି ସ୍ଵର୍ଗକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲ କି କାଶୀଅରଜଗା
 ତମ୍ବୁ ଯେ । ଅଭାସିଲ ସେପରି । ତାର ଭଲତ ଉରଜଶିରୀ ଯେ ।
 ମାର ହୃଦୟକୁ ଦିଏ ଘାରି ଯେ । ୩୪ । ଏକାବେଳେ ଜଳେ ରୁଡ଼ିଲେ
 ସକଳେ ଭାସିଲ ଉଦ୍ଧୈ କେବଳ । ଇନ୍ଦ୍ରନାଳ ଶ୍ଵୟା ଶୂମର ନିରସ୍ତ
 ପ୍ରଲୟ କୁନ୍ତଳକୁଳ ଯେ । ସରୁ ଏକ ପ୍ରଦେଶ । ଧଇଲ କି ସୁରସୁତା
 ବେଶ ଗୋ । ଅବା ତମାଳଶ୍ଵୟା ପ୍ରବେଶ ଯେ । ୩୫ । ସ୍ଵରୂପାରୁ
 କର ସୁବାସ ବିକଟ କୁସୁମ ବନ ଉପେଷି । ଅଗଣିତ ଭୁଞ୍ଜିବି
 ତହିଁ ଅଙ୍ଗ ଜମାଇ ରହିଲେ ଲଖି ସେ । କେ ସେ ଭ୍ରମରାବଳୀ । କେ
 ସେ କିଶୋରୀକ କେଶପାଳୀ । ହେଲ କେବଳ ଧୂନିରୁ କଳି ଯେ । ୩୬ ।

(ପଦ୍ମ) ଦିଅ । ୨୯-୩୩ । ସରସିରୁହ ଶବ୍ଦର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅକ୍ଷରକୁ ଓଲଟ
 ପାଲଟ କରିଦେଲେ ଏହି ପାଞ୍ଚପଦର ଅର୍ଥ ବାହାରବ; ବୃକ୍ଷାଣ—ବୃକ୍ଷକ,
 ପ୍ରାବୃଷି—ବର୍ଷାକାଳରେ, ଶୁଭରସ—ଶୁଦ୍ଧାର ରସ । ୩୪ । ପାଣି—ବରୁଣ,
 କାଶୀଅରଜଗତମ୍ବୁ—ଜଗଲଗା ଦୁଇଗମ୍ଭଜ ଥିବା ବନାରସୀ ତମ୍ବୁ । ୩୫ । ଇନ୍ଦ୍ର-
 ନାଳ... ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣିର କାନ୍ତିଯୁକ୍ତ ନାଳଭର୍ତ୍ତର ପରି ଲମ୍ବ କେଶଗୁଚ୍ଛ;
 ସରୁ... ସେ ପୋଖରୀରୁ ଏକ ଅଂଶ ସୁରସୁତା (ଯମୁନା) ନଦୀ କେଶ
 (ଯମୁନାର ଜଳ ନାଳବର୍ଣ୍ଣ) ଧଇଲ କି? ଅବା ପୋଖରୀର ସେ ଅଂଶରେ
 ତମାଳ ବୃକ୍ଷର ଶ୍ଵୟା ପ୍ରବେଶ କଲ କି? ୩୬ । କଟ—କେଶ, କେଶର ସୁବାସ
 ବାହାରବାରୁ ଅସଖ୍ୟ ଭ୍ରମର ବିକଟ (ପ୍ରସ୍ତୁତ) ପୁଷ୍ପବନ ଛଡ଼ି ସେ ସବୁ କେଶରେ
 ଦେହକୁ ଲୁଗା କରି ଲଖିଗଲେ, କେଶପାଳ—କେଶସମୂହ । ୩୭ । ସେମାନଙ୍କ

ସେ କେଳିମନ୍ଦିର ହୋଇବାରୁ କ୍ଷୀରସାଗର ଉଦରଗତ । ବାଳାବୃନ୍ଦ
ତୁଲେ ସମ୍ଭବି ଲଭିଲେ ଦ୍ରବଣ ଅପରିମିତ ଯେ । ଅଭରାବଣଗତ ।
ମଣିସନ୍ତତି ମଣି ସନ୍ତତି ଯେ । ଗିରେ ହୋଇଲୁ ସୁଧା ପ୍ରଜାତ ଯେ ।
୩୭ । ନିଜ ଅଙ୍ଗ ଦ୍ଵରଚନ୍ଦନବଜ୍ଞିରା କଟାସ କଳାଗରଳ । ବଦନ ନିକର
ପରିଣତତର ଦ୍ଵରଣଧରମଣ୍ଡଳ ଯେ । ପୁଣି ହେଲୁ ଉପମା । ପଦ୍ମସୁବାସିତ-
ଅଙ୍ଗୀ ବାମା ଯେ । ଲଲାପଦ୍ମ ଧରିବାରୁ ରମା ସେ । ୩୮ । ମନ୍ଦହାସୀଚୟ ଯେ
ଯାହା ସିରସ୍ତ ପେଶଇହୋଇ ହାଜର । କେତକାଦଳୁ ହୁମକୁ ପରି ଶୁଣିଦେଲେ
ତା ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ନୀର ଯେ । ଉରୁ ନିତମ୍ବ ସ୍ତନ । ବେଦିଥିଲୁ ସୁଦୈନ ବସନ ଯେ ।
ତାର ଶୋଭାଦୃଷ୍ଟି ନେଲୁ ଅନ ଯେ । ୩୯ । ଛର ନୀଳମଣି ଗୁମର
ନୀରଦ ସମ କରବାର ଜାଣି । ଜଳବିନ୍ଦୁ ଛଳେ ଅଶ୍ରୁ ମୁଣ୍ଡୁଥିଲୁ ଜେମାର
କୁନ୍ତଳଶ୍ରେଣୀ ଯେ । ତାକୁ ବୋଧୁଲୁ ପରି । ମୃଦୁ ଅଶ୍ଵାସନେ ଯତ୍ନେ
ଧରି ସେ । ଶୁଣିଦେଲେ ପ୍ରିୟ ସହଚରା ଯେ । ୪୦ । ବୋଧୁବା ବେଳେ
ମୁଦିବା ପରି ଦେଇ ବଦନରେ କରପୁଟୀ । କାନ୍ତାରତନର କୁନ୍ତଳ
ପ୍ରାନ୍ତରେ ପକାଇଲେ କୁଶବେଣ୍ଟା ସେ । ଯେଣ୍ଟାଯାଏ ମଣ୍ଡିଲ । ନେତ୍ର
କଦନ ଧନ ତଣ୍ଡିଲ ସେ । ଶିଖିକଳାପମଦ ଖଣ୍ଡିଲ ସେ । ୪୧ । ଚଳଦଳ
ହେମରମ୍ଭାସ୍ତମ୍ଭ କାମରଥ ଚକ୍ରତୁଲେ ବାଦେ । ବାଳାର କେନ୍ଦ୍ର ଗୁପ୍ତତ

କେଳି ମନ୍ଦିର ପଦ୍ମତ ପରି, ପୋଖରୀ କ୍ଷୀରସାଗର ପରି, ଦ୍ରବଣ-ଧନ,
ଆରାବଣ-ଆରାବତହାତୀ, ମଣିସନ୍ତତି-ମଣିସମୁଦ୍ର । ୩୮ । ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନରୁ ହରି-
ଚନ୍ଦନ ଲତା ପ୍ରଭୃତି ଜାତ ହୋଇଥିଲେ, ଏଠାରେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ପ୍ରଭୃତିକର ଅଙ୍ଗ
ଦ୍ଵରଚନ୍ଦନ ଲତା ପରି, କଟାସ କଳାଗରଳ (କାଳକୂଟ) ପରି, ସୁଖସମୁଦ୍ର
ପରିଣତତର (ପୁଣ୍ୟ) ଦ୍ଵରଣଧରମଣ୍ଡଳ (ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ) ପରି ପଦ୍ମପରି ସୁଗନ୍ଧ
ଶରୀରଧାରଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ହସ୍ତରେ ଲଲାପଦ୍ମ ଧରିବାରୁ ରମା (ଲକ୍ଷ୍ମୀ) କ
ସଙ୍ଗେ ଭୁଲିତ ହେଲା । ୩୯ । ସିରସ୍ତ-ବସ୍ତ୍ର, ପେଶଇ ହୋଇ-ବଦନାଇ
ହୋଇ, କେତକା ପାଖୁଡ଼ାରୁ ବାକର ପୋଛି ଦେଲା ପରି । ୪୦ । ଛର-ଭୁକ୍ତ,
ନୀଳମଣି, ଗୁମର ଓ ନୀରଦ (ମେଘ) ଏମାନେ ଜେମାର କେଶଗୁଚ୍ଛ ସଙ୍ଗେ
ଭୁଲିତ ହେବାରୁ ତାହା ଯେପରି ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଜଳପାତ ଛଳରେ ବାହୁଥିଲା ।
୪୧ । କେନ୍ଦ୍ର ବାହୁଥିଲେ ଯେପରି ତାକୁ ବୁଝାଇ ତା ମୁହଁରେ କରପୁଟୀ
(ହାତପାସୁଲ) ଦିଅନ୍ତି, ସେହିପରି ସେ କେଶଗୁଚ୍ଛ ଧୀରେ ଧୀରେ ପୋଛି
ଦେଇ ତହିଁ ଅଗରେ କୁଶଗଣ୍ଡି ପକାଇ ଦେଲେ, ନେତ୍ରକଦନ...ସେ
କେଶଗୁଚ୍ଛ ନେତ୍ର କଦନ ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ଳେଶରୂପ ଧନକୁ ତଣ୍ଡିଲ ଅର୍ଥାତ୍
କ୍ଳେଶ ଦୂର କଲା । ଶିଖିକଳାପ...ମୟୂର ପୁଚ୍ଛର ଗନ୍ଧ ଧ୍ଵଂସ କଲା ।
୪୨ । ଚଳଦଳ-ଅଶ୍ରୁଧୂପତ (ଗୁପ୍ତଅଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ ଭୁଲିତ), ହେମରମ୍ଭାସ୍ତମ୍ଭ-

ଅଙ୍ଗମାନେ ଦିବ୍ୟବିଧି ଚିନ୍ତି ହୃଦେ ଯେ । ଜଳେ ନିମଜ୍ଜିଥିଲେ । ଜିଣି
 ବିଳମ୍ବେ ଯା ବାହାରିଲେ ଯେ । ପ୍ରଭୁପଣ ପ୍ରକାଶିଲା ଭଲେ ଯେ । ୪୨ ।
 ହରଗଉରା ଜଣି ଜାଲି କୁସୁମବୃକ୍ଷା ଧଡ଼ ପଡ଼ି ଶାଢ଼ୀ । ଭିନିକି ମୁନିକି
 ଧରଣି ଧୁଂସିନୀ ବାନ୍ଧିଲା ଶାଢ଼ୀ ନିବାଡ଼ି ଯେ । ବହୁମାନର ଶେଷେ ।
 ପ୍ରଶଂସିଲେ ସଜନୀ ବିଶେଷେ ଯେ । ତାର ସୁବ ଘଟିବ ବା ଶେଷେ ଯେ ।
 ୪୩ । ସୁନୟନ ପୁଣି ପୁଅଭଲ ଜଣି ମଣିଷାକୁ ମନେ ଦକା । ସୁନା
 ଜଣି ମଞ୍ଜିକସିଦା ମତଙ୍ଗୀ କୁସୁମା ରଙ୍ଗ ଶୁଭକା ଯେ । ଦେଲା ତାହାକୁ
 ବାଲା । ତଦୁପରି ଦିବ୍ୟ ମୋତିମାଲା ଯେ । ମୃଦୁ ବୟସେ କେତେ
 ବସୁଳା ଯେ । ୪୪ । ତଦନନ୍ତରେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭରଙ୍ଗଚଳନେଦା ଜଣେ
 ଲେଲେ । ବିଜେବେଳ ଜାଣି ଖଟାଇଲା ମଣି କଠାଉ, ଚରଣତଳେ ଯେ ।
 ଧନ୍ୟ ସେ ରାଜକେମା । ଜଗନ୍ନାଥର ଭାଗ୍ୟପ୍ରତିମା ସେ । ଅହା କି ମଣ୍ଡିଲ
 ମହାସୀମା ଯେ । ୪୫ । ମୋ ନାଦ ଶୁଣିଲେ ମଦନ ଅମଳେ ଯୁବାକ
 ହୃଦୟ ଝୁମୁ । ଜଗଜ୍ଞ ଧୃତ ହରଣରେ ମୁଁ ଠକ ବୋଲି କହେ ଧ୍ବନି କିମ୍ବ
 ଯେ । ଭଲ ତା ଜନ୍ମ ଲେକେ । ନାହିଁ ତା ଭାଗ୍ୟ ଶକ୍ତିମସ୍ତକେ ଯେ ।
 ଦୁଃଖ ପାଶୋରାଏ ଅବଲେକେ ଯେ । ୪୬ । ହରପୁରପୁରା ସରପଣା
 ସ୍ବାଦୁତର ପଥ୍ୟ ଭାଷି ବାଲା । ନରପତିକେମାବର ପଙ୍କେରୁହ କର ପରଠ

ସୁନା କଦଳୀଗଛ (ଉରୁ ସଙ୍ଗେ ଭୁଲିତ) ; କାମରଥଚକ୍ର—କଦର୍ପରଥର ଚକ
 (ନିତମ୍ବ ସଙ୍ଗେ ଭୁଲିତ) । ଦିବ୍ୟ ବିଧି—ଶପଥ ବିଧି ; କେମାର ସେହି ଭିନ୍ନଅଙ୍ଗ
 ଉପମିତ ଅଶ୍ବତ୍ଥ ପତ୍ର, ସୁନା କଦଳୀଗଛ ଓ କାମରଥ ଚକକୁ ଜିଣିବା ଇଚ୍ଛାରେ
 ବହୁକ୍ଷଣ ପାଣିରେ ବୁଡ଼ିରହି ସେମାନଙ୍କୁ ଜିଣିଲେ (ଅଗେ ଅନ୍ୟକୁ ଜିଣିବାପାଇଁ
 ଏହିପରି ଜଳଦିବ୍ୟବିଧି ଚଳୁଥିଲା, ଯେ ବହୁକ୍ଷଣ ଜଳରେ ବୁଡ଼ିରହି ପାରୁଥିଲା ସେ
 ଜୟୀ ବୋଲି ବବେଚିତ ହେଉଥିଲା) । ୪୩ । ହରଗଉରାଜଣ (ଧଳା ଓ
 ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ଜଣ)ରେ କାଲି ପଡ଼ିଥିବା ଓ କୁସୁମବୃକ୍ଷାଧିକ (ଫୁଲବୃକ୍ଷା ପଡ଼ିଥିବା
 ଧଡ଼) ଶାଢ଼ୀଦ୍ୱାରା ସେ ଭିନ୍ନକୁ ମୁନିପୈର୍ଯ୍ୟନାଶିବା ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ଦୃଢ଼ରୂପେ ବାନ୍ଧିଲା ।
 ୪୪ । ସେହି ସୁନୟନ ପୁଣି ମଣିଷାକୁ (ମେରୁ ପବତକୁ ଜଣି) ପୁଣି ତା ମନରେ
 ଦକା ପୁଅଭଲ (ଭୟଦେଲ) ଅର୍ଥାତ୍ ଅତି ଭଲତ ଦିଶିଲା, ତେଣୁ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା
 ସେ ଦୁହିଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତି ଦୟାଦୂର୍ ହୋଇ ସୁନାଜଣ ଲଗିଥିବା ମତଙ୍ଗୀ (ଅଭୁତ୍ତବୃକ୍ଷ)
 କୁସୁମାରଙ୍ଗ (ଲଲବର୍ଣ୍ଣର) ଶୁଭକା (କାଞ୍ଚିଲା) ତାକୁ ଦେଲା ଅର୍ଥାତ୍ ସୁନାଜଣଲଗା
 ମଞ୍ଜିଫୁଲ ପଡ଼ିଥିବା ଗୋଟାଏ ନାଲି କାଞ୍ଚିଲା ସୁନା ଦ୍ରବ୍ୟ ଉପରେ ପିନ୍ଧିଲା ଭବ୍ୟାଦି ।
 ୪୫ । ଅନ୍ତରଙ୍ଗ—ଅସୀୟା, ଭରଙ୍ଗନେଦା—ଚଞ୍ଚଳନୟନା । ୪୬ । ମଣିକଠାଉ
 ନାଦ ଛଳରେ କହିଲା...ମଦନ ଅମଳେ (କାମନିଶାରେ) ଯୁବକମାନଙ୍କ ମନ ଝୁମୁ

ଧଇଲ୍ଲ ଯେ । ବିଜେ ମଣିମା ଭାବ । ଶୁଣି ବିଚାରଲେ ସଖୀଯାକ ଯେ ।
 ଧୂଳି ବାଜି ହୟୋଦଶଲେକ ଯେ । ୪୭ । ଅର୍ଦ୍ଧପକ୍ଷରେ ଦୁଇ
 ଦାସୀ ଅସି ମିଶିଲେ ମସାଲ୍ ଜାଲି । ଗୁରୁଗୁହପାଶେ ପୁଣି ବିଧୁ ପରି
 ବିଜେ କରଗଲ୍ଲ ବାଳୀ ଯେ । ଇଷ୍ଟଦେବୀଙ୍କି ଦେଖି । ଘେନି
 ପ୍ରସାଦ ମାଲ୍ ସୁମୁଖୀ ଯେ । ଭେଟି ଜନନୀଙ୍କି କଲ୍ଲ ସୁଖୀ ଯେ । ୪୮ ।
 ସେଠାରୁ ନିଜ ମନ୍ଦିରକୁ ସୁନ୍ଦରାବର କରଗଲ୍ଲ ବିଜେ । କେଶକୁ ଅଙ୍ଗନା
 ଧୂପ ଦେଲେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ କୃଷ୍ଣାଗୁରୁ ରଜେ ଯେ । ହେଲ୍ଲ କବିମାନସେ ।
 ଧୂମ ହୁହୁଲ୍ ନବଘନ ସେ ଯେ । ହାରି ଶୋଭାକୁ ଶରଣ ପଶେ ଯେ । ୪୯ ।
 ଭାଲ୍ ଶାଳିଧିବା ଭଲ୍ ହୁହେ ବୋଲ୍ ଦଳି ଦାବ୍ୟ ଗୋରଚନା । ଭୁରୁ
 ମଧ୍ୟେ ଲଘୁବରତୁଳ ବିଧୁ ରଗିଲେ ମୃଗଲେଚନା ଯେ । ହେଲ୍ଲ ଚିନ୍ତା
 ବିଛଣା । ମାଳବର କାଳ ହେଲ୍ଲ ଜଣା ଯେ । ଫରମାସିଲ୍ଲ ମର୍ଦ୍ଦଳ ବାଣୀ
 ଯେ । ୫୦ । ଦୁଇ ପଞ୍ଚାଶତ ପଦ ପରିମିତ ଲେକେ ମୋଦ ମହୋଦୟ ।
 ଅଳକସୁନ୍ଦର ଚନ୍ଦ୍ରବଦନାର ଜଳକେଳି ରସମୟ ଯେ । କର୍ଣ୍ଣମନ
 ମୋହନ । ଯୁକ୍ତା ମାନସ ମୃଗ ଗହନ ଯେ । ଦୁଃଖ ଭବନ ଦାହ-ଦହନ
 ଯେ । ୫୧ । ହରି ବନ୍ଦନାୟ ସତ୍ତ୍ୱେଗି-ବଳୟ ବିରାଜିତ ରାଜବଳ । ସଦାଶିବ
 ରାମ ରଙ୍ଗ ଧାମ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ହୃଦୟଲ ଯେ । ଶେଷ ହେଲ୍ଲ ଏ ଛନ୍ଦ ।
 ଜଳବିହାର ରସିକାନନ୍ଦ ଯେ । ମନ୍ତ୍ରା ଶଶିକାନ୍ତକୁ ଏ ଗୁନ୍ଦ ଯେ । ୫୨ ।

ଘାରି ହେଉ । ୪୭ । ହରିପର... କନ୍ଦର୍ପପୁଜାର ସରପଣା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକତର
 ସ୍ବାଦୁ ଓ ହୃଦକର ବାଣୀ ଯାହାର ଏପରି ରାଜକନ୍ୟାର, ପକେରୁହକରପର—
 ପଦ୍ମହସ୍ତର ଭାର । ବାକି ହୟୋଦଶଲେକକୁ ଧୂଳି—ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଭୁବନ ମଧ୍ୟରୁ ଏ
 ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲୋକକୁ ଗୁଡ଼ି (କାରଣ ଏଠାରେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଜନ୍ମ) ବାକି ୧୩ଟାକୁ ଧୂଳି ।
 ୪୮ । ଅର୍ଦ୍ଧପକ୍ଷ—ଅଧବାଟ । ୪୯ । ଜନାର୍ଦ୍ଦନକୃଷ୍ଣାଗୁରୁରଜେ—ଏକପ୍ରକାର
 ସୁଗନ୍ଧ ଧୂପ ମସଲ୍ଲାରୁଣି, ନବଘନ—ନୂଆ ମେଘ । ୫୦ । ଲଘୁବରତୁଳବିଦ—
 ଚନ୍ଦ୍ରପରି ଗୋଲ ଗୋରଚନା ଡୋପା, ମାଳବରକାଳ—ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରଥମ ସ୍ୱରର
 ସୁସମୟ । ୫୧ । ଏ ଛନ୍ଦ ଯୁବକ ମନମୁଗପକ୍ଷରେ ଅରଣ୍ୟ ପରି, ଦୁଃଖରୂପଭବନ
 (ଜାଳଶିକାଠ)କୁ ପୋଡ଼ିଦେବା ଷଷ୍ଠସ୍ତରେ ଦହନ (ଅଗ୍ନି)ପରି । ୫୨ । ହରି—
 ବିଷ୍ଣୁ ଓ କପିରାଜ ସୁଗ୍ରୀବ, ସତ୍ତ୍ୱେଗିବଳୟ—ସର୍ପବଳୟଧାରୀ (ଶିବ), ରାଜମଣ୍ଡଳ
 ସହୃଦ (ରାମ) ବିରାଜିତରାଜବଳ—ଚନ୍ଦ୍ରଶଶିଶୋଭିତ (ଶିବ) ଓ ଲଘୁକସ୍ତେନ—
 ଦ୍ରାଘ ପରିବେଷିତ (ଲଙ୍କା ଯୁଦ୍ଧରେ); ରଙ୍ଗଧାମ—ବାଡ଼ାସ୍ଥାନ, ମସ୍ତକଶିକାନ୍ତ
 —ସୁଧବାସୁର ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତମଣି ପକ୍ଷରେ ।

ଦ୍ଵାଦଶ ଛାନ୍ଦ

ସ୍ଵଗ—କନକା

(ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ନିକଟକୁ ଅନଙ୍ଗସୁନ୍ଦରର ଚିନ୍ତା)

କୁନ୍ଦଲିତା ବିନା କେହି ସେ ନବାନା ପାଶେ ନ ଥିବାର ବେଳେ ।
 ଶେଳି ହଂସାବତଂସ ମୋଦ ଜଳେ । ଚନ୍ଦନ ମୁଦ ଚିନ୍ତାକୁ ଦୃଶ କରୁ ଧରି
 ଗୁରୁଚକ୍ଷୁ ଦଳେ ସେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ସ୍ତମ୍ଭ ସମ୍ଭରୁ ସ୍ଵାହ୍ନିକ ପ୍ରସର । ଭ୍ରମେ
 ବିଗୁରୁଲ ନବକିଶୋରୀ । ସୁର୍ଭିମନ୍ତ ନବପଲ୍ଲବ ଶବ୍ଦ ପ୍ରାନ୍ତର ବିସର୍ଗ
 ପରି ସେ । ୧ । ଗୁମ୍ଫାକରପୁଷ୍ପ ପଦ୍ମରାଗ ପୀଠ କର ଭସରେ କରି ସ୍ଥିତ ।
 କଲ ବଳୟନିନଦେ ସ୍ଵାଗତ । କରଜ ମୁଦ୍ରା ମଣିମୟୁଗରେ ପଦ୍ୟ
 ଦେଲ ବିସ୍ମୟ ସେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ପ୍ରମୋଦରେ ଦରେ ଯାହା ହସିଲ ।
 ଦରେ ଅର୍ଦ୍ୟଦାନ କରି ତୋଷିଲ । ଅମଦ ପ୍ରଣୟ ପ୍ରବାହ ଭଦୟ ଅତମନ
 ପ୍ରକାଶିଲ ସେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ୨ । ତାଳି ନୟନବଦ୍ଧାବରୟଗଳୀ ଅନନ୍ଦ
 ଅଶ୍ରୁବିନ୍ଦୁକଲେ । ଘନ କୁସୁମ ବରଷାର ବେଳେ । ତନ୍ତ୍ରପିବା ମଳୟୁଜ
 ମୁଦ୍ରାଜାଲୁ ଶିଥିଲାଇ କୁଡୁହଲେ ସେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ସ୍ଵର ସାହ୍ନିକ ବିକାର
 ପାଇଲ । ଚମ୍ପାକଳୀ ଅଙ୍ଗୁଳୀ କମ୍ପାଇଲ । ତରୁଣ ସ୍ନେହ ସନ୍ଦେହ

ଦ୍ଵାଦଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ହଂସାବତଂସ—ଗୋଟିଏ ଶୁକହଂସ, ମୋଦକଲେ—ଅନନ୍ଦକନକ
 ଜଳରେ, ଦୃଶ କରୁ—ଦେଖାଉଁ । ସୁର୍ଭିମନ୍ତ...ହଂସର ଚକ୍ଷୁ (ଅଶ୍ରୁ)
 ସାକ୍ଷାତ୍ ଗୁରୁବର୍ଣ୍ଣ ନୁଅପଲ୍ଲବ ପରି, ଚିନ୍ତା (ପଦ) ଶଶ୍ରୁ ସେହୁ ପଲ୍ଲବ ଶବ୍ଦର
 ଶେଷରେ ଲଗିଥିବା ବିସର୍ଗ(ଃ)ପରି ଅକୃତବିଶିଷ୍ଟ । ଏହା ଦେଖି ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ପ୍ରଥମେ
 ସ୍ତବ୍ୟହୋଇଗଲା, ପରେ ତାହାର ଅନ୍ୟ ସାହ୍ନିକଭାବ(ସହଗୁଣାନ୍ଧିତସାଧୁଭାବ ସ୍ନେହ
 ରୋମାଞ୍ଚ ପ୍ରଭୃତି) ପ୍ରସାରିତ ହେଲା । ୨ । ଗୁମ୍ଫାକର—ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ପୁଷ୍ପ—ପାପୁଲର
 ପତ୍ରପଟ, ପାପୁଲ୍ ପଦ୍ମରାଗମଣିର ପୀଠ ପରି, ବଳୟ (ହାତର ବଳା) ନିନଦେ
 (ଶବ୍ଦରେ) (ସେ ଚିନ୍ତାଉଛି) ସ୍ଵାଗତ କଲା, କରଜ (ଆଙ୍ଗୁଳି) ମୁଦ୍ରାମାନଙ୍କ
 କରଣରେ ପାଦ୍ୟ (ପାଦ ଧୋଇବା ପାଣି) ଦେଲା, ପ୍ରମୋଦରେ ଦରେ (ଅଳ୍ପ
 କରି) ଯାହା ହସିଲ, ତାହା ଦରେ (ଶଙ୍ଖରେ) ଅର୍ଦ୍ୟ (ପୂଜା ପାଣି) ଦେଲା
 ପରି ହେଲା, ପ୍ରଣୟପ୍ରବାହ ଏଠାରେ ଅତମନ ପରି । ୩ । ମଳୟୁଜମୁଦ୍ରାଜାଲ
 —ଚନ୍ଦନରେ ଦିଅଯାଇଥିବା ମୋହର ରୂପ ଅବରଣକୁ ଶିଥିଲାଇ (ହ୍ରାସ)

ଗଣିତୁଲେ ଚିଟାଉଟି ଫିଟାଇଲ ସେ । ୩ । ଶିରେ ଲଗାଇବା ସମୟେ
 ଖସାଇ କରୁ ଅନାୟତ୍ତ ଦମ୍ଭରେ । ଭିଡ଼ି ଲଗାଇ ଭରଜକୁମ୍ଭରେ ।
 ଓଷ୍ଠପୁଟତଟେ ଧଇଲ କପଟେ ସ୍ନେହରୁମ୍ଭ ଅରମ୍ଭରେ ସେ । ମଞ୍ଜୁଳା ।
 ମନେ ସ୍ବସ୍ବଣୀକୁ ଧନ୍ୟ ବୋଇଲ । ମଧ୍ୟଦୃଷ୍ଟି କରି ପୁଣି ଧଇଲ ।
 ଅନାଇଲ ଯତ୍ନେ ବନାଇବା ନବଲେଖ ପଦିକା ଛଇଲା ସେ । ୪ ।
 ଯୁଦ୍ଧରଜ ଅଙ୍ଗୁ ଅଙ୍ଗାରାଗ ସଙ୍ଗୁ କନକ ପାଟ ପର ଦିଶେ । ମିନା ଲେଖା
 ଅବା ବର୍ଣ୍ଣଧାଟୀ ସେ । ମଣିଲ ରାମଣୀୟକ ଜଳନିଧି ରମଣୀମଣି ସନ୍ତୋଷେ
 ସେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ରେଖା ରେଖାକେ ଲେଖାଧିପଣି । ପଦତଳେ
 କରୁଛି ନଉକର । ବର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣକରୁ ବଳି ଅର୍ଣ୍ଣବରୁ ପିଇଲ ସୁଧାନିର୍ଦ୍ଦେଶ
 ସେ । ୫ । ଗୁଣ ଗୁଣ ରସ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଦୃଶ୍ୟ ସମକ ଭୁଦଳ ରଚନ ।
 ଧୂତଧୂସୀ ଏକ ଏକ ବଚନ । ଲେଚନ ଅଦି ନିଶିଳ ଇନ୍ଦ୍ରୟରେ ମଣିଲ
 ସୁଧାସେଚନ ସେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ଅରେ ବାଳା ମହାରାଜକୁମାରୀ । ନବନୀତ
 ଶିଶୁ ସୁକୁମାରୀ । ଧରମଉଳି ଜଙ୍ଗମ ହେମଚମ୍ପାଦେବ ବିଶ୍ବମନୋହରୀ
 ରେ । ୬ । ବିପ୍ରଯୋଗୀଙ୍କର ସହାୟ ଶଙ୍କର ଏହା ଜାଣିଲେ ହେଲେ
 ଭଲେ । ତାଙ୍କ ନାମ ନ ଲେଖିଲି ପଦ୍ମରେ । ସରସାନ୍ତ ଧ୍ୟାନ କରୁ କରୁ
 ଜ୍ଞାନ ଚନ୍ଦ୍ରରୁଜ ଜାଳିଦେଲେ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ଧୂତ ନ-ରଣେ ଯା ଏକ
 କରଣ । ପ୍ରାଣିତୁଲେ ନ କରେ ସେ କି ରଣ । ଏ ଘେନି ବିରୁଦ୍ଧେ ସମସ୍ତ

କର), ତରୁଣ (ଅନଙ୍ଗସୁନ୍ଦର) ର ସନ୍ଦେହଗ୍ରନ୍ଥୀ ତୁଳେ (ସାଙ୍ଗରେ) ଚିଟାଉତୁ
 ଫିଟାଇଲ ଅର୍ଥାତ୍ ଚିଟାଉଫିଟାଇବାରୁ ତରୁଣର ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହେଲ । ୪ । କରୁ
 —କରୁ, ଅନାୟତ୍ତଦମ୍ଭରେ—ପୈର୍ବଣି ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି । ୫ । ଯୁଦ୍ଧରଜ
 —ଅନଙ୍ଗସୁନ୍ଦର, ଅଙ୍ଗାରାଗସଙ୍ଗୁ—କାପ୍ରାନ୍ତକେଶର ପ୍ରଭୃତି ଅଙ୍ଗାରା ଲଗିଥିବାରୁ,
 କନକପାଟ—ହଳଦିଆ ପାଟ, ମିନାଲେଖା—ସୁନାରେ ମିନାକାମ ପରି ସେ
 ବର୍ଣ୍ଣଧାଟୀ (ଅକ୍ଷର ଧାଡ଼ି) ଦିଶୁଅଛି, ରାମଣୀୟକ—ଶୋଭା, ଜଳନିଧି—ସାଗର,
 ରେଖା...ପ୍ରତିଗାର ଲେଖାଧିପ (ଇନ୍ଦ୍ର) ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟକୁ ଭୁଲ୍ଲ କରୁଛି । ବର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣକରୁ—
 ଅକ୍ଷର ଚନ୍ଦ୍ରରଙ୍ଗରୁ, ବଳି ଅର୍ଣ୍ଣବରୁ—ସମୁଦ୍ରଠାରୁ ଅଧିକ । ୬ । ଭୁଦଳ—
 ପରିପୁର୍ଣ୍ଣ, ରଚନ—ରଚନା, ଧରମଉଳି ଇନ୍ଦ୍ରାଦି—ପୃଥିବୀ ମସ୍ତକର
 ଗତିଶୀଳ ସୁନାତମ୍ବା ପୁଷ୍ପଗୁଚ୍ଛସ୍ବରୂପ । ୭ । ବିପ୍ରଯୋଗୀ—ବିରାଗ, (ଶିବ କାମକୁ
 ଭସ୍ମ କରିଥିବାରୁ) ସେ କାମକୁ ଶ୍ବ ବିରାଗଙ୍କ ସହାୟ । ଚନ୍ଦ୍ରରୁଜ—ମସ୍ତକରେ
 ଥିବା ଚନ୍ଦ୍ରରେଖା, ଧୂତ ନ ରଣେ...ଯେଉଁ ଚନ୍ଦ୍ରର ଶୋଳକଳାରୁ ଏକ କଳାର
 କରଣ (ଶିବଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଥିବା) ପୈର୍ବଣି ନଷ୍ଟକରି ଦିଏ, ତାହାର ସମଗ୍ର କରଣ

ପ୍ରକାରେ ତୁମ୍ଭ ଏକା ମୋ ଶରଣ ରେ । ୭ । ମୋହନ କଳା ସୁଖିମନ୍ତ
ମନ୍ତ୍ରର କାରିକା ଭାରକେଶାନନା । ସୁଧାସୁର୍ଣ୍ଣ ସୁବର୍ଣ୍ଣଘଟପ୍ରନା । ପରଜନ
ପରିପାଳନେ ଯାହାର ଉଡ଼େ ଦୟାଳୁତାବାନା ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ତୋର
ନିସର୍ଗ ଚଞ୍ଚଳ ନୟନ । କଣ୍ଠେ ଜପ ହେବାରୁ ପ୍ରତିଦିନ । ବନ ଭିତରେ
ଭିତରେ ଅନାରତେ ମୀନଶ୍ରେଣୀ ହେଲା ଲୀନ ରେ । ୮ । ନିଖିଳ
ଗୁଣବଣବତୀ ଯୁବତୀ ସୀମନ୍ତମଣି ସାମନ୍ତାଣୀ । କଳକଣ୍ଠ କୁଜନଠାଣି
ବାଣୀ । ତୋ ସଙ୍ଗୀତବିଦ୍ୟା ତେଡ଼େ ବିଶାରଦା ଶାରଦା ନ ଥିବେ
ଜାଣି ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ତୁ ଯେ ବିବେକାଳକ୍ଷିଣେରୁଷା । ଶେଷଦେବ
ହୋଇବେ ଲେକହସା । ଏକ ସହସ୍ରବଦନେ ଅରମ୍ଭିବେ ଯେବେ ତୋହର
ପ୍ରଶଂସା ରେ । ୯ । ମଣ୍ଡୁଅଛି ବ୍ରହ୍ମପଦ ତୋର ପଦତଳେ ପଶିଅଛି
ଶରଣ । ହଂସଭୂଷଣ ହଂସ ସଞ୍ଚରଣ । ରଜୋଗୁଣରାଗ ଜାଗରୁକ ହୋଇ
ଦିଶେ ଅଭ୍ୟନ୍ତ ଅରୁଣ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ଜନ୍ମ ଅକର ଆକାର ଧରିଛି ।
ନଶକାନ୍ତ ମକରନ୍ଦ ଝରୁଛି । ଚନ୍ଦ୍ରନଳିନୀ ହୋଇ ମୋ ମାନସମିଳନ
ଅନୁସରୁଛି ରେ । ୧୦ । ଭଜୁଛି ତୋ ଉତ୍ତମୁଗକୁ ଅଶଶ୍ରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଶଶ୍ରୁ
ପଦା । ରମ୍ଭାରୁଚି ଯହିଁରେ ଅଛି ସେବି । ପୁଲକେ ରୋମଜାଳମୂଳେ
ଯାହାର ଭଜେ ଶତକୋଟି ଛବି ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ନେତ୍ର ସହସ୍ର ଅର୍ଥେ

ଜୀବନ ନେବାକୁ ଯୁକ୍ତ କରେ ନାହିଁ କି ? (ଚନ୍ଦ୍ରକରଣ ବିରଚିତ ପଦରେ
ଅସହ୍ୟ) । ୮ । ମୋହନ...କାରିକା—ତୁ ଚମୋହନ ମନ୍ଦ୍ୟାଡ଼ ପରି, ଭାର-
କେଶାନନା—ଚନ୍ଦ୍ରବଦନା, ବନଭିତରେ—ପାଣି ମଧ୍ୟରେ, ଭିତରେ—ଭୟରେ,
ଅନାରତେ—ସବଦା । ୯ । ବିଶାରଦା—ପଣ୍ଡିତା, ଶାରଦା—ସରସ୍ୱତୀ,
ଶେଷଦେବ—(ସହସ୍ରମୁଖ) ଅନନ୍ତଦେବ । ୧୦ । ବ୍ରହ୍ମପଦ—ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ,
ହଂସଭୂଷଣ—ହଂସ (ପରମ ବ୍ରହ୍ମ) ଭୂଷଣ (ହୃଦୟାବାସ) ଯାହାଙ୍କର ହଂସ
(ନୟନ) ଭୂଷଣ (ଅଳଙ୍କାର) ଯାହାର । ହଂସସଞ୍ଚରଣ—ହଂସବାହନ ଓ
ହଂସ ପରି ଧୀରଗମନ; ରଜୋଗୁଣ...ବ୍ରହ୍ମା ରଜୋଗୁଣ ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ
ସୃଷ୍ଟିକରନ୍ତ; ତୋ ଚରଣ କୃତ୍ତମକେଶବଦର ଧୂଳିଦ୍ୱାରା ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ, ଜନ୍ମ-
ଅକର...ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ପଦ୍ମ, ତୋ ଅବୃତ୍ତ ପଦ୍ମ ପରି ହେବାରୁ ତହିଁରୁ
ନଶଶୋଭାରୂପ ମକରନ୍ଦ ଝରୁଛି, ମାନସ ମିଳନ—ମନରୂପ ଭ୍ରମର । ୧୧ । ତୋ
ଜୟ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଅନନ୍ତ ଶୋଭାପୁର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦ୍ରପଦ ଆଶ୍ରୟ କରିଛି । ରମ୍ଭାରୁଚି—କଦଳୀ
ଗଛପରି ମନୋହର ଓ ରମ୍ଭା ନାମକ ସ୍ୱର୍ଗେଶ୍ୟାଦ୍ୱାରା ମନୋହର, ପୁଲକେ—
ରୋମାଞ୍ଚବେଳେ, ରୋମଜାଳମୂଳେ—ରୋମମାନଙ୍କ ମୂଳରେ, ଶତକୋଟି—ବହୁ
ଓ ବହୁସଂଖ୍ୟକ; ଛବି—ଶୋଭା, ନେତ୍ରସହସ୍ର ଅର୍ଥେ—ସହସ୍ରନେତ୍ର ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ

କିଣା ଯାଉ । ଲୁଲୀ ଐଶ୍ବର୍ୟ କର ସମ୍ଭାର । ଲେଖାମାନଙ୍କେ ପ୍ରଶଂସା-
 ଯୋଗ୍ୟ ରୂପ ପାହା ସମୀପ ସଚାର ରେ । ୧୧ । ପଢ଼ିତ ନେତ୍ରକୁ ଅଦୃଶ୍ୟ
 ହେବାରୁ ଉଦର ତୋର ବିଷ୍ଣୁ ପଦ । ପାଶେ ନାହିଁ ବରଜାନାମ ହୃଦ ।
 ତାହା ମଧ୍ୟ ବିକଶିତ ସରୋଜରୁ ପ୍ରସରବାରୁ ଅମୋଦ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା ।
 ଧାଇଁଅଛି ରୋମାଳ ଭୁଞ୍ଜରାଜ । କୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ କଳାକାନ୍ତି ବାଜି ।
 ଶେଷଦେବ ଅବା ଅଛନ୍ତି ମଦବା ମଣି ନୀଳିମାକୁ ଭଜିରେ । ୧୨ ।
 ନବୋଦ୍ଭବପୁଷ୍ପାମୟସ୍ବରା ତୋ କୁଚକୁମ୍ଭ ଶମ୍ଭୁପୁଷ୍ପଳ । ଶିବଲେଖ
 ଏଣୁ ତୋ ବସସ୍ଥଳ । ପଡ଼ିଛି ତହିଁକି ନିଃଶେଖୀ ସୋପାନ ରୂପରେ
 ମାହେନ୍ଦ୍ରନାଳ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ଚରନ୍ତନ ପୁଣ୍ୟରୁ ନାହିଁ ଲେଖ । ତେବେ
 ଅରୋହା ତହିଁ ମୋ ମାନସ । ଶଙ୍କର ସାୟନ୍ତ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଲଭିପାଇଁ କରୁଛି
 ମହା ସାହସ ରେ । ୧୩ । ଯେବେ ମୋର ପୁର ତପ ଅତି ଶବ୍ଦ ଘେନି ପୁକୁନ୍ଦ-
 କରଦନ୍ତି । ଏ ଜଣାଣ ଯୋଗ୍ୟ ଯେବେ ହୁହନ୍ତି । କର୍ମବଳ ତୁଲେ ସିନା
 ପରବଳେ ଶୁଭ୍ରଶୁଭେ ଲେଖ ମତିରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ଯେବେ ମୋହର
 କର୍ମବଳ ନାହିଁ । କୃପାନିଧି ରେ ପୁଣ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରମୁହିଁ । ସଞ୍ଜବାକୁ ଧର୍ମ ମୋର
 ଶୁଭକର୍ମଦାୟିନୀ ହୋଇବୁ ତୁହି ରେ । ୧୪ । ଯେ ଧନୀ ତାକୁ ଧାତା ଧନୀ

ଏବଂ ଅସଂଖ୍ୟ ଚକ୍ରରୂପ ଧନଦ୍ବାସ, ଲୁଲୀ... ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ବରେ ଐଶ୍ବର୍ୟ ହସ୍ତୀର ଶୁଣ୍ଠି
 ସଞ୍ଚାଳନ ଶୋଭିତାଏ, ତୋର ଉରୁ ଐଶ୍ବର୍ୟର ଶୁଣ୍ଠାଦଣ୍ଡ ଭଳି, ଲେଖା—
 ଦେବତା ଓ ଚନ୍ଦ୍ର; ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ବ ଶରୀର ସମୀପରେ ଥାଏ ଓ ତୋ ଉରୁର ଚନ୍ଦ୍ର ଶରୀର
 ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ୧୨ । ପଢ଼ିତ—ପାଣି, ଅପୁଣ୍ୟବାନ୍, ବିଷ୍ଣୁପଦ—ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ
 ପାଦ, ନାଭିବିଜା— ଗର୍ଭବିଶେଷ ଓ ବିରଜା (ମଳିନତାଶୂନ୍ୟ) ନାଭିଦେଶ,
 ରୋମାଳ (ନାଭିନିମ୍ନସ୍ଥ ରୋମରେଖା) ରୂପ ଭ୍ରମରସମୂହ ଧାଇଁଛି କି ?
 ଅଥବା ଶେଷଦେବ (କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶଯ୍ୟା) କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶରୀର କାଳିମା ଘେନିବାରୁ କଳା
 ହୋଇ ରୋମ ରେଖାରୂପରେ ମଦବାମଣି—ନୀଳମା (ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣିର କୃଷ୍ଣତ୍ବ) ହୁ
 ପାଇଲେ କି ? ୧୩ । ନବୋଦ୍ଭବ...ନୂତନ ଜାତ ହୋଇଥିବା ଅମୃତଦ୍ବାସ
 ମଧୁର ହୋଇଅଛି ଅଧର ପାହାର, ଶିବଲେଖକୁ ଯିବା ପାଇଁ ସେହି
 ରୋମରେଖାରୂପରେ ଇନ୍ଦ୍ରନାଳମଣିରେ ତିଅର ନିଶ୍ଚିତ (ପାହାଚ) ପଡ଼ିଛି ।
 ଶଙ୍କରସାୟନ୍ତ୍ୟଲକ୍ଷ୍ମୀ—ଶିବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକ ହୋଇ ମିଳିଯିବା ସୌଭାଗ୍ୟ ।
 ୧୪ । ଅତିଶବ୍ଦ—ଅତ୍ୟନ୍ତ, ସୁନ୍ଦରକରଦନ୍ତି—ହେ ସୁନ୍ଦରରୂପସୁନ୍ଦରଶନା, କର୍ମ-
 ବଳ ଥିଲେ ଲେଖର ଶୁଭ ବା ଅଶୁଭ କର୍ମରେ ମତି ପ୍ରବଳ ହୁଏ ସିନା ।

କରିଛି ପ୍ରଭୁ କରିବ ଆଉ କିସ । ଯାର ପ୍ରତିଦିବସେ ଉପବାସ । ତାହାକୁ
ଧନୀ କଲେ ସିନା ପ୍ରସରେ ଭୁବନମଣ୍ଡଳେ ଯଶ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ଶସ୍ୟ-
କେଦାର ଉପକାର ସରେ । ବୃଷ୍ଟିକଲେ ଘନ ଜାତି ପ୍ରସରେ । ଜଳଧରେ-
ବରପିଲେ କାହିଁ ଭାଗ୍ୟ ତାହାର ଯେ ଯଶ ଲେଖ ରେ । ୧୫ । ତୁ ବିଶ୍ଵମୁର-
ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ତ୍ତକୁମାରୀ ନ ଜାଣୁ ରବିଦରଶନ । ଦରଶନକୁ ତହିଁ ମୋର ମନ ।
ସୁରଶାଖିଶିଖାଶାଖାରୁ କୁସୁମ ତୋଳି ଲେଉଟୁଛି ବାମନ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା ।
ପ୍ରତି ଜନ୍ମାନୁରେ ହୋଇ ବିମୁଖ । ହର ଉଚ୍ଚାର ନାହିଁ ଯାହା ମୁଖ ।
ସେ ପୁଣି କାମନା କରେ ଲଭିବାକୁ ଗୀବାଶଗଣନା ସୁଖ ରେ । ୧୬ ।
ଜଗତା ଭିତରେ ମୋ ବିନା ଇତରେ ଏପରି ନ ଥିବ ଦୁବୋଧ । ଏଥୁ
ଦୁଃଖିନୀ ମହା ଅପରାଧ । ଜାଣୁ ଶିରୋମଣି ତୁ ତ ଜାଣି ଜାଣି ନ ଚିନ୍ତିବୁ
ଦାସ ବାଧ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ମୋର କରୁଣା ଥିବା ଘେନି ଏକା ।
ଚିତ୍ତେ ହେବାରୁ ମୋ ବିନାଶ ଦକା । ଟେକାଇଲୁ କ୍ଷମାଚନ୍ଦ୍ରବାଳେ
କ୍ଷମାଜଳଧି ନାମେ ପତାକା ରେ । ୧୭ । ଏଡ଼େ ପ୍ରଭୁପଣ ଦେଖାଇବା
ଗୁଣ ଶୁଣିବା ଯୋଗ୍ୟ ଯେ ନୋହିଲି । ମୁଁ ତୋ ଗୁରୁର ବୋଲି ନ
କହିଲି । ଶୁଦ୍ଧି ହେଲେ ମୋ ଶୁଦ୍ଧିକ ସୁପାତି କରି ତତେ ନ ବହିଲି
ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ମାର ବୋଲିଉଛି ଯେ ବାହାଦୁର । ଦୂର କରି ସେ
ରତିନାହାଦର । ହେଲି ନାହିଁ ଯେ ତୋ ଜଳଜଜିଭୂର ପାଦର ପୋଛ
ଗୁଦର ରେ । ୧୮ । ଜଗତା ବାହୁଡ଼ା ସମୟେ ପାହାଡ଼ା ଦୁଃଖି ତୋ
ଚରଣତଳେ । ଅବା ଜମି ରହନ୍ତି ଲକ୍ଷାବୋଳେ । ଦୁଃଖି ଅବା
ଅକପଟେ ମୁଁ ପଟେ ମଣିକଠାକୁ ଯୁଗଳ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ଦାସୀସମୂହେ
ଜଣେ ହୋଇ ଅବା । କରୁଥାନ୍ତି ତୋ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରେୟରେ ସେବା । ହେମ-

୧୫ । ପ୍ରଭୁ—ସ୍ଵାମୀ ବା ରାଜା, ଶସ୍ୟକେଦାରେ—ଧାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ, ଉପକାର
ସରେ—ଉପକାର କରୁଥିବା ପୋଷଣରେ । ୧୬ । ବିଶ୍ଵମୁର...ପୃଥିବୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ରାଜାଙ୍କ କନ୍ୟା, ନ ଜାଣୁ ରବିଦରଶନ—ଅନ୍ତଃପୁରସ୍କା ରାଜଯୋଷାଙ୍କୁ
ଅସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ୟ କୁହାଯାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ ।
ସୁରଶାଖିଶିଖାଶାଖାରୁ—କଲ୍ପ ବୃକ୍ଷର ଅଗରେ ଥିବା ଡାଳରୁ, ଗୀବାଶଗଣନା-
ସୁଖ—ଦେବତାଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟ ସୁଖ । ୧୭ । ଦାସବାଧ—ଭୃତ୍ୟର ଅମଙ୍ଗଳ,
କ୍ଷମାଚନ୍ଦ୍ରବାଳ—ପୃଥିବୀମଣ୍ଡଳ, କ୍ଷମାଜଳଧି—କ୍ଷମାସାଗର, କ୍ଷମାବଜା ।
୧୮ । ସୁପାତି—ଶଯ୍ୟା, ବାହାଦୁର—ସାହସୀ ବୀର, ଜଳଜଜିଭୂର ପାଦର—ଯେଉଁ
ପାଦପଦ୍ମକୁ ଜଣିଅଛୁ । ୧୯ । ଜଗତାବାହୁଡ଼ା ସମୟେ ପାହାଡ଼ା—କୋଠାକୁ
ଫେରିବାବେଳେ ବାଟରେ ପଡ଼ିଥିବା ବସ୍ତୁ, ଲକ୍ଷାବୋଳେ—ଅଳତାରସରେ,

ପିକଦାମ୍ନ ଦାମା ହୋଇ ମୋର କରେ କରନ୍ତୁ ମଘବା ରେ । ୧୯ । ହେବା
 ଶିଶି ଜଣା ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ମାଜଣା ସରବା ସମୟ ପ୍ରବେଶ । ସିଞ୍ଚି ଅଭର ଭଞ୍ଜା
 କୁଞ୍ଜା ବାସ । ହାଜର ହୋଇବା ଗୁହଁ ପ୍ରକାଶନ୍ତେ ଓଷ୍ଠ ଭିତ୍ତା ମନ୍ଦହାସ ରେ ।
 ମଞ୍ଜୁଳା । ଲଲାଦର କମ୍ପି ଗଣ୍ଡମଣ୍ଡଳ । ମଣ୍ଡି ଝଲକା ମୋତି ପ୍ରତିଫଳ ।
 ଚଳାଚଳ ତୋଳା ଇନ୍ଦୀବରମାଳା ଦୋଳାପରି ହେଉ ଲେଳ ରେ । ୨୦ ।
 ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଲେକ ସତ୍ତ୍ୱର୍ଦ୍ଧ୍ୟଯାକ ସେକାଳେ ଶ୍ରୀମୁଖରେ ଦେଖି । କୃତକୃତ୍ୟ
 ଦୁଃଖୀ ବେନି ଅଛି । ଅଭ ଅବା କେଉଁ ଭାଗ୍ୟ ନ ଦିଅନ୍ତା ତୋ ସେବା
 କଳପଶାଣୀ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ପୀଠ କରି କଞ୍ଜି ଦଳ ଡଳପ । ନିତି କରନ୍ତି
 ବାଳାମନ୍ତ ଜପ । ରସିକରାଜ୍ୟେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହୋଇବା ପାଇଁ କରି ସକଳପ
 ରେ । ୨୧ । ଲବଣ୍ୟସରସୀମଧାବିଳସିତ ସରସୀରୁହମୁଖ ତୋର । ତହିଁ
 ଶେଳିବାର ନେତ୍ର ମନ୍ଦର । ହୋଇବ ସୁଯୋଗେ ନୟନ ଅୟନ ଅତିଥି ପୁଣି
 ମୋହର ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ବେଣୀଫଣୀ ଝୁମ୍ପା ଫଣା ଶ୍ରୀହରି । ଟେକାଇଲେ
 ମୋ ଶିରେ ଛନ୍ଦି କରି । ସେହିଦିନ ମୋର ଅଂସ ଅବତଂସ ହେବ
 ଯୁବରାଜଶିରୀରେ । ୨୨ । ତୋ ଅଙ୍ଗଦେଶ ସହଜେ ଅଙ୍ଗଦେଶ କାଶ୍ମୀର
 ତୋ କୁଚଯୁଗଳେ । ଅଛି କୁନ୍ତଳ କୁଟିଳ କୁନ୍ତଳେ । କାମରୂପ ପ୍ରତି

ହେମପିକଦାମ୍ନ...ମୋତେ—ସୁନା ପିକଦାମ୍ନ ମୋ ହାତରେ ଦେଇ ଅବା
 ମୋତେ ମଘବା (ଇନ୍ଦ୍ର) କରନ୍ତୁ । ୨୦ । ମାଜଣା—ସ୍ନାନ, ଭଞ୍ଜାକୁଞ୍ଜାବାସ—
 ସମାନ ଭାବରେ କୁଞ୍ଜା ହୋଇଥିବା ଲୁଗା, ଲଲାବର...ସକୌତୁକ ସ୍ନେହରେ
 କମ୍ପୁଥିବା ଗଣ୍ଡଦେଶକୁ ଝଲକା (କାନର ଏକପ୍ରକାର ଭୂପଣ) ର ମୋତିର
 ପ୍ରତିବିମ୍ବତ୍ୱାସ ମଣ୍ଡିତ କରି, ତୋର ଚଳାଚଳ ତୋଳା ଇନ୍ଦୀବର (ନାଳପଦ୍ମ)
 ମାଳାର ଦୋଳା (ଅଦୋଳନ) ପରି ହୁଅନ୍ତେ । ୨୧ । ତୋ ସେବାରୂପ
 କଳ୍ପବୃକ୍ଷ, ପୀଠ—ଉଚ୍ଚାସନ, କଞ୍ଜଦଳତଳ—ପଦ୍ମପତ୍ର ଅସରା । ୨୨ । ଲବଣ୍ୟ
 ...ତୋର ପଦ୍ମରୂପ ମୁଖ ଲବଣ୍ୟରୂପ ଘୋଷର ମଧ୍ୟରେ ବୀଜା କରୁଛି ।
 ତହିଁ ଦୁଇଟି ତହିଁରେ ମନ୍ଦର ପରି । ମୋ ନୟନ ସେ ମନ୍ଦରରେ ପୁଣି କେବେ
 ସୁଯୋଗରେ ଅୟନଅତିଥି (ବାଟୋଇ ବୁଦ୍ଧି) ହେବ, ଅର୍ଥାତ୍ ସତେ
 ସୁଯୋଗରେ ତୋର ମୋର ତହିଁ ମିଳିତ ହେବ ? ବେଣୀଫଣୀ...ଭଗବାନ
 ତୋ ବେଣୀରୂପ ସର୍ପୀର ଝୁମ୍ପା (ଫୁଲ) ରୂପ ଫଣାକୁ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ଛନ୍ଦିପରି
 ଟେକାଇଲେ । ସେ ଦିନ ଯୁବରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ମୋ ଅଂସ ଅବତଂସ (କାକର
 ଆଳକାର) ହେବେ ଅର୍ଥାତ୍ ମୁଁ ସେ ଦିନ ଯୁବରାଜଣୀ କାକରେ ବହୁବ ।
 (ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ଫଣୀଫଣାକୁ ନିଜ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଛନ୍ଦି ପରି କରିଅଛନ୍ତି) ।
 ୨୩ । କାଶ୍ମୀର—ଦେଶବିଶେଷ ଓ ଜାଫ୍ରାନକେଶର, ବୁଗ୍ଗଳ—ଦେଶବିଶେଷ ଓ

ଅଙ୍ଗରେ ବସନ୍ତ କରିଅଛି ସବୁକାଳେ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ଭୂପାଳରୁ ତୁ
ଲଭିଛୁ ଜନମ । କଣ୍ଠେ ଅଛି ମାଳବର ସଙ୍ଗମ । ନିଗୋଳ ପ୍ରତିଦିନ ଲଗି
ହେଉଛୁ କାହିଁରେ ମଧ୍ୟ ସୁଷମ ରେ । ୨୩ । ତୋ ବିନା ଭବନ ବନ
ଘେନି ମନ ଦେଶାଟନେ କଲେ ପ୍ରବେଶ । ଦୁଃଖପାସୋରୀ ଗୁଡୁରୀ
ପ୍ରକାଶ । ହୋଏ ବୋଲି ବିଚାରଲେ ତୋ ଡଗ୍ରେ ଅଛନ୍ତି ନିଶିଳ ଦେଶ
ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ତାହା ବିନା ଗଲେ ଅନ ଦେଶକୁ । ଅଭ ପାଇବି କି
ସୁଖ ଲେଖକୁ । ସକଳ ଦେଶତରୁର ଭାବ ହେବ ଭଜିଥିଲେ ତୋ ପାଶକୁ
ରେ । ୨୪ । ଭାଗୀରଥୀଧାର ଭର ମୁକ୍ତାହାର ସମୁଦା ନୀଳ ସେମସ୍ତକ ।
କଣ୍ଠେ ସରସ୍ବତୀ ଅଛି ବିରାଜି । ନର୍ମଦା ଲକ୍ଷଣପାକ ପ୍ରତିପଦେ
ତତେ ସିନା ଅଛି ଭଜି ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ଓଷ୍ଠ ମାଣିକ୍ୟ ତାର ରତ୍ନନୀଳ ।
ନୟନ ଦ୍ଵାରକ ଦନ୍ତ ମୋତିଫଳ । ରତ୍ନାକର ତୁହି ଏ ଘେନି ନିଶିଳ ଫାର୍ଥ
ତୋ ଡଗ୍ରେ ଠୁଲ ରେ । ୨୫ । ମକରଧ୍ଵଜତାପପାପନାଶିନୀ ଯୋଗ
କେଉଁକାଳେ ଘଟିବ । ମୋର ମଞ୍ଜୁନେ କଳ୍ପସ ତୁଟିବ । ଏପରି କରୁଣା
କରିବେ କେବେ ତୋ ପୟୋଧରେଶ୍ଵର ଶିବ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା ।
ତାଙ୍କ ସମୀପେ ଗୋଦାନ କରିବି । କରଯୋଡ଼ି କି ସନ୍ତୋଷେ ଭରିବି ।
ସଂସାର ଗୁରୁ ଯାତନାପାକ ବିନା ଅପ୍ତାସରେ ପାସୋରିବି ରେ । ୨୬ ।
ଗମନେ ତୋହର ଅଛି ନାଗେଶ୍ଵର ଅବଲେକନରେ ଅଶୋକ । ଶ୍ରୀରାମରେ
ଦାସୀ ଛନ୍ତି ଅନେକ । ମୁଖପକ୍ଷେରୁ ହିରଣ୍ୟ ପାଟଳୀ ଅଧର ଜୀବ
ସୁବକ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ନବ ପଞ୍ଜବ ଗୁରୁ ପାଣିପାଦ । କଳପସମାଳାପ
କଣ୍ଠନାଦ । ଭୁଞ୍ଜୁନି କିଛି ଅରାଜି କରିବା ସମୟ ଭଦ୍ର ଶବଦ ରେ । ୨୭ ।
କନ୍ଦୁକ କେଳି ଅବସାନେ ସୁମନ୍ତ ନିଃଶ୍ଵାସ ତଳନ ପବନ । ଧନ ତୋ
ଡଗ୍ରେ ବାସନ୍ତିକ ବନ । ତହିଁ ଯେ ବିହାର କରୁଅଛି ହରବିରୋଧୀ ତୁଲେ

କେଶ, କାମରୂପ—ଦେଶବିଶେଷ ଓ କନ୍ଦର୍ପର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଭୂପାଳ—ଦେଶବିଶେଷ
ଓ ରାଜା, ମାଳବର—ରାଜ୍ୟବିଶେଷର ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠମାଳା, ନିଗୋଳ—ଗୋଳରାଜ୍ୟ
ଓ ଉତ୍ତମସ୍ଵ ବସ୍ତ୍ର, କାହିଁ—ରାଜ୍ୟଖଣ୍ଡ ଓ କଟିରୂପେ ମେଶଳା । ୨୫ ନର୍ମଦା—ନଦୀ
ଓ ସୁଖପ୍ରଦ, ରତ୍ନାକର—ସମୃଦ୍ଧ ଓ ନାନାରତ୍ନର ଅଧାର, ମକରଧ୍ଵଜତାପପାପ-
ନାଶିନୀ ଯୋଗ—କନ୍ଦର୍ପ ତାପରୂପ ପାପନାଶିନୀ ଯୋଗ ଓ ତାପପାପନାଶିନୀ ସମୁଦ୍ର-
ସ୍ନାନ ଯୋଗ, ଗୋଦାନ—ଗୋରୁଦାନ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଦାନ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଖିରେ ଦେଖିବା ।
୨୬ । ନାଗେଶ୍ଵର—ହସ୍ତିଶେଷ ଓ ନାଗେଶ୍ଵର ଫୁଲ, ଅଶୋକ—ଦୁଃଖର ଅଭାବ
ଓ ଅଶୋକ ଫୁଲ, ଦାସୀ—ଭୃତ୍ୟ ଓ ଦାସକେରଣ୍ଡା ଫୁଲ, ପକ୍ଷେରୁହ—ପଦ୍ମ,
ପାଟଳୀ—ପାଟଳଫୁଲ, ଜୀବସୁବକ—ବଧୂଲିଫୁଲପେଣ୍ଡା, ଅରାଜି କରିବା—ଅନିଚ୍ଛା
ପ୍ରକାଶ କରିବା । ୨୭ । କନ୍ଦୁକକେଳି—ପେଣ୍ଡୁଖେଳ, ବାସନ୍ତିକବନ—ନିଆଳିଫୁଲ

ମୋ ମନ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ସେ ତ ପ୍ରଧାନ ପାଟକର କର—ଅପହାରକ
 ବିରହା ରଙ୍ଗର । ଧରିଛି ମୋ ମନ ତୋ ରୁଚି ରତନ ତହିଁକି ଉପାୟ କର
 ରେ । ୨୮ । ଦିବସ ରଜନୀ କର ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ମାୟାବା ଭେଟାଇବା ଦିନ ।
 ଯେଉଁ ଶୋଭା ଦେଖିଅଛି ନୟନ । ଯେତେ ସୁଭାଗ୍ୟ ଦେଉଛି କେତେ
 ଜନ୍ମେ ପାସୋର ପାରିବ ମନ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । କଲ୍ଲ ମୋ ଠାରେ ଯେତେ
 ଅନୁଗ୍ରହ । ତହିଁ ପ୍ରମାଣ ଏକା ଅବିଗ୍ରହ । ସେ ପୁଣି ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଲ
 ରହିଲା କେଡ଼େ ନିରାଶ ମୋ ଦେହ ରେ । ୨୯ । ମୁନେ ଗରଳ ପୁଞ୍ଜରେ
 ସୁଧା ଦେଇ ବିକଲ ନେତ୍ର କଳମ୍ବରେ । ମୋଡ଼ି ଦେଲ ଯା ଲକ୍ଷ୍ମୀ
 ଅତ୍ୟନ୍ତରେ । ଗର୍ଭରେ ରୁଡ଼ି ପକ୍ଷୀ ଭାଜି ରହିଲାମୋର ମରମ ଶମ୍ଭରେ ରେ ।
 ମଞ୍ଜୁଳା । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଶୁଣି ନ ଥିଲା ମୋ ମୁଣ୍ଡରୁ । ସ୍ନେହରୁମ୍ଭ ପାନବୋଳ
 ଗଣ୍ଡରୁ । ଅଧର ବଢ଼ିଲା ମଧୁର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଶୁଣି ନ ଥିଲା ତୁଣ୍ଡରୁ ରେ । ୩୦ ।
 କୁଚକଲଣୀ କୁକୁମ ସତ୍ତରତ ସମ୍ପତ୍ତି ଉରେ ଥିଲା ସୁର । ଶୁଭିୟଗେ
 ବାଣୀ ସୁଧାନିର୍ଦ୍ଦେଶ । ହୃଦୟନଦରେ ପ୍ରସରି ଗଲା ତୋ ପରମ ରସ-
 ଲହରୀ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ଏ କି କହିବାର କଥା ଇତରେ । କେ ବା ସତ୍ୟ
 କରବ ଜଗତରେ । ଦିଲ୍ଲେକ ସମ୍ପଦାଦିକ ଜମା ହୋଇଅଛି ନୟନ

ବଗିଚା; ହରବିରୋଧୀ—କନ୍ଦର୍ପ, ପାଟକର—ଗୌର, କର ଅପହାରକ—ହାତରୁ ଯେ
 ଗୌରକର ନେଇଯାଏ, ରୁଚିରତନ—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରୂପ ରତ୍ନ । ହେ ଧନ, ତୋ ଶରୀର
 ରୂପ ନିଆଳୀବନରେ କନ୍ଦର୍ପସଙ୍ଗେ ମୋ ମନ ବୁଲୁଅଛି, ଯେଣୁ ଖେଳ ଶେଷରେ
 ତୋର ଧୀର ନିଃଶ୍ଵାସରୂପଚନ୍ଦନ ପବନ, ହାତରୁ ଘେନି ପଳାଇଯିବା ଗୋଟାଏ ବଡ଼
 ଗୌରପରି, ମୁଁ ରଙ୍ଗ (ଦରଦ୍ର ବିରହା) ଅଟେ, ମନରେ ତୋର ଯେଉଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
 ରୂପ ରତ୍ନକୁ ଧରିଛି ତାକୁ ସେ ଘେନି ପଳାଇ ଯିବଟି, ସେଥିପାଇଁ ଉପାୟ କର ।
 ୨୮ । ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲମାୟାବା(ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲକ)ଦିନକୁ ଗତି କର ଦେଇ ଯେଉଁଦିନ ତୋତେ
 ମୋତେ ଏକଟି ମିଳାଇ ଦେଇଥିଲା ସେଦିନ ମୋ ଆଖି ଯେଉଁ ଶୋଭା ଦେଖିଛି,
 ସେ ଶୋଭା ମୋତେ ଯେତେ ସୌଭାଗ୍ୟ ଦେଉଛି, ଅଶେଷ ଜନ୍ମରେ ମୁଁ ତାହା
 ଭୁଲିଯିବି କି ? ଅବିଗ୍ରହ—ଅତଡ଼ୁ, କନ୍ଦର୍ପ(ଏଠାରେ ମନ ?); ନିରାଶ—ନିଷ୍ଠୁର ।
 ୩୦ । ନେତ୍ରକଳମ୍ବ—ତନ୍ତ୍ରରୂପ ଶର, ତାହାର ମୁନରେ ବିଷ ଓ ପୁଞ୍ଜ ଅର୍ଥାତ୍
 (ବାଣର ପକ୍ଷ ଲାଗିଥିବା)ମୁଲ ଅଂଶରେ ଅମୃତ ଦେଇ ମୋତେ ବିକଲ । ଲକ୍ଷ୍ମୀର
 ଅତ୍ୟନ୍ତରେ (ଶୋଭାରେ) ନେତ୍ର ମୋଡ଼ି ଦେଲ, ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁର୍ଲଭ ନେଲ । ସେ
 ପକ୍ଷୀ (ଶର) ମୋ ମର୍ମରୂପ ଶମ୍ଭର (ମୁଗର) ଗର୍ଭରେ ପଶିଯାଇ ଭାଜି ରହିଗଲା ।
 ତୋ ପାଦରେ ମୋ ଶିର ଲଗାଇଥିବାରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ (ତୋ ପାଦର ଅଳତାରଙ୍ଗ) ମୋ
 ମୁଣ୍ଡରୁ ଶୁଣି ନ ଥିଲା । ୩୧ । ଶୁଭିୟଗେ (ଦୁଇ କାନରେ) ବଚନରୂପ ଅମୃତର

ଭିତରେ ରେ । ୩୧ । ଇନ୍ଦ୍ରଜାଳରୁଡ଼ୀ ସଞ୍ଚାର ସୁଷମା ସଞ୍ଚାର କରା
 ଚରମେ । ମହାଭଲ୍ଲ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ଶରମେ । ମାୟା ଅବସାନ ଦଣ୍ଡେ
 ପୁଣି ଏଡେ ଦଣ୍ଡ ଥିଲା ଏ କରମେ ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ଏବେ
 ନ କଲେ ଏ ସୁଖ ସାକ୍ଷାତ । ହେବ ନାହିଁ ଏ ଜୀବନ ରକ୍ଷା ତ ।
 ଦାନାନୁକମ୍ପନଦ୍ଵାରା ବୋଲି ହେବ ଅପଣ ତୋହର ଖ୍ୟାତ ରେ । ୩୨ ।
 ବିଚକ୍ଷଣ ଗୁଣନିଧି ଶ୍ରୀମୁକୁ କି ଅଧିକ ମୁଁ ଲେଖି ପାରବି । ଚିଟା ଚିଟାଭରେ
 ଯେବେ କରବି । ଅୟାସ ଲେଖ ତୋ ଦିବ୍ୟ ଅବଧାନେ ହେଲେ ସ୍ଵପ୍ନାରୁ
 ସରବି ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ଏଣୁ ହୃଦୟ ହେବାରୁ କାତର । କଲି ନାହିଁ
 ଜଣାଣକୁ ବିସ୍ତାର । ବଞ୍ଚାଇ ଘେନିବୁ ଉଚିତାନୁଚିତ ବିଧି ତୁ ସେ
 ସମସ୍ତର ରେ । ୩୩ । ତାଦୃଶ ସୁକୁମାରତର ଶ୍ରୀହସ୍ତ ହୃଦୟ ନୟନ ସୁଗଳା ।
 ଧର ଘେନି ଅନାଇଁ ହେଲେ ଘୋଳି । ଏ ଅପରାଧ ମୋର କ୍ଷମା କରବୁ
 କ୍ଷମାନିଧି ମୋ ସଙ୍ଗାଳି ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ମୁଁ ତୋ ଚରଣେ ଅଳତା
 ବୋଳୁଛି । ପ୍ରିୟସଖୀମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗୋଳୁଛି । ତୋ ବେଶ ଅର୍ଥେ ତାହାଙ୍କ
 ତୁଲେ ଫୁଲବାଟୀରୁ ଫୁଲ ତୋଳୁଛି ରେ । ୩୪ । ଝରମାନିଆ ଶ୍ରବଣ
 ଅବତଂସ ସରୁ ପାଶୁଡ଼ି ଚନ୍ଦ୍ରହାରୀ । ଫୁଲପଦ୍ମସ୍ଥି ଫୁଲ ମୋତହାର । ପରୁପତ୍ନୀ
 ପରୁ ଚୁନିକି ବସାର ଅଙ୍ଗଦ କରୁଛି ତୋର ରେ । ମଞ୍ଜୁଳା । ରାମ ସୁମିତ୍ରା-
 ନନ୍ଦବରଧନ । ତାଙ୍କ ଅନୁଜର୍ଣ୍ଣ ସେହି ସମାନ । ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠସ୍ଵ
 ଭୂନାଥର ସେ ଦୁହେଁ ଜୀବନଧନ ହେ । ସୁଜନେ । ୩୫ ।

ଝର ପୁର ରହିଥିଲା । ୩୨ । ଇନ୍ଦ୍ରଜାଳମଣିରେ ନିର୍ମିତ ରୁଡ଼ିର ସଞ୍ଚା (ଚନ୍ଦ୍ର) ର
 ସୁଷମା (ଶୋଭା)କୁ ମୋ ଚରମେ(ପିଠିରେ) ସ୍ଵରୂପ କରାଇ(ରଖାଇ) (ଅଲଙ୍ଗନ-
 ଦ୍ଵାର) ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ଶର୍ମରେ (ବ୍ରହ୍ମପ୍ରାପ୍ତିଜନିତ ଅନନ୍ଦମୟ ସୁଖରେ) ମହାଭ ଦେଲ୍ଲ
 (ବୁଝାଇ ଦେଲ୍ଲ); ମାୟା ଅବସାନଦଣ୍ଡେ—ଇନ୍ଦ୍ରକାଳ ଶେଷରେ; ଦାନାନୁକମ୍ପନ-
 ଦ୍ଵାରା—ଦରିଦ୍ରକୁ ଦୟା କରବାରେ ଅକ୍ଷମା । ୩୩। ଚିଟା—ବିରକ୍ତ; ଅୟାସଲେଖ
 —ସାମାନ୍ୟକଷ୍ଟ । ୩୪। ଝରମାନିଆ—ଏକପ୍ରକାର ଝର ଲମ୍ବିଥିବା ଫୁଲତୋଡ଼ା,
 ଶ୍ରବଣଅବତଂସ—କାନଫୁଲ; ଫୁଲପଦ୍ମସ୍ଥି—ଫୁଲରେ ଢିଆରି ପଦ୍ମସ୍ଥାପନ; ଚୁନି—
 ପଦ୍ମରାଗମଣି; ଅଙ୍ଗଦ—ବାହୁରୁପଣ । ୩୫। ସୁମିତ୍ରାନନ୍ଦବରଧନ ତାଙ୍କ ଅନୁଜ-
 ସୁମିତ୍ରାଙ୍କର ଅନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧକ ତାଙ୍କ ସାନ ଭାଇ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ।

ସିଂହଦାସ ଛାନ୍ଦ

ସଗ—ଚନ୍ଦ୍ରାବେଦାର

(ସଖୀ କୁନ୍ଦଲତାର ଅନଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ନିକଟକୁ ପ୍ରଭୁତ୍ତର ଚିତାଉ)

ସାଧାମୋହନ ଗୁରୁ ଚରଣ । ଶୋଣ ପଙ୍କଜଯୁଗ ଶରଣ ।
 ନାଗରା ସକଳ ସମ୍ପଦର ପଦ କୁନ୍ଦଲତା ଶିର ଅଭରଣ ହେ । ନାଗରା । ୧ ।
 ଅଶ୍ରୁତ ଧରାୟୁରାଜ । ସରସ୍ୱତୀସଙ୍ଗୀତସମାଜ—ରସିକନିକର-
 ଶିରୋମଣିକରଦୀପନାଶଜିତପଦାମ୍ବୁଜ ହେ । ନାଗର । ୨ । ଇନ୍ଦ୍ରଦେବ
 ଚନ୍ଦ୍ରକୁବଳୟ । ବାହୁବଳଜିତ ଭୁବଳୟ । ଅମୟ ଗୁଣଗଣମଣି ମଞ୍ଜୁଷ
 ଶୋଭାଭାସିବଦନିଳୟ ହେ । ନାଗର । ୩ । ଦେଖି ତୁମ୍ଭର ଗଭୀର
 ଭାବ । ବାଦ କଲ ଯା ଶୀର ଅର୍ଣ୍ଣବ । ପେଶି ମନ୍ଦରକୁ ତାହା ମନ୍ଦରକୁ ତହୁଁ
 ଲୁଟାଇ ନେଲ ଦରବ ହେ । ନାଗର । ୪ । ଯଶଭୁକ୍ତ ହେବ ବୋଲି
 ଶଣି । ମନେ ମନେ ଯା ହେଲ ସାହସୀ । ବୁଲୁଛି ପ୍ରତି ରାତି ମୃଗକପଟେ
 ଘେନି ଧାତା ଦେବା ଦାଗମସୀ ହେ । ନାଗର । ୫ । ରବି କର ପ୍ରତାପକୁ
 ଲେଡ଼ା । ପାଇ ରଶ୍ମିତୟ ଭିଡ଼ା ପୀଡ଼ା । ହେବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ କରୁଛି
 ପ୍ରଦୋଷ କାଳେ ପ୍ରଜାତୀ ସମୁଦ୍ରେ ବୁଡ଼ା ହେ । ନାଗର । ୬ । କର ମନେ

ସିଂହଦାସ ଛାନ୍ଦ

୧ । ନାଗରାସକଳସମ୍ପଦର ପଦ—ନାଗରାସର ସମସ୍ତ ସୁଖର ସ୍ଥାନ; କୁନ୍ଦଲତା
 (ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ସଖୀ ଏ ପଦର ଲେଖିକା)ର ମସ୍ତକର ଅଳଙ୍କାରସ୍ୱରୂପା । ଅଶ୍ରୁତ
 ଧରା—ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ; ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତସଭାର ଯେଉଁମାନେ ରସିକସମୂହ
 ସେମାନଙ୍କ ମସ୍ତକସ୍ଥ ମଣିର କର(କରଣ)ଦ୍ୱାରା ଗାୟକତ(ଅସ୍ୱାଦ;ବନ୍ଦତ)ହେଉ-
 ଅଛି ପାଦପଦ୍ମ ଯାହାକର । ୩ । କୁବଳୟ—ଗାଳକର । ପ୍ର. ବୃତ୍ତିକ ପ୍ରେମରେ
 ଅବକ ଚନ୍ଦ୍ରକୁବଳୟ ତୁମ୍ଭର ଇନ୍ଦ୍ରଦେବତା ଅଟନ୍ତି । ତୁମ୍ଭେ ବାହୁବଳରେ କୁବଳୟ
 (କୁମଣ୍ଡଳ) ଜୟ କରିଅଛ । ଅମୟଗୁଣଗଣମଣି ମଞ୍ଜୁଷ—ସୁନ୍ଦରଗୁଣସମୂହର ମଞ୍ଜୁଷ
 (ପେଡ଼, ଅଧାର); ଶୋଭାଭାସିବଦନିଳୟ—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଲଗ୍ନୀଙ୍କର ବକନାଗାର ।
 ୪ । ସମୁଦ୍ର ଅପେକ୍ଷା ତୁମ୍ଭର ହୃଦୟରୁ ଅହୁର ଗଭୀର । ୫ । ଯଶ ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ
 ବୋଲି ବଞ୍ଚିତ ହୁଏ । ଚନ୍ଦ୍ର(କଳଙ୍କରୂପୀ)ମୃଗ ବ୍ୟାଜରେ ବଧାତା ଦେଉଥିବା ମସୀ
 (କଳା)ଦାଗ ଧରି ପ୍ରତି ରାତିରେ ବୁଲୁଛି । ୬ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ପରି ପ୍ରତାପୀ ହେବାକୁ
 ଲଜ୍ଜା କରି ରଶ୍ମି(କରଣ ଓ ଦଉଡ଼ି) ସମୁଦ୍ରର ଭିଡ଼ା ପୀଡ଼ା..... । ୭ । କାମ—

ଅନେକ ଉଦ୍ୟମ । ରୂପସମ ନୋହିବାରୁ କାମ । ଦେହ ଦେଖାଇବା
ଲଜେ ଦଗ୍ଧ ହୋଇ ଏକା ଶୁଭଗତ କଲ ନାମ ହେ । ନାଗର । ୭ ।
ବାଦ ବାଞ୍ଛି ତୁମ୍ଭ ସ୍ମରତୁଲେ । ମଦେ କଳରେ ଯେତେ ମାଡଲେ । କଉତୁକ
ଦେବ କମଳସମ୍ଭବ ଅଶ୍ବମୁକ୍ତା ବୋଲୁ ବୋଲୁ ହେଲେ ହେ ।
ନାଗର । ୮ । କଲ୍ଲଜାଗା ଯେବେ ଜୀବ ହେବେ । ଅଳ୍ପ କରି ବା ଜାଣି
କହିବେ । କହୁଁ କହୁଁ ପୀତବର୍ଣ୍ଣ ଗୁଡ଼ ଶ୍ଵେତ ହୋଇଯିବାକୁ ଅବା
ଶଙ୍କିବେ ହେ । ନାଗର । ୯ । ରଘୁବିଜୟେ କରିଗୁଜକି । ରଖ ସେନାନ୍ତେ
କରି ରାଜକି । ରୋଦସୀ ମିଶା ସାଗରଗଣ ରସା ହେଲେ ନଅଶ୍ଵେ
ଯାହା ବାଜାକି ହେ । ନାଗର । ୧୦ । ଦେଖି କରି କରେ
କରବାଳ । ହୋଇ ପରସ୍ପରେ କଳଲେଳ । ସକଳ ସୁରସୁଦଗ୍ଧ ସଜାଡ଼ନ୍ତି
ହରିଚନ୍ଦନ କୁସୁମମାଳ ହେ । ନାଗର । ୧୧ । ତୁଣେ ମାର୍ଗଶତୟ ଉଦୟେ ।
ହେଲେ କର ଯେବେ ଉଦ ହୋଏ । କୁଳପାଳୀ କାଳି ଗୁଡ଼ତୁଲେ ମିଳି ହେମ
ଅତଳ କମ୍ପଇ ଭୟେ ହେ । ନାଗର । ୧୨ । ଦେବ ଈଦୃଶ ପ୍ରଭୁସରକି ।

କନ୍ଦର୍ପ (ମହାଦେବଙ୍କ ଚକ୍ରର ଅଗ୍ନିରେ ପୋଡ଼ି ଯାଇଥିଲା) । ଏକା...ତାହାର
ନାମ ମାତ୍ର କାନରେ ଶୁଣାଯାଏ । ୮ । କିନ୍ତୁ — ଦେବତାମାନଙ୍କ ଗାୟକ; କଉତୁକ
ଦେବକମଳସମ୍ଭବ — କୌତୁକପ୍ରିୟ ବ୍ରହ୍ମା; ଅଶ୍ବମୁକ୍ତା — ଘୋଡ଼ାପରି ମୁହଁ ଯେଉଁ
ମାନଙ୍କର (କିନ୍ତୁ ମାନଙ୍କର ମୁହଁ ଘୋଡ଼ାପରି) । ୯ । କଲ୍ଲଜାଗା — ଦୀର୍ଘଜାଗା; କହୁକହୁ
...ଯେଉଁ ଲୋକର ବର୍ଣ୍ଣ ଗୋର ସେ ତୁମ୍ଭ ଯଶ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁ କରୁ ଧଳା ହୋଇ
ଯିବାପାଇଁ ଭୟ କରିବେ (ଯଶ ଶୁକ୍ଳ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୁଏ) । ୧୦ । କରିଗୁଜକି —
ହସ୍ତୀମାନଙ୍କୁ — ସେନାନ୍ତେ; ସେନାଦଳଶେଷରେ, ରାଜକି କରି — ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ିକରି,
ରୋଦସୀ — ସ୍ବର୍ଗ ଓ ପୃଥିବୀ, ସାଗରଗଣ — ସବୁ ସମୁଦ୍ର, ରସା — ପୃଥିବୀ; ବାଜା —
ଘୋଡ଼ା । ୧୧ । କରବାଳ — ଖଜୁର; ଯୁଦ୍ଧରେ ମରିବା ଲୋକ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସ୍ବର୍ଗକୁ
ଯାଏ, ତୁମ୍ଭେ ହାତରେ ଶସ୍ତ୍ରା ଧରିବା ମାତ୍ରେ ସ୍ବର୍ଗର ଦେବାମାନେ ମନେ କରନ୍ତି
ନିଶ୍ଚୟ ଅନେକ ବାର ଯୁଦ୍ଧରେ ମରି ସ୍ବର୍ଗକୁ ଆସିବେ; ତେଣୁ ସେମାନେ ସେହି
ମୃତ ବୀରମାନଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବାପାଇଁ ପରସ୍ପର କଳି କରି ଅଗରୁ ସ୍ବର୍ଗର
ହରିଚନ୍ଦନ (ଦେବତାରୁ) ଗଛର ଫୁଲରେ ବରଣମାଳା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖନ୍ତି ।
୧୨ । ତୁଣ — ତୁଣ୍ଡର, ଶର ରଖିବା ମୁଣା; ମାର୍ଗଶତୟ — ଶରସମୁଦ୍ର, ଉଦୟେ —
ପ୍ରକାଶରେ, ବାହାର କରିବାରେ । ତୁଣ୍ଡରରୁ ବାଣ ବାହାର କରିବାପାଇଁ ତୁମ୍ଭ
ହାତ ଯେତେବେଳେ ଉପରକୁ ଉଠେ, ସେତେବେଳେ (ସ୍ବାମୀମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ
ଭୟରେ) କୁଳପାଳୀ (ତୁମ ଶତ୍ରୁଙ୍କ ବୁଲିବାମାନ) ମାନଙ୍କର କଳା
ପଡ଼ିଯିବା ଗୁଡ଼ି ସାଙ୍ଗେ ବକ୍ଷସ୍ଥିତ ହେମଅତଳ (ସ୍ବର୍ଣ୍ଣପବତ ତୁଲ୍ୟ ବୃତ)

ଲେଖି ଲେଖି ପାରେ କିଶୋରୀ କି । ଲୁହାଡ଼ୁ ପର ବିଭୀଷଣବାସୁଧା ଧରି
 ଲେଖୁଅଛି କେଶରୀ କି ହେ । ନାଗର । ୧୩ । ଅହେ ସୁବତ୍ସା ଜୀବନ-
 ଧନ । ଜନ୍ମବେଳରୁ ଯେଟି ବାମନ । କଳାକରକଳା କରେ ଧର ଖେଳା
 କରବାକୁ ସେ ବଳାଏ ମନ ହେ । ନାଗର । ୧୪ । ପୁଣି ଏ ଅଣା
 ଅତି ବିରାଜି । ଦେଖି ଲେଖେ ଯା ଶ୍ରୀହସ୍ତ ପଦ । ସୁଦ୍ର ଶଦ୍ଦେଶାତ କାଟି
 କରେ ସାହସ ରବିତୁଲେ ହୋଇବାକୁ ମିତ୍ର ହେ । ନାଗର । ୧୫ । କର
 ସଙ୍ଗାଳି ସୁପ୍ନ ପ୍ରସାଦ । ଅମ୍ଭ ଭରସା ଅତି ପ୍ରମାଦ । ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀନ ଭୟଜନ
 ଲେଖିଲେ ଲଭିବାକୁ ସହସ୍ରାସପଦ ହେ । ନାଗର । ୧୬ । ଯନ୍ତ୍ର କଲେ
 ଦୋଷ ନ ବୋଲଇ । ଲେଖି ଭାଗ୍ୟ ସିନା ଲେଖୁଥାଇ । ବିଧିଅନୁକୂଳ
 ହେବାରୁ ହୋଇଲ ପଣି ଚକୋର ଚନ୍ଦ୍ରକାପାୟୀ ହେ ।
 ନାଗର । ୧୭ । ଧାତାକୃପା ହେବାରୁ ଅମୟ । ଭୋଗ ନ କଲ କି ମକରୟ ।
 ତନ୍ମୁକ ଭଜନଅଙ୍ଗାରଶକଳକଳା ବିକଟ କାଟି ମିଳିଲ ହେ ।
 ନାଗର । ୧୮ । ଗୋପୀଜନ ମିତ୍ରସୁତାକୁଳେ । ରଖିବାରୁ ବିଶ୍ୱାସ
 ନାଶିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଚରଣସରସିଜସେବାପୋଷ୍ୟ ନୋହିଲେ କି
 କାଳେ ହେ । ନାଗର । ୧୯ । ଅହେତୁକ ସ୍ନେହ ପ୍ରଭୁମାନେ । ତାରତମ୍ୟ
 ଥିଲେ ହେଲେ ମନେ । ରୁମାଧବକୁ ଭୁ-ଜେମାଧବ ପର ଅନୁକମ୍ପନ
 ସମବିଧାନେ ହେ । ନାଗର । ୨୦ । ଶ୍ରୀଜନେ କହିଲେ କରୁଣା । ନ

ଭୟରେ ଥରେ । ୧୩ । ହେ ଦେବ, ଏପରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିକଟକୁ କିଶୋରୀ (ଅଳ୍ପ-
 ବୟସ୍କା ସୁବତ୍ସା) କୌଣସି ଲେଖି (ପଦ) ଲେଖି ପାରେ କି ? । ଲୁହାଡ଼ୁ—
 ବୁଦ୍ଧିଅଶୀକାଳ, ବିଭୀଷଣ—ବିସ୍ତାର, ବାସୁଧା—ଜାଲ, କେଶରୀ—ସିଂହ ।
 ୧୪ । କଳାକରକଳା—ଚନ୍ଦ୍ରକଳା । ୧୫ । ଶଦ୍ଦେଶାତକାଟି—କୁଳୁକୁଳିଆପୋକ,
 ରବି ତୁଲେ—ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ । ୧୬ । ସୁପ୍ନପ୍ରସାଦ—ସୁପ୍ନରେ ଦର୍ଶନଲଭ୍ୟରୁପ
 ଅନୁଗ୍ରହ; ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀନ ଭୟଜନ—ଅତି ଭୟାବୁ, ସହସ୍ରାସି—ସହସ୍ର ଚକ୍ରଧାରୀ ଇନ୍ଦ୍ର ।
 ୧୭ । ଚନ୍ଦ୍ରକାପାୟୀ—ଚନ୍ଦ୍ରକରଣ ପାନକାସୀ । ୧୮ । ଅମୟ—ବହୁ; ପ୍ରଭୁର; ମକ-
 ରୟ—ସୁଷମଧୁ, ତନ୍ମୁକ—କେନ୍ଦୁକାଠ, ଭଜନ—ଜାଳଶୀକାଠ, ଶକଳ—ଖଣ୍ଡ,
 ପୋଡ଼ା କେନ୍ଦୁକାଠର ଅଙ୍ଗାରଖଣ୍ଡ ପରି କଳା; ବିକଟ କାଟି—ଅସୁନ୍ଦର ପୋକ,
 ମିଳିଲ—ଭ୍ରମର, ବିଧାତାଙ୍କ କୃପାବଳରେ କେନ୍ଦୁକାଠ ଅଙ୍ଗାର ପରି କଳା ଅସୁନ୍ଦର
 ଭ୍ରମର ସିନା ମକରୟ ପାନ କରେ । ୧୯ । ମିତ୍ରସୁତାକୁଳେ—ପମୁନାଗରରେ ।
 ୨୦ । ଅହେତୁକ ସ୍ନେହ—କାରଣ ନ ଥାଇ ଯେଉଁମାନେ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି ।
 ପ୍ରଭୁମାନେ—ଦେବତାମାନେ, ରୁମାଧବ—ସୁଗ୍ରୀବ, ଭୁ-ଜେମାଧବ—ସୁଥୁଗର

ଦ୍ଵିଶଇ ପ୍ରଭୃପଣ ଉଣା । ଶଶ ଶଶଧର ଗର ଗଙ୍ଗାଧର ଯୋଗ ଥୁବନ
ପୁରଣେ ଶୁଣା ହେ । ନାଗର । ୨୧ । ସୁବେ ମୋତେ ତୁମ୍ଭ ଶୀରଧାନ୍ତୀ ।
କରଥୁବା ଘେନି ଧର୍ମପୁତ୍ରୀ । ପୁତ୍ରୀନିବିଶେଷ କରି ସ୍ନେହେ ପରପାଳିଥିଲେ
ଜନୟିତ୍ରୀ ହେ । ନାଗର । ୨୨ । କନ୍ୟା ହୋଇଥିଲ ବା ରୋହିଣୀ । ମତେ
କେଉଁ ଦେବା ଏଥୁ ଅଣି । ବାଳା ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ସଖୀ କରାଇବା ବାଲ୍ୟ ସକାଶୁଁ
ମୁଁ ନାହିଁ ଜାଣି ହେ । ନାଗର । ୨୩ । ଏଣୁ ଜଣାଣ ଲେଖଇ ରସି ।
କିଛି ନ ଜାଣେ ଅସଲକେଶୀ । ହେଲେ ହେଲେ ଅନୁଗତ ଅବଧାନୁ ଘେନ
କରୁଣାପୁଷା ବରଷି ହେ । ନାଗର । ୨୪ । କେମା ଲଜେ ସିନା କହୁ ନାହିଁ ।
ତାର ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗବେଦନା ଗୁହଁ । ହେଲାନି ପରତେ ମଦନ କରତେ ନିଶ୍ଚେଁ
ସରସିବ ଗୁନ୍ଦମୁଗୁଁ ହେ । ନାଗର । ୨୫ । ଦୁଃଖେ ଯେବେ ରାମା ଜୀବ
ଯିବ । ତୁମ୍ଭ ପର ପ୍ରଭୁ ନିନ୍ଦ୍ୟ ହେବ । ଗୁଡକ କଣ୍ଠ ଶୋଷଣେ ନାଶଗଲେ
ଘନ ବିନା କାହାର ଲଘବ ହେ । ନାଗର । ୨୬ । ଜୀବ ଯିବା ଚନ୍ଦ୍ରା
ନାହିଁ ତାର । ତୁମ୍ଭ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଯେ ସୁକୁମାର । ମାର ମାରୁଛି ଯେଉଁ ହୃଦେ
ନିରତେ ତହିଁ କାହିଁକି କଲ ଅଗାର ହେ । ନାଗର । ୨୭ ।
ଯେଉଁ ଅଙ୍ଗ ମାର୍ଦଦ ସୁମର । ବାଳା ଶିଶୁପରୁ ସୁକୁମାର । ହେଲେହେଁ
ତୁମ୍ଭ ହୃଦକୁ ନ ଛୁଇଁଲ କଦାଚିତ ବାଧୁବାକୁ ଡର ହେ । ନାଗର । ୨୮ ।

କନ୍ୟା ସୀତାଙ୍କ ସ୍ଵାମୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର । ୨୧ । ଶଶ.....ଶଶଧର (ଚନ୍ଦ୍ର) ଶଶ
(ଠେକୁଆ) କୁ, ଗଙ୍ଗାଧର (ଶିବ) ଗରୁଡ଼ (ବିଷକୁ) ଅଶ୍ଵିତଜନକଠାରେ
କରୁଣା କରି ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ୨୨ । ଶୀରଧାନ୍ତୀ—ପ୍ରନ୍ୟସାନ କରାଇଥିବା
ଧାର ମା; ପୁତ୍ରୀନିବିଶେଷ କରି—କିଛି କନ୍ୟା ପରି, ଜନୟିତ୍ରୀ—ମା, ଜନନୀ ।
୨୩ । କନ୍ୟା—ଦଶବର୍ଷ ବୟସ୍କା ବାଳିକା, ରୋହିଣୀ—ନଅବର୍ଷ ବୟସ୍କା
ବାଳିକା (ଅଷ୍ଟବର୍ଷୀ ଭବେତ୍ ଗୌରୀ, ନବବର୍ଷୀ ତ ରୋହିଣୀ, ଦଶବର୍ଷୀ
ଭବେତ୍ କନ୍ୟା....) ବାଲ୍ୟ ସକାଶୁଁ—ମୁଁ ବାଳିକା ହୋଇଥିବାରୁ ।
୨୪ । ଅସଲକେଶୀ—ଗୁଠିଳକୁନ୍ତଳା; ଅନୁଗତ ଅବଧାନୁ—ଉଚିତ ସାବଧାନତା
ଅଭାବରୁ । ୨୫ । ମଦନ କରତେ—କଦର୍ପର କରତନାମକ ଶସ୍ତ୍ରଦ୍ଵାରା ।
୨୬ । କଣ୍ଠ ଶୋଷଣେ—କଣ୍ଠ ଶୁଖିଯିବାରୁ । ଲଘବ—ଗତିତା ।
୨୭ । ଅଗାର—ଗୃହ, ନାସ । ତାର ମରକାରେ ଚନ୍ଦ୍ରା ନାହିଁ, ମାତ୍ର ତୁମ୍ଭେ ସବୁଦିନ
ତା ହୃଦୟରେ ବାସ କରବାରୁ କାଲେ ତା ଶରୀର ନାଶ ହେଲେ ତା ମଧ୍ୟରେ
ରହିଥିବା ତୁମ୍ଭର ସୁକୁମାର ଶରୀର ଅପାତ ପାଇବ, ଏଥିପାଇଁ ତାହାର ଭୟ ।
୨୮ । ଶିଶୁପର ପୁଷ୍ପପର କୋମଳାଙ୍ଗୀ ହେଲେହେଁ ତୁମ୍ଭ ଶରୀରର ମାର୍ଦଳ
(କୋମଳତା) ମୃଗଣ କରି କାଲେ ତୁମ୍ଭକୁ ବାଧୁବ ଏଥିପାଇଁ ତୁମ୍ଭ ହୃଦୟରେ
ରହିବାକୁ ସାହସ କରୁ ନାହିଁ; ଅର୍ଥାତ୍ ତୁମ୍ଭେ ଚନ୍ଦ୍ରକଳାକୁ ସବୁବେଳେ ମନରେ

ଚଣ୍ଡ କୁସୁମ କୋଦଣ୍ଡଧାରୀ । ତୁମ୍ଭ ନେତ୍ରାନ୍ତ ନିଦେଶକାରୀ । ତୁମ୍ଭକୁ
ସିନା ନ ବାଧୁକ ତା ରୋଷେଁ କେନ୍ଦ୍ର ବଞ୍ଚିବ ନୃପକୁମାରୀ ହେ । ନାଗର । ୨୯ ।
ପ୍ରତିପଦାବିଭାବରାଧକ । ଏବେ ଜେମାଠାରୁ ସ୍ଥୁଳ ହେବ । ଡରୁଛୁଁ ଶ୍ଵାସ-
ବାସଲେଣା ରୋଲମ୍ବ ପକ୍ଷବାଦେ ଅବା ଉଡ଼ିଯିବ ହେ । ନାଗର । ୩୦ । ସୁନ୍ଦ
ସୁଶୀଘ୍ର ହେଲେ ରୁଣ୍ଡ । ତୁମ୍ଭ ରୁମ୍ଭଯୋଗ୍ୟ ଯେଉଁ ଗଣ୍ଡ । ତାହାକୁ
ଛାଉ ପାଣ୍ଡୁ ଭାବ ରୁମ୍ଭୁଛୁ ଏଥୁଁ ନେତ୍ରକୁ ଯେ ବଡ଼ ଦଣ୍ଡ
ହେ । ନାଗର । ୩୧ । ବିଷ ହେଲନି ଦିବ୍ୟ ଅଗନ । ବାଜି
ତପ୍ତ ନିଃଶ୍ଵାସ ଶ୍ଵସନ । ଧରାରେ ଝଡ଼ ମଉଳିଯିବା ଜବା ପର ହେଲନି
ଦନ୍ତବସନ ହେ । ନାଗର । ୩୨ । କେଳି କୁଜଙ୍ଗ କାମଦୁଃଖୀ ।
ମଣେ ପଞ୍ଜବ ଶଯ୍ୟାକୁ ଘାଟୀ । ଗୁଟିଲୁଁ ଡରରେ ପାଟୀର ପକ୍ଷରେ ଦକ୍ଷିଣ
ଜଳା କବାଟୀ ହେ । ନାଗର । ୩୩ । ସହଜେ ତ ମଧ୍ୟ ଅତି କୃଷ । ଏଣୁ
କଲନି ଅତି ଅବଶ । ଝାଉଁଳି ଯିବା ହେମଲତାଅଙ୍ଗୀକ ମହାଦୁର୍ଦ୍ଦ
କୁଚକଲଣ ହେ । ନାଗର । ୩୪ । ବାଳା ହୋଇବାରୁ ଲାଳା ତୁଟି ।
ଦିନେ ଦିନେ ହୋଇଛି ପ୍ରକଟ । ଅପାଙ୍ଗ ନିଜାଙ୍ଗଣେ ଭୂମି ହେଲନି ଶଞ୍ଜ

ସ୍ଥାନ ଦିଅ ବୋଲି କହିବାକୁ ସାହସ କରୁ ନାହିଁ । ୨୯ । ଚଣ୍ଡ କୁସୁମକୋଦଣ୍ଡ-
ଧାରୀ—ପ୍ରଚଣ୍ଡ ସୁଲିଧନ୍ତୁ ଧାରଣକାରୀ (କନ୍ଦର୍ପ); ତୁମ୍ଭ ନେତ୍ରାନ୍ତ ନିଦେଶକାରୀ—
(ଗରଭାଦି ଚକ୍ରପୁରେ) ତୁମ୍ଭଠାରୁ ଗଣା ହେବାରୁ ତୁମ୍ଭ ଚକ୍ରକୋଶର ଆଦେଶ
ଅର୍ଥାତ୍ ଇଙ୍ଗିତ ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । କେନ୍ଦ୍ର—କିପରି । ଦୁଷ୍ଟ ମଦନ
ତୁମ୍ଭର କିଙ୍କର ଥିବାରୁ ତା ଆଦାତ ତୁମ୍ଭକୁ ସିନା ବାଧୁକ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସେ
ଦୁଷ୍ଟର ବୋଧକୁ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ମରିଯିବ । ୩୦ । ପ୍ରତିପଦାବିଭାବରା-
ଧକ—ପ୍ରତିପଦ୍ ତଥୁର କ୍ଷୀଣ ଚନ୍ଦ୍ର, ଶ୍ଵାସବାସଲେଣା—(ପଦ୍ମ ଗାନାୟିକା
ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ନିଃଶ୍ଵାସ ପଦ୍ମପୁଲ ଗଳବର୍ଣ୍ଣିଷ୍ଠ ହୋଇଥିବାରୁ) ତା ନିଃଶ୍ଵାସ
ପବନଦ୍ଵାରା ଅକୃଷ୍ଣ ହୋଇ ପାଖରେ ଉଡ଼ୁଥିବା, ରୋଲମ୍ବ ପକ୍ଷବାଦେ—ଭ୍ରମରର
ଜେଣା ପବନରେ । ୩୧ । ପାଣ୍ଡୁଭାବ—ପାଣ୍ଡୁତା, ରକ୍ତସ୍ନାନତା ଯୋଗୁଁ
ଶେତା ପଡ଼ିଯିବା । ୩୨ । ଅଗନ—ଶାଦ୍ୟ, ଜବା—ମନ୍ଦାରପୁଲ, ଦନ୍ତବସନ—
ଅଧର, ଓଷ୍ଠ । ୩୩ । କାମଦୁଃଖୀ—କାମଧେନ୍ବୁପରି ଅଗ୍ନିଷ୍ଠାୟିନୀ, ପଞ୍ଜବ-
ଶଯ୍ୟା—କୋମଳ ନୂଆପତ୍ତି ଚଢ଼ଣା, ଘାଟୀ—ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ, ପାଟୀର ପକ୍ଷରେ—
ଚନ୍ଦନରୂପ ପକ୍ଷରେ, ଦକ୍ଷିଣର ମଳୟ ପବନ ଭରହଣୀକ ପକ୍ଷରେ
ସନ୍ତୁଷ୍ଟାଦ୍ରବ ହୁଏ, ଏଥିପାଇଁ ତା ଦେହରେ ଦକ୍ଷିଣା ପବନ ନ ଲାଗିବ ବୋଲି
ଝରକାରେ ବଟାଚନ୍ଦନ ଛାଟି ବାୟୁନିର୍ଗମ ମାର୍ଗ ଅମେ ବନ୍ଦ କରୁଛି ।
୩୪ । ମଧ୍ୟ—କଟିଦେଶ, ଅତିକୃଷ—ଅତିକ୍ଷୀଣ । ୩୫ । ଲାଳାତୁଟି—ସୌଦର୍ଯ୍ୟସ୍ଥାନ,

ତାହା ନେତ୍ରଖଞ୍ଜିରୁଟ ହେ । ନାଗର । ୩୪ । ତୁମ୍ଭେ ଚମତ୍କାର ଚନ୍ଦ୍ରବତ ।
ବାଳାଚିତ୍-ଚିତ୍-ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ । କର ପୁରଣ ବିନା ସିନା ଏ ଘେନି
ହୋଇଗଲା ଏତେ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହେ । ନାଗର । ୩୬ । ଏଣୁ ମଣେହେ
ସୁନ୍ଦରବର । କର ସମ୍ପର୍କ ହେଲେ ତୁମ୍ଭର । ଦ୍ରବରୁ ଯେବେ ଦ୍ରବ ଜାତ
ହୋଇବ ହୃଦ କି ହୋଇବଟି ଜେମାର ହେ । ନାଗର । ୩୭ । ଦିନେ
ଦିନେ ଭ୍ରମମାଦବଶେ । ଘେନି ତୁମ୍ଭେ ଥିଲ ପର ପାଶେ । ରୁଷି ବସି
ପୁଣି ତୁମ୍ଭ ଗୁଟୁବାଣୀ ଶୁଣି ବୋଧହେଲା ପର ଦିଶେ ହେ । ନାଗର । ୩୮ ।
ଏକୁ ଅରକେ ହୋଇ ନିପୁଣ । କେତେ ନ ଥିଲେ ନରେଶଗଣ ।
ବାରସେନରାଜପୁତରେ ଭ୍ରମଜା ମଜ୍ଜା ମଜ୍ଜାଇବାର ତ ଜାଣ ହେ । ନାଗର ।
୩୯ । ଅପେ ହରି ପେଷିଥିଲେ ଦୁଇ । କେତେ ବୋଧଲେ ଗିରି ସାମନ୍ତ ।
ଚନ୍ଦ୍ରଶକଳମଉଳି ବିନା ନିକି ଅନେ ରସିଲ ଗର୍ଜରାଗିନୀ ହେ ।
ନାଗର । ୪୦ । ମନ୍ତ୍ର ବିଧିନିଷ୍ଠିତ ମନକୁ । ନତସ୍ଥୁଳାଭିମୁଖ ବନକୁ ।
ଫେରାଇ ଦୁଅଇ ନି କି ବୁଦ୍ଧିବଳେ କଲେ ହେଲେ ନାନା ଯତନକୁ
ହେ । ନାଗର । ୪୧ । ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଏଥୁ ଯେ ହେବ । ତାକୁ ଏ ମନ୍ତ୍ରୀ
କେହି ସହିବ । ଚପଳା ଘନକୁ ମଣି କୁନ୍ଦନକୁ ଯୋଗେ ଘଟାଇଅଛି
ଦଇବ ହେ । ନାଗର । ୪୨ । ନିଶ୍ଚୟ କଲ ବିଧାତା ଅଗ୍ରହ । ପୁଣି ତୁମ୍ଭେ

ଦିନେ ଦିନେ...ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଅଖି ଖଞ୍ଜିରୁଟ ବା ଖଞ୍ଜନ ପର୍ଯ୍ୟାସର ତାହା ଅପାଙ୍ଗ
(ନେତ୍ରପ୍ରାନ୍ତ) ରୁଦ୍ଧ ନିଜ ଅଗଣାରେ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲା, ଏବେ ସେ ସେଠାରେ
ବୁଲିବାକୁ ସ୍ଥାନ ନ ପାଇ ଖଞ୍ଜି (ଛେଟା) ହୋଇ ଗଲଣି, ଅର୍ଥାତ୍ ଏବେ
ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ନେତ୍ରବିଳାସ ଲେପ ହେଲାଣି । ୩୬ । ତୁମ୍ଭେ ବିଚିତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ପରି,
ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଚିତ୍ତ ମଧ୍ୟ ବିଚିତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତମଣି ପରି; କର—କରଣ, ହାତ;
ସାଧାରଣତଃ ଚନ୍ଦ୍ରର କରଣରେ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତମଣି ଭରଲିଯାଏ, ମାତ୍ର ତୁମ୍ଭର
କରସ୍ପର୍ଶ ବିନା ତାହାର ଚିତ୍ତ ଦ୍ରବି ଯାଇଅଛି, ତେଣୁ ଦୁହେଁ ବିଚିତ୍ର ।
୩୭ । ଯେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତରେ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତମଣି ରୁଦ୍ଧ ତା ଦେହରେ ତୁମ୍ଭ କର
(ହାତ) ବାଜିବ, ସେତେବେଳେ ସେହି ଭରଲ ବସ୍ତୁରୁ ପୁଣି ଯେବେ ଭରଲ ବସ୍ତୁ
ବାହାରିବ, ତେବେ କାଳାର ହୃଦୟ କଅଣ ହେବଟି ? ୩୯ । ବାରସେନ-
ରାଜପୁତ—ନଳ, ଭ୍ରମଜା—ଦମୟନ୍ତୀ; ମଜ୍ଜା—ଅନ୍ତଃକରଣ, ମନ । ୪୦ । ବୋଧଲେ
—ବୁଝାଇଲେ, ଗିରିସାମନ୍ତ—ହମାଳୟ, ଚନ୍ଦ୍ରଶକଳମଉଳି—ଚନ୍ଦ୍ରଶଶିଆସୁଖିବ ।
୪୧ । ମନ୍ତ୍ର—ଭାବରେ ଉନ୍ମତ୍ତି, ବିଧିନିଷ୍ଠିତ—କିମ୍ବଦନ୍ତୀସାରେ ସ୍ଥିରସ୍ଥକଳ, ନତ-
ସ୍ଥୁଳାଭିମୁଖ—ନିମ୍ନଦେଶଗାମୀ, ବନ—ଜଳ (ଭୁଲନାକର କୁମାର ସମ୍ଭବ—
କରପ୍ତସ୍ତୋତ୍ରପୁରାଣସ୍ତୁ ମନଃ ପଦ୍ମଶ୍ରୀମୁଖପୁଷ୍ପ ପ୍ରଣୟସ୍ତୁ) । ୪୨ । ଚପଳା—

ମଧୁର ବିଗ୍ରହ । ଜେମାଭୁବନରୁ ସଣସରୋଜିନୀ ଅଭ ଏ ବିଧିରେ କି
 ସନ୍ଦେହ ହେ । ନାଗର । ୪୩ । ଦୁରେ ଥାଉ ଅନ ଭାଗ୍ୟମାନ । କ୍ରମେ
 ହୋଏ ସିନା ଏ ବିଧାନ । କରୁପେ ହେଲେ ମୋ ସଖୀ ପ୍ରାଣ ରଖି ଦେଇ
 ଦରଶନରସାୟନ ହେ । ନାଗର । ୪୪ । ଅଗେ ଅସୁକ୍ତ ମାସ ମାଧବ । ତହିଁ
 ବଳସ ପକ୍ଷରେ ହେବ । ବସନ୍ତ ମାଧବରୂପୀ ରମାଧବ ଦେବଙ୍କର ଯାହା
 ମହୋତ୍ସବ ହେ । ନାଗର । ୪୫ । ବହୁ ନୃପେ ନ ଥିବେ ସାଥରେ ।
 ନେତ୍ରରଞ୍ଜନପୁରୀ ପଥରେ । ନୃପାସୁଜାରେ କ୍ରପାରେ କିଜେ ହେବେ
 କାମଳାନଗରୀକି ଥରେ ହେ । ନାଗର । ୪୬ । ମନସିକ ମୁଗୟୁ
 ପୁଙ୍ଗବ । ପ୍ରକାଶିବ ତା ବିଦ୍ୟାପ୍ରଭାବ । କନକମଞ୍ଜରୀ ଖେଳାଖଞ୍ଜରୀଟ
 ପଞ୍ଜରୀରେ ସେଠାରେ ପଡ଼ିବ ହେ । ନାଗର । ୪୭ । ଚିତ୍ତ ନୋହୁଲେ
 ଏଥକୁ ରାଜି । ଏଡ଼େ ପଶଶୋଭା ଯିବ ଭାଜି । ରାଜାବନେହାନାଶକ
 ବୋଲି ଲେକେ ନିଶ୍ଚେ ଗଲଟି ଉନ୍ନିମ ବାଜି ହେ । ନାଗର । ୪୮ ।
 ତୁମ୍ଭ ପଣ୍ଡିତପଣ ଅଗାଧ । ତହିଁ ବିସ୍ତର ଲେଖା ନିଷେଧ । ବ୍ୟାସକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ
 ବିନ୍ୟାସ ପରୁରବା ପର ହେବ ସିନା ଅପରାଧ ହେ । ନାଗର । ୪୯ ।
 ପଞ୍ଜବାଏ ଏ ଶିଶିରେ ବନ । ବୁଦ୍ଧ ଦେହେ ରଖେ ପଡ଼ିବନ । ଯୁବ-
 ସନ୍ଦେଶାମୃତ ନାମ ଏ ଗୁନ୍ଧ କବିଦୋଷକୁ ନ ଘେନି ଘେନ ହେ ।
 ନାଗର । ୫୦ । ରାମକୃଷ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତମୟ । ଯେଟି ସୁରେଶାସୁକ ପ୍ରଣୟ ।
 ତାହାଙ୍କ ଚରଣସରୋଜ ଶରଣ ନୃପ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠସୟ ହେ ।
 ନାଗର । ୫୧ ।

କିଳିଳ; ମଣି—ରତ୍ନ; ବୁଦ୍ଧ—ସୁନା । ୪୩ । ମଧୁର ବିଗ୍ରହ—ସୁନ୍ଦର ଶରୀର-
 ଧାରୀ ଓ ମଧୁକାଳୀନ ବା ବସନ୍ତକାଳୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ସରୋଜିନୀ—ପଦ୍ମିନୀ ।
 ୪୪ । ଦରଶନରସାୟନ—ଦର୍ଶନଦାନରୂପ ଜୀବନରସକ ରସୌଷଧ । ୪୫ । ମାଧବ
 ମାସ—ବୈଶାଖମାସ; ବଳସପକ୍ଷ—ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ; ବସନ୍ତମାଧବରୂପୀ—ବସନ୍ତଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର
 ସ୍ବାମୀରୂପୀ; ରମାଧବ—ବିଷ୍ଣୁ । ୪୬ । ନେତ୍ରରଞ୍ଜନପୁରୀପଥରେ—ଚନ୍ଦ୍ର ଅନନ୍ତ-
 ପ୍ରଦ ଏ ନଗରର ପଥରେ । ୪୭ । ମନସିକମୁଗୟୁପୁଙ୍ଗବ—କନ୍ଦର୍ପରୂପ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
 ଶିବାୟ । କନକ...ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ସୁବର୍ଣ୍ଣମଞ୍ଜରୀରୂପ ନେତ୍ରପ୍ରାନ୍ତରେ ଖେଳୁଥିବା
 ଖଞ୍ଜରୀ ପକ୍ଷୀ ସେହଠାରେ ପଡ଼ୁଥିବେ ପଡ଼ିବ, ଅର୍ଥାତ୍ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ସେହଠାରେ
 ତୁମ୍ଭକୁ ଦେଖିବ । ୪୯ । ବର୍ଣ୍ଣବିନ୍ୟାସ—ଅଟରପ୍ରାପନରାଜ । ୫୦ । ଏ ଗୁନ୍ଧ
 ଶୀତକାଳରେ ମଧ୍ୟ ବନରୁ ନିବିଡ଼ବନରୁ ବାହାଏ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—କାମୋଦୀ

(ନାୟକର ଅନୁଶ୍ରୁତି)

ନୃପତିନୟ ନୟ ନୟନ ସବନୟ ପ୍ରିୟ ବୟସ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ରସି ।
 ଏକାନ୍ତେ ବସି ବଶିମନୋରଞ୍ଜନା ବଶୀକରଣ ଗୁଣ କହେ ହସି ହେ ।
 ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ବାରିଜସମ୍ଭବ ସେ ଭଲ । ନାଗ୍ନ ଜଗତେ ଯେ ରଚିଲ ।
 ଭରୁଣେଷଣେ ଶଶ ଦେବାରେ ବିଚକ୍ଷଣ ଶୁଭଲକ୍ଷଣ ପୁଣ୍ୟ କଲ ସେ । ୧ ।
 ଏକାକୀ ନୟନର ନରମ ସ୍ଥଳୀ ନ ରଖଇ କି ସମ୍ପତ୍ତି ସୁଖର । ମେରୁଶିଖର
 ଖର ତଟିନୀ ଜଳେ ଖରବର ଯେ ଶରୀର ଅଖର ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ।
 ଅନେକ ଜବାଳି କାଶୀରେ । ଚଢ଼ାଇ ଯେ କାଳିକା ଶିରେ । ଚମ୍ପା
 ତାହାଙ୍କ ବର ବରାଙ୍ଗେ ଦେଲେ ବର ବୋଲିଏ ରସିକଗୁଣିରେ ହେ ।
 ୨ । ଯେ ତପଞ୍ଜିରେ ତପ କରି ପଞ୍ଚାଗ୍ନି ତପତିରେ ବା ହୋଇଥାଏ
 ଭକ୍ତ । ସେ ସିନା ତଲେ ରକ୍ତ ରକ୍ତବାସୀକି ରକ୍ତ କରଇ କରେ ମଦନାଳ
 ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ଅଜାବ ଯାର ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ । ତା ଜୀବ ସିନା ଜୀବେ
 ଲେଖି । ପାଳି ବେଭାର ତାର ଅଜାବେଶ୍ବର ଗିର ଯା ଜିତେ ନାହିଁ ଧାତା
 ରେଖି ହେ । ୩ । ସମଧୁ ମଧୁରସା ରସାଳରସମିସା ସରଶାକରସାକର ।
 ଧରେନ୍ଦ୍ରଜା ଅଧରେ ଧରେ ଅନୁରୋଧରେ ଧୀରେ ଯେ ନିବେଦିତ

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ନୟ ନୟନ—ଶାସ୍ତ୍ରକ୍ଷୁ, ନାତିନୟନ; ପ୍ରିୟବୟସ୍ୟ—ପ୍ରିୟସଖା,
 ବଶିମନୋରଞ୍ଜନା—ମୁକ୍ତମନୋମୋହନୀ, ବାରିଜସମ୍ଭବ—ବ୍ରହ୍ମା, ଭରୁଣେଷଣେ-
 ଶଶ...ଯୁବକମାନଙ୍କ ତନ୍ତ୍ରରେ ଶଶ ଅନନ୍ତ ଦେବାରେ ନୟନ ଶୁଭଲକ୍ଷଣଦ୍ବାରା
 ପୁଣ୍ୟ କଲ । ୨ । ଏକାକୀ ନୟନର ନରମସ୍ଥଳୀ—(ସ୍ତ୍ରୀ) ତନ୍ତ୍ରରେ ଏକମାତ୍ର
 ନର୍ମ (କୀର୍ତ୍ତା) ସ୍ଥାନ; ମେରୁଶିଖର—ମେରୁପର୍ବତର ଶୁଙ୍ଖ; ଖରତଟିନୀ—ପ୍ରବଳ
 ସ୍ରୋତସ୍ପତ୍ନୀ (ଏଠାରେ ସ୍ବର୍ଗଜଙ୍ଗା); ଖରବେ—ବ୍ୟୟ କରେ, ଅଖର—ଶେଷରେ,
 ଜବାଳି—ଜବା ବା ମନ୍ଦାର ଫୁଲସବୁ, ତାହାଙ୍କ ବର—କାଳିକାଙ୍କ ସ୍ବାମୀ କିଶ୍ରେଶ୍ବର
 ଶିବ; ବରାଙ୍ଗେ—ସୁନ୍ଦର ଶରୀରରେ, ବର—ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ୩ । ତପଞ୍ଜି—ଗ୍ରୀଷ୍ମରତ୍ନ,
 ତର—ଅତରଣ କରି; ପଞ୍ଚାଗ୍ନି ତପତିରେ—ଗୃହପାଣର ଗୃହପତ୍ନି ଓ ମୁଣ୍ଡ
 ଉପରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଏହି ପଞ୍ଚାଗ୍ନି ଉତ୍ତପ୍ତରେ; ତଲେ—ବିଛାଣାରେ, ଶଯ୍ୟାରେ; ରକ୍ତ
 —ଶୋଭା ପାଇ; ରକ୍ତବାସୀ—ପଦ୍ମନେତା; ରକ୍ତ କରଇ—ସମ୍ପତ୍ତି କରଇ;
 ମଦନାଳ—କାମଯୁକ୍ତ; ଅଜାବ—ଜାବିବା ବା ଅଶ୍ରୁୟ, ପାଳିବେଭାର—ଦୁଷ୍ଟ

କରେ ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ବଧୂଲ୍ଲ ମଧୁଲ୍ଲଟ ପର । ବଧୂ ଅଧରୁ ମଧୁଝର ।
 ପିଏ ସେହି ତରୁଣ ରଣରଣକ ରଣ ରସଲହରୀରେ ପହଁର ହେ । ୪ ।
 ଯେ ପୁରୁଷରେ ବରେ ଲଭି ଥାଇ ଶ୍ରୀବରେ ଚଢ଼ାଇ ତୁଳସୀମଞ୍ଜରୀ । ସେ
 ସିନା ସୁନାଗରୀ ତପତ ସୁନାଗୋରୀ ନୟନ ଖଞ୍ଜନପଞ୍ଜରୀ ହେ ।
 ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ତରୁଣୀ ଚିତ୍ତର ଭିତର । ତରଳ ନ ପାରେ ଇତର । ତାର-
 ତରଳତର ତରଙ୍ଗ ନେତ୍ରାନ୍ତର ଇତରେ ହୃଦର ଖାତର ହେ । ୫ ।
 ପରାନ୍ତର କନ୍ଦଳୀ ଦଳି ମାନସସ୍ଥଳୀ ମହାକି ହେବାକୁ ବାହାର । ଅବଳା-
 ବଳାବଳାହକନିନହୁଁ ବଳାତଗୟ ନ ଲଭେ ଯାହାର ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ।
 ସେ ନିଜ ଜମା ପୁରୁଷରେ । ସରେ ସେ ସୁବ କଳ୍ପସରେ । ସରେ ଯେ
 ବିଶେଷରେ ମଧୁମାସ ଶେଷରେ ନ ଖେଳେ ବିବାସ ବେଶରେ ହେ । ୬ ।
 ବରାବେହାର ହାରଲତା କର ବାହାର ବାହାରେ ଯେ ଭିଡ଼େ ନିବିଡ଼େ ।
 ବରତୁଳ ଲକୁଚବରତୁଳତା କୁଚଯୁଗ ସନ୍ଧରେ ଧୀରେ ଜଡ଼େ ହେ ।
 ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । କି ଭାଗ୍ୟ ସତେ ସେ ଯୁବାର । ବାରଦ୍ଵିଲେକେ ତା ସେବାର ।
 ବାରତା ବହିବାରେ ନ ଥିବ କେହି ବାରେ କେ ହେବ ତାହା
 ପରବାର ହେ । ୭ । ଧନଦାହୁଜ ଛଳି ମୋଡ଼ି ମୁଣ୍ଡମଣ୍ଡଳୀ କୁଣ୍ଡପିଚିଣ୍ଡେ

ବ୍ୟବହାର, ଆଜ୍ଞାବେଶ୍ଵର !—ହେ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟେ । ଅସ, ରେଣି—ଲେଣି ।
 ୪ । ସମଧୁ—ମହୁ ସହିତ, ମଧୁରସା—ଦ୍ରାଘା, ରସାଳରସ—ଅମ୍ବରସ, ସର—
 ଦୁଧସର, ଶାବର—ନବୀତ, ରସାବର—ନାନା ରସପୁର୍ଣ୍ଣ ଅମୃତହୃଦ୍, ଧରେନ୍ଦ୍ରକା
 —ପାବଣୀ, ବଧୂଲ୍ଲ...ବଧୂଲ୍ଲୟୁଲ୍ଲକୁ ମଧୁଲ୍ଲଟ (ଭ୍ରମର) ପର; ମଧୁଝର—ମଧୁପୁର୍ଣ୍ଣ
 ପାତ୍ର, ରଣରଣକରଣ—କାମସୁଦ୍ଧା, କାମଦୀତା । ୫ । ବରେ—ବରଦ, ଶ୍ରୀବରେ
 —ବିଷ୍ଣୁକଠାରେ, ସେ ସିନା...ସେ ସିନା ଅଭିଷା ସୁନାପର କାନ୍ତିବିଶିଷ୍ଟା
 ସୁନ୍ଦରୀର ଚନ୍ଦ୍ରରୂପ ଖଞ୍ଜନ ପକ୍ଷୀର ପଞ୍ଜରୀସୁରୂପ ହୃଦ, ଅର୍ଥାତ୍ ସୁନାଗରୀର ହୃଦ୍
 ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ଅବକ ରହେ, ଇତର—ଦୁର୍ଗା ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭକ୍ତ ଭଲ ଅନ୍ୟ
 ବ୍ୟକ୍ତି, ତାରତରଳତର—ଚଞ୍ଚଳ ନେତ୍ରର ତାରକାୟୁକ୍ତ; ତରଙ୍ଗ ନେତ୍ରାନ୍ତର
 —ତଳତଳ ନୟନଭଙ୍ଗୀ । ୬ । ପରାନ୍ତରକନ୍ଦଳୀ—ପରମାନନ୍ଦର ଅକ୍ଷର;
 ଅବଳାବଳାବଳାହକନିନହୁଁ—ସ୍ତ୍ରୀର ବଳା (ବଳୟ) ରୂପ ବଳାହକ (ମେଘ)
 ନିନହୁଁ (ଧୂନିରୁ), ବଳାତଗୟ—ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାମର୍ଥ୍ୟ, କଳ୍ପସ—ପାପ, ସରେ ଯେ
 ବିଶେଷରେ...ପୋଖରୀରେ ବସନ୍ତକାଳ ଶେଷରେ ଯେ ବିବାସବେଶରେ
 (ବସୁନ୍ଧନ ବା ନଗ୍ନ ହୋଇ) ନ ଖେଳେ, ସେ କି ପୁରୁଷରେ ଜମା (ଗଣା) ?
 ୭ । ବରାବେହା (ବର—ବଡ଼, ଅବେହ—ନିତମ୍ବ ଯାହାର) ସୁନ୍ଦରୀ,
 ନିତମ୍ବବତୀ ସ୍ତ୍ରୀ; ବରତୁଳ—ଗୋଲ, ଲକୁଚବରତୁଳ—ସୁନ୍ଦର ଜେଉଁଫଳ
 ପର, ବାରଦ୍ଵିଲେକ—ଚଉଦ ଭୁବନ, ସେବାରବାଣୀ ବହିବାରେ—ଅରାଧନାର

ପକାଇଲା । ଜଣି ଜଗତା ଗତ କରି ନାଶ ସନ୍ତତି ସୁଖେ ସମୟ ବଞ୍ଚାଇଲା
ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ଜଗଜ୍ଜନନୀଙ୍କି ନିରୋଧ । ହୋଇଲା ସିନା ଅପରାଧ । ହେଲେ
ରସନାଞ୍ଜଳିପତି ଶିରଃପତି ପରତ ରଖିଗଲା ସିଦ୍ଧି ହେ । ୮ । ତରୁନଚୟ
ବନେ ତରୁଣୀ ଲୟ ମନେ ଧରୁଁ ନିରତେ ତା ନ ସହ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗକୁ
ବିଦି ବିଦିଲା କ୍ରପା ବଦି ପଦିଲା ସୁନାଶ୍ରୁତି ତହିଁ ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ତେଡ଼େ
ବିବେକା ପୁରୁଷତ । ମୁନିଦାରକେ ଦେଲେ ଚିତ୍ତ । ସଫଳୀ ସମୁଦର
ମୁକୁଟପ୍ରାପ୍ତ ହର ଅର୍ଦ୍ଧ ଦେହରେ ଶୋଭା ଚନ୍ଦ୍ର ହେ । ୯ । ଜଡ଼କୁ ଜଡ଼ୀ
ଜଡ଼ ଗଡ଼କୁ ସିନା ଗଡ଼ୀ ଜଟାକୁ ଜଟୀ ଅଛି ଜଟି । ଲଟା ମଧ୍ୟରେ ଲଟୀ
ହୋଇଛି ଜଟା ଜଟି ଏହା ନ ମଣ ବଟାବଟି ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ଦ୍ରୁମରେ
ବୋଲିଏ ଯେ ମୁନ । ତା ଅଙ୍ଗେ ତାମ୍ବୁଳୀ କାମିନୀ । ଗତ ବାରିବାହକୁ
ଚପଳା ଭୁରୁହକୁ ବଞ୍ଚିଲା ସିନ୍ଧୁକୁ ତଟିନୀ ହେ । ୧୦ । ଘଟକୁ ଘଟୀ ପଟୀ
ପଟକୁ ତଥା ନଦୀ ତଟକୁ ତଟୀ ଘଟିଅଛି । ଶକଟକୁ ଶକଟୀ ଯୁବାକୁ
କୃଶକଟୀ ବାହାରେ ସାହା ନାହିଁ କିଛି ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ପୁରୁଷ ପ୍ରକୃତିର
କୃତି । ଏରୂପେ ଏ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରକୃତି । ସୁକୃତିଜନ ବିନା ଅନ ଜନ ନଗନା ନ
ଥାଇ ଲଭିଥାଏ ସ୍ଥିତି ହେ । ୧୧ । ନାଗର ପଦ୍ମବନ ବନସ୍ଥଳୀମଣ୍ଡନ

ସମ୍ପାଦି ବହନ କାର୍ଯ୍ୟରେ; ପରବାର—ପରଜନ, ଅସ୍ମାୟ । ୮ । ଧନଦାନୁକ—
କୁବେରକ ସାନଭାଇ, ରବଣ; ଛଳ—ଅଭିଯୋଗ, ବୁଝିପିଚିଣ୍ଡେ—ହୋମ—
ବୁଝିର ଗର୍ଭମଧ୍ୟରେ, ଜଗତା—ସୂର୍ଯ୍ୟବାହୁ, ଗତିକରନାଶସନ୍ତତି—ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ
ଜଗତଜୀବନ ମନେକରି, ଜଗଜ୍ଜନନୀ—ଜଗତର ମାତୃସ୍ଥାପନା, ସୀତାଦେବୀ;
ନିରୋଧ—ବନ୍ଦ କରି, ହେଲେ...ଏପରି କଲେ ସୁଦ୍ଧା ରସିକସମୁଦର ଶିରୋ-
ଭୂଷଣ ବସ୍ତ୍ରର ସିଦ୍ଧି ରଖିଗଲା ଅର୍ଥାତ୍ ରସିକଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ଶାଢ଼ୀ ବାନ୍ଧିଗଲା ।
୯ । ତରୁନଚୟ...ବନ୍ଧମାନେ ଅରଣ୍ୟମଧ୍ୟରେ ସବଦା ଯୁବକ ଲୟ (ପ୍ରଣୟ)
ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରିବାରୁ, ସୁନାଶ୍ରୁ—ଏକପ୍ରକାର ବୃକ୍ଷ ଓ ସୁନ୍ଦର ନାଶ୍ରୁ;
ପୁରୁଷତ—ଲୟ; ମୁନିଦାରକେ—ମୁନିଦାର ଅହଞ୍ଜାଳଠାରେ, ଅର୍ଦ୍ଧଦେହରେ
—ଅର୍ଦ୍ଧନାଶ୍ରୁରୂପରେ । ୧୦ । ଜଡ଼, ଜଡ଼ୀ, ଗଡ଼, ଗଡ଼ୀ, ଜଟ, ଜଟୀ ପ୍ରଭୃତି
ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀବାଚକ ଶବ୍ଦ ଏକତ୍ର ବ୍ୟବହୃତ ହୁଏ । ଜଟାଜଟି—ପରସ୍ପର
ସ୍ନେହ, ବଟାବଟି—ମିଥ୍ୟା, ଠକାଠକ; ଦ୍ରୁମରେ...ଅଗସ୍ତି ଦ୍ରୁମ ତାମ୍ବୁଳୀ
—ପାନଳତା, ବାରିବାହ—ମେଘ, ଚପଳା—ବିଭୁଳ, ଭୁରୁହ—ବୃକ୍ଷ, ବଞ୍ଚିଲା
—ଲତା । ୧୧ । ଘଟ—ମାଠିଆ, ଘଟୀ—ସୁଦ୍ରଘଟ, ଘଡ଼; ପଟୀ—ଶାଢ଼ୀ, ପଟ
—ବସ୍ତ୍ର, ତଟ—ଭୂଲ, ଶର; ତଟୀ—ଗରୁଡ଼ମି, ଶକଟ—ଶଗଡ଼, ଶକଟୀ—
ସୁଦ୍ର ଗାଡ଼ି; କୃଶକଟୀ—କ୍ଷୀଣମଧ୍ୟା ଯୁବକ, ପୁରୁଷ...ଏ ବିଶ୍ୱପ୍ରକୃତି ପ୍ରକୃତି-
ପୁରୁଷଙ୍କ ସଂଯୋଗରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ; କୃତି—କାର୍ଯ୍ୟ, ସୁକୃତିଜନ...ପୁଣ୍ୟାସ୍ଥାନେକ ଭଲ

ମଧୁ ଶ୍ରୀବନଜନୟନା । ପୁରୁଷ ଜନ୍ମ ଲେହା ଶିଶୁସ ସର ଦେହା ପରଶୁ
ମଣି ପର ସିନା ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ସୁରଗ ହେବା କ୍ଷଣେ ତାର । ସୁବର୍ଣ୍ଣ
କଳି ଦିଶେ ତାର । ସ୍ୱଗତ ଅବଶେଷେ ପ୍ରସରର ବଶେଷେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ
ପାଟଳୀ ପ୍ରସୂର ହେ । ୧୨ । ଅକାରବନ୍ତ ପଣେ ରମାଙ୍କୁ ଏହି ରାଣେ
ଅଧିକା ବୋଲି ହେଲୁ ରାମା । ସୁବେ ଦୀର୍ଘ ଯନ୍ତରେ ଦ୍ୱିତୀୟା ମିଳେ
ଗିରେ କହିଲେ ମିଳନ୍ତୁ ପ୍ରଥମା ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ଅଜନମୋହନା
କମଳା । ଜନମୋହନା ପ୍ରେମଶୀଳା । ଶିଳାଲୁଖିତାକ୍ଷର ମଧ୍ୟେ କର ବକ୍ଷର
ସ୍ୱପାରସାରଶିଶୁବାଳା ହେ । ୧୩ । ଅଙ୍କେ ଶଙ୍କରଙ୍କର ଧୃତଦଳନାବର
ପଙ୍କେରୁହାଣୀ ଥିଲେ ଜମି । ସୁର୍ଗେ ବିହର ହରହୃୟପଦଗା ହର ହର-
ଚନ୍ଦନ ବନେ ଭ୍ରମି ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । କି ଭାବ୍ୟ ଭୂଞ୍ଜିବ ମାନବ ।
ନବବୟସୀ ସେ ଯିଦିବ । ଦିବସବିବସନ ସୁଷମା ଶିବସନମତି ନ ଥିଲେ
କେ ଦେଖିବ ହେ । ୧୪ । ରତିପତିର ଜୀବ ତରସ୍ୱାରଭୂତିର ନିବାସଣ
ବାରଣଗତି । ଯା ହୃଦୟେ ଭରମ ରମଣୀୟ ବରମ ପର ହୋଇବ
ପ୍ରତିରାତି ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ବିନା ନଗନା ଅବାଲେକେ । ସେ ଲେକ ବସି
ବୁଲୁଲେକେ । ଲେକେଶପଦ ପାଦନତି ହେଲେହେଁ ପଦ ବିପୁବ
ହେବ ତ ଅସ୍ତ୍ରୋକେ ହେ । ୧୫ । ଆଉ ରମଣୀମଣିମୁଖଚନ୍ଦ୍ର କି ମଣି

ଅନ୍ୟ କେହି ସ୍ତ୍ରୀ ସହୃଦ ସୁଖଭୋଗ କରେ ନାହିଁ । ୧୬ । ରସିକଲେକର
ପୌବନ ବନସ୍ତଳାସୁରୂପ, ବନସ୍ତଳୀ ପେପର ମଧୁଶ୍ରୀ (ବସନ୍ତଲକ୍ଷ୍ମୀ) ଦ୍ୱାରା
ଶୋଭିତ ହୁଏ ପଦ୍ମନେତ୍ରୀ ସ୍ତ୍ରୀଦ୍ୱାରା ସେହପରି ରସିକର ପୌବନ ମଣ୍ଡିତ ହୁଏ ।
ପୁରୁଷଜନ୍ମ ଲୁହା ପର କଠିନ, ଶିଶୁସଥୁଲ ସଦୃଶ କୋମଳାଙ୍ଗୀ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ପର୍ଶମଣି
ପରି ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱର୍ଗରେ ପୁରୁଷ ସୁନାଠାରୁ ବଳି ତାର (ଉତ୍କଳ) ଦିଶେ, ସଙ୍ଗତ—
ସଙ୍ଗମ, ସୁବର୍ଣ୍ଣପାଟଳୀ...ରୂପଶ୍ରୀ ସୁନ୍ଦର କରଦୟ । ୧୭ । ଅକାରବନ୍ତପଣେ—
ଅବୃତ୍ତ ସୌଷ୍ଟବରେ ଓ ‘ଅ’ ଅକ୍ଷର ଅଧିକ ଥିବାରୁ, ରମା—ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ରାମା—
ସ୍ତ୍ରୀ, ଦ୍ୱିତୀୟା—(ଏଠାରେ) ରାମା, ଗିରେ କହିଲେ—କଥାରେ କହିଲେ ବା
ମାଗିଲେ, ପ୍ରଥମା—(ଏଠାରେ) ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଅଜନମୋହନା—ଜନ୍ମରହୃତ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ
ସନ୍ତୋଷଦାୟିନୀ; ଶିଳାଲୁଖିତାକ୍ଷର...ପଥରରେ ଲେଖା ଅକ୍ଷର ପରି ହୃଦୟ
ମଧ୍ୟରେ ଲେଖି ରଖା ଯେ, ବାଳା (ସ୍ତ୍ରୀ) ସ୍ୱପାରର ସାରଣ(ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଶୋଭା) ।
୧୮ । ଯେବେ କୋଳରେ ଶିବମୋହନା ଅର୍ଥାତ୍ ରୂପବତୀ ଯୁବତୀ ସ୍ତ୍ରୀ
ଆସେ, ତେବେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ବିହାର କରି ହରହୃୟପଦଗା (ଲହରୀପଦ) ଲାଭ କରି ହର
ଚନ୍ଦନବନ (ନନ୍ଦନବାନ)ରେ ବୁଲିଲେ ମନ୍ତ୍ରଷ୍ଟ୍ୟ ଦର୍ଶିବୁ କଅଣ ଅଧିକ ମୁଖ
ପାଇବ ? ଯିଦିବ—ସ୍ୱର୍ଗ, ଦିବସବିବସନସୁଷମା—ଦିନରେ ନଗ୍ନଶୋଭା,
ଶିବ ସନମତି—ଶିବଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ । ରତିପତି—କନ୍ୟା, ଗରତିରସ୍ୱାରାଗତି—

ମଣିଷିଶରାଳୟମାନେ । କେଉଁ ରସଲଭକୁ ଭକ୍ତଲବ୍ଧଭକ୍ତ ମୋଦେ-
ପିଅନ୍ତି ପ୍ରତିଦିନେ ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ବିରୂପଙ୍କର ରୂପପଣ । ଏହି-
ବୋଧରୁ ଏକା ଜାଣ । ସୁରତଟିନାତଟ ନିକଟେ ଆର ଘଟ ଜଳୁଁ ଲଭନ୍ତି-
ସନ୍ତର୍ପଣ ହେ । ୧୬ । ମୁଦୁଳାଙ୍ଗୀର ଗିରି ବନ୍ଧୁଭାବ ଭଙ୍ଗିର ସମୀପେ ଯାର-
ଶୁଣ ଥିବ । ମହତା କଳାବତୀ କଳ୍ପପୀ ରବେ ପ୍ରୀତି ଲବେ ତ ତାହାର-
ନୋହିବ ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ଶୁକ ପଠନ ଶବ୍ଦଦର । ପିକ ପଞ୍ଚମ ନିନଦର ।
ଶ୍ରବଣରେ ତରସ ରସସଙ୍ଗୀ ହରଷ ଜନ୍ମେ କି ହୋଇବ ହୃଦର ହେ । ୧୭ ।
ପରମାଦର ଦରପଣିକମ୍ବୋଦର ଗଣ୍ଡମଣ୍ଡଳଠାରେ ଥିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମ-
ଦେବର ବର ଲବ୍ଧ ଗଉରବର ଭାଜନ ସେହି ହୁଏ ଭଲେ ହେ ।
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ତାହା ସମାନ ନାହିଁ ଧନ । ତାହା ସମାନ ସମ୍ମୋହନ । ଯାହା-
ସମାନ ମନ୍ଦ ଲଲ୍ଲ ଲପନ ଗୁନ୍ଦ ପ୍ରମୋଦ ସନ୍ମୋହ ଦହନ ହେ । ୧୮ । ଭୂଷାର-
ବାସ ବାସରହିତ କୃଷିବାସପରସଙ୍ଗରାନ୍ତ ନିଃଶ୍ଵାସ । ଯେ ଭୋଗ କରି-
କରିଗତ ଗଣ୍ଡମଳୟ ସ୍ଵେଦର ରଗିବ ନିରାସ ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ମଳୟ-
ବନୀ ମଧ୍ୟତର । ମନ୍ଦ ଚନ୍ଦନଗନ୍ଧରେ । କେହି ସେ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ହେବ
ତାର ରଞ୍ଜନ ଯାହାର ସ୍ଵଭାବ ଖତର ହେ । ୧୯ । ଚରଣତାମରସ

—ଶର ଆଘାତ ଭୟ, ଭରମରମଣୀୟ—ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ପରି ସୁନ୍ଦର, ବର୍ମ—ସାଞ୍ଜୁ,
ଲେକେଶପଦ—ବ୍ରହ୍ମପଦ, ବିପୁବ ହେବ—“ପଦ” ଶବ୍ଦ “କି” ପୁବ
ହେବ ଅର୍ଥାତ୍ ବିପଦ ହେବ, ଅସ୍ରୋକେ—ବହୁ ପରିମାଣରେ ।
୧୬ । କି ମଣି—କଅଣ ମନେ କରି, ମଣିଷିଶରାଳୟମାନେ—ଦେବତାମାନେ,
ଭକ୍ତଲବ୍ଧଭକ୍ତ—ନକ୍ଷତ୍ରପତି ଅର୍ଥାତ୍ ଚନ୍ଦ୍ର, (ପୁରାଣରେ ଅଛି ଦେବତାମାନେ
ପ୍ରତ୍ୟହ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କଳା ପାନ କରନ୍ତି) । ବିରୂପ—ଦେବତା, ରୂପପଣ—ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ,
ବୋଧ—ବୁଦ୍ଧି, ସୁରତଟିନା—ସ୍ଵର୍ଗଗଙ୍ଗା, ସନ୍ତର୍ପଣ—ସନ୍ତୋଷ, ଭୃପ୍ତି ।
୧୭ । ମହତା—ନାରଦଙ୍କ ବାଣୀ, କଳାବତୀ—ଭୃଷ୍ଣୁ ଗନ୍ଧର୍ବଙ୍କ ବାଣୀ, କଳ୍ପପୀ—
ସରସ୍ଵତୀଙ୍କ ବାଣୀ, ତରସରସସଙ୍ଗୀ—ଶୀଘ୍ର ରସ ଉନ୍ନେଷକାରୀ । ୧୮ । ଦରପଣ
ବିନ୍ଦୁ.....ଦର୍ପଣ ବିନ୍ଦୁ ସୋଦର (ସଦୃଶ) ସ୍ଵଚ୍ଛ ଗଣ୍ଡଦେଶ ଯାହାର, ଗୌରବର
ଭାଜନ—ଗୌରବ ବା ପ୍ରଶଂସା ଲଭ କରିବାର ଅଧିକାରୀ, ଲପନ—ମୁଖ,
ପ୍ରମୋଦସନ୍ମୋହଦହନ—ଆନନ୍ଦସମୁଦ୍ରର ଧୂସକାରୀ । ୧୯ । ଭୂଷାରବାସ—
ଶୀତଳ ଗୃହରେ, ବାସରହିତ—ନଗ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ, କୃଷିବାସପରସଙ୍ଗରାନ୍ତ ନିଃଶ୍ଵାସ
—କାମସ୍ଵଦ ଶେଷ ନିଃଶ୍ଵାସ, କରିଗତ...ଗଜଗମନା ସ୍ତ୍ରୀର ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳରେ
ଅଙ୍କିତ ମଳୟ ଚନ୍ଦ୍ରର ସ୍ଵେଦ (ହାଲ)କୁ ନିରାସ (ଭୂଷାକରଣ) କରିବ, ମଳୟ
ବନୀମଧ୍ୟତର—ମଳୟବନ୍ଦିତସ୍ଥ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା, ମନ୍ଦ—ଧୀର
ଓ ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥ ନାଚ, କେହି—କାହୁଁ, ପ୍ରଭଞ୍ଜନ—ପବନ, ରଞ୍ଜନ—ପ୍ରୀତିଯୁକ୍ତ,

ରସନୀଧର ରସବନରେ ଧରି ମୁହୁମୁହୁ । ରଗି ରୁମ୍ଭନ ବନରୁହ ପ୍ରସ୍ତନ
 ବନ ରତାଳି ନିନ୍ଦା କହୁ କହୁ ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ଅଳକା ଚିନ୍ତିତ
 କରବ । ସୁଖେ ଯେ ସମୟ ହରବ । ଧ୍ରୁବ ପାମର ମରୁଦଧି ଅଶ୍ରମରୁ
 ତହୁଁ ଅଧିକ କି ଲଭିବ ହେ । ୨୦ । ରସବତୀରଜାକୁ ନିବିଡ଼େ
 ଯାକୁ ଯାକୁ ଯାକୁ ମିଳିବ ଦେହାନ୍ତର । ତା ନାମ ଲେଖା ଲେଖା ଲେଖା
 ପ୍ରଥମେ ଲେଖା ହୋଇଲ ଅବଶ୍ୟ ବିରୁର ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ନବ ବସୁସ
 ବିରୁପଣ । ଶଶଗଉରାଦେହା ଜାଣ । ତାଠାରୁ ପୁରୁଷର ସରେ ଭାଗ୍ୟ-
 ବିସର ତା ସମ ନାହିଁ ସେହି ପ୍ରାଣ ହେ । ୨୧ । ଚଟୁଳତର ଗୁଟୁ
 ରସପ୍ରସରପଟୁ ମୃଦୁଳ ବଚନ ବିଭବ । ତୁଲେ କାବ୍ୟ ନାଟକ ଅଳଙ୍କାର
 କଟକ ପରି ହୃଦୟ ହେଉଥିବ ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ଅନିଶ ଥିବ ଅନ୍ତସର ।
 ଅଖଣ୍ଡ ଧରାଧିପତି । ସ୍ବରୂପେ ଶିଶୁସଙ୍ଗୀ ଶିଶୁସଙ୍ଗୀ ଅଙ୍ଗୀକାର ନ
 ଥିଲେ ଚୂଥା ପରି ହେ । ୨୨ । କନକଧରାଧରାକାର ପୟୋଧରା ଧରାଉ-
 ଥିବ ପତଦଗ୍ରହ । ଧନଦ ସମ୍ପଦରେ ଦରେ ହେଲେ ଆଦରେ କାହିଁକି
 ହୋଇବ ଅଗ୍ରହ ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ବନ୍ଦାଉଥିବ ଲଗି ବାସ । ବାସବ-
 ପଦେ କାହିଁ ଅଶ । ଅସରପରପରାଦ ପରତାପର ବର୍ଣ୍ଣ କେ ନୋହିବ
 ତା ବଶ ହେ । ୨୩ । ଗୁଡ଼ରେ ଅଭିଜାତ ଜାଣିଦଳ ଶେଯର ଥିବା
 ଶେଯରେ ସମଜାଇ । ରସରଙ୍ଗେ ମଜ୍ଜାଇ ସ୍ବରକୁ ତରଜାଇ ନଗାଗ୍ରଜୟନେ
 ବଜାଇ ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ତା ଈଷଦ୍ବାସୟୁକ ମୁଖ । ଗୁଣି ପାସୋର ସବୁ
 ଦୁଃଖ । ହରେ ଯେ ଏକ ପରା ପରାଣ ଏକପରା କର ସେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଶତମୁଖ
 ହେ । ୨୪ । ନରେନ୍ଦ୍ରନନ୍ଦନର ନରମ ବଚନର ଶେଷେ ସରିବ ପୁତ୍ର

ଖଚର—ଅକାଶଗୁଣ୍ଡା, ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥ ଖେଚଡ଼ା ବା ବଜ୍ରାତ୍ । ୨୦ । ତରଣତାମରସ
 —ପାଦପଦ୍ମ, ବନରୁହପ୍ରସ୍ତନବନରତାଳି—ପ୍ରସ୍ତୁତି ପଦ୍ମବନରେ ଅସକ୍ତ ଭ୍ରମର,
 ଅଳକା—ଅଳତା, ଧ୍ରୁବଧାମ—ସବୋତ ଧ୍ରୁବଲେକ, ମରୁଦଧି ଅଶ୍ରମ—
 ସ୍ବର୍ଗସ୍ଥ । ୨୧ । ରସବତୀ ରଜା—ରସବତୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠା, ଲେଖା—ଦେବତା,
 ଲେଖା ଲେଖା ଲେଖା...ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମେ ଲେଖନୀୟ ହୋଇ
 ଲେଖା ହୁଏ । ଶଶଗଉରାଦେହା—ଛଣପଟ ଫୁଲ ପରି ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ ଦେହ
 ଯାହାର, ଭାଗ୍ୟବିସର—ସୌଭାଗ୍ୟରାଶି । ୨୨ । କଟକ—ସ୍ଥାନ, ରାଜଧାନୀ;
 ଅନିଶ—ସବଦା, ଅଖଣ୍ଡ ଧରାଧିପତି—ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ବରୂପେ, ଶିଶୁସଙ୍ଗୀ—
 ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ସହଚର । ୨୩ । କନକଧରାଧରାକାର ପୟୋଧରା—ମେରୁ ପର୍ବତ
 ପରି ସ୍ଥାନର ଅଧିବାସୀ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଶାଳ ବୃତ୍ତାନ୍ତ । ପତଦଗ୍ରହ—ପିକଦାନୀ, ଦରେ
 —ଅଳ୍ପ, ଟିକିଏ; ଅସରପର—ରାସସଖୀ, ଶୟରୀ, କନ୍ଦର୍ପ; ପରସାଦ ପରତାପ
 —ଅନ୍ତଃଗ୍ରହରୁ ଜାତ ଦାରୁଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା । ୨୪ । ସମଜାଇ—ରାଜି ହୋଇ, ଏକପରା—

ମୋଦେ । ତା ଭାବ ଅନୁମାନ ମାନସେ କରି ମାନନାରେ ବୋଧୁଲ ପ୍ରତି-
ପଦେ ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । କୁନ୍ଦନଅର୍ଥେ ସିନା ମଣି । ରଣିଛୁ ଦରବ ନିମିଶି ।
ଇଷ୍ଟଦେବର ବର ପ୍ରସାଦପ୍ରଭାବର ସ୍ବରୂପ ଅଛ ଦେବ ପୁଣି ହେ । ୨୫ ।
ରସାମ୍ବତ ନିର୍ଦ୍ଦଶ ନିରତେ ଝରି ଝରି ମୃଦୁଳ ହେବା ହୃଦୟକୁ ।
କବିତା ଦେବା ପରିରମ୍ଭେ ଭୋଷିଲ ପରି ହରିଶଲକ୍ଷ୍ମ ଉଦୟକୁ ହେ ।
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ଚନ୍ଦ୍ରକା ଅନୁସରେ ଯଥା । ତୁମ୍ଭ କାମିତ ଶିଶୁ ତଥା । ଲବେ
ନାହିଁ ଅନ୍ୟଥା ରସେ ନୃତ୍ୟର ମଥା ହରିବା ଯଥା ହୋଇ ବ୍ୟଥା ହେ । ୨୬ ।
ପ୍ରଭୁର ଅନୁଚର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ନ ଅଚର କରି ମାନସଚର ଚର ।
ତାହାକୁ ଚରଚରସ୍ଥିତ ଉଚ୍ଚ ନୀଚର ଜଣା ହୁଅଇ ସୁଦୃଶର ହେ ।
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ପୃଥୁଳ ପ୍ଳୁତର କୁଚର । ଯେ ଚାରି ଶରସହଚର । ତାହାକୁ
ତା ରୁଚିର ସଂସର୍ଜଣା ଶ୍ରେୟ ଉପପତ୍ତିକା କି ଗୋଚର ହେ । ୨୭ । ଯେତେ
ତରୁଣଗଣ ଗଣନାରେ ନିପୁଣ ଲେଖନ୍ତି ଜଣ ଜଣ କରି । ତାଙ୍କ ସୁନ୍ଦର-
ପଣ ପଣନ୍ତେ ପଣ ପଣ କରି ବାନ୍ଧିଛୁ ତୁମ୍ଭ ଶିଶୁ ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ।
ତଦନ୍ତରୂପ ମନୋରଥ । ପୁଣ୍ୟ କରବେ ଉପାନାଥ । ସେ ରସେ ଜରଜର
କରି ଅମ୍ଭ ନଜର ପଥ ମଣ୍ଡିବ ମନମଥ ହେ । ୨୮ । କିଶୋରବରଚନ୍ଦ୍ର
ଚନ୍ଦ୍ରବର୍ତ୍ତୀଙ୍କ ଶନ୍ଦ ମଣ୍ଡିଅଛ ଏ ବସୁମତୀ । ବାସ୍ତାବ୍ୟତ ସମ୍ପଦ ପଦ କିପରି
ହୃଦସ୍ଥଳେ ହୋଇବ ସୁଖିମତୀ ହେ । ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ । ତୁମ୍ଭ ସୁଭାଗ୍ୟ ପୁଣ୍ୟଗୁଣ ।
କରିବ ଜଗତୀ ଅନନ୍ଦ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲ ହେ ଲବଣ୍ୟସିନ୍ଧୁ ମହାଳା
ସୁବରାଜ ନାମ ଏ ଛନ୍ଦ । ୨୯ । ସୁରଭାସୁଦାନ ସୁରଭିଚୟାବନ

ଏକ ପ୍ରହର, ପରାଣ ଏକପରା କରି—ପ୍ରାଣ ଏକାପରି କରି, ଶତମୁଖ—ଉଦ୍ର ।
୨୫ । ନରମ ବଚନ—କୋମଳ କଥା, ମାନନାରେ—ସମ୍ମାନ ସହିତ, କୁନ୍ଦନ—
ସୁନା, ମଣି—ରତ୍ନ । ୨୬ । ପରିରମ୍ଭ—ଅଲଙ୍କାର, ହରିଶଲକ୍ଷ୍ମ—ଚନ୍ଦ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ରକା—
ଜ୍ୟେଷ୍ଠା, କାମିତ ଶିଶୁ—ଅଭିଳାଷିତ ସମ୍ପଦ । ୨୭ । ପ୍ରଭୁର ଅନୁଚର.....
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ବହୁଭାବ୍ୟ ସେଠାକୁ ନ ପଠାଅ । ମାନସଚର—ହଂସ, ଚର—ବାହ୍ୟ-
ବହୁ, ପ୍ଳୁତ—ପିଚୁ, ଚାରି—ବସୁ, ଶ୍ରେୟ ଉପପତ୍ତି—ଜାରସୁରୁଷ । ୨୮ । ତୁମ୍ଭର
ଶୋଭା ଅନ୍ୟସମସ୍ତ ରୂପକର ଯୁବକଙ୍କର ଅସଂଖ୍ୟ ଶୋଭାକୁ ନିଜ ପଣନ୍ତେ କାନିରେ
ବାନ୍ଧିଛୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରୁଷାର ସମସ୍ତ ଯୁବକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତୁମ୍ଭେ ସୁନ୍ଦରତମ, ନଜରପଥ
—ଦୃଷ୍ଟିପଥ । ୨୯ । କିଶୋରବର...ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯୁବକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ

ସୁରଭିମାଲ୍ୟା ଅଭରଣ । ସୁରଭିତରସ୍ଥିତ ସୁରଭିମିତତାତ ଅସୁବ ସୁରଭି
କାରଣ ହେ । ମହାପ୍ରଭୁ । ସୁରଭିଦ୍ରବିତତରଣ । ସୁରଭି କର
ଅଭରଣ । କର ଭାଷଣଭରହରଣ ଜଳନ୍ତରମନ୍ଥାମହେନ୍ଦ୍ରର ଶରଣ
ହେ । ୩୦ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ଛାନ୍ଦ

ଶ୍ରୀ—ବରାଡ଼ୀ

(ମିଳନରେ ନାୟକର ଗୁଡ଼ୁଭକ୍ତି)

ଅନଙ୍ଗସଙ୍ଗର ଶେଷ ପୁଣି ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦରସ ପ୍ରବାହରେ ପଡ଼ି ଯୁବରାଜ ।
କିଶୋରାକି ଧରି କୋଳେ ତେଲାଞ୍ଚଳ ବିଞ୍ଚାବେଳେ କହେ ଚୁମ୍ବି ମୁଖ-
ଦ୍ଵିଜରାଜ ହେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ମୋ ଶରଣି ପଶୁରୁଛି କହ । କି ପଦାର୍ଥ ତୁ
ମୋହର ପ୍ରାଣପଞ୍ଚକ କି ବରବରନା କି ତୁ ଜଗଜ୍ଞମୋହ ରେ । ୧ ।
ମୋର ସୁବ ତପୋବଳ କଳପବଲ୍ଲଭାଫଳ ତୁହି କି ରେ ମହାସୁଲୀରୁଷା ।
କି ମୋ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବିଭକ୍ତି ହୋଇଅଛି ସ୍ଵର୍ତ୍ତମତା ତୋ ସ୍ନେହ ମୋ
ହୃଦପଦ ସୁଷାରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ମୁଁ ବସି ତୁହି କି ମୋତମାଳା । ମୁଁ
କୁସୁମ ତୁ ବାସନା କି ରେ ଘାରିକଦଶନା ମୁଁ ଅକାଶ ତୁ କି
ତନ୍ଦ୍ରକଳା ରେ । ୨ । ପଛୁ ନିଟ ଶଞ୍ଜିବାଟ ଘଟଣନେତ୍ରା ମୁଁ ଘଟି ତୁହି

ପ୍ରଧାନତୁମ୍ଭେ ତାଙ୍କର ଇନ୍ଦ୍ର ସଦୃଶ । ୩୦ । ହେ ସୁରଭାକିସୁଦନ—ହେ ଦେବତାଙ୍କର
ଭୟବିନାଶକ, ସୁରଭିତସ୍ଵାବନ—ଗାଘ୍ରସମୁଦ୍ରର ରକ୍ଷକ, ଗୋପାଳ; ସୁରଭିମାଲ୍ୟ-
ଅଭରଣ—ସୁବାସ ପୂଲମାଳାଦ୍ଵାରା ଶୋଭମାନ, ସୁରଭିତର ସ୍ଥିତ—ଦେବତାଙ୍କ
ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ, ସୁରଭିମିତତାତ—ବସନ୍ତର ମିତ କନ୍ଦର୍ପର ପିତା ବୃଷ୍ଟି, ଅ-ସୁବ
ସୁରଭାକାରଣ—‘ଅ-ସୁବ’ ସୁର’ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସୁର ସେମାନଙ୍କର ଭୟର କାରଣ,
ସୁରଭିଦ୍ରବିତତ ତରଣ—ଶିବଙ୍କଦ୍ଵାରା ପୁଜିତ ତରଣ ଯାହାଙ୍କର । ସୁରଭି କର
ଅଭରଣ—ମଙ୍ଗଳବିଧାନ କର, ଭାଷଣଭରହରଣ—ପୃଥ୍ବୀର ଭାଷଣ ଭର-
ହରଣକାରୀ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ଅନଙ୍ଗସଙ୍ଗର—କାମ ଯୁକ୍ତ, ତେଲାଞ୍ଚଳ—କାଶି ପଶୁକ୍ତ, ମୁଖଦ୍ଵିଜ-
ରାଜ—ମୁଖତନ୍ତ୍ର, ପ୍ରାଣପଞ୍ଚକ—ପଞ୍ଚପ୍ରାଣସ୍ଵରୂପ । ୨ । କଳପବଲ୍ଲଭ—କଳ୍ପବିତା,

ଜୀବନ କି କହ କହ । ତୁ ପରିଣତଚନ୍ଦ୍ରମା ଚକୋର ମୁଁ କରେ ରାମା ମୁଁ
 ଗୁଡ଼କ ତୁ କି ବାରିବାହ ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ମୁଁ କି ବନ ତୁ ବସନ୍ତଶିଖା ।
 ବିକଶିତ ଅରବିନ୍ଦ ତୁ କି ମୁଁ ଭୋଗୀ ମିଳନ୍ ମୁଁ ମୀନ ତୁ କି ଗଭୀର
 ବାରି ରେ । ୩ । ମୁଁ କାବ୍ୟ ବନ୍ଧୁ ତୁ ରସ, ରସ ମୁଁ ତାହା ବିଶେଷ ସ୍ବାଦୁ
 ଗୁଣ କି ରେ ଗୁଣନିଧି । ତୁ ପ୍ରଭୁ ମୁଁ ପରଜନ ଏଥୁ ନାହିଁ ଅନୁମାନ ମୁଁ
 ମନ୍ଦ ଜପ କି ତୁ ତା ସିଦ୍ଧିରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ମୁଁ ମନ୍ଦିର ତୁ କି ଦୀପଶିଖା ।
 କି ବୋଲି ତୋ ସମ୍ବୋଧନ କରିବି ରେ ପ୍ରାଣଧନ ସକରୁଣାକ୍ଷତ୍ରେ ମୋତେ
 ଶିଖା ରେ । ୪ । ମୁଁ ଦେହ ତୁ ଅଳଙ୍କୃତ କି ରେ କେଳିକଳାବତୀ
 ସହଜେ ମୁଁ ନୃପ ତୁ କି ନାତି । ମୁଁ ଶାଶୀ ତୁ ବନଲତା ମୁଁ ଜଳ ତୁ
 ନିର୍ମଳତା ମୁଁ ରଜନୀ ତୁହି କି ମୋ ଗତି ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ଅଳକା ମୁଁ
 ତୁ କି ମୋ ସମ୍ପଦ । ମୁଁ କି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପ୍ରାସାଦ ସ୍ବାଦୁମୃଦୁତରନାଦକଣ୍ଠି କି
 ତୁ ମହୋସ୍ତବ ଭେଦ ରେ । ୫ । ମୁଁ କି ବାଳକାଳ ଅନ୍ଧ ଅରେ
 ବିବିଧପ୍ରବଳପଣ୍ଡିତା ତୁ ନେତ୍ରଲତା ମୋର । ମୋ ମାନସ ସେ ସରସୀ
 ତୁ କି କେଳିକଳାହଂସୀ ମୁଁ ସୁରତ ତୁ କି ଅନ୍ତଃସାର ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ମୁଁ
 ମୁକ୍ତର ତୁ କି ତାହା ଝଲି । ମୁଁ କନକ ତୁ ନୂତନ ରତନ ମୁଁ କି ରତନ
 ତୁ କି କରକଳିକାଅବଳୀ ରେ । ୬ । ମୋ ଧନଟି କାହିଁ କହ ବୋଲି ଯେ
 ଏତେ ଅଗ୍ରହ କରୁଅଛି କହିଲୁ ତ ନାହିଁ । ବଞ୍ଚାଉ ଯେ ଲକ୍ଷେ ରାଣ ଭଲ
 କି ଗଲେ ମୋ ପ୍ରାଣ ସ୍ନେହ ଥିବା ଜଣାଗଲା କେହି ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ ।
 ମତେ ପଚାରଲେ କି ପଚାର । ନ କହିଲେ ମୁଁ ଛଦ୍ମରେ ଘେନି ହୃଦୟ
 ପଦ୍ମରେ ତହିଁକି ବିରୁର ଉପରୁ ରେ । ୭ । ଗୁରୁ ପର ଅନୁସରଥୁବା ଲେକେ

ସାମ୍ରାଜ୍ୟବିଭୁତି—ରାଜ୍ୟର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ସୁସା—ସୁଖ । ୩ । ଚକ୍ରଲଖଣିଗୁଣ ପର
 ସୁନ୍ଦର ନେତ୍ର ଯାହାର, ଘଟ—ବୃନ୍ଦ ବା ଦେହ, ଜୀବନ—ଜଳ ବା ପ୍ରାଣ,
 ପରିଣତ ଚନ୍ଦ୍ରମା—ସୂର୍ଯ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର, ବାରିବାହ—ମେଘ, ବସନ୍ତଶିଖା—ବସନ୍ତଶୋଭା,
 ଅରବିନ୍ଦ—ସନ୍ନ୍ୟାସ, ମିଳନ୍—ଭ୍ରମର । ୪ । ତୁ ସେ ରସର ବିଶିଷ୍ଟ
 ସ୍ବାଦୁତା, ପରଜନ—ଭୃତ୍ୟ । ୫ । ଅଳଙ୍କୃତ—ଅଳଙ୍କାର, ଗତି—ରାଜନୀତି,
 ଶାଶୀ—ବୃକ୍ଷ, ରଜନୀ—ରାଜି, ଗତି—ପ୍ରାପ୍ତି (ଏଠାରେ ଚନ୍ଦ୍ର), ପ୍ରାସାଦ—
 ଦେବାଳୟ, ହେ ମୃଦୁମଧୁରସ୍ବପ୍ନିଣୀ ! ତୁ କି ଦେବମନ୍ଦିରର ଉତ୍ସବସ୍ବରୂପା ।
 ୬ । ବିବିଧପ୍ରବଳପଣ୍ଡିତା—ନାନା ଶାସ୍ତ୍ରଜିଣ୍ଠା, ମୋ ମାନସ ସେ ସରସୀ—ମୋର
 ମନ ମାନସସଭାବର ପରି, ସୁରତ—ରତିକୀଡ଼ା, ଅନ୍ତଃସାର—(ଏଠାରେ)ବାଣୀ,

ଏତେ ସର ଲଜେ ତୁ ଯେ ରଖିଅଛୁ ଟାକ । ନଗ ଶିଖଠାରୁ କେଶଯାଏ
ମନ ଜାଣି ବେଶ କେ କରବ ପୁଣି କାଳଯାକ ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ମୋ
ତୁଲ୍ଲ ତ ନୋହେ ଲଗି ଶାଢ଼ୀ । ତାହାକୁ ରଖିବି ଦୂରେ ରସଲମ୍ପଟୀ ମୋ
ଭରେ ରହିବୁ ନିବିଡ଼େ ପରା ଜଡ଼ି ରେ । ୮ । ସଦ୍ରୀତ ନେତ୍ରଯୁଗଳୀ
ନୀଳଘନ ପକ୍ଷପାଳୀ ଟେକି ମୋ ମୁଖକୁ ହସି ଗୁଞ୍ଜି । ଅନଙ୍ଗ କଳାନିଧିରେ
କହ କହ “ମୁଦୁରିରେ ମୋର ବନ୍ଧୁଅଟି କାହିଁ କାହିଁ ରେ ।” ଜୀବବନ୍ଧୁ ।
ମୁଁ ବୋଲିବା କଥା ଯେବେ ଲଜ । ଏ ରୁଚିରାଙ୍ଗୁଳୀ କଳୀ ଅଗ୍ରେ
ଭବେକୟୁଗଳୀ ମଧ୍ୟ ହୁଏ ବଢ଼ାଅ ମୋ ଓଜ ରେ । ୯ । ଏତେ ବିନତରେ
ଏହି କଥାରେ ନିବାହ ନାହିଁ କର ତତେ ସକଳ ସମ୍ପଦି । କରନ୍ତୁ ଯେ
ଅନଳପ ସଉତ୍ରାଣ୍ୟ ସଫଳପ କେମନ୍ତେ ସେ ହୋଇବ ଭରତ ରେ ।
ଜୀବବନ୍ଧୁ । ତୁହି କି ମୋ ସକଳ ସଙ୍ଗାଳି । ବଚନେ ପଛେନ କହ ନେତ୍ରମାଳ
ଜଳରୁହ ଥରେ ଭବେକରେ ଦିଅ ତାଳି ରେ । ୧୦ । ହିଲେକଯାକ
ଲବଣ୍ୟ କରୁଥିଲ କେତେ ପୁଣ୍ୟ ଏ ମୁଗଚନ୍ଦ୍ରରେ କଲ କେଳି । ତହୁଁ
କେତେ ଗୁଣେ ବଳି ମୋର ଏ ନେତ୍ରଯୁଗଳୀ କରୁଥିଲ ତପ ନୋହେ
କଳି ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ଏଡ଼େ ଲଗେ ଭୋଗ କରେ ଗୁଞ୍ଜି । ପୁଲ୍ଲେମା-
ସୁଦୀ କାମୁକ ନୟନ ସହସ୍ରଯାକ ଏ ଶିଶୁ ତ ଦେଖି ପାର ନାହିଁ ରେ । ୧୧ ।
କି ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ ମୋ କର ଦ୍ଵିଜେ ହିରଣ୍ୟଭୂଧର କେତେବାର ଦେଇଥିଲ
ଦାନ । ପିଟାଇ ରାଜକାହ୍ନି ବୋଲି ସୁଧାକରଗୁଣି ଭୋଗ କଲ ଏ
ସୁନ୍ଦର ସ୍ତନ ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । କି ମଧୁର ଏ ତୋ ଦନ୍ତତେଲ । ସୁଧା
ରସେ ମୁଧାମତ ଦ୍ରାକ୍ଷାବର କ୍ଷୀର ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ଅନ୍ୟ କେ ଏହାର ତୁଳ
ରେ । ୧୨ । ରସମୟ ଏ ସମୟ ସମ୍ପତ ହୃଦାଶୟ ନିଜ ଅନୁଭବେ ଜାଣି

୧୩—କାନ୍ତି, କରକଳକା ଅବଳୀ—ରତୁରୁ ବାହାରୁଥିବା କରଣସବୁ । ୧୪ ସଦ୍ରୀତ
—ସଲକ୍ଷ୍ମ; ଏ ରୁଚିର...ଓଜ—ସୁନ୍ଦର ପୁଷ୍ପକଞ୍ଚି ପରି ହୋଇଥିବା ଅଙ୍ଗୁଳି ଅଗରେ
ବୃତହସ୍ତର ମଧ୍ୟରୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ମୋର ମନବଳକୁ ବଢ଼ାଅ । ୧୦ । ନିବାହ—
ସମ୍ପାଦନ, ନିଷ୍ପତ୍ତି; ଅନଳପ ସଉତ୍ରାଣ୍ୟ ସଫଳପ—ପ୍ରଚୁର ସୁଖ ପାଇବାର ସକଳ,
ଜଳରୁହ—ପଦ୍ମ । ୧୧ । ଏଡ଼େ ଲଗେ—ଏତେ ଶୀଘ୍ର, ପୁଲ୍ଲେମାସୁଦୀକାମୁକ...
ଶତାକ ପ୍ରତି ଅରଳାଣୀ ବନ୍ଦୁକ ସହସ୍ର ସଂଖ୍ୟକ ଚନ୍ଦ୍ର ତୋର ଏ ଲବଣ୍ୟ ଦେଖି
ପାର ନାହିଁ । ୧୨ । ହିରଣ୍ୟଭୂଧର—ସୁନାର ସଫଳ, ରାଜକାହ୍ନି—କାଞ୍ଚୁଲରେ
ଲଗିଥିବା ଦଉଡ଼ିର ଗଣ୍ଡି, ସୁଧାକରଗୁଣି—କର୍ପୁରରୁଣ୍ଡ, ଦନ୍ତତେଲ—ଅଧର, ତୋ
ଅଧରରୁ ଯେଉଁ ଅମୃତ ମୁଁ ଗୁଣିଛ ତା ତୁଳନାରେ ପ୍ରବୃତ ସୁଧାରସରେ (ଅମୃତ
ରସରେ) ମୋର ସୁଧାମତ (ବୁଧା ବୁଦ୍ଧି) ଜାତ ହୁଏ; ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରବୃତରେ ଏହା

ଜାଣି । କୁସୁମବର୍ଣ୍ଣିଣସଖା ରତ୍ନ କିଶଳୟ ଲେଖା ଜିଣାକରେ କର୍ପା
 ଦେଲୁ ପାଣି ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ଏହିଟି ବୋଲୁଏ ଭସିଥିଲି । ପଲକ
 ଅର୍ଦ୍ଧକେ ସାତ ଯେତେ ଧୂସ୍ର ହୋଏ ସେତେ ଶତଜନ୍ମେ ନ ପାରବ ମିଳି
 ରେ । ୧୩ । ନ ପାର ପାଳି ମୋ କଥା ହସି ଯେ କୁଅର୍ତ୍ତ ମଥା ହଜି
 ଯାଉଅଛି ମୋର ବୁଦ୍ଧି । ଭଲେ ଭରଜି ମରଜି ଯେବେ ପ୍ରଭୁ ପାଶେ ଭଜି
 ଥାଇ କାଳେ ନୋହି ଅପରାଧୀ ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । କିପରି ଜାଣିବ ତୋର
 ମନ । କେଉଁ ସେବା କେତେବେଳେ ଗୁଳି ବିୟୁସ୍ୟାମଣ୍ଡଳେ ସମ୍ପାଦିବି
 ଦବ୍ୟ ଅବଧାନ ରେ । ୧୪ । ଚନ୍ଦ୍ରହାରୀ ପ୍ରିୟସଖୀ କର କରେ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ
 ବହିବି ହୃଦୟ ଛଳେ ତୋତେ । ମଉଳିମଣ୍ଡନଚମ୍ପା ଗନ୍ଧା କଲେ ଅନୁକମ୍ପା
 ପାନ୍ତି କର ଘେନିବୁ କି ଚିତ୍ତେ ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ପ୍ରେମପଟତନ୍ତୁ ଗୁଚ୍ଛା
 କର । ହୋଇ ପ୍ରମୋଦେ ମଗନ କୁତୁବେ ଧର ଲପନ କରବି କି
 କଣ୍ଠଲଗ୍ନ ସର ରେ । ୧୫ । ତୁ ମୋତେ କିପରି ପରପାଳିବୁ ରେ କୃଣୋଦର
 ଜଣାକର ମୋ ଭରସା ପାଉ । ହେବି ପଦଶତପଦତଳେ କି ଅଳତା
 ଚନ୍ଦ୍ର ଅବା ମଣିମଣ୍ଡିତକଠାଉ ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ହେବି କି ପାହାଡ଼ା ବିଜେ
 ବେଳେ । ପାଦୁଡ଼ ବାଜଣି ବଳା ପଉଞ୍ଚି ମଞ୍ଜୁ ଶିକୁଳା ତୁଲେ ମିଶିବି କି
 କୁତୁହଳେ ରେ । ୧୬ । ଅଦୃଶ୍ୟ ସୁନ୍ଦର କଟୀତଟୀ କାଞ୍ଚିଛୁଦ୍ରଘଣ୍ଟୀ
 ପଟଳୀରେ କରବୁ କି ଏକ । ତୋ ଲଗି ଦୁକୁଳ ଭାଗ୍ୟ ପରମ୍ପରା ଭୋଗ
 ଯୋଗ୍ୟ ହେବି କି ରଜନୀଦିବାଯାକ ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ହେବି କି କାଞ୍ଚୁଲ
 ପସ୍ତୋଧରେ । ଧାରାଧରମାଳାଲୁଳା ଧରବି କି ରେ କୋମଳା ଧରାଧରା-
 ପୁରାଣ ସୁରରେ ରେ । ୧୭ । ମହୁଳାମଣ୍ଡଳୀ ମଥାମଣି କି ଅଦୃଶ କଥା

ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଅମୃତ ନାହିଁ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ଦ୍ରାଷାଫଳ ସାର (ଲୁଣିଆ ଖାର)
 ପରି ବୋଧହୁଏ । ୧୩ । କୁସୁମବର୍ଣ୍ଣିଣ...ଯେଉଁ ଅଧର କର୍ଦ୍ଦବକୁ ବସନ୍ତ
 ଋତୁର କିଶଳୟ (ନୂତନ ପଲ୍ଲବ)ର କିଣାକ ଅର୍ଥାତ୍ ଜୟକାନ୍ତ, ତହିଁରେ କାହିଁକି
 ପାଣି (ହସ୍ତ) ଦେଲୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଅଧରକୁ କାହିଁକି ହାତରେ ଲୁଗୁରଲୁ । ଏହାକୁ ଭସ
 ଥିଲି ଅର୍ଥାତ୍ ଖାଇବା ପନ୍ଦରେ ଥିଲି ଦେବା କହନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା ଅର୍ଦ୍ଧନିମେଷରେ
 ଯେତେ ସାତ (ସୁଖ) ଧୂସ୍ରହୁଏ (ନିଶ୍ଚହୁଏ) ତାହା ଶହେ ଜନ୍ମରେ ମିଳିବ ନାହିଁ ।
 ୧୪ । ବିୟୁସ୍ୟାମଣ୍ଡଳେ—ସଖୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ । ୧୫ । ଚନ୍ଦ୍ରହାରୀ—ଏକପ୍ରକାର
 ହାର, ମଉଳିମଣ୍ଡନ—ମସ୍ତକ ଭୂଷଣ, ଅନୁକମ୍ପାପାନ୍ତି—ବୃଥାପାନ୍ତି, ପ୍ରେମପଟ—
 ପ୍ରଣୟ ଚନ୍ଦ୍ର, ତନ୍ତୁଗୁଚ୍ଛାକର—ସୁତାରେ ଗୁଚ୍ଛି, କରବି କି କଣ୍ଠଲଗ୍ନସର—ଗଳାରେ
 ଲମ୍ବାଇ ଦେବି କି । ୧୬ । ପଦଶତପଦତଳେ—ପାଦ ପଦ୍ମରେ । ୧୭ । କାଞ୍ଚିଛୁଦ୍ରଘଣ୍ଟୀ
 ପଟଳରେ—ଅଣ୍ଟା ଚନ୍ଦ୍ରହାରରେ ଥିବା ଶୁଦ୍ଧ ଘଣ୍ଟୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ । ଲଗିଦୁକୁଳ—

ଗୋଟିଏ ପରୁରୁଅଛି ଭ୍ରଷ । ନବନୀତ ପିତୃଳାକୁ ଅଣି ନୁହଇ ତୁଳାକୁ
 ଏପରି ତ ତୋ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗଦେଶ ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ଛବି ଏଡ଼େ ଅବିବେକ
 ମାର । ତାହା ଅମଳ ଅଜ୍ଞାନ ବଶେ କଲେ ଅଲଜ୍ଞାନ ସରଯିବ ସିନା ମୋ
 ସ୍ୱପ୍ନାର ରେ । ୧୮ । କହୁତମଧ୍ୟା ଗଭୀର ରୁଚିର ଚିତ୍ରକେ ତୋର ମୁଗମଦ-
 ପଙ୍କଜିନ ଭୂଜୀ । ହେଲେ ସେ ଅବା ମୋ ଗୁରୁ ଶିଖାଇବ ପ୍ରସ୍ତୁତରୁ
 ନିବ୍ୟାଧ ମରଦଭୋଗଭୂଜୀ ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ତୋ ସହଜ ପଙ୍କଜବାସକୁ ।
 ଗଣୁଥିଲେ ସଚେତନେ ତୋ ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗ ଯତନେ କରନ୍ତି ତାଠାରୁ
 ଅଭ୍ୟାସକୁ ରେ । ୧୯ । ମୁଁ କାମଜାଠର ଶିଖୀ ସକାଶୁଁ ହେବାରୁ ଭୋଗୀ
 ଦେଖି ଏ ଲବଣ୍ୟ ନବାମୃତ । ଅଖିରେ ଅଳପ ଗୁଣି ଦେଲେ ତୁ
 ମଦାସେ ଲଖି ରହି କୋଳେ ମୁଖ କରୁ ନତ ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ଜର
 ଜର ଗୋଟିଯାକ ରସେ । ସୁରକ୍ତର କମ୍ପମାନ ଶମ୍ଭାର ତ ତୁ ସମାନ
 କରଜର ମୃଦୁଳ ସ୍ପରଶେ ରେ । ୨୦ । କନକ ପାରଦ ରସମୟ କରି କି
 ଲେକେଶ ଶରୀର ନିବ୍ୟାହ କଲ ତୋର । ବିରଜିଲେ ହେଲେ କୋଳେ
 ସମୟ ବାସ୍ତିତ ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥିର ହେଉ ନାହିଁ ମୋର କରି ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ ।
 କେଉଁ ଅଙ୍ଗେ ନ ଦେଲେ ରୁମ୍ଭନ । ରୁମ୍ଭ ବିନା କେତେବେଳେ ରହିବ
 ଜୀବ ନିଶ୍ଚଳେ କେତେ ଯୁଗେ ତୁଷ୍ଟ ହେବ ମନ ରେ । ୨୧ । ଘନ-
 ଜଘନା ରେ ଘେନି ତେଡ଼େ ଧୀର ଚରନ୍ତନ ଶତପଥ ପ୍ରସ୍ତ ଅଚରଣ ।
 କୃତବୀର୍ଯ୍ୟ ସୁତ ଶେଷ ଶବ୍ଦ ଏ ତନିକ ବେଶ ଦେଇ ନୋହିଲ ଯା ମୋ
 ଶରଣ ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ତୋ ଅଶ୍ଳେଷ ରୁମ୍ଭ ଦରଶନେ । ଦ୍ୱିବାହୁ ଏକ
 ବଦନ ଦ୍ୱିଲେଚନବନ୍ତ ଜନ ପ୍ରସାଦ ଲଭିବ କେହି ମନେ ରେ । ୨୨ ।

ସିଦ୍ଧା ପାଟଶାଢ଼ୀ, ଧାରାଧରମାଳାଲଳା—ବର୍ଷାକାଳ ମେଘମାଳାର କୀଡ଼ା,
 ଧରାଧରାଧରା ପୁର୍କରେ—ଉତ୍ତ ପବନ ମସ୍ତକରେ (ବୃତରେ) । ୧୮ । ନବନୀତ
 ପିତୃଳା—ଲହୁଣୀରେ ଘିଅର ପିତୃଳା, ତୁଳା—ତୁଳନା, ସାଦୃଶ୍ୟ; ଛବି—
 ଶୋଭା, ତାହା ଅମଳ...କାମବନ୍ଧୁଳ ହୋଇ ଅଲଜ୍ଞାନ କଲେ । ୧୯ । କହୁତମଧ୍ୟା
 —କ୍ଷୀଣକଟି, ମୁଗମଦପଙ୍କଜିନ—ଚିତ୍ରକରେ କଳ୍ପସ୍ଥରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଥିବା
 ଭ୍ରମଣ । ଭ୍ରମଣ ପୁଲରୁ ଯେଉଁ ଶବ୍ଦରେ ମରଦ (ମକରଦ ମଧୁ) ପାନ କରେ,
 ସହଜପଙ୍କଜବାସକୁ—ସ୍ୱାଭାବିକପଦ୍ମ ଗନ୍ଧକୁ । ୨୦ । କାମଜାଠର ଶିଖୀ—ଅନ୍ତରରେ
 ଥିବା ପ୍ରବଳ କାମଅଗ୍ନିରୋ ମଦାସେ—ଲଜ୍ଜାରେ, ଶମ୍ଭାରତ ତୁ ସମାନ—ବିଦ୍ୟୁତ
 ପରି; କରଜର ମୃଦୁଳସ୍ପରଶେ—ନଗରେଧୀରସ୍ପର୍ଶ କରିବାଦ୍ୱାରା । ୨୧ । କନକପାରଦ
 ରସମୟ କରି—ଅର୍ଥାତ୍ ସୁନା ଓ ପାରଦକୁ ଏକତ୍ର ତରଳାଇ, ଲେକେଶ—ବ୍ରହ୍ମ ।
 ୨୨ । ଘନଜଘନା—ସ୍ଥୂଳକର୍ମ ଯାହାର, ଚରନ୍ତନ—ଅଭିପ୍ରାଚୀନ, ଶତପଥପ୍ରସ୍ତ—

ଜଳଜଗନ୍ନାଥ ପାଣି ଧରି ଜଣାଉଛି ପୁଣି ପ୍ରବଳିତ ଅନଙ୍ଗ ଅହବେ । ମୋ
 ଶରୀରର ବୁଢ଼ା ମର୍ଦ୍ଦନ ପୀଡ଼ନ ସୁଦ୍ଧା ଭଲ ବଳ ନ ପାଇବ ଯେବେ
 ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ଖେଳିବୁ ମୋ ଭରସ୍ତଳେ ରହି । ତୋ ନଖାନ୍ତ ଦନ୍ତପୀଡ଼ା
 ଶ୍ରୀଭୁଜ ନିବିଡ଼ଭିତ୍ତି ବୁଝିବା ମୁଁ ସହିବି କି ନାହିଁ ରେ । ୨୩ । ନ କର
 ଲଜେ ଶାତର ଯଶେ ଯଶେ ତୁ ମାତର ହରୁଥିବୁ ହୋଇ ରସଲେଖା ।
 ମଦମତ୍ତ ଭୁଞ୍ଜିତ ସୁପକ୍ଷ ସଂଘାତ ଜାତ ବାତପ୍ରକମ୍ପିତ ଗଭ୍ରାଶୋଭା ରେ ।
 ଜୀବବନ୍ଧୁ । ପୁରବି ଭବିଷ୍ୟ ମନୋରଥ । ନଥ ନରତନ ମନମଥ ନରମ
 ବିଧାନ ବଢ଼ାଇବ ସୁଖ ସ୍ୱର୍ଗପଥ ରେ । ୨୪ । ତଳୁ ମୁଁ କରେ ମୁକୁର
 ଦେଖାଇ ଦକ୍ଷିଣ କର ଅଗ୍ରେ ପ୍ରନଅଗ୍ରେ ଦଳୁଥିବି । ଦେଖିବୁ ସେକାଳେ
 ସାତ ପୁଲକାଳି କଣ୍ଠକିତ କପୋଳ ଦର୍ପଣଶତ୍ରୁ ଛବି ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ ।
 ଗୁହଁବୁ ସଲଳ ମନ୍ଦହସା । ଅପତ୍ତ ନୟନ ଖୋସା ଖୋସାର ଦରଲହସା
 ଶୋଭା ହୋଇଥିବ ତହିଁ ମିଶା ରେ । ୨୫ । ଏଥିରେ ତୁ ଯେବେ ଶାନ୍ତ
 ହେବୁ ରେ କୁମୁଦକାନ୍ତମଣ୍ଡଳମଦଶତ୍ରୁନମୁଖି । ମୋ ବକ୍ଷମୁକୁତାହାର
 ବଞ୍ଚିବୁ କର ବାହାର ରହ ତୁ ଭବେତ ଭବେ ଯୋଗି ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ ।
 ନ ପଦ୍ମପତ୍ର ମୋର ଅଙ୍ଗେ । ପର୍ଯ୍ୟବସିତେ ବସି ଅନାୟାସେ
 ହସି ହସି ପୁରବଳ ଦଳିବା ନିଶ୍ଚୟେ ରେ । ୨୬ । ଜାଣ ମୋ ପ୍ରାଣମିତରେ
 ତୋ ମରଜରୁ ଇତରେ ସଞ୍ଚରବା ସେବକ ମୁଁ ନୋହେ । ସୁଗୁଣ
 ଗ୍ରାହକଚିତ୍ତେ ବିଚାର ସେବାରେ ମୋତେ ରଖିବୁ କେମନ୍ତେ ଅନୁଗ୍ରହେ

ବୁଢ଼ା, ବୃତ୍ତଗାନ୍ଧୀପୁତ୍ର—କାର୍ତ୍ତିକାର୍ଣ୍ଣ (ସହସ୍ର ବାହୁବଶିଷ୍ଠ), ଶେଷ—ଅନନ୍ତ
 ଦେବ (ସହସ୍ରମୁଖବଶିଷ୍ଠ), ଶବ—ଲଜ୍ଜ (ସହସ୍ର ନେତ୍ରବଶିଷ୍ଠ), ବୁଢ଼ା ମୋତେ
 ଏମାନଙ୍କ ପରି ସହସ୍ର ବାହୁ, ସହସ୍ର ମୁଖ ଓ ସହସ୍ର ଚକ୍ଷୁ ଦେଇ ନ ଥିବାରୁ ମୁଁ
 ଦୁଇବାହୁ, ଏକମୁଖ ଓ ଦୁଇ ଚକ୍ଷୁରେ ତୋର ଅଲଙ୍ଗନ, ଚୁମ୍ବନ ଓ ଦର୍ଶନ କରି
 ଅଦୌ ହୃଦୟରେ ପ୍ରସାଦ (ଭୃତ୍ତି, ସନ୍ତୋଷ) ଲଭି କରି ପାରୁ ନାହିଁ ।
 ୨୩ । ଜଳଜଗନ୍ନାଥପାଣି—ପଦ୍ମକୁ ଜୟ କରିଥିବା ହାତ, ପ୍ରବଳିତ ଅନଙ୍ଗଅହବେ
 —ପ୍ରବଳକାମସ୍ତବରେ । ୨୪ । ମଦମତ୍ତ...ଭୁଞ୍ଜିତ ଭୁଞ୍ଜିତ (ତ୍ରମରସମୁହ)ର
 ନିଜ ପକ୍ଷ ସଞ୍ଚାଳନରୁ ବାୟୁର ଅଘାତରେ ଗଭ୍ରାଶୋଭା କମ୍ପିତ ହେବା ଭଲ
 ଜଣାଯାଉଥିବ, ଅର୍ଥାତ୍ ଧୀରେ ଧୀରେ ଜୁଡ଼ା କମ୍ପୁଥିବ । ମନମଥ ନରମବିଧାନ—
 —କାମକୌତୁକସ୍ଥ (ଏଠାରେ ବିଷୟତ ବିଧି ବ୍ୟଙ୍ଗ୍ୟ) । ୨୫ । ମୁକୁର—ଦର୍ପଣ,
 ସାତ—ସୁଖ, ପୁଲକାଳକଣ୍ଠକିତ—ସୋମାହତ, କପୋଳ—ଶତ୍ରୁଦେଶ, ଖୋସା
 —ଖୋସିବା ବା ନିବେଶିବା କାର୍ଯ୍ୟ, ଖୋସା—ଜୁଡ଼ା, ଦରଲହସା—ଅଳ୍ପ
 ଚିଲି ହୋଇଥିବା । ୨୬ । କୁମୁଦକାନ୍ତ...ଯାହାର ମୁଖ ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ ଗର୍ବ ଧ୍ୱଂସ

ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ପ୍ରଭୁ ତୁମ୍ଭ ତତେ ଜଣା ଭାବ । ସମସ୍ତମାନ ସେବାର
 'ଜାଣି ସେବା କରବାର ବିନା ମୁଁ ନ ଜାଣେ ଅନ ଗୁହା ରେ । ୨୭ । ମଣ୍ଡି
 ତୋ ନିତମ୍ବେ ଅଙ୍କ ଅଭର ପଙ୍କିଳ କଙ୍କପଦ୍ମରେ କୁରୁଲି କେଶପାଶ ।
 ଷଷ୍ଠ ପଥାଶତ ଦେଶପ୍ରଭୃତ ପେଶଳ ବେଶ ସମୁଚିତ ମଣ୍ଡନ ବିନ୍ୟାସ ରେ ।
 ଜୀବବନ୍ଧୁ । ଜାଣର ନ ଦୁଃଖ ଅଶ୍ରୁମାନ୍ତ । କୁସୁମୀ ଥାନି ଅଖିଅ ମଣିକା
 ମକରା କୁଅ ମୃଗମଦପଦବନ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ର ରେ । ୨୮ । ବିବିଧ ଜାତି ପ୍ରସୁନ
 ବିଚିତ୍ର ମଣ୍ଡନମାନ ସଜାଡ଼ି ଜାଣର ରତ୍ନଭେଦେ । ବହଳ ଅଳତା-
 ଦ୍ରବବଜ୍ରା ଚନ୍ଦ୍ରପାଟକ ଦେଖାଇବ ଏ ସୁନ୍ଦର ପଦେ ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ ।
 ଭଗ୍ନେକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶ୍ରମ ଜାଣି । ସୁନ୍ଦର କପିତାପତ୍ରା ରାଜକାସିହା ସଜଡ଼ା
 ବିଧି ଜାଣିମାରେ ମୁଁ ବିଜାଣି ରେ । ୨୯ । କନକଦଳ ସୋଦର ବିଡ଼ିଅ
 ନାନା ପ୍ରକାର ଭାଙ୍ଗିବା ଭଙ୍ଗିରେ ମୋ ଗୁମାନ । ଦୁହେଁ କଳପିବା
 ଶୀତ ପ୍ରବଳ ରସ ବିଚିତ୍ର ଲେଖିବି ଯେ ନ ଥିବ ମାନସରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ ।
 ସଙ୍ଗୀତ ସଙ୍ଗୀତ ହେବି ମୁହିଁ । ଅମରପାମର ଦୁଇ ଘେନି ଘେନାଇ
 ପାରବ ପ୍ରଭୁ ତୁ କଡ଼ାଇ କହୁ ନାହିଁ ରେ । ୩୦ । ପଛ ତଳା ସମ ସମ
 ମଉଳି ଘନ ସୁଷମ ବରତୁଳ ଠାଣି ପାଣିବନ୍ତ । ସୁଧୁରୋମବାଜ ରୋପି
 ମୃଗେନ୍ଦ୍ର ଜାଲିଅ ଲିପି ପ୍ରବଳିବ ଯହିଁ ତୋର ସ୍ଥାନ ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ ।
 କେତେକ କେତକା ଚମ୍ପା ଅଦ । ଯେଉଁ ସୁଷ୍ପ ଦଳେ ଫରମାସିବୁ ରମଣୀ-
 ବର ଲେଖୁଥିବି ପ୍ରଣାସିବ ବାଘା ରେ । ୩୧ । ଶଶେ ରହ ଅକମ୍ପନେ

କରେ, ପର୍ଯ୍ୟବସନ୍ତ—ଏକପ୍ରକାର ରତ୍ନବଳ । ୨୮ । ତୋ ନିତମ୍ବରେ ମୋ ଅଙ୍କରୁ
 ମଣ୍ଡି ଅର୍ଥାତ୍ ତୋତେ କୋଳରେ ବସାଇ, ଅଭରପଙ୍କିଳ—ଅଭରଦ୍ୱାରା
 ବୋଳା, କଙ୍କପଦ୍ମ—କେଶଶୋଭାବର୍ଜକ କଙ୍କପର୍ଯ୍ୟର ପଦ୍ମ, କୁରୁଲି—ଚୁଟିଚୁଟୁଳ,
 ପେଶଳ—ସୁନ୍ଦର, କୁସୁମୀଥାନ—ଫୁଲ ପଡ଼ିଥିବା, ଅଖିଅ—ଏକପ୍ରକାର କାଞ୍ଚଲ ।
 ୨୯ । ବିବିଧପାଟକ—ବିବିଧପୁଣ୍ଡଳା, ସୁନ୍ଦରକପିତାପତ୍ରା—ସୁନ୍ଦର ରଙ୍ଗର ଫୁଲ
 ବୁଣା ଜରି କାମ ହୋଇଥିବା, ରାଜକାସିହା—କାଞ୍ଚଲ ସିନ୍ଧୁର କରିବା, ବିଜାଣି
 —କାରିଗର । ୩୦ । କନକଦଳସୋଦର—ସୁନାପତ୍ର ପରି ହଳଦିଆ, ବିଡ଼ିଅ—
 ପାନ, ବଳପିବା—କଲ୍ଲନା କରିବା, ସଙ୍ଗୀତ ସଙ୍ଗୀତ—ସଙ୍ଗୀତର ସାଥୀ, ଦୁଇ
 ଅମର ପାମର—ସୁସ୍ୱାଦ ଓ ଦେଶଭାଷା । ୩୧ । ପଛ ତଳା—ପଛକୁ ତଳପଡ଼ିଥିବା,
 ସମ ମଉଳି—ମୁଣ୍ଡକୁ ସମାନ ହୋଇଥିବା, ସୁଧୁରୋମବାଜ—ମାଛମଞ୍ଜିଅ (ସୁଲ
 ସୁରୁଅ), ମୃଗେନ୍ଦ୍ରଜାଲିଅ—ସିଂହହୁଲିଅ (ମଝି ସରୁଅ) । ଲିପି—ଅକ୍ଷର,
 ତୋର ସ୍ଥାନ—ତୋ ନିଜ ମନ, ଅର୍ଥାତ୍ ମୁଁ ନାନାପ୍ରକାର ଫୁଲଦ୍ୱାରା ତଥର

ଏ ସୁନ୍ଦରେନ୍ଦୁ ଲପନେ ଚୁମ୍ବର ମୁଁ ଲକ୍ଷେ ଗଣି ଗଣି । ସୁଧାରୁ ଲଗେ
ମଧୁର ସୁରର ନାହିଁ ଉଦର ଏ କି ସୁନ୍ଦ ଶକ୍ତି ଅଛି ପୁଣି ରେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ ।
ଯାହା ହେଉଅଛି ମନ ଏଣୁ । ମନସିଜୋଲ୍ଲାସ ନାମ ଏ ଗୁଣ ରସିକା
ଶ୍ୟାମ ରଞ୍ଜିତବନେନା ତୁ ତ ଜାଣୁ ରେ । ୩୨ । ବନମାଳା ବିରଜିତ
ବୃଷଭାନୁଭବାୟୁତ ଚନ୍ଦ୍ରକଲବଣ୍ୟବେଶଶାଳୀ । ଭବଭୟ ନିବାରଣ ଧରଣୀ-
ଧରଧାରଣ ପ୍ରଭେ ମଦାଶିବ ବନମାଳୀ ହେ । ଜୀବବନ୍ଧୁ । ଦୁହିଙ୍କର
ଗୁର ଶ୍ରୀଚରଣ । ଜଳନ୍ତର ହରିହର ସମତନ୍ତ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠସୟା ଦେବର
ହୋଇବେ କି ଶରଣ ହେ । ୩୩ ।

ଷୋଡ଼ଶ ଛାନ୍ଦ

ସ୍ଵର—କୃଷ୍ଣକଳା

(ନାୟକର ବିଦେଶରୁ ପଞ୍ଚଲିଖନ)

ଶର ପ୍ରବାସରେ ରହିବାରୁ ନାଗରକ । ଜୀବପ୍ରହରେ ମଦନ
ହରିଲ ବିବେକ । ଦିନୁ ଦିନୁ ତନୁ ହୋଇବାରୁ ଅତି କ୍ଷୀଣ । ତନୁଦୟା
ଶ୍ରୀକ୍ଷମକୁ ଲେଖଇ ଜଣାଣ । ୧ । ଚରୁକ ଚୁମ୍ବନ ଗାତ୍ର ଅଶ୍ଳେଷ
ସଂଶୋଳା । ଦିବ୍ୟ ଅବଧାନକୁ ଅସିବ ପ୍ରେମଶୀଳା । ଅରଜିବା ପାଇଁ
ନାନା ଦୁଃସହ ବେଦନା । ବରଜିଲି ତୋତେ ଯେଉଁ ଦିନୁ ଚନ୍ଦ୍ରାନନା ।
୨ । ଲଭିବାର ଦୁଃଖସାଗି ତର ନ ଲେଖିଲି । କିଶୋରୀ ତୁ ପଡ଼ି ଶୋକେ
ସଞ୍ଜୟିବୁ ବୋଲି । ତୁ ସାର ହୋଇ ନ ଥିବା ସକାଶୁଁ ମୋ ପାଶେ ।

କର ଓ ଅକ୍ଷର ଲେଖି ଜାଣେ । ୩୨ । ସୁନ୍ଦରେନ୍ଦୁଲପନେ—ସୁନ୍ଦରଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖରେ ।
୩୩ । ବନମାଳାବିରଜିତ—(କୃଷ୍ଣ) ବନସ୍ତୁଳ ମାଳାରେ ଶୋଭିତ, (ଶିବ)
କୈଳାସର ବନସମୃଦ୍ଧରେ ଶୋଭିତ । ବୃଷଭାନୁଭବାୟୁତ—(କୃଷ୍ଣ) ସୁଧାକା-
ଅଧୀନ, (ଶିବ) ବୃଷଭର ସାମର୍ଥ୍ୟର ଅଧୀନ; ଚନ୍ଦ୍ରକଲବଣ୍ୟ ବେଶଶାଳୀ—
(କୃଷ୍ଣ) ମୟୁରଚନ୍ଦ୍ରକାର ଶୋଭାରେ ସୁନ୍ଦର, (ଶିବ) ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-
ଦ୍ଵାରା ସୁନ୍ଦର; ଭବଭୟନିବାରଣ—(ଭବ) ସଂସାରର ଜନ୍ମଦୁଃଖ ନିବାରକ
ଅର୍ଥାତ୍ ମୁକ୍ତିଦାତା, ଧରଣୀଧରଧାରଣ—(କୃଷ୍ଣ) ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଧାରୀ, (ଶିବ)
ସର୍ପଭୂଷଣ; ଜଳନ୍ତରହରିହର—ଜଳନ୍ତରର ଇନ୍ଦ୍ର ବା ସକା ।

ଷୋଡ଼ଶ ଗୁଣ

୧ । ତନୁଦୟା—କ୍ଷୀଣୋଦୟ । ୩ । ତୁ ସାର ହୋଇ ନ ଥିବା ସକାଶୁଁ—

ପୁଷ୍ପାରଠାରୁ ମୋ ଭାତି ତୁଷାରମୟୁଖେ । ୩ । ମାରୁଚି ନ ବୋଲି ତା
 କରକୁ ବଢ଼ିଲେକେ । ମରାଚି ବୋଲନ୍ତି ସତେ କେଡ଼େ ଅବିବେକେ ।
 ସ୍ୟନ୍ଦନଚରଣ ଗୁରୁ ନିତମ୍ବବତ ରେ । ଚନ୍ଦନର ବନ୍ଦନ ମୁଁ ନ କଲି
 ଭାତିରେ । ୪ । କାଳପାଶ ଘେନି ହୋଏ ମରୁତ ତ କାଳ । କେହି ନ
 ବୋଲେ ଏ ମନ୍ଦ ମରୁ ତତକାଳ । ସ୍ତବକତ ମଞ୍ଜରୀରେ ନବ କିଶଳୟ ।
 ନେବ କି ପରାଣ ପରି ଜାତ କରେ ଭୟ । ୫ । ତୋ ଗିର ସୁରଶ୍ରୀ ସ୍ନେହ
 ନାହିଁ କାରବରେ । କଣ୍ଠେ ବଜ୍ରକୁଳି ହୋଏ ଶୁଣି ପିକବରେ । ମନୁ
 ନାଶ ନୋହିବାରୁ ଅନିଷ୍ଟଗଙ୍ଗାର । ଭ୍ରମରାତ ହେତୁ ହେଲ ଭ୍ରମର-
 ଝଙ୍କାର । ୬ । ଅହା ରେ ରୁଚିରଦେହା ତାକ ବିନା କେବେ । ଅହାରେ
 ରୁଚି ଥିବାର ନ ଜାଣଇ ଲବେ । ମଜ୍ଜାସାର ତ ଅସାର ହେଲନି ବିକଳେ ।
 ସରସ କଞ୍ଜୁସ ବହି ନୋହେ ହୃଦୟଲେ । ୭ । ଜୀବ ଯିବ ବୋଲି ଚନ୍ଦ୍ରା
 ନାହିଁ ଚିତ୍ତେ ମୋର । ଜୀବଜୀବ ମୋ ନେତ୍ର ତୋ ମୁଖ କଳାକର ।
 ତାହା ଦରଶନ ବିନା ମାରବାକୁ ମୋତେ । ଯାହା ଦରପଣ ମାର
 ଦେଖାଇ ନିରତେ । ୮ । ବିଷାକ ତୋ ମାର୍ଦ୍ଦବ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗସୁତ ଗରେ । ସାର
 ଦେଲନିଟି କୋଟି ଶରପ୍ରୟୋଗରେ । ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତ କେହି ରେ ବିପତ୍ତିକିଣା-
 ବାଣୀ । ସଞ୍ଜ ରୋଷ ବିରଞ୍ଜି କି ଦଣ୍ଡ ଦେଲ ଅଣି । ୯ । ନିରତେ ମୋ
 ହୃଦ ରଙ୍ଗସ୍ଥଳୀ ମଧ୍ୟେ ରହି । ନାଚିବାରୁ ପାଚିବା ରୁଚକସ୍ତନା ତୁହି ।

ତୁ ସ୍ଥିର ହୋଇ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ନ ଥିବାରୁ । ପୁଷ୍ପା—ସୂର୍ଯ୍ୟ, ତୁଷାରମୟୁଖେ—
 ଚନ୍ଦ୍ରଠାରେ । ୪ । ମାରୁଚି—ମାରୁଅଛ ବା ମାରଣା, କର—କରଣ, ମରାଚି—
 କରଣ, ସ୍ୟନ୍ଦନଚରଣ ଗୁରୁ ନିତମ୍ବବତ ରେ—ହେ ରଥଚକ୍ରପଥ ମନୋହର ନିତମ୍ବ
 ଯୁକ୍ତା । ୫ । କାଳପାଶ—ପ୍ରାଣବିନାଶକ ପାଶ, ମରୁତ ତ କାଳ—ପବନ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ
 ଯମ ପରି, କେହି କେହି କହେ ନାହିଁ, “ଏ ମନ୍ଦ ତତ୍କାଳ (ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ)
 ମରୁ ।” ସ୍ତବକବ ମଞ୍ଜରୀ—ପେନ୍ଥା ପେନ୍ଥା ହୋଇଥିବା ଫୁଲକୃତ, କିଶଳୟ—
 ନୂଆପତ୍ର । ୬ । କାରବରେ—ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶୁକ୍ରଠାରେ, ପିକବରେ—କୋକିଳଠାରେ ।
 ଭ୍ରମରାତ ହେତୁ—ଭ୍ରାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣାର କାରଣ । ୭ । ରୁଚିରଦେହା—ସୁନ୍ଦର,
 ଅହାରେ ରୁଚି—ଶାନ୍ତରେ ଅଭିଳାଷ, ମଜ୍ଜାସାର—ଅନ୍ତଃକରଣଶକ୍ତି, ଅସାର
 —ଦୁର୍ବଳ, କଞ୍ଜ—ପତ୍ର । ୮ । ଜୀବଜୀବ—ଚକୋର, କଳାକର—ଚନ୍ଦ୍ର; ଦରପଣ
 —ଭୟ, ମାର—କନ୍ଦର୍ପ । ୯ । ବିଷାକ—ବିଷଲପ୍ତ କରାଇ; ମାର୍ଦ୍ଦବ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗସୁତଗରେ
 —କୋମଳତାପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁନ୍ଦର ଅଙ୍ଗରୁ ଗଳତ ବିଷରେ । ବିପତ୍ତିକିଣାବାଣୀ—ଶାଣ-
 ଶିଖାବତନା, ବିରଞ୍ଜି—ବ୍ରତ୍ତା । ୧୦ । ପାଚିବା ରୁଚକସ୍ତନା—ପାଚିଲା ଟଭଫଳ ପରି

ତୋ ଲବଣ୍ୟ ବିନା ଅଉ ଭବର ନ ଦିଶେ । କି ମୋହନମନ୍ଦିରକୁ
ଭିତରେ ନ ଦିଶେ । ୧୦ । ନୟନ ବୁଜିଲେ ଦିଶୁ ମୋ ଅନ୍ତଃକରଣେ ।
ଗୃହିଲେ ଚିନ୍ତିତ ଦିଶୁ ହରିତବରଣେ । ପ୍ରିୟ ଅଳୀ ଜଣେ ମାତ୍ର ସମୀପେ
ରୁହାଇ । ଯାଇ ଜାଲି ଯବନିକା ପାଶେ ଉଭା ହୋଇ । ୧୧ । କୁସୁମମଣ୍ଡପେ
ମୁଁ ଏକାନ୍ତେ ଥିବା ଜାଣି । ନ ଜାଣିଲ ହୋଇ କହୁବାର ରସ
ବାଣୀ । ରସାଇ ସଖୀକ କରବାର ପରିହାସ । ମିଶାଇ ତହିଁରେ ମୁଁ
ଶୁଣିବାଭଳି ହାସ । ୧୨ । ମଞ୍ଜୁଅତି ବିନ୍ଦୁ ଶୁଗମଞ୍ଜୁଳ ଅଙ୍ଗୁଳ । ଗଳାଇ
ପରଦା ରଚ୍ଛେ କରାଇବା କେଲି । କେତେ ଉଚ୍ଛ୍ଵସରେ କହୁଛି ମା କଥା
ବୋଲି । ଜାଲିମାର୍ଗେ ଅନାଦି ନଗୁଇ ଗୁରୁ ଚିନ୍ତା । ୧୩ । ଫିଙ୍ଗି ମୋ
ବଦନେ ନେତ୍ର ଇନ୍ଦ୍ରିବରବର । ଅମୟ କନ୍ଦର୍ପ ମନ୍ଦସିନ୍ଧୁ କହୁବାର ।
କହ କହ ସଖି କେହି ନାହାନ୍ତି ତ ବୋଲି । ସଖୀକ ଦେବାର ଶାନ୍ତି-
ବାଚ୍ଛଦିନେ ପେଲି । ୧୪ । ପୁଣି ସବୁ ସଖୀଙ୍କି ଡକାଇ କରି ସଭା । କର-
କଞ୍ଜ ଶଞ୍ଜି ଜନମାଇ ବାଣୀଶୋଭା । ଝରାଇ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କର୍ଣ୍ଣସୁଧା ଝରବାର ।
କାନୁରୁ ଗାରମା ଶିରୀ ରୋଷା କରିବାର । ୧୫ । ମୁଁ ମିଳୁ ମନ୍ଦାସେ ହସି
ରସନା କାମୋଡ଼ି । ରସନା ବଜାଇ ତଳେ ବିପତ୍ତି କରୁଡ଼ି । ପଳାଇ
ଯିବାର ମନ୍ଦ କଳହଂସ ପରି । ଦେଲ ପରି ମୋ ନୟନେ ଘନସାର
ରୁରି । ୧୬ । ନେତ୍ରାଞ୍ଚଳେ ଗୃହି ପରକାଶି ଦର ସୁତି । ଏ ଲବ
ଥୁବାରେ କି ପାସୋର ପାରେ ଚିତ୍ତ । ଚରମାଦୁରୁଲକୁ ରୁମୁନ୍ତେ କରମାଳୀ ।
ପେପି ବିଚକିଳକଳିକୁଳେ କରମାଳି । ୧୭ । ଭୁଜ ଝରରେ ମିଶାଇ
ପୁଷ୍ପଚୟ ଡୋପି । ହେଲି ବାରି ନ ଘେନିବେ ବୋଲି ଅଉ ଗୁପ୍ତି । ସେ
ଜଳିତ ଭଙ୍ଗି ଶୁଭ୍ରଙ୍ଗ ର ତରକର । ଅଧ ଭୁକ୍ତେ ସାତଗୋଟି ପଙ୍କଜ

ସ୍ତନ ଯାହାର । ୧୧ । ଜାଲି ଯବନିକା—ହାଲର ପରଦା । ୧୨ । ରସବାଣୀ
—ରସସୂକ୍ତି କଥା । ୧୩ । ଗୁରୁଚିନ୍ତା—ସୁନ୍ଦର ଭ୍ରାନ୍ତତା । ୧୪ । ନେତ୍ର-
ଇନ୍ଦ୍ରିବରବର—ସୁନ୍ଦର ନେତ୍ରରୂପ ଗାଳପଦ୍ମ । ଶାନ୍ତିବାଚ୍ଛ ଦିଶେ—ପରଦା
ଅଡ଼କୁ । ୧୫ । କରକଞ୍ଜଶଞ୍ଜି ଜନମାଇ ବାଣୀଶୋଭା—ହସ୍ତପଦ୍ମରେ ବାଣୀ
ଧରି । ୧୬ । ମନ୍ଦାସେ—ଲଜ୍ଜାରେ, ରସନା—କହା ଓ କଟିରୂପଣ
କାଞ୍ଚିଦାମ, ତଳେ—ବିଛଣାରେ । ବିପତ୍ତି—ବାଣୀ, ଘନସାର—କର୍ଣ୍ଣର ।
୧୭ । ଚରମାଦୁରୁଲକୁ—ଅସ୍ତପଦ୍ମ ଶିଖରକୁ, ବରମାଳ—ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ହାତରେ
ଧରିଥିବା ମାଳା, ବିଚକିଳକଳିକୁଳେ—ମଞ୍ଜୁପୁଲ୍ଲ କଢ଼ିମାନଙ୍କରେ । ୧୮ । ଭୁଜ-
ଝର—ବଡ଼ ବଡ଼ ଫୁଲଡୋଡ଼ା, ହେଲି ବାରି ନ ଘେନିବେ—ମୁଁ (ଗୁରୁଦିନ)
ପୁଅକୁ ହେଲି, ସାତଗୋଟି ପଙ୍କଜ—ଏକ ମୁଖ, ଦୁଇ କର, ପାଦ ଓ ସ୍ତନ

ରଖଇ । ୧୮ । ତଳକୁ ରହଇ ତହିଁ ଯେଉଁ ଦୁଇ ଗୋଟି । ଗୋଟି ଗୋଟି
 କରେ ଚୁମ୍ବ ଦିଏ କୋଟି କୋଟି । ଦିନେ ଦିନେ ଦିନାନୁରେ ଅଜନମ-
 ସୁଖୀ । ପରଜନ ବିନା ମୁଁ ଏକାନ୍ତେ ଥିବା ଦେଖି । ୧୯ । ସ୍ନେହସ୍ରୋତେ
 ଭାସିବା ମାନସ ନ ସମ୍ଭାଳି । କରାଇ ଅଧରେ ଜ୍ଞାନହଜା ହାସ
 କେଲି । କମ୍ପାଇ ତାଟକ ମୋତହୁଁ ମା ଅପ୍ରକଟେ । ହସାଇ ଶୁଭକ
 ଲୋଳ ନେତ୍ରଖଞ୍ଜିତେ । ୨୦ । ଶ୍ରବଣେ କିଛି କହିବା କପଟରେ
 ଅସୁ । ସ୍ନେହରେ ମୋ ଗଣ୍ଡେ ଚୁମ୍ବକଦମ୍ବ ବରଷୁ । ଧନ ତୋ ଏ
 ଅବଧାନ ଭାବିଲ ଭାଗୁରୁ । ନ ପାଟେ ଯା ଶୁଭ ଏ ନିରାଟ ବକ୍ରଠାରୁ । ୨୧ ।
 ଇନ୍ଦ୍ରହଁ ହେଲେ ଏହାକୁ ନିଜାସୁ ନ କରେ । ଶରୀର ଚରବିବହ
 ସହିବା ଭୟରେ । ପୁରୁ ଶୁଭାନ୍ତ ପ୍ରାସାଦେ କୁହୁନିଶାନନେ । ଭାସ
 ହୋଇଥିଲୁ ନୀଳ ଗୈଳ ପିଇ ଦିନେ । ୨୨ । ମସଲ ପ୍ରଦାପ କିଛି ନ
 ଥିବ ହାଜର । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମଣ୍ଡପେ ଥିଲି ପଡ଼ିଲ ନଜର । ତୋ ମୁଖମଣ୍ଡଳ
 ବୋଲି ନୋହିଲ ବିବେକ । ସେ ନିଶାରେ କଲି ରାଜା ବ୍ୟବହାର
 ଯାକ । ୨୩ । ତମମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସମାନ କଲେ ଘେନି । ବିମୁପ୍ରତ ବିମ୍ବାଧର
 ହୋଇଲୁ ମାନିନୀ । ଗିରି ମାଡ଼ପଡ଼ ନାଡ଼ ଶୁଭ ଗଲ ପର । ଗିରିଜେମାବର-
 ପର ଶରେ ଗଲି ସର । ୨୪ । ଜଣାଇଲି ଚିରୁକରେ କରନ୍ୟାସ କର ।
 ତୁ ମୋ ଧନୀ ପରା ସୁନାଗୋର ସୁକୁମର । ଦାସୀମାନଙ୍କରେ ଜଣେ
 ମୁଁ ପରା ତୋହର । ଭାସିଯିବି ସିନା ହେଲେ କରୁଣାନ୍ତ ହର । ୨୫ ।
 ମୁଁ ତୋ ପଦକଞ୍ଚ ଅଲକତ ଚିନକର । ତୁ ମୋ ମଉଳିଭୂଷଣ ଚମ୍ପାହର
 ପର । ତଳକୁ ଅନାଇ ନ ଗୁହୁଁଛୁ ଯାହା ମୋତେ । ନୀଳକୁନ୍ତଳା ମୋ
 ଭାଗ୍ୟମୂଳ କେ ଜଗତେ । ୨୬ । ଶୁଣି ଗୁଣବତ୍ତା ଗେଲେ ଗୁମାନ ଶୁଭଲ୍ଲ ।
 ପୁଣି ହସି ସ୍ତନଯୁଗେ ଜଡ଼ାଇ ଭିଡ଼ିଲୁ । ପ୍ରସାଦ ମୋ ବିବଶ ମନକୁ
 ରହାଇଲୁ । ପ୍ରାସାଦେ ମୁଁ ସିନା ଥିଲି ବୋଲି ବୁଝାଇଲୁ । ୨୭ । ଚନ୍ଦ୍ର ସାର

ସଦୃଶ । ୧୯ । ପରଜନ—ବ୍ରତ୍ୟାଦି ଅନ୍ତର । ୨୧ । ଚୁମ୍ବକଦମ୍ବ—ଚୁମ୍ବନ-
 ସମ୍ପଦ, ନିରାଟ — ନିଷ୍ଠୁର, କର୍ବଣ । ଏହାକୁ—(ଏଠାରେ ହୃଦୟକୁ) ।
 ପୁରୁଶବାନ୍ତ ପ୍ରାସାଦେ—ପୁରୁଣା ଅନ୍ତଃପୁର କୋଠାରେ, କୁହୁନିଶାନନେ-
 ଅମାବାସ୍ୟାର ସଞ୍ଜବେଳେ, ନୀଳଗୈଳ—ନେଳିଆ ଲୁଗା । ୨୩ । ରାଜା—
 ପୁଣ୍ୟମା ରାଜା; ତୋ ମୁଖ ଚନ୍ଦ୍ରପରି ହୋଇ ଅମାବାସ୍ୟା ଅନ୍ତରା ଦୂର କର
 ଦେବାରୁ । ୨୪ । ତମମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ—ରାଜା ମୁହଁର ଅର୍ଦ୍ଧଠା=ଚନ୍ଦ୍ର, ଗିରିଜେମା-
 ବରପର—ଶିବଶତ୍ରୁ କର୍ଦ୍ଦବ । ୨୫ । କରୁଣାନ୍ତ ହର—ନିର୍ଦ୍ଦୟତା ଦୂର କର ।
 ୨୬ । ପ୍ରସାଦ—ଅନ୍ତଃପ୍ରହର, ରହାଇଲୁ—ରଖାଇଲୁ, ପ୍ରାସାଦେ—କୋଠାରେ ।

ବଡ଼ଭାରେ ବରଷାର କାଳେ । ଦସିଥିଲୁ ଗର୍ବସ ସମୀପେ ମୋର
 କେଳେ । ପରବୁଦ୍ଧ ସରତଲହରୀ ଦୁଇର ଗୁହଁ । ଏମନ୍ତ ଭାଷିଲୁ
 ପରଶତ ଗୁହମୁହଁ । ୨୮ । ଜୀବତରୁମାନଙ୍କର ସାର ନେବ ଧ୍ୱଜା । ମୁଁ
 ବୋଇଲି ଅନ୍ତରୁ ତୁ ଫେରାଅ ଭାବନୀ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଉଦ୍ଧୃତ ହସି କହୁବା
 ଭାବନା । କହୁର ପକାଉଛି ମୋ ଅନାରତେ ଧୃତି । ୨୯ । ଦିନେ
 ସୁରବଣେ କରକଞ୍ଜି ଯା ଧରଲି । ଥରେ ମେହପର ହେବୁ ଛାଳା
 ବୋଇଲି । ଉଦ୍ଧୃତ ଭାଷିଲୁ ହସି ଉରେ କର ତଡ଼ି । ଦଶନାନ୍ତେ ରସନା
 ପଞ୍ଜାବୀଲେ ଭିଡ଼ି । ୩୦ । ମେଧାରେ ଧୂସଣ ବନେ ବାଲୀରୂପ କାମ ।
 ସଙ୍ଗୀତେ ଗନ୍ଧର୍ବ କ୍ଷମ ଗୁଣେ କ୍ଷମୋପମ । ମୋ ଗୁରୁ କିଶୋରୀ ତୁମ୍ଭପର
 କେହୁ ହେବି । ଏତେ କହୁ ଶେଲିଲୁ ମୋ ଗୁଡ଼ରେ ବାନ୍ଧବି । ୩୧ ।
 ହୋଇଗଲା ବିରତ ମଞ୍ଜୀର ମଞ୍ଜୁରବ । ମେଖଳା କଳିଣୀ କନ୍ଧ ଶ୍ରବଣ
 ଉପୁବ । ମେରୁପୁର କମ୍ପିଲ ତଳକୁ କର ତୁଳ । ବିଷ୍ଣୁପଦେ ଲମ୍ବି
 ମଦ କିନୀ ହେଲ ଲୋଳ । ୩୨ । ଶଙ୍ଖଶିଖେ ଶଶୀ ଶଶୀଦୁର ପାଶେ ରହୁ ।
 କମ୍ପିଲେ ଭାଗବ କବି ତରଳତା ବହୁ । ଝଲକା ମୋଡ଼ରେ କର ଲବଳୀ
 ବିଶ୍ୱାସ । ଝମି ଫେରିଲ ଶଞ୍ଜନ ଆଶେ ଗୁହଁ ପାଶ । ୩୩ । ଗୁମାକର
 କର ଚଞ୍ଚୁପୁଟରେ ଲବଳୀ । ଧର ପ୍ରମୋଦରେ ତଳୁ
 ଶେଳାଇଲ ଦୋଳି । ଝମି ନ ପାରିଲ ପକ୍ୱବିମ୍ବ ତାହା ତଳୁ । ଗୁଡ଼ ନ
 ପାରିଲ ଆଶା ଲବଳୀ କବଳୁ । ୩୪ । ବିପରୀତ କାଳ ହୋଇବାରୁ

୨୮ । ବଡ଼ସାର ବଡ଼ଭାରେ—ଅତୁଳତ କୋଠାରେ, ଗର୍ବସ—ହରକା,
 ପରବୁଦ୍ଧସରତଲହରୀ—ବଡ଼ଥିବା ନରର ତେଜ । ୨୯ । ଧ୍ୱଜା—ନୟ, ଭାଷିନୀ—
 ହେ ରମଣୀ, ବୋଇଲି—ତୋ କହୁବା ଧାଡ଼ିକୁ ଶେଷଅଟୁ ପଡ଼ି ‘ନିଧୁବନେରସା’,
 ଥରେ ମୋହ ପର ହେବୁ—ସୁରୁଷାପୂର୍ବକ ଭାବ ପ୍ରଦାନ କରିବୁ, ଦଶନାନ୍ତେ...
 ...ଦାନ୍ତରେ ଓଠ କାମୁଡ଼ି । ୩୧ । ମେଧାରେ—ବୁଦ୍ଧିରେ, ଧୂସଣ—ବୁଦ୍ଧପୁତ୍ର,
 ବାଲୀ—ମର୍କଟଶବ୍ଦ, ରୂପେ କାମ—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ କରପ୍ରସର, କ୍ଷମୋପମ—
 ପୃଥିବୀ ପରି । ୩୨ । ମଞ୍ଜୀର—ନିମ୍ବର, ମଞ୍ଜୁରବ—ମନୋହର ଧ୍ୱଜ, ମେଖଳା—
 କଳିଣୀ—କଟୀ ଅଳଙ୍କାରର ଦୁଇଟି, ବିଷ୍ଣୁପଦ—ଆକାଶ, ଶନ୍ୟ ମଦାକିନୀ—
 ସ୍ୱର୍ଗଗଙ୍ଗା ଓ ହାର, ଲୋଳ—ଚଞ୍ଚଳ । ୩୩ । ଶଙ୍ଖଶିଖେ ଶଶୀ—ଶ୍ରୀବାରୁପ ଶଙ୍ଖ
 (କମ୍ବ) ଉପରେ ମୁଖରୂପ ଶଶୀ (ଚନ୍ଦ୍ର), ଶଶୀ ଦୁଇ ପାଖରେ (ମୁଖ ଦୁଇ
 ପାଖରେ ଭାଗବ-କବି—ଶୁକ ସୂର୍ଯ୍ୟ ରୂପୀ କର୍ଣ୍ଣଭୂଷଣ) ତରଳତା ବହୁ ଚଞ୍ଚଳ
 ହୋଇ କମ୍ପିଲେ । ଝଲକା ମୋଡ଼ରେ—କାନପ୍ରସ୍ଥରେ ଲଗିଥିବା ମୁକୁଟରେ, ଲବଳୀ
 —ନରକୋଳି, ଶଞ୍ଜନ—ନୟନରୂପ ଶଞ୍ଜନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ, ପାଶ—(ଏଠାରେ) କର୍ଣ୍ଣରୂପ ।
 ୩୪ । ଗୁମାକରକର ଚଞ୍ଚୁପୁଟରେ—ସୁବର୍ଣ୍ଣ ତେଜୋମୟ ଅଣ୍ଟାରେ (ନାସିକା-

ପରବେଶ । ବିପତ୍ତିର ଶୁଦ୍ଧିପାକ ହେଉଲା ପ୍ରକାଶ । ଅରମ୍ଭେ ନରଜନ
 କି ଯତନ କରି । କନକ କେତକାଦିଲେ କଳା ନାଗ ପରି । ୩୫ । ସେ
 ସମୟ ମିଶି ରସ ବରଷା ସଙ୍ଗରେ । ସୁରଗଲ ଚନ୍ଦନ ମାରୁତ ଭରଙ୍ଗରେ ।
 ନିଦାଘରେ ଲୁଲିକେଲି କନକମଞ୍ଜୁରୀ । ଜମିଗଲା ଗାଡ଼େ ଦ୍ରୁମେ ଅବଲମ୍ବ
 କରି । ୩୬ । ସେ ସୁଭାଗ୍ୟ ସୁଖସ୍ପର୍ଶ ସମ୍ପତ୍ତି ସୁରଣୁ । ନ ଦିଶଇ ମୋତେ
 ଅନ ଉପାୟ ମରଣୁ । କରବି କି ବୁଦ୍ଧି ରେ ସୁବୁଦ୍ଧି ରାମାବର । କରଷ
 ଶତ ହେଲାନି ହୁଟିକ ମାତର । ୩୭ । ଭରଲି ଗଲାନି ଭୟେ
 ମହାନବନାତ । ନିତମ୍ବିନୀମଣି ପରା ତୁହି ମୋ ଜୀବିତ । ବିତରଣ କରି
 ଦନ୍ତଚେକ୍ତି ସୁଧାରସ । ରସନାକୁ ଯେବେ ମୋର କରିବୁ ସନ୍ତୋଷ । ୩୮ ।
 ତୋ ସକାଶୁଁ ସିନା ମୁଁ ତରୁଣ ପୁରନ୍ଦର । ଦରକଣ୍ଠି ନୋହୁ ତୁ ମୋ
 ପରାଣୁ ବାହାର । ହାର ମଧ୍ୟ ଭରଲ ମୁଁ କେହି ତୋତେ କରି । କରଗତ,
 ହେବି କେଳିବିପିନବିହାରୀ । ୩୯ । ହାର ଜହାରବ ଦୁରୁ ପ୍ରସ୍ତୁନପ୍ରହର ।
 ହର ପ୍ରସାଦୁଁ ଏ ଭାଗ୍ୟ କେବେ ହେବ ମୋର । ତୋ ଶ୍ରୀହସ୍ତ ପ୍ରତିଲେଖ
 ଦରଶନାବଧୁ । ରଖିଅଛୁ ଜାଣି ପ୍ରାଣ ଲବଣ୍ୟବାରଧୁ । ୪୦ । ତୁ ତ
 ଗୁଣଗଣମଣି ମଞ୍ଜୁଷ ମୋ ବନ୍ଧୁ । ବିଶେଷ ଅରଜି କିସ ଦେବି ରସସିନ୍ଧୁ ।
 ଶୁଣ ହେ ରସିକବରେ ହୋଇ ପୁଣ୍ୟମୋଦ । ଜଳନ୍ତର ବସୁନ୍ଧରୀ
 କପଟଶୀରେଦ । ୪୧ । ତହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରସୁଧାକର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ।
 କଳପନା କଲେ ଏ ଶ୍ରବଣ ମହୋସ୍ରବ । ହେବ ଏ ନିଖିଳ ତୁଷାରସୁ-
 ନିବାରିଣୀ । ଦୁଃଖ ନିବେଦନ ରସାମୃତଭରଙ୍ଗିଣୀ । ୪୨ ।

ଦଣ୍ଡିରୂପ), ପଦ୍ମବିମ୍ବ—ପାଶର ବିମ୍ବପଳ (ଅଧରରୂପ), ଲବଳୀକବଳ—ନର-
 କୋଳପଳ ଭସ୍ମଶର । ୩୫ । କନକକେତକାଦିଲେ କଳାନାଗପରି—ସୁନାଭର
 କେତକାପତ୍ରରେ କଳାନାଗ ପରି ସୁଷ୍ପଦେଶରେ ବେଶୀ ନୃତ୍ୟ କଲା । ୩୬ । ରସ-
 ବରଷାସଙ୍ଗରେ—ଜଳବୁଦ୍ଧି ସହୃଦରେ ଅଥଚ ଶୃଙ୍ଗାରରସମୟ ଯୁକ୍ତରେ, ଲୁଲି-
 କେଲି ହୋଇ, କନକ ମଞ୍ଜୁରୀ—ସୁଖବର୍ଣ୍ଣ କଳିକା ଅର୍ଥାତ୍ ତତ୍ତ୍ୱସଦୃଶୀ ବିଶୋଷୀ,
 ଦ୍ରୁମ—ବୃକ୍ଷ ଅଥଚ ଦ୍ରୁମରୂପୀ ପୁରୁଷ । ୩୭ । ହୁଟି—କ୍ଷଣକାଳ, ମହାନବନାତ—
 ଅନ୍ତଃକରଣରୂପ ଲବ୍ଧିଶୀ, ନିତମ୍ବିନୀମଣି—ରମଣୀମଣି, ଦନ୍ତଚେକ୍ତି—ଅଧରରୁ ।
 ୩୮ । ତରୁଣପୁରନ୍ଦର—ଯୁବକଶ୍ରେଷ୍ଠ, ଦରକଣ୍ଠି । ହେ କମ୍ବୁକଣ୍ଠି ଭରଲ—
 ହାରମଧ୍ୟ ମଣି । ୪୦ । ପ୍ରସ୍ତୁନପ୍ରହର—କନ୍ଦର୍ପ । ୪୧ । ଅରଜ—ଅର୍ଜି, ପ୍ରାର୍ଥନାପଦ-
 କପଟଶୀରେଦ—କପଟ ଶୀରସମୁଦ୍ର । ୪୨ । ଚନ୍ଦ୍ରସୁଧାକର—ବିଚିତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରମା-
 ରସାମୃତଭରଙ୍ଗିଣୀ—ଶୃଙ୍ଗାରରସରୂପ କଳସୁର୍ଣ୍ଣ ନଦୀ ।

ସପ୍ତଦଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ସମ୍ଭୋଗ ଭୂପାଳ

(ଝଞ୍ଜୋଗ ଗୁଡ଼)

କେଉଁ ରସିକ ବାଳାକୁ କୋଳେ ଧରି । କହେ ଚିରୁକେ କର
 ଚିନ୍ତାସ କର । ୧ । ଶିଶୁପାଳୀ ପ୍ରାଣେଶ୍ଵରୀ ତୁମ୍ଭ ପର । ପରାଣବନ୍ଧୁ ମୋ
 ହୃଦୟ ହାର । ୨ । ଗୁରୁ ମୋତଜତଦନ୍ତୀ ବନ୍ଧାଧର । ଧରଣୀମଣ୍ଡଳ ମୋ
 ଲେଚନଶିର । ୩ । ଝଳିଗୋରା ସୁନସୁନା ସୁକୁମାର । ବାଳାମଣି ମୋ
 ଶିରଭୂଷଣଶିର । ୪ । ମୁହିଁ ତୋ ଚରଣସେବା ନରକର । ତୁ ମୋ
 ପ୍ରଭୁ ସିନା ନିତମ୍ବନାବର । ୫ । ବାଳାବଳୟମଉଳ ଅଳଙ୍କାର ।
 ରମା ସମାନ ନୋହେ ଶୋଭାକୁ ତୋର । ୬ । ପୋଗିଯୋଗଧୁଁସିନା ରେ
 ଜୀବବର । ବନ୍ଧୁଜୀବଅଧର କରୁଣାସିନ୍ଧୁ । ୭ । କେଶ ସମ ନୋହୁବାରୁ
 ନବଘନ । ନୀରଜଳେ ମୁଖେ ଅଶ୍ରୁ ଘନ ଘନ । ୮ । ମନମୋହନ
 ନଗନା ମଦାଳସୀ । ତୋର ବଦନ ସଦୃଶ ନୋହେ ଶଶୀ । ୯ । ନାସା
 ଶୋଭାକୁ କାହାକୁ ଲକ୍ଷି ପାର । ତଳତଳକ ତଳକେ ନୋହେ ସର । ୧୦ ।
 ନେତ୍ର ତୁଳା ନୋହୁବାରୁ ଇନ୍ଦ୍ରାବର । ଭୟେ ପଳାର ବନରେ କଲ ଘର ।
 ୧୧ । ଭୂରୁଧନୁ କଞ୍ଚଳ ଗୁଣରେ ରାଜେ । ଗୁହିଁ ଯଜ୍ଞନ୍ତ୍ର ତପଗରବ
 ଭାଜେ । ୧୨ । ଦିବ୍ୟ ଝଳମନ୍ତ ତୋର ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳୀ । ମାରମୁକୁର ଛୁର କି
 ଏହା ଭଳି । ୧୩ । ନବପଞ୍ଚବେ ତୁଳା କି ତୋ ଅଧର । ଏକା ମଧୁମାସେ

ସପ୍ତଦଶ ଛାନ୍ଦ

୪ । ଝଳିଗୋରା—ସମୁଦ୍ବଳ ଶୌରବର୍ଣ୍ଣ । ୫ । ନରକର—ଗୁରୁ ।
 ୬ । ବାଳାବଳୟମଉଳ ଅଳଙ୍କାର—ଯୁବତୀସମୂହର ମନ୍ଦକରୁଷଣରୂପା, ରମା—
 ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ୭ । ବନ୍ଧୁଜୀବଅଧର—ବଧୂଲୟର ପରି ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଅଧର ଯାହାର ।
 ୮ । ନବଘନ—ନୂତନ ମେଘ । ୯ । ନାସାଶୋଭା—ନାସିକା ଶୋଭାକୁ କାହା
 ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରିବ ? ତଳତଳକ—ଉକ୍ତସ୍ଥ ରାଶିଫଳ, ତଳକେ—ଅଲ୍ପମାତ୍ରାରେ
 ସୁଜା । ୧୧ । ଇନ୍ଦ୍ରାବର—ଜାଲକର, ବନରେ—ଜଳରେ । ୧୨ । ଭୂରୁଧନୁ—
 ରୂପ ଧନୁ କଞ୍ଚଳରେଖାରୂପ ଗୁଣରେ ଶୋଭାପାଏ । ୧୩ । ଝଳମନ୍ତ—କାନ୍ତିସୁକ୍ତ,
 ମାରମୁକୁର—କନ୍ଦର୍ପର ଦର୍ପଣ । ୧୪ । ମଧୁମାସ—ବସନ୍ତ ଋତୁ । ୧୫ । ପାଟଳୀ—

ସିନା ସେ ମଧୁର । ୧୪ । ଶୁଭ ଘଟନା ପାଟଳୀ ନୋହେ ସର । ପୁଣି
 ତୁଲେ ଗୁଞ୍ଜକୁ ତୁଲାଇ ପର । ୧୫ । କମ୍ବୁକଣ୍ଠତୁଲେ ତୁଲ୍ୟ ହେବା ପାଇଁ ।
 ଶମ୍ଭୁଠାବରେ ସେବାରେ ନିତି ଯାଇ । ୧୬ । ସେ କି ଶିବ ସେବି ସମ
 ହୋଇପାରେ । ଯାହା ଉପମା ନାହିଁ ହିପିଷ୍ଠପରେ । ୧୭ । ମଧୁଜିଣା-
 ବାଣୀ ଅରେ ଧୀରବର । ସୁଧାଝରୁ ତ ସ୍ନାତୁ ଗିର ତୋର । ୧୮ ।
 ଉଚ୍ଛନ୍ନା ସୁବରନା ଦିବ୍ୟ ବେଶୀ । ଦାସ ସ୍ନେହବସ୍ତ୍ରରେ ନୀଳବେଶି ।
 ୧୯ । ପୁରୁଷାଳ କାଶୀବାସୀ ସେବିବାର । ଫଳ ଫଳିଲ କି ଏତେକାଳେ
 ମୋର । ୨୦ । ଧର ଚରଣକଞ୍ଚ ଅଳତା ଦେଲି । ଶକ୍ତିପଦ ପଦତଳେ
 ରଖାଇଲି । ୨୧ । ଗଙ୍ଗାସାଗରେ ମୁଁ ହାସିଥିବା ଘେନି । ମୋର ଅଳ
 ଅଳକାର ହେଲୁ ଧନା । ୨୨ । କାମକଳାନାୟ ଅରେ କୁଶୋଦୟ ।
 ଦବନ୍ତ ମୁଁ ବନ୍ଧୁ କଲୁଲତା ପର । ୨୩ । ପରଶତ କରକ ସୁବାଜଦନ୍ତ ।
 ଦନ୍ତବଜ୍ରଗମନା ତୁ ମୋ ସମତ୍ତି । ୨୪ । କରଅରଜଣାମଧ୍ୟା ସୁଲକ୍ଷଣା ।
 ଚମ୍ପାଦେହା ଚଞ୍ଚଳାସି କିଚକ୍ଷଣା । ୨୫ । କଞ୍ଚୁରୁଚରଣା ରେ ଚନ୍ଦ୍ରାନନା ।
 ରମ୍ଭା ଉରୁବଣୀରେ କି ତୋ ଗଣନା । ୨୬ । ରସନାୟ ତୁ ମୋ ଗଳା-
 ମାଳା ସିନା । ଗୁଣଜଳଧରେ ତୁ ମୋ ଶ୍ରେୟସୀ । ୨୭ । ପଣ୍ଡିତାମଣି
 ରମଣୀ ଏଣିଦୃଶୀ । ଉମାପତିମୋହନା ରେ କୁନ୍ଦହାସି । ୨୮ । ନବମାଳୀ-
 କରଜା ସୁନ୍ଦରାବଜା । ତୋ ଲଗିବାସ ଭଳି ମୁଁ ସୁଭରଜା । ୨୯ ।
 ରସାଳସା ବରଯୋଗୀ ସୁନୟନା ! ମୋ ସମସ୍ତ ସର୍ବଭାଗ୍ୟ ତୁହି ସିନା ।
 ୩୦ । ମୋର ମାଗୁଣି ଗୁଣମଣିକି ଏତେ । ସ୍ନେହ କିଣା ନ କରିବୁ
 କଦାଚିତେ । ୩୧ । ଏହି ସୁଖେ ମୁଁ ସମୟ ହରୁଥିବି । କନ୍ଦୁହାସ ପର
 ହୃଦେ କରୁଥିବି । ୩୨ । ଯଶେ ଯଶେ କର ଅନ ଅନ ବେଶ ।
 ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦରେ କରବି ପରହାସ । ୩୩ । ମଣି କଠାରୁ ଅଳତା ପର ଅବା ।

ପାଟଳୀଫୁଲ (କର୍ଣ୍ଣସଙ୍ଗେ ଉପସିତ ହୁଏ), ଗୁଞ୍ଜ—କାରିତ । ୧୬ । କମ୍ବୁ—ଶଙ୍ଖ ।
 ୧୭ । ହିପିଷ୍ଠପରେ—ହିରୁବନରେ । ୨୦ । କାଶୀବାସୀ—ବଣେଶ୍ଵର ଶିବ ।
 ୨୧ । ଶକ୍ତିପଦ—ଇନ୍ଦ୍ରପଦ । ୨୪ । ପାଟଳ ତାଳମ୍ବୁ ବାଜ ପର ଦନ୍ତ ଯାହାର;
 ଦନ୍ତବଜ୍ରଗମନା—ମହାଦେବୀର ଗତିପର ଗତି ଯାହାର । ୨୫ । କରଅରଜଣାମଧ୍ୟା—
 ସିନ୍ଦୂ କଟିକୁ ଯାହାର କଟି ଶିଖିଅଛି । ୨୮ । ଉମାପତିମୋହନା—ଶିବମୋହନ,
 କୁନ୍ଦହାସୀ—କୁନ୍ଦପୁଲ ପର ହାସ ଯାହାର । ୨୯ । ନବମାଳୀକରଜା—ନୂଆମାଳ
 ପର କରଜ(ନଗ)ଯାହାର, ଲଗିବାସ—ପିନ୍ଧାଇବା । ୩୩ । ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦରେ କରବି

କ୍ଷଣି ପଦତଳେ କରୁଥିବୁ ସେବା । ୩୪ । ମୋତେ ଦେଉଥିବୁ ତୁମ୍ଭ
ବରତନ । ମୋର ସେହୁଟି ସଙ୍ଗାଳ ସୁରତନ । ୩୫ । ଜଳନ୍ତରଧରଣାଥ
ରସବାଣୀ । ବାଣାବିଶାରଦା ମୋଦେ ଶୁଣି ଶୁଣି । ୩୬ । ଲଜମିଶ୍ରିତ
ଧରଣିଧର ହାସେ । ମଣ୍ଡି ଦେଲ କଣ୍ଠକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପାଶେ । ୩୭ । ଶ୍ଵା-
ଜନକନନ୍ଦନା ପ୍ରାଣନାଥ । ଦୁଇ ପ୍ରଭୁ ପୁରବର ମନୋରଥ । ୩୮ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ଅଷାଢ଼ଶୁକ୍ଳ
(ବସନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା)

ପରବେଶ ହେଲା ସୁରଭିକାଳ । ବରବେଶ ହେଲେ ଭୁରୁହକୁଳ ।
ଗରବେ ପ୍ରବଳ ହେଲା ମଦନ । ଭରବେ ଜାର ହେଲେ ଯୋଗୀଜନ ।
ପରବେଶ ଗୁହଁ । ସରବେ ଭାଲିଲେ ବଞ୍ଚିବା କେହୁ । ୧ । ପଲ୍ଲବ ପାଟଳ
ଦୁଶିଲା ବନା । କେଶରଧର ହେଲା ଅବନୀ । ଫୁଟିଲେ ବିବିଧ କୁସୁମ-
ବୃନ୍ଦ । ଛୁଟିଲା ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ମକରନ୍ଦ । ରସାଳ ମୁକୁଳ । ଗୁହଁ ଶୁଥ ହେଲା
ବାମା ଦୁକୁଳ । ୨ । ସୁରତଶାନ୍ତ କାମିନୀକୁଚର । ସ୍ଵେଦବିନ୍ଦୁ ଚୂନ୍ଦ
ମୁକୁତା ଗୌର । ଲତା ବନିତା ନରତନଗୁରୁ । ପ୍ରସରଲା ମିତ୍ରପୁତ୍ର
ଦିଗରୁ । ଚନ୍ଦନ ପବନ । ପୁଟବାସିତ କଲ ଉପବନ । ୩ । ମଳୟବନା
ପରିହାସ—ବୁଝୁ ପ୍ରାପ୍ତିଜନିତ ଦିବ୍ୟ ଅନନ୍ଦକୁ ଉପହାସ କରିବ । ୩୪ । ବରତନ
—ବେତନ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ସୁରଭିକାଳ—ବସନ୍ତ ସମୟ, ଭୁରୁହକୁଳ—ବୃକ୍ଷମାନେ, ବରବେଶ
ହେଲେ—ବିବାହୋତ୍ସବ ସୁନ୍ଦର ବେଶରେ ମଣ୍ଡିତ ହେଲେ, ଭରବେ
—ଭ୍ରମର ଧ୍ଵନି ଶୁଣି, ଜାର—କାମୁକ । ୨ । ପଲ୍ଲବପାଟଳ—ନବପତ୍ର-
ଦ୍ଵାରା ପାଟଳବର୍ଣ୍ଣ; ବନା—ଅରଣ୍ୟଭୂମି; କେଶରଧର—ପୁଷ୍ପପରାଗରେ
ଧୂଳିମୟ; ରସାଳମୁକୁଳ—ଅମ୍ଳ ବଉଳ; ଶୁଥ—ଶିର, ବାମାଦୁକୁଳ—
ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପିତା ପାଟଶାଢ଼ୀ । ୩ । ଲତା-ବନିତା-ନରତନଗୁରୁ—ଲତାରୁପ
ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ନରବିବାରେ ଗୁରୁସ୍ଥାପୟ । ମିତ୍ରପୁତ୍ରଦିଗରୁ—ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପୁତ୍ର ଯମଙ୍କ
ଦିଗରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରୁ । ପୁଟବାସିତ କଲ ଉପବନ—ବଗିଚାମାନଙ୍କୁ

ଭୁଜଙ୍ଗ ସଙ୍ଗରେ । ହରିବାର କାଳ ଗିରିଶୁଙ୍ଗରେ । କଳନା କଲେହେଁ
ନାନା ଅଗମ । ମାନ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ଡ୍ୟାଗେ ନୋହୁଁ ସମ । ଡରେ ନ କମିଲ ।
କେ ପୁଷ୍ପିତା ବନିତାକୁ ହାମିଲ । ୪ । ଦେଖି ଶାଶୀଙ୍କ ପରସ୍ପର କଳି ।
ହଙ୍କାର ହୁଙ୍କାରେ ମଧ୍ୟରେ ମିଳି । ଭଲ ଭଙ୍ଗାର ଦେଲେ ଭୁଙ୍ଗମାନେ ।
ଫୁଟି ବାସିଲେ ସେ ଯେ ଯାହା ସ୍ଥାନେ । ଥିଲେ ଭଲ ଲୋକ । ହୁହୁ କି
ସମ ବିଷମଯାକ । ୫ । ହେଲ ପଲ୍ଲବମୁକୁଳ ପ୍ରକାଶ । ସଲେହୁତ ଫିହ-
ନଶ ସଦୃଶ । ତହୁଁ ପଛଦୁଆ ଦେଇ କୁଞ୍ଜରେ । ଲୁଚିବାର ଅନ କୁଞ୍ଜ-
ପୃଞ୍ଜରେ । ତାହା ଗୁଣ୍ଡିକର । ହସିଲ ନବମାଳିକା ବଞ୍ଚିଲା । ୬ । ଶାଶୀ-
ମାନଙ୍କେ ରଖି ପଦଫମ । ବିଯୋଗି ବିଧୁଂସ ଅଥବୋପମ । ପଞ୍ଚମସ୍ତରେ
କଳକଣ୍ଠଦ୍ବିଜ । ପକ୍ଷପାତ କଲେ ଅନଙ୍ଗ ଓଜ । ଏକାକୀ ଡରିଲେ ।
ଦମ୍ଭିତ ସୁଖେ ବନେ ବିହରିଲେ । ୭ । କାଳକଳହ ଦିଗେ ଯାହା ସ୍ତାତି ।
କଳି ଅରମ୍ଭରୁ ଯାହା ଉତ୍ପତ୍ତି । ଯେ ପ୍ରସବନ୍ତେ ଜାତକାହିଁ ନାହିଁ । ସୁନ ଶୁ
ପୁଷ୍ପିତ ହୋଇଲ ତହିଁ । ବିଷପ ମଧୁପେ । ଭଲୁ ହେଲେ ତା ଦେଖି
ସମୀପେ । ୮ । ଇନ୍ଦର ତରୁଭାଗ୍ୟ ଦେଖି ପାଶେ । ଅଳସଙ୍ଗ ଭୋଗ ଲଭିବା

ସ୍ଥାୟୀ ସୌରଭ୍ୟମ୍ବ କଲ । ୪ । ମଳୟବନ ଭୁଜଙ୍ଗ ସଙ୍ଗରେ—ମଳୟବନର
ସାପ ସଙ୍ଗରେ, କଳନା କଲେହେଁ—ଜାଣିଥିଲେହେଁ, ଅଗମ—ଶାସ୍ତ୍ର, ପୁଷ୍ପିତା
ବନିତା—ପବନ ଫୁଲ ଫୁଟିଥିବା ଲତାରୁପ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଅବମଣ କଲ । ୫ । ଶାଶୀ—
ବୃକ୍ଷ, ହୁହୁ କି ସମ ବିଷମଯାକ—ପରସ୍ପର ବିରୁଦ୍ଧ ଭାବ ସମତାପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ
ନାହିଁ କି ? ୬ । ସଲେହୁତ...ଫିହର ଲଲ ନଶ ପରା କୁଞ୍ଜରେ—ହାତୀମାନେ,
ଅନ କୁଞ୍ଜପୃଞ୍ଜରେ—ପଲ୍ଲବଭର ଅନ୍ୟ ବୃକ୍ଷକୁଞ୍ଜମାନଙ୍କରେ, ନବମାଳିକାବଞ୍ଚିଲା—
ବିଅଲଫୁଲ ଲତା । ୭ । ଶାଶୀ—ତାଳ ଓ ବେଦର ବିଭିନ୍ନ ଶାଶୀ, ପଦଫମ—
ପଦବିକ୍ଷେପ ଓ ବିଭକ୍ତିସୁକ୍ତ ଶବ୍ଦର ଫମ, ବିଯୋଗିଧୁଂସଅଥବୋପମ—ବୀରଭ୍ର-
ମାନଙ୍କୁ ମାରବାରେ ଅଥବବେଦୋକ୍ତ ମାରଣ ମନ୍ତ୍ର ସଦୃଶ, କଳକଣ୍ଠ ଦ୍ବିଜ—
କୋକିଳରୂପ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଅନଙ୍ଗଓଜ—କାମଶକ୍ତି (ପ୍ରଭ), ପଞ୍ଚମସ୍ତରେ
ପକ୍ଷପାତ କଲେ, (ବ୍ରାହ୍ମଣ ପକ୍ଷରେ) ସୁକଣ୍ଠରେ ବେଦମନ୍ତ୍ରପାଠ କରି କନ୍ଦର୍ପର
ପକ୍ଷ ଗ୍ରହଣ କଲେ; (କୋକିଳ ପକ୍ଷରେ) ପଞ୍ଚମସ୍ତରରେ ଗୀତ ଗାଇ ବୁଲିଲେ ।
୮ । କାଳକଳହଦିଗେ—ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ, କଳ ଅରମ୍ଭରୁ—ଫୁଲରେ କହି
ହେବା ଦିନରୁ, ଯେ—ଯେଉଁ ମଳୟବନ ଜାତକାହିଁ ନାହିଁ...ମାଳଗଫୁଲ
ମଧ୍ୟ ଫୁଟେ ନାହିଁ (ମାଳତୀ ବସନ୍ତରେ ଫୁଟେ ନାହିଁ), ସୁନାଶ—

ଅଶେ । ସୁନ୍ଦର ଗନ୍ଧର୍ବଲବ୍ଧମିତ୍ରେ । ସୁଶାଶା ଅଙ୍ଗ ସକଳ ପ୍ରଦେଶେ ।
 ଜାଳି ଦାପରୟ । ଚମ୍ପାଲତା କଲ୍ଲ ବ୍ରତୋପରୟ । ୧ । ଅଳୀକି ଘେନି
 ଯୁବତୀନରୟ । ରସେ ରଗିଲେ କୁସୁମାବରୟ । ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ପରମ
 ହରଷେ । ବିହ୍ୱଳେ ସ୍ତଳାପ ବିବିଧ ରସେ । କେ ବୋଲେ ସମ୍ପାଦକ ।
 ପୁରୁଷେ ଏତେ ବିଶ୍ୱାସ କାହିଁକି । ୧୦ । ଅନ୍ଧ କେ କହେ କାହିଁକି
 ନୋହିବ । ଅଶୋକ ତ ତତେ କଲ୍ଲ ଦାଇବ । ମୁଖେ ରଖିଅଛୁ ମଣ୍ଡିକା
 ହାସ । କାହିଁକି ନ କରୁ ପରହାସ । କେ ପୁଣି ବୋଲଇ । ମୋ କରେ
 ଛୁଣ୍ଟିଅନା ରେ ଛଇଲା । ୧୧ । ପୁଲ୍ଲାଗମୟ ହେବାରୁ କେ ବାଲା । ବନ୍ଦ କେ
 ଅଂସରେ କେଶରମାଳା । ମାରି ତା ଉତ୍ତେଜକୁମ୍ଭେ କରଜ । ପିନ୍ଧିବାର
 କଳି ମାଳିକାବ୍ରଜ । ମୁକୁତା ବିସ୍ତ୍ରମ୍ଭ । ବାରଣଦାରଣଲୀଳା ବାସ୍ତବ ।
 ୧୨ । ମିଳିଦେ ଯୁଧିକଳି ମୁଖେ ଧରି । ରବବ୍ୟାଜେ ବଜାରଲେ
 ମଧୁସ୍ନା । ଭୂଜୀ ଅରମ୍ଭେଲେ ମଙ୍ଗଳ ଗୀତ । କଳକଣ୍ଠପାକ ହୋଇ ସଂସାତ ।
 ହୋଇ ମଦଲେଲ । ଭଲକୁ ପୁଣି କଲେ ଜଳସ୍ଥଳ । ୧୩ । ତରୁ କରୁଛନ୍ତି
 ସେବା ପ୍ରକଟ । କେ ହୋଏ ଫଳ ଫୁଲ ଧରି ଭେଟ । ନବ କିଶଳୟ ପଟ
 ଅଲଟ । ଘେନି କେ ବିଜନେ ହେଲ ଲମ୍ପଟ । କେଉଁ ଶଖୀ ନଟ ।
 ଉଡ଼ାଇଲ ବ୍ୟୋମ ପରାଗପାଟ । ୧୪ । କରକ ଘେନିଲ ସୁଫଳ ଘଟ ।
 ପଣ୍ଡି ସରକି-ହେବାରୁ ଦୁର୍ଘଟ । ମୋଠାରେ କେ କଲ ବୋଲି କପଟ ।
 କରୁର ମନେ ହେଲ ଛଟପଟ । ଅଳି ଯୋଗକୂଟ । କେଉଁ ବଞ୍ଚିବ ଗୁହେଁ
 ମଟ ମଟ । ୧୫ । ହୋଇ ଅନିଳସୁନ୍ଦର ଗୁଟ । ପୁଷ୍ପଭୂଷଣେ ହୋଇ

ଏକପ୍ରକାର ଅରଣ୍ୟ ବୃକ୍ଷ, ବଟପ—ଜାର, ମଧୁପେ—ଭ୍ରମରମାନେ । ୧ । ଚମ୍ପା-
 ଲତା ଭ୍ରମରକୁ ଆକର୍ଷଣ କରିବାପାଇଁ ଗନ୍ଧର୍ବଲବ୍ଧମିତ୍ରେ (ଚମ୍ପା କଟ ସମୁଦ୍ର
 ବ୍ୟାଜରେ) ନିଜ ସର୍ବ ଶରୀରରେ ଘାସ ଜାଳି ବ୍ରତଜନିତ ପୁଣ୍ୟର ଉପଚୟ
 (ବୁଦ୍ଧି) କଲ । ୧୦ । କୁସୁମାବରୟ—ଫୁଲତୋଳା । ୧୧ । ମୋ କରେ ଛୁଣ୍ଟି-
 ଅନା—ମୋ ହାତରେ ଛୁଣ୍ଟି ଅଛୁ ଦେଖ, ମୋ ହାତରେ ଛୁଣ୍ଟିଅନା ଫୁଲ ।
 ୧୨ । ପୁଲ୍ଲାଗମୟ—ନାଗେଶ୍ୱର ପୁଷ୍ପମଣ୍ଡିତ; ପୁଲ୍ଲାଗ—ନାଗେଶ୍ୱର, ଅଗ୍ନିଶିଳା;
 ଅଂସରେ—କାନ୍ଧରେ, କେଶରମାଳା—ନାଗେଶ୍ୱରଫୁଲ ମାଳା ଓ ସୁନ୍ଦର ସତୀ-
 ସମୁଦ୍ର, ଉତ୍ତେଜକୁମ୍ଭେ—ସ୍ତନରୂପ କୁମୁସ୍ଥଳରେ; କରଜ—ନଗ, ପିନ୍ଧିବାରକଳି-
 ମାଳିକାବ୍ରଜ—ବେଗୁନଅକ୍ତିର ମାଳସବୁ, ବାରଣଦାରଣଲୀଳା—ସୁନ୍ଦର ଦ୍ୱାନ୍ତ
 ମାରିବା ଶିଳା । ୧୩ । ମିଳିଦେ—ଭ୍ରମରମାନେ, ଯୁଧିକଳି—ଯୁଧିଯୁଧି କଟ,
 ମଧୁସ୍ନା—ମହୁସ୍ନା, କଳକଣ୍ଠ—ତୋକଳ, ସଂସାତ—ମିଳିତ, ଭଲକୁ—ହୃଦୟକୁ
 ଧ୍ୱଜ । ୧୪ । ଉଡ଼ାଇଲ କେଉଁ ବୃକ୍ଷ ନଟ ହୋଇ ଅକାଶର ପରାଗ (ପୁଷ୍ପଧୂଳି) ଗୁପ୍ତ
 ପାଟ ଉଡ଼ାଇଲ । ୧୫ । କରକ—ତାଳିମ୍ବ, ପଣ୍ଡିସରକି ହେବାରୁ ଦୁର୍ଘଟ—ବାର୍ଦ୍ଧିଶ

ଝଟ ଝଟ । ଉଗାଳି ମଦନଭୂପତି ବାଟ । କେଉଁ ଲଜିକା ଆରମ୍ଭେ ନାଟ ।
 କେଉଁ ତରୁଣୀ । ପକ୍ଷିବେ ପୁଣି କଲ ନିରାଟ । ୧୬ । ଫଳକରେ କଣ୍ଠ
 ହୋଇ ବିକଟ । କେତେ ବିନୟୀ ବେଶେ ହେଲେ ଭଟ । ବିରହାନିନ୍ଦା
 ଶମ୍ଭୁକୁ ଅକାଟ । ଜଣିମାରେ କି ସେ ସମର୍ଥ ଥାଟ । କି ରସିକ ହାଟ ।
 ସବୁର ପ୍ରୀତି କଣିକାରେ ହଟ । ୧୭ । ନିକାଞ୍ଜ ସଞ୍ଚାରେ ନାହିଁ ଅକଟ ।
 ନାନାବିଧ ସୁଖ ଅତି ନିକଟ । ଦମ୍ପତିଭରେ ରଟେ କଟ କଟ । ପ୍ରତି
 ସଙ୍କେତ ଲଜା ଶୁଦ୍ଧେ ଶଟ । ସରଗଲ ଲଟ । ଚଳି ଯୋଗୀଏ ଛିଣ୍ଡାଇଲେ
 ଜଟ । ୧୮ । କେ ବାସ କରି କେଳିବାସୀ ତଟ । ପାଣିସାରି ଦେଲେ
 ପିନ୍ଧିବାର ପଟ । ରଖିଲେ ମାନ୍ୟକ ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ । ରସ ଅବଶ ହୋଇଲେ ନିପଟ ।
 ଯାଠାରେ କପଟ । ଧାତା ଖେଳିଛି ତାହାର ଅପଟ । ୧୯ । ନ ମାନି ଭବ
 ଶାଢ଼ୀକୁ ଝପଟ । ଯେ ଜନେ ବାନ୍ଧିଥିଲେ ଯୋଗପଟ । ବାନ୍ଧିବାରୁ ମନମଥ
 ତପେଟ । ନ କଲେ କେ କାହାକୁ ଭଜପେଟ । ତାଲ ପହପଟ । ହେଲେ
 ସବୁର ତଳପରେ ସ୍ଥୁଟ । ୨୦ । ହେବାରୁ ହୁଏ ଅନଙ୍ଗ ଅଶେଟ ।
 ଅଭିନୀତାଘଟିତ କବାଟ । ଅତରକିତେ ହୁଅନ୍ତେ ବିପାଟ । ବିରହଣୀ
 ଏକାନ୍ତ ବିହପଟ । କର ସ୍ନେହଘୋଟ । ମଣ୍ଡିଲେ ନିଜ ବଶୋଦ୍ଦସପୁଟ
 ୨୧ । କାହା ଛାର ମଦ ହୋଇବ ମୋଟ । ହୋଇଲେ ହରପୁଟ ଯହିଁ ଶ୍ଳେଟ ।
 ଜନମୁଖ ଅମ୍ବେ ନୋହୁ ବୋଲି ବିଟ । ଯେଉଁମାନେ ବାନ୍ଧିଥିଲେ ମୁକୁଟ ।
 ରଟନ୍ତେ କୁକୁଟ । ଶାବ ହେଲେ ତାକୁ ଶତ ଶକଟ । ୨୨ । ବିରହେ ବନ୍ଦା

କରତରେ ପକ୍ଷି ପକ୍ଷିନ୍ତ ନ ଥିବାରୁ, କଣ୍ଠର—ଗଜାବାହିନୀ ବା କରତୀ,
 ଅଳିଯୋଗକୁଟ—ଭ୍ରମରମଳନରୂପ କପଟ (ପ୍ରକୃତ ପୁରୁଷ ମିଳନ) । ୧୬ । ଅନଳ-
 ସୁନ୍ଦରପୁଣ୍ଡ—ପବନରୂପ ପ୍ରଧାନ ନଟର ଶିଷ୍ୟ । ୧୭ । ଫଳକରେ କଣ୍ଠ ହୋଇ
 ବିକଟ—ଡାଳରେ ପ୍ରରୁଣ ପଳ ଧରିବାରୁ ଫଳକଧାରୀ ହାତୀ ପରି ଉତ୍ସବର ହୋଇ;
 ବିନୟୀ—ଗଜ, ଭଟ—ଯୋଦ୍ଧା, ଥାଟ—ସୈନ୍ୟଦଳ, ହଟ—ଜିତ ବା କୌତୁକ ।
 ୧୮ । ଲଟ—କୌତୁକ, ଚଳ—ବିଲେ ହୋଇ । ୧୯ । କେଳିବାସୀ—
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣପୁରୁଷ, ପାଣିସାରିଦେଲେ...ସବୁବେଳେ ନଗ୍ନ ହୋଇ ଜଳଶ୍ରୀକା
 କରବାରୁ ପିନ୍ଧାଲୁଗାରୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଗଲେ; ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ—ଘୋଡ଼ା ହେବା ଗୁଦର,
 ଯାଠାରେ କପଟ...ବଧାତା ଯାହା ପ୍ରତି ବିମୁଖ (ଯେ ପତ୍ନୀଶୂନ୍ୟ) ତାହାର ଏକା
 ଦୁଃଖ । ୨୦ । ଭବଶାଢ଼ୀକୁ ଝପଟ...ସଂସାରରୁ ବ୍ୟାପ୍ତ ଅବିମୁକ୍ତ ନ ମାନି ଯେଉଁ-
 ମାନେ ଯୋଗୀ ହୋଇଥିଲେ । ମନମଥତପେଟ—କନ୍ଦର୍ପର ଗୁପ୍ତତା ବା ଅଦାତ,
 ଭଜପେଟ—ଗର୍ଭବନ୍ଧା, ତଳପ—ତଳ, ଶପଥ । ୨୧ । ଅନଙ୍ଗ ଅଶେଟ—
 କନ୍ଦର୍ପର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ବିପାଟ—ଉନ୍ମୁକ୍ତ, ବଶୋଦ୍ଦସପୁଟ—ବୃତରୂପ ପେଡ଼ ।
 ୨୨ । ଯେଉଁଠାରେ ଶିବଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ଳେଟ (ସ୍ତବ୍ଧ) ହେଲା ଅର୍ଥାତ୍ ଶିବଙ୍କ ଧୈର୍ଯ୍ୟ
 ସୁଦ୍ଧା ନକ୍ଷ ହେଲା ସେଠାରେ ଅନ୍ୟ କାହାର ଗଦ ରହି ପାରିଲା କି ? ବିଟ—

ହେବାରୁ ଜକଟ । ସଖାଳି ହେବାରୁ ନୀରଜକଟ । କର ନ ପାର ହୋଧ
ଅପ୍ରକଟ । କେ କାହାକୁ ବୋଲେ ରେ ଶରକଟ । ମନକୁ ଚକଟ । ଅମୃତ ତ
ତହୁ ନାହିଁ ବକଟ । ୨୩ । ଭଲ ହୋଇ ଅସ୍ତ୍ର ନୋହୁ ପତଙ୍ଗ ।
ଅଭିସାରିକା ହେଲେ ଚଙ୍ଗଚଙ୍ଗ । ପିତ ନୟନ ଦିଶିଲ ତ ରଙ୍ଗ ।
ସପ୍ତସ୍ତରଜ ଅନିଲ ତରଙ୍ଗ । ବାଜି ସୁବଅଙ୍ଗ । ଚମକ ଲେଖିଲେ
ଜରୁଣୀସଙ୍ଗ । ୨୪ । ଶୂନ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ସୁରାଶିଷଙ୍ଗ । ସବୁଠାରେ
ତାହାର ପରସଙ୍ଗ । ପିଙ୍ଗି ରତ୍ନଅଭିଳାଷୀ ଅପଙ୍ଗ । ଠାଉଲେ ହେଲେ
ଯା ନ ଘେନି ଖଙ୍ଗ । ମଣ୍ଡିଲେ ଉପୁଙ୍ଗ । ଯହିଁ ଅପରାଧିତାର ଏ ତଙ୍ଗ । ୨୫
ଲତାବଳୀ ଗୁଚ୍ଛେ ଶେଳନ୍ତେ ଭୁଙ୍ଗ । ମଣି ତାହାକୁ ଲୁଗା ଭୁରୁଭଙ୍ଗ ।
ସପର୍ମାକି ପୀଡ଼ା ଦେଲା ଅନଙ୍ଗ । ଚଳି ନ ପର ହେଲେ ଅଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗ ।
ସେ ଜାତି ଭୁଜଙ୍ଗ । ସେ ନାରୀ ସଙ୍ଗେ ନ କଲେ କି ରଙ୍ଗ । ୨୬ । ସେ
କିନ୍ତୁ ନବ ଚତୁର୍ମତୀ ହେଲା । ନେତ୍ରକୁ ନବକୁସୁମେ ମଣ୍ଡିଲା । ପ୍ରତିଦିନ
ଗତି ହୋଇଲା ମନ୍ଦ । ରସ ବରଷିଲା ନୋହେ ମରନ୍ଦ । କୁନ୍ଦବିକସନ ।
ମନ୍ଦାର ଅଧର ମନ୍ଦ ହସନ । ୨୭ । ନାନା କିଶଳୟ ଗନ୍ଧ ବସନ । ଯୁବା
ବିହାର ସୁରତ ବ୍ୟସନ । ଦକ୍ଷିଣ ବାତ ସୁରତ ଶୁସନ । ଗୁହାଣୀ ଚଞ୍ଚଳ
ମରଦାଶନ । ମଲ୍ଲିକା ଦଶନ । ବହଳ ପୁଷ୍ପଧୁଳି ତା ଅସନ । ୨୮ । ନିଜ
ସଉରତ ଅଧିବାସନ । ପକ୍ଷଜପାନକ ପାନବାସନ । ଯୁବରଞ୍ଜନ
ଯାହା ଦରଶନ । କେତକାତନ୍ତ୍ର କେତେ ପରସନ । ବିବେକନାଶନ ।
ଗିର ତହାର କଳକଣ୍ଠସ୍ଥନ । ୨୯ । ଏପରି ଦେଖି ସେ ରତ୍ନଲକ୍ଷଣ ।
କୋଟିସଖ୍ୟକ ଯୁଗ ହେଲା ଶଣ । ଅନଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ସୁବିଚକ୍ଷଣ । ଭ୍ରମାରଲ୍ଲ
ପ୍ରତି ଦିଗେ ଈଷଣ । ନ କଲ ବାସନ । ହରିଣାଣୀ ଚିନା ଅନ ରଶଣ । ୩୦ ।

ଜାର; ଶବ ହେଲା... ଶବନ ଭାବତାନ୍ତ୍ର ବୋଧ ହେଲା । ୨୩ । ଜକଟ—ଦୁକ୍ତ
ରୂପେ; ନୀରଜକଟ—ପଦ୍ମପତ୍ରର ଶଯ୍ୟା, ଶରକଟ—ଦୁବଳ । ୨୪ । ପତଙ୍ଗ—
ପୂର୍ଣ୍ଣ; ସପ୍ତସ୍ତରଜ ଅନିଲ ତରଙ୍ଗ—ପୂର୍ଣ୍ଣପରାମର୍ଶକୁ ପବନର ଲହରୀ ।
୨୫ । କାମନାସଙ୍ଗ—କର୍ମପର ଶରମୁଖା; ଶୂନ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା—ଶୂନ୍ୟହାରୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ
ହେଲା ଅର୍ଥାତ୍ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଗଲା (ସବୁବେଳେ ଶର ମାରବା
ହେଉଛି) । ପରସଙ୍ଗ—ପ୍ରସଙ୍ଗ; ଖଙ୍ଗ—ଅସୁଖ । ୨୬ । ଜାତିଭୁଜଙ୍ଗ—
ସୁଭାବତଃ ବଟ । ୨୭ । ମରନ୍ଦ—ମକରନ୍ଦ । ୨୮ । ଦକ୍ଷିଣବାତ...ମଳୟ
ପବନ ସୁଗନ୍ଧକୁ ନିଶ୍ବାସ ପରି ହେଲା । ଗୁହାଣୀ ଚଞ୍ଚଳ ମରଦାଶନ—
ମରଦାଶନ (ଭ୍ରମର) ଚଞ୍ଚଳ ଗୁହାଣୀ ହେଲା । ୨୯ । ଅଧିବାସନ—ଗଜମାଲାଦି-
ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭାର; ପକ୍ଷଜପାନକ...ପଦ୍ମରୂପ ପାନପାତ୍ର, ପାନ ବାସନ (ପାନ-

ଚିତାଉ ସଙ୍କେତ ସମୟ ଅସି । ହେବାରୁ ହୃଦୟସ୍ଥଳବିଳାସୀ ।
 ହେଲ ସେ ଧୃତଧରାଧରଣ୍ୟ । ଦଶିଲ ନାହିଁ କାହିଁ ଅବଲମ୍ବ ।
 ମେହ ଅନିକାର । କଲ ଭେଦନା-ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଧୃକ୍କାର । ୩୧ । ଗୁଣି ତା
 ତାହା ପ୍ରିୟ ସହଚର । ଶୂନ୍ୟ ମଣି ବିଷ୍ଣୁ ସତରତର । କୃଷ୍ଣପ୍ରତିପଦା
 ରଜନୀମୁଖ । ଅଙ୍କେ ଧଇଲ କି ମୁଧାମୟୁଖ । ସେହୁପରି କୋଳେ ।
 ଧଇଲ ଯୁବରାଜକୁ ବିକଳେ । ୩୨ । ନ ଲଭି ତା ମୃଦୁ ବଦନବାତ ।
 ଶ୍ରବଣେ କେ ଦେଲ ବଦନବାତ । ଘନସାରମିଶା ପନର ପାଣି ।
 ନୟନ ଯୁଗରେ ଲଗାଇ ପୁଣି । ଲପନେ ସିଂହୁଲ । କରକମଳ ବ୍ୟଜନେ
 ବିଂହୁଲ । ୩୩ । ପୁଣି କେ କର ଧମନୀ ପରାଣ । ବୋଇଲ ଜଗଦୀଶ କର
 ରଣା । ଶୁଭ ସମୀପେ ଡାକିଲ ଏ ଗିର । ଅଶ୍ରୁ ଧରଣଶୂଳ କୁମାର—
 ଦାର ଅଧୀଶ୍ଵର । ନବ କୋଟି ବାହାରେହସ୍ତବର । ୩୪ । ଚତୁର୍ଥ ଚନ୍ଦ୍ର-
 ଚକେର ଚନ୍ଦ୍ରମା । ଭାରତୀ ସାରକେଳି କଳାସୀମା । ଯାଚକ ମନୋରଥ
 କଲ୍ଲଶାଣୀ । ଦେଉ ମହାଦେଇ ଦୁହିଙ୍କ ଅଖି । ନବ ଯୁବରାଜ । ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ
 କି ଲଗୁଅଛି କି ଅଜ । ୩୫ । ସେ ପୂରେ ସେପରି ତହଲ ଜାଣି । ପ୍ରତାପ
 କଣ୍ଠୀରବ ନୃପମଣି । ଅଗଦକାରରାଜକୁ ଅଣାଇ । ପୁଛନ୍ତେ ସେ
 ଜଣାଇଲେ ମଣାଇ । ତାହାଙ୍କ ମନକୁ । ଦେବ ଅସୁ ଦିବ୍ୟ ଅବଧାନକୁ ।
 ୩୬ । ଶ୍ରୀହସ୍ତ ଦେଖି ବିଗୁରଲ୍ଲ ଦେବ । ବିଷମ ପ୍ରହର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ
 ହେବ । ଚନ୍ଦ୍ରକଳା କର ପଡ଼ିଲେ ରାତି । ଶାନ୍ତ ହେବ ସେ ଅତନ୍ତ୍ରତପତ ।
 ମଣି ନରପତି । ଚନ୍ଦ୍ରାରେ ନିମଜ୍ଜାଇ ଦେଲେ ମତି । ୩୭ । ଅରୁଣ

ରଖିବା ଡବା) ହେଲ । ୩୦ । ଶଶକ ଗୋଟି ସଖ୍ୟକ ଯୁଗ ପରି ହେଲ ।
 ଅନଙ୍ଗସୁନ୍ଦର—ଯୁବରାଜଙ୍କ ନାମ; ଇକ୍ଷଣ—ଅଖି; ବାସଣ—ଦର୍ଶନ ।
 ୩୧ । ସେ ଧୃତଧରାଧରଣ୍ୟ ହେଲ—ଚନ୍ଦ୍ରକଳାଠାରୁ ପାଇଥିବା ପଦ ପୈର୍ବ୍ୟପଦ
 ନାଶ ପକ୍ଷରେ ଶମ୍ଭୁ (ବକ୍ର) ହେଲ । ୩୩ । ଶ୍ରବଣେ କେ ଦେଲ ବଦନ ବାତ—
 କିଏ କାନ ପୁଜିଲ । ଘନସାର—କର୍ପୁର; ଲପନ—ମୁଖ । ୩୪ । ଧମନୀ—ନାଡ଼ି,
 ବାହାରେହସ୍ତବର—ସନ୍ନିୟୁତଶକ୍ତି । ୩୫ । ଭାରତୀ ସାରକେଳିକଳାସୀମା—
 ହେ ସରସ୍ଵତୀଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତ ବିଦ୍ୟାରେ ପରମପ୍ରବୀଣ; ଦେଉ—ରାଜା, ମହାଦେଇ—
 ରାଣୀ । ୩୬ । ପ୍ରତାପୀ କଣ୍ଠୀରବ ନୃପମଣି—ପ୍ରତାପହୀନ ରାଜା, ଅଗଦକାର—
 ରାଜା—ବୈଦ୍ୟରାଜ । ୩୭ । ବିଷମ ପ୍ରହର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତେ ହେବ—
 କ୍ଳେଶକର ଅବସ୍ଥା ପ୍ରହରକାଳ ହେବ । ଚନ୍ଦ୍ରକଳା କର—ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ
 କଳାର କ୍ଷରଣ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ନାହିଁକାର ହସ୍ତ । ଅତନ୍ତ୍ରତପତ—

ଉଦୟେ ସେ ଦିନ ଶଶି । ସ୍ବପ୍ନେ ଧରଣୀସୁର ଜଣେ ଅସି । ଅଶିଷ ଦେଇ
 ସେ ନରପତିକ । ପ୍ରବୋଧ କହିଲେ ଗିର ଏତିକି । ଶୁଣ ଶମାଧର । ମହା-
 ମହିମବସନ୍ତମାଧର । ୩୮ । କାମକଳାରେ ବିଜେ କରିଛନ୍ତି । କାମକଳାପ
 କଳପ ସୁରତି । ତାହାଙ୍କ ରଙ୍ଗ ଶୁଣାବ ଚରଣ । ବିଲେକେ ତୋ ପୁଅ
 ଅସମରଣ । କେବଳ ବଞ୍ଚିବ । ଅନ୍ୟଥା ରଖି ନ ପାରନ୍ତି ଶିବ । ୩୯ ।
 ଏହା କହି ହେଉ ଅନ୍ତରହୃଦ । ହୋଇଲା ପ୍ରଭାତକ ନଉବତ । ଶୁଭଲ
 ବନ୍ଦବୁଦ୍ଧ ପ୍ରତିବାଦ । ଶୁଭାନ୍ତକାନ୍ତାଜନଭୂଷାନାଦ । ଧର ହରିନାମ ।
 ଅପହୃତ ହେଲେ ନୃପସତ୍ତମ । ୪୦ । ହୋଇଲା କାଠିଲଗି ଅବକାଶ ।
 ମନ୍ଦିରରକ୍ତ କଲେ ଫରମାସ । ମାଧବମାସ ବଳଷ ପକ୍ଷରେ । କାମକଳାଶ୍ୟ
 ନଗରୀ ମୁଖ୍ୟରେ । ଶ୍ରୀମାଧବଙ୍କର । ହେବ ବାସନ୍ତକ ଯାହା ପ୍ରବର । ୪୧ ।
 ମୋ କୁଳନିଳୟ ନେତ୍ରସମ୍ପଦ । ନ ଲଭିବାକୁ ମହାମୋହପଦ ।
 ଦରଶନକୁ ଯିବ ଯୁବରାଜ । ତହିଁ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ସମ୍ଭାର ସଜ । ଏନିଦେଶ ଗିର ।
 ଉଷ୍ମିଷ କଲା ସନ୍ତବପ୍ରବର । ୪୨ । ଶେଷକଳାସରୁ ଲଭି ବିରାମ ।
 ଅଶେଷ-କଳାସୀ ଯେଉଁ ଶ୍ରୀରାମ । ଏକ ରଥାଙ୍ଗ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ।
 ଦଶରଥାଙ୍ଗରୁ ସମ୍ଭୂତ ହେଲେ । ରଚଇ ପ୍ରଣତି । ତାଙ୍କ ଚରଣେ ଜଳନ୍ତର-
 ପତି । ୪୩ ।

ଶୂନ୍ୟ, ତାହା ଓ କର୍ମ କୁଳା । ୩୮ । ଧରଣୀସୁର—ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଶମାଧର
 —ରାଜା, ବସନ୍ତମାଧବ—ଦେବତା ବିଶେଷ । ୩୯ । କାମକଳା—ନଗରୀ
 ନାମ, କାମକଳାପ କଳାପ ମୂରତି—କମଳାସୁ ମୟୂରପୁଞ୍ଜରେ ବିଚିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣ
 ମୂର୍ତ୍ତି ଯାହାଙ୍କର । ଅପମରଣ—ଅପମୃତ୍ୟୁ । ୪୦ । ନଉବତ—ନୂତନ ବାଜା,
 ବନ୍ଦବୁଦ୍ଧ—ସ୍ବପ୍ନସୂତ୍ର, ଶୁଭାନ୍ତକାନ୍ତାଜନ—ଅନ୍ତଃସ୍ବରୂପା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ।
 ୪୧ । କାଠିଲଗି ଅବକାଶ—ଦାନ୍ତ ଘଷିବା ବେଳ । ମାଧବ ମାସ—ବୈଶାଖ ମାସ,
 ବଳଷ ପକ୍ଷରେ—ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷରେ । ୪୨ । ମହାମୋହପଦ—ମୂର୍ତ୍ତିପ୍ରାପ୍ତି ଉଷ୍ମିଷ—
 ପରାଜିତ, ଶିରୋଧାରୀ । ୪୩ । ଶେଷ କଳାସ—ସର୍ପରାଜ ଶେଷଦେବଙ୍କ ଉଦରେ
 ଶୋଇବାରୁପ ବ୍ୟସନ । ଏକ ରଥାଙ୍ଗ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ—ଏକ ଚକ ମଧ୍ୟ
 ସଙ୍ଗରେ ରଖି ନ ଥିଲେ । ଦଶରଥାଙ୍ଗ—ଦଶରଥଙ୍କ ଶରୀରରୁ ।

ଭଜନବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

ଶ୍ରୀ—ରାମକେଶ

(ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ପରଶସ୍ତ୍ର ମନ୍ଥଣା)

ମସୀକେଶାରସ ରସିକେ ଶୁଣ ଏ ରସ ସ୍ବେଦେ । ମଣିମଞ୍ଜୁଳେଶ
 ମନ୍ଦାକି ଅଣି ଏକାନ୍ତେ କହେ । ୧ । ସୁତାପରଶସ୍ତ୍ରସୁତାପ ଶୀର୍ଣ୍ଣ କଲ
 ମୋ ଦେହ । କି ବୁଝି ଏଥିକି ସୁବୁଝି ବଳେ ବିଚାର କହ । ୨ । ସରବ
 ତହିଁକି ବିରଚି ବହୁ ବିଚାର ଭାଷେ । କହିବାର ମୋର ମନ୍ଥାବାସବ
 ଘେନ ମାନସେ । ୩ । ନାକରେ ଭୁଲେକ ଯାକରେ ନାଗେ ଦେଲିନି
 ମନ । ବରତମାନରେ ବର ତ ନାହିଁ ଜେମା ସମାନ । ୪ । ଶାରଙ୍ଗଧରକୁ ତ
 ରକ୍ତନେତ୍ରା ବୋଲିବା ନାହିଁ । ବରବ କରବଦନଙ୍କ ଜନକକୁ ସେ
 କେହୁ । ୫ । ଗୁରବଦନକୁ ପାରିବ ନାହିଁ ଭାତରୁ ବର । ନତନ୍ତୁ ତନୁ-
 ବିଘ୍ନାନ ତ ସେ କି କିଶୋରୀ ସର । ୬ । ବାସବ ଭାବାର ଦାସବତହିଁ
 ହେଉବେ ନିକ । ଅସିତପକ୍ଷରେ ଶଶୀ ତ କ୍ଷୟ ଲଭେ କଳଙ୍କୀ । ୭ ।
 ପାଣୀକି ସୁକୁନ୍ଦହାସୀକି ମନେ ହସି ନ ଦେବ । ଧନଦକୁ କାହୁଁ
 ବନଦକେଶା ମନ ବଳିବ । ୮ । କୁବେର ତ ନଳକୁବର ତହିଁ କ୍ଷମତା
 କାହିଁ । ସୁରଭିତଦେହା ସୁରଭିଷକେ ରସିକ ନାହିଁ । ୯ । ମାରତଣ୍ଡରେ
 ଜେମା ରତମନା କେବେ ନୋହୁବ । କୁଳନେ ସୁଷମା କଳନେ ମତେ
 ନ ସ୍ମରେ ଲବ । ୧୦ । ଶିଖିବାହନେ ସୁମୁଖୀ ବା ଭଜି ଲଭନ୍ତା ସୁଖ ।

ଭଜନବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ମସୀକେଶା—ବୃଷକେଶସୁତା ରମଣୀ । ୨ । ସୁତା ପରଶସ୍ତ୍ର ସୁତାପ
 —କନ୍ୟାବିବାହର କଷ୍ଟ । ୩ । ମନ୍ଥାବାସବ—ସୂତବାର ଭଦ୍ର ବା ମନ୍ଥାନ୍ତ୍ର ।
 ୪ । ନାକରେ—ସ୍ପର୍ଶରେ, ନାଗେ—ନାଗଲେକରେ, ପାତାଳରେ । ୫ । ଶାରଙ୍ଗ-
 ଧରକୁ—ଶୃଙ୍ଗନିର୍ମିତ ଧନୁକୁ ଧରଥିବା ବୃଷୁକୁ । ରକ୍ତନେତ୍ରା—ମୃଗନୟନା, ଚନ୍ଦ୍ର-
 କଳା; କରବଦନଜନକ—ହାତମୁହଁ ଗଣେଶଙ୍କ ପିତା ଶିବ । ୬ । ଗୁରବଦନ—
 ବୁଝା; ନତନ୍ତୁ ତନୁବିଘ୍ନାନ—କନ୍ଦର୍ପର ତ ଶରୀର ନାହିଁ । ୭ । ବାସବ—ଭଦ୍ର;
 ଦାସବତ—ଭୃତ୍ୟପତ୍ନୀ; ଅସିତପକ୍ଷର ଶଶୀ—ବୃଷପକ୍ଷର ଚନ୍ଦ୍ର । ୮ । ପାଣୀ—
 ବିରୁଣ; ଧନଦ—କୁବେର; ବନଦକେଶା—ଦାନକେଶା । ୯ । ନଳକୁବର—କୁବେର
 ସୁତ; କୁବେର—କୁସିତରୂପଧାରୀ; ସୁରଭିଷକେ—ଦେବବୈଦ୍ୟ ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାରଙ୍କ-
 ପାରେ । ୧୦ । ମାରତଣ୍ଡ—ସୂର୍ଯ୍ୟ, ରତମନା—ଅନୁରକ୍ତଗିତ୍ତ; କୁଳନେ ସୁଷମା

ପଞ୍ଚମରୁ ବଳେ ପ୍ରପଞ୍ଚ ବଳେ ତାହାଙ୍କ ମୁଖ । ୧୧ । ସମରେ ଭବର
ଅମରେ ପର କେନ୍ଦ୍ର ନ ଦିଶେ । ପକ୍ଷରେ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ପକ୍ଷରେ ହାସ ପୂର୍ବେ
ମାନସେ । ୧୨ । ଅକ୍ଷର ପ୍ରକାରେ ଗନ୍ଧରବରେ ତାକୁ କେ ଦେବ ।
ଭିନ୍ନରେ ଭାବିଲେ କିନ୍ତୁରେ ବର କାହୁଁ ଆସିବ । ୧୩ । ଗ୍ରହରେ
ଯେବେ ଅଗ୍ରହରେ ଶୋଭା ବସିବା ବର । ଧୂସଣ କିଛି ଅଭାସଣ ଅଭ
ନାହିଁ ସୁନ୍ଦର । ୧୪ । ନାଗରେ କେ ଅବା ନାଗରେ ଥିବେ ନ ଥାଇ
ଜାଣି । ଭୋଗରେ ସେ ଅଧୋଭୋଗରେ ବଡ଼ ଦାରୁଣ ପୁଣି । ୧୫ ।
ରସାରେ ତ ମୋତେ ସୁଧାରେ ନୃପତିନୟ କେନ୍ଦ୍ର । ଶୁକନନ୍ଦନାର
ଭଜନ ହୋଇ ଦିଶଇ ନାହିଁ । ୧୬ । ଅନରେ ତ ଅନୁମାନରେ ତାହାର
ଅନୁରୂପେ । ନ ଦିଶେ ସୁସମା ନ ଦିଶେ ଭୂଷା ସପତଦ୍ୱାପେ । ୧୭ ।
କବନବିଦ୍ୟାରେ ଭବନନ୍ଦନଠାରୁ ବଳିବ । ସରସଗୁଣେ ଶ୍ରୀହରଷ
ଲଭୁଥିବ ଲଭବ । ୧୮ । ଶଶିତ ନୋହୁବା ପଣ୍ଡିତପଣେ ଶେଷକୁ
ଜଣି । ନାରଦଠାରୁ ବିଶାରଦ ହେବ ସଙ୍ଗୀତ ପୁଣି । ୧୯ ।
ବିଗ୍ରହ ଥାଇ ରବିଗ୍ରହ ପର ପ୍ରତାପୀ ହେବ । ଜେମାର ସଦୃଶ ଯେ
ମାର କରଗ୍ରହ କରିବ । ୨୦ । ଶିବକୁ ପ୍ରତିଭା ଶିବକୁ ମନାଇଛି
କେ ଯୁବା । କାଶୀରେ ଗିରିଜେମା ଶିବେ ଦେଇ ଅସଂଖ୍ୟ ଜବା । ୨୧ ।
ଗଙ୍ଗାଶରଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତଶୟ ପାତନବନେ । କରଣ କେ ତପ ଧର ଚନ୍ଦ୍ରପୁ
ଦେହ ଭୁବନେ । ୨୨ । କଳପନ୍ତ ଯାଏ କଳପାନହିଁ ଦେଇ ବରଜି ।
ଶୁସନମାନ୍ଦିକ ଅଶନ କରି ହରଜି ଭଜି । ୨୩ । ଜଳପ ତେଜି ସଂକଳପ
କରି ଗରିଷ୍ଠ ଫଳ । ତଳପ କରି ଅନଳପ କାଳ ଧରିଦୀତଳ । ୨୪ । ଘରକୁ

କଳନେ—ଅଶ୍ୱିନଠାରେ ସୌମ୍ୟ ଥିବା ବସନ୍ତରେ । ୧୧ । ଶିଖିବାହନ—
କାର୍ତ୍ତିକେୟ, ପଞ୍ଚମରୁ.....ତାଙ୍କର ମୁହଁ ପାଞ୍ଚରୁ ଅଧିକ ଅର୍ଥାତ୍ ଛଅଟି ଏ କଥା
ସୁସାରରୁ ବାହାର । ୧୨ । ସମରେ—ସମାନତାରେ, ପର—ଉଚ୍ଚତ୍ତ୍ୱ । ୧୩ । ଅକ୍ଷର
ପ୍ରକାରେ—ଅକ୍ଷରବଳରେ । ୧୪ । ଧୂସଣ କିଛି ଅଭାସଣ—ବୃତ୍ତସ୍ତବ କେତେକ
ପରମାଣରେ ଅଭ୍ୟୁଦୟ । ୧୫ । ନାଗରେ—ନାଗଲେଖରେ ଏବଂ ନାଗରମାନେ;
ଭୋଗରେ—ଫଣାରେ, ଅଧୋଭୋଗରେ—ନିମ୍ନଦେଶ ପାତାଳରେ । ୧୬ । କବନ
ବିଦ୍ୟାରେ—କବିତ୍ୱ ସ୍ମୃତିଶରେ, ଭବନନ୍ଦନ—ଗଣେଶ, ଶ୍ରୀହର୍ଷ—ନୈଷଧ
କାବ୍ୟ ପ୍ରଣେତା କବି । ୧୭ । ଶେଷ—ଶେଷଦେବ ଫଣୀଶ୍ୱର । ୨୦ । ବିଗ୍ରହ—
ଶସ୍ତ୍ର, ମାର—କନ୍ଦର୍ପ । ୨୧ । ଶିବ—ମହାଦେବ, ଶିବକୁ—ନିବନ୍ଧର ମଙ୍ଗଳ
ନିମିତ୍ତ । ଗିରିଜେମା—ପାର୍ବତୀ, ଅଳପୁଣ୍ୟ; ଜବା—ମନୋହର । ୨୩ । କଳ-
ପାନହିଁ—ପାଣି ପିଇବା ମଧ୍ୟ, ଶୁସନ—ସବନ, ଅଶନ—ଭୋଜନ । ୨୪ । କଳପ—

ପାସୋର ଧରକୂଟର ଭଟକେ ବସି । ଶୟନ ନ ଭଜି ନୟନ ନାସା ଅଗ୍ରେ
 ନିବେଶି । ୨୫ । ଯେ ଜପିଥିବ ତ ଶେଷପୀଠରେ ଶତବରଷ । ସେ ସିନା
 ଧରବ ଏ ସୁନାଗୋରୀ କରସାରସ । ୨୬ । ଚରମାଦ୍ରିଯାଏ ଚରମାନକୁ
 ପେଷିବା ଶିବେ । ନିଦେଶମାପିକେ ବିଦେଶଯାକ କୁହି ଅସିବେ । ୨୭
 ବାଳୀବର ବର ଭାବେ ଯେ ଛବି ହେବ ପ୍ରକଟ । ରଙ୍ଗାଙ୍ଗାବେ ଯିବେ ଅସିବେ
 ଲେଖି ତା ରୂପପଟ । ୨୮ । ମାୟାନର ନରତନୟେ ଜାଣନ୍ତି ଭଦ୍ର-
 ଜାଲେ । ଅଜ୍ଞା ଦେବ ଦେବ ସେ ଯିବେ ଦେଶ ହେଉକେ ଭଲେ । ୨୯ ।
 ଧୀରପଣେ ପଣେ ଅମରଗୁରୁ ଯିବେ ଓହ୍ଲଇ । ପୃଥିବୀରେ ବାରେ ନ ଥିବେ
 ଯାହା କଳାକୁ ସର । ୩୦ । ସମ୍ପଦରେ ଦରେ ଶଙ୍କିବେ ଯାକୁ କୁଳିଶପାଣି ।
 ବଳି କର୍ଣ୍ଣ କର୍ଣ୍ଣ ଯା ଦାନ ଯଶ ନ ଥିବ ଶୁଣି । ୩୧ । ଗୁଣରୂପରୁ ପୁରୁଷତା-
 ଭାସ ମାନ୍ୟକ ଥିବ । ଅବଧାନ ଧାନ ପ୍ରମାଣେ ଯାହାଠାରେ ହୋଇବା ୩୨ ।
 ସେହୁ ହେବ ଦେବ ସୁମତମଣ୍ଡଳୀସଂହତନ । ଜେମାମଣି ମଣି-
 ସଂଯୋଗବିଧାନରେ କୁନ୍ଦନ । ୩୩ । ସ୍ୱୟମ୍ବର ବରବର୍ଣ୍ଣନା ମନେ
 ବାଞ୍ଛିବ ଅବା । ମନୋରଥ ରଥସଞ୍ଚାରପଥ ନିମେ ଜାଣିବା । ୩୪ । ଏ
 ବିଧିରେ ଧୀରେ କହନ୍ତି କନ୍ୟାରତନ ଛବି । ତାହାର ସେ ରସେ ବଳିବା
 ଶତ୍ରୁ ପ୍ରଧାନ ଭାବି । ୩୫ । ଜନନୀର ନିରବଧିକ ଧନେ ବଳେ ସେ ମତି ।
 ଜାଣି ତାତ ତା ତରଳତା ଲେହେ ସୁଗୁଣଶୀତ । ୩୬ । ବନ୍ଧୁ କୁଳକୁ
 ଲଜ୍ଜା ନୋହେ କୁଳ ହେଲେ ନିର୍ମଳ । ଗୁଣରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗପଣରୁ ଭୋଜି
 କରନ୍ତି ସୁଳ । ୩୭ । ମହତ୍ତ୍ୱ ମହତ୍ତ୍ୱମମାନେ ପ୍ରବଳାଇ କରନ୍ତି । ଅନନ

ଜଳ, କଥା । ୨୫। ଧରକୂଟରଭଟକେ—ପଦ୍ମତଣ୍ଡୁଳୁଅରେ । ୨୬। କସୋରସ
 —କରପଦ୍ମ । ୨୭। ଚରମାଦ୍ରି—ଚରମାତଳ, ପଶ୍ଚିମସୀମା ଶେଷ, ଶିବେ—
 ଶୁଭଦ୍ରୁଷ୍ଟିରେ । ୨୮। ରଙ୍ଗାଙ୍ଗାବେ—ଶହକରମାନେ । ୩୦। ପଣେ ଅମର-
 ଗୁରୁ—ଅଶୀ ଜଣ ବୃହସ୍ପତି, ଓହ୍ଲଇସିବେ—ପରସ୍ପର ହେବେ । ୩୧। କୁଳିଶ-
 ପାଣି—ଇନ୍ଦ୍ର, ବଳି କର୍ଣ୍ଣ—ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦାତା ଦୁଇ ଜଣ, କର୍ଣ୍ଣ—କାନ ।
 ୩୨। ପୁରୁଷତାଭାସ—ପୋରୁଷର ସୂଚନା ବା ସଙ୍କେତ । ଅବଧାନ—ଶତ୍ରୁର
 ଏକାଗ୍ରତା, ଧାନ ପ୍ରମାଣେ—ଅତି ଅଳ୍ପ ମାତ୍ରାରେ । ୩୩। ସୁମତମଣ୍ଡଳୀ-
 ସଂହତନ—ପଣ୍ଡିତସମୂହର ଇନ୍ଦ୍ର, ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପଣ୍ଡିତ, କୁନ୍ଦନ—
 ସୁବର୍ଣ୍ଣ । ୩୪। ମନୋରଥରଥ ସଞ୍ଚାରପଥ—ଅରଳାସରୁପ ରଥର ଗତିପଥ
 ଅର୍ଥାତ୍ ପେଶି ଦିଗରେ ଇଚ୍ଛା ତାହା । ୩୫। ନିରବଧିକ ଧନେ—ପ୍ରଭୁର
 ସମ୍ପଦରେ (ମା ଧନ ଖୋଜେ), ତା ତରଳତା—ଧନର ଅସ୍ଥିରତା, ସୁଗୁଣ

ଆନ ନର ନିନ୍ଦା ସ୍ତବ କରେ ଭରତ । ୩୮ । ତଥାପି ତଥାପି ହୋଇବ
ଦେବ ଦୁଃଖ ବରୁର । ମନ୍ତ୍ରଜ ମନ୍ତ୍ରଜନ୍ୟସୀତା ନ ରଖନ୍ତୁ ଶ୍ରେୟ । ୩୯ ।
ତରୁଣୀ ତ ରଣୀ କରିଛୁ ତପେ ଦେବକୁ ସୁବେ । ଦେବ କି ଦେବ
କିଶୋରୀଙ୍କ ଦୁଃଖ ନ ସୁହି ଏବେ । ୪୦ । ସରବ ଶରବରତୁଲ୍ୟ ନୃପ
ଦୁହେଁ ଏପରି । ମାନସମାନ ସମାଧାନ କରି ନେଲେ ଶବଂଶା ୪୧ । ପ୍ରଭାତପ୍ରଭା
ତରଣିଙ୍କ ସୁତ କଲେ ପ୍ରକାଶ । ବାସବ-ବାସବତୀ ଦିଗ ହେଲ ଯୋଗିନୀ
ବେଶ । ୪୨ । ଅମ୍ବର ଅମ୍ବର କଷାୟ ପିନ୍ଧିବାରେ ରସିକ । ଦଣ୍ଡକ ଦଣ୍ଡ-
କମଣ୍ଡଳୁ ଘେନି ସମୁଦ୍ଧସିନ୍ଧ । ୪୩ । ହରଷେ ହରଷେବନରେ ମାଳୀ ହେଲେ
ବାହାର । ସାରସସାର ଶତପଦେ ପିଇ କଲେ ଝଙ୍କାର । ୪୪ । କାରଣ
ହେଲ ସେ ସମୟ କୋକଲେକ ମୋଦର । ଦରରୁ ଭଲୁକେ ନୋହଲେ
କୋରଡ଼ରୁ ବାହାର । ୪୫ । ହାର ନାହାରପରି ହେଲ ପ୍ରନେ ଅଭିରାମାର ।
ମାରମାରଗଣ ବରଷା କିଛି ହେଲ ଓହ୍ଲର । ୪୬ । ହରଣ କୁଳଟା
ନାଗର କରୁଥିଲେ ଯେ ବିଟ । ବିଟପିଛାୟାରେ ଛପିଲେ ଗୁଡ଼ି ବହଳ
ଶଟ । ୪୭ । ଶଟଣୀ ଲେକେ ଫିଟାଇଲେ ନୃପହାର କବାଟ । ବାଟଜଗାକୁ
ଅଭିସାରୀ ଦେଲେ ଭୂଷଣ ପାଟ । ୪୮ । ପାଟକ ତମିସପୁଞ୍ଜର ରବି କଲେ
ବିପାଟ । ପାଟକରେ ଦାସେ ଅଶ୍ରୁ କଲେ ଅଚଳକୁଟ । ୪୯ । କୁଟ-
ଯୋଧୀ ଦନ୍ତଜଳର ଯେଉଁ ରାମ ମାରଣ । ରଣମୁଖେ ସେ ଶ୍ଳେଷସୁ
ନୃପତିର ଶରଣ । ୫୦ । ପରଶସୁମନ୍ଦାନନ୍ଦନ ଜାଣ ଏ ଗୁମ୍ଫ ନାମ । ଏକ
ପଞ୍ଚାଶତ ସଂଖ୍ୟକ ପଦେ ହେଲ ବିରାମ । ୫୧ ।

ଶ୍ୟାଂସି—ଜନର ପ୍ରଶଂସା । ୩୯ । ମନ୍ତ୍ରଜମନ୍ତ୍ରଜନ୍ୟସୀତା—ମନ୍ତ୍ରସ୍ୟର ମାନସବ
ସନ୍ତାପ । ୪୧ । ସରବ—ମନ୍ଦୀ; ଶରବର—ଭକ୍ତ । ୪୨ । ତରଣିଙ୍କ ସୁତ—ସୂର୍ଯ୍ୟ
ସାରଥୀ ଅରୁଣ; ବାସବବାସବତୀଦିଗ—ଭକ୍ତଙ୍କ ଅଧିଷ୍ଠିତ ସୁବଦନ; ଯୋଗିନୀ-
ବେଶ—ତାପସୀ ବେଶ; ଅମ୍ବର...ଗୈରିବବସୁରୁପ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଅକାଶ ।
୪୩ । ସାରସସାର—ପଦ୍ମର ମଧୁ ବା ମକରନ୍ଦ । ୪୪ । କୋକଲେକ—ଚବବାକ
ରାଜ୍ୟ; ଭଲୁକ—ପେଣ୍ଡୁ । ୪୫ । ନାହାରପରି—କୁଶାର ପରି (ଶୀତଳ) ।
ମାରମାରଗଣ—କଦର୍ପଗର; ଓହ୍ଲର—କ୍ଷୀଣ, ଅଳ୍ପ । ୪୬ । କୁଳଟା—ଅସ୍ତ୍ର
ନାଶ, ନାଶ—ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଲୁଗାର ଅଶ୍ୱାଗନ୍ଧ, ବିଟପିଛାୟା—ଗହସିର ।
୪୭ । ଅଭିସାରୀ—ଅଭିସାରକା ନାୟିକା । ୪୮ । ପାଟକ ତମିସପୁଞ୍ଜର—ଘନ
ଅନ୍ଧକାରସମୂହର, ବିପାଟ—ବିଦାରଣ; ପାଟକର—ଗୌର; ଅଚଳକୁଟ—
ପବନ ଶିଖର । ୫୦ । କୁଟଯୋଧୀ—ମାୟା, ଯୁଦ୍ଧକାରୀ । ୫୧ । ପରଶସୁ-
ମନ୍ଦାନନ୍ଦନ—ଅନନ୍ଦପ୍ରଦ ବିବାହ ମନ୍ଦଣା ।

ଦିଂଶ ଛାନ୍ଦ

ଶ୍ରୀ—ଶ୍ରେଣୀ

(ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ପ୍ରଦର୍ଶନ)

ଶୁଣ ହେ ସୁହୃଦ ଜନେ ନବ ଯୁବରାଜ ଦିନେ ପୁର ବାହ୍ୟ
 ଉପବନ ମଣ୍ଡପେ ବସି । ରାଜବଲ୍ଲଭ ପ୍ରମୁଖ ସଖାନବହକୁ ସୁଖ ଦେଇଥିଲ
 ମୁଖ୍ୟ ଅକ୍ଷୟଳାରେ ରସି । ଖଟଣି ସାମନ୍ତ କିଶୋରେ । ଖଟିଥିଲେ
 ସାବଧାନ ହୋଇ ପାଶରେ । ୧ । ଏ ସମୟେ କୁଞ୍ଜଦ୍ୱାରପାଳ ବେଦ-
 ଲତାଧର ଧରଣୀ ହୃଦୟ ଶିରସ୍ପରଣ କରି । ଜଣାଇଲ ଦିବ୍ୟ ଅବଧାନକୁ
 ଆସୁ ହେ ଦେବ ନଟ ଅଶେଷ ବିଭବ ବୈଶସଞ୍ଜାୟ । ମାୟାମୟ ବିଦ୍ୟା-
 କୁଶଳ । ତବ ପାଦମୂଳ ଦରଶନରେ ଲେଲ । ୨ । କସାଇଛି ହମେ
 ହମେଲକ ତୁରଙ୍ଗ ଚରମେ ଦାମାମା ନାଗରା ଭୁରା ଅଛି ଅନେକ ।
 ବୁଢ଼ାଇଛି ମଉଗଜ ସମଜରେ କରି ସଜ୍ଜ ଜାମୁନଦ ଜଗତମୁ ନେପଥ୍ୟ
 ଯାକ । ଅତି ପଟୁ ତଟୁପଟଳୀ । ମହୋଳତ ବଳୀବର୍ଦ୍ଧ ହୁହର କଳି । ୩ ।
 ଫିହୁହୁହନନ ସାରମେୟ ଅଛନ୍ତି ଅପାର ମେଶବୁଢ଼ା ଗଧ ଅଧଶତ
 ସମେତେ । ପାଟୀର ଚର୍ଚ୍ଚିତସ୍ତନ ଘଟୀ କଞ୍ଚୁକ ଶୋଭନ ନଟୀ ଦଶ ଗୋଟି
 ସିଂହକଟୀ ସମସ୍ତେ । ଗାନ ନରତନ ଗୁଡରେ । ଅନ ନର ତ ନ ଥିବେ
 ପୁଣି କ୍ଷିତିରେ । ୪ । ଶୁଣି ଗୋହାଧିପ ପୁତ୍ର ମିତ୍ର ସମ୍ମତରେ ନେତ୍ର-
 କୋଶକୁ କମ୍ପାଇଁ ଆସୁ ବୋଲି ସୁଗନ୍ଧ । ଅବକାଶେ ଭେଟି ନଟ ଯୋଡ଼ି
 ରହି କରପୁଟ ଜୟ ପୂର୍ବ ପ୍ରବ ଭାଟ ପର ରଟିଲା । କଳପିଲା ହଟ କପଟ ।

ଦିଂଶ ଛାନ୍ଦ

୧ । ମୁଖ୍ୟ ଅକ୍ଷୟଳା—ପ୍ରଧାନ ପଶାଖେଳ । ୨ । କୁଞ୍ଜଦ୍ୱାରପାଳ—କୁଞ୍ଜ-
 ଦ୍ୱାରର ଦ୍ୱାରୀ; ଧରଣୀହୃଦୟ ଶିର ସ୍ପରଣ କରି—ମାଟିରେ ବସି ଓ ମସ୍ତକ ଲଗାଇ
 ଅର୍ଥାତ୍ ସାଙ୍ଗୀୟ ପଶାମ କରି । ୩ । କସାଇଛି—ଦୃଢ଼ରୂପେ ବାନ୍ଧିଛି; ହମେଲକ
 —ଓଟ, ତୁରଙ୍ଗ—ଘୋଡ଼ା, ଚରମେ—ପିଠିରେ, ଦାମାମା ନାଗରାଭୁଷ—
 ବାଦ୍ୟବିଶେଷ, ମଉଗଜସମଜରେ—ବଡ଼ ବଡ଼ ଦ୍ୱାଜାସମୂହଦ୍ୱାରା, ଜାମୁନଦ...
 ସୁନାଞ୍ଜର ପଡ଼ିଥିବା ତମ୍ବୁ ଏବଂ ନେପଥ୍ୟ (ବେଶ) ସବୁ । ତଟୁପଟଳୀ—ଛୋଟ
 ଘୋଡ଼ାସବୁ । ୪ । ଫିହୁହୁହନନସାରମେୟ—ଫିହୁମରି ଶରୀରବିଶିଷ୍ଟ ହୁହର,
 ମେଶ—ଗାଈ (ତମ୍ବୁ ଟାଣିବାପାଇଁ), ପାଟୀର—ଚଉନ, କଞ୍ଚୁକ—କାଞ୍ଚିକ, ଗାନ
 ନରତନଗୁଡରେ—ଗାଇବା ଓ ନାଗବାରେ । ୫ । ଗୋହାଧିପପୁତ୍ର—ରାଜପୁତ୍ର,

କଦଳୀତରୁ ଭୋରଣ କନକପୁଷ୍ପ । ୫ । ଯୁଗରାଜ ସଭା ଗୁଡ଼ିଆପେତକ ନଟୀ
ଅଜାଡ଼ି ହେଲେ ନାଟ ଦେଖିବାକୁ ମଣ୍ଡଳୀ ଘେର । ହୋଇ ତାଙ୍କ ନାଗ
ଭୃଂଶ ଜାତ ହେଲେ ଶକହଂସ ତା ଦେଖି ସେ ହସିଲା ତାଠାରୁ ସେପରି ।
ତହିଁ ପୁଣି ଅକାଶେ ଗୁହଁ । ତାଙ୍କିଲ ରେ କାମରଣ୍ଡି ରହିଲୁ କାହିଁ । ୬ ।
ତହିଁ ଅକାଶରୁ କାଶମିଶା ବୃକ୍ଷା ଅଛନ୍ଦାସ ସହିତେ ଶୁଭିଲ ଘୋର
ଘର୍ବରସ୍ତରେ । ପୁରତ ବିନା ନିମିଷ ହୋଇଛି ମତେ ବରଷ କର ରେ ମୋର
ସନ୍ତୋଷ ନବକିଶୋରେ । ଏତେ କହି ପଡ଼ିଲା ଶସି । କାଳରାତ୍ରି ମୂର୍ତ୍ତି
ତାଳତରୁ ସଦୃଶୀ । ୭ । ଧବଳ ଝାଞ୍ଜିରକେଶା ତହିଁ ପୁଣି ଲେକହସା ଦମ୍ଭକ
ସଦୃଶ ଖୋସା ସଧ କରୁଛି । କାକ ବକ ପକ୍ଷିହଂସ ଦୃଷ୍ଟ ବିଦ ଗୁରସୋର
ବେତରେ ବସନ୍ତ ତୋର ଫୁଲ ଘେରୁଛି । ନେତ୍ର ତରୁକୋଟର ପରା ।
ଗୋଟାକରେ ଅଛି ମାଦ ସଫେଦ ତାରା । ୮ । ପୀନସଗଦ ବିକୃତ ନାସାବିଳ
ବିନିର୍ଗତ ଲେମ ନିକୁରମ୍ବ ରୁମ୍ବେ ଲମ୍ବ ଚିତ୍ରକ । କଞ୍ଚୁକ ଦୁଗୁଲ ଗଳିବଳି
ତଳି କୁଷ୍ମିଣ୍ଡଳୀ ଲୁଲି ହେଉଛି ଅଦୋଳି ଯାହାର ବୁକ । ଶଙ୍ଖ ମଣିମାଳା
ଅନେକ । ମଣ୍ଡିଛି ସେ ଚଣ୍ଡୀ ଗଳଗଣ୍ଡିଆ ବେକ । ୯ । ତନ୍ମୁକ ଇନ୍ଦନ
ଗୋରା ଦେହା ପୁଥୁଳପଞ୍ଜରା ଜଗୁଷ୍ମଲଙ୍ଗଳୀ କପୋଳ ନିତମ୍ବ । ଘୋଡ଼ାଉଁ
କାଶାୟ ବାସେ ଅଧ ଅଧମାଙ୍ଗେ ଦିଶେ କାର୍ଯ୍ୟ ଓଷ୍ଠୀର ଶ୍ଵେତ ଲେମ-
କଦମ୍ବ । ତରୁଣକୁ ଗୁହଁ ସଂକୋଚେ । ରସନା କାମୋଡ଼ି ହସି ଅଳପ ନାଚେ ।
୧୦ । ପାଶେ ମିଳି ଯିବା ଯୁବାଜନଙ୍କୁ ସୁନଧନବା ବିକାର ଅତୁରେ କମି

କଳସିଲ ଦୃଷ୍ଟକପଟ—ମାୟାପୁଷ୍ପ ଇନ୍ଦ୍ରକାଳ ବଲ୍ଲନା କଲ, କନକପୁଷ୍ପ—
ସୁନାପୁଷ୍ପଦୟ । ୬ । ନଟୀ—ବେଶ୍ୟା, ହୋଇ ତାଙ୍କ ନାଗଭୃଂଶ—ଖୋସଣୀ ପିଟି-
ଯାର । ୭ । କାଶମିଶା—କାଶରୋଗଯୁକ୍ତା, ନିମିଷ—କ୍ଷଣକାଳ । ୮ । ଧବଳଝାଞ୍ଜିର-
କେଶା—ଯାହାର କେଶ ଧଳା ଓ ପାତଳା, ଦମ୍ଭକସଦୃଶ—ଗୁଆ ପରି ସୁନ୍ଦ୍ର,
ସଧକରିଛି—କୌତୁକରେ ବାନ୍ଧିଛି, କାକବକପକ୍ଷିହଂସ—ବୁଆ ଓ ବଗ ପକ୍ଷୀ
ଖୋସାରେ ଖୋସିଛି, ଦୃଷ୍ଟ ବିଦ ଗୁରସୋର—ଦେଖାଯାଉଥିବା ଗୁରସର
ବିଦ, ବସନ୍ତତୋରା—ହଳଦିଆ ବର୍ଣ୍ଣର ସୁନ୍ଦର (ଫୁଲ), ତରୁକୋଟର—
ଗଛଖୋଲ । ୯ । ପୀନସଗଦବିକୃତ—ପୀନସ ରୋଗଦ୍ୱାରା ବିକାର ପ୍ରାପ୍ତ,
ନିକୁରମ୍ବ—ସମୁଦ୍ର, କୁଷ୍ମିଣ୍ଡଳୀ—ଉଦରଦେଶ, ବୁକ—ବସନ୍ତ (ସୁନ);
ଗଳଗଣ୍ଡିଆ ବେକ—ଗଳଗଣ୍ଡି ରୋଗଯୁକ୍ତ ସୁଲ ବେକ । ୧୦ । ତନ୍ମୁକଇନ୍ଦନ
—ଚେନ୍ଦୁକାଠ, ଜଗୁ—କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ, ଶୁଷ୍ମଲଙ୍ଗଳୀ—କପୋଳନିତମ୍ବ—ଗଣ୍ଡଦେଶ
ଓ ନିତମ୍ବ ଶୁଣିଲୁ ନଡ଼ିଆ ଭଳି, କାଶାୟବାସ—ଗେରୁଆ ଲୁଗା, କାର୍ଯ୍ୟଓଷ୍ଠୀ
—ଯାହାର ଓଷ୍ଠର ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ନାୟୁକ୍ଷୟ ବର୍ଣ୍ଣ ପରି ହେତା ବା—ପୀଡ଼ାଭ, ଲେମକଦମ୍ବ
—ରୋମସବୁ । ୧୧ । ସୁନଧନବା—ସୁସ୍ଥଧନା, କଦର୍ପ; ବିକୃତ—ସ୍ଵଭାବର

ଭିତର ଭୁଜେ । ରଦବିଦ୍ଵାନବଦନା କର ରସ ଅସ୍ଵାଦନା ଇଷି ଇଷି
 ଭୃଷି ଶୋଷି ନୟନ ବୁଜେ । ତା ବିକୃତ ଅନ୍ତରହିତ । ହସାଇ ହସାଇ
 ହେଲ ଅନ୍ତରହିତ । ୧୧ । ପୁଣି ମାୟା ନାଗ ନାକ ନଗରୀ ନାଗରୀପାକ
 ଜମା ହୋଇ ଜନ୍ମାଇଲେ ଦିବ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ । ମିଶାଇ ଶଙ୍କରତପଞ୍ଜନ-
 ଭଙ୍ଗୀ କଳାପ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦହାସ ପରିହାସ ଇଙ୍ଗିତ । ମେରୁଧୀର ନୃପକୁମାର ।
 ତେବେ ହେଲେ ନ ଗୁଣିଲ ଧର୍ଯ୍ୟ ସାର । ୧୨ । ଏ ସମୟେ ଘନସାର-
 ବସୁନ୍ଧା-କୁକୁମସାର-ଚନ୍ଦନସୁବାସୀ ମନ୍ଦବାତ ବହୁଲ । କେବଳ ମାତ୍ର
 ସେ ଜନାଧିନାଧନନ ବିନା ଇନ୍ଦର ନରକ୍ତ କିଛି ଦୃଶ୍ୟ ନୋହିଲ ।
 ହେଲ ଦିବ୍ୟ ପୁଷ୍ପବରଷା । ହେଲ ସୁରଧରପରା ସେ ରଙ୍ଗରସା । ୧୩ ।
 ଶୁଭିଲ ମଣିମା ତାଙ୍କ ଅଧିପଲ୍ଲସ୍ଥିନଯାକ ମଧ୍ୟେ ଦିଶିଲ କନକମୟ ପାଲଙ୍କି ।
 ଜାମୁନଦ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭାକର ପରଦାର ପ୍ରଭାବବଶରୁ ପଡୁଥିଲ ପ୍ରଭା ଝଲକି ।
 ମଣ୍ଡପ ନିକଟ ଚନ୍ଦ୍ରରେ । ଅବତରନ୍ତେ ସେ ଯାନବର ସଭୁରେ । ୧୪ ।
 ଉପବନକୁ ପବନ କେହି କମ୍ପାଉଛି ବନରୁହ ସୁଲେଚନା ଅନା ବୋଲି
 କେ ବାଲା । ପରଦା ଧରନ୍ତେ ଟେକି ମଣ୍ଡିଲ ସେ ଧରଣୀକି ସଖୀ ଅଂସେ
 ଦେଇ ଭୁଜି ଚମ୍ପକମାଳା । ଝଟି କର ପଡ଼ନ୍ତେ ଦୃଷ୍ଟି । ସରଗଲ କୁମାରର
 ଶବେକ ସୃଷ୍ଟି । ୧୫ । ନବସ୍ନେହ ବିଶାରଦ ନୃପାୟତ ସେ ଶାରଦ-
 ସୁଧାମୟୁଷମୁଖୀର ଶୋଭା ବାସଣେ । ମକରଧୂଳି ମୋହନ ସୁନଶିଳୀମୁଖ
 ମୁନ ବାଜି ବିଗତଚେତନ ହୋଇଲ ଯଶେ । ମୋହନାବସାନେ ଅନାଇ ।
 ଭାବିଲ ଏ ସୁଷମା ତ ଦେଖିଲ ନାହିଁ । ୧୬ । ନୂତନ ତମାଳମାଳ ଗାଳ
 ଶରବଳ ବଳ ଦଳିତକଳ୍ପଲ ଜଳଧର ସଂଯୋଗ । ଏ ସବୁ ଛାଡ଼ି ପାତଳ
 ଏହାର କୁନ୍ତଳତଳ ଗୁମର ମରକତରୁ ନୋହେ ତ ଜାତ । ଭ୍ରମରେ କେ
 ହେଲେ ଭ୍ରମରେ । ଶରୀରବ୍ୟସ୍ଥି କିଛି ଏହା ସମରେ । ୧୭ । ଲମ୍ବ କୁଣ୍ଡଳ

ଅନଂଥା ଭାବ, ବିକୃତ; ଅନ୍ତରହିତ—ଅନନ୍ତ, ପ୍ରଚୁର; ଅନ୍ତରହିତ—ଅନ୍ତର୍ହିତ,
 ଅଦୃଶ୍ୟ । ୧୧ । ନାଗନାକନଗରୀନାଗରୀପାକ—ପାତାଳ ଓ ସ୍ଵର୍ଗର ନଗର-
 ମାନଙ୍କର, ଯୁବଗମାନେ; ମେରୁଧୀର—ଦୃଢ଼ଶକ୍ତି । ୧୩ । ଘନସାର—
 ବସୁନ୍ଧର; ସୁରଧର—ସ୍ଵର୍ଗ; ରଙ୍ଗରସା—ବୀଡ଼ାମନ୍ତ୍ର । ୧୪ । ଅଧିପଲ୍ଲସ୍ଥିନ—
 ସ୍ଵଜଗତ୍ତ୍ଵ; ଜାମୁନଦ—ସୁବର୍ଣ୍ଣ; ପ୍ରଭାକର—ସୂର୍ଯ୍ୟ; ପରଦାର ପ୍ରଭାବବଶରୁ—
 କନାଟିବାଡ଼ ଅଗରେ ଥିବାରୁ; ରତ୍ନର—ଅଗଣା; ଯାନବର—ଶ୍ରେଷ୍ଠଧାନ,
 ପାଲଙ୍କି । ୧୫ । ବନରୁହସୁଲେଚନା—ପଦ୍ମନେତ୍ରୀ, ଅଂସେ—କାନ୍ଧରେ ।
 ୧୬ । ମକରଧୂଳି—କନର୍ପର ମୋହଜନକ ଫୁଲଶରର ମୁନ ବାଜି ଯଶକ ମଧ୍ୟରେ
 ଅନ୍ତର୍ଜ ହୋଇଗଲା, ସୁଷମା—ପରମଶୋଭା । ୧୭ । ଶରବଳ—ଶିଉଳ, ବଳ—

କୋମଳ ସଜଳଜ ପରମଳ ନୋହେ ତ ମହେନ୍ଦ୍ରନାଳ ତହିଁକି ତୁଳା ।
 ତମ ତମୋନ୍ମଦଙ୍କର କରଣର ଭୟଙ୍କର ଏ ତ ମଣିଅଛି ଭାର ହେମ-
 ପିତୁଳା । ଏହା ଦୁଧିଆ ଅନରେ ନାହିଁ । କଳାପୀର କଳାପେ ତ କଳାଏ
 ନାହିଁ । ୧୮ । ଏକା ଏ କାମିନୀ ଧନ୍ୟ ଭଲ ଲଲଟ ଲବଣ୍ୟ ସୁନାମୟ
 କେତକେତ ନାହିଁ ଏ ଶିଶୁ । ବଳକ୍ଷପକ୍ଷ ଅସ୍ପର୍ଶୀ ସୁଧାଂଶୁ ଶେ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି
 ଶ୍ରମୁଁ ରହିଛି କି ଜମି ଦିଶେ ଏପରି । କି ଚକ୍ରକଣ କି ଝିଲମନ୍ତ ।
 ଦେଖା ନାହିଁ ଲେଖା ଲେଖାପୁରେ ଏମନ୍ତ । ୧୯ । ବିମଳ ସୁନ୍ଦର ଦରପଣ
 ସହୋଦର ଦରହାସୀର ଭ୍ରମୁର ସୁରଞ୍ଜନ କପୋଳ । କେତେ ମନୋହର
 ହରମୋହନ ରୁଚି ରୁଚିର କେଳି କଳନ ମନ୍ଦର ଏ ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ । ଥରେ ଏଥୁ
 ଚୁମ୍ବିଲେ ରସେ । ବୋଲାଇବ ନିଶିଳ ତରୁଣେଶ୍ବର ସେ । ୨୦ । ଆହା ଏ
 ହେମନିଭ୍ରାଙ୍ଗୀ ଭୁରୁସୁଗ ଭଙ୍ଗି ଭଙ୍ଗି ଦେଉଛି ନୀଳଭୁଜଙ୍ଗୀ ଗବକୁ
 ଶୋଳେ । କମ୍ପାଇବ ମନ ମନସିକ ଶରୀର ସନକଙ୍କର ଚେତନ ତ ନ
 ରହିବ ତଳେ । ଯୁବ ମର୍ମକଟା କରୁଣ । ସମ୍ପାଦି କି କମ୍ପାଉଛି
 ଗୋରୁ ଚରୁଣ । ୨୧ । ସୁଧାରସ ହଳାହଳ ମିଶାମିଶି କଳାଚଳ
 ଯତିପୃଥକଳାବଳ ବିରୁରଣୀଳ । ଚିତ୍ରାଲେକସସମୁପ ଚମ୍ପୁରୁ
 ଚକ୍ଷୁରୁପ ମଦବିମର୍ଦ୍ଦନକ୍ଷମ ନେତ୍ରଯୁଗଳ । ଲଞ୍ଜ ମଞ୍ଜୁତର
 ଅଞ୍ଜନ । ପୋଶୁଁ ଶଞ୍ଜିତାପୁଞ୍ଜ ଗବଂଗଞ୍ଜନ । ୨୨ । ନୀଳ ରଦୀବରବର
 ସୁରଭବାସର ସରସିକ ବିଲେଳ ଶଯର ଏ ଅଦି ଯେତେ । ଶିଖିଲେ ହେଁ
 ବାରବାର ଏ ନେତ୍ର ଶୋଭାର ଭାର ବହୁ ମନ୍ତ୍ରୀ ମୋହିପାରବ କି କିପୁତେ ।

ଶକ୍ତି; ଜଳଧରସଂହାତ—ମେଘସମୂହ, ଭ୍ରମରେ—ଭ୍ରମରଠାରେ, ଭ୍ରମରେ—
 ଭୁଲ୍ଲସର । ୧୮ । ସଜଳଜପରମଳ—ପଦ୍ମଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ, ମହେନ୍ଦ୍ରନାଳ—ରତ୍ନନାଳ-
 ମଣି, ତମ—ରତ୍ନ ବା ଅକ୍ଷକାର; ତମୋନ୍ମଦ—ସୂର୍ଯ୍ୟ ବା ଚନ୍ଦ୍ର; କରଣ—
 ଶରୀର, କଳାପୀ—ମୟୂର, କଳାପ—ମୟୂରସୁତ । ୧୯ । ସୁନାମୟକେତକେ—
 ସ୍ବର୍ଣ୍ଣନିର୍ମିତ କେତକାଫୁଲ, ପାଶୁକା; ବଳିକ୍ଷପକ୍ଷ—ଶୁକ୍ଳକ୍ଷପ, ସୁଧାଂଶୁ—ଚନ୍ଦ୍ର;
 ଶେ—ଅକାଶରେ, ଝିଲମନ୍ତ—କାନ୍ତିଯୁକ୍ତ, ଲେଖା—ଚିତ୍ର, ଲେଖାପୁରେ—
 ସ୍ବର୍ଗରେ । ୨୦ । ଦରପଣ-ସହୋଦର—ଦର୍ପଣଭୂଲ୍ୟ, ଭ୍ରମୁର—ଉଡ଼ୁଳ ।
 ୨୧ । ହେମନିଭ୍ରାଙ୍ଗୀ—ସୁବର୍ଣ୍ଣଭୂଲ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ଯାହାର, ମନସିକଶରୀର—କାମଧନୁ,
 ସନକ—ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସେନାପତି ରାଜା । ୨୨ । ସୁଧାରସ—ଅମୃତ, ହଳାହଳ—ବିଷ,
 ଚିତ୍ରାଲେକ ସସଭ୍ରମ—ଅଦ୍ଭୁତ ଦର୍ଶନରେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ, ଚମ୍ପୁରୁଚୟୁ.....ତାହାର
 ନେତ୍ରଦ୍ବୟ ଚଞ୍ଚଳ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଚମ୍ପୁରୁମୁଗର ଚୟୁ ଗବଂ ଧ୍ବଂସ କରିବାରେ ପାରଗ ।
 ୨୩ । ସୁରଭବାସରସରସିକ—ବସନ୍ତକାଳରେ ଫୁଟିଥିବା ପଦ୍ମ, ବିଲେଳଶଯର—

କି ଅମାଳ ତରଳତାର । ମସାରନିମିତ୍ତ ଖେଳା ମିଳିବ ପର । ୨୩ । ମାର
ମାରଗଣ ଗଣ ରଖିବାକୁ ତଳତୁଣ ବରଷ୍ଟି ରଚିଛି ଯୋସା ନାସା
କପଟେ । କାର କି ରହିଛି ଲୁଲି କରକର ବାଜାବଳିରଦର ଦମ୍ଭେ ଥିବାରୁ
ବିମ୍ବ ନିକଟେ । ନୂଆ ଯଜ୍ଞବନ ଗୁମାନ । ପୁଟଭଞ୍ଜିସରୁ ସ୍ଫୁଟ କରଛି
ଧନ । ୨୪ । ଏ ଶୁଭ ଦ୍ୟୁତିପଟଳି ଗୁହ୍ୟ କେ ନ ଯିବ ତଳି କେ
ବୋଲେ ହିରଣ୍ୟ ଦଳି ଗଢ଼ିବା ପାଣି । କଞ୍ଜାସନ ରୂପମାନଙ୍କରେ ଏହା
ଉପମାନ ରଖି ପାର ନାହିଁ ହୋଇ ମହାଅୟାସୀ । ମଜ୍ଜାଲବବିଦ୍ଵାନ ମନେ ।
ଶସ୍ତ୍ରାଳୀ ବୋଲନ୍ତି ଅତି ଦୁଷ୍ଟାଳୀ ଜନେ । ୨୫ । ବାଳାର ଦଶନାମ୍ବର
ଜଣିଛି ପକ୍ଷ ବିମ୍ବର ସତ୍ତ୍ଵାଶ୍ୟ ଅତ୍ତମ୍ବରକୁ ଶୋଣଗୁଣେ । ସିନ୍ଦୂର ମନ୍ଦାର
ନବ କିଶଳୟ ବନ୍ଧୁଜୀବ କୁରୁବିଦବୃନ୍ଦକୁ ତ ହେଲାରେ ଜଣେ । ଲେଖିଛି
କା ଭଲେ ଦରବ । ଏଥୁ ସୁଧାକୁ ବସୁଧା ଲେକେ ପିରବ । ୨୬ । ସ୍ଵରୂପ
ସରୁରୁମ୍ବନେ ଥିଲେ ହେଁ ବିଲୁକ୍ତ ମନେ ରୁଗିର ଚିତ୍ରକର ଦୁଅନ୍ତା ସଦୃଶ ।
ତାହାର ନାହିଁ ମୂରତି ଏହାର ନାହିଁ ଜଗଜାତଲେ ତଳେ ଉପମିତ
ଏଣୁ ଲେକେଣ । ଅତୁଲ୍ୟ ଏ ବୋଲି ଜଗତେ । ଅଙ୍ଗୁଳିଅଗ୍ରରେ ଚନ୍ଦ୍ର
ଦେଇଛି ଅନ୍ତେ । ୨୭ । ବିଭବସ୍ତବର ତୁଳ ଶ୍ରୀମୁଖ କି ବରତୁଳ ମୋ
ନେହ କି ବରତୁ ଲଭିଲ ଲେକନ । ଏହାର ସୁ-ଆଦରଣ ଲଭୁଥିଲେ
ଆଦରଣମଣ୍ଡଳରେ ଆଦର ସମ୍ପଦ କେ ଜନ । କଳାକୁ କି ତୁଲ୍ୟ
ଏହାର । ମଳିନ ପଙ୍କସଙ୍କର ନଳିନ ଛର । ୨୮ । ବାଣୀ ବାଣୀଙ୍କର କର-

ଚକ୍ର ଦଣ୍ଡିକର ବା କେରୁଣି ମାଛ, ଅମାଳ — ଉଷ୍ମ ମାଳ, ତରଳ ତାରା —
ଚକ୍ରର ଗୋଲକ, ମସାର — ଉଦ୍ରମାଳମଣି, ମିଳିବ — ଭ୍ରମର । ୨୪ । ତଳତୁଣ —
ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣପୁଲରେ ନିମିତ୍ତ ଶରମୁଣା, କାର — ଶୁଆ (ନାସାସହଜ ଉପମିତ), କରକ —
ତାଳିମ୍ବ, ରଦର ଦମ୍ଭେ — ଦନ୍ତବ୍ୟାଜରେ (ତାଳିମ୍ବବାଜ ଦନ୍ତ ସଙ୍ଗେ ଉପମିତ),
ବିମ୍ବ — ବିମ୍ବପଳ (ଅଧର ସଙ୍ଗେ ଉପମିତ), ପୁଟଭଞ୍ଜିସ — ନାକପୁତ୍ରାର ପୁଲିବା ।
୨୫ । ଶୁଭ — କର୍ଣ୍ଣ, ଦ୍ୟୁତି — ଶୋଭା, ହିରଣ୍ୟ — ସୁବର୍ଣ୍ଣ, ପାଣି — ପାଣ,
କଞ୍ଜାସନ — ବିଧାତା, ବ୍ରହ୍ମା; ମହାଅୟାସୀ — ଅତ୍ୟନ୍ତ ଯତ୍ନଶୀଳ । ଶସ୍ତ୍ରାଳୀ —
ଚକ୍ରାଳୀପିଠା (କର୍ଣ୍ଣ ସଙ୍ଗେ ଉପମିତ), ଦୁଷ୍ଟାଳୀଜନେ — ଗଜୋତ୍ତମ
ଲେକମାନେ । ୨୬ । ଦଶନାମ୍ବର — ଅଧର, ଶୋଣଗୁଣେ — ରକ୍ତମାରେ,
ବସୁଧାଲେକେ — ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ । ୨୭ । ସରୁରୁମ୍ବନ — ସୀତରୁମ୍ବନ (ଅବୁଦ୍ଧବିଦ୍ଵାନ),
ଉପମିତ — ଉପମାନ, ଲେକେଣ — ବ୍ରହ୍ମା । ୨୮ । ବିଭବସ୍ତବର — ଚନ୍ଦ୍ର, ବରତୁଳ
— ବର୍ତ୍ତୁଳ, ଗୋଲ; ବରତୁ — ବ୍ରତରୁ, ସୁଆଦରଣ — ସୁଗମୟ ଦର୍ଶନ;
ଆଦରଣମଣ୍ଡଳ — ଦର୍ପଣମଣ୍ଡଳ, ମଳିନପଙ୍କସଙ୍କର — ଅବିଶୁଦ୍ଧ ପଙ୍କ ମିଶ୍ରଣରୁ

ଦିପତୀ ପଞ୍ଚମ ଭାରସ୍ବର ସ୍ବର ଜୁର କରିଅଛି କି ସତେ । ମଧୁମଧୁ ଝର
 ଝର ନ ଧରିବ ଏ ମାଧୁସ୍ବଧ୍ବନିତାକୁ ଏପରି ହୋଏ ପରତେ । ମୁଖ-
 ପେୟ ପୀୟୂଷରସ । ଏ ତ ଶୁଦ୍ଧପଥେ ପିତ୍ତ ପୀୟୂଷରସ । ୨୯ । ଭୃଙ୍ଗୀ ଶୁକ
 ପିତ୍ତରସ ସୁରଗରସ ଗରସ ରବାର ବଡ଼ାଇ କରି ଦେଇଛି ଦୂର । ବର୍ଣ୍ଣ
 ବର୍ଣ୍ଣକରେ କରେ କରେ ମହେନ୍ଦ୍ରଲେକରେ ନ ମିଳିବାଶିଷ୍ଟ ଶିଶୁଷାଙ୍କୀର
 ଗିର । ଏହି ଗିରେ ସ୍ବେଦ ଆଳାପ । ବାଜିବ ଯା କର୍ଣ୍ଣେ ତାର ପୁଣ୍ୟ
 ଅମାପ । ୩୦ । ଅପୋତ ଶୁକ କାଞ୍ଚନ କପୋତ କାନ୍ତି ବଞ୍ଚନ ଗଳାର
 ଲବଣ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଏହାର । କମ୍ବୁ ଶମ୍ବୁକ କଳପ ଦର ବୋଇଲେ ଅଳପ
 ଅର୍ଥାନୁରୁ ଭୟ ରୂପ ହୋଏ ଏହାର । କିଶୋରୀକଣ୍ଠର ଶିଶୁକ । କନକ
 କଲ୍ପ ଗ୍ରୀବା ହେଲେ ସରି କି । ୩୧ । ଅଂସ ଦରନତ ବରସମ୍ପଦ
 ରମା ରୂପର ପରମ ମୃଦୁଳ ସୁଳ ଗଜଶୃଙ୍ଗାର । ନିଲେମ କୋମଳ କଷ
 ହେବ କେଉଁ ଧନ୍ୟ ତିଷ୍ଠକରମୁନର ମୁଖ୍ୟସୁଖ ଭଣ୍ଡାର । କେଉଁ ପୁଣ୍ୟ
 ଏ ମୃଦୁବାହା । କାହାର ହାରସଙ୍ଗିନୀ ହେବଟି ଅହା । ୩୨ । ଏ ବାହୁସୁଗଳ-
 ଗଳ ପ୍ରଦେଶରେ ସମ୍ବୁକ ମୃଦୁଅଳଙ୍କୃତଫଳ ଦେବ ଯାହାର । ମୁଣାଳ-
 ଲହରୀବଳୀ ପାଶ ଚମ୍ପାମାଳା ବୋଲି ତାହାର ବଦନ୍ତ ହୋଇବ କି ବାହାର ।
 ଦେବଲତା ନବ ପଲ୍ଲବେ । ଦେବ କେ ଏ ପଞ୍ଚଶାଖେ ସ୍ବରୂପ ଲବେ । ୩୩ ।
 ଅଙ୍ଗୁଳି କଳିକାବଳି ଦେଇଅଛି କି କବଳି ନବ କିଶଳୟାବଳି

ଉପୁଳ, ନଳିନୀ—ପଦ୍ମ । ୨୯ । ବାଣୀ—କଥା ଓ ସରସ୍ବତୀ; କରବପତ୍ରୀ—
 ହାତରେ ଥିବା ବାଣୀ, ଜୁର କରିବା—ନଷ୍ଟ କରିବା, ପୀୟୂଷରସ—ଅମୃତ
 ରସ, ମଧୁମଧୁ—ବସନ୍ତର ପୁଷ୍ପରସ, ମାଧୁସ୍ବଧ୍ବନିତା—ମାଧୁର୍ଯ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠତା,
 ମୁଖପେୟ—ମୁହଁରେ ପାନର ପୋଷ୍ୟ, ଶୁଦ୍ଧପଥେ—ଜାନବାଟେ । ୩୦ । ସୁରଗ-
 ରବଗରବ—ଧ୍ବନି ଗଢ଼ଜନତ ସୌଭାଗ୍ୟ, ରବା—ଏକପ୍ରକାର ବାଣୀ, ବଡ଼ାଇ
 —ବଡ଼ମା, ବର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣକରେ—ପ୍ରତି ଅକ୍ଷରରେ, କରେ—ବୁଝିଲେକରେ,
 ମହେନ୍ଦ୍ର ଲେକରେ—ସ୍ବର୍ଗରେ, ଗିର—କଥା, ଅମାପ—ପ୍ରଚୁର । ୩୧ । ଅପୋତ
 —ପ୍ରୋତ, କମ୍ବୁ—ଶଙ୍ଖ, ଶମ୍ବୁକ କଳପ—ଶିବସଦୃଶ, ଦର—ଶଙ୍ଖ ଓ ଭୟ;
 ଶିଶୁ—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, କନକ କଲ୍ପଗ୍ରୀବା—ସୁନାମାଠିଆର ବେକ । ୩୨ । ଅଂସ
 —କାନ୍ତି, ଦରନତ—ଅଳ୍ପ ଅବନତ, ଗଜଶୃଙ୍ଗ—ହାତୀଶୃଙ୍ଗ, କଷ—
 କାଶ, ଗକ୍ଷ—ଗର୍ବଣ, କରକମୁନ—ନଖମୁନ, ମୁଖ୍ୟସୁଖ—ପ୍ରଧାନ ସୁଖ ।
 ୩୩ । ଅଳଙ୍କୃତି—ଅଳଙ୍କାର, ମୁଣାଳ—ପଦ୍ମନାଭ, ବଲ୍ଲଭ—ଲତା (ଏଗୁଡ଼ିକ
 ବାହୁର ଉପମା ହୁଏ), ଦେବଲତାନବପଲ୍ଲବେ—କଲ୍ପଲତାର ନୂତନ ପତ୍ରରେ,
 ପଞ୍ଚଶାଖେ—(ପଞ୍ଚମାଙ୍ଗୁଳରୂପ ଶାଖା ଥିବାରୁ) କରରେ । ୩୪ । ଅଙ୍ଗୁଳିକଳିକା-

ମୁଦୁଳତାକୁ । ଅନ୍ଧ ନୋହି କେହି ହେଲେ ଗନ୍ଧର୍ବଲରେ ଭୁଲିଲେ
 ବନ୍ଦନରେ ରୁଦ୍ଧିବାର ଉଚିତ ତାକୁ । ଧନ୍ୟ ପ୍ରାସକ୍ତୁରକରଜା । ଶିକ୍ଷଗତା
 ପୁରତକଦମ୍ଭଙ୍କ ରଜା । ୩୪ । ଭରମ ଗୁରୁ ନିର୍ମଳ ପରମ ରମ୍ୟ କୋମଳ
 ଭରମକଦଳୀଦଳଠାରୁ ବଳିବ । ଧରମରେ ଧୂରନ୍ଧର କରମବନ୍ଧୁଜନର
 ନରମ ସମୟେ କରତଳେ ଖେଳିବ । ଏ କି ଦିବ୍ୟ କାଞ୍ଚନମୟା । ବେଶୀ
 କଳାଫଣୀ ଗୁଲ୍ ଲୁଣ୍ଠିନ ଯହିଁ । ୩୫ । କୁଚକୁ ଚନ୍ଦ୍ରଯୁଗଳ କନକନଗ ଶ୍ରୀଫଳ
 ଭୂମ୍ବୀ କୁମ୍ଭିକୁମ୍ଭସ୍ଥଳ ଏତେ ଉପମା । ବାଳାର ଏ ପୟୋଧର ସୁଧାସମୃତ-
 ସୋଦର କଳିନୋହେ ମହତ୍ତର ଲବଣ୍ୟ ସୀମା । ଏ ଯୋଗ କି ମୋତେ
 ହୋଇବ । ଛଇଲା ଏ ସୁନେ ମୋ ଗୁଡ଼ିକ କୁରବ । ୩୬ । ପେଟ ଥିଲେ
 ପଟୁପୁଟପାକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପୁରଟ ବଟଦଳ ପ୍ରତିଭଟ ଅବା ବୋଲନ୍ତି । ସୁନ
 ମନସିକ କେଳି-ବଡ଼ଭାସୋପାନ ବଳି ହସୁରୁ ସିନା ପ୍ରଜ୍ଞୁଳ ରହୁଛି କାନ୍ତି ।
 ନବ ରୋମରାଜି କପଟ । ଏ କି ବଡ଼ଭାସି ନୀଳ ରତନ ବାଟ । ୩୭ । ବାଳା
 ଉଦ୍ବେଗଯୁଗଳ ବ୍ୟାଜ ରଜନୀ-କମଳ ରୁମ୍ଭ ଲେହେ ନାଭିବଳ ଗର୍ଭରୁ
 ଧାରି । ଅଛି କି ମିଳିତଶ୍ରେଣୀ କି ମରକତନୀଃଶ୍ରେଣୀ ବସୋଜ ସୁଷମା
 ରମା ସଞ୍ଚାର ପାରି । କିବା ମାର କରୁଛି ମାୟା । ନିଜ ଝଣ୍ଡା ନ ଦିଶି
 ଦିଶୁଛି ତା ଗୁପ୍ତା । ୩୮ । ନଗାନ ଶିଳାସବତୀ ତନ୍ତୁ ତ ନୂତନଦ୍ୟୁତ
 ତରଙ୍ଗିଣୀ ଏ ଶିବଳୀ ତାର ଲହରୀ । ନବ ରୋମରାଜି ନୀଳ ଦୀର୍ଘ ସୁଷ୍ମ
 ଶିରବଳ ଗଭୀର ନାଭି ବିମଳତର ଭର୍ତ୍ତର । ଏଥୁ ଯେବେ ତରୁଣଶିଖି ।

ବଳି—ଅଙ୍ଗୁଳିରୂପ ପୁଷ୍ପକୃତସବୁ । କବଳ ଦେଇଛି—ଗ୍ରାସ କରି ଦେଇଛି,
 ପରାସ୍ତ କରି ଦେଇଛି; ମୁଦୁଳତା—କୋମଳତା, ଗନ୍ଧର୍ବଳ—ଚମ୍ପାକଢ଼ି, ପ୍ରାସକ୍ତୁର
 କରଜା—ପ୍ରାସର ଅକ୍ତୁର ପର ନଖ ଯାହାର; ଯୁବଗକଦମ୍ଭ—ଯୁବଗାସମୁଦ୍ଧ ।
 ୩୫ । ଭରମ—ପୁଷ୍ପଦେଶ; ଭରମକଦଳୀଦଳ—ସୁନା କଦଳୀପତ୍ର; ନରମ ସମୟେ—
 ଶୀତାବେଳେ, ବେଶୀକଳାଫଣୀ—ବେଶୀରୂପ କଳା ସାପ, ଲୁଣ୍ଠିନ—କଳଙ୍କ ବା
 ଚକ୍ର । ୩୬ । ଚନ୍ଦ୍ରଯୁଗଳ—ଚନ୍ଦ୍ରଅଚକୋର ପକ୍ଷୀ ଦୁହେଁ, କନକନଗ—ମେରୁ
 ପଦ୍ମ, ଶ୍ରୀଫଳ—ନଡ଼ିଆ, ଭୂମ୍ବୀ—ଲତା, କୁମ୍ଭିକୁମ୍ଭ—ହାତୀର ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ, ସୁଧା-
 ସମୃତସୋଦର—ଅମୃତପୁର୍ଣ୍ଣ ଫରୁଆ ପର । ୩୭ । ପୁରଟବଟଦଳ—ସୁନା ଢିଆର
 ବରପତ୍ର, ପ୍ରତିଭଟ—ସମକକ୍ଷ, କେଳିବଡ଼ଭାସ—ଶୀତା ଅଃଲିକା, ନୀଳରତନବାଟ—
 ଲତ୍ତନାଳମଣିରେ ନିର୍ମିତ ପାହାଚ । ୩୮ । ରଜନୀ-କମଳ—ମୁଦୁତ ପଦ୍ମ (ସଞ୍ଜରେ
 ପଦ୍ମ ମୁଦୁତ ଥାଏ) । ମିଳିତଶ୍ରେଣୀ—ଭ୍ରମରଦଳ (ରୋମାବଳିରୂପ), ମରକତ-
 ନୀଃଶ୍ରେଣୀ—ମରକତମଣିନିର୍ମିତ ନିଶିଣୀ, ଝଣ୍ଡା—ପଟାକା । ୩୯ । ତନ୍ତୁ—ଶରୀର,

ପଡ଼ିଯିବ ବଞ୍ଚିବାକୁ ନାହିଁ ଅମୃତ । ୩୯ । ପାଟୀର ଚହଟୀକଟି ହଟିଛି
 ଯୁବକରଟି ରସ ମଧ୍ୟ ପରିପାଟୀ ଲୁଟି ନେବାରେ । ସମସ୍ତେ ପଦାନ୍ତେ ନିଜ
 ବିସର୍ଗ କରୁଛୁ ପୁଣି ତାକି ତାକି ତାକି ମରେ ନିଶି ଦିବାରେ । ଏହା
 ଶୋଭା ଭୁବନେ ନାହିଁ । ଅଧର ନିମିତ୍ତ ବେଦା ମଧ୍ୟରେ କାହିଁ । ୪୦ ।
 ବରବର୍ଣ୍ଣିନୀର ନିରନ୍ତରେ ମନ୍ଦୁଥରଥର ଚନ୍ଦ୍ରରୁ ନିତମ୍ବକୁ ଘେନିଲେ
 ଚିତ୍ତେ । ଜାମୁନଦ ତୁମ୍ଭୀ ଶିଶୁ ଅବଲମ୍ବୀ ଫର ପର ହେଉଛି ପରତେ
 ରତେ କି ହେବ ସତେ । ବିପରୀତେ ରହିଛି ପର । ମନପିଜରଜାର
 ବିଜୟ ନାଗର । ୪୧ । ନେତ୍ର ହେଉଛି ଅଛନ୍ନ ନେତ୍ର ନୋହେ
 ବିଲେକନ କନକମୟ ପୁଲନ ଘନ ଜଘନ । କି ଅବା ମୀନକେତନ
 ଅଭିଷେକ ସିଂହାସନ କରନ୍ତା ମୋତେ ବସନ ପଙ୍କଜାସନ । ଅସ୍ତରଣ ଦୁଅନ୍ତି
 ସୁଖେ । ନ କର ନଜର ମନୋଜର ବିଶିଖେ । ୪୨ । ପ୍ରଜାତି ଦୁଅଇ ପ୍ରଜା
 ପ୍ରଜାତି କାନ୍ତିସନ୍ତତି ଅନ୍ତରୂପବନ୍ତ ଅନ୍ତ ମନୋଜବାସ । ନବ ନବନାତି
 ନିଜ ସାରସ୍ବତୀ ପରଶାତି ବହଳ ଭାମୁଲେ ଥିବ ସରୋଜବାସ । ନବ
 ଲେମ୍ବୋମ ହରଷ । ଇନ୍ଦ୍ରଗୋପପୁଷ୍ପ ସମ ସୁଖସୁରଣ । ୪୩ । ଏ ଭରୁ
 ଶୋଭା ସମ୍ଭାର ନାହିଁ ତ ହେମ ରମ୍ଭାର ଏହା ତୁଳାକୁ କି
 କରତର ଭରସା । କଲଭଲଭିବ ନାସା ଦଣ୍ଡେ କି ଏହା ପ୍ରଶଂସା

ନୂତନ ଦୁଃଖିତରଙ୍ଗିଣୀ—ନୂତନ ଶୋଭାର ନୟା । ୪୦ । ପାଟୀର ଚହଟୀକଟି—
 ଚନ୍ଦନସୁବାସିନୀର କଟିଦେଶ, ହଟିଛି—ବଳାଞ୍ଜାର କରୁଛି, ଯୁବ—ଯୁବକ, କରଟୀ
 —ହାତୀ, ଯୁବକରଟିରସ ମଧ୍ୟ ପରିପାଟୀ—ଯୁବକସିଂହର କଟିର ସୌଷ୍ଟବକୁ ।
 ପଦାନ୍ତେ—ବିଭକ୍ତପୁକ୍ତ ଶବ୍ଦ ଶେଷରେ ଓ ପାଦତଳେ, ବିସର୍ଗ—‘ଃ’ ଏହି ବିସର୍ଗ
 ଚିହ୍ନ (କଟୀ ସଙ୍ଗେ ଏହା ଉପମିତ ହୁଏ), ତାକି—ତମରୁ, ତାକି ତାକି—ଶବ୍ଦ
 କର କର । ଅଧର ନିମିତ୍ତ.....ଯଜ୍ଞ ବେଦାର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ସୁଜା ନାହିଁ (ସ୍ତ୍ରୀ-
 ମାନଙ୍କୁ ବେଦାବଲଗ୍ନମଧ୍ୟା କୁହାଯାଏ) । ୪୧ । ନିରନ୍ତର—ସାନ୍ତ, ନିବିଡ଼ୀ ଜାମୁ-
 ନଦ...ସୁନା ଲତ୍ତ ପରି ସୁନ୍ଦର; ଫର ପର—ତାଲ ପର । ୪୨ । କନକମୟପୁଲନ
 —ସ୍ବର୍ଣ୍ଣମୟ ଖରବୁମି, ଘନଜଘନ—ନିବିଡ଼ ଜଘା, ବସନ—ଅଛାଦନ ବସ୍ତ୍ର,
 ପଙ୍କଜାସନ—ବୁଢ଼ା, ଅସ୍ତରଣ—ଅଛାଦନ ବସ୍ତ୍ର, ନଜର—ଦୃଷ୍ଟି, ମନୋଜର
 ବିଶିଖ—କନ୍ଦର୍ପବାଣ । ୪୩ । ପ୍ରତିପ୍ରଜାତି.....ପ୍ରତି ଇନ୍ଦ୍ରଯୁବ ଲବଣୀସମୁଦ୍ଭର
 ଅନ୍ତରୂପ, ମନୋଜବାସ—କାମରୁହ, ସ୍ତ୍ରୀଚିହ୍ନ । ସାରସ୍ବତୀ ପରଶାତି—ଉତ୍କୃଷ୍ଟ
 ସୁବର୍ଣ୍ଣର ଅବସ୍ଥାନର ପ୍ରାପ୍ତି, ସ୍ତୋମ—ସମୁଦ୍ଭ । ଇନ୍ଦ୍ରଗୋପପୁଷ୍ପ—ସାଧବାଣୀ-
 ପୋକର ପିଠିପରି । ୪୪ । ଶୋଭାସମ୍ଭାର—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସମୃଦ୍ଧ, ହେମରମ୍ଭା—ସୁବର୍ଣ୍ଣ
 କଦଳୀ, କରତ—ମଣିବନ୍ଧନରୁ କାଣୀ ଆଙ୍ଗୁଠି ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରତଳର

ରସାଳସା ରସାଶୟ ସଦୃଶଦୃଶା । କି ଭାବ୍ୟ ଏ ନୟନ ପଥ । ମଣିଲ
 ପୂର୍ଣ୍ଣ କରବି କି ମନୋରଥ । ୪୪ । ଜ୍ୟୋତ ହାଟକପ୍ରସ୍ତ ସଂଘାତ ଗରବାରମ୍ଭ
 ସଂଘାତ ଘାତବିଧିରେ ଅଧିରୟମ । ଭରଣସୁଗଳ ଛବି ବରନି ନ ପାର
 ଦବି ରହିଛି ପୂର୍ବରୁ ଭାବ ଶ୍ରୀହସ୍ତରୂପ । ଶଶୀକ ନ ଜିଣିଲ ମୁଖ । ଦାସ
 ତାସରସେ ଭଜି ହେଲେ କି ନଶ । ୪୫ । ଗମନ ମତମାତ୍ରାଞ୍ଜଳ ରଥ-
 ଚରଣାଙ୍ଗ ଗରବ ଗରମ ଭଙ୍ଗ ପଟୁଦ୍ଵାରୀମା । ଶିଶୁପାଳ ମାଳତୀ ନବୀନ
 ଲହରୀ ପ୍ରତିଭଟ ସିନା ଘଟସ୍ତନା ତନ୍ତ୍ରମୁଦିମା । କି ହେବଟି ସେବିଲେ
 ପାଶେ । ବିକଟ କମଳବନା ପରାଏ ବାସେ । ୪୬ । ଏପରି ନାଗରମଣୀ
 ସେବିତ ନାଗରମଣୀ ପ୍ରୀତି ବିନା ଗର ମଣି ତେଜେ ବିଭବ । ମନ୍ଦନଦର-
 ଦନ୍ତୀର ଦଶାରେ ଦିବସାନ୍ତର ହୁଅନ୍ତେ ନଟ ପ୍ରକଟ କଲ ପ୍ରଭବ । ଦିନ
 ଥାଉ ହେଲ ହିୟାମା । ପିନ୍ଧିଲ ବ୍ୟୋମ ଅନ୍ଧାର ସୁନାଳକାମା । ୪୭ । ନ
 ଦଶିଲେ ସଖା ଅଳୀ ଜିଣିଲ ପ୍ରଦୀପାବଳୀ ଜଳି ଲଳିତଭଦ୍ରା ତନୁ
 କମିଲ । ମିଶିଗଲ ଗୁରନେତ୍ର ଦଶିଗଲ ଦୁରଗାଦି ସସ୍ତ୍ରଲକ ହୋଇ
 ସୁରଶରେ କମିଲ । ଉରୁଉରୁ କରଗରୁକେ । ଜଳିଲ ବେପଥୁ ଦୁଇ
 ଶୀଅଙ୍ଗ ଯାକେ । ୪୮ । ଧନରେ ମୁଁ ମହାଗଜଘୋଷ ମହେନ୍ଦ୍ର ତନୁକ

ବହୁର୍ଭାଗ (ଉରୁ ସଙ୍ଗେ ଉପସିତ), କଲଭ—ହାଟକପ୍ରସ୍ତ, ନାସାଦଣ୍ଡ—ଶୁଣ୍ଠ,
 ରସାଳସା—ରସମୁଗ୍ଧା, ରସାଶୟ ସଦୃଶଦୃଶା—ରସର ଆଧାରସ୍ବରୂପ ଚନ୍ଦ୍ରଯାହାର ।
 ୪୪ । ହାଟକପ୍ରସ୍ତ—ସୁନା ଖମ୍ବ, ଗରବାରମ୍ଭସଂଘାତ—ଅଦ୍ଭୁତର ସମ୍ବନ୍ଧର,
 ଘାତବିଧିରେ—ହତ୍ୟା ବ୍ୟାପାରରେ, ଅଧିରୟମ—ଯଜ୍ଞସ୍ତମ୍ଭ (ଯଜ୍ଞରେ ପଶୁକୁ
 ଯୂପରେ ବାନ୍ଧି ହତ୍ୟା କରାଯାଏ) । ଶ୍ରୀହସ୍ତରୂପ—ସରସ୍ବତୀଙ୍କର ହସ୍ତର ରୂପ,
 ଦାସତାସ—ତାରକାରୂପ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ (ତାସମାନେ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀରୂପେ କଳିତ) ।
 ୪୫ । ଏ ସ୍ତ୍ରୀର ଗତି ମତମାତ୍ରାଞ୍ଜଳ (ମତ୍ତହସ୍ତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ)ର, ରଥଚରଣାଙ୍ଗ—
 (ରଥଚର)ର ଗର୍ବ ଧ୍ବଂସ କରବାରରେ ନୟନ, ପ୍ରତିଭଟ—ପ୍ରତିଯୋଦ୍ଧା,
 ସମସ୍ତଙ୍କ; ତନ୍ତ୍ରମୁଦିମା—ଶିଖରର ମୁଦୁତା; ବିକଟକମଳବନା—ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ପଦ୍ମବନ ।
 ୪୬ । ନାଗରମଣୀସେବିତ...ନାଗକନ୍ୟାମାନେ ଯାହାକୁ ସେବା କରୁଥିଲେ ।
 ନାଗରମଣୀପ୍ରୀତିକ...ସେହି ନାଗରମଣୀଙ୍କର ପ୍ରୀତିଭୁଲନାରେ ପ୍ରଭୁର ବିଭବକୁ ଗର
 ମଣି (ବିଷଜ୍ଞାନ କର), ମନ୍ଦନଦର ଦନ୍ତୀ—କାମଭୟରୂପ ହସ୍ତୀ; ଦିବସାନ୍ତର
 —ଦିବାବସାନ, ନଟ—ଐନ୍ଦ୍ରଜାଲକ, ହିୟାମା—ଗୁଡ଼ି । ୪୭ । ଉପସିତ ସଖା ଓ
 ସଖୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଗଲ ନାହିଁ । ଜଳ—ଚକ୍ ଚକ୍ ହୋଇ, ଲଳିତଭଦ୍ରା—
 ଲଳିତ ଉଦରଯୁକ୍ତା (ମାୟା ଯୁକ୍ତା), ସସ୍ତ୍ରଲକ—ରୋମାଞ୍ଚିତ, ବେପଥୁ—କମ୍ପ ।

ଧନ ହେ ମୁଁ ସରସିଜକୁଳଦୁଲ୍ଲଳୀ । ଏତେ ମାତ୍ର ସାଳାପରେ ପ୍ରସୁନଗୁପ
 ରୋପରେ ଗଲା ଗୁନ୍ଥାପର ଦୁଇ ଶରୀର ଝାଳି । ପରସ୍ପର ରଦନବାସ ।
 ନିବିଡ଼େ ପୀଡ଼ି ପିଇଲେ ତହିଁ ପୀୟୂଷ । ୪୯ । ଗର୍ଭକେତକା ପାଶୁଡ଼ୀ ଗୋଷ୍ଠୀ
 ସ୍ନେହେ ଦେଲା ଭିଡ଼ି ଚରମରେ ବୁଡ଼ି ବୁଡ଼ି ସଞ୍ଚା ରହିଲା । ଦୁହିଙ୍କ
 ତାମ୍ବୁଲବୋଲ ମଣ୍ଡି ଦୁଇ ଓଷ୍ଠଦଳ ତହିଁ ଦନ୍ତସତଲକ୍ଷ୍ମୀ ସଞ୍ଚାର ହେଲା ।
 ସୁଖ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ଅମଳେ । କିଶୋର କିଶୋରୀ ଦୁହେଁ ଅଚେଷ୍ଟ ହେଲେ ।
 ୫୦ । ଏକାଳେ ମୋହନ ଡାକି ବଜାଇ ସେ ନଟଟେକି ଶାବରମନ୍ଦରେ
 କି କି ଗାଇଲା ଗୀତ । ମାୟା ଜେମା ଆଦି ନଟ ବିଧି ହେଲା ଅପ୍ରକଟ
 କ୍ରମେ ଆପେ ହେଲା ପୁଣି ଅନ୍ତରହିତ । ଦିବସ ବିବଶ ହୋଇଲା ।
 ରବିକର ମାୟା ନିଶାମସୀ ଧୋଇଲା । ୫୧ । ସେ ଦିନ ସେହି ସମୟେ
 ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ସ୍ଵନିଲୟେ ପ୍ରମୋଦମୋଦହୃଦୟେ ପଦୁଡ଼ିଥିଲା । ଦ୍ଵିପୁର—
 ସୁନ୍ଦରୀ ପରସାଦୁ ଅନଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ସମ୍ବୋଗ ସୁମନୋହର ସ୍ଵପନ ହେଲା ।
 ମାୟା ସ୍ଵପ୍ନଭଙ୍ଗେ ସେ ଦୁହେଁ ଭାଜିହୋଇଲେ ବିରହ ଅନଳଦାହେ ।
 ୫୨ । ତଥାପି ଭୂପୁରନ୍ଦର ସୁତ ଅନଙ୍ଗସୁନ୍ଦର ମରଜି ଧୈର୍ଯ୍ୟମନ୍ଦର ପରି
 ଭାବି । ମଦନାଗ୍ନି ନିରନ୍ତର ଦହିଲେହେଁ ହୃଦନ୍ତର ପ୍ରକାଶ ନ କରି
 ରଖୁଥାଏ ଭାବି । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ମାତ୍ର ଇଚ୍ଛାରେ । ରାଜବଲ୍ଲଭକୁ ଜଣା
 କରାଏ କେତେ । ୫୩ । ଜାମୁତ ତମାଳକାନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରମୁକୁଟ ଭୂଷିତ ଅଚଳାଙ୍ଗ-
 ଭଦାନାଥ ଶିବ ଶ୍ରୀରାମ । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ଶିଖପୁରନ୍ଦର ହୃଦେ ନିଜ
 କରିବେ କି ନିଜ ତେଜ ପ୍ରକାଶିଥାଏ । କୁମାରମୋହନ ଏ ଗୁହ ।
 ବେଦାୟୁକ ପଞ୍ଚାଶତସଂଖ୍ୟକ ପଦ । ୫୪ ।

୪୯ । ପ୍ରସୁନଗୁପରୋପରେ—କନ୍ଦର୍ପବାଣରେ, ଗୁନ୍ଥା ପରି—ଗୁନ୍ଥା ହେଲା ପରି,
 ଝାଳିଗଲା—ପରସ୍ପର ମିଶିଗଲା, ରଦନବାସ—ଅଧର । ୫୦ । ଚରମରେ—
 ପିଠିରେ, ସଞ୍ଚା—ଚକ୍ର, ଦନ୍ତସତଲକ୍ଷ୍ମୀ—ଦନ୍ତାବାତକନିଜ ଶୋଭା, ଅଚେଷ୍ଟ—
 ଅଜ୍ଞାନ । ୫୧ । ମୋହନଡାକି—ବିମୋହନ ଡମ୍ବରୁ, ରବିକର...ସୂର୍ଯ୍ୟରଶ୍ମି ଦ୍ଵାରା
 ମାୟାଗୁହୀର କାଳିମା ଧୋଇଗଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ମାୟାଗୁହୀ ଭିତ୍ତିଭଗଲା; ସୂର୍ଯ୍ୟ-
 କରଣ ଦିଶିଲା । ୫୨ । ଦ୍ଵିପୁରସୁନ୍ଦରୀ—ଚନ୍ଦ୍ରକଳାର ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ । ୫୩ । ମରଜି—
 ହୃଦୟରେ, ଭାବି—ଦୀର୍ଘାୟୁମାନ ହୋଇ, ଭାବି—ଘୋଡ଼ାଇ । ୫୪ । ଜାମୁତ—
 ତମାଳକାନ୍ତ—ମେଘ ଓ ତମାଳବୃକ୍ଷ ପରି କମଳାୟ (ଶ୍ରୀରାମ), ଅଚଳାଙ୍ଗଭଦାନାଥ—
 —ପାଦ୍ମପତି (ଶିବ), ସୀତାପତି (ଶ୍ରୀରାମ) ।

ଏକବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

ରାଗ—ଶଙ୍କରାବରଣ

(ସ୍ଵପ୍ନାନ୍ତ ବିଳାପ)

ଦିବସ ତୁଳାୟାମ ସମୟରେ ଦିନେ । ପଦ୍ମଞ୍ଜୁଲ କିଶୋରୀରତନ
 ଭବନେ । ଦେବା କଲେ କି କରୁଣା । ସ୍ଵପନେ କି ଭୋଗ ହେଲା ତାହାକୁ
 ସେ ଜଣା । ୧ । କାତରେ ତରଳତରନେହା ନିଦ୍ରା ତେଜି । ଘନାଙ୍କେ
 ଚଞ୍ଚଳାପର ଶେଷରେ ବିରଜି । ଦୃଷ୍ଟି ନ୍ୟାସ କରି ଅଙ୍କେ । ଶୋଭାଲଲ
 ଦୁଇ ଭୁଜବଳ୍ଲିଷ୍ଠ ପଲଙ୍କେ । ୨ । ଅପାତଳ ତଳପତ କରେ ଦେଇ ଟାଣି ।
 ତୋଳି ତୁଳି ତକିଅତଳକୁ ଗୁଞ୍ଛି ପୁଣି । କୁଚ କାଞ୍ଚୁଲ ଫେଡ଼ିଲ ।
 ଉତ୍ସର ଉରଜପର ଅମ୍ବର ଝାଡ଼ିଲ । ୩ । ପୁଣି ଅଂସ ଅବତଂସ ଗୋସା
 ଶିଥିଲ । ବଜ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚିତ୍ରାଗର୍ଭେ ଅଙ୍ଗୁଳି ଗଳାଇ । ଫେରାଇଲ କର୍ଣ୍ଣଭୂଷା ।
 ହୋଇଲ ବିଗତା ଶ୍ଵାସ ଶ୍ଳଥ ମୃଗଦୃଶା । ୪ । କମ୍ପାଇ ବନ୍ଧୁକବନ୍ଧୁ ରଦନ-
 ଛଦନ । ବିକଳେ ଏପରି ଧୀରେ ରଗିଲ ସେଦନ । ହା ମୋ ପ୍ରାଣ
 ସହଚର । କି ଦୋଷ୍ଟ ନୋହୁଛି ମୋରେ ଲେଚନଗୋଚର । ୫ ।
 କିଶୋରକିଶୁଟ ଅହେତୁକ ଦୟାକୁ ହେ । ମୁଁ ଯେବେ ତୁମ୍ଭର ଦରଶନ
 ଯୋଗ୍ୟ ହୁହେଁ । କାହିଁପାଇଁ ଦେଲ ଦେଖା । ରଖାଇ ମୋ କରରେ
 ଶରୀର ଭାଗ୍ୟ ରେଖା । ୬ । ଦରଶନ ହେବାଭଳି ନୋହେ ଯେଉଁ ଛାର ।
 କର କି ତାହାରେ ଅଲିଙ୍ଗନ ଅଙ୍ଗୀକାର । ଅହେ ବିବେକଜଳଧି ।
 ଛଡ଼ାଇ ନେଇ କି ରକ ଅଙ୍କେ ଦେବା ନିଧି । ୭ । ଧରି ଅଙ୍ଗରାଗ ପରି
 ଜମାଇ ଦେହରେ । ପିଆଇ ଦଶନବାସୁ ପୀୟୂଷ ସ୍ନେହରେ । କେଉଁ
 ଅପରାଧୁ ପୁଣି । ଅପ୍ରକଟ ହେଲ ହେ ସୁନ୍ଦରଶିରୋମଣି । ୮ । ଅକ୍ଷୟନ ଅଗେ
 ମଣିମଞ୍ଜୁଷା ପିଟାଇ । ଅନାଇବା କାଳେ ଦେଲ ନୟନ ଫୁଟାଇ । ଏ କି

ଏକବିଂଶ ଛାନ୍ଦ

୨ । ଘନାଙ୍କେ ଚଞ୍ଚଳାପର—ମେଘ କୋଡ଼ରେ ବିକ୍ରୁଳି ପରି । ୩ । ଅପାତଳ
 ତଳ—ଗଦ ପ୍ରଭୃତି ମୋଟା ଶେଷ, ତୁଳ—ତୁଳା ବେକେଇ, ଉତ୍ସର—ଠିଆ
 ହୋଇ, ଅମ୍ବର—ଲୁଗା । ୪ । ଅଂସ—କାକି, ଅବତଂସ—ଭୂଷଣ, ବିଗତା—
 କିଷ୍ଟଭା । ୫ । ବନ୍ଧୁକବନ୍ଧୁ—ବନ୍ଧୁକସୂତ୍ରସଦୃଶ, ରଦନଛଦନ—ଅଧର । ୮ । ଦଶନ-

ହୋଇଲେ ଭବିଷ୍ୟ । ଏବେ ଦାନଦୟାରେ ଭବ୍ୟତ ହେଉ ଚିତ୍ତ । ୧ । ବହୁହେ
ଅମିତ୍ତ ଦେଲେ ଚନ୍ଦ୍ରଲଭ ସୁଖ । ଲବମାତେ ନବନେତ୍ରେ ମାରିଦେଲେ
ନଶ । ନୋହେ ଏ ତ ପ୍ରଭୁଗତ । ଅଉ କି ମସ୍ତକେ ଶେଷ ବହିବେ
ଜଗତ୍ତା । ୧୦ । ନ କଲେ ପଦ୍ମଲ ନ କରି ସେ ଅଙ୍ଗୀକାର । ଅଙ୍ଗୀକାର
କରି ପରତ୍ୟାଗ କରିବାର । ନ୍ୟାୟପଥରୁ ପିଟିଲ । ଶରଣପ୍ରପନ୍ନ ଜନ
ଭରସା ତୁଟିଲ । ୧୧ । କ୍ଷଣେ ଶଟି ନାହିଁ ରଙ୍ଗରଙ୍ଗୀକ ପା ତଳ । ବିନା
ଅପରାଧେ ହେଲେ ସେ ସ୍ନେହ ପାତଳ । ମନ୍ଦଭାଗିନୀ ତ ମୁହିଁ । ଅପରାଧ
ହେବା ସେବା ଭଳି କାଳ କାହିଁ । ୧୨ । ଅକାଳ ଜଳଦମ୍ଭକୁ ସଲିଳ-
ଶୀକର । ପଡ଼ିବା ସମୟେ ଚଞ୍ଚୁପୁଟେ ଗୁଡ଼କର । କାହିଁ ବହି ପବମାନ ।
ଭାଙ୍ଗିଲେ ଗୁଡ଼କ ଅଶାନ୍ତରୁ ପବମାନ । ୧୩ । ଧନ ରେ ମୁଁ ମହାଗଜଘୋଷ
ନୃପସୁତ । ଏହି ମଲେ ମନ୍ଦି ହାଳାହଳ କି ଅମୃତ । ଦନ୍ତଚେତୁ ପିଆଇଲ ।
ଗ୍ରେସ୍ତର ଚେତନା ନାଶ ବୋଲି ଜାଣିଲ । ୧୪ । ସେ ଅମଳ ସମୟେ
କି ଦେଲି ଗାଡ଼େ ଭଞ୍ଜ । ଲଗାଇ ମାଣିକ୍ୟମଣିକରକଣ ରୁଡ଼ି ।
ମୃଦୁ ତନ୍ତୁକୁ ବାଧୁଲ । ତନ୍ତୁ ଦବ୍ୟଗିତ୍ତ କି ବୋଧକୁ ଅସାଧୁଲ । ୧୫ ।
ଅହେ ପଣ୍ଡିତ ମଉଳୀମଣ୍ଡଳୀମଣ୍ଡଳ । ଅଜ୍ଞାତ ଦୋଷକୁ ରୋଷ ଅଦ୍ଭୁତ କି
ଘେନ । ଅହେ କ୍ଷମାଗୁଣସୀମା । ଦୋଷ କରିଥିଲେ ତନିବାର
କରି କ୍ଷମା । ୧୬ । ଜଗତାରୁଷଣ ହେ କୁସୁମାୟୁଧରୁଣ । ଅଞ୍ଚଳ
ପ୍ରସାର ଦନ୍ତେ ମୁଁ ଜୁଣ ଧରୁଣ । କରୁଅଛି ଦଣ୍ଡବତ । ଶୁଣାଅ ସୁମଧୁର
ଭାବତା ଶଣ୍ଡବତ । ୧୭ । ବହିବି ଲଗି କଠାଉ ସରବଦା ଶିରେ । ରହିବି
ମୁଁ ଜଣେ ହୋଇ ସରବ ଦାସୀରେ । ଅହେ ଶରଦ୍ଧମୁଖ । ତାହାଙ୍କ
ଚରମାଚରା କରି ହେଲେ ରଖ । ୧୮ । ଭଜିଥିବି ନିଦ୍ରାହାର ବିହାର
ବରଜ । ହେଉଥିବ ଯେଉଁ ସେବା ଘେନିବା ମରଜ । ମୁଁ କି ନ କରିବି
ରଜ । ଏକା ମୋ ନୟନପଥେ ଥିବ କି ବିରଜ । ୧୯ । ଦରଶନପୁଣ-

ବାସୁ—ଅଧରୁ । ୧ । ମଣିମଞ୍ଜୁଷ—ରତ୍ନପୁଷ୍ପ ପେଡ଼ । ୧୦ । ଶେଷ—ସର୍ପରାଜ,
ଶେଷଦେବ । ୧୧ । ରଙ୍ଗରଙ୍ଗୀକପାତଳ—ରତ୍ନପଦ୍ମରୂପ ପାଦର ତଳ; ପାତଳ—
କ୍ଷୀଣ । ୧୩ । ସଲିଳଶୀକର—ଜଳବିନ୍ଦୁ, ପବମାନ—ପବନ, ଅଶାନ୍ତରୁ ପବମାନ—
ଅଶାନ୍ତରୁ ବୁଝଇ ସବୁ ଗଣି । ୧୪ । ଦନ୍ତଚେତୁ—ଅଧରୁ । ୧୫ । କୁସୁମାୟୁଧରୁଣ—
ବଦନସୁନ୍ଦର; ଅଞ୍ଚଳ—କାନ୍ତି ପ୍ରଶନ୍ତ । ୧୮ । ତାହାଙ୍କ ଚରମାଚରା—ଦାସୀଙ୍କ

ଶତମଣିଭୁଜଦାନେ । ନ ରଖିବ ଯେବେ ପଦକଞ୍ଚି ସଲିଧାନେ । ନାଗ
 ନାଶ ଦୋଷ ପାଇ । ଭୁବନଭୂଷଣଦୋଷ ଦେଲଟି ବୁଢ଼ାଇ । ୨୦ ।
 ତୁମ୍ଭ ନାମେ ପିଇବି ଅବଶ୍ୟ କାଳକୁଟ । ଗଲେ ଭିଡ଼ହେବି ଅବା ଲଗି
 ଶେଷ ପଟ । ଲାଳାବାପୀଗର୍ବେ ଅବା । ପଡ଼ି ପ୍ରାଣ ଶୁଖିବି ହେ ତରୁଣ-
 ମଘବା । ୨୧ । ଅହା କି ସୁନ୍ଦର ସୁକୁମାର ପ୍ରତିଅଙ୍ଗ । କି ନବୀନ
 ଯଉବନ କି ଲେଳ ଅପାଙ୍ଗ । କି ମୃଦୁଳ ମନ୍ଦହାସ । ସୁଧାରୁ ଧାରକେ
 ତୁଲ୍ଲ ସ୍ବାଦୁ ରଦବାସ । ୨୨ । କି ସରସଗରୁର ସମ୍ଭାର ଭାଷାଭଙ୍ଗୀ । କି
 ପଟୁନାଟଲମ୍ପଟ ଭ୍ରୁବଲ୍ଲୀ ଭୂଜଙ୍ଗୀ । କେଡ଼େ ସୁବାସିତ ତନ୍ତୁ । ବଳିଥିବ
 ବାସନ୍ତିକ ଅରବିନ୍ଦ ବନୁ । ୨୩ । ପିଇ ନ ପାଇଲି ଯାହା ବଞ୍ଚିବିଟି କେହୁ ।
 ଜୀବିତକୁ ଶୁଭ ଦେହୁ ପାରିବ କି ରହୁ । ଉପାୟ ତ ଦିଶୁନାହିଁ । କି
 କରିବି କାହିଁ ଯିବି ରହୁବିଟି କାହିଁ । ୨୪ । ଦଣ୍ଡକର ବିରହ ତ ହେଲ
 କଲ୍ପ ପର । ଚିର ହେଲେ କି ରହୁ ପାରବି ଦେହ ଧର । ମନେ
 ପଡ଼ିଲେ ତ ଶଶି । ମାଉଁଶମଣ୍ଡଳ ପର ଗଲଣି ଆସୁଥି । ୨୫ । ପ୍ରଳୟ
 କାଳ ଅନଳ ଜ୍ୱାଳାରୁ ତ ମୋତେ । ମଳୟବନ ପବନ ହେଲଣି
 ପରତେ । ମଳୟଜ ଘନସାର । ଗୋଳା ହାଳାହଳଠାରୁ ହେଲଣି
 ଅସାର । ୨୬ । ଲଗିବାସ ଆସି ଆଶୀର୍ବାଦରୁ ବଳିଲ । କରପ୍ରାପ୍ୟ
 ସୁରତରୁ ଉପଳ ପଳିଲ । ଭଲ ଭଲ ରେ ଲଲଟ । ଛୁରିବା ବିଶିଷ୍ଟ
 ହେମ ହେଲ ଆରକୁଟ । ୨୭ । ଧୂଳି ଧୂଳି ଅବିବେକ ହେ କମଳାସନ ।
 ଭୋଗି କରେ ଦେଇ ସୁଧା ସଦୃଶ ଅଶନ । ପୁଣି ନେବାର ଛଡ଼ାଇ ।
 ଘେନ ତ ଏ କେଉଁ ବଡ଼ଲେଙ୍କର ବଡ଼ାଇ । ୨୮ । ପିତାମହ
 ହେବାରୁ କି ପରହାସ କର । ଛପାଇ ରଖିଛ ମୋର ସଉଦାସ୍ୟ-
 ଶିଶୁ । ଏବେ ଅଶ୍ୱିନ ନାହିଁ କି । ନାଗ ମରପିବାଯାଏ
 କୁହୁହ କାହିଁକି । ୨୯ । — ତୁମ୍ଭେ — ସତ୍ୟ — ଲେକନାଥ — ପରା ଚତୁର୍ମୁଖ —

ପଛରେ ରହିବା ବୃକ୍ଷଶିଖା ବା ସ୍ଥାନା ଦାସୀ । ୨୦ । ଦରଶନସୁଖ — ଦର୍ଶନସୁଖରୂପ
 ରତ୍ନ ସମ୍ପତ୍ତି ଦେବାରୋ । ୨୧ । କାଳକୁଟ — ବିଷ; ଲାଳାବାସ — ବାଢ଼ା ପୁଷ୍ପଶିଖା ।
 ୨୩ । ସମ୍ଭାର — ପରିପୁର୍ଣ୍ଣତା (ସୁକୁ) । ୨୪ । ଚିର — ଶାଶ୍ୱତକାଳସ୍ଥାୟୀ । ୨୫ । ମଳୟଜ
 — ଦେବ, ଘନସାର — କପୁର, ହାଳାହଳ — ବିଷ । ୨୬ । ଆଶୀର୍ବାଦ — ସ୍ୱାପ,
 ସୁରତରୁ — କଲ୍ପଲତା, ଉପଳ — ପଥର, ହେମ — ସୁନା, ଅରକୁଟ — ପିତ୍ତଳ ।
 ୨୮ । କମଳାସନ — ବଧାତା, ବ୍ରହ୍ମା; ଅଶନ — ଭୋଜନ । ୨୯ । ପିତାମହ — ବ୍ରହ୍ମା ଓ

ପିଥା କର ମୁଁ ସାକ୍ଷୀ ଭୋଗ କଲ ସୁଖ । ଜନନିଦାରୁ ନ ଡର । ପ୍ରଭୁ
 ହେଲେ ହେଲେ ନିଜ ଏତେ ଅବରୁର । ୩୦ । ଅଧୀର ହିଁ ହେଲେ କରେ
 ପର ଉପକାର । ବଧୂର ହିଁ ହେଲେ ଶୁଣେ ଅତି ଉଚ୍ଚସ୍ୱର । ଶୁଭମୟ
 ଗୋଟିଯାକ । ହୋଇ ତ ନ ଶୁଣ ପରମାର୍ଥ ଜନ ଭାବ । ୩୧ । ଏପରି ସେ
 ପରିଣତ ଶରଦୟମୁଖୀ । ବିକଳ ଦୁଃଖରେ ଚେତ କୁମଳତା ସଖୀ । ମୁଖ
 ପୋଛି କୋଳେ ଧରି । ପରୁରଲ କିସ ରେ. ଅଶ୍ରୁତ ଜୀବେଶ୍ୱର । ୩୨ ।
 ପୁନଃ ପୁଛୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ କି ଦେଖିଲ କି କହ । କପଟ ନ କର ମୋରେ ଅଛି
 ଯେବେ ସ୍ନେହ । ମୋ ଶରର ସବତଟି । କହ କହ ରେ ଉରୁଣକଣ୍ଠୀରବ-
 କଟି । ୩୩ । ପ୍ରାଣସଖୀ ରାଣ ଶୁଣି ବିଳମ୍ବ ନ ସହ । ଦେଖାଇ ସମ୍ବୋଧ
 ଚନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱପ୍ନରାତି କହ । କହଲ ରେ ସ୍ନେହଶିଳା । ରଣ ମୋତେ ହୋଇ
 ଦୁଃଖଭରଣିଶିଭେଳା । ୩୪ । ଶୁଣି ତା ଚିତୁକ ଧରି ଜଣାଇଲ ସଖୀ ।
 ଚିତୁରୁ ଚିନ୍ତାକୁ ଭେଜ ଅଜନମସୁଖୀ । ଧାତା ଅଛି ଅନୁକୂଳ । ବିକାଶକୁ
 ଅଛି ମାନ୍ଦ୍ର ତୋ ଭାଗ୍ୟମୁକୁଳ । ୩୫ । ରଜନୀ ନାପିଣୀ ଗୋପୀ
 ମାଳାକାରନାଗ । ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ ଶୁଣିଲି ତଥ୍ୟ କର । ତାତ
 ମହାରାଜ ପୁଣି । ତୋର ପରିଣୟ ମଙ୍ଗଳକୁ ହୃଦେ, ଶୁଣି । ୩୬ । ଅଳ୍ପ
 ବରଷକ ଭଳି ଭାଲି ମନ୍ଦା ଭୁଲେ । ନଟରାଜ ନାମ ମାୟାବାଜି ଡକାଇଲେ ।
 କଲେ ଏହି ପରମାସ । ବୁଲିବୁ ତୁ ନିଜବିଦ୍ୟା ଘେନି ସବୁ ଦେଖ । ୩୭ ।
 ନୃପକୁଳେନ୍ଦ୍ରର ଯେତି ପ୍ରଥମ ଭବ୍ତଜ । ରୂପରୁ ଯାହାର ଉଣା ହେବ
 ମନସିକ । ବାହୁପୁରଲାର କଲେ । ଜୟକର ଯିବ ଧନଞ୍ଜୟକୁ ଯେ
 ହେଲେ । ୩୮ । ବାରସେନସୁତ ହାର ଯା ସାଦାପଣରୁ । ବିରସେ ନ
 ବାହାରିବେ କୁଟ୍ତିମକୋଣରୁ । ଜାଣି ପରଗଣ୍ଡ ଶେଷ । ହୋଇଥିବ
 ଯାର କିଶୋରତା ପରବେଶ । ୩୯ । ସର୍ପରାଜଦର୍ପ ଯହା ବିଦ୍ୟା
 ହରଥିବ । ବିଭରଣଶାଳଗୁଣେ ଚନ୍ଦର ନ ଥିବ । — ଉଣା ହେବେ କଣ୍ଠ
 ଦଳା । ସମାଗୁଣେ ସମାରୁ ଯେ ପଡୁଥିବ ବଳି । ୪୦ । ରବିଚ୍ଛବ

(ପିରହାସ ପ୍ରିୟ) ପିତାଙ୍କ ପିତା, ବୃହତ୍ — କୋପ । ୩୧ । ଅଧୀର — ମୂର୍ଖ, ବଧୂର
 — କାଳ, ଶୁଭମୟ — ବୈଦିକ ଅଥବା ଚତୁର୍ବର୍ଣ୍ଣସୁକ୍ତ, ପରମାର୍ଥ — ଅତିଦୁଃଖିତ ।
 ୩୩ । ମୋ ଶରର ସବତଟି — ମୋ ମୁଣ୍ଡ ରାଣ । ୩୫ । ବିନା — ଅଭାବ ।
 ୩୮ । ଧନଞ୍ଜୟ — ଅର୍ଜୁନ ବା ଅଶ୍ୱିନ । ୩୯ । ବାରସେନସୁତ — ନିଳରାଜା, ସାଦାପଣ
 — ଅଶ୍ରୁରୋଦ୍ଧୃତ, ବିରସେ — ଦୁଃଖରେ, କୁଟ୍ତିମକୋଣ — ବୃଦ୍ଧ ଅ ଘରର କୋଣ,
 ପରଗଣ୍ଡ — ଦଶମବର୍ଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବସ୍ଥାକୁ ଯୌଗଣ୍ଡ କହନ୍ତି । ୪୦ । ବିଭରଣଶାଳଗୁଣ —

କରୁଥିବ ପ୍ରଭାପ ଯାହାର । ସମାନ ଶୀତଳଗୁଣେ ଯାହାର ନାହାର । ମନ୍ଦେ
 ଜୀବପ୍ରତିଭଟ । ଯେହୁଟି ଧାର୍ମିକ ସାଧୁ ସଂସର୍ଗଳମ୍ପଟ । ୪୧ । ଅନାଦି
 ଲେଲିପ ପରଦାସ୍ତନ ରତ । ଦୁଷ୍ଟଲମ୍ପସୁବ ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ଅପଣ୍ଡିତ । ଯାହା
 ସଭାରେ ନ ଥିବେ । ଯା ହାସ ଅଧରୁ ବଳୁ ନ ଥିବଟି ଲବେ । ୪୨ ।
 ଦେବ ଶିଳଦେବ ଗୁରୁ ବଲ୍ଲଭୁବ ଜନ । ସେବନରେ ଶକ୍ତ ହୋଇଥିବ
 ଯାର ମନ । କର୍ଣ୍ଣପ୍ରିୟ ମୁଦୁଭାଷା । ଯାହା ମୁଖ ରଚୁଥିବ ପୀୟୂଷବରଣା । ୪୩ ।
 ସଙ୍ଗୀତେ ଗଜବ ଗବ ଦେଉଥିବ ରୁର । ଯାହା ଧୃତି ହୋଇଥିବ
 ମଣିସାନ୍ତ ସର । ହୋଇଥିବ ମହୋଦ୍ୟମ । ଅମ୍ବୋଧରୁ ବଳିଥିବ ଗଭୀରତା
 ପୁଣି । ୪୪ । ଅସଂଖ୍ୟକ ହସ୍ତ ଗଜ ପଞ୍ଚଜ ଯାହାର । ରମାରତବନ୍ଧୁ
 ନାମ କଦମ୍ବ ଯାହାର । ଶଟ ପଥାଶତ ଦେଶ । ଲିପିଭାଷା ଜାଣିବାରେ
 ଯେଟି ଅସଦୃଶ । ୪୫ । କେଉଁ ଦେଶେ ଥିବ ଏହି ବରବର ବର । ତାହା
 ଅଗେ ପ୍ରକାଶ ତୋ ସମୟା ଶାବର । ମାୟା ଜେମା ତୁଲେ ତାକୁ । ଭେଟ
 କରବୁ ଦୃଶ୍ୟ ନୋହିବ କାହାକୁ । ୪୬ । ତହୁଁ ଅମ୍ବ ଅଗେ ତାହା
 କରବୁ ପ୍ରକଟ । ନବ ଯୁବରାଜ୍ୟାଜରୁପ ରମ୍ୟନାଟ । ପରମାସି ଏହିପର ।
 ପେଷିଥିଲେ ପୁଣି ତୋ ଜନକ ଦଣ୍ଡଧାରୀ । ୪୭ । ସେ ସେହିପ୍ରକାରେ ଯାର
 ମହାଗଜଘୋଷ । କରୁଥିବ ନିଜ ବ୍ୟାଜ ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରକାଶ । ସ୍ବପ୍ନଭୋଗପର
 ତୋର । ଲଭୁଥିବ ତୋ ସଙ୍ଗତ ସେ ରାଜକୁମାର । ୪୮ । ମାୟାଶେଷେ
 ତୋ ବିରହାନଳ ଝାସ ବାଜି । ରାଜସ୍ବନ୍ତ ତନ୍ତୁ ହୋଇ ଯାଇଥିବ ଭାଜି ।
 ତାହା ଜାଣି କ୍ରପା କର । ଦୁଇକୁଳ ରକ୍ଷାଦେବୀ ହିମ୍ବରସୁଦୟା । ୪୯ ।
 ସୁପନ ସଙ୍ଗମ ମହୋପ୍ରବୀଜନିଶା । କଲ୍ପିଥିବେ ସେ ତ କଲ୍ପବଲ୍ଲଭ
 ସଦୃଶ । ଧନ ମନ୍ତ୍ର ତାପ ତେଜ । ଅବଶ୍ୟ ହୋଇବେ ଅନୁକୁଳ ହଂସଧ୍ବଜ ।
 ୫୦ । ଜେମାମଣି ଶୁଣି ସଖୀ ଦେବାର ଦିଲ୍ଲସା । ଧୃତିବାଜ ନିଜ
 ଜୀବତରୁ ଶୁଦ୍ଧ ଅଶା । କମ୍ପି ଲଲ ରଦାମ୍ବର । ଅଶ୍ରୁ ବିନ୍ଦୁ ତନ୍ତ୍ରାଲିଭ ଉରୋଜ-
 ଅମ୍ବର । ୫୧ । ବାଳା ଦୁଃଖ ଦେଖି ସଖୀ ଦୁଃଖିତା ହୋଇଲ । ଶୀତବାସ

ଦାତୃତ୍ବ, ନାହାର—ଭୂଷାର, ମନ୍ଦେ ଜୀବପ୍ରତିଭଟ—ମନ୍ଦବିଦ୍ୟାରେ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କ
 ସମାନସୁକ । ୪୩ । ଶିଳଦେବ—ବ୍ରାହ୍ମଣ, ସେବନରେ—ସେବା ବାଣିରେ ।
 ୪୪ । ଧୃତି—ସୌର୍ଯ୍ୟ, ମଣିସାନ୍ତ—ସୁମେରୁ ପବନ, ଅମ୍ବୋଧ—ସମୁଦ୍ର । ୪୫ । ରମା-
 ରତି...ବସୁ ଓ କଦମ୍ବଙ୍କ ନାମସମୁହ ମଧ୍ୟରୁ ଯାହାର ଗୋଟିଏ ନାମ ହୋଇଥିବ ।
 ୪୬ । ସମୟା ଶାବର—କୃଷିକ, ରତ୍ନକାଳ ବିଦ୍ୟା । ୪୮ । ବ୍ୟାଜବିଦ୍ୟା—
 କପଟବିଦ୍ୟା, ରତ୍ନକାଳ । ୫୦ । ହଂସଧ୍ବଜ—ବ୍ରହ୍ମା । ୫୧ । ଦିଲ୍ଲସା—ସାନ୍ତୁକ୍ୟ, ଅଶା;

ଜଳେ ଡାର ଶ୍ରୀମୁଖ ଧୋଇଲା । ପରୁରଲ ରେ ଡରୁଣୀ । ସୁଖକାଳେ ଦୁଃଖ
 କାହିଁ ଶୁଣା ଅଛି ପୁଣି । ୫୨ । ମୋ ଅନଟି ସୁଧାଘଟୀକୁଳସ୍ତନା କହ ।
 ଜଣାଣରେ ମୋର କିଛି ହେଲା କି ସନ୍ଦେହ । କାହିଁପାଇଁ ନେତ୍ରକଞ୍ଜି ।
 ବରଷେ ଅଞ୍ଜନନାଳ ଅଶ୍ରୁବିନ୍ଦୁପୁଞ୍ଜି । ୫୩ । ନ ସହ ସମ୍ମା ଶପଥ ଭାଷିଲ
 କିଶୋରୀ । ନିବାହ ସରିକି ନିକି ନ ପିବି ମୁଁ ସର । ଜଳେ ଭାସିଲନି
 ପ୍ରାଣୀ । ତରା କରବାକୁ ବାଞ୍ଛା କରୁଛି ବିକାଣୀ । ୫୪ । ଅଙ୍ଗୀକୃତ ଭଙ୍ଗୀ
 ସନ୍ଦେଶରେ ପୁରୁଥିବ । ଦୁରେ ଥାଉ ହର ଦରଶନ ମହୋତ୍ସବ । ନ
 ଦେଖିଲେ ପ୍ରିୟ ଲେଖ । ସ୍ବପନକୁ ସତ ମଣି ଲଭିବ କେ ସୁଖ । ୫୫ ।
 ଶୁଣି କୁନ୍ଦଳତା ଜଣାଇଲା କର ଯୋଡ଼ି । ମାନସରୁ ସରୁମଧ୍ୟା ଦିଅ ଚନ୍ଦ୍ରା
 ଛାଡ଼ି । ଗୁପ୍ତେ ଜଣାଣ ଲେଖିବା । ଅଭାଷ ଶ୍ରୀହସ୍ତ ଲେଖା ଚିତାଉ
 ଦେଖିବା । ୫୬ । ଶିଶୁସାଙ୍ଗୀ ଅଙ୍ଗୀକାର କଲା ଏ ବିଚାର । ବିଚାର
 ଚତୁରତର ସବିଶ୍ବାସ ଗୁର । ଗୁହ୍ୟ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ ପୁର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭ । କଲେ ସବିନୟ ଶୁଭ
 ଚିତାଉ ଅରମ୍ଭ । ୫୭ । ଏ ଛନ୍ଦରେ ଅଶ୍ଳୋକର ପଞ୍ଚାଶତ ପଦ । ସ୍ବପନ
 ସମ୍ବୋଗ ନାମ ଘେନିବ କୋବିଦ । ଜଳନ୍ତର ସଂହତନ । ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର
 ଚରଣେ ରଚିଲେ ବନ୍ଦନ । ୫୮ ।

ଲାଲ ରଦାମ୍ବର—ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଅଧର । ୫୩ । ଅନ—ରାଣ । ୫୪ । ନିବାହ
 ସରିକି—ସମ୍ପାଦନ ଯାଏ (ବିବାହ ଯାଏ), ତରା କରବାକୁ—ନୌକା ନିର୍ମାଣ
 କରବାକୁ, ବିକାଣୀ—କାରିଗର । ୫୬ । ସବିଶ୍ବାସ—ବିଶ୍ବସ୍ତ, ଗୁର—ଦୁଇ ।
 ୫୮ । କୋବିଦ—ପଣ୍ଡିତ, ସଂହତନ—ଉନ୍ମୁଦ ।